This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891

DB955
M65
Hungarian
STANFORD U
LIBRA
STACK
OCT 2 9

MONUMENTA COMITIALIA REGNI TRANSYLVANIAE.

DEC 3 1926

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

TÖRTÉNETI BEVEZETÉSEKKEL

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA

MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

RENDES TAG.

HARMADIK KÖTET.

(1576—1596.)

BUDAPEST, 1877.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akademia épületében.)

B95
M05
Hungarian
STANFORD UN
LIBRARY
STACKS
OCT 29

MONUMENTA COMITIALIA REGNI TRANSYLVANIAE.

DEC 3 1926

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

TÖRTÉNETI BEVEZETÉSEKKEL

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA

MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

RENDES TAG.

HARMADIK KÖTET.

(1576—1596.)

BUDAPEST, 1877.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akademia épűletében.)

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK KIADÁSAI.

Kaphatók saját könyvkiadó-hivatalában (Akadémia épületben) és minden könyvárusnál.

ARCHIVUM RÁKÓCZIANUM. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból hóvítve. I. Oszt. Hal- és belügy, szerkeszti *Thaly Kálmán*. I. köt. Rákóczi Ferencz fejedelem Levelestkönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival 1703—6. XXVIII és 688 l. — II. 1707—9. XXVIII és 656 l. — III. 1710—12. X és 747 l. Pest 1873—4. Mindenik kötet ára 2 frt. — IV. kötet, Gróf Berossényi Miklós levelei Rákóczi fejedelemhez I. köt. 1704—1712. Közli Thaly K. 1875. XII és 764 lap. Egy könyomatú táblával. Ára 3 frt 60 kr.

— — II. Oszt. Diplomatia I. II. és III. köt. Angol diplomatiai iratok, angol levéltárakból közli *Simonyi Ernő*. Pest 1871—77. 639, 672, 496 l. Egy-egy kötet ára 2 frt.

II. Rákóczi Ferencz Önéletrajza és »Egy keresztény fejedelem áldásai« czimű munkája. Budapest, 1876. VIII. 589. l. Ára 3 frt.

TÖRÖK-MAGYARKORI TÖRTÉNELMI EMLÉKEK. Első osztály: I. II. köt. Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Szilády Áron és Szilágyi Sándortól. I. II. köt. 1863. XXX és 458 és 480 l. 4 frt.

— — — III.—IX. köt. 1868—73. Török-magyar-kori Állam-Okmánytár szerk. és jegyzet-kkel ellátták, Szilády Áron és Szilágyi Sándor. I.—VII. k. 1868—78. mindenik kötet 2 frt.

A kilencz kötet együtt megrendelve 15 frt.

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁR. A történelmi kútfők ismeretének előmozdítására. Szerkeszti *Toldy Ferencz* I—XXI. kötet. 1856—1875. 8-rét. Ára a 21 kötetnek együttvéve 16 frt. Egyenként egy-egy kötet ára 80 kr., kivévén a XX. és XXI. köt. egy-egynek ára 1 frt 80 kr.

MAGYAR LEVELES TÁR. I. köt.: Négyszáz magyar levél 1504—1560. Szalay Ágostontól. XX és 432 l. kilencz köriratu lasonmásos táblával 1 frt 20 kr.

FEJÉR GYÖRGY MAGYARORSZÁGI OKMÁNYTÁRÁNAK betürendü tárgymutatója Czinár Mórtól. XVI és 549 l. 2 frt.

ÉVMUTATÓ Fejér György Okmánytárához. Knauz Nándor által. 44 l. 20 kr.

HUNYADIAK KORA MAGYARORSZÁGON Gr. Teleki Józseftől. I.—V., VI: 1 és X.—XII. köt. Mindenik kötet ára 3 frt 50. kr. — (VI. köt. 2. része sajtó alatt.)

PAULER GYULA. Wesselényi Ferencz nádor és társai összeesküvése 1664—1671. Két kötetben. 1876. Kis 8-rét. I. Köt. X és 412 lap, — II. köt. 450 lap. Ára 5 frt 60 kr

MAGYARORSZÁG HELYRAJZI TÖRTÉNETE. Főtekintettel az egyházi intézetekre vagyis a nevezetesebb városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek, püspök-megyék szerint rendezve. Rupp Jakabtól. Első kötet két darabban. Az esztergami egyháztartomány a hozzá tartozó püspökmegyékkel együtt. Pest 1870. XVIII és 807 l. 1 frt.

— — Második kötet: Az egri érseki egyháztartomány, a hozzá tartozó püspöki megyékkel együtt. Pest 1872. XIV és 473 l. Ára 50 kr.

— — Harmadik kötet: A bácsival törv. egyesitett kalocsai főegyházmegye. 1876. XV. és 375. lap. Ára 1 frt 80 kr.

BUDA-PEST és környékének helyrajzi története, Rupp Jakabtól. Két térképpel. Pest 1868. 306 l. 50 kr.

ACTES ET DOCUMENTS pour servir á l'histoire de l'Alliance de George Rákóczi, Prince de Transylvanie, avec les Français et les Suédois dans la Guerre de Trente ans publiés par A. Szilágyi. 1874. In 8. VI-491. pag. 3 frt 60 kr.

FRAKNÓI V. tr. A magyar országgyülések története. 1526—1563. I—IV. köt. 1874—1877. 8-rét. (I. köt. VIII és 235 lap. — II. köt. 168 lap. — III. köt. 173 lap IV. köt. — 171 lap.) Ára 6 frt 60 kr.

ERDÉLYI

ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

HARMADIK KÖTET.

(1576—1596.)

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY.

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

BUDAPEST.
A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
(Az Akadémia épületében.)
1877.

MONUMENTA COMITIALIA REGNI TRANSYLVANIAE.

ERDÉLYI

ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK

TÖRTÉNETI BEVEZETÉSEKKEL.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRT. BIZOTTSÁGA

MEGBÍZÁSÁBÓL, SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

RENDES TAG.

HARMADIK KÖTET.

1576—1596.

BUDAPEST,

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

1877.

DB 932
M65
v. 3

Budapest, 1877. Nyomatott az „A t h e n a e u m“ r. társ. nyomdájában.

XI. FEJEZET.

I.

A megyesi gyűlés nem töltötte be véglegesen a vajdai széket: mert azt azon időszerint megürültnek nem is tekintette. Csak vajdai helytartót, vagy a választási feltételek szerint itélve, kormányzót állított az ország élére, ki István nevében vezesse a kormányt. Valószínűleg nem az volt ez intézkedés oka, mintha legkevesbé is kétkedett volna abban, hogy István király trónfoglalása ez időszerint megfog történni — hanem nem tartotta ildomosnak, hogy addig, mig a régi vajda — ki nem is mondott le e czímről — erdélyi földön van, más is viselje a fejdelmi czímet. De amint a gyűlés bevégződött, megkezdették az ideiglenes állapot megszűntetésére az intézkedéseket megtenni.

Gyűlés után a lengyel király s a vajda helytartó Megyesről Fehérvárra utaztak a lengyel követség társaságában. S azonnal hozzá fogtak az elutazáshoz szükséges intézkedések megtételéhez. István király s a porta közt a választásra nézve teljes egyetértés uralkodott, mint azt a dolgok eddigi menete is mutatta, [1]) s épen azért az új király az elutazás küszöbén a portától várta, hogy Maximilián ellenséges törekvéseit, a netalán útja elé gördítendő akadályokat, vagy az Erdély ellen intézendő támadást ellensúlyozni fogja s e czélból Balog Pétert a budai s Gorglya Pétert a temesvári pasákhoz küldé —

[1]) A cs. k. állami levétlárban megvannak »Ardicul welliche der Bathori dem Turckhen hat schwören miessen: 1) hogy Erdélyből nem visz ki kincset, 2) hogy a török ellen nem folytat háborút, 3) hogy udvarában állandóan egy csauszt fog tartani 4) hogy Lengyelországból adót fizet neki, 5) hogy a törököknek országán át szabad utat enged Németország ellen. Ezekre a feltételekre Báthory — mond a nevezett okmány — még elutazása előtt letette az esküt a budai pasa kezébe.

[illegible] — hogy szüksé[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

István király elhatározta útját Brassón s Moldván á[illegible] [illegible] s az előleges intézkedések megtétele végett titkárá Deák Gábort a hospodárhoz küldé s Amhat csauszt a porta [illegible] ki ez ideig udvarában tartózk [illegible] jelentés tétel végett haza bocsátá.[1] Testvére Kristóf a helytartó. Fehérvár márcz. 2-áról Kolo-várra márcz. 11-ére országos tanácskozást — részleges országgyűlést — hivott össze[2] hová a megyesi országgyűlés a megyék táborát is összegyűlni rendelé. s hova maga is nem sokára elutazott.

A lengyel király márcz. 3-án kelt utra: 1500 lovas, 2000 gyalogból álló s 12 ágyúval felszerelt sereggel s útját Szebenbe és innen Brassóba vette. hova márcz. 12-én érkezett.[4] Nehány napot pihent itten s hadait fölszerelte. Híre volt. hogy maga „per posta" előre fog menni — de ez nem történt meg. Márcz. 15-én utazott el Moldvába 500 lovas és ezer drabant[5]. továbbá Gyulafi László. Bethlen Farkas. ké Bánffy, Kemény Boldizsár. Kornis Farkas. Pernyeszi István Lázár András. Mikó Miklós. Bek Imre. Daczó Péter. Székel Mózes[6] kiséretében — tele reménynyel és bízalommal a biztos siker iránt.

Ez alatt testvére s helytartója Kristóf otthon megtette a készületeket. hogy a Maximilián részéről jöhető támadást visszanyomhassa. Mert csakugyan híre járt. hogy a magyar király a választásnál szenvedett kudarczát nem fogja boszulatlanúl hagyni.[7] Mialatt István úr háborítatlanúl lépte át a

[1]) Teuffenbach marcz. 10-iki jelentése Maximiliánnak a titkos levéltárban V. ö. a Protocollum Bathorianummal Szalaynál 260. s köv. ll.

[2]) Gerlach az Ungnad lelkésze irja, hogy marcz. 26-án érkezett vissza Konstantinápolyba. Gerlach naplója Frankfurt 1674. 165-ik l.

[3]) L. Törvények és irományok I. sz.

[4]) Teuffenbach marcz. 19-iki jelentése Bécsben a cs. kir. államlevéltárban.

[5]) Rueber márcz. 27-iki jelentése Bécsben a cs. kir. államlevéltárban.

[6]) Bethlen Farkas II. k. 425-ik l.

[illegible]sben az államlevéltárban a Hungaricák osztályában őrizte-

Jánosnak Nagy-Maroson marcz. 8-án kelt és a császárhoz

moldvai határt. Kristóf márcz. 11-én Kolosvárra érkezett, hová egy 4000 lovas és gyalogból álló tábor volt összegyűjtve. Egy másik 2000 emberből álló Székely-Vásárhelyre s egy harmadik 3000 emberből álló sereg Nagy-Váradra gyűjtetett össze. Fenyegető állást foglalt el a budai basa is, míg a temesvári basa a lippai és csanádi bégekkel megindúlt Gyula felé, míg Hagymási 15-én Kolosvárról 600 lovassal s 100 drabanttal Váradra utazott.[1])

Ez alatt a Kolosvártt összegyűlt rendek tanácskozása tárgyát a vajdai szék betöltésének kérdése tette. Kétségtelen, hogy a két testvér közt teljes egyetértés jött létre s márcz. 17-ike után valószínűleg márcz. 23-án megtörtént a választás is,[2]) oly módon azonban, hogy a lengyel király is megtartsa a fejdelmi czímet, s hogy a fontosabb kérdésekben István urral egyetértőleg járjon el Kristóf.

Ugyan-e gyűlés a béke fentartásának kérdését is tár-

---

intézett levele, melyben a budai pasánál volt küldetéséről tesz jelentést. A budai pasa őt nagyon jól fogadta s értesíté, hogy ne higyjen Ungnad a konstántinapolyi követ jelentéseinek, mert a vajda már megfélemlítette ezt s ezért akarja a császárt a lengyelországi igyekezetről s Erdély elleni támadásról lebeszélni. Vele bizalmasan közli a budai basa, hogy a vajda a császárt is megakarja ijeszteni s e czélból Sombori Lászlót követségbe küldi hozzá, valamint a basát is kérte, hogy őtet támogassa. Ne higyjen tehát sem Ungnadnak sem Somborinak s legyen meggyőződve, hogy a porta Báthory iránt közömbös, a budai beglerbég pedig a császár iránt jól érez. — Bocskay is irt Kismarjáról marcz. 13-ról: szeretett volna visszatérni Prágába, de anyja halála s birtokai rendezése miatt otthon kell maradnia, mégis elment volna »si emoti s. m. v. exercitus rumor sparsim interea non effundebatur.« Még is ha parancsot vesz — visszatér.

[1]) Teuffenbach Szatmár marcz. 19-iki jelentése a bécsi titkos levéltárban a Hungaricák közt

[2]) Teuffenbach irja u. o. Gleichwoll ist Báthory Kristoff den 17 Ditz noch nicht zum Waida erheben oder publicirt gewest solle aber diese Woche geschehen.« Fájdalom, a titkos levéltárban az april, május és juniusi jelentések hijányosak, az országgyülési articulusuk elvesztek; de a dolgok alakulása mutatja, hogy a választás ekkor és nem a májusi gyűlésen történt meg: ott az már bevégzett tény volt. Ha siriratának adatait veszszük tekintetbe, megválasztása marcz. 23-án ment véghez. **E szerint: Provinciae praefuit annis V. mensibus II. diebus XXIII, Halála 1581. máj. 21-én következvén be, megválasztatása marcz. 23-án volt.**

gyalta. Nem kétkedtek ugyan benne, hogy a felállitott török és erdélyi hadak képesek minden támadást visszanyomni: de aggodalomra adott okot a hír, hogy a kassai kapitány Rueber emberei betörtek Mármarosba, a megyének több pontját megszállották s elpusztitották Kirvát. Erdély megtámadásától tartottak s Keresztury Kristóf tordai sókamarást a szathmári kapitányhoz küldték. Keresztury márcz. 24-én értekezett Szathmártt Teuffenbachchal. Panaszkodott Kirva elpusztitásáért, felemlitette, hogy a budai basa már is szemrehányásokat tett, hogy Kristóf a szultán ditióját pusztittatni engedi s intette a kapitányt, hogy kerüljék a török háború felidézésének veszélyét. Teuffenbach megnyugtató választ adott: Kirva elpusztitása csak megtorlás azért, mert Kornis is pusztitotta ő felsége ditióját; igaz ugyan, hogy Rueber megszállta a lengyelországi utakat s ez igy is marad mindaddig, mig ő felsége másként nem rendelkezik; de legyenek megnyugodva, épen nincs szándékukban Erdélyt megtámadni.[1] Keresztury meg volt elégedve a felelettel, s azonnal haza utazott.

A portai ügynök Amhat csausz, ki ez időben Báthory István mellett tartózkodott, a mint ez elindult, maga is azonnal útra kelt s épen ez időben, márcz. 20-án érkezett haza Konstantinápolyba.[2] Megtevén jelentését az erdélyi dolgokról, a porta részéről azonnal kiadattak a fermánok a budai basa számára, hogy ha a német támadási hírek valósulnak, siessen hadaival Szolnok alá, a temesvári basa számára, hogy ez esetben ő a békési basával mellé szálljon. Erdély rendeinek, hogy azon esetre, ha a német király Báthory Istvánt megtámadná, menjenek segélyére — de ügyeljenek, hogy német hadak Erdélyre ne törjenek.[3]

De Báthory István háborittatlanul érkezett el Krakóba s máj. 1-én lengyel királylyá koronáztatott.

[1] T[illegible] Szathmár[illegible] 24-ik [illegible] a császárhoz.

[2] [illegible] István [illegible] Max[illegible] portai követe [illegible] az [illegible] 1576. T[illegible] der Ottomanischen Pforte [illegible] Frankfurt 1574

[3] Az illető fermánokat a Prot. Báthori[illegible] közölte Szalay László Erdély [illegible]

II.

Kristóf úr, mint fejedelmi helytartó, már a januári gyűlés alatt átvette ugyan a kormányzást, de mint önálló vajda csak István király távozása s a márcziusi választás után vette az uralkodás gyeplőjét kezébe. Érdekében állott, hogy a porta megerősítését minél előbb megszerezze, s hogy az István király ellen, versenytársa Maximilián részéről, a magyarországi oldalról netalán intézhető támadásokat ellensúlyozza. Az elsőhöz pénz, az utóbbihoz seregfölkelés és figyelő hadtestek felállítása kivántatott s ezek megszavazására Kolosvár május 8-áról máj. 20-ára országgyűlést hirdetett, ugyancsak Kolosvárra. [1])

Pár nappal az országgyűlés megnyitása előtt Kristóf úr hírt vett testvérétől, hogy királylyá koronáztatása háborítatlanúl végrehajtatott[2]) s ő azonnal megirta e hírt a szultánnak s a divánülő vezéreknek és utasitá portai kapitiháját Nagy Mátét, hogy a lengyel király követével egyetértőleg járjon el, de mindenek fölött állja utját annak a balvéleménynek, mintha ő a lengyel királytól függene; szóljon bátran, »hogy a fejdelem sehova nem hallgat, sehonnan egyébünnen nem függ, hanem csak a hatalmas császártól.«

A kitűzött időben összejöttek a rendek.

A fejedelmi előterjesztés mindenekelőtt a lengyel királytól érkezett híreket közölte a rendekkel. Továbbá adót és hadfölkelést kért, s végül némi vallás-ügyi, törvénykezési és belügyi intézkedések tételére szólitá fel a rendeket.

Az országgyűlés nagy örömmel vette tudomásúl István király megkoronáztatását.

Megszavazta a porta részére a szokásos adót, 1 frtot, a magyarországi 99 denárt az erdélyi megyék részéről portánkint, melynek megfelelő terhet vállalt fel a más két nemzet a székely és szász is, s egyuttal az adó-hátralékok befizetéséről is intézkedett.

Minthogy pedig az ország német részről fenyegetve van,

---

[1]) L. Törvények és irományok III.

[2]) Erdélyország Történetei Tára I. k. 1[illegible]ik l.

elrendelék, hogy állittassék fel Kolosvártt egy figyelő csapat, melyhez a nemesség 200 lovassal s 100 gyaloggal, a székelység 300 lovassal, a szászság 400 gyaloggal járúl, kik legyenek a szükséges hópénzzel ellátva. A három nemzet többi hadkötelesei pedig harczkészen álljanak, hogy a fejdelem első parancsára s az általa kijelölt helyre megjelenjenek. Hadra készen álljanak a magyarországi vármegyék is, melyek minden tiz portáról a váradi erődök készitésére egy embert tartoznak adni.

A harminczadosok tartsák magukat utasításaikhoz s újitásokat ne tegyenek, de a czément ügyének elintézését a fejdelem hatósága alatt hagyták.

A szökött jobbágyok ügyében tartsák meg a régi törvényeket mind Erdélyben mind a részekben; ez utóbbiakban azonban a biharvármegyei városok kiváltságai épségben maradjanak. Kivétel legyen azokra nézve, kik épen egy év előtt a törökök vagy hajduk miatt bújdostak el.

Vallásügyi törvényczikket is alkottak a rendek. Dávid Ferencz az unitáriusok püspöke újitásaiban mind előbbre ment s a fejdelem, hogy ennek határt szabjon, korlátozni akará apostolkodását. Előterjesztésére zsinattartási jogukat a rendek csak két városra szoriták vagy mint a törvény kifejezé, megengedték, hogy az unitárius papok Kolosvártt vagy Tordán gyülést tarthassanak, anélkül azonban, hogy a reformáltakat kényszeríthessék e gyűlésen való megjelenésre, mi annyit tett, hogy az unit. püspök hatósága alatt levő reformáltakat kivette az ő jogköre alól.

Intézkedtek, hogy a törvénykezés folyamba tétessék. Tartassanak meg a törvénykezési terminusok, de a kik részt vesznek a hadfelkelésben, régi tetteikért ne kényszeríttessenek perlekedésre, de ha táborban létük alatt követnek el valamit, azért beperelhetők. A királyi tábla pedig ez alatt ülésezzen Kolosvártt. A fölebbezések fölött most végezzen a fejdelem.

A kik a nemesek közől az országgyűlésre nem jöttek el, azok járuljanak a gyűlés költségeihez.

A gyűlés máj. 26-án bezáratott.[1])

[1]) L. Törvények és irományok II.

III.

A porta nem habozott Kristóf úr megerősítésével. A mint ennek megválasztásáról s a lengyel király megkoronázásáról hírt vett, azonnal elkészítteté az athnamet, a jelvényeket az ajándékokat s oly fényes küldöttséget indított útnak, mely tetszésének és megelégedésének nyilvános tanújele volt. A küldöttség vezére Mehemet aga, a szultán fő lovászmestere volt; kisérte Ahmed csausz, Kynan bég, a császár drágománja, egy hodzsa, az aga egész fényes udvara: egy tihaj, lovászmester, komornik, szakácsok s más udvari személyek, öt szpáhi, 18 sipos, dobos, 24 kapucsi, 3 bölök basi, 34 szolga, ugyanannyi lovász, hét katerdzsi, Ahmed csausz 18 szolgája, a szpáhik 6 s a kapucsiak 28 szolgája sat.[1]) szóval akkora személyzet, melynek száma 21 főrangu s 257 alsó rangú törökből állt.

Julius utolsó napjaira Kristóf úr összehívta a rendeket Fehérvárra, a portai küldöttség ünnepélyes fogadása végett. Szokásban volt, hogy ezen követségnek maga a fejedelem menjen elébe, vegye át tőle az aranygombos zászlót s annak megtörténte után az zeneszóval vonuljon a városba és az uralkodót a fejedelmi palotáig kisérvén, menjen szállására. A követség a zászlón kivül tollas aranyos szkofiát, (az az süveget) díszesen fölszerszámozott lovat s kaftánokat a fejdelem s a tanácsurak számára is kaftánokat hozott magával, melyek ezek közt kiosztattak. Ez ünnepély megtörténte után a legközelebbi napokban összegyűltek a rendek s a követség feje előttök megjelenvén, átadta a szultán athnaméját a fejdelemnek s a rendeknek s ez utóbbiaknak az engedelmességet és hűséget szivükre kötötte. A fejdelemnek adott athname ennek megerősítését foglalta magában, szivére kötvén, hogy a »vajdaság tisztét nagy gondviseléssel s vigyázással bírja, az országot az ellenségtől védelmezze, a hireket értésére adja s az István úrnak adott zászló gombját küldje vissza.« A rendeknek adott athname ezeknek meghagyta a hűséget és engedelmességet, az adó pontos beszolgáltatását, viszont maga részéről a szultán védelmet és oltalmat igért, jelentvén, hogy a budai és

[1]) A Prot. Bath. után Szalay László i. h. 271. s köv. ll.

DE 212
1965
1.3

mlett az „A t h e n a e u m" r. társ. nyomdájában.

mi a multban történt, feledve leszen.«[1]) De Békes, a császártól elhagyott, mellőzött Békes még nem volt elhatározva. Folytatta ugyan az alkudozást a krakói vajdával, de a dolgot egyszersmind Ruberrel is közölte.[2])

De bármennyire megcsendesedtek is az erdélyi s lengyelországi állapotok, bár a Békes megnyerésére irányzott lépések eredménynyel kecsegtetőknek mutatkoztak is, kevésbe mult, hogy Huszt ügye újabb zavarokat nem támasztott. Husztnak két részét, a Békes-féle részeket, a német párt birta s tartotta őrséggel megrakva; harmadrészét Hagymási Kristóf a Báthoryak hűségében bírta. E kétféle őrség roszúl fért meg egymással, s Károly főherczeg jul. 26-áról kérdést intézett a győri püspökhöz, mit kellene tenni, ha Báthory az egész várost magának akarná foglalni?[3])

Az őrség torzsalkodása Báthory Kristófnak ürügyet szolgáltatott a beavatkozásra. Hire járt, hogy a német őrség »lopással«, azaz meglepéssel akarja elfoglalását megkisérteni, hogy Békes a »német akaratjából árulókat szerzett a várba, hogy a Hagymási Kristóf szolgáit levágják benne és a várat az ő számára teljességgel a német birodalomhoz szakaszszák.« De Hagymási észrevette e törekvéseket s a fejdelemnek hírűl adta.[4])

---

[1]) Báthory levele Békeshez Varsó 1676. aug. 10-ről. Bécsben a titkos levéltárban egykorú német fordításban.

[2]) Kugler Sebestyén kassai várnagy levele a császárhoz, melyben ez tudatja, hogy Békes mindent fölfedezett Rubernek, kijelentvén, hogy testvérével s gyermekével a császár hűségében akar élni halni s könyörög, hogy valahára vegye ő felsége tekintetbe nyomorúlt szolgálatait. Aug. 27-ről maga Ruber is jelentést tesz. Ugyan ez napról Eperjesről felel Békes Zborovszkynak: helyzete nem olyan, hogy írásban felelhetne neki, kéri a palatinust, hogy szóbeli izeneténck, mit a leveleket hozott titkár fog vinni, adjon hitelt. Mind e levelek Bécsben a titkos levéltárban.

[3]) Károly főhg levele jul. 26-ról a titkos levéltárban: »cum in transactione cum Transylvano facta arx Hwzt eidem sit adjudicata, vti articulus ejus transactionis hic annexus plenius continet (nincs mellette): nunc Caes. Mattas, si Stephanus Bathory ejusque complices eum per se occupare et ad nocendum Caes. Matti ea vti velit, in contra quid facere taleque eius nisui obsistere juxta racione possit«

[4]) Bathory Kr. levelei a Protocollum Bathorianumban, Szalaynál i. h. 285-ik l.

Báthory Kristóf e hirre aug. 15-ről aug. 23-ára Szamosujvárra összehívta a rendeket.[1]) s minthogy a németek is készültek megtámadni, azok megegyezésével Hagymási Kristóf vezérlete alatt Erdélyből hadakat külde ellene, mely meglepte a várat s azt ostrommal elfoglalta.[2])

A mint az elfoglalás megtörtént, a fejdelem azonnal értesíté róla portai követét Ugcsovit Farkast, jelentést tett a szultánnak és nagy vezérnek s minthogy bizonyosnak tartá, hogy Maximilián vagy Husztot fogja megtámadni vagy ellene vezetend hadat, fermánokat kért a budai és temesvári basák számára, mely szükség esetére az ő megsegíttetését elrendelje.[3]) Ugyanakkor kinevezte a portai főkövetet is Balogh Ferenczet s a 15000 arany forintnyi évi adót, a 8400 arany forintnyi ajándékokat, 170 marka ezüstöt, az adó mellé tartozó 9 kupát, a rendkívüli ajándékokat, 10,000 tallért s 35 kisebb-nagyobb kupákat s 16 solymot beküldte tőle a portára.[4])

V.

Maximilián csakugyan készült, hogy lengyelországi kudarczát s Huszt elvesztését megtorolja. Hirt vett erről a porta is s nem késett utasítni a temesvári basát, hogy a vajdát annyi haddal segélje meg, mennyit ez kérend.[5]) De maga a fejdelem is szükségesnek tartá megtenni az intézkedéseket, hogy készületlen ne lepettessék meg, s e czélból oct. 21-ére Kolosvárra összehívta a rendeket.

A fejdelmi előterjesztés részletezte az országot fenyegető veszélyeket, s ezek elhárítására kérte, hogy szavazzák meg az adót, az állandó őrséget, a hadfölkelést s a Huszt és Nagy-Várad megerősítésére szükséges összegeket.

) Tör-vények és irományok V-ik sz.

[2]) Szalay i. h. Békes Gáspár Eperjes sept. 12-ről irja Maximilián nak: mindig mondta, hogy Hagymásiban nem lehet bizni, s mig ő Erdélyben volt, azon igyekezett, hogy árulását meghiusitsa. Midőn Ruber megparancsolta, hogy Huszt dolgában mihez se kezdjen, sajnálta ugyan lelkében, de engedelmeskedett. Mert Hagymási Husztot »summa cum perfidia insignique proditione« elfoglalta.

[3]) Protocollum Bathorianum Szalaynál i. h. 286.

[4]) U. o. 298. s köv. ll.

[5]) U. o. 297. .

A rendek hálával fogadták a fejdelemnek az ország érdekében tett intézkedéseit s készeknek nyilatkoztak őtet tőlök telhető módon támogatni.

A mi a németek támadási szándékát illeti, bármily sulyos terhek nehezedtek is az eddigi hadfölkelésből az országra, s bár kérik is a fejdelmet, hogy vegye tekintetbe fogyatkozott állapotukat, annak meggátlására ajánlák, hogy a nemesség 200 lovast és 100 gyalogot a szekelység 300 lovast és a szászság 400 gyalogot állit ki. A felügyelettel ezekre, hogy el ne oszoljanak, egy főispánt s egy főkirálybirót biztak meg. Ezenkívül Erdélyre s a részekre nézve elrendelték az átalános hadfölkelést.

A fejdelem számos költsége fedezésére megszavaztak portánkint 99 denárt, a székelyek és szászok részéről hasonló terhet; a magyarországiak 1 ftot fognak fizetni.

A portai zászló-hozás költségeinek, valamint Huszt vára építési költségeinek fedezésére portánkint 25 denárt szavaztak meg, s ezzel aránylagos összeget róttak a székelyekre, szászokra, magyarországiakra.

Várad erődítési műveire a három nemzet s a magyarországiak portánkint 50—50 pénzt szavaztak meg.

A múlt gyűlésen hozott törvénykezési szabályok tartassanak meg.

A gyűlés oct. 26-án oszlott el.[1])

A hadfölkelési szabályok életbeléptetésére azonban nem volt szükség: Maximilián oct. 12-én történt halála véget vetett támadási törekvéseiknek.

A következő év elején Békes is — ki úgy hitte, hogy e halál feloldozta őt Miksának adott esküje alól — visszatért a Báthory István hűsége alá, s ennek Lengyelországban egyik leghiresebb és legtehetségesebb tábornokává lett.

VI.

Bár a magyarországi trónváltozás István királyt megfosztá versenytársától s Báthory Kristófnak nyugalmat szerzett, az 1576-ik év súlyos terheket rótt az országra, melyeknek fedezéséről kellett gondoskodni.

[1]) Lásd Törvények és irományok VI-ik sz.

E célból Báthory Kristóf 1577. apr. 21-ére Thordára országgyűlést hirdetett. Előterjesztéseit tanácsurai által küldte be s azok mellé egy lajstromot, mely az évi portai költségek tetemes szaporodását világosan kimutatná. A rendek tehát midőn megszavazták a 99 dénáros évi adót, azon kivül még portánkint 50 dénárt szavaztak meg, mind három nemzet s a magyarországiak részéről is. Azonban kérték a fejedelmet, hogy az országnak mindazon jövedelmei, melyek a kincstártól elszakasztattak, csatoltassanak vissza, mert jövőre hasonló rendkivüli adó fizetésére elégteleneknek érzik magukat.

Az előterjesztés egyik pontja kiemelte, hogy az ország most csendességben van ugyan, de vigyázat szükséges. A rendek tehát intézkedtek, hogy az ország hadkészen álljon s a hadak a fejdelem első hivására összegyűljenek.

Törvényt hoztak a barom-kivitel korlátoztására. Erdély kiválóan baromtényesztő ország volt, de attól tartottak, hogy a kivitel szaporodása által a belső szükség is fogyatkozást fog szenvedni. Ennek meggátlására elrendelék, hogy az erdélyi és magyarországi kereskedők öreg (azaz nagy) barmot adhassanak el, a kereskedésre kitüzött helyeken, idegeneknek — de a juhval, berbecscsel való kereskedés bel- és külföldieknek egyiránt eltiltatott.

Minthogy a reformált vallásra tért oláhok szuperintendense meghalt, elrendelék, hogy ezek válaszszanak maguknak új szuperintendenst, hasonlag reformált vallásút.

Kérték a fejdelmet a fölebbezett perek elintézésére.

Elrendelték a szökött jobbágyok kiadását.

Intézkedtek az orvok és gonosztevők kergetéséről, oly módon, hogy a czirkálást a megyék egyszerre tartsák. A magyarországi részeken a falu-birák heted-magukkal lesznek megesketendők az orvok kiadására.

Minthogy a porták fejdelmi levél nélkül is szednek fuvarlovakat, főkép a szászok között, elrendelik, hogy annak, ki nincs fejedelmi levéllel ellátva, lovat ne adjanak.

A gyűlés apr. 26-án oszlott el.[1])

Épen ez időben nagy csapás érte Báthory Kristófot:

[1]) L. Törvények és irományok VII.-ik sz.

hive és barátja Hagymási Kristóf, kinek utolsó szolgálata Huszt visszaszerzése volt, meghalt. [1]) Utána — mert mióta Kristóf úr, korábbi váradi kapitány, fejedelemmé lett, ő vezette a részek kormányzatát — Giczy János lett váradi kapitánynyá.

VII.

A rendek gondoskodásának, hogy az ország hadkészen álljon, a szomszéd Moldvában kitört zavarok voltak okai. Ez ország bojárjai nagy része ugyanis elégületlen volt a vajdával, Sánta Péterrel s egy a kozákok közt tartózkodó kalandort, Podkowa Ivánt meghivta, hogy a kitendő lázadás élére álljon. Podkowa csakugyan megindult, de midőn Báthory István eltiltá a merénylettől s másfelől pedig a határszélek megerősítésére egy moldvai sereg kiküldetett, egy időre visszavonult. De nem sok időre, mert ujra egy csapat élére állott, szerencsésen elérte Moldvát s a hozzá csatlakozott tömeg vajdává kiáltá ki. Egy szerencsés csatában megverte az ellene jött török és oláh csapatokat s Pétert Oláhországba kergeté. [2])

Sem a porta, sem Báthory István nem türheték e merényt, mely Erdélyt is közel érinté. Mialatt Péter a portára fordúlt, István király testvérét Kristófot szólítá fel, hogy Podkowa ellen küldjön csapatokat, mely az ellene indítandó török és oláhországi hadakkal együtt működjék.

Kristóf úr 1577. október 21-ére összehívta a rendeket Thordára, kik ott oct. 25-ig tanácskoztak.

A fejedelmi előterjesztés kiválóan hangsúlyozá, hogy a rendek »a hazának és saját maguknak őrizésére viseljenek gondot« s egyszersmind az ország sokféle szükségei fedezésére az adó megszavazását kérte.

A rendek mind a két kivánatának eleget tettek.

Elrendelték, hogy az ország hadereje fegyverben készen álljon, hogy az első felhivásra összejöhessen s hogy fölötte a meghatározott napon és helyen seregszemle tartassék.

---

[1]) Ernő főhg levele a császárhoz 1577. máj. 5. A titk. levéltárban Bécsben.

[2]) Engel: Geschichte der Moldau und Walachei. II. Theil. 227. l.

Megszavazták az adót, portánkint 99 denárt, hasonló összeget a szászok és székelyek részéről. A részek portáira egy-egy forint vettetett. Ezenkivül Várad erődítésére 50—50 pénzt ajánlottak.

Ismételten, az 1571-iki novemberi törvényekre hivatkozva, elrendelék a gonosztevők kergetését és megbüntetését.

Báthory Kristóf kevesebbé volt türelmes mint testvére. Az első 1576 májusi országgyűlés az unitarismus terjedése elé a zsinattartási czikkel [1]) már erős korlátot vetett, mert nem csak megújíták, hanem szigorúbbá tették ama törvényt. A reformált püspöknek: Tordai Sándor Andrásnak megengedék, hogy az országban mindenütt tarthasson visitatiot; mindenüvé mehessen, szép szóval, erőszak nélkül a más valláson levő papokat is rábeszélhesse a reformált vallás felvételére. Ellenben Dávid az unitarius püspök csak Thordán és Kolosvártt tarthasson zsinatot s más hiten való egyházi személyeken jurisdictiója ne legyen. E törvénynyel a háromszéki unit. egyházak a reformált püspök hatósága alá adattak. [2]) Különben elrendelék, hogy a régi vallásügyi törvények tartassanak meg; senki a bevett vallásokon ujítni ne merjen, s ha volna olyan ember, a ki ezt tenné, a superintendensek felszólalására büntettessék meg.

A Deésen és Tordán alkalmazásba vett hamis vékákat eltilták. Egy külön czikkel az elszaporodott és ok nélkül való fölebbezéseknek akartak határt szabni. [3])

Az e gyűlésen elrendelt hadfölkelés nem sokára alkalmazásba vétetett. Podkowa szent András napja előtt bevonúlt Jászvásárba. Nem sokkal utóbb Péter az elüzött vajda oláh és török csapatokkal megindúlt széke visszafoglalására s ugyanakkor István király unszolására, továbbá a portáról a szultántól kapott felhivás következtében — ki ugyanakkor a budai basát is utasítá, hogy ha ez alatt Erdélyt ellenség támadná meg, segélyére menjen — Kristóf úr is megindítá ifj. Báthory Istvánt, unokaöcscsét (András és Boldizsár testvérét) székely

---

[1]) Lásd a VIII. articulust.

[2]) Bod Péter: Smirnai szent Polycarpus, 30. l.

[3]) L. Törvények és Irományok. VIII-ik sz.

csapatokkal. Ennyi erőnek Podkowa nem tudott ellenállani. Báthory Pétert visszaültette székébe, Podkowa pedig önkint jelentkezett s elfogatott a lengyel király által. [1])

VIII.

Egyetemes országgyülést csak fontosabb esetek alkalmával hivtak össze a fejedelmek, mert a nemesség fejenkint jelenvén meg azon, költségesebb és zajosabb volt a részleges gyülésnél. Azonban 1571 nov. óta kettő tartatott: 1575 juliusban, midőn Békes elitéltetett és 1576 januárban, midőn István lengyel királysága kihirdettetett. Mindkettő alkalomszerü gyülés volt, de egyik sem szervező. Minthogy pedig azóta sok függő-kérdés szaporodott fel, Kristóf úr eljöttnek látta az időt egyetemes gyülésre hívni össze a rendeket, Kolosvárra, 1578. april 27-ére.

E gyülés törvényhozási tekintetben az 1556-iki novemberi s 1571-iki kolosvári egyetemes gyülésekkel tehető párvonalba. Maguk a fejedelmi előterjesztések rámutattak a reformokra, melyeknek életbeléptetése a vallásügyi, törvénykezési és pénzügyi szabályzatokban elkerülhetlenné vált. Bármily életbevágók voltak, ugy látszik nem sok vitára adtak alkalmat, mert mind ama nagy fontosságu kérdések összesen kilencz nap alatt letárgyaltattak.

Első volt a vallásügyi törvény, mit hoztak: s ez a nélkül, hogy megnevezte volna, egyenesen Dávid Ferencz ellen volt intézve, ki a Krisztus nem-imádását már nyilván kezdé tanítani [2]) — épen ugy, mint a megelőző részgyülések vallásügyi törvényei, de szabatosabban formulázva ezeknél. Eltiltott e törvény most és jövendőre minden ujitást a vallásban, felhivta

[1]) Bethlen Farkas II. k. 434. l. v. ö. Engel i. h. 228. l. A szultán fermanjait kiadta Szalay »Erdély és a porta« 340. és 341. ll. V. ö. Török-magyarkori Tört. Emlékek I. k. 18. l. Daut bég téved, midőn azt hiszi, hogy az erdélyi seregek Péter vajda felhivására mentek Moldvába: az leginkább az István királyéra történt. A Calendarium Eberianum — Kurz Nachlese 108. l. — Podkowa megveretését 1577. decz. 31-re teszi.

[2]) Székely Sándor: Az unitaria vallás történetei. Kolosvár, 1839. 80-dik l.

a fejedelmet, hogy haladék nélkül hivassa elő az »innovatort.« tartasson a két valláson levő superintendensek s mindkét valláson levő s egyenlő szánmal összehivandó főurak által vizsgálatot s ha ebből kitűnnék, hogy újító, mozdítsa el a superintendenségből, s ha még ezután se szünnék meg újítani, a tanácsurakkal egyetértve büntettesse meg. Járjon el hasonló szigorral azon vallásújítók ellen is, kik nem papok.

A pénzügyi törvényeket illetőleg mindenekelőtt nagy helyesléssel fogadták, hogy a fejedelem Görgényt, egy Ferdinánd idejében s utódai által is elajándékozott koronauradalmat, visszaszerezte s kérték a fejedelmet, hogy a mult részgyűlés határozata alapján, a többi még idegen kézen levő koronauradalmak visszaszerzése körül jövendőre is járjon el hasonló szigorral.

Azután áttértek az évi adó megszavazására. A mult év inséges volt [1]) s a köznép, hogy az éhséget kikerülje, s hogy vetőmagva lehessen, kénytelen volt barmaira buzát venni kölcsön. E miatt az eddigi adókulcs nagyon súlyosnak tetszett, s az országgyűlés jónak látta azt leszállítani. [2]) Ugyanis az adót (egy porta után 99 denárt) »hat forint érő vonó marhára rótták, mely két ökörnek ára volt«, ezentulra a 99 denárt oly jobbágyra rótták, kinek négy járomvonó ökre volt, vagy olyanra, kinek lóekéje járt: s egyszersmind e törvény szabályozá a rovásnak módozatait s azt is, hogy kik vétessenek ki a rovás alól: t. i. az égettek három évre, az oláh papok, minden községben egy biró, a földesurak szabadosai, de oly kikötéssel, hogy új szabadost ne tehessenek a rovás végeztéig, zsellérek. Egyszersmind elrendelék, hogy ez adó-alapon, a meghatározott módozatok mellett készíttessenek az új adó-lajstromok. Egyébiránt ezuttal minden portától másfél forint adót

---

[1]) Miles Würgengel 140. l.

[2]) Az adókulcsot az 1543. nov. 28-iki vásárhelyi országgyülés 3 frtban állapitá meg. (L. Erdélyi országgyülési Emlékek I. k. 185. l. »modus dicationis Colonorum« t. i. olyan paraszt, ki 3 frt értékkel birt, fizetett egy porta adót: 99 denárt. Ezt az 1552. maj. 22. tartott országgyülés 6 frtra emelte fel (Országgyülési Emlékek I. k. 407. l.) s attól fogva ez tartatott meg zsinórmértékül.

szavaztak meg, ugy az erdélyiek, mint a magyarországiak részéről.

Elrendelék, hogy az egyházi embereknek kijáró dézsmát vagy negyedet senki se merje visszatartani [1]) s ha valaki visszatartaná, az ellen rövid útú per indíttassék s 200 frt büntetésen maradjon. Továbbá, hogy senki se merje ezek házát vagy egyházi örökségét visszatartani s ha visszatartotta volna is, megadja 200 frt büntetés terhe alatt.

A törvénykezési szabályok főképen a becsuszott visszaélések megszüntetésére vonatkoztak.

Minthogy némely hatalmasok ellen perlekedő nemes ügyét egy ügyvéd se meri felvállalni, az ilyennek a fejedelem vagy a tábla is rendeljen ki ügyvédet — s ez köteles a pert elvállalni.

Régi szokás, hogy a mely ügyvéd elfeledi magával hozni az ügyvédi meghatalmazást, ez 60 frtot fizet. Ezen gyakorlat eltöröltetett s az ilyen ügyvéd nem védheti megbizóját.

Elhatározták, hogy a perfolytatásban sem a mesterek, sem mások ne kedvezzenek senkinek, hanem személyválogatás nélkül szolgáltassák az igazat.

A makacssági perekben (per non venit) becsúszott visszaéléseket több czikkelylyel korlátozák, még pedig mind Erdélyre, mind a részekre nézve.

Szabályozták az ügyvédvisszahivási törvényt.

Meghatározták az octavák terminusait.

A zálogos, menyaszony hozományi, dézsma, új hatalmaskodási perek (János Zs. halálától fogva) a »quinque casuis«

[1]) Haner: Hist. Eccl. Trans. Frankfurt 1694. 303-ik lap irja: »Princeps comitia a. 1578 ad festum S. Georgii celebrarat Claudiopoli, ubi, sicuti semper Ecclesiis prospexerat, ita et hic publico decreto decernebat, ut decimae aliique legitimi proventus ministris Ecclesiarum ubivis in Transyluania constitutorum integre et inviolabiliter redderentur et conservarentur, bonaque per quoslibet ab Ecclesiis et aedibus parochialibus sub quouis praetextu abalienati restituerentur, quod cum intelligerent ecclesiasticae personae Anno sequ. 1579. Albam excurrebant, et speciali mandato, decreti confirmationem in privilegio accipiebant, sub dato 1579. d. 4. Julii.«

(az öt nagy hatalmaskodási eset) a terminusokon itéltessenek meg.

A királyi táblához nevezzen ki a fejedelem alkalmas törvénytudó ülnököket, hogy az itélőmesterekkel együtt 12-en legyenek.

A káptalani kiadványok ára az marad, mi a János Zs. fejedelem idejében volt.

A mértékegységre hozott törvények végrehajtatlanul maradván, elrendelék, hogy a szászok szebeni, a megyék és székelyek kolosvári köblökkel éljenek. Lehetőleg szabályozták a többi mértékek egységét is, Erdélyre s a részekre nézve egyaránt.

Elrendelék a gonosztévők üldözését.

Eltilták a juhok és kecskék kivitelét a fejedelem híre és engedelme nélkül, valamint a ló és bőrkivitelt is. E tilalom tulajdonkép azért hozatott, hogy a belföldi szükséglet ára tulságosan magasra ne csigáztassék, s ugyanezért szabályozták a bőrök árát is: egy ökör bőrét 65 den., egy tehén bőrét 40 den.- 5 kos bőrét 1 frtban, s 6 júh bőrét 1 frtban állapitván meg. Ezzel kapcsolatban eltilták a bőrrel való külföldi kereskedést, azt egyedül a fejedelem számára tartván fönn; azonban a mészárosok kötelesek voltak első sorban a mesteremberekneb adni el a bőrt.[1]) Ellenben a hatóságok tartoznak ügyelni, hogy a mesteremberek portékáik árát a bőr árához szabják.

A vámtulajdonosok tartoznak a töltéseket és hidakat jó karban tartani.

A szökött jobbágyok ügyében tartassanak meg a korábban hozott törvények.

A gyújtogatók ellen, nemesek és parasztok ellen egyiránt. törvényesen járjanak el. A nemes fölebbezheti az első itéletet, de addig fogva tartatik.

Hoztak törvényt a gonosztevők kergetése ügyében is. Eltilták a birságbüntetések több nemét, mint a vérbirságot, paráznabirságot, orvbirságot; azok, kik nem halálos bünt

[1]) A barom-kivitel tilalmát már régibb országgyűlések is elrendelék, jelesül az 1549. decz. 29-iki országgyűlés is. V. ö. Erdélyi országgyűlési Emlékek. I. 299-ik l.

követtek el, veréssel vagy más birsággal büntettessenek. Átalán úgy szabályozták a fönnálló rendtartást, hogy a kisebb vétkesek birság helyett más büntetéssel illettessenek.

Megújíták a mult tordai gyűlés azon határozatát, hogy idegenek marhakereskedés végett be ne jöhessenek az országba, hanem csak az e végett megszabott helyekig jöhessenek.

A gyűlés május 5-én záratott be. [1])

IX.

Az 1578-ik év végén még egy részleges országgyűlést tartott Báthory Kristóf, melynek kiváló czélja volt elrendelni a seregszemletartást. A két szomszéd nagy hatalmasság közt a viszonyok nagyon feszültté váltak, a végeken folytatott dulások és rablások már is hadfolytatás szinét ölték fel s tartani lehetett, hogy a dolognak vége a béke felbomlása lesz.

Ily körülmények közt Kolosvárra oct. 21-kére a fejdelem összehivta a rendeket. Előterjesztése épen e két szomszéd hatalmasság feszült viszonyára vonatkozott, s a rendek is, nehogy véletlenül megháborittassék az ország békességes állapota, szükségesnek látták elrendelni a vigyázást és gondviselést. Minden 20 portáról, a régi rendtartások szerint, állitsák ki a lovast, gyalogot s a kitüzött helyeken és szabályok szerint tartsák is meg a mustrát.

Megszavazták a fejdelemnek az adót: a megyék részéről a rovás szerint 99 denárt s a szászok és székelyek részéről ennek megfelelő összeget. A részek hasonlag a rovás szerint egy forintot adnak. Ezen kivül a váradi erődítésekre Erdély és Magyarország részéről portánkint 25 pénzt szavaztak meg.

Elfogadák a fejdelemnek a közelebbi egyetemes gyűlés törvényére alapított propositióját, hogy a bőr az országban szabad kereskedés tárgyát képezze, de ne lehessen kiviteli czikk, benn se gyűjthessen senki kereskedésre, sőt még a bőrmíveket se lehessen kereskedés végett az országból kivinni.

Föntarták a mult gyűlés júh-kiviteli tilalmát is, azonban tekintettel a fenforgó drágaságra, a karánsebesieknek és lugo-

[1]) L. Törvények és Irományok IX.

siaknak megengedték, hogy a törökföldre vihessenek ki juhokat eladásra.

Minthogy a múlt gyűlés végzései ellenére országos vásár alkalmával külföldi kereskedők ellepték az országot, kérték a fejdelmet, hogy az e részben fönnálló tilalmat tartsa szigorúan fönn.

Meghagyták a főispánoknak, hogy a gonosztevők czirkálására fordítsanak több gondot s a nagyváradi kapitányt felhatalmazák, hogy szabadsága legyen az orvokat, tolvajokat, gyújtogatókat, gyilkosokat bárkinek a jószágán is elfogatni; azonban az elfogottak jószágához nyúlni tiltva van.

Elrendelték, hogy az útak, hidak 12 forint büntetés terhe alatt jó karba helyeztessenek.

A rendek oct. 26-án oszlottak el. [1])

Ez évre esik Nagy-Bánya visszaszerzése is István király által. A király ugyanis Szathmárt, mint családi birtokát kérette a magyar királytól, követe a wladislawi püspök által. De Rudolf nem volt hajlandó erről lemondani, hosszas alkudozás után Szathmárért cserében Nagy-Bányát engedte át, s azt biztosa Révai Ferencz által István király megbizottjának Berzeviczynek kezébe is adta. [2])

X.

Báthory István türelmes ember volt. Türelmessége nemcsak abban nyilvánult, hogy a négy bevett vallás szabadgyakorlatára vonatkozó törvényt megtartá, hanem abban is, hogy

[1]) L. Törvények és Irományok X.

[2]) Bethlen Farkas II. 436. István király 1585-ben Nagy-Bányán tallérokat veretett, melyről 1586. jan. 6-án a kassai kamara jelentést is tett Ernő főherczegnek. Az ügy többször megfordult a k. kamarai tanács előtt, de minthogy a transactionalis levelekben »habetur, omnes bonorum illorum pertinentias et utilitates quaslibet et quorumque nomine apellatas regi concessas esse, sub quibus rex haud dubie mineras quoque comprehensas esse vult« (Melith és Hoffman jelentése 1586. febr. 8) s e szavak fordulnak elő: »totum et omne jus etc.« »nullum jus nullamve juris et dominij proprietatem retinendo« nehéz lesz nehézségeket támasztani. Ügyelni kell, hogy a király tekintélye ne csorbuljon. A pozsonyi kamara febr. 1-iki jelentése. Mindezek a titkos levéltárban Bécsben.

nem igyekezett azt új törvények által korlátozni. Testvére Kristóf már nem igy gondolkodott. Bizonyos, hogy a fönnálló törvények tisztelete az ő lelkében is elevenen élt, de a mennyiben a vallások szabad gyakorlatára vonatkozó törvények neki nem tetszettek, törvényhozásilag korlátoztatta azokat.

Az utolsó országgyűlés, melyet István fejdelem Erdélyben tartott, megadta az unitáriusoknak a szabad püspök-választási jogot. Az első rendes országgyűlés, melyet Kristóf hivott össze, már korlátozá az unitáriusok zsinattartási jogát. A későbbi országgyűlések, mint láttuk, csaknem szakadatlan lánczolatban hozták a korlátozó törvényeket: eltiltottak minden újítást (azaz oly dogmákat, melyek nem voltak kifejezve a hitczikkelyekben) a háromszéki unitárius papokat a reformált püspök alá helyezék, azután ennek megengedték, hogy rábeszélés útján a más (azaz unit.) valláson levő papok közt is mint térítő szerepelhessen, s végre vizsgálatot rendeltek a hallatlan és káromló vallásújítók, még pedig egyaránt egyháziak és világiak ellen.

Mind e törvény tulajdonképen Dávid Ferencz ellen volt intézve. Az ellene emelt vád lényege az volt, hogy ő a Krisztus nemimádását tanította s hirdette szószéken is, s hogy mint ilyen »zsidózó,« a kérdés pedig, hogy ezzel eltért-e ő az unitarismus megerősített és bevett hitczikkelyeitől? Az unitáriusok egy része ezt nem ismerte el újításnak: benne volt az a nagyváradi disputatióban is. [1]) Dávid maga sem akart újitást látni benne, nem volt hajlandó alkudozni a változott viszonyokkal, épen nem alkalmazta rá a vallás-újítás ellen hozott törvényeket s tovább hirdette tanát.

De Kristóf úr a maga buzgó vallásos lelkülete szerint megbotránkozott e tételen, nem is volt hajlandó azt tűrni, s minthogy Dávidot semmi törvényczikk sem birta annak elhallgatására vagy visszavonására, elhatározta megbuktatását. Az utolsó három év vallásügyi törvényei tulajdonkép ennek egyengették az utját. S valóban ezek e czélra ügyesen voltak szer-

[1]) Maga Bod Péter is ezen nézeten van: »a mely sententia — irja Polycarpus 31. s 32. ll. — közönséges volt közöttök, de homályosan adták elő.

kesztve, mert anélkül, hogy a bevett vallások szabad gyakorlatát kétségbevonták volna — s ezt bizonynyal semmiféle erdélyi országgyűlés se tette volna — az újítás megtiltásával oly pontot iktattak törvénybe, melylyel ruganyosságánál fogva legkönyebben Dávidot lehetett megfogni.

Megbuktatására régi barátja Blandrata vállalkozott. János Zs. után Báthory Istvánnak volt udvari orvosa és tanácsosa, ennek lengyel királylyá választatása érdekében buzgón működött, s távozása után Kristóf úr orvosa és tanácsosa maradt. Dáviddal úgy látszik a miatt szakított, hogy ennek a Krisztus nemimádását valló tételét, azóta hogy az országgyűlésileg megtámadtatott, kárhoztatta, mert ismerve a fejedelemnek gondolkodását, olyannak tartá, mely az egész felekezetre veszélyt hozhat. Ő hívta-e fel Kristóf urat Dávid ellen, mint némelyek állítják, vagy megfordítva a vajda birta-e rá sorompóba lépni régi barátja ellen, a dolgon mit sem változtat. Az 1578-iki események után gyorsan fejlődtek a dolgok. Blandrata eleinte felszólítá Dávidot, hogy a Krisztus nemimádásáról se titkon se nyilván ne tanítson, s midőn ennek sikere nem lett, e kérdés fölött (1578) hittani vitatkozásba bocsátkozott vele, utóbb papi gyűlést tartott Kolosvártt, mely szintén nem tudván kiegyenlítni a dolgot, abban állapodtak meg, hogy a kérdést a lengyel unitária egyházak elé terjesztik. Midőn Dávid ragaszkodva az ugyancsak 1578-ban tartott tordai zsinat azon határozatához, mely megengedé, hogy a zsinatilag meg nem állapított hitczikkelyek fölött szabadon lehessen vitatkozni, tovább is hírdeté megtámadott tanát, Blandrata az utolsó eszközhöz folyamodott, s behívta Socinus Faustust, ki 1578. novembertől 1579. aprilisig maradt Dávidnál szálláson mint ennek vendége, oly czéllal, hogy ha lehet, őt kárhoztatott tétele megváltoztatására bírja, s ha nem volna erre hajlandó, segéljen az egyházat fenyegető veszélyt még Dávid megbuktatásával is elhárítni. [1])

[1]) Miles (118) és más források szerint is Blandratát Socinus értesítette Dávid »tévtanairól, melyeket a népnek beszélt«, ezt Socinusnak a Dávid neje szemére is lobbantotta. Nehéz feltenni akár Blandratáról, akár Socinusról azt a cynismust, hogy Dávidot csak egyszerűen, minden ok nélkül akarták volna megbuktatni. Hihetetlen, hogy magasabb

De Dávid nem volt az az ember, ki meggyőződésén erőszakot engedett volna tenni: üldöztetése egész ideje alatt egy szót se vont vissza állításaiból. A veszélyt látta ugyan közeledni, de tételeiből semmit sem engedett, s a mikről Socinus Blandratát értesíté, elégséges adatok voltak az újítás vádjának bebizonyitására. Ezek alapján fel is lépett mint vádló régi barátja ellen.

A fejedelem 1579. szent György napján Tordára az ügy megvizsgálása végett országgyűlést hirdetett. Dávid súlyos beteg volt s csak alig lehetett a gyűlésre elviuni. A főurak közbevetették magukat Báthorynál érdekében: hitték, hogy most kárhoztatott tételei visszavonására bírják. A dolognak csakugyan lett annyi eredménye, hogy Báthory annak végső elintézését egy, Gyula-Fehérvártt junius 1-én tartandó országgyűlésre halasztotta. [1])

De Dávidnak e halasztás sem használt semmit.

XI.

A Gyula-Fehérvárra junius 1-ére hirdetett országgyűlés tüzetesen tárgyalta Dávid perét: e gyűlés zsinati tárgyalásokkal volt kapcsolatban. [2]) Dávid beteg volt; a kór annyira erőt vett rajta, hogy a különben testes ember egészen lesoványodott. [3]) Midőn Kolosvártt a végzetes kocsira ült, mely őt Fehérvárra volt viendő, barátai sírva váltak el tőle: »legyetek

---

czéljaik ne lettek volna. Valószinű, hogy azért buktatták meg Dávidot, mert csak igy hitték kikerülhetni az egyházat fenyegető veszélyt. Bod szerint (i. h. 37) Blandrata azért intette Dávidot, »mert különben Erdélyben megmaradniok nem lehetne.«

[1]) Uzoni Fosztó Unitariorum Historia Ecclaesiastica. L. I. cap. IX. kézirat.

[2]) »A fehérvári vetélkedés után« . . . »a fehérvári vetélkedésben . . .« irja Gyulafi Lestár 43-ik l. A Chronicon Fuchsio Lupino Oltardinum I. k. 71-ik l. Dávid elitéltetését »publico judicio« történtnek irja. Kénosi Fosztó (i. h.) »Comitia Albae Juliae«-ról beszél. Haner Historia Eccl. Transylvanorum 300-ik l. »coacta synodo« tárgyaltatja az ügyet.

[3]) Miles 122-ik l. ki különben megfoghatatlan tévedéssel János Zs. idejére 1569-re teszi. Különben előadása a Fosztó Kénosiával megegyezik.

mondá nekik, boldogok, soha sem foglak benneteket többet látni.« Utja Fehérvárra 3 napig tartott s még jobban elgyengíté őtet.

A kihallgatások és zsinati tárgyalások a fejedelmi palotában hajtattak végre. A lábain állani nem tudó Dávidot a fejedelem leültette, vele szemben voltak Blandrata, Socinus s többi vádlói, balra a reformált papok s a lutheranus papok küldöttei. Dávid párthiveit katonák vették körül. Jelen voltak a fejedelem is, tanácsurai is, s ezek mögött a nemesség foglalt helyet. Ha egy egykorú feljegyzésnek hitelt adhatunk, egy jezsuita is, pater Leleszi, ott volt a vitatkozáson. [1])

A gyülést Kendi Sándor nyitotta meg, egy unitarius főur, ritka miveltségü férfiu, ki azonban a Dávid-ellenes mozgalomnak egészen meg volt nyerve. [2]) Beszéde tájékozást nyújtott az összejövetel czélja iránt: nagy lelki bánattal értesült a fejedelem a keresztyén vallásba becsúszott tévtanokról, s hogy e méreg tovább ne terjedjen, azt akarja meggátlani. Ezért tartotta Dávidot is ez ideig felügyelet alatt. És most — folytatá — úgy akarja a fejedelem, hogy senki se szóljon ha csak nem kérdeztetik: azokat kivéve, kik egymás ellen vádat emeltek.

Ezután Blandrata szólalt fel: beszéde tiltakozás volt, hogy ő csak kényszerítve tette a mit tett, mert ő egy év óta kéri, kényszeríti Dávidot, hogy álljon el újításaitól, s most is az egyházát fenyegető veszélyt akarja elhárítni.

A megtört beteg Dávid elképedve fordult Blandratához: »emlékezhetsz rá — mondá — doctor úr, hogy mit mondtam neked Váradon; [3]) ez nem megoldja, hanem kijátsza a kérdést. Blandrata felelni akart, de Kendi közbeszólt: hallod-e Dávid, saját testvéreid, tanítványaid, pályatársaid — s a kolosvári ref. papokra mutatott — vádoltak, hogy megváltoztattad a keresztyén vallást s szószékről káromoltad az atya-

[1]) A Kulcsár-féle Krónika 44-ik l.

[2]) Jakab Elek Blandratáról irt értekezésében (Ker. Magvető 1877. évf. 30-ik l.) kimutatja, hogy Blandrata 1580-ban Kajántól Tiburczot és Bogártelkét kapta s ezeket 1581-ben már átengedte Kendi Sándornak, ki azokat pár havi birtoklás után eladta a jezsuita collegiumnak.

[3]) T. i. a tíz év előtt ott tartott disputatióban.

istent és az ő fiát. Azért vagy itt, hogy tedd le hitvallásodat, hogy senki se mondhassa, hogy kihallgatatlanúl lettél elitélve.

E szavakra Dávid felállott s a fejedelem felé ment. Nyelvét és kezét szél érte: érthetetlen szavakat mormogott, s keze helyett fejével mutatott Trauzner Lukácsra, vejére. Ez aztán megmagyarázta: mert nem tud folyékonyan beszélni, kérte, hogy engedtessék meg, hadd szóljon helyette veje.

S az engedélyt erre megnyerte.

Most Kendi feltette a kérdéseket: 1) Mondottad-e tanításodban, hogy a Krisztust nem kell segítségül hívni? 2) hogy a kik Krisztust segítségül hívják, csak olyan, mintha szűz Máriát, Pétert, Pált, vagy a meghalt szenteket hívnák segélyül? 3) Magáéinak vallja-e munkáit?

Dávid vejének fülébe mondotta válaszát: csak azokat a könyveket vallja magáénak, melyeket valóban ő irt, de nem, melyeket neve alatt hurczolnak szerteszét, s melyekhez semmi köze. A többire nézve a szentirásra hivatkozott, mely sehol sem rendeli a Krisztus imádását, s egyszersmind elemezte vádolt szónoklatainak értelmét.

Blandrata úgy találta, hogy e tanok a zsidózásra vezetnek vissza — de e megjegyzésére Dávid sem nyomhatta el a magáét: »doctor úr, még pár év előtt is nem úgy gondolkodtál« mi a vádlónak ünnepélyes protestatióját vonta maga után.

Súlyosabb volt a Kendi Sándor ellenvetése: nem azt akarja tudni a fejedelem, hogy igaz-e az, a mit állitasz vagy nem, hanem új-e az vagy nem? ezt bizonyitsd be. Egy tárgy hosszabb s némi keserűséggel folytatott vitára adott alkalmat Trauzner és Blandrata közt, ki Dávid thesiseinek felolvasását sürgette. A vita egész menete nyomasztólag hatott Dávidra s már délfelé egészen kimerült volt, és kérte annak más napra halasztását. Ellenségei sehogysem akartak beleegyezni — de végre is engedniök kellett.

Másnap — jun. 2-án — a fejedelem parancsára reggel 7 órakor gyűltek össze. Dávidot az első nap küzdelme annyira megtöré, hogy maga nem mehetett, hanem négyen vitték be a terembe. Dávid és védői ez napon annak kimutatására fektették a fősúlyt, hogy az incriminált tételek nem magának Dávidnak, hanem az egyháznak tételei, s ezt korábbi egyházi mun-

kákból igyekeztek kimutatni. Az az napi küzdés is heves és ingerült volt, de legingerültebbé akkor lett, midőn arról volt szó, hogy Dávid és nézetének osztályosai az alatt, mig a tanácskozás tart, hagyják el a termet. Trauzner úgy találta, hogy a vádlóknak is el kellene hagyni: de mondák, a tényálladék megállapítása végett szükség van azokra.

Dávidnak és társainak csakugyan távozniok kellett. Az ez napi vita Blandrata és társai ellen felébreszté a gyanút, hogy Dávid tételeiben nekiek is részük volt s ezért le kellett tenniök a hitet hogy nincs közük az új tudományhoz, mely az atyának és fiunak káromlása.

Hátra volt: nyilatkozzanak Dávid tételei fölött. Blandrata, Hunyadi Demeter, Szegedi Lajos, az unitariusok mind — egynek kivételével — elitélték Dávid értelmét és azt újításnak jelenték ki. Az egyetlen, ki nem itélte el őt, a nagybányai unitarius pap volt: »én nem mondhatom Dávidot újítónak, mert még a váradi disputatióban is úgy értettük.« A szász papok épen ezen okból tartózkodtak az itélet-mondástól, hanem a többiek mindnyájan kárhoztatták tételét.

Ezzel el volt dőlve az ügy.

Azután behivták Dávid Ferenczet s a korlátnok Kendi Sándor kimondá az itéletet: »megértette ő Nagysága (a fejedelem) ezt az egész dolgot, miképen a te agyadtól koholt tudományodat követvén, elhagytad az ecclesiai egységet, az istentelen, hallatlan, átkozott káromkodásra vetemedtél és az ország közönséges végezése ellen közönségessé tetted, újítóvá lettél. Azért ő felsége tégedet érdemed szerint másoknak példájára megbüntet, hogy afféle eszelős újításoktól elirtózzanak. Addig pedig, a mig tetszik ő nagyságának, a fejedelemnek rólad parancsolni, fogságban tartatol.« [1]

Sem a fejedelem, sem a tanácsurak és rendek több áldozatot nem kivántak. Elégnek tartották Dávidot, mert ő volt az egész reformatiónak mozgató szelleme, s mert tudták, hogy bukásával úgy is meg fog az szünni. Nem is akartak az unitarismus ellen irtó harczot kezdeni, mint a mely felekezet még mindig a legelterjedtebb volt a magyar fúrak közt, s a sza-

[1] Bod Peter fordítása szerint Polycarpus 36. l.

bad vallásgyakorlatról szóló törvényt kétségbe sem vonták: mert hiszen a szigorú törvényesség megtartása mellett kényszerítették az *egység*hivőkre a szent*háromság* tanát. Nincs okunk kétségbevonni a Blandrata és Kendy Sándor jóhiszeműségét sem — ők, tanácsurai a fejedelemnek, valószinüleg tanúi lehettek a hitbuzgó fejedelem felháborodásainak a reformator merészsége fölött s jóhiszemüleg azon meggyőződéssel cselekedtek, hogy ez az egyetlen mód elfordítani az egyházról a nagyobb veszélyt. Ők engedtek a viszonyok hatalmának — nem úgy a gyenge, megtört beteg Dávid: ő martyrja akart lenni hitének, s ezért kénytelenek voltak őt feláldozni.

A mint az itélet ki volt mondva s Dávidot elvezették, Kendy ennek párthiveihez fordult: láttátok mi történt fejetekkel. Hogy tehát tévedéseiben részeseknek ne találtassatok, tegyetek le vallomást, hogy a Krisztus öröktől fogva való Isten, kihez szivetekből imádkozni kell.

De ezek haboztak, s halasztást kértek más napig; mi nekik megadatott.

Másnap végleg befejeztetett az ügy: megadták a kivánt térítvényt s felmentettek.

Dávid Dévára vitetett börtönbe, hol nem sokára meghalt. [1])

Ezen gyülés határozatai elvesztek.

XII.

Dávid perének egész lefolyása meggyőzte a fejedelmet, hogy az unitarismus Erdélyben erős lábon áll, s hogy erőszakos rendszabályokkal nem fog sokra menni. Épen azon időben, midőn a reformátor a dévai börtönben sinlődött, fordúlt meg nála egy jezsuita Leselini György, kivel a jezsuita rendnek Erdélybe behozásáról tanácskozott. [2]) Ugy látszik Báthory Istvánt is hasonló aggodalmak háborgatták. Épen ez időben egy nagy háborúba volt bonyolódva s épen városok, erődök

[1]) Fosztó Kénosi és Miles legterjedelmesebben tárgyalják az ügyet leginkább a Defensio Franc. Davidis czimü munka Karády levele s más egy még fel nem fedezett kutfő nyomán.

[2]) Fosztó-Kénosi kézirati munkájában. Lib. I. lap IX.

ostromával foglalkozott, de ez nem hátráltatta, hogy hazája vallásügyi háborgásainak gyógyítására ne gondoljon. Sergével épen Polock alatt állt s a lengyelországi jezsuita provincialist Sunyerius Ferenczet ide hivatta s megbizta, hogy 12 tapasztalt és a vallásban jártas jezsuitát vezessen Erdélybe, kik ott a gyermekek nevelésével legyenek megbizva [1]) s e czélból levelet is irt testvérének Kristófnak.

Mialatt Lengyelországból tanítók és térítők jöttek Erdélybe, innen hadak mentek István királynak segítségül [2]) Azon körülmény, hogy e csapatoknak szabad átmenetet engedtek Lengyelországba, a magyar király birtokán át, alkalmúl szolgált Kristófnak kisérletet tenni, hogy a magyar királylyal szivélyesb viszonyba lépjen. A közvetítést Giczy János váradi kapitány próbálta meg, ki ez irányban kérdést tett Ruebernél a kassai kapitánynál. Nem sokkal utóbb Kristófnak egy megbizottja jött hozzá, egyenesen ajánlatot hozva, hogy legyenek a múlt eseményei feledve s mint szomszédok közt, jöjjön köztük szoros barátság létre. Egyszersmind kifejezte a vajda köszönetét, hogy az erdélyi csapatoknak ő felsége ditioján keresztül szabad átmenetelük volt Lengyelországba. Rueber a küldöttet szivesen fogadta, köszönetét fejezte ki az ajánlatért s kérte a vajdát, hogy a keresztyénség ügyét ne veszitse el szemei elől. [3])

---

[1]) Kaprinai Hungaria Diplomatica I. k. 43-ik l.

[2]) Bethlen Farkas II. 438.

[3]) Rueber jelentése Ernest főherczeghez, Kassa 1579, aug. 7. A vajda többféle hireket is izent: s kérte, hogy izenjen egyetmást Németalföldről, mint a hol ifjuságában tartózkodott. Izent Péter moldvai vajdáról is, ki azon okból, mintha ő felsége Istvánt, Iván vajda testvérét (ki Szathmártt van) akarná Moldvába bevinni, a törököktől segélyt kért, s a szultán parancsot is adott a basáknak, bégeknek, hogy szükség esetén megsegéljék. Ezt azért tudatja, mert ismeretes ő felsége előtt Erdély állapota s mint a mely a török igája alatt levén, kénytelen azt tenni, mit neki parancsolnak. Rueber e levelét Ernest főherczeg Bécsből megküldé Rudolfnak aug. 16-ról Prágába, kisérő sorokkal, melyben Erneszt helyesli Rueber válaszát s elfogadandónak véli az ajánlott jó szomszédi viszonyt az erdélyi vajdával, daczára az elmúlt esztendőkben való ellenséges viszonynak Báthory Istvánnal, mert: »unläugbar, dass Ine den könig, als er noch Wayda war, der Bekesch nit so gar ohne Vorwissen

Erdélynek István király támogatása nemcsak vérébe, de pénzébe is került, bár megerősödésére s jelentősége emelésére nevezetes befolyással volt. Kristóf úr kiválóan e kettő — pénz és haderő — megszavazása végett még ezen 1579-ik év őszén oct. 21-ére Tordára országgyűlést hirdetett.

A fejedelmi előterjesztések e kettőn kivül még a vallás ügyére is nagy súlyt fektettek. A fejdelem panaszkodott, hogy bár titokban, még mindig tartanak a vallásújítások világi és egyházi emberek részéről s az országgyűlés ezek ellenében megújítá a korábbi végzéseket.

A fejdelem előterjesztésében előszámlálta okait, hogy miért telepítette ő be az országba a jezsuitákat s egyszersmind közölte velök István királynak erre vonatkozó levelét. A rendek helybenhagyták ugyan e betelepítést, de azon feltételt kötötték hozzá, hogy maradjanak azok a mellett, a miért behozattak, s tanításon kivül egyébbe ne elegyedjenek.

Megengedték az áttért oláh papoknak, hogy meghalt püspökük helyébe mást válaszszanak.

A fejdelmi előterjesztésre, mely szivökre kötő, hogy viseljenek gondot a hazára, elrendelék, hogy az ország összes hadereje legyen készen, s a fejedelem első hivására össze jőjjön, továbbá elrendelék a mustrát, s azok alapján regestrum készitését — a ki akár egyik, akár másik határozat ellen vét, annak jószága foglaltassék el. A szászok is tartsák meg a mustrát s a fejedelem uradalmai is állítsák ki a köteles haderőt. E folytonos hadilábon állás nagy felháborodást szült s minthogy azt leginkább a magyar királynak tulajdonították, éles szavakkal kikeltek ellene. [1])

Megszavazták a rovás szerinti adót is 99 pénzben, a magyarországiak részéről 1 frtban s egyszersmind Várad erődítésére 50 pénzt.

I er Maiestat etc. hochlöblichtes gedächtniss, mit gewalt uberzogen . . . . stb. — Egyébiránt kéri ő felsége resolutióját, hogy Ruebernek e fontos kérdésben bőven válaszolhasson.

[1]) Érdekes ez ügyben egy névtelennek 1580. január 28-án Rudolfhoz intézett feladása: (Bécsben a titkos levéltárban) panaszkodik, hogy ő felsége hivei nagy nyomorra jutottak, míg azok, kik Báthory Istvánnál kétszer lázadtak fel Maximilián ellen »in ditione M. V. ad huc in con-

Minthogy a görög kereskedők azon tilalmat, hogy az országban júhot kereskedésre ne szedhessenek, akkép játszodják ki, hogy törököt vevén maguk mellé, járnak szerteszét a vásárokra: elrendelék, hogy az ekkép összevásárolt marhákat minden kedvezés nélkül szedjék el tőlük.

A főispánok személy szerint tartsanak törvényszékeket, s ők és a királybirák is mindenütt, a fejedelem jószágait sem véve ki, tartsák meg a czirkálásokat a gonosztevők ellen.

Elrendelék, hogy a székely lófejek harczkészen várják ő nagysága rendeletét, s a ki szolgál közülök, állítson mást maga helyett.

Az országgyűlés oct. 24-én záratott be. [1])

XIII.

Hogy Báthory István bizonyos körülmények közt, ha Isten »occasiot, módot« adna neki »kiben én az én hazámnak

---

vivio excipiendo jó dolgok van. Inkább haltak volna meg előbb, mintsem hogy ő felsége hűségére kötelezték magukat. »Isti enim M. Vrae traditores, quicquid scire potuerunt verbis et operibus in gen. diaeta Transyluaniensi ignominiosis verbis Mtes Vras affecere, non est mihi talis temeritas vt ea scriptis explicare audiam, quae hoc omnia totum regnum Trniae qualia adversus Mttes Vras etiam garriendo operati sunt; quorum nomina in regestrum consignata his L. m. vrae nunc mitto« kapta Ruebertól. Panaszkodik, hogy milyen rosz dolga van. *Melléklet.* Provisorum nomina, qui duplo S. C. R. M. eiusque mattis liberos prodiderunt: Georgius *Bánffy*, qui nunc hic peregravit. Sebastianus *Zemere*, qui tempore filii Joannis Regis Dnos Hungaros cursitavit, is nunc hic fuit. Stephanus *Gyulai*, et is hic nunc adfuit cuius parens quid operavit, notum est. Joannes *Gyczy*. Wolphgangus *Bethlen*. Stephanus *Pereczy*. Michael *Werebeli* isti ambarum Babocham tradiderunt et sic in Transilv. migraverunt. Thomas *Thorny*, Blasius *Kamúthy*, Paulus *Pernezy*, Stephanus *Tompa*. Martinus *Brzenyazey*. Joannes *Bornemizza*. Joannes *Sygher*. Joannes *Sassa*. Michael *Wadas*, Nicolaus *Glesan*, Franciscus *Forgach* demortuus, Wolfgangus *Kovachioczy*, Michael Literatus *Kenerewszy* provisor agriensis, Emericus *Tokay* Provisor Tokaiensis, Georgius *Sibrik*, Joannes *Kys*, Georgius *Kyral*, Albertus *Kiral*, Franciscus *Kobos*, Michael *Horwat*, Stephanus *Garczy*, Franciscus *Pakay*. Extra eos et doctor *Blandrata*, qui continuus orator Stephani Báthory in Polonia adfuit, eaquae efficere potuit copiose sinistre interpretatus est.

[1]) L. Törvények és Irományok XI.

javára és megmaradására indíttathassam«, nem lett volna idegen megkísérteni a magyar koronát fejére tenni, azt egy Magócsy Gáspárhoz irott leveléből látjuk. [1]) De ugyan e levélből látjuk, hogy ennek érdekében minden kalandos tervtől idegen volt. Azonban úgy látszik, e vágy sokak keblében égett: mert Rueber 1580-ban Erneszt főherczeget a lengyel király, az erdélyiek, magyarországi urak, s köznép conspiratiójáról értesíti, melyet ő Kendy Jánostól hallott. Rueber szerette volna befonni Kendyt, hogy tőle többet tudjon meg. De a főherczeg nem volt hajlandó beleelegyedni e kalandos tervekbe, s visszautasítá az ajánlatot. [2])

Ily dolgok nyilván mutatják, hogy minden kisérlet őszintén kibékítni a két bizalmatlan félt, eredménytelen maradt, s a folytonos hadilábon állás szüksége épen annak volt egyik következménye.

De a gyakori mustra sok pénzbe került. Hozzá járult néhány inséges év, az abból származó drágaság, a lengyel királynak adott segélyek költsége — mind ez rendkívüli adókat vont maga után, mely évről évre propositióba tétetvén, mármár rendessé kezdett válni. Bár az az évenkint kétszer megszavazott adóval sem ment sokra, s jóval kisebb volt a magyarországi adónál: a rendek még is szerettek volna fedezésére más forrást nyitni meg, mint melyből eddig fedezték — s mi-

[1]) Történelmi Tár VIII. k. 214. l.

[2]) Rueber, Kassa 1580. marcz. 10-iki levele Ernő főherczeghez. Szerinte Kendy fönn tanuló fia látogatására ment, s úgy hiszi, hogy kevés költséggel meglehetne nyerni. Ernő főhg Bécsből marcz. 18-ról azt válaszolta neki, nem annyira a költséget tekintjük Kendy kihivatásában, mint azt, hogy nem költ-e ez gyanút. Nem volna-e lehetséges, hogy te Ruber leveleznél e tárgyban megbizható emberek segítségével. Aztán meg abban az esetben, ha — a mint gondoljuk — Kendy János, miután egy darabig fogságban volt, nem tud egyebet gyanúsításnál, vagy szóbeli hiradásnál stb. és semmi irásbeli meggyőző bizonyiték nem volna a kezei közt: úgy a költség is hiába esnék s te Rueber ellenségeid előtt, kik ő fölsége körül vannak, magadat compromittálnád stb. Egyébiránt az ügyet saját belátásodra bizzuk s cselekedj úgy, a mint jónak látod a körülmények szerint; minél kevesebb költségbe kerül a dolog, annál jobb. (A titkos levéltárban).

dőn a fejdelem 1580. apr. 17-ére Gyulafehérvárra országgyűlést hirdetett, s előterjesztésében épen rendkívüli kiadásai megtérítését kérte, egy egész kész tervvel állottak elő.

Apr. 18-án kezdték tárgyalni ez előterjesztést. A 99 pénzes rendes adót az erdélyiek s 1 ftost a magyarországiak részéről nehézség nélkül megszavazták. De midőn a rendkívüli segély megszavazására került a sor, a magyar és székely rendek olyan módot kerestek, mely által az ő megterheltetésök nélkül emeltessék a fiscus jövedelme. Úgy hivék, hogy erre legkönnyebben czélra vezető út volna a szász papi dézmának secularisatiója.

Ezen secularisatiónak kérdése már felmerült az 1558. jan. 25-iki országgyűlésen is, s ott bizonyos complanatió jött létre. [1]) Ennek alapján az erdélyi fejdelmek folytonosan birtak haszonbérben dézma-részeket, mint azt az azon évi második országgyűlés végzései is igazolják. [2]) A magyar és szász rendek most az egész dézmának secularisatiójára tettek ajánlatot s előterjesztésök megtételével Kendy Ferenczet és Daczó Györgyöt bizták meg. 1) Az ország — mondák ezek Kristóf úrnak — midőn a királyok a dézmát a szász clerusnak ajándékozták, gazdag volt s idegen országok szolgáltak neki. Most máskép állnak a dolgok: Erdély maga tartja el a fejdelmet, s nem is hagyhatják a dézmát a szász papok kezén. 2) A hosszas inség, a nagy adók annyira elszegényíték az adózókat, hogy ideje volna segítni rajtuk, mit a szász dézma háromnegyedének elvételével el lehetne érni, s a szász papok, mint a magyarok, s számos szász papok is, egy negyeddel megérhetik. [3]) 3) Felhozák, a szász papok hanyagúl járnak el hivatalokban, s 4) hogy fényűzésre adták magukat.

A szászok ispánja Huet Albert, s a fejdelem udvari papja Ilosvay Benedek ellentmondtak ez indítványnak, s a fejdelemnek Kovasóczi Farkas által kiadott válasza is tagadó-

---

[1]) L. Erdélyi orsz. emlékek. II. k. 28. l.

[2]) U. o. 92. l.

[3]) Notum est — irja Báthory István 1574-ben nov. 24-én — omnibus defunctum adhuc principem decimas in suum usum a nobis redimere solitum esse . . . .« Ezek azok a szász papok, kik az 1558-ik tiio alkalmával készült összeirásban foglaltattak.

lag hangzott. 1) A fejdelem nem rombolhatja össze, a mit Istenfélő királyok az egyháznak szenteltek. 2) A szász papoknak kiváltságleveleik vannak: maradjanak meg azok birtokában. 3) Ok nélkül senki sem veszthetí el kiváltságait. 4) Az egyház megtámadása által az ország műveltsége is lesülyedne. 5) Lehet, hogy ez most pillanatig segítene, de bizonynyal a dézmák nem sokára elfecséreltetnének. A fejedelem tehát azt kívánja, hogy más módon segéljenek az ország szükségén. [1])

Ezzel az ügy el volt ejtve s a rendeknek nem maradt más hátra, mint portánként a kívánt czélra 25—25 pénzt megszavazni.

A fejedelem azon is panaszkodott előterjesztésében, hogy az aranybánya-tulajdonosok közől többen nem a kirendelt helyen váltják be az arany és ezüstkészleteket, hanem külföldre viszik. Ezektől vétessék el az arany- s ezüst-készlet s azonkivül essenek a törvényes büntetésbe.

A magyarországiaknak két törvénykezési határidőt engedtek.

A törvényes végrehajtást nemcsak a convent és káptalan emberei, hanem mint ez előtt, az egyes nemesek is eszközölhették.

Az országgyűlés april 22-én fejeztetett be. [2])

A fejedelem pedig, a mint vége lett az országgyűlésnek, hozzálátott tanácsuraival a szász papitized rendezéséhez: elrendelé, hogy azon szász papok, kik az egész dézma birtokában vannak, annak egy negyedét haszonbér mellett tartoznak a fejedelemnek átengedni. A szebeni káptalan tett ugyan előterjesztést ez ügyben a fejedelemnek, de többet nem tudott megnyerni, minthogy a fejedelem igéretet tett, hogy az elvett negyed haszonbére pontosan ki fog fizettetni, s hogy a megmaradt háromnegyed részt szabadon birhatják. És erre nézve május 12-én ki is adta biztosító levelét. [3])

---

[1]) L. Törvények és Irományok XIII.

[2]) L. Törvények és Irományok XII.

[3]) Teutsch, das Zehentrecht der Evang. Landeskirche in Siebenbürgen. Schaessburg 1858. 58. és 59. ll. s okmányok 164. l.

XIV.

Törvény és gyakorlat szerint évenkint kétszer: tavaszszal és őszszel tartatott országgyűlés. 1580-ban másodizben nov. 1-ére Tordára gyűltek össze a rendek. A fejdelem előterjesztése inté a rendeket, hogy ne bizzanak túlságosan mostani békességes állapotban, hanem gondolják meg, hogy igen sokszor akkor tört ki a vihar, mikor ingyen se gondolták s ezért tartsák meg a hadi szemlét, s úgy legyenek készen, hogy szükség szerint kiállhasson a vitézlő nép. A rendek elfogadák a fejdelem ajánlatát s elrendelék, hogy az ország hadereje harczkészen legyen.

Elrendelék az évi adó második részletét és portánkint 99 pénzt az erdélyiek s 1 frtot a magyarországiak részéről. Várad erősítésére portánkint 50 pénzt ajánlottak. [1])

Megújíták az erőszakoskodások ellen 1576-ban Megyesen hozott végzést. Midőn nemes ember meggyilkolásának, megveretésének, csonkíttatásának vagy fogságba vettetésének esete fordúl elő s a sérelmes fél megtalálja a fejedelmet, 15-öd napra hirdettessék törvényszék s a vádlott idéztessék meg. Egy második széken hallgassák ki a tanúkat s akkor tartsanak törvényt. Ha az itélet ellen az elitélt fölebbez, az fogassék meg. A quinque casus esetében tett apellatiót a fejdelem terminuson kivül is tartsa meg.

Ha a főispánok inquisitióra mennek ki, legyen vele a főszolgabiró és esküdt jegyző négy nemes emberrel. S mikor a gonosztevők kiadatnak, az alispán, vagy az a nemes ember, kinek a czédulát kiadják, tehessen executiót.

Dobray István itélőmester meghalván, ügyei rendezésével a másik mester bizatott meg.

[1]) Az 1581-iki nagyszebeni jegyzőkönyvben olvassuk: Anno Dnj 1580 die 1 Novembris berieff f. G. einen partial landtag kegen Tornenburg, war allda der Universität ein Zins fl. 30000 und dem Adell d. 99 [illegible], 50 zum czins und ward einer baw aufferlegt; auf 2 Terminos zu ersuchen auf Nicolai des 1580 Jars fl 20000, darnach auff marcia Jars fl 10.000.

Kik a megyéről fölebbeznek, bocsáttassanak a fejdelem elé.

Az országgyűlés nov. 6-án oszlott el. [1])

XV.

Báthory Kristófnak — mialatt a lengyel király ismételten hasztalan kisérletet tett visszaszerezni a magyar királytól ősi birtokait Szathmárt és Németit [2]) — ez időben nem kevés gondot okozott egy portai szökevény, Márkházy Pál. Ez az ember még János Zsigmond idejében Hajnácsköből azon gyanútól terheltetve, hogy a törökökkel egyetért, Erdélybe szökött. [3]) Itt Nisovszky özvegyét: Safirát a havasalföldi vajda leányát nőül vette. De a durva ember nem tudott vele békében élni s a bántalmazott asszony kérésére a fejdelem zsinatot tartott, mely ágytól és asztaltól elválasztá őket addig, mig a férj megjavitná erkölcseit. Az itéletet a fejdelem végrehajtá Márkházy akarata ellenére, ki boszúval eltelten a portára szökött.

A portán csakhamar felismerték, hogy ez az ember alkalmas »kereskedelmi czikk« lesz. Egyelőre a Szerémségben adtak neki jószágot, hogy annak jövedelméből éljen. Kristóf úr sokat betegeskedett s egy izben (1580) azt a hirt hozák a portára, hogy meghalt. A nagyvezér azonnal hivatta Márkházyt s azt a kérdést intézte hozzá: »mit adsz a császárnak, ha Erdélyt neked adja.« [4])

Ezzel Márkházyból fejdelmi jelölt, vetélytárs lett, milyeneket a porta koronkint szokott hizlalni, hogy a tényleges fejedelemnek engedelmességét és engedékenységét annálinkább biztosítsa magának.

---

[1]) L. Törvények és Irományok XIV.

[2]) Az egri püspöknek 1581 apr. Ernő főherczeghez irott levele (a titkos levéltárban), melyben a lengyel királynak Szathmár és Németi visszaadása fölötti kérelméről nyilatkozik, melyek visszaadását ő épen nem tanácsolja, mert az annyi volna, mint Magyarországról lemondani.

[3]) Horváth Mihály: Magyar Regesták, Tört. Tár XI. k. 104. l.

[4]) Mehemet dragomán 1580. oct. 30-iki levele Báthory Kristófhoz, Arpadia I. 312. l.

István és Kristóf úrnak nem tetszett a dolog, s hogy láb alól eltétessék, gazdag adományokat kezdének a portára küldeni. Hiában figyelmeztette őket egy hűséges dragománjuk, hogy ez nem jó tactica, mert a »pasák, agák és egyebek előtt« annál nagyobb kedvességben lesz s nem hogy ártanának neki, »de kebelekben is megoltalmazzák, mert hol találnak olyan kalmárságot és hasznos kereskedést«, az adományok egyre küldettek a portára.

Mind annak nem lett semmi haszna s Kristóf úr komolyan kezde aggódni, hogy halála esetére a fejedelemség nem marad meg családjánál. Hozzájárult nejének Bocskay Erzsébetnek 1581 febr. 25-én bekövetkezett [1]) halála és saját gyöngélkedése. Ily körülmények közt merült fel az eszme, hogy fia: a még gyermek Zsigmond azonnal utódává választassék. Mindenekelőtt szükség vala a lengyel király beleegyezését megnyerni, kihez e czélból Kendy Sándor és Sombory László vezetése alatt követség küldetett. István királynak eleinte nehézségei voltak a dologban, utóbb maga is beleegyezett, sőt a siker biztosítása érdekében izenetet is intézett az erdélyi rendekhez.

Most már Kolosvárra, május 1-ére egyetemes országgyűlés hivatott össze. A rendek megnyerésével Gálfi János tanácsúr bizatott meg, kitől, mint maga is irva hagyta, s mint egy más iró is tudni akarja, származott az eszme, de a ki a valóságban alighanem csak urának óhajtását találta ki. [2])

Gálfinak sok baja és nehézsége volt két tanácsúr makacssága miatt, kik (Apafi Gergely és Kendy Ferencz) sehogy sem akartak gyermek fejedelmet az országnak. Eleinte többen voltak, kik vele egyetértettek s kiknek jelöltje az ifjú Báthory István volt, [3]) de Gálfi külön fogta a főúrakat, a lakságot (az az megyéket), városokat s szavukat vette a választásra nézve. [4]) Megnyerte Kendy Ferenczet is: de Apafinál minden igyeke-

[1]) Calendarium Eberianum, Kurz Nachlese 98. l.

[2]) Gálfi önéletirása, Erdélyország Tört. Tára, I. k. 80, és Bethlen Farkas II. k. 444.

[3]) Kulcsár-féle krónika, 44. l.

[4]) Gálfi önéletirása i. h.

zete eredménytelen maradt. »Im nyughatatlan lők miattad, mondá Gálfinak, ám legyen úgy bár a mint kivántad, de meglátod és holtam után is emlékezzél meg erről, senki soha ezt a világon náladnál inkább meg nem bánja.« Kendy Sándornak is »ki némely igéretekért« szintén toborzott a választás érdekében, keserű jövendölést mondott : »meglátod Sándor, hogy megsiratod, akartad volna a mely két faluval most szemedet kitolták, hogy se láttad, birhattad volna azokat,« s nagybátyját Kendy Ferenczet juttatta eszébe, s szemükbe mondá az igazat, hogy nem tudják mit cselekesznek, midőn Kristóf fejedelemnek s nem az igazságnak kedveznek : »nehéz dolog, mondá, a gyermeket dicsérni, mert abban nem a valóságot, hanem csak a reménységet dicsérik.«[1])

Végre midőn Gálfi és Kendy Sándor kivitték az ország rendeinél, hogy Apafi véleményével magára maradt, hozzá fogtak a tanácskozásokhoz. Mielőtt azonban a választást végrehajtották volna, szükségesnek tartották a katholikus fejedelmi család ellenében a protestantismusnak szabadságát biztosítni. Méltányolják ugyan ő felségének a lengyel királynak s ő nagyságának izenetit s hálával is fogadják de biztosítni akarják az istennek tiszteletét. Szóval úgy látszik, attól feltételezték a választás végrehajtását, ha a fejdelem a vallástörvényt megerősiti.

A jezsuiták már ez időben három helyre voltak letelepitve : Kolosvárra és Kolos-Monostorra, hol tanitással voltak megbizva, s Fehérvárra, hol kolostoruk volt. Elhatározák tehát, hogy e három helyen kivül se erőszakkal, se fenyegetéssel ne telepíthessen a fejdelem jezsuitákat. Ha valamely helység római papot kérne a fejdelemtől, menjen el oda a fejdelemnek egy főúr követe, két megyei főnemessel, ezek vizsgálják meg : ha többségben vannak-e a katholikusok s csak ezen esetben teljesítse a helység kérelmét.

A mint e törvény sorsa biztosítva volt, hozzáfogtak a választáshoz. Apafi még egyszer felemelte intő szózatát : »ne adja Isten, hogy fejedelmünk Báthory Kristóf életében más fejedelmet válaszszunk magunknak, hanem sokáig éltesse isten ő nagyságát! A mikor a lenne, kit Isten eltávoztasson, hogy ő

[1]) Kulcsár-féle krónika 45—46-ik ll.

nagysága megszűnnék lenni e világon, akkor gondja leszen arra az országnak, kit emeljen fel arra a méltóságra.

De szavazata nem talált viszhangra s a rendek bizonyos okoktól indíttatva, szabad választással Báthory Kristófnak utódjává s Erdélynek és a részeknek vajdájává, fejedelmévé választották Báthory Zsigmondot, az ő kiskorú fiát, azon feltétellel azonban, hogy mikor az uralkodást átveendi, kötelezze magát az ország jogainak és kiváltságainak megtartására.

Azután megszavazták a török porta contentatiójára a tavaszi adót rovásonkint 1 frt 50 denárt, melyet egyforma összegben fizetnek a magyarországi s erdélyi megyék és szokott módon a szászok és székelyek azzal arányban álló összegben.[1])

A szökött jobbágyok ügye ismét felkerült. Régi sebje ez az országnak, mely majd minden országgyűlésen szóba jött. Kétségtelen sérelme volt a földes úrnak, ha jobbágya otthagyta, s sérelme volt az országnak is, mert ez által az adózás szenvedett csorbát, de az is természetes volt, ha az örökös földhöz kötöttségre kárhoztatott jobbágy a mint önérzetéhez jutott és jobb módra tett szert, szabadúlni igyekezett. Ez esetben aztán vagy más úrnál keresett menedéket, vagy városba szökött s nem egy esetben nemességet szerzett. A törvény most elrendelé, hogy az ilyen szökött jobbágyok meg ne nemesíttessenek, sőt ha már megnyerték volna is a nemességet, perbe fogassanak. E törvény ereje kiterjesztetett a magyarországi részekre is.

Gyerő-Vásárhelytt (falu Kolos-megyében) kitűzetett a harminczadzászló : minthogy az törvény ellenes dolog, elrendelék, hogy az letétessék.

Sokaktól, kik az országból ki akarták a sót vinni, a kamarákon lefoglalták azt. A fejedelem kegyelemből visszaadhatja nekik : de engedélye nélkül sem ezeknek sem másoknak nem szabad az országból kereskedésre kivinni.

[1]) Az 1581-iki nagyszebeni jegyzőkönyvben olvassuk : Anno dominij 1581. die 1. Maij berief f. g. einen general Landtag kegn Clausenburg vard daselbst der junge fürst Báthori Sigmond zu einem Weiwoda dieses Landes Siebenbürgen erwehlet und zu einem czins dem Adel ad portam d. 99 und d. 50 auff Wardeines Baw der Universität aber fl. 30000 aufferlegt auf zwein Terminos ein zu wehren.

Hasonlag tiltva van a szászok közől kereskedésre kendert vinni ki.

A kik a fejdelem levele nélkül erőltetik a szászokat szállás és élelem adásra : fogva vitessenek a fejdelem elé. De pénzért tartoznak a szászok szállást és élelmet adni.

Ha nemes ember vesz magának földet, az nem ad tőle dézmát, hanem ha nemes ember földjét paraszt míveli, az ad attól dézmát.

A Debreczenből Váradra törvényszékre menők a henczidai hidon nem fizetnek dézmát.

Vásáros helyeken a marháktól 2 fillérnél több helypénzt venni tiltva van.

Az országgyűlés máj. 17-én oszlott el.[1])

De csaknem azon napokban, midőn a jezsuitákat korlátozó törvény hozatott, István király intézkedett azok állandósításáról : megalapitá Kolosvártt a Farkas-utczában a jezsuita collegiumot s az egykori kolosmonostori apátság javait nekik adományozá 1581. máj. 12-én kelt adománylevelével.[2])

XVI.

A nap, melyen Zsigmond fejedelemmé választatott, utolsó örvendetes napja volt Báthory Kristófnak : tiz nappal az országgyűlés eloszlása után máj. 27-én meghalt 51 éves korában Gyula-Fehérvártt, hova Kolosvárról már betegen szálliták. Halála előtt még egyszer látni kivánta fiát, kit hosszan könnyes szemekkel nézett, s kinek nevelését Gálfi Jánosra és gyóntatójára Leleszi János jezsuitára bizta[3]); intézkedett az ország kormányzása fölött s végperczeit istenes áhitatosságban töltè el.

Kristóf haláláról azonnal értesiték István királyt. A gyászhir leverőleg hatott rá, mert nemcsak testvért, hanem barátot vesztett benne. Semmi nyoma, hogy midőn István elvált

[1]) L. törvények és irományok XV.

[2]) Ez alapitvány-levelet már többen kiadták : Rumy Monumentáliban (III. 273.) Szegedy Decreta et vitue 377-ik l. Kaprinay Dipl. II. k. 41. s kőv.

[3]) Gálfi Önéletirása i. h. 81-ik l.

Erdélytől s Kristóf itt helyébe lépett, köztök más mint szóbeli megállapodás történt volna jövendő viszonyukra nézve : Kristóf mindig elismerte István szellemi fensőségét s szivesen vette tőle az irányt, de oldala mellett szerzett tapasztalatai biztosítékúl szolgáltak, hogy az általa megtört nyomokon fog haladni. S csakugyan ez volt a legjobb biztositék, hogy az eszközök megválasztására nézve sem leend köztök eltérés; arra nézve Lengyelország és Erdély érdekeit hozzák lehetőleg összhangzásba s egyeztessék ki saját családi érdekeikkel. István viszonyára nézve Erdélyhez Kristóf halála változást idézett elő ; ezentúl az erdélyi ügyekre nagyobb befolyást kelle gyakorolnia. Mindenekelőtt a testvére által kivánt kormányzati formát helybenhagyta. A kormányzat élén a tanácsurak állottak s közülök főkép a testamentomos urak, azok t. i., kiket Kristóf úr végrendelete végrehajtóivá nevezett ki : Csáky Dénes a fejdelemnek anyjáról rokona, Bocskay István ennek nagybátyja, Kovasóczy Farkas és Kendy Sándor. De ezek szavazata nem volt döntő a tanácsurak ellenében s nem is birtak teljes fejdelmi hatalommal; azt István magának tartotta fönn : ő határozta meg az elveket, ő jelölte ki az irányt, ő döntött a fontosabb s kényesebb természetü ügyekben, egyaránt az ország bel- és külviszonyait illetőleg.[1])

A fejdelem halála és Zsigmond megválasztása egyszerre jelentetett be az ország ünnepélyes követsége, Forró János, Siger János és Rácz Péter által, a portán, hol e hirre csakugyan kezdtek gondolkodni, ha nem is egyenesen Márkházy fejedelemmé tételén, hanem azon, hogy léptessék fel mint versenytársat s használják fel e körülményt az adó fölemelésére. István király tekintélye azonban, ki követe Drojowski által sürgette unokaöcscse megerősíttetését, győzött s anélkül, hogy az évi adó felemeltetnék, megadatott Zsigmondnak az athname és zászló.

A portai követ aug. havában érkezett Gyula-Fehérvárra, hol a szokásos szertartások közt s az ország rendeinek jelenlétében aug. 24. átadatott Báthory Zsigmondnak a bot és zászló.[2])

---

[1]) Gálfi Önéletirása, Bethlen Farkas az i. h. s a Kulcsár-féle Krónika az 51. és 52. ll.

[2]) Báthory Zigmond levele 1581. aug. 18-ról Forró János, Siger

XVII.

Az 1581-ik év szokásos őszi országgyűlése szept. 20-án tartatott meg. Mindössze csak két tárgya volt annak : az őszi adónak szokásos megszavazása, mely rovás szerént Erdélyben 99 pénzt, Magyarországon 1 frtot tett, de oly feltétel alatt, hogy annak egy részét fordítsák Várad erődítési műveleteinek fedezésére, elrendelvén egyszersmind : hadereje harczkészen legyen, hogy szükség esetére bármikor összehivathassék.[1])

Másik tárgy volt az elharapózott hatalmaskodások meggátlására hozott törvény. A megboldogúlt fejdelem halála óta történt s nemes ember által elkövetett hatalmaskodás ügyében tartsanak a főispánok vizsgálatot s hozzanak itéletet, mely ellen ha fölebbezés történnék, bocsáttassék fel a fejdelemhez. A jószágelfoglalások ügyében is tartsák meg a vizsgálatot s a hatalmaskodótól vegyék el az igaztalanúl elfoglalt jószágot. Ha a hatalmaskodó az idézésre nem jelenik meg, megbizonyosodván a hatalmaskodás, a végrehajtás tartassék meg. Az ez ügyben hozott rendszabály mindaddig érvényben van, míg a meghalt fejdelem teste ünnepélyesen nem temettetett el, azután a perek a régi rendtartás szerint láttassanak el.

Az országgyűlés sept. 27-én oszlott el.[2])

János és Rácz Péternek Erdélyország Történetei Tára I. k. 164-ik l. István király oct. 16-áról irja Ifjú Jánosnak: kedves nekünk is az zászló meghozása. Történelmi Tár VIII. 225-ik l. L. Engel Gesch. d. Moldau 330-ik l. V. ö. Kurz Nachlese 104-ik l.

[1]) Az 1581. nagyszebeni jegyzőkönyvben olvassuk : Anno Dominij 1581. die Septembris berieff f. g. einen partial landtag kegen Weissenburg, ward daselbst ein zins auffgeschlagen, dem Adell auff die porta fl. 2, der Universität fl. 40,000 auff zween Terminen ein zu wehren. Anno Dom. 1581. die 20. Septembris nachdem pol. königl. Mattet etc. durch den Herrn Martinium Berzevitzium an die Universität eine gewisse summe Geldes zu laien begert, und darüber sich aller Gnadenn gegen die Saxen erbotte, worden eine von der Universität fl. 15,000 zu laihen zugesagt. Ez volt előzménye a szász statumok megerősitésének.

[2]) L. Törvények és irományok XVI.

XVIII.

A hoszszas orosz-lengyel háborút István király diadallal végezte be. 1582. jan. 15-én közte és Iván czár közt megkötteteti a béke. Az örvendetes eseményről azonnal értesíté az erdélyieket s az azon év april 29-ére Gyula-Fehérvárra hirdetett országgyűlésén a jelentés erről a fejedelmi előterjesztések első pontját tette.

Az ország rendei köszönettel fogadták ez örvendetes hirt, kérve Istent, hogy mint eddig, ezután is adjon mindenben sikert a királynak.

A fejedelmi előterjesztések második pontja a portai adó kivetése volt. Meg is szavaztak e czélra 99 pénzt rovás szerint és 50 pénzt a fejedelem szükségeire, 1 frtot és 50 pénzt a magyarországiak részéről s ezeknek megfelelő összeget a székelyek és szászok részéről. Ez utóbbiaké 30,000 frtot tett ki.[1]) De Várad épitésére ez úttal mit se szavaztak meg.

Ismét felkerült a szökevény jobbágyok ügye: ezek ott fizessék meg az adót, hol rájuk akadnak.

A korábbi végzésekkel megegyezőleg intézkedtek a hatalmaskodási ügyekben is. Ha paraszt ember követ el hatalmaskodási bünt, a földes úr tartozik nyolcz nap alatt törvényt tartani fölötte, mely fölebbezhető a vármegyére s onnan a fejdelemhez: de ott azonnal elintézendő. A fejdelem halála óta történt hatalmaskodási ügyek láttassanak el.

Az ülés máj. 4-én oszlott el.[2])

XIX.

A moldvai vajda Jankul — egy szász — rosz szomszédja volt István királynak s nem mulasztá el az alkalmat egyszer-másszor ennek birtokaiba csapni. István király előterjesztéseket tett ellene a portán s maga is nem késett visszatartani azokat. Ez ügy szükségessé tette Erdélyre nézve is a vigyázatot.

---

[1]) Kolozsvári jegyzőkönyvek a. a. 1582.

[2]) L. Törvények és irományok XVII-ik sz.

Az 1582. sept. 16-ára Gyula-Fehérvárra hirdetett országgyűlés elé terjesztett fejedelmi propositiók e részben vigyázatra intették a rendeket.

A rendek hálával fogadták a gondoskodást s minthogy a jövendőt s a bekövetkezhető szükséget senki se láthatja, elrendeljék, hogy az ország hadereje legyen akkép kész, hogy ha bárhonnan rosz hír érkeznék azonnal táborba szállhassanak.

Az előterjesztésben az udvartartás, követküldések s Várad épitésére szükséges költségek fedezésére adót kért a rendektől s ezek meg is szavaztak a közönséges szükségekre 99 pénzt az erdélyiek s 1 frtot a magyarországiak részéről, Várad épitésére 50—50 fillért s ezzel aránylagos terhet a székelyek és szászok részéről, mely utóbbiaké 30,000 frtot tett ki.[1])

S végre elrendelék a gonosztevők kergetését.

Az ülés szept. 20-án záratott be.[2])

XX.

István király s Erdélyországa is nehézkesnek találta a tanácsurak uralmát. A tapasztalás gyakorlatiatlannak mutatta azt, mert minden fontosabb ügyben, nemcsak a politikaiakban, hanem olykor a törvénykezésekben is[3]), a szentesités a király végelhatározásának levén föntartva, a közlekedés vele a távolság miatt sok nehézséggel járt. Igaz ugyan, hogy a tanácsurak közöl négy állott tulajdonképen a dolgok élén, azonban ezeknek kezük az egész tanács s ezeké viszont a lengyel király által volt kötve. Nem valószínűtlen, hogy a kormányzati gépezet tervezett megváltoztatására befolyt az is, hogy a testamentomos urak közöl kettő: Bocskay és Csáky — maguk jó szántából-e, vagy a körülmények hatalma alatt — visszaakartak lépni, mert tény az, hogy a kormányzás élére tervezett triumviratusból épen ezt a kettőt mellőzte István király.

[1]) Az 1582-iki nagyszebeni számadási könyvek szerint.

[2]) L. Törvények és irományok XVIII.

[3]) Erre mutat az egri püspöknek Nagy-Szombat 1582. máj. 25-éről Rudolfhoz irott levele, melyben tudósítja, hogy a vajda túlszigorú a király hivei iránt: »justiciae executionem ibidem ordine juris pactam et consecutam« nem engedi végrehajtatni s ezek kérik, hogy vesse magát közbe a lengyel királynál. Bécsben a titkos levéltárban.

A czélból tehát, hogy az erdélyi kormány-forma megváltoztatása fölött tanácskozzanak, István király 1583. elejére a magyarországi és erdélyi főurak közől magához Lengyelországba többeket meghivott.[1]) Ugyanez alkalommal az elhúnyt vajdának a még mindig eltemetetlen Báthory Kristófnak ünnepélyes eltakaríttatása iránt is intézkedni kivánt.

Ez utóbbira nézve István király 1583. febr. 13-án már kinevezte követét: Bialobrzeski Márton kameniczi püspököt, s egyszersmind megállapitá az egész temetési szertartást.[2]) Az elsőt illetőleg márcz. 6-án irta meg elhatározását a rendeknek, melybe úgy látszik Kendy Sándorral s a többi főurakkal folytatott tanácskozása döntő volt.

Ez elhatározást Gyulai Páltól[3]) küldte Erdélybe, annak keresztűlvitelével főkövetét: Sibrik Györgyöt bizta meg s a temetés rendezését Fabius György apátúr gondjaira hagyta. Ezek megérkezése után a tanácsurak márcz. 1583. 24-ére Fehérvárra, a tárgy fontosságához képest s a temetés megtartása végett is, egyetemes országgyűlést hívtak össze.

---

[1]) Igen érdekes erről Andrássy Péternek jelentése Krasznahorka 1583. jan. 19-ről Rudolfhoz (a titkos levéltárban): melyben jelenti, hogy Báthory István a lengyel király Krakkóba érkezvén, sok előkelő magyar ment udvarába üdvözlésére. »Animaduerto tanto studio atque diligentia proprio sumptu eosdem ad astandum Vestrae Maiestatij non ituros. Ex primatibus quoque Transylvanis multos conuocauvit. Fertur nunc tum hoc constituere, cuj committat curam Tranniae, filiumque Christ. Bath., quem Vayuodam constituit Tranniae. — Azt beszélik, hogy a tatárral a l. király controversiában van, sőt hogy a törökök is gyanakodnak rá. Ő azt hiszi, hogy a l. király e hireket maga költeti s terjeszteti, hogy könnyebb lehessen a császári fölség ellen való támadása. Kéri ő felségét, hogy erdélyi javainak visszanyerését eszközölje kegyelmesen. — Joó Jánosnak a császárhoz 1583. febr. 3-án Kassáról tett jelentése szerint Kendy Sándor jan. végén Báthory Miklósnál volt. Előtte csak Báthory Kristóf temetéséről beszéltek, de Joó ugy gyanítja, hogy fontos dolgokról volt köztük szó. Kendy is utban volt Lengyelországba.

[2]) Bethlen Farkas II. 458. közölve a megbizólevél s a temetési szertartás latin forditása. A magyar szöveget kiadta Kulcsár krónika 47 s köv. ll. A szertartásnak latin leirása megvan Protocollum Bathorianum folytatásában a kamarai levéltárban: Acta Publ. Tranniae ab anno 1683—94.

[3]) L. Bethlen Farkas Hist. II. k. 464.

Mindenekelőtt megtartották az elhúnyt fejdelem végtisztességi szertartását, kinek teteme a palotában egy e czélból külön berendezett és feketével bevont teremben három napig volt kitéve, s tíz nemestől őriztetett, mialatt mellette e három napon át folytonosan zsoltárokat énekeltek. Azalatt előkészitették a temetés ünnepélyét. A fehérvári nagy székes egyház falai és padozata a nagy oltártól a szószékig fekete posztóval volt bevonva. Közepén volt »az bánatnak háza az séllyével (azaz a koporsóval) együtt«, melyre herczegi korona, fejdelmi bot és tőr volt helyhezve, égő gyertyáktól környezve, míg a catrum doloris oldalaira s kereszt alakban az egyház falára a fejedelmi czimer volt felaggatva; s szögletein négy mise mondó pap foglalt helyet. Zsigmond fejedelem és a királyi követ számára feketével bevont karszék volt elhelyhezve.

A szertartás márcz. 24-én reggel 6 órakor vette kezdetét, midőn követek, főurak és rendek a fejedelmi palotában gyűltek össze. Midőn a testet kihozták a várból, a menetet két, lovával együtt gyászba öltözött főúr-lovag nyitotta meg: egyiknek kezében nagy fekete zászló a fejedelem czimerével s koronával, mellén és hátán szintén a fejedelmi czimer, a másiknak balkezében paizs, s fekete kopja hasonlag fejdelmi czimerrel. Utánuk mentek a papok a kántorokkal, azután vitték az elhúnytat, fekete bársonnyal bevonva, fekete fedél alatt, a főurak; követték a fejedelem, a tanácsurak, az országos követek, az udvarnép, mindnyájan feketébe öltözve; de a fejdelemé s rokonaié uszályos volt.

A mint a menet az egyházhoz ért, az egyik lovag a kopját az egyház falába törte, a másik bevitte a zászlót. Azután következett a mise, azután az egyházi szónoklat, melyet pater Leleszi tartott, melynek végeztével a szertartás hivatalos személyzete az offertoriumba ment, s ez alatt alamizsnát osztogattak a szegényeknek. Végül a jezsuiták a meghalt fejedelmet dicsőitő latin verseket olvastak fel.[1])

A szertartás végével a tanácsurak s az ország rendei megkezdték a tanácskozást. Sibrik György bemutatta István

[1]) Meg vannak ezen versek, valamint pater Leleszi beszéde a. m. kir. államlevéltárban Acta Publ. Trann. 1583—1594.

király levelét s az azonnal felolvastatott. A király, minthogy egy ember kormányzása ritkán szokott üdvös lenni, más felől pedig kivihetetlen, hogy a fejedelmi tanács állandóan az udvarnál legyen : szükségesnek látta a kormányzás tisztét három emberre, u. m. Kendy Sándor, Kovasóczy Sándor korlátnokra és Sombory Lászlóra bízni, oly módon, hogy az elnök Kendy legyen s a végzést ő mondja ki, az előterjesztéseket pedig a korlátnok tegye, s ő referáljon minden dologról. De az aláírásokat ezután is a fejedelemmel tétessék. A tanácskozások bizonyos meghatározott időben s helyen tartassanak, az ott levő tanácsurak is legyenek azon jelen, sőt fontos esetekben az összes tanács hivassék meg. De ezek csak consultativ szavazattal birnak, véleményük szabad kimondására azonban nemcsak joggal bírván, hanem köteleztetvén is. Döntő a három kormányzó tanácsúr szavazata : még pedig kettőé közölük elég végérvényes végzés hozatalára. Ha mind hárman eltérő nézettel bírnak vagy addig tanácskoznak — a következő napokon — míg egyetértésre jutnak, vagy ha ez nem történik meg, a lengyel királyhoz terjesztik fel. Ezt cselekszik a nagyfontosságú és kényes dolgokkal is. A három tanácsúr szabadon adományoz 32 telekig. A kisebb várakba ők nevezik ki a tiszteket, de a főbb várakba István király. Az udvarnál legyen 600 lovas, s ezek, valamint a tanácsurak pontosan kapják meg fizetéseiket. Kincstartóvá a fejdelem Sigér Jánost, főudvarmesterré Csáky helyett Gálfit nevezte ki. Intézkedett e levél a fejedelmi udvartartásról is, kötelességévé tevén, hogy a rendelt órákban a fejedelmet tanulásra, szentségnek hallására s vadászatra ő vezesse s felügyeljen az udvar jó erkölcsére. Oktassák a fejedelmet az idegen követek elfogadásának szertartásaira. Az engedelmeskedést pedig e szabályzatoknak mindenkinek lelkére kötötte.[1])

Az ország rendei hidegen, megdöbbenve fogadták e levelet: minden mutatta, hogy nincsenek vele megelégedve. Ők mondhatni csak személy-változást láttak: mert ha eddig az egész tanács döntött, most három ember dönt s az ő véleményök pedig az volt, hogy egy ember állíttassék a kormányzás elére. Mindenekelőtt időt kértek maguknak: nem értették jól

[1]) L. Törvények és irományok XIX.

az egészet, szeretnék még egyszer meghallgatni, jól megolvasni. Szóval az első nap érdemlegesen semmit sem nyilatkoztak. Ez napról tehát elhalaszták.

Másnap midőn összegyűltek, »kifakaszták minden mérgüket.« Nagy egyetértés uralkodott az oppositioban, mert közakarattal elhatározák, hogy követeket küldenek ő felségéhez s megkérik, hogy ne háromra, hanem egyre ruházza a kormányzást, mely czélból ők követeket is fognak István királyhoz küldeni, s addig, mig választ nem kaptak, tovább nem is tanácskoznak: az az nem szavazzák meg az adót csak azon feltétel alatt, ha ő felsége nekik enged.

A hármas tanács kérte őket, hogy tekintsék az ország viszonyait, ne indítsanak háborúságot, hanem fogadják el. De ők kijelenték, hogy megmaradnak egyszer hozott határozatuk mellett — s ezzel, miután a hármas tanács is megtagadta a válaszadást, az aznapi gyűlés eloszlott.

Harmadnap a hármas tanács az utolsó eszközhöz folyamodott: Sibriket, a király követét elküldék a tanács- és főurakhoz s ezeket egyenkint megnyerni és megfélemlítni igyekeztek. Ez hatott s előbb a tanácsosok, azután az ország rendei elfogadták István király előterjesztését, azonban oly föltétellel, hogy a kormányzó testület esküt tegyen le. Ezek hivatkozva, hogy már tettek le esküt, eleinte vonakodtak, abban egyeztek meg, hogy kérdezzék meg Istvánt s közösen nyugodjanak meg az ő elhatározásában.[1])

Ez ügy ekkép elintéztetvén, mindenekelőtt a fejedelmi előterjesztések kerültek tárgyalás alá.

A szokott hálálkodás után, hogy a fejdelem meg tudta őrizni az ország békéjét, legelőbb a vallás ügyét hozták szóba. Dávid elitéltetésével tudománya nem tünt el a nép közől s épen ezért elrendelék, hogy a vallásos újítók ellen hozott régi végzések megtartassanak.

Megszavazták az adót: kapuszám szerint 99 pénzt és 50 pénzt az erdélyiek s 1 ft 50 pénzt a magyarországiak részéről, melynek megfelelő terhet vállaltak el a székelyek és szászok.[2])

[1]) L. Törvények és irományok XXI.

[2]) Az ez évi nagyszebeni jegyzőkönyv szerint a szászokra rótt összeg 30,000-re rugott.

Azután áttértek a törvénykezésre. A folyamban lévő perek fejeztessenek be. A törvénykezési határnapok tartassanak meg. A fölebbezések az itélő mesterektől terjesztessenek fel, s p. Lukács napján kezdessenek tárgyaltatni.

Minthogy a ráczság az országba tömegesen kezd betódúlni, elrendelék, hogy azok többé ne bocsáttassanak be: de a már benn lévők benmaradhatnak. A ki ráczot fogad be földjére, fizet 100 girát, a kikhez pedig azután jönnének be ráczok, azoknak birtokait le lehet foglalni.

Ujabban határoztak a szökött jobbágyak ügyében, még a fejdelem jószágaiból is Sajó vidékéről (Doboka megyében) kiadassanak.

Intse meg a fejdelem a főispánokat, hogy a gonosztevők kergetésében s kézrekerítésében fejtsenek ki nagyobb buzgalmat mint eddig.

Elhatározták, hogy mindenki oly rendben tartsa hadikészületeit, hogy ha behivatnék, azonnal megjelenhessen. Törvényszékek tartásakor a főispánok mindenkit figyelmeztessenek arra, hogy had-készen tartsák magukat.

A harminczadosak zsarolásainak vessen véget a kormányzó testület.

A gyűlés márcz. 29-én oszlott el.[1])

István királyt kellemetlenül érinté ugyan a rendek vonakodása — azonban még is meg volt elégedve az eredménynyel, mert azt ő az ifjú fejedelemre s az országra nézve egyaránt hasznosnak tartotta. Sőt beleegyezett abba is, hogy ha a rendek ragaszkodnak hozzá, a kormányzók letegyék az esküt, melynek mintáját meg is küldé nekik.[2])

A kormányzók gyűlés után azonnal jelentést tettek a portára a kormányválságról, utasítván a kapitihát, hogy annak elkerülhetlenségét mutassa ki a netalán aggódó pásáknak.[3]) De ezek, mint rendesen, a kellő ajándék mellett most is bele nyugodtak az eredménybe.

[1]) L. Törvények és Irományok XX-ik sz.

[2]) L. Törvények és Irományok XXII-ik sz.

[3]) A kormányzóknak Torma Kristóf kapitihához irott levelének erre vonatkozó pontja igy hangzik: Akarók kegyelmednek értésére adni, hogy ő fölsége lengyel király látván az itt való közönséges álla-

XXI.

Az erdélyi kormányzás vezetésében történt változással csaknem egy időben nagy fontosságú események történtek a portán és a magyar király udvarában. Az 1582-ik év decz. legutolsó napjaiban megbukott a nagyvezér Szinán s utódja lett Sziavus. Nagyobb örömmel nem üdvözölt basát az erdélyi államtanács, mint ezt s bizonynyal szíve szerént irá neki: »mely nagyságodnak jó szerencséjére szívünk mélyiből örülünk és egész országúl, sok árvákkal, özvegyekkel könyörgünk az úr istennek, hogy te nagyságodat ebben az méltóságban számtalan sok esztendeig jó egészségben megtartsa« — mert ezen fővezér épen nem pártfogolta, mint elődje, Markházyt, hanem a héttoronyba vettette s a bukott trónkövetelő a ko-

potba az nagy sok fogyatkozásokat, melyek kiváltképen abból estenek, hogy az tanácsurak az udvartól gyakrabban távul voltanak, és az mint köllett volna, minden dologra gondot nem véselhettenek. Akarván ő Felsége ezután azt eltávoztatni, hogy eféle gondviseletlenség miatt valami fogyatkozás itt az ország dolgaiban ne essék, végezte azt, hogy mi hárman itt urunknál szüntelen jelen legyünk és forgódjunk, és mindenekre, az kikre illik, és az kik hazánknak közönséges javát és megmaradását nézik, vigyázzunk és gondot viseljünk, az több tanácsurak pediglen, noha itt szüntelen nem lesznek jelen, de azért ő kegyelmek is azon előbbeni állapotba vannak, és ha mi oly dolog essék, ő kegyelmekkel egyet szólván, urunknak és hazánknak mennél jobban és hasznosban lehet, szolgáljunk, mely dolgot kiváltképen azért akarók kegyelmednek jó idein értésére adni, hogy ha valahonnan az portára oly hér menne, hogy ő felsége itt gubernátorokat rendelt volna, tudná kegyelmed annak eleit venni, és mind az főbasánál, mind peniglen másutt, a hol szükség volna, szólani felőle. Mert ő felsége semmi újítást az itt való állapotba nem tett, hanem most is mindenek az előbbeni állapotba vannak, csak azért hagyott minket, hogy itt szüntelenül nappal lévén gondot viselnénk mind az urunk nevelésére, s mind pediglen az közönséges szükségekre, és hogy az hatalmas császár parancsolatjában is az több tanácsurak itt nem léte miatt fogyatkozás ne esnék. Ezt kegyelmed így adja értésekre, és azon legyen kegyelmed, hogy ebből semmit különben ne magyarázzanak. Csáky Dienes uram haza ment, ki helyett Gálfi uram udvari hopmester, Giczy uram pedig ugyanazon előbbi állapotban vagyon itt udvarnál.«

molyabb büntetést is csak az izlámra térésssel tudta elkerűlni.[1])

Épen ez időben István király megújítá alkudozásait Rudolffal, Szathmárnak mint atyai örökségének visszabocsátása iránt. Ez év elején gyóntatóját: Possevin atyát bizta meg az egyezkedéssel, ki legelébb is Erdélybe ment[2]). azonban értesűlvén, hogy a Pozsonyba hirdetett gyűlés elmarad, visszatért István királyhoz. A király e kérdés fölött tanácskozott vele, hogy mit adhatna ő Szathmárért cserébe? de végre is abban nyugodott meg, hogy legjobb lesz, ha pénzt igér érte s e meghagyással küldte vissza Possevint Rudolf udvarába. Az ügyben mind két fél által a pápa volt fölkérve választott birónak s István ugy tudta, hagy a szent szék az ő igazát hajlandó elismerni s nyugodtan várta az itéletet.[3]) Possevin utja eredményéről nincs tudomásunk — de tény, hogy az alkuból nem lett semmi.

Erdély teljes nyugalmat élvezett. István király a fejedelem nővérét Griseldist férjhezadás végett magához vitette Lengyelországba s az ország s a fejdelem pénzügyeinek rendezésével foglalkozott, midőn egy váratlan esemény újabb hadiköltségekbe bonyolítá Erdélyt. A szultántól jun. első napjaiban fermán érkezett, hogy Péter a moldvai vajda[4]) tudósítá, hogy »Muscau országból sok kozákkal, puskással egyenlő akarattal

[1]) Márkházynak »annak az hitván embernek fogságát« 1583. tavaszon megirta a portáról kapitiha Torma Kristóf. Ugyancsak a nyár folytán aug. hóban megirta szabadulását s törökké lételét. »Immár kevesebb félelem lehet e hitván ember felől, mert nem hisszük, hogy császár töröknek adja ezt a vajdaságot« irá István király szept. 7-én. L. Hammer II. k. 515-ik l.

[2]) István királynak marcz. 29-iki levelében olvassuk, melyet a kormányzóknak irt: »jól cselekedték kegyelmetek, hogy pater Possevinust tisztességgel fogadta és az seminarium dolgát is exequálta.« A m. k. államlevéltárban.

[3]) István király apr. 11-éről a kormányzóknak irott levelét l. Törvények és irományok XXIII.

[4]) A szultáni fermán Kara Bogdánnak nevezi. Az erre adott válasz »Bogdan vajda Péter vajdának« irja. A kormányzóknak jun. 31-iki levelében István királyhoz világosan »Péter vajdának« hivatik. Mindezek a m. kir. államlevéltárban.

indultak volna Moldova országra, hogy az Moldovát elfoglalják« s felhívja, hogy Péternek megtámadtatása esetére legyenek segélyére. Maga Péter vajda is irt a kormányzóknak, hogy »a kozákok országára ütöttenek volna és sok kabdozást és kóborlást tettenek benne.« A kormányzók azonnal válaszoltak a portára, hogy »ő hatalmasságának nemcsak ezen országára, hanem mindenfelé éjjel nappal vigyázattal vannak s a vajdát ha szükség lesz, megsegítik — s irtak jun. 31-én István királynak is, kérve, hogy csak azon okból, hogy »Erdély lehessen csendességben«, hogy engedné meg Péter vajda megsegélését.[1]) De Moldva megtámadásával a kozákok csak leplezék valódi czéljokat: nagy gyorsan megfordúltak s a török birtokokba ütöttek, kirablák Bendert, Tehint és környékét s azonnal visszatértek.[2])

A kormányzók ily körülmények közt szept. 15-ére összehívták a rendeket. Mi alatt ők elkészítették a portai adót s kinevezték a követséget, egy csausz érkezett fermánnal, hogy miután a kozákok Bendert felégették s a rumeliai béglerbég ellenük küldetett, az erdélyi hadak is azonnal indittassanak útra.[3]) A kormányzók akaratjuk ellen is készeknek mutatkoztak a rendelet teljesítésére s a csauszt szép szóval tartották. Épen ezért a hadfölkelést be is kellett iktatniok a fejedelmi előterjesztések közé, melyet az összegyűlt rendek azonnal tanácskozásba vettek.

A rendek is, tekintve »a hitván lézengő« kozákok betörését Moldvába s a hatalmas császár megindulását, elrendelék hogy a megyéken, a székelyek közt a részeken s a szászok is tartsák meg a mustrát, legyenek hadkészen, hogy a hova a szükség kívánja, azonnal indúlhassanak.[4])

---

[1]) Az erre vonatkozó levelek a m. k. államlevéltárban.

[2]) István király szept. 7-ről irja a kormányzóknak: »a török birodalomra pedig oly hirtelen volt a kozákoknak fordulása, hogy még nekünk hirünkkel lött is megtérésben voltak immár. Elég kárt tettek e hitván népek az jó várost Teheniat semmivé tötték.« Acta Publica Tranniae a m. k. államlevéltárban.

[3]) A levél szept 11-én hozatott Memhet csausz által Fehérvárra. L. u. o.

[4]) L. Törvények és irományok XXV.

Megszavazták az adót is: rovás szerint 99 pénzt a megyék, 1 ftot a részek s ennek megfelelő összeget a székelyek s szászok részéről s a váradi erődítésekre 50 fillért. Minthogy azonban utolsó időben sok pusztulás lett az országban, a ki elpusztult s e miatt nem fizetheti az adót, tegyen jelentést a kormánynak, ez vizsgáltassa meg a panaszló fél jószágát s ennek alapján tegyen adóelengedést.

Elrendelék az orvok kergetését s a jobbágyok kiadására vonatkozó törvények megtartását.

A gyűlés szept. 20-án oszlott el.[1])

A kormányzókra nézve nehéz napok voltak ezek. A szomszéd bégek és basák ez évben szokatlan rablásokat követtek el, sőt egy csomó falut behódoltattak s más közösen birtakat felvertek. A portára ez idétt beinditott fő követségnek, melynek élére Margay Istvánt álliták, feladata volt panaszt emelni ez ellen és orvoslást kérni[2]) s épen ezért Margay a rendes adón kivűl rendkivűli ajándékokat is vitt magával.[3]) De a Mehemet által hozott fermán, mely elrendelé, hogy az erdélyi hadak csatoltassanak a ruméliai béglerbégéhez, csak nehezité a helyzetet. A kormányzók ugy hitték, hogy »ennek az ilyen új, és módnélkül való parancsolatnak nem az kozákok, kik eddig azt hiszszük — irák a királynak — régen helyekre szaladtanak, sem az mi segítségünk nélkűl való szükölködések. hanem csak az basa kedvetlensége és reánk való nehezsége az oka.« Mind a mellett el voltak határozva nem adni meg a kért segélyt. A csauszt szép szóval tartották, megigérték a hadak útnak inditását s ezzel bocsátották útra. Alig azonban, hogy a csausz eltávozott, követet küldöttek Péter vajdához, azon izenettel, hogy az szultán megrendelé az erdélyi hadaknak a ruméliai sereghez csatlakozását, de gondolja meg ő. Péter, hogy e hadak Moldvában, midőn ez országon átvonulnak, tömérdek kárt és pusztaságot tesznek. Ugyan ezért »venné inkább ő maga elejét, mind az béglerbégnek s mind a

[1]) L. Törvények és irományok XXIV.

[2]) Margay Istvánnak szept. 10-én adott utasítás Acta Publ. Transiae a m. k. államlevéltárban.

[3]) A Sziavus pasához szept. 12-én irott levél u. o.

hova szükség lenne, adná érteni és végezné el velek«, hogy ne kényszeríttessenek az erdélyi hadak »oda munkálkodni.« Azzal ők elhatározák szóval tartani a portát, készen tartani a hadakat, de el nem indítni »Moldván át a Neszter mellé« s várni a körülményektől.[1]) Azonban a portára is irtak kérő levelet, hogy mentessenek fel e kivánat teljesitése alól — melyet végre is a kozákok gyors visszavonulása csakugyan fölöslegessé tett.

XXII.

Ez a kozák-dolog még is nagy port vert fel. Hitte-e a porta, vagy csak mutatta, hogy hiszi, elég az hozzá István királyt vádolta a betöréssel s annak súlyát Erdélylyel akarta éreztetni. Úgy látszott mindenfelé, hogy Erdély ellen készülnek. A végeken azt hirdeték, hogy Halul bég defterétől, szultán Szolimán athnaméjától rég letért Erdély s fönnen tanácslák a szultánnak divánülő vezérekkel együtt, hogy hozza el hadait a Kazulról s vezesse Erdély ellen. S midőn István király a fogoly kozákokot a portára küldé, nyilván beszélék : meg kellene ezek kezét aranyozni, mert nyilván megmutatták, hova kell a hatalmas császárnak hadát vezetni. S mi legtöbb, midőn a nagyvezér az erdélyi követséget elbocsátá magától, e kemény szavakkal vált el tőle : »tudom én, hogy titeket máshová hitegetnek, de az hatalmas császár hűségétől el ne szakadjatok, más portát ne keressetek, mert soha ország gonoszbban nem járt, mint ti jártok.« Sőt nevelte az aggodalmat, hogy Amhat csausz, ki ügyüket a portán képviselte, elszökött a követek mellől, mert »ő is félti ez egy fejét.«

Ha mind ebből a kormányzó urak azt a következtetést vonták le, hogy a porta meg akarja Erdélyt támadni, nevelte aggodalmukat népszerűtlenségük tudata. Kormányzatuk első évének végén, decz. 22-én nyiltan bevallák a királynak : »mi személyünk és administratiónk oly gyűlölségbe és contemptusba vagyon, hogy soha mi tőlünk semminémű dolog oly jól, oly hasznosan cum ratione cum judicio perfectum nem lehet, kit

[1]) A kormányzók levele a lengyel királyhoz. Fehérvár 1583. oct. 3-án u. o.

[2]) A kormányzók levele Báthory Istvánhoz 1583. dec.

az emberek« ellenkezőre ne magyaráznának.« Okát abban keresék, mert tudtok és szavazatuk nélkül erőszakoltattak az országra. Nincs tekintélyük, szavukra nem hallgatnak, nem vihetnek ki semmit. Már annyira ment a dolog, hogy Borbély György (decz. 28-án) »részegen fegyverrel nagy hirtelen és furiose« a kormányzókra rohant, szidalmakkal illette őket s Kovasóczyra kardot rántott. Ha már — kérdék a királytól — békességben ilyesmi történhetik, mi lesz zavaros időben?[1])

Az bizonyos, hogy népszerűtlen emberek voltak. Hijában javultak meg a portai viszonyok, hijában adta ki a porta a bégeknek és basáknak a szigorú rendeletet, hogy tartsák meg Halul bég defterét s az athnamet[2]), az első alkalmat támadásukra felhasználták a rendek.

A kormányzók a szokásos tavaszi gyűlést 1584. april 25-ére hirdették ki. A mint a fejedelmi előterjesztéseket tárgyalásba vették, a rendek izenetet küldtek a kormánytanácshoz, hogy ők követeket küldenek István királyhoz : engedje meg nekik, hogy valakit, egy embert választhassanak az ország élére. A tanácsurak nem akarának erre ráállani : ne bántsák ezzel a királyt és ne keltsék fel a török gyanúját. De ők nem tágítottak. Most hát arra kérték őket, hogy legalább ünnepélyes követséget ne küldjenek a királyhoz, hanem csak egyszerű posta utján, levéllel találják meg. Erre sem állottak rá, hanem több napi tanácskozás utján kinevezték a követséget : Apafi Istvánt a megyék, Kornis Farkast a székelyek közől s egy szászt s elmenésük idejét pünkösd utánra határozák. Hijában protestáltak a kormányzók : a rendek megmaradtak határozatuk mellett.[3])

Áttérvén a fejedelmi előterjesztésekre, mindenekelőtt a vallás ügyében határoztak. Úgy látszik, hogy a jezsuiták újabb bevándorlása adott alkalmat a régi, különösen az 1581-iki vallásügyi törvények megújitására : tartassék meg

[1]) Ugyan azok u. ahhoz 1583. decz. 22. és 28-án irt levele. V. ö. István király válaszát a Borbély-féle ügyben. Történelmi Tár VIII-ik k. 236-ik l.

[2]) A szultáni fermánok melyeket 1584. marcz. végén Ováry Deák István hozott haza olvashatók u. o.

[3]) L. Törvények és iromány ok XXV-ik szám.

a vallásszabadság, de a vallásban minden újítás ismételten eltiltatott.

Megszavazták a tavaszi adót a császár portájára : 99 pénzt a megyék részéről, melynek megfelelő összeget fizetnek a székelyek és szászok. A magyarországiak portánkint egy-egy forintot. Ezenkivül a fejedelem szükségeire 50—50 fillért szavaztak meg.

Elrendelék, hogy a nemzetek harczkészen legyenek az első behivásra, a sereg-szemlék megtartása végett.

Vassal és aczéllal szabad-kereskedést engedtek.

Elrendelék a gonosztevők kergetését s megbüntetését czirkáláson kivül is.

Sót a kamarák a nemeseknek, székely főuraknak s lófőknek házok szükségére ingyen adjanak.

Az elhalt Wesselényi Miklós itélőmester irományait Radvánczi Márton itélőmester rendezze.

A gyülés máj. 2-án oszlott el.[1])

Az aprilisi országgyülés követei Apafi, Kornis és a brassai jegyző; csakugyan nem sokkal a gyülés után, elmentek István királyhoz s bár ettől nyertek kihallgattatást, de nem kaptak határozott választ. István király a kormányzást egyelőre a triumviratus kezében hagyta,[2]) s a követeket hazabocsátotta. Minden arra mutatott, hogy a király e fontos ügyben nem határozott véglegesen. Nem adott a követeknek semmi kötelező igéretet, de el sem utasította őket, s ha láthatólag nem is fogadta szivesen, azon intézkedés ellen, melyet kiválóan sajátjának mondott, nem vette el a reményt, hogy a dolgok új fordulatához nem fogja beleegyezését adni. De ez természetesen sokkal kevesebb volt, mint a mennyit az erdélyiek vártak.

XXIII.

A rendek határozott föllépése : a fönnálló kormányzati rendszernek megváltoztatása s a kormányzás és nevelés gondjainak egy emberre ruházása ügyében, nem maradt hatástalan.

---

[1]) L. Törvények és irományok XXVI-ik sz.

[2]) Bethlen Farkas II. 476. és 477. l. V. ö. Törvények és irományok XXVIII-ik számmal.

A közvélemény országgyűlésen és országgyűlésen kivül a rendszert támadta meg, mint a mely ellenkezik a nemzet geniusával — valójában pedig a személyeket akarta megbuktatni, mint a kik megkérdezésök nélkül, sőt ellenökre lettek a dolgok élére állítva. Kétségtelen igaz, hogy Kendy Sándor gyakorlati államférfi volt, gazdag tapasztalatokkal s mély belátással és erős itélőtehetséggel: de önérzete gőggel volt határos s élczei kiméletlensége sokakat elidegenített magától. E részben ellentétei voltak Sombory és Kovachóczy, classicai míveltséggel biró, Olaszországban képzett férfiak, kik a kormánytanácsban keveset nyomtak egy oly határozott akaratú ember mellett.

Keveset változtatott a dolgon, hogy István király határozott válasz nélkül bocsátotta haza a követeket, s hogy egyelőre nem adott nekik választ. Ezen tett határozatlansága ösztönül szolgált az ellenzékeskedésnek még hevesebb alakban folytatására. Mert abban meg voltak nyugodva, hogy oly gyakorlati ember, mint István király, a dolog practicus oldalát fogja venni, s a mint meggyőződik, hogy a triumviratus tarthatatlan, el fogja őket ereszteni. De Kovachóczy idealismusa nem ebben kereste a veszélyt. Attól tartott, hogy a triumviratus ellen intézett támadás a király előtt azt mint elvet buktatja meg, s megmenthetni hitte azzal, ha annak mint elvnek hasznosságát kimutatja. Igy született meg rendkivül érdekes és jellemző röpirata: Párbeszéd Erdély kormányzásáról. [1]) Két ember: Philodacus és Eubulus (egy hazafi, de lehetne mondani egy tulzó hazafi, s egy tanácsos) beszélgetnek együtt a napi kérdésről, s egyik se győzi meg a másikat — de az ember azzal az impressióval teszi le a könyvet: biztosabb a kormányzást (midőn nem uralkodásról van szó) több emberre bízni. Egy gyenge czélzattal abból indul ki, hogy ez csak sze-

[1]) De Administratione Transylvaniae Dialogus Adjecta est ad Maximum et Victorem Poloniae Regem Gratulatio Claudiapoli Transylvanorum Ex Officina typographica Gasparis Heltÿ M. D. LXXXIV. Egyetlen példánya Maros-Vásárhelytt a Teleki könyvtárban. Boldogult édes atyám Szilágyi Ferencz az erdélyi jogirodalomról irott nagyobb művében felhasználandó, leiratta magának. Én ezen példányt használtam.

mély-kérdés.[1]) Végig megy az összes történeten, görögön, persán, rómain, egyiptomin, Glocesteren, III. Richardon, Dom Sebastianon, Sforza Lajoson, természetesen nem feledve ki a magyarokat, valódi szellemességgel s a renaissançe férfiához illő ildomossággal küzd és jut el e kimondásig: »nunc satis habui, vt id saltem tibi demonstrarem, munus hoc gubernandę nomine alterius reipublicae siue bonis et quietis ciuibus committatur, siue in manus improborum sediciosorumque incidit; difficultatibus et periculis multis grauibusque non vacare,« hogy bebizonyítsa, hogy »omnes pene claros nomine sapientiae viros, quotquot Homerum sunt secuti unius dominationem praetulisse potentiae et regimini multorum.« A könyv Berzeviczi Mártonnak van ajánlva, s a szerző egy levél kiséretében megküldte Gyulay Pálnak; bizonynyal azon tudattal, hogy ezen, a lengyel király udvarában tartózkodó s annak bizalmát biró férfiak nem késendnek azt a királynak bemutatni.

De Kovachoczy röpiratát, ha a lengyel király, ha Berzeviczy és Gyulay szívesen fogadták is, hijában nyomatta ki, nem lett annak semmi gyakorlati sikere. Bármennyire igazak is logicailag Eubulus okoskodásai, s bármily gyengék is Philodacusnak érvei, melylyel azokat megakarta dönteni: mindenki Philodacusnak adott igazat. Lehettek, kiket a triumvirek ellen személyes ellenszenv vezetett, mások sértett hiúságból akarták megbuktatni őket, azon okból, hogy megkérdezésük nélkül neveztettek ki, s azon hittel, hogy helyöket ők foglalandják el: de ezek a főurak soraiból keltek ki, s még irányt sem adtak a közvéleménynek, mely határozottan ellenök fordult, mert nem tudta megszokni a triumviratus kormányzását.[2]) Az az nem tudta megszokni az ezen kormányformából folyó nehézkességet. A legcsekélyebb dolgot is hosszú tanácskozás előzte meg, s a legtöbbet azután hosszú levelezés követte a lengyel királylyal. A felelősség collective három részre levén felosztva, senki sem akarta belőle kivenni a maga részét, senki

---

[1]) *Phil.* An non vides quod habemus inter nos summae spei et expectationis homines? *EVB.* Video; sed spem precio emere sapientis esse non iudico.

[2]) Bethlen Farkas 477-ik l.

sem mert valamit a maga felelősségére tenni, a csekélységeket is a lengyel királyra appellálták: az pedig messze volt tőlük s hetekbe telt, míg a pósták visszakerültek. Ez a lassúság és a bizonytalanság tette őket népszerűtlenekké s nem az, a mit Gálffi a fejdelem udvarmestere mond, ki írva hagyta róluk, »nem úgy viselték magokat mint az bölcs lengyel király rendelte vala; elhivék magokat, csak az magok hasznát keresvén.« [1])

Leveles könyvük fönmaradt — a lehető legimpracticusabb kormányzás bizonyságául. Bizonnyal becses és érdekes olvasmány az, mely Kovachóczynak velős és tömör irályát fényesen ragyogtatja, mely korismertető szempontból minden krónikánál becsesebb dolog, megismertetvén bennünket az akkori Erdélylyel s minden szereplőivel egész részletesen, egész értekezéseket foglal magában a 3—7 íves levelekben, melyekkel a lengyel királyt rendesen tudósították a törvénykezési, gazdasági, politikai, bányászati, pénzügyi személyes dolgokról s egyszersmind informatiót is adtak neki elhatározásaira nézve; de épen ezen bátortalanság és habozás, melylyel semmit sem mertek dönteni s magukat a lengyel királynak csak helytartóivá tették, magyarázza meg népszerűtlenségöket. Az erdélyiek ahhoz voltak szokva, hogy jól-roszul, otthonról igazgattassanak — most pedig Lengyelországból igazgattattak. Lehetetlennek hitték, hogy a triumviratus saját lábán járhasson — azért kellett nekik három helyett egy kormányzó, mert ettől azt várták, hogy ez önállóan fogja őket kormányozni. Eubulus semmi okoskodása sem tudta ezt a reményt megdönteni.

Megmutatta azt az ez évi 2-ik országgyűlés is, melyet a kormányzók aug. 20-áról [3]) sept. 20-ára hívtak össze. A rendek nehezen vették, hogy a lengyel király válasz nélkül ereszté vissza a követeket s azon tanácskozott, hogy mikép kényszerítse a királyt válaszadásra? Midőn a fejdelmi előterjesztések a szokott módon közöltettek velök, kijelenték, hogy tör-

[1]) Erdélyország Történetei Tára I. k. 81-ik l.
[2]) Bethlen Farkas II. k. 477 és 478 ll.
[3]) L. Törvények és Irományok XXVIII.

vényszéket addig tartani nem lehet, míg a király az ő kéréseknek eleget nem tesz, — mert a kormányzók nem esküdtek fel. Bizonnyal erős gyógyszer volt ez — azt kívánni, hogy az ország törvénykezés nélkül maradjon, s beláthatatlan bonyadalmakat vont volna maga után. Nehány napi feleselgetés után belátták a rendek is s elejtették kivánatukat. [1])

Azután áttértek a fejdelmi propositiók tárgyalása és elintézésére.

Megszavazták az adót: 99 pénzt az erdélyiek, s 1 ftot a magyarországiak részéről és ezen fölül Várad erődítésére mindenik részről 50 pénzt.

Elrendelék, hogy a törvényszékek a kitűzött határidőben megtartassanak, s hogy a 3 frt fölött levő fölebbezések a fejdelmi táblára felbocsáttassanak, s végre hogy a szökött jobbágyak kiadassanak.

A gyűlés sept. 25-én eloszlott. [2])

Ez alatt a kormányzók intézkedtek a sz. Demeter-napi portai adó s a szokásos ajándékok beküldéséről. Kinevezték a követséget, annak élére Kendy Ferenczet állíták, elkészíték az adót és ajándékokat s végre útra bocsáták ezeket. [3])

XXIV.

Lassankint István király is belátta, hogy igaza van az erdélyi rendeknek, midőn a kormányzás terhét és felelősségét egy személyre kívánják ruházni. A három kormányzó önállótlansága sok bonyadalmat idézett elé és sok nehézséget nem tudott eltávolítni. A kincstárt Kristóf jó állapotban hagyta hátra, a kormányzók egészen kiürítették. Csak nehezen teltek ki a szükséges költségek, sőt néha ki sem teltek s az ügyet végre is István király elé kelle vinni. Egy ily alkalommal írá nekik István király az ily rendkívüli s koronkint megujuló szükségekről: »csak két remediumát látjuk efféle difficultások-

[1]) L. Törvények és Irományok XXX.

[2]) L. Törvények és Irományok XXIX-ik sz.

[3]) L. A Kendy Ferencznek adott utasítást 1584. sept. 20-án, a portai leveleket s az ajándékok lajstromát, a m. k. állam levéltárban Acta Publ. Tranniae.

nak: egyik az aerariumnak augealása, melyről mi sokszor admoneáltuk kegyelmeteket ki, az mint veszszük eszünkben — nem tetszik kegyelmeteknek; (mert tudták, hogy a rendkivüli adókat nem fogják nekik megszavazni); másik az szolgáló népnek (azaz: a hadnak) leszállítása, kit ez mostani üdő és állapot nem szenved. Sőt ezután se véljük, hogy szenvedhessen, mert nem ország az, kinek efféle kész praesidiuma nincs ..... Szükség azért, hogy afféle szükségeknek akármi súlyos remediummal occurráljon inkább kegyelmetek mind most, mind ezután, hogy nem mint az szolgáló rendnek kevesebbítésével. Az mit mi erre alkalmasnak és szenvedhetőnek ítéltünk legyen arra, mi (figyelmeztettük) kegyelmeteket, de félünk rajta, hogy lát még oly üdőt vagy kegyelmetek, vagy kegyelmetek maradékja, kiben minden eszében veszi mire való volt ez mi sok intésünk.« [1])

Ezek a rendkívüli költségek leginkább a török viszonyokból származtak s tagadni nem lehet, hogy ha a kormányzók nem tudták módját találni azok mikép leendő födezésének, nem birtak elég tapintattal megelőzni az ilyen szükségletek keletkezését. Mint tudva van, a hódoltságra nézve Halul bég defterc volt irányadó. 1584. elején a törökök egy csomó falut felvertek, rabokat tettek s egy csomó a Berettyón innen levő falura, kik nem voltak beírva a defterbe, behódoltató leveleket írtak. [2]) A kormányzók izengetésekkel, szép szóval akarták kiegyenlíteni a dolgot, habár a törökök Várad vidékének felverésével is fenyegettek. István király azon véleményben volt, hogy ha máskép nem lehet, erővel is meg kell ezt akadályozni. [3]) A dolog annyira ment — miután Giczy a váradi parancsnok erélyes repressaliákat alkalmazott — hogy a budai basa az erdélyi követeket, kik egy kiküldött csauszszal egyetértve, végrehajtott vizsgálat eredményét vitték hozzá »rút, éktelen szókkal illette,« sőt még a fejedelmet is »nagy

[1]) István király 1584. sept. 5-iki levele a kormányzókhoz, a m. k. állami levéltárban. Acta Publica Tranniae.

[2]) Az erdélyi fejdelmi levéltárban levő defterben ezek a faluk nem voltak beírva, de egy csomó a defterben beírt falu nem hódolt. L. a kormányzók máj. 13-iki levelét.

[3]) István király jul. 2-iki válasza.

embertelenül nyelvével rútolta.« Hogy nyerjenek elégtételt a kormányzók, nem tudták, mert a portán nincs jó akarójuk, az basák a sok ajándék daczára azt se tudják kik, sőt Ozmán basa nem rég azt kérdé: »micsoda föld az az Erdély, hol vagyon?« [1]) Végre 1595 elején Szalay Ferencz küldetett a budai basához az ügy rendezésére. [2])

De ha ez ügyben csorbát szenvedett tekintélye, egy másik ügyet sem tudtak jobban elintézni. Stankul havasalföldi logofét megszökött, Erdélybe bujdosott s keresett menedéket. A vajda követelte kiadatását, a kormányzóknak volt erre hajlama, de maguktól nem mervén tenni, István királyhoz fordúltak. István király a viszonyoknak megfelelő tanácsot adott. Ha a porta sürgeti, ne veszélyeztessék a haza sorsát, »de ha csak a vajda erőltet, mi, eb neki, sem barátságát, sem fenyegetését nem tartjuk annyinak, hogy mind Istennek s mind kereszténységnek tekintetét hátra hagyván, ilyen tyrannusnak kezébe halálra adjon kegyelmetek valamely oda folyamodott keresztyén embert.« Különben tartsanak vizsgálatot. [3]) A vajda ismét kérette követekkel s ajándékokkal s a kormányzók ismét Istvánhoz fordultak. [4]) Végre is, mert ő felsége nem adott »direct« utasítást, alkudozni kezdtek a vajdával, hogy mit akar vele. [5]) A dolgot végre a vajda bukása oldotta meg, ki maga is Erdélybe menekült egy csomó kincscsel, melyet észrevevén, hogy üldöztetni fog, szétszórt, maga pedig szász ruhába öltözve — mint ezt a portának jelenték — menekült. Ebből aztán portatárgyalás lett, melynek végén összekellett a vajda kincseit gyűjteni s kiszolgáltatni. [6])

A közigazgatásnak s a szomszéd országokkal való érintkezés gyarlóságához járult, hogy a törvényszolgáltatás ügyében is panaszok mentek a királyhoz, [7]) ki végre elhatározá helyt adni a rendek kérelmének s 1585. maj. 1-én kinevezte

---

[1]) A kormányzók 1584. decz. 14-iki levele u. o.

[2]) Az utasítás Szalaynak u. o. 1585. jan. 13-áról.

[3]) István királynak 1584. marcz. 5-iki levele.

[4]) A kormányzók 1584. decz. 14-iki levele.

[5]) U. a 1585. febr. 26-iki levele.

[6]) U. a. 1585. april 28-iki levele.

[7]) István király 1584. decz. 31-iki levele a kormányzókhoz.

kormányzóvá Giczy Jánost, nagyváradi kapitányt, [1]) meggyőződvén mint maga mondja, hogy a sokak uralkodása (az első: a tanácsurak kormányzása) épen ugy mint a kevesek uralkodása (a második forma a triumviratus) sok nehézséggel jár, Erdély szokásaitól elüt s a közjóval nem egyeztethető össze. Megadta neki Erdélyország kormányzója czimét, lakásává a fejedelmi udvart rendelte. Megadta neki a jogot, hogy a tanácsurakat összehivhassa, végezhessen velök s törvényszékeket tarthasson. Csak a rendkivüli fontosságú esetekre nézve tartá fönn a maga elhatározását. A polgári és katonai rendet egyaránt hatósága alá adta a joggal együtt, hogy a szükséghez képest összehívhassa a hadak szükséghez mért részét s oda küldhesse vagy vezethesse, hova a szükség kivánja. Alárendelte a várak parancsnokait, várnagyait, az összes tisztviselőket — ezeket ő nevezhesse ki Várad, és Karánsebes kivételével, melyekre nézve ki kell nyernie a király előleges bele-

[1]) *Miles*, Sieb. Würgengel 142. l. azt irja, hogy Erdély rendei István király engedelméből összejöttek Medgyesen s kormányzóvá választották Giczy Jánost. De erről a választásról senki sem tud semmit az egykorúak közül. Gyulafi Lestyán irja: »1585. Következett Géczy János gubernator a király akaratjából.« Bethlen Farkas is azt mondja: Gubernatorem Transylvaniae in locum praesidum constituit.« De legdöntőbb. mit István király maga mond a kinevezési okmányban: cum . . . . . solemni legatione omnium ordinum nationumque praefati regni nostri postulatum a nobis sit ut donec apta imperio aetas Illustrimo nepoti nostro veniret, curam regimenque regni, ad unum virum, justitia, fide, prudentia, reique militaris scientia spectatum judicio arbitrioque nostro deferremus: nos et publica utilitate, et praedictorum regni ordinum votis adducti, id iam tandem faciendum esse statuimus. Ad quod quidem munus obeundum sustinendumque, cum magnificum Joannem *Giczi*, freti nostro de illius innocentia, fide, integritate, caeterisque virtutibus judicio, idoneum esse censemus; eum igitur administrationi totius regni Transylvaniae, donec ut dictum est, matura Imperio aetas Illustrissimo nepoti nostro veniat, cum authoritate, legibus atque conditionibus, quas hic subjicimus, praeficiendum decrevimus, quemadmodum praeficimus praesentium per vigorem.« Ez világosan mutatja, hogy a rendek csak arra kérték Istvánt, hogy tegyen egy embert kormányzóvá: ez a kérés pedig az 1584. tavaszi országgyűlésből ment fel s nem Medgyesről, hol ha volt is valami, legfölebb csak értekezlet volt. A kinevezési okmányt kiadta Rumy is Monumentáiban — ujabban correctül Giczy-jében Jakab Elek.

egyezését. A fejedelmi udvarban tartson 600 lovast, a várakban tetszése szerinti számban tartson katonákat. A fejedelem körül tapasztalt hűségű és becsületességű embereket tartson. Adományozhat 32 telekig, továbbá a dézmát, nemességet, primipilatust, a fejedelem nevében. A fejedelem nevét, a szokott helyre, a kormányzó irja alá. Végül az ország minden rendeinek meghagyta ezen rendeletének tiszteletben tartását.[1])

Máj. 9-ére Gy.-Fehérvárra országgyűlés volt összehiva, mely bár kevés czikkelyt alkotott, szokatlan hosszú ideig, maj. 19-ig, tiz napig tartott. Valószinü, hogy a király leirata későre érkezett meg s e miatt huzódott annyi ideig. Megérkezvén és felolvastatván s elfogadtatván, Giczy letette az esküt, hogy a vallásszabadságot az 1571-iki czikkek értelmében meg fogja tartani s a rendeket és nemzeteket is megtartja jogaikban, kiváltságaikban, az irott és szokásos törvényekben, s hogy mindenkinek igazságot szolgáltat egyenlő mértékben.[2])

Áttérvén az országgyűlés a rendes tárgyalásokra, mindenekelőtt a korábban alkotott vallástörvényeket újíták meg: tartassanak meg azok mindaddig, mig általános gyülés azokon nem változtat — rendszabály, mely a jezsuiták terjeszkedése ellen volt intézve.

Megszavazták a portai adót is: kapuszám szerint másfél forintot a szokott módozatok mellett.

A felebbezések intéztessenek el.

A széna szük volta miatt a székely törvénykezési terminust elhalasztá, de a többiek tartassanak meg.

Rendelkeztek a szökött jobbágyok kiadása iránt. Minthogy némely megyék a szökött jobbágyokra való felebbezéseket nem bocsátják fel, elrendelék, hogy a közelebbi általános gyülésig bocsáttassanak fel.

A gyülés maj. 19-én ért véget.[3])

Ez napon irták a kormányzók utolsó levelöket István királynak — a havasalföldi vajda jószágai kiadásáról tesznek

---

[1]) Lásd az okmányt, Jakab Elek: A Giczyek Erdély történetében, 57-ik lap.

[2]) Lásd az esküformát u. o. 61. l.

[3]) L. Törvények és Irományok XXXI.

jelentést: de az országgyülési tárgyalásokról egy szóval sem emlékeznek meg. [1])

XXV.

Giczy elfoglalta helyét s az erélyes férfiú épen oly szilárd kezekkel ragadta meg Erdély gyeplőjét, mint a milyennel eddig Várad környékének igazgatását vezette. A kapitány, ki egy hires építészszel: Baldagira Octaviussal a vár erődítésén annyit tett, mennyi évek óta nem történt, ki a török beütéseket megfékezte s saját katonáit rendben tartotta, a kormányzás élén is érvényesité tehetségeit. Nagy könnyebbségére volt, hogy csaknem teljes fejedelmi hatalommal intézkedett, nem kelle minden ügyben bevárnia István király döntő tanácsát, mint elődeinek, s hogy nemcsak több önállósággal birt, mint ezek, hanem azt ki is tudta fejteni. Várad kapitányává helyette István király Sibrik Györgyöt nevezte ki, kihez Gyulay Pál ama hires levelét intézte, melyet minden új kapitánynak fel szoktak olvasni. [2])

Ez év sept. 12-én Giczy beinditá a portára Vass Györgyöt és Csegődy Mihály főköveteket a szokott adóval s ugyanazon hó 19-ére Tordára részletes gyülésre összehívta a rendeket.

Mindenekelőtt megszavazták az ez évi második adórészletet: 99 pénzt portánkint az erdélyiek s annak megfelelő összeget a szászok és székelyek, valamint 1 frtot a magyarországiak részéről s ezen kivül Várad erősitésére 35 pénzt.

Megengedték, hogy szabad kivinni az országból a buzát, kinek-kinek saját szükségére, de nem kereskedésért; de eltiltották a szekeres és hátas lovak kivitelét. A görögök és olaszok csak a kormányzó menlevelével ellátva jöhetnek kereskedni az országba, de tallért és aranyat azok se vihessenek ki. Valamint az aranyat sem vert, sem pléh, sem por alakban nem szabad az országból kivinni. (Ez azért volt szükséges, mert a török adót aranyban kellett fizetni.) Megtiltották, hogy

---

[1]) Acta Publ. Tranniae, a m. k. államlevéltárban.

[2]) Kiadta Bethlen Farkas II. k. 481. Továbbá az Erdélyi Muzeum 4-ben Kisfaludy Sándor. A XVII. században külön is megjelent.

valaki velenczei árúkat (czifraságokat) vegyen: ilyen haszontalanságért ne vigyék ki a pénzt az országból.

Elrendelék a törvénykezési terminusokat.

A székelyek az orvok kergetésében tartsák magukat a megyében érvényes törvényekhez.

A nemesek házuk szükségére ingyen sót kapjanak.

Elrendeltetett, hogy a gonosztevők kergetését haladéktalanúl kezdjék meg. A görgényi tiszttartó s Geszty Ferencz Déva vidékén, útasíttassanak az ottani gonosztevők megbüntetésére.

A szászok panaszkodnak, hogy az »úton járók« zsarolják őket s pénz nélkül veszik el az élést. Erre nézve tartassék meg az 1581-iki törvény: de viszont a szászok is tartozzanak pénzért ételt, italt adni.

Megújították a ráczok betódúlása ellen hozott törvényeket: a bennlevők maradjanak ugyan benn, de éljenek az ország törvényeivel, legyenek a megyei ispánok, szolgabirák hatósága alatt. A ki ezután ráczot fogad földjére, fizet száz girát.

A rendek szept. 24-én oszlottak el. [1])

XXVI.

1586 elején előkelő vendége volt Erdélynek: Herberstein Feliczián német főúr. E család kiválólag a bányászattal foglalkozott s a triumviratustól csakhamar, a mint ezek kormányra léptek, István király beleegyezésével, haszonbérbe vette Kapnikbányát, de a hozzátartozó faluk nélkül 200 girát évenkint, két évi tartamra. Nem sokára azonban, tapasztalván, hogy ily módon kára lesz, kérte a falukat, melyek Kapnikhoz tartoznak, a bérletidőnek 12 évre terjesztését s ezért a bérletnek évenkint 50 girával felemelését sürgette. [2]) A dolog azonban húzódott s végre maga szánta rá magát Erdélybe utazásra, oly czéllal, hogy a faluk mellé még Zalathnabányát is megnyerhesse bérbe. Gróf Nogaroll Ferdinánd,

[1]) L. Törv. és Irományok XXXII.

[2]) A kormányzók 1584. aug. 13-iki levele István királyhoz, a m. kir. államlevéltárban.

Ruebernek utódja a kassai parancsnokságban, tudni akarta, hogy Herbersteinnak titkos célja volt Zsigmond fejedelem és saját leánya közt létrejövendő házasság eszméjét is megpendítni — terv, melyből azért sem lehetett semmi, mert a leány idősebb volt Zsigmondnál. [1])

Egy másik ügy a Radul Péter havasalföldi vajdáé volt. E férfiú megszökött ugyan, de nem tudott kimenekülni Erdélyből, hanem elfogatott s a huszti várba záratott. [2]) Ezzel elkerülte kiadatását, mert a porta megnyugodott a menekülését tudató jelentésekben, hanem ez idétt azt kezdte sürgetni, hogy a Péter menekülésekor elszökött bojérokat, továbbá a Michne székfoglalása után kibujdosott köznépet küldjék haza. Az erre vonatkozó fermánokat Huszain csausz hozta Erdélybe s Giczy mindent igért: ha mint a fermán irja, Péter hadakat gyüjtene, hogy Moldvát megtámadja, azt szét fogja kergetni, a vele kijött bojérok már visszamentek, s vissza a köznép is — mert nem állhatta ki az Erdélyben uralkodó drágaságot. [3])

Azonban az eddigi eredmény igazolta, hogy »egy ember kormánya jobb a kevesekénél és még jobb a sokakénál« — az az jobb, ha egy ember vezeti az államtanácsot, mintha többen teszik azt, mert az ügyek több biztossággal és jóval több gyorsasággal intéztettek el. S a kedélyek is egészen meg voltak csendesedve, midőn Giczy kormányzása első évének végén máj. 1-ére Enyedre összehívta a rendeket. Már ebben is eltért a triumviratustól, kik mindig a fejdelmi székvárosba hirdettek országgyűlést, hogy ő épen úgy mint a fejdelmek, nem mindig ugyanazon helyet terhelte meg a rendek összehívásával, hanem más-más városokat szemelt ki.

---

[1]) Gróf Nogaroll Ferdinánd levele Ernő főherczeghez 1586. febr. 2. a cs. és kir. államlevéltárban Bécsben. Zsigmond 14 éves, Herberstein leánya 16 éves volt akkor.

[2]) Gyulafi Lestyán a Székely krónikában 51. l. »a huszti várban Lónyay Albert lévén elöljáró, onnét elszökött augusztus hónapban (1587) Radul Péter havaseli vajda, három esztendőbeli fogsága után kötelen ereszkedvén le az ablakból.« Jeles herczegnek irja, ki valóságos vitézi erkölcsel birt.

[3]) Az erre vonatkozó fermanok és válaszok a m. kir. államlevéltárban Acta Publica Transylvaniae ab anno 1583—1594.

Az előterjesztéseket a rendek megelégedéssel fogadták s megszavazták a portai adót kapuszám szerint 99 pénzt az erdélyiek, 1 ftot a magyarországiak részéről s ezenkivül még 40—40 pénzt adópótlékul.

Hogy az elharapózott rablásnak és gyilkolásnak, melynek egyik társuk áldozatúl is esett, véget vessenek, az orvok kergetése ellen hozott törvényeket újabb, szigorúbb rendszabályokkal váltak fel. Elrendelék, hogy a görgényi, vécsi, betleni tiszttartók s a beszterczei bíró, a megyei ispánok, a székely és szász királybirák főurakkal és csapatokkal ellátva hozzá fogjanak a kergetéshez, kivétel nélkül minden hely és uradalom nyitva legyen előttük; hanem a kergetés végeztével Déva, Görgény és Sidóvár kiváltságai tartassanak meg. A kergetők éljenek saját pénzükön. A gonosztevők közől némelyek példaadásul családostól »ez földről eltöröltessenek.« Ha nemes ember vesz gonosztevőt védelmébe, az olyan 200 ftot fizet. Ha nemes ember találtatik afféle bűnben, itélje el a megye. Ha ilyent ispán vagy királybiró pártfogol, az legyen hivatalvesztetté. Ha városok vagy faluk nem kelnek fel, vagy menedéket adnak az orvoknak, a bíró harmadmagával azon helységből akasztassék fel.

Elrendelték a hadfölkelést.

A nemesek, székelyek, szászok szükségökre kapjanak a kamara-ispánoktól ingyen sót.

A szökött jobbágyok, a hol vannak, ott fizessék meg az ország adóját.

A vásárvámot illetéktelenül szedő városok attól eltiltattak.

Az adóhátralék hajtassék be.

Felszabadították az országból a búzakivitelt kereskedés végett, hasonlag a búzavásárlást is. Nemes ember saját szükségére harminczad nélkül is vehet ki búzát.

A rendek máj. 5-én oszlottak el. [1])

[1]) Lásd Törvények és Irományok XXXIII.

XXVII.

Az 1586-iki őszi országgyűlés: mikor és hol tartatott meg? arról a fenmaradt emlékek hallgatnak, s maguk az alkotott törvények is ismeretlenek. De kétségtelen, hogy megtartatott, mert az állam szükségleteire az adót ottan vetették ki, s országgyűlési törvény nélkül azt nem lehetett behajtani. A portai évi adót Prásmárról sept. 24-ről Ravazdy György és Bódog János által küldték be. [1])

XXVIII.

»Ha lengyel király felől kérdezkednének valamit — mondá a portára, az adó beszolgáltatása végett küldött követeknek adott utasítás -- azt mondhatják, hogy most jó egészségben vagyon, az mint értjük és hogy nem régen voltanak az moszkva követek ő felségénél, kik örökkévaló békességet kértenek ő felségétől, de ő felsége halasztást tett az dologban, semmi oly bizonyos választ nem tett nekik róla « [2])

Alig egy pár hó mulva a királynak holt hire érkezett Erdélybe. A mint 1586. decz. 2-án [3]) történt gyászeset hire megérkezett, azonnal jelentést tett a kormányzó a portára. Némelyek — jelenté — Rudolf császárt, mások a szász választót, mások a svéd király fiát akarják megválasztani — de egy

[1]) L. az utasítást s leveleket Acta Publica Transylvaniae a m. k. államlevéltárban. — Bethlen II. köt. egy nevezetes chronologiai tévedés van: 1586-ra teszi Márkházy bukását és a trónörökösöknek környülmetélési ünnepélyét, melyet ezuttal páratlan fénynyel ült meg Murad szultán, de a mely 1582-ben volt. L. Hammer II. k. 516 s köv. ll.

[2]) Az utasítás 12. pontja u. o.

[3]) Természetesen a régi naptár szerint számítva. Sírirata, mit Bethlen Farkas II. 551. körül »pridie Idus Decembris« (decz. 12)-re teszi halálát, az új naptár szerint. A Calendarium Eberianum — Kurz, Nachlese 107 — decz. 2-át mond. A kormányzó Prásmár decz. 28-ról következőleg ír e gyászesetről: »most hozák bizonnyal mi nekünk az lengyel király István király halálát, kinek *ez mai napon szintén* (azaz épen) *három hete*, hogy az Isten Litva országba Grodna nevű városban kivette ez világból.« Tehát ez is decz. 2-ára esik. Megelőzte nehány héttel Sibrik György váradi kapitány, ki 1586. nov. 14-én halt meg.

töredék belföldi királyt akar. Ugyanakkor Zamoyskihoz, a korlátnokhoz, Zsigmond fejedelem sógorához követül küldé Boronkay Lászlót, tudakozódni, ha tett-e a király végrendeletet; intézkedett-e utódja ügyében, lehetne-e remélni, hogy Zsigmond megválasztatását keresztül vigyék, s ha ez nem volna lehető, volna-e módja kivinni, hogy unokatestvérei András vagy Boldizsár közől választatnék meg valaki, s ha igen, mit kellene tenni? továbbá: tudja ki, hol vannak András bibornok és Boldizsár, azt is, hogy van szervezve az interregnum s végre, hogy mikor lesz a temetés. [1])

Boronkay 1587. febr. elejére visszaérkezett s elég jól hangzó híreket hozott. Griseldis írt testvérének Zsigmondnak, levele biztatást tartalmazott, de figyelmezteti, hogy az sok költségbe fog kerülni. Tudom, válaszolá Zsigmond apr. 9-én, de a mennyire fogyatkozott állapotom engedi, megteszek mindent. »Isten a mit akar, abban utat és módot szokott mutatni.« S azon ürügy alatt, hogy Báthory Endrének uradalmai ügyében értekezzék a lengyel főurakkal, visszaküldé Boronkayt, hogy útját egyengesse a trónra. Írt ugyan akkor a királynénak és sógorának is. [2])

Két nappal később febr. 11-én Musztafa csausz fermánt hozott a portáról: a szultán azt akarja, hogy vagy ő menjen a lengyel királyságra vagy rokonai közől valamelyik, »mert ez az én akaratom, hogy vagy te vagy az te nemzetedből való legyen, valamiképen te gondolod jobbnak lenni, hát add értésemre.« [3]) A mint a kormányzó a porta pártfogásáról és támogatásáról bizonyossá lett, febr. 22-én Óváry Deák Istvánt Moldván át Lengyelországba küldé, hogy a tanácsurakat igyekezzék a Zsigmond, vagy ha őt igen fiatalnak tartanák, valamelyik unokatestvére részére megnyerni: gondolják meg, hogy ez úton biztosítják a török frigyet, hogy e választással a tartozó hála kötelességének tesznek eleget, mert Zsigmond olyan, mintha az elhúnyt királynak fia lett volna. [4]) De

[1]) Az utasítás meg van a m. kir. államlevéltárban, — valamint a Zamoyskinak irott levél is.

[2]) Mind e levelek 1587. febr. 9-ről u. o.

[3]) A szultáni fermán u. o. V. ö. Hammer II. 540.

[4]) Az Óvárynak adott utasítás u. o.

már april hó elejére megjött Zamoyskitól az értesítés, hogy a királyválasztás az új naptár szerint jun. utolsó napjára tűzetett ki, s hogy ez idő szerint a diadalra legtöbb kilátása a német pártnak van. A kormányzó azonnal útnak is indíta egy postát Rácz Péter kapitihához, figyelmeztetni a portát az osztrák ház növekedő hatalmának veszélyeire. [1])

Ez alatt elközelgetett a tavaszi országgyűlés ideje s a kormányzó a rendeket Enyedre april 24-ére hívta össze.

Az előterjesztés tudatta a rendekkel a király halálát, továbbá a szokott évi adó megszavazását kérte és szemben Rudolf törekvéseivel, hogy a lengyel trónt magának szerezze meg, s még mindig remélve, hogy a roszabb fordulatot sikerülend a porta segélyével megváltoztatni, felhívta a rendeket az általános hadfölkelés elrendelésére.

A rendek fájdalommal értesültek a nagy király haláláról, ki oly szorgalmatos gondviseléssel volt hozzájok, hogy 50 ezer tallért erdélyi jövedelmeiből, s 96,000 forintot az oroszok váltságdíjából az országnak hagyományozott ennek végső szüksége esetére.[2]) Megszavazták az adót a portai költségekre s más szükségekre rovás szerint 99 pénzt és 50 krt az erdélyiek, s 1 frt 50 krt a magyarországiak részéről. De egyszersmind elrendelék az adózó helységek megvizsgálását: a halálozás által elpusztult telkek vétessenek ki az adó-fizetés kötelezettsége alól.

Azután elrendelék a megyei összeírások kiigazítását hadkötelezettségi szempontból; s egyszersmind elrendelék a hadfölkelést, hogy a fejdelmi parancslevélre azonnal táborba szállhassanak, s azt megelőzőleg a hadiszemlét, melynek határnapja 15 nappal előbb fog kihirdettetni.

Megujíták a külfölddel való közlekedés tilalmára vonatkozó 1571-iki törvényt. Eltiltak a külföldre menetelt, követküldést, levélírást egyiránt.

A kamarák ingyen sót adjanak a nemeseknek, kik a vágatás árán kívül egyebet nem fizetnek.

[1]) Mind a levél, mind az apr. 6-án kelt utasítás ugyanott.

[2]) Bethlen Farkas II. 519. l.

Elrendelék a szökött jobbágyok kiadását, s a czirkálásra vonatkozó törvények megtartását.

Felhatalmazák a fejdelmet új adomány adhatására.

Az országgyűlés apr. 29-én oszlott el. [1])

E gyűlés nem folyt le minden izgalom nélkül. A fejdelem nagybátyja: Somlyai Báthory István meg akarta Giczyt buktatni s a kormányzóságot magára akarta ruháztatni. Azonban a porta nem volt hajlandó semmi hasonló újításra s e gyűlésen kihirdettetett a fermán, hogy a kormányzóság maradjon Giczy kezén. Geszty Ferencz, a dévai vár és uradalom tulajdonosa egyszerre mind a két úrnak ajánlatot tett, hogy versenytársát elteszi láb alól. A dolog kitudatott, s a kormányzó Geszty Ferencz javadalmát 50 lótartással szűkebbre szoritá — ki ettől fogva a kormányzó idejében kevesebbet mutatkozott az udvarnál. [2])

Nyár folytán eldőlt a lengyel királyság sorsa is. Erdélyből fényes követség ment Kovasóczy Farkas vezénylete alatt oda: de Zsigmond szóba se jött. Egy töredék megválasztá ugyan Maximilián főherczeget, de a nagyobb rész János Zsigmondra, a svéd trónörökösre adta, az özvegy királyné közreműködése folytán s Esthland megszerzésének reményében szavazatát.

XXIX.

Mielőtt az eredmény a portán el lett volna dőlve, a törökök a végeken készülődtek, de készülődtek az erdélyiek is az enyedi végzések alapján. [3]) S midőn a portai sz. Demeternapi

---

[1]) L. Törvények és Irományok XXXIV.

[2]) Gróf Nogarolli kassai kapitány jelentése Ernő főherczeghez, Kassa 1587. sept. 15., a titkos levéltárban Bécsben, a Hungaricák közt, mely időben Geszty elakarta hagyni Erdélyt. Hogy Báthory István a kormányzónak ellensége volt, azt saját, a Calendarium Eberianumba tett följegyzéseiből tudjuk. (Kurz Nachlesejében).

[3]) Ernő főhg jun. 27-ről irja a császárnak, hogy Nogarolli gróf jun. 14-ről tudósítja, hogy a törökök és az erdélyiek készülődnek s ezért megengedte, hogy Nogarolli 300 huszárt toborzhasson. Kassa, jul. 9-ről pedig Nogarolli Ernő főherczegnek jelenti, hogy a végeken az a hír, mizerint a törökök becsapni készülnek, mindig nagyobb mérveket ölt. Az

adó beszolgáltatásának ideje eljött s e czélból sept. 18-ikán Torma Kristóf és Theke György Stambulba küldettek; az utasítás egyik pontja meghagyta a követeknek, tudatni a kettős királyválasztást s a bécsi király azon szándékát, hogy öcsését haddal is be akarja igtatni Lengyelországba. Hogy a németek a határszéleken mindenütt készülnek és fenyegető állást foglalnak el. Ez részükről is szükségessé teszi a vigyázatot s a hadak készen tartását. [1])

S csakugyan ez volt egyik főtárgya az őszi országgyűlésnek, melyet oct. 1-én kiadott meghivójával oct. 22-ére hirdetett a kormányzó Kolosvárra. [2])

E gyülésen a fejedelmi előterjesztések alapján a rendek megszavazták a szokásos őszi adót, kapuszám után Erdélyből 99 pénzt, Magyarországról 1 frtot s mindkét felől Várad erődítésére 50—50 fillért. Elrendelék egyuttal, hogy a vármegyei ispánok a még össze nem irt elpusztult helyeket irják össze s ahhozképest igazítsák ki a lajstromot.

Egyuttal elrendelék a hadfölkelést is: oly módon, hogy az első hivásra táborba szállhassanak.

Intézkedtek a rablók és orvok kergetéséről, a szökött jobbágyok megadásáról, kik minden helyekről — Újfaluból és az örményesi tó mellől, hová »a szabadságnak örülvén,« szökni szoktak, s hova mint fejdelmi birtokba, nem bocsátják be a birákat — kiszolgáltassanak.

Hálával fogadták azon intézkedést, hogy a vásárhelyi iskolához a tanítók fizetésére s a tanulók élelemmel ellátására segély rendeltetett.

erdélyiek is nagyon készülnek. Az a hire, hogy a Báthoriak közől lesz valaki királylyá választva, s a törökök mind az erdélyiek, mind a lengyeleknek megigérték segélyöket — s ezért a török készülödése. Azonban gondolni lehet, hogy a jó alkalmat nem fogja elszalasztani a török az ő fölsége ditiójába való becsapásra. — Gondolhatja a főhg, hogy ily körülményekre készen kell lenni s a meglevő kevés számú katonaság neki, Nogarellinek nem elég.

[1]) A m. k. államlevéltárban lévő okmányok. Acta Publica Transilvaniae.

[2]) L. Törvények és Irományok XXXV.

A gyülés oct. 28-án oszlott el. [1])

A hír, mit Torma vitt a portára s mit utóbb irott levelekkel is megerősítettek, csakugyan megvalósult. Rudolf elhatározta Maximilián megválasztatásának fegyverrel is érvényt szerezni, s a főherczeget hadsereggel küldte be Lengyelországba, s oct. utolsó napjaiban Krakó alatt táborozott. Mi alatt Zsigmond és pártja megtette a szükséges készületeket az ellenállásra, Zamoyski levelet intézett sógorához: nővére és unokatestvérei fenyegetve vannak, küldjön sereget segélyökre. Ez irás a korlátnoktól ürügyül is szolgálhat neki a segélyadás ügyében, ha netalán nem akarna a németekkel háborúba keveredni. [2])

Az ügy az erdélyi államtanács elé került eldöntés végett. Giczy és Gálfi a lengyeleknek adandó segély mellett voltak. János király óta bizonyos bensőbb frigy állott fön, mely István király alatt még erősbült. Sok erdélyit házassági, rokoni összeköttetés csatolt ez országhoz. De a magánérdeken kivül állami érdekek is voltak mérvadók. Mindkét állam egyaránt tartott a német uralom terjeszkedésétől, a Habsburgház hatalmának növekedésétől, bensőbb összeköttetésben állott a portával, mely hasonlag ellene munkált Rudolf hatalma növekedésének, s szivesebben látott Wasát, mint Habsburgot a lengyel trónon. Elmondta ezenkivül Giczy, hogy ha a Krakóba szorult bibornok elfogatnék, nekik kellene kiszabadítni, hogy a segélyadással lekötelezik a portát, le a lengyelt.

De hátha Maximilián főherczeg győz s mi ellene leszünk, mi történik akkor? kérdi Kendy Sándor, hozzátevén: nekünk a némettel szövetségünk van, melyet még István király szerzett, ez akkor fel fog bomolni. Mig ha vele tartunk, győzelme hasznunkra válhat, mert ha ő lesz lengyel királylyá, módjában lesz hadat indítni a török ellen s ekkor hazánk megszabadulhat. [3])

---

[1]) L. Törvények és Irományok XXXVI.

[2]) L. Zamoyskinek oct. 30-iki levelét a m. k. államlevéltárban. U. o. meg van az erre vonatkozó igen érdekes levelezés. Igen érdekes a lengyel korlátnok oct. 30-ról kelt levele.

[3]) Gyulafi Lestyán a Székely krón. 53. l.

A Giczy szavazata és akarata győzött. Elhatározák segélyt küldeni Lengyelországba, s a hadak vezérévé Báthory Boldizsárt nevezték ki, alárendelvén Király Albertet és Bornemisza Jánost. De nem akarák mégis, hogy ez egyenes segélyadás színét viselje magán: a serget nov. 10-ike körül azon szín alatt indíták útnak, hogy ez a veszélyben forgó bibornok és Griseldis megvédésére küldetik Lengyelországba. [1])

Ez alatt mind Maximilián, mind Zsigmond közeledtek Krakó felé, az előbbi ötödfél ezer emberrel volt, de a lengyelek zöme az utóbbi mellett nyilatkozott s az erdélyi segédhadak is megindultak. [2]) A két trónkövetelő hada Krakó alatt találkozott s megütközött. A szerencse a svédeknek kedvezett s Maximilián hada megszalasztatott. Igy megnyílt az út Krakóba, hova Zsigmond nov. 29-én be is vonult, oly szándékkal, hogy megkoronáztassa magát, [3]) a mi nem sokára meg is történt. [4])

Maximilián sietve vonult vissza Sléziába, s a lengyel hadak megerősödve az erdélyi hadakkal, nyomban követték. 1588. jan. 15 én (a régi naptár szerint) találkozott a két had s erős harcz után a Zamoyski által vezetett lengyel-magyar hadak fényes diadalt arattak. Maximilián egy szomszéd várba

[1]) Az erdélyi rendeknek a lengyel rendekhez, a korlátnokhoz irott levele nov. 10-ről s ugyanaz napról a hadak számára kiállított salvus conductus, melyben mondják: »Cum intelligamus in hac rerum Polonicarum perturbatione, dubioque regni illius statu illustrissimum ac reverendissimum dominum Andream Cardinalem Bathoreum, fratrem nostrum ac illustrissimam dominam sororem nostram illustrissimi dominis Joannis Zamoiski cancellarii et generalis regni capitanei conjugem in magno periculo versari, has nostras equitum peditumque copias sub ductu et imperio illustrissimi domini Balthasaris Bathori fratris nostri in Poloniam eo nomine mittendas duximus, ut dictis fratri, sororique nostrae praesidio sint, ne qua via, aut iniuria vis a quoque inferatur.«

[2]) 1587. decz. 6-ról a portára küldött levelek az államlevéltárban, a Báthori Codexben.

[3]) A portára 1587. decz. 28-áról küldött levelek u. o.

[4]) U. o. jan. 29-én a portára küldött levél. A koronázás jan. 26-iki portai levél szerint 1587. decz. 17-én történt meg.

vonult [1]). de más nap párthiveivel együtt kénytelen volt feladni az erödöt s párthiveivel együtt fogságba esett [2]).

XXX.

A kormányzó 1588. april 28-ára Enyedre összehivta a rendeket. Az előterjesztés az adó megszavazásán kivül a hadak felülését is kivánta.

A rendek készséggel megszavazták az adót, Erdélyből portánkint 99 dénárt s Magyarországról 1 frtot s mind a két helyről 50 den. pótlékot kikötöttek, kikötötték azonban, hogy azon telkek, honnan ragály miatt kihaltak a lakosok, megczirkáltassanak és az adó alól kivétessenek.

Elrendelék ugyanakkor a hadfölkelést: oly módon, hogy az első rendeletre összegyülhessenek.

A gonosztevők kergetése és kiszolgáltatása is elhatároztatott.

A gyülés máj. 3-án oszlott el. [3])

Lengyelországban helyreállván a nyugalom, István király tetemeinek eltakaritását máj. 23-ára rendelék. [4]) A temetésre a fejdelem képviselőivé apr. 23-án Bocskay István és Perneszi István neveztettek ki, kiknek utasításba adatott, hogy használják fel ez alkalmat a barátságot és a szivélyes viszonyt a két ország közt még erősebbé tenni. Meg volt nekik hagyva, hogy a temetés végeztével mind a fejdelemnek és mind az országnak hagyományozott pénzt és egyéb holmikat vegyék kézhez. De ha a pénzt már elköltötték volna, találjanak módot, hogy azt minél előbb visszafizessék. Jó lesz, mondá az utasítás, eszökbe juttatni nekik, hogy midőn János Zsigmond meghalt, ők ennek hagyatékát minden nehézség nélkül visszaszolgáltatták. Lelkükre kötötte egyuttal, hogy Brutus histo-

[1]) »Bichine« várnak nevezi a jan. 29-iki levél.

[2]) A portára és budai basához 1589. jan. 29-éről irott levelek. V. ö. Báthory István följegyzéseivel a Calendarium Eberianumban, Kurz Nachleseje 98. l.

[3]) L. Törvények és Irom. XXXVII.

[4]) Zsigmond király levele Báthory Zsigmondhoz 1588. febr. 27-ről mely a fejedelem kezébe apr. 6-án jutott. A m. k. államlevéltárban.

riáját »melyet az király az magyarországi dolgokról iratott vele. melyet beadott volt az királynak, és halála után az grodnói tárházban reponáltatott, főgondjuk legyen, hogy el ne veszszen, hanem kikérvén hozzák ki velek.« Gondjuk legyen a király leveleinek visszahozatalára is.[1])

Ez időre esik a váradi kapitányság betöltése is, mely Sibriknek 1586. végén történt halála óta betöltetlen maradt, ennek helyébe Király Györgyöt nevezvén ki 1588. máj. 20-án;[2]) továbbá Nagy-Bányának — mely István királyról maradt rá — bérbe adása Herbersteinnak[3]) és Fogarasnak István király végrendelete értelmében, Báthory Boldizsár birtokába bocsátása.[4])

XXXI.

A portai adó beszolgáltatásának ideje elközelgetvén, sept. 12-ről Rácz Péter és Torma Kristóf annak bevitelével megbizattak.[5])

Giczy és Báthory István közt a meghasonlás folytonosan élesebbé vált.[6]) Báthori Boldizsár mind több befolyásra törekedett a kormányzásban s ugy látszik, maga Zsigmond fejedelem is áhitozott a hatalom átvétele után. Nem élt István király, ki maga lett volna egyedül képes megfékezni a nagyravágyó törekvéseket, melyeket a Báthoryak — kik mind fiatalok voltak — keblökben tápláltak. Az öreg Giczy mérsékletével, higgadtságával nem illett a heves vérű nemzedék keretébe — s híre szárnyalt, hogy lemondani készül a kormányzóságról.

Az őszi országgyűlésen, mely Enyedre oct. 21-ére hivatott össze, csakugyan kijelenté a szándékát. Valamint korább-

---

[1]) Az april 23-iki utasítás u. o. Bethlen Farkas szerint Pernyeszi volt az egyedüli főkövet, ki a temetési ünnepélyre elment.

[2]) Az utasitás a m. k. államlevéltárban.

[3]) Az 1588. jun. 11-én Király Györgynek mint váradi kapitánynak s biharmegyei főispánnak adott utasítás u. o.

[4]) Zsigmond rendelete 1588. jul. 28-ról u. o.

[5]) A nekik adott utasítás és portai levelek u. o.

[6]) Kurz Nachlesejében Báthorynak magának följegyzései erre mutatnak.

ban, úgy most is a rendek minden ilyen alkalmat a vallásügyi viszonyok biztosítására szoktak felhasználni. Most a jezsuiták terjeszkedésének akartak határt szabni, kik nemcsak a fehérvári és kolosvári tanodák ügyével foglalkoztak, hanem vagyonilag is folyton terjeszkedtek. A csaknem egészen protestáns ország nem jó szemmel látta vagyonuk, hatalmuk és befolyásuk növekedését s azt követelték a kormánytól, hogy kitiltásukba egyezzék bele. Hogy Giczy a kormányzó minő állást foglalt el, nem tudjuk, de bizonyos, hogy maga Zsigmond határozottan ellenzette a rendek kívánságát, mire ezek az adó megtagadásával feleltek.

A gyűlés eredménytelenül oszlott el.[1])

XXXII.

A jezsuiták a kiüldözésökre vonatkozó törekvések ellen a fejdelemhez s az államtanácshoz tiltakozást nyujtottak be. »Ha minden felekezet — mondák — lutheránusok, kalvinisták és calvinianusok, anabaptisták, ariánusok, ebioniták s az annyira gyülölt új zsidózók, az oroszok vagy oláhok megtűretnek ez országban csak úgy, mint mi: helyes-e, hogy catholicusok ne legyenek ez országban, kiknek vallását korábbi gyülések elfogadták, s az első király, szent István óta hat századon át tisztelik a magyarok? ha Erdélyben mindenki számára van szabad vallás-gyakorlat, miért ne lehessen a katholikusok számára, ha udvarában mindenki tarthat vallásán lévő papot, miért tiltsák ezt egyedül a fejedelemnek meg? Hivatkoztak továbbá e kérlevélben a társaság Erdély irányában szerzett érdemeire: a fejdelmet isteni félelemben nevelte, az ifjuságot oktatta, hiveit vigasztalta, roppant kiadásokat tett templomok építésére s az egyetem felszerelésére — melyek, ha távozni kényszeríttetnének, sem vesznének ugyan el, de az ország és fejdelem vesztére el jó hirét. Hivatkoztak végül István királyra, ki a szerzetet fönn akarta tartani, s a fejedelmet gondjaikba ajánlá.«[2])

---

[1]) L. Törvények és irományok XXVIII-ik sz. V. ö. Trauschenfels Chronicon Fuchsio Lupino Oltardinum I. k. 81-ik l.

[2]) Lampe Hist. Ekl. Ref. 314. s köv. ll.

E tiltakozás és kérlevél nov. 4-én olvastatott fel az államtanácsban: de végezni abban csak az országgyűlés volt hivatva. Minthogy annak másik tárgya is, a Giczy lemondása csak egyetemes gyűlésen volt tárgyalható, Megyesre decz. 8-ára egyetemes országgyűlés hirdettetett, melyre már a katholikus urak lehető nagy számmal gyűltek össze.

Az első pár napot a rendek érkezése, előkészületek vették igénybe decz. 10-én, mielőtt a fejdelmi előterjesztések leérkeztek volna, a rendek szokás szerint a nagy templomba gyűltek s hozzá fogtak az előleges tárgyalásokhoz. Protestáns papok Erdélyből és a részekből számosan jöttek el e gyűlésre s minthogy szokás szerint legelébb a vallásügyi dolgokat szokták tárgyalni, ezekhez intézték a kérdést: ha nincs-e előterjesztendő ügyök? Legelébb a reformált superintendens: Toronyai Máté szólalt fel s szenvedélylyel kelt ki »a bálványozás ellen« s a katholikusok hit-czikkelyeit megtámadta. Hasonlót tett az őt követő szónok Hunyadi Demeter, az unitáriusok szuperintendense is — s az első nap ez invectivákkal telt el.

Decz. 11-én a rendek két felé oszlottak. Nehányan a fejedelmi tanácsosok közől Báthory István, Ifjú János, Sombory László, Geszti Ferencz, Bánffi Farkas, a főispánok s nehány zászlós úr Bocskay István, Báthory Boldizsár, Csáky István, a beszterczei biró a városháza tanácstermében gyűltek össze. A gyűlés jóval nagyobb része az összes lakság, a nagyszebeni királybiróval, a beszterczei, szászsebesi s megyesi tanácsurakkal a székely birákkal a templomban maradt — s ezeknek pártvezérei: Bánffi Boldizsár, Wesselényi Ferencz, Bornemisza János, Alárd Ferencz, Vass György, Forró János, Gerendi János, Erdélyi Miklós a magyar főurak, Pernyeszy István, Sigér János a székelyek közől. Ide gyűltek a papok is, folytatva megelőző napi kifakadásaikat a jezsuiták ellen: csak Ungler Lukács a szászok superintendense viselte magát nyugodtan.

Eznap hozták be a korlátnok és Geszty Ferencz a fejedelmi előterjesztéseket is: a fejedelem atyai gondviselését ajánlja békében ugy mint háborúban; de minthogy béke van, most szükség a hadügyre figyelemmel lenni s azt jókarba helyhezni. Szükség intézkedni az igazságszolgáltatásra nézve is, főkép az ugynevezett quinque casusra, hogy az illető ügyek

ne hosszú per utján, hanem röviden intéztessenek el, s az erőszakoskodásoknak vettessék vég.

Legyen gondjuk ő nagysága udvartartására s az ország szükségeire, valamint Várad építésére.

Minthogy a szökött jobbágyok terminusa, 1556. igen messze van, tűzzenek ki más évet, hogy a szegénység ha másutt megöregedett, ne hurczoltassék.

S hogy a szegénység ne zsaroltassék oly nagyon, gondoskodjanak valamiféle jövedelemről, melyhez János Zsigmond hagyományát is hozzá lehetne csatolni, hogy legyen szükség esetében mihez nyulni.

Ekkorra az ország rendei is elkészitették előterjesztésüket, de azt most nem kivánták felterjeszteni. Semminek sem akartak addig tárgyalásába bocsátkozni, mig az Enyeden félben maradt ügy, a jezsuiták ügye, el nem intéztetik.

E czélból egy felterjesztést, tulajdonképen emlékiratot készítettek, mely a fejdelemhez volt benyujtandó: mindenek előtt, mondák, ebben arról tanácskoztak, a mi isten dicsőségére tartozik. Mert az úrnak karjai megrövidültek, fülei bedugultak, — nem lévén ki itélcteit végrehajtsa; kérik ő nagyságát, hogy akkép vezesse a dolgokat, hogy istennek kedves legyen s a hazát a fenyegető veszélytől megmentse. Emlékezzék vissza ő nagysága az enyedi részgyülésre, midőn oct. 29-én mások veszélyein okulva, már kérték, hogy a jezsuitákat, mint a haza ellenségeit s isten és emberek előtt gyülölet tárgyait űzze ki. Az égés már közelökben van, s a szomszéd nemzetek sorsa és a veszély, mely azok letelepüléseit követni szokta, inti erre. Ő nagysága ezt megigérte a közelebbi ülésre, most várják az igéret teljesítését. Mivel a fontosabb ügyekben a tanácsurak véleményét ki kell kérni, remélik, hogy ő nagysága ezt most sem mellőzendi. Azok, kik atyja és nagybátyja szolgálatában őszültek meg, parancsára most is készen állanak. Ne tegyen ugy ő nagysága, mint Roboam a Salamon fia, ki elfordúlt az öregektől s kitől ezért a nép is elfordúlt. Reménylik végre, hogy ő nagysága igazságos fejdelemhez illőleg fog határozni, ki a haza békéjét óhajtja, s nem a viszály magvát hinti el.[1])

[1]) A folyamodványt egész terjedelmében kiadta Lampe Hist. Eccl. Ref. 318 s köv. ll.

Az emlékiratot a lakság, a tanácsurak és főrendek gyűlésébe küldte a városházára felolvasás és hozzájárulásuk kikérése végett. A mint felolvasták azt, felhívták a fő- és tanácsurakat: szavazzanak fejenkint, hogy át kell-e a fejdelemnek adni vagy sem? De a vélemények elágaztak. A tanácsurak nem akarták a fejedelemhez felterjeszteni, mert ennek mint fiatal és fel nem esküdtnek, még nincs hatalma vallásügyekben rendelkezni, mire még a kormányzónak utasítása sem ad jogot. Mások azt mondák, hogy meg kellene erre az esetre a felhatalmazást adni a fejdelemnek; mig a többiek egyenesen fel akarták terjeszteni.

Nem tudván ekkép egyező véleményre jutni, Somboryt a rendekhez küldék a templomba, kisértse meg rábirni ezeket, hogy kérésöktől álljanak el. Nem méltányos dolog — mondá ez — mindnyájok nevében terjeszteni fel a kérvényt, midőn azzal a főurak nagy része nem ért egyet. — Most van ideje, felelék neki, nem kell ez alkalmatosságot elszalasztani. Egyetértés ilymódon sem jövén létre, a főrendek a tanácsházból a templomba mentek közös gyűlésre. De hosszas és zajos vita után sem tudtak megegyezni. Közepette e vitatkozásnak jelenték, hogy négy jezsuita, kik elébb a tanácsuraknál jelentették magukat s ezektől a gyűlés elé utasíttattak, a rendektől kihallgattatást kér. Megkapták az engedélyt s erre Keresztury Kristóf, nagybányai és kővári kapitány által a gyűlésbe vezettettek. Legelébb Jakab atya (Vangrovicz) viceprovincialis szólalt fel, mérséklettel és higgadtan, azon vádak megczáfolására, melyeket ellenök felhoztak. Ők csak az ifjúság oktatásával s a katholikusok vigasztalásával foglalkoznak, az inquisitióhoz nekik semmi közük, ám veszítse fejét, ki arról csak egy szót is szólott; védték magokat a bálványozás vádja ellen, s kivánták, hogy jószágaik ügye törvényes úton döntessék el. Utána Szántó szólalt föl, s végre Keresztury, ki benyujtá az atyák emlékiratát, melyben a vallás-szabadságot a fönnálló törvények alapján a katholikusokra is kérik kiterjesztetni.

A jezsuiták ezzel eltávoztak, anélkül, hogy — mire különben úgy látszik, számitottak — vitatkozásba bocsátkoztak volna velök. Hanem annál nagyobb volt azután a zaj, egyik

párt sem engedett s kiegyezésről szó sem volt többé. Ismét felszólaltak a papok, a szenvedélyeket izgatva a jezsuiták ellen. Felhordták sérelmeiket, figyelmeztették a rendeket, hogy ha a katholikusok megerősödnek, az elszedett egyházi javak visszavételére kerülend a sor, ezek pedig már az ő kezükön vannak. Kikeltek a seminarium ellen, mely az eretnekek megtámadása végett emeltetett. A vita egész délutáni 3 óráig tartott, mikor a rendek határozathozatal nélkül oszlottak el.

Természetes volt, hogy a nap többi részét mindenik fél pártja növelésére akarta felhasználni. A jezsuita párt, melynek élén a két Báthory állt, barátaival Jósika Istvánnal, Keresztúryval, Wesselényi Ferenczczel, Sombori Lászlóval, Géczy Ferenczczel és Lázár Istvánnal, tiltakozni készült a kérvény ellen s erre tette készületeit. E czélból a szászokat akarta megnyerni, kik eddig még egy részre sem nyilatkoztak, s természetes, hogy a másik fél is azon munkált — de ezek egyik felé sem határozták el magukat: haza folyamodtak újabb utasításért.

Igy virradt fel küzdés és várakozás közt decz. 12-ike. Reggel 7 órakor híre futott, hogy a fejdelem megtiltá a templom (azaz a gyülésterem) ajtait felnyítni: azonban, ugy látszik, vagy vak lárma volt, vagy visszavonta a fejdelem a tilalmat — mert reggel 8 ó. akor csakugyan felnyitották azt.

A rendek közt ezúttal ismét megjelent nehány tanácsúr, kik a napirendre térést, azaz a fejdelmi előterjesztések felvételét sürgették, mig az ország szószólója: Bánffi Boldizsár, a többség kivánatára, szavazásra bocsátá e kérdést: fel kell-e a rendek memorandumát a fejdelemhez terjeszteni vagy sem?

A tanácsurak közől többen a fel nem terjesztésre szavaztak s Báthory István protestatiót nyújta be. De a rendek egyező szavazata a felterjesztés mellett nyilatkozott, s azonnal megválaszták a követséget, mely a memorandumot a fejdelemhez vigye, mely összesen 20 tagból — köztük Siger János, Pernyeszi István, Forró János, Bodoni Balázs, Bogáti András, Csáky Gergely s Huet Albert a szász gróf — állt, a közügyigazgató: Szentegyedi Literáti Gergely vezérlete alatt. »Nagyon mulattató előterjesztés volt ez,« mondja az országgyülés egyik emlékirója, melyet 11 órakor a fejdelemhez vittek.

Zsigmond fejdelem a Schuller János házában volt szállva: ott fogadta a követséget, asztalnál ülve, jobbján állt a kormányzó, Kendy Sándor, Kovachóczy Farkas, balján Báthory Boldizsár, Gálfy János és Péter Deák az aludvarmester állottak, s a szokott üdvözlések után az emlékirat felolvastatott. Ezzel a követség távozott.

A katholikusok is választottak maguk részéről követeket, kiket Sarmasági János vezetett a fejdelemhez. Ott volt a fejdelemnél három jezsuita is, kik az országos követség eltávozásakor benyújták a fejdelemnek mentségeiket. Zsigmond ezeket is kihallgatta — de ez nap nem határozott. Válaszát azonban csak 12 órakor küldte el a rendekhez: a fejdelem a tárgy fontosságához képest megvizsgálja a dolgot és válaszát másnap adja ki.

Decz. 13-án reggel korán összegyűltek a rendek a templomba, hova a fejdelem követei: a korlátnok és Gálfy János csakhamar meghozták a választ: miután a jezsuitákat évek előtt a lengyel király hozta az országba, s boldog emlékezetű atyja is befogadta, ezenkivül kiváltságokkal, szabadalmakkal láttattak el a növendékek tanitása végett, s végre 1581-ben országgyűlési törvényczikket is alkottak róluk, a fejdelem szülei jó példája ellen mitsem tehet. Ugyanazért inti a fejdelem a rendeket, hogy álljanak el kérésüktől s fogjanak az ország szükséges és fontos ügyei tárgyalásához. E válaszra az ország szószólója felelt: megértették ő nagysága akaratát, s tanácskozni fognak fölötte. Mire a fejdelmi követek eltávoztak a templomból.

A válasz nem elégitette ki a rendeket, kik megegyeztek abban, hogy továbbra is sürgetni fogják a kérelem teljesitését. Egy újabb emlékirat szerkesztésére a három nemzetből 25 tagu bizottságot választottak, mely a templomból azonnal a tanácsházba ment, hozzáfogott a munkához s másnapra elkészült vele.

Másnap, decz. 14-én felolvasták azt a rendek előtt. „Megértettük, irák ebben, nagyságod akaratát s mivel látjuk, hogy a haza és nemesség szabadsága meg van támadva, kénytelenek vagyunk némely dolgokat nagyságod elibe terjeszteni. Kiváltsága volt ez országnak eleitől fogva, hogy uralkodóit

szabadon, megszorítás nélkül választhatá, kik az ország megegyezése nélkül semmi állandót sem hozhattak létre, míg a rendeknek az intézményeken változtatni mindig joguk volt. E jogot ők minden időben féltékenyen védelmezék. Az országnak tehát most is szabad a jezsuitákat illető határozatot módosítani, s annyival inkább, mert e szerzet tudta nélkül hozatott az országba s ellenére annak, hogy Izabella királyné korában a kath. vallás minden szerzeteivel, rendeivel együtt kitiltatott. Már az 1585-iki országgyűlés is kimondá, hogy a vallás ügyében az eddigi rend megtartassék, s mi annyival inkább óhajtjuk módosítani azt, mi a jezsuitákról föltételesen határoztatott, mert ezek épen nem tartották magukat illő határok közt. Tisztöket: a nevelést túllépve, vallásukat erőszakkal terjesztek, utczán, templomokban, processiók által oly helyeken is, hol ez nekik meg volt tiltva. Váradon elfoglalták a reformáltak templomát, s a keresztnek fegyveres kézzel való körülhordozása által csaknem nyilvános mozgalomra adtak okot. Kozmáson a papra rohantak, kikergették lakából, könyveit széttépték. A Székelyföldet, Vásárhely és Karán-Sebes környékét bebarangolták, senkitől sem hivatva oda, nem nevelés, hanem vallásuk terjesztése végett. Egy 1556-iki törvény arról is intézkedett, hogy püspöki, káptalani s egyházi javadalmak annak, kitől elvétettek, vissza nem adhatók. Ebből mindenki láthatja, hogy a nekik adományozott javak mennyire érvénytelenek. És ők mégis nemcsak Monostort foglalták el, hanem Szentmihálykövét is, a körűle fekvő falvakkal, s a fiscusnak a váradi kerületben fekvő javait. Sőt Törökországba s a havasalföldi tartományokba is berontottak, mi még nagy veszélyeknek lehet okozója. Példát vehetünk a szomszéd népektől, mert a hová csak betették a lábukat, mindjárt veszélyt húztak maguk után. Példa a franciaországi háború, hol vérrokon fejedelmeket ingereltek egymás ellen, a portugali király (Sebestyén), kit a mórokkal kötött frigy felbontására bírtak s ki ezért életével lakolt. Azt pedig saját szemeinkkel láttuk, hogy a jezsuiták nemcsak hivatalból, hanem minden időben nagyságod körül vannak, ha ellenök szólunk, ezt úgy állítják elő, mintha felségsértés volna, nagyságod személyét tőlünk elfordítják, s mi miattok nem vagyunk bátorságban. Hiszen Ró-

mában egy szónoklatban el is árúlák szándékjokat: meg akarnak fosztani nevelés színe alatt gyermekeinktől s azzal mintegy hálóba kerítni. Ilyen ellenünk intézett váruk a kolozsvári seminarium, melynek tanítványait már nyilvános fegyverfogásra ingerelték, valamint Krakóban kath. tanulók kálvinista növendékekre gyújtottak egy házat. Egy ízben, midőn a pápaság uralkodott Erdélyben, a birtokok jelentékeny része egyházivá vált, most is hasonlótól tarthatunk, midőn az ifjúságot esküvel magukhoz csatolják, azoknak javait maguknak megszerzik, s az országot kimerítik, míg mi, két hatalmas fejedelem közé ékelve, egyiket haddal, másikat ajándékkal kényszeríttetünk elfordítni, majd egyikre se leszünk képesek. Sokat elhallgatunk, mert nem tartozik ránk, hogyan vonnak 12 forintot olyan hívőn, ki bőjtnapon húst evett. Tekintélyes urak panaszkodnak vallásuk elnyomásáért, mi viszont nem tűrhetjük, hogy külön universitást képezzenek, mikor törvényeink vannak, hogy töredék soha, csak az ország jelentékeny része lehet universitás. Ezenkivül a lelkiismeret szabadságának megsértéséért nem panaszkodhatnak. Nagyságod int bennünket, hogy közdolgokkal foglalkozzunk. De nagyságod emlékezhetik, hogy 1586-ban s máskor is mennyire sürgettük ez ügyet. Most az ország ügyeiben összehívatván, őseink példájára azt akarjuk mindenekelőtt eldönteni, mi isten dicsőségére tartozik. Kérjük nagyságodat, tartsa a lengyel király ő felsége példáját szem előtt, ki midőn fejedelemmé lett, bár katholikus volt, misézőket nem bocsáta az országba, hanem a tisztított vallás papját (Károlyi Pétert) nyilvánosan hallgatta, mutassa ki jó indulatát kérelmünk teljesítése által, hogy lelkiismeretünk megnyughassék. Mert az a mi célunk, hogy lelkiismeret sértése nélkül védjük hazánk szabadságait, s fordítsuk el a fenyegető veszélyeket.«[1])

A rendek elfogadták a felterjesztést s egy követséget választottak, melynek szónoka Gerendy János s egyik tagja Forró volt, hogy terjeszsze a fejdelem elé. A követség délfelé visszatért azon jelentéssel, hogy a fejdelem le fogja válaszát

---

[1]) Kiadta Lampe Hist. Eccl. Ref. 351 s köv. ll. Fordításban kiadta Veszeli Károly Egyháztörténelmi Adatai I. köt. 206 s köv. ll.

küldeni, elébb tanácsosaival akar értekezni. A dolog fontosságához képest a rendek együtt maradtak, feszült figyelemmel várva a választ, melyet végre d. u. 3 órakor Péter deák aludvarmester hozott el. »Csak oszoljanak el a rendek, mondá ez, a válasz másnap fog kiadatni.«

Ez nap estve 6 órára a fejdelem magához hivatta a jezsuitákat. Egy belső szobába vezettettek, hol a korlátnok és Sombory vártak rájuk. Sokat aggódik, mondák ezek, a fejdelem, hogyan tarthatna meg benneteket, s tehetne eleget a rendeknek is. Bizonyos, hogy nem maradhattok meg ezután mindazon helyeken, hol eddig voltatok. A helyettes provincialis felelt: ha erőszakról van szó, nekünk nincs fegyverünk, de igazunkat szóval végig fogjuk védni. A korlátnok a helyzet kényszerűségét hozta fel: hozzá tévén, hogy az 1556 törvény után birtokaiknak nincs semmi jogalapja, s hogy ők tanitás és nem szónoklás kedveért hivattak be — és mégis egyházi szónoklatokat tartanak. A viceprovincialis úgy találta, hogy ez sokkal fontosabb dolog, hogysem maguktól határozhatnának: kérték tehát, bocsássák el őket, hogy otthon közöljék társaikkal. S csakugyan haza is mentek: de otthon közös megállapodással határozatba ment, hogy csak az erőszaknak fognak engedni — mert ha olyan jószágokat nyertek adományúl, melyekhez az adományozóknak nem volt joguk, akkor ezek igazságtalanúl cselekedtek; ha pedig nem tudták, hogy nem adományozhatják el, akkor a törvényben járatlanok voltak. Így hát a dolognak anélkül kelle eldőlni, hogy velük compromissum jöhetett volna létre.

Decz. 15-én már korán együtt voltak a rendek, de a válaszszal a korlátnok és Bocskay István csak 9 óra körűl érkeztek meg. Mivel a rendek — hangzott ez — oly sürgetőleg kérik a jezsuiták elüzését, kiknek terjeszkedésétől tartanak, ő nagysága hajlandó őket Fehérvár, Mihálykő, Nagy-Várad és Kolosvárról eltávolítni s egy helyen: Monostoron telepítni le. Legyenek a rendek e végzéssel megelégedve s e tárgyban többé ne keressék meg ő nagyságát, hanem térjenek át a szükséges dolgok tárgyalására, nehogy az országnak kára történjék.

A rendek nevében a szószóló felelt: megértették ő

nagysága válaszát, tanácskozni fogni fölötte s elhatározásukat ő nagysága tudomására hozzák.

Szó se volt e közvetitő ajánlat elfogadásáról. A rendek a jezsuiták végleges kitiltását kivánták s a válasz szerkesztésével Gerendy Jánost bizták meg. Rövid volt az: köszönik ő nagysága kegyességét, hogy a nevezett helyeket meg akarja a jezsuitáktól tisztitani. De épen oly kevéssé nyughatnak meg abban, hogy azok egy helyben legyenek, mert onnan is kiterjeszkedhetnek s az országot veszélybe dönthetik. Különben is nem láthatnak ez intézkedésben biztosságot; kérik ő nagyságát, vizsgálja meg bővebben kifejtett okaikat a rend biztosítása s lelkiismeretük megnyugtatása végett. Ők ezért hűséggel fognak adózni, de míg ez az ügy nem lesz elintézve, máshoz nem nyúlhatnak. E fölterjesztést még azon délelőtt Wass György vezetése alatt egy követség mutatta be a fejdelemnek, kitől azon választ hozta hozzájuk, hogy ő nagysága az ügyet tanácsuraival fogja közölni.

S csakugyan a fejdelem azonnal összehívta a tanácsurakat s még azokat is, kik a templomban az országgal szavaztak: mint Ifjú Jánost, Báuffi Farkast, Bethlen Farkast és Geszti Ferenczet. Ezek tanácskozása hoszszan tartott, mert a rendek csak 3 órakor kapták meg a választ: legyenek a rendek türelemmel s oszoljanak el, ő nagysága végválaszát holnap fogja kiadni.

Zsigmond és a tanács beláthatták, hogy a rendek e perczben, midőn a szenvedélyek már végletekig fel voltak korbácsolva, nem fognak e kérdésben engedni. Nekik pedig hatalmas fegyver volt a kezökben: az adónak és Zsigmond nagykorúsításának megtagadása. S hogy azt használni is fogják, mutatta eddigi kitartásuk. Ha tehát nem akarta végletekig vinni a dolgot, Zsigmondnak kelle engednie. De hogyan tegye ezt ő, kit kicsiny kora óta a jezsuiták neveltek, s mélyen érző a hálát, melylyel ezért nekik tartozik; ki barátait, tanácsadóit látta bennök, meg volt győződve, hogy tőle igazságtalanságot, méltatlanságot követelnek, mert az egészet hitüldözés komor színében látta s mert hitte, hogy ezt csak lelkének kárával teheti. Egy erdélyi emlékiró feljegyezte, hogy a kormányzó figyelmeztette: ne daczoljon a rendekkel, mert ezek

könnyebben kapnak maguknak fejedelmet, mint ő magának országot.[1]) Az intés használt: s végre elhatározá magát egészen megadni a rendek kérését.

Decz. 16-án reggel 9 órakor végre a fejedelem válaszát meghozák a templomba Kovasóczy Farkas korlátnok és Géczi Ferencz: »Megforgattuk elménkben, hogy Erdélynek megerősített fejedelmei vagyunk, s ezért hiszszük, hogy tegnapi válaszunkat örömmel fogadtátok s megnyugodtatok abban, mi nekem és tanácsosaimnak legjobban tetszett, megemlékezvén azon felől, hogy kiknek akaratából s inditására jöttek a jezsuiták Erdélybe? a felséges lengyel királyéból tudniillik s boldogemlékezetű atyáméból, kiknek tekintélyét ti bizonynyal fogjátok méltányolni. E mellett nagy fontosságú lehet előttetek az a körülmény is, hogy a jezsuiták engem, mintegy anyám öléből kiragadva, becsületesen növeltek fel, nagy szorgalommal s előmenetelemre tanítottak a szép mesterségekre, a bölcsészet szabályaira, itélni és szónokolni, magamat a philosophiai szabályokhoz alkalmazni saját javunk s az ország hasznára. Midőn e dolgot eszemben forgatom, úgy tetszik nekem, hogy nemcsak nem szabad őket oldalam mellől eltávolítani, sőt inkább hálával tartozom nekik, mint életem védelmezőinek, megtartóinak, mint tanácsadóimnak. De midőn látom, hogy e dologban csaknem az egész ország megnyugodott, mely méltóságomhoz illetlen ugyan, mindazáltal meggyőződvén jó akaratotokról, mind azokban mi óhajtásaim teljesitését, előmenetelemet s az ország boldogulását nézi, és a haza szükségeire megkivántató adónak nagy készséggel megszavazását illeti, nem tagadhattam meg, hogy kivánságtok szerint ne válaszoljak, s jogomról lemondván, ki ne mondjam, hogy a jezsuiták összesen és egyenkint egész országomból úgy Erdélyben, mint a magyarországi részeken 25 nap lefolyása alatt tartoznak örökre eltávozni.« E válasz felolvasását szünni nem akaró éljen, éljen, éljen a fejedelem! s kardcsörgetés követte.

A fejedelmi követség távozása után a rendek Gerendi János vezénylete alatt a három nemzet előkelői közől egy 24

[1]) Trausch Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum I. köt. 81 és 82. l. a jegyzetben.

tagú választmányt neveztek ki, s irásba foglalt köszönettel s hálálkodással a fejedelemhez küldék. E követségnek Kendy Sándor felelt a fejedelem nevében: »Hajlandó ő nagysága a rendek óhajtását s kérelmeit minden időben teljesíteni s e czélból arany s ezüstjét sem fogja kimélni, mint az ország atyja, mert mi más volna egy jó fejedelem?« Midőn ezek a válaszszal visszatértek, a reformált és egységhivő püspökök állottak fel s köszönetet mondtak: istennek jótéteményeiért, a fejedelemnek kegyelmes határozásaért, a rendeknek buzgalmuk s kitartásukért, mit e fontos ügyre forditottak, s mindnyájokra mennyei áldást kivántak. E szónoklatok végeztével Bánffi Boldizsár, az ország szószólója figyelmezteté a rendeket, hogy a kinek sérelmei vagy valamely szüksége ügyében kérelme volna, azt irásba foglalva más nap reggel mutassa be, hogy mindnyája együtt küldessék a fejedelemhez.

Decz. 17-én reggel a rendek a templomban összeülvén, tudatták az ország szószólója Bánffi Boldizsárral mint a gyülés elnökével, hogy Giczy János kormányzó személyesen jött a templomba s egy 12 tagú követséget: Bocskay Istvánt, Wesselényi Ferenczet, Pernyeszi Istvánt, Bornemisza Jánost, Sigér Jánost, Kálnoki Bálintot, Forró Jánost, két székelyt, továbbá a szebeni és beszterczei királybirákat elébe küldé fogadására, kik szállása kapujában várták meg őt. A kormányzó, bár gyönge s beteg volt, keményen ült magas, barna török lován, barna czobolymentében, darutollas czobolykalapban, kisérve szintén lóháton: Bánffi Farkas, Ifjú János és Gyulay Páltól. A templomba érkezve, a kormányzó parancsára Gyulay harsány hangon felolvasá az utasítást, melyet kinevezésekor a lengyel király adott ki.

Most Giczy egy nagyfontosságú indítványt terjesztett a rendek elébe: Kristóf vajda halálakor Zsigmond ő nagysága még csak 8 éves volt. Fejedelemmé választása óta nevében különböző helyettességek uralkodtak, mígnem ő felsége a lengyel király őt, az ő akaratja ellen ruházta fel e hivatallal, melyet ő, habár külföldi és nem is deákos ember, a tanácsurak segitségével akkép folytatott, hogy az országnak nem volt kárára, sőt az igazságot urnak és pórnak egyaránt kiszolgáltatták. Azt nem tagadja, hogy némely oly kivánságot,

mely sem az ország, sem a fejedelem tekintélyével nem volt megegyeztethető, visszautasitott. Ezért némelyek neheztelnek rá, sőt nyilván áhitoznak hivatalára, s ez esetre már a tanács tudta nélkül hivatalokat is osztogattak. Ő tudja hivatalának korlátait, s az igazgatást sem fogja könnyelműen lerázni. A lakság tehát két dolgot fontoljon meg, megtudna-e ő nagysága a nehéz időknek felelni s jó volna-e a kormányzást ő nagysága kezeibe bocsátani. Csak egy közönséges nemes is halálakor gyámot rendel kiskorú örököseinek, nehogy a jószág elprédáltassék. A lakság is gondoskodjék ily gyámságról, mely mind ő nagyságának kényelmes, mind az országnak hasznos és a kormányzó által is elfogadható legyen. Ilyenhez ő is szivesen hozzájárúl, de addig a kormányzást kezeiből nem bocsátja ki. Beszédje végeztével távozott, a rendek által a templom ajtajáig kisértetve. De a tárgy fontosságához képest s előkészületek végett, ez napra ezek is fölfüggesztették a gyűlést.

Decz. 18-án a rendek a templomba gyűltek, de az előkelők s korosabbak mintegy 46-an a tanácsházba mentek néhány tanácsúrral: Bethlen Farkas, Sombori László, Géczy Ferencz, Bánffi Boldizsárral. De a tanácsurak — a fejdelem s az ország tanácsosai egyiránt — csakhamar a megyesi papnál gyűltek össze. Egész d. u. 4 óráig tartottak az értekezletek anélkül, hogy megállapodásra jöhettek volna. A vita tárgya az a kérdés volt: nagykorúnak nyilvánitván most a fejedelmet, kezébe adják-e az uralkodás gyeplőjét vagy megbizzanak valakit vezetésével? A kormányzó s azok, kik hozzá ragaszkodtak, ez utóbbi a nézetben voltak, de a Báthoryak, különösen István, Giczynek ellensége, valószinűleg azon meggyőződéssel, hogy így biztosithatja befolyását, az ellenkező nézetet akarták érvényre emelni.

Decz. 19-én ismét két felé tanácskoztak a rendek, csakhogy most a tanácsháznál mintegy 56 ember volt együtt: az előkelők, főispánok, a főbb szász hivatalnokok, a két itélő mester s a közügyigazgató. Ez nap is 4 óráig ültek együtt, mignem gyakori izenetváltás után megtörtént az eltérő nézetek kiegyenlítése. A kormányzó — hangzott a javaslat — beteg és elgyengült lévén, nyugalomra van szüksége. Ily körülmények közt, hogy az ország fönnmaradása biztosíttassék, szükség

ő nagyságát esküvel kötelezni az ország kiváltságai és szabadalmai fönntartására, mint absolutus principest a levelek aláirására felhatalmazván. Mivel a fejedelem tanácsosok nélkül nem lehet, Báthory Boldizsár, Gálfy János és Kovachóczy Farkas ily minőségben mellé rendeltetnek oly módon, hogy ezek állandóan az udvarnál tartózkodjanak De a portai s követségi ügyekre ő nagysága tetszése szerint többet-kevesebbet hivasson magához a tizenkét tanácsúr közől, sőt ha akarja mindnyáját is rendelhesse az udvarhoz. Azonban azon tanácsurak is, kik nincsenek ő nagysága személye körül, amazokkal hasonló tekintélylyel bírjanak, kik az udvarban laknak. A kormányzó irányában, hasznos szolgálataiért hálára lévén az ország kötelezve, más felől pedig ő nagysága feleskűvése után a kormányzói czímet senki se viselhetvén, méltányosnak találja az ország, hogy miután ő e czímről lemondott, azért kárpótlásul a tanácsban ő legyen az első s generalis regni capitaneus czímet viseljen. Mivel a pénztár is szorgos felügyeletet kiván, azt nem kincstárnokra, hanem csak egy perceptorra bizzák, ki mellett két exactor legyen, kik a nyugtatványokat kiállitják, s a kamara és sóbánya jövedelemre is fölügyelnek, de mindent a fejedelmi tanács tudtával tesznek. E javaslat által a kormányzó törekvése, hogy ne adják Zsigmond kezébe a teljes fejedelmi hatalmat, meg lett buktatva: mert az, hogy három tanácsúr kijelöltetett arra, hogy folytonosan az oldala mellett tartózkodjék, mitsem változtatott a dolgon, miután ezek a fejdelem elhatározásaira korlátozó befolyással nem birtak.

E határozatot egy 29 tagból álló követség, köztük Bornemisza János, Forró János, Sigér János, Kálnoki Bálint, Haller Gábor, vitte a kormányzóhoz, ki azt, mignem Gerendi János olvasta, állva hallgatta s ekkép is nyilvánitá köszönetét. De hiven eddigi életéhez és működéséhez, nem mulasztotta el kifejezni óhajtását, hogy a még nagyon is ifjú fejedelem körében legyen egy, ki erkölcsére ügyeljen föl.

A kormányzó ez ajánlatát decz. 20-án a fejedelmi tanács az ország-tanácsesal fontolóra vette, s e részben óhajtása a rendekével találkozván, megegyeztek, hogy az udvarmester legyen mindig a fejedelem közelében s ügyeljen föl tetteire. De

tulajdonkép ez sem az volt, mit Giczy óhajtott, mert ő Gálfyt nem consultativ, hanem döntő szavazattal kívánta felruházni — a mivel pedig a főudvarmester, miután az egész inkább csak óhajtás alakjában nyilatkozott, épen nem birt. Ezzel azonban az ügy végleg el volt intézve. Most egy követség a kormányzónak hozzájárulását kérte ki, míg egy más 23 tagból álló — köztük Iffjú János, Bánffi Boldizsár, Bethlen Farkas, Sigér János, Pernyeszi István, Huet Albert — a fejedelemhez küldetett, hol ezek nevében Báthory István vitte a szót. Miután ő nagysága még gyönge korában választatott fejedelemmé s azóta az országot hűséggel és szeretettel szolgálta, az ország három rendei a magyarországi atyafiakkal elhatározák, hogy ő nagysága absolutus princeps legyen, s ezért esküdjék meg az ország szabadságai és kiváltságai megtartására, fegyveres kézzel védelmére, miért is az ország neki hűségét s vérével, javával szolgálatát ajánlja, kérvén istent, hogy uralkodása hosszan tartó és boldogító legyen — nemcsak az ország, hanem az egész keresztyénségre nézve. Készüljön tehát ő nagysága a régi fejedelmek módja és tartása szerint megesküdni, valamint erre az ország is készül. A fejedelem nevében Kendi Sándor: »istennek hálát adván, kitől jön minden uralkodás, biztosítá az országot az uralkodó nevében annak kegyelmességéről jó akaratáról, s hogy kész az országot minden időben vérével, vagyonával védelmezni. Mostan pedig készül az eskületételhez s mint Salamon fiatalságában uralkodásához istentől erőt és bölcseséget kér.« E választ először a tanácsházba s az itteniekkel egyesülten a templomba vitték meg, hol azalatt a kérelmeket gyűjték össze, s küldték a fejedelemhez, és azután néhány törvényczikket olvastak fel.

Decz. 21-én délelőtt és délután is folyt a gyűlés. A fejedelem-választó törvényczikket fölterjesztek s vitatkoztak, hogy az uralkodó jövendő czíme »vajda«-e, vagy »fejedelem« legyen. Egy rész úgy találta, hogy Zsigmond már absolutus princeps, ki egy királynak sem leköteleztettje, mint a hajdani vajdák voltak, kiket a királyok neveztek ki, s épen azért szükség, hogy kiadványaiban »Princeps Transylvaniae« czímet használja. Mások úgy találták, hogy a czím nem sokat ér. István és Kristóf is megértek a vajda czímmel. Aztán a külföldi fej-

delmek is ezt a czímet adják meg neki. s nem lehetetlen, hogy a török is megütköznék a czímváltoztatáson. A dolgot ezzel elejtették — s az idő már előhaladott levén, eloszlottak. Délután 3 órakor gyűltek össze. Ekkor hozta le Géczi Ferencz a törvényczikkeket s az eskű mintáját, melyeket az ország helyben hagyván, eloszlott. A következő nap vasárnap levén, az ország rendei istentisztelet végeztével gyűltek a templomba, hol a fejdelemtől a törvényczikkek visszaküldését várták, melyek némi módosítási ajánlatokkal érkeztek vissza. Az erre tett észrevételeket Forró János vitte meg a fejdelemhez. Ezután a kormányzótól két kérelmet terjesztettek elő: hogy miután Gyalut a boldogult király neki 32,000 forintért inscribálta oly módon, hogy ő, ha gyermekei nem lesznek, másokra ruházhassa, kéri az országot kieszközölni a fejdelemnél, hogy ő ezt más három barátjának adományozhassa, továbbá azt is kéri kieszközöltetni, hogy a jezsuitáktól elvett Tótlak és Kérrel Sibrik Péter ajándékoztassék meg. A lakság az első kérelemhez szívesen, az utóbbihoz csak nehezen járult. Ennek végeztével a czím fölött megkezdett vitát folytatták. Egy rész óhajtá, hogy fejdelemnek czímezze magát, mert a vajdát még régebben királyok nevezték ki, az ispánság pedig hivatalt jelent. De ugy vélekedtek többen, Zsigmondnak atyja s nagybátyja is csak vajda volt. Aztán kérdés, megadják-e a külhatalmak s mindenekelőtt nem fogja-e a török ellenzeni? Ez utóbbi okok döntöttek s a rendek, már dél lévén, eloszlottak. Délután 3 órakor újra összeültek. Géczy Ferencz, s a korlátnok lehozták az elkészült törvényczikkeket, s az esküformát, melyek helybenhagyatván, leiratásuk s megpecsételtetésük elrendeltetett.

Decz. 23-án a rendek ismét kétfelé oszlottak, de a legkiválóbb állásuak a fejdelemhez mentek, hogy a templomba kisérjék. Az éjen át tisztára irt törvényczikkeket felolvasták s kijavították.

Kevés országgyűlés alkotott oly nagy számú és fontos törvényeket, mint ez. Mindenekelőtt elfogadák a kormányzó lemondását, első tanácsúrrá és ország kapitányává tevén őt, az uralkodást a fejdelem kezébe tették le, de oly módon, hogy fejdelmi tanácsot tartson maga körül a főurak közől, kik tanácsaikkal támogassák őt.

Azonban mielőtt a fejdelmi előterjesztésekre térnének, szükségesnek tarták őseik példájára az isten tiszteletére néző dolgon kezdeni a tanácskozást: az az vallásügyi kérdésen. Ez volt pedig a jezsuita rendnek az országból kitiltása — oly módon, hogy 25 nap alatt tartoznak eltávozni, soha többé abba be ne jöhessenek, templomokkal, iskolákkal ne bírhassanak, jószágot ne kaphassanak, senki se tarthassa őket házánál, s ha valaha még be mernének jőni, szabad legyen bárkinek is kiűzni őket és jószágaikban zsákmányt tenni. Jószágaikat foglaltassa le a fejdelem a fiscus számára. Más szerzetes rendek se jöhessenek az országba. Azonban katholicus papokat, barátokat, tanítókat, de magyar nemzetből valókat fejdelemnek és másoknak szabad házuknál tartani egyet-egyet. Ezeknek azonban tiltva van az erővel való térítgetés. A váradi templom adassék vissza a korábbi tulajdonosoknak. Biztosíttatott a három protestáns vallás szabad gyakorlata, valamint az oláh püspököket illető végzések föntartása.

Áttérve a fejdelmi propositiókra, a szökött jobbágyok hazahozásának terminusát Báthory István megválasztatása idejére tették át. Különben elrendeltetett azok kiadása minden helyről.

Kérték a fejdelmet, hogy a portára idegen nemzetbeli követet ne küldjön.

A törvénykezést illetőleg elrendelék, hogy a fejdelmi tábla személyzete alkalmas egyénekkel szaporíttassék s nevezzen ki a fejdelem egy alkalmas embert annak elnökévé. A közügyigazgató járjon el hivatalában pontosan. Az ispánok tartsák magukat a törvényhez s megyéjökben hivatalukban járjanak el pontosan.

A görög kereskedők járhatnak ugyan az országban, de az aranyokat nem vihetik ki.

Szabályozták a mértékek egységét, a tizedbér fizetését, az elpusztult helységek adófizetését, a jobbágyok különböző ügyeit.

Elrendelék, hogy az ötvösök a kezükbe adott arany s ezüst-míveket pontosan s lelkiismeretesen feldolgozzák s maguknál ne tartsanak belülük semmit.

Elrendelék, hogy a helységek a hidakat és utakat tartsák jó karban; eltiltották az új vámok felállítását.

Kivették a czigányokat vajdájok hatósága alól s adójokat leszállították.

Intézkedtek a rablók és orvok — nemesek vagy nem nemesek legyenek — megbüntetése ügyében.

Azon nemesek, kik békében bírják jószágukat, ha leveleik el is vesztek, tartassanak meg abban.

Megszavazták az adót 99 és 50 pénzt az erdélyiek s 1 frt 50 pénzt a magyarországi megyék részéről.

A magyarországiak attól, mit házok szükségére visznek ki, harminczadot nem adnak.

Az executiót fejdelmi missilis levelek alapján eltiltották.

A fehérvári udvarbírót, valamint a biharmegyei kapitányokat eltilták a vármegyei nép zsarolásától.

Minthogy a fejdelem is megesküdt az országnak, mindazon szolgák (az az tisztviselők), kik hittel kötelesek, tegyék azt le. [1])

Ezalatt a fejdelmi beiktatás ünnepélyéhez készületek tétettek. A templomi kar főszékét fehér szőnyeggel boriták be, a földre zöld szőnyeget terítettek. Intézkedtek, hogy a medgyesi pap énekeseit a templomba rendelje; a Te Deum laudamus s más darabok elénekelésére ugyanott a Báthory István zenészei és trombitásai jelenjenek meg. Kendy Sándor pedig a fejdelem legidősb tanácsosaival elrendezé az ünnepélyt, díszmenetet s a szónoklatokat, melyek az eskületétel előtt a templomban tartandók lesznek. Nyolcz trombitást néhány dobossal a városház tornyán helyeztettek el, a fejdelem kék haczérit (a darabontokat) két sorban és két rendben annak lakától a templom ajtajáig állíták fel. Mikor minden el volt rendezve, délfelé a főurak a templomból a fejdelem szállására mentek, hogy őt a templomba kísérjék, hova a kormányzó már megérkezett, lábai gyöngeségei miatt nem akarván a díszmenettel menni.

Végre megindult a díszmenet a fejdelem szállásáról.

[1]) L. Törvények és Irományok XXIX.

Elől mentek az országgyűlési urak, utánok a fejdelmi tanács és Gálfy János udvarmester a fejdelmi bottal.

Ezután a fejedelem ment s közvetlen utána két unokatestvére Báthory István és Boldizsár, valamint az egész udvari személyzet. A menetet nehány kapitány és puskás zárta be, melynek megindulásakor a város trombitása a templom tornyáról, majd a 8 trombitás a városház tornyán fútta hangszerét, azután a dobos verte dobját s ujólag és hasonló renddel a trombitások játsztak, míg csak a fejdelem a templomba nem érkezett.

Mindnyája pedig e napon díszöltönyét vette föl. A fejdelmen czobolymentę, veres karmazsin bársonydolmány, kalpagján atyjának fekete forgója s oldalán aranyos kard volt. Lehete látni a főurakon is díszes fekete czoboly, nyusztprém, skárlát és granát posztó mentéket, damasz, bársony s arany fonallal szőtt anyagú mentéket, szebbnél szebb kardokat s pompás gyöngy és drága-kövekkel kirakott forgókat s fekete daru tollakat, kócsagokat.

A templomban a fejdelem az oltártól jobbra foglalt helyet, mögötte mintegy ölnyi távolságban Báthory István és Boldizsár s ezek mögött közvetlenül a kormányzó állott. A lakság és urak részint a másik oldalon, részint középen az oltár mellett a karban, a tanácsurak pedig a fejdelem előtt a zöld szőnyegen állottak.

Midőn minden el volt helyezve, az ország szószólója Bánffi Boldizsár egy magyar szónoklatot olvasott fel, melyet Ézsaiás (I. 9.) következő szavaival nyitott meg: »Ha a seregeknek ura valami keveset meg nem hagyott volna bennünk, úgy jártunk volna, mint a sodomabéliek, lettünk volna hasonlatosak a Gomorához.« »Miután isten, folytatá, e hazát kegyelmesen megtartá s védelmezé, a boldog emlékezetű István király nagyságod nagybátyja s Kristóf, nagyságod atyja alatt, most ugyanazon isten kegyelmessége nagyságoddal, mintegy fénylő csillaggal ajándékozott meg, kihez fordítsuk tekintetünket s gondolatinkat, kinél keressünk vigasztalást és menedéket s kinek tisztelettel, engedelmességgel és szolgálattal tartozzunk. Miután dícséretreméltó szokás az, hogy a fejdelmek esküvel kötelezik le magokat országaiknak, a lakság most

nagyságodat ilyen eskületételre kéri fel oly meggyőződéssel, hogy nagyságod azt megtagadni nem fogja.«

E beszédre a fejdelem nevében a mellette álló Kendy Sándor felelt: Ő nagysága is hálával adózik istennek gondoskodásáért, hogy a hazát ősei alatt békében megtartá ez ideig s mivel isten és a becsületes lakság úgy akarják, hogy ő nagysága megelőzött választás után letegye az esküt, ő nagysága szívesen beleegyezik, hogy ez is, mint a többi tisztes rendtartás és dícséretes szokás el ne maradjon. Tehetsége szerint atyai gondját, oltalmát és kegyelmét ajánlja a mindenható isten segítségével, kihez nem szünendik meg fohászkodni s kinek áldását várja.

Most Bánffi Boldizsár Kendy Sándor elébe lépett, előkérte a törvényczikkeket és esküformát, melyet kezébe vévén, ez utóbbit szavankint olvasta fel s a fejdelem födetlen fővel utána mondá, mely körűlbelől így hangzott:

»Én Báthory Zsigmond Erdélyország fejdelme s a székelyek ispánja, esküszöm az úristenre, hogy az egész országnak Magyarország hozzá tartozó részeivel együtt gondját viselem, megvédem, megoltalmazom azt, isten segítségével, teljes erőmmel, hatalmammal s tehetségemmel, minden szükségében, békében és háborúban s hogy András király decretumát teljesen erejében fentartom. Ezen kívül minden donatiókat, inscriptiókat, szabadságokat, kiváltságokat és szokásokat s a mostani országgyűlésen hozott törvényeket teljes erejekben fenntartom. Isten engem úgy segéljen!«

Az eskü végeztével Giczy János kormányzó elmondá, mikép utasítását felolvastatta a rendek előtt és saját véleményét is tudatta velök. Miután az ország a kormányzást urára a fejdelemre ruházta, ő is belenyugszik, nem mintha a hivatalt és terhet akarná kerülni, hanem mivel az ország akaratjához tartja magát. Felajánlja jövőre is szolgálatát ereje s tehetsége szerint, ha a szükség s ő nagysága kívánandják. A mellett kész, pontosan számolni mindenről s a mi csak rá volt bizva, azt tartozó helyére átadni. Ő nagyságának végül szerencsét, boldogságot s hosszú életet kíván.

Választ az agg szónoknak a fejedelem nevében Kendy Sándor adott, biztatván őt urának hálájáról és kegyelméről.

Ezek végeztével az énekesek a karban egy moteta figurativet énekeltek egy vonogató sípos s egy olasz hegedűs finom zenéje kiséretében. Azután a Te Deumot zenekiséret nélkül s majd ismét egy moteta figurativet játszottak. Ez alatt a fejedelem felállott s kisérete az országgyűléssel oly renddel, mint a templomba jött, távozott, miközben mindkét tornyon trombitáltak s minden harangot meghuztak. Midőn a főurak a fejdelmi szállás kapujába megérkeztek, két sorba állottak a bemenetelnél. Gálfy János udvarmester, midőn Zsigmond előtt belépett, a sorban álló Huet Albert szebeni királybirónak mondá: »Sit felix et faustus.« — »Amen« viszonzá a királybiró. A fejedelem pedig szokott üdvözletét kalapja levevésével mutatta ki.

Most megkezdődött a nagy ebéd, melyre az országgyűlés hivatalos volt: mintegy 12 asztalra. A kék darabontok a kerek piaczon körbe járva, háromszor lőttek egymásután, mig a vár faláról ágyúkkal s mozsarakkal durrogtattak. Az ebéd félkettőtől esti tiz óráig tartott, miközben a ház előtt a trombitások és dobosok, fönn az asztalnál pedig Báthory István olasz zenészei játsztak.

Másnap reggel a fejdelem és rendek elhagyták Medgyest. A fejdelem aláirta ugyan a törvénykönyvet: de a pecsételés elmaradt, azt Fehérvártt hajták végre. [1])

Giczy János a pénztárban 42,000 aranyat, kétezer tallért és 13,000 frt aprópénzt hagyott. A fejdelem felszabadítása

---

[1]) Bethlen Farkas (II. k. 565-ik l.) szerint azért, hogy a fejdelem változtatásokat tegyen rajta: jelesül azután csúsztatta be a két Báthory és Gálfy tanácsára, hogy ő absolutus princeps. Ezt azonban a gyűlés folyama legjobban megczáfolja. De azért sem valószínű, mert a példányok a gyűlés elosztása előtt adattak ki a megyéknek, s székeknek. A gyűlést leirta Huet szász gróf, kinek becses munkáját kiadta Kurz Nachlesejében. Kár hogy csak a külső történeteket irta meg, — s nem egyszersmind a belviszályokat. Becses adalékok vannak Lampeban, Lehmanban. Veszelyben (i. h.), Socherben (Hist. S. I. Prov. Aust.) Igen becses adatok vannak a Levelek és Okmányok XXX. sz. alatti leirásában is.

nem volt inyére, s híven az országgyűlésen kifejtett ellenzéséhez, mondá az ünnepély napján: »Kezébe adtátok a gyeplőt, megbánjátok.« [1])

A jezsuiták, kik utolsó perczig reménykedtek s nem hitték, »hogy egy csecsemő korától fogva kath. vallásban nevelt s oly kitűnő szülőktől származott fejdelem oly istentelen esküt tehessen le,« s kiket a fejdelem utolsó perczig e szavakkal biztatott: »tudom én, hogy mit cselekszem« — az articulus értelmében jószágaiktól megfosztattak, s távozának Medgyesről, a fejdelem mellől, ki az ablakból nézett utánok s ez alkalommal el is hagyták az országot. A fejdelem őket következő bizonyítvánnyal ereszté útnak. [2]) »Zsigmond, Isten kegyelméből stb. tudtul adjuk mindeneknek, kiket illet, hogy a Jézus társasága atyái akaratunk ellenére, saját vétkükön kivül meg nem érdemelve üzettek el: midőn mind mi írt atyákat s azoknak tiszteletreméltó társaságát mindig kitünő szeretettel öleltük s öleljük; mind ők bárkinek is sérelme nélkül alattvalóink ifjai s másoknak tanítása s más kegyes és keresztyén hivatalok körül békésen, zúgolódás nélkül, szorgalmasan és folytonosan eljártak; de más okokból akaratunk ellen kényszerítettünk, kényszerítve voltunk elbocsátani őket. Miért is kiadtuk e levelet, mint az írt atyák ártatlanságának bizonyságát, hogy értsék meg mindenek, hogy az írt atyák nálunk és birodalmunkban mind tudományok, mind életökre nézve igazak voltak, s azok ma is, milyenek mint halljuk és tudjuk minden tartományokban és birodalmakban. De hogy nemcsak ártatlanságok s igazvoltok inkább kitünjék, hanem iránt oki jó indulatunk is ..... stb. stb.« A bizonyítványt némely, az ő javokra szolgáló intézkedésekkel zárja be.

A rend tagjai a kitűzött idő alatt elhagyták Erdélyt és a részeket. Fehérvárt, Kolozsvárt, Váradon elvétettek tőlök a templomi ékességek, könyvek, kelyhek, kiváltságleveleik s elhagyták iskoláikat, egyházaikat s az országot.

---

[1]) Gyulafi Kulcsárnál 52.

[2]) Szegedi: Decr. et Vitae R. Hungariae 385. és 3851. Veszely Egyház-Történelmi Adatok I. k. 219-ik l.

Nem sokkal utóbb, épen két héttel a medgyesi gyűlés eloszlása után, meghalt Giczy Fehérvártt s ugyanott ünnepélyesen eltemettetett. [1])

Zsigmond fejdelem pedig, a mint Fehérvárra érkezett, utasítá ügynökét jelentést tenni a portán, hogy a megyesi országgyűlés, mivel Giczy betegeskedése miatt képtelen volt a további kormányzásra, az uralkodást az ő kezébe tette le. [2])

---

[1]) A Báthory-féle följegyzések Kurz Nachlesejében 107-ik l.

[2]) L. Törvények és Irományok XXXII.

TÖRVÉNYEK ÉS IROMÁNYOK.

I.

1576. márcz. 2.

Báthory Kristóf helytartó Kolosvárra márcz. 11-ére részleges országgyülést hirdet.

Prudentes et circumspecti, nobis sincere dilectj. Salutem et fauorem. Cum serenissimus princeps et dominus, dominus Stephanus dei gratia electus rex poloniae, magnus dux Lithuaniae etc. princeps Transyluaniae etc., dominus frater noster obseruandissimus, iam se itinerj commissurus sit, ad capessendum imperium amplissimi regni Poloniae, quod suae Majestati ab ordinibus et fratribus regni delatum est, hujusque regni gubernatio, dej beneficio, ac suae serenitatis et vestrum omnium suffragio, nobis in proximis comitijs generalibus Meggyesiensibus delata incumbat, proinde vos hortamur commissimusque et mandamus vt octo viros praestantes et graves ex vobis, fratres videlicet vestros deligere eosque Colosuarinum ad vndecimum diem Martij proxime affuturum nomine vestro mittere debeatis, quibuscum nos quoque, Deo iuuante praesentes cum reliquis dominis consiliarijs nostris, de rebus maximi momenti ad salutem huius regni pertinentibus deliberare et concludere possimus. Nec secus facturi. Datum in ciuitate Alba Julia 2. die Martij Anno Dominj 1576.

Christophorus Bathorj
de Somljo m. p.

Külczim : Prudentibus et circumspectis magistris ciuium judicibus regijs ac Vniversitati septem et duarum Sedium Saxonicalium in Transylvania fidelibus nobis syncere dilectis.

(Eredetije ívrét levél alakban írva, s a fejedelem gyűrű-pecsétjével lepecsételve, a szász nemzeti egyetem levéltárában a. a. 1576. nro 1080.)

II.

1576. máj. 8.

Báthory Kristóf vajda máj. 20-ára Kolosvárra országgyülést hirdet.

Prudentes et circumspecti nobis sÿncere dilecti. Salutem et fauorem. Emerserunt certa et ardua quaedam regni negocia, publicum ergni statum tangentia et concernentia : de quibus habito cum dominis Consiliarijs nostris consilio, statuimus comitia partialia ad dominicam Cantate proxime venturam, vigesimum videlicet diem praesentis mensis Maij in civitate Coloswar celebranda indicere, et de ijsdem rebus ac negociis vna vobiscum ac alijs dominis regnicolis pro bono publico in medium tractare et concludere. Proinde dominationes vestras requirimus benevole et nichilominus harum serie committimusque firmiter, quatenus quatuor fratres vestros cum judice regio ejusdem civitatis deligere, eosque cum plena instructione ad Comitia praedicta de rebus instantibus vna nobiscum atque alijs dominis regnicolis tractaturos et deliberaturos, ad diem nominatum in civitatem Coloswar mittere et expedire debeatis. Secus sub poena alias in talibus observari solita non facturi. Datae in ciuitate Coloswar 8. die Mensis Maij Anno Domini 1576.

Christophorus Bathorj
de Somljo m. p.

Külczim : Prudentibus circumspectis magistro ciuium judici regio juratis ciuibus ac totj senatui ciuitatis Cibiniensis etc. Nobis syncere dilectis.

(Eredetije ívrét levélalakban írva s a fejedelmi pecséttel lepecsételve, a szász nemzeti egyetem levéltárában, a. a. 1576. no 1084.)

III.

1576. máj. 20—26.

A kolosvári országgyülés határozatai.

Nos Christophorus Bathorÿ de Somlyo, Vaiuoda Transÿluaniae et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus per praesentes. Quod spectabiles magnifici egregÿ et nobiles domini vniuersi, videlicet status et ordines trium nationum regni Transÿluaniae, ac partium regni Hungariae ditioni videlicet huic Transÿluanicae adiacentium et adhaerentium, ad comitia parcialia per Nos ad dominicam Cantate proxime praeteritam indicta, ad mandatum nostrum, in hac Ciuitate Coloswar congregati exhibuerunt Nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos, in dictis comitÿs eorum parcialibus paribus votis conclusos, Supplicantes Nobis, vt Nos eosdem articulos, ac omnia et singula in eisdem contenta, ratos, gratos, et accepta habentes gratiose confirmaremus. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium videlicet nationum Regni Transÿluaniae ac nobilium partium Hungariae ditioni Transÿluanicae adhaerentium, in comitijs eorum parcialibus ex edicto Illustrissimi Domini Christophori Bathorÿ de Somlyo, vaiuodae Transÿluaniae, et Siculorum Comitis etc. Domini eorum gratiosissimi, in ciuitate Coloswar ad dominicam Cantate anno domini 1576. celebratis editi et confecti.

Megértettük kegyelmes urunk az te nagyságod izenetiből, minémű jó és örvendetes hírei te nagyságodnak idegen országból jöttenek, kiket mi tőlünk is nagyságod el nem titkolván, mindeneket értésünkre adott, kiket te nagyságodnak hívséggel megakarunk szolgálni, mint kegyelmes urunknak, fejedelmünknek.

Az miképpen kedig az kegyelmes Isten te nagyságodnak atyjafiát lengyel királt, az mi kegyelmes urunkat, eleitől fogva minden dolgaiban viselte és hordozta, ez mostani üdőben is az minémű nagy méltóságra és fejedelemségre és annak

teljességgel véghez vitelére békeségesen hordozta, és minden ellenkezőknek szíveket hozzája lágyította, és naponként lágyítja, nagy hálákat adunk mind te nagyságoddal egyetembe az úristennek, könyörgünk is, hogy ebben az birodalomban erősítse, és ennél is nagyobbakra vigye, hogy ez szegény megnyomorodott magyar nemzetnek lehessen Isten után minden jó reménsége és ótalma.

(1) Továbbá adja előnkbe nagyságod az hatalmas török császárnak adajának bészolgáltatásának idejét. Megemlékezünk kegyelmes urunk, hogy az minémű állapatban az kegyelmes úristen az mi szegény hazánkat tartja, és az hatalmas török császár ótalma alá rekesztette, mi nekünk csak ez két útat mutatta, az engedelmességet és az adománt; kiben mi ennek előtte is meg nem fogyatkoztunk, most is, az mennyére az úristen erőt adott, mind mi magunknak s mind kösségünknek azzal tartozunk, azt is míveljük. Igírünk azért az erdélyi nemesség az régi ravás szerént kilenczven kilencz pénzt.

Azon terhet viselik az székel uraink s atyánkfiai.

Azonképpen az szász uraim is.

Magyarországi atyánkfiai es ravás szerént egy-egy forintot ígírnek nagyságodnak, kinek mint kösségünknek ilyen nagy fogyatkozásának idején és magunknak tereh viselésében, az úristen békeségesen ezt adván érnünk, ez jövendő szent Péter szent Pál napjára bészolgáltatását ígírjük fogyatkozás nélkül.

És ha mely ispánok avagy királybírák az ű tisztek szerént negligensek lesznek beadministrálásában, tisztektűl priváltassanak, és ű nagysága conferálja olnak tiszteket, hogy kik legyenek diligensek az ű tisztekben, hogy efféle gondviseletlenség miatt ne következzék semmi fogyatkozás.

(2) Vadnak némely vármegyék, az beszterczei adóról ugyan semmi számot nem adtak,*) közönségesképpen penig régi adókról restanciák vadnak hátra, kiket mind ez óráig sem igazítottak el. Végeztetett azért, hogy ez mostani adónak beszolgáltatásának napjára minden ispán, kinek teljességgel régi

*) Más példányban: »vadnak némely vármegyéken, kik az beszterczei adóról számot nem is adtak.«

adókról és az beszterczei végezésről is menedéke nincsen, regestomával és minden expeditiójával úgy készüljön és jöjön, hogy ennek utánna semmi kifogást ne tehessen és számot adjon.

(3) Értjük azt is az nagyságod propositiójából, hogy az németek semmit az ű dolgokban hátra nem hadnak, mind az imperiumokban gyülések és itt alatt is mustrájok vagyon; mi nekünk is kegyelmes urunk nagyságoddal egyetembe országúl az mi édes hazánkra vigyázásunknak és gondviselésünknek kell lenni, miképpen, hogy ennek előtte meg nem fogyatkoztunk, most is az szükség úgy kévánván, nem akarunk megfogyatkozni.

(4) Végeztük azért ennekelőtte való végezésünk szerént egy akarattal, hogy az miénkből mi magunkról gondot viseljünk, lovagunkat, gyalogunkat készen tartsuk, és az praesidiumnak helye legyen Kolosvár, mely helyre az nemesség ad kétszáz lovagot és száz gyalogot, az székelség háromszáz lovagot, az szászság négyszáz gyalogot, így hogy ezek ez jövendő pünkösd napjára legyenek lovagjával, gyalogjával Kolosváratt jó szerrel, úgy hogy valahova az szükség és az hazánk java mutatja, mindjárást indulhasson, és az ispán uraim ezeknek indúlásokra oly gondot viseljenek, hogy fogyatkozás ne essék. Ha ki pedig az ispánoknak rendelése szerént az megmondott napon és helyen jelen nem lenne, avagy eloszlana hír nélkül, ennek előtte való articulusok tartása szerént való pénával büntettessék, jószága az ispánoktól elfoglaltassék. Minden vármegyékből és székekből egy-egy főhadnagyok legyen, azonképen az szász uraim gyaloginak. Ezt is hozzá tévén, hogy az nemesség között az nagyságodé és az urak jószága egyenlő terhet viseljenek, és az ispánok azokra is czédulákat adjanak, és kapuszám szerént elé állassák lovagokat, gyalogokat, kiknek hópénzt adjunk, és hazánk ótalmára fentartsuk mindaddig, még az szükség mutatja és kévánja.

Ezen kivűl az több nemesség, székelség és szászság is, országúl fejenként az ű rendi szerént készen legyen, hogy valamikor te nagyságodnak első levele jutand, azonnal mindjárást késedelemnélkűl minden lovagok, gyalogok ott legyenek, a hul te nagyságod parancsolja és az szükség mutatja, ű magok személyével egyetembe, ennek előtte végeztetett büntetés

alatt, kiben tisztek alatt az ispánok minden kedvezés nélkül eljárjanak.

Magyarországi uraink s atyánkfiai, Bihar, Kraszna, Szolnokvármegyebeli uraim, ravás szerént tíz-tíz kapuról ígírnek egy-egy embert az váradi földbástyáknak környül való fája felállítására, sövény fonására és tapasztására két hétig az váradi kapitán rendelése szerént, az mennyi számot kéván; kihez éléssel úgy hozzá készítsék, hogy az mívet continuálhassák azon büntetés alatt.

Ű magok pedig az nemesség lovagokkal gyalogokkal oly készen legyenek, hogy az országbeli nemes, székely és szász uraimmal egyetembe az ű nagysága parancsolatja szerént házoktól indúlhassanak, azon büntetés alatt.

(5) Végeztetett ez is, hogy az harminczadokon való vectigalok és instructióknak mássát te nagyságod minden magyarországi vármegyékre, székekre kiadassa, kik panaszolkodtak, hogy azt meglátván, és publicáltatván, az mit méltán vesznek és cselekednek az harminczadosok, te nagyságodat arzal senki ne bántsa, viszont azon kivűl az harminczadosok is újítást ne cselekedhessenek. Ha ki kedig deprachendáltatik, hogy különben cselekednék, te nagyságod büntesse törvényszerént; és priválja tisztektűl; mindenekben az régi vectigal szerént való usus, mint ezelőtt is urunk ez mostani lengyel király ű felsége idejében observáltatott, observáltassék.

(6) Az mi az czément dolgát nézi, nagyságod kezébe vagyon, kiből az mint nagyságod jobbnak és hasznosbnak ismeri magának és hazánknak, azt cselekedje.

(7) Az jobbágyoknak meghozásában Erdélyben ez előtt való articulusok tartassanak, tudniillik mind kamara helyekről, várak tartományából, városokból megadassanak.

Az magyarországi vármegyéknek jobbágyok meghozásában így végeztünk, hogy Kraszna, Szolnok és Máramaros vármegyék mint ezelőtt, most is azon móddal éljenek, mint ennekelőtte való articulusok mutatják, kinek napja is volt; Biharvármegyében penig az mely városoknak privilegiumja vagyon, az megtartassék, miért hogy azokba nem csak jőni de menni is szabad; egyéb falukból penig, mind kik az várhoz valók, mind az urakéból és nemességéből, megadassanak, de

azoktól megválva, az kik törököktől való félelem avagy hajdúk bántása miatt búdostak volna el ezelőtt esztendővel, ez mai naptól fogván számlálván.

(8) Az tanítók dolgáról így végeztünk: miért hogy ezelőtt való articulusok tartása szerént megengedtetett, hogy az Dávid Ferencz vallásán valóknak superintendensek legyen, itt Kolosváratt vagy Thordán az ű hitén való papoknak convocatiót tehessen, de az kik Dienes pappal *) egy valláson vadnak, azokat ne cogálhassa, hanem Dienesnek az övéi között régi authoritása megmaradjon.

(9) Urunk ű nagysága az előbbeli mód szerént, ez ország megcsendesűlvén, az terminusokat observáltassa, és minden nemzetnek az ű törvényeket szolgáltassa, ű nagyságának legyen gondja reá, meg ne fogyatkozzanak az törvén tévők.

Az mely nemzetnek terminusa elhaladna valami okokból, az terminusnak előtte tizenötöd nappal ű nagysága certificálja.

(10) Miért hogy az vármegyéken sok üdőtől fogva törvények nem szolgáltattak, vadnak sokaknak sok külömb-külömb bántások. Végeztetett, hogy minden vármegyéken mind Erdélyben s mind Magyarországban az régi módszerént continuáltassék az törvény.

Az kik penig hadban lesznek és perelni nem akarnak, az had előtt indúlt dolgokban haladékjok legyen; de az had alatt ha mit cselekedett és cselekednék, azok megláttassanak, hogy senki bizodalmat ne vegyen törvéntelen cselekedetekre.

Az itílő mesterek penig Kolosváratt az assessorokkal egyetemben az had alatt continue ott legyenek és itíljenek, kiknek fizetésekre ű nagysága viseljen oly gondot, hogy meg ne fogyatkozzanak.

(11) Az appellatióknak meglátásában ha ű nagyságának ideje és módja vagyon, mostan lássa meg; ha húl az üdő nem szenvedi, az beszterczei articulus tartása szerént jövendőbeli gyűléseken és terminusokon vegye eleibe, és itílje meg, hogy az igaz fél törvényében ne fogyatkozzék.

---

*) Értendő Alesius Dénes, az erdélyi reformatus egyházak első superintendense.

(12) Az gyűlésekre való választattaknak költségek felvételében is tartassék az előbbeli articulus, hogy valaki, vagy úr vagy nemes ember, személye szerént az gyűlésre nem jő, jószágából mind Erdélybe s mind Magyarországba megadassék.

Nos igitur supplicatione praemissa dominorum regnicolarum fauenter exaudita, et admissa, praescriptos articulos eorundem dominorum regnicolarum nobis porrectos, ac omnia et singula in eisdem contenta, acceptamus, approbamus, ratificamus, et confirmamus, atque tam Nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet ditioni nostrae subiectos, quorum videlicet interest, vel intererit, inuiolabiliter obseruari faciemus. Datum in praedicta ciuitate Coloswar sabbatho proximo post dictam dominicam Cantate, anno domini 1576.

Christophorus Bathorj de
Somljo vaiuoda Transsyluanus m. p.
(P. H.)

(Eredetije a gr. Mikó Imre gyűjteményében. — Kiadta ugyanő Erd. tört. adatok I. köt. 304—309. l., hol e törvényczikkek kelte hibásan van április 23-dikára számítva. Egy másik eredeti példánya a brassai levéltárban, egy harmadik dr. Teutsch György superint. gyűjteményében van meg.)

IV.

1576. aug. 3.

Báthory Miklós jelentése Rubernek.

Magnifice domine amice nobis obseruandissime. Salutem et seruitiorum *stb.* Quandoquidem dominatio vestra magnifica ad requisitionem nostram nuper medio egregij Stephani Lonÿaÿ familiaris nostri factam consenserat, ut hominem nostrum ad wayuodam Transyluanensem pro equis curriferis per eum nobis antea promissis expediremus, die 27 proxime elapsi mensis Julij miseramus ad eundem wayuodam pro equis ipsis egregium Gasparum Rosa seruitorem nostrum, qui hodie ad nos reuersus, retulit nobis se exposita dicto waynodae legatione, statim eadem hora tale responsum accepisse, quod equos nobis promissos Varadinum emisisset, pro quibus

adducendis hominem nostrum illuc mittere deberemus.. Qui quidem nuncius noster accepto tam repente responso dictj wayvode nihil isthic immoratus est, sed die sequentj Alba Julia recessit, et ob huiusmodj repentinum recessum nihil aliud se vidisse vel audisse dicit, quam quod legatus imperatoris Thurcarum, qui iam antea illinc recesserat, isthic cum pompa et apparatu magno adfuerit, capochiasque octodecim ipsorum more vestitos secum habuerit, ac nomine domini suj statibus et ordinibus regni Transsylvaniae serio iniunxerit, vt modernum waÿuodam perinde atque defunctum principem vel waÿuodam priorem pro ipsorum domino recognoscant, ipsisque obediant. Ab ipso autem vayuoda nunciatum est nobis, quod nunc praedicto legato Thurcico viginti circiter millia florenorum muneris loco dederit et imperatoris etiam tributum propediem post legatum ipsum mittere cogatur.

Praeterea idem homo noster dicit eo die quo Albam Juliam appulisset, per wayvodam lustratos esse quingentos pedites non vsque adeo praestantes, quos nimirum idem wayvoda ad instar praedecessorum suorum in aula sua intertenere decreuisset. Nullum praeterea apparatum bellicum se isthic vidisse, Haghmasium etiam his diebus Varadinum versus exiuisse et Ladislaum Gywlaffy ad castrum suum Cheh egredientem in via sibi occurrisse, aulam denique modernj wayuodę minus frequentem esse, quam prioris wayuode fuit. Profecto si quid tale vel ex ipsius hominis nostri relatione, vel aliunde haberemus, dominationem vestram magnificam minime celaremus, imo ipsum etiam hominem nostrum personaliter ad dominationem vestram magnificam misissemus, verum nihil praeter praemissa nobis referre scit, quamuis simul cum domino Christophoro Vngnad, qui sub id omnino tempus hic apud nos fuit et hodie a nobis recessit, satis diligenter omnia ab eodem homine nostro exquisiuimus. Castra Thurcarum soluta esse dominationi vestrę magnificę melius quam nobis constare non dubitamus, solum begum Zolnokiensem cum paucis quibusdam Thurcis, non aliam ob causam nisi propter pestem in Zolnok grassantem in castris adhuc delitescere ferunt. Cum his dominationem vestram magnificam

felicissime valere cupimus. Datę in curia nostra Tagh die 3. Augusti anno dni 1576.

Amicus et seruitor
Comes Nicolaus de Bathor m. p.

Külczím: Magnifico domino Johanni Rubero de Pixendorff *stb.*

(Eredetije a bécsi cs. államlevéltárban. Hungarica.)

V.

1576. aug. 15.

Báthory Kristóf meghivója a Szamos-Újvártt aug. 18-án tartandó tanácskozásra.

Egregie, prudentes circumspecti nobis sincere dilecti. Salutem et fauorem. Quoniam sunt nobis quedam cum dominationibus vestris communicanda ardua negocia: hortamur itaque eosdem ut ad uigesimum octauum diem hujus mensis Augusti ad nos in arcem nouam septimo secum sex ex vniuersitate delectis uiris scilicet primariis, ac vno judice regio expedito itinere uenire debeant, quo etiam ex dominis nobilibus et Siculis frequentes aduenturi sunt; non diu dominationes vestras hic remorabimur, quin exposito quod res erit iterum sine mora eosdem domum remissuri sumus. Secus igitur non facturi. Datum in Arce noua die 15. Augusti anno domini 1576.

Christophorus Bathorj
de Somljo m. p.

Külczím: Egregio prudentibus et circumspectis magistro ciuium regio ac sedis judicibus ciuitatis Cibiniensis etc. Nobis sincere dilectis.

Kivül: bracht fom Kezdj Miklos.

(Eredetije ivrét írva s a fejedelem gyűrű-pecsétjével lepecsételve a szász nemzeti egyetem levéltárában a. a. 1576. nro 1097.)

VI.

1576. oct. 21—26.

A kolozsvári országgyülés határozatai.

Nos Christophorus Bathory de Somlyo Wauioda Transyluanie et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus per praesentes, quod spectabiles, magnifici domini nobiles ac alij ordines et status trium nationum regni Transyluanie ac partium Hungarie sibi subjectarum exhibuerunt, et praesentauerunt nobis infrascriptos articulos in comitijs eorum partialibus ad festum vndecim mille virginum in ciuitate Coloswar celebratis paribus votis conclusos, supplicantes nobis, vt eosdem articulos ac omnia et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes gratiose confirmare dignaremur. Quorum tenor sequitur in hunc modum.

Megértettük kegyelmes urunk nagyságodnak propositioiból nagyságodnak szorgalmatosképpen való vigyázását és gondviselését a mi szegény hazánkról, ki mi állapotba legyen mint ennek előtte is most is azonképpen, semmit el nem titkolván értenünk ad és elönkbe terjeszt te nagyságod, mely velünk való kegyelmes gondviselését teljes életünkben minden háladatossággal megigyekezünk nagyságodnak szolgálni, mint kegyelmes urunknak, könyörögvén te nagyságodnak, hogy jövendőben is ezen szorgalmatos jó gondviseléstül és vigyázástúl a mi megmaradásunkra meg ne szűnjék nagyságod.

(1) Adgya te nagyságod elönkben az szomszédságnak pezgelődését újobb népnek alájövését és reánk indulásra való szándékát, mely okból itéli nagyságod fejenként hadakozóképpen egybegyűlésünket szükségesnek lenni a mi oltalmunkra és megmaradásunkra.

Nagyságodat követjük, mint kegyelmes urunkat, meg kell nagyságodat emlékeztetnünk a mi hosszú üdütül fogva való súlyos tereviselésünkről és költsigenkről, hadba fenlétünkrül, mely nyilván vagyon nagyságodnak is, ki miatt immár teljességgel elfogyatkoztunk könyörgünk nagyságodnak,

hogy kegyelmesen vegye szeme eleibe és a mibe megkémélhet bennünket, tartson tovább való hasznosb szolgálatra, mindazáltal eleinktűl vött jó rendtartásba és hazánkrúl való gondviselésbe, a mennyiben lehet, isten segítsíge velünk lévén, meg nem akarunk fogyatkozni.

(2) Az közönséges vigyázásra igírünk a nemességrűl két száz lovagot, száz gyalogot, az székely uraim három száz lovagot az szász uraim penig négyszáz gyalogot,kik együtt lévén, ha mit az ellenség reménytelenűl fogna késérteni, tartoznánk ez alatt mi es fejenként oly készen lennünk, hogy valamikor és valahova a nagyságod parancsolatja és a szüksíg kívánja szokott büntetés alatt ott legyünk szolgálván hazánknak és te nagyságodnak.

Ezeknek gondviselésekre ilyen módot rendeltünk, hogy minden vármegyéből egyik főispán azonképen az székes helyekről egyik főkirálybíró az soldosokkal együtt legyenek, kiki mind esmervén alatta valóit és a gyalogok közt tizedeseket rendelvén, fenyítékbe tartsa és oly vigyázással, hogy minden ember helyin maradjon, senki nagyságod akaratja nélkűl el ne merészeljen oszolni, ha penig eloszlana bennik, megértvén nagyságod méltó, vagy méltatlan okát, úgy büntesse a mi ország törvínye.

És az espánoknak ennek előtt rendelt szokot fizetéseket, hópénzeket te nagyságod, kenyere mellette legyen, megadassa, kiknek minden felől való öszvegyűlésekre az espán uraim viseljenek szorgalmatos gondot, hogy mindszent napjára öszvegyűljenek. Ezt hozzá tévén, hogy mindaz ő nagysága és urak jószágából kilimitálják az ispánok és a czédulát kiadják. Könyörgünk nagyságodnak, hogy ha az szükség tovább való fennlétét kívánja te nagyságod ennek előtte való beszterczei gyülésbe végeztetett mód szerént adassa meg hópénzeket. Magyarországi atyánkfiai is egyenlő tereviselésre igírik magokat, valamikor a szükség mutatja, személyek szerint felülnek.

(3) Jelenti te nagyságod mindenféle szüksígét és minden helyekre való gondviselést, arra való sok költséget, és udvara népének való fizetését, ki mi nálunk is nyilván vagyon és szemünkkel látjuk. Igírünk azért nagyságodnak ravás szerént: a nemesség kilenczvenkilencz pénzt, a székely uraim is ezen tereviselésre igírik magokat. Azonképpen az szász

uraink atyánkfiai is. Magyarországi atyánkfiai is ravás szerént igírnek egy-egy forintot, melynek beszolgáltatását igérjük a jövendő szent Katalin asszony napjára szokott mód szerént fogyatkozás nélkül és minden továbbá halogatás nélkül.

(4) Emlékeztet kegyelmes urunk te nagyságod egyéb külömb külömbféle szükségre és költsígre is, melyet te nagyságod zászló hozásának idején tött és annak utána a porta adajának supplementomát, melyek mi nálunk is jó rész szerént nyilván vagynak. Értjük azt is, hogy Husztnak épületire való költségnek is kell lenni nagyságodnak, melyet az úristen nagyságod gondviselése által adott kézben, kit itílünk isten után hazánk oltalmára főbástyának lenni.

Noha kegyelmes urunk szemünk előtt vagyon, mind mi magunknak mondhatatlan sok költségünk, fáradságunk, e hosszú esztendőt által szegény éhező kössígünknek azonképpen istennek kemény és keserves keze esék, döghalál és egyéb szedővedő miatt is nagy fogyatkozások: mindazonáltal nagyobba kell megtekintenünk az te nagyságod szükségeit, holott az te nagyságod fogyatkozása közönséggel mienk. Ez okon nem kedvezhetünk sem mi magunknak, sem kössígünknek az te nagyságod fogyatkozásával, hanem igírünk mindazáltal nagyságodnak ravás szerént segétségül huszonöt-öt pénzt, melyet e jövendő vízkereszt napjára beszolgáltatunk nagyságodnak fogyatkozás nélkül.

Az székely uraink atyánkfiai is, ezen tereviselísre igírik magokat. Azonképpen az szász uraim is, magyarországi atyánkfiai is azonképpen. Könyörgünk nagyságodnak, vegye kegyelmesen.

(5) A mi a Várad épületire való szokott segítsíget nézi, miért hogy mindenkoron hasznosnak itíltük annak véghez vitelít, sőt károsnak, veszedelmesnek annak félbeállását, azért annak is épületire három nemzetől, Erdélyből magyarországi atyánkfiaival ígírünk ravás szerént ötven-ötven pénzt ez jövendő szent Gergely pápa napjára nagyságodnak beszolgáltatni.

Könyörgünk, hogy nagyságod azt fordítsa arra az épületre, mert ez idén is azt értjük: hogy igen kevés kőből való épület volt rajta.

(6) A törvényt penig ennek előtte való generalis gyűlésbe rendeltetett mód szerént szolgáltassa nagyságod minden nemzetnek békességes időben.

Nos itaque praemissa humili postulatione dominorum regnicolarum trium nationum statuum et ordinum Transylvanie et partium regni Hungarie nobis subjectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos articulos ac omnia et singula in eis contenta acceptamus, approbamus, roboramus, ratificamus ac tam nos obseruabimus, quam per alios cuiusuis status et ordinis subditos et homines ditionis nostre obseruari faciemus inuiolabiliter. Datum in ciuitate Coloswar die vigesima sexta octobris anno domini millesimo quingentesimo septuagesimo sexto.

Christophorus Báthorj (P. H.)
de Somlyó m. p.

(Eredeti példánya, Brassó sz. kir. város levéltárában. Trausch József: Articuli diaetales plerumque originales czímű gyűjt. 1. k. 453—457. ll.)

VII.

1577. apr. 21—26.

A tordai országgyülés határozatai.

Nos Christophorus Bathori de Somlÿo Waÿuoda Transiluanie et Siculorum comes etc. memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod spectabiles magnifici domini nobiles ceterique status et ordines trium nacionum regni Transiluanie et parcium regni Hungarie dicioni scilicet nostrę in parcialibus eorum comitijs pro die dominica misericordie id est ad vigesimum primum diem Aprilis proxime elapsum anno domini millesimo quingentesimo septuagesimo Thorde ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et presentauerunt infra scriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillimę, ut uniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem

contenta, ratos gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prebendo beneuolę acceptare approbare ac confirmare. et tam nos ipsi obseruare, quam per alios ubique per dicionem nostram obseruari facere dignaremur. Quorum quidem Articulorum tenor talis est:

(1) Kegyelmes urunk, megértettük az te nagyságod közinkbe küldött propositiójit és az mellett való izenetit, tanácsbeli főszemélyek által előnkbe adván az mi békességes megmaradásunknak régtől fogva előnkbe vött módját, tudniillik az hatalmas császárnak engedelmességinkkel és adományunkkal való megelégítését, mely esztendőnként ennek előtte szokott adónknak és az portai szükségeknek nagy nevekedésit, lajstrom szerint irva, közinkben beküldvén, előnkbe adta. Mi es az sok szükségeket megtekintvén, és azt is, hogy mennyi sokfelé való fizetések, kikben te nagyságod az mi hazánk javáért meg nem fogyatkozhatott, nagyságod előtt állottak, mitől fogva az úristen te nagyságodat közinkbe az birodalomban helheztette, és hogy külömb-külömbfelé is nagyságod magát adósítani kénszerítette, igírünk nagyságodnak az hatalmas császárnak szokott adaja felett,[1]) mely ravás szerént kilenczvenkilencz pénz, segitségűl három nemzetbeli ravásszerint, magyarországi atyánkfiaival egyetemben, ötven pénzt.

Könyörgünk nagyságodnak, hogy azt vegye elég névvel tőlünk, és ezt személy válogatás nélkül urak és nemesek, minden rendbeli embereknek jószágából híven és minden fogyatkozás nélkűl az ispánok beszolgáltassák az ő tisztök szerint per remedia solita, senkinek ebben nem kedvezvén; mert ez nézi az közönséges jót és megmaradást, ki mindennek köz, mert mi tovább az ő terheket viselni nem akarjuk.

(2) Ez mellett kivánjuk nagyságodtól és könyörgünk, hogy valami jövedelmek az országnak tárházából elidegenittettek, kik idegen kézhez és ad proprios vsus conuertáltattak, ezekre viseljen te nagyságod oly gondot, hogy incorporáltas-

[1]) Gr. Mikó Imre kiadásában Erd. tört. adatok III. köt. 298. lap, hibás olvasás következtében áll »adaja *felét*«; az országgyűlés ugyanis, a fejedelem sok költségét tekintve, nem a török császár adaja *felét* ajánlotta meg, hanem annak adaja *felett* (az eredetiben: adaÿa *felet*) ajánlott segitségűl minden kaputól ötven-ötven pénzt.

sanak az országnak és tárházának derék jövedelméhez, kiből ennek utánna teljesítse és építse meg az porta szükségét, hogy mind örökké ne kénszeríttessünk ennyi közönséges terch viselésre; mert elégtelen és elviselhetetlen terehnek ítíljük szegín kösségnek, holott ennek utánna szokásúl fel venni semmiképpen nem esmerjük elégnek lenni magunkat.

Mely kilenczvenkilencz píznek beszolgáltatását igírjük nagyságodnak fogyatkozás nélkűl ez jövendő pinkösi napjára, ennek előtte való mód és végzésünk tartása szerint, az ötven píznek kedig szent János napját.

(3) Adja annak utánna az te nagyságod tiszti és vigyázása szerint előnkbe az szomszíd ellenségnek szűntelen való nyughatatlanságokat, kik noha most látjuk hogy aperte semmit nem tentálnak, de mind azon által az miképpen ennek előtte is, gyakorta occasiójok lévén, kimutatták minden ügyekezeteket és veszedelmünkre való tanácsokat, az te nagyságod jó intését és gondja viselését háladatossággal megakarjuk szolgálni mint kegyelmes urunknak, fejedelmünknek.

Könyörgünk nagyságodnak mint kegyelmes urunknak, hogy azonképpen gondviselésében ennek utánna is semmit hátra ne hagyjon, vigyázásban meg ne szűnjék; mi es, az úristen velünk lévén, mi magunknak és hazánknak ótalmára olyképpen ügyekszünk és akarunk készen lenni, ennek előtte való rendelés szerint és az articulusoknak tartások szerint való büntetés alatt, hogy valahova és valamikor a szükség és nagyságod parancsolatja kivánja, ott lévén, hazánknak és nagyságodnak szolgálunk.

(4) Végeztük ezt is, hogy az erdélyi és magyarországi kereskedő népeknek ez országban örög barmot szabad legyen felszedni, és az letevő helyeken idegen kereskedő embereknek eladni, de juhot, berbécsöt és e félét se ez országi se idegen embernek ne legyen kereskedésre szabad felszedni és kivinni ez országból idegen országban; egyéb féle marhák kedig, kiket idegen emberek az országban behoznak, bizonyos és szokott letevő helyeken tétessenek le; kik Havasalföldéből, Moldovából, Brassó felé kelnek ki, az hóstátban, kik kedig Karansebes, Lugas és Lippa felől, mind Szász-Sebösben.

Az kiknek pedig az birodalomban örökségek zálagok

vagyon, ez mellett ennek előtte való fejedelmektűl is annuentiájok, azok egyéb helyekrűl is bejöhessenek az annuentia szerint, contrarium facientibus vero marhájok elvétessék és ő magok is büntettessenek meg, mint violatores publice constitucionis.

(5) Miért, hogy az oláh kösség közzűl is vadnak sokan, kiket az úristen megvilágosítván, az görög professiótúl elszakadtak, és az istennek igéjét tulajdon nyelveken hallgatják, kiknek ezelőtt való superintendensek megholt, végeztük hogy ők is válaszszanak közzűlök igaz értelmen való tudós és igaz[1]) személt, hogy az igaz[2]) istennek igéjének hirdetése közöttök is meg ne szünjék, hanem mehessen elő.

(6) Vadnak sok régi fenálló perek, kik immár appellatióban vadnak, ezeknek mind most mind ennek utánna való gyüléseknek idején való meglátását, hogy te nagyságod continuálja, könyörgünk; ne maradjanak végnélkűl inexecute az törvényeknek megszolgáltatása.

(7) Az elszökött jobbágyok felől kedig végeztük, hogy az előbbi articulusok tartása szerint mind kamora helyekről és városokból, urak jószágából megadassanak, kiknek exequálására minden helyek, bírák, ispánok és vaÿuodalisok szabadon mehessenek és residenciájoknak[3]) meghozattathassanak.

(8) Miért, hogy sok külömb-külömbféle postaságok találják az szegén kösséget ez országnak minden szegeletiben, mely immár annyira ment, hogy urunk ő nagysága levele nélkül is, ő magok dolgokban járván, sokan főképpen az szegín szászságon lovakot szednek, és az kösséget terhelik költséggel, végeztük hogy valakiknél urunk ő nagysága levele nem lészen, semmi rendeknek sohul lovak ne adassanak, és ha ki violenter mit tentálna, resistáljanak, ha ki mit talál magának elszenvedje, nobilitatis libertate[4]) non obstante; kivel szűnje-

[1]) Gr. Mikó Imre példányában és kiadásában e. h. 300. l. »alkalmatos.«

[2]) U. o. »élő.«

[3]) U. o. »residentiájokra.«

[4]) Az erdélyi Muzeumegyleti példányban a leíró gondatlanságából »nobilitatis *p irte*« áll »libertate« helyett, mint a gr. Mikó példányában és kiadásában olvasható.

nek meg az kösség között való sok szertelenség és istentelenség.

(9) Az orvok és gonosz embereek felől végeztük, hogy minden vármegyében, székes helyekről is, az ispánok, királbirák czirkálásra ki indúljanak és az gonosz tevőket büntessék, és mikoron ki akarnak indúlni, az indúlásrúl certificálják az szomszíd vármegyéket és székes helyeket is, hogy egyszersmind lévén az kiindúlás, jobb módon legyen járások és büntetések az gonosz embereknek.

Az ki pedig az féle gonosz tevő embereket ótalmazná vagy pártjokat fogná, vagy úr vagy nemes ember vagy ispán vagy egyéb tisztbeli személyek, ennek előtte való régi statuciók szerint való büntetések legyen.

(10) Az ki adatott gonosz tevő nemes emberek felől is azelőtt való statuciók tartassanak meg.

(11) Magyarországban pedig Biharvármegyében az ispánok Váraddá gyűljenek, ott bizonyos tartományokat és falunként az birót heted magával megeskessék, a hol gonosz embereket tudnak, kiknek neveket földes uroknak czédulában ki adjanak, kiknek büntetéseknek napot hagyván, ha meg nem büntetik és ezt szánszándékkal való gondviseletlenség miatt elhallgatják, az főispán, azaz az kapitán, adjon segítséget az viczispánok mellé, kiknek erejével megfoghassák minden ember jószágából személy válogatásnélkűl, urakéban és mind az Váradhoz tartozó jószágban.

(12) Karaszna, Közép-Szolnok és Máramarosban is ezen mód observáltassék, kiknek büntetések után marhájokból felesége és gyermeki részét kiadván, az ispán magának vegye az megbüntetett embernek részét.

Nos igitur premissa supplicacione dominorum nobilium coeterorumque statuum et ordinum trium nacionum dicionis nostre faventer admissa, predictos vniuersos Articulos modo premisso nobis presentatos presentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos beneuole, quod premissa omnia in omnibus punctis, clausulis, et articulis tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus,

quam per alios quoslibet, quorum interest seu intererit, obseruari faciemus. Imo acceptamus approbamus ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum. Datum in oppido Thordę[1]) die vigesima sexta mensis Aprilis, anno domini millesimo quingentesimo septuagesimo septimo.

(P. H.)

(Eredetije, a fejedelem pecsétjével de aláírása nélkül, az erd. Muzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Art. Diaet. Trans. I. köt.) — Báthori Kristóf sajátkezű aláírásával és pecsétjével kelt példánya gr. Mikó Imre birtokában, melyből adta ki ő ezen országgyűlési végzéseket. Erd. tört. adatok III. köt. 297—301. l. Másik eredetije Szebenben a Bruckenthal Muzeumban, egy 3-ik u. o. dr. Teutsch superintendens gyűjteményében, egy negyedik Brassó városa levéltárában.)

VIII.

1577. oct. 21—25.

A tordai országgyülés határozatai.

Nos Christophorus Bathorÿ de Somlÿo Waÿwoda Transsyluaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore presentium significantes quibus expedit uniuersis, Quod spectabiles et magnifici domini nobiles coeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditionis videlicet nostre in parcialibus eorum comitijs ad festum 11 millium Virginum proxime elapsum anno domini 1577. huc Thordam per nos indicto *(sic)* et celebrato (*sic*) congregati exhibuerunt nobis et presentauerunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs parcialibus communibus ipsorum votis ac pari et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime vt vniuersos articulos omniaque et singula in eis contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrumque consensum illis prebentes beneuole acceptare approbare et confirmare et tam nos ipsi

[1]) Gr. Mikó példányában és kiadásában e. h. 301. l. »in predicto Oppido Thorda.«

obseruare quam per alios ubique obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum nobilium coeterorumque ordinum trium nationum Transsylvaniae et partium regni Hungariae etc. pro festo 11 millium Virginum in conuentu eorum parciali Thorde Anno domini 1577. celebrato.

(1) Megértettük kegyelmes urunk te nagyságodnak fő emberi által közinkben beküldött proposicióit és okait mi végre ez mostani üdőben bennünket ide ez helyre öszvegyűjtött, mi is azért először az úristennek méltó háladásunkat itt[illegible]jük, ki mind ez ideiglen ilyen csendes békességben hazánkban megtartott és a te nagyságod rólunk és hazánkról tiszti szerént való vigyázását, gondviselését, kiben nem csak eddiglen, hanem mostan is látjuk szorgalmatosságát a mi megmaradásunkra, örökké meg akarjuk szolgálni mint kegyelmes urunknak. Hul pedig int minket szorgalmatosan nagyságod hazánkra és magunkra való vigyázásra és őrizésre, nem látunk most is egyéb útat, hanem mi magunknak és községünknek nem kedvezvén oly készen való létünket, hogy valamikor és valahova a szükség mutatja, hadakozóképen minden rendek lovagunkkal gyaloginkkal minden okvetés nelkül az articulusok tartása szerént való büntetés alatt az nagyságod parancsolatjára öszvegyüljünk hazánknak oltalmára. Ez alatt pedig az ispánok és királybirák tisztek alatt való személyeket meglássák és meghagyják, hogy oly gondot viseljenek, hogy ha mi fogyatkozás gondviseletlenség miatt volt is, minden ember megépítse és meg is mustrálják őket, mind Erdélyben, Magyarországban ő nagysága birodalmában. A magyarországiaknak mustrájok legyen szent Erzsébet asszony napján, Bihar vármegyének Váradon, a többinek Somlyón, a szászságnak és székelységnek kinek-kinek székes helyeken szent András napján, az erdélyi nemességnek is kinek-kinek székes helyén concepcio Mariae napján.

(2) Annakutána te nagyságod adja előnkben te nagyságodnak sok külömb-külömb költséget, igirünk azért te nagyságodnak ennekelőtte való ravás szerént minden kaputól 99 pénzt,

mely tereh viselésében velünk egyetemben egyenlőképen igírik magokat a székely uraink atyánkfiai, azonképen a szász uraim.

Magyarországi atyánkfiai azonképen rovás szerént igírnek egy-egy forintot, kinek beszolgáltatását te nagyságodnak igírjük fogyatkozás nekül e jövendő szent Miklós napjára, könyörögvén nagyságodnak, hogy vegye tőlünk kegyelmesen és jó néven.

(3) Az mi illeti az váradi épitést, mely elkezdett dolgot így vég nekül hagyni mi is mindenkor ártalmasnak és veszedelmesnek itíltük lenni, ennek continuálására igírünk nagyságodnak rovás szerént ötven-ötven pénzt beszolgáltatnunk ez jövendő virágvasárnapra, ki hogy mentül hamarébb nagyságod gondviselése által véghez mehessen, nagyságodnak könyörgünk.

(4) Annak utána mindennek előtte pedig itíljük, hogy az istennek tisztessége és neve dicséreti viseltessék előttünk, hogy ő szent felségé(t) naponként való bününknek megbántásával ennél nagyobb haragra és hazánknak utolsó veszedelmére való megbüntetésére ne indítsuk. Azért végeztetett ennek elő(*tte*) való főképen kolosvári generalis gyülésben 1571. esztendőbéli articulusok tartása szerént, hogy mind ispánok, minden rendbéli justiciariusok, minden kerített és mezei városok kamara helyeken az ő tisztek és módjuk rendtartások szerént mindjárást és minden késedelem nekül mind nagyságod és az urak jószágában indulván megbüntessék a gonosztévőket személy válogatás nekül és a kik ebben tisztek szerént el nem járnának, nagyságod büntesse méltó érdemek szerént való büntetéssel.

(5) A religió dolgában pedig a régi articulusok szerént nagyságod minden rendeket tartson meg és ótalmazzon meg fejedelmi méltósága szerént, ha mi innovaciók pedig volnának avagy lennének, a superintendens requisicioi után ennek előtte való mód szerént büntettessenek meg, megmaradván minden az ő condiciójában.

(6) Thordaÿ Andrásnak mindenütt autoritása légyen ez országban járni, minden helyeket visitálni és mindenütt az ő vallásin való egyházi személyeket, papokat igazgatni, oktatni, tanítani, reprehendálni és sinatot tenni, sőt a másféle valláson

hogy kegyelmesen vegye szeme eleibe és a mibe megkémélhet bennünket, tartson tovább való hasznosb szolgálatra, mindazáltal eleinktül vött jó rendtartásba és hazánkrúl való gondviselésbe, a mennyiben lehet, isten segítsíge velünk lévén, meg nem akarunk fogyatkozni.

(2) Az közönséges vigyázásra igírünk a nemességrűl két száz lovagot, száz gyalogot, az székely uraim három száz lovagot az szász uraim penig négyszáz gyalogot,kik együtt lévén, ha mit az ellenség reménytelenül fogna késérteni, tartoznánk ez alatt mi es fejenként oly készen lennünk, hogy valamikor és valahova a nagyságod parancsolatja és a szüksíg kívánja szokott büntetés alatt ott legyünk szolgálván hazánknak és te nagyságodnak.

Ezeknek gondviselésekre ilyen módot rendeltünk, hogy minden vármegyéből egyik főispán azonképen az székes helyekrűl egyik főkirálybíró az soldosokkal együtt legyenek, kiki mind esmervén alatta valóit és a gyalogok közt tizedeseket rendelvén, fenyítékbe tartsa és oly vigyázással, hogy minden ember helyin maradjon, senki nagyságod akaratja nélkűl el ne merészeljen oszolni, ha penig eloszlana bennik, megértvén nagyságod méltó, vagy méltatlan okát, úgy büntesse a mi ország törvínye.

És az espánoknak ennek előtt rendelt szokot fizetéseket, hópénzeket te nagyságod, kenyere mellette legyen, megadassa, kiknek minden felől való öszvegyűlésekre az espán uraim viseljenek szorgalmatos gondot, hogy mindszent napjára öszvegyűljenek. Ezt hozzá tévén, hogy mindaz ő nagysága és urak jószágából kilimitálják az ispánok és a czédulát kiadják. Könyörgünk nagyságodnak, hogy ha az szükség tovább való fennlétét kívánja te nagyságod ennek előtte való beszterczei gyűlésbe végeztetett mód szerént adassa meg hópénzeket. Magyarországi atyánkfiai is egyenlő tereviselésre igírik magokat, valamikor a szükség mutatja, személyek szerint felülnek.

(3) Jelenti te nagyságod mindenféle szüksígét és minden helyekre való gondviselést, arra való sok költséget, és udvara népének való fizetését, ki mi nálunk is nyilván vagyon és szemünkkel látjuk. Igírünk azért nagyságodnak ravás szerént: a nemesség kilenczvenkilencz pénzt, a székely uraim is ezen tereviselésre igírik magokat. Azonképpen az szász

vole quod premissa omnia in omnibus punctis clausulis et articulis tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus quam per alios quoslibet quorum interest seu intererit obseruari faciemus. imo acceptamus approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Tordaę 25 die octobris anno domini 1577.

(A fejedelmi pecsét helye). Lecta.

(Eredetije a nagy-szebeni Bruckenthal-muzeum kézirattárában. Art. Diaet. Auth. Transylv. Egy más eredeti példány dr. Teutsch superintendens úr nagyszebeni gyűjteményében, egy harmadik Brassó városa levéltárában, egy negyedik a gyulafehérvári káptalanban).

IX.

1578. apr. 27— máj. 5.

A kolosvári egyetemes gyülés törvényei.

Nos Christophorus Bathorÿ de Somlÿo Waiuoda Transsyluanus et Siculorum comes etc. Memorię commendamus tenore prȩsentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod spectabiles magnifici domini nobiles cęterique status et ordines trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię ditionis videlicet nostrę in generalibus eorum comitÿs pro die dominica Cantate hoc est ad vigesimam septimam diem Aprillis proxime elapsam anno domini millesimo quingentesimo septuagesimo octauo Coloswarÿ ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt Nobis et prȩsentauerunt infra scriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime vt vniuersos et singulos eos articulos omniaque et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes nostrum consensum illis prębendo beneuole acceptantes, approbantes ac confirmantes. et tam nos ipsi obseruare, quam per alios vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Kegyelmes urunk, megértettük te nagyságodnak kõzinkbe küldött propositioiból, mi okokból indultatván kín-

szerittetett ez mostani üdőben és helyre fejenkint nagyságod öszvegyüteni bennünket. Melyre hogy az uristen te nagyságoddal egyetembe ennyi sok szomszéd országoknak, kik közzé az uristen ez szegín darab szegelet földet szorította, külömb külömb indulatjokba békességesen minden állapatunkban nyugalmunkba kegyelmesen megtartott és őrízett, először ő szent felségének nagy hálákat adunk, és annak utánna te nagyságodnak is hazánknak mindenképpen való csendességgel nyugodalma kereséséért és megtartásáért, nem kedvezvén sem költsíginek, sem semmi fáradsággal való mulkálattatásának, valahova és mikor az mi maradásunk kívánja, örökké meg akarjuk hűséggel szolgálnunk, mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek.

Könyörgönk te nagyságodnak, hogy jövendőben is ezen kegyes róllunk való gond viselésében meg ne szűnjék és semmit hátra ne hagyjon.

(1) Értjük te nagyságodnak izenetit, az religióba naponkint, az minémű hallhatatlan és káromló innovatiók öregbednek, kit mi es mindeneknek előtte első és fő dolognak ítélőnk szemünk előtt viseltetni, ki miatt minden koron bizonyos helyeket és országokat az úristen az ő csuda ítéleti szerint meg is bőntet és ugyan el is törül, erre oly gondot viseljünk nagyságoddal egyetembe, hogy evvel is az úristennek reánk következendő nagyobb ostorát és bőntetését ne ingereljük. Tetszett erről, hogy mind mostan mind jövendőbe valami innovatiók vadnak vagy lennének, ennek előtte való statutumok szerint minden haladík nélkől hívassa elő az innovatort, és mind az két religión való superintendensek által, kik mellett te nagyságodnak is mind az két religión való egyenlő számó főemberi legyenek, inquiráltassanak, és ha nyilván való innovatoroknak convincáltatnak, te nagyságod priváltassa és removeáltassa ab officio; ha azután is nem szünnék hinteni efféle ujjabb heresist, te nagyságodnak authoritása legyen érdemek szerint valami bőntetéssel akarja, meg bőntetni tanácsival egyetembe. Az kik pedig vocatióban nem volnának, kik tisztektől nem priváltattanak, hanem csak spargálnak imitt amott efféle tévelgéseket, azokat mox de facto ezen mód szerint inquiráltatván és convincáltatván nagyságod, bőntesse érdemek szerint.

(2) E[illegible] miképpen Görgínt ez [illegible] ez országnak feje[illegible] fejedelmek kölömb [illegible] ták volna, melyet most [illegible] Meg emlékez[illegible] gyülésünkben is [illegible] hogy az hazá[illegible] kik ide s tova vol[illegible] országnak efféle bizo[illegible] miatt ne kinszeríttes[illegible] nyomorék kössé[illegible] hogy mindenkor igen [illegible] és oly fő részeinek [illegible] kiket az ország annak előtte is az fejedelmeknek ez tekintetírt adott kezekbe, hogy azoknak prouentusok fordíttassék az közönséges gondviselésre, proprietását ez ország mindenkor magának megtartván.

Ezbeli hozzánk való jó akaratját és interponálását te nagyságodnak meg szolgáljuk mint kegyelmes urunknak. Könyörgünk, hogy ennek utánna is, ha kik alienáltatván volnának is, azokra is te nagyságodnak legyen oly kegyelmes gondviselése, szabadítsa meg ez országnak, és annak utánna te nagyságod efféle jószágnak tulajdonságát tartsa meg ez országnak: az mely jószágok pedig per defectum seminis vagy per notam torvínnek módja szerint szállottak te nagyságodra, abban nagyságodnak libertása vagyon megtartani magának és posteritásának, avagy jámbor szolgáinak conferálni in perpetuum, saluo iure alieno.

(3) Adja értenőnk ezeknek utánna te nagyságodnak az ország szöksígére, úgy mint portára, udvarnípe tartására, szemílye és egyébb külömb külömb féle közönséges szükségére való költsígét, és ezeknek tekintetiért kössígnek ujonnan való számláltatásának kívánságát; kiben noha szegín kösségünknek nagy fogyatkozását látjuk, de nincs mit tennönk, az közönséges szükségeket, kik naponkint hazánkra nevekedtek feljebb, kell megtekintenőnk, és az szükségnek voltához kell kösségőnket szabnónk. Annak okáért, kegyelmes urunk, az nagyságod kívánságának engedtőnk, és az új számlálást fel vesz-

szők, könyörögvín te nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak fejedelmönknek, hogy nagyságod ezeket az módokat ez rovatalba meg tartsa.

Első, hogy ez mostani szükségnek tekintetéért, miért hogy nagy éhségbe barma fejébe az szegín kösség búzát fel szedett, végeztök: miért, hogy ennek előtte való üdőkben hat forint írő vonó marhára róttak, mely két ökörnek az árra volt, tekintvín az sok szűk ődőt és az szegínségnek javát, lágyítván az szegín kössígnek terhét, minden jobbágyot, kinek négy járom vonó ökrök vagyon, azonképpen kinek ló ekéje jár, mindeniken egy-egy ravás legyen, mely egy ravás teszen d. 99.

Ha kinek csak harminczkét joha vagyon, meg ne rótassék.

Ha pedig egyéb marhája, öreg barma vagyon, melylyel egyetembe equalja az négy ökrő avagy ló ekéjő embert, meg rótassék d. 99.

Az kinek pedig csak ötven joha vagyon, egyéb marhája nincs, ugyan meg rótassék.

Az ravatalból minden faluban egy falus bíró legyen exemptus az ravástól, nem kölön kölön az bírák.

Az kiket pedig ez mai napiglan az urak azvagy az nemes emberek jószágokban szabadságban tartottanak, úgy mint darabantot, bérest, majort, molnált, és kik kötelesek, urok kenyerét eszik, ezek szabadosok legyenek, meg ne rótassanak; senki peniglen más szabadost ne tegyen ez mai napnak utánna azon kővől, ki eddig szabados volt, mind addig, míg az ravó exequálja az ravást.

Az sellérek is az több szabadosok közzé számláltassanak, vagy nemes helyben vadnak vagy paraszt helyben, meg ne rótassanak.

Az oláh papok is meg ne rótassanak.

Az kik megégtek, azok az exemptio szerint szabadosok legyenek, de az ravás marha szerint rajtok meg legyen, hogy mikor az három esztendő az égéstől fogva fel telik, akkor az ravást meg adja.

Valaki esztendőtől fogva kezdett pázsinton ípéteni, meg ne rótassék.

Nőtelen legínyek, köteles szolgák és uraknak avagy nemeseknek egyéb rendebeli szabados szolgái, kiket az urok

naponkint való szolgálatra nem kínszerített, ezek is meg ne rótassanak.

Minden faluk, városok, kik vagy fiscusé, vagy uraké, vagy nemeseké, kik ez előtt raváson voltanak, vagy pedig ha mely faluk is ravatlanok voltanak, ez mostani számlálásban megrótassanak az országnak végezése szerint.

Végeztetett ez is, hogy minden faluban az uraknak és nemességnek kinek kinek jószága külön rótassék, külön viselje mindenik az ő ura részire való rovást, az másik részről ne tartozzík az mást segíteni, ne következzík ez belőlle, hogy egyik az övét elpusztítsa, az másikhoz kípest, ki jobban tartotta, és avval viseltesse gonosságának terhit.

Az rovatalnak idején az falus bíró harmad magával eskedjék meg az falu állapatjában, úgy rójon az ravó három eskött ember szava után, mert az háromhoz inkább nem lehet kétség.

Az ravó mellett két hötös fő szolgabíró legyen és ha kinek injuriája volna, azok hötök szerint igazítsák el.

Az magyarországi nemes uraim jószága is mind fiscuséval és egyébb mező városokkal egyetembe, mind urak jószágával öszve, ezen condítiókkal és szertartásokkal egybe rótassanak meg.

Az székely uraim es az ravatalba ő közöttök ezen módot és szertartást tartsanak meg minden voltaképpen.

Miért pedig hogy az nemesség jószágát ujonnan számlálják, és az régi summa megnevekedvén, ahoz kípest régi mód és szer tartás szerint az szász uraimnak is summájok nevekedjék.

Ez császár mostani adajába más fél forint adónak bé szolgáltatását penig mind három nemzetől és magyarországi atyánkfiaival egyetembe ígírjük ez jövendő szent Antal napjára fogyatkozás nélkől ennek előtte való ravás szerint.

Magyarországi vármegyék az ravásból és adó fizetésből ez jelen való más fél forintnak befizetése után az pínz fizetésben az új ravatalhoz tartsák magokat, de az mi az váradi szolgálatot nízi, ugyan csak azon régi rend tartások legyen, mely ezkédig volt; ha az ravás feljebb menne is, de az szolgálat feljebb ne menjen.

(4) Végeztetett ez is közönséges akaratból, hogy valaki, akár úr, akár nemes ember, az mely helyeken az egyházi embereknek dézmája avagy quartája jár, és praedicator nélköl vacál, az patronusok közzül senki hozzá ne nyúljon, sőt a hol praedicator vagyon is, jövedelmiben senki el ne szakaszszon, hanem minden ember az egyházi emberek jövedelmét ki szolgáltassa, az mondás szerint, dignus est operarius mercede sua. Et qui altari seruit, ex altare vivat.

Ha kik ez ellen cselekednek, az urunk ő nagysága arendatora első terminusra hihassa és minden hosszú processus nélkül meg ítíltessék, és két száz forint bőntetés alatt az jövedelem az egyházi embernek meg adattassék, ez pedig az bőntetés értessík az jövendőbe való cselekedetért.

Ha kik pediglen ennek előtte ezt cselekedtík volna, meg tartozzík mindjárást elégíteni az egyházi embert, ha meg nem elégítené, ugyan reá híják érette.

(5) Azonképpen az plebánosság házát vagy egyházi örökséget valaki elvött volna, meg tartozzík mindjárást adni, senki ez után el se merje venni; ha kik ez ellen cselekednének, ez dolog megbizonyúlván minden szemíl válogatás és kedvezés nélkől az superintendenseknek akármelyike az urunk directorának ezt hirré tegye, legitime admoneálván, hogy az elfoglaltat megadja; melyet ha nem mívelne, az után való terminusra híják és két száz forinton maradjon, hanem ha rationabiliter magát meg menti.

Ha hol peniglen az kösség idegenítette volna efféle örökséget el, tizenkét forint bírság alatt tartozik megereszteni ez jövendő szent Mihály napig; az kik ezt nem mívelnék, vagy ez után ezt cselekednék, az ispán vegyen rajtok flo. 12 és megigazítsa, az dolog jól megbizonyúlván.

(6) Miért hogya z törvínnek szolgáltatásában gyakorlatossággal ugyan kézzel megtapasztaltatnak az isten igassága ellen, közönséges természeti írott törvények ellen bejött abususok: míltónak ítéltetik, hogy ezekről és ezeknek eltávoztatásáról közönséges gyűlésben végezések legyenek, hogy az igasság minden szemíl válogatás nélkől elő mehessen.

Gyakorlatossággal történik, hogy az szegín nyomorult nemesség procator miá megfogyatkozik, az hatalmasb ellen

procatort nem találván fizetísírt, igasságának prosecutiójában megfogyatkozik. Vígeztetett annak okáért, hogy ha valaki efféle destitutus és megfogyatkozott, az fejedelem, ha ő nagyságát könyörgi, avagy csak az tábla is idoneus procatort adjon neki. Az procurator pediglen de iure, mind fílelmet hátra hagyván, diligenti cura et sollicitudine gondot viseljen effélének causájoknak directiójára fizetésírt.

(7) Ez is szüksígesnek ítíltetik az procatorok dolgában: miért hogy az magyarországi törvínyekben ebben jó mód tartatik, míltó hogy itt is meg tartassík; ha valamely procator az ő nagysága székin, avagy az vármegyén, az ő principalisának procator levelit elő nem adhatja, szállásán felejtette, avagy valahon egyebött, vagy törtínet szerint elvesztette, tehát díján hatvan forinton szokták marasztani. Ez az szokás, az ki rígtől fogva való törvínyekkel ellenkező, annak okáért ennek utánna meg ne tartassék, hanem az procator levelének nem lételinek elegedendő penájának ítíltetik lenni, hogy az procator levelének nem lételiért az principalisáért nem szólhat az procator, és az aduersa pars az mit keresett, megnyerje.

(8) Vígeztetett ez is, hogy in prosecutionibus causarum senkinek kedvezís ne légyen sem mesterektől, se egyebektől; az mesterek régi jó mód szerint seriesből itíljenek, ebben se uraknak, se egyéb főnípeknek ne kedvezvín, mind szegínnek bódognak az igazságot egyaránt szolgáltatván; ő nagysága is míltóltassek ezt megtartani minden rendeknek szemílválogatás nélkől, ettől megválva, ha kiket ő nagysága szüksíges dolgaiba el akarna köldeni, azoknak pereket míltán elő vegye az tábla; haladékot is senkinek egyébnek ő nagysága meg ne tartson, hanem az kinek az törvín helt ad az Mátyás királ decretomának tartása szerint.

(9) Vadnak az per non uenit sententiák kiadásában is emendálásra míltó dolgok; hogy azért az per non uenit jó módon kikelhessenek, az mesterek azt az módot tartsák meg benne.

Az magyarországi causákban semmiképen az per non uenit sententiákot tized napig (inclusiue) ki ne adják, hanem tizen egyed napon. Ezt pedig az tíz napot non a primo die termini, hanem a die primarum proclamatoriarum számlálják

és ugy tized nap mulva kiadhassák; innét az következvín, hogy mikor az terminus végében csak tíz nap vagyon hátra, senki, seu actor seu in causam attractus peresit ne proclamáltassa, és az actor per non uenit sententiát, az in causam attractus peniglen absolutionalt ne válthasson.

Azonképpen az Erdély országbeli causákban is nyolczad napig az sententiákat ki nem adván, számlálván azt is a primo die proclamationis vsque ad octauam (inclusiue), ebből az következvín, hogy mikor csak nyolcz nap vagyon hátra az octaua vígiben, senki annak utánna vltrocitroque peresit ne szólithassa; mert az régi eleink az rationabilis executiót in sententijs per non ueniendo erre való tekintetbe szerzettík volt, hogy az szegín is meg ne nyomorodjík, kiknek útokban valami betegsígek nyavalyájok történík, hanem mentsígek legyen.

Más pediglen, hogy semmiképpen (ha ezek jó módon meg nem tartatnak) az sententia levelekre proclamatát és extradatát nem írhatnak igazán; alioquin, ha az sententiák az megirt módoknál különben kelnek, viribus careant.

(10) Szokott ez is mindenkoron lenni, hogy az per non uenit sententia után inhibitiót adjanak az in causam attractusnak, úgy hogy az, ki per non uenit sententián maradott, az sententia exequálásától eltilthassa vélle az actort, mely után evocatio is szokott következni, és az vármegyébe ha jószági nincs az actornak, az ki a sententiát vötte, a honnat elhíhatnáják, contra incausam attractum certificálhassák az waiuodalisok és mind az káptalan, az ki az sententia levelet kezibe ádja az waiuodalisnak. Ha peniglen az executióra az inhibitióval az pars periclitans oda az executiókor nem írkezhetnék, az per non venit sententiának executiójának relatoriáját az waiuodalisok tizen ötöd napig ki ne adhassák, hogy az periclitans pars az inhibitióval oda irkezvén, az ő defectusának segíthessen; ha peniglen infra quindecim dies oda nem írkezik az inhibitióval, az relatoriát ki adhassák az waiuodalisok, ezt is az tizen ötöd napot mindenkor inclusiue számlálván. Ha peniglen az tizen ötöd nap közben viszik el az inhibitiót, azon ember certificálhassa és az waiuodalis által híhassa az triumphans parsot contra se, az ki az executiónak relatoriájáért megyen.

(11) Mind ez országban s mind Magyarországban régi szokás az, hogy mikor az törvínyek az per non venit sententiák után folyásában indulnak, és az biró valamelyik félnek, az actornak avagy in causam attractusnak, törvín szerint hitet itél, avagy communisra vagy oculata reuisióra bocsátja, és eszibe vévén az peres félnek az törvínnek súlságát, el akarja magát inhibitióval tiltani, vígeztetett egyenlő akarattal, hogy ennek utánna ha valamelyik fél ezeknek celebrálásától el akarja magát tiltani, nyolczad nappal tiltsa el magát az napnak előtte, melyet az biró az iuramentomnak, communisnak avagy oculatának prefigált volt, ezt pediglen az napot mindenkor inclusiue értvén.

Ha peniglen valaki annak utánna az nyolczad nap között inhibeálná magát, az inhibitiónak ereje ne legyen.

(12) Miért, hogy procurator reuocatio nélkül*) az törvin nem lehet, az reuocatio quantum ad onera, az régi mód tartassék meg benne; de ante terminum communi inquisitioni, iuramentali depositioni, oculatę reuisioni per iudicem prefixum reuocáljon minden ember, alioqui reuocatio ne stáljon.

(13) Az törvin dolgáról penig igy szóllottunk, hogy az magyarországi vármegyéknek egy octauájok legyen, mely primo die Decembris kezdessék és harmincz napig tartson innep nap nélkől.

Azon kíppen az székely uraimnak is két octauájok szolgáltassík; az első octauo die festi Epiphaniarum domini, az másik kezdessík octauo die festi beati Georgij, és az régi articulusok tartása szerint való napokon szolgáltassanak.

Az erdélyi nemességnek is két terminusok legyen az régi napokon és mód szerint.

(14) A zálogos pedig, dos és paraphernum, dézma és az megholt király halálától fogva való új hatalmok, mely quinque casusnak hivattatik, es occupationes bonorum és iurium possessionariorum ugyan azon király halálától fogva continue minden nemzet terminusán megítíltessík.

(15) Az transmissiók minden nemzetnek az régi vígezések szerint ítíltessenek.

---

*) Más példányban »Miért hogy procuratoria revocatio nélkül.«

(16) Az széket penig ő nagysága épéttesse meg assessorokkal, és az kik tudósok deáki tudománban és az törvínben, és az kik tanúlni akarnak admittáltassanak az törvínbe az assessorok közibe, hogy szám szerint tizenketten legyenek az mesterekkel egyetemben.

(17) Vagyon panaszolkodás az káptalanok felől, kik az nemessiget az executio fizetéseért és levelek árráért felettébb szorgalmaztatják. Végeztetett azért közakarattal, hogy az megholt fejedelem idejiben való limitatiót super precijs literarum mind itt Erdélyben és mind Magyarországban sub amissione officij megtartsák, mind az viáért, mind az levelek árráért azon limitatio szerint való fizetést vivín, az mesterek is azonképpen.

(18) Tetszett ez is közönséggel minden rendeknek magyarországi atyánkfiaival egyetemben, mivel hogy egy hazába vagyunk, az sok különb-különbféle helyeken való mírtíkek, ugy mint köböl, ejtel és mása letétessenek, hanem az egész szászság mindenütt ez országban egy köböllel íljen mind városokon, mind falukon, szebeni köböllel, egyéb minden szabad, kólcsos és mező városok, falus helyek az kolosvári köböllel íljenek, ahoz szabják köblöket.

Az székelység azonképpen minden helyeken kolosvári köböllel íljenek és másával.

Ejtellel azonképen az egész országban minden helyeken nemesség, székelség, szászság között, kólcsos és mező városokon az kolosvárival íljenek minden rendek.

Melyben hogy ha az városok külömben cselekszenek, mox de facto az ispánok büntessék kétszáz forinttal, falu helyeket tizenkét forinttal bőntessík, melyben semmi remedium ne használjon, mert az egy mírtíkkel való mírés senki igazzának sem városoknak nem prejudikál.

Singgel, fonttal és egyéb efféle mértékkel egy aránt íljenek minden széken minden rend.

Az magyarországi uraink atyánkfiaink is ezen rendet vigeztök: Bihar vármegye az budai pinttel mérjen, cseber számára mind az több vármegyékkel egyetembe egy bormértéket tartván Krasznában és közép Szolnok vármegyében.

Váradon pedig búza és gabona mértékkel becsővel éljenek az ő régi jó módjok szerint.

Debreczen és egyéb helyek is Bihar vármegyében az váradi becsühöz szabják köblöket.

Köböl pedig az kolosvári legyen, contrarium facientes vero eadem poena puniantur, prout in regno Transyluanię.

(19) Vígeztetett ez is, hogy az mely ki adott gonosztívő személyek lengyel király ki meneteli előtt vítkeztek és kiadattak voltak, azoknak legyen gratiájok; az ő nagysága fejedelemségétől fogva cirkáltassanak meg és juxta demerita bőntessenek.

(20) Az előbbi végzések szerint berbécset, juhot, czápot és kecskét fejdelem hire nélköl ki ne merjenek vinni ez országból semmi rendbeli emberek, se ez ország, se külső kereskedő ember feje jószága vesztése alatt. Az ki penig, contrarium facientem megtalálja, marháját el vegye, ő maga meg fogván fejedelem kezibe adja, az elvött marha övé legyen. Ha pedig harminczados találja, az marhát fiscusnak aplicálja, ő magát urunk kezibe adja. Az ki pedig az féléket találna, és marháját el nem venné, az fejedelem megbőntesse.

Bőrt is azonképpen akar minémű rendbelit semmi rendbeli ember ki ne vihessen azon bőntetís alatt, mind az egyéb apró barmot, hogy az műves níp ne panaszkodhassík az bőröknek drágasága felől, kinek az ő mívőknek is az árrát szállítsák; azonképpen lovakat ki ne vigyenek.

(21) Egy ökör bőrnek az árra feljebb ne menjen den. 65.
Tehén bőrnek . . . . . den. 40.

Juh és czáp és egyéb bőrök tímároknak avagy vargáknak, szígyártóknak valók, az régi limitatió szerint adassanak el, ugy hogy kos bőrt, örű bőrt, az öregit ötivel flor. 1, az öreg joh bőrt és kecske bőrt hatával flor.

(22) Semmi rendbeli ember bőrrel ne kereskedhessék, hanem csak az fejedelem, és az ő nagysága embere az míves nípnek azon árron adja az bőrt, az mint maga veszi; de mindeneknek előtte az míves níp vehessen minden rendbeli bőrt az mészárosoktól.

(23) Az várasokon penig az királybírák, polgármesterek és czéh mesterek lássanak az műes nípeknek mívekhez, hogy

az bőrnek árrához képest rendelhessik az ő míveknek eladását; azonképpen mező városokban is és falu helyeken is az bíráktól gondviselés legyen két száz forint bőntetés alatt.

Az mely szabad várasok penig vármegye közt nincsenek, és ezeknek nem engedelmesek, azokat az director híhassa reá, és conuinctj két száz forinton maradjanak in primo termino, vármegye közt penig az ispánok bőntessík meg az engedetleneket.

(24) A hol ország szerint, mint itt ez országban mind Magyarországban, az kiknek urak közzűl avagy nemessígnek vámja vagyon, hídakat és töltíseket tartozzanak meg csinálatni; ha penig az viatorok az hídnak avagy töltís hitván volta miatt kárt vallanának, az kárt megvehessík azon, az kié az vám.

(25) Az jobbágy haza vitelből az régi módok és statutumok tartassanak meg, de mind kamara helyeken, fejedelem és urak jószágából megadassanak, mind itt az országban és mind Magyarországban minden vármegyéken, az szabad várasokból is az előbbi statutumok szerint, mind Karansebes, Lugas és Várad tartományából és Máramarosból; de ha mely az féliben megrótatik, onnat fizesse az rovást, az hova viszik, ne terheltessík annak jószága vélle, a honnat elviszik.

(26) Ha mely nemes ember valahon égetést mívelt, avagy mível is, azt az ispánok és királybirák székre híhassák ok adásra, és ott minden haladík nélkől elő vegyík; ha az törvín megsulyosítja és nem appellál, mindjárt exequaltassík; ha kedég urunk eleibe appellál, elbocsássák, de addig ő maga fogva tartassík, és az után az mit a törvín mutat, legyen az szerint való executiója.

Ha pedig paraszt ember leszen, az kitől az ígetís esett, és az törvín megsulyosítja, az ispánok és király bírák mindjárást exequalják.

(27) Vígeztetett ez is, hogy mikor az ország vígezése szerint czirkálni és feleltetni ki akarnak menni az székelsígen való királybírák, széket hírdettessenek és az székből indúljanak ki, kikkel két nemes személyeket bocsássanak, és az széket rend szerént az király bírák eljárják és hit szerint meg feleltessík az ország vígezíse szerint. Valakit ki adnak nyilván való bőnnel, kik halált érdemlenek, ha az ura meg nem bőntette,

azokat az király bírák érdemek szerint bőntessík, kiknek ríszek szerint való marhájokat magoknak elvegyék, feleségek és gyermekek ríszit igazán kiadván. Egyéb féle bőnösöknek bőnökért bírságot ne vegyenek, sem vír bírságot, sem parázna bírságot, sem or bírságot, hanem földes ura avagy az falu bőntesse meg mind szitkokért mind tilalom szegésért és egyéb vétkekért, kik halált nem írdemlenek, vereséggel avagy egyéb birsággal.

Ha kedig ura és az falu meg nem bőnteti, az király bírák bőntessík meg azzal az bőntetéssel, az mit az véteknek módja érdemel, ne bírság fizetéssel. Az fejedelem jószágában is ugyan ezen módok tartassanak minden helyeken.

Az király bíráknak és vélle való esködt szemílyeknek élésekre ravás szerint két két pínz szedessík, és az felett az mivel szabad akaratjok szerint akarnak az faluk nekik gazdálkodni, azzal megelégedjenek, semmivel az költséget feljebb ne erőltessík.

(28) Tetszett ez is, hogy az mely főembereknek vagy lófejeknek öröksígek és jószágok vagyon, azok ne tartassanak meg az fejedelem székin való bírságért, hanem marhájokból vagy öröksígekből vegyenek igazat; ha kiknek kedég zállagok nincsen, azok régi mód szerint megtartóztattassanak.

(29) Jól lehet ennek előtte Tordán való partialis gyűlésben vígeztünk vala erről, de miért hogy most generalis gyűlísünk vagyon, vígeztük ezt inuiolabiliter observálni, hogy görög, se idegen, se Karansebesen lakó, se egyéb idegen nípek ez országban semmi marhával kereskedésnek okáért be ne jőjenek, hanem minden ember az letevő helyhez Karansebeshez tartsa magát, az Oláh országok felé Selyemberkig [1]) és Brassóig; ezen belől valaki valahon ez statutom ellen találtatik, ő magát megfogják, fele marháját az ki megfogja elvegye, fele marhájával ő magát az fejedelem kezibe hozza bőntetísre; ha ki ebben kedvezne, az fiscalis fl. 200 megbőntesse törvín szerint.

Nos igitur prȩmissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et partium regni Hungarię nobis subiec-

[1]) Schellenberg, Szeben közelében.

tarum fauenter exaudita et admissa, prę̨scriptos articulos uniuersos modo prę̨misso Nobis prę̨sentatos prę̨sentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdem ac omnia in eisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes, acceptamus approbamus ratificamus et confirmamus, offerentes nos beneuole, quod prę̨missa omnia, in omnibus punctis clausulis et articulis tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest seu interierit, obseruari faciemus, imo acceptamus approbamus ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in prędicta ciuitate Coloswar quinto die mensis maÿ anno domini millesimo quingentesimo septuagesimo octauo.

Christophorus Bathorj
de Somljo m. p.
(P. H.)

(Eredetije a gr. Mikó Imre gyűjteményében. — Egy más példány Nagy-Szebenben, dr. Teutsch superintendens gyűjteményében, egy harmadik u. o. a Bruckenthal gyűjteményben, egy negyedik a gy.-fehérvári káptalanban, egy ötödik a brassai levéltárban.)

X.

1578. oct. 21—26.

A kolosvári országgyülés határozatai.

Pro Dominis Cibiniensibus.

Nos Christophorus Bathori de Somlio, Waiuoda Transyluaniae et Siculorum comes, etc. Memorię commendamus tenore presentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod spectabiles magnifici domini nobiles, caeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię ditionis videlicet nostrę in partialibus eorum comitijs, pro festo vndecim millium virginum, hoc est ad vigesimum primum diem octobris proxime elapsum anno domini millesimo quinquagesimo septuagesimo octauo Coloswarÿ ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et presentaue-

runt infrascriptos articulos, in eisdem comitijs partialibus, paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, vt uniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prebere benevole acceptare, approbare, confirmare et tam nos ipsi obseruare, quam per alios vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum Regnicolarum, nobilium, triumque nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae in partialibus eorum comitijs ad diem 21 octobris anno domini 1578. Colosvarÿ celebratis editi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk te nagyságodnak előnkbe adott propositióit, kibe adja előnkbe, a két hatalmas szomszéd fejedelmeknek felzendüléseket és mozdulásokat. Hogy te nagyságod a nagyságod tiszti és vigyázása szerint int minket is a mi magunk vigyázására, kik közzé az uristen hazánkat és magunkat helyheztete, hogy reménteln az úristentől adatott békességes állapotunkba meg ne háborittassunk, méltónak itéljük azért mies a hadakozás dolgába a vigyázást és gondviselést, ilyen két hatalmas fejedelemnek megindúlásába.

Végeztük annak okáért, hogy e mostani ravás szerént a nemesség között, mind Erdélybe, és Magyarországba, a székelység és egyéb rendek között is mind a nagyságod, urak, nemesek és egyéb rendek jószágába a régi mód szerént húsz kapu számára a lovagot gyalogot ellimitálják mindjárást az ispánok és minden székes helyeken bizonyos napokat praefigálván meg is mustrálják őket, de a régi rendelés és articulusok szerint, a kinek mely vármegyébe, avagy székbe főresidentiája vagyon, oda mustrálja minden jószágáról valo zsoldosait, megértvén a más vármegyei ispánoktól a ravás számát.

(2) A mi nézi a nagyságodnak való subsidium adásunkat, mint ennek előtte is tehetségünk szerint, a mennyiben isten erőt adott nagyságod parancsolatjának és az közönséges szükségnek semmibe nem akartunk megfogyatkozni, mostan is látván a nagyságod sokféle szikségit e mostani rovás szerént, a nemesség igér nagyságodnak kilenczvenkilencz pénzt.

Az székely uraink atyánkfiai es azon tereh viselésre igérik magokat nagyságodnak.

Az szászság is azonképen egyenlő tereh viselésre igérik magokat, az ő régi módjok szerént és a generalis gyülésbe való magok ajánlása szerént.

Magyarországi uraink atyánkfiai es azon mostani ravás szerént igérnek nagyságodnak egy forintot.

Kínek bészolgáltatását minden helyeken igérjük te nagyságodnak e jövendő szent Lucza asszony napjára minden fogyatkozás nélkül.

(3) Jóllehet nyilván vagyon mennyi sok esztendeje vagyon immár a nagy szükségnek, drágaságnak, mindazáltal megteköntvén a nagy szükségét a Várad épitésébe a szegény országnak, adunk mind Erdélybe és Magyarországba azon kapu szám szerént e jövendő gyortyaszentelő bódogasszony napjára huszonöt pénzt.

(4) Tetszik kegyelmes urunk nekünk is országúl a nagyságod deliberatiója a bőr dolgába, hogy az eladása és vétele megszabaduljon az országba és senki ez országból ki ne merészelje vinni, itt benn se gyüjtsön nyereségre, hanem csak mivre. Sőt még affélékből csinált kézmiveket is senki kereskedésre ki ne merje vinni, ha ki megkésértené, harminczadosoknak, minden rendeknek, kik reá találnak szabad legyen elvenni ezelőtt irt artikulusok tartása szerént és a biráknak, polgármestereknek, polgároknak gondjok legyen mindenféle miveknek igaz ára limitaciójára ez elmult generalis gyülésbe végezett mód szerint és tereh alatt.

(5) Az miképen ez generalis gyülésben végeztünk volt a juhokat, berbécseket hogy ez országból senki ki ne merje vinni, azon állapotba hagyjuk mostan is, de minthogy a Karansebes és Lugas tartományheliek a török birodalmából élnek, e szik időn búzával, végeztetett, hogy a Vaskapun kivül Karansebes és Lugas tartományheliek az ő közöttök való juhokat eladhassák szabadon, de innét belől ki ne vigye senki, ezelőtt megírt büntetés alatt.

(6) Végezte vala nagyságod ez elmult generalis gyülésbe országával, hogy a görögök és egyéb külső nemzet a hagyott helyeken belől ne jöhessen. Nyilván mondják penig, hogy soha

runt infrascriptos articulos, in eisdem comitijs partialibus, paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, vt uniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prebere benevole acceptare, approbare, confirmare et tam nos ipsi obseruare, quam per alios vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum Regnicolarum, nobilium, triumque nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae in partialibus eorum comitijs ad diem 21 octobris anno domini 1578. Colosvarÿ celebratis editi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk te nagyságodnak előnkbe adott propositióit, kibe adja előnkbe, a két hatalmas szomszéd fejedelmeknek felzendüléseket és mozdulásokat. Hogy te nagyságod a nagyságod tiszti és vigyázása szerint int minket is a mi magunk vigyázására, kik közzé az uristen hazánkat és magunkat helyheztete, hogy reménteln az úristentől adatott békességes állapotunkba meg ne háborittassunk, méltónak itéljük azért mies a hadakozás dolgába a vigyázást és gondviselést, ilyen két hatalmas fejedelemnek megindúlásába.

Végeztük annak okáért, hogy e mostani ravás szerént a nemesség között, mind Erdélybe, és Magyarországba, a székelység és egyéb rendek között is mind a nagyságod, urak,

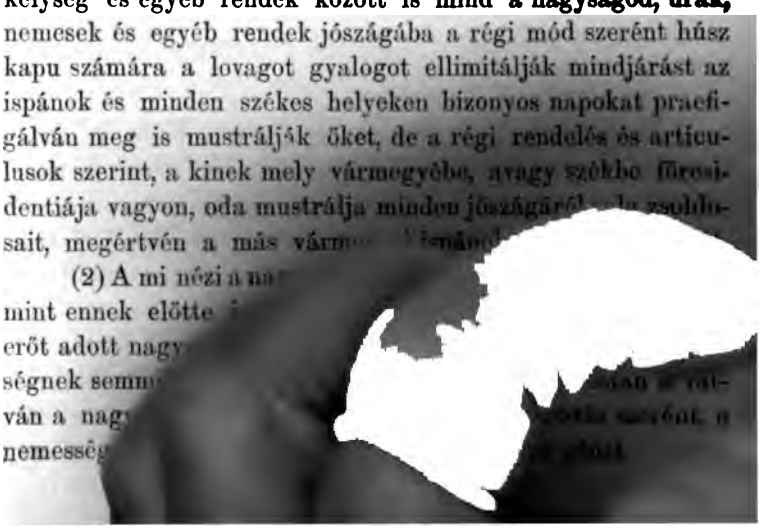

nemesek és egyéb rendek jószágába a régi mód szerént húsz kapu számára a lovagot gyalogot ellimitálják mindjárást az ispánok és minden székes helyeken bizonyos napokat praefigálván meg is mustrálják őket, de a régi rendelés és articulusok szerint, a kinek mely vármegyébe, avagy székbe főresidentiája vagyon, oda mustrálja minden jószágáról

sait, megértvén a más vár

(2) A mi nézi a na

mint ennek előtte

erőt adott nagy

ségnek semm

ván a nag

nemesség

Az székely uraink atyánkfiai es azon tereh viselésre igérik magokat nagyságodnak.

Az szászság is azonképen egyenlő tereh viselésre igérik magokat, az ő régi módjok szerént és a generalis gyülésbe való magok ajánlása szerént.

Magyarországi uraink atyánkfiai es azon mostani ravás szerént igérnek nagyságodnak egy forintot.

Kínek beszolgáltatását minden helyeken igérjük te nagyságodnak e jövendő szent Lucza asszony napjára minden fogyatkozás nélkül.

(3) Jóllehet nyilván vagyon mennyi sok esztendeje vagyon immár a nagy szükségnek, drágaságnak, mindazáltal megtekéntvén a nagy szükségét a Várad épitésébe a szegény országnak, adunk mind Erdélybe és Magyarországba azon kapu szám szerént e jövendő gyortyaszentelő bódogasszony napjára huszonöt pénzt.

(4) Tetszik kegyelmes urunk nekünk is országúl a nagyságod deliberatiója a bőr dolgába, hogy az eladás és vétele megszabaduljon az országba és senki ez országból ki ne merészelje vinni, itt benn se gyüjtsön nyereségre, ámem csak mivre. Sőt még affélékből csinált kézmívekkel is senki kereskedésre ki ne merje vinni, ha ki megkésértetik, harminczadosoknak, minden rendeknek, kik reá találnak akad legyen elvenni ezelőtt irt artikulusok tartása szerint és a kiráknak, polgármestereknek, polgároknak gondjok legyen mindenféle miveknek igaz ára limitaciójára ez elmult generalis gyülésbe végezett mód szerint és tereh alatt.

(5) Az miképen ez generalis gyülésben végeztünk volt a juhokat, berbécseket hogy ez országból senki ki ne merje vinni, azon állapotba hagyjuk most is, de minthogy a Karansebes és Lugas tartományokat a török birodalmából [illegible] búzával, végeztük hogy a Vaskapun kivül [illegible] tartományokból az ő közöttök való [illegible] ki ne vigye senki.

[illegible] elmult generalis gyülés[illegible] első nemzet a [illegible] adják penig, [illegible]

annyin egyszer be nem jöttek afféle görögök, sőt sidók is, mint e mostani szentgálnapi sokadalomra. Könyörgünk azért nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak, tartassa meg nagyságod akkor megirt büntetés alatt arról való végezést minden punctjába, mert hasznosabbnak itéljük úgy lenni mind nagyságodnak mind ez országnak.

(7) Továbbá végeztetett ez is országúl, hogy az ispánok jobb szorgalmatossággal, hogy nem ekkédig a gonosztévő embereket megczirkálják és meg is büntessék, ne áradjon el ennyire a gonoszság. Magyarországba is penig Bihar vármegyébe a minemű módon megalkudtak volt ennek előtte a gonoszságnak megbüntetésébe, azt observálják. Ugy, hogy a váradi kapitánynak legyen autoritása, ha holmi gonosztevő embereket megértend, úgy mint nyilván való orvokat, tolvajokat, erőszak cselekedőket, házégetőket, házásókat és nyilván való gyilkosokat, minden vár és urak, nemesek minden rendbéliek jószágára reá küldeni és bevitetni. Annakutána urának tegye hirré és vagy a törvénybe benn akar űlni az ura, vagy kedig jobbágyának melléje akar állani legyen ura szabadságába: ha súlyosítja büntettessék meg, de marhájához, a kik béviszik, senki se nyuljon. Ha kedig valami kárt tesznek, erről tartozzék megelégiteni a kapitán, ha meg nem elégitené, az ő maga jószágából tegyenek igazat az ispánok a megdúlt embernek marhájáról földesurának.

(8) Végezetre vannak némely nemes népeknek hidok, vámokkal, némely faluknak esmét határin oly sárok hogy úton járók nagy bajjal kárral járnak. Végeztetett azért, hogy a kik vámot vesznek, azok a hidakat megépitsék, megjobbitsák, a hol penig oly gonosz árkok és sárok találkoznak, ott a vármegye ispány falukat reá rendelvén megcsináltassák. És ha a rendelt napig meg nem csinálnák, tizenkét forinttal a falukat megbüntessík. Magyarországba is ezen mód observáltassék.

Nos itaque praemissa humili supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum Transsyluanię et partium regni Hungarię ditioni nostre subiectarum clementer exaudita et admissa, praescriptos articulos, ac omnia et singula in eisdem contenta acceptamus, approbamus, roboramus, ratificamus et confirmamus, ac tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios

quoslibet ac cuiuscunque ordinis et status hominis ditioni nostrę subjectos obseruari faciemus. In omnibus suis punctis, clausulis et articulis, testimonio praesentium mediante. Datum in praedicta ciuitate Coloswariensi Vigesima sexta die octobris. Anno domini millesimo Quingentesimo septuagesimo octauo.

Christophorus Báthorj
de Somljó mpria.

(A fejdelmi pecsét helye).

Wolffgangus Kowachoczÿ
cancellarius mpr.

(Eredetije a nagyszebeni Bruckenthal-muzeum kézirattárában Art. diaet. auth. Transylv. Egy más eredeti példány dr. Teutsch superintendens ur nagyszebeni gyűjteményében, egy harmadik a fehérvári káptalanban).

XI.

1579. oct. 21—24.

A tordai országgyülés határozatai.

Nos Christophorus Bathori de Somlio Vaiuoda Transsylvanie et comes Siculorum etc. Memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit uniuersis, quod magnifici dominj, nobiles, caeterique status et ordines trium nationum regni Transsylvanię et partium regni Hungarię ditionis videlicet nostrę, in partialibus eorum comitijs pro festo vndecim millium virginum, hoc est ad vigesimum primum diem Octobris proxime elapso anno domini millesimo quingentesimo septuagesimo nono Thordae ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt Nobis et presentauerunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos.

Supplicantes nobis humilime vt uniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes nostrum consensum illis prębentes obseruari, quam per alios vbique per ditionem nostram firmi-

ter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum Transylvanie et partium regni Hungariein comitijs eorum partialibus Thordae editis ad festum undecim millium Virginum anno 1579.

(1) Megértettök kegyelmes urunk te nagyságod tanácsabéli fő személyek által közinkbe köldett propositióit, minden rendibe, hol te nagyságod mindeneknek előtte adja előnkbe az religióba naponként való innouatiót, ki ennek előtte kezönséges statutomból és edictumból meg volt tiltván, mely ellen mostan is mind priuatus és mind egyházi személyek nem szönnek suttogásokkal megcsendesölni: végeztök azért, hogy az kik innouatoroknak találtathatnak, az elébbi articulusok szerént böntettessenek.

(2) Int annak utána minket te nagyságod az nagyságod kegyelmes gondviselése és tiszti szerént bennönket az mi magunk hazánknak javára és vigyázására, az mint mindenkor mint illik hazájok szerető jámborokhoz, tehetségönk szerént semmi teröviselésben és fáradságban meg nem fogyatkoztunk ez hazának szükségös dolgaiban. Ennek utána is mindenkor hazánkhoz való szeretetünkből ahoz tartjuk magunkat.

Végeztök azért ennek előtte való végezésönk szerént, hogy minden ispánok és királybirák az conmuneratiónak igaz száma szerént viseljenek oly gondot, hogy minden nemes ember, urak, főszemélyek személyválogatás nélköl mind személyek szerént és mind ravás szerént való lovagokkal, gyalogokkal, az kik peniglen fizetett szolgák is, akármely főember legyen, képekbeli emberekből készen legyenek, hogy valahova az szükség kívánja az igaz ravás szerént minden ember az nagyságod parancsolatjára mozdulhasson és valaki ebbe magát vakmerőségre vetné, ennek előtte való statutumok szerént jószágát foglalják el az ispánok érte és ezen móddal minden ispánok, királbirák ez jövendő kis karácson napjára vármegyéket megmustrálják, kinek adhassák igaz regestomát nagyságodnak az mustra után. És ha kik az mustrába fogyatkozást tesznek, ez felől megírt böntetés alatt foglalják el jószágát az ispánok, azt is meglássák és végére menjenek az ispánok mind

városokon, faluhelyeken, hogy ha kik személyekbe nobilitáltattanok avagy egyébképen eximáltattanak, az ő módjok szerént szolgáljanak, hogy ebbe senkinek fraus ne patrocináltassék.

Az szász uraim is az ő módjuk szerént gyalogokat készen tartsák és azon napra megmustrálják, kire urunk is minden vármegyékre emberit bocsássa. Azonképen urunk ő nagysága is minden várak jószágából saját jószágából az ravás szerént lovagot, gyalogot állasson mindeniket kölen az ő vármegyéjében.

(3) Értjök annak utána kegyelmes urunk te nagyságod kilemb kilemb bizonyos helyekre való szükségét, kibe az te nagyságod fogyatkozását magunk fogyatkozásának ítéljök lenni, azért igérönk nagyságodnak ravás szerént kilenczvenkilencz pénzt beszolgáltatni szent András napjára fogyatkozás nélköl, kibe az székely uraim és az szászság is az ő módjok szerént magokat egyenlő teröviselésre igírik nagyságodnak. Azonképen az magyarországi uraim is ravás szerént azon napra egy egy forintot beszolgáltatni igérik.

(4)Az mi penig illeti az váradi elkezdett épületre való subsidiumot, kinek félbeállását ítéljök és esmérjök magunk is nagy fogyatkozásnak lenni és károsnak, noha az úristen ez sok szük időt bocsáta az szegénségre, községre, de mégis mind ennyi fogyatkozásba igérönk nagyságodnak ötven pénzt ez jövendő szent Gergel pápa napjára beszolgáltatni.

(5) Annak utána kegyelmes urunk megértettök az lengyel király ő felsége levelét is, az mellett az nagyságod akaratját is, mi okból indultatván, az ifjúságnak tanitása és instituálására jésuitákat behozván, bizonyos helyekre letelepitettök, kiből könyörgönk ezen nagyságodnak, hogy az mi végre hozatta őket, viseljék csak abba magokat, azaz tanitásokon kivől ne menjenek, tartsák az ő tisztekbe tanulságba magokat, hogy az kölembező tanitók kezett háborúság ne következzék.

(6) Értjök azt is, hogy ennek előtte való végezésönk ellen az görögök vakmerő bátorsággal meg nem elégedvén az nekik alatott letévő helyekkel, ez országot szerént szerte járják, törököket is mellőjek vévén, juhot, berbécset szabadon kiviszsznek, ki ez országbeli keresködő népnek is, mind pediglen ez országnak nagy nyomorúságára esmérönk lenni. Végeztök

azért, hogy valakik transgrediálják, minden rendbéli emberek, városokon és egyéb sokadalmas helyen való birák minden kedvezés nélköl marhájokat elvegyék, legyen nagyságodtúl is az harminczadosokhoz kemén ediktomok, hogy se adományért se egyéb tekéntetért el ne bocsássák, hanem ők is megbőntessék, könyörgönk nagyságodnak is, hogy nagyságod efféléknek levelet ne adjon.

(7) Tetszett ez is egyenlő akaratból, hogy az keresztyén religión való oláh papok az kit magok közől választani pispegségre akarnak, szabadon választhassanak, miérthogy ezelőtt való pispekek megholt, az kit penig választnak, nagyságod is confirmálja.

(8) Végeztök ezt is, hogy valakik ispánságot viselnek, tiszteknek elvesztése alatt törvént szolgáltassanak ez ő magok személyek szerént vármegye közé bémenjenek, continuálják az törvént az ő idejekbe.

(9) Az ispánok és királybirák kimenjenek és vármegyéjeket megezirkálják, mind várhoz tartozó jószágokat, mind ő nagysága saját jószágát és kedvezés nélköl mind az ő nagysága jószágába, mind urakéba az gonosz embereket megbőntessék érdemek szerént.

10) Az székel uraim között az lófejek is az ő nagysága parancsolatjára mindenkor jó szívvel készen legyenek. Ha kik szolgál köztek, személyek helyébe jó szívvel mást állassanak. És valamikor az szükség kivánja úgy szolgáljanak.

Nos igitur premissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum Transsyluanie et partium regni Hungarie nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, prescriptos vniuersos articulos modo premisso nobis presentatos presentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus eosdemque ac omnia in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, acceptauimus, approbauimus, ratificamus et confirmamus offerentes nos beneuole, quod premissa omnia in omnibus punctis clausulis et articulis tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet quorum interest seu intererit, obseruari faciemus. Imo acceptamus approbamus ratificamusque et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in predicto oppido

nostro Thorda. Vicesima quarta die octobris anno domini millesimo quingentesimo septuagesimo nono.

Christophorus Bathorj
de Somljo, mppria.

(A fejedelmi pecsét helye).

(Eredetije a nagy-szebeni Bruckenthal-muzeum kézirattárában Artic. Diaet. anth. Transsylv. Egy más eredeti példány dr. Teutsch superintendens ur nagy-szebeni gyűjteményében, egy harmadik a fehérvári káptalanban).

XII.

1580. apr. 17—22.

A gyulafehérvári országgyülés határozatai.

Nos Christophorus Bathori de Somlio, Waiuoda Transsyluanię et Siculorum comes etc. Memorię commendamus tenore prȩsentium, significantes quibus expedit vniuersis, Quod magnifici, domini, nobiles, cæterique status et ordines trium nationum regni Transyluanię et partium regni Hungarię ditionis videlicet nostrę, in partialibus eorum comitijs, pro die dominica misericordię, hoc est, ad decimum septimum diem aprilis proxime elapsum, anno domini millesimo quingentesimo octuagesimo Albę Julię ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et presentauerunt infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, vt vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum consensum illis prębentes, beneuole acceptare, approbare, confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transyluaniae, et partium regni Hungariae, in comitijs eorum partialibus Albae Juliae Anno domini 1580 ad domi-

nicam misericordiae ex edicto nostro celebratis editi.

Megértettük kegyelmes urunk országúl te nagyságod fő tanácsbeli emberi által közzinkbe való izenetit és propositióit, kikben adja előnkbe, miképpen az kegyelmes úristen mindennyi nagy sok tumultusokba és országoknak felfordulásokba mind eddiglen békességes csendességbe megtartott, az minemű módot ő szent felsége megmaradásunkra engedett és mutatott, tudni illik az törököknek való engedelmességünk és adományunk által, kiért az úristennek méltó hála adással tartozunk, méltónak is ítéljük, hogy ennek utánna az portának semmi kedve keresésünkkel és engedelmességünkkel meg ne fogyatkozzunk.

(1) Miért hogy esztendőnként az szokott adónak beszolgáltatásának ideje elközelget, igírünk azért az porta adajára te nagyságodnak rovás szerint másfél forintot, kinek az kilenczven kilencz pénzének beszolgáltatását végeztük ad primum diem Junij minden fogyatkozás nélkül. Ezen tereh viselésre ígírik magokat az székely uraim és a szászság is, magyarországi uraink atyánkfiai is az egy egy forintot azon nap beszolgáltatni.

(2) Ez mellett adja te nagyságod előnkbe azt is, minemű extraordinarie való költséget ez télen egy néhány úttal te nagyságodnak kellett tennie az mi közönséges jónkért és meg maradásunkért, kire te nagyságodnak sajátját is kellett convertálni és el költeni. Noha kegyelmes urunk immár egy néhány esztendőtől fogva való sok drágaság miatt kösségünknek romlása előttünk vagyon, kibe teljességgel el fogyatkoztak, de nincs mit tennünk, feljebb kell megtekintenünk az közönséges megmaradást, és az nagyságod költségét is meg kell tekintenünk. Igírünk ezért te nagyságodnak ennek refusiójára huszon öt öt pínzt minden kapuról, kit ad diem Sancti Jacobi apostoli az espánok által te nagyságodnak bé szolgáltatunk, mind az porta adajára váló ötven pénzzel egyetembe. Az székely uraim is ezen tereh viselésre ígírik magokat, azonképpen az szászság is az ő módjok szerint; magyarországi uraink atyánkfiai is hasonló tereh viselésre ajánlják magokat. Könyörgünk te nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak, hogy nagy-

ságod megtekintvén istent először, és az szegíny meg nyomorodott kösségnek ilyen nagy drága üdőbe való megfogyatkozását, vegye ezt elég neven, hogy jövendőben is, valamikor az szükség kévánja, minden szeretettel tehessenek eleget mind nagyságodnak mind ez szegíny hazánknak.

(3) Értjük azt is az nagyságod izenetiből, hogy vadnak némelyek, kik aranyat béváltván házoknál választnak és finummá csinálják, idegen országba kiküldik, az kamarának nyilván való fogyatkozására; kiről végeztük, hogy te nagyságod mindenütt interdicálja kemény mulcta alatt, hogy minden rendbeli ember meg szűnjék, hanem az kamorára vigye. Az kik penig ebben deprehendáltatnak ennekutánna, mind az mulctát rajtok meg vegyék, s mind az aranyat és ezüstöt tőllök elvegyék, ha másná atta is, és te nagyságodnak bészolgáltassék. Kire mindenütt az városbali (igy) bírák, polgármesterek szorgalmatos gondot viseljenek; kik ha gondot reá nem viselnének, az fiscalis rá híja, és két száz forinton convincáltassanak.

(4) Az magyarországbeli atyánkfiainak, jól lehet nagyságod ennek előtte generalis gyülésbe országgal egyetembe úgy végezte vala, hogy az ő terminusok esztendőbe egyszer celebráltassék: de miért hogy mostan ott hon való atyjokfiainak is instructiójokból kévánják azt egyenlőképpen, hogy miképpen annakelőtte, azonképpen ennek utánna is ő nekik is esztendőben kétszer legyen terminusok, és ugyan azon üdőkbe mint annakelőtte, az az, egyik kezdessék szent György octavájáu, a másik prima die Decembris: de miért hogy mostan az előbbi constitutió szerint ez mostani szent György octávájáu az székely uraim terminusának kell celebráltatni, ez most ebben maradjon, ennek utánna az székely uraim terminusa ez helyett kezdessék prima die Junij.

(5) Végeztük azt is kegyelmes urunk egy akarattal, hogy az mely levelek mind az meg holt király idejében és ő felsége lengyel király idejében is, vagy az fejedelemségnek változása miatt vagy az peresek negligentiája miatt nem emanáltathattanak volna és inexarate maradtanak volna, vagy transumtumra bé adtanak volna, de ki nem pecsételtettek volna, ez

után minden levelek emanáltassanak az nagyságod pecséti alatt ki adattassanak.

(6) Az káptalan és convent dolgáról így szóltunk kegyelmes urunk, hogy a kik akar minémű executióra akarják őket vinni, elvihessék és exequálhassanak: de az kik nem akarnak velek exequáltatni, nemes emberrel is exequáltathassanak, mint ennek előtte.

(7) Az mi az szökött jobbágyoknak dolgát nézi, mostan is az előtt való gyülésünkbeli végezésünket helyén hagyjuk minden rendiben. Könyörgünk nagyságodnak, hogy minden helyeken observáltassa.

Nos igitur premissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluanie et partium regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, prescriptos articulos modo premisso nobis presentatos, presentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos benenole, quod premissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest, seu interierit, obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albe Julie vigesima secunda die aprilis anno domini milliesimo quingentesimo octuagesimo.

Christophorus Bathorj
de Somljo m. p.

(P. H.)

(Eredetije a gr. Mikó Imre gyüjteményében. Egy más példány meg van Szebenben, a Brückenthal-gyüjteményben; egy harmadik Brassóban a városi levéltárban).

XIII.

1580. apr. 18.

A fehérvári országgyülés tárgyalásai a szász papok dézmája ügyében.

A. 1580. d. 18. Aprilis Albae Juliae in comitiis.

Propositiones nobilium ac Siculorum, quibus principi persuadere conabantur, ut omnes pastores ecclesiarum Saxonicarum redderent quartistas, defalcatis tribus quartis, in generalibus comitiis ad festum Georgii indictis, celebratis.

Franciscus Kendi et Georgius Daczó, Siculorum oratores, proposuerunt suae celsitudini in hunc modum:

I. Olim diui reges Hungariae, dum deputassent pro eleemosyna decimas ecclesiis Saxonicis, totam Hungariam fuisse in flore ac coronae Hungariae seruiisse extera regna videlicet Dalmatiam, Croatiam, Bohemiam; quapropter facillime sine ullo detrimento regni et coronae hoc fieri potuisse: nunc autem longe alius cum sit status patriae ac sola Transsiluania audeat et viderit alatque principem, ideo sine magno damno et detrimento principis ac patriae nullo modo penes personas ecclesiasticas dispensatio decimarum esse possit. Sublata causa tollitur effectus.

II. Pietas, honestati conjuncta suadet, ut magis habeamus rationem totius corporis, quam unius membri. Saxones rus colentes, ac nobilium jobbagyiones, Siculiue propter terrae longam ac durantem annos multos sterilitatem, ac taxarum contributionumque ac alias innumerabiles molestias vexati, in summam lapsi sunt paupertatem, ut illis succuratur ac manus porrigatur, statuimus, defalcandas esse tres quartas. Nam una possunt esse contenti. Contentantur enim non solum Ungarici pastores una quarta, verum etiam multi ex Saxonicis et quidquid ex istis decimis emolumenti proueniret in usum communem regni deputandum esse, quo minus gravarentur subditi.

III. Magna cum sit negligentia pastorum, in praestando officio deo et ecclesiae debito: nam non docendo, sed hinc inde

cursitando diebus dominicis, ceterisque festiuis diebus, perdunt tempus. Qui autem negligens est in officio, merito priuatur beneficio.

IV. Cum ad sacras res destinatae sint eleemosinae decimarum, nulla habetur vera ratio: sed plerumque ista bona ecclesiae, luxui deputant, sese suosque superflue vestiendo, aedificando, helluando. Quare Tuam Celsitudinem oramus et obtestamur, ut justis nostris petitionibus mouearis ac nostra statuta nunc approbes, confirmes, ac in articulo conscribi facias. Coram plura dicturi.

Contradictio.

Hisce hostium ecclesiasticorum ausis contradicebat egregius vir nobilis Albertus Hueth, judex regius Cibiniensis; Kendi [1]) et dominus Benedictus Husváy, principis concionator et pastor ecclesiae Albensis.

Responsio principis clementissimi.

Ad I. Per magnificum dominum Wolfgangum Kovaczóczi, secreti consilii consiliarium, ut sequitur respondit:

Cum quondam diui reges Hungariae plenariam habentes potestatem gubernaminis in totum regnum Hungariae, pio zelo ac ex amore dei ac sacro sancti ministerii (per quod medium deus optimus maximus infinita ac innumerabilia bona toti humano generi contulit, tam terrena siue corporalia, quam etiam coelestia siue animae) sanciuerunt maturo consilio ad conseruationem ministerii, ut personas idoneas ad id sanctum opus perficiendum diuinum, mihi minus cum sit concessa potestas, piorum nostrorum antecessorum priuilegia donare, nec licet, nec conuenit, mutilare aut renouare, aut destruere.

Ad II. Cum et ipsi habeant sua priuilegia, fruantur illis, haec mea erga illos voluntas.

Ad III. Nemo sine justa et bene perpensa, examinataque causa debet priuari suis prouentibus vel priuilegiis. Hucusque nemo unquam juste potuit illos culpare vel notare ulla nota, ob quam demererentur priuatione, tam priuilegiorum

[1]) Valószínű, hogy a Kendy neve csak tollhibából csuszott ide. Vagy talán más Kendy (pl. Sándor) csakugyan ellentmondott?

quam prouentuum. Reddunt enim omnes census cathedraticum diui Nicolai ac Martini nonnulli aurum, alii vero argentum, quin etiam extraordinarias taxas et onera, cum regno incumbit aliqua necessitas, suam plus justam ferunt partem ac onerantur equis, curribus, ad res bellicas necessariis. Si itaque priuarentur beneficio, nunquam posset illis injungi officium et ista omnia grauamina redundarent in vestra Siculorum et nobilium capita: unde plus damni quam emolumenti, tam nobis, quam vobis pro certo statuendum est.

Ad IV. Cessante prophetia ruunt regna, quanta oriretur vastitas ecclesiarum et scholarum obruemur detestanda barbarie, quemadmodum videre est in vicinis regionibus ac prouinciis. Quare illaesa ac intacta maneant illorum prouentus et priuilegia.

V. Tempore annonae caritatis aliquis fortasse esset fructus, verum tamen varie distraheretur. Nam unusquisque nobilium cuperet sibi vendicare decimas, ex isto vel illo oppido. Cum autem ex dei benedictione copia vini ac leguminum prouenit, plus expensarum quam commodi inde videre ac perpendere sapientes possunt. Volo itaque ac mando, ut de reliquis regni necessitatibûs proponatis, disseratis, ac decimas intactas relinquatis. Factum est silentium nolle et velle.

Nota.

De his omnibus vide etiam acta comitiorum generalium de hoc anno 1580.

(»Fay, Cod. privilegiorum IV.« czímű gyűjteményéből a megyesi evang. gymnasium könyvtárában. Ad annum 1580.)

XIV.

1580. nov. 1—6.

A tordai országgyülés határozatai.

Nos Christophorus Bathory de Somlio vaiuoda regni Transsyluanię et Siculorum comes. Memorię commendamus tenore presentium significantes quibus expedit vniuersis quod magnifici domini nobiles caeterique status et ordines trium

nationum regni Transyluanie ac Partium regni Hungariae ditionis videlicet nostrę in partialibus eorum comitijs ad primum diem novembris proxime elapsum anno domini millesimo quingentesimo octogesimo Thordae ex aedicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt nobis et presentauerunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et unanimj consensu conclusos. Supplicantes nobis humilime ut uniuersos et singulos eos articulos omniaque et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes nostrum consensum illis prebentes beneuole acceptare, approbare et confirmare et tam nos ipsi obseruare quam per alios vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur.

Articuli dominorum regnicolarum Transiluaniae et partium regni Hungariae in partialibus eorum comitijs Thordae ad primum diem nouembris celebratis conclusi.

Megértettük kegyelmes urunk az te nagyságod propositióiból minemő szorgalmatos gondja és vigyázása vagyon te nagyságodnak ez mi kisded és megnyomorodott hazánkra, hogy te nagyságod éjjel-nappal azon igyekeznék, miképen mind fejenként békességben és csendességben maradhatnánk meg, kiből nagyságod kényszeríttetett ez mostani üdőben is előbbeni szokásunk szerént összegyűteni bennönket és minden megmaradásunkra való dolgokat értésünkre adni, mely te nagyságodnak hozzánk való kegyelmes gondviseléséért ajánljuk te nagyságodnak az mi örökké való hálaadásunkat és azon is leszünk, hogy a meddig az isten ez világon tart bennünket minden engedelmességgel megszolgáljuk te nagyságodnak, könyörgünk te nagyságodnak, hogy ezután is te nagyságod gondviselésében kegyelmesen tartson meg bennünket, hogy te nagyságod szárnyai alatt mindvégig csendes és békességes életünk lehessen.

(1) Továbbá kegyelmes urunk értjük az te nagyságod kegyelmes intését is, hogy ne támaszkodnánk ez mostani békességes állapothoz, hanem gondolnók meg inkább azt, hogy gyakorta akkor szokott valami szélvész és háború támadni, a midőn ingyen sem vélnők, és ehhez képest lennénk mindenkor készen, vigyáznánk, hogy valamidőn az szükség kívánja,

mindjárást mind lovaginkkal gyaloginkkal az porta szám szerint az hazának ótalmára előállhatnánk.

Minekokáért kegyelmes uronk nagy jó néven veszszük te nagyságodtól ezt is az te nagyságod intésit és parancsolatját és miképen hogy az előtt is mindenben az tévők voltunk, az mi az te nagyságod akaratja volt és az mi magunk jova s megmaradása kévánta mitőlönk (mitőlünk) akképen most is semmibe hátra nem akarónk állani, hanem ez országnak rendelése szerint minden örönkkel és tehetségünkkel ott akarunk lenni, az hol az szükség kévánja.

(2) Annak felette emlékeztet arra is te nagyságod, menynyi sok külömb külömbféle naponként való költsége volna nagyságodnak, nemcsak az te nagyságod udvarnépének és az szolgáló rendnek tartására, hanem egyéb sok rendbéli szükségekre is, kik naponként mindenfelől áradnának te nagyságodra, kiket megteköntvén az te nagyságod subsidiomára való adónkat most is elrendelnők és megadnók nagyságodnak. Mi annak okáért mindezeket szemönk eleibe vévén egyenlő akaratból mind ez országbeli három nemzet te nagyságodnak az kapu szám szerint kilenczvenkilencz pénzt igérönk és ez jövő szent Miklós napjára fogyatkozás nélkől bészolgáltatni igyekezönk.

Az magyarországi uraink atyánkfiai es egy egy forintot igérnek nagyságodnak azon napra bészolgáltatni.

(3) Továbbá az váradi ház épitésére is miérthogy látjuk annak is szükséges voltát az ötven pénz segitséget készek vagyunk megadni mindhárom nemzettel (sic) kapuszám szerént. Azon tereh viselésére ajánlják magyarországi atyánkfiai es magokat, kinek bészedésére az jövő gyertyaszentelő bódogasszony napját hagyjuk.

(4) Megszolgáljuk te nagyságodnak azt is, hogy az gonosztevőknek és hatalmaskodóknak megbüntetésére te nagyságodnak ilyen fő gondja vagyon, holott jól látja az te nagyságod, hogy ha azféléknek méltó böntetések nem leend, az gonoszságnak semmi vége és határa nem lészen. Annakokáért végeztök ezt kegyelmes uronk, hogy ezeknek az casusoknak, úgymint az nemes ember verésének, fogsá(gá)nak, vagdalásának és házra való menésének meglátásába azon mód obseruál-

tassék, az ki az elmult 1576. esztendőkori megyesi generalis gyülésben végeztetett volt azokról, az kik valamely nemes embert megölnének vagy deliberatum homicidiumot committálnának. Azért ha mikor valamely vármegyébe és székekben efféle hatalmaskodások történnek és az sérelmes fél ő nagyságát megtalálja róla, ő nagysága mindjárást levele által parancsolván az ispánoknak és királbiráknak az levél megadásától fogva tizenötöd napra széket hirdessenek és azok, az kik efféle factumot perpetráltak, immediate az ispánoktól és királbiráktól az vármegye és királbirák székeire citáltassanak és azon első széken mind a két félnek feleletét meghallgatván, bizonságokra kiereszteszenek, melyet a második székre béhozván, az ispánok és királbirák abból törvént tegyenek, ha pedig pars conuicta appellálna, addig az ispánoktól és királbiráktól megfogassék, mig az remissióval visszajő, ha pedig az citata pars nem compaereálna, arra az ispán és királbiró mindjárást persecutoriát adhasson: erről penig az quinque casusról való appellatiókat ő nagysága extra dietam et terminos valamikor üressége leszen ő nagyságának hozzá, certificálván, ez elétt (előtt) tizenöted nappal róla az vármegyét, a hol a dolog esett, meglátogatta és exequáltatta.

(5) Végeztök azt is, hogy mikor az ispánok az inquisitióra kimennek, egyik ispán az főszolgabiróval és esküdt notariussal és négy-négy nemes emberrel öszve személy szerént jelen legyenek, ne úgy mint némely vármegyében történt, hogy csak az viceispánokra bizták a főispánok. Mikoron penig az gonosztevők régi mód szerint kiadatnak, azután csak az viceispánok, sőt még egyéb nemes emberek is, kiknek az czédulákat kiadják, executiót tehessenek. Az ispánok pedig az cirkálásra és inquisitióra egyszersmind menjenek ki, hogy az gonosztévő emberek egyik vármegyéből avagy székből másuvá el ne fussanak és el ne rejtezzenek.

(6) Az leveleket, kik Dobraÿ Istvántól megmaradtanak, az kik végben és pecsételve vannak, ő nagysága mindennek megadassa, az kik pedig pecsétetlenek, azokat fő embereivel megláttassa és az másik mesterrel megpecsételtesse, addig pedig jó gondviselés alatt legyenek, hogy senki ez utána is levelének eltévesztésén dolgaiba senki meg ne fogyatkozzék,

(7) Tetszett ezt is egyakarattal kegyelmes uronk hogy az vármegyében való appellánsokat az ispán uraim nagyságod eleibe elbocsássák és semminemő casusba régi vármegyéknek rendtartása szerént causájuknak tovább való discussiójától meg ne fogják, mint némely vármegyéken ezkédig efféle appellatiókat el nem eresztettek, hanem menten igazat töttek.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et Partium regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa prescriptos uniuersos articulos modo premisso nobis presentatos presentibus literis nostris de verbo ad verbum inserj et inscribi fecimus eosdem ac omnia in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes acceptamus approbamus ratificamus et confirmamus offerentes nos beneuole quod prę̨missa omnia in omnibus punctis clausulis et articulis tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus, quam per alios quospiam quorum interest vel intererit obseruari faceremus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in prędicto oppido Thorda sexta die nouembris anno domini millesimo quingentesimo octagesimo.

(A fejedelmi pecsét helye). Lecta.

(Eredetije a nagy-szebeni Bruckenthal-muzeum kézirattárában. Art Diaet, auth. Transsylv. — Egy más eredeti példány Brassó városa levéltárában őriztetik).

XV.

1581. maj. 1—10.

A Kolosvártt tartott egyetemes országgyülés határozatai.

Nos Cristophorus Bathorÿ de Somlio Vaiuoda Transsylvanus et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis Quod magnifici domini nobiles, coeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluanię et partium Hungarię, ditionis videlicet nostrę, in generalibus eorum comitÿs ad primum diem Maij proxime elapsum anno domini millesimo quingentesimo octoa-

gesimo primo, in ciuitate nostra Colosuariensi, ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt et praesentauerunt nobis infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimj consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, vt vniuersos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum consensum illis prębendo, bencuole acceptare, aprobare, confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios ubique per ditionem nostram firmissime obseruari facere dignaremur. (Quorum quidem articulorum tenor talis est). [1])

Articuli dominorum regnicolarum trium Nationum et partium regni Hungarię in comitÿs eorum generalibus in ciuitate Colosuariensi, Anno dominj 1581. ad 1. diem Maij celebratis aediti.

(1) Meg értettük kegyelmes urunk te nagyságodnak közinkbe való izenetit, és ő felségének is lengyel királnak is fő uraink és atyánkfiai által való kegyelmes izenetit, szemek eleiben vévén ő felsége te nagyságoddal egyctemben hazánknak minden állapatját, azonképpen te nagyságodat az minémű beteges állapattal az uristen látogatta, hogy ha az uristen, kit távoztasson, nagyságodat előllünk el venné, köztünk való vissza vonás, háború ne lenne. Nem tagadjuk kegyelmes urunk, hogy mi magunkba is sokaknak közzülünk erről való elmélkedési nem löttek volna, [2]) kiről látván ő felségének mind ennyi szántalan [3]) occupatiói között rólunk való kegyelmes és szorgalmatos gondviselését minden alázatos hívséggel szolgálatunkkal [4]) akarjuk meg szolgálni nagyságodnak azonképpen, hogy ő felsége nagyságoddal egyetemben jövendőben meg

---

[1]) A zárjelek közé rekesztett szavak az erd. muzeum hiteles példányából ki vannak hagyva, de olvashatók a szebeni Bruckenthal-könyvtár példányában.

[2]) A szebeni Bruckenthal-féle példányban, mely után közölték ezen végzéseket gr. Kemény József és Kovács István, Erd. ország tört. tára I. köt. 147. l. e hely ily változékkal áll: »gyakorlatossággal erről való elmélkedési nem voltak volna.«

[3]) A szebeni példányban a szántalan=számtalan szó kimaradt.

[4]) U. o. »minden háládatos hív szolgálatunkkal,«

maradásunkra is [1]) kegyelmes gondolkodását adatta előnkben. De miért hogy kegyelmes urunk mindeneknek előtte az kegyelmes uristennek az ő tisztességét és igaz ismeretit, melyben magát velünk meg ismertette, — kitől mind hazánknak, magunknak csendes és békességes állapatját hiszszük és várjuk, kell követnünk és keresnünk, most is azon akarjuk fundálni dolgunkat.

(2) Az religio dolgáról igy szóltunk, miért hogy ez mai napig ő nagysága Monostorra és Kolosvárra be szállitotta az római hiten való tanitókat az ifjuságnak tanitásáért, és Fejérváratt is az klastromot azoknak szakasztotta, doctoribus scilicet collegij societatis Jesu, az ő nagysága lelki esmereti és confessiója szerént, ő nagysága ez nevezetes helyeken meg elégedvén, ujobb helyekre, avagy városra avagy falukra, akárhol az országban, efféle tanitókat se erővel se fenyitékkel ne szállitson, ne plántáljon, hanem minden helyeken és templomokban régi tanitók békeséges állapatjokban maradjanak meg; de igy, hogy ha valamely város avagy falu találkoznék, kik ő nagyságát efféle római religión való tanitókért megtalálnák, ő nagysága udvarából válaszsza fő emberit, és az mellet az vármegyéken avagy székekben, kiben az suplicansok resideálnak, két fő embereket, azok ő nagysága levelével attestáltassanak, hanyad része vagy az városnak vagy falunak kévánja az római religió doctorát; valamely fél numero többnek találtatik, ő nagysága ahoz képpest való tanitót adasson, tanácsit először reá gyüjtvén éppen és eleiben advân; de tiz húsz emberért, többért is, kik az derék társaságnál kevesebbek volnának, meg ne háboritsa ő nagysága se városokat, se falukat.

(3) Annak utánna az uristennek kegyelmes urunk nagy hálákat adunk, hogy ő szent felsége ez időt és securitást adta érnünk, hogy hazánknak békeséges állapatjába lengyel királnak és te nagyságodnak éltében gondolkodhatunk és szólhatunk ilyen dolgainkról, melyek hazánknak és fejünknek és posteritásunknak meg maradását illetik. Előnkbe is veszszük, mely veszedelmes dolog az interregnum, és hogy oly dolgok

[1]) U. o. »jövendő meg maradásunkról is.«

rajtunk ne essenek, melyeket olyan állapatban láttunk és hallottunk. certis et solidis rationibus ac libero suffragio ducti, ő felségének is kegyelmes izenetit szemünk eleiben vévén és háladatossággal megbőcsülvén, minthogy ennek előtte való időkben nagyságodra és nagyságod nemzetségére néztünk, most is másová sem országunk kivül sem köztünk nem nézünk, [1]) hanem látván nagyságodnak egyetlen egy fiacskáját Bátori Sigmond urunkat, kinek indolesében, gyermeki ideje az menynyire szenvedi, nyilván tapasztaljuk futuram auiticam et maiorum virtutem, (nec deest animus, veniat modo fortior aetas), quod faustum atque foelix sit, istennek szent segítségéből és kegyelmes áldásából választjuk három nemzetül, magyarországbeli ide tartozó atyánkfiaival öszve, nagyságod successorának és hazánknak vajdájának és fejedelmének, azon birodalommal és méltósággal, az meg mondott Báthori Sigmond urunkat. Ugy mondjuk, mikor az uristen nagyságodat közülünk ki hija, kinek életét hosszabbítsa ő felsége sok esztendeig, igy, hogy hazánknak régi szent királyoktól adatott és vött szabadságok és igaz törvények meg tartassanak minden rendeknek, kiknek obseruálására, mikor isten annak az idejét el hozza, kívánjuk hogy minden fejedelmeknek szokások szerént magát meg kötelezze; melyet mikor meg míel, mi is mind hűségünket, engedelmességünket, minden nemzetségek és statusok prestálni és declarálni igyekezünk isten segítségével minden időkben, kérvén az uristent, hogy az mi votumunkat áldja meg ő felsége, tegye hasznos fejedelemmé, istennek igéjének ótalmazására, hazánknak megmaradására, árváknak és özvegyeknek ótalmára, legyen irgalmasságának edénye, mint volt az gyermek Dávid király, tanítsa isten manus illius ad prœlium et digitos illius ad bellum, hogy minden ellenségi ellen ő segítségével minket meg ótalmazhasson, et in iudicio et iusticia ac misericordia gubernet populum, sciat egredi et ingredi coram domino; adjon környüle és utánna bonos sapientes et cordatos viros, kik istennek tisztességére és hazánknak javára jóra intsék, tanítsák és neveljék. Amen.

---

[1]) Ezt a mondatot: »most is . . . nézünk« a leíró az erdélyi muz. hiteles példányából kihagyta.

(4) Továbbá kegyelmes urunk szemeink eleiben vöttük nagyságodnak előnkbe adásából azt is, az uristennek segítsége után minémű nagy gondviseléssel, nagy adományunkkal kell kedvét keresnünk és hozzánk engesztelnünk az portának, kinek igája alá az uristen vetett, minden kedvét. Mint ennek előtte még nem fogyatkoztunk erre való segítségünkben te nagyságodnak, most is azonképpen, hazánknak közönséges javára, az mennyére az uristen szegény kösségünknek erőt adott, meg nem kémélhetjük. Igírünk azért nagyságodnak az porta adójára ravás szerént másfél forintot, kinek kilenczvenkilencz pénzének be szolgáltatását ez jövendő Szent Vid napjára.

Az székely atyánkfiai is egyenlő tereh viselésre ígírik magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerént.

Magyarországi uraink atyánkfiai is ravás szerént egy egy forintot ígírnek.

Az ötven pénzének be szolgáltatását penig szent Margit aszszony napjára.

(5) Látjuk hogy esnek[1]) gyakorlatossággal efféle dolgok is, hogy az mely jobbágyok urok földéről el szöknek városokra avagy egyéb helyekre, hogy minél inkább meg maradhassanak földes urok ellen, magokat meg nobilitáltatják urunkkal ő nagyságával. Végeztük azért, hogy eféle elszökött jobbágyok meg ne nemesíttessenek, sőt az kik megnemesíttettek is az városokban, az régi articulus tartása szerént ha meg kérettettek parancsolattal, és meg nem adták, hanem ő nagysága táblájára hívattattak, az processus szerént meg láttassék, vagyon-é méltó helye vagy nincs. Azonképpen egyéb székes helyen is az ispánok meg ítíljék és appellatióba bocsássák, ha szükség kévánja. Magyarországba is ezen mód obseruáltassék az meg nobilitálásban, mind az által az szökött jobbágyok felől az előbbi mód és szokás obseruáltassék minden helyeken, az előbbi articulus tartása szerént.

(6) Magyarországba is azonképpen aféle jobbágyok minden helyekről meg adassanak, Debreczen és Várad kivűl,

---

[1]) Az Erdélyi muzeum példányában, a leíró figyelmetlenségéből: »esslnek.«

kikben a honnét jobbágyok ki mentenek, avagy mennek, a ravást onnét tartozzanak meg fizetni, ugy az mint helyében az előtt fizetett mind az, ki raváson volt, mind az ki segítette az ő módjok és szokások szerént; kiben ilyen mód obseruáltassék, hogy az mely faluból az jobbágy Váraddá megyen, az ott való bíró harmad magával menjen az exactorhoz, az vármegye vice ispáni előtt hit szerént vallja meg, mit fizetett helyében, vagy raváson volt, vagy segítség volt, és úgy az exactor azon vegye meg azt, a hul resideál az el búdosott jobbágy. Azon mód obseruáltassék, ha mely jobbágy Váradról ki jő.

(7) Az mely harminczad zászló Gyerő Vásárhelt erigáltatott mostansággal ennek előtte való vsus ellen, le tétessék, ki helyett maradjanak ennek előtte való helyeken rendeltetett harminczad zászlók meg, hogy az szegény kösség az sok külömb külömb féle czédula pénz adással ne terheltessék.

(8) Miért hogy bizonyos okokból az sónak ez birodalomból kivitele megtiltatván vagyon, és az kik az tilalom ellen vakmerőségből sót akartak kivinni, az ő nagysága kamaráján el vötték és le rakták, ő nagysága kegyelmesen adassa meg nekik, de úgy, hogy sem azokat sem mást addig, míg ő nagysága meg nem szabadítja, ki ne vigyék az birodalomból, hanem az ő magok szükségére és köztök való elköltésekre szabad legyen sót vinni mindennek. Az bán [1]) pedig és egyéb tisztartók rejá vigyázzanak, hogy az kik még is vakmerőségből ki vinnék az birodalomból, el vegyék.

(9) Panaszolkodtak az szász uraim, hogy az ő régi priuilegiomok ellen ő közzülök az kendert kereskedésre ki hordják; szabadság adatott azért, hogy valakik ő közzülök az kendert eképpen kihordanák az ő priuilegiomok ellen, töllök elvehessék.

(10) Az kik penig közöttök járnak és szekéradásra avagy vendégségre [2]) urunk levele nélkül erőltetik, miképpen ennek előtte mostan is azonképen ő nagysága szabadságot adott,

[1]) A bán alatt a lugosi és karansebesi bán értendő, kinek hatósága területén is folyt, mint látszik, a só külföldre hordása.

[2]) A Bruckenthal-féle példányban »vendéglésel.«

hogy szolga rendet megfogják és ő nagyságának fogva hozzák, ő nagysága penig megbüntesse annak módja szerint. De ők is szállást tartozzanak adni és pénzért ételt italt mindennek. Ha kedig nemes ember vagy fő ember volna, azt meg ne fogják, hanem az director hija udvarba, maradjon két száz forinton, mely extra omnes terminos láttassék meg; de ezt meglássák ők is, hogy ok nélkül fogságot vagy panaszt ne tegyenek senkire, mert ők is talión convincáltassanak érette.

(11) Tetszett ez is országúl magyarországi atyánkfiai kívánsága szerént, hogy az mely nemes ember pénzen veszen földet vagy ingyen magának, hogy a féle nemes emberek az ő nemes majorságokból dézmát ne adjanak, hanem csak az paraszt emberek, akár nemes ember földében akár kiében vessék.

(12) Könyörgöttek ezen is, hogy az mely nemes népek Debreczenből Váraddá mennek törvénre, azokon az henczidai hídon vámot ne vennének, sőt még azokon is, az kik majorságokat kihozatják Váraddá. Ő nagysága azért azt is megengedte, hogy efféle nemes népeken, se ő magokon se penig szekereken vámot ez után ne vegyenek, de az rév felől senki privilegioma ellen ő nagysága senkit nem szabadít.

(13) Végeztük ezt is, miért hogy az míves népek sokadalmas helyekre marhájoknak el adásáért kiviszik marhájokat, és az helytől két két pénz adásnál feljebb erőltetik, vargától egy szekernyét és egyébb míes embertől megént az ő míszerszámokban vesznek, hogy sohult az két-két pénznél több ne vétessék; hanem ha mely helyeknek privilegiomok vagyon rólla, azt vigyék urunknak, meglátván ő nagysága senki privilegiomának nem akar derogálni, hanem ótalmazni akarja.

Nos igitur prȩmissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum Transsyluaniae et partium regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, prȩscriptos articulos modo prȩmisso nobis exhibitos prȩsentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque et omnia in eisdem contenta approbamus, acceptamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos benenole, quod prȩmissa omnia, in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum

interest seu intererit, obseruari faciemus. Harum nostrarum vigore et testimonio litterarum. Datum in ciuitate nostra Colosuar decima die Maÿ, anno domini millesimo quingentesimo octoagesimo primo.

(P. H.) Lecta.

(Eredetije az erd. Muzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Artic. Diaet. Trans. I. köt.) — A szebeni Bruckenthal könyvtárban lévő hasonlóan pecsétes példányból kiadták gr. Kemény József és Kovács István, Erd. orsz. tört. tára I. köt. 157—163. l. Egy harmadik eredeti példány dr. Teutsch superint. egy negyedik Brassó városa levéltára s egy ötödik a gyulafehérvári káptalan birtokában van.)

XVI.

1581. sept. 20—26.

A fehérvári országgyűlés határozatai.

Nos Sigismundus Báthory de Somlio vaiuoda Transsyluaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit vniuersis, quod magnifici domini nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae, ditionis videlicet nostrae, in partialibus eorum comitijs ad vigesimum diem mensis Septembris anno domini millesimo quingentesimo octogesimo primo in ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, vt nos vniuersos et singulos eos articulos omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes nostrum consensum illis praebentes beneuole acceptare, approbare, confirmare et tam nos ipsi obseruare quam per alios vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae et partium Hungariae in comitijs eorum partialibus in

ciuitate Alba Julia anno domini 1581. ad uigesimum diem mensis septembris celebratis aediti.

(1) Megértettük kegyelmes urunk minden rendiben te nagyságodnak közinkbe küldött propositioit, kiben számlálja elönkben ez mostani számtalan sok szükségeinket, melyben az úristen állapotunkat te nagyságoddal egyetemben mostanság hozta, meggondolván azért a szükségnek nagy és eltávoztathatatlan voltát, kit mi magunk láthatóképpen megtapasztalunk, mely szükségnek nagy voltában te nagyságodhoz való engedelmességünket és szeretetünket akarván declarálnunk, igírünk te nagyságodnak ravás szerint segítségül kilenczven kilencz pénzt, melyet ez jövendő mindszent napjára te nagyságodnak kösségünkkel beszolgáltatunk.

Annak utánna szokott esztendőnként való végezésünk szerént te nagyságodnak, udvara népe tartására és egyéb naponként való szükségeire igírünk esmét ravás szerint kilenczven kilencz pénzt, melyet ez jövendő vízkereszt napjára te nagyságodnak beszolgáltatunk.

Mely tisztviselésre az székely uraim is egyenlő segítséggel igírik magokat.

Az szász uraim azonképen az ő módjok szerint.

Magyarországi uraink atyánkfiai és azonképen ravás szerint ez megnevezett időkben beszolgáltatni igírnek egy-egy forintot.

Könyörögvén te nagyságodnak, megtekintvén te nagyságod, hogy mi ezt jó szívvel ultro offeráljuk te nagyságodnak, ennek az két adónak valami részét, az mennyit akar fordítsa az váradi épületre te nagyságod.

(2) Tetszett ez is, hogy minden helyeken az espán uraim és királybirák jó gondviselés alatt meghirdettessék, hogy gyalogokkal, lovagokkal minden nemes ember gyermeke oly készen legyen ennek előtte való végezések szerint való büntetés alatt, hogy valahová és valamikor a szükség kévánja, minden fogyatkozás nélkül oda indulhassanak.

(3) Miért hogy látjuk mennyi számtalan sok külömb külömbféle hatalmaskodások áradtak, öldöklések, verekedések, vagdalások, occupálások, ragadozások ez mostani állapotban

az törvény processusának megszünésében, egyenlő akarattal és értelemmel erről így végeztünk, hogy ha mely nemes ember efféle hatalmaskodást cselekedett, urunk halálától fogva, avagy cselekedendik, urunkat megtalálja és az quaerulans pártnak expositiójára ő nagysága mandatumot adjon oda az vármegyebeli espánoknak avagy királybiráknak, az melyben az potentia esett, és az espán mindjárást törvénytevő személyeket gyűjtessen, kikkel törvény szerént cognoscálja az dolgot és ha mely fél appellálna, per modum transmissionis bocsássa udvarba és ő nagysága udvarába lévő tanácsi által revideáltassa haladék nélkül, kinek meglátásra, executiora remittáltassék az espánokra, vagy királybirákra, kik tartozzanak az remissio tartása szerént minden haladék nélkül és személy válogatás nélkül exequalni.

Az kik penig valakinek földet vagy örökségét elfoglalják vagy marháját elviszik, az tisztbeli személyek napot hagyván mind az két félnek, communis inquisitio szerint való bizonyságok által ha comperiálják, hogy az más fél pacifice bírta, csak potentia mediante occupálta el tőle, hát az káros félt, az kin az potentia míveltetett, in integrum restituant. Az hatalmasnak kezéből kivegyék s amannak meghagyják s meg is oltalmazzák benne.

Ha penig az violens contumacia ductus comparealni nem akarna és az violentia comperialtatik, az más félnek istantiáira az tisztbéli személyek ugyan exequálják és az mikor elindulnak az törvények, ennek az hatalmaskodásnak terhét az megbántott fél, iure mediante, ha prosequalni akarja, salum sit, kiben ez az mód mindaddig megtartassék, míg az urunk ő nagysága teste az föld színén leszen, annak utánna az régi processusok szerint menjenek minden törvények az ő folyásokban.

Ha penig efféle violentia az espánokról avagy kapitányokról vagy akármely rendbeli tiszttartókról essik, afféle hatalmaskodásnak meglátására ő nagysága commissariusokat bocsásson, kik meglássák és exequálják.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae et partium Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa prae-

scriptos articulos nobis modo praemisso exhibitos praesentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus eosdemque et omnia in eisdem contenta approbamus, acceptamus, ratificamus et confirmamus. Offerentes nos benevole, quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet quorum interest, seu intererit obseruari faciemus, Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante Datum in dicta ciuitate nostra Alba Julia die vigesima septima mensis Septembris anno domini millesimo quingentesimo octogesimo primo.

(P. H.) Lecta.

(Eredetije Brassó sz. kir. város levéltárában. Trausch József Articuli diaetales plerumque originales stb. című gyüjteménye I. köt. 525—527. ll.)

XVII.

1582. apr. 29. — máj. 4.

A gyulafehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio vaiuoda Transsyluanus et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore prẹsentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod magnifici domini nobiles coeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluaniae et partium Hungariae ditionis videlicet nostrę, in partialibus eorum comitijs ad dominicam Misericordię, hoc est ac penultimum diem mensis Aprilis proxime elapsum, anno domini 1582 in ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt nobis et prẹsentauerunt infra scriptos articulos, in eisdem comitijs paribus eorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, ut nos vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prębendo, benevole acceptare, approbare, confirmare, et tam nos ipsi obseruare

quam per alios ubique per ditionem nostram obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię in comitijs eorum partialibus in ciuitate Alba Julia anno domini 1582. ad dominicam Misericordię hoc est ad penultimum diem mensis Aprilis celebratis editi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk az te nagyságod izenetiből, hogy az kegyelmes isten ő felségét lengyel királt, mind ennyi sok munkája, fáradsága és költsége után, ellenségével az muszka fejedelemmel kévánatos békeségre hozta, kin az úristennek nagy hálákat adunk és örvendezünk, kévánjuk, hogy ennek utánna is engedjen az úristen ő felségének kévánatos és bódog successust minden dolgaiban, hogy ő felsége az mi róllunk való gondviselésében is mehessen elő, mint eddig is nyilván megtapasztaltuk, és láttuk voltaképpen, ő felségének minden gondviselését.

(2) Adja annak utánna te nagyságod elönkbe külömbkülömbféle nagy sok költségét, és az porta adajának beszolgáltatását is. Megemlékezhetik te nagyságod, hogy semmi üdőben tehetségünk szerént az közönséges szükségre meg nem fogyatkoztunk, meggondolván az nagyságod szükségét. Most is azonképpen, valamire elegek vagyunk, nem akarunk megfogyatkozni. Igérünk azért te nagyságodnak az porta adajára ravás szerént kilenczvenkilencz pénzt, viszont az nagyságod külömb-külömb szükségére ötven pénzt, mely kilenczvenkilencz pénz beszolgáltatását ez jövendő szent Vid napjára, az ötven pénz beszolgáltatásának napját ez jövendő szent Jakab napjára igírjük fogyatkozás nélkül, kiben az székely és szász uraim is egyenlő terch viselésre igírik magokat. Azonképpen az magyarországi uraim is kapuszám szerént egy-egy forintot igírnek azon napra nagyságodnak, az ötven pénzt az feljűl megnevezett napra. Könyörgünk nagyságodnak, tekintse meg kösségünknek sok esztendőtől fogva való fogyatkozását és az elmúlt kegyetlen hosszú télben barmok élések fogyatkozása miatt nagy kárvallásokat, ki miá barmok megholtak, most is halnak. Vegye

nagyságod ez mostani igéretünket elég neven, hogy jövendőre is az szükség kévánván, lehessenek elegek az közönséges szükségre; mert nem esmerjük semmiképpen, hogy nagyobb terhet mostan kösségünkkel viseltethessünk.

(3) Az mi az Váradra való subsidiumot illeti, ennekelőtte való gyűlésünkben proponálta volt nagyságod egyébkori szokás szerént, melyet akkor te nagyságodnak megígértünk és beszolgáltattunk.

(4) Továbbá az elszökött jobbágyokat az nagyságod jószágából és az kamara helyekről, az előbbi végezés és articulus szerént, adassa meg nagyságod, hogy az adót is megadhassák, mert nincs kinek megfizetni az adót azokért, hanem az törvénynyel vitt jobbágyok, és az kik elszöktek, az adót ott fizessék meg, a hol vadnak és hova vitettek és szöktek, ennek előtte való articulusok szerént.

(5) Miért, hogy sok külömb-külömbféle hatalmok estek és naponként történnek, mind nemességtől mind az kösségtől, ennekelőtte való végezésünk szerént így végeztünk, hogy ha valamely nemes ember hatalmot cselekedett urunk halálától fogva, avagy ezután cselekedik, találja meg urunkat, és vegyen missilis levelet az ispánokra, avagy királbirákra, és ott az székes helyen az quinque casust, és minden egyéb violentiát is, meglássák és megitiljék, és egyszer ha mely fél kikéredzik bizonságra, kibocsássák, azután reportálván azt, törvénye legyen; ha nem tetszik valamely félnek, appellatióban bocsássák az ispánok urunk eleiben. Az quinque casusba penig personalis comparentia legyen utraque parstúl, és az régi articulusok tartása szerént az conuictus interim az ispánoktól avagy királbiráktól fogva tartassék, míg az appellatio megláttatik, de az quinque casusba és deliberato homicidio.

(6) Az paraszt ember penig, ha mi potentiát avagy kárt teszen, földes urától törvént kérjenek felőlle, ki tartozzék nyolczad napra törvént tenni füstin, és minden bizonságával revideáltassék; ha ott nem tetszik az törvény, az vármegyére appellálhasson első székre, holott vége szakadjon; ha ott is nem tetszik, az fejedelem eleiben bocsáttassék, és egyéb iuridicus processus ne admittáltassék. Könyörgünk nagyságod-

nak, hogy ez féle appellatiókat ne halaszsza nagyságod, hanem láttassa meg.

(7) Továbbá urunk halála után való dolgokban az ispánok, királbírák széket üljenek, törvént tegyenek minden dologban, melyek az paraszt nem között történtenek, és az régi mód szerént procedálván, exequálhassanak mind jobbágy dolgába is, az melyek urunk halála után el szöktek.

Nos itaque prȩmissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, prȩscriptos articulos modo prȩmisso exhibitos prȩsentibus literis nostris inseri et inscribi fecimus, eosdemque et omnia in eisdem contenta approbamus, acceptamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos beneuole, quod prȩmissa omnia, in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest seu intererit, obseruari faciemus, imo acceptamus approbamus ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albę Julię quarta Maÿ, anno dominj millesimo quingentesimo octoagesimo secundo.

(P. H.) Lecta.

(Eredetije az erd. Muzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Art. Diaet. Trans. I. köt.) melyből Erd. tört. adatok IV. köt. 319—322. l. kiadta Szabó Károly. Egy más példány megvan Teutsch superintendens úr birtokában.)

XVIII.

1582. sept. 16.

A gyulafehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigmundus Bathorÿ de Somlÿo vaiuoda Transsyluanię et Siculorum comes etc. Memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit vniuersis, quod magnifici domini nob(iles) caeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluanie et partium Hungarię ditionis videlic et nostrę, in comitijs eorum partialibus, ad Dominicam proximam post festum Sanct(e) Crucis, hoc est ad decimum

sextum diem Septembris proxim(e) elapsum, anno dominj millesimo quingentesimo octoagesim(o) secundo, in ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebrat(is) congregati exhibuerunt nobis et presentauerunt infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, vt vniuersos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum consensum illis prebendo beneuole acceptare, approbare, confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quoslibet obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum, trium nationum Transsyluaniensium et partium regni Hungarię, in comitijs eorum partialibus in ciuitate Alba Julia, ad Dominicam proximam post festum sanctae Crucis, hoc est ad 16. diem Septembris anno domini 1582. celebratis aediti.

(1) Megértettük kegyelmes urunk az te nagyságod közinkbe küldött propositiójából, minémű szüntelen való vigyázása és gondviselése volt, vagyon is nagyságodnak az mi megmaradásunkra, kit te nagyságodtól mind országúl nagy hálaadással veszünk, és megis igyekezünk szolgálni mint kegyelmes urunknak, könyörögvén nagyságodnak, ezután is nagyságod reánk való gondviselését el ne hagyja, hanem legyen minden időben kegyelmes gondja reánk. Hogy pedig nagyságod int bennünket és parancs(olja), mivel hogy az jövendőt és reánk következendő szükséget senki nem tudhatja, lennénk mind fejenként oly készen, hogy ha mi gonosz hír valahonnan találkozik, állhatnánk mindjárást elő, és hazánknak szolgálnánk, abban kegyelmes urunk mi sem hazánknak, sem nagyságodnak nem akarunk megfogyatkozni, hanem valamikor az szükség kévánja, azonnal az mivel tartozunk, ez ország végezése szerint előállunk, és az mi tehetségünk szerint hazánknak és nagyságodnak örömest szolgálunk.

(2) Annak utánna számlálja elönkbe te nagyságod külömb-külömbféle szükségit, udvara népe tartását és azon kívül sokrendbeli követekre és az váradi házépítésére való költségét,

intvén bennünket, hogy mindezekre méltó subsidiumot országúl végeznénk és rendelnénk.

Te nagyságodnak azért, ezeket ez szükségeket megtekintvén, és nagyságodhoz való engedelmességünket és szeretetünket akarván declarálni, ígérünk te nagyságodnak ravás szerint segítségül kilenczvenkilencz pénzt, és az váradi ház építésére azonképpen kapuszám szerint ötven pénzt, mely kilenczvenkilencz pénznek beszolgáltatását[1]) ez jövendő szent Márton napját rendeltük, az ötven pénzt pediglen ad festum purificationis Marię igérjük fogyatkozás nélkül nagyságodnak beszolgáltatni

Mely tereh viselésre az székely uraim is egyenlő segítséggel ígérik magokat. Az szász uraim is azonképpen az ő módjok szerint.

Magyarországi uraink atyánkfiai az egy forintot azonképpen rovás szerint az megnevezett időben beszolgáltatják nagyságodnak.

Könyörgünk nagyságodnak, hogy ez mostani ígéretünket vegye nagyságod elég néven, hogy jövendőbe is, az midőn az szükség kévánja, ez féle tereh viselésekre szegény kösségünkkel egyetemben lehessünk elegek.

(3) Tetszett ez is, hogy az ispánok és királybírák egymást értvén, bizonyos napon kimenjenek az gonosz tevők kergetésére, és az kiket hol találhatnak, az te nagyságod jószágában is és kamora helyeken, hírré tévén az nagyságod tisztartóinak, velek együtt szabadon mindeneket ez előtt való articulusok tartása szerént megbüntethessenek, hogy sok gonoszság köztünk ennél is inkább el ne árad(jon), hanem az kik bűnösök lesznek, bűnök szerint való büntetést szenvedjenek. Ha peniglen az urunk tiszttartói és ispánok s egyéb czirkálók hivatalokr(a) ki nem mennének is, mind az által az ispánok vagy az király birák az ő tisztekben járjanak el.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum Transÿluaniensium et partium regni Hungarię nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa,

---

[1]) Az Erd. Muzeum példányában így áll »beszolgáltatására« helyett.

praescriptos articulos modo praemisso nobis presentatos presentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri facientes, eosdemque et omnia in eisdem contenta approbamus, acceptamus, ratificamus et confirmamus. Offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi inuiolabi(liter) obseruabimus, quam per alios, quospiam, quorum inte(rest) seu interereit, obseruari faciemus, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Albę Julię vigesima die mensis Septembris anno domini millesimo quigentesimo octoagesimo secundo.

(P. H.) Lecta.

(Eredetije az erd. Muzeumban (a Dónáth-gyüjteményben.) melyből az Erd. tört. adatok IV. köt. 322—325. l. kiadta Szabó K. Egy más eredeti Fehérvártt a káptalanban, egy harmadik Szebenben Teutsch superint. úr birtokában van.)

XIX.

1583. márcz. 6.

Báthory István Erdély igazgatásának formáját megállapítja, s annak élére triumviratust nevez ki.

Nagyságosoknak, vitézlő és nemeseknek és az mi Erdélyországunknak egyébféle rendeinek, minekünk szerelmes híveinknek.

Mi István, Istennek kegyelmességéből Lengyelországnak királya, Litvániának, Russiának, Prussiának, Masoviának, Samogitiának, Kijoviának, Voliniának, Podlachiának és Livoniának etc. nagyherczege és ura és Erdélynek fejedelme. Adjuk emlékezetre ez mi levelünknek rendiben jelentvén mindeneknek az kiknek illik; mivelhogy az mi megholt nagyságos és tekintetes Somlyai Báthory Kristófnak erdélyi vajdának és székelyeknek ispánjának az mi szerelmes atyánkfiának halálától fogva abban az gondviselésbe voltunk foglalatosok, hogy az mi Erdélyországunknak állapatját hasznos birodalomnak gondja viselésével addig megerősítenők, miglen az nagyságos és tekintetes fejedelem Báthory Zsigmond az mi szerelmes atyánkfia, kire az megmondott országnak rendinek és állapa-

tának birodalma, közönséges végezésből, az ő atyjának halálának előtte egy kevés üdővel törvény szerént szállott, arra az üdőre juthatna, mely üdőben ennyi nagy gondnak viselésére alkalmatos lehetne, bizonyos és méltó okokból, annak az országnak igazgatásában és birásában ilyen módon való rendet végeztünk : mivelhogy penig egy ember tanácsa és gondja viselése, kiváltképpen efféle tisztnek viselésében és szolgáltatásában, ritkán szokott tökéletesnek lenni, annak felette, mivelhogy az tanácsok, kiknek ott az ő számok nem kevés, gyakorlatossággal és szüntelen a fejedelem udvarában lakni lehetetlennek láttatik, és miért hogy az ő értelmeknek is különböző volta igyenetlenséget ne szerezzen, hanem hogy azok teljes méltósággal legyenek, kik értsék és elvégezzék mindenféle értelmeket : annak okáért mi mind az mi hű tanácsink körül ez nagyságosokat, Kendj Sándort Lónáról, Kovachioczy Farkast cancellariust, és Somborj Lászlót ennek az országnak gondja viselésére ez módok szerént, kit levelünkben alább megirtunk, teljes míltósággal helyheztetvén, végeztük és hadtuk, miképen helyheztetjük és praeficialjuk ez mi levelünk által :

Legelőször pedig őket egyenlő méltósággal, állapattal, tiszttel ennek az gondnak gondja viselésében rendeltük, és ezt, úgy mint erős és végezett sententiát ereiben lenni hagyjuk, az mit azok az közönséges dolognak tractálásában és végezésében az ő értelmeknek és elméjeknek egyaránt való voltából deliberálnak és végeznek.

Az tanácsnak és végezésinek helyit az fejedelem udvarában Fejérvárott közönséges értelemből és tanácsból végezzék, mely helyen, minden napon végezett órákon, ha valami dolgoktól meg nem bántatnak, egybegyűljenek, és az dolgokban munkálkodjanak.

Az cancellariusnak pedig tiszti ez leszen : hogy mind közönséges és részszerént való dolgokat, kik az tanácsban jűnének az többinek eleiben adja, rendszerént megválogassa és megmagyarázza, leveleket az tanácsban ő szakaszszon fel és olvasson meg, jó deákja legyen, ki az feleleteknek rendit és az tanácsnak minden arról való végezésit ugyanott feljegyezze és az szerént választ adjon az könyörgőknek. Minden leveleket az tanácsban elolvastasson, melyeket hogyha egyszerremind

helyen hagynak, az fejedelem nevit szokás szerint reáirván, bekösse és bepecsételje.

Hogyha penig az több tanácsok közűl szabad akaratjuk szerént, avagy történet szerínt mennínek, vagy pedig hivattatnának udvarhoz, azoknak szabadságok legyen az tanácsban bemenni. Azoknak tanácsokat és értelmeket megkérdjék, de úgy, hogy minden dolognak elvégezése csak az három megmondott személyen álljon, méges az elrendelt tanácskozásnak ez legyen módja.

Ha pedig valaminemő nehéz és szokatlan dolog találkoznék, kinek véghez meneteli nehéznek és kétségesnek láttatnék, azok mind az több tanácsoknak együtt létére halasztassanak, kik azokról levelek által megbizoníttatván és hivattatván, mindjárást összegyűljenek és azokkal az kik jelen lesznek egyetemben tanácskozzanak.

Országnak gyűléséből, kik az országnak hasznára és szükségére végeztetnek, annak utána törvényekben és egyéb szükséges gyűlésekben azon tanácsok az helynek és tisztnek méltóságát mind az helytartókkal együtt oltalmazzák és sententiájokat mondják, mely sententiájokat és értelmeket mikor az tanácsok megmondják, az mint megmondók az három helytartó elvégezze és kiadja, tudniillik az megirt mód szerént.

Minek utána az tanácsban mindnyájan begyűlnek az cancellarius az dolog felől az mely felől, végezni akarnak, ő nekiek szóljon mi legyen az dolog és mit kévánjon megmutassa, és minden szavát arra igazgassa, hogy az tanács abból értelmet vehessen. Annak utána az dolgot megértvén, az tanácsok rend szerint értelmeket megmondják, azokat az helytartók eszekben vegyék és magokban meghányják vessék, és tulajdon csak az ő magok kérdezkedésekre és itéletekre vegyék és hagyják, és a mely sententiát ők egyenlő akaratból jobbnak itélnek lenni, azt ennekutána egyik a három közűl kimondja, tudniillik : Kendj Sándor. Hogyha pedig ők valamely dologban egymástúl az ő értelmekben különböznének, annak az sententiának kimondását mindjárást elhalaszszák és ismét más üdőben elejekben vegyék, és mindaddig hányják vessék magokban, míglen megegyenesedvén és egy értelemben lévén, az dolog véghez megyen és elvégeztetik.

Különbözvén pedig az helytartók ő magok között némikoron vélekedésekben és értelmekben, kettőnek az ő egyaránt való értelmitől, az harmad ellent benne nem tartván, az dolog elvégeződjék, hanem ha közönségesképen mindannyira különbet értenének avagy az dolog nagy és kétséges végezetű volna, mely dolognak véghezvitele felül minket találjanak meg.

Minden nehéz és nagy dolgok pediglen, melyek ez belől vagy küvől találkoznának, legelőször is minekünk irják meg, hogy milyes az, mit arról tanácskoznunk kell, idején megláthassuk.

Minden ez országnak rendeit pedig, azaz minden méltóságbeli és rendbeli embereket, vitézlő, szolgáló és polgári rendet, valakik az mi teljes birtokunkban Erdélyben és azon küvől laknak, az mi helytartóinknak birodalma alá vettetvén lenni hagyjuk.

Az tanácsnak végezése minekutána kihirdettetvén lesznek, az országnak szokása szerént mindjárást véghez vitessenek, némelyek azoktól, az kiknek az udvarnál birodalmok és tisztek vagyon, némelyek pedig az országnak egyéb birodalminak fejétől, kiktől szorgalmatosságot és serénséget az ő tiszteknek viselésében kivánunk.

Az mely jószágok pedig az fejedelem tárházára szállanának, annak az adásában az országnak régi vajdáinak szabadságát engedjük, úgy hogy kicsin jószágoknak eladásában, melyek harminczkét ház jobbágyok számát tennék, az ő ítéleteknek méltóságát követnék, hogy azokat olynak adják, kik ez országnak és hazájoknak jól tött és hasznos tagjai, bátorságoson és szabadon az fejedelemnek az ő neve alatt.

Továbbá várakban való tiszttartók és kik egyéb közönséges tiszteket viselnének, azok fejenként és mindnyájan az tanácsok akaratjoktúl függjenek. Mely tanácsnak hatalma legyen azokról az mi jobb azt végezni, módot és rendet azokban szabni, az ő tisztekre inteni, és ha tisztekben el nem járnak, helyekben is megváltoztatni és alkalmasbakat helyekben szerzeni. Az nagyobb helytartásokban pedig, mint Várad, Kárásebes, Ujvár, mi birünk nélkül az tiszttartók meg ne változtassanak, se mást helyekbe ne tegyenek.

Az udvarban hatszáz lovagnak, kiknek kiváltképpen jó-

ságos cselekedetek és érdemek tekintetes leszen, hó szám szerént fizetések legyen; azt is pedig csak azoknak, kik szüntelen a fejedelem udvarában szolgálnak, fizessék. Az több otthon lakóknak pedig, az kik szükségesek lennének, esztendőnként való fizetések megadassanak. Várakban és egyéb erősségekben csak annyi lovagnak és gyalognak száma tartassék, mely mindaz üdőnek és szükségnek állapotjának illendő leszen. Egyéb felé héjában való költségek mindenek eltávoztassanak.

Az több tanácsoknak pedig régi és szokott fizetések esztendőnként megadassanak.

Mivelhogy pedig az tárházról és pénzről kiváltképpen való gondjaviselésének kell lenni, nem kevesbé arról is szorgalmatosak vagyunk. Es ezokáért az tisztnek gondjaviselését az mi hivünknek az vitézlő Sighér Jánosnak, kinek hűségét szorgalmatosságát immár sok dolgokban megkisírtettük, adtuk; ki ebben való munkálkodását és szorgalmatosságát kiváltképpen innét mutatja meg hozzánk, hogy ha valami tisztességes móddal és mesterséggel az országnak adaját és hasznát megkönnyebíti és az mennyire tűle lehet nagyobbra viheti az országnak szokott jövedelmit, és különb-különbféle adait felszedi, tartja és oda az hova az szükség kivánja, az tanácsnak akaratjából küldi. Jámbor gyors és eszes szolgákat, kiknek segítségével íljen, magának keressen és válaszszon és gyakorlatossággal ő maga mind az várakat, sókamarákat és egyéb hasonlatos helyeket, kikből az közönséges haszon gyűjtetik, rendelt üdőkben megjárja és meglátogassa, számot vegyen, és ha valaki az tisztartók és gondviselők közül híven és igazán az ő tisztekben el nem járnának, őket az helytartóknak az ő tetszések szerént megváltoztassa, és mindeneket jobb állapotban hozasson. Mikor udvarnál leszen, minden jövedelmeknek módját az helytartóknak megmondja és azoktól minden dolgokról értelmet, tanuságot vétessen.

Mivelhogy pedig minekünk nem kevés szorgalmatosságunk vagyon az mi szerelmes atyánkfiának egészségére, életére és igazán való tanitására, méltóságára és udvarának ékességére: akarjuk, hogy az kik az ő feltartásának, nevelésének gondja viselői lesznek, feljebb való dolgok ne legyen, mint hogy az ő

személyére mindenkor nézzenek, erkölcsben igazgassák, az inasokat és ifjakat, kikkel gyakorlatossággal való léte élete együtt vagyon, ő nekie engedjenek és szolgálatjához szokjanak. És mind ezek miérthogy az hopmesterre nézni láttatnak, ő neki az többi között első tiszti ez leszen, hogy rendelt órákban az fejedelemhez és udvarhoz menjen, az fejedelmet az tanúságra avagy az szentségnek hallására és vadászni vigye, onnat ismét meghozza; és az udvarban mindeneket meglásson szorgalmatoson. Az udvar népének erköltsét és életét mérsékelni igazgassa, és teljességgel arra gondot viseljen, hogy az udvar szorgos és tekintetes legyen, valami háborúságok az udvarban ne támadjanak, senkinek az tisztességének és tisztinek határát által ne hágja, hogy mindnyájan minden napon bizonyos és végezett üdőkben az udvarba gyűljenek, az mit nekik parancsolnak megtartsák, s megcselekedjék. Az fejedelmet vagy lelki dologban vagy pedig egyéb okokért, mikor valami közönséges helyre megyen, elkisérjék és elvigyék. Es akkinek arra való tiszti leszen, hogy az fejedelem asztalát megvesse és ékesítse, étkit felfogja, azoknak először tisztaságok, ruházatjok, hűségek és szorgalmatosságok megtessék; azonképpen azok is, kik ágyas házának és ágyának gondjaviselői lesznek, azont cselekedjék. Hogyha valamely követnek avagy külső embereknek, az helytartóknak akaratjából az fejedelemhez való menésre és köszöntésre szabadság adatik, azon udvarnak hopmestere megtaníttatván az helytartóktól meglássa és azt cselekedje, hogy mindenek akkoron ékességgel és méltósággal legyenek, és azon jövevényeknek és vendégeknek, kinek-kinek az ő állapotja szerént szállást és egyéb ahoz való szükségeket adasson, és alkalmatos emberekre bizza azoknak gondja viselését. Minden dolgokat penig és tisztnek rendinek megcselekedését az helytartóknak az ő igazgatásokból és méltóságokból igyekezzék véghez vinni.

Rövideden mivelhogy minden dolgoknak summáját gondját ez három helytartóknak hadtuk, semmit azoknak semminémű dolgokban hírek nélkül tanácsok nélkül, tenni és cselekedtetni nem akarunk. Mely dolog, hogy mindeneknek fülekhallására és értésére legyen, tünektek nagyságosoknak, vitézlőknek, nemeseknek, gyorsaságosoknak, eszeseknek és tekénte-

leteseknek, tanácsoknak, udvar hadnagynak, ispánoknak, váraknak, lovagoknak és gyalogoknak, kapitánoknak, viceispánoknak, vicekapitánoknak, teljes közönséges nemességnek, királbiráknak, főembereknek és lófejeknek minden székely székekben; polgármestereknek, királbiráknak, székbiráknak, esküttt polgároknak minden városokban és szászságnak székhelyén, és mindeneknek akárminemű állapotban és méltóságban levő embereknek Erdélyországában és Magyarországnak részeiben, kik az mi birtokunk alatt vadnak és laknak, jelenvalóknak és jövendőknek: ez jelen való levelünkben hagyjuk és parancsoljuk, hogy ezt az mi rendelésünket, az tü hasznotokra mi tőlünk, az mi atyánkfiának és ti fejedelmeteknek megért idejéiglen, és az megírt mód és ok szerént, megerősíttetett minden rendében czikkelyében megszeghetetlenül megtartsátok. Az megmaradott helytartóknak méltóságát ugy mint az mi, és az ti fejedelmeteknek tulajdon méltóságát tiszteljétek és féljétek. Azoknak parancsolatjokat fogadjátok el és megtartsátok és semmit az ti hűségtektől és tisztetektől idegent cselekedni ne merjetek. Az mi akartunknak pedig nagyobb bizonyságára ez levélnek alája az mi kezünkirását irtuk, kire az mi titokpecsétünket, melylyel az erdélyi dologban élünk, reá nyomatni hattuk. Ki volt az mi királi városunkba Nepolonÿtzban Bőjtmáshónak hatodik napján 1583-ban az mi országunknak pedig hetedik esztendejében.

Stephanus rex m. p.

Martinus de Berzewitz
cancellarius m. p.

(Egykoru másolata dr. Teutsch superintendens ur nagyszebeni gyűjteményében s egy másik a szász nemzeti egyetem levéltárában.)

XX.

1583. márcz. 24—29.

A fehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Báthori de Somlio vaiuoda Transylvaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod

spectabiles magnifici domini nobiles coeterique status et ordines trium nationum regni Transylvaniae et partium regni Vngariae ditionis videlicet nostrae in generalibus eorum comitÿs pridie dominica Palmarum hoc est ad vigesimum 4-um diem mensis Martÿ proxime elapsum anno domini 1583 hic Albae Juliae ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentarunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humilime ut universos et singulos eos articulos omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum consensum illis praebentes, benevoleacceptare, approbare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare quam per alios ubique per ditionem nostram firmiter observari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum Transylvanicarum et partium regni Hungariae in comitijs eorum generalibus Albae Juliae anno domini 1583. ad Dominicam Palmarum hoc est ad 24 diem mensis Martij aeditis conclusi:

Megértettük kegyelmes urunk fejedelmünk mind fejenként minden rendeknek és statusoknak az nagyságod propositioit, melyekben nagyságod adja előnkben, hogy az hatalmas isten az bódog emlékezetí kegyelmes urunk az nagyságod szerelmes atyja halálától fogva békességben és csendességben megtartotta nagyságodat az országgal és velünk egyetemben, kit főképen tulajdonitunk az mi istenünknek hozzánk való nagy kegyelmességének, annak utána penig az nagyságod és az nagyságod böles tanácsa gondviselésének. Legelőször azért hálát adunk az úristennek és annak utána te nagyságodnak az eddigvaló kegyelmes gondviseléséért és könyörgünk nagyságodnak, hogy te nagyságod az tanácsurakkal ő nagyságokkal egyetemben ennek utána is az mi szegény hazánknak, országunknak szorgalmatos gondja viselésével meg ne szünjék. Az mi rajtunk áll benne, miképen ennek előtte is sem nagyságodnak sem hazánknak semmi dologban meg nem fogyatkoztunk, ennek utána is azonképpen minden hűséges szolgálattal, engedelmességgel, segítséggel igírjük magunkat tenagyságodnak.

(1) Miérthogy peniglen legelőször is az istennek tisztességére főgondunknak kell lenni, és nyilván értjük, hogy sok helyeken ez országban sok különb-különbféle káromlások és innovatiok estenek, esnek is naponként az religio dolgában, hogy ezek tovább ne áradjanak, végeztük: hogy ez elmúlt üdőbeli articulusok az innovatiok felől megtartassanak és exequaltassanak személy válogatás nélkűl, hogy ezekért az élő istennek az ő bosszúállása országúl reánk ne szálljon.

(2) Megértettük az nagyságod propositioiból, holott emlékezetet tött nagyságod az esztendőnként portára szokott tartozó adófizetéséről, hogy jóllehet szinte szokott ideje annak felvettetésének el nem jött volna, de minthogy ilyen szükséges dologért te nagyságod minket az mostani időben úgy mint generalis gyűlésben kénszerittetett volna minket idegyűteni, elakarván távoztatni erre több munkánkat és költségünket: kivánja te nagyságod, hogy ugyan arról mostan is végeznének. Annak okáért kegyelmes urunk nyilván vagyon nálunk, hogy az mi maradásunknak és békességünknek egyik czikkele ebben helyheztetett. Nem illik annak okáért ebben is úgy mint nagyságodnak hazánknak és magunknak megfogyatkoznunk. Egyenlő akaratból azért és végezésből az porta szokott adományának beteljesitésére igérünk te nagyságodnak az nemesség kapuszám szerént kilenczvenkilencz pénzt és ötvenpénzt.

Azonképpen az székely uraim igírik magokat azon egyenlő tere viselésére. Az szász uraim is az ő szokások szerént egyenlő terhet viselnek.

Az magyarországi uraim is igírnek te nagyságodnak kapuszám szerént egy-egy forintot és ötven pénzt.

Az egy forintot igírik te nagyságodnak ez jövendő szent Orbán napjára beszolgáltatni. Az ötven pénzt penig ad festum beati Joannis Baptistae megadni. Könyörgünk te nagyságodnak megtekintvén szegénységünknek megfogyatkozását, vegye kegyelmesen.

(3) Továbbá adja te nagyságod eleinkben, hogy az közönséges törvényeinknek szokott folyása, melyekhez kedig kétolen megállottak volna, hogy annak megindulásának módjáról és rendtartásáról végeznénk.

Tetszett annak okáért országúl, hogy az kegyelmes urunk halála után elvégezett articulusok szerént az mely törvények indúltattanak és processusban vadnak, kik te nagyságod missilis leveleivel indíttattanak, azok azon móddal véghez vitettessenek. Azonképpen az melyek szolgabirák által megindíttattak is, az articulus tartása szerént azon móddal véghez vitessenek. Az kik peniglen semmi processusban meg nem indultattanak, azoknak minden czikkelyben az régi megrögzött rendtartásának még es minden vármegyéken az széken szolgáltassanak.

Az nemesek terminusának celebráltatásában az régi rend tartassék és minden causak az ő terminusukon itíltessenek meg; az quinque casusok is minden nemzeteknek az ő terminusán itiltessenek meg. Azonképpen dost, zálogost, dézma is.

Az székely uraimnak is, az előbeli terminusok esztendőnként megtartatván, kétszer szolgáltassék. Azonképpen az magyarországi uraim terminusa is az előbbi szokások szerént kétszer szolgáltassék, azon napokon az mint az előtt szolgáltatott.

Az szász uraim appellatioi kik transmissioban vadnak az o szekekrol minden gyülések alatt megitíltessenek, de az ő transmissiokon kivel, kiki az ő nemzetek terminusa alatt megitiltessenek.

(4) Vadnak továbbá sok számtalan régi appellatiok, kik az causansoknak nagy fogyatkozásokkal, régtől fogva mester uraméknal hevernek. Végeztük azt is, hogy nagyságod azokat lattassa meg, hogy senki igazságában ne defraudaltassék, melynek meglátásanak itéljük alkalmatosnak lenni, szent Lukács napján elkezdetven egy hétig itiltessék, azután az nemes uraim terminusa mindjárást octava die kezdessék el.

(5) Vagyon továbbá előttünk, kegyelmes urunk, az paraszt rácságnak az országba bejövetele, kikre naponként nem csak paraszt kozségunktól, de ugyan nemes atyánkfiaitól is keserves panaszolkodásokat hallunk, kiket alioquin es hazánknak romlására lenni mind régi példákból mind penig mostani eseleketiből non obscure látjuk.

Végeztük ezt is egy értelemmel és akarattal egész országul, hogy az hazafiai az idegenekért meg ne romoljanak, melyet jövendőnek szemünkkel látunk, hogy az paraszt rácz

község ennek utána be ne bocsáttassék. Az sebesi bánnak is és Ilye felől is nagyságod erős parancsolatot adjon. Az kik pedig megtelepedtenek azok immár itt ben maradjanak, ugyanazon törvénynyel éljenek az melylyel az több regnicolák élnek Mű is az nagyságod parancsolatjának semmit nem reluctalunk. Egyenlő akaratból végeztük azt ilyen conditioval, hogy az kik megtelepedtenek, azok között vármegye ispáni és szolgabirói szabadon járhassanak és minden executiot tehessenek mint egyéb regnicolak közett.

Az mely úr avagy nemes ember ezután az újonnan bejövő ráczokat földére fogadná, ezen az ispán száz girát vehessen.

Valakik kedig ezután be akarnak jőni, valahol reá találnak azokra, zsákmánt vethessenek bennek. Az kik megtelepedtek kedig, azokat felirják.

(6) Sok felűl panaszolkodások vadnak, hogy az jobbágyok megadásában az elébeli articulusok meg nem tartattanak. Miérthogy azokáért héjába valók az végezések, hogy ha minden rendnek[1]) ahoz nem szabják. Könyörgünk nagyságodnak, hogy minden rendekkel ezt in suo vigore megtartassa, és az elszökött jobbágyokat mind kamora helyekről, várak tartományakból városokból és Sajó-tartományból is Magyarországból megadassa, mert az adó előtt sokaknak jobbágyi afféle helyre mennek és az több szegények romolnak miatta, Várad és Debreczen kivel, kik abban maradjanak mint azelőbb voltak, egyéb helyekről megadják. Azonképpen Dévához tartozóból is, az megholt fejedelem halálának utána, ha ki bele ment, avagy ezután menne, ezen végezés szerént repetaltassék; de az kik ennek előtte oda szállottak, azok helyekben maradjanak, vissza ne kéressenek.

(7) Miért penig, hogy az gonosz tevő emberek nem hogy megszűnnének, de naponként vakmerebbekké és gonoszbakká lesznek, melyet egyébnek nem itílhetjük hanem az espán uraim desidiajoknak. Könyörgünk azért nagyságodnak, hogy az espán uraimra bocsássan kemény edictumot, az ő tisztekben járjanak el szorgalmatosan, kiknek te nagyságod mél-

[1]) Más példányban »rendek magokat.«

tóztassék adni autoritást, az gonosztevő embereket mind nagyságod jószágiban, Sajó tartományában is és generaliter minden helyeken megbüntettésére, in timorem mali et laudem boni operis, biró és espánok által.

(8) Megértettük utolszor az nagyságod intését az mi lovaginknak oly készen tartására, hogy az szüksége kévánván készületlennek is ne találtassunk.

Noha tudjuk bizonynyal, hogy erre mind fejenként mindeneknek gondjuk vagyon, mindazonáltal tetszett ebben is, hogy az espán uraim székeknek celebrálásokon arról mindeneket szorgalmatosan admoneáljanak és meg is fenyíttessenek.

(9) Sokféle panaszolkodások vadnak mind Erdélyben mind pedig Magyarországban az harminczadosok violentiája felől, és törvénytelenség felől. Könyörgünk nagyságodnak azoknak dolgokat leválja és coercealja.

Nos itaque praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et partium regni Hungariae nobis subjectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos articulos universos modo praemisso nobis praesentatos, praesentibus literis nostris, de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus eosque ac omnia singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, acceptamus approbamus ratificamus et confirmamus, offerentes nos benevole quod praemissa omnia in omnibus punctis clausulis et articulis, tam nos ipsi inviolabiliter observabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest seu intererit observari faciemus. Imo acceptamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae, penultimo die Mensis Martij. Anno Domini 1583.

(A fejedelem családi pecsétjének h.) Lecta.

(Eredetije dr. Teutsch superintendens úr gyűjteményében, Nagy-Szebenben. Egy más példány a szász nemzeti egyetem levéltárában, egy harmadik Brassó városa levéltárában.)

XXI.

1583. apr. 11.

Báthory István levele a kormányzókhoz, a Rudolffal kezdett tárgyalások ügyében.

Exemplum literarum Maiestatis regiae ad praesides datarum.

Magnificis regni nostri Transylvaniae praesidibus etc. fidelibus nobis sincere dilectis.

Köszönetem és magam ajánlása után. Az miképen azelőtt megírtam, itt gyöngynek szerit nem tehettük, az mi keveset leltek vala, az is régi és apró, és fölötte drága; az mi illeté az kézre valót, nyakba vetőt, és ollas pártára való köveket, nyusztot, abbúl semmi fogyatkozás nem lészen, itt kiszen vagyon. Az gyöngy mire való szoknyára-e, vagy mire, nem írtátok meg volt. Én azt ítélem, hogy szoknyára nem szükség, mert ez mostani időbe ugyan nem szokás, írjátok meg azért, mire kivántaték az gyöngy, hogy érthessük meg mennyi és micsodaféle gyöngy köllene, avagy szükség, avagy nem szükség légyen. Az hugunk beindításának napját kegyelmetek úgy intézze, hogy pünkesd előtt vagy utána három vagy négy nappal jusson ide. Én mihelyt Lengyelországba jut, minden költségének gondját viselem, és az száló helyeket más emberemtül írva küldem. Annak is kegyelmetek regestomát elől elküldje, kik lesznek vele, mind asszonyok, s mind egyéb fő és közemberek, és az asszonyoknak, főnépeknek, melyeknek mennyi lova és szolgája leszen, és mely napra jut az lengyel határba, hogy az szállásokban tudjanak az szerént ílésel kiszűlni. Az portáról, ha mi bizonyt érthet kegyelmetek, és főképen, ha császár személye szerént Persiára indúlna, adja tudtomra kegyelmetek. Én Podlatoszkit az vicelovászmestert bocsátom az portára lovakat venni, és meghagytam, hogy ha csausz pasa fővezér, (?) tahát Márkházy felől serio tractáljon vele és én tőlem tizezer tallért ígérjen. Az császárnál való követünk oly válaszszal jöve meg, hogy májusnak közepére Kassára commissariusokat küld. Én is küldjek és azok az aequivalensét megmutatják, mely napra innét Berzeviczy Mártont bocsátom, de méltó

volna, ha valakit mást is adjungálhatnánk. Írja meg kegyelmetek, kit itélnétek az főnépek közűl alkalmatosnak, vagy ha tetszik-e, hogy más lengyelt bocsátanék. Pater Posovinus megértvén, hogy az pozsonyi gyűlés húsvét után haladott, ide tért vala hozzám, igen contentusnak látom mind az ott való föld felől, ki talán nem árt jövendőbe az ott való állapotnak. Én velem szólván mi lehetne az aequivalens, mért hogy ő ott volt és látta Szathmárt és deprehendálta ex situ locorum micsoda vagyon császárnak, oda az földre, azt itéli, hogy egyéb nincs Munkácsnál és Nagy-Bányánál. Munkács, minthogy Magocsynál nagy summába és bizonyos ideig vagyon nagyobb difficultast mutat, Nagy-Bányát reméli ő, hogy ide adná, de én nem vélem az bányákért. Azért én látván az difficultásokat, hogy ugyan nincs mit adni, biztam ezt Pater Possevinusra, hogyha látja módját, indítsa szerződésben, hogy Szathmárt adná meg ipen, és az falukkal, kiket az erdődi jószágbúl oda bírnak és én mind az jószágnak justa aestimatioját megfizetném. Innét azért Pater Possevinus egyenesen császárhoz méne, hogy opportunitate captata, minthogy pápa őtet bocsátá volt ez dolog végett császárhoz, ez dolgot promoveálná, mely dologra nagy motivum az, hogy pápát fogtuk mindkét felől arbiternek és ő ex libera submissione Caesaris qui agnovit iam jus nostrum, et aequivalens promisit, megjelentette császárnak, hogy componáljon, mert egyebet nem decernálhat, hanem az mi az isteni és természetnek törvénye. Suum cuique reddatur. Imár mi legyen az vége, tempus docebit, kire én nem vagyok oly avidus, hogy ne latum ungvem discedam a bono publico amicorum et reipublicae etc. Tartsa meg isten kegyelmeteket.

Krakóban költ 11. Aprilis, husvét után hétfőn, Anno 1583.

Stephanus Rex m. p.

(A m. kir. országos levéltár, kincstári osztálya »Acta publica Transsylvaniae 1583—94.« czímű gyűjteménye 20-ján.)

XXII.

1583. apr. 20.

Az erdélyi kormánytanács jelentése Báthory Istvánhoz a marcziusi fehérvári országgyülésről.

Exemplum literarum a praesidibus ad regem per Georgium Baló scriptarum.

Sacra regia majestas, domine domine nobis clementissime.

Post fidelium servitiorum nostrorum in gratiam Majestatis vestrae humillimam commendationem.

Az itt való dolgainkról és állapotunkról felségednek ezt írhatjuk, hogy ez elmult gyülésen, ki a mint felségednek megírtuk volt, virágvasárnapon celebráltaték, Sibrik György mindjárást az temetés után az te felséged levelét az országnak a tanács jelenlétében megadá; kit mikor ottan ugyan publice megolvastanak volna, látván azt, hogy nem mindnyájon érthettek volna meg, időt vőnek benne, hogy megmagyarázhatván a levelet és jobban megértvén az felséged akaratját, tudnának mit reá felelni. Ott mindjárást primo illo aspectu megtapasztalók bennek ez dologhoz való nagy kedvetlenséget. Azután estenek azonnal nagy gondolkodásokba, és külömb-külömbféle ratiokkal annyira vitettenek, hogy másod nap kifakaszták minden mérgeket. Az több tanácsurakat, mi kívülünk, béhíván hozzájok arról az helyről, ahol tanács összegyőlt volt, egyenlő akaratból arra mentenek, és azt végezték: hogy addig a felséged rendelésében semmit bé ne vegyenek, hanem először felségedhez küldjenek, és felségednek az ország kévánságát megjelentvén, azt contendálják, hogy felséged ebben az ő közönséges tetszésekhez commodálja magát, ki ez volna: hogy te felséged nem hármat erre a gondviselésre, hanem egyet valakit, a kit ők közönséges akaratból neveznének, praeficiálna. Ezt mikor így elvígezték volna, hozzánk küldének, jelentvén azt: hogy bizonyos okokból tetszett volna nékik, hogy mindjárást felségedet atyjokfiai által megtaláltatnák és intvén bennünket, hogy mi is ezt acceptálnók és a meddig felségedtől válaszok nem jőne, addig mindenek lennének in priori statu, és mi is öresek lennénk az felséged instructiojától, holott ők is addig sem az ő nagysága propositioihoz, sem semmi egyéb ország dolgához nem akar-

nának szólni, hanem mindent akkorra halasztanának, a mikor felségedtől válaszok jőne. Erre mi szép szóval izenénk nékék és kértük őket: hogy temere ne vetnék meg az felséged rendelését, és ne vocálnák azt in dubium, kit te felséged egyszer jó okokból véghez vitt volna; az ország dolgaiba is, kik haladíkot nem szenvednének, efféle akadályokat ne vetnének; gondolnák azt is meg, hogy ez res mali exempli volna, és semmit jót közinkbe nem hozna; annak felette tekéntenének meg az szomszédságot is és az töröket, kiknek az mi egyenetlenségönkkel minden ellenünk való dologra okot és occasiot adhatnánk. Ilyeténképpen izenénk nékik, de csak heába, mert ugyancsak az választ tévék, hogy ezt egyszer elvígezték, és nem tesznek semmiképen egyebet benne. Látván keménységeket, az furornak spatiumot akaránk adni, hogy így tempore et mora mollirentur animi, ac ad sanitatem reducerentur. Élvén azért az te felséged követének authoritásával másodnapra halasztók az választételt ily colorral: hogy az te felséged követe által az főfőnépeket, mindenikét privatim házoknál, s mind magunk a kiket gondoltunk, hogy turbarum istarum auctores essent, aggredialtonk, deterriáltok őket a proposito és eleikbe támasztván et turpitudinem rei et impossibilitatem. Tudván azért, hogy felséged az egyszer elvígezett dologtól, kire felségednek mind autoritása s mind tehetsége lett volna, semmi úton nem recedálna, annyit használtunk némelyeknél mindjárást: hogy azonnal poenitere consilii et sententiam mutare inciperent úgy annyira, hogy másodnapra kelvén és az tanács elszakadván az országtól; midőn Sibrik az tanácsuraktól ordine et singillatim sententias requireret: hogy approbálnák-e minden részében az felséged rendelését, és ahoz tartanák-e magokat? senki közőlek külemb értelemben nem találtaték, hanem mindnyájan dissimulato in prius pudore et compressa invidia, azt vallanák: hogy az felséged vígezése ellen ők nem törekednének, hanem mindenben engednének az felséged akaratjának. Az tanács egyenlő választételét az ország is oda alá megértvén, miképpen, hogy azelőtt az gonosz indulatban követte vala őket, úgy ebben is mindjárást követte és hozzájok hajla; és így az felséged rendelése sok veszekedések és elméknek törődése után helyén marada. Ebben így

meglévén azután az több dolgok is, melyekért az gyűlésnek kellett volna lenni, kiváltképpen az adónak felvetése és az törvény szolgáltatásáról való deliberatio istennek kegyelmességébűl véghez viteték, és egyben akadának csak meg, hogy juramentomot kévánnak vala tőlünk, kit ugyan igen urgeálnának, és minden úton azon valának, hogy reá menjünk, de mivel mentettük magunkat, hogy a nélkűl is hitesek lévén tudnók az mi tisztünket, annak fölötte, hogy te felségedtűl is errűl tanulságunk nem volna, nem is akarnánk olyat magunknak ez ujonnan való hittel assumálni, kit nem köllene és a ki talán felségednek is ellene lenne, hanem, hogy te felségednek ez dolgot készek lennénk megírnya és amít felséged előnkbe adna, abban járnánk el. Ezen ők is megállának és azt kévánák tőlünk, hogy az mi az felséged akaratja errűl lenne, arrúl ez jövő gyűlésre őket bizonyossá tennők, kire mi is reá felelvén nékik, az gyűlésnek úgy lőn vége. Immár te felséged kegyelmes urunk lássa és gondolkodjék róla, mit köllessék ebben cselekednünk. Az hitnek mért köllessék ujonnan tűlünk lenni, mi semmi oly okát nem látjuk, holott efféle közönséges szolgálatra azelőtt is kötelesek voltunk, és most is az mi tisztünk szerént mi csak abban járunk el. Az mi felséged kegyelmes tetszése lészen, azt te felséged mind mi nekünk s mind az országnak adja értésére, hogy ebben is ne nyughatatlankodnának, hanem megelégedvén az mi előbbeni kötelességünkkel lennének el eféle haszontalan kévánság nélkűl, mindazáltal mi mindeneket summittálunk csak az te felséged bölcs itélete alá. Az mi az első és a fő dologot nézi, ki az mi állapotunkat és tisztőnket illeti, arról kölletik talám felségednek több gondolkodásának lenni, holott ez nyilván most meglátszott, mely igen nagy ellenek lett légyen mindeneknek, az te felséged mostani rendelése, és most is nagyobb része mind uraknak s mind főnépeknek, mely igen malcontentusok legyenek véle, mint forgassák elméjeket, hova nézzenek és mitől várjanak, úgy annyira, hogy félő, ha mi változás történnék, kitől isten az ő sz. fiáért megoltalmazzon, valami nagy háború és veszedelem ne következzék reánk és az földnek békességes állapotjára belőle. Te felségednek jó lészen idején provideálni és eleit venni ne malum hoc latius serpat et altius radices agat.

Ha te felséged minket akaratunk és könyörgésünk ellen, ilyen nagy gondos és gyülölséges tisztben vetett, te felséged kegyelmességéből lássa és véseljen gondot reá, hogy ez immár sem nékünk gyalázatunkra et in derogamen M. V. S. sem pedig kit mind éltig cum tota posteritate megsiratnánk ad communem patriae perniciem que saepe ex contrarijs hominum studijs oritur, ne essék. Jó lészen talán felségednek az fő fő népet, úgy mind urakat, főnépeket és szolgarendeket privatim levelével és az kik odamennek, azokat szóval is admoneálni, hogy határokba tartsák magokat, és semmit az közönséges jó és békesség ellen ne moliáljonak, se ti, se tova ne nézzenek, hanem maradjonak az te felséged rendelésébe és semmi közönséges jótól és szükségtűl meg ne vonják magokat, az kiknek pedig köllene, ugyan megadná felséged érteni, hogy ennek mind elei, s mind az vége csak te felséged kezében lött. Mi kegyelmes urunk a mennyire az isten hozzá segét, azon leszünk, hogy te felséged parancsolatja szerint semmiben az mi tisztünkben meg ne fogyatkozzunk, ha az szófogadás és obedientia meg lészen, ki nélkűl a mint jól tudja felséged irritus fit omnis labor. Ennek pedig most az ideje, hogy ne essék amaz non putarem. Csáky Dienes uram immár házához költezik, kinek az minémű füzetést felséged házához rendelt, azt kivánja, hogy felséged ötven lóra töltse és személyére is ötszáz forintot adasson, kiről megtalálja ő maga is felségedet könyörgésével, mi is azonképen írtunk felségednek mellette, immár az te felséged kegyelmességén áll, mit cselekszik vele, helyette Gálffy uramat az felséged akaratjából állatók az tisztbe. Az komornyékságra pedig, amint felséged hagyá Bocskay Istvánt rendeltük, ki jólehet sok szó után, kivel elégtelenségét jelenté vala, engedelmes lőn az felséged akaratjának; vagyon hátra csak ez, hogy minémű fizetése járjon itt udvarnál, kivel az ő rende szerint tisztességgel élhessen, felségeddel végezze, holott mi felséged hére nélkűl nem cselekedhettünk benne, mivel hogy felséged azt parancsolta egy levelébe, hogy az minémű fizetése ottkin Váradon házához járt, azt ezután ittben adassék meg néké. Az pedig ez volt: 32 lóra és 20 gyalogra fizettek néki és 300 forintot adtak személyére, immár ezt mében hagyta ezután felséged, megjárjon-e ugyanazon fizetése házához és

ez fölött ittben való lakására mit rendeli felséged, az az te felséged kegyelmes akaratjára áll, te felséged jelentse meg akaratját, hogy tudja mihez tartani magát, mert ő mind az ottkin valót kévánná, hogy megtartaná fölséged nála, s mind pedig azt ittben való szolgálatjára tisztességes fizetést rendelne felséged nekie. Továbbá kegyelmes urunk a mely levelet ez napokban küldett Balotúl, abban azt írja felséged, hogy gyöngyöt felséged az ifjú asszonyunk szükségére nem küldhetett, de hogy megírnók felségednek, mire kévántatnék mennyi és micsodaféle köllenék. Azért bizony dolog, hogy erre nagy szükségek valamit az szoknyákra, kinek az prémeket (ha főruhák) most főképen csak avval szokták ékesiteni, mind pedig pártákra, fökötőkre, beretákra, szoknyaújákra és egyéb fórevaló ékességekre, de ha már ott sem találtanak, mi másonnon ilyen hertelen szerét nem tehetjük, hanem csak úgy köll elkészítenünk a mint lehet, immár te felséged lássa, mint köllene ezeknek meglenni, mi egyéb módját nem látjuk, hanem ha valami kevés idő lehet hozzá, ott is ezeket hamar megcsinálatják; ez felett te felséged nyakbavetőkkel, függőkkel, kézrevalókkal és nyakszorítókkal, annak fölötte nyuszt és hiúzbőrökkel ott épitse fel ő nagyságát. Az mi emberünk, kit Bécsbe küldettünk volt egyért, másért, most érkezett meg a mint hattuk volt nékie, mindent hozott, ki igen jól esett, mert így immár a mennyire az időnek rövid volta szenvedné, jobban elvégezték az ruhákat. Az elindulás felől pedig az felséged parancsolatja szerént azt végezték, hogy ez jövő hetfén, mely 2-da Maij lészen ő nagyságát innen indítsuk, hogy arra az napra, kit felséged praefigált, idein korán érkezhessék oda felségedhez. Kik lennek pedig ő nagyságával mind urak, főnépek, asszonyok és egyéb kisérők, im az regestomban mind az uraknok elrendelésével össze oda küldtük írva felségednek. Az portáról ha mi hírünk volna, parancsolja felséged, hogy megírnók felségednek, kirűl azt írhatjuk felségednek, hogy im most jöve hozzánk onnon az császártúl és az bassától, Dervis csausz, a minémű leveleket hozott, azoknak mását im oda küldtük felségednek, szóval is ugyan csak in eandem formam szóla, ajánlván az basának urunkhoz és országunkhoz minden jó akaratját. Az persiai had felől egyebet ő sem monda, hanem hogy császár Ferhat

basával az utolsó vezérrel nagy hadát bocsátja most reája; azt vesszük eszünkbe, hogy most ő kévánja az keresztényekkel való egyenességet, hogy ezzel több üressége lehessen az kazullal való dologra; monda azt is, hogy Amhat csausz felségedhez az Jankula pénzeért és kincseért, kirűl kérde tűlünk is, mit hinnénk felőle, mi csak azt mondók, hogy nem tudnók, hanem hinnénk azt, hogy abban majd ugyan semmisem jutott volna felséged kezéhez, erre ő azt monda, hogy 26 ezer tallér jutott volna. Innen az csausz Temesvárra megyen által, az mint jelenté, az ott való basánál is lészen valami dolga, ki mért hogy igen jól volt Zinan bassával, talám immár ő rá is vagyon valami nehézség az portáról, kit mi sem bánnánk, ha volna, mert eleitől fogva nem igen jól alkutt velünk, és az végbelieket semmi dolgokrúl, kikrűl gyakorta panaszolkodtunk nékie, meg nem szólította. Azon leszünk mi is, hogy ne könnyebétsök dolgát, hanem amint ő maga is kévánja, az mi bántásaink mind é (ő) tőle s mind az végbeliektől vannak, azokat eleibe adjuk, hogy eligazítsa és megszabadítson tűlek. Erre vagyon csak főgondunk, mint bocsájthassók el tűlünk, holott ennyi dolog és ennyi költség között, kik eczersmind szorúltanak reánk, az tárháznak ilyen nagy pusztaságában nincs mihez nyulnunk, kedvetlenűl pedig ennét elbocsátanunk ezt, ki az bassánál olyan jó vagyon és nékünk is eleitől fogva jó akarónk volt, sem nem illenék, sem nem hasznos volna, de míg ennyi difficultásokban reá kölleték valahogy, s valamint lehet, erre is erőlkednünk, úgy hogy semmiben urunknak és hazánknak meg ne fogyatkozzunk. Az császárral való dolognak eligazítására im értjük, hogy felséged ad medium Maij Kassára emberét Berzeviczi uramat bocsájtja, hogy felséged nékünk is (*parancsolja*) megirnók felségednek, kit adjungálhatna felséged innen mellíje, mely dologban úgy ítíljük kegyelmes uram mi is, hogy igen szükség és méltó valakinek innen is mellette lenni, mind az felséged méltóságának tekinteteért, s mind azért, hogy egy más tanácsával tudnának úgy ez dologban cselekedni, hogy valami vétket és fogyatkozást felségednek nem tennének. Itíljük azért kegyelmes uram (salvo tamen sapientiori judicio M. V. S.) hogy Kendy Ferencz és Apaffy István erre alkalmatosak lennének. Apaffy István az földet oda jól

tudja, az máséknak is jó judiciuma és magaviselése vagyon. Ezek együtt lévén az felséged praescriptuma szerént mindenben cum bona ratione procedálhatnának. Továbbá kegyelmes urunk az tárház dolgáról et de re pecuniari azt írhatjuk felségednek, hogy mi itt az tárházot majd ugyan teljességgel üresen találtok, az költségnek pedig mindjárást uno quasi momento mennyifélének köllött lenni, felséged jól meggondolhatja. Az temetés alkalmas költségünkbe állott. Az ifiú asszonyunk kiszűlete eczersmind kezdetett, kiért csak Bécsben is harmadfélezer forintot köllött az vásárlásra küldenünk, itthon azonképen mindeneket szereztünk és készítettünk, sok imide amoda való költségünkkel, Giczy Jánosnak is Városra, az uraim fizetésére, egyéb nem lehete benne, hanem három ezer forintot kölleték adnunk. Az gyalog fizetése annak fölötte és ruhájokra való posztóvétel és az mindennapi szükséges költség azzal egyetembe, kit azoknak, kik ő nagyságát békésérék köllött adnunk, elmulhatatlanok voltanak, mindezekre superveniálja az Dervis aga hozzánk való alkalmatlon jövése, kit sok embertelen csácsogása után, mind az ajándékokkal öszve, kevesebbel ezer forintnál el nem vethettünk rólunk. Im mondá ismég, Havasalföldről várjuk az vajdának valami követét hozzánk. Ilyen angustiákban lévén és állván előttünk az ő nagysága dossának is megkészítése az te felséged annuentiája szerént az betleni pénzért szinte háromszor köllött küldenünk, utolszor aztán ugyan ő maga Sigér János hozta el, mert Szabó Miklós meg nem elégedvén az felséged levelével, sem az mi irásunkkal, nem gondolván az időnek is ennyi haladikjával, nem akara egyebet benne, hanem hogy ő maga Sigér János menjen érette, ki elég alkalmatlanúl esék, mert az időnek rövid volta miatt nem lőn aztán mit tennünk, hanem az urunk aronyához, kit egyéb nagyobb szükségekre, kik mind ilyen láb alatt való helyen naponként occurálhatnának, kiváltképpen, hogy az arany is ennyire kezde szűkelni, tartónk vala, kölleték nyúlnunk és az apró pénzt nagyobb részére avval commutálók meg. Találá praeter spem ez az incommodum is, hogy Bethlenből sem hozhatának többet húszezer forintnál, ki csak az dest is jóval nem aequalhatja vala, hanem nolle velle az fogarasi

pénzből, kiben az aranyváltásra egyelőbbe amint felséged hagyta vala, tizezer forintot hozattunk vala ide, hétezer forintot tettünk hozzá és így köllött ezt is megszereznünk; hogy pedig az egész summát aranyúl küldhessük be, abban is eleget laboraltunk, kinek jó lehet elég nehezen szerét tettük és immár ípen küldjük bé. Mévelhogy pedig felséged az fogarasi pénzt ilyen szükséges és hasznos dologra deputálta, hogy ebben defectus ne eshessék, ha felséged jó akaratja, felséged parancsolja meg Szabó Miklósnak, hogy azt a hétezer forintot, kivel az dost suppleáltuk, ex proventibus anni superioris, ki még ipen nála vagyon, repraesentalja, hegy így ez is, kire immár naponként gondunknak köll lenni, el ne múljék. Az költségnek regestomát im oda küldtük felségednek, kibűl meglátja felséged, hogy nem kicsiny summának köllött menni ez készületre, magunk bizony azon voltunk, hogy semmit helytelen helyben ne költsünk és semmiben in nimio excessu, noha sokaknak kivánságok ellen, ne peccaljunk. Az uraim regestomát ám béküldtük vala felségednek, várjuk választ, hogy az megszólétások felől resolválná magát, ki mért, hogy hertelen felségedtűl nem lehetett, e közbe azon vagyunk, hogy minden héábavalóra, az mennyire in hoc principio hozzáférhetünk, az pénzt ne vesztegessük. Az derekárúl azért ennek is csak felségedtűl várunk. In genere pedig felségednek ez szolgák dolgáról ezt bizonynyal írhatjuk, hogy itt annyira elszoktanak immár mindnyájan az szolgálatról és az udvarlástól, hogy sem szép szóval sem feddéssel, in officio nem contineálhatjuk őket. Te felségednek talám jó volna azt is, a ki előtte eljáró, serio admoneálni, hogy tisztében continuus et diligens lönne, mert tales sunt saepe milites qualis imperator. Valami marhája, aranymíve, gyöngye és köves drága marhája és egyéb aprólékja maradott volt az szegény asszonyunknak, azt regestomban fölirattatván, inkább mind odaadtuk ő nagyságával. Mindennyi közűl is egyebet itt nem marasztattunk urunknak, három aranyláncznál egynehány Lisimachus, Gostány (kozon arany) és valami eféle apróléknál, ezt is csak azért míveltük, hogy ha isten fölnevelé legyen ő nála is valami kevés, tamquam pro memoria az atyja és anyja marhájában. Az kit oda visznek, mindeneket Boronkai kezében bíztunk, hogy azután ő

viselje gondját és ott is ő adja kézben. Az regestomból mindeneket felséged rendszerént megérthet. Az köves marhát mi itt meg nem böcsültethettük, mert itt arra való emberek nincsenek, a nélkül is pedig eféle marhának az ára az helylyel és az idővel, azaz az drágasággal és ócsósággal együtt jár, mindazonáltal, ha ki megtudja jól ránczóni az árát, azt hisszük, hogy ugyan jól fölmegyen az summa vele. Az levelek, kik itt az szegény urunk tárházában voltanak a mint felséged parancsulta im pecsét alatt oda küldtük felségednek, kik között azt hiszszük, hogy ott vagyon a reversalis levele is, kit cancellárius uram az szegény urunknak én általom Kendy Sándor által küldött volt, arrúl mi így gondolkodunk vala, hogy talán jó volna azt itt urunk nál tartani, kit ha kitűl isten ótalmazzon valamelyiknek halála történnék, avagy egyéb valami változás esnék, senki az ő jussától ne priváltatnék, ha te felséged azt méltónak ítélendé megkerestetvén az több levelek között, ezt a levelet kiküldhetné felséged, hogy in omnem eventum álljon itt urunknál, mert mi az levelek között itt kereskedni nem akartunk, hanem az mint vagynak úgy küldtük bé őket felségednek. Becs Imre ez napokban hozá nékünk az felséged levelét, kiben parancsolja felséged, hogy az csíki királybírósága, kit felséged néki adott mi is megtartassuk, kiben minékünk mint hogy egyébben is mindenben az felséged akaratját köllött követnünk, csak hogy nem írthettük azt nyilván az felséged leveléből, ha az hámorhoz való kösség is, kit az királybírák keze alúl bizonyos okokért az szegény urunk kivett vala, a mennyibűl illik, hozzája hallgasson, vagy nem, kirűl most is felségedtűl informatiot várunk, mert mi addig erre néki szabadságot nem adhatunk, még felséged ezt nyilván ki nem fejezi, hogy se egyik fél, se másik mi felőlünk méltatlan ne panaszolkodhassék. Az kösségnek a bizony dolog, hogy az két felé való hallgatás elég nehézségére vagyon, mindazonáltal minékünk mindenbe az felséged akaratjának köll engednünk. Isten tartsa meg felségedet jó egésségben. Datum Albae Juliae 20. die Aprilis, Anno Domini 1583.

Mattis Vrae Scrae humillimi servitores
Alexander Kendy de Lona
Wolffgangus Kovachóczy
Ladislaus Somborj.

(Az országos levéltár kincstári osztálya »Acta publica Transylvaniae ab anno 1583—1594.« című gyűjteményének 14—19 lljain.)

XXIII.

1583. máj. 9-én.

István király válasza az erdélyi országgyülési tárgyalásokra.

(*Töredék.*)

Exemplum literarum S. Regiae Maiestatis ad praesides per Georgium Baló datarum.

Magnificis praesidibus regni nostri Transylvaniae etc. fidelibus nobis sincere dilectis.

Magnifici domini nobis dilecti, salutem et nostri commendationem.

Az gyűlésben, hogy úgy először nem tetszett nékiek az én végzésem, nem csodálom és vélem azt, hogy miképen hogy az mennyi fő, annyi értelem, azonképen nekiek rövid értelmek miatt, némelyek irigység miatt, némelyek ambitió miatt, legkevesebb az absoluta malitia miatt peccáltanak, de utut sit, elig hogy nem sokáig perseveráltak az errorba, az mi akaratunkhoz accomodálták magokat és mind adó törvény dolgáról végeztenek; hogy pedig kegyelmetek nem cedált az ő eszelős voltoknak, abban igen dicsérem az kegyelmetek constantiáját, mert akármint bolondoskodtak volna, ennél egyéb deliberatiót tűlem nem vettek volna, mert én azt látom most is, ezent látom mind az ország, s mind az ifju fejedelem javára lenni, quod cum ita sit privatorum affectus commodis publicis libenter postponimus. Az juramentomat, hogy kévánták kegyelmetektűl, ha ez előtt hütes tanácsok nem lettetek volna, méltán kévánhatták volna, de egyszer ezen dologra hitesek lévén, nem látom okát, miért urgeálják, holott nem sokkal külömb igékkel in eundem tamen sensum köllene az hitnek lenni. Instáljon azért kegyelmeteket, hogy legyenek contentusok az előbbi hűtek szerint. Ha pedig ugyan obstinate urgeálnák, ti kegyelmetek ne tartson ellent abban is in hanc formulam. Ego N. juro, quod illmo principi etc. fidelis ero, negotia illustrati suae et reipublicae fideliter tractabo, commoda omnia, quantum in

me est, augebo, damna vero pro posse meo avertam, nec in derogationem illustritatis suae et reipublicae quicquam sciens et volens faciam. Judicia sine ullo respectu personarum judicabo etc. Hogyha valakik vannak, kik temere et malitiose opponálnák magokat ez mi végezésünknek és kegyelmeteknek, azokat kigyelmetek nevezze meg levelébe és azokat úgy megadmoneáljuk, az mint illik . . . . . .

Az én köztem és császár közt való commissiora tetszenék az kegyelmetek itélete, Kendy Ferencz és Apaffy István felől, de látom, hogy az üdő kisü hozzá, azért ugyancsak Berzeviczire bizom és Tiszán túl, ha nem Nagy-Bányát adja falukkal, meg nem elégszem. Tiszán ánnéd sem tudom semmi szabad jószágát Tokajtól elválva, talám ugyan Szathmárt megadja, mert hogy Possevinus által igértem, hogy az épület és hadakozó szerszám és az erdődi faluk árát, melyeket hozzá applicáltak, megadom nékie. Az szolgáknak szófogadatlanságok longo ab usu és netalán az előttek járó lágysága miatt vagyon. Azért contraria contrarijs curanda sunt, az lágyságot diligentia et severitas campiductorum, az abususst privatione stipendij corrigálhatni, admoneálja azért kegyelmetek gesti officij az szolgáló népet is: és végre ugyan megjelentse, hogy egyebet nem tehetnek benne, tudtomra köll adni, és azután azt cselekedni az mit én kegyelmetek eleibe adnék. Én azután, ha szükség lészen, ugyan keményen irok nekiek, és megjelentem azt is, hogy tanulságot adtam kegyelmeteknek, mit cselekedjék, ha ennyi intés nem fogna rajtok, igy kegyelmetek még is inkább declinálhatja az reátok való szót, látván hogy én tőlem lészen hagyva. Az reversalis ha itt leszen meglátom és az mennyibe lehet megjobbítom és visszaküldem. Becs Imrének az királybiróságnak fél részét azon móddal és conditióval adtam, az mind mostanság Bánffy Farkas úram birta és az én irásomra Becsnek bocsátotta. Tartsa meg isten kegyelmeteket. Költ Krakóban, 9-a Maij 1583.

Stephanus rex

mp.

(A m. k. orsz. levéltár kincstári osztálya »Acta Publica Transsylvaniae 1583—1594. czimű gyüjteménye 20—22. lljain.)

XXIV.

1583. szept. 15—20.

A fehérvári országgyűlés határozatai.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio vaiuoda Transsylvanus et Siculorum comes etc. Memorię commendamus tenore pręsentium significantes quibus expedit uniuersis. Quod spectabiles magnifici domini nobiles, coeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię ditionis videlicet nostrę, in partialibus eorum comitijs ad dominicam proximam post festum exaltationis sanctę crucis, hoc est ad decimum quintum diem mensis 7-bris proxime elapsum, anno domini millesimo quingentesimo octoagesimo tertio Albę Julię ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt nobis et presentauerunt infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime, ut eos et singulos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prębendo beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam ubique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transyluanię et Partium regni Hungarię in partialibus eorum comitijs ad dominicam proximam post festum exaltationis sanctę crucis, hoc est ad 15 diem mensis Septembris, anno domini 1583 Albę Julię celebratis editi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk nagyságod közinkbe küldött propositiójából nagyságodnak hazánkra való gondviselését és szorgalmatos vigyázását. Legelőször azért az mi kegyelmes istenünknek hálákat adunk, hogy ekkédig az nagyságod és nagyságod fő tanácsi vigyázása és reánk való gond-

viselése által az mi nyomorult állapatunkba békességesen meg tartott. Könyörgünk ő felségének, hogy ennek utánna is igazgassa az nagyságod és nagyságod tanácsinak elméjét, adjon erőt reánk való gondviselésére, és az mi üdőnkben adjon békességet, kiért adhassunk hálákat ő szent felségének, és dicsérhessük nagyságoddal egyetembe hozzánk való jó voltáért.

(2) Értjük az nagyságod jelentéséből, hogy az két szomszéd oláhországok, kiváltképpen Moldva országa, néminémű hitván lézengő emberek miatt, kik kozákoknak hívattatnak, megháborittatának. Azonképpen az hatalmas császár is oda be Neszter felé azoknak az kozákoknak megbüntetésére nagy hadát indította, ki felől értjük, hogy nagyságodnak is csausza által parancsol, kire látjuk is nagyságodnak, isten után, sok tekintetekért, külömb külömb féle sok gondviselésit. Végeztük azért egyenlő akarattal, hogy ez országba vármegyénként, minden székes helyeken, az nemes uraim lovagjokkal, gyalogjokkal, nagyságodnak erre bizonyos választott főembere jelen létében, szent Mihál nap után tizenötöd napon megmustráltassanak büntetés alatt, úgy hogy az régi articulusok szerint, ha vagy inobedienseknek vagy negligenseknek találtatnak, megbüntettessenek, és hova az szükség kévánja, az nagyságod parancsolatjára indulhassanak.

Az székel uraim is azonképpen megmustráljanak mindjárást és készen legyenek, hogy az hova az szükség kévánja, menten indulhassanak az ő nagysága parancsolatja tartása szerént, melyet kapitán uramtól megértenek.

Az magyarországi uraim is tizenötöd napra megmustráljanak székes helyeken. Az szász uraim is az ő módjok szerént gyalogokat megmustráltassák.

(3) Tudjuk annak felette kegyelmes urunk nagyságod sok külömb-külömb-féle szükségit és naponként való költségit, de miért hogy semmi időben nagyságodban meg nem fogyatkoztunk, tudván, hogy te nagyságod is az mi segítségünkkel lehet az reánk való gondviselésre elég, igírünk azért nagyságodnak ravás szerént és régi mód szerént kilenczven kilencz pénzt ad primum diem novembris beszolgáltatni fogyatkozás nélkül.

Az székel uraim is ezen tereh viselésre igírik magokat.

Azonképpen az szász uraim is az ő módjok szerint.

Az magyarországi uraim is az ő módjok szerint igírnek kapuszám szerént nagyságodnak egy egy forintot.

(4) Az Várad épitését is miért hogy ismerjük hasznosnak continuáltatni, igírünk nagyságodnak arra ennek előtte observáltatott segítségünket, kapu szám szerént minden nemzetség ötven-ötven pénzt, ez jövendő vizkereszt napjára beszolgáltatni.

(5) De miért hogy kegyelmes urunk ismerünk közöttünk az szegénségnek elpusztulásába sok fogyatkozást, és ebből községünkre naponként szállott nyomoruságot, ínséget és desolatiót, végeztük annak okáért országúl, hogy ha valaki lenne, ki jószágába pusztaság miatt az rovás fizetést el nem viselhetné, találja meg könyörgésével te nagyságodat, és nagyságod adjon mandatumot az fő ispán uraimra, hogy személyek szerént meg oculálják az pusztaságot, és az fő ispánnak az egyik ő maga személye szerént kimenvén az meg nevezett panaszolkodó félnek jószágába, ott meglássa, hogy ha vagy tűz miatt vagy halál miatt az jobbágy elpusztúlt, tehát annyi részébe, az mennyi adó fizetés ép korába az ravás után rajta volt, az ispán leszállítsa az adót, és te nagyságod szám vevőivel az ispán adta czédula szerént acceptáltassa. Insuper ha oly hely leszen, hol egy szegény ember az raváshoz egyedül volna, és marhájába megfogyatkozott volna, erről az casusról nagyságod instruáltassék az ispánoktól, kiről nagyságod kegyelmesen annak állapatja szerént és az igazság szerént tegyen deliberatiót.

(6) Voltanak sok végzések immáron egynehányszor gyűlésünkbe az ispán uraim kimenések és oroknak minden helyeken való büntetésre való szabadságok felől, kiből sok panaszok jőnek előnkbe. Végeztük annak okáért ezt is, hogy az mostani gyűlésink előtt való végezésünket observáltassa nagyságod minden czikkelébe, és az ispán uraimnak adjon autoritást, legyen szabad megbüntetniek Sajó tartományába is [1]) az

[1]) Az az a Sajó folyó mellékén Doboka-vármegyében.

gonosz embereket, egyebütt is mindenütt az nagyságod jószágába Görgéntől és Dévától megválva.

(7) Végezetre sok atyánkfiai panaszolkodnak, hogy az jobbágy megadásába az ország végezési nem observáltatnak: miért hogy penig haszontalanok az végezések, ha meg nem observáltatnak, végeztük ez mostani gyűlésbe is, hogy nagyságod minden helyekről az végezett articulusok tartása szerént adassa meg az elszökött jobbágyot.

Nos igitur prȩmissa suplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et partium regni Hungârię nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos uniersos articulos, modo prȩmisso nobis prȩsentatos, prȩsentibus litteris nostris de verbo ad uerbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque et omnia ac singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos beneuole, quod prȩmissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest seu intererit, obseruari faciemus, imo acceptamus approbamus ratificamus et confirmamus, harum nostrarum uigore et testimonio litterarum mediante. Datum in ciuitate nostra alba Julia die vigesima mensis Septembris, anno dominj millesimo quingentesimo octoagesimo tertio. [1])

(P. H.)

Lecta.

---

[1]) Ezen példány hátára van jegyezve egykoru kézzel: »Kérem kegyelmedet, hogy az úr leveleit, kit az czérnával bekötöztek, küldje meg Hodosra hamarsággal, az úr irt valami dolgokról. Az articulus árrából hiszem megszolgálunk kegyelmednek. György deák Vásárhelyi.«

(Eredetije az erd. Muzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Auth. art. Diaet. Trans. I. köt.) Megjelent Erd. tört. adatok IV. köt. 325—328. l. Másik eredeti példánya Szebenben a Bruckenthal-féle muzeumban, egy harmadik a dr. Teutsch-féle gyűjteményben.

XXV.

1583. oct. 3.

Töredék a kormányzók leveléből az országgyülési tárgyalásokról.

Exemplum literarum a praesidibus ad regem per Paulum Don datarum.

. . . . . .

Továbbá kegyelmes urunk ez elmúlt szt.-kereszt napján itt szokás szerént gyülésünk lőn, kiben főképen csak az adót vettük föl és mustrát rendelénk az vármegyéken és székeken; melynek úgy tetszett, hogy igen méltó meglenni nemcsak azért, hogy az emberek serkenjenek és készen legyenek, ha nem csak az gyülés előtt érkezék is meg a császárnak egy csausza Moldován által hozzánk erős parancsolattal, kinek mását mi oda küldtünk felségednek, hogy mindjárást népet, hadat bocsássunk, nem Moldvába, mint azelőtt irja vala, hanem az beglerbég mellé az kozákokra, mely csauszt, noha mi amint köllött szép szóval és minden engedelmes magunk ajállásával, hadunknak készen voltával bocsátánk el innend, mindazáltal azután többet gondolkozván az doleg felől, tetszék az, hogy teljességgel, séketséggel el ne mulassuk az császár parancsolatját, hanem országgal is készen legyünk és egyébképen is megértekezvén az beglerbég jövéséről, szándékáról és az kozákokrúl is, ha még valahon fönn vannak és valamire ügyekeznek, ugy az üdőhez és az szükséghez szabjuk magunkat. Ez alatt Péter vajdához is emberünket bocsátjuk, ki által mind megirtuk, s mind pedig megizentük néki, mit parancsoljon az császár, és ha ahhoz kölletik magunkat tartanunk az mi hadunk miatt, kit kölletik felessen oda bocsátanunk, nagy pusztaságot és kárt fog országa vallani, holott efféle kártételtül az hadat semmi módon meg nem tarthatni, hanem venné inkább ő maga eleit, mind az beglerbegnek s mind az hová szükség lenne adná érteni és végezni el velek, hogy a mi hadunk oda ne munkálkodnék. Ezt noha ilyen okokkal akarjuk elke-

rülni és directe ki nem mondhatjuk, mindazonáltal az mi szándékunk az, hogy a töröknek mindent mutassunk, akaratunkat, készenvoltunkat, és ha egyéb nem lehet benne, még az határég is elbocsássuk jó módjával népünket, de azért arra soha ne menjünk, hogy Moldován által Nester mellé, avagy annál is tovább az törökkel együtt novo et non admittendo exemplo hadakozzunk és népünket koczkára vessük. Jólehet, hogy vagyunk ilyen itéletben, hogy ennek is ilyen új és mód nélkül való parancsolatnak, nem az kozákok, kik eddig, azt hisszük régen helyekre szalattanak, sem az mi segítségünk nélkül való szükelkedések, hanem csak az bassa kedvetlensége és reánk való nehézsége az oka, kit minden úton ki akar fokasztani, hogy így is, vagy akarjuk, vagy nem kedvét keressük és telhetetlen kévánságának eleget tegyünk. Ez szt. Lukács octávájan terminusunk lészen, kit az nemességnek kértére, az itt való helynek szüksége miatt Kolosvárott celebráltatunk, holott mert hogy nekünk az apellatiókért jelen köll lennünk. Pater Joannes tetszéséből és javallásából urunkat is oda vihetjük, holott tanulságában is semmi fogyatkozás evvel nem lehet és egésségének is az helynek változása erőt fog és alacritást hozni stb. Datum Albae Juliae 3-a die Octobris 1583.

Alexander Kendy de Lona
Wolffgangus Kovachóczy,
Ladislaus Sombory.

(A mk. orsz. levéltár kincstári oszt. »Acta publica Transsylvaniae 1583—1594« czímű gyűjt. 46—47 lapjain).

XXVI.

1584. apr. 25. máj. 2.

A fehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio vaiuoda Transsyluaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod spectabiles magnifici domini nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię ditionis videlicet nostrę in partialibus eorum

comitijs, ad diem dominicam proximam post festum beati Georgij martiris proxime elapsum anno domini 1.5.84. hic Albae Juliae, ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et presentauerunt infrascriptos articulos, in eisdem comitijs partialibus paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos. supplicantes nobis humilime, vt vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prebere, beneuole acceptare, approbare, confirmare, et tam nos ipsi obseruare (quam per alios ubique per ditionem nostram obseruari) [1]) facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum nobilium triumque nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungariae, in partialibus eorum comitijs ad diem dominicam proximam post festum beati Georgij martiris anno domini 1.5.84. ex edicto nostro celebratis editi Albę Julię.

(1) Kegyelmes urunk, megértette az három nemzetség, ez országbeliek, az magyarországi urainkkal atyánkfiaival egyetemben, nagyságodnak közinkben küldött és izent propositióit, melyekben értjük először nagyságodnak hozzánk való kegyelmességét és hazánkra való gondviselését. Annak utánna terjeszti nagyságod előnkben hasznos és szükséges dolgait, melyek néznek az mi hazánknak közönséges megmaradására és ótalmára. Hogy penig nagyságod ilyen nagy gondviseléssel és fáradsággal vagyon koronként és szüntelen az szegény hazánknak megmaradására és javaira; ezt mi országúl és nemzetségűl mint alázatos hívei igyekezünk nagyságodnak hála adással megszolgálni, könyörögvén nagyságodnak, mint kegyelmes fejedelmünknek, hogy ennek utánna is ezen kegyelmességét, gondviselését, fáradságát ez szegény országtúl meg ne vonja.

[1]) Az erd. Muzeum eredeti hiteles példányából, a zárjel közé rekesztett szavak, a leíró figyelmetlensége következtében ki vannak hagyva.

(2) Miért hogy penig kegyelmes urunk legelőször az régi szent királynak és az mi eleinknek is gyűlések az isteni tiszteleteken, ki minden dolognak fő fundamentoma, kezdetett el, annak okáért mi is azt akarnók követni, az religio dolgárúl ilyen végezést töttünk, hogy az religio dolga minden részében és czikkelyében abban obseruáltassék meg, az mint 1.5.81. esztendőben Kolosváratt prima die Maij az generalis gyűlésbe végeztetett volt, és az előbbi articulusok szerént libertas religionis megtartassék, csakhogy innovatiók ne legyenek, az articulusba el végezett büntetés alatt.

(3) Annak felette miért hogy int nagyságod bennünket országúl az császár adajára, idején való beszolgáltatására, azért az császár adajában az nemesség ígér kapu szám szerént kilenczvenkilencz pénzt ez jövendő juniusnak első napjára.

Azonképpen az székely uraim is az megnevezett napra ígérik magokat, hogy beszolgáltatják.

Az szász uraim is az ű rend tartások és módjok szerént szolgáltatják.

Azonképpen az magyarországi uraim is az egy-egy forintot kapu szám szerént megadják.

(4) Miért hogy ismerjük nagyságodnak külömb- külömbféle szükségét sok rendbeli szükséges dolgokra, melyek naponként mind belső mind külső helyekről occurrálnak és találják nagyságodat, azoknak beteljesítésére rendelt minden nemzetség az magyarországi uraimmal egyetemben kapu szám szerént ötven ötven pénzt, melyet fogyatkozás nélkül juliusnak első napjára beszolgáltatni ígérik magokat.

(5) Végeztetett ez is, hogy az apró vasat, aczélt és egyebeket az régi mód szerént sokadalmokba minden helyeken behozhassák, és szabadon árolhassák és vehessék.

(6) Az mustrálásra minden nemzetség készen legyenek az előtti elvégezett articulus tartása szerént mind ahoz való hadakozó szerszámokkal, hogy valamikor és az mely napra nagyságod parancsolja, megmustráljanak.

(7) Tetszett ez is, miért hogy az gonoszság és az sok égetés nem hogy meg szünnék köztünk, de naponként inkább-inkább árrad, azért az ispánok, király bírák és ahoz rendeltetett tisztbeli személyek kedvezés nélkül kergessék, büntessék

az gonosztevőket, nem csak czirkáláskor, hanem egyébb üdőben is, az ki adott személyeket penig az féle tiszttartók, az kiknek ezeknek büntetése competál, tisztek vesztése alatt meg ne sarczoltassák, hanem okvetetlen érdemek szerént megbüntessék.

(8) Végeztetett ez is egyenlő akaratból, hogy az kamorákról az előbbi mód és szokás szerént az nemességnek és az székely fű népeknek és ló fejeknek házokhoz az kamora ispánok sót adjanak, és abból vámot ne vegyenek.

(9) Utólszor miért hogy Veselényi Miklós az egyik ítélő mestert isten ez világból kivötte, és sok levelek maradtak iratlan és pecsételetlen, mind az régi levelekkel egyetemben, annak okáért végeztetett köz akarattal, hogy Veselényi Gáspár adja Radványczi Márton ítélő mester kezéhez az leveleket, melyeket Zoltai Jánossal, az hütös assessorral egyetemben felregestráljanak, és az ítélő mester, az mely dologba törvény lött, annak leveleit megirattassa, az mely levelek irva volnának, azokat meg pecsételtesse és az causánsoknak ki adja, hogy így senki meg ne fogyatkozzék igasságában. Egyéb levelek is, az melyek volnának, azoknak az kié lesznek, megadassanak.

Nos itaque premissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum Transsyluanię et partium regni Hungarię ditioni nostrę subiectarum clementer exaudita et admissa, prescriptos articulos ac omnia et singula in eisdem contenta acceptamus approbamus roboramus ratificamus et confirmamus, ac tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet cuiuscumque ordinis et status homines, ditioni nostrę subiectos, obseruari faciemus, in omnibus suis punctis, clausulis et articulis, testimonio presentium mediante. Datum Albę Julię secunda die Maij anno domini millesimo quingentesimo octoagesimo quarto.

(P. H.)

Lecta.

(Eredetije az erd. Muzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authen. Art. Diaet. Trans. I. köt.). Megjelent Erd. tört. adatok IV. köt. 329—332. l. Egy másik példánya meg van Nagy-Szebenben a Bruckenthal muzeumban, egy harmadik Teutsch superint. birtokában.

XXVII.

1584. máj. 13.

A kormányzók jelentése az aprilisi fehérvári országgyűlés folyamáról.

Sacra r. Majestas dne dne nobis clementissime!

Post fidelium ac perpetuorum servitiorum nostrorum in gratiam Mattis vestrae scrae humillimam commendationem.

. . . . . .

Továbbá kegyelmes urunk ez elmúlt Szt-György nap után itt szokásunk szerént gyűlésünk vala, kiben főképen csak az adó és a mustra dolgát, ut nos paratos et vigilantes vicinis nostris esse ostenderemus, akarók vala elvígezni, de véletlen ilyen dolog találá bennünket, az ország azt izeni, hogy felségedhez akarnának küldeni, abban törekednének felségednél, hogy felséged libera electiót engedne nékiek, választhatnának egyet valakit az ország gondviselésére. Ezt az ő propositumokat mi választig improbálók, his potissimum rationibus, hogy ez ideje után való kévánság volna tőlek, holott eszekbe vehették eddig az felséged mensét, mint viselné ezt az dolgot felséged magánál, erre felséged suffragijs aliorum non indigeret, felségedet evvel ne molestálnák, az felséged judiciumát temere in dubium non vocarent, gondolnák meg az török reánk való nízését, ki eféle electioból, ha szintén felséged megengedné is, mást magyarázna, kivel az országnak nem kicsiny gondot és költséget sine ulla causa szerezhetnének; tekéntenék meg az szomszéd országokat is, kiktől eféle importunis rationibus és tumultibus csak jegyzést vennének magokra; egyéb ratiókkal is, a kikkel tudók, választig csendesíténk vala őket, ez csak héában, mert ugyan általába megizenék, hogy erről el nem mennek; ezt hallván megint izenénk közikbe, hogy ha ugyan ez akaratjok, hogy felségedet erről megtalálják, ne éljenek eféle pompával és aparatussal való követséggel, hanem csak írjanak felségednek, és ha az levelet vagy Pál deákra az felséged emberére, vagy az postára, kit mindjárást készek lenné-

[illegible] nem akarnák bízni. bocsássák. [illegible] felségedhez véle. Erről ennyihány nap [illegible] de az supra csak actum egimus. semmi [illegible] helyt sem adának. hanem ugyan [illegible] hogy felségedhez minden nemzetségbűl, [illegible] designálának is: az nemességbűl A[illegible] István, az székelyek közül Kornis Farkast, azonképen [illegible] költséget is rendeltenek. és az [illegible] praetigáltanak. Mikor [illegible] egyebet nem tehetének nékik, hanem [illegible] nehézségek te felségedtől, avagy az [illegible] mi ne lennénk okai, akaratjokra [illegible] És így lőn vége kévánságoknak, melyet [illegible] felségednek értésére akaránk adni. [illegible] more animorum, quo partium [illegible] a principio usque ad finem. [illegible] sok intésekkel és rati- [illegible] felséged Pál deáktól rövid nap [illegible] és arról is aztán gon- [illegible] között. hogy ezt is breviter [illegible] hogy az te felséged reso- [illegible] várnák meg, holott felséged az [illegible] az mi megtalálásonk után, [illegible] volna az mi dolgunkat, rígen [illegible] volna és nem sokára meg is jelen- [illegible] az ő instálások erről csak [illegible] In summa mindennel érte [illegible] de sem egygyel, sem mással [illegible] hanem kínytelen reá köl- [illegible] teljességgel opponáltuk volna [illegible] láttuk, minthogy szó is esett volt [illegible] hogy sem az császár adójáról, sem [illegible] hanem csak úgy vígtele- [illegible] akadályokkal oszlotta- [illegible] az mi diligentiákat és conatu- sinkat felséged suo tempore bizonyosban ab ipsis oculatis testibus megértheti. Isten tartsa meg jó egésségben és szeren-

csésen, sok és hosszú ideig felségedet. Datum Albae Juliae 13-a die Maij anno domini 1584.

Sacratissime Mattis Vrae

humillimi perpetui servitores
Alexander Kendi de Lona,
Wolffgangus Kovachóczy,
Ladislaus Sombory.

(A m. k. orsz. levéltár kincstári osztálya »Acta publica Transsylvaniae 1583—1594« czímű gyűjt. 72—73. lapjain).

XXVIII.

1584. aug. 20-án.

Meghívó a szept. 20-iki fehérvári országgyülésre.

Egregie et prudens, circumspecti nobis dilecti. Salutem et fauorem. Emerserunt quaedam negocia, ad publicum hujus regni statum atque bonum spectantia: ob quae ex dominorum consiliariorum nostrorum sententia comitia partialia cum dominis regnicolis et nobilibus trium nationum regni Transsylvanie et partium regni Hungarie ditioni videlicet nostrae subjectarum ad dominicam proximam ante festum Mathei apostoli, hoc est, uigesimum diem mensis septembris proxime venturum hic Albae Juliae celebrare decreuimus, quo tempore de rebus publicis ea quae ex usu omnium erunt in medium proponemus ac una nobiscum, qui aderitis, alijsque dominis regnicolis more solito agemus atque deliberabimus. Quare committimus vobis, ut vos quoque ex illa ciuitate ac districtu vestro Barcensi quatuor ex fratribus vestris viros graues et usu rerum atque authoritate pollentes vna cum judice vestro primario ad diem praedictum huc Albam Juliam, ubi nos quoque deo juuante aderimus, cum plenis mandatis tractandorum et concludendorum negotiorum gratia transmittere et expedire debeatis. Secus non facturi. Albae Juliae 20 die Augusti anno domini 1584.

Sigismundus Bathory
de Somlio m. p.

Czím: Egregio ac prudenti circumspectis judici juratisque ciuibus ac vniuersitati senatus ciuitatis nostrae Brassouiensis nec non districtus Barcensis sincere nobis dilectis.

(Eredetije Brassó sz. k. város levéltárában).

XXIX.

1584. szept. 20—25.

A fehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismuldus Bathorj de Somlio vajuoda Transsyluanię et Siculorum comes etc. Memorię commendamus tenore pręsentium significantes quibus expedit uniuersis, quod magnifici domini nobiles, caeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię, ditionis videlicet nostrę, in partialibus eorum comitijs ad dominicam proximam ante festum beati Mattey apostoli, hoc est ad 20 diem Septembris, anno domini 1584 in ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt et pręsentauerunt nobis infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnaminj consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, vt nos vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prębendo, beneuole acceptare, aprobare, et confirmare, et tam nos ipsj obseruare, quam per alios ubique in ditione nostra firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungariae in comitijs eorum partialibus in ciuitate nostra Alba Julia anno domini 1584. ad dominicam proximam ante festum beati (Mattei) apostoli, hoc est 20 diem Septembris editj.

(1) Kegyelmes urunk, megértettük nagyságodnak közinkbe küldött propositiójából nagyságodnak külömb-külömb-

féle szükségit, és nem csak az környüle való udvara népének és az szolgáló rendnek tartására, hanem az külső, ide s tova mind portára, mind egyébüvé és sok változásokban sok szükséges helyekre való költségét, és közönséges hazánkra való szorgalmatos gondviselését, kiért nagyságodnak mind fejenként, mint nagyságodnak alázatos hívei, nagy hálákat adunk, könyörögvén nagyságodnak, hogy nagyságod az mint elkezdte, az ő eleinek dicséretes példáját követvén, ez után is mindenkor ezen hazánkhoz való jó hasznos gondviselésében meg ne fogyatkozzék.

(2) Hogy penig nagyságod ezekre az előtte való költségekre elég lehessen, ígérünk nagyságodnak szeretettel és jó akarattal az egyébhai mód és rendtartás szerént az nemességtől minden porta számra kilenczven kilencz pénzt, kit ez jövendő szent Márton napjára minden fogyatkozás nélkül igyekezünk nagyságodnak be is szolgáltatni.

Mely tereh viselésre az székely uraim is igérik magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerént egyenlő terhet viselnek.

Azonképpen magyarországi uraink és atyánkfiai azon terehre igérik magokat.

(3) Annak utánna az Várad épületire az porta szám szerént ötven ötven pénzt, melyet ez jövendő vizkereszt napjára nagyságodnak éppen bészolgáltatunk.

(4) Továbbá miért hogy sok panaszok vadnak az ispánokra és az királbirákra, hogy szokott terminusokon és napokon az vármegyéken és székeken törvént nem szolgáltatnának, végeztetett, hogy az törvény szolgáltatás szorgalmatoson continuáltassék, az székeknek szokott napjai semmiképpen el ne múljanak, kire az ispánoknak és királbiráknak pro officio fő gondjok legyen.

(5) Végeztetett ez is, hogy ispánok és királbírák, az előbbi articulusok tartása szerént, egyszersmind az gonosztevő emberek kergetésére kiinduljanak, annak penig napja vizkereszt napja legyen; az nagyságod jószágába is, mellettek lévén az tiszttartók, bemehessenek az gonosz emberek kergetésére; ha penig az tiszttartók contumacia ducti az ispánokkal el nem akarnának menni, az ispánok ugyan elmehessenek és az ő tisz

tek szerént minden kedvezés nélkül hiven eljárjanak, hogy az gonoszság megszünjék minden helyeken.

(6) Tetszett ez is kegyelmes urunk országába, hogy az vármegyékről, székekről, az decretum tartása szerént minden appellatiók három forint felett, exceptis causis criminalibus, sub poena in decreto expressa az nagyságod táblájára elbocsáttassanak.

(7) Az elszökött jobbágyok felől most is úgy végeztetett, hogy azok mind kamora helyekről, mind egyebünnét az előbbi articulusok tartása szerént megadassanak.

Nos igitur pręmissa suplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et partium regni Hungarię nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa prescriptos articulos modo prędmisso nobis presentatos presentibus litteris nostris de uerbo ad uerbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes acceptamus, aprobamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos beneuole, quod prędmissa omnia, in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest seu intererit, obseruari faciemus, imo acceptamus, aprobamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in prędicta ciuitate Alba Julia uigesima quinta die Septembris, anno domini millesimo quingentesimo octoagesimo quarto.

(P. H.)

Lecta.

(Eredetije az erd. muzeumban. (Jos. Com. Kemény Codex authent. Art. Diaet. Trans. I. köt. — Megjelent: Erd. tört. adatok IV. köt. 332—335. l. Egy másik példánya meg van Szebenben a Bruckenthal muzeumban.)

XXX.

1584. decz. 14.

A kormányzók jelentése Báthory Istvánnak a szeptemberi országgyülés folyamáról.

Exemplum literarum a senatu ad S. R. Majestatem per Thomam Somogyi datarum.

Sacra regia Majestas dmne dme nobis clementissime!

Post fidelium ac perpetuorum servitiorum nostrorum in gratiam Majestatis vrae sacrae humillimam commendationem.

Ez elmúlt gyülésről, ki septemberben lőn megtartva, azt irhatjuk felségednek, hogy ez is tumultus és verekedés nélkül nem lehetett, mert azféle választ-tételének megértése után, eorum animi qui in spem rerum novarum erecti erant, conquiescere non potuerunt, hanem végre post multas altercationes mint találják, s miről találják meg esmég felségedet, az törvény dolgában akadának meg és azt kezdik vitatni, hogy semmi törvény addig ne szolgáltassék, a meddig felséged az itt való állapotot az ő kévánságok szerint el nem rendeli, kit ilyen praetextussal forgattanak, hogy mi hitesek nem volnánk és azért is törvényt nem tehetnénk, sed hoc speciosum potius, quam verum, mert az belie' volt,*) hogy evvel inkább és hamarább extorqueálhassák felségedtől, quod tantopere concupiverunt; ennek az ő mód nélkül való kivánságoknak mi az mi tisztünk szerint sok argumentumokkal resistalunk, eleikben támasztván először az törvénynek, ennyi sok naponként való gonoszságoknak, violentiáknak, egyéb excessusoknak, kik mind ex malorum impunitate nascerentur, szaporodásaért való necessitását, annak utánna a jó szertartást, és ez mostani csendességet, kiben kár és gyalázat is volna az idővel ugy abutálni; végre az felséged expressum mandatumát is, holott felséged dissertis verbis meghagyta volna egynehányszor miniknünk, hogy az törvénynek szolgáltatását ne intermittálnánk, kinek mi a meddig az tisztben lennénk, — quidquid ipsi velint, engedni kötelesek volnánk, egyéb okokat elől nem számlálónk, mert fárattik mindeneket, ut in re tam aequa, et honesta

*) T. i. a lényege ez volt.

érteniek adtunk, viszontag azt is argumentis clarissimis megmutattuk, quam absurda et indigna esset isthaec ipsorum postulatio. Ha penig csak az mi személyönk áll előttök, evvel ne offendáltassanak, mert mi ottan az appellatioknak meglátását, ki a mi jurisdictionkat in persona principis concernálná, készek volnánk elhalasztani, folyjon csak az táblás törvény, melynek certi ordinarij és esküttt birái volnának. Efféle disputatióban dies aliquot desumpti sunt, végre osztán, midőn ugyan nem akarnánk tovább erről vélek contendálni, ő magok sponte tanquam propria consciencia et veritate moti, mindennek engedének, és úgy lőn vége az gyűlésnek, az terminusokat azért meghirdettük és azon is leszönk, ha valami repentinus casus nem talál bennünket, hogy az törvény meglegyen, stb. Datum in arce Gyalu 14. Die Decembris 1584.

Majestatis vrae sacrae

Humillimi ac perpetui servitores
Alexander Kendi de Lona,
V. Kovachóczy,
Sombory László.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltár kincstári osztálya »Acta publica Transsylvaniae 1583—1584« czimu gyűjt. 94—95. lapjain.)

XXXI.

1585. máj. 9—19.

A gyulafehérvári országgyülés törvényczikkelyei.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio Vaiuoda Transsylvanie et Siculorum comes. Memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit uniuersis quod spectabiles et magnifici domini nobiles ceterique status et ordines trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungarie ditionis videlicet nostrae in partialibus eorum comitijs ad diem dominicum Cantate hoc est ad nonum diem mensis Maij proxime elapsum anno domini millessimo quingentesimo quinto hic Albe Juliae ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et presentauerunt infrascriptos articulos

in eisdem comitijs partialibus paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humiliter ut universos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes nostrum consensum praebere beneuole acceptare approbare confirmare et tam nos ipsi obseruare quam per alios vbique perditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum nobilium triumque nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię in partialibus eorum comitijs ad diem dominicam Cantate anno domini 1585. ex edicto nostro celebratis conclusi Albae Juliae.

Megértettük kegyelmes urunk az te nagyságod közünkbe küldött propositioiból, hogy nagyságodnak szüntelen való vigyázása és gondviselése volt és vagyon is az mi megmaradásunkba. Melyet nagyságodnak mind országúl nagy hálaadással megszolgálunk, mint kegyelmes urunknak könyörögvén nagyságodnak, hogy ennek utána is az mi szegény hazánknak gondviselésétől meg ne szünjék.

(1) Miért hogy penig legelőször az régi szent királyoknak és az mi eleinknek is gyűlések az isteni tiszteleten, ki minden dolgoknak főfondamentoma, kezdetett el, annak okáért mi es azt követvén az religió dolgáról ilyen végezést töttünk, hogy az religio dolga minden részében, czikkelében abba maradjon, az mint ennek előtte való generalis gyűlésekben, partialisokban is végeztünk róla és azon mód tartassék meg az religióban mindaddig, mig nagyságod generalis gyűlésben országával más végezést nem teszen.

(2) Értjük azt is az nagyságod propositióiból, hogy az mi megmaradásunk az hatalmas császár kedve keresésében áll, mely adománynyal lészen meg. Annak okáért az császár adajának beszolgálására az nemesség kapuszám szerént és régi mód szerént másfél forintot igér nagyságodnak, melynek kilenczven kilencz pénzét ez jövendő szent Vid napjára, az ötven pénzét peniglen szent Margit asszony napjára nagyságodnak fogyatkozás nélköl beszolgáltatjuk.

Mely teherviselésre az székely uraim is igírik magokat.

Az szász uraim is az ő rendtartások szerént és mód szerént ez terhet viselik.

Azonképpen az magyarországi uraink és atyánkfiai bészolgáltatják nagyságodnak azon terminusokra az másfél forintot.

(3) Vannak sok appellatiók, kik ez ideig meg nem láttattak, tetszett, hogy minden nemzet appellatiói az ő szokott terminusokon megláttassanak.

(4) Miért penig hogy látjuk fűnek, szénának és egyéb élésnek szűk voltát, végeztük azt, hogy székely terminus elhaladjon és ez üdőnek szűk voltáért, ha az úristen alkalmatosságot ad, szokásunk szerént és articulusok tartása szerént minden nemzetnek szolgáltassék meg terminusa, kiről nagyságod minden rendeket idején certificáljon.

(5) Az szökött jobbágyokról végeztük azt, hogy az régi articulusok tartása szerint minden helyekről megadassanak, mind kamora helyekről, várok tartományából és városokról.

Miért penig hogy minden vármegyéknek nagy bántások és fogyatkozások vagyon, az elszökött jobbágyok felől, kiket bíróval kérnek meg, kiket székes helyeken megitélnek és némely vármegyéknek régi szokások szerént azoknak appellatiójokat el nem bocsátják, végeztük azt, hogy ez jövendő generalis gyűlésig minden székes helyekről elbocsáttassanak appellatióban az előbbi articulus tartása szerint.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et partium regni Hungarie nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa praescriptos articulos uniuersos modo praemisso nobis presentatos, presentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdem ac singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos beneuole quod praemissa omnia in omnibus punctis clausulis et articulis tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus quam per alios quoslibet quorum interest seu intererit obseruari faciemus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae decima

septima die mensis Maji anno domini millesimo quingentesimo octogesimo quinto.

(A fejedelmi pecsét helye). Lecta.

(Eredetije a nagyszebeni Bruckenthal muzeum kézirattárában. Art. Diaet. autb. Transsylv. Egy más eredeti példány dr. Teutsch superintendens ur nagyszebeni gyüjteményében, egy harmadik Gyula-Fehérvártt, a káptalani levéltárban.)

XXXII.

1585. szept. 19—24.

A tordai országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Báthori de Somlio vaiuoda Trannię et Siculorum comes. Memorie commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis. Quod spectabiles magnifici domini nobiles, caeterique status et ordines trium nationum regni Trannię et partium regni Hungarię ditionis videlicet nostrę in partialibus eorum comitijs ad dominicam proximam ante festum beati Mathey apostoli et euangelistę hoc est decimum nonum diem mensis Septembris proxime elapsum anno domini 1585. in oppido nostro Thorda ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et presentauerunt infrascriptos articulos in eisdem comicijs paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humiliter, vt uniuersos et singulos eos articulos omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes nostram consensum illis praebere beneuole acceptare, approbare confirmare et tam nos ipsi obseruare quam per alios ubique perditionem nostram obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum nobilium triumque nationum regni Trannię et partium regni Hungariae in partialibus eorum comitijs ad dominicam proximam ante festum beati Matthei apostoli et euangelistae anno domini 1585. in oppido Thorda conclusi.

Megértettük kegyelmes urunk, három nemzetűl, magyarországi uraink, atyánkfiaival egyetembe közinkbe küldött propositióit. Legelőször megszolgáljuk nagyságodnak mint kegyelmes fejedelmünknek mi reánk való gondviselését és ilyen nagy drága és szűk időben fáradságunkról való szánkódását, nem nézhetjük azért kegyelmes urunk sem drága időben, sem bű időben való fáradságunkat, sem munkánkat, költségünket, hanem valamit az nagyságod és az mi szegén hazánknak jova kéván, in omnem euentum fejünk fennállásáig szolgálni akarnánk nagyságodnak és hazánknak.

(1) Adja nagyságod előnkben először udvari népének lovagjának gyalogjának és külömb külömbféle követekre való sok költségét, melyek országúl nálunk is nyilván vannak. Tudjuk azt peniglen, hogy az fejedelemség és az birodalom jövedelemmel és költséggel birattatik és viseltettetik. Azért minthogy ennek előtte meg nem fogyatkoztunk nagyságodnak, sem hazánknak, mostan is ilyen nagy szük időben nem akarunk nagyságodnak megfogyatkozni, hanem az szokott adót kapu szám szerént az kilenczven kilencz pénzt igirjük nagyságodnak ez jövendő szent Márton napjára beszolgáltatni.

Az székely uraim azonképen egyenlő terehviselésre igírik magokat.

Azonképen az szász uraink az ő módjok szerént egyenlő terhet viselnek.

Magyarországi uraink atyánkfiai is beszolgáltatják nagyságodnak az egyegy forintot.

(2) Az mi nézi peniglen az Várad épületire való subsidiumot, mely felől nagyságod minket országúl int, hogy abban is meg ne fogyatkoznánk nagyságodnak, vöttük kegyelmes urunk azt is szemünk eleibe, meggondolván hogy az elkezdett mívnek nem jó volna félbe maradni. Azért Várad épületire és egyéb szükségére nagyságodnak igirünk kapu szám szerént beszolgáltatni nemességrűl székely urainkkal és az szászsággal egyetembe kis karácson napjára harminczöt pénzt.

Magyarországi uraink azonképen azon megirt napra beszolgáltatni.

(3) Tetszett ez is kegyelmes urunk, hogy az nagyságod birodalmában innét Erdélyből szabad legyen kinek kinek

maga szükségére és nem kereskedésnek okáért az buzát kivinnie, de onnét más birodalomba kiadni tilalmas legyen, az kik penig kiadnák más birodalomba, azokat nagyságod megbüntesse.

(4) Az mi nézi az terminusok dolgát és törvénnek szolgáltatását, végeztük hogy az nemesek terminusa Kolosvárott celebráltassék, az magyarországi uraink terminusa peniglen Erdélybe a hol nagyságod akarja celebráltassék, azonképen az székely uraink terminusát is valahol nagyságod akarja szolgáltatni.

(5) Végeztük ezt is egyenlő akaratból, hogy ményes lovaktúl megválván, semmi rendbéli lovat se szekeres, se hátas lovakat kivinni ne legyen szabad se szolgáló, se kereskedő embernek, az kik peniglen azt merészelnék mívelni hogy az lovakat kivinnék, az előbbi articulus abban absorbeáltassék és elvegyék azoktúl az kik kiviszik, ha megkaphatják.

(6) Végeztetett ez is, hogy az székel uraim az circálásban való executiókban az nemesség articulusához tartsák magokat.

(7) Az görögök és az olaszok felől ez tetszett, hogy az kiknek levelek urunktól nem volt, kereskedni ez országban be ne jőjjenek, az kiknek levelek vagyon, presentálják nagyságod eleibe, de azok is se tallért, se aranyat ki ne vigyenek. Ez országi városok és birák gondot viseljenek, hogy az marha behozásában fogyatkozás ne legyen.

(8) Végeztetett ez is, hogy az ű nagysága birodalmából is senki kereskedő ember se vert aranyat, se plikbe, se poraranyat más országba ki ne vigyen, az ki kivinne és reája találnának, marhájának két része nagyságodé legyen, harmada az megtaláló félé legyen, ha penig titkon elvinné, azután is azon büntetése legyen és díján változtassék meg.

(9) Annakutánna tetszett az is, hogy innét ez országból velenczei marháért senki kereskedő ember ne menjen, hogy azféle heába való aprólékkal az ország kincse ki ne hordassék.

(10) Végeztetett ez is, hogy a sókamora-ispánok régi mód szerént az nemességnek házok szükségére fizetés nélkül sót adjanak.

Czim: Egregio ac prudenti circumspectis judici juratisque ciuibus ac vniuersitati senatus ciuitatis nostrae Brassouiensis nec non districtus Barcensis sincere nobis dilectis.

(Eredetije Brassó sz. k. város levéltárában.)

XXIX.

1584. szept. 20—25.

A fehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Bathorj de Somlio vajuoda Transsyluanię et Siculorum comes etc. Memorię commendamus tenore pręsentium significantes quibus expedit uniuersis, quod magnifici domini nobiles, caeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię, ditionis videlicet nostrę, in partialibus eorum comitijs ad dominicam proximam ante festum beati Mattey apostoli, hoc est ad 20 diem Septembris, anno domini 1584 in ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt et pręsentauerunt nobis infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimj consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, vt nos vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prębendo, beneuole acceptare, approbare, et confirmare, et tam nos ipsj obseruare, quam per alios vbique in ditione nostra firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungariae in comitijs eorum partialibus in ciuitate nostra Alba Julia anno domini 1584. ad dominicam proximam ante festum beati (Matthei) apostoli, hoc est 20 diem Septembris editj.

(1.) Kegyelmes urunk megértettük nagyságodnak kö-zinkbe kiküldött propositiójából nagyságodnak különb-különb-

féle szükségit, és nem csak az környüle való udvara népének és az szolgáló rendnek tartására, hanem az külső, ide s tova mind portára, mind egyébüvé és sok változásokban sok szükséges helyekre való költségét, és közönséges hazánkra való szorgalmatos gondviselését, kiért nagyságodnak mind fejenként, mint nagyságodnak alázatos hívei, nagy hálákat adunk, könyörögvén nagyságodnak, hogy nagyságod az mint elkezdte, az ő eleinek dicséretes példáját követvén, ez után is mindenkor ezen hazánkhoz való jó hasznos gondviselésében meg ne fogyatkozzék.

(2) Hogy penig nagyságod ezekre az előtte való költségekre elég lehessen, ígérünk nagyságodnak szeretettel és jó akarattal az egyébhai mód és rendtartás szerént az nemességtől minden porta számra kilenczven kilencz pénzt, kit ez jövendő szent Márton napjára minden fogyatkozás nélkül igyekezünk nagyságodnak be is szolgáltatni.

Mely tereh viselésre az székely uraim is ígérik magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerént egyenlő terhet viselnek.

Azonképpen magyarországi uraink és atyánkfiai azon terehre ígérik magokat.

(3) Annak utánna az Várad épületire az porta szám szerént ötven ötven pénzt, melyet ez jövendő vizkereszt napjára nagyságodnak éppen bészolgáltatunk.

(4) Továbbá miért hogy sok panaszok vadnak az ispánokra és az királbirákra, hogy szokott terminusokon és napokon az vármegyéken és székeken törvént nem szolgáltatnának, végeztetett, hogy az törvény szolgáltatás szorgalmatoson continuáltassék, az székeknek szokott napjai semmiképpen el ne múljanak, kire az ispánoknak és királbiráknak pro officio fő gondjok legyen.

(5) Végeztetett ez is, hogy ispánok és királbírák, az előbbi articulusok tartása szerént, egyszersmind az gonosztevő emberek kergetésére kiinduljanak, annak penig napja vizkereszt napja legyen; az nagyságod jószágába is, mellettek lévén az tiszttartók, bemehessenek az gonosz emberek kergetésére; ha penig az tiszttartók contumacia ducti az ispánokkal el nem akarnának menni, az ispánok ugyan elmehessenek és az ő tisz

articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime, vt nos vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis praebendo benevole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios vbique in ditione nostra obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae, partium Hungariae, ditionis nostrae, in partialibus eorum comitijs in oppido Enied, ad dominicam Cantate hoc est primum diem mensis Maij, anno domini 1586. paribus eorum votis celebratis conclusi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk nagyságodnak közinkben küldött propositióit minden czikkelében; legelőször hálákat adunk az mi istenünknek, hogy nagyságodat jó egésségben nekünk ez időre kegyelmesen megtartotta; ennek utánna is könyörgünk ő szent felségének, hogy nagyságodat az szegín megnyomorodott hazának javára nevelje minden dícsíretes dolgokban, ékesítse nagyságodat minden bölcseséggel, birhassa, igazgathassa országát oly módon, hogy mind istennél mind penig embereknél kedves és kellemetes lehessen az nagyságod minden dolgaiban való jó indulatja.

(2) Annak utánna nyilván látjuk és tapasztaljuk nagyságodnak reánk való kegyelmes gondviselését, kit nagyságodnak mint kegyelmes urunknak országúl megszolgálunk, és noha nagyságodnál is nyilván vagyon szegín kösségünknek az nagy drágaság és éhség miatt való fogyatkozása, mindazáltal mint ezelőtt most is, hazánk javát előttünk viselvén nagyságodnak semmiben, tehetségünk szerint, meg nem akarunk fogyatkozni.

Igírünk azért nagyságodnak az nemességtől kapu szám szám szerint kilenczvenkilencz pénzt, ez jövendő szent Péter szent Pál napjára, és ez úton negyven pénzt minden kaputól szent Lőrincz napjára, fogyatkozás nélkül beszolgáltatni.

Mely tereh viselésre az székel uraim atyánkfiai is ígírik magokat.

Azonképpen az szász uraim is az ő módjok szerint.

Magyarországi uraink atyánkfiai es be szolgáltatják nagyságodnak az negyven pénzt azokra az napokra.

(3) Az mi az latrok kergetését nézi, látjuk nagyságodnak arra is kegyelmes gondviselését; könyörgünk is nagyságodnak, hogy arra viseljen oly szorgalmatos gondot, hogy ne nyomorodjék és ne pusztúljon az gonosztevő emberek miatt is ez szegín haza, hanem csendesen maradhassunk nagyságod szárnya alatt, ne gyarapodjék az gonoszság tovább tovább, és az mi az szegín atyánkfián esett, ki most halva fekszik szolgájával, ugyan azon ha az büntetés és fenyíték nem leszen, szívet és bátorságot ne adjon egyebeknek is az gonosz cselekedetekre.

(4) Tetszett peniglen országúl mi nekünk, hogy legelőször nagyságod mindjárást parancsoljon az görgényi, vécsi és betleni tiszttartóknak, és az beszterczei bírónak, hogy menten lovagokkal gyalogokkal keljenek fel ez mostani gonosz embereknek kergetésére és útaknak állására. Végeztük ez mellett, hogy minden vármegyebeli ispánok, királybírák mind székelség között, s mind az szászság között, felkeljenek, kik mellett nagyságodnak főemberi legyenek, lovagji, gyalogi, melyek értsenek az fő ispánoktól és királybiráktól, és azokhoz hallgassanak, kiknek nagyságod oly authoritást adjon, hogy minden helyekben az latrokat szabadon kergethessék az nagyságod birodalmában, sohol semmi exemptio ebben ne legyen, hanem mind Sajó, Görgény, Déva, Sidóvár, Lugas tartományában, és egyéb nagyságod jószágában is, és az urakéba azonképpen, az tiszttartók velek lévén, szabadon kergethessék, és az ő érdemek szerint büntethessék azokat, kik ez mostani casusokban részeseknek találtatnak.

De ennek utánna az előbbi három várnak, Dévának, Görgénnek és Sidóvárnak, szabadsága megtartassék, azonképpen az vármegyéken is ennek utánna az régi mód megtartassék.

Az kiket peniglen nagyságod az ispánok mellé bocsát, azoknak nagyságod hópénzt adasson, pénzeken éljenek, ne az szegínségen. Noha penig az gonosztevő embereknek, kiket

megbüntetnek, marhájok régi szokás szerint az ispánokat illeti, de ez mostani casusokban külömb mód tartassék, és afféle meg büntetett személyeknek marhájoknak fele az kergetőket öszveséggel és az más hason fele az földes urat illesse.

(5) Tetszett ez is, hogy ilyen nagy vétkes emberek közül, tudnia illik az kik nemes ember vagy paraszt ember házára tolvajúl mennek, tolvajolnak, égetnek, házat ásnak, vagy égetéssel fenyegetnek (melyet most is cselekedtek), kik kézben akadnának, hát feleségestől gyermekestől egynéhányan közülök ez földről eltöröltessenek, hogy azokról egyebek is példát vehessenek.

(6) Az kik penig az gonosztevő embereknek in recentibus casibus pártjokat fognák, és ótalmok alatt tartanák őket, ha nemes ember házában találtatnak, és az ótalmazná őket, tehát az ispánok ez következendő széken az olyan urat vagy nemes embert felszólítsák, és két száz forinton maradjon, mely maradságról az nemes embernek saját marhájából igazat vehessenek; ha penig marhája nem volna, jószágát foglalhassák; ha jószága nem volna, fejét megfoghassák, fogva tarthassák. De ha nemes ember találtatik efféle vétkekben, jó bizonság után megfogassék, és az vármegyén megértvén az dolgot, jó bizonság által ha megsententiáztatik, hasonlóképpen megbüntessék; ha peniglen el szaladna, proscribáltassék, bonis et rebus saluis manentibus. Ha ispán, királbíró, vagy szék bíró tudva bizonság és törvény ellen efféle gonosztevőket ótalmaznak és jószágokban tartoznak efféle latrokat, orvokat, avagy megsarczoltatnak, tisztek elveszszen.

(7) Ha penig városok és faluk az ispánok és az nagyságod emberi mellett fel nem támadnának efféle új casusokban, avagy ha efféle gonosztevő embereknek szállást adnának és élést szolgáltatnának nékik, hát az városbeli avagy falubeli bíró harmad magával felakasztassék.

(8) Tetszett ez is, hogy az nagyságod kegyelmes intése szerint minden nemes ember lovagjával és gyalogjával, az mint az articulus contineálja, készen legyen.

(9) Végeztük azt is, hogy az nemességnek és az székel uraimnak házok szükségére az kamora ispánok sót adjanak, az régi mód szerint.

(10) Az kik penig szökött jobbágyok volnának, azok ugyan onnét fizessék az ország adaját, a hová szöktenek, mind együtt s mind másutt való helyekben.

(11) Miért hogy mostan némely városokban vásár vámot szoktanak az szegín kösségen venni, mint itt Enyeden és egyéb helyeken is, efféle uj és szokatlan vámok mindenütt letétessenek.

(12) Végeztetett ez is, hogy az mely költséget országúl végeztünk volt, Apaffy Istvánnak tíz-tíz pénz adót, melyről Béldy János az három székből számot nem adott ez ideig, hogy ez jövendő szent János születése napjára ki jőjön Gerendre Gerendi Jánoshoz, és számot adjon, és az számvetés szerint az restantiát administrálja mindjárást Gerendi János kezéhez. Azonképpen Dragna György is és Simon János az karansebesi ispánok is tartozzanak az feljűl meg írt napra Gerendre menni, számot adni, és az restantiákat administrálni Gerendi Jánosnak; ha penig reá nem jőnének, és számvetve be nem szolgáltatnák, tehát két száz forintot vehessenek marhájokból. Az székelség között az várhegyi kapitán vehessen igazat, az karansebesieken penig az bán; és az több székeken való királbírák is azonképpen az szám adásra reá menjenek, kik ha nem akarnak, az feljűl megírt terhet vehessék rajtok.

(13) Az kik házok szükségére búzát akarnának kivinni, szabadon kivihessék, az kik nemes emberek, harminczaddal abból ne tartozzanak. Ez birodalomban peniglen szabad legyen mindennek kereskedésnek okáért is búzát venni és kivinni.

Nos igitur premissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsylvaniae et partium regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, prescriptos vniuersos articulos, modo premisso nobis presentatos, presentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus. Offerentes nos beneuole, quod premissa omnia in omnibus punctis, clausulis, et articulis, tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus, quam per alios quorum interest, seu interierit, obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus,

harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in oppido nostro predicto Enyed, die quinta Maij. anno domini millesimo quingentesimo octoagesimo sexto.

(P. H.)

Lecta.

(Eredetije az erd. Muzeumban (Jos. Com. Kemény codex Authent. Art. Diaet. Trans. I. köt.) — Ezen példányból adta ki gr. Kemény József és Kovács István, Erd. orsz. tört. tára II. köt. 44—50. l. Ugyan az meg van eredetiben a nagy-szebeni Bruckenthal Muzeumban.)

XXXIV.

1587. apr. 24—29.

A fehérvári országgyűlés határozatai.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio vaiuoda Transylvanię et Siculorum comes etc. memorię commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis quod spectabiles et magnifici domini nobiles caeterique status et ordinis trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię ditionis videlicet nostrae in partialibus eorum comitijs ad festum sancti Georgij martiris hoc est vigesimum quartum diem mensis Aprilis proxime elapsum anno domini millesimo quingentesimo octoagesimo septimo hic Albę Julię ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos in eiusdem comitijs partialibus paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime ut uniuersos et singulos articulos omniaque et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis praebere beneuole acceptare approbare et confirmare et tam nos ipsi obseruare quam per alios quospiam ubique perditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quarum (sic) quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum triumque nationum regni nostri Transyluanie et

partium regni Hungariae ditioni videlicet nostrae subiectarum in comitijs eorum partialibus ad festum sancti Georgij martiris hoc est XXIV. diem mensis Aprilis anno domini millesimo quingentesimo octogesimo septimo Albae Julię celebratis conclusi.

(1) Minthogy kegyelmes urunk és fejedelmünk te nagyságodnak közinkbe beküldött propositióit minden rendében, kiben adja előnkben, hogy az minemű támaszt és erősséget az úristen ez szegény hazánk eleiben támasztott volt az bódog emlékezetű lengyel királyt te nagyságodnak szerelmes atyafiát, nekünk mindenkor kegyelmes urunkat, az ő felsége elvételével minemű reménységünk és segitségünk vétetett el. Illik azért és kivántatik, hogy minden hazánk javára és közönséges ótalmára ist ennek segitsége után te nagyságoddal egyetemben vigyázzunk és gondot viseljünk, kit mi is az felséges úristentől kivántunk volna, hogy sokáig éltette és tartotta volna te nagyságoddal egyetemben előttünk, hogy minden időben érezhettük volna az ő felsége róllunk való gondviselésének hasznos voltát. De minthogy mindenekben az úristennek akaratjának kell engedni, kinek szent kezeiben vagyon mind az élet, mind az halál, mennyivel inkább az ő felsége vélhetetlen halála miatt való fogyatkozásunkat tapasztaljuk, annyival inkább int és serkent az mi magunk állapotja, hogy valaminemű módot és utat az kegyelmes úristen ezkédig csendes és békességes honunkban való megmaradásunkra mutatott és adott, semmiben meg nem fogyatkozzunk, melybe penig az uristen két kiváltképpen való módot, úgy mint az törököknek való adományunkat és engedelmességünket mutatta, annak utána vigyázott, megtekintvén micsoda helyen és szomszédságban az uristen az mi szegény hazánkat vetette, noha szemünk előtt vagyon az úristennek köztünk való két elmúlt esztendőbeli rettenetes haragja és meglátogatása drágaság és döghalál miatt, melyekbe minemű pusztaságok következtenek, csak az uristen mondhatja. Mindazáltal jól látván és tekintvén az közönséges jókat és maradásunkat, kiről istennek kegyelmessége után maradékunkat megtarthassa, nem kedveztünk szegíny megromlott kösségünknek.

Igérünk az hatalmas császár adajára és egyéb költségekre rovás szerint másfél forintot te nagyságodnak beszolgáltatni, kinek kilenczven kilencz pénzét ez jövendő Szent-Vid napjára az ispánok beszolgáltassanak. Az ötven pénzt pedig ad primum diem Augusti azonképen beszolgáltatni, melyre az székely uraim is egyenlő terehviselésre igírik magokat, azonképen az szász uraim is, az ő módjok szerént.

Azonképpen az magyarországi uraink is atyánkfiai is ezen megnevezett napokra rovás szerint egy-egy forintot. Azonképpen az ötven pénzt igírik beszolgáltatni.

(2) Az sok pusztaságnak meglátásáról országúl így végeztünk, hogy minden vármegyéken az adónak, felkelésének előtte az ispánok és magok személyek szerint, hites szolgabirákkal kimenjenek, de csak oda az helyekre, mely helyeken az halál volt és hivattattnak, és köteles testek*) alatt valóba megvizsgálják és lássák, mely helyeken oly pusztaság találtatik az halál miatt, kiből teljességgel kiholtak és jobbágy nem lakik benne. Azokat leszállitsák annyi részéből, az mennyi adón voltak és az urunk tárházában efféle leszállított regestumot beadjanak, de az mely helyre egyszer meglátogatásra kimennek, többször oda ne menjenek.

Magyarországba is és egyes vármegyéken, hol viceispánok vadnak az főispán után, ezen mód observáltassék, az döghalál miatt, való meglátásban viceispánoktúl és szolgabiráktúl, kik mellett az exactorok ott legyenek az meglátásban.

(3) Tetszett ez is, hogy az ispán uraim az vármegye regestumát, kibe sok defectusokat ítélünk lenni, mind halál miatt való pusztaságért, mind penig jószágoknak külömb helyre való elosztások miatt, első széken megigazitsák és mindennek czéduláját tizenhatodáról kiadják, ki mivel tartozik jószágáról lovagjaival és gyalogjával, meghagyván, hogy hadakozó szerrel készüljön és legyen minden nemes ember. Az ki pedig, főlakó helyébe, vármegyére akarja vinni lovagját, gyalogját, arról idején certificáljon az ispánt. Az ki abból elakarja vinni, hogy az igazitás után ne legyen defectus az vármegye regestumába és minden ember oly készen legyen, hogy ha mikor

*) tanúk.

urunk ő nagysága kivánja, minden gyalogjával, lovagjával készen lehessen és megmustrálhasson.

Az egyházi nemesek is ennek előtte való végezések szerint készek legyenek, az kik város helyeken is megnemesítettenek, azon vármegye ispánja előtt mustráljanak meg, de urunk ő nga ennekelőtte az ispánokat tizenötöd nappal certificáljon, mikor az nemesség mustráját akarja, hogy legyen. Az kik penig fizetett szolgák, azok képebeli embert állassanak. Az urunk ő nagysága és urak jószágáról is kapuszám szerint embereket állassanak, az magyarországi uraink is, atyánkfiai is, az ő módjok szerint mustráljanak meg. Az székely és szász uraim azonképpen az ő módjok szerint mustráljanak.

(4) Végeztük azt is egyenlő akarattal az ezerötszáz és hetvenegy esztendei articulus szerint, hogy senki ő nga hire és akaratja nélkül idegen országban se ő magok ne menjenek, se követeket ne küldjenek, se irjanak. Most is azonképpen se úr, se nemes ember más országba valami practicával, ki az ország dolgát nézné, ne merészeljen menni, avagy küldeni, avagy irni, hanem a kiknek valahova dolga vagyon, az ő nagysága saluus conductusával menjen, az ki az ellen cselekednék, mint annak előtte való articulusokba örök hitlenségnek pénáján maradjon, ha az ország dolgában cselekednék practicával és fejedelmébe.

(5) Végeztetett ez is, hogy se hátaslovat, se szekeres lovakat urunk birodalma kívűl és oda is kereskedésre senki ne vigyen se nemes ember, se kereskedő népek, se szolgáló nép, se rabok urunk akaratja nélkül, az kivel urunk levele nem találtatik, az ki reá talál az olyan emberekre, elvehessék tőlök az lovakat. Az egy articulus tartása szerint minden fő kamorákrúl az nemességnek sót adjanak az kamora ispánok és ne szaczczoltassák az nemes embert az vágatáspénz kívűl semmivel. Az székely uraimnak is azonképpen.

(6) Az elszökött jobbágyokat is, az régi articulusok tartása szerint, mind Erdélybe, mind Magyarországba, az generalisgyűlés tartása szerint, mind fejedelem jószágokból s mind kamora helyekrűl városokrúl megadjanak kétszáz forint tereh alatt.

Az kik penig az szökött jobbágyok közűl görgéni vagy Déva tartományba vagy Fogaras földére mentenek, az adót onnét fizessék, az kik rovás on voltanak. Az ispánok kimenjen czirkálni azelőtti mód szerint minden helyekre.

(7) Urunk ő nga mindenféle nova donatióknak, az mely jószágok in pacifico dominio vadnak, megadhasson consensust is az mostani mód tartása szerint, az mely donatiokat pedig lengyel király ő felsége adott és az donatio még nem expirált, azféle donatiokra statutoriát adhasson ő nga és exequáltassék.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum fauenter exaudita et admissa praescriptos uniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facimus eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes acceptamus approbamus confirmamus offerentes nos beneuole quod praemissa omnia in omnibus punctis clausulis et articulis tam nos ipsi inviolabiliter obseruabimus quam per alios quoslibet quorum interest seu intererit obseruari faciemus. Imo acceptamus approbamus ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Albę Julię vigesima nona die Aprilis anno domini millesimo quingentesimo octogesimo septimo.

(P. H.) Lecta.

Kivül: 1587. Arttÿkkel des gehaldenen Lantt tags Georgi zu Weissenburg.

(Eredetije Nagy-Szebenben a Bruckenthal-féle muzeumban).

XXXV.

1587. okt. 1-én.

Meghívó az okt. 22-ki kolosvári országgyülésre.

Egregie, prudentes et circumspecti nobis dilecti salutem et fauorem.

Emerserunt quaedam negotia ad publicum regni bonum atque statum spectantia, ob quae ex dominorum consiliario-

rum nostrorum sententia dominis regnicolis et nobilibus trium nationum regni nostri Transsiluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subditarum ad dominicam proximam post festum beati Luce evangelistae proxime venturum hoc est vigesimum secundum diem mensis Octobris in ciuitate nostra Colosvariensi comitia partialia celebrare decreuimus, quo tempore de rebus publicis ea, quae ex vsu omnium erunt, in medium proponemus ac una vobiscum et alijs dominis regnicolis more solito agemus atque deliberabimus. Pro eo vobis harum serie committimus et mandamus firmiter, vt vos quoque ex illa ciuitate et pertinentiis Brassowiensibus quatuor ex fratribus vestris, viros graues et vsu rerum pollentes vna cum judice vestro ad diem prescriptum Coloswarinum, vbi nos quoque deo iuuante personaliter aderimus, cum plenis mandatis tractandorum et concludendorum negotiorum gratia mittere et expedire debeatis. Secus non facturi. Datum Albe Julie die 1 Octobris 1587.

Sigismundus Bathori
de Somlyo m. p.

Külczim: Egregio, prudentibus et circumspectis, judici et juratis ciuibus ciuitatis nostrae et pertinentiarum Brassowiensium etc. nobis dilectis.

(Eredetije Brassó város levéltárában, a Fronius-féle gyűjteménynek I kötetében.

XXXVI.

1587. oct. 22—28.

A kolosvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Bathori de Somlyo, waiuoda Transsyluaniae et Siculorum comes etc. Memorię commendamus tenore presentium significantes quibus expedit vniuersis, quod spectabiles et magnifici domini nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię ditionis videlicet nostrę in partialibus eorum comitijs ad dominicam proximam post festum beati Lucae euangelistae, hoc est

ad vigesimum secundum diem mensis Octobris proxime elapsum, anno domini millesimo quingentesimo Octogesimo septimo in ciuitate nostra Coloswariensi ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et pręsentauerunt infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus eorum votis et vnanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humilime, vt nos vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prębendo beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsylvaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum in comitijs eorum partialibus, ad dominicam proximam post festum beati Lucae euangelistae, — hoc est 22. diem mensis Octobris proxime elapsum, anno domini MDLXXXVII. in ciuitate Colosuariensi ex edicto nostro celebratis, conclusi.

(1) Kegyelmes urunk fejedelmünk, meg értettük az nagyságod közinkbe küldött propositióiból nagyságodnak ez mostani időben is reánk való szorgalmatos kegyelmes gondviselését. Legelőször hálákat adunk az uristennek, hogy nagyságodat jó egészségbe nekünk ez ideig megtartotta. Ennek utánna is könyörgünk ő felségének, hogy nagyságodat ez szegény megnyomorodott hazánknak javára nevelje minden dicsíretes dolgokba, ékesítse nagyságodat minden bölcseséggel, hogy nagyságod bírhassa, igazgathassa országát oly módon, hogy mind istennél s mind embereknél kedves és kellemetes lehessen az nagyságod minden dolgaiban való jó indulatja és hogy nagyságod ez szegény földnek lehessen kegyelmes gondviselője.

(2) Továbbá adja nagyságod eleinkbe nagyságodnak külömb-külömb féle szükségekre és udvara népének tartására való költségét is. Noha penig kegyelmes urunk te nagyságodnál nyilván vagyon, minémű szükséget bocsátott az uristen országunkra, hogy kösségünknek sem borok sem búzájok nem

termett, sőt ez előtt való drágaságnak reájok maradott adósságiból is ki nem feslettenek: mind az által most is mint ez előtt, hazánk javát előttünk viselvén, nagyságodnak semmibe tehetségünk szerént meg nem akarunk fogyatkozni. Igérünk azért nagyságodnak az nemességről kapu szám szerént kilenczvenkilencz pénzt udvara népe tartására ez jövendő szent Miklós napjára. Az Várad épülésére penég kapu szám szerént ötven pénzt ez jövendő szent Pál fordulása napjára fogyatkozás nélkül beszolgáltatni.

Mely tereh viselésre az székely uraink atyánkfiai is igérik magokat.

Azonképpen az szász uraim is az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraink atyánkfiai is beszolgáltatják nagyságodnak az másfél forintot azokra az napokra.

(3) Tetszett ez is országúl, hogy az mely helyeket az ispánok ekkédig meg nem láttak volna, az elmúlt szent György napi articulus tartása szerént, requirálván az ispánt, tartozzék azokra az helyekre, az kik nem e mostani, hanem ez előtt való halál miatt elpusztultanak, elmenni és eligazítani.

(4) Végeztük azt is, hogy minden nemes ember személye szerént minden soldosával egyetemben oly készen legyen, hogy valamikor nagyságad parancsolja, oda indulhasson, az hova az szükség mutatja, az régi articulusokba specificált büntetések alatt.

(5) Miért hogy látjuk kegyelmes urunk, hogy mindenféle gonoszságok, orságok, gyilkosságok és szitkozódások, kik miatt az isten naponként haragra indittatik, köztünk el áradtanak: végeztük azt, hogy az ispánok széket hirdetvén, tisztek szerént a vármegyékre ki menjenek, és megczirkálván a vármegyét, az gonosztevőket kergessék és megbüntessék; azonképpen minden vármegyékben az szitkoknak megtiltásáról és büntetéséről egy akarattal végezést tegyenek.

(6) Vagyon Kolos vármegyébe kegyelmes urunk egy Ujfalu nevő oláh falu az nagyságod őrményesi tava mellett, hova jobbágyink az szabadságnak örülvén szöknek, mely helyre sem bírót sem ispánt nem bocsátnak, sem jobbágyinkat ki nem adják; végeztük arról, hogy az nagyságod választásá-

tól fogva az szökött jobbágyokat törvénynyel lakó helyekre visszavihessék.

Azonképpen a gonosztevőket is, a feljűl meg irt időtől fogva, kik oda mentenek, az ispánok kikereshessék és meg büntethessék.

(7) Az aknáról is, városokból és minden helyekről az articulus tartása szerént megadassanak az szökött jobbágyok.

(8) Megszolgáljuk nagyságodnak mint kegyelmes urunknak, hogy nagyságod mind a mi könyörgésünket, s mind peniglen a tanuló helyeknek scoláknak pusztaságokat, és a benne lakó iffiúságnak fogyatkozását szeme eleiben vévén, a többi között a vásárhelyi scolához ilyen kegyelmességét nyujtotta, mind az tanitóknak s mind az tanulóknak táplálatokra méltó szükséges subsidiumot rendelt nagyságod. Könyörgünk nagyságodnak, hogy nagyságod szokott kegyelmességét ennek utánna is efféle tanuló rendtől és scolabeli épétésektől meg ne vonja; hogy az iffiúságnak az tanuláshoz jobb alkalmatossága lévén, inkább gyarapodhassanak, és országunkban is ezenképen tudós emberek nevelkedvén, jövendőben nagyságodnak és hazánknak szolgálhassanak.

Nos igitur premissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię ditioni nostre subiectarum fauenter exaudita et admissa, pręscriptos vniuersos articulos modo pręmisso nobis pręsentatos presentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia in eisdem conenta ratos, gratos et accepta habentes, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos beneuole, quod pręmissa omnia in omnibus punctis clausulis et articulis tam nos ipsi inuiolabiliter obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest seu intererit, obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Coloswarij die vigesima octaua Octobris Anno Domini Millesimo Quingentesimo Octogesimo septimo.

(P. H.)

Lecta.

(Eredetije az erd. Muzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Art. Diaet. Trans. I. köt.) — Megjelent ezen példányból Erd. tört. adatok IV. köt. 335—338. l Ugyan az meg van Brassó város levéltárában, valamint dr. Teutsch superintendens gyüjteményében s a Bruckenthal muzeumban is.)

XXXVII.

1588. apr. 28. máj. 3.

Az enyedi országgyülés törvényei.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio, vaiuoda Transsyluaniæ et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore pręsentium, significantes quibus expedit vniuersis, quod spectabiles magnifici domini, nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię ditioni nostrae subiectarum, in partialibus eorum comitijs, ad dominicam proximam post festum sancti Georgij martiris, hoc est vigesimum octauum diem mensis Aprilis proxime elapsum, anno domini millesimo quingentesimo octogesimo octauo, in oppido nostro Enyed, ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt nobis et pręsentauerunt infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime, vt nos vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prębendo, beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam, vbique in ditione nostra, firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluanię et partium Hungarię ditioni nostrae subiectarum, in partialibus eorum comitijs, ad dominicam proximam post festum sancti Georgij martiris, hoc est XXVIII. diem mensis Aprilis, proxime elapsum anno domini M. D. LXXXVIII. in opido nostro Enyed celebratis conclusi.

[illegible] kegyelmes urunk az nagyságod közinkbe [illegible] nagyságodnak hozzánk való kegyelmes- [illegible] gondviselését. Azért meg szolgáljuk [illegible] nagyságod ilyen nagy gondviseléssel és [illegible] hazánknak megmaradására. [illegible] könyörögvén nagyságodnak mint [illegible] hogy ennek utánna is ezen kegyel- [illegible] az szegény országtól meg ne [illegible].

[illegible] nagyságod azt is előnkbe, hogy az [illegible] adónak mind felvetésére s mind [illegible] viseltetnénk, számlálja ez [illegible] végbeli helyekre, jövő járó [illegible] való küldözésekre való [illegible] azért, mint ennek előtte, [illegible] megfogyatkozni, az csá- [illegible] szerént igír nagyságod- [illegible] szükségekre penig 50 [illegible] jövendő szent Vid nap- [illegible] Margit asszon napjára be- [illegible] az székely uraim is azonkép- [illegible].

[illegible] megadják szerént.

[illegible] szolgáltatják nagyságod- [illegible] pinzt.

[illegible] mely helyek döghalál [illegible] articulus tartása sze- [illegible] ispánok és királbirák meg [illegible].

[illegible] ispán uraim, királbirák és [illegible] helyeken, az előbbi [illegible] hirdessenek, és [illegible] meg hagyják és hirré [illegible] készen legyenek, úgy hogy [illegible] mehessenek, a hova az szükség kivánja, és nagyságod parancsolja.

(5) Végeztetett ez is, hogy az gonosztevőket az ispán uraim és királbirák az ő tisztekben mindenütt kedvezés nélkül

szüntelen kergessék, és érdemek szerént meg is büntessék. Az várbeli tiszttartók az ő tisztekben való gonosztevőket ne saczoltassák, hanem kikerestetvén őket, ők is azonképpen kedvezés nélkül meg büntessék.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum, ac partium regni Hungariae nobis subiectarum, fauenter exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos, modo praemisso nobis praesentatos, praesentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis, et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest seu intererit, obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in oppido nostro Enÿed, tertia die Maij anno domini millesimo quingentesimo octogesimo octauo.

(P. H.)

Lecta.

(Eredetije az erd. Muzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Art. Diaet. Trans. I. köt.).

XXXVIII.

1588. oct. 21-én.

Egykorú följegyzés az enyedi részgyülésről.

Anno 1588. undecim millia virginum Enyedre gyűlvén gyűlésre ez ország kivánván urunktól, hogy a jezsuitákat kiküldje, urunk meg nem cselekedte; kiért az ország az adót meg nem igéré, elbomlik az gyűlés semmi nélkül.

Ex volumine articulorum Diaetalium Banffiana fol. 19 és Haner articuli Diaetales Trans. I. köt.

(A Haner György superintendens által vett másolatról).

XXXIX.

1588. decz. 8—23.

A Medgyes városában tartott országgyülés törvényczikkei.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio, vajuoda Transsilvaniae, et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis. Quod spectabiles ac magnifici domini nobiles, ceterique status et ordines trium nationum regni nostri Transsiluaniae, et partium regni Hungariae, ditioni nostrae subditarum, in generalibus eorum comitijs ad dominicam proximam post festum sancti Nicolai episcopi, hoc est: octavum diem mensis Decembris proxime elapsum, anno 1588 in civitate nostra Medgyes ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt nobis, et praesentaverunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis, et unanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humillime: ut nos uniuersos, et singulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes nostrum consensum illis praebens beneuole acceptare, approbare, et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios obseruari facere dignaremur. — Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsilvaniae, et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitiis ad diem dominicam proximam post festum sancti Nicolai episcopi proxime elapsum, hoc est: octavam diem mensis Decembris anni 1588 in ciuitate Medgyes celebratis conclusi.

(1) Nagy hálaadással tartozunk kegyelmes urunk fejedelmünk az mi kegyelmes istenünknek, nemcsak azért, hogy nekünk nemzetségünk közűl, és nem idegen nemzetet adott előttünk járónak, hanem azért is, hogy elvevén előttünk az mi boldog emlékezetű kegyelmes fejedelmünket, te nagyságodat

menten helyébe adá, és noha ő felsége ngodat szinte akkor tenera aetasban mutatta vala, de azon kegyelmességéből ilyen gyenge állapotban is, te nagyságod árnyéka alatt, ez óráig nagy békével, nagy csendességben megtartatott országúl mind fejenként, ennyi sok hatalmas gonosz akaróink ellen, — és az máj napot adta urunknak, melyben te nagyságodnak magától való kegyelmes gondviselését láthassuk, és érezhessük rajtunk, mely nagyságod gondviselése, és imperiuma et faustum et felix sit non modo nobis, sed et uniuerso Christiano orbi; nagy szívvel ohajtjuk a rege illo regnum qui stabilit, et transfert regna, — és ez mellett communibus votis, et felicibus auspiciis végeztük ezt elsőbben: hogy te nagyságod régi fejedelmeknek módja és irása szerint solemniter in publico loco megesküdjék az mi szabadságinknak és régi királyoktól adatott törvényeknek, és az mostani gyűlésben való végzéseinknek épen való megtartására, kinek utánna nagyságod, azon móddal és tehetséggel, authoritással és hatalommal praesit, melylyel te nagyságod előtt való beatae memoriae fejedelmek.

(2) Miért penig, hogy az elmult esztendőkben te ngnak és országának gubernator uram vala gondviselésére, látván ő kegymének sok üdőtől fogva való betegeskedését naponként, és hogy az uristen nagyságodat is mind idejében, mind egyéb áldásival megnevelte, gubernator uramot kivánsága szerint az gubernatorságból megszabaditjuk, és ez után hogy te nagyságod körűl suppremus consiliariusnak hivattassék és az mellett generalis regni capitaneusnak, kinek ezért jurisdictiója csak háború időben közönséges értelemből reserváltassék, végeztük és statualtuk.

(3) Te nagyságod mellett penig szükségesnek ítéljük, az dicséretes fejedelmeknek példájok szerént, kik etiam adulti et maturi ezt követték, valakik et sapienter et suorum commodo praefuerunt imperiis, hogy jámbor istenfélő tanácsi urakat, fő fő népeket tartson szüntelen mellette, kik az előtt való fejedelmek idejétől fogva az országnak dolgait vezették, tudták és moderálták, kiknek jó egyenes egyaránt való értelmekből kövesse azokat nagyságod, valamelyek először az uristennek tisztességére, azután penig közönséges hazánknak javára, és igazságnak szolgáltatására intézendők, és illendők volnának.

(4) Ez mellett megértettük kgmes urunk, és természet szerent való fejedelmünk ez mostani generalis gyülésen, melyet te nagyságod az mi gyakorta való instantiánkra celebráltatott, közünkbe beküldött propositióit, kikben minthogy világosan látjuk minémű nagy szeretettel való gondviseléssel, és hazánkra való szorgalmatossággal legyen nagyságod: illiendő hálákat adunk az mi istenünknek reánk való kegyelmes gondviseléséért, főképpen hogy ő felsége ngodat ez ideig minden dolgaiban ugy viselte, hogy mind az ő nevének tiszteletében, s mind reánk és hazánkra való gondviselésében, immár is amaz időbeli igyekezetünknek, tanácsunknak, kiben nagyságodat fejedelemmé választattuk, hasznát látjuk, és veluti fructum primitias degustamus, mely dolgon való nagy örömünket szájunkkal, nyelvünkkel ki nem mondhatjuk.

Könyörgünk az irgalmasságnak istenének, hogy ngodat naponként az jó igyekezetben öregbitse, és mind végig éljen hozzánk való kegyelmességében, és hazánkhoz való szeretetében megtartsa: azon isten minket is igazgasson országúl, hogy soha semmi időben te ngodhoz hálátlanoknak ne találtassunk, sőt minden engedelmességgel, hivséggel ngodhoz holtig szolgáljunk, és hazánknak megmaradására se magunkat, se életünket, se marhánkat ne szánjuk.

Noha pedig kgmes urunk az ngod közinkbe küldött propositiói is olyak, hogy az minémü dolgok az hazának dolgát, javát és megmaradását nézik, in eo potissimum ordine versentur, mindazáltal minthogy minden időben az mi eleink, minden gyüléseket az isten tiszteletére nézendő dolgokon kezdették el, mi is azoknak dicséretes példájokat követvén, azt itéltük országul elsőnek lenni, kiről ngoddal együtt végeznénk.

Occurált pedig elsőször az jesuita szerzet, kiért hogy ngodat instantissimis nostris precibus hántanunk kellett, mozditott (praeter alias innumeras rationes, melyeket ngod előtt proponáltunk, és hogy ez az szerzet hazánknak romlására, és posteritásunknak veszedelmére tendálna, bőségesen megmu-) attuk) az mi eleinknek dicséretes cselekedeti, és végezése, elynek általa Izabella királyné asszonynak béjövetelének ötte ez a pontificia religio minden professorival, és szerzetivel, communibus votis, et paribus suffragiis, mind az mi

hazánkból, mind pedig Magyarországból kiigazittatott volt, sőt következendő időkben, királyné asszonynak tudni illik bé-jövetelének utánna, in generalibus regni comitiis, az mint akkor 1556. esztendőben költ articulusok megmutatják, azoknak megtérésekre, avagy az országba visszahozásokra minden utat elrekesztettek azzal is, hogy jószágokat confiscálták, és sub grani interdicto a féle szerzettől in perpetuum elszakasztották.

Ilyen méltó okokból való könyörgésünket azért melyel ngodat megtaláltuk, hogy ngod az szerzetes jezsuitákat birodalmából kiküldené, hogy te ngod szemei eleibe vévén, szivébe bébocsátta, és kegyelmességét, és hozzánk való szeretetét azzal declarálta, hogy kedvünk szerént való választ tött, ngodtól nagy hálaadással vesszük mint kegyelmes urunktól fejedelmünktől.

Végeztük azért országúl, három nemzetűl, magyarországi atyánkfiaival egyetemben, hogy a dato computando huszonöt nap alatt ezek az szerzetes jezsuiták mindenünnön az ngod birodalmából mindenestől kimenjenek, és soha ez az szerzet minthogy még florente pontifitia religione in regno Hungariae soha hírrel sem hallottatott, többé ez országba bé ne jöhessen; sőt még ugyan eféle római religión való szerzeteseknek is claustrumok, collegiumok, és közönséges helyen templomok ne lehessen, se penig az régi ország constitutioja ellen eféle religion valók, se egyéb ecclesiastica persona köztünk donationis titulo, aut alio quaesito sub colore nemes jószágot, és örökséget ne bírhassanak.

(6) Miért penig hogy ezek, uti promittitur, mindenünnen ammovealtattak, sub amissione bonorum proprie ipsum concernentium, eféle szerzetes jézsuitákat se házánál, se jószágában senki ne tarthasson. — Ha valaki temeritate ductus ez ellen cselekednék, citatus per directorem causarum convincaltassék juridice, és megbüntetessék.

(7) Hogy penig mindaz, mi kegyelmes urunknak ő ngnak és mind egyéb romai religion való főurainknak atyánkfiainak conscientiajok quiescaltassék és contentáltassék, urunk ő nga maga szükségére magyar nemzetből való jámbor praedicatort, papot avagy barátot tartson, kinek tárházából fizessen. —

Hasonlóképpen az több uraimék és nemes atyánkfiai is azon rendbeli tanítókat tarthassanak magoknak egyet, ne többet házoknál, de senkinek se szegény subditusnak, se egyebeknek conscientiájokat, senki per vim ne kényszerítse, hogy eképpen in recepta religione, az régi articulusok tartása szerént, religionis libertas megmaradjon.

(8) Végeztük továbbá ezt is, hogy az mostan expróbáltatott jesuitarum secta ez hazában nullo unquam temporum in successu admittaltassék, sőt ha vocatiora is ezen vigezésünk ellen ez országba béjönni merészelne, mindeniknek szabad legyen őket persequálni, és marhájokban zsákmányt tenni.

(9) Azonképpen egyéb szerzetek is azon kivűl, az mint feljűl meg vagyon irva, ha bejönnének, azon büntetés alatt legyenek.

Az mely jószágok penig az mi régi szabadságunk és constitutionk ellen nekik conferáltattak volt, mind Erdélyben és mind Magyarországban, azokról országúl igy deliberaltunk: hogy ngod azokat az feljűl megirt régi articulusnak continentiája szerént az fiscushoz foglaltassa, és az jezsuitáknak azokat se pénzen se alia quacunque sub conditione, aut quovis modo, eladni, avagy idegeníteni az fiscustól szabad ne legyen. Ha penig valakik tőlök megvennék, avagy vötték volna is, pénzek bele vesszen, és az fiscushoz ugyan elfoglaltassék.

(10) Az váradi városnak az szent Egyed egyháza minden pertinentiájával a kivel occupálták volt, restitualtassék, hogy (mint) ez előtt ezután is predicatiot tarthassanak az város számára benne, de nem a római valláson valót. Ha mit penig az jezsuiták ujonnan tettek, vagy vettek volna, az fiscusé legyen.

(11) Az religio dolgában penig végeztük országúl, hogy az két rendbeli religio, az augustana confession kivűl való, miképpen ez eddig obserualtatott, azonképpen ennek utánna is az előbbi articulusok tartása szerént, megtartassék, és senki abban meg ne háborítassék. Innovatio pedig ne engedtessék, sub poena ante hac edita.

(12) Azonképpen az minémű régi statutumok az oláh papok és püspökök felől voltak, helyen maradjanak, és az görög hiten való püspökök, az patronusok hire nélkül visitalni senki jószágába ne mehessenek.

(13) Az mi nézi penig az ngod propositióját,holott int minket ngod, hogy az szökött jobbágyoknak hazavitele felől való terminust közélben hoznók; végeztük: hogy azt a terminust, ki királyné asszonynak bejövetelének idejében volt, közélben hozzuk, és azután az mi boldog emlékezetű kegyelmes urunknak István királynak erdélyi vajdaságra választásának idejetől fogva vitessenek haza az házas emberek, és özvegyek, — az kik penig immár processusba vannak, azok prosequáltassanak az előbbi constitutiók szerént.

(14) Végeztük penig, hogy az ilyen elszökött jobbágyok egynehányszor elvégezett régi articulusok tartása szerént, minden helyekről, várakból, városokból, azoknak tartományiból, kamarákról, aknákról, aknahelyekről, minden exceptio nélkül megadassanak, nominanter pedig Fejérvárról és ahhoz tartozó jószágokból is. — Azonképpen Sajóról, és tartományából is kiváltképpen penig az 1571. generalis gyülésben végzett articulus tartása szerént Görgényből és ahoz tartozó jószágból.

(15) Továbbá: miérthogy gyakorta történik, hogy szegény atyánkfiai aféle szökött jobbágyokat kiváltképpen kamara-ispányoktól megkérnek, megadják ugyan, — de másfelöl vagy az ő magok commissiojokból vagy csak magok indulatjokból a sóvágót erővel, hatalommal elveszik. Tetszett azért, hogy mikor az kamara ispányok kézbe adják, tartozzanak a határból ki is kisérni, és sub poena ducentorum florenorum békével bocsátani.

Ha penig akár kamara ispányok, akár egyéb tiszttartók vagy városbeli biráktól eféle szökött jobbágyokat megkérnek, tartozzanak az ő tisztek alatt megkeresni, és kézbe adni, kit ha nem mívelnének, excusálván magokat, hogy birtokok alatt nem volna, megbizonyitassék, és az feljül megmondott poenán maradjon.

Özvegy asszonyok is, kik még férjhez nem mentenek obbágy gyanánt computáltassanak, és hazavitessenek, ha szolgálatra nem mentenek ki. Váradról penig és Tasnádról, az mostani gyüléstől fogva az mely jobbágyok oda szöknének, megadassanak; de az kik az előtt oda mentenek, azoknak békesség adassék.

(16) Magyarországban az ngod birodalmában, az szökött jobbágyoknak megadásában, és haza vitelében az ngod kegyelmes tetszése, és engedelme szerént így végeztünk: — hogy minden helyekről, városokból, falukból és kastélyok tartományiból megadassanak a feljűl megírt terminus szerént. De az váradi vár tartományába az kik mentenek, avagy mennének, azokat szolgabirák által meg ne kérethessék; — hanem minthogy ordinarie az ngod bírodalmában esztendőben kétszer leszen gyűlés, ngod az Bihar vármegye viceispányit több nemes atyánkfiaival egyetemben mikor béhivatja, akkor eféle szökött jobbágyokat, az kiknek jobbágyi az váradi várhoz való jószágba mentenek, azoknak instantiájokra megczirkáltassa — és megszámlálják azoknak neveket, és mely helyen találtatnak, ngodnak irva hozzák, kiktől nagyságod megértvén, és comperialván, kegyelmes ígérete szerént az váradi kapitánynak és udvarbirónak parancsoljon, hogy az ő földes uraknak tartozzanak restituálni.

(17) Debreczenbe ha mely jobbágyok szöknének, azokat senki haza ne vihesse, de az mely adó rajtok vagyon, utánok irattassék és exequáltassék tőlök az exactorok által.

(18) Könyörgünk ngodnak mint kegyelmes urunknak, hogy az mi hazánknak dolgaiban az portára, nisi summa urgente necessitate, idegen nemzetet ne jártasson.

(19) Tetszett az is, hogy az törvény szolgáltatására ngod viseltessen szorgalmatos gondot és törvénytudó assessorokkal az táblát megbővítvén, azoknak salariumokat az régi fejedelmek régi szokások szerént adassa meg, hogy lehessenek elegek az szolgálatra, és ngod válasszon egy fő törvénytudó embert közikbe, az ki cum autoritate praesidiáljon az törvényben, és dirigálja ugy az törvény processussát az régi consuetudo, és az decretum tartása szerént, hogy senkinek feje, jószága, tisztessége itéletében méltó panaszkodása ne lehessen.

(20) Az director penig ugy mint ngod gondviselője járjon proprie az ő tisztében, az nagyságod dolgainak gondjaviselésében. Priuilegiumok penig és aféle deréklevelek, kiket benn az táblán exhibeálnak az ő kezébe ne járjanak.

(21) Végeztük azt is, hogy senkinek instantiájára az régi decretumok continentiája ellen prorogatoria ne adassék, és ha valakinek adatnék is törvény ellen, ne obseruáltassék.

(22) Sok időtől fogva panaszolkodtunk egy néhány gyűlésünkben sok atyánkfiainak injuriájokról, kiket görgényaljaiaktól szenvednek. Tetszett azért mi nekünk, és így végeztünk: az ngod kegyelmes engedelméből; hogy ennekutánna mind szökött jobbágyoknak megkeresésében, latrok kergetésében és egyéb causáknak prosecutioiban az vármegye törvényhez tartsák magokat, és az ispánok ott is minden dologban exequálhassanak.

(23) Miérthogy nem az szűk, hanem az bő marha teszen olcsóságot, végeztük az görög és egyébféle árusokról, hogy az országban az szász városoknak privilegiumoknak tartása kivül minden helyeken, mind mezőn, mind kolcsos városokban szabadon járhassanak, de ők is büntetés alatt aranyat, tallért, ennek előtte való büntetés szerént, ki ne vigyenek az országból, — árujokat is reánk ne drágitsák, hanem képes áron adják.

(24) Hogy te ngod az ispánságokat főfő-urainknak conferálja, kiknek autoritássa vagyon közöttünk, akarjuk; de miérthogy vagyon oly ő kegyelmek közül, hogy vagy soha, vagy igen vétlen jő bé az vármegyébe; tetszett: hogy ő kegyelmek tisztekben szorgalmatosson eljárjanak, és az szokott törvénytételt continuálják. — Ha hol penig nem akarják, ngod az ispányságot conferállja olyaknak, kik az ő tisztekben eljárjanak.

(25) Mértékekről, tudni illik: köbölről, ejtelről végeztük: hogy az országban mindenütt vármegyében és székeken, az kolosvári köböl és ejtel legyen, az kik ez ellen cselekesznek az ispányok és királybirák az ő tisztek alatt valókat fl 12 büntessék. Az városbeli birákat director uram citálja, és 200 fl. maradjanak. Az szászság és székelység között az szebeni köböl és kolosvári ejtel legyen. Magyarországban, Kraszna és Középszolnok vármegyében azon büntetés alatt az kolosvári köböl és ejtel tartassék.

Várad tartományában és Bihar vármegyében az váradi bőcsű és pint tartassék.

(26) Miképpen ennek előtte, azonképpen most is reguláztuk, hogy az arendátorok az szegény községen bárány és méz, bor és buza dézmát szent Márton napjánál tovább ne

tarthassanak. Ha mézet és bárányt addig el nem vinnének, az után az szegénység ne tartozzék az gondja viselésével.

(27) Miérthogy urunk ő nga is jószágában, és az szászság között pénzen dézmát veszen, végeztük: hogy valahol urak, avagy nemesség jószágában az féle dézmák vagynak, kiket az papok integre birnak, az patronusok meghagyván az papoknak egyik quartáját, az többit kiki mind letevén az ő része szerint arendáját magoknak vehessék, és az pap is tartozzék felvenni az árát.

(28) Az szegődött szolgák dolgáról az 1556. esztendőbeli articulus tartása szerént procedáljanak.

(29) Az elpusztult rovások felől az 1587. esztendőbeli articulus tartassék meg.

(30) Magyarországban is az mely faluk török miatt teljességgel praediummá lőttek, ő nga missilis leveleivel az exactorok vegyék oculatára és az mi adó rajtok vagyon, szállítassék le, megtelepedvén az föld, ujonnan rovassék.

(31) Minthogy az ötvösök között találtatik ilyen mesterséges álnokság, hogy noha gyrájától szegődnek az műnek velek, mindazonáltal valamenyi pondussa az aranynak vagyon, kit aranyozni adnak reá, annyi ezüstöt maraszt magának, — végeztük azért: hogy ennek utánna mind az ezüstnek, aranynak mértéket összetudván, a mint beveszik, ezeket ki is ugy adják.

(32) Vannak olyanok is, kik az törvénynyel nem gondolnak, szegény emberek földére küldenek, jobbágyát erőhatalommal felragadják, és elviszik, és vitetik: tetszett erről, hogy az szegény nemes népeken efféle hatalom ne cselekedtessék. Ha kik penig comtemnaliter ezt cselekednék, nagyságod az elvett jobbágyat restituálhassa de facto, az potentiaért penig keressék törvénynyel.

(33) Végeztük azt is, hogy ngod senki köteles jobbágyát földes ura híre és akaratja ellen meg ne nobilitálja, és ha nobilitáltatnék is, az törvényben helye ne legyen, mint ennek előtte is erről volt constitutio.

(34) Tetszett az is: hogy mind ez országban és mind Magyarországban, minden helyeken való városbeli, és falukbéli birák, az ő városokban, falujokban és határokban való sárokra

szüntelen kergessék, és érdemek szerént meg is büntessék. Az várbeli tiszttartók az ő tisztekben való gonosztevőket ne szaczoltassák, hanem kikerestetvén őket, ők is azonképpen kedvezés nélkül meg büntessék.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum, ac partium regni Hungariae nobis subiectarum, fauenter exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos, modo praemisso nobis praesentatos, praesentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis, et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest seu intererit, obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in oppido nostro Enyed, tertia die Maij anno domini millesimo quingentesimo octogesimo octauo.

(P. H.)

Lecta.

(Eredetije az erd. Muzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Art. Diaet. Trans. I. köt.).

XXXVIII.

1588. oct. 21-én.

Egykorú följegyzés az enyedi részgyülésről.

Anno 1588. undecim millia virginum Enyedre gyűlvén gyülésre ez ország kivánván urunktól, hogy a jezsuitákat kiküldje, urunk meg nem cselekedte; kiért az ország az adót meg nem igéré, elbomlik az gyűlés semmi nélkül.

Ex volumine articulorum Diaetalium Banffiana fol. 19 és Haner articuli Diaetales Trans. I. köt.

(A Haner György superintendens által vett másolatról).

(39) Végeztetett az is, hogy az mely nemes embert azelőtt való articulusok tartása szerént fertelmes gonosz cselekedeteiért kiadnának, az ispányok azt az vármegyére bevigyék törvény szerént, és ott az vármegye törvényt tegyen e féle nemes emberre, ha méltán-e, vagy méltatlan adták ki, vagy nem. Ha megmentheti magát, jó; ha penig nem, ott törvényt mondjanak reá. De ha aféle nemes ember ngodra appellál, ngodnak hiven megirják az ő töttök törvényt, addig fogva tartassék, azután valamiben nagyságod hagyja, és valamint deliberál, az törvény abban maradjon.

(40) Az ispány uraim, királybirák és egyéb tiszttartók, kiki az ő tisztek szerént kimenjenek czirkálni és a gonosztévőkről inquiráljanak szorgalmatoson, kergessék és büntessék őket, hogy az gonoszság megszűnjék. Az mely gonosztévők penig az megholt kegyelmes urunk Báthory Kristóf halála után bünben nem találtattanak, azoknak kegyelem legyen.

(41) A mely szegény nemes uraimék, és atyánkfiai in pacifico domino bonorum suorum vannak, sed literis, et literalibus instrumentis forte destituuntur, azokat könyörgünk ngának, nemhogy ante illorum defectum in semine jus regiummal megháboritaná, de sőt inkább ngod őket salvo jure fisci kegyelmesen azokba épitse, és necessariis instrumentis confirmálja benne.

(42) Hogy penig kegyelmes urunk, ngod az mi hazánknak gondviselésére elég lehessen, igértünk ngodnak kapuszám szerént den. 99 ad festum Fabiani et Sebastiani, és ismeg den. 50 ad festum Petri catedrati minden fogyatkozás nélkül. Az székely uraink azon tereh viselésre igérik magokat ngodnak, az szász uraim is azonképpen az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraink, kapuszám szerént az megmondott napra egy forintot, és ugyanazon feljűl mondott ötven pénzt ngodnak bészolgáltatják.

(43) Tetszett az is, hogy az magyarországi uraimék az előbbi végzések szerént a mit házok szükségére visznek, attól harminczadot ne adjanak.

(44) Történtek ilyen dolgok, hogy nagyságodtól missilis levelet vivén kapitányokra avagy viceispányokra, királybirákra avagy egyéb tiszteletbeliekre (kiknek vigorával minden

törvény ellen, jószágot, örökséget elfoglaltak) külömb külömb dolgokban exequáltattak. Könyörgünk ngodnak mint kegyelmes urunknak, hogy ngod ennek utánna sem ez országban, sem Magyarországban e féle missilist ne adasson, hanem ha mely jószágot sequester kézhez kell adni,törvény discussiojából menjen ki.

Ha mely jószágot penig a féle missilis levélnek erejével eddig elfoglaltak volna, az restituáltassék.

(45) Az fejérvári tartományában való nemes népeknek, atyánkfiainak, kik panaszolkodnak, hogy az fejérvári udvarbiró potentiát exerceáltatott rajtok, dolgokért, könyörgünk ngodnak igazítassa el nagyságod, és ennek utánna rajtok hatalmaskodni ne engedje.

Azonképpen Bihar vármegyében is ngod parancsoljon az kapitányoknak, hogy a féle potentiát ne exerceálljanak szegény nemes népeken.

(46) Könyörögnek még is ngodnak az magyarországi három vármegyebéliek, hogy az mely ravásokat kapuszám szerént pusztulás miatt leszállitattanak, azokról az várműre, kőhordásra és gyalogműre ne kénszeritessenek.

(47) Ngodnak könyörögnek az magyarországi uraink, hogy az kapitányokkal adasson segitséget, — kik ha dulást tennének az urak, avagy nemesek jószágában, az ispányok jószágokból tartozzanak refundálni, kiről a kár vallott ember medio unius iudicis nobilium igazat vehessen.

(48) Miért hogy peniglen nagyságod hittel kötelezi magát az országnak, azonképpen végeztük, hogy minden szolgák, kik ezelőtt kötelesek voltak hittel fejedelmeknek te nagyságodnak megesküdjenek és itt menten elkezdessék hadnagyoktól, kapitányoktól és egyéb köteles szolgáktól.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et partium regni Hungariae nobis subditarum faventer et audita, et admissa, praescriptos uniuersos articulos, modo praemisso nobis praesentatos, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inscribi, et inseri fecimus, eosdemque ac omnia et singula in iisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes acceptavimus, approbavimus, ratificavimus, et confirmavimus. — Offerentes nos benevole, quod

praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis, et articulis, tam nos ipsi observabimus, quam per alios quospiam quorum interest, seu intererit obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in ciuitate nostra Medgyes vigesima tertia die mensis Decembris. Anno domini millesimo quingentesimo octagesimo octauo.

Sigismundus Báthori de Somlyó, mp.

(Egy az eredetivel egykorú másolatból, mely meg van a gyula-fehérvári tanács levéltárában, összehasonlítva a Halmágyi-féle példánynyal).

XL.

1588. decz. 19-én.

A jezsuiták jelentése a megyesi országgyülés folyamáról.

Quae acta sunt in comitijs generalibus in Meghies Transsyluaniae 19. Decembris 1588. celebratis.

Praecipua causa quare hoc anni tempore, et quasi extraordinarie comitia generalia celebrarentur, fuit, quoniam ante duos menses cum Engedinis partialia comitia haberentur, et de more vectigal princeps peteret, negauit regnum se daturum donec e Transsyluania jesuitae expellantur. Princeps et nonulli arbitrabantur hos regnicolarum clamores facile senatorum et gubernatoris authoritate sedari posse, sed cum nullo modo acquiescerent, nec de tanta causa in partialibus comitijs statui quicquam posset, ad generalia prouocarunt regnicolae. Itaque cum tunc usque ad raucedinem contra nos clamassent re infecta omnes discesserunt, sed postea huiusmodi clamoribus catholici excitatj, cum in partialibus pauci fuissent, ad generalia frequentissimi confluxerunt. Quare non nisi id dei prouidentiae adscribendum putamus ut valde alieno tempore nos eÿciendos clamarent. Cum itaque conuenissent, (dec. 10) ut solet, a ministris quesitum est, si quid vellent de religione, Incipit Geluensis minister, solitis calumnijs nos onerans, nos scilicet esse jdolatros et sanctos ut deum venerarj quod ut sepe nobis obÿcitur, ita nunquam ex dei verbo nec sanctorum

probatur authoritate, addidit, in eucharistia ita nos esse superstitiosos ut panem tanquam deum flexis genibus adoremus, cum tantum nobis manducandum Christus preceperit. Ad haec cum alia vellet iussus est perorare, cui Demetrius successit, qui diuturnis lucubrationibus vix potuit aliquot mendacia contra pontificem et nos excogitare, ac inprimis obiecit, papam se facere et velle haberis, et a nobis ita predicarj, deum terrenum, omnipotentem et qui ex inferno 600. animas posset liberare. Quod quidem ut nouum et inauditum ita admirabile omnibus visum est, illius potentiam tantopere a nobis extollj. Atque ita esse ex catholicorum scriptis dixit se posse demonstrare, ac si hoc parum est, inquit, in mortuos potentiam exercere, in vivos etiam se omnem potestatem habere gloriatur, et se dominum dominantium, regumque regem esse turpissime mentitur, imo et profitetur, contra, preter, et supra omnia iura humana et diuina posse dispensare. Haec 1-o die (dec. 11). Secundo uero itum est a nostris ad nobilitatem, quod nunquam ante fecerant. Vt ventum ad regnum est, cepit latine P. viceprouincialis, purgans nostros et pontificem ab illis criminibus quae conficta falso catholicis passim a pastoribus obijciuntur. Secutus est nostros quidam insignis catholicus, [1]) qui ex scripto satis multa pro catholicis, et eorum omnium nomine dixit. Deinde regnicolis supplicationem tradidit legendam. Dum nostri apud nobilitatem orarunt nullus fuit nobilium qui auderet mutire sed nostris abeuntibus statim et Demetrius et ciues Claudiopolitanj assurrexerunt. Ac primo Demetrius, itane, ait: pontificis jmperium hic augeri in regno promittitis? nec aduertitis sicut contra Austriacos Viennense seminarium, contra Lituanos Vilnense, ita contra Transsyluaniam Claudiopolitanum erectum fuisse, ex quo studiosi ita prodeunt armati, ut et nobis minentur et satellites portae custodes invadant. Ad extremum si hi, inquit, in regno relinquentur paulo post de Transsyluania actum erit, nam ut ante aliquot annos magnum hinc thesaurum Romani pontifices adportabant, si catholicorum fides increbuerit verendum ne

[1]) Keresztury Kristóf nagy-bányai és kővári kapitány volt. V. ö. Veszely: Egyháztörténelmi Adatok, I. k. 203. l.

bona ecclesiastica reputant, quae iam inter nobiles diuisa magno omnium detrimento et iniuria restituentur. Alius deinde Urbanus nomine surrexit, qui iam diu a quodam nostrorum pro concione uiolatus adhuc seruat sub pectore vulnus, et ut tanti odij causam altius repetamus, hic Vrbanus quamuis fortasse sobrius et ut verbi dei minister non multo vino deditus, aliquando tum propter hospites et amicos et crebros dolores stomachi stolet largius propotare ac semel cum tota nocte bibisset mane in suggestum prodiens cum vellet declamare obdormiuit, paulo post excitatus ait: profecto Marcus Kidal est imago in cartis lusorijs, quasi diceret primera pro die hoc ut factum erat ita a quodam nostrorum in concione relatum fuit, hinc ita rixae et odia cum nostro Urbano, dequo hi duo verticulj perurbane decantantur.

Diceris Urbanus, sed nominis immemor huius semper inurbanus cum bibis esse soles.

Claudiopolitani vero ne sibi defuisse viderentur aliquot contra nos capita proposuerunt et 1-o se inuitos et minis regis adductos et locum pro seminario et cemiterium et omnia nobis in ciuitate concessisse; secundo a nostris studiosis Demetrium et alios fuisse vexatos, sed maxime urserunt a nobis in suum contemptum funus per ciuitatem celeberrime ducj, etiamsi inquiunt in aliquo ciuitatis angulo mendicus aliquis obeat, ita ab istis circumfertur, ut non ad necessitatem sed ad pompam et totius ciuitatis iniuriam id facere videantur; haec et plura alia nobis obiecerunt, sed nihil mordacius quam quaedam verba, quae a quodam nostrorum Romae coram Gregorio XIII. dicta fuerunt, nam et de scripto recitarunt et vngarice Demetrius interpretatus, contra nos nobilitatem satis accensam nouis facibus inflammauit. Patris verba talia erant ut viderentur innuere, ideo hic esse aedificatum seminarium a pontifice ut tanquam omnibus haereticis opponeretur. Scripta est demum supplicatio qua urgerent nostrorum expulsionem et paulo post unus ex senatoribus Dominus Zambor ad nobilitatem delegatur et rationibus frustra eos mitigare conatus est, aiebat 1-o non iure id fieri posse, ut omnium nomine supplicatio detur, cum multi ex primoribus dissentiant, deinde ait principe adhuc puero, et electo tamen non iurato qui potest de tantis rebus statui;

expectent propterea donec se gubernator magistratu abdicet, tunc melius de his rebus deliberabitur; acclamatur fere ab uniuersis, nunc tempus esse, frustra prorogarj et occasionem quaeri elabendj. Sed Dominus Zambor nec, inquit, gubernator potest, cum debeat omnium iura tuerj, et princeps non iuratus nequit duorum iuratorum principum acta et priuilegia rescindere; multis preterea ultro citroque usque, ad 3-am promeridianam in templo fuerunt.

Tertio comitiorum die (dec. 12.) cum frequentes in templum conuenissent ceperunt de supplicatione ad principem mittenda deliberare qua peterent, ut nostri expellantur, tandem omnes paucis exceptis contra nos consenserunt. Mittuntur itaque legati ad principem quorum caput fuit causarum director. Paulo post etiam a catholicis nonnulli delegantur, quorum princeps erat Sarmazaj Anianus, (Sarmasági János) nobis tamen aequitatis et principis causa fauet, sed tam catholicorum legatis quam aduersiorum responsum est, non posse tam cito de his rebus deliberarj cras conueniant, quid facto opus respondebitur, Pater interim viceprouincialis coram illustrissimo et aliquot senatoribus nostrum supplicem libellum legit officij et iuramenti admonens gubernatorem, in templo tamen ita contra nos seuitum est, ut nullo modo nos uita dignos iudicarent, appellabant hostes et animae et corporis et peiores homicidis qui tantum corpus trucidant nec puduit tantam calumniam in supplicationem scribere. A praudio conuenerunt senatores cum illustrissimo de nobilium supplicatione consultaturi.

Quarta die comitiorum (decz. 13.) dominus cancellarius et dominus Galphi ad regnum delegantur, qui nomine principis nobilium postulatis de scripto respondeant. Responsionis haec erat summa, se nullo modo presertim in tali aetate, posse irritare illa, quae a duobus principibus essent constituta, presertim cum multi sint, inter quos etiam sui fratres, qui Jesuitas suos pastores retinere cupiunt, et id se velle, principi supplicarunt et principis cum sit omnium iura tuerj, maxime illorum debet defendere quorum aduentus tantopere sit ab alijs principibus expetitus et commoratio omnibus regnicolis tum saluti tum dignitati fuerit. Addidit in regnum nostros

nullius iniuria vel expensis fuisse admissos, et bona quae nunc possident non ex publico fisco sed ex proprijs facultatibus principes assignarunt. His auditis in templo catholicorum animi erecti sunt, sed aduersariorum ceciderunt, et cum nescirent quid principi responderent, electi sunt 20 qui de responsione inter se deliberarent.

Quinta die (decz. 14) ex nobilitate Joannes Gerendj et Joannes Forro ad principem mittuntur, qui contra nos aliquot mendacia proponerent, inter quae haec erant, quibus nos iure expellj posse arbitrabantur. 1-mo nos suasores imo et impulsores fuisse ut rex Lusitaniae bellum susciperet contra barbaros, ibique 16 annos natus occubuit, deinde nobis datam esse facultatem docendj pueros non propagandj papisticam religionem, sed nos his finibus minime contentj ubique in toto regno vagamur et alios vel inuitos ad nostras superstitiones conuertimus. 3-o idem conculcarunt quod Claudiopolitanj, ita nos esse superstitionibus inquinatos ut in meridie, dum funus ducimus funalibus utamur quasi sol, inquiunt, non satis esset ad viam in coelum demonstrandam, quare tantus fumus excitatur ut fere homines excaecentur. 4-o. A Varadiensibus in die Paschatis flores decerpj et arbores et fructus in floribus destruj. 5-o quendam ministrum a nostris male fuisse mulctatum, eius etiam libros per summam iniuriam laceratos. Demum ad impugnandam donationem qua nostra bona possidemus quendam articulum nunquam antea auditum a regina Isabella latum obtulerunt, quo cauebatur, ne bona ecclesiasticis semel ablata illis iterum restituerentur multa alia obiecerunt quae facile dilui cum sint falsa, potuissent, si iure et rationibus uti, quam tyrannide et vi maluissent. Vesperi eiusdem diej hora 6-ta nomine illustrissimi ad aulam omnes vocamur, quo cum peruenissemus in quoddam cubiculum interius adducti sumus, quo paulo post dominus cancellarius et dominus Zambor, mox exortus cancellarius. Magnae inquit curae tum principi tum reliquis senatoribus res vestrae sunt, magnae cum principis dignitate coniunctae, ac cum omnes in ancipiti deliberatione versemur, quomodo scilicet et regnicolis aliqua ex parte satisfacere et vos retinere possimus, et cum certo certius sit nullo modo hinc regnum discessurum, nisi aliquid boni contra

vos promulgetur, certum item esse, vobis nullo modo post hac licere in ijsdem locis consistere, in quibus antea iussu regis fuistis, jdeo vos consulimus quid statuendum sit ne uno atque eodem tempore illustrissimus princeps, vel vobis sibi charissimis vel regno nostro spolietur.

Cui P. viceprouincialis nulla inquit, causa est, cur in re tam certa et priuilegijs firmata, atque comitiorum generalium consensu roborata tantopere laboretis. Nam si rationibus agere voluerint, ut par est, nec bonis spoliarj nec tam atroci exilio mulctari possumus. Ad quae cancellarius hic non iure sed virem agi, et vos videtis, si ita inquit Pater, est, nos arma non habemus, defendemus quoad poterimus nostram causam in refutandis calumnijs, reliquum deo committemus. Addidit ad extremum cancellarius illud urgeri ab aduersarijs quorum ipse princeps est et religionis catholicae acerrimus hostis, a nobis non legitime bona possideri. Nam etsi inquit, rex donauit. cum anno 1556 sit articulus quidam a regina Isabella latus, ne unquam bona quae semel ecclesiasticorum fuerant ad illos deuoluantur, quare nullo iure possidebamus tot annos illa bona, cum fuerunt antea ecclesiasticorum. Addit preterea nos docendj non concionandi causa fuisse vocatos et tamen nos inquit toties sine principis consensu etiam ad Turcas excurristis. Urgebat demum concordiam inter nos et aduersarios quae cum nulla sine nostra maxima iniuria esse posset, tempus tamen deliberandj postulauimus quare domum reuertimur, et omnium nostrum una voce decretum est, ut nullo modo tantae tyrannidj consentiamus, qua licet authoritate concionandj et docendj et bonis semel optimo iure possessis, sine ulla causa spoliemur, rationesque attulimus quare id potissimum et principis dignitatj et nostrae conscientiae expedire videatur. Nam inprimis tum regem, tum Christophorum maximae iniustitiae, impietatis et imperitiae condemnaremus. Nam si nobis illa bona dederunt quae non poterant profecto impij et iniustj fuerunt. Si vero nesciebant se non posse donare imperitissimi legum et iuris Transsyluaniae. Haec et multo plura in die Natalj Domini coram illustrissimo et senatoribus P. viceprovincialis recitauit demum quod etiam alias fecerat solemni protestatione protestatus est nos minime tantae impie-

tatj consentire, nec nostra sponte velle nostro iuri cedere, si vi et tyrannide ipsi velint agere, non tamen bona sed vitam etiam possint auferre. Sed his nihil permotj paulo post decretum promulgarunt quo nos Albaiulia Varadino et Claudiopolitano collegio spoliabant. Monostor tantum (pagus is est) ne omnia simul auferre uiderentur, dereliquerunt, sed nec tanta calamitate odium nobilitatis exsaturatum, adhuc et illinc nos expellj debere clamarunt, et ne putentur mitius id egisse usque ad 2-am promeridianam comitia produxerunt, tandem ad diem sancti Stephani reiecti sunt, impetraturi a principe quicquid postulassent. Nam et princeps a nobis alienus, aliorum fortassis deceptus consilijs videbatur. Nam uni ex nostris qui cum illo versabatur, dixit se omnia nunc dissimulare velle, ac antequam promulgaretur decretum perorabat uehementer conquerebatur etiam se fuisse ab omnibus derelictum, et solum non potuisse tantis clamoribus resistere. Hic illustrissimus princeps, qui fuerat a nostris a teneris annis educatus et nobis tum a parente, tum a rege Stephano unice commendatus. Vt tamen animi dolorem ob hanc nobis iniuriam illatam ostenderet subtristis in conuiuijs fuit, nec muticas adhibuit, alij ubique, usque ad vesperum pro felici nostra expulsione propotarunt. Hic finis historiae. Interea multi ex catholicis ad nos moestj, squalidi ac semimortuj confluebant, nostram calamitatem cum sua salute coniunctam ardentissimis lacrymis deplorantes, ita nos diem natalem celebramus flendo non canendo, nostra laetitia in luctum versa est, in salicibus suspendimus organa nostra, nec potuimus proferre verba concionis 26. Decemb. etiam reliqua nostra bona nobilitati permittuntur, ediciturque ut nullibi in Transyluania nostri sine vitae periculo versari possent. Et cancellarius qui hoc edictum promulgauit, ut a nobis fortassis gratiam iniret summis coram regno laudibus affecit. Nihil in regno inquit, Patres fecerunt propter quod et hac bonorum spoliatione et tam infami et tam atroci exilio digni sint, nec sunt inquit, infimae conditionis homines, in quos quicquid libitum fuerit statuatis, sed quoniam vestris clamoribus haud resistj potest illustrissimus princeps vestris tandem precibus victus et bona aufert et exilio mulctat sempiterno.

Pergite itaque, alacriter, et posthac omnia bona tam foelici principio constituto a tanto principe expectate. Paulo post latam sententiam a domino gubernatore et domino Galfio monemur ne amplius ad aulam eamus nec principem conueniamus nisi vocatj, itaque uno tempore omnibus bonis et principis consuetudine quem tamen rex moriens unice nobis commendauerat, et omni dignitate spoliati sumus, sed ne videantur contra religionem catholicam agere, cuique nobilj unus sacerdos permittitur qui et Vngarus sit et a Jesuitarum disciplina et institutis alienus. Sed haec est diaboli fraus, nam videt nusquam Vngaros sacerdotes reperiri a quibus catholicj rudes ad fidej mysteria informari possint, ex alijs vero partibus, si sapiant nostro exemplo edoctj non se conijcient in tantam barbariem, quam nos infinitis priuilegijs et diuturnis vigilijs mitigare non potuimus, sed ad rem putabamus nos tantum a consuetudine principis, non reliquis ministerijs societatis arcerj, itaque cum dubitaremus visum est gubernatorem consulere, an nobis liceat apud illustrissimum sacrum facere et reliqua sacerdotum ministeria exercere; negauit omnino licere, quare quam primum discessum cogitamus. Quaenam autem mutatae voluntatis causa fuerit cum semper antea princeps et patres nostros dilexerit et ubique summo amore defenderit facile conijci potest. Nam princeps cum natura sua sit ad imperium inflammatus et diuturnam iam tutelam fastidiens statuit omnia tentare, ut rerum quam primum ipse potiatur. Gubernator etiam similibus facibus accensus cum videret se, si administrationem deponeret, in ordinem redactum irj, et in aliquod etiam discrimen propter principis pueritiam regnum coniectum iri decreuit omnino extrema quaeque tentare ut possit, ut antea gubernacula retinere, et quum omnibus odio erat propter summam auaritiam videretque ad se deponendum populum esse inflammatum, occulte animos nobilium tentabat, ne deponatur, aperte autem et principi et multis alijs se magistratu abdicaturum pollicebatur; sed nunquam inquit, principem alloquendo, tu magistratum inibis, ni prius Jesuitas pro toto regno despondeas. Hic anceps princeps, nec adhuc calliditatem gubernatoris conijciens haesitabat, consulit tandem suos expellendj ne sint nostri propter regnum, illi autem vel saltem alter illorum,

quum cum principe regnaturus putatur facile authores fuerunt, ut nunc consentiat, non defuturam occasionem nostros maiori cum dignitate reuocandj. Interea princeps ne verbum quidem nobiscum de hac re ut antea imo et alienus videbatur. Quod cum suspicaretur quidam e nostris adijt, ille semiratus respondit: Scio inquit ego quid facio, omnia ne dubitetis in religionis catholicae utilitatem cederit. Agitatur postea in senatu nostrorum reiectio, assurgit princeps et ne consentire videretur, facite vos, inquit: ego discedo, alij venatum eunt, vel magna ex parte in conuiuijs tempus tenent. Omnes denique se et religionem catholicam produnt, suisque commodis postponunt. Itaque gubernator cum videret omnes fere a nobis desciuisse, et iam omnia se obtinuisse, quae nunquam sperare ausus esset, nomine principis decretum dum legat, facile tamen persuadet aliquibus, se tanti facinoris fuisse authorem. Quare pro tanto beneficio usque ad mortem regnare permittant, et ut aliquot ab hac re abhorrentes ad suam sententiam reduceret, ipsemet senex et semimortuus multis stipatus nobilibus descendit ad nobilitatem, quamuis inquit nihil tale fecerim, cur hac quam a rege habui, authoritate priuer, cum tamen meum diuturnum morbum et senectutem videam, paratus sum dummodo alicuj ad hoc idoneo haec cura mandetur, regnum deponere. Haec callide ab illo, nam quosdam subornarat, qui clamarent nullo modo id regnum passurum ut homo tantae experientiae hac dignitate spolietur, sed reliqui quibus erat exosus, clamant, se non posse de his rebus ipso presente deliberare, abeat tunc quid faciendum inter sese consultabunt.

Sequenti itaque, die omnino in sententia prestitit nobilitas, ut scilicet gubernator omnino deponatur, fit tamen prius regni consiliarius et totius equitate prefectus generalis. Princeps itaque laetus.

2-o Januarij ad calculum romanum in templo solennj more, contra nos religionemque catholicam conceptis verbis iurauit ut mirer et fere obstupescam, tantum principem ab infantia in religione catholica educatum et optimis ortum parentibus, tam impium iuramentum non exhorruisse. Inprimis iuramento se obstrinxit, nunquam nostros hic passurum

nec aliunde vocaturum ac spatio 25 dierum omnes hinc exacturum, poena constituta in nostros est spoliatio bonorum, et vitae etiam si illi qui nostros inuenerit videbitur, eadem poena et illi afficientur apud quos nostrj reperientur.

Templum quod nos Varadinj habebamus, quo solebant ad 10000 catholicorum conuenire, et quod antea catholicorum semper fuit haereticis statim permisit nec tot catholicorum lacrymis et suspirijs est permotus, quas genibus flexis dies et noctes pro hoc templo fuderunt. Repetijt paulo post gubernator a nobis templi ornamenta, libros calices, et fundationis priuilegia, additis ni daremus minis. Jurauit se 3. tantum sectas in regno permissurum preter Valachos, confessionis augustanae, caluinistarum et arrianorum; statim Claudiopolj seminarium dimissum est, scholae clausae et tantus fertur luctus catholicorum ut a mane ad vesperam usque in templo non nisi ploratus et eiulatus exaudiatur. Multi etiam hoc calamitosissimo tempore vel tanta iniquitate vel nostrorum tollerantia permotj ad catholicam fidem conuertuntur, sed parum permansurj putantur cum nullus hic remaneat qui eos confirmare possit, frequentissimae sunt confessiones et nullum fere sacrum est in quo non multi communicent; jdem et Albae et Varadini factum est et tamen deus non videtur tantis luctibus et gemitibus permouerj, sed quis nouit sensum dominj aut quis consiliarius eius fuit? Paulo post caepit dominus gubernator grauius aegrotare, et tandem morbo victus infoelicissime occubuit, antequam nos ex finibus Transsyluaniae excederemus, et cum animam ageret fassus est se violasse fidem, quam de religione catholica in sua libertate conseruanda regi Stephano dederat. Quare his verbis saepe exclamabat: Tenete me, tenete, succurrite, excrucior, magnum restat iter, vae mihi, ve vae mihi, quia fidem violauj, atque his vocibus teterrimam animam exhalauit.

XLI.

1589. jan. 10.

Báthory Zsigmond fejedelem jelenti a portára, hogy a megyesi országgyűlés az uralkodást kezébe adta.

Exemplum literarum illustrissimi principis ad Nicolaum Gávay datarum.

Egregie nobis sincere dilecte salutem et favorem.

Ezt akarom értésedre adni, hogy az elmúlt karácson nap előtt Medgyesen az országnak generalis gyűlése vala, kiben az többféle dolgok között látván az ország, az szegény Giczij János uramnak mély betegsége miatt, az gondviselésre való ölégtelenségit, egynéhány időtűl fogva az kiváná, hogy az ország gondviseletlenségét (sic) ennek utánna magunkra vennénk. Azért mi is látván az dolognak állapotját és engedvén az ország kívánságának, az gondviselést ugyanakkor Medgyesen magunkra vettük, és immár azon vagyunk, hogy tanácsinkkal együtt isten segítségébűl az ország dolgaira a mind jobban lehet, minden szorgalmatossággal gondot viselhessünk. Ezt e végre adjuk tudásodra, hogy ott, ha valami szó, vagy emlékezet lenne felőle, ha kívántatik, így tudjad megjelenteni, amint pedig itt elődben adtuk volt, hogy minden ide való dolgokra szorgalmatos vigyázásod és gondviselésed legyen, most is azt kívánjuk tőled, hogy minden részíben ahhoz tartsd magadat; az divánban mindenkor jelen légy, mindent hallj és érts, ha mi dolog történnék, kit nekünk értésünkre köllene adnod, módot keresvén benne, mindjárást add értésünkre, és minden dolgokra oly szorgalmatos gondviselésed legyen, hogy fogyatkozás abban ne találtassék.

Azon megyesi gyűléskor lengyel cancellarius uramnak embere jöve hozzánk, ki az minémű dolgokat kívánna tőlünk, hogy követünk által ott az portának hírré tegyük, azokat kijegyeztetvén neked oda küldtük, melyeket te is az szerint először jól megértvén, és az dragományokkal is szólván felőle, az mint itílitek jobbnak és alkalmatosobbnak lenni, mind az dí-

vánban s mind az basáknál megjelentsétek, és a minémű választ reájok tesznek, azt is renddel megértvén, minékünk osztán megírjad. Ujságnak semmi oly nincsen, hanem itt az mi szomszédságunkban az németek az mint értjük rezgelődnek és készületben vannak. Most Kassára új generalist, kinek Kylman neve, küldtenek, kik ellen mi is itt vigyázásban és készen vagyunk, úgy, hogyha kivántatik, mindenre készen találtassunk. Lengyelországban azt értjük, gyűlés lenne, ha az pestis, ki ott még most is uralkodik, meg nem szünnék, most az király Grodnán, Lithvánországban vagyon, ha mi dolog ezután is lészen, mi oda idején értésedre adjuk, neked is gondod legyen reá, hogy minden dolgot, az kiket nekünk értenünk köll, adj idején tudásunkra. Secus non facturus. Datum Albae Juliae die 10-a januarij. 1589.

(A m. kir. orsz. levéltár kincstári osztálya »Acta Publica Transsylvaniae 1583—94« című gyűjteménye 205—6. lapján).

XII. FEJEZET.

I.

A megyesi gyűlés menetére nagy befolyást gyakorolt a papság. Kétségtelenül ennek lehet tulajdonítni, hogy a rendek oly elkeseredett harczot folytattak a jezsuiták ellen, s akkor sem tágitottak, midőn a főrendek és tanácsurak már hajlandók voltak engedni. Az izenetekben elmondott okok alkalmas ürügyül szolgáltak a köznép szenvedélyeinek ébrentartására, de nem magyarázzák meg a valódi okot, mely abból állt, hogy a papság nem szivesen nézte a rend növekedő hatalmát. A protestáns Erdély egészen útban volt a Báthoryak alatt, hogy catholicus állammá legyen: s hogy a mi e téren történt, mind a jezsuiták tették, azt mindenki belátta. A papság ugy hitte, hogy ezt csak egy uton lehet meggátlani: a jezsuiták kitiltása által, s épen nem sokallotta az árt, melyen ez megszerezhető volt — Báthory Zsigmondnak nagykorúsítása árán. Maga Báthory Zsigmond is szívesen tett ennyi concessiót — mert a mikor már tette, el volt határozva, hogy nem fogja megtartani. Igy aztán el lett követve a végzetes hiba, mely annyi bonyodalomnak lett forrásává: az uralom gyeplőjét egy tapasztalatlan, de elkényeztetett, egy szép tehetségű, de kiforratlan, egy önállósággal nem biró, de makacs és szinleni tudó s még csak serdülő ifju kezébe adták, ki életének 17-dik évét sem töltötte be, s ki annál nagyobb hévvel kivánta megnyerni a hatalmat, mert annak külső jelvényeit eddig is kezében tartotta az által, hogy az okmányokat eddig is ő irta alá, a kiadványok az ő nevében keltek. A formában tehát kevés volt a változás, hanem annál több és annál gyökeresebb a lényegben. Nagy részben ugyanazok maradtak a tanácsurak, sőt befolyásuk sem csökkent — mert Giczy sok önállósággal intézte a dolgokat —, de nem is növekedett. Az ügyekre ettől fogva döntő befolyást a fejedelem

unokatestvérei István és Boldizsár gyakoroltak, s a tanácsuraknak az a reménye, mely Giczy visszavonulásától befolyásuk növekedését várta, teljesületlen maradt, valamint a rendek számítása is ép oly hiúnak bizonyúlt be.

Zamoyski, a lengyel cancellár, Zsigmond sógora, az enyedi országgyűlés hírére decz. 7-ről terjedelmes levelet intézett Giczyhez, melyben ráakarta beszélni, hogy a kormányzóságot tartsa meg s hogy a jezsuiták kiüzésének álljon ellent. [1]) A választ e levélre a korlátnok Kovasóczy Farkas készítette el 1589 jan. 7-éről magának Zsigmondnak nevében, mely meg akarta nyugtatni Zamoyskit a megyesi gyűlés végzéseire nézve, épen úgy mint a jezsuitákat illetőleg, kiknek ő megengedte, hogy javaikat vigyék magukkal s a miket nem vihetnek el, azokat eladhassák. [2]) Ez ügyben a pápához Bodoni Istvánt [3]) küldte a fejdelem 1589 apr. 5-én kelt mentegetőző levéllel, melyben elmondá, hogy e lépésre csak a legnagyobb kényszerűség bírta őt, de hogy életét jövőre is tőlök nyert példa és tanúság után intézendi. [4]) Bodoninak ezenkivül titkos megbizatása is volt a pápához s ugyan ő izenetet vitt a jezsuiták generalisához. Ez utóbbit Zsigmond közbenjárónak kérte fel a pápánál, kitől viszont a titkos levélben könyek közt térdelve kért bocsánatot, kért engedélyt, hogy a maga számára alkalmas gyóntatót választhasson, ki annak idejében a jezsuitákat ismét bevezethesse Erdélybe s őket a Megyesen letett eskü alól feloldozhassa. [5]) Ezzel megnyugtatta öntudatát.

Különben Zsigmond székfoglalását a szomszéd hatalmasságok elég simán fogadták. A porta egyszerűen tudomásul vette, habár a nagyvezér némi kedvetlenségét mutatta hozzá, s boszuságának azzal adott szabad folyást, hogy a renegát Markházyt (ki mint olyan Ibrahim nevet viselt s bég

[1]) Kiadta Jakab Elek, a »Ghycziek Erdélyben« 62. s köv. ll.

[2]) Meg van a magyar kir. államlevéltárban.

[3]) Bethlen Farkas II. k. 565. l. E szerint Zsigmond egyházi átok alá is vettetett.

[4]) Meg van a m. kir. államlevéltárban.

[5]) Közölve van e rendkivül érdekes levél Veszely: Egyháztörténelmi Adatok I. köt. Lásd a 222. és 223. l. közlött részeit.

volt) közelébe rendeltette, ki aztán derekasan rabolta is a határokat. [1])

Valamivel nagyobb hullámokat vert fel e változás a magyar király birtokaiban s magánál az udvarnál, hová az értesítéseket legtöbbnyire Andrássy Péter és Kopácsy Ferencz szokták szolgáltatni. Állásuknál fogva ezek nem nevezhetők kémeknek, de szolgálataik olyan természetűek voltak. Sokszoros összeköttetéseik voltak az erdélyi főurakkal s ezek közül az elégületlenek mindig készen állottak nemcsak bizalmas közléseket tenni nekik a fehérvári udvarnál történtekről, hanem összeesküvésekbe is elegyedni: s hogy a Békes-féle eset többször nem ismétlődött, az nem ezeken, hanem a prágai udvaron múlt, mely nem mutatkozott hajlandónak hasonló kalandokba elegyedni. De az is igaz, hogy az erdélyi udvar is szívesen szolgálatába fogadta a magyarországi elégületleneket, kik úgy hitték, hogy szolgálataik ott nem nyerték meg a méltó jutalmat, vagy kik nem találtak tehetségeikkel arányban álló működési tért: a magyarországi kibújdosott főuraknak már egész sorozata állt az erdélyi fejedelem szolgálatában, s Kopácsy tudni akarta, hogy az erdélyiek ismét többekkel alkudoznak, ezeknek pénzt is küldözgetnek, mire viszont ő azt ajánlá, hogy hatalmaztassék fel ő és Kielmann András, az új kassai kapitány, alkudozásokba bocsátkozni azokkal, kikről ő tudja, hogy ő felségéhez szítnak — hátha az egész ország ő felsége birtokába adná magát? [2])

Komolyabb jellegű volt ennél a nagy-bányai ügy, t. i. a pénzverés kérdése, mely István király haláláig sem oldatott meg egészen. A nagy-bányai okmányok több pontja, ha nem is egyenes szavakkal, de félremagyarázhatlanúl megadta a lengyel királynak a pénzverés jogát s a magyar kamara véleménye szerint, hogy ő felsége tekintélye csorbát ne szenvedjen, meg is volt az István királynál hagyandó — de azon fel-

---

[1]) Zsigmond levele Gávaihoz 1589 márcz. 26-ról s ugyanakkor a szultánhoz, a m. k. államlevéltárban.

[2]) Kopácsi Ferencz jelentése, mely 1589 márcz. 7-én mutattatott be ő felségének, eredetije Bécsben a titkos levéltárban. Ez öt pontú jelentés mutatja, hogy a fondorlatok már meg voltak kezdve.

tétellel, hogy hagyja az aranyat s ezüstöt az országban s ő fe-ségének képét és címeit veresse rá. E pontnál szakitá meg István király halála az alkudozások fonalát — s e ponton vették fel annak folytatását, [1]) a nélkül, hogy egyelőre sikerült volna a megoldás.

Annak az idő sem kedvezett. Rudolfnak viszálya Lengyelországgal épen a megoldás pontján álla: követeik ez idétt alkudoztak s kötötték meg a békét az uti possidetis alapján egy pápai követ Aldobrandini közbenjárásával, mely Maximiliánnak visszaadta a szabadságot. [2])

Szemben e viszonyokkal Zsigmond a Tordára 1589. apr. 20-ára hirdetett országgyűléstől a szokásos fejedelmi előterjesztéssel kettőt kért, az adónak és sokszoros kiadásai folytán némi pótadónak megszavazását és a hadfölkelésnek szokott módon elrendelését.

A rendek mind a két kivánatnak eleget tettek: megszavazták a 99 pénzes portai adót, meg a rendkivüli segélyt, az 50 pénzt, mely ez összegig már állandóvá vált, s ez összegen fölül még 16 pénzt szavaztak meg, de oly hozzáadással, hogy jövőre hasonló és a szokott adók fölötti subsidiummal ne terheljo őket. A magyarországiak 1 frt 60 fillért szavaztak meg.

Ezenkivül elrendelék, hogy mindenki hadkészen legyen s a fejedelem első hivására táborba szálljon.

A gyülés april 25-én oszlott el. A véletlen úgy hozta magával, hogy az ország két legelőbbkelő hivatala, az ország kapitánysága s a váradi kapitányság, nem voltak betöltve. Zsigmond nem szalasztá el a kedvező alkalmat, családja hatalmának emelésére, s valószinüleg épen ezen gyülés alatt unokatestvérét Zsigmondot, Fogarasföld urát ország kapitányává s másik unokatestvérét Istvánt pedig váradi kapitánynyá nevezte ki. [3])

[1]) A magyar tanácsurak jelentése Ernő főherczeghez 1589 marcz. 22. s Ernő főherczeg jelentése a császárhoz 1589 apr. 21. mindkettő Bécsben, a titkos levéltárban.

[2]) Báthory Zsigmondnak 1589 marcz. 29-iki jelentése a portára, mely Kielmann Andrásnak kassai kapitánynyá kineveztetését is tudatta, a m. kir. államlevéltárban.

[3]) Lásd Törvények és Irományok I. sz. V. ö. Bethlen Farkas I. k. 1. l.

II.

István király hagyatékának ügye ez idétt véget ért — legalább részben. Zsigmond Csáky Gergelyt küldte a királyhoz és respublikához követül, hogy annak kiadatását kérje.[1]) Csákynak 1589. máj. 4-én adta ki a király a választ: intézkedik, hogy a hagyományok megadassanak, de az orosz foglyokért begyült pénz nem találtatott a kincstárban, azt hát meg se adhatja. A szathmári és nagybányai ügyekre vonatkozó iratok kiadatnak: kiadja a követelt Brutus-féle historiát is, de elébb elolvastatja, hogy nincs-e benne valami, a mi a lengyel névre gyalázatot hozna.[2]) Zsigmond megnyugodott a válaszban, mely különben biztosítá őt, hogy az István király által hivatalokra emelt magyarok állásokban meg fognak tartatni. Sógora a korlátnok és unokatestvére a bibornok gondoskodtak, hogy összeköttetése azután is bensőségteljes maradjon ez országgal.

Épen ez a körülmény vonta fejére a porta gyanúját, hogy azon lengyel kozákokat, kik a tatár khán birtokába ütöttek be, Zsigmond látta el segélycsapatokkal — bár menynyire képtelen volt is az a föltevés mindjárt az első tekintetre, s az arany horda segélyére küldötttörök hadak vezére Héder basa ruméliai beglerbégtől aug. 31-én felhivás érkezett hozzá, hogy vonja vissza ezen csapatokat s ellenkezőleg ő hozzá küldjön segélyhadakat. Báthorynak könnyü volt a válasz: hogyan küldhettem volna én hadakat kozákokhoz? hiszen ezeknek Moldván kellett volna átmenni, mert út egyebütt nincs »és az

---

[1]) 1589 marcz. 6-ról. Utasítás és levelek, a m. kir. államlevélt.

[2]) A lengyel király válasza 1589 május 4-ről, a m. kir. államlevéltárban, Brutus historiáját azonban csakugyan visszaadták. »Ungaricam Bruti Historiam — mondja a levél — quod attinet, cum D. V. ita sit hinc in Transsyluaniam profectura, ad illustrem Regni cancellarium et exercituum ducem prius adire velit, illi sacra regia Maiestas, dominus noster clementissimus negotium dat, ut libros illos evolvat et perlegat, ne forte quid ejusmodi ab homine peregrino scriptum sit, quod labem aliquam nomini polonico aut alteri cuispiam aspergat.«

moldoványok is azt ott meglátták volna.« De neki se küldhet segélyt, »mert az német ellenség szintén csak előttünk van.« [1])

Alig hogy a válasz elment Héder basának, új követ jött a portáról, Muharrem csausz, ki szept. 18-án érkezett Fehérvárra. Küldetése a havasalföldi vajdai változásokkal volt kapcsolatban, hol az időtájt ismét Michne nyerte el a vajdai széket. Ez a Muharrem csausz pedig Musztafa agának s ugyan annak a kapucsi basának, ki Michnét székébe ültette, volt a követe s Péter vajdának visszatartott kincseit követelte. — Ugyanis Péter vajda Huszt várából megszökvén, a portára ment s ott Zsigmond fejedelmet bevádolá, hogy háromszáz lóteher oszporát vett el tőle — s e feladás nyomán a szultánnak és a nagyvezérnek fermánjai utasíták őt, hogy ez összeget küldje be a portára, honnan a Michnét székébe ültető kapucsi nyert megbizatást, hogy a kincseket visszakövetelje.

Zsigmond fejedelemnek már volt tudomása a dologról. Michne az új oláh vajda irta meg neki ugyanazon alkalommal, midőn székfoglalójáról értesité őt, [2]) s figyelmezteté, »hogy mostan hevenyében kevés költségét ne szánja« az agától. Nem is szánta Zsigmond; megmutatta már a hozzá küldött csausznak kézzel foghatólag, hogy midőn Radul Péter Erdélybe szaladt s tudtán kivül zsákmányt tettek holmiaiban. ő Uzon Musztafa csausz jelenlétében tartotta meg a vizsgálatot, szedette össze az elharácsolt holmikat s szolgáltatta át ugyancsak neki. Ugyanezen mentséggel s kellő ajándékokkal küldte Ravazdy Györgyöt és Torma Kristófot Musztafa agához Havasalföldére, s Senyey Pongráczot, mint főkövetet a portára, hová ő ezuttal az évi adót is bevitte, [3]) kik aztán kieszközölték az ügy elejtését.

---

[1]) Mind Héder basának levele, mind az erre adott válasz meg van a m. k. államlevéltárban. Ez utóbbi kelt 1589 aug. 29

[2]) Péter után ugyan Michne következett, de ő nem birta a vajdai széket háboritatlanúl. Ugyanis a porta 1589-ben Vládot Michne rokonát nevezte ki helyette, azonban midőn ez széke elfoglalására ment volna, utközben meghalt. Most Péter sürgette a portán, hogy őt helyezzék vissza — azonban Michne kitudta vinni, hogy az ő igényei vétettek figyelembe s Péter a jedikulába záratott. Lásd Michne szept. 8-iki levelét Báthory Zsigmondhoz, a m. k. államlevéltárban.

[3]) Lásd a szultáni fermanokat s Musztafa aga levelét, melyeket ...m csausz hozott Fehérvárra, az ezekre 1589 szept. 18-ról irt

Ez alatt elközelgett az őszi országgyűlés ideje, melyet Zsigmond oct. 21-ére hivott össze.

A rendek a fejdelmi előterjesztések alapján s tekintve az uralkodó sok rendbeli kiadásait, meg is szavazták az évi adót, portánkint 99 denárt az erdélyiek részéről s 50 krt Várad erősítésére s 1 frt 50 krt a magyarországiak részéről.

Elrendelék, hogy mindenki hadkészen legyen s a fejdelem első hivására felüljön.

A sókivitelt megengedték Feketetónál, a kőrösi uton, jövőre is.

A perek sorrendben tárgyaltassanak, a fejdelem ne adjon parancsot a sorrend megbontására.

Azoktól, kik a kőrösi uton járnak Erdélybe s innen ki, ha nem kereskedésre menő szekereken járnak, nem szabad a kalotaszegieknek s vármegyebelieknek vámot venni.

A kalotaszegieket eltiltották a dézmafizetők zsarolásától is, s elrendelék, hogy a dézmások a szász földön idegenek birságolásától tartózkodjanak.

Elrendelék, hogy a czirkálások pontosan eszközöltessenek az ispánok által. A gonosztévőket a székelyek és nemesek is büntessék, valamint Miháld (Mehadia) és Zsidóvár vidéke is czirkáltassanak meg.

Eltilták a vad és másféle állatok bőreinek kivitelét az országból — ily módon akarván elősegíteni azt, hogy a készítmények mérsékelt áron adassanak. A büntetés 200 forintban szabatott meg.

A pusztult falvakat megvizsgálják s adójokat szállítsák le.

A rendek oct. 24-én oszlottak el. [1])

A hadfölkelés elrendelését leginkább azért tarták szükségesnek, mert a törökök s magyar király csapatai közt 1588. óta folytonosan duló apróbb és nagyobb csatározások folytán Zsigmond attól tartott, hogy a hadak az ő birtokaiba is beütnek, s mert egyes fondorlatok szálai arra mutattak, hogy a kassai

válaszukat, a Michne-nek irt levelet szept. 20-ról, a Ravazdynak és Thormánnak adott utasítást szept. 22-ről; s a Sennyei Pongrácznak adott utasitást szept. 18-ról, mindezek a m. k. államlevéltárban.

[1]) L. Törvények és Irományok. III-ik sz.

kapitány s prágai udvar az ő birtokában levő elégületlenekkel érintkezik. Hasonló gyanút táplált a prágai udvar is: minden Bécsbe utazóban kémet láttak, ki az ő viszonyaikat épen ugy, mint Báthory István alatt ki akarja kémlelni.[1])

III.

Az 1590-iki esztendő háborús kilátásokkal köszöntött be. A porta megkötötte a békét a kozákkal, s hogy sergei ne maradjanak tétlenül, Lengyelországot fenyegette, melynek kozákjai gyakori betütésekkel háborgatták a szomszédos tatárhordákat. Marcz. 8-kán Behrám csausz fermánnal érkezett hozzá, mely rendeletet tartalmazott, hogy sergeit ültesse fel, lássa el élelemmel s menjen a ruméliai beglerbég segélyére, ki a kozákok ellen van kirendelve. Sőt magától a rumeliai beglerbégtől is ujabb levél érkezett, mely reményét fejezé ki, hogy Báthory Zsigmond hadait az övéhez csatolandja.[2])

De Zsigmondnak semmi kedve sem volt egy ilyen kalandos vállalatba bocsátkozni. Saját követei által s Michne oláh vajda közbenjárásával megmutatta a portán és a beglerbégnél e kivánságuk lehetetlen voltát: ő hatalmasságának ez az országa, mondá a fermánra 1590. marcz. 16-án adott válasz, olyan helyen vagyon, hogy szüntelen az természet szerént való ellenség az német reá néz és minden úton ártalmára, veszedelmére igyekezik, és mint annak előtte való időben egy nehányszor megpróbálta, most is azon igyekezik, hogy ezt az földet övéjé tehetné s teljességgel birodalma alá vehetné, a minthogy csak az elmúlt napokban is azon volt, hogy sok mesterséges practicája által egyik fő végházát jó darab földdel megvegye

[1]) Kopácsi már 1583 szept. 21-én jelentést tesz Ernő főherczegnek bizonyos titkos dolgokról s ugyanazt elmondja a császárnak is: sokan vannak az erdélyiek közt, kik bensőleg ragaszkodnak a császárhoz s vannak olyanok is, kik elégületlenek a kormánynyal s azért hajolnak a császárhoz. Rudolf válasza Ernő szept. 21-iki levelére nov. 23-ról, mindkettő a titkos levéltárban. Kopácsi novemberben egy emlékiratot ad át Ernő főherczegnek, hogy Szalay Gábor és Balázsfi János Bécsbe utaztak Erdélyből, kiket ő kémeknek tart: ki akarják tudni a bécsi viszonyokat. Ez is Bécsben a titkos levéltárban.

[2]) Mind a szultáni fermán, mind a beglerbég levele megvannak a m. k. államlevéltárban. Acta Transsyluanica.

és elfoglalja, de a kísérlet az ő vigyázásán meghiusult: Most is növeli hadát, gyűjti erejét, hadakkal rakja meg várait Ecsedet, Kállót, Szathmárt, Tokajt s neki itthon kell vigyáznia, hogy ellensúlyozza.[1] S hogy mentsége annál biztosabban hitelre találjon, néhány nap mulva marcz. 28-án ujabb híreket irt a portára a németek hadi készületeiről, melyeknek csak két czélja lehet: vagy Maximilián igyekszik Lengyelországra, »ez okon, hogy értené, hogy a mostani lengyel király kiigyekszik közülök, s maga akar lengyel király lenni«, vagy az, hogy Erdélyt akarnák »titkon hirtelenséggel« megtámadni, s épen ezért kéri is a magyarországi basákat utasittatni, hogy szükség esetére segélyére legyenek.[2]

Az oláh vajdához s rumeliai beglerbéghez Palatics Györgyöt küldötte követül. Feladata volt az elsőt közbejáróúl kérni fel, az utóbbinak pedig értésére adni, hogy ő nem hagyhatja el hadaival országát, mert oka van tartani a német ellenségtől, mely nagy készületeket tesz, s ha ő sergével kitenné lábát az országból annál biztosabb megtámadná Erdélyt, mely paizsa és kőfala a hatalmas császár több országinak; és megértetni vele, hogy a hegyektől köritett ország fekvése olyan, hogy a hadi szereket innen oda által nem lehet vinni.[3]

Ily körülmények közt maga is tanácsosnak látta, úgy intézkedni, hogy meg ne lepessék s elrendelni a hadfölkelést. April 26-ára Fehérvárra összehivta a rendeket s ezektől az adónak a növekedő szükségletekkel arányban álló fölemelését s a hadfölkelés megszavazását kérte.

A rendek mind két kivánatának eleget tettek.

A császár 99 fiiléres adóján kivül kapuszám szerint 75—75 fillért szavaztak meg, természetesen ezzel arányban

[1] A fejedelem válasza a portára, Fehérvár, marcz. 16. U. o.

[2] Báthory Zs. Fehérvár 1598. marcz. 28-iki levele a portára. U. o. Ugyanakkor ez ügyben Ravaszdy György várhegyi kapitányt is a portára küldé, kinek együttal feladata volt Ibrahim jenei bég (a renegát Márkházy) határrablásai ellen panaszt emelni. Ez utasítás is marcz. 28-ikán kelt. A Ravaszdy által vitt levélre a válasz jul. 25-én érkezett meg Fehérvárra s abban a nagyvezér orvoslást igér ugyan, de inti a fejedelmet, hogy az adót annak idejében küldje be, de »nem gyermektől, hanem fő, vén és hires úrtól.«

[3] A Palatinusnak adott utasítás u. o.

álló összeget róván a székelyekre s szászokra s 1 frt 75 denárt a részekre.

Azután szemben a szomszéd országban s másfelé is levő hadi indulatokkal, elrendelék a mustrát s a hadfölkelést, hogy a fejdelem első hivására készen legyenek.

A gyűlés máj. 1-én oszlott el. [1])

IV.

Báthory Zsigmond nővére, Báthory Griseldis, Zamoisky lengyel cancellár neje 1590 márcz. 14-én három nappal gyermekszülés után himlőben meghalt, s nehány hét mulva akkor született leánya is követte a sírba. A mint a cancellár követe a gyászhírrel megérkezett, gondoskodott, hogy a temetésen képsiselve legyen, s nem sokkal utóbb Bocskay Istvánt és Csáky Gergelyt hozzá küldé, hogy nővérének jegypénze s hozománya ügyét intézzék el. Ugyanis Zamoyski azon ürügy alatt, hogy István király halála után a család érdekében tett költekezései, továbbá a nejére és a bibornokra tett kiadásai a hozományt felemésztették, megtagadta azok kiadását. Bocskaynak nem az volt a feladata, hogy minden áron visszakövetelje azokat, hanem hogy szép szerével s méltányos okokkal igyekezzék azok kiszolgáltatására rávenni; különben tegye azt, »valamire isten, és az ő maga jó lelkiismereti s az közönséges igazságnak tekintete vezérli« [2])

Még függőben volt ez ügy, midőn a fejedelem jul. 5-én Gyulafi Eustachiust küldé Zamoyskihoz, közölni vele, hogy minő követeléseket intézett a porta a rendekhez s hogy minő veszély fenyegetheti az országot abból, most midőn készíti hadait s Lengyelországot megtámadni készül, és ez alkalomból figyelmeztetni, hogy a háborút ne koczkáztassa e hatalmas ellenséggel s végül kérdést intézni hozzá, hogy miután neki is

[1]) L. Törvények és irományok III. sz.

[2]) Az erre vonatkozó levelek: Zamoyskinak marcz. 8, 18, 20-án (ez utóbbit Czieklini Péter hozta magával) kelt levelei, a fejedelem erre adott válasza, az utasítás Bocskaynak apr. 27-ről (melyben Brutus históriáját ujabban sürgeti, miután volt ideje az megolvastatásban) l. a m. k. államlevéltárban.

oka van török-támadástól tartani, mihez tartsa magát? [1]) A cancellár megnyugtatta őt, hogy a portáról az angol orátor kiséretében visszaérkezett lengyel követ magától a szultántól hozott levelet, melyben megigéri, hogy a békét megujítandja. Legyen tehát nyugodt, mert Lengyelországnak Törökországgal megkötendő békéje ez ügyben is változást teend.

S a viszonyok a portán Lengyelországra nézve csakugyan békésen alakultak és Zsigmond nem jött abba a kényszerhelyzetbe, hogy a hadfölkelést ki kellett volna hirdetnie. Annál aggasztóbb lehetett a hazafiakra, hogy a jó egyetértés, mely a megyesi gyülés óta a fejdelem rokonai s a tanácsurak közt volt, bomladozni kezdett. A dolgot, mint Gyulafi Lestyán, a viszonyokkal teljesen ismerős államférfi irja, maga István király is előre látta, s midőn Fogarast Báthory Boldizsárnak adá, nem azon czélból tevé, hogy ez Erdélyben lakjék; azt akarta, hogy házasodjék meg Lengyelországban s ottan települjön le, lehető távol unokatestvérétől. Az öreg Giczy is tartott ettől, »valamiket mi csinálunk itten, mondá egy izben, Báthory Boldizsár fel fogja mind bontani.«

S csakugyan jól ismerék e fennhéjázó, kevély, indulatos és fajtalan, de másfelől éles eszű s nagyravágyó férfiút, ki hajhászta a politikai befolyást s az ügyek menetét első sorban intézni akarta. Mig Zsigmond gyanútlanul engedé a befolyást neki, a béke meg volt az unokatestvérek közt, de midőn Gálfi az udvarmester, Geszti Ferencz jó katona ugyan, de annál léhább és tudatlanabb ember s a magas míveltségű Gyulai Pál udvaronczi buzgalmukban Boldizsár gyarlóságait ostorozni kezdék, Zsigmond pedig figyelmessé kezdett lenni arra, hogy unokaöcscse fényesebb udvart tart mint ő, s hogy ennek következtében egyes lovagok elhagyják őt, csakhogy Boldizsár úr szolgálatába állhassanak, féltékenynyé lett hatalmára s ezzel felbomlott köztük a jó egyetértés is. Az első összezördülés egy lovagjáték alkalmával történt, midőn Boldizsárt a fejedelem egyik bejárója, Jósika István versenyre hivta föl. A gőgös főur elfogadta ugyan a kihívást, de indulatát nem birva

[1]) Lásd az utasítást s a választ (1590. jul. 26.) a m. k. államlevéltárban. V. ö. Székely krónika 58. s 59. ll.

fékezni, a legyőzött Jósikát arczúl ütötte, min a fejedelem felindulva, elhagyta a versenytért, s unokatestvére gőgjét azzal akarta megtörni, hogy Jósika István számára fényesebb palotát építtetett Fehérvártt, mint a milyennel Boldizsár bírt. Boldizsár boszujában elhagyta Fehérvárt s Fogarasba vonúlt, honnan látogatás kedvéért kiment Váradra testvéréhez. [1])

Ez alatt elközelgett az adó portára küldésének s az őszi országgyűlés megtartásának ideje, mely Fehérvárra szept. 21-ére hirdettetett ki. A cancellár elutazott Sombory László temetésére s Báthory Boldizsár nagy hirtelen Fehérvárra rándult. A fejedelem hatalmát, a korlátnok befolyását féltette tőle. Fehérvárra jöttét egyik sem nézte jó szemmel. [2]) A gyűlés azonban nyugodtan folyt le, s tárgyalta a fejedelmi előterjesztést, mely két pontból állt: az őszi adó megszavazását s a Gergely-féle javitott naptárnak behozását kérte.

Az adót a rendek a szokott módon szavazták meg: 99 pénzt portánkint a fejdelem szükségeire s 50 fillért Várad erőditéseire az erdélyiek s 1 frt 50 denárt a magyarországiak részéről.

Beleegyeztek abba is, hogy az új naptár bevétessék ez évi karácsonyon kezdve, [3]) azonban oly módon, hogy a megyesi végzéseknek abból sérelme ne következzék.

A rendek szept. 24-én mentek szét. [4])

Nyomban ez után, szept. 28-án, a portai adó is beküldetett. Főkövetté Ravazdy György nevoztetett ki, kinek főfel-

[1]) Bethlen Farkas III. k. 3—7 ll. és a Székely krónika 54. s 55. ll.

[2]) Gyulafi irja: Gyűlés lőn Kolosvártt (Fehérvár helyett) szeptemberben 1590. Ez alatt Sombory László meghala, cancellárius temetésére mene. Kapván az alkalmatosságon, a cancellárius távolletében Báthory Boldizsár sebesen rándult Fehérvárra, innét támada köztük az ellenkezés.

[3]) Posteaquam hoc anno 1590 a Dnis Regnicolis ad postulationem Ill. Dni Principis Sigismundi acceptatum esset Calendarium Gregorianum id quod factum coacti sunt postea consentire et pastores, die 31 Decembris prima .. cum Jesuitis celebravimus memoriam nativitatis Dmni nostri Jesu Christi. — Az Album Oltardinum Trauschenfels Fundgrubenjében 31. l.

[4]) L. Törvények és Irományok IV.

adata volt a törvénytelenül behódoltatott falukat visszakövetelni — s e czélra magával vitte az István királynak adott athnamet. [1])

A panasz főkép Szinán temesvári pasa ellen volt intézve kinek elnézése, bátorítása mellett követték el a behódoltatásokat. S csakugyan Zsigmond megkapta az elégtételt, hogy ez év deczemberében új basa, Hasszán basa, neveztetett ki temesvári beglerbéggé. [2])

V.

A törvénytelenül behódoltatott faluk ügyében még a következő 1591-ik évben is folyt a tárgyalás a fejdelem s a temesvári basa és a porta közt. A kérdést bonyolulttá tette az, hogy az erdélyiek kezében lévő defter eltért a portán levőtől s végre is egyes spáhik és zaimok tényleges birtoklásának csonkítása nélkül az nem volt megoldható; kik pedig nemcsak a kezükön levő birtokok megtartásán, hanem a behódolások szaporításán törték fejöket, azzal mentvén magukat, hogy magyar urak közt is vannak, kik spáhi-birtokot bitorolnak. [3]) De Hasszán temesvári beglerbég méltányosabb volt elődjénél. Egy szigorúan tartott vizsgálat kiderítette, hogy mind e zsarolásnak indítója Saban aga, s a beglerbég nem késett arról jelentést tenni a portán, melynek következtében a porta a a háborgó spáhikat és zaimokat rendreutasította. [4])

Ezenkívül még két portai ügy foglalkodtatta a fehérvári udvart.

1591 febr. 17-én Musztafa csausz fermánokat hozott magával, hogy a török hajóhad számára 300,000 sing (kisebb egy rőfnél) vásznat és tizezer mázsa kendert küldjön a fejde-

---

[1]) L. a Ravazdynak adott utasítást, a m. k. állami levéltárban.

[2]) Temesvártt 1590. sz. Lucza napján irott levele meg van a m. k. államlevéltárban. A fejdelem az új basa üdvözletére Sennyey Pongráczot és Gyulay Jánost küldte Temesvárra. Az ezeknek adott utasítás u. o.

[3]) Az erre vonatkozó igen érdekes levelezés a m. k. államlevéltárban. Igen érdekes Hasszán basának az a levele, melyet febr. elején Tholdi István hozott elrablott emberek szabadon bocsátása ügyében Fehérvárra.

[4]) Hasszán a portára irt levelének mását Békes Istvántól küldte Fehérvárra 1591. jul. 26-án.

lem. Egyes rendkívüli esetekben máskor is szokott a fejdelem kedveskedni a portának, s egészen most sem vélte tanácsosnak megtagadni. 1591. apr. 7-én bocsátá vissza a csauszt, vele küldvén követül a portára Rácz Pétert. De mindössze csak 100,000 sing vásznat s 1000 mázsa kendert adott velök. Nagy gondja volt — írá a válaszban — hogy a kivánt mennyiséget összeszerezze, de nem lehetett, mert ebben a hegyes és szoros vidéken szükebben teremnek a mezei vetések mint másutt, azon kivül is tavaly szük esztendő volt, különben is a rendelet későn jött, akkor, midőn már a készlet elfogyott, s többnek annál, mint mennyit küld, semmiképen sem tehette szerit. [1])

A másik a havasalföldi ügy volt. 1591. márcz. 12-én egy új csausz Rizván jött a portáról Fehérvárra azzal a hírrel, hogy Mircse a havasali vajda letétetett, s a felszólitással, hogy ha ne talán Erdélybe menekült volna, a fejdelem küldje Stambulba. De Mircse nem volt Erdélyben: letétetése után egyenesen Konstantinápolyba ment, s a helyébe kinevezett vajdát Surdul (süket) Istvánt még ezen év nyarán beiktatta Kürth aga vajdai székébe. [2])

Mind ez tetemesebb költséggel járt. Ugyanazért a fejdelem a Tordára apr. 21-ére összehivott országgyűléstől a rendes portai adón fölül rendkivüli adónak megszavazását is kérte. Ahhozképest, hogy a gyülésnek egyetlen tárgya volt, a rendek szokatlanúl hosszú időig ültek együtt: hét napig. Valószinű, hogy a fejdelemnek is voltak olyan követelései, melyek elhatározására e népgyülés nem tartotta magát elégségesnek

---

[1]) Mind a szultán s nagyvezér fermánjai, mind az erre vonatkozó válaszok a konstantinápolyi orátorhoz, Sennyey Pongráczhoz adott levél s a Rácz Péternek adott utasítás megvannak a m. k. államlevéltárban.

[2]) Engel: Geschichte der Walachey 226. l. Michne letételét 1589-re, István székfoglalását 1590-re teszi. Fennebb láttuk, hogy Michne 1589-ki letétele után Vlád következett, ezt ujra Michne követte s ez ujabban 1591 elején tétetett le és ekkor következett helyébe a Surdul István. L. a marcz. 12-én Fehérvárra érkezett fermánokat a m. kir. államlevéltárban, u. o. az arra adott válaszokat. U. o. Kürth aga emrahornak Zsigmondhoz irott levele, mely jul. 5-én jött Fehérvárra s István beiktatásáról szól. A fejdelem aug. 12-én Perusith Mátét küldötte követül ajándékokkal az emrahorhoz. Utasítása u. o.

s ugy látszik a rendek is oly követeléseket formáltak, melyeket a fejdelem nem akart elfogadni: mert elhatározták, hogy a legközelebbi országgyűlés egyetemes legyen. Azonban az adót, valószinűleg heves vita után, megszavazták ugy, mint Zsigmond kivánta: portánkint 99 pénzt az erdélyiek s 1 ftot a magyarországiak részéről s 75 pénzt mind két féltől rendkivüli adó fejében.

A gyűlés apr. 27-én oszlott el. [1])

VI.

Az egyetemes gyülésnek minden nemes tagja levén, az sok költséggel járt egyesekre és sok teherrel azon városra nézve, melyben tartatott, s hogy a rendek még is annak hirdetésére határozták el magukat, oka az volt, mert Zsigmond alig harmadfél éves kormánya alatt magára zudítá a közvéleményt. A mi eddigi kormányzatában üdvös s az országra nézve hasznot hajtó volt, az a régi hagyományos politikának fentartásából következett: a béke fenmaradását, az ország szélin hatalmaskodó spáhiknak korlátozását egyenesen tanácsurainak, gyakorlott portai követei és oratorai ügyességének köszönheté. De tőle származott az adófelemelés, s a megyesi czikkek lábbal tapodása.

Sem István, sem Kristóf, sem Giczy nem éltek szegényesen, s gondjuk volt, hogy oly udvart tartsanak, mely ne maradjon mögötte a Zápolyákénak, de mindannyian takarékosak voltak, növelték a kincstár jövedelmét, s nem tékozolták el annak jószágait. Zsigmond telt kincstárt s nagy mennyiségü és gazdagon jövedelmező fiscalis jószágokat vett át. Az elsőt csakhamar kiürité, s az utóbbinak egy nevezetes részét rokonainak s kegyenczeinek elosztogatta. Mig tehát ez szemmel láthatólag csökkenté jövedelmét, udvartartásának fénye nevelte kiadásait. Ehhez járult, hogy követei által gazdag ajándékokkal szivesen látogatta az olasz udvarokat, különösen a toscanai nagy herczeget, kitől a gyanithatólag leánynézés ügyében hozzá küldött követe Jósika István egy csomó olasz zenészt

[1]) L. Törvények és irományok V-ik sz.

hozott udvarába. [1]) Természetes volt, hogy a csekélyebb jövedelemből nem fedezhette a tetemesebb kiadásokat s kénytelen volt adófelemelést kérni a rendektől.

A rendek pedig annál kedvetlenebbül szavazták meg a több adót, mert a fejdelem nyilván áthágta a megyesi végzéseket. Hálából, hogy a jezsuita rendfő kieszközlé a kiközösítési censura alól feloldoztatását, Siketfalvi Ladó Bálint jezsuitát Moldvából behivta Kolosvárra 1590-ben, s 1591-ben három újabb jezsuitát telepített Fehérvárra, kik közt a legtekintélyesebb Carrillo Alfonz volt, kik azonban nem rendjük öltönyét, hanem kanonok ruhát viseltek, [2]) s a fejedelemtől a fehérvári társodát nyerék. Ezek gyorsan terjeszkedtek: a fejedelmi és Báthory-féle jószágok csakhamar megnyiltak előttük, meg a catholicus uraknak birtokai is, s minek megszüntetésére a megyesi gyűlés fősúlyt fektetett, megkezdődtek a téritések. Változott ezzel a politikai irányzat is, nem ugyan egyenesen az ő befolyásokkal, hanem Zsigmond természetes hajlamainál fogva. Nem tévesztette ugyan el szemei elől a lengyel koronát, sőt valahányszor olyan hírei jöttek, hogy a lengyel király országát elhagyni készül s Ernő főherczeget akarja maga helyett utódúl, vagy hogy Rudolffal készül szövetséget kötni s ennek családjából akar nőt venni, mind ezt bizonyos nyomatékkal írta meg a portának, [3]) de maga is megtette az első lépést, hogy a Habsburgházzal kibéküljön, nem ugyan közvetlenül maga, hanem korlátnoka által: ki érintkezésbe tette magát egy magyarországi tanácsúrral, Joó Jánossal, s kitől egyenes biztatást nyert, hogy lépjen érintkezésbe a császárral. [4])

A rendeknek mind ez nem tetszett, s ezek orvoslása végett határoztatott el egyetemes gyűlés tartása, melynek határidejéül nov. 1-e Fehérvárra tűzetett ki.

---

[1]) Bethlen Farkas III. k. 14-ik l. Ez évben (1591) egy 800 aranyat nyomó termésaranyat találtak Erdélyben, mely egy gályához hasonlitott s melyet Zsigmond Jósikától a toscanai nagy herczegnek küldött.

[2]) Carrillo Alfonz diplomacziai működése 7-ik l.

[3]) Báthory Zsigmondnak marcz. 27-én 1591. a portára irt levele, s ugyanannak későbbi levelei a m. k. államlevéltárban.

[4]) L. Törvények és irományok VI-ik sz.

Azután hogy oct. 5-én Gávay Miklós portai nagy követté kineveztetett s az évi adó tőle a portára beküldetett, a kitűzött időben összejöttek a rendek.

Mielőtt a fejedelmi előterjesztésekhez fogtak volna, a vallásügyi sérelmet kivánták rendezni. Kétségtelenül az általok alkotott törvények a türelmetlenség bélyegét viselik magukon, mert azok a megyesi végzéseknek olyan magyarázatot adnak, mely már nem a jezsuitáknak üldözését, hanem magának a cath. vallásnak korlátozását jelenti. De ez valójában nem volt czélja a rendeknek — s ők nem szigorúbbá, hanem enyhébbé tették a megyesi törvényt. Igaz ugyan, hogy e törvény eltilt minden catholicus hittérítést: de ezzel ők nem a létező viszonyt akarták rosszabbá tenni, hanem a csaknem egészen protestáns országban meg akarták a catholicus fejedelem kezét kötni — kinek mint ilyennek — olyan eszközök állottak rendelkezésére, milyeneknek ők más úton nem hitték elejét vehetni. Mert tény, hogy a megyesi törvények kitilták a jezsuitákat s azt mindenki tudá, hogy ezek mégis benn vannak az országban, álöltönyben ugyan, de benn vannak, s épen azért mert álöltönyben vannak benn, egyenesen nem hozhatnak ellenök törvényt, hanem a térités lehetősége ellen kivánták magukat biztosítni. S csakugyan ennek fejében megengedték, hogy a fejdelem fehérvári egyháza maradjon meg úgy mint van — az az maradjanak meg a fejdelem mellett a papok, sőt Monostoron is tarthasson magának papot, mint a hova gyakran kell mennie, de úgy, hogy tanítni onnan ki ne járhassanak, s Kolosvárról vitessenek el a jezsuiták, s Fehérvárt is tartassék meg a protestáns vallás és papság. Ezen kivül még a hova bevitettek. Fogarasból, Hadadból, Szász-Hermányból vitessenek ki, iskolájok, templomok sehol se lehessen — de a catholicus urak tarthassanak maguknak egy egy papot, anélkül azonban, hogy ezeknek meg volna engedve az urak jószágain térítni. A váradi egyház ügyében hozott megyesi törvény tartassék meg. Vizsgáltassék meg ha vajjon Szőllősre és Sajóra, nem a megyesi gyülés után vitettek-e be a cath. papok, ha nem, maradjanak benn, ha igen, távoztassanak el onnan. Különben templomok épitésére legyen a fejdelemnek oly gondja mint elődjeinek s a bevett vallások tartassanak meg a fejdelem által jogaikban.

[illegible] hogy mind a fejdelem lelkiismerete [illegible] mind ők (t. i. a rendek) állapotukban [illegible]

[illegible] engedmények fejében a rendek pénzügyi [illegible]

[illegible] leterjesztések második pontja a végvárakat [illegible] ellátását ajánlja a rendek figyelmébe: [illegible] kamara költségek megszavazását kéri. A rendek [illegible] ennek szükséges voltát s nem is tagadják meg, [illegible] mindenekelőtt a fejdelmet, hogy ellenőriztesse mind [illegible] és költekezéseket, melyeket a kincstár jöve- [illegible] ország adójából szoktak fedezni, s épen ezért [illegible] ügyelettel, hogy a kamara-ispánok sóval ne ke- [illegible] Az udvartartás különben is rendkivül sok [illegible] nagyságának két elődje az arra vonatkozó [illegible] a szász dézma negyedből fedezte, a mostani [illegible] azonban ennek legnagyobb részét elajándékozta, s [illegible] magát egy nevezetes jövedelemforrástól megfosztá. A [illegible] tehát mindenekelőtt ezen jövedelem forrást kivánják [illegible] a quartale eladományozását, bár ki részére tör- [illegible] legyen is az semmiseknek jelentik ki — oly hozzáadással [illegible] a fejdelem jövőre se adományozhassa el senkinek se, sem [illegible] sem élet fogytiglan. Különben megszavazták a [illegible] adót portánkint 99 denárt. Várad erőditésére 50 [illegible] s a fejdelem szükségleteire 75 denárt kapuszám szerint [illegible] erdélyiek részéről, 1 ft 75 dénárt a magyarországi megyék- [illegible] a székelyek és szászok mint rendesen egy összegben [illegible] a rájok eső részt.

Azután áttértek a törvénykezési viszonyok rendezésére. Felelevenitéк a törvény tilalmát, hogy senkinek se legyen joga a törvénykezés folyamát feltartóztatni, s perhalasztással senki [illegible], azt kivéve, ki a fejdelem ügyében van kiküldve. [illegible] sorozat szerint lássák el a pereket. Az öt [illegible] eset minden törvénykezési határ időn tárgyalható. [illegible] nemzetnek s a részeknek törvénykezési terminusa [illegible] s a föllebbezések azokon elátandók. Az ispánok [illegible] pontosan, és nem házuknál hanem székeshelyei- [illegible] törvényszékeket. Az új adományok adassanak

ki, az adománylevelekből pedig a záradék »salvo jure fisci« hagyassék el, mint eddig is szokatlan dolog. Minden per, melynek tárgya 3 ftnál többet érő, föllebbezhető a fejdelem táblájára. Az olyan tisztviselő ki a pert nem bocsátja fel a fejdelem elé, 200 ftot fizet.

A fejdelem semmiféle hivatalt se adományozhasson élet fogytiglan s ha valakinek adott volna is, az érvénytelen legyen. E rendelet éle aligha Báthory István mint váradi kapitány ellen nem volt intézve, kivel a fejdelem Báthory Boldizsárral történt meghasonlása óta nem állott jó lábon.

Elrendelék hogy a rablók és orvok kergetésében fejtsenek ki több buzgalmat, a szegény községet a hova kergetni járnak ne zsarolják, hanem minden kapu adjon két pénzt s minden két kapu egy tyúkot és egy véka zabot. A rablókat, orvokat és felelőket senkinek se szabad magánál rejtegetni. Ha ez ellen tisztviselő vét, hivatalától fosztassék meg. Ha nemes ember rejteget gonosztevőt, vegye el büntetését.

Felelevenitték a régi törvényt, hogy senki külföldre fejdelmi engedély nélkül ne mehessen.

A fejdelem ez évi jun. 20-án egy szabályzatot adott ki a szászföldi dézmások számára [1]), szabályozni akarván ezzel a dézma szedés körül elkövetett visszaéléseket. Ugyan e rendelet a postások és fejdelmi küldöttek zsarolásait is eltiltá. A törvényhozás intézkedett ez ügyben, eltiltván a szászföldön hivatalos megbizással járókat a zsarolástól, de egyszersmind a szászoknak is meghagyván, hogy azokat pénzért lakással és élelemmel lássák el.

Minthogy a görögök az engedélylyel, melyet az országba való jövetelre nekik adtak, visszaélnek s az árúkat drágitják: megtilták azoknak, kiknek Erdélyben nincs házuk, hogy a lerakodó helyeknél beljebb jöhessenek; azoknak pedig kiknek ez országban birtokuk van, hogy kijebb a lerakodó helyeknél ne menjenek s csak török árúval kereskedjenek.

A szökött jobbágyok mindenünnen kiadassanak. A kergetésekben szokásba jött visszaéléseket eltilták.

---

[1]) L. Törvények és irományok. VII-ik sz.

A nemeseknek házok szükségére ingyen só adatik.

Törvényt hoztak a kolosmonostori és gyalai vámosok zsarolásai, a székelyföldi dézmások sarczolásai s gazdálkodásai ellen.

Azok, kik Magyarországban várakkal bírnak, lakjanak a vár közelében, s ott szolgáljanak, a hol a szükség kivánja.

A mesteremberek alkalmazzák magukat a Báthory István idejében Szebenben kiadott limitatióhoz. A váradi limitatió maradjon érvényben.

Az egyes helységek praedicatorainak fizetéséből az ott lakó egy két más vallású ember ne vonhassa ki magát.

Eltiltatott a vadbőrnek az országból kivitele.

De a legfontosabb törvénye volt e gyűlésnek, mely véget vetendő a fejdelem önkénykedésének, ki sok dologban tanácsurai meghallgatása nélkül vagy ellenökre intézkedett — elrendelé, hogy a fejdelem országos dolgokban tanácsurai végzése ellen semmit se tehessen. A ki pedig a fejdelem hivására nem jelenhet meg, levéllel adja elmaradása okát.

A gyűlés nov. 20-án oszlott el. [1])

VII.

Még a nyár folytán történt, hogy Szinán a nagyvezér letétetett (1591. aug. 2.) s helyébe Ferhád basa neveztetett ki. [2]) Zsigmond mind ez ideig elmulasztotta őt üdvözölni, — most Szalánczy Lászlót küldé be hozzá követül, ajándékokkal. (1591. decz. 1.)

De Ferhád rosz néven vette a késő megemlékezést s nem is késett ürügyet keresni, hogy neheztelését éreztesse vele. Szalánczynak ugy látszik a nagyvezér üdvözlésén kivül

[1]) L. Törvények és irományok VIII. sz.

[2]) »Miért hogy ez mostani új vezért Ferhád basát, kit császár ez előtt im csak egy nehány nappal tett vezérré, előbb eddig ugy az mint kivántatott volna meg nem látogathattuk« mondja a fejdelmi utasitás, melyet 1591. aug. 1-én adott Szalánczy Lászlónak, a m. k. államlevéltárban. De hogy az egy nehány nappal helyett egy néhány hónappal kell a levélben állani, mutatja az, hogy már szept. 25-ről irt hozzá Zsigmond fejdelem levelet.

más megbizatása is volt: engedélyt eszközölni a portán, hogy a fejdelem olasz herczegnőt vehessen nőül. [1]) A házasság ellen alapjában a portának nem volt kifogása, hanem a nagyvezér közbenjárására oly korlátozással engedtetett meg, hogy a porta ellenségei »a bécsiek, velenczések, hispanusok, flanderek, florenczaiak« közül ne házasodjék, mert arra nem kap engedélyt. Ezen kivül Ferhád még egy más követeléssel is állott elő: midőn Zsigmond követei beadták az adót, a nagyvezér tudatta velök, hogy egy évvel, a 898-ikival (t. i. az 1589-ikivel) hátralékban vannak s a nyugtatvány mellé mind a szultán, mind a nagyvezér fermánt állítottak ki, hogy azt mennél elébb szolgáltassa be. »Kiről — irá a nagyvezér — ne gondolkodjék kegyelmed és imide, amoda ne halaszd, hanem szerét tegye kegyelmed.« S egyszersmind, midőn Gávayt, az adót beszolgáltató fő követet visszabocsátották, vele küldték Musztafa csauszt is. [2])

A fejdelem apr. 19-ére országgyűlést hirdetett Gyula-Fehérvárra, melynek egyik fő tárgya a Musztafa küldetése volt. Midőn a gyűlés megnyílt, a rendekhez Szalánczy Lászlót küldötte be jelentést tenni a csausz küldetéséről s a szultán követeléséről. E miatt szükséges volna a 99 denáros adón kivül 1 frt pótadónak kivetése. Mert a fejdelem pénzen kivül nem tud semmi eszközt, mivel a törököt meg lehetne engesztelni. Ennek hatósága alatt élnek s pénzzel kell magukat oltalmazni. A fejdelem a maga uradalmain jó példával fog a rendek előtt menni. Azután Szalánczy jelentést tett arról is, hogy a szultán ellenzi, hogy a fejdelem Olaszországból házasodjék: készebb neki adni a maga édes leányát. [3])

A rendek szokottnál nagyobb adó megszavazása nélkül

---

[1]) A szultáni fermán világosan mondja: »ennek előtte az én kapum sarkára levelet irtál volt, hogy megakarnál házasodni«; ugy látszik hogy Jósika Istvánnak tavaszi útja a toscanai udvarba hasonló czélból történt.

[2]) Lásd Törvények és Irományok X. sz. Ezen fermánok felirata: »per Musztafa csauszium Albae Juliae 1592. 29. Apr. illmo Principi exhibitae« a hozatal napjára nézve téves. Mert hogy az aprilisi országgyűlésen tárgyaltatott s hogy Musztafa már akkor Fehérvártt volt, az megtetszik Hardegh jelentéséből: Lev. és Okm. XIII. sz.

[3]) L. Törvények és Irományok XIII. sz.

[illegible] [illegible] a szász [illegible] [illegible] fizessen tőle semmit. [illegible] nem állottak rá. [illegible] superintendensük [illegible] Albert a fejdelemnek [illegible] csakugyan elűttették követelésöktő. [illegible] voltak csakugyan nagyobb [illegible] megszavazták az adót [illegible] az erdélyiek s [illegible] a magyarországiak [illegible] megfelelő összeget [illegible] a [illegible] egy összegben [illegible] tesznek.[1]

Elrendelék a [illegible] kiadott [illegible][2] megtartását a [illegible] minden [illegible].

Elrendelék a [illegible] meg pedig a fejdelem jószágaiban [illegible] az ilyeneket [illegible] büntessék is.

A [illegible] kapitányok [illegible] jóupakké. kiknek [illegible] megfelel [illegible] fegyverzettől. A kapitányok és királybirák tartsanak [illegible] mustrát s azokat kik a [illegible] nem alkalmasok, [illegible] rendből.

Elrendelék hogy a szolgák és fogadott cselédek tartsak [illegible] senki ne fogadhasson fel szolgát [illegible] levele. [illegible] az ur is tartozik a szolgának kiadni [illegible] ha [illegible] akar [illegible] menni. A ki menlevél nélkül [illegible] szolgát fogad meg, azt büntessék meg. A pásztorok is, ha [illegible] gazdájoktól [illegible] elválnak, láttassanak el menlevéllel.

Senki a fejdelem tudta és beleegyezése nélkül külföldre ne járasson követet.

Az országgyűlés apr. [illegible]-án oszlott el.[3]

Mint az országgyűlés véget ért s a fejdelem elkészitette a válaszokat a Musztafa csausz által hozott fermánokra, kapta a hirt, hogy *Ferhád* basa nagyvezér (1592. marcz. 3.) megbu-

[1] Az 1592-iki nagyszebeni számadási könyvek szerint, t. i. 40,000 frt egy összegben s 2000 frt az egyetekre. L. Törv. és Irom. XI.

[2] Fájdalom, még eddigelé lappang.

[3] Lásd Törv. és Irom. XII.

kott s helyét ismét Siavus foglalta el. Május elején Sennyey Pongrácz várhegyi kapitányt nevezte ki portai főkövetévé, ajándékokat és üdvözlő leveleket küldött tőle hozzá. Utasításának egyik fő pontja a követelt 998-ki adó ügye volt: bizonynyal valamelyik roszakarója emelte a vádat ellene, mert ő minden évben beküldte az adót. Megtörtént ugyan néha, hogy később küldte be, de egy évet sem mulasztott el, s bizonyságúl a 998-ik évről szóló menedéklevelet is vele küldi a portára. Egy másik pont a házasság ügyét érintette. Való igaz, hogy őt főurai unszolják, hogy nősüljön, az is igaz, hogy Ferhádhoz intézett kérdést ez ügyben, de nem való, hogy a florenczi herczeg hugát akarná nőül venni: ő a császár híve és engedelme nélkül nem fog házasodni. [1])

Nem sokkal a gyűlés eloszlása után, május 1-én, a fejdelem kismarjai Bocskay Istvánt anyai nagybátyját, Báthory István helyébe, a kinevezés napjától egy esztendei tartamra nagy-váradi kapitánynyá s bihari főispánná nevezte ki. [2])

VIII.

Báthory Zsigmond az naptól fogva, hogy a német császár és a lengyel király közt helyreállt a béke, gyanús szemmel kisérte az ottani viszonyokat. Nem hagyott fel a reménynyel, hogy Zsigmond királysága nem lesz állandó s minden erre vonatkozó hírt örömmel irt meg a portára: »az mely királyok vagyon mostan az lengyeleknek — irá a szultánnak [3]) — nem akar köztök maradni, hanem be akar ismég Svecziában az atyjához menni, hogy az országot német kézben éjtenék és bécsi királynak egyik atyjafiát vagy Ernesztust vagy

[1]) A Sennyey Pongrácznak adott utasítás 1592. máj. 6., a Sziavus pasának irt levél a m. k. államlevéltárban. A nagyvezér válasza az üdvözlő levélre igy hangzik: »elhittem örültél rajta, hogy ismég székemben ültem, én is gondoltam azt, hogy örültél azon. Azért ezelőtt is barátod voltam, ezután is az leszek, csak az hatalmas császárnak szolgálj igazán.« L. Törv. és Irom. XIV.

[2]) A Bocskaynak adott utasítás 1592. máj. 1-ről meg van a magy. kir. államlevéltárban.

[3]) 1591 tavaszán. Meg van a m. k. államlevéltárban.

Maximilián herczeget hoznák be.« A hír több izben ismétlődött s valószínűleg abból keletkezett, mert a két német és lengyel udvar közt az érintkezés mind gyakoribbá lett. Zsigmond király a Habsburg-házból akarta Károly főherczeg legidősb leányát elvenni, de a dolog a lengyeleknél nagy visszatetszéssel találkozott, s az alkudozás több izben megszakadt, míg végre 1592. elején annyira előhaladt, hogy a leánykérő fényes követség útnak indúlhatott, mely aztán marcz. 13-án bevonult Prágába. [1])

A hírt april 16-ról a fejdelem megirta a portára, meg azt is, hogy a nász május elején Krakóban leszen, s hogy azután a király nejével együtt elhagyja az országot, melyet Ernőnek, »a bécsi király öcscsének« akarnak kezére játszani.[2]) Sok lengyel főurnak nem volt e házassági tervezet inyére, s némelyek még ellenállásra is készültek. Megháborodtak a királylyal — irá Zsigmond máj. 4-én a portára — sokan a lengyelek közűl, kik azt kivánják, hogy addig ne vegye el a herczegasszonyt, mig Miksa főherczeg — ki még mindig viselte a lengyel király czímet — a béke pontjainak eleget nem tesz. [3])

A házassági tervezeten kivűl még valami egyéb is készült, legalább olyasmi történt, mi elegendő okot adott olyan gyanúra. Maximilián főherczeg Bécsújhelyről titkon harmad magával, magyar ruhába öltözve felkerekedett s eltünt, a nélkűl, hogy tudták volna hova. [4])

Épen ezen időben történt, hogy Báthory Boldizsár nőül vette Kendi Sándor leányát (1592 febr. 9.) A menyegzőre Báthory bibornok is bejött Erdélybe, s a tavasz nagy részét itt és a részeken tölté rokonainál. Véletlenül történt-e vagy előre ki volt csinálva, hogy Maximilián nemcsak Lengyelországban fordult meg incognitojában, hanem Ecseden is a Báthoryaknál [5]); tény az, hogy ez utazás fokozta a gyanút, hogy

---

[1]) Hurter: Kaiser Ferdinand II-te. Schaffhausen, 1582. III. kötet, 47-ik lap.

[2]) A m. k. államlevéltárban.

[3]) Zsigmond máj. 4-iki levele u. o.

[4]) Báthory Zs. máj. 4-iki levele a portára. U. o.

[5]) L. Törvények és Irom. IX. Nem szorosan országgy. irom. ugyan, de azon idők jellemzésére annyira fontos, hogy közlését igazoltnak tartjuk.

a lengyel királyságot keresi [1]) s annyival inkább, mert ez utazás összeesett a lengyel király prágai követküldésével, melyet nem sokára máj. 5-én követett a menyasszony elindulása s a fényes esküvő jun. 1-én Károly főherczeg leánya Anna s a lengyel király közt. [2])

Mindez fölébresztette a gyanút Zsigmondban, kinek lelkében élénkül égett a vágy a lengyel korona elnyerése után, sőt miután a porta határozottan megigérte támogatását, reménye is volt hozzá, [3]) de ki Boldizsárban összezördülése óta már vetélytársat és ellenséget látott. Boldizsár bibornok testvérét elkisérte a határszélig, s midőn onnan juliusban visszaindúlt s Fehérvárra ment, épen akkor, mikor Zsigmond a szászok közt mulatozott, ez is nagy hirtelen gyanuval eltelve visszafordúlt. »De nem volt benne semmi« — irja Gyulafi. [4])

Azonban csakhamar más gondok foglalák el Zsigmondot. Követe Sennyey Pongrácz értesíté, hogy a 998-iki adóhátrálék ügyében a porta nem hajlandó felhagyni követelésével, s annak beküldését sürgeti. Bármily igazságtalan volt is e követelés, mely abból származott, hogy a késön, idején túl bevitt adót nem iktatták be a defterbe, nem lehetett mást tenni, mint azt még egyszer kifizetni. Nagykövetül Kendy Ferencz neveztetett ki, ki a szept. 1-én utasítással s kettős adóval láttatott el. Mielőtt ez ügyet befejezhette volna, már is egy másik, nem kevesbbé kényes természetű, a moldvai vajdaváltozás, vonta magára Zsigmond fejedelem figyelmét. Egy csausz, Hador, junius 10-én udvarába érkezett fermánnal, hogy a

[1]) Azt is hallom — irá Zsigmond — hogy Maximilián az elmúlt napokban csak titkon 3-ad magával felkölt és valahová elment, nem tudják hová, mindenütt utána voltak és keresték, de még végére nem mehettek volt, mely felé ment; csakhogy némelyek azt hiszik, hogy Lengyelországba ment jó akaróihoz, hogy pártot szerezzen ismég magának. Zsigmond máj. 4-iki levele u. o.

[2]) Hurter: i. h. III. k. 49. s 51. ll.

[3]) Mehemet csausz máj. 27-én hozott fermant udvarába ez ügyben. »minden akaratom az, hogy mint az te atyádnát Báthory Istvánt ott királylyá tettem volt, mostan minden kivánságom az, hogy te légy ott király, mely dologért tolmácsomat, portámon való Mehemed csauszomat bocsátottam hozzád.«

[4]) Gyulafi Lestyán, a Székely krónikában 62. l.

szultán a moldvai vajdaságot elvette Áron hospodártól, s ha ez Erdélyen akarna keresztül menni, fogassa el s kincsével együtt küldje be a portára. [1]) De Áron nem szökött el, ő egyenesen Konstantinápolyba ment s ott barátai által kieszközlé, hogy a vajdaságba visszahelyezése kimondatott. Minthogy időközben egy bitorló, Sándor vajda fiának adva ki magát, kozák segélylyel elfoglalta a vajdai széket, a porta egy csapat élén Moldvába indítá Áront s fermánt külde a fejdelemnek, hogy ő is indítson hadakat Moldvába.

Épen ez időre esett az őszi országgyűlés megtartásának ideje is, melyet Zsigmond szept. 20-ra tűzött ki.

Zsigmond előterjesztése kettőt kivánt a rendektől, hogy szemben a portai követelésekkel, a szokottnál nagyobb adót szavazzanak meg, s hogy annyival inkábbb szavazzák meg a hadfölkelést, mert ő a portáról kapott sürgetések folytán a Moldvába küldött kapucsi basát, Veli agát már értesíté is, hogy hadait készíti.

A rendek mindkettőt teljesítették. Az adót 99 pénzben s pótlékot 75 pénzben, a magyarországiakra 1 frt 75 pénzben szavazák meg, mely a szászokra egy összegben vetve 37,000 frtot tett ki. [2])

Megszavazták a rögtöni hadfölkelést is.

Elrendelék, hogy a limitatio pontosan tartassék meg, s hogy a gonosztévők czirkálására kiküldöttek sarczolni ne menjenek.

A gyűlés tárgyalásait szept. 25-én befejezte, [3]) helyeselvén és elfogadván a fejdelemnek a portai kettős adó beküldésével és a moldvai ügygyel szemben elfoglalt álláspontját. Tudtával és beleegyezésével ugyanakkor a Moldvába küldendő hadak fővezérévé Sibrik Gáspár neveztetett ki, s láttatott el utasítással, [4]) ki azonnal elindúlt s egyenesen Jászvásár ellen

[1]) Mind a fermán, mind a válaszok, mind az utasítás Kendinek, a m. k. államlevéltárban.

[2]) A nagyszebeni jegyzőkönyv szerint a. a. 1592. Ebből a 37,000 frtból 2000 frt Váradra esett.

[3]) L. Törvények és Irományok XV.

[4]) U. o. XV. sz.

ment. Péter vajda jövetelének hirére oct. 11-én »menten fölkészült és mind lovagjával, gyalogjával, taraczkival, seregbontójával, szakállosival kiszállott a mezőre« s készen várta az erdélyi hadakat és azonnal megütközött velek, de szerencsétlenül, mert megverettek s »mindenestül fogván kézbeestenek,« s maga a vajda is az erdélyi hadak foglyává lett. Négy nappal utóbb Véli aga kapucsi basa Áronnal bevonúlt Jászvásárba s székébe ültettetett, mire az erdélyi hadak Pétert kiadták Veli agának. [1])

Báthory Zsigmond remélte, hogy a készséges szolgálat és siker tán befolyással lesz, hogy a méltatlanúl követelt 998-ki adó el fog engedtetni s ez irányban utasítást is küldött Kendy Ferencznek. De csalódott. Nagy megelégedéssel vette ugyan a porta tudomásúl buzgalmát s meg is dicsérte érte: de a követelt adót nem engedte el. Be kelle azt Kendynek a folyó évivel együtt fizetni. [2])

IX.

Az ellenségeskedés a fejdelem és unokatestvére Báthory Boldizsár közt a fő és tanácsurakat is pártokra szakasztá. Még mielőtt Boldizsár a Kendy Sándor leányát elvette volna. történt, hogy a fejdelem (1591-ben) összehívatta a tanácsurakat s elibök terjeszté, hogy »válaszszanak közte és nagybátyja közt.« A tanácsban Kendy Sándor szólalt fel ezen dilemma ellen, mely csak kettő közt hagy választani: vagy megfosztani Zsigmondot az uralkodástól, mi azért lehetetlen, mert neki hűséget esküdtek, vagy megöletni Boldizsárt. E szerint nem

[1]) Báthory Zsigmondnak 1592. oct. 27-én kelt jelentése a szultánhoz. Ugyanaz nap Kendynek is irt levelet, melyben figyelmezteti, hogy a portán kellőleg emelje ki, hogy e diadalt egyedül és magukban vívták ki az erdélyi hadak, »sem törököknek, sem oláhnak abban semmi része nincsen,« »kiben csak az esett kedvünk ellen, hogy azt az Péter vajdát ide nem hozták.«

[2]) A fejdelem oct. 27-ki levele Kendyhez, Veli agának decz. 11-én Fehérvárra hozott levele, a szultánnak 1592. decz. 20-án Szamosújvárra hozott fermánja, Áron vajdának levelére irott válaszok ugyanez időből a m. k. államlevéltárban.

marad más hátra, mint megpróbálni a rokonok kibékítését s ha ez nem sikerülne, akkor veszszen Boldizsár. A tanácsurak hozzáláttak a szavazathoz s Gálffy Jánost és Gyulay Pált bízták meg, hogy adják Zsigmond tudtára, de eskessék meg előbb hogy végrehajtásig hallgatni fog.

Zsigmond meghökkent s komor, gondolkodóvá lett. Gyóntatójának, Carrillonak feltünt komor hangulata s kivette belőle okának titkát. Természetes vala, hogy nem adta egyetértését a rokon vér kiöntéséhez s teljes tehetségével lebeszélte arról. Azonban Zsigmond elég meggondolatlan volt azt közölni Boldizsárral is azon alkalommal, midőn vele kibékült — s a főúr haragja most Gálffy és Gyulay ellen fordúlt, kik sietve elhagyák Fehérvárt. Később, bár színleg, velök is kibékült.

Azonban Boldizsár azóta is mindig vesztükre tört, s mint az udvarnál átalánosan hitték, erre ipja Kendy Sándor ösztönözte. 1592. octobernek végén Gyulay Pál hírt vesz, hogy Boldizsár ujabban neheztel rá »kinek ő sem okát, semmi módját nem érti.« [1]) Semmi okunk sincs kétkedni e szavak őszinteségében, annyival inkább, mert minden arra mutat, hogy ez ügyben Boldizsárt csakugyan személyes ingerültség vezette, melyet ipja Kendy Sándor folytonosan táplált és élesztett. [2]) Mindig volt Erdélyben elégületlen ember, kész conspirálni a fejdelem ellen, s a prágai udvar hívei s a kassai és szatmári kapitányok mindig szívesen előmozdították e törekvéseket. [3]) De Gálffy és Gyulay, régi hívei a családnak, kiknek sorsuk

[1]) Gyulay Pál levele Gerendy Jánoshoz, Abafája 1592. nov. 25. Erdélyorsz. Tört. Tára II. k. 95. l.

[2]) Gyulafi Lestyán, Székely krónika. 62.

[3]) Kopácsi Ferencz 1592. febr. 2-ról irja Ernő főherczegnek, hogy Erdélyben a császárnak sok híve van, mert sokan gyűlölik a Báthoryakat, kik a lengyel király s a mostani vajda alatt tetemes vagyoni veszteségeket szenvedtek. Másfelől a Báthoryak is nevelik pártjukat s a kapitányokat egymásra esketik, hogy még a vajda halála esetére sem állnak el a Báthoryak mellől. Továbbá gondosan ápolják István király viszonyát azon birodalmi herczegekkel, kik ő felségének ellenségi s egymásra küldözgetnek követeket a rajnai választóhoz és a brandenburgi s szász herczeghez. Aug. 12-ről ugyan ő egy másik levélben irja, hogy a fejdelem Erzsébet angol királynéval titkos összeköttetésben van s aztán így folytatja: »Consideret serenitas vestra tam longe nationes inter se dissitas,

ezekével mondhatni összeforrt, nem tartoztak ezek közé, habár Báthory Zsigmond határozottan vádolta is őket, s bűnhődésük okának is azt mondá, hogy ezek a »német ellenséggel practicát űznek.« [1]) S e büntetés annyival rettenetesebb volt, mert nem érdemelték meg. Azon hitben hogy csak országgyűlésileg lehet őket elitélni[2]) elvonultak a fehérvári udvarból saját birtokaikba.

De a boszú itt is elérte őket. Boldizsár kinyerte Zsigmondtól az elfogatási parancsot, s ennek birtokában 1592. végén egy csapatot Abafájára küldött, a Gyulay Pál kastélyára, hova ez megvonta magát, s hol e csapat a védtelent felkonczolá. Egy más csapat Gálffy ellen ment Marosújvárra, de ez barátaitól megintve s nejét otthon hagyva, Magyarországra menekült, mi alatt a fejdelmi csapatok a kastélyt bevették.

---

religione et statutis inter sese diuertissimae, quibus inter se mutuo contra christianum nomen et praesertim contra Philippum Hispanarum regem utuntur ministris Transiluanis scilicet, familia nempe Bathorea. Non sat esse putant ab se Transyluaniam a fide caesareae maiestatis aulsam esse, bis Poloniam domui Austriae ereptam; et nunc tandem eis Turca tanquam carnifice ad potentiam Philippi imminuendam ministris utitur. O turpe et audax facinus. Quam tenui sim ingenio et iudicio et quam tenui rerum usu et experientia, nulli magis quam mihi ipsi constat, sed si esset eorum voluntas, quorum interest multum et presertim si accederet caes. Maiestatis voluntas et idonej sumtus a rege Philippo administrantur, ostenderem ego modum, quo penitus conterrerentur tres illi dentes lupini, quibus principes domus Austriacae tam foede ac mordaciter et plerumque sub honesta praetextu mordere consueuerunt Bathorij et potissimum hoc rerum et temporum statu.« — A titkos levéltárban Bécsben.

[1]) Zsigmond következő jelentést küldött Bodog János kapitányhoz: »Továbbá mért, hogy az elmúlt napokban Gállffy Jánost, Gyulay Pált, bizonyos vétkekért meg köllött büntetnünk, kinek egyike Gyulay Pál meg is holt, amaz pedig tartóztatva vagyon, ha erről valami szó esnék, tudod mint magadat ebben viselni, hogy ezeknek oly vétkek volt, és oly ellenünk és az ország ellen való practikájokat az német ellen tapasztaltuk, kiért ezt a büntetést méltán megérdemlették, holott minékünk arra köll mindenkor fő gondunknak lenni, hogy az országot békességes és csendes állapotban mindenek ellen megtarthassuk. Mindenekre, a mint illik, vigyázásod legyen, minden ártalmas dolognak, idein eleit vegyed és mindenekről tégy bizonyossá bennünket.« A m. k. országos levéltárban.

[2]) L. Bethlen Farkas III. k. 23-ik l.

Gálffy Belényesre érkezett, honnan tovább akarva menni, Bajomban a Csukat Péter kezébe esett, ki őt letartóztatta s elfogatásáról hírt adott Zsigmondnak, ki intézkedett, hogy azonnal Váradra vitessék (decz. 9.) honnan 1593. jan. 13-án Husztra szállították.

Hijában vetették magukat közbe a főurak, hijában kért érte Bocskay, ki e czélból Váradról Erdélybe utazott, hijában irt ő maga is könyörgő levelet a fejdelemhez, hogy »emlékezzék kicsinségitől fogván való szolgálataira,« a fejdelem kiadta ellene a halálos itéletet, s a szerencsétlen ember, kinek Zsigmond némileg székét köszönheté, lefejeztetett. [1])

E kettős gyilkosság kétségtelenül nagy benyomást tett az országban, de próbálta-e azt Zsigmond országgyűlésileg igazolni, az nincs tudva, mert az 1593. apr. 25-ére Fehérvárra összehivott gyűlés végzései erről nem tesznek említést. A fejdelmi előterjesztések az adó megszavazása körül forogtak, s a rendek csakugyan ez évben a mult évi nagy pótadóval szavazták azt meg, t. i. az erdélyiek részéről portánkint 99 denárt mint török adót, s 1 frtot mint pótlékot s 2 frtot a magyarországiaktól — természetesen ennek aránylagos összeget a más két nemzettől.

A többi czikkek kiválóan a limitatio ellen elkövetett visszaéléseket akarák korlátozni. Elrendelék, hogy a limitatio tartassék meg pontosan, a vargák ne vihessék a kész czipőket külföldre, a bőrt ne adják a limitatión megállapított áron fölül a mesterembereknek.

A várnagyok ügyeljenek, hogy a jobbágyok ne mehessenek ki a szomszéd oláh országokba.

[1]) Ez ügyről legterjedelmesebben irnak Bethlen Farkas III. k. i. h. s köv. ll. és Gyulafi Lestyán, ki az esetről Senyei elbeszéléséből értesült. Kulcsár krónika 62. l. Ezek előadása kétségtelenné teszi, hogy egyiknek sem volt politikai büne. Gálffynak utolsó napjaiban irt könyörgő levelét latin nyelven Bethlen Farkas közli, de eredeti magyar nyelven megjelent Erdélyorsz. Tört. Tára I. k. 168. l. Hogy melyik nap történt Gálffy kivégzése, erre két egymással ellenkező adatunk van: Gyulafi azt irja: 1595. Gálffynak feje vétetett Huszton die 8-a Martii. Ellenben az Album Oltardianum (Trauschenfels: Fundgruben III. k. 32. l.) azt irja, hogy Gálffy febr. 2-án fejeztetett le Huszton a fejdelem parancsára.

Eltiltatott a kereskedés bárányborokkel.

A rácz papok és oláh püspök visitationalis joga kizárólag a felekezeti papokra szoríttatott.

A gyűlés apr. 29-én oszlott el. [1])

Zsigmond figyelme ekkor ismét a lengyelországi viszonyokra volt forditva. János svéd király 1592. nov. 12-én meghalt, örököse a lengyel király volt s a közvélemény ugy volt meggyőződve, hogy ő a két koronát nem fogja megtartani. Zsigmond 1593. marcz. 25-én irá a portára: hogy a lengyel király Varsóban országgyűlést tart, melyen tudatja a lengyelekkel, hogy ő Svédországba csak rövid időre utazik, honnan visszajövén, »velök akar élni halni.« De Zsigmond ugy hivé, hogy nem fog többé visszatérni, Maximiliánt hagyván utódjául,[2]) s épen ezért hogy a lengyelországi viszonyokra nézve tájékozást szerzendő, május 8-ikán álöltönyben, kevés kísérettel, elindult Lengyelországba. Vele voltak Bodoni István, Ferencz doctor és Báthory Boldizsár. Huszton át vette utját Krakóba, megjárta a királyi palotát, de csak nehány napig mulatott ottan s ugyan azon úton, merre ment, vissza is jött.[3])

X.

Ezen 1593-ik év elején (jan. 29) Siávus nagyvezér letétetett s helyét Szinán foglalta el, kinek üdvözletére Báthory Zsigmond marcz. 24-éről Ravazdy Györgyöt küldé megfelelő ajándékokkal. [4]) A vezérváltozás Erdélyre nézve nem volt kedvező, mert az öreg Szinán régi ellensége ez országnak s másféle veszélyt is rejtett magában, mert a háború kitörését jelentő Magyarország s a porta közt. És ez valóban nem sokára a maga egész rettenetességében kitört. Midőn a háború a portán elhatároztatott s a török hadak összegyűlésére kiadatott a rendelet, Erdélybe is küldtek fermánokat. Ezeket Mehemet csausz, a renegát Veresmarti Gergely hozta magá-

---

[1]) L. Törvények és Irományok XVI

[2]) A m. k. államlevéltárban.

[3]) Bethlen Farkas III. k. 36. l. Gyulai Lestyán 66. l. Chronicon Fuchsio Lupino Oltardinum. I. k. 91. l.

[4]) A m. kir. államlevéltárban.

val s a vele volt küldöttségnek egyik tagja az Ibrahimmá lett s Szinán által lippai béggé kinevezett Márkházy volt, kik aug. 7-ére érkeztek Fehérvárra. [1]) Maga a fermán is súlyos terheket rótt Erdélyre. Szállitson a fejdelem háromszázezer kila árpát, százezer kila lisztet, vajat, mézet, ötvenezer kila sót hajón Szinán táborába. De Mehemet maga fejétől, önhatalmulag még megtoldta azt nyolcz olyan pont követelésével, mely a fermánban meg sem volt emlitve s melyek szerint egy csomó ágyút, hajót, hadakat is kellett volna Szinánnak küldeni, sőt magának Zsigmondnak is elibe menni Belgrádba. Midőn Mehemet e követeléseket felsorolta az államtanácsban, az öregebbeknek feltűnt azok túlzott volta. Bármily ellensége volt is Szinán Zsigmondnak, nem tarták valószinűnek, hogy Erdélyt lehetetlen követelésekkel, erővel az ellenség karjaiba akarta volna hajtani. Az is feltűnt, hogy a portai követek e dologról mit se irtak s elhatározák bevárni ezek jelentését. [2])

Azonban aug. 26-án Fehérvárra új követség jött Dsaffer bég és Ali csausz vezetése alatt fermánnal, mely elrendelé, hogy a fejdelem készítse hadait és ágyúit, hogy az első felhivásra csatlakozhassék a török hadakhoz. Ugyan e fermán felhivta, hogy ecsedi Báthory Istvánnal lépjen összeköttetésbe s birja rá ezt, hogy »hajoljon a fényes portához.« [3])

A portának ezeken kivül még egy harmadik követelése is volt Zsigmondhoz: hivja vissza azokat a magyar hadakat, melyek Moldvában vannak, s melyek azóta maradtak ott, hogy Péter leverésére s Áron segélyére oda küldettek. [4])

---

[1]) Bethlen Farkas szerint jul. 30-án jelentek meg az államtanácsban, de a magukkal hozott fermán fordításának czímje szerint« per Mehemed csauszium die 7 Augusti Albae Juliae exhibitarum litterarum interpraetatio« aug. 7. mellett szól. Valószínűleg ez az új naptár szerint van számitva s innen az eltérés.

[2]) Bethlen Farkas III. k. 55. s köv. ll. A fejdelem válasza általános igéreteket foglal magában: »hatalmasságod parancsához tartom magam. Szinán basát főemberem által megtaláltatom és hatalmasságod akaratja szerént kész vagyok egyet érteni vele.« A m. k. államlevéltárban.

[3]) A m. kir. államlevéltárban. A fejedelem válasza mindkét kivánat teljesitését megigérte.

[4]) U. o. Ezen hadak azonban nem voltak erdélyi hadak, hanem mint Zsigmond irja: »szabad emberek, kik ő tőle nem függenek, nagyob-

A helyzet Zsigmondra nézve most már valóban kényessé lett. A török követelés nem jelentett kevesebbet, mint azt, hogy ő mint keresztyén fejdelem egy a keresztyének ellen intézendő hadban egész erejével a mohamedánokat támogassa. Bármire is határozza el magát, bármi legyen is a dolognak vége, tisztán állt előtte, hogy az országnak rendkivüli erőfeszítésekre van szüksége s igy nem tehetett mást, mint hogy 1593. szept. 1-érc Gyulafehérvárra egyetemes gyülést hirdetett.

A fejdelem előterjesztése épen ezen rendkivüli viszonyokat hangsulyozá, bemutatván a Mehemet s utóbb Csaffer bég és Ali csausz által hozott fermánokat, be egy ujabb szept. 1-én Abdi vajda által hozott fermánt is, mely tudatja Szinánnak Nándorra érkezését, s neki meghagyja, hogy a Kassa, Kálló, Ecsed és Tokaj ostromára sietö Hasszán budai basával egyesüljön, mint a melyek az országtól is rendkivüli erőfeszitést kiván nak, ha megmaradásáról gondoskodni akar.

A rendek megértették a helyzet kényszerüségét, de a követendő utra nézve eltérő véleménynyel voltak. Szinán követeléseinek tulságos nagysága s még inkább a megvető mód, melylyel azt épen Erdély legelkeseredettebb ellenségei Mehemet és Csaffer által juttatta hozzájok, némelyeket a megtorlás eszméjére vezetett — ezek azonnal el akartak szakadni a portától. Mások belátták e lépés veszélyét s nem tarták szükségesnek Szinán méltánytalansága miatt egyszerre felbontani a frigyet. A két nézet közt Kendy Sándor lépett fel közvetitőül: egyelőre egyik fél mellé se csatolják hadaikat, hanem huzzák-halaszszák a dolgot, s adományokkal vigyék ki a portán, hogy sergük maradhasson az országban. Egy épen ez időben Zamoyscitól jött levél is óvatosságot ajánlott, s igy elfogadták a Kendy Sándor inditványát. [1]) Ennek alapján átértve az idők komolyságát, mely egyiránt megkivánja, hogy adománynyal és fegyverrel védjék magukat, készek voltak a

bára a német párttól és egyéb helyekről gyülekeztek oda a vajda fizetésére.«

[1]) Bethlen Farkas III. köt. 106. s köv. ll. Az itt közlött votumok azonban nem országgyülési beszédek: Bethlen ezekkel csak a pártok állását akarta jellemezni.

rendkivüli áldozatokra. Megszavazták a rendes őszi adót minden kaputól 99 pénzt Erdélyben s Várad épitésére pótadóul 50 denárt, ennek megfelelő összeget a szászok, székelyek részéről s 1 ft 50 denárt a magyarországi megyéktől.

Ez volt a rendes adó, mely a folyó költségeket fedi. Ezen kivül azonban e vészterhes időkben, midőn könyen adhatá magát olyan körülmény elé, hogy idejök sincs országgyülést hivni össze, s még kevesbbé 2—3 havig várni, mig az attól kivetett adó befoly — gondoskodni akartak egy tartaléktőkéről, mely nagy veszélyek idejére minden pillanatban felhasználható legyen. Mindenek előtt a fejdelmet kérték, hogy mondjon le a felesleges költekezésekről, fényüzésről, hogy az ország is annál készségesebben vállalja el az új és szokatlan terheket. Ez új terhek közt pedig első volt a nemesség megadóztatása. Ur és nemes s a fejdelem maga is minden kalangya után 1 dénárt fizet, ugyan annyit ad minden szabados is. A község pedig s az oláhság is öt kalangya után fizet 1 denárt, zab után 2 kalangyától jár annyi, mint 1 kalangya buzától.

A kik csak marhatartásból élnek, öreg barmot egy, 3 kecskét s 3 juhot 1—1 s öt disznót viszont 1—1 pénzen váltsanak meg. A kinek sem buzája, sem marhája nincs, 5 denárt fizet. A bányák rendes adójuk kétszeres összegét fizetik, de a hódoltság ment marad ezen fizetéstől.

A hat szász város tizezer forintot ad. Meghatározott összegeket róttak a magyar városokra is.

Gondoskodtak, hogy bevallásuk pontos legyen: ki az adó-alapból valamit eltitkol, rövid uton elitéltetik az alispán s egy szolgabiró által.

De ha már tetemes áldozatokkal megvetették egy tartalék-tőkének az alapját, gondoskodni kivántak arról is, hogy ez pontosan rendeltetési czéljára fordíttassék s folyó szükségekre ne legyen elkölthető. A begyülendő összeg, mely egymás után tallérokká és aranyokká váltandó, Kolosvárott a Bornemisza Gergely házánál őriztessék. A három nemzetből három conservatort neveztek ki: Kendy Gábort, Siger Jánost és Huet Albertet, s jegyzőül melléje Trauzner Lukácsot, mindnyáját egy évre, kik e pénz kezelését illetőleg eskűt tesznek le, s másoknak nem is adják kézbe, mint a fejedelmi tanács

összes tagjainak levelére minden nemzetből kiküldendő 4—4 személynek.[1]) Ha pedig valaki ezen törvényt át akarná hágni, az örökös nóta alá vettetett, oly módon, hogy se fejdelem, se ország ne kegyelmezhessen neki. Gyűlés végével pedig e törvény azonnal hirdettessék ki. A kit a vármegye a pénzfelszedésre kiküld, az tartozik a megbizatást elfogadni. A conservatorok az ország delegátusainak számolnak.

Azok, kik a fejdelem s az ország jövedelmét kezelik, számoljanak, különben javaik lefoglaltatnak.

Elrendelék a hadfölkelést oly módon, hogy minden tiz jobbágy után egy kész drabant állíttassék ki, teljesen és jól felszerelve, a megyék s a más két nemzet részéről is. Ezenkivül a fennforgó hirekhez képest végezék, hogy mindenki hadkészen legyen s e czélból szabályzatot is adtak ki. A fejdelem is állíttassa ki illetékét jobbágyai közül.

A tordaiak az Aranyoson csináltassanak hidat.

Elrendelék a gonosztévők üldözését.

A mesterlegényeken a szabott vámnál többet venni eltiltatott.

A gyűlés szept. 10-én oszlott el.[2])

A mint azonban a török követelései sürgetősebbekké lettek s a mint nehezebbé vált azok elől kitérni, Zsigmondnak tapasztalnia kellett, hogy tanácsurai s országa nagy része nem ért vele egyet a követendő politikára nézve — annyira, hogy épen úgy, mint a vallásügyi kérdésben történt, a politikaiban is szakadás állhat be köztök. S épen ettől féltében ingadozott a teendőkre nézve. Hogy a keresztyének ellen nem fog komolyan harczba szállni, az tisztán állt előtte, de hogy máskülönben mit fog tenni — arra nézve nem készitett végleges tervet, s mielőtt valamire határozná magát, más udvarok tanácsát akarta kikérni.

Még a gyűlés folyama alatt gyóntatóját Carrillo Alfonzot a császárhoz küldé és a pápához előkészitni az előbbinél a szövetkezést, és kérdést intézni az utóbbinál, hogy szemben a küzdő felekkel minő állást foglaljon el ő?[3]) Kakas Istvánt

[1]) L. ezek névsorát az 1594 aug. 17-iki 25. art.-ban.

[2]) L. Törvények és Irományok XVII. és XVIII.

[3]) Carrillo Alfonz diplomacziai működése 10. l.

pedig Angliába indítá a királynéhoz, kikérni közbenjárását a portánál és meghagyva neki, hogy útját Lengyelországnak vegye s itt térjen be a cancellárhoz, közölni vele a porta fenyegető követeléseit, feltárni előtte helyzete kényességét, mely lehetetlenné teszi neki, hogy a keresztyének irányában még sokáig megőrizhesse jó akaratú semlegességet, előbb-utóbb színvallásra kényszerítendi s épen e részben az ő tanácsát is kikérni. Ugy látszik a küludvaroktól várta, hogy ezek befolyásának sikerülend megnyerni a török pártiakat a keresztyénekkel kötendő frigy eszméjének. [1])

Addig is azonban el volt határozva nem lépni ki várakozó állásából s igéretekkel és biztatásokkal tartani a portát és török vezéreket egyaránt. Szinánhoz követévé Sennyey Pongráczot nevezte ki, még az országgyülés tartama alatt s gazdag ajándékokkal, köztük »egy régi öreg, virágos kupával« s tizezer tallérral a nagy vezér és kegyenczei, különösen Zari kadi számára is tekintélyes összegekkel ellátva szept. 13-án útnak inditá. Utasitásba adta neki menteni a fejdelmet, hogy már Nándornál nem fogadhatta, kérdést intézni hozzá, hogy hova szállitsa az adót, élénk szinekkel festeni az ország nyomorát, mely lehetetlenné teszi, hogy élelmet szállittasson táborába s gondosan kerülni minden nyilatkozatot az ő — Zsigmond hadba indulását illetőleg. [2])

Azonban egymásra érkeztek udvarába fermánok, agák, csauszok a nagyvezér s a budai és temesvári beglerbégek részéről, ujabb sürgetésekkel, ujabb fenyegetésekkel. Mig Mehemet csausz a portáról szept. 14-én hirül hozta, hogy Sándor havasalföldi vajda letétetett, [3]) Szinán (szept. 16.) harmincz

[1]) Kakas Istvánnak adott utasitása. a m. k. államlevéltárban. V. ö. Bethlen Farkas III. k. 137. l.

[2]) Utasitása szept. 11-én kelt. Meg van a m. k. államlevéltárban, valamint a Szinánnak adott levél is.

[3]) »Az havasi vajda Sándor — irja a fermán — az én portai szolgáimmal összeveszett és megháborodott. Hogy az én szolgáim ezután csendességben legyenek, az vajdaságot elvettem tőle. Ez alatt ő ki tudja mit gondol. Elhittem, hogy én hozzám hív és igaz vagy, meghagyád népeidnek, hogy mindenfelé reá vigyázzanak, és ha oda felétek akarna menni, se Magyarországba, se Németországba ne bocsássátok, hanem

faltörő ágyút kért, sürgette, hogy induljon meg, vegye be Szathmárt és Kállót, különben is ősi birtokait s csatlakozzék a temesvári basához; majd ismét Abdi által (szept. 22.) tudatta vele, hogy Nándorból elindult Buda felé s ismét sürgette, hogy csatlakozzék a temesvári basához. Ez az Abdi meg volt bizva Fehérvárról a temesvári beglerbéghez menni, ki a tervről hasonlag értesitve volt, s inté is Zsigmondot: siessen, ne mulasson, vezesse hadait hozzá, »nehogy az ő szép fehér szakálla szégyent valljon.« [1])

A mig csak lehetett, Zsigmondnak egy volt a válasza e fermánokra, sürgetésekre: a legjobb akarattal igyekszik, törekszik, de mikor annyi baja van! Ő még fiatal, nem tud a hadhoz, ennek tulajdonitsák késedelmét. E mellett azonban nem fukarkodott az igéretekkel, elinditá Torma Kristófot állandó követül a portára (szept. 25.) azon biztatással, hogy az évi adót a szultán rendeléséhez mérten a nagyvezérhez küldi, s hogy pár nap mulva maga is elindul hadastól [2]) a temesvári basával csatlakozandó.

De nehogy ezen táborba szállásának komolyabb szint tulajdonitsanak a keresztyén hatalmak, Imrefit egyik megbizottját Teuffenbachhoz a kassai kapitányhoz küldé, értesitni ezt a törökök megindulásáról kapott hireiről s megkezdeni vele a bizalmasabb érintkezést. [3])

Végre még is megindult szépen lassan, s oct. 3-án Kolosvárra érkezett. Itt újabb sürgetéseket kapott a törököktől: a budai basa Hamza csausz utján vajat, árpát és lisztet követelt sergének, követe Sennyey Pongrácz által pedig a nagyvezér tudatja vele, hogy ő oct. 6-án már Mohácsra érkezett s inti

---

megfogjátok és kezdbe vegyétek, kit aztán főembered által portámra küldj; ha te akarod megfoghatod őtet, ha arra menne, ebben semmi kedvezés és barátság ne legyen és meg ne szánjad, hanem az én parancsolatomhoz tartsad magad. A m. kir. államlevéltárban.«

[1]) A szept. 16-án Nagy János, szept. 22-én Abdi vajda által hozott leveleken kivül a temesvári beglerbégtől s Hasszán budai basától is jöttek levelek, melyek forditásai a m. kir. állami levéltárban.

[2]) Báthory Zsigmondnak ezekre adott válaszai u. o.

[3]) Bethlen Farkas III. 80. l. Imrefi küldetesének napját nem teszi ugyan ki, de előadása mutatja, hogy ez az országgyülés tartásának idejére esik.

hogy siessen Kálló és Kisvárda megtámadására, egyesüljön a temesvári basával s igyekezzék az ellenségben minél több kárt tenni. [1])

Zsigmond valóban nagy szolgálatot tehetett volna a töröknek, valamint ez évi hadjárat sikertelenségéhez sokkal járult. Szinánnak az volt a terve, hogy mig ő a Dunántúli felső megyékben működik s lehetőleg Bécs ellen megy, a temesvári basa Báthoryval Felső-Magyarországot foglalkoztassa. A beglerbég elindult s a szolnoki és gyulai bégekkel egyesülve gyorsan nyomult előre, várva Báthoryra. [2]) De Báthory épen ezt kerülte. Azon szín alatt, hogy a német hadaktól fenyegetve van, mert ezek Szathmárba szept. végin ezer landsknechtet vetettek, táborát két felé osztá: az egyik Váradra megy, s ott egyesül somlyai Báthory Istvánnal, ezen részekre kinevezett generálissal, ő maga pedig Nagy-Bányának tart, nehogy a német ezen védtelenül maradó helyen üssön be. Tehát épen arra vette útját, hol teljesen biztositva volt, hogy törökre nem bukkan, [3]) sőt hogy a nagyvezért meggyőzze csatlakozása lehetetlenségéről, két nappal azután, hogy a mellé rendelt kapitiha Csegődy Mihály által (oct. 17-ről) az adót és ajándékokat hozzá küldé [4]) s ily módon mentségeire fogékonyabbá tette, bizalmasan tudatta vele, hogy a Tiszánál nagy német hadak állanak, melyek a mint ő kivonult, országára akarnak ütni. [5]) Pedig ha álltak is ott hadak, azok nem őt fenyegették —

[1]) Hamza csausz oct. 4-én érkezett Kolosvárra a budai basa levelével s szultáni fermánnal (a beglerbégeknek is volt joguk szultáni fermánt kiállítni) Sennyey Pongrácz oct. 6-án hozta meg Kolosvárra Szinán levelét, hogy ő szept. 28. Baranyába, szept. 29-én Mohácsra ért. Sennyei követjárása le van irva Bethlen Farkas III. k. 139. s köv. ll.

[2]) Bethlen Farkas III. k. 145.

[3]) Báthory Zsigmondnak Kolosvárra oct. 8-ról a szultánnak, u. a. napról Thorma Kristóf portai követének irott levelei, melyekben táborának kétfelé osztását s annak mentségeit irja meg

[4]) Csegődi küldetését Bethlen Farkas III. k. 139. l. előbbre teszi; szerinte nyomon Sennyey után indúlt el. De ez nem ugy volt. Csegődy csak oct. 17. után indult utra, mert ezt a neki adott levél igazolja. A m. kir. államlevéltárban.

[5]) Báthory Zsigmond ez értesitéssel Ováryt küldte el. A neki adott levél oct. 19-ről, a m. k. államlevéltárban.

sőt Teuffenbach kassai kapitánynak követe épen ez időben fordult meg az erdélyiek ladányi táborában az ezekkel leendő egyetértés útját egyengetendő. [1])

Szinán ez alatt előbb nyomúlt s előbbre törtetett egész Kakatig a temesvári basa is. De mig az első némi eredményeket vivott ki s előbb Veszprémet [2]), azután Palotát megvette, s ezzel megelégedve az idő zordonsága miatt zúgolódó sergeit visszavezette téli szállására [3]), a temesvári beglerbég egy elfogott levélből kapott hirek által megrémitve, gyorsan visszafordult. [4])

A temesvári beglerbég kudarcza egész súlyát az erdélyi hadak elmaradásának tulajdonitá, s fenyegetéssel sürgette Báthory Zsigmondot, hogy azonnal siessen Kálló ostromára. De mire e rendelet megjött Zsigmond kapva az alkalmon, hogy Szinán téli szállására ment, maga is elbocsátotta hadait s egész nehezteléssel válaszolt a beglerbégnek: hiszen Báthory István már útban volt, hogy csatlakozzék velök, miért nem várták be. Neki ez a táborba szállás sok pénzébe került. Most már elbocsátotta sergét, s különben sem mehetne, mert a német hadak fenyegetik. [5])

Ez alatt Magyarországon nem várt fordulat állott be: a Komárom körül összegyűlt magyar hadak Szinán távozása után azonnal támadólag léptek fel, s az ellenök sietö budai basán Pákozdnál fényes diadalt arattak; mig más oldalról a felső-magyarországi hadak Fülek ostromára siettek. A török erő nem tudott megfelelő hadat a keresztyének ellenébe állítni.

[1]) Bethlen Farkas III. k. 151. l.

[2]) »Muharrem hó 7-én« (oct. 4.) irja a fejdelemnek, egy oct. 10-én irt s Nagy János által oct. 21-én hozzá küldött levélben, tudatta vele, hogy a várost három napig lövette s a templomokat földig rontotta, mire negyed nap éjjelén a gyenge őrség a várfalon rést ütött s kibújt a várból: de rajta vesztett s részint levágattak, részint rabokká lettek.

[3]) Szinánnak a m. k. állam. levéltárban levő fermánja, melyben tudatja, hogy a jövő tavaszszal Győr alá megy s onnan Bécs ellen, táborát 50,000 tatárral megszaporitva.

[4]) Bethlen Farkas III. k. 146-ik l.

[5]) Ováry István nov. 16-án a temesvári beglerbéghez küldetett s ugyan az napról Brassai által a portára küldött Zsigmond levelet, melyen leszállását tudatja. A m. k. államlevéltárban.

mert a budai beglerbégnek még nem volt ideje, mert Szinán és a temesvári basa messze voltak. Itt hát csak az erdélyi hadak segithettek volna, az által, hogy támadólag fellépve a keresztyén erőt elvonják Fülek alól. S csakugyan egymást érték Szinánnak a fejdelem udvarába küldött csauszai levelekkel, szultáni fermánokkal, kik közt voltak a legelőbbkelő csauszok: Mehemet és Musztafa, mind azt sürgetve, hogy miután a szathmári, kállai és tokaji őrségek Fülek alá mentek, bizonyitsa be ő hűségét, üssön az üres várakra s foglalja el azokat. [1]) Tavaszra a császár jön nagy haddal, biztatta a temesvári nazurbég: ha valami panasza van, csak irja meg neki. A tatár khán 200,000 emberrel közeledik, beszélte Mehemet dragomán, s végre Szinán arra is czélzott, hogy árulással, az ellenséggel czimborálással vádolják: czáfolja meg e hireket. [2])

Zsigmond úrnak minderre volt mentsége. — Dehogy vonult el a három vár őrsége, Fülek alatt csak Pálffy van, Tokaj, Szathmár és Kálló csakugy feketéllik a némettől, melyektől ő jobban tart, mint azok tőle s kivonulását országából lehetetlenné teszik. [3]) Csakugyan nem hivta össze hadait, nem indult el, sőt ellenkezőleg (1594. elején) titkárát Bogner Markot Kassára küldé biztositni a kapitányt, hogy ő szivén hordozza a keresztyénség ügyét — az alatt pedig a magyarországi hadak háboritlanul foglalták el Füleket, Kékkőt, Hajnácskőt s még egy csomó várat.

XI.

A beállott tél rövid időre véget vetett a hadjáratnak, de a készülődések az alatt is annál erélyesebben folytak. Zsigmond el lehetett rá készülve, hogy a múlt őszi hadjárat alatt tanúsitott magaviseletét nem fogja sokáig folytathatni, s hogy neki előbb-utóbb szint kellend vallania. Hogy ezt

---

[1]) Mehemet csausz decz. 3-án irt Fehérvárra, Musztafa csausz decz 13-án, de már előbb volt ott két csausz. Ezen utóbbitól küldött Szarikady tömösvári deftardár is levelet. A tatár hírt Mehemet dragomán hozta, s Szinán utóbbi levelét is. Mind ezek a m. k. államlevéltárban.

[2]) Az illető levelek a m. k. államlevéltárban.

[3]) Zsigmond válasza decz. derekáról u. o.

tehesse, arra már az őszi követküldések alkalmával gondolt s 1594. január elején pater Carrillo Rómából, Prágából egy szövetkezési tervezetet hozott haza, mely magában foglalta ugyan az alapokat, melyek alatt Zsigmond kész volt kimondani elszakadását a portától, de a melyhez még is sok kellett, hogy valósággá váljék. Rudolfnak egy ügynöke Kopácsy Ferencz, helyesen jelzette az első és legelengedhetetlenebb kelléket: az erdélyi rendek megegyezését és esküjét. [1]) Erre azonban még egyelőre gondolni sem lehetett, s Zsigmondnak legalább egy időre épen oly óvatosan kelle titkolnia terveit a rendektől mint a töröktől.

Ugyanakkor midőn Carrillo künn járt, Teuffenbach is, ki belátta a Zsigmond által tett szolgálatok egész horderejét, gondolt a Zsigmond lekötelezésére, csakhogy a maga módja szerint, ugy, hogy a mit ő ajánlott, nem állott arányban azzal, mit Zsigmondtól kivánt. Közvetitésére még 1593. decz. 6-án irt Rudolf a fejdelemnek »az ő vajdájának« s e levéllel 1594. febr. elején Kiss Mátyást küldé Gyula-Fehérvárra.

Zsigmond szorongatva a töröktől, hogy ültesse fel hadait s támadja meg az ősei által bírt várakat, hogy a török hajók felszerelésére küldjön vásznat, hogy a közelgő tatároknak készitsen eleséget [2]), 1594. febr. 2-ára, rendkivüli adó és rendkivüli hadfölkelés megszavazása végett, ismét egyetemes országgyülést hivott össze.

A rendek épen tanácskoztak a Zsigmond által hozzájok küldött propositiok fölött, melyekben egész őszintén bevallá, hogy hosszas időn át nem remélhetnek csendességet s épen ezért

---

[1]) Kopácsi Ferencz Prága 1594. jan. 12-iki jelentése Rudolfhoz keveset bizik Zsigmond megtéréséhez, bár azt óhajtandónak tartja: ad quam si rationem Transsylvani quod nunc prae se ferre videntur, erit diligentissime cognoscendum, quo se modo ad praestandam obedientiam offerunt. Et imprimis an vaivoda suo tantum vel totius provinciae nomine agat. Deinde an simpliciter vel cum aliqua conditione sese offerunt . . . . a vajdának nincs joga magától ajánlani valamit s ha megpróbálja, abból könnyen lázadás lehet . . . . ut oblatam obedientiam omnes ordines juramento confirment necesse est.« Eredetije Bécsben, a titkos államlevélt.

[2]) Az erre vonatkozó 1593 végén és 1594 elején kelt fermánok a m. k. államlevéltárban.

rendkivüli erőfeszitéseket kivánt, midőn csaknem egy időben érkeztek székvárosába a pápa nuntiusa, Cumuleus Sándor s Teuffenbach követe, Kiss Mátyás (1594. febr. 6.)

Kiss Mátyás küldetését Cumuleus ott léte már meghaladott álláspontta tette, mert ez utóbbi azon az alapon alkudozott, hogy Rudolf nem késend Zsigmond fejdelmi souverainitását elismerni, mig a Kiss által hozott decz. 6-iki levél őt »vajvoda noster«-nek czimezé. Igy történt, hogy Zsigmond fogadta ugyán Kisst s előzékenyen is bánt vele, de a levelet czíme miatt, mert a tanácsurak megbotránkoznának azon, visszaadatta neki, még pedig felbontatlanúl, Carrillo által. (febr. 11-én) s visszabocsátá Kassára a nélkül, hogy neki alkalma lett volna a tanácsurak közül mással érintkezni, mint Geszty Ferenczczel. [1])

Ez alatt a rendek folytatták tanácskozásaikat. Az ő előterjesztése nagy súlyt fektetett arra, hogy eddigi magatartása, bár a hadfölkelés sok pénzbe és fáradságba került, megóvta az ország békéjét. De ime, a vezér ismét kívánja hadba menetelét s ez múlhatlanná teszi, hogy a fölkelést s az arra szükséges pénzt megszavazzzák.

A rendek tehát megszavazzák a hadfölkelést egyelőre a rendes módon, hogy kapuszám szerént minden huszadik jobbágy tartassék harczkészen, s az első hívásra fegyvert ragadjon. Ha azonban ez nem találtatnék elegendőnek, minden tizedik jobbágy szólittassék fegyverbe. Hogy ha pedig ennél is több kivántatnék, az esetre elrendelék a fejenkénti fölkelést is. Azon urak, kiknek több megyében van jószága, ott állítsák ki zsoldosaikat, hol főbirtokuk van. Eltiltatott a szegődött szolgáknak zsoldba fogadása. A birtokkal biró szolga vagyonához képest vagy lovast vagy gyalogot állítson maga helyett. Egyszersmind eltiltották, hogy valaki más pártra (t. i. a császár hadába) zsoldosnak állhasson.

A hadfenntartás költségeinek fedezésére ismét rendkivüli adót vetettek ki. Számlálják össze az urak a nemesek (s a patrimonium kivételével) a fejdelem jószágait, az összes vá-

[1]) Kiss Mátyás jelentése Teuffenbachhoz, Kassa 1594. febr. hó 24.» kiadta gróf Kemény József, az Uj Magyar Muzeum 1855-iki folyamában.

rosokat s minden házas emberre személyenkint 20—20 pénzt vetettek; csak a szabados darabontok, koldusok s szegény özvegy asszonyok voltak kivéve. A ki a kitűzött határnapra ez adót be nem fizeti, az ellen dúlást rendeltek.

A székelyeknél s magyarországi megyéken hasonló eljárás követtessék, de a karansebesiekre s lugosiakra ez adó felét 10—10 pénzt róttak. A szászokra egy összegben 20,000 frtot vetettek. Báthory Boldizsár és István kivétettek ez adó alól, ők 200—200 lovast s az utóbbi ezen fölül pár gyalogot állítanak. Pénztárnokká Haller Gábor s jegyzővé melléje Trauzner Lukács — ugyanaz, ki a kalangyapénz beszedésénél is jegyző volt — választatott, oly meghagyással, hogy ez összeg a most kirendelt hadfölkelés fenntartására fordittassék. Ha ez adó befizetése előtt szükségessé válnék a hadak behívása, adjanak rá a conservátorok a nálok levő kalangyapénzből. Ha pedig a had hosszan tartana, új adó kivetésére hivassék össze országgyűlés.

Ezen kivül megszavazták a 99 pénzes törökadót s a fejdelemnek portánkint 50—50 pénzt, hasonlóra kötelezvén a részeket s más két nemzetet.

A kik a múlt gyűlésen kivetett kalangyapénzt még nem fizették be, azokon vétessék az meg.

Minthogy sokan, a háborús időkben bizva, hatalmaskodásokat követtek el, elrendelék, hogy a törvény folyása megszakasztást ne szenvedjen, s intézkedtek a nagyobb és kisebb hatalmaskodásokról.

Elrendelék, hogy a donatiók alá vetett székelyek fölött ítéljenek a földes urak épen úgy mint megyéken, s a babonaság örve alatt a hatóságok által elkövetett zsarolások eltiltattak.

A székelységen, a törvényszékeken legyen jelen a királybíró is.

Elrendelék a szökött jobbágyok kiadását.

A görög kereskedők kitiltására vonatkozó törvényt felfüggesztették.

A nemeseknek s székelyeknek házok szükségére adjanak sót; eltiltatott a só behozatala külföldről; a nemesek a maguk szükségére vett marhákból nem adnak harminczadot.

A hidak tartassanak jó karban.
A bőr kivitele az országból eltiltatott.
Elrendelték a gonosztevők üldözését.
Az országgyűlés febr. 15-én záratott be.[1]

A mint a rendek eltávoztak, a fejdelem egy szűkebb körű, mondhatni csaknem családi tanácskozást hivott össze, tárgyalásba venni a pápai nuntius küldetését s a Carrillo által hozott ajánlatokat. A pápa felszólítására, az erős tél daczára Báthory Endre bibornok is Erdélybe útazott, hogy amaz ajánlatoknak szavazatával súlyt adjon. Részt vett e tanácskozásokban István úr, Boldizsár, a tanácsurak s nehány főúr. Abban jó részt egyetértettek, hogyha harczolni kell, inkább fognak a keresztyénekkel közösen harczolni, mint a keresztyének ellen; valamint abban sem volt nézeteltérés, hogy szemben a császárral meg kell ragadni az alkalmat Erdély sorsának és helyzetének biztosítására. Eltérés csak a feltételekre nézve volt. Endre bibornok az alkotmányos formák megtartásával s a historiai jogalap megőrzésével kívánta a csatlakozást végrehajtani: mig ellenben Zsigmond tisztán családi szövetkezést akart. Ismerje el a császár Erdély teljes souverainitását — kivánta ő. Ellenben Endre azt akarta, hogy mondassék ki az elszakadás a töröktől, de akkép, hogy a magyar korona fenhatóságát ismerjék el, maradjon meg az országnak a szabad fejdelemválasztás joga, s az ország jogai és kiváltságai szerződésszerűleg biztosíttassanak. A tanácsurak s a főurak vele szavaztak — a két pap Zsigmonddal tartott s ő nem is mondott le nézeteiről.

A töröktől elszakadásnak s Rudolffal szövetkezésnek többi feltételei az elsőből folytak. Ha a császár már egyszer elismerte Erdély souverainitását, a szövetkezésnek legtermészetesebb biztosítéka, hogy a fejdelem Habsburg főherczegasszonyt kapjon nőül, s maga is, a család többi tagjával Boldizsárral, Istvánnal, német birodalmi herczegi rangra emeltessék.

Zsigmond Carrillot bízta meg Prágába menni a császárhoz s elébe terjeszteni a feltételeket. Marczius elején indult el,

[1]) L. Törvények és Írományok XX.

s nehány nappal utóbb Endre bibornok is útra kelt. De ez nem volt megelégedve a dologgal: marcz. 9-én még Fehérvárról írt Carrillonak s apr. 8-ról Sárospatakról megújítá sürgetését, ne végezzenek semmit a magyarországi országgyűlés beleegyezése nélkül. Patakról Kassára ment, Teuffenbachot is hasonló értelemben informálta,[1]) s csak azután tért vissza Lengyelországba.

XII.

Attól fogva, hogy a had kitört, Zsigmond, bár leplezetlen s lehető óvatossággal, a keresztyén fegyvereket támogatta, de mióta Carrillo visszatértével biztosítékot nyert, hogy szövetkezési feltételei el fognak fogadtatni, elő kezdte készítni a csatlakozást. A leglényegesb szolgálat, mit ő a portának tehetett, az lett volna, hogy a keresztyén hadak mozdulatairól biztos és az igazságnak megfelelő közléseket adjon. E helyett azonban úgy intézte híreit, hogy azok a vezéreket félrevezessék, s annyit irt a német hadak roppant erejéről, az európai hatalmak által adandó rendkívüli segélyekről, hogy az magának a portának is feltünt —[2]) részben ezzel azt is

[1]) Teuffenbachnak 1594. apr. 15-iki levele Mátyás főherczeghez (a titkos levéltárban Bécsben) jelenti, hogy tegnap ment el tőle Báthory András a bibornok, a ki a következőket mondotta neki: Hogy az alkudozások, melyek a fejdelem ő fölségével a pápai közbenjárással s papok segélyével folytat, a senatoroknak s a rendeknek sehogysem tetszenek, nem látják át, hogy akár Erdélynek, akár ő felségének hasznára válnék. Az sem helyes, hogy ő felsége Erdélyt egészen a fejdelem tulajdonává akarja átengedni s a magyar koronától elszakítni, ez nem is történhetnék meg a rendek beleegyezése nélkül. Legyen a vajda ő felségének vasallusa s kapja meg a birod. herczegi rangot. Ő, Báthory András, ez értelemben írt is Carrillonak s ott is hagyta nála, Teuffenbachnál két rendbeli levelének másolatát, melyet T. most íme megküld: »Sonsten, wie ich in der khüerzen Conuersation abnemen mügen, befünde Ich Herrn Cardinaln in seinem Thun, alss ainen vernünfftigen beschaidenen vnnd verständligen jungen Man von dreiszig Jahrn, der sich Ir khay: Maiestat vnnd Euer fürstl. Durchl. vnderthenigist bevelchen auch denselben vnd dem ganzen Hausz zu Ossterreich zu dienen gehorsambist erkhläre thuelt.... stb. E levél mását Mátyás fg. máj. 2-án küldé meg Rudolfnak.

[2]) 1594. jan. 7-ről Nagy Jánost küldte Szinánhoz s egy más postáját a portára azzal a hírrel, hogy a német roppantúl készülődik, ma-

akarván indokolni, hogy nemcsak, hogy ő nem csatlakozhatik a török hadakhoz, hanem ellenkezőleg ő vár azoktól segélyt. S csakugyan valahányszor sűrgetni kezdék, hogy támadja meg a várakat, vezesse ki sergeit, mert most hámlik a fa, most kell hántani, készen állt a mentsége, hogy azok a várak nagyon erősek, ő maga is fenyegetve van, nem hagyhatja el országát,[1]) s midőn Szinán, rémhírei ellenében valódi moslim resignatióval azzal vigasztalta, hogy ha a bécsi király világi fejedelmektől, ő istentől kér segélyt, a diadalt pedig nem a szám, hanem az istenben vetett hit adja, de egyszersmind azzal is bíztatta, hogy ne csüggedjen, mert jön százezer tatár — ő is kifejezte reményét, hogy az isten majd őtet is diadalra segélli, de más felől a tatár hírre mindjárt kész volt eleségígérettel s kért csauszokat legalább addig, mig a merza hada elvonúl.[2])

Ez alatt azonban magában a hódoltságban s ennek határszélein szervezett támadást a török erő ellen. A temesi

---

gában Németországban is szervezik a hadakat, sőt a tengeren is hadat akarnak indítani a szultán ellen, gályákkal és nagy fizetett haddal. Egy más levelében (jan. 5) arról ir, hogy hidegre válván az idő, a németek készűlnek Hatvan és Szolnok megtámadására s a végekbe hadakat vetnek. Jan. 10-ről egy harmadik levele tudatja, hogy innen és túl a Dunán nagy haddal jő a német, a tiszai serget Ferdinánd főherczeg vezeti, a pápa pénzt, az olasz hadakat, a spanyol hajókat ad. Febr. 26-ról ismét Nagy Jánost küldi Szinánhoz a hírrel, hogy a németek háromfelől gyűlnek, Ónod s Mohi közt nagy mustra van, honnan Szolnokra s Hatvanra törnek; a dunántúliak Nagy-Győrnél vannak Mátyás főherczeggel, 8000 lovas s 18000 gyalog magyarral. Pálffy Miklósnak is roppant hada van. Jőnek olasz s franczia hadak is, pénzük bőven. Ferdinánd főhgnek 28000, az anhalti hgnek 20,000 embere van, Pápa ellen 16,000 ember indúlt. A harmadik seregnek Miksa és Mátyás főherczegek a vezérei stb. Ha e hírekben a portán kételkedtek s szemére vetették, hogy egyebet se tud, csak rémíteni, kész volt a felelete, hogy a fehért nem mondhatja feketének s a hírek igaz közlése, ha roszak is azok, hasznos.

[1]) A temesvári beglerbégnek jan. 6-án hozott s a rumeliai beglerbégnek Buda jan. 4-én irott s Fehérvárra febr. 22-én hozott levele, (melyben azzal is vádolja, hogy az ő, Zsigmond, hadai Füleken is benn vannak) s az ezekre adott válaszok.

[2]) Szinánnak marcz. 3-án, Fehérvárra hozott s Zsigmondnak erre adott válasza.

szándzsákságban sok rácz lakott, kik különben is hajlammal birtak a portyázásra, viszont a magyar végeken is kóborolt elég szabad hajdú, kik készek voltak megtámadni a kisebb török csapatokat. A háború megszaporítá ezek számát s Zsigmond fejdelem ösztönzésére s felhatalmazásával a lugosi bán Palatics György és Geszty Ferencz egyes csapatokká szervezték ezeket, melyek eleinte az utakon portyáztak, csakhamar azonban erődöket és kastélyokat is megtámadtak s hatalmukba kerítettek.[1]) Egy ilyen 200 főből álló csapat vezére, Majszos Péter az alvidéken Versecz környékén pusztitgatott s a bányákat rabolta.[2]) Egy más csapat Almás vidékén dúlt. A csapatok komoly ellenállásra sehol sem találván, zászlókkal mentek a palánkokra s ejtették azokat hatalmukba.

Ez volt az előzménye egy, Zsigmond által, ugylátszik Rudolffal egyetértőleg tervbe vett nagy dél-dunai törökellenes mozgalomnak. A császár ugyan is a moldvai vajdához küldött követet Marini János Pált, ki azzal Zsigmond közvetítésével folytatta alkudozásait. Az erdélyi fejedelem pedig Mihály havasalföldi vajdával — ki székét részben az ő és a Báthory Boldizsár támogatása folytán nyerte meg — bocsátkozott érintkezésbe, míg Palatics György által a törökországi bolgárok és ráczok felbújtatását vette munkába; ösztönözvén ezeket, hogy felszabadúlásukra és a török járom lerázására kinálkozó alkalmat ragadják meg, ő maga is — igéré nekik — segélyökre menend moldvai, havasalföldi s magyarországi hadakkal, Temesvárt fogja ostrom alá venni s így lehetlenné teszi, hogy nagyobb török erő operáljon ellenök. Hogy pedig terveire és rokonszenveire nézve semmi kétség se maradjon fenn, a páviai egyetemről nem rég haza érkezett Sombory Lászlót Regensburgba a német birodalmi gyülésre küldé követül.[3])

Bár mily titokban folytak is e követküldések s alkudozások, s bár mennyire tagadta is Zsigmond részességét a hó-

---

[1]) Bethlen Farkas III. 183 s Szinánnak apr. elején Fehérvárra érkezett levele.

[2]) A temesvári basának és Szinán nagyvezérnek apr. 1-én Mustafa csausz által Fehérvárra hozott levelei, a m. k. államlevéltárban.

[3]) Bethlen Farkas III. 183 s köv. ll. Székely krónika 72-ik l.

doltsági latrok garázdálkodásaiban, egy portai csausz Amhat, ki Oláhországon át vette útját Erdély felé, hírt vett e törekvésekről s a havasalföldi határról nagy hirtelen visszafordúlt. A dolog kellemetlenül hatott Zsigmondra, mert Amhát leleplezései káros befolyással lehettek volna terveire s azonnal írt a portára és irt Szinánnak, csodálkozását fejezve ki Amhát eljárása fölött, s nagy ostentatióval hírdetve hűségét.[1]) Szinán, ha nem hitte is Zsigmond hűségi nyilatkozatait, de ez időben, midőn a háború már, és pedig a törökökre nézve szerencsétlenül folyt, nem látta időszerűnek kifejezni kételyeit: megigérte közbenjárását a portán, hogy ott Amhat szavainak hitelt ne adjanak, csak hogy más oldalról — kivánta a nagyvezér — járjon ő is szigorral el az erdélyi latrok megbüntetése körül, a temesiekkel — tette hozzá leveléhez — majd végzend ő maga. Ugyanakkor értesíté Szolimán tatár khán hadának közeledéséről, melynek Zsigmond, csak hogy Erdélyt elkerülje, bőségesen igért eleséget.[2])

Carrillo ezalatt megjárta Prágát s a mint hazaérkezett, a fejdelem maj. 12-ére Tordára egyetemes országgyűlést hírdetett. Zsigmond feltételeire a választ Carrillo decretum alakjában hozta magával, mely felelt ugyan a felvitt feltételekre pontonkint, de határozottan megkívánta, hogy ezeket a fejedelem és országgyűlés fogadják el.

A fejedelem országgyűlési feltételeit, Kovachóczy korlátnok és Iffjú János tanácsúr vitték a rendek közé: mely a hadsereg mozgósítását, hadfölkelés elrendelését s az e czélra szükséges pénz megszavazását ajánlotta a rendeknek. A korlátnok megvolt bizva élőszóval mondani el a megszavazandó hadfölkelés czélját: segélyt adni Magyarországnak a török ellen folytatott küzdelemben. Ez természetesen más szavakkal annyit tett: mint felbontani a török frigyet, de a beszéd, mit Kovachóczy a rendek előtt tartott, kerülte annak direct kimondá-

[1]) Zsigmondnak 1594. marcz. 28-án a portára irt s egy brassai szolga által, továbbá a Mehmet basához s végre Szinán basához irt és Lugossy János által elküldött levele.

[2]) Szinán basának Lugossy János által Fehérvárra 1594. apr. 22-én hozott válasza, a m. k. államlevéltárban.

sát. Nekiek — mondá a korlátnok — közös ügyük van Magyarországgal, ezek megmaradása az övék is, ha bukik Magyarország, Erdély is romba dűl. Különben is jól tudhatják, Szinánnak feltett szándéka az erdélyi nemességet eltörölni — mit azonnal végre is hajtand, ha a kimerült Magyarországot hatalmába ejti.

A szónoklat hatott, s a rendek egy része hangosan kezdte követelni, hogy fel kell bontani a török frigyet s meg kell kötni Rudolffal a szerződést.

A tanácsurak egy része s Kendy Sándor nem voltak abban a nézetben. Ezt a higgadt államférfit nem vesztegette meg a Magyarországgal kötendő szövetkezés csengő phrasisa, mely a valóságban Rudolffal kötendő szövetkezéssé fogná magát kinőni, nem kábították el a keresztyén fegyverek korai diadalai, melyeket egyátalában nem tartott döntő hatásúaknak. De nem tartotta tanácsosnak és időszerűnek egyenesen megtámadni azt: a helyett egy olyan indítványt fogadtatott el, mely körülbelül annak elhalasztásával volt egy jelentőségű: »addig a meddig Budát a keresztyének fegyverei nem foglalják vissza, tartsák titokban, hogy a töröktől elakarnak szakadni; engeszteljék meg a törököt a jóakarat szinlésével s azon igyekezzenek, hogy ha nem is barátoknak, de legalább nyílt ellenségnek ne tartassanak.«

Ily alakban a dolog köztetszéssel találkozott, mert mindenki belátta, hogy valójában csak akkor lesz a törökök magyarországi uralmára határozott csapás mérve, mikor Buda vissza lesz foglalva — s a szövetkezés tervezete elejtetett.[1]) Azonban minden, az ország védelmére szükséges intézkedéseket megtettek. Mindenekelőtt elhatározák, hogy felállítják a fizetőmesteri hivatalt, s fizető mesterré megválasztották Gerendy Jánost oly útasítással, hogy fogadjon lovas és gyalog hadakat s azok pontos fizetéséről gondoskodjék. A költségek fedezésére minden portára 50 denárt vetettek ki, s ezenkivül az adóhátralékokat is erre kivánták fordíttatni. Egyszersmind megszabták az ország tábornokává választott Báthory Boldizsárnak, valamint a tiszteknek s a hadaknak fizetését, s elren-

[1]) Bethlen Farkas III. 206—214. ll.

delék. hogy ezen hadak állandóan táborban legyenek. első fizetésöket még a múlt gyűlésen kivetett 20 pénzes adóból kapván. Intézkedtek mind a 20 pénzes adóból. mind a kalangya adóból fönmaradt hátralékok beszolgáltatása iránt. De a kalangya adó továbbra is maradjon a három conservatornál. kik szükség esetében. visszafizetés mellett. a fizető mestereknek adhatnak előleget. A hadaknak szükséges dobokat és zászlókat a fizető mester szerezze be. s a pénzhordásra megkivántató szekereket csináltassa meg. Ellenőrökké mellé Kolosvári Márton és Tholdalagi Ferenczet választották.

A fejedelem szükségére portánkint 25—25 pénzt szavaztak meg.

Szegődött szolgák, adózó jobbágyok nem fogadhatók fel a hadak közé — ellenkezőleg azok mindenünnen kiadandók.

Fejedelmi levelekkel nem lehet az executiónak útját állani.

Intézkedtek az orvok üldözéséről. a törvényszékek megtartásáról, a hidak és országutak jókarban tartásáról.

Az országgyűlésre meghivottak jelenjenek meg pontosan s várják be a gyűlés végét. A követek fizetése adassék meg.

Felszabadíták a posztónak és karasiának. valamint a sáfránnak és török vászonnak az országba hozatalát.

A magyarországiak attól, mit házaik szükségére vásárolnak, ne fizessenek harminczadot.

A gyűlés máj. 22-én oszlott el.[1])

XIII.

A ráczok és szabadhajdúk az alvidéken a lugosi bán pártfogása mellett mind jobban szervezék magukat, növekedő sikerrel folytatták támadásaikat a temesvári basa bégjei és erődei ellen, s felbátorítva a szerencsés kezdet által, főkövetül Theodort, szerb követséggel — melynek feladata volt egyszersmind zálogúl is szolgálni — Zsigmondhoz küldék Fehérvárra, felajánlván neki a »rácz királyságot avagy despota-

[1]) L. Törvények és irományok XXI.

ságot.« Zsigmond viszonzásúl zászlót küldött nekik [1]) s kitartásra biztatta őket.

És csakugyan a rácz csapatok Zsigmond pártfogásában és ígéreteiben bízva, egész dandárokká kezdtek alakulni, s miután egy csomó kisebb várdát megvettek, megtámadták és hatalmukba kerítették Becskereket s egy, Zsigmondhoz küldött csauszt elfogtak és megöltek. A temesvári basa, ki még mindig a »latrok« művének tartá e támadást s Zsigmondot mindig biztatta, hogy tegyen valamit, végre lippai, csanádi és gyulai hadakkal ment ellenök — de szerencsétlenül, mert megveretett s fia is a csatatéren maradt.

Szerencsétlen volt a basának egy újabb vállalata, melylyel a szenvedett kudarczot jóvá akarta tenni s a ráczok kettős diadaluk jelvényeit Zsigmondhoz küldék »Erdélyország és Ráczország királyához,« kérve hogy foglalja el a trónt, melyre megválasztották, küldjön nekik segélyt és jó hadvezért.

Zsigmond égett a vágytól kivánságukat teljesíthetni: de ez már csakugyan határozott szakítás lett volna a törökkel s önfejüleg ennyit még se mert koczkáztatni. Tett tehát annyit, mennyit tehetett: Székely Mózest, nagy bátyjának Istvánnak, az orosz háboruk idejéből ismert vezérét, a végek őrzésének színe alatt a déli vidékekre küldé. De a szerencse csakhamar hátat fordított a szerbeknek s midőn a törökök támadása mind hevesebbé lett, már-már legyőzetve, Zsigmondot hadküldés végett kezdék sürgetni: ez most erre már eljöttnek hivén az időt, junius elejére Fehérvárra részleges gyülést hirdetett.[2])

Annyival inkább remélte keresztül vihetni a szerbek megsegítését, mert Attilio Amaltheo apát pápai nuncius és Ungnad David, Mátyás követe, kik épen ez időben fordultak meg udvarában, a keresztyén Európa részvétét és legyőzhetetlen segélyét s Erdély közreműködésének szükségességét oly élénk színekkel festék egy e czélra külön meghivott tanácskozmányban — melynek tagjai a tanács és főurak s főispánok voltak — s itt szavaik oly nagy benyomást ébresztettek, hogy

[1]) L. Székely krónika 74-ik l.

[2]) Bethlen Farkas III. 224 s köv. ll.

Zsigmond már-már megnyertnek hitte az értekezlet többségét a töröktől elszakadás eszméjének. Kovachóczy előterjesztése e tanácskozmányban három pontra szorítkozott: ecsetelte az ország helyzetét, elmondta hogyan akarja azt Szinán elfoglalni, s végre föltárta, mit várnak a pápa, Mátyás főherczeg s a magyarországi urak Erdélytől. De az értekezlet minden érdekeltsége mellett sem akart ez ügyben határozni: az az egyetemes országgyűlés dolga lesz — mondák — s az elhatározást erre halasztják.[1])

Ez alatt elközelgetett az országgyűlés határideje is. De a mint a rendek gyülekeztek, Zsigmond észrevette, hogy a hangulat nem oly kedvező, mint ő gondolta. Ugyan azért a gyűlést nem a templomban — mint szokták — hanem a fejedelmi palota nagy teremében rendelte megtartatni s azonkivül az udvart s a gyülésterembe vezető utakat fegyveresekkel rakatta meg.[2]) De a tanácsurak nem akartak fegyveres erő közt tanácskozni, s többen, főkép az ellenzék vezérei, mint a két Kendy — Ferencz és Sándor — otthagyták a gyűléstermet, »kiki a maga szállására ment Fehérváron és fegyveres kézzel darabantokkal őríztették magukat.«[3])

Másnap szelidebb eszközökkel próbálta meg a fejdelem czélt érni. Jun. 11-ike volt.[4]) A fejedelmi előterjesztéseket Kovachóczy Farkas vitte a rendek közé s az a fejedelem két követelését tartalmazta: fel kell mondani a török frigyet, s el kell határozni a ráczok megsegéllését.[5]) De mintha nem bizott volna Kovachóczyban, maga is bement a gyülésterembe — mi egészen szokatlan dolog volt — s környezve tanácsuraitól: két Báthorytól, két Kendytől, Gesztytől, Bocskaytól, Sennyeitől s másoktól, beszédet tartott a rendekhez: tudja ő, mondá, hogy nem saját érdemeiért, hanem őseire való tekintettel választották meg őt, mindamellett, ha gyermekségé-

[1]) Bethlen Farkas III. 220 s köv. ll. Decsy, (Toldy kiadása) 121. l.

[2]) Mint Gyulafi irja, a tanácsurakat fel is akarta konczoltatni s csak az tartotta vissza, hogy Lázár Istvánt, az udvari darabontok kapitányát nem vehette rá. Székely krónika 73-ik lap.

[3]) Székely krónika 73-ik l. Bethlen Farkas III. k. 244-ik l.

[4]) Hatvani: Brüsseli Okmánytár III-ik k. 65-ik l.

[5]) Bethlen Farkas III. 245.

ben valami hibák követtettek volna el, az nem neki, hanem tanácsurainak tudandó be. Különösen sok szó volt róla, mintha ő a török frigy felbontására törekedett volna. Ezt ő határozottan tagadja — ellenkezőleg mindig a törökök megengesztelésén munkált. Itt hosszan felsorolta, hogy a béke idejében is mennyi mindent elkövettek a törökök Erdély megbuktatására. Itt vannak a florenczi udvar követei, nem urok, hanem a pápa nevében sürgetve, hogy fegyvereit a keresztyénekéhez csatolja. Ő hát követet küldött a pápához, megtudni tőle, hogy ha az ország elszakad a töröktől, mi módon maradhat meg biztosságban? Magyarország visszafoglalása után Erdély biztossága Magyarország lesz. Beleegyeztem hát — mondá — a töröktől elszakadásba, de ugy, hogy az országnak ne legyen hátrányára a németekkel való szövetkezés, hanem az ország önállósága azutánra is maradjon épen. Beszédét fenyegetésekkel zárta be: az esetre, ha ajánlatát nem fogadják el, nem szavakkal, hanem fegyverrel fog ellenök küzdeni.[1])

Zsigmond beszéde a rendek egy részére nagy hatást tett: de a tanácsurak és főrendek többsége állhatatosan ellenzette a török frigy felbontását. A tanácskozás, mely a fejdelem beszédét követte, zajos és heves volt s a lengyel cancellárnak egy levele, melylyel tudatta, hogy a tatár hadak Magyarország felé már útban vannak, megerősíté az ellenzék állását. A határozat — ugylátszik — az volt, hogy július 1-én Gyula-Fehérvárott fegyveres országgyűlést fognak tartani [2]) s ezt a

---

[1]) A fejedelem beszéde négyféle variansban maradt fenn: legterjedelmesebb a Bethlen Farkasé (III. 245—261-ik ll.) mely a beszéd egész szövegét adja; alapjában megegyez ezzel a Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum kivonata (109-ik l.), valamint a Decsy által közlött (123-ik l.) s leginkább eltér a Hatvani névtelenjeé, (Brüsseli okmánytár III. 65 s köv. ll.)

[2]) Igy adja a határozatot Trausch Chroniconja (I. k. 110. l.) Ezzel megegyezik a Bethlen Farkasé is (i. h. 270-ik l.) s mindkettő azt a következtetést vonja belőle, hogy »de defectione nihil statutum.« Ellenben a Hatvani névtelenje (i. h. III. k. 65, s az Archiv neue Folge I. k. 128-ik l.) közlött »Kurzer Bericht« azt irják, hogy a töröktől elszakadás határozattá lett. Hogy Bethlen, ki olykor kevés kritikával használja a forrásokat, a gyűlés történetének elbeszélésében a fegyveres pressio történetét két helyen: a gyűlés elején és végén is megemliti (l. III. k. 244 és 272. ll.)

határozatot mind két fél a maga diadalának tekinté. A békepárt a beavatkozás elhalasztását látta benne, ellenben a fejdelem oda magyarázta, hogy az által a keresztyén fejdelmekkel kötendő szövetségre s a törökök megtámadására fel van hatalmazva — s e meggyőződéssel gyűlés végeztével fényes hálaadó istentiszteletet s Te Deumot tartatott.

Sőt e határozat alapján elkészítette a keresztyén fejedelmekkel kötendő előleges szövetkezési pontokat is: mind addig, míg neki módjában nem álland csatlakozni a keresztyén hatalmakkal: fönmarad színleges összeköttetése a törökökkel; Mátyás főherczeg 2000 harczost ad rendelkezése alá; maga Zsigmond is készül, hogy a támadást bármikor megkezdhesse [1]). S hogy pedig e szándékában meg ne ingattathassék, esküt tett le, hogy semmi által sem engedi magát a keresztyén szövetségtől elvonatni, s egyszersmind portán levő követei Torma és Óváry visszahívása iránt is intézkedett: az elsőnek mint elaggult embernek hazabocsátását egyszerűen kérte a portáról, az utóbbit pedig egy levéllel inté a hazajövetelre. »Én jól vagyok —irá neki — te is ügyelj magadra.« S Óváry megértve az intést, hazaszökött [2]).

XIV.

Mielőtt azonban a juliusi fegyveres országgyűlés ideje elközelgetett volna, a dolgok komoly fordulatot vettek. Esztergom ostroma a keresztyén hadak által nehezen haladt előre s kevés reménység lehetett, hogy Mátyás fegyelmezetlen hadaiból segélyt küldhessen Erdélybe. Másfelől a rácz hadakat, melyeknek Zsigmond Palatics lugosi bán által ismételten ágyúkat és hadi szereket küldött, a temesvári beglerbég megtámadta s teljesen szétverte, Becskereket s a többi általuk elfoglalt várakat és földterületet visszafoglalta. Végre Szinán is megindult s ismételten és komolyabban sürgette Zsigmondot,

az onnan van, mert a Szamosközyből és Gyulaffyból átvett részleteket nem egyeztette. Baranyai Decsi (Toldy kiad. 125) összezavarja a juniusi és juliusi határozatokat, azt irván, hogy ezen végeztetett volna el a senatusra történt appellatio.

[1]) L. Törvények és Irományok XXII.

[2]) Bethlen Farkas III., 276 és 441.

hogy ne késlekedjék tovább, hanem készüljön fel és siessen hadaival a magyarországi várak megtámadására.[1]) Kivánat, melyet a fejdelem, terveivel szemben, legkevesbbé sem sietett valósitni.

Ő ugyanis épen homlokegyenest ellenkező dolgokat forgatott agyában, s mig a nagyvezért és a portát mentségeivel igyekezett megnyugtatni, hogy mihelyt a ráczok mozgalmai lehetővé teszik, megindítandja sergeit, leste a perczet, mely lehetővé teendi neki fegyvereit a keresztyénekéhez csatolni s azon reményben, hogy ezt megadandja, türelmetlenül várta a julius elejére Fehérvárra hirdetett fegyveres országgyűlés összejövetelét. De midőn a határidő elközelgetett s a fegyveres csapatok egymásután érkeztek Fehérvárra, attól kezdett félni, hogy a tábor a közhangulat nyomása alatt ellene fordulhat, s újabb rendeletet adott ki, melyben okúl adva, hogy miután a vár és város a tömérdek népet nem fogadhatja magába, menjenek a fegyveres rendek Tordára, az ilyen gyűlések legszokottabb szinhelyére — s csak a tanács- és főurak, főispánok maradjanak Fehérvártt.

Ugy történt — de azon hitében, hogy ezekkel könnyebben boldoguland, csalódott. A főurak közül még azok is, kik — mint Báthory Boldizsár és Kovasóczy Farkas — ennek pártján voltak, aggodalommal kezdték a töröktől elszakadás veszélyeit latolgatni. S az ellenzék még hajthatatlanabbá lett, midőn hire jött, hogy a tatár hadak közelednek Erdély felé. A tatár sereg akár mint barát, akár mint ellenség vonuljon át az országon, egyaránt fenyegető volt, s a támadható veszélyek elháritására két tábor alakitása rendeltetett el: egyik Sennyey Pongrácz alatt a székely-földön, mely a moldvai szorosok őrzésével bizatott meg s a másik Szász-Sebesnél. [2])

---

[1]) Szinán basának május végén irt levele Zsigmondhoz, hogy e hó 25-én Buda felé indult, ő is üljön fel s szállja meg a várakat. Ugyan annak juniusi levele s Báthory Zsigmondnak ezekre adott válaszai, melyekben azzal menti magát, hogy a német érdekben feltámadott várak miatt nem mehet.

[2]) Baranyai Decsi (125-ik l.) szász-sebesi fegyveres országgyűlésről beszél: ez a fehérvári fegyveres gyűlés — mert a tábor Szász-Sebes és Fehérvár közt volt elhelyezve.

De e hír még inkább ösztönzé a fejdelmet az elszakadás kimondására. A gyülést ugyanazon teremben tartotta meg, hol a megelőző júniusit — de most nem ment személyesen oda, hanem az előterjesztések megtételével Geszty Ferenczet bízta meg. Ez a Geszty egyedül csak katonai ismeretekkel bírt [1]), lenézte a müvészetet és tudományt s kicsinyelte a maga korlátoltságában a képzett embereket. Ehhez járult személyes ellenszenve Kendy Sándor és Kovachóczy Farkas iránt, kikkel évek hosszú sora óta személyes surlódásai voltak, mert nem tűrhette, hogy ezen Paduaban, olasz egyetemeken képzett s magas míveltséggel és belátással biró emberek szellemi fensősége egészen beárnyékolta őt s a politikai befolyástól megfosztá. Most, midőn a fejdelemnek a hagyományos politikával szakitás folytán új emberekre van szüksége, feljött az ő csillaga is. A tervbe vett merész fordúlatot ugy vélte legjobban indokolhatni, ha a régi politika képviselőit megtámadja. De korlátozott eszénél fogva ezt ugy fogta fel, hogy azon, szerinte elhibázott politikának okát kell keresnie — az az ok pedig nem más, mint hogy Erdély kormányzása, tudósok, mívelt emberek kezében volt. Elég hosszú beszédében azt fejtegette, hogy minden baj abból származik, hogy Erdély vezetésére doctorok és philosophusok gyakoroltak befolyást, ezeknek lehet köszönni, hogy a törökök ugy elhatalmasodtak s nyakára ültek Erdélynek. »Ezek a tudósok — mondá — csaknem elvesztették s a török zsákmányává tették Erdélyt azzal, hogy kormányzatát a bölcsészeti elvekre alkalmazák; alkalmatlanokká lettek a kormányzásra az által, hogy bölcsészeti tanulmányokkal kelletén túl tömték magukat.« S miután kimutatta, hogy a régi bölcsészek is, mint Socrates, Plato, Demosthenes, Cicero csak olyan alkalmatlanok voltak a kormányzásra mint az újak — Kendy t. i. és Kovachóczy — azt ajánlotta, hogy térjenek most az ellenkező útra, mint a melyen ezek jártak: állítsák ki a hadakat, gyűjtsék össze a sergeket s menjenek a török ellen.

De ez a beszéd nem gyújtott annyira, mint azt Geszty várta, s a rendek épen nem siettek a válaszszal. Egy felől

[1]) »Sein Handwerk ist nur ein Kriegsmann zu sein«, irta róla 1587. szept. 15-én gróf Nogarola, kassai kapitány, Ernő főhercegnek.

Zsigmond esküje, hogy a keresztyének ügyétől nem áll el, másfelől a többség meggyőződése oly ellentétet képeztek, melyet egyhamar nem tudtak kiegyenlitni. Válaszukkal Forró Jánost küldék a fejedelemhez: minthogy a dolog rendkivüli fontosságú, kéri az ország ő nagyságát, hogy a maga kegyelmességéből engedjen nekik egy napot tanácskozásra — akkor fogják elhatározásukat ő nagyságával közölni.

Azonban a következő napon sem tudtak a két véglet közt választani, s végre is abban egyeztek meg: hogy miután az államügyeknek első sorban a tanácsurak a vezetői, ők egyátalán nem akarnak nyilatkozatukkal nyomást gyakorolni ezek elhatározásaira, különben sem levén illendő, hogy az alsóbb rendek a felsőbbeket vezessék. Ennélfogva a mit a fejedelem s a tanácsurak végezni fognak a török háborút illetőleg, ők is ahhoz fognak fejök fennállásáig ragaszkodni.

Azonban a tanácsurak sem akarták kimondani azt a végzetes szót: az elszakadást a töröktől, s abban állapodtak meg: minthogy ez az ügy mindnyájuk fejét illeti, illendő, hogy eldöntésére mindenki befolyjon. Ezért a Tordára összegyüjtött tábor elé kell azt terjeszteni.

Ebbe aztán Zsigmond is kénytelen volt belenyugodni, nemcsak azért, mert a Rudolf részéről tett követelések egyik pontja kiköté, hogy a szövetkezést az országgyűlés is fogadja el, hanem azért is, mert tudta, hogy a rendek beleegyezése nélkül az ország hadát nem fogja a török ellen vezethetni. Carrillo azonban, ki épen ez időtt érkezett vissza, valószinüleg a juniusi pontokkal, megelőzőleg sürgette ezek életbeléptetését s ezért a fejedelmi tanács, mielőtt Tordára ment volna, tanácskozást tartott az ügyben. A tanács formulázott szöveget követelt Carrillotól — de a dolog még nem ért a prágai udvarnál annyira, hogy ilyent adhattak volna, s a tanácsurak e nélkül a következményeket illetőleg semmi biztositékot sem láttak. Meg kell várni — mondták ezek — a magyarországi események fordulatát. Különben is nem egy külföldi követ, hanem hazafiakból álló fényes követség által kell a dolgot tárgyalni. [1])

[1]) Bethlen Farkas III. köt. 290—325 l. Egyes becses adatok vannak a Székely krónikában, a Hatvani s az Archiv névtelenjeiben Trauschnál, i. h. Milesnél stb.

XV.

A Tordán összegyűlt sereg, tábori országgyűléssé vált azonnal, hogy a tanácsurak Fehérvárról körükbe jöttek.[1] Kendy Sándor itt szabadabban folytatta izgatását a török frigy felbontása s a német szövetség megkötése ellen[2] s a hangulat csakugyan nem is volt olyan, mely a fejedelem szándékának kedvezett volna. De egyenesen meg sem akarta azt gyűlés tagadni s a mint eddigelé most is halogatás által kerülte a dolog megoldását. A helyett tehát, hogy e tárgyban végezett volna, azt határozta, miután a fejedelem életének 24-ik évét elérte, jöjjön Tordára közibök és tegye le ismételten az esküt, melylyel Megyesen kötelezte magát az alkotmány megtartására. De ezen esküpontok közt benne volt a jezsuiták kitiltása s a török frigy megtartása — és Zsigmond ilyesmire ez idő szerint — gondolhatólag nem akart esküdni. Betegség ürügye alatt tehát megtagadta a Fehérvárra menetelt.[3]

A tanácskozások épen javában folytak, midőn a lengyel cancellártól levél érkezett, mely tudatta, hogy a tatár hordák útban vannak Magyarország s Erdély felé. E hir nagyon váratlanúl jött, mert a fejedelem és tanácsosai a portáról nyert értesitésekből és Mihály havaseli vajda jelentéseiből ugy tudták, hogy Khazi Girai khán hordáit Oláhországon át Erdély érintése nélkül fogja Belgrád alá vezetni. Sőt a tatár csapatok még Moldvába érkezésök után sem árulták el valódi czéljokat: két napi menet után gyorsan megváltoztatták irányukat s Lengyelország határának vették útjokat, honnan két horda Munkács, a harmadik pedig a Mármaroson át a Szilágyság felé indult, oly gyorsan, a mint tőle telt. Kornis Gáspár a huszti kapitány vigyázott ugyan a szorosokra, de a tatárok egész váratlanúl csaknem járatlan útakon nyomultak be s özönlötték el a vidéket, rabolva és gyilkolva. E gyors meg-

---

[1]) »... mert másodszor is Tordára hírdettenek gyülést ....« mondja Gyulaffy, Kulcsár Krónika 73-ik l.

[2]) Bethlen Farkas III. k. 333 s köv. ll. közli Kendy Sándornak e alkalommal tartott beszédét.

[3]) Bethlen Farkas IV. k. 322-ik l.

jelenés lehetlenné tett minden ellenállást s Kornis nem tehetett mást, mint hogy a khánt ajándékokkal igyekezett útja megváltoztatására birni: [1]) azonban kevés valódi eredménynyel, mert Mármarosból eltakarodtak ugyan, de a Szamosmentének fordúltak, onnan nyomúlandók Erdélybe.

A Tordán tanácskozó rendek e perczet legkevesbbé tarták alkalmasnak a töröktől való elszakadás kimondására s Iffjú Jánost a fejedelemhez küldék Fehérvárra, rábirni őt, hogy a török frigy felbontásának eszméjével hagyjon fel. [2]) Azonban a dolgok mind jobban bonyolódtak, a veszély mind nagyobbá lett, s midőn a khántól fermán érkezett, mely felszólitá a fejedelmet, hogy küldjön neki ajándékokat s veressen hidat a Tiszán, és Kornis Gáspár is irt, hogy legyenek vigyázattal a tatárok cseleire, mert azok véletlenül akarják Erdélyt megrohanni, [3]) Tordán és Fehérvártt egyaránt rémület fogta el a kedélyeket.

Julius 11-ike volt. [4]) A tanácsurak közül többen s Báthory Boldizsár is nagy hirtelen Fehérvárra utaztak, hogy a fejedelemmel egyetértőleg intézkedjenek a veszély elhárításán. [5]) S csakugyan hadakat rendeltek ki, melyek, ha a khánnak küldött ajándékok nem volnának képesek a veszélyt az országtól elforditni, a tatárok benyomulásának ellen álljanak,

---

[1]) Bethlen III. k. 356. Ebből származhatott az a mende-monda, mit a »Kurzer Bericht« (Archiv I. 129) említ, hogy az áruló urak a fejedelem nevében s utánzott aláirással küldtek levelet Kornisnak, hogy a tatárokat háborítatlanúl engedje az országba nyomúlni.

[2]) Bethlen III. k. 374 és 410 l. Két ellentétes leirást állit egymással szembe: egyik szerint az volt Iffjú küldetésének czélja, hogy Zsigmondat megrémitse s távozásra birja, másik szerint tervei megváltoztatására kellett volna birnia.

[3]) Bethlen III. 358—359-ik l.

[4]) Lásd a XXII-ik számu okmány aljába tett megjegyzését Szamosközynak: ez a bibliai idézet valami nagy rémületre vonatkozik, s ez a rémület csakugyan nem volt más, mint a tatárbeütés hire.

[5]) Az Archivban levő Bericht világosan mondja: »welche alle auff Weissenburg zum Fürsten gereist«.

— s e hadak közt magának a fejedelemnek is egész udvari népét. [1])

Rendes körülmények közt ennek a dolognak, hogy a fejedelem saját őrségét az ország védelmére küldi, semmi jelentősége se lett volna, de most, midőn országgyülésével, tanácsuraival oly éles ellentétben élt, komoly következményűvé lett. Hogy e harcok óta tartó küzdelem mindenkit kifárasztott, abban nem lehetett kétség s nem valószinűtlen, hogy az eddigelé határozottan nagy többségben levő ellenzék maga is óhajtotta annak akkép leendő megoldását, hogy Zsigmond mondjon le a trónról. Különös hirek kezdtek forgalomba jőni: a tanácsurak a fejedelmet élve vagy halva a török kezébe akarják adni. [2]) Kendy Sándor a lippai bégtől kapott méreggel megakarja mérgezni, [3]) melyek minden valószinűtlenség mellett is nagyon elterjedtek.

Ha e hiresztelések az ellenzék vezéreitől eredtek [4]) s oly czéllal terjesztettek, hogy a fejedelmet megrémitsék és lemondásra birják, ugy valóban czélt értek. Báthory Zsigmond megfosztva testőreitől, elhagyva tanácsuraitól, remegve a tatárok beütésétől, elhatározta lemondani a fejedelemségről s elhagyni Erdélyt. E czélból a fejedelemség átadása iránt Báthory Boldizsárral — hogy a méltóság a családban maradjon — alkudozást kezdett [5]), megegyezett vele azon feltétel

[1]) A Hatvani-féle emlékirat 65-ik l. »et quoniam in promptu tantus miles non erat, cohortem etiam praetorianam, quae a latere ipsius nonquum abesse solet, illi (t. i. Boldizsárnak) attribuit. A Kulcsár-féle krónika is azt mondja: »igy a tatár ellen való küldésnek színe alatt a fejedelem megfosztaték minden udvari erejétől . . . .«

[2]) Maga irja András bibornoknak Bethlen III. k., 422-ik l. Említi a Kurzer Bericht is az Archivban, valamint a Chronic von Fuchsio Lupino Oltardinum III-ik l.

[3]) Törvények és Irományok XXIV.

[4]) Az 1595-iki áprilisi fehérvári törvények is (a 40-ik czikk) azt mondják, hogy a pártos urak ezen szinnel akarták Báthoryt az országból kitudni.

[5]) »ugy inditotta Báthory Boldizsárral azt a tractatust a fejedelemség átadása iránt«, mondja Gyulaffy a Kulcsár-féle krónikában, a 73-ik lapon.

alatt, hogy tartsa meg a fejedelmi czimet, összes birtokai jövedelmét s kapjon évenkint 12,000 tallért, és erre meg is esküdtek, egyelőre pedig kormányzóvá nevezte ki. [1])

A mint az alkudozást befejezte julius derekán[2]), még az nap estve, hogy Boldizsárral tisztába jött, megindult, legbecseb holmiait s drágaságait négy társzekérre felpakoltatván Marosújvárra ment hálni. De nem Tordának vette utját — a mint hitték — hanem Egerbegynek, s ott még egy találkozása volt a Tordán összegyűlt rendek által hozzá küldött Kovachóczy korlátnokkal. Kovachóczy megbizatása volt lehetőleg megtartani Zsigmondot távozási szándékában s midőn ezt biztositottnak látta, felajánlani, hogy a rendek »szép ajánló levéllel« látják el »ne véljék az idegen országokban is, hogy vagy kiszökött volna titkon vagy pedig az országbeli nép üzte, avagy küldötte volna ki fejedelemségéből.« De Zsigmond köszönettel fogadta az ajánlatot, de megjegyzé: nem várhat, küldjék utána Kővárba, ott megtalálják. [3])

Carrillo néhány nap mulva a fejedelem után ment, őt Kővárba követendő. Azonban az országgyűlés két tagja utána indult s letartóztatva, Bethlenbe vitte: de nehány nappal utóbb a tanácsurak parancsára szabadon bocsátották s ezután háborítatlanúl folytathatta útját Kővárba.

A fő- és tanácsurak, s közülök Báthory Boldizsár, Kendy Sándor is ugy hive, hogy ezzel a dolog véget ért, feloszlatták a tordai tábori országgyűlést s rendes országgyűlés megtartása végett Kolozsvárra hivták össze a rendeket. [4])

[1]) Maga mondja jul. 27-én irott levelében. Bethlen III. k. 422-ik l.

[2]) A Kurzer Bericht aug. 3-ra, a Hatvani-féle krónika jul. 28-ra teszi: de mind két kelet hibás. Mint András bibornokhoz irt levele bizonyitja, már jul. 27-én Kővárban volt. (Bethlen III. k. 423-ik l.)

[3]) Székely krónika 74, 75 ll. V. ö. Bethlen Farkas III. 392, 411 ll. A Trausch által közlött Chronika (113-ik l.) szerint (mely megegyez a Bethlen által közlött egyik versióval) Kovachóczy közölte vele, hogy el van határozva fogva kiadni a portának — jó lesz hát ha menekül. A Czauk Simon följegyzéseiben közlött »Ein schön und lustig Historia« (irta Hirser Lukács) hasonlót beszéltet Kovachóczyval.

[4]) Bethlen III. k., 393. A Hatvani által közlött emlékirat 66-ik l. azt mondja, hogy a tanácsurak e letartóztatásnak azt a szint adták, mintha

XVI.

A hatalom e perczben az ellenzék kezében volt, mely az egész ügyet már befejezettnek hitte, s az ország kormányát tényleg kezébe vette. Báthory Boldizsár, a Zsigmonddal kötött szerződés erejénél fogva, s nem kételkedve, hogy a választás rá fog esni, magát a fejedelem utódának tekinté, és mint kormányzó a dolgok élére állt. Beszállt nejével együtt a fejedelmi palotába és ezzel »az udvari szolgák mind hozzá kezdének hajolni.« [1]) Jul. 29-én tartatott a gyűlés, mely e kérdéssel foglalkozott. [2]) Előterjesztők Zsigmond fejedelem lemondását és eltávozását s annak szükségét, hogy székének betöltéséről gondoskodjanak. [3]) De az országgyűlés még nem látta eljöttnek az időt, hogy új fejedelmet válaszszon az eltávozott helyett, e kérdés eldöntését későbbre halasztá s abban állapodott meg, hogy addig is, mint ideiglenes kormány, a tizenkét tanácsúr igazgassa az országot. [4])

Mindenekelőtt az ország lecsendesitésére s a törökök megengesztelésére tettek lépéseket. E czélból Bornemisza Jánost egy csapat élére állíták s a biharmegyei részek felé küldék, hogy a netalán előbbnyomulni akaró tatárokat visszaszoritsa: sokan ugy hivék, hogy titkos megbizatása lett volna Bocskayt, a nagyváradi kapitányt, ha netalán Kővárba Zsigmondhoz segélyt akarna vinni, feltartóztatni és elfogni. Egy másik csapat élén Lónyay Albertet a Szilágyságba inditák az oda betört tatárok feltartóztatása végett. Forró Jánost pedig magához Bocskayhoz küldék követül meghivni őt, hogy vegyen részt a kolosvári tanácskozásokban. Szalánczy Lászlót, mint török követségekben forgott embert, a Temesvár vidéki török

---

attól tartottak volna, hogy Carrillo a tatárok kezébe esik. L. Weiss Liber. Annalium 144.

[1]) Székely Krónika 75.

[2]) Trausch Chronicon I. k. III-ik l.

[3]) A Hatvani által közlött emlékirat 68-ik l.

[4]) Székely Krónika i. h. V. ö. Bethlen III. k. 397 és 413-ik ll. Ez utóbbi szerint az országgyülés Erdély igazgatását a velenczei köztársaságénak mintájára akarta volna rendezni: »ut patria non sub

viszonyok rendezésével bizták meg: feladata volt Palatics György lugosi bánhoz menni s rábeszélni ezt, hogy a törököktől általa a rácz mozgalmak idejében elvett Facsetet és más erődöket ezeknek adja vissza, igyekezzék megengesztelni a szomszédos bégeket, s jövőre tartson ezekkel jó szomszédságot. Végül Szilvásy Boldizsárt a székelyek közé inditák ezek fellázítása s táborba szólítása végett. Portai követté pedig magát Kendy Sándort jelölték ki. [1])

A tanácsurak úgy hitték, hogy ez intézkedésekkel s követküldésekkel meg van nyerve minden, ügyük és hatalmi állásuk biztositva van, s épen nem látszottak tartani attól a veszélytől, mely legkomolyabban fenyegette őket — t. i. a Zsigmond ingatagságától, az esetre, ha ez megbánná elhamarkodott lemondását, s visszakövetelné székét. Sem maguk biztositására, sem az abból származható veszély elfordítására, sem az általok teremtett állapot megszilárdítására nem tettek egy lépést sem — mintha igazolni akarták volna a Geszti vádját, melyet a júliusi fehérvári országgyűlésen szemükbe mondott: nem tudósoknak és bölcsészeknek való ország kormányzásába elegyedni.

Pedig a mint Zsigmond Kővárban biztos menhelyre talált s Keresztury Deák Kristóf, e vár kapitánya ez erődöt és embereit rendelkezésére adta s ekkép a veszély első rohama elvonult, a mint biztos hirt vett, hogy a tatár had nagyobb zöme Szinánhoz csatlakozandó, Felső-Magyarországnak vette útját s hogy a Szilágyságba tört csapatot unokatestvérének Báthory Istvánnak hadai egy napon — jul. 17-én — három helyen (maga István úr Lompertnál) verték vissza [2]), a mint első rémületéből magához jött és szabadabban kezdett lélekzeni, elhatározá próbát tenni széke visszaszerzésére. Mindenekelőtt

---

directione vajvodali vel principali, prout hactenus, permaneat, sed ad normam Reipublicae Venetorum constituatur.

[1]) Bethen Farkas III. k. az i. h.

[2]) Báthory István Diariuma, Kurz Nachlesejeben a 102-ik l. Ez adat, összevetve Zsigmond Báthory Endréhez irott levelének keletével (jul. 27) valószinűnek látszik. Sajnálhatni, hogy Bethlen Farkasban semmi napszám sincs feltéve: a többi krónikák ez nemü adatai pedig igen bizonytalanok.

Bocskayt kéretté magához Nagy-Váradról, jól tudva, hogy csak ez embernek ereje és ékessége leend képes elvesztett székébe visszaültetni:[1] s magához hivatta legbizalmasabb emberei közül azokat, kikről tudta, hogy a német frigynek leghatározottabb barátai: Geszti Ferencz dévai kapitányt, Csáky Istvánt, Gyulaffy Lászlót: »nem a balszerencsés, hanem gonosz emberek csalfasága dönté veszélybe fejét és országát: jöjjenek hát segítségére.« S ezek csakugyan mind hozzá is mentek, még pedig Geszti Kolozsváron át, hol a dolgok állása iránt tájékozta magát, s hozzá sietett Kornis Gáspár is Husztról.

Ily módon a várak legfontosabbjai: Huszt, Nagyvárad, Déva, Kővár az ő kezén voltak, kellő számú hadseregnek összegyüjtésére pedig Bocskay vállalkozott: »van még nagyságodnak elég hív katonája az országban«, mondá. Egyszersmind elhatározák, hogy Kornis Gáspár menjen követül Kolosvárra megnyerni ott a rendeket s előkészitni Zsigmond visszahivásának útjait.

Kornis július utolsó napjaiban, valószinüleg nem sokkal a választási tanácskozások után, estve ért Kolosvárra s első gondja volt felkeresni Huet Albert szász ispánt s az előbbkelő szászokat — a szász nemzethez levelet is vitt a fejedelemtől —[2] továbbá a székelyeket s megnyerni őket a fejedelem visszahivásának. Ez sikerült is neki — s a másnapi gyülésre nyugodt lélekkel mehetett.

Soha forradalom nyomorultabbúl nem végződött be mint ez, soha párt tehetetlenebbül nem adta meg magát, mint az akkori erdélyi török párt a másnapi gyülésen. Ha már magában is képtelenség volt hinni, hogy a rémhirek hatása alatt, a rémület első perczében bekövetkezett lemondás visszavonására nem fognak lépések történni, s hogy az e lemondással egy perczre fejét vesztett német párt az első kedvező alkalmat nem ragadandja meg hatalma visszaszerzésére, valóságos mulasztás volt nem tenni meg az intézkedéseket a kivivott siker biztositására. Kendy Sándor, Báthory Boldizsár a leg-

[1] Székely Krónika 76-ik l.: »megizeni Bocskay Istvánnak .... hogy mindjárast jöjjön hozzá.«

[2] Az Archivben közlött Kurzer Bericht a 130-ik l.

roszabb politikát, a félrendszabályok politikáját követték. Akartak valamit, elérték azt, s elmulasztották biztositni. Csaknem egy évig tartották az ellenzéki szónoklatokat s mikor szónoklataik gyümölcse éretten hullott ölükbe, nem tudták megtartani. Ők képtelenséget akartak: forradalom nélkül fejedelem változást, [1]) s épen azért az első szónoklat, mely ellenök mondatott, végkép megbuktatta őket. Ha vigaszukra megmarad is, hogy nemesül harczoltak, azt nem lehet mondani, hogy politikai bölcseséggel harczoltak volna.

A következő napon, hogy Kornis Kolosvárra érkezett, tartott ülésen már úgy el volt készítve minden, hogy ellenállásra gondolni sem lehetett. Gerendi János felolvasta a fejedelemnek a rendekhez intézett leiratát: »nem volt neki szándéka tanácsurai megkérdezése nélkül, nagy hirtelenséggel elhagyni az országot. Nem akart a tordai gyűlésbe menni, azon reményben, hogy távollétében a tanácsurak és nemesség az ő véleményére fognak hajolni. De most látva, hogy e dologban nem haladtak előre, azon meggyőződésre jutott, hogy legjobb lesz neki visszatérni s megpróbálni az eltérő nézetek kiegyenlitését. Kéri tehát a rendeket, hogy addig ne oszoljanak szét, mig ő körükbe vissza nem jő.«

A rendelet felolvasására nagy zaj támadt, különösen a szászok és székelyek kiabáltak legjobban, hogy vissza kell hozni a fejedelmet, ők képesek érte véröket és éltöket ontani, s a Huet Albert által tett inditványra, melyhez a kolosvári biró is azonnal hozzájárult [2]), elhatározták, hogy fényes küldöttség menjen Zsigmondért Kővárba. Kendy Sándor is hozzájárult a határozathoz szavazatával; szokott humora még e végzetes perczben sem hagyta el, egy találó megjegyzést mormogván a trójai lóról. Meg is választák azonnal a visszahivó követséget. Báthory Boldizsárt, Iffjú Jánost, tanács-

[1]) Maga Báthory Zsigmond is képtelenségnek mondja, hogy őt a töröknek ki akarták volna szolgáltatni — s az ellenök hozott itélet sem tud többet mondani vádúl ellenök, mint hogy megijesztették a fejedelmet.

[2]) A Trausch által kiadott krónikák közt a beiktatott német följegyzés I. k. 114 és 115.

STANFORD LIBRARIES

urakat, Kendy Gábort, Süger Jánost, Bogáthy Boldizsárt, Tholdy Istvánt, Szegedy Gáspár kolosvári bírót [1]), Huet Albert szász grófot [2]), kik azonnal el is indultak. Mielőtt azonban bementek volna Kővárba, megállapodtak Déesen, kérve a fejedelmet, hogy számukra menedék-levelet küldjön.

Zsigmond mester volt a színlésben, soha arczáról czélzatait, törekvéseit, érzelmeit leolvasni nem lehetett. Midőn e menedéklevelet kérték tőle, könyekben tört ki: »oda jutottam már, hogy még rokonaim sem hisznek szavamnak levél nélkül«, de megadta azt és a hozzájötteket komolyan ugyan, de még is szivélyesen fogadta. [3]) A követség kérte őt, hogy felejtse el a multat, tegyen le távozási szándékáról, jőjjön vissza, s vegye fel a kormány gyeplőjét. Zsigmond megnyugtatólag felelt: semmi oka, hogy valakin valamiért boszút álljon, minden sérelmét elfeledi, mert inkább akar mindnyájuknak atyja, mint szigorú birája lenni. [4])

Azonnal készületeket tett az utazásra. Erős sereg volt már a környékben Bocskay, Kornis, Keresztury és Geszti vezetése alatt, s a mint ő Kővárban töltött három heti aggodalmas tartózkodás után, és vele a követség elindult, a sereg is nyomon követte. Szamosujvárt a rendek új követsége fogadta Kendy Sándor és Kovachóczy Farkas vezetése alatt. Szamosfalvára pedig a főurak és nemesség nagy része elibe ment.

Aug. [illegible] kedden tartá ünnepélyes bevonulását Kolozsvárra, nagy lelkesedéssel [illegible] a rendek és a nép

[1]) [illegible]

[2]) [illegible] Zsigmond. Kendy Sándort, [illegible] és Báthory Boldizsárt [illegible] Kővárba. [illegible]

A [illegible]

[3]) [illegible]

[illegible]

[4]) [illegible]

által.[1]) Ugy látszott, hogy ez a kiengesztelődés és a kibékülés napja volt: mert midőn némelyek gúnyiratokat szórtak szét a szövetkezettekről, a fejedelem nyilt parancsot ragasztatott ki a templom ajtajára: hogy fő és jószág-büntetés terhe alatt senki a multakról említést tenni, azt felhányni ne bátorkodjék.[2]) Ily előzmények után ki ne bizott volna a Zsigmond őszinteségében, kinek a lelkét foghatta volna el gyanú, hogy lelke mélyében mást rejteget?

A fejedelem Kolosvárra érve, a tanácsurak által hirdetett országgyűlést bezárta, s ugyancsak Kolosvárra aug. 17-re új országgyűlést hivott össze. Lakását pedig Kolos-Monostorra a jezsuiták társas házába tette át, hova Bocskay, Keresztury, Geszti, Kornis követték, ezekkel a Szamos partján levő díszes kertben főzve ki boszú-tervét.

XVII.

Azután, hogy a rendek eloszlottak, csakhamar megérkezett a kővári tábor, s nyomon megjöttek a külön felrendelt székelyek is. A fejedelem e sereg összevonását a törökök részéről jött fenyegető hirekkel hozta kapcsolatba, azt mondván, hogy e hadak rendeltetése a visszatérő tatár hordák útját állani.[3]) A dolog valószinűnek tetszett — s minthogy Zsigmond a korábbi mozgalom vezetői iránt teljesen megengeszteltnek mutatta magát, s irányokban nyájas, közlékeny és kegyelmes volt,[4]) senkinek sem jutott eszébe arra gondolni, hogy azzal meszehatóbb czéljait takarja. Mindenki nyugodtan várta az aug. 17-ére hirdetett országgyűlés határnapját, s a rendek gyanutlanúl jöttek össze e válságos napon.

---

[1]) »und ward mit allen Ehren sehr pompös eingeholet«, mondja a Trausch-féle német feljegyzés.

[2]) A Trausch-féle Kronikák 115-ik l. Bethlen III. k., 439-ik l. Baranyai Decsi 129-ik l.

[3]) Székely Krónika 46-ik l. V. ö. Bethlen Farkassal s Trausch Chron. 112 l.

[4]) Decsy 129-ik l.

A mint a rendek együtt voltak [1]) s az országgyűlés megnyittatott, a fejdelem Kovachóczy korlátnok által beküldte előterjesztését. Aggodalommal néztek elébe a régi, de már megtört ellenzék fejei, mert — a mint ezt a portáról visszahivott követek megérkezése is mutatta — a török frigy felbontását várták attól. Valóban ugy volt. Mindenekelőtt kiemelte a korlátnok, hogy a keresztyéneknek és barbaroknak küzdelme eddig is mennyi terhet rótt az országra, hol itt, hol amott kényszeríttetvén táborba szállni, s a tatárok miatt most is kényszerítve vannak védelmükről gondoskodni. Azon hitben, hogy ezt a rendek jóvá hagyják, már ki is jelentette a fejdelem illető helyen hogy segélyére számíthatnak. Mert a fejdelem csak a keresztyénekkel való szövetkezésben látja megmaradásukat. Midőn magyarországi rokonaik, testvéreik vérzenek, kötelességök nekik azoknak segélyt nyújtani — mert ha azok elbuknak, rájuk fog kerülni a sor. Mindenkinek akkor kell segélyt nyújtani, midőn arra szüksége van, s különben is könnyebb azokkal egyesült erővel állani ki a küzdelmet, mint magukra. S e szövetkezés már valóságos kényszerűséggé vált, mert a törökök megbuktatásokra törekesznek s kiengesztelésekre többé nem is gondolhatnak. Gondoskodniok kell tehát e megvédésökre szükséges eszközökről: katonákról és pénzről s erre nézve nem elég a szegény népet, önmagukat is meg kell adóztatniok, — a külföld által adandó segélyről majd a fejdelem fog gondoskodni.

A korlátnok beszéde végeztével távozott s a rendek hozzá fogtak az előterjesztés tárgyalásához. De mindenek fölött némi felvilágositásokra volt szükségök, s ezért kérték a fejdelmet, engedje meg, hogy Bocskay és Kovachóczy közéjök jőjjenek.

A felvilágositás, a mit a rendek ezektől kértek, abból állott: miért akarja a fejdelem felbontani a török frigyet, midőn, ha megadják is az engedélyt a tanácsuraknak a ren-

---

[1]) A rendek nem mindjárt a kitűzött napra jöttek össze, hanem néhány nap telt el addig. A megnyitás is csak 25—26-ika körül történhetett. A fejdelem egy későbbi rendeletében az országgyűlés megnyitása napjául a János fővétele körüli napot (aug. 26) említi.

dek, hogy a németekkel csatlakoznak, erejök ugy is elégtelen lesz? A korlátnak egy hosszú beszédben kifejté okait — többi közt, hogy a divánban el volna határozva Márkházyt ültetni Erdély trónjára, s hogy az eddig nem történt meg, csak azért volt, mert erre az alkalom hiányzott. A tanácsurak azonban e felvilágosítás után sem akartak azonnal határozni, s kérték a fejdelmet, várjon válaszukra a következő napig.

Másnap — aug. 27-ike volt [1]) — a fejdelem elrendelé, hogy mindenik nemzet irásban adja be szavazatát. Fehérvármegye, egy nehány magyar tagja az országgyülésnek, s Udvarhely, Sepsi, Kézdi, Orbai és Csikszékek a török frigy felbontása ellen szavaztak, de a többi vármegye és székelyszék, valamint a szász egyetem a felbontásra adta szavát. A nagy többség tehát a frigy felbontás mellett szavazott s Kendy Sándor nem állhatta meg, hogy nehány barátjának bizalmasan ne mondja: »csak nyissuk fel János templomának ajtóját, ugy se tudom mikor zárjuk be.«

Az eredményt Kendy Sándor s minden megyének és széknek egy-egy tagja vitte meg Zsigmondnak, ki viszont Sennyey Pongrácz és Kovachóczy által küldte meg izenetét a rendeknek: örömmel értesült elhatározásukról s szivesen járul maga is hozzá. [2]) S hogy jobban megnyugtassa a rendeket, hozzájuk küldé a portáról nem rég visszatért Óváryt közleni velök: neki biztos tudomása van, hogy annyira ingerültek a divánban Erdély ellen, hogy ha egy egész szobát megtöltenének aranynyal, azzal sem engesztelhetnék meg. És mert Kovachóczy ismételve ajánlotta a rendeknek, hogy a hadsereg föntartására szükséges összegeket szavazzák meg — a mi a székelyek ellenmondását és zajongását vonta maga után, kik remélték, hogy most visszakapják régi kiváltságaikat, mely szerint adót nem kötelesek fizetni az esetre, ha katonáskodnak.

Igy érkezett el vasárnap, aug. 28-ika, a nap, melyet Zsigmond boszúja keresztülvitelére kitüzött s melyre e czél-

[1]) Baranyay, Decsy 130-ik l.

[2]) Weiss Mihály irja naplójában (144-ik l.): »fällt, totius regni consensu quod prae timore consentiebat, von dem Türken ab (t. i. Zsigmond) und gibt sich zum römischen Kayser Rudolpho II.«

ból már mindent előre elkészített Bocskayval, Kereszturyval és Geszti Ferenczczel, [1]) megesketvén Lázár Istvánt, az udvari darabontok és Sibrik Gáspárt az udvari lovasok kapitányát, hogy a mi tőlök kivántatni fog, pontosan végrehajtják. [2])

Mert mindenekelőtt titoktartásra és gyors cselekvésre volt szüksége. El volt határozva, hogy terveinek legfőbb akadályait s azokat, kik a júliusi mozgalmakat vezették és intézték, el fogja láb alól tenni. Sokkal mélyebben volt sértve, hogysem megtudott volna bocsátni, és még most is, miután elérte célját, a török frigynek országgyűlési határozat által felbontását, sokkal inkább tartott attól, hogy a földig alázott ellenzék ismét visszanyerheti erejét s a kivitel utjába akadályokat gördítend, hogy ne kívánta volna őket teljesen semmivé tenni. De tartott népszerűségöktől, félt a felkeléstől, melyet erőszakos elfogatásuk maga után vonhat, s ezért ez eshetőségek számbavételével intézkedett.

Berendeltettek Kolosvárra a székely csapatok, azon ürügy alatt, mintha misét jöttek volna hallgatni, valóban pedig, hogy a kitörhető lázadásnak utját állják. [3]) Az udvari darabontokat a fejdelmi palotában s a városban szétoszták, hogy adott jelre előrohanjanak. [4]) Jósika István a kolosvári bíróhoz ment s parancsot adott, hogy a város kapuit zárassa el

---

[1]) Székely Krónika 76. l. Mind a Hatvani-féle emlékirat, mind a Trausch chroniconja tudni akarják, hogy a lázadó urak által ez a nap lett volna kitűzve Zsigmond meggyilkolására.

[2]) Kurzer Bericht az Archivban 131. l. A Trausch által közzétett krónikák szerint (a 116. l.) a lázadók e napon golyóval akarták megölni Zsigmondot; a Hatvani-féle emlékirat szerint is akkor fogattak el, mikor mindent kifőztek Zsigmond meggyilkolására, olyan kósza hírek, melyeket azért terjesztettek, hogy a későbbi gyilkosságokat igazolják. Maga a Zsigmond által kiadott edictum azt mondja: »unde nos precibus illorum moti et praescriptam ciuitatem ingressi denuo conspiratione dictorum subditorum nostrorum sumus exasperati.« De az 1595. april 16-iki országgyűlés (40. cz.) mindent felsorol, az elitélt urak ellen: ha lett volna új lázadás, bizonynyal megemlítette volna.

[3]) Hatvani által kiadott emlékirat 69. l. E szerint Báthory Boldizsárnak fel is tűnt a dolog, de Zsigmond azzal nyugtatta meg, hogy ezek misére jöttek.

[4]) A Kurzer Bericht 131. l.

s csak akkor nyittassa fel, ha gyűrüjét előmutatják. [1]) A tanácsurak pedig s a főnemesek reggel 9 órára a fejdelemhez rendeltettek, hogy őket Monostorra misére kövessék, [2]) mi alatt a rendek a kistemplomban összegyűlve tanácskoztak.

A tanácsurak gyanutlanúl, vagy a kapott intéseket figyelembe se véve [3]) siettek fel a fejedelmi palotába, díszruhába öltözve, [4]) hogy Zsigmondot a templomba kövessék. Egymásután megjelentek a tanács- és főurak, s Zsigmond is közéjök jött, nyájasan, barátságosan beszélgetve velök. Roszúl érzi magát, nem mehet a templomba, de ime itt van egy csomó levél, államiratok, olvassák azokat — mondá s visszavonúlt szobájába. [5])

Ez volt a megbeszélt jel. E perczben Király Albert, Csukás Péter, Fekete János egy csapat darabonttal a terembe léptek, hol a fő- és tanácsurak voltak. Fekete ottan felolvasta a szokott módon kiállított elfogatási parancslevelet s az elfogatandók névsorát:

Báthory Boldizsár tanácsúr,

Kendy Sándor tanácsúr, kiket a mozgalom fejeinek és vezetőinek tartottak,

Kendy Ferencz tanácsúr, ki csupán vagyonáért fogatott el [6]),

Iffjú János tanácsúr, Báthory Boldizsár mostohaatyja [7]) ugyanaz, kit a tordai gyűlés Zsigmondhoz követül küldött Fehérvárra,

Kovachóczy Farkas korlátnok, az országgyűlés Egerbegyre küldött követe,

---

[1]) Bethlen III. k. 467. l.

[2]) Székely Krónika 76. l.

[3]) Igy Kendy Sándort Literati János a tordai ispán intette, s az ő tanácsára Báthory Boldizsárt és Iffju Jánost is figyelmeztette. »Sehol sem lehetünk nyugodtabban — mondá ez utóbbi — mint a fejedelem oldala mellett.«

[4]) »Welche in stattlichen apparatu erschienen« mondja a Kurzer Bericht.

[5]) A Hatvani-féle emlékirat.

[6]) A Székely Krónika 77. l.

[7]) Neje volt Mayláth Margit, a Báthory András özvegye.

Kendy Gábor,

Forró János, a tordai országgyülés Bocskayhoz küldött követe,

Bornemisza János, a tordai országgyülésnek a tatárok ellen küldött kapitánya,

Lónyay Albert, a Szilágyba küldött kapitány,

Gerendy János, a fizetőmester,

Szalánczy György és Literáti Gergely. Továbbá Vas György és Sennyey Pongrácz tanácsurak — kik ketten azonban utóbb kiszabadultak. Mindezek azonnal magában a fejedelmi házban zárattak el, megtiltatván bárkinek is hozzájok közeledni.

Az elfogatás nagy mozgalmat támasztott az utczákon [1]), de a szétszórt katonaság meggátolta annak kitörését. Magukat a kis templomba gyült rendeket is megrémítette a hír: s a fejdelem megnyugsatásukra Kornis Gáspárt küldte hozzájok. Mindamellett Süveg Albertet és Siger Jánost a fejdelemhez küldék, kérni az országgyülés nevében szabadon bocsáttatásukat: »senkit sem fog — mondá nekik — a foglyok közül törvényen kivül bántani« [2]).

Ebéd után Geszti Ferencz ment be Báthory Boldizsárhoz, a fejdelem nevében rendelve, hogy maga és testvérei várai átadása iránt küldjön levelet a várnagyokhoz — különben fel fog akasztatni. Aztán a többi foglyokhoz ment hasonló követeléssel s mindnyájan teljesíték azt. [3]) Még az nap délután 3 órakor Bornemiszát, Kendy Gábort, Szalánczyt és Literátit hátrakötött kezekkel az óvári toronyba vitték, másnap aug. 29-én reggel Báthoryt, Kovachóczyt és Kendy Ferenczet szállíták el, míg este Forrót, Gerendyt, Lónyayt a Seres István kolosvári polgár házába hurczolták s közülök Geszti rendeletére Forrót nyolczszor vonták kínpadra. [4]) Midőn Báthory Boldizsárt hurczolák, neje, a Kendy Sándor leánya a fejedelemhez rohant, térdre hullva kért érte kegyelmet. Zsigmond e perczben valódi alakjában mutatta magát, a nélkül, hogy neki felelt

[1]) Baranyai-Decsy 130. l.

[2]) Bethlen III. 468.

[3]) A Hatvani-féle Emlékirat 70. l.

[4]) Bethlen Farkas 469.

volna, testőreihez fordúlt: »nem erre az asszonyra való ruhák ezek — mondá — tépjétek le róla«; s midőn ezek valóban félmeztelenné vetköztették, folytatá: »lökjétek ki, hadd öltöztesse férje fényesebb fejedelmi ruhákba.« [1]) Csak Kendy Sándor maradt a fejedelmi palotában.

Aug. 30-án kora reggel Bocskay meglátogatta azokat, kiket a fejdelem halálra itélt s iróeszközöket adott nekik; ezeknek, a többi foglyoknak s még másoknak is, kik e mozgalomba be voltak elegyedve, sorsa már el volt dőlve.

Az elfogottak közűl ötre volt kimondva a fejdelem által nyilvánosan leendő kivégeztetés, négyre a titkosan leendő kivégeztetés volt szabva. Mindössze 17-re volt szánva elitéltetés. Tizre halál, hétre jószágvesztés. Annyi bizonyos, hogy sem octavális terminuson, sem (ezuttal még) országgyűlésen nem tárgyalták ügyöket, törvényes itéletlevél sem adatott ki ellenök s a fejdelem csak egyszerű parancs által intézkedett: az egész annyira magán viselte a vérboszúnak, a személyes gyülölködésnek bélyegét, hogy a megrémült rendek, bármily tágkörű fogalommal is bírtak különben a felségi jogokról, [2]) tisztában voltak azzal, hogy egy veszélyes államcsinnal állnak szemben, mely ellen sem a törvényben, sem a jogokban védelmet nem találnak.

A kivégzés a kolosvári piaczon, szemben a fejdelmi palotával hajtatott végre, az ott felállított vérpadon, egy szegedi czigány által, [3]) a kolosvári birótól elkért pallossal. A rendet a piaczon Sibrik és Lázár csapatai tarták fenn, ezek vezették ki a foglyokat is, midőn a vérpadot szőnyeggel bevonták. »Nem foglak többé benneteket látni« mondá útközben Kendy Sándor társainak. Ő lépett első a vérpadra. »Istenem, légy velem szent fiadért« voltak utolsó szavai. Őt Ifjú János követte, kit a bakó egy csapással nem tudván kivégezni, a földre tiport s három csapással vágta el a fejét. Azután Kendy Gábor követ-

[1]) A Hatvani-féle emlékirat 71. l. E szerint arra czélzott, hogy a szerencsétlen nő néhány nap előtt azzal kérkedett, hogy majd lesznek neki fejedelmi ruhái.

[2]) Decsy a fejdelem itéletének jogosságát a Lex Juliára s különösen némelyekre nézve a Lex Corneliára alapítja. (131. l.)

[3]) Trausch Chronicon 116. l.

kezett, azután Forró János s utoljára Szentegyedy Gergely. De alig hogy vége volt a kivégzésnek, egy hirtelen jött zápor elmosta véröket. A fejdelem ablakából nézte végig a rettenetes jelenetet. A kivégzettek közül kettő: Kendy Sándor és Ifjú a kis templomban, a többi három a városon kívül a köztemetőben temettettek el. [1])

A megrettent rendek, kik nem voltak arra elkészülve, hogy a foglyok kihallgatás és ítélet nélkül végeztetnek ki, az országgyűlésből a fejdelmi palota elé szaladtak: Zsigmond lejött közéjük, hosszú beszédben sorolta fel az elitéltek bűneit, erősítve, hogy árulásuk bizonyítékai kezében vannak, s szerencsétlennek vallva magát, hogy így kell a hozzá legközelebb állók vérét ontania — de, tette hozzá, a haza java előbb való.[2])

A megrettent országgyűlés pedig sietett befejezni tárgyalásait s azokkal csakugyan szept. 1-ére készen lett. E törvénykönyv minden szava magán hordozza a nyomott hangulat kifejezését. Mondhatni, ősi szokássá vált a fejdelmi gondoskodásért s az isteni kegyelemért hálaadó szavakkal nyitni meg az articulusok sorát -- mindazt hiába keressük e végzésekben. De valamint az elfogatás és kivégeztetés is tisztán fejdelmi tény volt, s sem jelentés vagy leirat alakjában vele nem közöltetett, tartózkodott a gyűlés is arról említést tenni. Épen oly kevéssé irt törvényczikket a török frigy felbontásáról, s a propositióknak megfelelőleg iktatta be az adó és hadfölkelés megszavazását, a kitűzött czél megemlítése nélkül.

Hivatkozik a rosz esztendőkre s a nép szükségére s a hadfölkelést a Báthory István-féle törvények alapján szavazza meg, husz kaputól egy lovagot: a gyalog egy havig saját költségén él, azután tartsa a fejedelem. Ha a fejdelem táborba megy, akkor szükség szerint mindnyájan követik. Elrendelék azt is, hogy mindenki hadkészen álljon. A szolgák állíthassanak maguk helyett a hadba helyettest, még pedig a vármegye zászlaja alá. Az egy házhelyes nemes, ha nem tud lovast állítni, állítson gyalogot. A székelyek a hadfölkelésben hasonló rendszabályok alá vonattak.

[1]) Bethlen Farkas i. h. összevetve a többi forrásokkal.

[2]) Baranyay-Decsy 131. l. Hogy mentségeit országgyűlési rendek előtt sorolta fel, azt Istvánffy mondja.

Megszavazták az adót is, kérvén a fejedelmet, vegye tekintetbe, hogy már a török adót is megadták (az pedig nem fordíttatott a porta kielégítésére), a szokott 99 pénzt s Várad építésére 50 pénzt, a megyék s a részektől a szászok és székelyek egy összegben váltván meg magukat. Az adó a fizetésre kötelezettektől pontosan felszedendő, a meg nem rótt városok, az új épületek adó alá vonandók. A tatárok által elpusztitott helyek adómentesek. Az országgyülési költségek pontosan fizetendők.

Elrendelék, hogy a korábbi országgyülésen megszavazott fogadott hadak, a végek szükségére tovább is fenntartandók, fenntartásukra a conservátorok adjanak költséget a kalangya pénzből, mely azonban a rendes adóból megtérítendő. Ezen fogadott hadak költsége egyenlő teherviselés által fedeztessék: s egyúttal megrótták 50—500 frtig terjedő összeggel azon hat várost, mely még ahhoz nem járult. Minthogy ezen hadak a megszavazott fizetésből [1]) nem jöhetnek ki, felemelték egy lovag bérét $3^1/_2$ frtra, zászlótartóét 4 frtra, tizedesét 4 frtra, darabontét 3 frtra. A hadnagyok fizetését állapítsa meg a fejedelem. Fizetést csak olyan lovagok kapnak, kik tényleg be vannak az őrségbe sorozva.

Az őrség tartására rendelt adókat: a kalangya-pénzt a 20 és 50 pénzes adókat a tordai végzésekben megszabott büntetés terhe alatt be kell Kolosvárra a fizetőmester kezéhez szolgáltatni.

Az elfogott Gerendy János [2]) helyett fizetőmesterré Theke Ferenczet nevezték ki, s egy bizottságot választottak, mely Gerendy Jánost megszámoltatván, mindent leltár szerint adjon át Thekének, kinek fizetése 10 frttal megjavíttatott, tehát egy hóra 50 frtja lesz.

A kivégzett Kendy Gábor helyett [3]) conservátorrá Bánffy Gábor választatott; minthogy pedig az akkori 12 tagu bizottságban »halál és más állapotra jutás által« három hely (köz-

[1]) Az 1594. máj. 12-iki országgyülésen (3. Art.)

[2]) Fizetőmesterré 1594. máj. 12-én választatott (t. i. az 50 pénzes adónak).

[3]) Megválasztatott 1593. szept. 1.

tük a Forróé és Szalánczyé) üresedésbe jött, ezek helyét betölték.

Gondoskodtak a végek építéséről is: a kolosvári kalangyapénzből ezer forintot, s bizonyos, Kendy Gábornál letett összeget szavazván meg erre,

Elrendelék, hogy a hatalmaskodási perek az országgyűlés eloszlása után azonnal elláttassanak, s az adófizető jobbágyok a zsoldosok közül kiadassanak.

Somlyó vidékének területe maradjon úgy mint István király idejében volt. Fogaras vidéke is — a mely rész t. i. Báthory Boldizsártól elfoglaltatott, maradjon a régi állapotban.

Az országgyűlés szept. 1-én oszlott el. [1])

Az országgyűlés folyama alatt Zsigmond a büntetések folytatását felfüggeszté. Azonban alig oszlottak el a rendek, intézkedett a foglyok további sorsa iránt. Vas György ezek közül hirtelen halállal kimult [2]). Sennyey szabad lábra tétetett, Gerendy János és Lónyay Albert Magyarországra számüzettek. Kovachóczy Farkas és Báthory Boldizsár még az országgyűlés eloszlása napján este 8 órakor Szamosujvárra vitettek s Ravazdy György várnagynak adattak át. Kendy Ferenczet és Bornemisza Jánost Gyaluba szállították, hol Óváry István volt a kapitány. [3])

Alighogy a fejdelem Kolosvárról elutazott, Tordán kiadta a rendeletet ezek kivégzésére. Szamosújvárra Benkner Márkot küldötte egy rövid levéllel Ravazdyhoz: kedves dolgot cselekszel nekem, ha teljesíted, mit Benkner által parancsolok. A parancs az volt, hogy két foglyát, Báthory Boldizsárt és Kovachóczyt végezze ki. Végre is hajtá: megfojtotta mind a kettőt szept. 11-én éjszaka. Hasonló halállal vesztek el a gyalai foglyok is szept. 12-én. [4]) Ugyanez időben gyilkolták le Szalánczy Lászlót is, a pártos uraknak Palatics Györgyhöz

---

[1]) Lásd Törv. és Irom. XXIII.

[2]) Kurzer Bericht 133. l.

[3]) Székely Krónika 77. s Bethlen Farkas III. 478. Óváry nevét a Székely Krónika Várinak írja.

[4]) A nap Bethlen Farkas szerint van: alighanem az ó naptár szerint, mert Bethlen az országgyűlés bezárásának határidejét is szept. 8-ára teszi.

Facsed átadása ügyében küldött követe, branyicskai kastélyában a Zsigmond által oda rendelt hadak.

Gávay István menekült s Báthory István is tanácsosnak tartá Lengyelországba bújdosni. Szilvássy Boldizsár, Thamásfalvy Dénes, Szalánczy György a fehérvári börtönbe vitettek.[1]) Mindnyájoknak pedig a jószáguk egy fejedelmi rendelettel lefoglaltatott. Csak ezüst 220 mázsa jutott a fejdelem birtokába: mely 44 ezer márkát s márkáját 15 forinttal számítva, 660,000 forintot tett: ugy hogy ezt 25 kocsi vitte Fehérvárra[2]). »Most már van pénz a háborúra« — mondá Zsigmond.

XVIII.

A magyarországi ez évi hadmíveletek nem kedveztek Zsigmond terveinek. Júl. végén Tata és Sz.-Márton elesett, szept. 27-én Győrt feladta kapitánya Hardeck s ennek folytán több kisebb erőd török kézbe jutott. Híre járt, hogy a tatár hadak Erdélynek fogják venni visszatérő utjokat s minthogy ezen fölül még török támadástól is volt oka Zsigmondnak tartani, előleges segélyről kelle gondoskodnia, mely addig is, mig a Rudolffal kötendő szövetség létrejönne, elegendő erőt nyujtson országa megvédésére. E czélból oct. 6-án Gyulaffy Lestyánt a lengyel királyhoz küldé segélyhadak kieszközlése végett, s egyszersmind lépéseket tett, hogy a két oláh vajdával a tavaszi alkudozások alapján szövetség jöjjön létre. A lengyel udvarban tett kisérleteit nem koszorúzta siker, de Mihálylyal a havasalföldi vajdával már régóta kiegyezett s ezzel közösen addig rémitgették Aront a moldvai vajdát,[3]) hogy végre ez is hajlandóvá lett s oct. 5-én Mihály az erdélyi s moldvai képviselők közt megköttetett a szövetség és esküvel is megpecsételtetett.[4]) Ugyanakkorra Tury Ferencz és Horváth Mihály vezérlete alatt álló hadak nyomúltak be[5]) Oláhországba — s a

[1]) A Hatvani által közlött emlékirat 72. l.

[2]) Kurzer Bericht (Archivban) 132. l.

[3]) Székely Krónika 68.

[4]) Engel: Geschichte der Walachey, 229. l. Baranyai-Decsi szerint 145. l. a szövetség Erdélyben jött létre.

[5]) Székely krónika 69. l.

mint ezek jövetele felől Mihály s Áron is megsegíttetéséről biztosítva voltak, magukhoz rendelt hitelezőiket s az országokban levő törököket egy napon nov. 13-án levágatták.[1]) Ez által természetesen a törökkel leendő kibékülés útja el lett zárva s a Zsigmond által tervezett confoederatio annál biztosabb szövetségesekre számíthatott bennök.

De a tatárhírek Zsigmondra nézve saját hadai felültetését is szükségessé tették, s e czélból nov. 16-ára Fehérvárra részleges országgyűlést hírdetett.

A mint a gyűlés megnyilt, a fejdelem kijelenté, hogy hadait a keresztyénekéhez fogja csatolni, s e czélra a rég munkába vett szövetséget Rudolffal megkötendi. Ha egy falat kenyere maradna, sem türné tovább — mondá — a szégyent hogy a törököt uralja. De addig is, a fenyegető tatár-veszély miatt, mely a fölkelés elrendelését már elébb szükségessé tette, mindenekelőtt az adó megszavazását kivánta előterjeszteni.

Bár kelletlen, ismételten kimondák (de törvénybe ekkor sem iktatták) a rendek a portától elszakadást, s még nagyobb kedvetlenséggel — hisz csak pár hó előtt is tetemes összeget róttak ki — a szűk évvel és drágasággal mentvén magukat, a kivánt adót megszavazták. A végek számára fogadott hadak tartására rendeltek portánkint 50—50 pénzt, a fejedelem szükségeire (azaz a Prágába küldendő követség költségei fedezésére) portánkint 25—25 pénzt; a székelyek és szászok egy summában fizetvén le a megfelelő összeget. Az őrség tartására megszavazott adóhoz felajánlá saját és az urak jószágai megrovását is, s ennek alapján az ilyen helységekre, továbbá a városokra egy összegben vetették ki az adót.

A hadfölkelést, minden tizedik embert, a fejdelem már korábban elrendelte; ezen tized nép kivétetett a mostani adó alól, de a korábbiak fizetésére kötelezteteett.

Szigorú törvényt hoztak a rablók és gonosztévők üldözésére. A vécsi udvarbiró Vajda Mihály, a betleni tiszttartó Cserényi Márton saját csapataikkal, a fogarasi hadakkal pedig Mohai János üldözzék őket egy időben, a főszolgabirák és

[1]) Székely krónika 60. 61. 68. ll.

alispán kiséretében a megyéken, mindenfelé egyszerre. De a fő executorok ne zsarolják a népet, s a mint megindúlnak, a várak tiszttartóinak adassék parancs, hogy ők is utját állják a netalán menekülni akaró gonosztevőknek.

A gyűlés nov. 21-én oszlott el. [1])

A korábbban, nov. 1-én [2]) elrendelt hadfölkelés, melyre minden tizedik ember fegyverbe szólíttatott, már ekkor elindíttatott Geszti Ferencz vezérlete alatt Lugas vidékére, hogy a hír szerint utjokat arra vevő tatárokat feltartóztassa. Kiérve e hadakkal Geszti, egy csapattal előre küldte Székely Mózest, ki nov. 20-ika körűl [3]) Facsadot kezdte ostromolni, azonban Geszti által nem segíttetvén meg, azt be sem vehette — sőt lábán sebet is kapott a törökök egy rohama alkalmával, s midőn erre jött a hír, hogy Temesvár körűl török-tatár hadak gyűlekeznek, attól tartva, hogy ezek az ő megtámadására küldetnek, Geszti visszavezette sergeit Erdélybe, oly gyorsasággal, mely futással volt határos. [4]) Visszatértével az ottani kapitányoknak lehetlenné lett nagyobb mívelethez fogni: az ellenségeskedések ismét csak határvillongásokból s kölcsönös kártétekből állottak. Több sikerrel harczoltak ez alatt az új szövetségesek, a két oláh vajda saját csapataikkal s a Zsigmond által küldött jelentékeny segélyhadakkal — várakat vettek be, éléseket foglaltak le, hajókat koboztak el, szóval érezteték a törökkel az új szövetség súlyát.

XIX.

A Rudolffal tervbe vett szövetkezésnek minden akadályát elhárítá az augusztusi országgyűlés. Az oláh vajdákkal kötött frigy s a rendek által a tanácsuraknak megadott felhatalmazás, hogy a portától elszakadást végrehajthatják, e szövetkezésnek útját egyengette. Az előleges lépések megtétele végett Zsigmond Carrillot még az őszszel felküldte s 1594 végén az ünnepélyes követséget is útnak inditá Prágába,

---

[1]) L. Törvények és Irom. XXV.

[2]) L. Uj magyar Muzeum 1859. I. k. 429. l.

[3]) Trausch Chronicon I. k. 117. l.

[4]) Baranyai-Décsi 143. l. Bethlen III. 508.

melynek tagjai voltak: Bocskay István, mint a követség vezetője, Csáky György, Sugár János, Frátay János, Hnet Albert, mint a titkosabb és kényesebb természetű ügyek intézője Carrillo Alfonz.

A követségnek adott utasításon kívül volt egy magának Bocskaynak adott titkos utasítás is, mely a fejedelem által kitűzött feltételeknek engedményei végső határát szabta elő. Zsigmond követelte, hogy Erdély önálló fejedelemséggé tétessék, lemondván a császári felség minden e tartományra vonatkozó jogáról, azt Zsigmondra és utódaira ruházván, és ezt ennek megfelelő címmel ruházván fel: megszerezvén neki a római birodalmi herczegi czímet s az aranygyapjat:

őt adjon a felség neki saját házából eredő főherczegasszonyt:

a háború tartamára adjon neki évenkint százezer forintot, parancsolja meg a kassai kapitánynak, hogy szükség esetére segélje meg, s ha a fejedelem a háború alatt szorongattatnék, Magyarország adjon kellő támogatást, az ellenségtől visszafoglalandó erődök láttassanak el segélyhadakkal, ha pedig a fejedelem birtokaitól megfosztatnék, láttassék el rangjához mért uradalmakkal:

a kik alattvalói közül a Magyarországon visszafoglalandó területen telepednek le, ne zavartassanak ki abból:

teljes bünfeledés régi alattvalói számára:

különös kedvezmények Geszti Ferenczneк a visszafoglalandó területen.

A titkos utasítás némely feltételt szabatosabban körülírt. Különösen meghagyta Bocskaynak megértetni a császárral, hogy mennyit koczkáztat ő. Az általa támasztott mozgalomból látja a török, hogy addig komolyan nem mehet elő a háborúban, míg az alvidék nincs biztosítva: — ez nagy könnyebbség a keresztyénségnek, de a háború egész sulyát rázúdíthatja. Ő azonban kész a keresztyénségért s ő felségeért mindent koczkára tenni, rajta levén, hogy ha kellőleg megsegíttetik, »ő magát török császárt Konstantinápolyba« megkereshesse.

Kívánja, hogy a törökökkel annak idejében kötendő békéből ki ne hagyassék; a keresztyénség által kellő segélyben

részesíttessék; ha megfosztatnék országától, nyerje Oppelnt és Ratibort s Pardubiczot, a mit ő foglal vissza a töröktől, az övé maradjon; alattvalói számára, ha kik ő felsége kedvetlenségébe estek, adassék amnestia; őt megillető czím: serenissimus mindenkitől, csak ő felségétől — ha máskép nem lehet — illustrissimus; külön kiváltságlevél magyarországi uradalmai számára, melyből hagyassék ki a »salvo jure alieno« záradék; viselhesse czímerül a birodalmi sast, beletévén abba saját czímerét; ellennászadomány Fogaras s ha ezt keveslik, Monora és Enyed, de a menyasszony még a farsangba hozassék Erdélybe; a százezer forint követelésből engedhet; ha Gregoriana Maximilianát nem nyerheti meg s a nagyobbik nem neki való, tegyen lépést a florenczi herczeg leánya iránt; a kötelezettség közte és a császár közt legyen testvéri szövetkezés, nem pedig alávetés; esküdjenek meg a magyarországi rendek is a frigyre, valamint az erdélyi rendek megesküsznek. [1])

A követséget Rudolf 1595. január elején szivélyesen fogadta [2]) s a tárgyalások megkezdésére kiküldte a bizottságot: Kutassi János cancellárt, Szuhay István váczi püspököt, Erdődy Tamás bánt, Pálffy Miklós pozsonyi és túl a dunai kapitányt; Forgács Simon pohárnokot és Joó János kir. személynököt, a magyar államtanács tagjait. A legfőbb pont, Erdély függetlenitése, már akkor el volt döntve a spanyol követ s a pápai nuncius közvetitése folytán — kik az alatt, mig az erdélyi és magyarországi bizottság együtt tárgyalt, a kényesebb pontok fölött külön értekeztek Carrillóval s a császár legbefolyásosabb ministereivel.

Az erdélyi követség által beadott követelések sorozatát a magyar tanácsurak 1595. jan. 10-én vették tárgyalásba s még az nap jelentést tettek Rudolfnak. Tisztában voltak mind a szövetkezés rendkivüli hordereje, mind a Zsigmond által tett szolgálatok fontossága iránt, de vagy nem birtak tudo-

[1]) Az utasitást kiadta Bethlen Farkas III. k. 513. s köv. A titkos utasitást kiadta Szilágyi S. Történelmi Tár XIX. k.

[2]) Bethlen III. k. 518. l. azt mondja: jan. 11. értek Prágába. Valószinüleg a régi naptár szerint, mert a kiküldött tanácsurak első jelentése jan. 10-én kelt.

mással, hogy bizonyos elvi megállapodások már régebben létrejöttek, vagy ha igen, ezek horderejét szerették volna leszállítani s a szövetkezési feltételek olyatén módosítását hozták javaslatba, mely az előzményekkel, sőt Zsigmond kiindulási pontjaival ellentétben állt.

Semmi olyan lépést, mi a magyar korona épségét csorbítaná, nem hozhatnak javaslatba. Azon pontot illetőleg, mivel mindnyája közt ez a legsarkalatosabb, hogy az erdélyi hatóság mint önálló uralom adassék a vajdának, mely utódaira is szálljon s megállapíttassék az első szülöttségi jog, meg kellene a vajdának gondolni, hogy hajdan más viszonyai voltak János király fiának s mások az övéi, mert az erősebb követelésekkel szorgalmazhatta ő felsége ősét, mint ő ő felségét. Hogy tehát Erdély ne szakadjon el a magyar koronától, szükség, hogy a vajda esküt tegyen le, hogy ő és utódai ő felségét uroknak, királyuknak ismerik, hogy egy magyar tanácsúr legyen állandóan az ő oldala mellett s hogy a magyar országgyűlésre vagy eljőjjön vagy oratorait küldje el. Aztán úgy hitték, hogy be kell hozni Erdélybe a magyar jogot, így aztán megtarthatja Erdélyt a hozzá kapcsolt megyékkel, megkaphatja a fejdelmi czímet, nőül kaphat főherczegasszonyt. A mi a törököktől visszafoglalandó birtok ügyét illeti, az ország ilyetén felosztását nem fogadhatná el. Mások is segítik ő felségét, a nélkül, hogy vele osztozni akarnának. Megszerezhető neki az arany gyapjú is, de ezzel személyét illetőleg teljesen kielégitettnek érezheti magát. [1])

Csakugyan ezen nézeteknek igyekeztek a tanácsurak később is, különösen jan. 25-iki válaszaikban érvényt szerezni. Különösen az esküt illetőleg megjegyzék az erdélyi biztosok, hogy minden hűbéri kötelezettség nélkül fogadják el. De igen sok pontra nézve annyira eltért a két bizottság nézete, hogy azok eldöntését a felségre kelle hagyni, [2]) ki a legtöbbet az erdélyi kívánalmak értelmében döntötte el.

---

[1]) A magyar tanácsurak jelentése 1595. jan. 10-ről. Kemény Józs. Diplomaticai kutatások, Uj magyar Muzeum, 1854. II. k. 328. l.

[2]) Kemény József közleménye u. o. 315. l.

Jan. 28-án (1595) létrejött a szerződés 12 ponjta, mely megkötötte Erdélylyel a véd- és daczszövetséget, úgy hogy a kötendő békébe ez is befoglaltassék. Erdélyt önálló fejedelemségnek jelenté ki, megadta Zsigmondnak az illustrissimus czímet, osztrák herczegasszonyt biztosított neki nőül, megigérte az aranygyapjat, biztosítá, hogy ő felsége sohasem hagyja el, kilátásba helyhezte a német birodalmi herczegi czímet, neki biztosítá az általa elfoglalandó helyeket, segélyt igért az ő őrségei számára, menedéket és birtokot biztosított neki az esetre, ha Erdélytől megfosztatnék. E pontokra mindkét fél tegyen esküt s a szerződés mennél előbb hajtassék végre, de úgy, hogy ha a házasság létre nem jöhet, a szerződés veszítse el érvényét. [1]) Ezen kivűl megnyerte a serenissimus czimet, meg a jogot, hogy ő és egyenes utódai a kétfejű sast használhassák czímerűl — belealkalmazván a Báthory czímert. [2])

A mint a szerződés biztosítva volt, Rudolf azonnal írt jan. 31-ről Mária főherczegasszony, Károly steiermarcki herczeg özvegyének. Az erdélyivel kötött szerződés — irá a császár — csak akkor lép érvénybe, ha ez nőül főherczegasszonyt kap. Kéri őt, adjon neki egyet leányai közűl — mert ennek a házasságnak haszna nemcsak a családra, hanem a keresztyénségre is kiterjed. [3]) A főherczegné nem nagy örömmel fogadta a dolgot, mert nem szerette, hogy második leánya is, épen úgy mint az első, a lengyel királyné, oly messze országba vitessék, az ellen tiltakozott, hogy Zsigmond válaszszon leányai közűl s igen költségesnek tartá, hogy az egész erdélyi követség jön. [4]) Azonban e bevégzett tény ellenében komoly ellenmondásra nem gondolt.

Carrillo előbb utazott el Gráczba, február derekán a követség utána ment. Mária főherczegasszony báró Herbersteint és Stubenburg Györgyöt elibök küldé az osztrák határszélig — kikkel február 27-én érkeztek meg, Maximilián fő-

---

[1]) Bethlen III. k. 519.

[2]) Bethlen III. k. 530.

[3]) Rudolf levele Mária főherczegasszonyhoz, Prága 1595 jan. 31. Bécsben a titkos levéltárban.

[4]) Mária főherczegasszony levele Rumpfhoz, Grácz 1595. febr. 22. (Hurter: Geschichte Kaiser Ferdinand und seiner Eltern III. k. 563.)

herczeg, hogy az ügy letárgyalásánál a főherczegasszonyt támogassa, már akkor odaérkezett. Másnap fogadtattak. Csáky üdvözlő beszédet mondott, de a házassági ügyet nem érinté; dr. Wagenring felelt neki a Mária nevében — mire a követek Bocskay és Carrillo kivételével távoztak. Bocskay ezután átadta a megbizó leveleket, kérte Máriát, hogy mutassa be három legidősb leányát; a főherczegasszony az egész családot felhivatta. Marcz. 1-én Bocskay megkérte Mária Krisztierna a legidősb főherczegasszony kezét s az azután következő napokon megkötteteti a házassági szerződés, [1]) mely a menyasszony hozományát 55,000 frtban állapítá meg, melynek fejében Zsigmond hasonlag 55,000 frt ellenhozományt köt le. A vőlegény 60,000 frtot ad nászajándékul s e három összeg fejében leköti a fogarasi urodalmat. A menyasszony lemond örökösödési jogáról maga és utódai nevében; ha özvegygyé lenne, kapja özvegyi jogon Marosujvárt, Monorát, Enyedet. Cselédséget rangjához illően tarthat. Napi szükségeire évenkint 2000 aranyat kap. [2]) Márcz. 5-én aláíratott a házassági szerződés s az eljegyzés a Szent-Egyed egyházban a seckaui püspök által, hol Ximenes atya tartott szónoklatot, végrehajtatott.

Részint a herczegnő gyöngélkedése miatt, részint mert a császártól be kelle várni a szükséges utasításokat, a menyasszony elutazása nem történhetett meg mindjárt; de Zsigmondot Bocskay futárral értesíté a dolgokról s miután a magyarországi országgyűlés elfogadta, ratificálta és szószerint törvénybe iktatta a szerződést [3]) s ennek értelmében azt az erdélyi rendekkel is el kelle fogadtatni: ő marcz. 27 ikéről ápril 16-ikára Fehérvárra egyetemes országgyűlést hivott össze. [4])

A Rudolffal kötött szerződés ratificálásán kivül még egy más feladat is várt a rendekre: törvényesíteni az 1594-iki augusztusi vérengzéseket. Azóta 8 hó telt el, a dolog ország-

---

[1]) Bethlen III. k. 534.

[2]) Mária levele Rudolfhoz 1595. márcz. a titkos levéltárban. (Kiadva Carrillo diplomacziai működése 142-ik l.)

[3]) L. a Corpus Jurisban az 1595. XII. t. cz.

[4]) L. Törv. és Irom. XXVI. Decsy 164. l.

gyűlés alatt történt, sőt attól fogva már tartatott is egy országgyűlés: de, bár a jószágelkobzások már rég végre voltak hajtva, hivatalosan azok egyike sem tárgyalta ezt az ügyet. Ugy látszik a halasztásnak fő oka volt, hogy Zsigmond, tartván a rendek ellenállásától, valamely nagyszerű tény végrehajtásával akart rájok erkölcsi nyomást gyakorolni, s ezért halasztá ily későre az egyetemes gyűlés kihirdetését, mint a mely egyedül illetékes ily fontos ügyben végezni.

De a politikai okok mellett ezen kérdésben szerepet játszottak a személyiek is. Erős és szenvedélyes gyűlöletének akart kifejezést adni. Egy emlékirat fennhagyta, hogy az azon időben Fehérvártt tartózkodó Nádasdy [1]) szemrehányására, hogy István királytól kellett volna példát vennie, ki Békesnek megbocsátott, könyek közt tett vallomást, hogy Bocskay és Geszti sok unszolására engedett a törvénynek szabad folyást.[2]) Egy érzelmeit annyira elrejteni tudó embertől nem valószinűtlen az ilyen nyilatkozat, de annak őszinteségét alig néhány nappal utóbb maga megtagadta, midőn oly módon, annyi kegyetlenséggel s oly hallatlan igazságtalansággal hajtatta végre a törvény beiktatását, melyet a boszú első percze sem igazolhat. Uj szövetségének, eljegyzésének első örömperczeit a jus ligatumnak, a kötélbevert igazságnak megállapításával kezdeni — csakugyan semmivel sem mutathatta ki jobban, hogy az augusztusi vérengzés az ő műve volt.

A Fehérvárra ápr. 16-ára hirdetett országgyűlés nem szokás szerint a templomban, hanem a felső várban megnyittatván április 18-án, Zsigmond az előterjesztéseket Jósika István által küldötte a rendek közé.[3]) Mindenekelőtt a Rudolffal kötött szerződésről, Maria Krisztiernával történt eljegyzéséről tétetett jelentést, mint a török szövetség felbontására vonatkozó elhatározás következményeiről: melyről a rendek nagy örömmel értesültek, hálákat adván Istennek érte. Egyszersmind elfogadták, ratificálták a szerződést azon

[1]) Hogy Nádasdy már az országgyűlés előtt ott volt l. Törvények és Irományok XXVII.

[2]) Bethlen III. 554.

[3]) Baranyai. Decsy 165-ik l.

esetre, ha a mennyasszony megérkezik s ő felsége és a magyarországi rendek elköteleztetése megtörténend.

Minthogy pedig a török háború láthatólag sok terhet vonand maga után, a szűk idő s a fegyverben létel és seregtartás roppant költségei daczára tetemesen megnevelt adóösszeget szavaztak meg: portánként 2 ft az udvar, 1 ft 50 denárt a sereg s 99 denárt az udvari hadak tartására — melyet a székelyek és szászok egy összegben fizetnek. A rovatlan szabad városok, faluk és egyéb helyek megrovandók, a kiváltságos helyek némelyike portánként, mások egy összegben fizetendő adóval. Azon székelyföldi helyek, melyek csak a török adót fizették, fizessék ez összeget az őrség tartására. Intézkedtek az adóhátralék behajtásáról is, de a tatárok által elpusztított helyeket az adófizetéstől feloldozták, s a hódoltságra a kirótt adó-összeg felét vetették ki.

A négy bevett vallásnak (kath., ref., luth. és ariana) biztosították a szabad gyakorlatot, de eltörölték az 1588-ban a jezsuiták ellen hozott törvényt, felszabadítván a fejdelmet esküje alól s megengedvén, hogy a jezsuiták Kolosvárra, Monostorra, Fehérvárra beköltözhessenek, ugy azonban, hogy máshová ne telepedhessenek s a más vallásuakat ne háborgassák. Más különben minden vallásos újítást, értvén alatta a szombatosokét [1]) — kik abban az időben székelyföldön elharapóztak — eltiltottak.

Elrendelték a hadfölkelést is: ő felsége (ezen gyűlés nevezte először igy) felhivására azonnal táborba szálljanak. Törvényt hoztak azok ellen, kik a fölkelésben nem vesznek részt, megtiltották, hogy nemes ember a hadfölkelés kerülése végett jobbágygyá tehesse magát. Eltiltották, hogy a sereg után szállítandó élemtől vámot lehessen venni. Intézkedtek, hogy azon urak jószágai, melyektől sem zsoldost, sem élést, sem huszadot nem adtak, velök egyenlő terhet viseljenek s eltilták a váradi kapitányt, hogy a részek által fizetett subsidiumot visszatarthassák. Kérték a fejdelmet, hogy a huszad-katonák számára ne köteleztessenek három havi zsoldot előlegezni: egy-

[1]) L. Borsos Sebestyén naplóját 12-ik l.

előre csak két havit adjanak, s ha a szükség úgy mutatkoznék, akkor fizessék ki a harmadik havit.

Intézkedtek a kolostorok, városok s nemes emberek közt fennforgó erőszakoskodások bírósági illetékessége ügyében.

Törvényt hoztak, hogy a limitatio megtartassék; az adósoknak engedni szokott halasztást eltilták; elrendelék a gonosztevők kergetését; a szökött szolgák visszaadását; s hogy a vert arany 1 ft 80, a tallér 1 ft 10 pénzben járjon.

Az utolsó tárgyalások az 1594-iki kivégzések ügyének voltak szentelve. A rendek felsorolják a lázadás történetét, de nem voltak képesek több vádat felhozni ellenök, mint hogy a fejdelmet rém-hirekkel menekülésre kényszerítették, akkor új fejdelem-választás fölött tárgyalást kezdtek és Facsadot visszaadták a töröknek. Ezért mind azt, mit a fejdelem ezen »személyekkel« mint olyanokkal, kik felségsértési bűnbe, valamint a maguk és feleségeik s gyermekeik vagyonainak elvesztésébe estek, országúl közakarattal minden részében helybenhagyják s azokat (már elébb mind a 17-et névszerint is felsorolván) árulóknak bélyegzik. Az elitéltek közt volt Báthory István is: külön megemlékeztek Báthory Endre bibornokról — hasonló bűnben marasztalván el ezt is — azért, mert a pártosokkal egyetértett.[1]) E rettenetes törvény volt aztán az, melyet az erdélyi közjog »jus ligatum« névvel illetett.

E gyűlés folyama alatt megérkeztek a magyarországi követek is,[2]) kik előtt Zsigmond és az erdélyi rendek a szerződés megtartására letették az esküt. Ennek alapján visszatérvén a követek s jelentésöket megtevén, Rudolf is külön megerősítette 1595. jún. 11-én a szerződést[3]) s az erdélyi fejdelem esküjének megfelelő térítvényt, hogy mind maga, mind utódai meg fogják azt tartani, ugyanazon jun. 11-én kiadta.

Az erdélyi gyűlés máj. 2-án oszlott el. Zsigmond a megerősitő okmányba az Erdélyországé mellett 1594 okt. 5-iki

---

[1]) Lásd Törvények és Irományok XXVIII.

[2]) L. Törvények és Irományok XXVII-ik §.

[3]) Az ekkép megerősítő bevezetéssel és záradékkal ellátott példány Bécsben a titkos levéltárban őriztetik a Hungaricák közt.

szerződés alapján felvette Havasalfölde és Moldva fejdelme s fel a római sz. birodalmi herczeg czimét is, s mindvégig használta. Ugyanakkor megtette a lépéseket az okt. 5-iki szerződés kiterjesztésére is, melyet Mihály havasalföldi vajda is kelletlenül tűrt, de mely ellen Áron, a moldvai hospodár épen zúgolódott [1]), Moldvához Lengyelország is jogot formált s gondolni lehetett, hogy Erdélybe kebelezését nem fogja elnézni. Tény, hogy az erdélyi mozgalmakat Lengyelország rosz szemmel nézte, s Zsigmond követeit Sennyey Pongráczot és Gyulaffy Lestyánt, kiknek feladata lett volna ez országot is bevonni a közös keresztyén szövetségbe, üres szavakkal bocsáták haza, [2]) sőt valószinűleg Áron vajda is tőlök vett biztatást, hogy Zsigmond törekvéseivel daczoljon s igyekezzék a törökkel kibékülni. Hírt vevén a dologról Zsigmond, Rázván Istvántól, erélyes és gyors támadással elfojtá a keletkező mozgalmat. Kornis Gáspárt és Daczó Ferenczet egy székely csapat élén Moldvába küldé, kik meglepték, elfogták s Alvinczre hozták Áront, helyébe Rázván Istvánt ültetvén.

Máj. 19-ike volt, midőn Áronnal a székelyek Alvinczre értek. [3]) Épen ekkor tanácskozott Fehérvártt egy Mihály vajdától küldött fényes követség a Zsigmond által kinevezett biztosokkal, azon pontok fölött, melyek alatt Oláhország Erdély fejdelmét hűbérurának ismeri — s más nap máj. 20-án már megkötteteti a szerződés. Ennek értelmében Oláhországot, vajdájával Mihálylyal s összes világi és egyházi rendeivel Zsigmond uralma alá adták, örökös uroknak, királyoknak ismerték el annak fejében, hogy védje az országot a török ellen, oly módon, hogy a nyelvökben jártas vajdát választások alapján ő nevezi ki, azt bot, zászló és kard küldésével megerősíti; a vajda tanácsosai az ő tudtával s jóváhagyásával nevezhetők; az erdélyi országgyűléseken az ország követek

[1]) A bécsi titkos levéltárban meg van Rudolfnak egy 1594 márcz. 4-én Áronhoz irott levele, melyben dicséri hűségét s segélyt igér — de mely valószinűleg a változott viszonyok miatt nem küldetett el.

[2]) Baranyai Decsi 157-ik l.

[3]) Bethlen III. 557. Baranyai Decsy 158. Czauk Simon szerint (Fundgr. III. 90) máj. 10-én értek vele Brassóba.

által képviselteti magát; a vajda fizetését a fejdelem határozza meg, szabadalmak, kiváltságok az ő nevében adatnak ki, a perek hozzá fellebbeztetnek, felveszi az ország nevét — mint annak fejdelme — czimei közé; a vajda »Isten kegyelméből« szót nem használhatja, valamint az ország czimerét sem, csak saját családi czimerét; külföldi fejdelmekkel nem levelezhet; a görögök minden hivatalból kizárattak — ennek fejében Zsigmond is kötelezte magát az ország megvédésére. [1])

Néhány héttel utóbb jun. 3-án hasonló szerződés jött létre az új moldvai vajda követei s Zsigmond megbizottjai közt, hasonlag Fehérvártt. [2]) S e szerződések alapján Zsigmond mindkét vajdának elküldötte a zászlót, kardot és botot (Mihálynak Palatics, Istvánnak Kornis Gáspár [2]) által), melyekkel őket vajdaságukban megerősíté. S már semmi egyéb nem hiányzott, hogy Zsigmond megkezdje a nyilt támadást, mint a Rudolf által ígért segély — de az, Zsigmond gyakori sürgetései daczára is, [3]) épen oly kevéssé jött, mint késett maga a menyasszony.

A grátzi házassági szerződés a menyegző határnapjául jún. 11-ét tűzte ki — azonban hetek teltek el s a menyasszony még nem indult útra. Az anya főherczegasszony engedélyt kért a császártól, hogy ő is útra kelhessen leányával, s Rudolf ennek megadását halasztá napról napra.

Zsigmondra mind e késedelem, mind a Magyarországból igért segélyhadak elmaradása leverőleg hatott. Teufenbachchal sem állott jó lábon s a magyarországiak már-már aggódni kezdettek, hogy a törökök csábító ígéreteinek és fenyegetéseinek sikerűlend megingatni őt. [4]) Végre jún. 15-én megindult

---

[1]) Közölve Bethlen Farkas III. k. 557 s köv. ll.

[2]) Weiss Naplója Fundgruben III. 145-ik l., Bethlen az i. h.

[3]) Zsigmondnak 3 levelét, melyekben segélyt kér a császártól s Maximiliántól, kiadta Pray Epist. Procer. III.ik k., 243 s köv. ll.

[4]) Erre vonatkozólag igen érdekes Pálffy Miklósnak Rudolfhoz máj. 26-án irott levele (a titkos levéltárban): »Biztos hírei vannak, hogy az erdélyi dolgok roszúl állanak, mert úgy látják Erdélyben, hogy Teuffenbach sehogysem visz és nem is viend nekik segitséget; ezenkivül »vernimb ich auch, dasz Er ausz Sybenbürgen (t. i. a fejdelem) zum Herrn von Tyffenbach [gar kein vertrauen nit hat«; s ezért nagy a

a menyasszony anyjával s kiséretével, de útközben beteggé lett s a roppant kerülő miatt is, mit a törököktől feltében kelle tennie, csak lassan haladhattak, úgy, hogy bár jún. utolsó napjain magyar földön voltak, csak aug. 1-én értek Fehérvárra, s hat nap mulva aug. 6-án megtörtént a végzetes összekelés,[1]) melyet örökre boldogtalanná tett az, hogy Zsigmond 3 nappal a menyegző előtt — tehát jóval később, hogy sem visszaléphetett volna — egy lényeges természeti fogyatkozást fedezett fel magában: a tehetetlenséget.[2])

---

veszély, hogy a török csábító igéretekkel és fenyegetőzéssel eltéríti őket, annál inkább, mert a menyasszony bevonulása is késik. Ő, Pálffy azt tanácsolja, hogy küldje be ő felsége Erdélybe Pezzent, a ki ne csak a fejdelmet biztassa és vigasztalja az ara bejövetelének s hadi segélynek igéretével, hanem Teuffenbachot is nógassa nagyobb erélyességre s arra, hogy viselje magát a fejdelemmel szemben Teuffenbach bizalmasabban. Szükség van erre nagyon, mert a török minden kigondolható módon működik a fejdelemnél s a rendeknél azon, hogy Erdély ismét visszatérjen a porta hűsége alá.« A Zsigmondnak adandó segélyt Mária főherczegnő is sürgette egy, Privicza máj. 26-án a császárhoz irott levelében: hallván ama hireket, hogy a török császár teljes erővel iparkodik Erdélyt hatalma alá terelni: mindenre kéri a császárt, hogy ne csak a megigért segélyt küldje el, de növelje is ezt a segítséget. Mily borzasztó volna még csak gondolatban is, ha az ő kedves leánya, ki Erdély fejdelemasszonya leend, férjével török rabságra jutna, vagy mindketten elűzetnének a fejdelemségből. Ezért, hogy »so woll der Sybenbürgisch Fürst, mein geliebter Sohn«, mint az övéi láthassák a császár kegyét: ő mint anya is sürgetve kéri a császárt, hogy legalább midőn leányát Erdélybe viszi, jó hirt s biztató igéreteket vihessen az erdélyieknek.« Egy külön czédulán a levélhez csatolva, talán a császár kanczellárja által irva, a következők állanak: »Fiat recepisse per Herrn S. Engelhoffer, das ihr Maj. (sic) berait gnedige Verordnung gethan, wie ihr fürst. Durchl. vom Erzherzogen Maximiliano zu vernehmen, und wollen ihr Maj. den Siebenbürger keineswegs hilflos lassen, cum aliqua consolatione, wie der Herr weiss.« E czédula értelme szerint lőn a válasz kiállítva, julius 3-kán. (mint ezt a rövidke fogalmazvány mutatja).

[1]) Hurter, Geschichte Kaiser Ferd. II., a 3-ik kötet XXIX-ik fejezetében részletesen leirja a titkos levéltárban levő adatok alapján e házasság történetét, s a függelékben közli Máriának fiához Ferdinándhoz irott leveleit. Azonban Hurter a titkos levéltár Hungarikák osztályát nem használta: pedig abban is sok igen érdekes adat van, s többi közt Máriának és Mária Krisztiernának is néhány levele.

[2]) A dolgot megtudták a komornák is, meg Bocskay is. De ez utóbbit illetőleg a fejdelemasszony kérte anyját, hogy ez nyilvánossá ne

XX.

A két oláh vajdának elszakadása s Zsigmond szövetkezése Rudolffal a keresztyén fegyverek erejének teljes felhasználása mellett, a portára nézve könnyen válságossá lehetett volna: igy is erős kellemetlenségeket okozott neki, annyival inkább, mert a temesvári pasaságban Zsigmond hadai nagy szerencsével harczoltak. A hadfolytatást ott Borbély György vezette a május 27-én kinevezett karánsebesi bán, egy nyugodt, ügyes és biztosan számítni tudó hadvezér, ki csakugyan szép sikerrel küzdött ottan. Visszavette Bokcsát, Varsoczát, Tótváradot, Facsetet; egy véres ütközetben megverte a temesvári basát s azután visszavette az ottani várak egyik legfontosabbikát s Erdély kulcsát Lippát Solymossal, Csanáddal.

A porta tehát elhatározta, hogy a folyó évi hadjárat fősúlyát az elszakadt hűbérországokra zuditja — s csakugyan Ferhád a nagyvezér a török erő zömével Oláhország ellen ment, melynek vajdája Mihály erdélyi hadaktól támogatva, már e télen semmivé tett egy zsákmánynyal megrakodva hazatérni akaró tatárhordát s szétvert egy, Moldva ellen indított török hadat. A dolgot Ferhád letétele feltartóztatta kevés időre — azonban aug. derekán Szinán az új nagy vezér már útban volt mintegy százezernyi haddal, s nemsokára a Dunánál állott. Apróbb csatározásai Mihálynak s Király Albertnek az erdélyi hadak vezérének addig is voltak, de alig 16,000 emberből álló hadaikkal nem gátolhatták meg a nagyvezér Giurgevonál történt átkelését, melynek végrehajtása után ez azonnal egyenesen Bukarestnek vezette hadát. Négy mértföldre tőle Kalugeran mocsárjai mögött állottak az oláh és erdélyi hadak s vitézül és szerencsével harczoltak Szinán tulnyomó erejével (augusztus 23-án), több ízben visszanyomták — de teljesen fel nem tarthatták. Az éj sötétében visszahuzódtak Erdély felé, hova Mihály családját már előbb elküldé. Szinán

legyen valahogy, mert különben Zsigmond leüttetné a Bocskay fejét. (Mária Krisztiernának a titkos levéltárban levő levelei.)

pedig bevonult Bukarestbe s annak templomait mecsetekké alakíttatta át. [1])

Szinán benyomulása Oláhországba közel veszélylyel fenyegette Báthoryt is s a fejdelem azonnal, a mint ennek hirét vette, készületeket tett hadai felültetésére. A nélkül, hogy a Rudolf által igért segélyt tovább várta volna, azután hogy anyósa, leányától Tasnádig kisérve, visszatért hazájába, aug. 27-én [2]) elindult udvari népével Fehérvárról a Barczaságba, hová a hadakat is összehivta.

A veszély nagyságához képest Zsigmond is minél nagyobb hadat akart összegyűjteni s különösen a székelyektől várt jelentékeny erőt, kik közt meghordoztatta a véres kardot [3]) s kiket a hozzájok küldött biztosok s a fejdelem leveleivel régi szabadságaik visszaszerzésével biztattak. [4]) Ez igéret lángra gyújtotta a székelységet s apraja nagyja, minden fegyver fogható táborba sietett Marosszékbe; de sokan a már magukat felszabadultaknak vélt jobbágyok közül rablással és pusztítással boszulák meg régi sérelmeiket földes uraikon.

A dolog nem volt inyére a székely nemességnek, mely nem szivelte, hogy »ilyen titkon és mód nélkül az ország aka-

---

[1]) Bethlen, Decsy, Istvánffy, Wather (Reussner Rer. Mem.) s ezek nyomán Hammer és Zinkeisen munkái bő képét adják e küzdelemnek. De sok érdekes, ezek által fel nem használt részlet van a Székely Krónikában és Weiss naplójában.

[2]) Bethlen Farkas III. 597, kiindulását szept. 6-ra teszi, Baranyai Decsi pedig (205 l.) aug. 27-re. (Ugyancsak nála tévedésből a 22-ik l. igy van: »XVI. Cal. Sept.« indult el, e helyett VI. Cal. Sept.) Weiss (i. h. 148-ik l.) szept. 6-ra teszi Zsigmondnak a Barczaságba érkezését. Elindulását Istvánffy is aug. 27-re teszi.

[3]) Nagy Szabó Ferencz emlékiratai 44-ik l.

[4]) Borsos Tamás azt mondja (19-ik l.) »az hova az kit nem hittak volna is, mint az régi ős jobbágyot, az is mind felkele, elhitetvén magukkal, hogy akkor ők az régi szabadságot megnyerik.« Ellenben Nagy Szabó (44-ik l.) irja: »és azoknak (t. i. Zsigmond a székelyeknek) titkon levelet külde, nekiek szabadságokat megigéré«. Istvánffy (XXIX. k. 412-ik l.) azt mondja, hogy 3 biztos küldetett hozzájok: Mindszenti Benedek, Bogáthy Boldizsár s Kornis Farkas. Istvánffy még ez időben az erdélyi ügyekben zavaros forrás s ezt a követséget valószinűleg összezavarta a Toldy Bogáthy felé követséggel.

ratja és híre nélkül« fosztassék meg jobbágyaitól s orvoslást keresett a fejdelemnél, ki szept. 6-án Feketehalom alá érkezett. [1]) Azonnal adott is ki parancsot Zsigmond, hogy oszoljanak haza; de a táborba gyűlt nép zajongani kezdett s megtagadta az engedelmességet, még ugyanakkor a fejdelemhez küldött követei által felajánlá jó szolgálatait. És Szinánnak előnyomulása Havasalföldében s a várt segélyhadaknak részint késése, részint csekélyre olvadása a kérdésnek gyors megoldását tette szükségessé. Hozzájok küldé tehát Bogáthy Boldizsárt és Toldy Istvánt, megdícsérte buzgalmokat s rendelé, hogy azonnal táborába Feketehalom alá siessenek.

Csakugyan jelentékeny székely erő jött a táborba: több mint 20,000 ember [2]), kikkel az alkudozás csak most kezdődött el komolyabban. Ezek okmányilag kivánták a megigért szabadságot biztosittatni, de a fejdelem megtagadta s ijesztéssel, szép szóval engedékenységre akarta őket birni. Ők pedig nem akarták e kedvező perczet elszalasztani s táborozásuk egyetlen feltételéül szabadságuk visszaállitását tűzték ki. [3])

A helyzet valóban komoly volt, mert Zsigmond ereje nem volt nagy. Bocskay mintegy 1600 emberrel, a moldvai vajda is szép csapattal nevelte ugyan az erdélyi hadfölkelést s a fejdelmi őrséget, de Rudolftól alig 1500 harczos »fekete lovasok«, Olaszországból a florenczi herczegtől mintegy 200 ember jött — mindegyütt kevés Szinán roppant erejével szemben. [4]) Végre is a rendekkel szept. 15-én tartott tábori országgyűlésen, mely 50 fillér adót is megszavazott, [5]) elhatározta visszaadni a székelységnek régi szabadságait, gondolván, hogy »fog az idő módot szolgáltatni, hogy mind a nemességet, mind

[1]) Weiss Annales 148-ik l.

[2]) Nagy-Szabó szerint. Borsos Tamás 40,006-re teszi.

[3]) Baranyai Decsi 207.

[4]) Baranyai Decsi 205, Weiss 146.

[5]) »Postquam igitur de libertate reddenda inter ordines conventum esset,« mondja Baranyai Decsi. Barcsay Ákos fejdelem Orsz. Art. gyűjteményében (a m. k. államlevéltárban) olvassuk: »Anno 1595 táborunkban feketehalmi határban lévén végezének 50 pénz adót. Ez volt a gyülés ott.« Ugyanezen följegyzés olvasható a Bánffy-féle Codexben is, melyről Haner vett másolatot.

a székelységet megvigasztalja,« de semmi esetre sem azzal az elhatározással, hogy a kiváltság érvényét föntartandja, s azért oly feltételekhez kötve azt, melyekről tudta hogy nem fognak megtartatni. [1])

Mindamellett hogy — mondja az okmány — a székelyek nagyobb része nem közönséges okokból vettetett jobbágyi állapotba vissza, de tekintve néhány székely szék által közelebbről a fejdelmi trón biztosítása ügyében tett jó szolgálatokat s buzgalmukat, melylyel a keresztyénség ellenségeivel megküzdeni készülnek, s megfontolva leszármazásukat a hunoktól, a magyarok eleitől, valamint hogy alkalmasabbak a hadi mint a jobbágyi szolgálatokra: Maros, Udvarhely, Csík, Gyergyó, Kászon, Sepsi, Kézdi, Orbai székek székely jobbágyait a jobbágyi állapotból kiveszi azon feltétel alatt, hogy személyes hittel köteleztetnek a fejdelemnek s utódainak hűségére megesküdni, évenkint rendes adóban 1 ftot, 1 köböl gabonát, ugyanannyi zabot, félköböl árpát fizetnek; ezenkivül fizetik a rendkívüli adókat is; fenntartassanak a várak; a nemesek házaiknak s majorságaiknak s mind annak, mit saját pénzükön vettek, birtokában maradjanak; birják a zálogokat is addig, mig kiváltatnak; a mit erővel elfoglaltak, adják vissza a közönségnek; a tizedre s kepére nézve maradjon meg az ősi szokás; az egyházi ügyek helyeztessenek vissza a régi állapotokba; a városok kiváltságai tartassanak meg; — másfelől az ekkép szabaddá lett székelyek tartoznak katonáskodni a szükséghez képest, még pedig jó fegyverekkel kellően ellátva; engedelmeskedjenek az udvarhelyi kapitánynak, de a többi tisztviselőket a régi szokás és nemzedékrendi következés szerint maguk választhatják; évenkint megmustráltatnak; a só és vasbányákat a fiscus mivelteti; a torjai kénbányát az ottani lakosok mivelik. Földesuraiknak tartozásaikat megfizetik, valamint az eddig kivetett, de még be nem fizetett adót; a ki a háborúban nem vesz részt, az nem foglaltatik be e kiváltság-levélbe: de azokat, kiket földes

[1]) Borsos Tamás 19-ik l.

uraik nem bocsátnak, ezek ne tartsák tovább vissza. A kik ezen háborúban részt vesznek, azok lajstromba irassanak. [1])

Most már helyreállt a béke a táborban s Zsigmond kiosztván a székelyek közt a Rudolf által küldött úgynevezett fekete puskákat s még bevárva a többi segély-csapatokat, okt. 3-án [2]) az egész szép sereggel megindult a törcsvári szorosan át Oláhországba s egyesült Mihály vajdával. Az egyesült had okt. 18-án Tergovistet szállotta meg s 3 nap alatt be is vette — 46 ágyú és roppant zsákmány birtokába jutván. Szinán ennek hírére felgyújtotta Bukarestet s nagy gyorsan Gyurgyevóra vonult, hogy a Dunán átkeljen. De a szövetséges hadak Zsigmond vezérlete alatt nyomában voltak, s csakugyan a had egy részét még a Duna innenső részén találták, ezt szétverték, roppant hadi zsákmányt ejtettek, s nagy veszteséggel kényszeríték átmenni a Dunán — nov. 30-án [3]) három napi ostrom után magát Gyurgyevót is bevévén. Ez ostromban is kitűntette magát a székely had, mely első volt a gyurgyevói bástyák meghágásában. [4])

A fejdelem nov. első felében [5]) hazavezette sergeit, Nagy Károly által jelentést küldött Rudolfnak, s e hó 29-én Szebenből kérést intézett hozzá, hogy a jövő évi hadi műveletek megállapítása végett engedje meg neki Prágába mehetni. [6]) Haza jött a székelység is — mely nem értvén a szabadságlevél kivételes pontjait, azokat sokkép megsértette s a honmaradtakhoz csatlakozva, a földes urakon sok törvénytelenséget kezdett cselekedni. [7])

---

[1]) Kiadatott ez okmány 1595. szept. 15-én a fekete-halmi táborban. Kemény Fundgruben III. 148-ik l. kétségbe vonja Weiss ellenében ez okmány létezését. Az okmány még lappang, s a nemes gróf nem ismerte Baranyai Decsinek terjedelmes, csaknem szószerinti fordítását (209 s köv. ll.) s nem vette figyelembe, hogy a deczemberi fehérvári gyűlés is szól ez okmány létezéséről.

[2]) Weiss naplója 148.

[3]) Ugyan ott.

[4]) Nagy Szabó Emlékiratai 45-ik l.

[5]) »Szent Márton nap előtt« u. o.

[6]) L. Törvények és Irományok XXIX.

[7]) Borsos Tamás 19-ik l.

XXI.

Zsigmond részint a székely viszonyok miatt, részint az adó megszavazása végett decz. 13-ára Fehérvárra országgyűlést hirdetett.

A rendek nagy megelégedéssel vettek tudomást a bevégzett hadjárat fényes eredményeiről s készségesen megszavazták a kivánt adókat: 99 pénzt rendes adóban s azon kivül 75 pénzt, melyet a székelyek és szászok egy összegben fizetnek. Az őrség tartására ezenkivül 1 ft 25 pénzt igértek, melyet a szászok és székelyek hasonlag egy összegben váltottak meg: úgy hogy a két összeg a szászok részéről 62 ezer forintot tett. [1]) A rovatlan helyekre a mult gyülésen kivetett összeget most is föntarták, sőt számukat megnevelték.

Elrendelték a hadfölkelést, 3 havi hó-pénzzel s kellő eleséggel látván el a népet.

Szabályozták a posztó árát, elrendelék, hogy az arany 160 pénzen, a tallér 1 fton járjon, továbbá a mult gyülésen hozott limitatio megtartását, s hogy az új hatalmi perek rövid úton itéltessenek el.

Utoljára a székely viszonyok szabályozására került a sor. A köztök levő nemesség és adományosok egyfelől, a székely község másfelől panaszleveleket adtak be a fejdelemhez, ki mind két félt a törvény rendes folyamára, az országgyűléshez utasítá. A rendek nem mondtak maguk itéletet, hanem törvénytudókat küldtek ki, kik Alárd Ferencz házához gyültek, hogy e tárgyban vizsgálatot tartsanak. Oda hivattak az itélőmesterek is: Radovánczy Márton és Borsoló János a táblabirákkal, valamint a két fél is. [2]) A szegény község elmondta a maga dolgát ugy, mint volt, igazukba s a fejdelmi szóba bizva, melyre a nemesség is beadta válaszát. Most a bizottság megvizsgálta és megvitatta a felek által felhozott okokat s véleményt mondott.

---

[1]) A nagy-ezebeni 1595-iki jegyzőkönyvek.

[2]) Baranyai Decsi 247-ik l.

A törvénytudók előreláthatólag a nemességnek adtak igazat. A nemesség nem vétett semmit, miért donatióját el kellett volna vesztenie, különben az ő donatióik régibb keletüek mint az új okmány s azért a régibb keletünek kell megállani. Különben is a fejdelem donatiója feltételes volt, s a székelység ezen feltételeket sokkép violálta — feldulván a nemesség házait, elfoglalván szántóföldjeiket, a tilalmas erdőket levágván — ezért az uj donatió semmisnek jelentetik ki, s egy bizottság küldetik közébök, mely megvizsgálja kihágásaikat s a nemeseket birtokaikba visszahelyhezze.

Az országgyűlés ezen határozata a felszabadult székely jobbágyokat ismét jobbágyokká tette, egy épen oly erőszakos mint cynicus törvénynyel. Egészen a jus ligatumhoz méltó törvényczikk az, mely a maga meztelenségében tárja fel a székely nép rászedetését, s oly elveket akart az erdélyi közjogba csempészni, melyek ez ország szerencséjére, abban nem verhettek gyökeret.

A dolognak itt nem volt vége. A mint a gyűlés decz. 23-ikán eloszlott, [1]) a székely község ott levő előbbkelő s panaszló tagjait azonnal fogságba vetették. Gondolhatólag a székelység nem szívesen türte az új törvényt, s életbeléptetésének ellenszegült, mert lehetetlennek tartotta, hogy az oláhországi diadalmas napoknak jutalma az alig visszanyert szabadság elvesztése volna. Pedig úgy volt s a deczemberi törvény végrehajtására ellenök egész hadjáratot intéztek a fölkelt urak, nemesek s udvar népe. A fölkelés czélját titokban tartva, egyszerre egy estve megrohanták őket, elfogták s kötözve vitték a székes helyekre. Néhol az erőszak fölkelést vont maga után, melyet a kiküldött biztosok könnyü szerrel levertek. Azután következett a büntetés. »Sokat bennek, az javában, kit felnyársalának, kit akasztának, kit horogba hányának, kinek orrát fülét elmetélték, kit megpiricskolának.« [2])

Ez eljárás fulánkot hagyott a székely nép szivében, mely utóbb is keserün boszulta meg magát.

---

[1]) L. Törv. és Irom. XXX.

[2]) Borsos Tamás 19. Nagy Szabó 46. l. Baranyai-Decsi 248. l.

XXII.

Báthory Zsigmond ez időtájban nem volt Erdélyben. Szebenből nov. 29-éről gyorsfutár által küldött levelére decz. 14-éről válaszolt Rudolf, hogy miután ily nehéz időkben bizonnyal fontos ügyek miatt akar hozzá jönni, a legszivélyesebben fogja fogadni, mint rokonát, mint szövetségesét s mint oly kitűnő férfiut. S egyszersmind intézkedett, hogy akár titokban, akár nyilván akar jőni, utjában mindenütt akaratához képest, de mindenütt úgy fogadják, hogy lássa, hogy mennyire kedves az ő személye az uralkodónak. [1]) S a nyert engedély alapján jan. első felében Erdély ideiglenes kormányát nejére Mária Krisztiernára s Bocskayra bizván, [2]) útra kelt Carrillo társaságában. Kassán s mindenütt útjában fejedelmi pompával fogadták s Prágában is csaknem az egész udvar eleibe ment, hova sötét rozsdaszínű ruhába öltözve, február 7-kén érkezett meg. Házasságának szerencsétlen fordulata már elborulttá tette kedélyét, de az eddig elért fényes sikerek, a prágai fogadtatás szivélyessége visszaadták nyugalmát s hozzá fogott az ez évi hadfolytatás tervezetei s a neki adandó segély ügyében a tárgyalásokhoz, melyeket betegeskedése rövid időre megszakasztott ugyan — de melyeket felgyógyulta után annál több hévvel folytatott. S minthogy pedig annyit nem ért el, mennyit akart akkor, midőn (márcz. 4.) hazájába indúlt, Carrillot Romába és Madridba küldé, hogy ez a hadjáratra pénzt s Leugyelország számára nunciust eszközöljön, ki aztán ez országot a nagy keresztyén szövetségbe lépésre hajlandóvá tegye. [3])

Márcz. végén hazaérkezvén a fejedelem, április 21-ikére Kolosvárra egyetemes országgyűlést hirdetett, mely mindenek előtt hálákat adott Istennek a fejedelem szerencsés hazaérkezéséért s köszönetet szavazott neki buzgalmáért, melylyel a haza ügyeit vezeti. A fejedelmi előterjesztések alapján meg-

---

[1]) L. Törv. és Irom. XXXI., XXXII., XXXIII-ik sz.

[2]) Weisz naplója 150. l.

[3]) Lásd Carrillo Alfonz diplomacziai működése 24. s Okmánytár 64-ik lap.

szavazta az adót: egy forint 25 pénzt az őrség tartására s 99 pénzt és 25 pénzt a fejedelemnek, melyeket a székelyek és szászok egy összegben fizetnek — ez utóbbiak 52,000 frtot. [1]) A rovatlan helyekre az adó egy összegben vettetett ki, a hódolt helyre felét vetették, s egyszersmind intézkedtek a hátralékok beszolgáltatása s a két fizetőmesternek Thekének és Macskássynak megszámoltatása iránt.

Elrendelték az általános hadfelkelést s az élésszolgáltatás ügyében hozott törvények érvényben maradását. A fizetett szolgák helyettest állítsanak maguk helyett a megyei zászló alá.

A hatalmi perek azonnal intéztessenek el.

A hadak ne zsarolják a szegény népet.

Rendelkeztek egyes személyek és helyek által elkövetett visszaélések megszüntetése folött.

Az országgyülésre a meghivottak pontosan, 100 forint büntetés terhe alatt, jelenjenek meg. A fejedelem által meghivottak jószágai nem fizetik a követek fizetésére kivetett adót.

A hidak és útak jó karban tartását, a limitatió megtartását elrendelék.

A gyülés apr. 26-án záratott be. [2])

XXIII.

A kolosvári gyülés még állott, midőn meghozák oda a hírt, hogy a temesvári basa Lippát ostrommal fogta körül s hogy a Körös völgyét tatárhadak pusztitják. Borbélytól küldött követek megerősíték a hírt, s kérték a fejedelmet, hogy küldjön a szorongatott erődnek segélyt. Zsigmond azonnal felhívást intézett Teuffenbachhoz s Prépostvárihoz, kérve őket, hogy a Rudolftól megigért segélyhadakat nyomon küldjék hozzá, maga pedig a kéznél levő hadakat ágyúkkal s lőszerekkel ellátva azonnal útnak indítá, és a Keresztes mezejére hadfölkelést hirdetett, mely mihelyt együtt volt, maga állt annak élére s megindúlt Déva felé.

Borbély ez alatt vitézül tartotta magát s többször visz-

---

[1]) A nagy-szebeni 1596-iki jegyzőkönyv szerint 2000 forint az égettekre esett.

[2]) L. Törv. és Irom. XXXIV.

szaverte a törökök rohamát — mignem a temesvári basa Zsigmond közeledtének hírére felhagyott az ostrommal.

Zsigmond Lippa alá érvén, nehány napig pihentette hadait, s azután hadi tanácsot hívott össze, mely elhatározta Temesvárt venni ostrom alá. Zsigmond hadaival jun. 10-én érkezett a város alá s azt azonnal ostrommal fogta körül. Ide érkezett a pápától küldött pénzsegély, süveg és szentelt kard is.

Jún. 12-én tábori országgyűlés tartatott. A fejedelem előterjesztésében panaszkodott, hogy sokan a huszadnép közül nem jelentek meg, s hogy sokan visszaszöktek — elrendelék, hogy ezek megfogattassanak s akasztassanak fel. A ki nem állítá ki a huszadembert s egy hét alatt nem küldi a táborba, annak jószágán az ispánok 12 frtot dúljanak. A helyettesek szolgáljanak a megyei zászló alatt. A had számára kivetett élelmi szerek szedessenek be, valamint az adóhátrálék is vétessék fel. [1])

Az ostrom nehány napig tartott, mialatt Temesvár bástyáin rést lövetett a fejdelem. Azonban híre jött, hogy Hassan basa Nándorfejérvár alól nagy sereggel közeledik Temesvár felmentésére. A fejedelem, nehogy két tűz közé szoruljon, a nélkül, hogy a hír valóságáról meggyőződött volna, elvezette hadait Temesvár alól.

A dolog — kivált miután megtudta rászedetését — leverőleg hatott rá. A múlt évi eredmény után itt is könnyű diadalt remélt. Elfásult és elborult kedélye unta a dolgok lassú menetét — s elhatározá, hogy lemond fejedelemségéről és pappá lesz. Carrillo nyugoti útjáról jó híreket hozott: a pápa Cajetán bibornokot küldi nuntiusúl Leugyelországba, hogy a fennforgó differentiákat egyenlítse ki; mind ő, mind a spanyol király jelentékeny hadiköltséget adtak.

Mindez nem hatott rá. Carrillonak szept. derekán útra kelle indulnia, hogy lemondási szándékát előkészítse. [2])

[1]) L. Törv. és Irom. XXXV.

[2]) Carrillo diplomacziai működése 26. és 66. ll.

TÖRVÉNYEK ÉS IROMÁNYOK.

I.

1589. április 20.

A tordai országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Báthori de Somlyó Vaywoda Transsyluaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore presentium significantes quibus expedit uniuersis, Quod spectabiles et magnifici domini nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum et parcialibus eorum comitijs, ad dominicam proximam ante festum Beati Georgij martiris, hoc est 20-um diem aprilis proxime elapsum anno domini 1589. in oppido Thorda celebratis congregati, exhibuerunt nobis et presentauerunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum ratis et unanimi sensu conclusos. Supplicantes nobis humillime ut nos vniuersos et singulos eos articulos omnique nostrum consensum illis prebentes beneuole acceptare approbare ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruari quam per alios quospiam, ubique per ditionem nostrum firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor hoc est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditioni huic subiectarum in comitiis eorum partialibus ad dominicam proximam ante festum Beati Georgij Martiris hoc est 20-am diem Aprilis proxime elapsum,

Anno domini 1589. in oppido Thorda celebratis conclusi.

Megértettük kegyelmes urunk a nagyságod közünkbe küldött propositiójából a nagyságod reánk való kegyelmes gondviselését, hogy nagyságod az oltától fogva, hogy Isten nagyságodat elönkbe rendelte, minden időben hazánknak békességes megmaradását viselte volna előtte, s most is azonképpen noha isten hazánkban és kivül is egyébtől csendességet mutatott volna, mindazonáltal nagyságod egyéb bölcs fejdelmeknek példáit követvén, a békességes időben is arról gondolkodnék, mint lehetnénk securiusok és bátorságosok minden időnek változásában a nagyságod szárnya és protectiója alatt; azért hálákot adunk kegyelmes urunk a felséges istennek, ki minket nagyságoddal együtt ez óráiglan csendességben és békességben megtartott, kivánjuk is ő szent felségétől, hogy ennekutánna nagyságodnak ilyen jó igyekezésire erőt adjon, és hozzá segitse nagyságodat, nagyságodnak pedig reánk és megmaradásunkra való szorgalmatos gondviselését megszolgáljuk, mint kegyelmes urunknak, fejdelmünknek, könyörögvén, hogy nagyságod a mint eddig, úgy ezután is felőlünk való gondviselését semmi időben meg ne vonja tőlünk.

(1) E mellett számlálta nagyságod mi legyen isten után a mi békességünk megmaradásunknak támasza, tudniillik: a porta, és hogy a portára való szükséges dolgok mellett mennyi költségei volnának nagyságodnak, ha valaha egykor, de most főképpen, holott mind benn a portán, s mind egyebütt a végekben, az emberekben nagy változások lettek volna. Int is nagyságod bennünket, hogy a portára való adónak idején való megszerzésire, és beszolgáltatására s mind pedig ennyiféle való költségekre országúl gondot viselnénk, és nagyságodnak a gondviseléshez szokott subsidiumokat hozzá segítenők. Azért nem akarván kegyelmes urunk a nagyságod felőlünk való gondviselésének, jó intésének és hazánk megmaradásának megfogyatkozni. A császár adójára igérünk nagyságodnak e jövő június havának 1 napjára kapuszám szerént 99 pénzt, a mi illeti a nagyságodnak való subsidium adásunkat, abban is nem akarván nagyságodnak megfogyatkozni, igérünk az 50 pénz mellé nagyságodnak kapuszám szerént 16 pénzt, melyet

az 50 pénzzel egyetemben e jövő Szt-Lőrincz napjára nagyságodnak beszolgáltatnunk, mely tereviselésre a székely uraim is egyenlőképpen ígérik magokat, a szász uraim is, az ő módjok szerént, a magyarországi uraink, atyánkfiai is a feljűl megírt napokra kapu szám szerént az egy-egy forintot és 66 pénzt nagyságodnak beszolgáltatják; könyörgünk nagyságodnak vegye tőlünk jó neven és efféle szokott adónk felett való subsidiummal nagyságod ennek utánna ne bántson, hogy nagyobb szükségében nagyságod szegény kösségünkkel egyetemben meg ne fogyatkozzunk.

(2) Végeztük azt is, hogy minden nemes ember lovagjával, gyalogjával, egyéb havi szokott tereh és büntetés alatt olyképpen légyen, hogy valamikor a szükség kivánja és nagyságod parancsolja, mindjárást indúlhassanak, nem akarván sem most, sem ezután semmiben, valamikor a szükség hozza nagyságodnak és hazánknak erőnk s tehetségünk szerént megfogyatkozni.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et partium regni Hungarię nobis subjectarum fauenter exaudita et admissa, prescriptos universos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, acceptauimus, approbauimus, confirmauimus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia, in omnibus punctis clausulis et articulis tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet quorum interest seu interierit obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in oppido nostro praedicto Thorda die 25-ta mensis aprilis anno domini 1589.

(A fejedelem családi
pecsétjének helye).

Lecta.

(Eredetije Brassó városa levéltárában).

II.

1589. oct. 21—27.

Az enyedi országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Báthori de Somlio Waiuoda Transsiluaniae et Siculorum comes memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod spectabiles magnifici domini nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni Transiluaniae et parcium regni Hungariae dicioni nostrę subiectarum in parcialibus eorum comitijs, ad diem festum undecim millium virginum hoc est vigesimum proximam diem mensis octobris proxime elapsum, anno domini millesimo quingentesimo octuagesimo nono, in oppido nostro Enyed ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt nobis et presentauerunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi sensu conclusos. Supplicantes nobis humillimę, ut nos uniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prebentes, benevole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruari, quam per alios quospiam, ubique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditioni huic subjectarum in parcialibus eorum comitijs ad diem festum undecim millium virginum, hocest vigesimum primum diem octobris, Anno Domini millesimo quingentesimo octuagesimo Nono in Oppido Enied celebratis conclusi:

(1) Megértettük kegyelmes urunk fejedelmünk az nagyságod közinkbe küldött propositióiból nagyságod felőlünk való szorgalmatos gondviselését, hogy azt mint ennekelőtte, ugy ez elmúlt üdőkben is az üdőnek és dolgoknak mivoltához képest

hozzánk megmutatta volna nagyságod, és hogy ezután is ezen gondviselését akarná hozzánk megmutogatni és tartani. Azért megszolgáljuk nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek háládatossággal, hogy mint ezelőtt, most is ilyen dolgoknak forgásában oly nagy gondja és vigyázása volt nagyságodnak felőlünk: könyörgünk nagyságodnak, hogy te nagyságod az mint elkezdte, ezután is gondviselését minden időben tartsa meg hozzánk, hogy az nagyságod szárnya és gondviselése alatt mindenkor csendes és békességes megmaradásunk lehessen. Továbbá számlálja nagyságod előnkben ez napokban való különb-különbféle költségét, és kívánja most is segítség adásunkat, intvén arra, hogy erről ugy gondolkodnánk, hogy az minémű dolgok időszerint nagyságodnak occurálnának, azokra idein gondot viselhessen nagyságod. Jól tudjuk azért mi magunk is, ez napokban nagyságodnak külömb-külömbféle helyekre való bizonyos költségét, noha penig látjuk másfelől szegény községinknek fogyatkozásit, mindazonáltal tudván azt, hogy az birodalom sok költséggel jár és az mi megmaradásunk is az adományban nem kevéssé helyheztetik, és hogy nagyságod az gondviselésre elégséges lehessen: igírünk nagyságodnak nemességül az nagyságod szükségére kapuszám szerént kilenczvenkilencz pénzt ez jövendő szent Miklós napjára beszolgáltatni. Látván penig az váradi épületnek is szükséges voltát, igírünk annak az épületnek continuálására kapuszám szerént ötven pénzt, ez jövendő gyartaszentelő bódogasszony napjára beszolgáltatni. Mely terehviselésre a székely uraim is igírik magokat. Egyenlőképpen az szász uraim is ezenképpen az ő módjok szerint.

Az magyarországi uraink atyánkfiai is kapuszám szerint az feljül megirt napokra az másfél forintot nagyságodnak beszolgáltatják. Könyörgünk nagyságodnak, hogy nagyságod ezeket tőlünk vegye kegyelmesen, és elég neven, hogy ennek utánna is mindenkor az nagyságod szükségére elégségesek lehessünk.

(2) Végeztük országúl, hogy minden nemes ember, lovagjával gyalogjával és egyébhai szokott terhes büntetés alatt oly készen legyen, hogy valamikor kivántatik mindjárt készen találtassanak és oda indulhassanak az hova az szükség mutatja

(3) Tetszett ez is, hogy a sót mint ennek előtte ezután is az kik akarják, szabadon hordhassák Feketető felől az Körösön és egyéb utakon is; nagyságod számára is kik akarnak azon vinni szabadságuk legyen.

(4) Miérthogy sok panaszok vadnak az causansoktól, hogy sokaknak perek elő nem mehet: végeztük erről, hogy mindennemű terminuson sine respectu personarum, kiknek kiknek az ő dolga series szerint menjen elő, és nagyságod senkinek instantiájára senkinek törvényét meg ne állassa, hanem az törvény discutialja azt meg, kinek elő vegyék dolgát, kinek nem, hogy mindennek törvénye és igazsága előmehessen. Azonképpen nagyságod az kiknek prorogatoriát ad, lássa az törvény meg, ha observáltassanak meg, avagy nem.

(5) Végeztük ezt is, hogy az kalotaszegi nemes uraink atyánkfiai és több vármegyebéliek is, kik az Körös utján ki s bejárnak, magok szekerén és marhájokon avagy magok szükségire, de nem kereskedésre járó szekereken vámot ne vegyen.

(6) Tetszett ez is, hogy az dézmások, kik Kalotaszegből az zabot Gyaluhoz takarják, az minemű szokatlan exactiókkal az szegénységet bántották, ugy mint minden háztól két-két pénzt, kit keresztyén pénznek neveznek, annak felette egy tyúkot és egy kenyeret vettenek, ennek utánna minden efféle szokatlan exactióktól megszünjenek.

(7) Panaszolkodtanak az vármegyék, hogy noha czirkálnának az ispán uraim, és megvennék az jutalmát az szegénységen, de az gonoszok megbüntetésében negligensek volnának. Végeztük azért, hogy az törvény szolgáltatásban eljárjanak, és az régi articulusok szerint sub amissione officii az gonoszoknak büntetésekben szorgalmatosok legyenek.

Az székely királybirák is nemcsak bírságot vegyenek, hanem ők is az gonosztevőket megbüntessék. Az nemes emberek is az nyilván gonosztevőket hátok megett ne tartsák, és ha ad requisitionem Comitum kézben nem adják, mox et de facto az díját megvegyék rajtok. Az urakon azonképen megvehessék díjját, az latrot penig ugyan persequálják.

(8) Miérthogy látjuk az míves embereknek műveknek drága voltát, kiknek okát azt mondják lenni, hogy az bőröket az országból kihordják: végeztük hogy se vadbőrt, se egyéb-

féle bőrt ki ne vigyenek; de igy hogy ők is mind Erdélyben s mind Magyarországban az előbbi limitatio szerént adják miveket, kire az városbirák gondot viseljenek, és ha elhallgatnák, az ő nagysága directora reá hihassa és kétszáz forintban maradjanak; azonképpen az ki az bőröket kereskedésre kivinnék valaki arra talál elvehesse és övé legyen.

(9) Végeztetett ez is, hogy az magyarországi exactor az előbbi articulusok tartása szerént, az viceispánokkal együtt, az elpusztúlt falura kimenjen, és afféle puszta helyeket meglásson és adójokat leszállítsa.

(10) Vagyon panasz az szász urainktól is az dézmásokra, hogy nemcsak az dézmára viselnek gondot, az kire vagy nagyságodtól vagy egyéb főemberektől oda bocsáttattanak, hanem mezőőrzőkké tévén magokat, ha az szegén ember csak az ő földére ütötte lovát is, mindjárást bevitték és egy forintot vöttenek rajta: tetszett azért, hogy az dézmások ezután viseljenek csak az dézmára gondot, efféle sarczoltatástól üresek legyenek.

(11) Végeztük ezt is: Miháldot és Sidóvár tartományát az ispánok megczirkálhassák, az gonosztevőknek ott is ne legyen megmaradások.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et Partium regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos uniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inserj et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes acceptauimus, approbauimus, confirmauimus offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia in omnibus punctis clausulis et articulis tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet quorum interest seu intererit obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum ex oppido nostro Enyed die vigesima septima octobris anno dmni millesimo quingentesimo octuagesimo nono.

(A fejedelem családi pecsétjének helye). Lecta.

(Eredetije a b. Bruckenthal-gyűjteményben; s egy más példány a dr. Teutsch superintendens urében Nagy-Szebenben, s egy harmadik Brassó városa levéltárában. Egykorú másolata a szász nemzeti egyetem levéltárában, mely alatt e szavak olvashatók: »Scripta et acta per me Michaelem Literatum m. p. Balthay uramnak írtam).

III.

1590. apr. 26.— máj. 1.

A gyula-fehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio, Waiuoda Transsyluanię et Siculorum comes etc. Memorię commendamus tenore prȩsentium significantes quibus expedit vniuersis, quod spectabiles et magnifici domini, nobiles, ceterique status et ordines trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię ditionis videlicet nostrę, in partialibus eorum comitijs, ad diem dominicam proximam post festum sancti Georgij martiris hoc est XXVI. diem mensis Aprilis proxime elapsum, anno domini 1590 Albę Julię ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et presentauerunt infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum uotis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, vt vniuersos et singulos hos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum consensum illis prebendo, beneuole acceptare, approbare, gratificare, confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transyluaniae, et partium regni Hungariae, ditioni huic subiectarum, in partialibus eorum comitijs ad diem dominicam proximam post festum sancti Georgij martiris hoc est 26. diem mensis Aprillis anno domini 1590. Albę Julię celebratis conclusi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk nagyságodnak közinkbe küldött propositióiból nagyságod reánk és hazánknak megma-

radására való szorgalmatos gondviselését és vigyázását, melyet te nagyságod ugy viselne koronként előtte, hogy valamit haza jova és megmaradása nagyságodnak kivánna, annak nagyságod minden szorgalmatossággal igyekeznék eleget tenni. Mely nagyságod felőlünk való gondviselését minden hűséggel és engedelmességgel megszolgáljuk nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek, könyörögvén az úristennek, hogy nagyságodnak ilyen felőlünk való gondviselésére ez után is segítse, és oly egésségessé tegye, hogy annak naponként való hasznát érezhessük és megtapasztalhassuk rajtunk.

(2) Értjük az nagyságod izenetiből az szükségeket is, melyeket ez mostani üdőnek mivolta, állapatja hozott reánk, kik felől int nagyságod, és kivánja is tőlünk, hogy az minémű szokás szerént való segítségek és adminiculumok kivántatnak az nagyságod reánk való gondviseléséhez, azoknak elrendelésére és beteljesedésére oly gondviselésünk lenne, hogy azokhoz képest nagyságod minden előtte való szükséges dolgoknak véghez vitelére elégséges lehetne. Azért noha kegyelmes urunk mind mi magunk, mind kösségünk elég fogyatkozásba vadnak, mindazáltal látván az szükségeknek nagy voltát, és hogy nagyságodnak is reánk való gondviselésében fogyatkozása ne esnék, igírünk először nagyságodnak az császár adajára kilenczven kilencz pínzt ad festum beatorum Viti et Modestij martiris proxime venturum kapuszám szerint beszolgáltatni.

Egyéb sok külömb-külömbféle szükségekre, kikre az előtt is együé is másué is közönséges jónkra kelletett és kelletik nagyságodnak költeni, igérünk nagyságodnak azonképen kapu szám szerént hetvenöt öt pínzt ez jövő szent Jakab apostol napjára administrálni.

Mely terh viselésre az székely uraink atyánkfiai is azonképen igérik magokat.

Az szász uraink is azonképen ígérik magokat.

Az magyarországi atyánkfiai is az egy forintot hetvenöt pínzt az feljül megirt napokra igérik nagyságodnak kapuszám szerént fogyatkozás nélkül beszolgáltatni.

(3) Miért hogy penig az szomszéd országban mindenfelől sőt még egyebütt is sokféle hírek és hadi indulatok viseltetnek, az okáért és egyéb bizonyos tekintetekért mi is az

készen lételt, vigyázást igen szükségesecknek ítéltük lenni. Tetszett azért, hogy az nemesség minden vármegyében és székes helyeken, az szászság azonképen az ő helyeken, és az magyarországiak is egyébkori mód és szokás szerént ott az hol helyek vagyon, egy bizonyos napon, kit nagyságod prefigál, és hirré teszen nekik, mind lovagokat gyalogokat megmustrálják, és az előbbi articulusokban kijelentett terh és büntetés alatt minden rendek az ő módjok és tartozások szerént lovagokkal gyalogokkal oly készen legyenek, hogy valamikor az üdő és az szükség kivánja, mindjárást minden tartózkodás nélkül az nagyságod parancsolatjára felülhessenek és indúlhassanak.

Nos igitur prȩmissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungariaę nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, prȩscriptos articulos modo prȩmisso nobis prȩsentatos, presentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, acceptauimus, approbauimus, ratificavimus et confirmauimus, offerentes nos beneuole, quod prȩmissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest, seu intererit, obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albę Julię 1. die mensis Maij anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo.

(P. H.)

Lecta.

Eredetije az erd. muzeumban (Jos. com. Kemény codex. auth. art. diaet. Trans. I. köt.)

IV.

1590. szept. 21.

A fehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Báthory de Somlio vaiuoda Transsylvaniae et Siculorum comes etc. Memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod spec-

tabiles magnifici domini nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni Transyluanie et Partium regni Ungariae ditioni nostrae subjectarum et partialibus eorum comitijs, ad diem festum S. Mathei apostoli hoc est 21-a diem mensis Septembris anno domini 1590. Albae Juliae celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum ratis et unanimi sensu conclusos. Supplicantes et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prebentes, benevole acceptare, approbare, rectificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruari, quam per alios quospiam, ubique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungarię ditioni huic subjectarum in partialibus eorum comitÿs ad diem festum sancti Mathei apostoli hoc est 21-a diem mensis Septembris anno dominj 1590. Albę Julię celebratis conclusi.

Kegyelmes Urunk fejedelmünk! Megértettük a nagyságod közinkbe küldött propositióiból, hogy a minémű dolgokban hazánknak megmaradása helyeztetett, azokra isten segítségéből oly gondot viselt volna nagyságod, a minémű kévántatott volna, és hogy ezután is nagyságod minden igyekezetvel azon volna, hogy semmiben közönséges jónkra és megmaradásunkra való dolgaiban meg ne fogyatkozzék nagyságod, interim bennünket intvén, hogy a minémű szokott segítség kévántatnék, abban nagyságodnak meg ne fogyatkoznánk, hogy nagyságod is mindenekre, melyek a szükséghez képest occurrálnának elégséges lehetne, azért tudjuk fejenként kegyelmes urunk és valóban meg is tapasztaltuk nagyságodnak reánk és hazánkra minden belső és külső dolgokban való szorgalmatos gondviselését és vigyázását. Könyörgünk is nagyságodnak, hogy ezt ezután is semmi időben meg ne vonja tőlünk, hogy a nagyságod gondviselése alatt békességes csendes életünk lehessen hazánkban, kire, hogy nagyságod elégséges lehessen, kérjük az uristent, hogy nagyságodat segítse hozzá.

(1) A mi pedig tőlünk ehez kévántatik, abban mü sem akarunk nagyságodnak megfogyatkozni, hanem igérünk nagyságodnak körülle való főrendek és udvara népe tartására és egyéb szükségekre 99 pénzt e jövendő szt. Miklós napjára kapuszám szerént beszolgáltatni.

A Várad épületit, minthogy a nagyságod intése szerént mi is szükségesnek ítéljük, annak continuálására ígérünk nagyságodnak kapuszám szerént 50 pénzt e jövendő szt. Pál fordulására administrálni, mely tereh viselésre a székely uraim atyánkfiai is azonképpen igérik magokat, a szász uraim is, az ő módjok szerént, a magyarországi uraink atyánkfiai is, a másfél forintot a feljül megírt napokra nagyságodnak kapuszám szerént, fogyatkozás nélkül beszolgáltatják.

(2) Továbbá megbecsülvén a nagyságod ennyiszor való megtalálását és kegyelmes intését, és azt is tekintvén, hogy a napokban való különbözés több confusiót ezután közinkbe ne szerezzen, az új kalendáriumot, melyet a több szomszéd keresztyén országokban is bévettenek immár, mi is bévettük és országúl acceptáljuk, de ilyen conditióval, hogy semmiben a medgyesi generalis gyűlésben végeztetett articulusoknak ne derogáljon és hogy evvel való élésünknek ideje a jövendő nagy karácsony napján kezdessék.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et partium regni Hungariae nobis subjectarum fauenter exaudita et admissa, prescriptos uniuersos articulos modo premisso Nobis presentatos presentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, acceptauimus approbauimus ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos beneuole, quod premissa omnia, in omnibus punctis quam per alios quoslibet, quorum interest seu intererit, obseruari faciemus, imo acceptamus approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in predicta ciuitate nostra Alba Julia die 24-ta mensis Septembris, anno domini 1590.

(A fejedelem családi pecsétjének helye). **Lecta.**

(Egy másolatról, melyet Halmágyi Sándor azon példányról vett, melyet 1651-ben az Approbata készítése alkalmával a bizottság használt, s mely az Akadémiában a Jancsó-féle gyűjteményben őriztetik).

V.

1591. ápr. 21—27.

A tordai országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio, Vaiuoda Transyluaniae et Siculorum comes, etc. Memorię commendamus tenore presentium significantes quibus expedit vniuersis, quod spectabiles et magnifici domini nobiles, caeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transyluanię et partium regni Hungariae ditioni videlicet nostrae in partialibus eorum comitijs, ad diem dominicam proximam post festum Paschatos, hoc est vigesimum primum diem mensis Aprilis proxime elapsum anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo primo, in oppido nostro Thorda ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt nobis et presentauerunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et unanimj consensu conclusos, supplicantes nobis humilime ut uniuersos et singulos eos articulos omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes nostrum consensum illis prebentes beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditioni huic subjectarum in partialibus eorum comitijs ad diem dominicum proximum post festum paschatos, hoc est vigesimum primum diem mensis Aprilis anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo primo, in oppido Thordae celebratis conclusi.

Megértettük kegyelmes urunk, fejedelmünk nagyságodnak közinkben küldött propositióiból minémű nehéz állapatban

független legyen ez mostani üdőben hazánknak dolga és mostan is miben álljon, de az nagyságod vigyázása által és kegyelmes gondviseléséből az uristen ő szent felsége még ekkédig minden veszedelmet eltávoztatott volna tőlünk. Kin legelőször az mi kegyelmes istenünknek nagy hálákat adunk, hogy ő szent felsége nagyságodat ugy igazgatta, hogy ekkédig mind ennyi sok külemb külembféle reánk való gonosz szándékok között is békével maradtunk meg. Könyörgünk ő szent felségének, hogy jövendőben is nagyságodat segítse és vezérelje ezen vigyázásra, gondviselésre. Nagyságodnak könyörgünk mint kegyelmes urunknak, fejedelmünknek, hogy te nagyságod ekkédig való vigyázásban és szorgalmatos gondviselésben meg ne szőnjék. Sőt mivelhogy az üdő azt hozta magával, hogy nehezben és sulyosban nem volt hazánknak állapatja, nagyságod minden igyekezetit, tanácsát arra forditsa, mint ezután is ezen csendes állapotban maradhassunk. A mi penig, kegyelmes uruk, nézi nagyságodnak mostani partialis gyűlésünkben beküldött propositióit, kiben nagyságod jövendő gondviselésének elegendőségére és hazánknak békességének az esztendőnként szokott redimálásra való segétségünket kivánja: miérthogy kegyelmes urunk tudjuk azt, hogy a mi megmaradásunk evvel lészen meg isten után, nem kémélhetjük sem magunkat, sem községünket és nem nézhetjük is semmi fogyatkozásunkat: azokáért nagyságodnak kapuszám szerént az császár adójában igértük kilenczvenkilencz pénzt. Ez mellé, megtekéntvén nagyságodnak sok egyéb szükségét is, melyeket nagyságod bőséggel értenünk adott, ezekre való subsidiumra azon kapuszám szerént hetvenöt pénzt. Azonképpen az székely uraim is azon módon és azon terehviseléssel igérik magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraink is kapuszám szerént egy egy forintot és azonképpen kapuszám szerént hetvenöt pénzt.

Ezeknek beszolgáltatásának az kilenczven kilencz pénznek napját végeztük primam diem Junij, az hetvenöt pénzt penig szent Jakab napjára, melyekre fogyatkozás nélkül beszolgáltatjuk.

Könyörgünk nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak, hogy te nagyságod mostan kegyelmesen evvel elégedjék meg,

elhozván az úristen az időt, kiben nagyságod kegyelmes igéreti szerént, ez jövendő generalis gyűlést celebraltatja, valamire elegek lehetünk, mindenekhez ugy szóljunk közönséggel, hogy semmiben nagyságodnak és magunknak meg ne fogyatkozzunk.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et parcium Hungariae nobis subjectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos uniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus confirmauimus, offerentes nos beneuole, ut praemissa omnia, in omnibusque punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest, seu intererit obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in praedicto oppido nostro Thorda vigesima septima die mensis aprilis anno domini millessimo quingentesimo nonagesimo primo.

(A fejedelem családi pecsétjének helye). Lecta.

(Eredetije, mely nagyon megrongált állapotban van, a szász nemzeti egyetem levéltárában.)

VI.

1591. jún. 4.

Joó János tanácsúr levele Kovasóczy Farkas korlátnokhoz a Rudolffal kötendő szövetség ügyében.

Paria litterarum Joannis Joo ad cancellarium Waiuolae Transsyluani datarum.

Magnifice domine et amice veterane mihi observandissime. Salute et servitiorum meorum commendatione prȩmissa.

Quae vestra magnifica dominatio mihi per dominum Georgium Palatÿcz nunciavit, grato accepi animo, nostraeque

veteris mutuae necessitudinis, maxime vero suae erga me solitae benevolentiae, vigentem apud se memoriam cumulatissime mihi declararunt. Cupio autem ut de me quoque sic ipsa semper sibi polliceatur, quod nihil unquam mihi gratius fore existimem, quam si in his nostris partibus ego etiam grata vestrę magnificae dominationi officia praestare possim.

Caeterum illud optime fieri opinor, quod spectabilis et magnificus dominus wayvoda Transsylvaniae subditis nostri principis et regis multa et frequentia humani et munifici domini et haerois argumenta de se praebet, nec omittit (ut solent optimi quoque principes et haeroes facere) non sui tantum, sed et externi populi animos, omnibus modis sibi conciliare; verum quod ipsi principi et regi, dominoque eorum nullum benevolentiae signum aut argumentum unquam ostendit, hoc quadam admiratione dignum esse videtur. Itaque persuadendum esse iudicarem suae magnificae dominationi, ut sua quoque Maiestas caesarea non praetermitteretur. Certum enim est, quod si sua Maiestas requireretur, id suae Maiestati tam gratum, quam quod gratissimum accideret. Neque vero in terris princeps est, qui declaratam erga se observantiam, citius et liberalius remunerare soleat, quam sua maiestas caesarea atque regia. Hostem habemus utraque pars communem. Qui etiamsi interdum dominationibus vestris et nobis etiam magnam salutem et longam permansionem polliceri videatur, attamen id species tantum est cuiusdam boni, et ad tempus tantum durat omnis eius amicitia. At, si tandem aliquando inter hos Christianos principes, amicitia iniri et componi posset, haec scio perpetuo duraret, populorumque saluti multum conduceret. Quae, meo iudicio, ita inire commode quiret, si dominus wayvoda regiam dignitatem agnoscens, hostisque inconstantiam et vafritatem perpendens, suam maiestatem non praeteriret, sed benevolentiam eius captaret. Quo loco, mirabitur forte vestra magnifica dominatio, quod ei de his tam confidenter scribo. Causa nulla est alia, nisi quod nos non regno tantum, sed et animis coniunctos esse cuperem. Et, si videtur vestrae magnificae dominationi, tentet ipsa apud dominum wayvodam, ut hi principes in amicitiam veniant. tentabo et ego ex hac parte apud suam maiestatem, dominum meum cle-

mentissimum. Qui licet sim minimus inter suae maiestatis consiliarios, spero tamen quod frustra non laborabo, dummodo inter initium aliquod futurae obseruantiae habeatur. Qua in re ne vestra magnifica dominatio desit, et ut me sincere primo quoque tempore de ijs quae videbuntur edocere velit, plurimum rogo. Valeat vestra magnifica dominatio feliciter. Posonij 4. Junij 1591.

Cancellario waywodae Transsyluaniae, Wolffango Kowachoczÿ.

(Egykorú másolat a bécsi cs. államlevéltárban. Hungarica.)

VII.

1591. jún. 20.

A szász dézmaszedök számára kiadott szabályzat.

Articuli ab illustrissimo principe et domino domino Sigismundo Báthori de Somlyo vajvoda Transilvaniae et Siculorum comite etc. de decimatoribus in medio dominorum Saxonum constitutis, modo decimandi vectura decimarum, item cursoribus et itinerantibus ex consensu eorundem dominorum Saxonum. Albae Juliae die 20-ma Junii anno domini 1591. conclusi.

Találtattunk volt meg az egész szász nemzetségtől minden városoktól és székektől egynehány dolgokról az egész communitás képében, kik között nem utolsónak jelenték ezt lenni: a dézmások, kik köztök esztendőnként vagynak, minémű mód nélkül viselnék magokat, a dézmának elszállítása, kivel inkább minden rendek, a kik dézmát bírnak, kezdették volna őket bántani, minémű terhes és elviselhetlen volna nékik. A posták és egyéb utánjárók is, mely sok és haszontalan költségeket tétetnének velek; könyörögvén nékünk, hogy efféle dolgoknak occurálnánk, és oly módot találnánk benne, ki mellett ők is megmaradhatnának. Mü azért miképpen minden alattunk valóknak, úgy nékik is akarván minden időben javokat és gyarapo-

dásokat előttünk viselni és kévánságokat is minden időben megértvén, efféle szokatlan dolgoknak eltároztatásáért és az ő könnyebbségökért bizonyos rendelést, kiknek ők is consentiáltanak tettünk közöttök, hogy mind ők, s mind egyéb rendek ezután ahhoz tarthassák magokat, melyek ekképen következnek:

1. Mindenféle gabona dézma, az ő idejében meglévén a dézmálás, bétakaríttassék, a kösség azután hordja bé az övét, a meddig a szegénység az ő gabonáját bé nem hordja, addig ne tartozzék senkinek semmit csépelni.

2. A dézmát tartozik a szegénység tizedében hordani, kit vagy kévéül, vagy kalangyában adjanak meg néki.

3. A cséplés a takarodás után légyen, tizedét adván abból a cséplőknek.

4. A dézmának elvitelével, a miénktől kiválván, senkinek ne tartozzanak, hanem ha valakinek elakarják vinni, avval ők legyenek szabadok, a kikre ezelőtt volt, azokra ezután is tekéntetek lévén.

5. Az hol a communitás nagy, a dézmás kettő légyen, és csak lovak légyen, asztala a folnagynál ebéden és vacsorán két-két tál étke, ebédre két ejtel bor, vacsorára is annyi, a két lóra adjon a folnagy napjában két véka zabot, ezekért pedig a folnagynak minden dézmája megengedtessék.

6. Az hol a communitás kicsiny, a dézmás egy légyen egy lova légyen és félannyit adjanak magára és lovára, ha pedig a dézmás többed magával lenne, annál a dézmán, a ki nagy azoknak semmit ne adjon, a dézmás, ha vendégeskedni akar, az ő maga erszényére vendégeskedjék; e pedig légyen in oppidis, et pagis a városok régi szokásokban maradjanak.

7. Az hol oly dézmák vagynak, kinek egy nehány olá falu éli határát, és a plebanus s a kösség dézmaőrzésre val segítségre a közel való dézmásokat oda hívják, ilyen okokér és szükségért a dézmások elmehessenek, ha pediglen vendégeskedésért mennének, semmit ne adjanak nékik.

8. A dézmás a szegénység lován ne járjon, hanem az ő magáén, mert azért adnak zabot lovára.

9. A dézmások a bordézmának utánna, tizenötöd napnál (mely idő alatt a borok megforrhatnak) tovább ott ne maradjanak, ha tovább ott mulatnának, semmit ne adjanak nékik.

10. Senki disznaját arra az határra, a hol dézmája volt, ne hajtassa kövéretlen, kit ha valaha contumacia ductus megcselekednék, annak disznajit, ha a szegénység ott nem akarja szenvedni, szabadon megölhesse.

11. A kinek hol dézmája vagyon, annak szalmájára barmát ne hajtassa, és ott ne tartassa rajtok, de viszontag, hogy abból annak, a kié a dézma, kára ne légyen, mindenféle dézmaszalmát összecomputálván, az a communitás, az hol a dézma volt, kalongyájáért egy-egy pénzt adjon néki.

12. A dézmás nemcsak arra a quártára, a kit ő percipiál, hanem a praedicator quartájára is szabadon vigyázhasson, ha ki marháját a dézmás a tilalmasban találja, bévihesse, s megsaczoltathassa, ha szántszándékkal hajtja a pásztor reá-megbizonyosodván a dolog, egy forintot vehessen rajta.

13. A kinek pedig afféle miatt kára lészen, a folnagy az esküttekkel megbecsülvén, megelégítsék a káros embert, efféle becsűhez a dézmásnak köze ne légyen.

14. Ha mi lopott barom, vagy egyébféle gonoszul elveszett marha a dézmáláskor ott a faluban, avagy oppidumban találkozik, a dézmás attól is teljességgel üres légyen.

15. A dézmához is se polgármesternek, királybírónak, se egyebeknek semmi közök ne légyen, hanem ha ki a dézma dolgában hamisan cselekedik a várasból, avagy a székből egyet hívatván oda az esküttekbe, azzal együtt, és a praedicátorral s a folnagygyal a dézmás törvényt látván reá exequálják.

16. A szegény embernek szabad légyen buzát vinni a mezőről maga szükségére, de a dézmás és praedicátor hirekkel, és feladja a helyet, s czédulát vegyen róla.

17. Minden igaz kalongyát rakjon és jól megolvassa, mert ha abban vétek találtatik, törvény szerént büntettessenek meg.

18. A dézmás, ha kit vádol, és büntetni akarná, s a dolog ugy történt volna, hogy bizonyságokat sem egyik fél, sem másik nem állathatná róla, afféle ember a dézmás ellen hittel mentse magát.

19. Vigyázásnak okáért szabadon járhat a dézmás a szőlőben. ehetik is benne keveset kérés szerént. de ne tékozolják. a gazda is vihet szőlőt. mikor akar maga szükségire. de ha pénzen adná el. vagy városba hordaná. megbüntettessék.

20. A dézmás. ha ki ellen mit vét dézmás korában ott álljon törvényt. de ki ne adják annak először, a kié a dézma. és bocsássa emberét a törvényre. a városból is vagy székből egy eskütt hivassék oda. és mindkét felől arbitereket fogván törvény szerént. meglássák köztek. ha a dézmás convincáltatik. vagy contentálja peressét. vagy megalkudjék vele. melyet ha nem cselekedik. valakié a dézma. addig el ne hagyják azt onnét vinni. mignem minden dolgot szolgája dézmássa ott el nem igazitja és minden jó végben nem marad a megbántott féltől.

21. Ha ki dézma borát, vagy egyéb gabonáját pénzért a szegénységre akarná vetni. annak megvételével a szegénység ne tartozzék, ha pedig jó akaratjából megveszi, mind haszna, mind kára övé legyen.

22. A kik olyan salvus conductusokkal járnak, kit régen expediáltanak. affélének pénz nélkül sohul semmit ne adjanak. Ha salvus conductussok jó volna is, a mi abban vagyon irva, csak azt adják nékik.

23. A kiknek pedig semmi levelek nincsen, annak is sohult semmit pénz nélkül ne adjanak.

24. A kik a portáról lovakat hoznak, és oly salvus conductusok lészen, hogy egyet-mást adjanak nekik, affélék is egy helyen, egy napnál tovább ne mulassanak, hanem másnap onnét menten menjenek, és ne csak a szomszéd faluban, hanem illendő utat vegyenek, két vagy három mélyföldnyire, ha tovább mulatnának, ha levelek volna is, semmit ne adjanak nékik.

Mely articulusokat azon szász nemzetség kívánságára kiiratván, akartunk nékik kiadatni, hogy mind ők, s mind dézmások és utánjárók tudhassák ehez magokat tartani.

Sigismundus Báthori m. p.

(P. H.)

(A Halmágyi által vett s a m. Akad. birtokában lévő másolatról).

VIII.

1591. nov. 1—20.

A fehérvári egyetemes országgyülés törvényei.

Nos Sigismundus Bathorÿ de Somlÿo Waiuoda Transsyluaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore pręsentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod spectabiles et magnifici domini nobiles cęterique status et ordines trium nationum regni nostri Transsyluanię et partium regni Hungariae ditionis nostrę subiectarum in generalibus eorum comitijs ad diem festum omnium sanctorum hoc est primum diem mensis Novembris proxime elapsum anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo primo Albę Julię ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et pręsentauerunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi voluntate conclusos. Supplicantes nobis humilime vt nos vniuersos et singulos eos articulos omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes nostrum consensum illis prębentes beneuole accepta, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quoslibet vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transyluaniae et partium regni Hungariae ditioni huic subjectarum in generalibus eorum comitijs ad diem festum omnium sanctorum hoc est primum diem mensis Novembris anno domini millesimo, quingentesimo nonagesimo primo Albae Juliae celebratis conclusi.

Az te nagyságod közinkbe béküldött propositióiból veszszük eszünkben kegyelmes urunk, minemű szükséges okokból kénszerített nagyságod ez mostani üdőben öszvegyűjteni bennünket és az közönséges szükségeket előnkben adván, azokról

STANFORD LIBRARIES

velünk egyetemben gondot és deliberátiót venni magának. mely nagyságod jó és dicséretes indulatját miképen ennek előtte minden üdőben, azonképpen most is szemünkkel látjuk és meg is tapasztaljuk, kiért nagyságodnak mind országúl nagy hálaadással tartozunk; könyörögvén az úristennek, hogy az mint ezt az hozzánk való jó affectiót, kegyes indulatot, nagy és szorgalmatos gondviselést nagyságodban oltotta és plántálta, azonképen naponként promoveálja is és hasznosbbá. foganatosbbá tegye szegín hazánknak jovára és megmaradására. És nagyságodnak is jó hirének nevének napról napra való terjedésére és magasztalására.

(1) Miért hogy penig te nagyságod sok külömb külömbféle szükséges dolgokat ad előnkben, mi es az te nagyságod kegyelmes intése és parancsolatja szerint mindenekről szólottunk és conferáltunk, végeztünk és minden közönséges végezésünket nagyságodnak offeráltuk és az nagyságod bölcs itíletíre támasztottuk.

Legelőször peniglen követvén régi jámbor eleinknek jó példájokat, az élő istennek, kitől nagyságoddal együtt minden jónkat és megmaradásunkat tartjuk, az ő tisztességét szemünk előtt viselvén és az te nagyságod kegyelmes intését is megbecsülvén, az religio dolgáról igy szóltunk és végeztünk.

Látván te nagyságodnak nagy és bizonyos okokból való kévánságát, hogy te nagyságod lelkiesméretiben megnyughassék, azonképen mi es tanitóinkkal együtt semmi időben az mi rendünkben, állapatunkban meg ne háboríttassunk, végeztük azt, hogy te nagyságod jó maga ajánlásai és igíreti szerint az miben az meggyesi generalis gyűlésünkben való végezésünkbe megbántattunk volt, azt te nagyságod nekünk restituálja és az hová az egyszer eltolláltatott helyekre a római religió újonnan inducáltatott volt, úgymint főképen Kolosvárra, honnan te nagyságod mindjárást kivétesse és ennekutána való üdőkben semminemű közönséges helyen való ceremoniáknak peragálására és celebrálására be ne bocsáttassa.

Azonképen egyébünnen való helyekről is, ha valahova akkori meggyesi gyűlésbéli végez*(és)*ünk után noviter inducáltattanak volna, mindennemű helyekről kivitessenek, hanem te nagyságod Fejérvárott fő lakóhelyekben levő ecclesiája marad-

jon mindenképen meg nagyságodnak is bántása nélkül, kiben te nagyságod is aquiescálhasson és contentus lehessen.

Azonképen Monostoron, miérthogy gyakorlatossággal törvénynek és gyülésnek celebráltatására az isten te nagyságodat Kolosvárra viszi, legyen ott is te nagyságodnak az nagyságod lelkiismereti nyugalmára való tanitója, kiknek collegiumok ne legyen, és onnét az helyről sehova falukra imide amoda prédikálni tanitani ne menjenek, se Monostorhoz tartozó jószágokban, se egyébüvé, hanem az Monostorhoz tartozó faluk is tarthassanak oly tanitót, az miéműt ők szeretnek és akarnak tartani.

Az csikbéli klastrom több oda való helyekkel együtt, miért hogy onnét ez ideig is semminemű üdőben az római processió nem tolláltatott, az odabéli atyánkfiainak is conscientiájoknak acquiescálására maradjanak ezen állapatban, az mint ekkédig voltanak.

Ha hol penig az csiki község az mi religiónkban való prédikátorokat, tanítókat akar tartani, minden bántás nélkül és szabadon tarthasson.

Az feljűl megnevezett helyeken küvül efféle római religión való tanitók mindenünnét kivitessenek és többé semmi helyekre ne plántáltassanak, ugy mint Fogarasból, Szeszermából,[1]) Hadadból és ha valahul egyéb helyeken volnának is. Azonképen scholájok, templumok ne lehessen sohult, se nagyságod jószágában, se senkiében, hanem az meggyesi generális gyülésünkbéli végezésünk szerint az mely atyánkfiai az római religión vannak, önnön magoknak egy-egy papot tartsanak, de jószágokban kénszeritès és erőszak szerint községeket ne erőltessék.

Az recepta-religiókon valókat penig se jövedelmekben, se semminemű állapatjokban meg ne háborítsák.

Az mi penig az fejérvári mi religiónkon való ecclesiának, scholának és azokban való tanítóknak állapatjokat nézi, semmiben se személyekben, se jövedelmekben, se semminemő állapatjakban meg ne háboríttassanak.

---

[1]) Azaz: Szász-Hermányból.

Az templumnak épitésére is nagyságodnak oly gondviselése legyen, mint ezelőtt való fejedelmek idejében volt.

Magyarországban penig Váradról és az szent-egyedi szentegyházról az meggyesi articulus minden czikkelében megtartassék.

Szőllősön penig és Hajón [1]) ha nem az meggyesi generalis gyűlés után introducáltatott az catholica religió ez után is helyen maradjon, ha penig valahova annak utánna introducáltattanak volna, kivitessenek mindjárást a meggyesi articulusban megiratott büntetés alatt.

Ennekutánna is semmi új helyekre bé ne vitessenek.

(2) Az mi peniglen az te nagyságod propositiójának második részét illeti, kiben nagyságod az végbeliekre való provisior gondviselést és azokban való praesidiumoknak elrendelését adja előnkben, azokat mi es látjuk igen szükségeseknek lenni. sőt könyörgünk is nagyságodnak, hogy nagyságod egyéb fő és nagy gondjai között ezekre az végbeliekre való gondviselését, ugy, az mint indította, continuálja, és véghez is vigye, hogy azokban való vigyázások és illendő gondviselés után, nemcsak ott az végekben lakóknak, hanem itt benn is hazánkban mi magunknak békességes és csendes megmaradások lehessen.

Ezekre peniglen és egyéb külömb külömbféle ez mostani jelen való és jövendő szükségekre tudjuk mi magunk is minemű subsidiumok kévántatnak. De mivelhogy nem tagadhatjuk szegin községünknek, kinek szüntelen való tereh viselésével kellett ekkédig mindeneket supportálnunk, fogyatkozását, nagyságodnak könyörgünk, hogy te nagyságodnak ezekre kegyelmes tekinteti lévén, mind tárházának s mind az közönséges subsidiumnak, ország jövedelmének dispensálására, erogálására oly gondja legyen, hogy mindenek jó, szükséges és hasznos helyekre költessenek, kik az hová lesznek és kelnek, nagyságod arra rendeltetett jó gondviselője által jó számvétel után végére is menjen.

(3) Az többi között ezt is hasznosnak itíltük, hogy mindenféle és mindenütt való tiszttartói nagyságodnak de kiváltképen az kamara ispánok tisztek és tisztességek alatt sóval

[1]) Más példányban: Sajón.

ne kereskedjenek, hanem minden industriájokat nagyságod hasznára convertálják.

(4) Továbbá miérthogy vettük azt is eszünkben, hogy te nagyságodnak udvarában mind magának s mind az környüle való udvara népének és az szolgáló rendnek tartására sok költsége megyen, kire az te nagyságod előtt való bódog emlékezetü fejedelmeknek mind bátyjának lengyel királynak ő felségének s mind atyjának, az meghólt kegyelmes urunknak oly gondviselések volt, hogy az országbéli szász papokat megtalálván felőle, minden székekben, minden plébánusoktól egy-egy quartát kévántanak és beszedtenek esztendőnként bizonyos arendában magoknak, mely quartákat annakutánna te nagyságod egyebeknek deputálván magát megfogyatkoztatta volna, hogy nagyságod nagyobb fogyatkozásinak occurrálhasson és lehessen honnan nagyságod mind magának s mind szolgáinak, udvara népének, naponként jövőknek járóknak, vendégnépnek, kik naponként az nagyságod auláját frequentálják, prouideálhasson, te nagyságodnak azokat az minden székekben való szász plébánusoknak abalienáltatott quartájokat ismég országúl, non obstante quacunque et quibusuis facta collatione in integrum restituáljuk ea conditione et lege, hogy te nagyságod azokat az feljül megírt szükségekre tartsa és semmi üdőben senkinek, semmi okkal, se esztendőnként, se durante bene placito, se vita durante se in perpetuum ne adja és ne conferálja.

(5) Ez mellett országunknak szokását rendtartását követvén az mire ez mostani üdőnek állapotjához képest szegin községünknek terehviselésével elegek lehetünk, avval is nagyságodnak mostani szükségét tekintvén, nagyságodnak ilyen subsidiumot rendeltünk, tudniillik minden portaszám szerint 99 pénzt, melyet ez jövendő szent Lucza asszon napjára igírünk nagyságodnak fogyatkozás nélkül bészolgáltatni.

Az váradi épületre azonképen, kit kévánunk hogy te nagyságod annak módja szerint jó gondviseléssel continuáltasson, igírünk te nagyságodnak kapuszám szerint ötven pénzt.

Egyéb szükségre is, kiről te nagyságod megtaláltatott bennünket, látván azokat méltóknak lenni nagyságodnak az mennyire lehet nem akartunk megfogyatkozni, hanem rendel-

tünk azonképen kapuszám szerint huszonöt pénzt, mely hetvenöt pénzt ad festum conversionis Pauli proxime venturum igirjük nagyságodnak administráltatni.

Mely terehviselésre az székel uraink, atyánkfiai is igirik magokat.

Az szász uraink is az ő módjok szerint.

Az magyarországi uraink atyánkfiai is az egy forintot, hetvenöt pénzt kapuszám szerint az hagyott napokra nagyságodnak fogyatkozás nélkűl beszolgáltatják.

(6) Miért hogy az törvények dolgában látjuk, hogy sok abususok vannak és inducáltattak, tetszett egyenlő akaratból, hogy ennek előtte való articulusok tartása szerint juridicus processus ne turbáltassék és haladék nagyságodtól senkinek külömben ne adassék, hanem ha kik extra terminos regni et in publicis regni negotijs vannak, vagy nagyságod maga dolgában bocsátaná el, azonkivűl senkinek causája ne prorogáltassék. Ha kik ő nagyságától dilatiót és prorogatoriát extrahálnak, vagy könyörgésekkel találják ő nagyságát, az tábla lássa meg, kit vehetni elő, kit nem, ha kit az tábla törvény szerint úgy talál, hogy elől veheti, azt adjudicálják, a kit pedig nem, azt rejiciálják.

Az itílő mesterek penig series szerént itéljenek.

(7) Az quinque casusok extra seriem minden nemzetnek az ő terminusán megitíltessék.

(8) Könyörgünk ezen is nagyságodnak, hogy mikor az úristen csendességet és békességet ád, nagyságod az törvényeket minden nemzetnek az ő terminusán szolgáltassa.

Az székelységnek az ő terminusokat szolgáltatná nagyságod Vásárhelt, a mikor lehet és az nságod dolgai szenvedik.

Az nemességnek és magyarországi urainknak az helynek mivoltáért mikor te nagyságod alkalmatossága mutatja, nagyságod terminusokat Kolosváratt celebráltassa.

(9) Minthogy sok dolgok appellatióban pendeálnak, nagyságodnak könyörgünk, hogy nagyságod azokat minden nemzetek terminusa alatt megláttassa.

(10) Vannak sok panaszolkodások minden rendeknek, hogy az ispánok és királybirák tisztekben negligensek lévén, törvént nem szolgáltatnának, vannak olyak is az székelységen

való királybirák közül, kik házoknál szolgáltatnának törvént Végeztük azért, hogy minden ispánok és királybirák székes helyeken nem házoknál szolgáltassanak törvényt, az ő hivataljokban eljárjanak; ha kik penig negligensek és tisztekben el nem járnak, tisztektől priuáltassanak és nagyságod conferálja olynak, ki hivataljában nagyságodnak és törvénnek meg ne fogyatkozzék.

(11) Az noua donatiót penig de regimine officii sui az kik in pacifica possessione bonorum suorum voltanak, iuxta continentiam decreti mindennek instantiájára megadják.

(12) Végeztetett ez is, hogy ez a clausula saluo jure fisci, miérthogy minden törvény processusában mind az decretumban és minden királyok levelében inusitatum, teljességgel deleáltassék és ezután semmi donatióban vagy priuilegiumban ne irattassék.

(13) Továbbá semminemű tiszteket te nagyságod vita durante vagy perpetuo ne conferáljon, sőt ha kik volnának is, tolláltassanak és függjenek teljességgel az nagyságod arbitriomától, hogy ehez való bizodalomban gondviseletlenségre való ok ne adassék, hanem valamikor nagyságod akarja, megváltoztathassa.

(14) Miért hogy látjuk azt is, hogy az gonoszság, de főképen az ország mely igen eláradott közöttünk, kit nem egyébből vélünk lenni, hanem az büntetésnek ritka voltából, végeztük országúl, hogy az ispánok és királybirák, nem úgy, mint ennekelőtte, hanem az ő tisztekben gyorsabbak legyenek, mikor valakire ki akarnak menni, széket hirdessenek és a székből induljanak ki, kikkel két-két nemes embert bocsásson az vármegye. Az mely felé penig menni akarnak és a hol megszállanak, ne terheljék az szegin községet külömb-külömbféle fizetésekkel és gazdálkodásokkal, hanem minden kaputól adjanak két-két pénzt és minden két kaputól egy-egy tyukot és egy-egy véka zabot, szükségekre kinyeret, és lovaknak szénát. Ez kivűl semminemű üdőben az szegín községet semmire ne kénszerítsék.

(15) Esnek naponként ilyen panaszolkodások is, hogy vannak némely emberek, kik nem gondolván sem az istennek, sem az embereknek törvényével, jószágokban ótalmok alatt

STANFORD LIBRARIES

tud va orvokat tartanának, kiket miérthogy nem illik jámbornak oltalmazni, tetszett országúl, hogy ennekutána semmi rendbéli emberek, se úr, se ispán, vagy egyéb tisztbéli, se nemes ember jószágokban, se házokban efféle latrokat, orvokat, se egyéb proscriptusokat, felelőket tudva ne merészeljen tartani és patrocinálni neki. Ha penig valaki ellen megbizonyéttatik, hogy tudva tartaná és lopásával, egyéb gonoszságával élne jobbágyának, az Sigmund király decretuma continentiája szerént, ha tisztbéli ember, tisztitől priuáltassék, és olyan büntetéssel büntettessék, az mit az malefactor érdemlene.

(16) Az mely nemes ember penig afféle proscriptus embert megfog és ispán kezéhez nem adja, hanem megsaczczoltatja és elereszti, az ispán mox et de facto megbizonyodván az dology afféle nemes ember jószágán díját az elbocsátott latornak megvehesse.

(17) Biharvármegyében penig tartozzék az váradi kapitány segítséget adni az vármegye viceispáni és szolgabirói mellé az czirkáláskor.

Az czirkálás penig elsőben is az te nagyságod és az uraké jószágán kezdessék el és nemesség jószágán végeződjék el.

(18) Végeztük azt is, hogy ennekelőtte való végezésünk szerint mindenféle causák itt az nagyságod birodalmában minden székről, valami három forint felett vagyon juxta contenta decreti, nagyságod táblájára appellatióban elbocsáttassanak, mind jobbágy megkérésbeli dolog és mind egyebek mind az magyarországi vármegyékből és egyéb törvéntevő helyekről.

(19) Vannak oly tiszttartók, hogy contumacia ducti nagyságodnak egynehány mandatumára is az causát nem transmittálják. Azért az kik az nagyságod parancsolatjára ekképen nem transmittálják, az fiscalis reá hijja és de facto kétszáz forinton maradjon ellene, ki minden engedelem nélkül rajta megvétessék.

(20) Az mely causans az vármegyén causájában succumbál és az táblára appellálja és ott is revideáltatván, ha succumbál és novum judiciumot impetrál és az novum judicium mellett is succumbálván, appellálni akarna, a mint ez decretum is contineálja, el ne bocsáttassék, hanem ha mi errort committálnak procuratorok, minekelőtte transmissióját az tábla

revideálná, azelőtt éljen az novummal és cum tota serie appellálhasson.

(21) Tetszett ez is az régi articulusok tartása szerént, hogy se úr, se nemes ember, se senki, más birodalomban nagyságod hire és akaratja nélkül ne járhasson, hogy efféle szabad járásból valami veszedelem hazánkra ne következzék.

(22) Az szász nemzetség, ki hazánknak nem kisebb tagja és ornamentuma, panaszolkodott, az köztök való alá s feljárók minden rendbéliek az községnek minémű nagy terhekre, inségekre és elviselhetlen nyomorúságokra volnának, úgy annyira, hogy esztendő által effélékre való költségek az ország adaját meghaladnák, kiben ha valami határozás vagy tilalom nem lenne, rövid nap úgy elfogyatkoznának, hogy sem magoknak, sem az ország hasznára elégségesek nem lehetnének. Azért szemeink eleiben vévén ilyen nagy nyilván való oppressiójokat, végeztük egyenlő akaratból, hogy efféléknek licentiájokat erős tilalommal, jó gondviseléssel nagyságod teljességgel praecidáltassa és mindeneket efféle violentiáktól megtartóztasson. Az szegín szászságnak szabadságokat mindennel helyen tartassa, liberálja és defendáltassa nagyságod őket, kiben oportunis remediis nagyságod mindenek ellen ólhesson, de ők is efféle köztök járóknak szállásokról és élésekről pénzekért prouideáljanak.

(23) Az görögöknek ez országban való béjövoteleket és minden helyeken való szabad járásokat mindenkor veszedelmesnek láttuk és ítéltük, kiknek béjöveteleket és kereskedéseket csak az egy okból végeztük volt, hogy az török marha olcsódjék, azt penig, hogy tallért, aranyat ki ne hordjanak, megtiltottuk volt, kiből az következett, hogy mindennemű marhákat, valamit béhoznak, eldrágitották, sőt naponként nevelik árát. Evvel nem elégedvén az itt való csizmaziáktól afféle marhát nyereségre felszednek. Tetszett azért, hogy az közönséges görögök, kinek örökségek és házok az nagyságod birodalmában nincsen, azok az letévő helyeknél bellebb ne jöhessenek.

Az kiknek penig házok, örökségek az nagyságod birodalmában vagyon, azok is küljebb marhavételre az letévő helynél ne menjenek, de azok is csak török marhával kereskedje-

nek. Ha kik e kívül cselekednek, ő magok megfogassanak és marhájok elvétessék, karácsonig penig ez országból mindenestől kitakarodjanak.

(24) Tetszett az is, hogy régi végezések és az meggyesi utószori generalis gyűlésben való articulusoknak continentiája szerint, mind Magyarországban, mind Erdélyben, mind kamarákról, városokról és minden egyéb helyekről nagyságod az jobbágyokat megadassa.

Azonképen Váradról és Váradhoz tartozó jószágból az szolgabirák kérésére tartozzanak megadni.

Lugasról és ahoz tartózó jószágokból is ennek előtte való szobott *(szabott)* tereh alatt az jobbágyok megadassanak.

Azonképen Sajóról, Bethlenről, Szeszermánból, Gyaluból, Görgényből, Királyújfaluról, Abrugbányáról és ezeknek tartományokból efféle szökött jobbágyokat kiadjanak.

Az ispánok, szolgabirák efféle helyekre bémehessenek és az elszökött jobbágyokat megkérhessék és executiót tehessenek.

Zilahról, Tasnádról és ezeknek tartományából és generaliter efféle szökött jobbágyok megadassanak.

(25) Udvarbirák penig és tiszttartók efféle jobbágyok kéréseknek causáiban törvént álljanak az vármegye székin mind Erdélyben s mind Magyarországban.

(26) Végeztük azt is egyenlő akaratból, hogy az kamara-ispánok az régi végezéseknek tartása szerint minden nemes embernek háza szükségére sót adjanak és egy táska darabnak vágásáért egy sóvágónak többet ne adjanak kilencz pénznél, az felvenásáért *(felvonás)* penig egy pénzt adjanak, ne saczczoltassák azonképen mint az előbbi kamara ispánok.

Azonképen az székely urainknak is házok szükségére elegendő sót tartoznak adni.

(27) Vannak panaszolkodások az kolosvármegyebeli és hunyadvármegyebeli atyánkfiaitól, hogy az kolosmonostori és gyalai vámon magok szekerén vámot vesznek. Tetszett azért, hogy a régi szokás szerént az nemes ember szekerén vámot ne vegyenek, hanemha kereskednek, de azt is annak módja szerint vámolják, fellebb ne saczczoltassák se itt benn, se Magyarországban.

(28) Panaszolkodtak az dézmások felől is, kik főképen az székely földen minden falubéli birákon nagy saczczoltatásokat és szokatlan gazdálkodásokat cselekednének, kin hetven pénzt, kin nyolczvant vennének gazdálkodásért. Ezek felett kepéjeket is igen felemelték volna. Végeztetett, hogy az mivel az birák dézmásoknak gazdálkodhatnak, elégedjenek meg véle, feljebb semmivel ne saczczaltassák őket. Bárányokat, malaczokat tovább szent Márton napjánál rajtok ne tarthassanak. Az kepét is csak a régi mód szerint kévánják meg rajtok, törvéntelen kepével őket ne bántsák.

(29) Miérthogy némely vármegyékben az jobbágyok megkérésében ilyen abusus jött bé, hogy füstire kell menni és ott ugyan meg kell fogni, kergetni, kiből támadások is történnek. Tetszett, hogy efféle elszökött jobbágyokat az vármegyéken is és egyebütt is jószágában az földes urától bíróval megkérhessenek, vagy tiszttartójától vagy birójától és afféle jobbágyoknak megkérésében az egyéb vármegyéknek jó módjok és szokások szerint procedáljanak.

(30) Végeztetett ez is, hogy a Magyarországban valakik az nagyságod ditiójában erősséget bírnak, erősségeknek melléje jűjjenek és hol az szükség kivánja, nagyságodnak és az országnak ott szolgáljanak. Ez jöve *(sic)* gyűlésig penig melléje jőjjenek, ha nem jönnének, jószáguk confiscáltassék.

(31) Látjuk azt is, hogy az mies emberek mindent eldrágitottak, tetszett azért, hogy miképen az bódog emlékezetű István király vajdaságában ahoz rendelt főszemélyek által Szebenben meglimitáltattak volt, nagyságod ez jövő karácsonig bocsássa főemberét oda és most is ott Szebenben az akkori mód szerint és ez mostani időhöz képest mindenféle mives embereknek míveket meglimitálják.

(32) Tetszett országúl ez is, hogy nagyságod az országnak fő és közönséges dolgaiban tanácsinak deliberatiója nélkűl semmit ne cselekedjék. Az tanácsurak közűl penig ha valamelyik vagy betegsége vagy egyéb nagy dolgai miatt ide nagyságodhoz nem jöhetne, nagyságodat levele által consulálja és tetszését vegye benne.

(33) Végeztetett ez is, hogy az director proprie az megygyesi articulusok szerint csak az ő tisztiben járjon el.

(34) Miért hogy az váradi uraim az míves népnek mivekről ő közöttök mindenekről bizonyos limitatiót töttek, tetszett, hogy az a limitatió helyen maradjon és nagyságod adjon autoritást reá, hogy publicáltassék és observáltassék.

Kraszna és Középszolnok vármegye is chez tartsák magokat.

(35) A hol megyékben prédikátort tartnak, végeztetett azok felől, hogy egy avagy két személy se nemes ember, se paraszt annak fizetésétől magát ki ne vonja. Ha penig idején korán az prédicátor bérit meg nem adná, azon megye avagy falu három forint birságot vehessen rajta és az bérit is megvehesse.

(36) Tetszett ez is, hogy semminémű vadbőröket az országból ki ne vigyenek és valamely városi polgármester avagy királybiró erre gondot nem viselne, az director reá híjja és kétszáz forinton maradjon. Ezek kivül minden harminczadosok, mindenek egyebek, az kik reá találnak, efféle vadbőröket elvehessenek. Azonképen egyébféle bőröket is ki ne vihessenek.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et partium regni Hungariae nobis subjectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos universos articulos modo praemisso nobis praesentatos, praesentibus literis nostris, de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus eosdem ac omnia singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos benevole quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest, sew intererit observari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae, die vigesima mensis Novembris. Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo primo supra dicto.

(A fejedelmi pecsét helye). Lecta.

[1] Eredetije a nagy-szebeni Bruckenthal muzeumban. Art. Diaet. Auth. Transylv. s egy más eredeti dr. Teutsch superintendens úr nagy-szebeni gyűjteményében).

IX.

1592. márcz. 28.

Kopácsi Maximilián főherczegnek tanácsokat ad incognito utazását illetőleg.

Serenissime rex princeps ac domine domine mihi semper clementissime.

De discessu maiestatis vestrae ex noua ciuitate ita omnibus constat hic, ut nihil magis; quod habitu Vngarico, ea re in eam omnes uenere, etiam ij opinionem, quibus antea negotium incognitum fuit, ut putent maiestatem vestram in Vngariam esse profectam; multi in uarias eunt, uti in re noua atque inopinata fit, opiniones de hac maiestatis vestrae profectione. Scribam quod res est; legatis Sueci, qui Pragae sunt, paucos post dies, postquam huc appulissent negocium innotuit, quo eorum tractandi rationes, quantum suspicor, plurimum fuisse impeditus (sic); rei additum est commentum, eo nimirum maiestatem vestram profectam, ut adiuncto sibi cardinali Bathoreo, iter horum in regressu, si praesertim filia Archiducis Caroli nuptum regi ducatur, perturbet. Cuiauiensis, alio quidem praetextu, re audita, certum in Poloniam ad Suecum celeri cursu expediuit tabellarium. Haec quum ita sint, pro summa sua prudentia perpendere apud se maiestas vestra potest, quantam hostibus suis dederit inquirendi, peruestigandique occasionem quo maiestas vestra profecta sit, quid agat, quid moliatur, qua et quando reuersura; vnde eosdem et de itinere intercipiendo et de maiestate vestra perdenda anxie atque solicite laboraturos.

Neque existimet maiestas vestra ita clam fore regressum suum quam fuit discessus; proinde summa diligentia operam maiestas vestra det, ne dum rem clam (quod iam ad multa regna transijt) esse arbitrabitur, hac persuasione in errores labatur et quod deus optimus maximus auertat, periculum sibi ultro accersat. Triduum ante mihi a quodam Vngaro (admonitus sum, ut tacerem) dictum est, maiestatem vestram esse

apud comitem Stephanum de Bathor in arce Eced. Si tam longe maiestas vestra profecta est (qui locus quidem colloquio cum Bathoreis instituendo aptissimus est) et iam tacite circumferatur, isthic esse, aut iam fuisse, cogitare potest maiestas vestra rem amplius non posse celari. Proinde nihil consultius quam ut se maiestas vestra detegat, et diligentissimam atque exquisitam sui custodiam Cassouiae tum ex Germanis cataphractis tum ex Vngaris pro itinere faciendo constituat, et praesertim ab Eperies usque ad montem, cui nomen est lingua Vngarica, Phatra. Omnium tamen maxime sunt duo loca quae latrocinijs Polonorum possunt infestari, mons Braniazka in primo ingressu in comitatum, quod Sepusium appellatur. Hic aliquoties etiam parentis piae memoriae maiestatis vestrae literae a Polonis fuerunt interceptae tunc quum cum Stephano Bathori de Poloniae regno esset contentio; hic semel Caspar Bekős, nisi admonitus fuisset, in insidias ex uoluntate regis Stephani (nondum inter eos erat facta concordia) factas incidisset; ego perinde per exploratorem Ruberj quem in Polonia alebat, nisi admonitus fuissem Loiczouiae, eodem in loco cum literis genitoris maiestatis vestrae captus fuissem; sed fraude cognita, rustico habitu transiui. Per Sepusium praeterea, quod maiori ex parte Polono paret, tutum iter maiestas vestra habere non potest. Die ac nocte ex arce Lÿblo et praesertim in oppidis per quae maiestati vestrae transeundum est. insidiari poterunt; et quum iam illis de discessu maiestatis vestrae certo constet, crediderim clandestinas iam esse insidias factas, et ubique exploratores constituturos, qui diligentissime de tempore reditus, et quo itinere, inquirant, atque inuigilent; locus etiam a Lucina pago usque ad Hibe oppidulum propter montes syluas saepissime latrocinijs infestatur. In quibus omnibus cauendis summam ut diligentiam maiestas vestra adhibeat necesse est, loca enim ista nisi se maiestas vestra tutissima atque fidissima muniat comitiua atque custodia, insidijs Polonorum faciendis sunt satis idonea; habitu mutato per dispositos equos iter facere, ob easdem causas minus consultum uidetur. Praeterea (in qua re si erro, veniam a maiestate vestra clementer dari expeto, facit hoc singulare ac sÿncerum meum erga maiestatem vestram

studium) si nihil ex animi sententia in colloquio et praesertim de concordia cum cancellario Polonico transactum est, non alienum a sapientiae prudentiaeque laude est, cogitare omnia fuisse fricata atque ideo colloquium institutum fuisse ut explorato maiestatis vestrae animo atque omnibus, studij uoluntatisque rationibus per amicitiae simulationem cognitis, in posterum tempus omnem de Poloniae regno maiestatis vestrae conatum exactius impediant. Quid? Imo ut eiusdem uitae tollendae ij ipsi, qui colloquium expetiuerunt, et potissimum cancellarius maiore oportunitate possint insidiari. Haec eo a me scripta sunt rex serenissime, quod maiestatem vestram cum amore ac pietate ueneror, foelicissimosque rerum eiusdem successus ex animo cupio; atque utinam hoc iter felicissime succedat maiestati vestrae, unde augustissimae familiae Austriacae laus, honor, decus atque summum emolumentum succrescat. Deus optimus maximus ut diutissime maiestatem vestram incolumem conseruet, rerumque eiusdem successus adaugeat, deuotissime exopto. Pragae pridie festi Paschae 1592.

Serenissimae maiestatis vestrae.

Fidelis ac humilis seruus
Franciscus Copaczj.

Hoc mihi ultimo uenit in mentem, si maiestas vestra se deteget, diuulgandum forte erit maiestatem vestram non colloquij cum Bathoraeis, sed lustrandae illius prouinciae causa ad animi recreationem fuisse profectam.

Jegyzet. Írva Maximilián főherczegnek mint választott lengyel királynak.

(Egykorú hibás másolat Bécsben a titkos levéltárban).

X.

1592. ápr. 29.

A fehérvári országgyülés elé terjesztett irományok.

Litterae imperatoris turcarum per Mustafa csauszium Albae Juliae 1592 die 29. Aprilis illustrissimo principi exhibitae.

Erdélyi vajda isten adja minden dolgodban jódat és elömeneteledet. Ezen levelem hozzád érkezvén, így értsed, hogy én nékem és az én portámnak fejet hajtottál és ide hajlottál s mint az többi kik fejet hajtottanak, te is rabom vagy, és az én kapumhoz, ajtómhoz az miképen igazságodat mutattad én is mindenkor te reád gondot viseltem; az adót mindenkor beküldötted, de 998 esztendőbéli adódat ide nem hozták. Eddig minden hívséged, igazságod megvolt az én portámhoz, azért az én parancsolatom hozzád jutván, ez esztendőre való adódat is kíszítsd meg, ez dologért küldtem hozzád levelemet. Mustafa csausz és az dragomán mikor hozzád érkeznek, ezt a dolgot egy szálig se halaszd máról holnapra, hanem ezt készítsd meg, hívségedet, igazságodat mutasd meg: az mi abban az esztendőben hátramaradott volt, azt is héja nem lévén, mennél hamarább lehet, sietséggel küld bé tárházamba, úgy gondolkodjál, hogy ez adót, a ki hátramaradt volt, igen hamar béküldjed, ebben semmi fogás és követség nem köll. Őrizd ettől is magadat, hogy erről ide levelet irnál, vagy más módját keresnéd, mert az nem lészen. Ennek mihelyt szerit teheted és onnét elindítod, ird meg ide énnékem és az kivűl is minden dolgodat megírjad. Ez az adó, hogy odamaradott, ebből esett, hogy egy napról másra halogattad az béküldését. Ennek meg köll lenni, sem mulatság, sem haladozás ebben nem lészen, hanem mennél hamarébb lehet, ezt béküldjed. Az én levelemet meghigyed. Az más holnapban költ.

Littarae Ferhád Bassae eodom tempore et per eundem allatae.

Az erdélyi vajdának köszönetemet, barátságomat írom.

Az kigyelmed jámborságát, hívségét és szolgálatját az hatalmas csaszárnak mind eleiben adtam, megmondtam, meg is irtam és mindent az hatalmas császár megértett. Az adót mindenkor béküldte kegyelmed, de az 998-iki adó bé nem jött, kiről ne gondolkodjék kegyelmed és imide-amoda ne halaszsza, hanem szerét tegye kegyelmed. Erről pedig az hatalmas császárnak levele is ment Mustafa csausz tolmács által, és az kegyelmed kihája Gávay Miklós által, kik mikor hozzád érkeznek hidd meg azoknak szavokat és az fényes portára, az mint eddig voltál, most is hívségedet azonképen megmutas-

sad. Ennek előtte az mely adó hátramaradott, mennél hamarább lehet az hatalmas császár tárházába kegyelmed beküldje, ez a hatalmas császáré és ennek meg köll lenni. Ehhez semmi gondolkozás, sem emide, sem amoda való halogatás nem köll; ha kérdi kegyelmed, ez az adósság miért lött, ezért hogy az adónak beküldését egy napról másra halasztottátok, ezt most nem köll halasztani, hanem az hatalmas császár levelére tekéntvén, mennél hamarébb lehet, szerét tégye kegyelmed és beküldjed. Ugyanakkor költ.

Litterae imperatoris turcarum allatae per Mustafa csauszum exhibitae. Albae Juliae 1592. die 29 Aprilis.

Erdélyi vajda Báthori Zsigmond, isten adja minden jódat. Ez én levelem hozzám jutván, így értsem. Ennek előtte az én kapum sarkára levelet irtál volt, hogy megakarnál házasodni, könyörgöttél is nékem, hogy azt megengedjem, melyet énnékem az fő basa vezér előmbe adott, és én is néked megengedtem. De hogy az mely királyok ennek előtte ott Erdélyben voltak, az miképen azok ide fejet hajtottanak, hívek voltanak, te is azoknak társa egyike vagy s légy. és hogy az kik az én hitemnek ellenségi, ugy mint bécsiek, velenczések, hispanusok, flanderek, florenczialak, azokból ne házasodjál, mert soha nem engedem. Azért mikor kezedben adják az én parancsolatomat, az kit venni akarsz, honnét való légyen, az azok közűl légyen-e, kik én hozzám hajlottak, vagy ellenségem, úgy mint bécsiek, velenczések, hispanusok, flanderek és florenczialak közűl való, mert azokból feleséget venni soha nem engedem. Micsoda nemzetségből és kit akarsz venni, írd meg portámra. ezt pedig igazán megirjad. Mikor ezt megírod énnékem. én is választ tészek reá, és az mit parancsolok, ahhoz tartsad magadat, és a szerint házasodjál meg, őrizd magadat, hogy az én parancsolatom ellen semmit ne cselekedjél, így értsed. Az más holnapban költ.

(A m. k. orsz. levéltár kincstári osztálya: »Acta publica Transyluaniae 1594—98« czímű gyűjt. fol. 366.)

XI.

1592. apr. 25.

Följegyzés a fehérvári országgyülés szásztized fölötti vitájá[illegible]l.

a. a. die 25 April. Albae Juliae

Haner Hist. Mnscp. p. 7[illegible]7.

Acta Diaet.

Sig. Bathory princeps Transiluaniae celebrauit Diaetam memorabilem.

Aperiebat annus 1592 comitia Albae Juliae, in quibus magno clamore et tumultu id agebatur, ut in singulis Saxonum sedibus integrae decimarum quartae exarendatae gratis fisco per Regnicolas offerentur: quod et publico decreto statutum volebat. Obstitit vero his mascule tam superintendens Lucas Unglerus et Albertus Hutterus alias Hueth et hungaris Siveg nominatus regius judex Cibiniensis et comes nationis Saxonicae confirmatus. Hi enim bini ad faciem principis prostrati protestati sunt non esse hunc consensum trium nationum, nec se ullo modo sua privilegia piorum olim regum munificentia donata tam facile abjicere aut prostituere posse, sed et sibi necessario etiam ad sanguinis effusionem usque defendenda esse. Proinde se orare ut gentem Saxonicam e tribus non minimam paterne princeps respicat etc. Ad quae princeps respondit: se cum suis de modo pacificationis inter regnicolas et ecclesiasticos deliberaturum. Quibus praemissis tandem stetit hoc anno in comitijs Mediensibus.

(A Paystele gyűjtemenyből, a medgyesi gymnasiumban).

XII.

1592. apr. 19—26.

A gyulafehérvári országgyülés törvényei.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio waiuoda Transsylvanus et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis. Quod spec-

tabiles et magnifici domini nobiles, coeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in partialibus eorum comitijs ad diem dominicam Jubilate, hoc est decimum nonum diem mensis Aprilis proxime elapsum, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo secundo, Albae Juliae ex edicto nostro celebratis congregati,exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime, ut nos vniuersos et singulos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prębendo, beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quoslibet, ubique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungarię ditioni huic subiectarum in partialibus eorum comitijs ad diem dominicam Jubilate, hoc est decimum nonum diem mensis Aprilis, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo secundo, Albae Juliae celebratis conclusi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk fejedelmünk nagyságod közinkbe küldött izenetit, kiben adja nagyságod előnkben, minémű új és szokatlan terhek kezdettek volna ez országra szállani, kiknek eleiknek vételére és eltávoztatására, valami hazánk és magunk javáért kévántatott, semmit nem praetermittált volna nagyságod, miképpen hogy ez után is azon kegyelmes gondviselését akarná hozzánk mindenkor megtartani és mutatni, intvén arra bennünket, hogy mi es meggondolván ez mostani időnek állapatját, az dolgoknak és szükségeknek nagy voltát, az mi ez gondviseléshez kévántatnék, abban nagyságodnak, magunknak és hazánknak meg ne fogyatkoznánk. Azért megtapasztaltuk kegyelmes urunk, meg is szolgáljuk nagyságodnak minden üdőben reánk való kegyelmes gondviselését. könyörgünk nagyságodnak, hogy nagyságod ezután is

STANFORD LIBRARIES

ilyen jónkra és megmaradásunkra való gondviselését meg ne vonja tőllünk, kérvén az úristent, hogy nagyságodat segélje reá, és minden jónkra való igyekezetiben igazgassa, vezérelje úgy, ki által ezután is hazánkban csendes és békességes nyugodalmunk és megmaradásunk lehessen.

(2) Az mi penig nézi az mi subsidiumunkat, melyek az nagyságod gondviseléséhez kévántatnak, értjük mi magunk is, és mostan ugyan valóban látjuk is, az dolgoknak nagy voltát, és az időnek állapatját. Mivel hogy penig az portára való adónak idején való beszolgáltatása ezek között egyik fő dolog, arra ígírünk nagyságodnak kapuszám szerint kilenczvenkilencz pénzt az jövő junius hovának első napjára beszolgáltatni. Ezen kivől az szükségekre, kik csak ez napokban találták nagyságodat és hazánkat, ígírünk nagyságodnak ismét kapuszám szerint egy-egy forintot ez jövő julius hovának első napjára fogyatkozás nélkül beadni.

Mely terehviselésre az székely uraink atyánkfiai is egyenlőképen ígírik magokat.

Azonképpen az szász uraink is az ő módjok szerint.

Az magyarországi uraink atyánkfiai is az megírt napon minden kaputól az két forintot nagyságodnak beszolgáltatják. Könyörgünk nagyságodnak, tekintvén nagyságod szegín kösségünknek romlott állapatját, vegye jó kedvvel tőllünk; ez után is, az mire elegek leszünk, nagyságodnak és hazánknak nem akarunk semmiben megfogyatkozni.

(3) Továbbá ezen gyülekezetünkben több szükséges dolgainkról is szóllottunk. Tetszett azért először, hogy miképpen nagyságod az limitatiót véghez vitette, azt immár obseruáltassa is nagyságod mindenütt az birodalomban; mely ellen ha ki cselekednék, az nagyságod directorától citáltatván, az városbeliek in ducentis conuincáltassanak, székes helyeken penig hasonlóképpen az vármegye ispáni és királybírák büntessék. Váradon penig ha kik transgrediálnák, az bíró büntesse; ha meg nem büntetné, az director az bírót reá híhassa érette.

(4) Végeztetett ez is, hogy az ispánok az gonosztevőket mindenütt kergethessék, mind az nagyságod jószágában s mind az urakéban, nemességében, akárkiében, főképpen Bihar vár-

megyében, Krasznában, Szolnokban, Betlenben, Thasnádon, Csúcson, Királyfalván, Gyógyon, Sajó tartományában s egyebütt is, és az gonosztevőket is személyválogatás nélkül megbüntessék, és az előbbi articulusok tartása szerént minden egyéb legitima executiót is tehessenek; az mely ispán penig kedvezésből afféle helyekre be nem menne, az tisztitől priváltassék.

(5) Értjük azt is, hogy az nagyságod jószágában, főképpen Csíkban, afféle gonosztevőket meg nem büntetnének, hanem azoknak czirkálásában az királybíró külön notariust tartana, és csak birságolná őket. Tetszett azért, hogy ott is afféle abusus tolláltassék, és az gonosztevők, mint egyebünnét, onnét is kikerestessenek; az czirkálásban penig nem más valaki, hanem az hitös notarius legyen; ha az királybiró az ellen valamit tiszti kűl cselekednék, az is ab officio priváltassék.

(6) Miért hogy az székelységen, kik az kapitánoktól, kik egyébképpen, nulla rationabili de causa olyak creáltattanak lófejekké, kik mind személyekkel mind szerekkel arra elégtelenek és alkalmatlanok, végeztünk erről, hogy efféle héában való emberek, kik arra az szolgálatra elégtelenek, afféle szabadságban ne tartassanak, hanem az kapitánok innét haza menvén, az királybírákkal együtt, tizenötöd napra megmustrálják őket, szereket, szerszámokat, és ő magok személyét meglátogassák, és valakik az újonnan creált lófejek közűl arra elégteleneknek találtatnak, pro rei merito statuáljon úgy nagyságod felőllök, hogy az többi is azt látván az készen lételre inkább reá igyekezzenek.

(7) Az szolgák dolgából, úgy mint lovas legények, lovászok, inasok, szekérvezetők, béresek és egyéb akármicsoda rendbeliek legyenek, miért hogy gyakorlatossággal nagy sok injuriák, háborúságok és perpatvarok szoktak támadni, annak felette nagy kárvallások; mert találtatnak ilyen álnakok, hogy mihelt megruházza az urok, felkelnek és elszöknek, béreket esztendejek előtt felveszik és elmennek vele; ezek felett nem tudván afféle álnak szolgának mi vagyon szűében, házában valaki befogadja, ki occasiót várván, vagy lovával, vagy egyéb marhájával elszökik; végeztük azért országúl, hogy ennek utánna minden rendbeli szolgák, kik az ő esztendejeket urok-

nál jámborúl eltöltik, az ő uroktól arról levelet vegyenek, és levéllel járjanak, valamely penig levél nélkűl járna, tehát az ilyent szabad legyen mindennek megfogni, és mindaddig fogva tartani, miglen végére mehessenek, kicsoda, honnét való, és mi dolgos legyen. Ezenképpen, ha valahul efféle szolgákat széllel búdosni találnának lovastól, és ismeretlenek volnának, urokról jó számot nem adhatnának, hasonlóképpen megtartóztathassanak, még dolgoknak járásoknak végére mehetnek, hogy ebből abusus ne lehessen. Ha valaki efféle szolgának, ki esztendejét jámborúl kitöltötte volna, és el akarván hadni urát, az levelet nem akarna neki adni, hogy kedve ellen tovább tartóztathassa, tehát az ilyen szolga valamely szomszéd nemes embertől, birótól, ispánoktól, protestálván és dolgát verificálván, levelet vehessen és annélkűl ne járjon. Az ki penig állevéllel járna, ha conuincáltatik, felakasztassék.

(8) Valaki penig efféle szolgát, kinek levele nem volna, megfogadna, és valaki ezért keresnéje, díján maradjon az szolgának. Ha mely szolga esztendejét jámborúl kitöltvén, és kárt neki nem tévén, el akarna tőlle menni, és az ura nem akarna neki megfizetni, az vármegye ispáninak és királybíráknak panaszolkodjék felőlle, kik jó bizonságok által megértvén az dolgot, mox et de facto efféle szolgát tartozzék az ispán vagy királybiró, afféle nemes ember jószágából szolgálatjáról megelégíteni.

(9) Miért hogy penig az major és juhász pásztorok miatt is untalan sok kárvallások történnek, tetszett, hogy azok is, mikor idejeket kitöltik, és számot adnak, uroktól való elválásról levelet vegyenek; ha penig valaki efféle levél nélkűl való pásztort tartana, attól az kinél leszen törvént kérvén felőlle, tartozzék az is mox et de facto az olyan pásztor felől törvént és executiót is annak módja szerint szolgáltatni; ha törvént és satisfactiót nem impendálna, afféle majort és juhász pásztort megfoghasson.

(10) Végeztetett ez is, hogy ez elmúlt, itt Fejérváratt celebráltatott generalis gyűlésbeli és ezelőtt való articulusok tartása szerint senki, se úr, se nemes ember, ez országon kivől se levelével, se emberével, nagyságod híre nélkűl sohová és senkihez jártatni ne merészeljen; kire nagyságod valóban reá

is vigyáztasson, és valakik az articulus ellen ezt meg mernék cselekedni, nagyságod az artikulusokban megírt poenával meg is büntesse.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et partium regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos, modo praemisso nobis praesentatos, praesentibus literis nostris de verbo ad uerbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque et omnia ac singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest seu intererit, obseruari faciemus, imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum uigore et testimonio literarum mediante. Datum in praedicta nostra ciuitate Alba Julia, die vigesima sexta mensis Aprilis, anno dominj millesimo quingentesimo nonagesimo secundo.

(P. H.)

Lecta.

(Eredetije az erd. Muzeumban Jos. Com. Kemény Codex Auth. art. Diaet. Trans. I. köt.)

XIII.

1592. május.

Hardeggh jelentése a fehérvári aprilisi országgyülésről.

Aus Siebenbürgen wirdt Ich glaubwirtig bericht.

Nachdem der Weÿda in Siebenbürgen ain Versamblung der Landtleuth gehabt, Vnnd ainen vom Adel Ladiszlaus Salansi (Zalánczi) zu den Stenden geschickht, welcher vermeldt hat, das sein herr der Weÿda Ine zu den Stenden abgefertigt Inen anzuzeigen wie das der Türggische Keiser ainen Zauschen zu Ihme geschickht und begert ain starrkche verehrung in gellt, Alsz nemblich von einer Porrten zween Taller, welches sich vasstt auf ain hundert Tauszent Taller lauffen

wierdt, Obwol biszher dergleichen Schazung im Landt nie gewest, so khan er alls ain Vatter des Lanndts ÿe khain mitl finden, wie Sÿ sich des Türggen begern wiedersezen sollen, dann Sÿ wehren vnder des Türggen schuz, vund er helt albereit sein Hanndt in Landt, sondern Er wiszt khain ander Mitl, alsz dass Sÿ sich mit ihrem Gellt schüzen so lanng dasselbe werth, alszdan so möchc es gehen, wie der liebe Gott wöll. Derenthalber versech Er sich, die Stende werden seinen treien Rath hierinnen volgen, unnd solches guetwillig eingehen, wie Er von selbst in seinen aignen Güettern solches anfangen einzubringen und dargeben will.

Zum andern hat der Gesambte vermeldt, der Türggische Kaiser hat seinen herrn embietten lassen, das Er khaine aus Italia zum Weib nehmen soll, den Er wierdt Ime seinen ergisten feindt nehmen, khünne Ims also in khainen weeg zuegeben oder gestatten, da Er aber heÿratten will, vund khaine in Siebenburgen findt die Ime gefellt, so wöll Er Ime sein leibliche Tochter sambt dem Khünigreich Vngarn geben. Das hat also der Gesanndte offentlich den Ständen furgebracht, obwol sich die Stände Im anfang etwas gewaigert, doch lezlich solche contribution gewilligt.

(Ez irat — Hardeggh jelentésének a cs. cancelláriában készült másolata — hely és kelet nélküli, a bécsi cs. államlevélt. Hungarica.)

XIV.

1592. május 1.

Báthory Zsigmond fejdelem utasítása Bocskay István váradi kapitánynak.

Instructio ab Illustrissimo Principe domino Sigismundo Báthory de Somlyó Vaivoda Transylvaniae et comite Siculorum et magnifico Domino Stephano Bochkay de Kis-Marja Consiliario suo, supremo capitaneo Varadiensi et comiti cottus Bihariensis die 1-a Mensis May 1592 data Albae Juliae.

Látván váradi fő és végházonknak és Magyarországban való ditiónknak Bihar vármegyének bizonyos és fő gondviselés nélkül való szűk voltát, akartunk abból nékik és annak az helynek prospiciálni. Meggondolván azért Bocskay István uramnak eleitől fogva megesmért és megtapasztalt hozzánk való akaratját, hívségét és minden dolgokban való serénségét, vigyázását és jó magaviselését ezt az gondviselést teljességgel reá biztuk ennekelőtte való kapitányoknak módja, rendi szerént teljes hatalommal, elhivén azt, hogy mint egyéb időben és minden dolgokban, úgy ebben is minket és annak az földnek és az háznak hasznát, javát és megmaradását előtte viselvén, minden ereivel, tehetségével azon lészen, hogy mindenekben az dologhoz és szükséghez képest jól, szorgalmatossan és hasznossan viseli magát.

Attuk penig ezen váradi házunkat, és azt az gondviselést kezében, mától fogva esztendeig, ez ide alá megírt módok szerint.

Először azért főgondja arra lészen, hogy az kapitányságnak tisztében az várnak és az helynek semmi fogyatkozása ne essék. Az háznak őrizésére és oltalmazására ő maga éjjel, nappal reá vigyázzon és teljes erejét, tehetségét annak őrizésére és megtartására fordítsa, soha úgy el nem távozván onnét, hogy arra való gondviselésének szünete lehetne. Azonképen egyebeknek is, kik arra rendeltettenek, minden tisztben és állapotban valókkal vigyáztasson és tisztekben eljártassa őket.

Az szolgáló népet is, kiknek az helynek szolgálatjára való kötelességek vagyon, úgy igazgassa, és oly készen tartsa, hogy minden időben az szükséghez képest valahol kivántatik az szolgálatra elégek lehessenek.

Az környűl való kastélyokra is, Sákára, Bajomra, Sarkadra, Bélyre és az többire, mindazokra, kik mi számunkra valók, s mind az egyebekre azonképen gondja légyen, és az mint az bennek való szolgáló rendnek készen létét, vigyázását, s mind egyéb azoknak megőrizésére s megtartására való szükséges dolgokat úgy rendeljen, hogy azokban való fogyatkozások miatt, valami dolog ott ne történjék. Az vármegyét és az várasi népet is, az készen lételre intse, és erőltesse és az mikor

szükségesnek itéli, mindazokat s mind az szolgáló rendet megmustrálja, meglátogassa.

Az háznak építésére is, mikor annak ideje vagyon az elrendeltetett mód és szokás szerént szorgalmatos gondot viseltessen, és mindent, ahoz való dolgosokkal idején megszereztessen, hogy az épületben semmi dolog, késedelmet avagy fogyatkozást ne szerezzen.

Mindeneknek, kiknek perik az ő székén vagyon, halogatás nélkül igaz törvényt szolgáltasson, mindeneket igazságokban és törvényekben megoltalmazzon.

Miérthogy penig az hely mind az török birodalommal s mind az német párttal határos, mind az két felé való vigyázása szüntelen légyen, mindent értsen és halljon és az hírekhez képest, az mint illik, mind belső, s mind külsőképpen úgy viselje magát, minket is, az mit bizonnyal érthet, arról mindgyárást bizonyossá tégyen. Azon légyen minden úton, hogy az földet rabolástól, hódoltatástól oltalmazza, az török szomszédságát beljebb az ő határoknál ne bocsássa, minden ellenünk való szándéknak és gonosz igyekezetnek idején mindennél eleit vegye: mikor penig külső ellenségtől kivántatik, az mi birodalmunkat oltalmazni, abba úgy viselje magát, és úgy tekintsen kiljebb, hogy mindenkor az ház és hely megmaradására, oltalmára nagyobb tekénteti legyen, ebben igen cautus és circumsumspectus legyen, hogy se együnnen, se másunnan valami szerencsétlenség ott az földön és helyben rajtok ne essék.

Továbbá miérthogy az biharvármegyei főispánságot reábiztuk, kivántatik tőle, hogy abban is az ispánság tiszti, és vármegyének az ő szokása, és törvénye szerént, híven és szorgalmatossan eljárjon, köztök törvényt szolgáltasson, igazat tétessen. Az katholikus kereszténveket az ő helyekben, melyekben most vadnak, megtartsa, mindenek ellen oltalmazza.

Az mi jövedelmünknek bészolgáltatására és tisztekben hiven és igazán való eljárására mind az udvarbirót, exactorokat s mind az harminczadosokat és egyéb rendbéli szolgákat, gondviselőket reá intsen és kényszerítsen az miben penig kivántatik, segétséggel légyen nékik.

Egyéb odaki való dolgokat is, melyeket az ő tisztik nézik, reá biztunk elhivén azt, hogy mindenben azt követi, az mi

az földnek, annak az háznak javára és nékünk is hasznunkra és nyugodalmunkra lészen.

Erre penig az gondviselésre lészen tőlünk ilyen fizetése, Miképen lakása, azonképen asztala az várban lészen azon móddal és állapottal, az mint ezelőtt való kapitányok idejében volt, azt hozzá tévén, hogy abból háza népére is méltó gondviselés légyen, kire az udvarbiró tiszti szerént gondot viseljen.

Személyére minden hóra száz forint.

Ötven lóra hópénze az exactor által járjon.

Búza	böcsű	100 frt.
Bora	cub.	200
Árpa és zab . . .	böcsű	250 frt.
Bárány		200
Verő disznó		25

Szénája lovainak elegendőképen.

(A m. k. orsz. levéltár kincstári osztálya »Acta publica Transsylvaniae 1594—1598« című gyűjt. 366—7. lapjain).

XV.

1592. szept. 20—25.

A gyula-fehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismvndus Bathorj de Somlio vajuoda Transsyluanię et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis, quod spectabiles et magnifici domini nobiles, caeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transsyluaniae et partium regni Hungariae, ditioni nostrae subiectarum, in partialibus eorum comitijs ad diem dominicam proximam ante festum sancti Matthaei apostoli, hoc est, vigesimum diem mensis Septembris proxime elapsum, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo secundo, Albae Juliae ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos, in eisdem comitijs, paribus eorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, vt nos vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem con-

STANFORD LIBRARIES

tenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis prębendo, beneuole acceptare, aprobare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsj obseruare, quam per alios quoslibet, vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditioni huic subiectarum, in partialibus eorum comitijs ad diem dominicam proximam ante festum sancti Matthaei apostoli, hoc est vigesimum diem mensis Septembris anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo secundo Albae Juliae celebratis conclusi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk, az nagyságod közinkbe küldött propositiójából nagyságodnak mindenekre, melyek közönséges jónkat, állapotunkat és megmaradásunkat kévánták, szorgalmatos gondviselését, és hogy ezután is nagyságodnak ez volna fő intentiója, mint lehetne csendes és békességes megmaradásunk, kévánván nagyságod tőllünk, hogy előnkben vévén az nagyságod ebben való gondviseléséhez mi volna szükséges, abban úgy viselnők nagyságodhoz magunkat, hogy ez után is mindenekre, melyek az időhez és szükséghez képest occurálhatnának, nagyságod elégséges lehetne. Azért megszolgáljuk nagyságodnak mint kegyelmes urunknak nagyságodnak ilyen hozzánk való affectióját, és csendes megmaradásunkról való gondolkodását, kinek miképpen hogy ekkédig mindenkor jó successussát érzettük, kérjük az uristent, hogy nagyságodat ez után is segitse reá, ilyen jó igyekezetit szerencsésitse, lehessen ez után is mindenkor békességes nyugodalmunk az nagyságod szárnya alatt hazánkban.

(2) Az mi penig nézi az mi ehöz való segítségünket, noha látjuk szegín kösségünknek ez előtt való szük idők miatt fogyatkozásokat, mindazáltal ezt is ebben nem tekinthetjük. hanem igírünk nagyságodnak udvara népe tartására kapuszám szerint kilenczven kilencz pénzt ez jövő szent Márton napjára éppen beszolgáltatni.

Azonképpen az váradi épületre is, kit kévánunk, hogy nagyságod continuáltasson, és egyéb szükségekre igírűnk nagyságodnak kapuszám szerint hetvenöt pénzt ez jövő vizkereszt napjára fogyatkozás nélkűl beadni.

Mely terehviselésre az székel uraink atyánkfiai is hasonlóképpen igírik magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerint.

Az magyarországi uraink atyánkfiai is az hagyott napokra nagyságodnak kapuszám szerint az egy forintot, hetvenöt pénzt éppen beszolgáltatják.

(3) Továbbá végeztük, hogy az vásári eladó marháknak és míveknek limitatiója, ki ez előtt való generalis gyűlésben lőn, és végeztetetett, ez után is azonképpen, és ugyanazon büntetések alatt, minden helyeken obseruáltassék.

(4) Mivelhogy penig ez mostani időnek állapatja, melyet nagyságod előnkben adott, készen létünket kévánja, tetszett, hogy ez jövő november havának első napján minden rendek az előbbi articulusok tartása szerint székes helyeken lovagokkal gyalogokkal megmustráljanak; ha kik készületleneknek és negligenseknek találtatnának, módja szerint megbüntettessenek.

(5) Végeztük ezt is, hogy az ispánok, királbírák, és egyéb helyeken való polgármesterek, bírák, az gonosztevők czírkálására kimenjenek és tisztekben szorgalmatosan eljárjanak; senki orvot és egyéb gonosztévőt ez előtt megírt articulusokban való tereh alatt saczczoltatni ne merjen.

Ha egyik vármegyéből az gonosztévő más vármegyébe szaladna, hát az onnan való ispán az másiknak az gonosztévőt kiadja, és az osztán kergettesse s érdeme szerint meg is büntesse.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum, et partium regni Hungarię ditioni huic subjectarum fauenter exaudita et admissa praescriptos uniuersos articulos modo praemisso nobis presentatos, presentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, approbauimus, ratificauimus, acceptauimus et confirmauimus, offerentes nos beneuole quod

praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet quorum interest seu intererit, ubique in ditione nostra obseruari faciemus, imo acceptamus, approbamus ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in praedicta ciuitate nostra Alba Julia, die vigesima quinta mensis Septembris, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo secundo, supradicto.

(P. H.)

Lecta.

(Eredetije az erd. Múzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authen. Art. Diaet. Trans. I. köt.).

XVI.

1592. szept. 25.

Utasítás Sibrik Gáspárnak, a Moldovába küldött hadak fővezérének.

Instructio pro Casparo Sibrik generali exercitus in subsidium Aronis vajuodae Moldauiae missi capitaneo anno 1592 die 25 Septembris data Albae Juliae.

Miérthogy az császár parancsolatjából Áron vajdának is solo megtalálására és kérésére bizonyos számú hadakozó népünket, mind lovagot, gyalogot kellett Moldavában készitenünk és bocsátanunk, megnyugodván Sibrik Gáspárnak udvari hadnagyunknak hívségében, az hadakozó dolgokban való industriájában, jó gondviselésében, vigyázásában, erre az gondviselésre, s az hadnak bevitelére, sőt az vajda mellett az szükséghez képest való forgolódásra őtet biztuk, mindenek előtt őtet hagytuk oly tekéntettel és potestással, hogy minden rendek, mind lovag, gyalogok valakiket alája választottunk, ő tőle hallgassanak, mint főhadnagyokat úgy tartsák, böcsüljék, szavátfogadják; ő is peniglen mindenekben úgy viselje magát, hogy megbecsülvén azt a mire biztuk, mindenben tisztinek, hivataljának eleget tegyen. Az hadat békével és csendességgel hor-

dozza, kártételtől, kapdosástól őket megtartóztassa, az hadakozásnak módja és rendi szerint, mind vigyázásban s mind egyéb szolgálatnak rendiben úgy hordozza, s úgy igazgassa őket, hogy semmiben miattok fogyatkozás ne essék, hanem az mivégre oda bocsátottuk őket, t. i. hogy Áron vajdának az ellenségét, kik országát invadálták, székit occupálták, azokat onnan kiigazítsa, az vajdát székiben ültessék, abban jól és hasznosan forgolódván és mindeneket az isten segétségéből végh ez vivén, jó hírrel, névvel békével megtérhessenek, abban semmit hátra ne hagyjanak, mindenben híven és szorgalmatosan minden kár és fogyatkozás nélkül eljárjanak.

Először azért rendeltünk alája innen udvarunkból bizonyos számú lovagot, kikkel innen elindulván menjen az Háromszékre.

Mikor oda jut, ott aztán Tholdy Istvántól, s Mikes Benedektől előkérvén, mind lovagnak, gyalognak, kiket ők ez napokban ott megmustráltattanak, regestrumát és ugyan vélek egyetemben az regestrum szerént, mind lovagot, gyalogot újjabban előhívatván, így cselekedjék. Az három háromszéki főnépeket, kik nagyobb részére külön-külön leveleket is irtunk, mind fölvegye és melléje számlálja, jól meglátván, hogy mind szekerekkel, szolgákkal, lovakkal az úthoz és az szükséghez képest jól és helyen legyenek.

Azonképen az lófejeket is azon formán előállattassa és meglássa és így aztán, mind főnépekből s lófőejekből annyit válaszszon, hogy az száma 800 lovagra teljék, kiket jó rendbe állatván, annak módja szerént elvigyen véle és az udvari lovaginkkal együtt, az lovaghad, az kinek véle kell lenni, azokkal egyetemben, kiket egyéb helyekről is melléje rendeltünk, kiknek mind neveket, számokat eleiben adtuk, ez légyen. Az gyaloghadat penig ezt rendeltük melléje. Az Háromszékben az mennyi szabados veres drabont vagyon, azok mind fejenként véle legyenek, kiknek számok, az mind nekünk ide az mustra után megirták, 446 drabantot tészen, Csik-Gyergyó-Kászon-Széki drabantok is mellette lészen, kik számok 354 drabant.

Azonképen az brassaiaknak 200 fekete drabantjok, kik egy summában 1000 drabantot tésznek. Mindezeknek előtte járóul rendeltük Karácsony Tamást, hogy ő legyen főkapitányok, de úgy

hogy mindenben azért tőle hallgassan. Bocsáttuk két udvari hadnagyunkat is melléje, Somogyi Sebestyént s Nagy Ádámot, hogy az miben kivántatik, mellette legyenek és az minemő állítja őket Krácsony Tamás, abban szolgáljanak.

Brassóból visznek négy taraczkot s egy seregbontót elegendő porral és gólyóbissal, mindezekre méltó és illendő gondviselés légyen.

Hogy peniglen jobb módja lehessen az hadnak gondviselésében és igazgatásában adtuk melléje vicehadnagyul Tholdy Istvánt, kivel az mint illik egyetértsen, és egyéb fő dolgainkat is, kik az hadakozásban forgottak, megbecsülvén, minden előtte való dolgokról vélek szólván, végezvén, mindenben az mint jobbnak s hasznosabbnak ítélik, úgy procedáljanak.

Onnan az helyből elsőben megindúlván az moldovai határ felé menjenek és Lemhényen megszállván, addig onnan el ne mozduljanak, még innen tőlünk tanúságok nem lészen.

Oda az határban, az moldvai vajda, az mint nékünk értésünkre adta, pénzt küld eleinkben, kivel az hadnak megfizetvén, azután az mikor innen hírt tészünk felőle, úgy induljanak be Moldvába, hogy ott legfőbb gondja arra légyen, hogy az hadat jó renddel viselje, jó kímeket tartson, előljárókat bocsásson valahol jár és valahová mégyen, jó idején megértse, minémü útja lehessen és mindenhez mint kellessék készíteni magát, hogy semmi véletlen dolog, ha lehet rajtok ne történjék.

Azután, ha Áron vajdával összetalálkoznak, és ha az moldovai és török haddal kelletik, az ellenség felé mennek, azon légyen, hogy az mi hadunk külön és magának járjon, külön szálljon és semmiben az idegen hadakkal, népekkel össze ne vegyeledjék, hogy valami összeveszés, egymásra való támadás köztök ne essék. Azonképen minden egyéb dologban azt viselje és előtte arra légyen legfőbb gondja, hogy az mi hadunknak valami okból és szerencsétlenségből kára és veszedelme ne essék. Egyebeket és mindeneket az ő godviselésére, vigyázására, okosságára és emberségére hagytunk, úgy hogy mindeneket, valamelyek ott viseltetnek, nékünk gyakorlottsággal értésünkre adjon és ha mi oly difficultásokat, nehéz dolgot látna előtte, semmiben ne hirtelenkedjék, hanem ha lehetséges és az idő szenvedi.

tőlünk is értsen felőle. Noha pedig ezelőtt ugy végeztük vala, hogy Lemhénél megtartóznának és onnan való elindulásunkról tőlünk várnának, de miért hogy értjük immár az ellenségnek állapotját és újabban instálnak is nálunk az segítség elküldése felől ott semmit se mulassanak, hanem menten menjenek, és a mit az dolog mutat, ahoz tartsák magokat.

(A m. k. orsz. levéltár kincstári osztálya »Acta publica Transylvaniae ab anno 1594—1598.« czimű gyüjteményének 85—87 lljain.)

XVII.

1593. ápr. 25—29.

A gyula-fehérvári országgyülés végzései.

Nos Sigismundus Bathory de Somlio, Princeps Transsyluaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod spectabiles et magnifici domini nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transsyluaniae, et partium regni Hungariae ditioni videlicet nostrae subiectarum, in partialibus eorum comitijs, ad diem Dominicum Quasimodo, hoc est vigesimum quintum diem mensis Aprillis proxime elapsum, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo tertio, hic Albae Juliae, ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt quosdam infrascriptos articulos, in eisdem comitijs partialibus paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime, vt nos vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum illis consensum prębendo, beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quoslibet vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsyluanię et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum in partialibus eorum comitijs ad diem

Dominicum Quasimodo hoc est XXV. diem mensis Aprillis anno domini M.D.XCIII. hic Albae Juliae celebratis conclusi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk nagyságodnak közinkbe küldött izenetiből főokát, miért kelletett volna mostani üdőben nagyságodnak bennünket ide gyűjteni. Tudniillik adja nagyságod kegyelmesen előnkbe, hogy a minémű mediumokkal isten után ekkédig békességünket, megmaradásunkat redimáltuk, arra nagyságodnak ezután is, mint ez előtt, szorgalmatos gondja viselése volna, intvén nagyságod bennünket, hogy mi es ez üdőnek e mostani állapatjához és az szükséghez képest semmiben az nagyságod reánk és hazánkra való gondviselését meg ne késleljük, holott az késedelem hasznunkra nem volna. Azért az nagyságod reánk és hazánkra való kegyelmes gondviselését minden üdőbe megtapasztaltuk, és megszolgáljuk nagyságodnak. Könyörgünk is nagyságodnak, hogy nagyságod azt ne tágítsa hozzánk ez után is, kérvén az úristent, hogy nagyságodat segélje reá, és minden jókra való igyekezetiben igazgassa hazánknak megmaradására és csendességére.

(2) A mi pedig a mi subsidiumonkat nézi, ki az nagyságod gondviseléséhez kévántatik, noha látjuk szegény kösségünknek fogyatkozásokat, mindazáltal tudván azt, minémű új és szokatlan terhek kezdettek az országra szállani, és hogy a mi megmaradásunk kiválképpen az adományban áll, mint ezelőtt úgy mostan is magunknak és hazánknak nem akarunk megfogyatkozni.

Igírünk azért nagyságodnak az portára való adóra 99 pénzt ez jövő junius havának első napjára bészolgáltatni.

Ezen kivűl egyéb szükségekre, kik nagyságodat és hazánkat naponként találják, igírünk nagyságodnak esmét kapu szám szerént egy-egy forintot ez jövendő szent Jakab apostol napjára fogyatkozás nélkül béküldeni.

Mely terehviselésre az székely uraink atyánkfiai es igírik magokat.

Azonképpen az szász uraim is az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraink atyánkfiai es az megirt napokra minden kaputól az két-két forintot nagyságodnak bészolgáltatják.

Könyörgünk nagyságodnak, nagyságod megtekintvén szegény kösségünknek számtalan sok szükségeket, vegye kegyelmesen, hogy ennekutánna is az mely szükségek occurrálnak, lehessenek elégségesek az terehviselésre.

(3) Továbbá a minémű limitatiót nagyságod kegyelmes akaratjából az elmúlt esztendőbe publicáltatott vala, miért hogy az sohol semmi helyeken nem obseruáltatik, nekünk nagy fogyatkozásunkra, holott mindenféle mívet kétszer árrán kell megvennünk: tetszett, hogy nagyságod kegyelmes gondviselésével obiciáljon ennek a mi fogyatkozásunknak, és nagyságod mindennel obseruáltassa az limitatiót az előbbi articulusban megnevezett büntetések alatt.

(4) Miért hogy a varga mesterek is az vásárra való mívelést elhagyván, mind forint számra mívelnek, és az sarut más országba hordják, végeztetett, hogy ennek utánna afféle mívet ez országból ki ne vihessenek. Azonképpen az szűrt is az régi articulusok tartása szerént ki ne vigyék; kiről nagyságod parancsoljon az harminczadokra, hogy arra reá vigyázzanak, és a kik afélét ki akarnának vinni, elvehessék tűlle mind az harminczadosok s mind egyebek, a kik reá találnak.

(5) Értjük azt is az míves emberek panaszszából, hogy az külső helyeken nem adnák a bőrt az limitatió szerént. Tetszett azért, hogy nagyságod is, az nagyságod jószágában is, és egyebütt is, mind urak és egyéb rendek jószágába, vármegyéken, székeken obseruáltassa az limitatiót, és se városokon, se falukon az limitatiónál feljebb ne merészeljék adni a bőrt. A kik feljebb adnák, az ispánok azokat tizenkét forinttal büntethessék meg.

(6) Az útakra való vigyázásból is nagy fogyatkozásunkat esmerjük, holott hivalkodó jobbágyaink nagy sereggel összegyűlvén s felkelvén menten mennek az oláh országokba, sőt a kik valami gonoszságot cselekesznek is, szabadon mennek oda. Tetszett, hogy ezután az útakra nagyobb gondviselés legyen, és nagyságod parancsoljon várhegyi kapitányának, brassaiaknak, beszterczeieknek és minden arra a földre való tisztartóknak, hogy az útakra vigyázzanak, és senkit ezután nagyságod levele nélkül ki ne bocsássanak, ha ki afélét kaphatnak, megbüntessék.

(7) Mivelhogy nyers bárányбőrökkel és egyéb bőrökkel is, olyak is, kik nem míves emberek, és kiváltképpen az görögök kereskednek, tetszett, hogy a kik nem míves emberek, affele bőrökkel ne kereskedhessenek, és más országba ne vigyék; a kik azt akarják cselekedni, szabad legyen bőröket elvenni.

(8) Az rácz papok és az oláh pispök is miért hogy az ő religiójokon való papoknak visitálásába és czirkálásába nem csak azt követik, a mi az ő tisztek volna, hanem gyakorta az ispánok tisztibe is avatnák magokat: végeztük, hogy affele oláh papok az előbbi articulusok szerént visitáljanak és járjanak tisztekben, kiknek csak szinte az papokhoz legyen közök, az oláh szegénységhez semmi közöket ne tartsák, hanem az ispánok tisztek szerént procedáljanak mindenekben.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum et partium regni Hungariae nobis subiectarum fauenter exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus litteris nostris de uerbo ad uerbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet, ubique per ditionem nostram firmiter obseruari faciemus, imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in dicta ciuitate nostra Alba Julia die uigesima nona mensis Aprillis, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo tertio.

(P. H.)

Lecta.

(Eredetije az erd. muzeumban. Jos. Com. Kemény Codex authent. Art. Diaet. Trans. I. köt.)

XVIII.

1593. szept. 1—10.

A fehérvári egyetemes országgyülés törvényei.

Nos Sigismundus Báthori de Somlio princeps Transyluanię et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod spectabiles et magnifici domini nobiles, caeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transyluaniae, et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitijs ad primum diem Septembris proxime elapsum, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo tertio Albae Juliae ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt nobis et praesentauerunt quosdam infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, vt nos eos articulos omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes nostrum illis consensum praebendo beneuole acceptare, approbare, ratificare, et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam ubique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. — Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitijs ad diem primum Septembris, anno domini M.D.XCIII. Albae Juliae celebratis conclusi.

(1) Az nagyságod közinkbe küldött izenetit megértettük, melyben adja nagyságod elönkbe kegyelmesen, minémü szokatlan és véletlen dolgok találták volna nagyságodat és hazánkat nagy hirtelen, tudniillik az császár hadának nagy készületi, indúlatja, és az mellett az császárnak külömb-külömbféle kévánsága; intvén nagyságod bennünket, hogy mi es meggondolván az mostani üdönek állapatját, azonképpen az dolgoknak és szükségeknek nagy voltát, úgy szóllanánk és végeznénk felölle, hogy nagyságod is ahhozképest velünk egye-

temben tudna közönséges hazánknak es megmaradására idején gondot viselni, offerálván nagyságod magát, hogy az mire az isten nagyságodnak elégséget ad, semmiben nagyságod hazánknak nem akar megfogyatkozni.

Mely nagyságod reánk és hazánkra való gondja viselését miképpen hogy ez előtt is mindenkor megmutatta nagyságod hozzánk, kit megszolgálunk nagyságodnak mint kegyelmes urunknak. Könyörgünk nagyságodnak, nagyságod ez mostani üdőben is megmaradásunkra való kegyelmes gondjaviselését ne vonja meg tőllünk, kérvén az úristent, hogy nagyságodat minden jókra való ügyekezetiben igazgassa, vezérelje, minden dolgaiban megáldja, hogy az nagyságod kegyelmes gondja viselése által mind hazánk eléhbi állapatban csendességben megmaradhasson, s mind penig mi maguuknak is békességes és nyugodalmas megmaradásunk lehessen.

(2) Értjük azt is kegyelmes urunk az nagyságod propositiójából, hogy az közönséges szükségnek gondja viselésére te nagyságod kéván pénzbeli subsidiumat. Noha nem tagadhatjuk szegény kösségünknek sok rendbeli fogyatkozásokat, melyet méltán szenvedünk ő szent fölségétől időnknek nagy sok alkalmatlansági miatt: mindazáltal úgy mint kik semmi üdőben meg nem fogyatkoztunk sem nagyságodnak, sem hazánknak, mostan is azonképpen készek vagyunk minden terhet viselnünk, és életünk mellett és nagyságod mellett magunk és szegény kösségünk marháját is költenünk.

Annak okáért igírőnk te nagyságodnak udvarának és egyébb szükségeknek gondviselésére az nemességtől minden kaputól kilenczven kilencz pénzt ez jövő tizenegyezer szűzek napjára beszolgáltatni.

Mely tereh viselésre az székely uraink atyánkfiai is igírik magokat.

Azonképpen az szász uraim is az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraink atyánkfiai es az megírt napra minden kaputól az kilenczven kilencz pénzt nagyságodnak beszolgáltatják.

Az mellett az váradi háznak szükséges épületit, arra is *)

*) A Barcsay példányban: épületire.

igírőnk kapuszám szerint ötven-ötven pénzt ez jövendő szent Lucza asszony napjára beszolgáltatni, kire ígírik magokat az székely uraim is, szász uraim, magyarországiakkal egyetemben. Könyörögvén nagyságodnak, hogy nagyságod azt annak az háznak olyan szükséges épületire fordíttassa, és egyéb odavaló dolgokra is, melyek afféle végházakban kévántatnak, viseltessen szorgalmatos gondot.

(3) Könyörgünk azon is nagyságodnak mint kegyelmes urunknak, hogy te nagyságod eleinek jó példája szerént értse meg mind jövedelmének s mind költségének summáját, és fordítsa nagyságod mindenféle és hasonló országnak jövedelmét az igen szükséges és elmulhatlan dolgokra, és computáljon el mindenféle superfluus sumptust és haszontalan költséget, hogy így te nagyságod is elég lehessen az közönséges gondviselésre, mi es penig ez után is nagy örömmel mindenünket offerálhassuk minden üdőben az közönséges szükségre.

Minthogy penig látjuk az istennek felgerjedett haragját, kiből vagyon ellenségünknek reánk feltátott való*) gonosz szándéka, hogy azon kegyelmes istennek segítségéből mind te nagyságodnak s mind édes hazánknak az üdőnek mi volta szerént meg ne fogyatkozzunk, és mind adománynyal s mind fegyverrel, az mibe az úristen ő szent felsége eléggé tölt, gondot viselhessünk, kénszeríttettünk új és szokatlan tereh viselésre ez egy úttal mennünk.

Végeztük ezért ezt egyenlő akaratból, hogy ez országban és Magyarországban az ő nagysága birodalmában urak és nemes rendek ez esztendőbeli majorságokból, buzából, minden kalongyájokat egy-egy pénzzel megváltsák.

Azonképpen az ő nagysága udvari házaiban való majorságiból az tisztartók megadják.

Az mely nemes ember várasban laknék és vetése nem volna, az város közibe rótassék.

Azonképpen minden szabadosok, exemptusok, nagyságodé és egyéb városban való drabantok, kik uroknak és ő nagyságának dézmát nem adnak, azok minden búza majorságok kalongyáját egy-egy pénzzel váltsák meg.

*) A Barcsay-féle példányban: reánk felindíttatott.

STANFORD LIBRARIES

Az kösség pedig, mind ő nagyságáé, uraké, nemességé, székelységé és szászságé, valakik dézmát adnak, azok öt kalongya búzájokat váltsák meg egy pénzen.

Az oláhság penig, noha dézmát nem ad, de búzájának majorságából öt kalongyát egy-egy pénzzel váltsanak meg. Az oláh papok is azonképen.

Az mely magyarnak, oláknak, és kösség rendnek, és egyéb nemzetnek szántása nem volna, hanem barmot, juhot és egyéb afféle lábos marhát tartana, azok öreg barmokat egy-egy pénzzel váltsák meg, három juhot és kecskét hármat egy pénzen, öt disznót egy-egy pénzen.

Az kinek sem lábas marhája, sem vetése nincsen, hanem kölese vagy rozsa vagyon, ugyan úgy váltsa meg, mint az búzát.

Ha zabja vagyon, két kalongyától adjon annyit, mennyi egy kalongya búzától esnék.

Ha sem búzavetése, sem marhája nincsen, személyét öt pénzen váltsa meg, ha kezével munkát teszen.

Az szász plébánosok majorságokat és dézmájokat egy-pénzen váltsák meg kalongyájok számát.

Az bányák, Nagy-Bánya, Felső-Bánya, Kőrös-Bánya, Abrug-Bánya, Offen-Bánya, Zalatna-Bánya, két annyit fizessenek, valamennyi ravason voltanak, vagy az kiknek ravások nem volt volna, úgy mint Nagy-Bánya, azok az szokott fizetéshez képest két annyit adjanak, úgy mint Nagy-Bánya három száz forintot fizessen, Felső-Bánya ötven frtot.

Az hódolt faluk és városok immunisek legyenek az kalongyájok váltásától.

Az szászság kössége ezen rendtartással az ő váltságokat székeshelyre vigyék be, melyet hitös személyek szedjenek, és regestrom szerént az conseruátorok kezében Kolosvárra bevigyék, kikhez ha kétség volna, hitök szerint megesküttethessék.

Az szász plébánosok is azonképpen capitulum szerént ketten ketten Kolosvárra az conseruátorok kezében vigyék.

Az hat szász város, Szeben, Brassó, Medgyes, Besztercze, Segesvár, Szász-Sebes, azok egy summában tízezer forintot adjanak, úgy hogy Brassóra két ezer forintnál többet ne vessenek.

Kolosvár adjon kétezer forintot.

Torda adjon ezer forintot.

Deés adjon ötszáz forintot.

Székely-Vásárhely adjon ötszáz forintot.

Enyed adjon kétszáz forintot.

Fejérvári görög, olasz és német kereskedő ember, az ki szekérrel jár, adjon tíz-tíz forintot.

Az ki penig csak lova hátán viseli marháját, adjon öt-öt forintot. melyet az fehérvári biró szedjen fel hiti szerént, és Kolosvárra az conseruátorok kezébe szolgáltassa.

Egyéb városokban lévő görög, olasz és német kereskedő embereken azon városbeli bírák az feljűl megírt mód szerént*) Kolosvárra beszolgáltassák.

Az mely parasztember igaz számot nem ad búzájáról, végére menvén az pénzszedők, valamivel több lenne, azt mind elfoglalják; azonképpen büntettessenek az drabantok is.

Az fejérvári míves emberek, kiknek búza vetések nincsen, de házok vagyon, azok egy-egy forintot adjanak, az kiknek házok nincsen, ötven-ötven pénzt.

Az mely nemes ember penig meg nem becsűlné magát, és igazán meg nem mondaná, és megczirkálnák, tizenkét forint legyen az büntetése, melyet mindjárást és csak simpliciter egy viceispán és egy szolgabiró nullo iuris remedio obstante megvehesse rajta, és az legyen az pénzszedőé és az exactoroké.

(4) Ez az summa mikoron összegyűl, Kolosváratt három conseruátor kezében legyen, kiket itt az ország megnevez, és kik az kiírt hüt szerént megesküdjenek, hogy azt a pénzt, valami kezekben megyen, soha semmi üdőben valameddig az ország kezekben hagyja, sem magok szűkségére el nem költik, sem egyebek kérésére, kévánságára, akar kik legyenek, tehetségek szerént kézben nem adják, sem penig más dologra nem költik, bannm valamikor költésnek kell lenni, az egész tanácsnak levelek leszen, és az mellett az három nemzetből négy-négy személynek, kik semminémű közönséges ezkédig szokott szükségre ne fordítsák, hanem új dolog szokatlan do-

*) Innen kimaradt; »az ravást megvegyék«, mely a Halmágyi-féle példányban ben van.

log ha mi találna, minthogy most is talált, arra fordítsák közönséges és egy értelemből.

(5) Valaki penig ez végezést transgrediálná, violálná, transgrediálni és violálni igyekeznék. és külön dologra fordítaná, az perpetuus infamis és notorius legyen, kit úgy mint törvénben estűl mindenütt szemére vethessenek, és se fejedelem, se az ország gratiája ne használjon neki, és ne restituáltassék.

Az conseruátorok penig számot adjanak az országtól való delegatusoknak, kik ha számot nem adhatnának, marhájokhoz, jószágokhoz nyúlhassanak; ha az nem lenne elég, személyekhez is hozzá nyulhassanak.

Fizetések penig mindeniknek három-három száz forint lészen, és egy hütös secretarius legyen mellettek, kinek száz forint fizetése legyen ez mostani esztendőben. Esztendejek eltelvén, az ország deliberáljon azután felőle.

Az napja ennek beszolgáltatásának az pénzszedők kezébe szent Gál napja legyen.

Az pénzszedők penig Kolosvárra az conseruátorok kezébe szolgáltassák ad primum diem Nouembris.

Az nemesség közűl választottuk conseruátorrá Kendi Gábor uramat.

Az székelység közűl penig Siger János uramat.

Az szászság közűl penig szebeni királybíró Siveg Albertet.

Az hütös secretarius legyen Trauszner Lukács deák a kolosvári.

Ez mostani gyűlésnek vége lévén, az ispánok széket üljenek, azonképpen egyéb tisztbeli népek, kik arra válogattattak és meghírdessék ezt az contributiót minden helyekre és mindenfelé, hogy mindenek fogyatkozás nélkűl hozzá tartozhassanak.

Az városokon penig polgármesterek, királbírák és egyéb tisztbeli emberek ettől szabadosok ne legyenek, hanem ők is értékek szerint fizessenek.

Helye az repositumnak Kolosvár legyen az Bornemissza Gergely házánál, kiről méltó conuentiót tegyenek az conser

vátorok, az bíró penig az tanácscsal egyetemben szorgalmatos gondot viseljen ennek őrzésére.

Az kik az extraordinariumot beveszik minden úrnak és nemesnek egy-egy pénz legyen czédula váltsága. Egész falvúl penig az czédula váltság legyen két pénz. *)

(6) Ha mikor alkalmatosság leszen az pénz elváltásra, authoritások legyen az conseruátoroknak aranyat tallért váltani, az mennél olcsóbban hozzá férnek, ha külömben nem lehet, az aranyat egy forintért hatvan pénzért,**) az tallért egy forintért tíz pénzért.

Ha kit az ispán uraim és az vármegye az pénz felszedésére rendelne és fel nem akarná venni, az ispán és szolgabiró vegyen az olyan contumaciáért mindjárást jószágán száz gírát és mást válasszon helyébe.

Ha valamelyik vagy az conservátorok közűl, vagy az consultorok közűl, kit isten eltávoztasson, megtörténnék halni, tehát az első gyűlésig ugyanezen állapatban maradjon az dolog, akkor isten akaratjából végezzenek országúl felőlle.

(7) Miért penig hogy értjük azt is, hogy az kik kezében az ő nagysága jövedelme és az országé jár, azok teljes és egész számot nem adnak, sőt mikor ő nagysága hívatja is, nem comparealnak és nem sistálják magokat, arról azért igy szóltunk, hogy ő nagysága azokat missilissel hivassa, napot tévén nekik, kire ha eljönnek és elegedendő számot adnak, jó; ha penig nem compareálnak, avagy ha compareálnak is, de eledendő számot nem adhatnak, ő nagysága az summához képet elfoglaltathassa jószágát, és ha valaki érette leteszi, annak adja kezében ő nagysága jószágát az olyan embernek; ha annyi érő jószága nem lenne penig, tehát személyéhéz is ő nagysága hozzá nyulhasson, de úgy, hogy az ispánok mind ő nagysága, mind az urak jószágában személyválogatás nélkűl megűzhessék.

(8) Könyörgünk ő nagyságának, hogy mind váraiból és mind udvarházhoz való jószágiból ő nagysága az kapuszám szerént való gyalogját és lovagját az vármegye közé szolgál-

*) Ezen pont a kolosvári példányban alább a 10. §. végén jön elő.

**) Más példányban: »nyolczvan pénzért.«

tassa tiszttartaival, (*így*) és megmustráltassa, hogy az szükség idején az szolgálatot egyaránt vonhassák, hogy fogyatkozás semmi dologban ne találtassék.

(9) Tetszett az is, hogy az mely emberek ő nagyságától az karasiának és fejér ónnak behozásáról bizonyos annuentiát impetráltanak magoknak, ha azok annak, az mire feleltenek, ez jövő szent György napjáig eleget nem tesznek, az után ne élhessenek vélle.

(10) Végeztetett ez is, hogy az nemesség az ő jószágában meghagyja és elrendelje, hogy minden tíz jobbágyról egy-egy kész drabantja legyen, az kitől lehet, puskával, az ki semmiképen szerét nem teheti, szablyával, dárdával, jó szerrel legyen, hogy valamikor az szűkség kévánja, készen találtassék.

Az székelység az ő jószágában az szerént cselekedjék.

Az szász uraim is ahhoz tartsák magokat az ő jószágokban.

(11) A minémű hírek penig mostanában viseltetnek, azokhoz képest tetszett országúl, hogy urunk ő nagysága mindenütt országában, vármegyéken, székeken és szászság között is, bizonyos rendelt mód szerént, kit országúl elrendeltünk, és írva praesentáltuk ő nagyságának, készületet hirdessen, oly formán és módon, hogy minden ez országbeli statusok és rendek, minden részében, és minden fogyatkozás nélkűl lovagokkal, gyalogokkal, huszadról oly készen legyenek, hogy mindjárást az ő nagysága parancsolatja után, oda a hova kévántatik, mehessenek, és az ő nagysága parancsolatjához tartsák minden részében magokat.

(12) Tetszett ez is, hogy Tordánál az Aranyoson az váras hidat csináltasson, kire ő nagysága vámot adjon, hogy mikor annak ideje és rajta járnak, vámot fizessenek, hogy penig az víz apály, és mellette elmehet, akkor ne fizessenek vámot se.

Az nemesség pedig miérthogy immunis minden afféle szedéstől, vedéstől, vámot rajtok ne vegyenek semmi üdőben, az régi vámoknak szokott rendtartások szerént.

(13) Az mi az latrok dolgát illeti, az ispánok, királybírák újobban kergessék az ő tisztek alatt, azonkiűl penig urunk ő nagysága arra delegált emberi és szolgái által promisscue

mind urak, nemesség, székelység és szászság jószágában kergettesse, és exterminálja afféle praedókat, orvokat, latrokat és gonosztevőket, salua tamen libertate locorum priuilegiatorum, kikben mind az által azoknak, quorum interest, legyen az dologra szorgalmatos gondjok.

Azonképpen legyen gondja ő nagyságának, gondja viselése Magyarországban is.

(14) Panaszolkodtak az külömb-külömbféle mesterlegények is, hogy az mikor az ő szokások szerént vagy az országba bejönnének, vagy innen kimennének, az vámos helyeken az vámosok saczczoltatnák, háborgatnák őket, és az mivel nekik tartoznának, azonkívül szokatlan exactiókkal is bántanák őket. Végeztetett azért, hogy ez után afféle míves legényeken az vámosok az decretumban megírt poenának alatta az szokott vámnál, egy-egy pénznél egyebet rajtok ne vegyenek, és ne háborgassák őket, hanem bocsássák békével.

Nos itaque praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluanię et partium regni Hungarię ditioni huic subiectarum fauenter exaudita et admissa praescriptos uniuersos articulos modo prędmisso nobis prędsentatos prędsentibus litteris nostris de verbo ad verbum sine dominutione et augmento aliquali inseri et inscribi fecimus eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, offerentes nos beneuole quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet vbique per ditionem nostram firmiter obseruari faciemus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Albę Julię die decima mensis Septembris anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo tertio.

(Egykorú példánya, ugyanazon kézzel írva, melylyel az ezt megelőző és erre következő országgyűlési végzéseknek a gr. Kemény József gyűjteményében lévő hiteles példányai vannak írva, minden peesét és hitelesítés nélkül, az erd. Muzeumban Jos. Com. Kemény Codex Authent. Art. Diaet. Trans. I. köt. Egy eredeti példány Nagy-Szebenben Bruckenthal-gyüjteményben, — egy másik dr. Teutsch snperintendens úr birtokában)

XIX.

1593. nov. 17.

A conseruatorok nyugtázzák Segesvár számára a szeptemberi országgyülés által kivetett rendkivüli adónak befizetését.

Nos Gabriel de Kend, Joannes Syger de Zent Lazló, et Albertus Sywegh Judex regius ciuitatis Cibiniensis, pecunię gubernialis per dominos regnicolas trium nationum regni Transyluaniae in usum publicum et necessitates extraordinarias Colosuarinum congerendę deponendęque, in comitijs eorundem generalibus, ad primum diem Septembris Albę Julię celebratis summo consensu ordinatę ac beneuole oblatę conservatores, fatemur et recognoscimus per praesentes quod prudentes circumspecti Seruatius Viener et Thomas Rhener iurati senatores ciuitatis Segeswar, ratione taxę illi ciuitati per universitatem Saxonum, de sex videlicet ciuitatibns soluendę impositę, administrauit in talleris florenos mille noningentos. Super quibus eosdem quietos, expeditos modisque omnibus absolutos pronunciamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum. Datum in ciuitate Colosuar die decima septima mensis Nouembris. Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo tertio.

Gabriel Kendj m. p.	Joannes Sygher m. p.	Albertus Syweg Judex Regius Cibiniensis m. p.
(P. h.)	(P. h.	(P. h.)

(Eredetije három gyürüpecséttel ellátva, Segesvár városa levéltárában Nro. 65.)

XX.

1594. febr. 2—15.

A gyula-fehérvári országgyűlés határozatai.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio Princeps Transylvaniae et Siculorum comes etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis quod spectabiles et magnifici domini nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transiluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum in generalibus eorum comitijs ad festum Purificationis beatissimae Mariae semper virginis, hoc est secundum diem mensis Februarij proxime elapsum anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo quarto hic Albae Juliae ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime ut nos uniuersos et singulos eos articulos omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrum illis consensum praebentes, beneuole acceptare, approbare ratificare et confirmare et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam ubique perditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transyluaniae et partium regni Hungariae ditioni huic nostrae subiectarum in generalibus eorum comitijs ad festum Purificationis Beatissimae Mariae semper virginis, hoc est ad secundum diem mensis Februarij. Anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo quarto Albae Juliae celebratis conclusi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk az nagyságod közinkbe küldött propositióját, melyben te nagyságod bő beszéddel adja elönkben ez mostani üdőnek állapatját, az hatalmas török

császárnak az keresztyén ellen nagy készületeit, indulatját, és hadainak fővezérivel Szinán bassával kibocsátását, és annak sok szorgalmaztatásira nagyságodnak is kételenség alatt hadba indulását, költségét, velünk egyetembe való fáradságát, munkáját; kinek miért hogy még eddig csendes vége lött, mi es nagyságoddal egyetemben az uristennek nagy hálákat adunk, eddig ránk való gondviseléséért, és kegyelmes providentiájáért könyörögvén ő szent felségének, hogy az ő nagy és véghetetlen irgalmassági szerént ezen túl is tekintsen kegyelmes szemeivel reánk, ótalmazzon mindenféle ellenségnek dihösségétől, és nagyságodat is vezérelje, segítse az mi közönséges jónkra, megmaradásunkra való gondviselésre és igyekezetre, hogy az nagyságod kegyelmes jó gondviselése alatt maradhassunk meg hazánkban békességesen.

(2) Adja nagyságod ezen propositióban előnkben sok országoknak is, hatalmas nemzetségeknek, fő imperiumoknak felháborodását, és olyképpen való megindúlását, hogy sok ídeig csendességet nem remélhetnénk utánna. Int minket nagyságod, hogy az mit az isten reánk bocsátott, az üdő hozott, és az szükség kéván, arról idején korán, midőn még alkalmatosságunk vagyon hozzá, szóllanánk és végeznénk, főképen azért, hogy mind az hatalmas császár s mind az vezír újobban kévánná nagyságodtól, hogy idején készítené erejét és hadi szerszámit, és oly készen lenne, hogy mihelyen az idő kinyílnék, mindjárást indulhatna. Erre való készületít adja te nagyságod előnkben, hogy állana kiválképpen az népnek tartásában és annak neruusában, és kévánja nagyságod erről való deliberatiónkat, mint és honnat kellessék meglenni.

Azért kegyelmes urunk, látván szemünk előtt ez nagy szükséget és ez mostani üdőt, mit kévánna tőlünk, mi es nem kedvezhetünk sem magunknak, sem jószágunknak, hanem meg kell magunkat erőltetnünk. Végeztük azért, hogy ekkédig megtartatott mód és rendelés szerént személyünkkel, soldosunkkal, huszadról kapuszám szerént oly készen legyünk, hogy valamikor szükséges leszen, az nagyságod személye mellett fejenként készen lehessünk.

(3) Annak felette az szomszéd országnak példáját követvén, ad omnes casus nagyságod soldot kiáltasson, és lovagot

gyalogot annyit fogadjon, valamennyit az szükséghes képest nagyságod tanácsival egyetemben elegendőknek itíl lenni, kiknek hogy országúl megfizethessünk, így végeztünk, hogy ez országban mind az nemesség és az nagyságod jószága az patrimonium kivűl, azonképpen az urak jószági és az székelység jószága az viceispánoktól, főszolgabíráktól, vicekirálybíráktól, az magyar kolcsos városokon pedig és mezővárosokon az várasi főbíráktól és polgároktól megszámláltassanak, és minden házas ember húszhúsz pénzt adjon személy válogatás nélkűl.

(4) Ennek penig megszámlálásának és exigálásának ilyen módja legyen, hogy az nemesség között az vice ispánok és szolgabírák, kiki az ő vármegyéiben és járásában, másodmagokkal és ne többen, hogy az szegénység ne grauáltassék, ki mennének minden falura, és minden faluban minden nemes embernek az ő portiójában külön-külön hány házas ember legyen, még ha egy házban többen laknának is egynél, avagy ha háza nem volna is, akár sóvágokat, akár egyéb conditióbeli embereket, kivévén szabados darabantokat, kúldúsokat és szegény özvegy asszonyokat, megszámlálják, megsummálják, felírják, és minden részre való bíráknak arról czédulát adjanak, mely czédulának tartása szerént az feljűl megmondott húsz húsz pénzt kiki az ő ura portiójában minden részről való biró exigálja, és az székes helyekre az vármegyéktől vagy székektől rendeltetett perceptorok kezében ad festum beati Gregorij papae szolgáltassák. Ezt hozzátévén, hogy az nap eljövén, az egyéb adónak beszolgáltatásának módjához senki ne bizzék, mert az napnak utánna mindjárást az viceispánok és szolgabirák dúlni kimennek. Az viceispán penig és szolgabírák efféle czédulákért semmit ne vegyenek, hanem a hol megszállnak, ételt italt adjanak magoknak, lovoknak. Mely perceptorok szent Gergely pápa napjától fogva tized napra Kolosvárra az conseruátorok kezébe szolgáltassák.

Az viceispánok peniglen és bírák ezeknek számáról regestumat tartsanak, melynek mássát az perceptoroknak mindjárást beadják, az perceptorok is penig az conseruátoroknak ez regestumnak mássát bevigyék, melyet azok az bíráknak adott czédulákkal conferálván az húsz-húsz pénzt igazán exigálhassák.

Ezen mód és rendtartás tartassék az székely uraim között is ennek az contributiónak exigálásában. Ezt penig ha kik transgrediálnák és az hagyott napra az perceptorok kezében be nem szolgáltatnák. akárki legyen. az régi usus observáltassék. azaz hogy az ispán minden portión három-három girát dúlhasson. és az húsz-húsz pénzt is jószágán exigálhassa.

Ez húsz-húsz pénzadónak penig beszedésében és kiadásában való munkájára az notariusnak Trausner Lukácsnak rendeltünk azon pénzből száz forintot.

Miérthogy penig az szász uraimnak az contribuálásban külömb rendtartások vagyon. ígírtenek húszezer forintot az megírt napra fogyatkozás nélkül beszolgáltatni.

Az magyarországi uraink és atyánkfiai es. az meghódlott jószágokon kivül, minden jószágokról azon terehviselésre igírik magokat, ezen mód szerént azon napra beszolgáltatni, mint az nemesség és a székelység az ő jószágokról.

Az karansebesiek és lugasiak, miérthogy az török szomszédsága miatt sok grauamenekben vadnak, ebben contribuálnak ezen feljül megírt mód és rendtartás szerént minden házas embertől tíz-tíz pénzt.

Az ravatlan városokban is ezen mód tartassék.

Az két úr penig Báthorÿ István és Báthorÿ Boldisár urunk ő nagyságok ez feljül megírt mostan végezett húsz-húsz pénz fizetésből immunisek legyenek, ily okon, hogy az ő nagyságok ígíreti szerént az magok költségén két-kétszáz lovagot. az mellé Báthorÿ István urunk száz gyalogot állasson.

(5) Füzető mesternek urunk ő nagysága kegyelmes akaratjából és tetszéséből választottuk Haller Gábor uramat, kit ő nagyságának és ez országnak erős hittel megköteleztünk, hogy az ő kezébe járandó pénzt semminémű egyéb bizonyos vagy bizontalan szükségre nem költi, hanem tulajdon csak ez mostani hazánk ótalmára fogadott új népnek fizetésére convertálja, nem az előbbi fizetett népre, ki az urunk ő nagysága udvara népén kívül való leszen, kit ő nagysága ez előtt is meg tartott, ennek utánna is megtart.

Erről penig jól számot tartván legelső következendő gyűlésében ez országnak számot adjon, fizetése penig az számpénz legyen, kivel ő is mégelégedjék.

Ez pénznek penig az fizetőmester kezében való szolgáltatásának ilyen módja legyen, hogy urunk ő nagysága hat tanácsival deliberáljon, mikor és mint kelljen az szükséghez képest az fizető mesternek kezébe az conseruátoroknak kiadni és így az conseruátorok urunk ő nagysága consensusából adják, kit az conseruátorok magoknak jövendő számadásra megtartsanak.

(6) Miérthogy penig történhetnék, hogy minekelőtte az húsz húsz pénz contributio administráltatnék, addig népfogadásra pénz kévántathatik, végeztük azért, hogy az conseruátor uraim az nálok való pénzből az feljűl megírt mód szerént adhassanak.

Mely kalongya pénz, az ki most ugyan vagyon benne, veszteg álljon, éppen megmaradjon, és ez elmúlt gyűlésbeli articulus tartása szerént conseruáltassék, és keljen is, ha az szükség mutatja, azaz, hogy az urunk ő nagysága tanácsinak és 12 atyánkfiainak pecsétekre, keze írására, és jó indiciumok szerént szokás kivűl való és nagy necessitásra conuertáltassék, sub vinculo in articulis nouissime editis expresso.

Ha penig kegyelmes urunk ennél is nagyobbat kévánna az szükség, minden tizedik ház jobbágyunkat ármáljuk puskákkal, dárdákkal, szablyával, szekerczével, és ez idő alatt készen tartjuk, hogy a hova az szükség kévánja, oda állathassuk.

Ha hol még ezek is nem lennének elegek, minden fegyverfogható kösségünkkel feltámadunk fejenként, és az mit az idő és az isten mutat, az magunk ótalmára készek leszünk, nagyságoddal egyetemben.

Hol penig te nagyságod látná kegyelmes urunk, hogy az néptartás tovább való üdőt kévánna, és ez az pénz, kit erre contribuálunk, megkezdene fogyatkozni, az conseruátorok certificálják nagyságodat in tempore, és nagyságod országúl minket conuocáljon, hogy minden jövendő szükségre való jót végezhessünk az mi hazánknak javára, és ha szükség kévánja az néptartásra.

(7) Miért hogy pedig az császár adajának meg kell lenni, igírünk arra kapuszám szerént 99 pénzt, melynek be-

szolgáltatásának az napját ad festum Ascensionis végeztük lenni.

(8) Az mi az nagyságodnak való subsidiumat nézi, noha kegyelmes urunk jobbágyinkon ennyi sok rendbeli szedő vedő vagyon, nem gondolhatjuk sem az búzának, sem az bornak szűk és drága voltát, kiből szegény kösségünk erre való költséget kaphatnának, de nincs mit tennünk, az nagyságod szükségét és fogyatkozását nagyobbnak lenni itíljük, mert az nagyságod fogyatkozása mi fogyatkozásunk. Ezekre tekintvén igírünk nagyságodnak kapuszám szerént ötven-ötven pénzt, melnek beszolgáltatásának napját végeztük ez jövendő szent György napját.

Az magyarországi uraink atyánkfiai es egyenlő tereh viselésre igírik magokat.

Azonképpen az székely uraink atyánkfiai es.

Az szász uraink atyánkfiai es az ő módjok szerént egyenlő terehviselésre ígírik magokat.

Könyörgünk azért nagyságodnak mint kegyelmes fejdelmünknek alázatoson egész országúl, megtekintvén nagyságod az szegény kösségnek sok rendbeli fizetéseket és az üdőnek drága voltát, vegye kegyelmesen és elég neven.

(9) Miérthogy ez elmúlt gyűlésben az búza ára felől végeztünk vala, hogy minden rendbeliek búza kalongyájokat akkori artikulusoknak tartása szerént kiki megváltaná, vadnak penig panaszolkodások az conservátoroktól, hogy sokan volnának, kik némelyek semmit nem fizettek volna, némelyek penig igazán meg sem adták volna: végeztük azért, hogy ez jövendő Reminiscere vasárnapig az olyan emberek, kik meg nem adták volna, huszonnégy forint bírság alatt, [1]) melyet az vármegye ispáninak avagy királybiráknak, véllek lévén az perceptorok is, szabadságok legyen rajta, nem jószágán, hanem saját marhájából az nemes embernek igazat vehetni, és annak felette az végezés szerént kalongyáját tartozzék igazán megváltani.

Ezen mód tartassék az városokban is.

---

[1]) Itt a kolosvári szövegben a mondat szerkezete hiányos, ez a szó maradt ki: »megadják,« mely más példányban benn van.

Az kik peniglen igazán be nem szolgáltatták volna, és így comperiáltatik, azon ugyan az ispánok és az királybírák és perceptorok is, az ő maga saját marhájából tizenkét forintot vehessenek.

Az mi az bányavárosokat nézi, kik summát tartoztak volna fizetni, ha találtatnak olyanok, kik meg nem adták volna, az olyanokon is az vármegye ispáni és az perceptorok az feljül megíratott mód szerént huszonnégy forintot vehessenek, és az summát is, kivel tartoznának, annak felette rajtok megvehessék; ha kik penig meg nem adnák, vagy meg nem adhatnák, személyeket is megfoghassák.

(10) Az mi az törvény dolgát nézi, minthogy ez mostani háború időnek miatta az terminusok és törvények nem szolgáltathatnak, erre való bizodalomban sok hatalmaskodások, emberöldöklések, occupatiók lesznek, azokról így deliberáltunk.

Az mi az quinque casust és occupatiót nézi, azokról az meggyesi articulus tartassék meg, [1]) de így, hogy az citatio fő vagy vice szolgabiró által legyen az vármegyében, ne missilissel.

Az mi az minor potentiát illeti, az vármegyék ispáni tartozzanak continue tizenötöd naponként széket ülniek, és az breuisnek módja szerént megítíljék, appellatióba bocsássák, mely appellatiókat ő nagysága udvarában extra omnes terminos et dietas megláttasson, jelen lévén az itílőmester is.

De a kiknek dilatiójok leszen propter publicas regni et principis occupationes, az admittáltassék.

Az ispánok penig ante alias causas, azféle causákat tartozzanak assumálni és megítílni.

Az szász uraim dolga is az törvény dolgában in priori statu et consuetudine maradjon.

Az 1592 esztendőben, mely Reminiscere terminusa volt, miért hogy az után törvény nem szolgáltatott, az oltától fogva való potentiák és dolgok ítíltessenek meg.

(11) Miérthogy a székelységnek nagyobb része donatiók alá vettetett, kiket donatariusok birnak, az királybirák

[1]) Értendő a Medgyesen 1588. okt. 8. s következő napján tartott országgyülés erre vonatkozó végzése.

penig, az ő hasznokat keresvén, az régi köztök való abususokat akarnák követni, és külömb-külömbféle törvéntelenséggel akarják őket éltetni, tudni illik tetemre való hívás, halálújítás, gyilkosságról való hüt feladás és több effélék, kik nem keresztyének közé illendők, hogy az holt testet addig el nem hagyják temetni, míg nem a szegény síralmas és keserves atyját, anyját, vagy atyjafiait meg nem saczczoltatják és rajtok fizetést nem vesznek: végeztük azért országúl, hogy afféle abususok generaliter az székelség közűl tolláltassanak, és az mint az nemesség közt az lakságon az kösséget szokták törvénynyel éltetni, ugyanazon törvénynyel éljenek, az ura tegyen törvént jobbágya felől.

(12) Tetszett ez is, hogy az székelységen semminémü székes helyeken fő királbíró jelen léte nélkül széket ülni és törvént tenni ne merészeljenek; ha penig széket ülnének is, és törvént tennének, efféle törvényeknek semmi helye és ereje ne legyen.

(13) Miérthogy sok atyánkfiai vadnak, kiknek külön külön való vármegyéken vadnak jószági, végeztük azért, hogy ennek előtte való articulusok tartása szerént, most is a hol kinek fő residentiája vagyon, mind nemességen, székelységen és Magyarországban, tehát ha akarja ott állattassa soldosát, de hogy fraus és dolus az dologban ne essék, az ispántól portájának számáról meghihető czédulát hozzon, és az szerént állassa lovagját gyalogját, sub poena amissionis bonorum.

(14) Végeztük azt is, hogy az szegődött szolgáknak és lakos adófizető jobbágyoknak az soldon fizetés ne adassék és be ne fogadtassanak, ha befogadnák is, visszaadattassanak.

(15) Azonképpen az szökött jobbágyokat az régi articulusok tartása szerént mindenünnet megadják, mind Tasnádról, s mind egyéb helyekről, mind itt benn s mind Magyarországban, Karansebesben, Sidóvárban és tartományában, Mihálton is.

(16) Az ki szolga penig, tartozzék az vármegye közibe jószága vesztése alatt képében embert állatni. Az szegény egy házhelyi nemes ember, ha szolga, egy gyalogot állasson, az ispán penig megjudicálván értékit, ugyan lovagot állasson.

(17) Látjuk azt is, hogy az görög áros népnek ez országból való kirekesztése is nagy szükséget és fogyatkozást hozott, végeztük azért, hogy azok is szabadon bejöhessenek és marhájokkal köztünk szabadon kereskedhessenek.

(18) Az nemességnek és székelységnek házok szükségére az kamorákról az kamora ispánok elegedendő sót adjanak az régi mód szerént.

(19) Az dézmások czédulájáért az nemesembereken pénzt ne vehessenek, minthogy ezelőtt is szokásban nem volt.

(20) Az nemes ember penig maga szükségére vött marhától, az kivel nem kereskedik, vámot harminczadot ne fizessen.

(21) Az ispánok minden vármegyékben, azonképpen az bírák is, az hidaknak éppületire szorgalmatos gondot viseljenek.

(22) Az dézmálás dolgában az régi mód obseruáltassék.

(23) Tetszett ez is, hogy szarvas és egyéb vadbőröket is ez országból ne legyen szabad kivinni, ha ki reá talál, szabad legyen elvenni.

(24) Más országból, ugy mint Moldovából, senki sót ez országba ne hozzon, kire az tiszttartóknak vigyázások legyen, hogy mind savok el vétessék afféléknek, s mind penig szekerek barmok oda vesszen.

(25) Senki az más pártra soldra ki ne menjen, sub amissione bonorum.

(26) Az latrok és malefactorok persequálásában tetszett, hogy mind itt Erdélyben, s mind Magyarországban ez elmúlt gyűlésbeli articulus tartassék minden részében meg.

(27) Az mezővárosok is az feljűl megírt módot obseruálják az törvény dolgában, az mi az communitást nézné, az nemesség ellen patrált potentiákba.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae, et partium regni Hungariae nobis subiectarum, fauenter exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos, modo praemisso nobis praesentatos, praesentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos

beneuole, quod praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis, et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest vel intererit, ubique per ditionem nostram firmiter obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae die decima quinta mensis Februarij anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo quarto.

(P. H.)

(Eredetije az erd. Muzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Art. Diaet. Trans. I. köt. — Egy másik példánya megvan a nagy-szebeni Bruckenthal Muzeumban.)

XXI.

1594. máj. 12—22.

A tordai egyetemes országgyülés törvényei.

Nos Sigismundus Báthory de Somlio Princeps Transsylvaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis, quod spectabiles et magnifici domini nobiles, caeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitijs ad diem duodecim mensis Maij, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo quarto, in oppido nostro Torda, ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et praesentauerunt quosdam infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime, vt nos vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum illis consensum praebendo, beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, ac tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam ubique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsyluaniae, et partium regni Hungariae, ditioni huic subiectarum in generalibus eorum comitijs ad diem duodecimum mensis Maij, Anno domini M.D.XCIIII. in oppido nostro Thorda celebratis conclusi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk az nagyságod közinkbe küldött propositiójából, melyben nagyságod kegyelmesen adja elönkben, hogy mind egyfelől s mind másfelől az szomszédság talpon állana, kik suo exemplo minket is arra intenének, hogy úgy vigyáznánk, ne quid ex aliqua parte respublica detrimenti patiatur, és ahoz képest int nagyságod országúl minket is arra kegyelmesen, hogy készen lennénk és vigyáznánk. Nem panaszolkodhatunk kegyelmes urunk az nagyságod reánk való vigyázása és gondviselése ellen, mert megtapasztalhattuk mind ennek előtte s mind ez mostani időben reánk való gondviselését, kit nagyságodnak országúl megszolgálunk, mint kegyelmes fejdelmünknek; ha kellett penig valaha a vigyázás és gondviselés, most jutottunk abba az időbe. Könyörgünk nagyságodnak, hogy ennek utánna is az jó gondviselésben és vigyázásban nagyságod meg ne szünjék, mert nagyságod isten után a mi őrállónk, úgy vigyázzon nagyságod, hogy véletlenül hertelen veszedelem hazánkra ne következzék; kire mi es kérjük az úristent, hogy nagyságodat segítse reá. Mi es pedigien az nagyságod gondviselése mellett, miképpen ennekelőtte, ez mostani időben is azzal ajánljuk magunkat, hogy valamit az szükség és az üdő hozand, sem magunkat, sem költségünket nem kéméljük, hanem in omnem euentum nagyságod és hazánk mellett mindent akarunk késérteni, valamire az úristen segít bennünket.

(2) Adja nagyságod kegyelmesen elönkben azt is, hogy ez mostani hadi idő, kiben immár jutottunk, azt kévánná mi tőllünk, hogy az hadakozásnak módjához oly gondot viseljünk, hogy valamelyek ez mostani időnek állapatjához kévántatnának, semmiben nagyságodnak és hazánknak meg ne fogyatkoznánk. Kegyelmes urunk, ennek előtte való időben is és gyülésben nagyságod ugyan ezen dologra minket kegyelmesen

intett és serkengetett, mely nagyságod kegyelmes intése után nagyságoddal egyetemben nem semmi gondviselésünk volt. Nem tekinthettük szegény kösségünknek nyomorúlt állapatjokat, sem az üdőnek drága voltát, sem magunk fogyatkozását, hanem valamit ez mostani idő és az szükség kévánt, tehetségünk szerént mindenre reámentünk, kibe ez után is nem akarunk megfogyatkozni.

Legelőször azért, ez mostani időnek szükségéhez képest, tetszett ez, hogy az országnak egy fizetőmestere legyen, ki az ő maga értelméből és ítíletiből fogadjon lovagot, gyalogot az ország praesidiumára, ez elmúlt articulus tartása szerént; az kiket az megfogad, azokat az ő érdemek és rendtartások szerént megcontentálja, és jó módjával összeszerezvén, generalis uram gondviselése alá bocsássa, és ez ország fizető mestere az fizetett népnek havonként megfizessen.

(3) Fizető mesternek pedig egyenlő értelemmel választottuk Gerendi Jánost, ki hittel ez országnak ebben való gondviselésre köteles legyen, hogy ez mostani ötven pénz adót, kit ez mostani fogadott és ezután fogadandó népre rendeltünk, mind penig az húsz-húsz pénzadóba az mi hátra volna, semmi egyéb szükségre senki instantiájára nem fordítja, sem nem adja, hanem tulajdon csak ez ország számára újonnan fogadott nép fizetésére, és minden tehetségével azon leszen, hogy nem kárára, hanem hasznára legyen ez országnak. Mely fizetésben ilyen módja legyen.

Legelőször generalis uramnak személyére hóról hóra, meddig az had fen leszen, háromszáz forintja járjon; item egy lóra adjon egy hóra három forintot, zászlótartónak öt forintot, dobosnak négy forintot, trombitásnak négy forintot, gyalog hadnagyoknak adjon egy hóra nyolcz forintot, tizedesnek négy forintot, gyalog dobosnak négy forintot, zászlótartónak négy forintot, közdrabantnak három forintot.

Efféle fogadott nép pedig oly legyen, kinek sohova egyebüvé költsége ne legyen, hanem minden hadi szerszámával először megmustrálván continue az táborban legyen, és generalis uramtól hallgasson. A ki penig eddig pénzt vött volna fel, és most ki akarna belőlle állani, vagy következendő hóra fel nem akarná venni, mivelhogy a mit a félének adtak, eddig

róla meg nem szolgált, tőlle visszavegyék az fizetőmester által.

(4) Végeztük ezt is, hogy ez elmúlt gyűlésben rendeltetett nép fogadásra való húsz-húsz pénz adóval Lukács deáktól, a ki percipiálta, bizonyos atyánkfiait rendelvén melléje, jó számot vegyenek, azonképpen Haller Gábortól is, a mit percipiált, és mint erogálta, hova költötte. E mostani hóra mindazáltal Haller Gábor fizessen, és a mi attól megmarad, azt jó inuentarium és regestrum szerént ez mostani fizetőmester vegye kezéhez, és azután jó gondviselése legyen, s abból fizessen az fogadott népnek, az mostani ötven pénzadónak felszedéséig.

Az mostani rendelt ötven pénzadó penig Gerendi János kezébe szolgáltassék éppen minden helyekről, a honnat penig az ispánok, királbirák a hagyott napra be nem szolgáltatnák authoritássa legyen az fizetőmesternek urunk akaratjával, parancsolatjával reá küldeni arra az ispánra vagy királybiróra, exactorra, és jószágán két annyit vetetni, melyet mindjárást pénzzé tévén, az ország pénze közé tegye.

Mely ötven pénzadónak a napja ez jövendő Szent-Lőrincz napja legyen, kit tartozzanak mind ispánok és királybirák ezen tereh alatt kapuszám szerént beszolgáltatni. Biharvármegyéből pedig az exactor administrálja.

(5) Nagyságodnak penig mostani szükségére végeztünk 25 öt pénzt kapuszámra, kinek beszolgáltatásának napját ez következendő Szent Pál-Szent Péter apostolok napjára végeztük.

Vadnak sok fogyatkozások mind az húsz-húsz pénzadónak mind penig a kalongyapénznek beszolgáltatásába, hogy ez óráig is sok helyekről be nem szolgáltatták, kiről úgy végezünk, hogy minden helyekről afféle restantiákat ez jövendő Pünkösd napjához két hétre minden emberektől beszolgáltassanak, azok kezébe és helyre, a hova ezelőtt rendeltük volt. Ha penig valaki az napra be nem szolgáltatná, afféle contumax emberekre reá küldhessen az új fizetőmester Gerendi János, urunk erejével, levelével, és mox et de facto jószágán két annyit vétethessen, kit azonképpen pénzzé tévén, az előbbi conseruátorok és perceptorok kezébe szolgáltasson. Ebből az articulus tartása szerént szabados drabantoktól, koldusoktól,

elválva senki exemptus ne legyen, senkinek exemptionalissa ez ellen magának ne suffragáljon.

(6) Végeztük ezt is országúl, hogy a kalongyapénz azon három conseruátornál et in priori statu conseruáltassék, azon előbbi poena alatt és mód szerént.

(7) Az fizetőmester penig minden perceptióról, expensáról és erogáltatásáról jó számot tartson, hogy ez jövendő gyűlésbe az országnak számot adhasson. Fizetése penig ez legyen, az szám pénz övé legyen, és minden hóra, míg az népnek fizetése tart, fl. 40. Ez fizetésből penig a mennyi szolgát tartani akar, és valakit, ő szabadságába legyen.

(8) Az fizetett népnek penig a mennyi zászló és dob kévántatik, azokat ugyan az fizetőmester az ország pénzéből szerezze meg.

(9) A pénz hordásra ha mi szekerek kévántatnának, ezen pénzből csináltasson annyit, a mennyi szükség lészen, melyeknek eleibe urunk ő nagysága minden helyeken lovat adasson.

(10) Az inuentálásra és számvételre rendeltük Kolosvári Márton deákot és Tholdalagi Ferenczet, melynek az napja legyen szeredán post Dominicam primam Trinitatis. Ha pedig praesidens uram nagyságod dolgaitól érkezik, ő maga is Kolosváratt személye szerént jelen legyen.

(11) Végeztük azt is, hogy a kalongya szám pénznek conseruátori az fizető mesternek quietantiájára tartozzanak pénzt adni, ha a szükség kévánja, a kalongya szám pénzből annyit, a mennyit kéván, kit primo quoque tempore az felkölt ötven pénz adóból a fizetőmester ismét helyére adjon.

(12) Végeztük, hogy az előbbi articulusok tartása szerént szegődött szolgákat, adófizető jobbágyokat az soldra be ne fogadja, és az kiket befogadtak volna is, vagy fogadnának is, tehát az hadnagy, a ki alatt afféle szolga vagy jobbágy volna, vagy lovag vagy gyalog lenne, az ura requisitiójára generalis uram az hadnagygyal okvetetlen megadassa.

(13) Az urak is, nemesség és minden rendbeliek minden helyekről az szegődött szolgákat, jobbágyokat az előbbi articulusok tartása szerént tartozzanak kiadni.

(14) Vadnak sok panaszolkodások az missilis levelek felől, kikkel külömb-külömbféle transactióknak, contractusoknak és erős kötelek alatt való végezéseknek executióit turbálják, jószágokat, örökségeket foglalnak, és egyéb törvéntelen executiókat tesznek. Tetszett azért, hogy ez után efféle dolgok ne legyenek. Sőt könyörgünk nagyságodnak, hogy az medgyesi articulus tartása szerént afféle missilis leveleket nagyságod ez után ne adasson.

(15) Mivelhogy penig látjuk, főképpen ez mostani háború időben az gonosztevőknek sokasodásokat, könyörgünk nagyságodnak, legyen kegyelmes prouisiója, hogy az szegény nemesség házában bátorságos lehessen, és hogy oly embereknek, kik nemes embereknek occisori, vagy házaknak inuasori, vagy egyéb czégéres gonosztevők, gratiát ne adatna, lehetne büntetések, és szünnék meg az gonoszság.

Ha kik penig ezután gratia felől nagyságodat requirálnák, először az delictumnak mivoltáról nagyságod informáltatnék az ispánoktól vagy királybíráktól.

(16) Az elmúlt gyűlésbeli articulusok tartása szerént az ispánok, királybírák széket üljenek, törvént szolgáltassanak, főképpen az új potentiákról; nagyságod is arról való appellatiókat kegyelmesen reuideálja.

(17) Az posztót, mind karasiát és mind egyébfélét, szabad legyen behozni.

(18) Az hidakat országúl mindenütt minden helyeken, mind országutakon s mind pedig egyéb helyeken, egyébba büntetések alatt megcsinálják. Az thordaiak az végezés szerént az hidat az Aranyason megcsináltassák.

(19) Panaszolkodnak kegyelmes urunk sok atyánkfiai, hogy a tizedre rendelt és választott jobbágyok elszöknek előtte. Könyörgünk nagyságodnak, hogy az ilyeneket is mindenünnet megadattassa, vagy nős leszen, vagy nőtelen.

(20) Tetszett ez is, hogy valakiket nagyságod gyűlésére hívat levelével minden nemzetek közűl, vagy priuatim, vagy vármegyékről, székekről választott leszen, az gyűlésnek estin jelen legyen büntetés alatt, az gyűlésnek penig vége szakadtáig senki el ne oszoljon.

(21) Az választott személyeknek pedig szokott költsége megadassék, mely költségpénzt mindenek (kivévén azokat, kiket nagyságod priuatim levelével hívat) tartozzanak jószá- gokról beszolgáltatni.

Az székelységen is az ő módjok és rendtartások szerént tartsák magokat.

(22) Magyarországi uraink atyánkfiai jelenték nagy fogyatkozásokat ebből, hogy a mit házok szükségére vétet- nek, harminczadot vennének tőlle. Tetszett azért, hogy ebben is az régi mód és szokás obseruáltassék.

(23) Erről is sok panaszolkodás vagyon kegyelmes urunk, hogy az sáffránnak és török vászonnak importálása csak egy embernek conferáltatott volna, ki mind nagyságod harmincadjának, mind nekünk országúl nagy fogyatkozásunkra va- gyon. Végeztük azért ezt is, hogy mint annak előtte, ennek utánna is minden embereknek szabad legyen hozni és eladni.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, gratiose et fauenter admissa, praescriptos vniuersos articulos, modo praemisso nobis praesentatos praesentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos benenole, quod praemissa omnia in omnibus punctis clausulis et articulis tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quospiam, quorum interest seu intererit, vbique per ditionem nostram firmiter obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in dicto oppido nostro Thorda, vigesima secunda die mensis Maij, Anno domini Millesimo quingentesimo nonagesimo quarto.

(P. H.)

Lecta.

(Eredetije az erd. Muzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Art. Diaet. Trans. Tom. I. k.)— Egy más példány dr. Teutsch superintendens úr birtokában.)

XXII.

1594. június.

Báthory Zsigmond első szövetkezése a keresztyén hatalmakkal.

Az had elkezdesekor valo tractatus az nemettel 1594.

Elseo hogÿ valamÿ modot ezkedig obserualtunk az Theoreoknek walo Irasban es kozeiek valo Jartatasaba, portara, Zjnanhoz, vegbelj Basakhoz, azokat obserualyak, es kouessek naponkentt, mind adeg mig az presidium közteonk leszeon, es az Theoreok ne Jritaltassek valamy okokbul, hogÿ az mÿ kwleombeozo zandekinkat ezebe ne vehesse.

Masodzor hogÿ Mathjas herczeg io ket ezer louag fegiuerest agion most, negj holnapra valo kez penzel, kyk vrunk zwksegere es paranchjolatjara ott legjenek, es oda mehessenek, valahoua eo naga kiuanja, ne mastul varyanak.

Harmadyk hogÿ vrunk penzel, hadakozashoz valo zerzamokal, algyukkal, tarachkokal, goljobissal, porral wgÿ kezeon legien, elescuel egjetembe, valamintt az szukseg es az eleotteonk alo dolog kcuanya fogjattkozas nelkeol.

Ezek meg leuen, es ezek vtan, cum certis conditionibus communibus votis conclusis, certus orator expedjaltassek ad ratificandam compositionem.

. . . . . dies 11. Julij 1594.

4. Regum. 19. Cap.

Dies tribulationis et increpationis et blasphemie dies iste: venerunt filij usque ad partum, et vires non habet parturiens etc.

Jegyzet. Szamosközy sajátkezű másolatáról. A »dies 11 Julij« nem e pontok keletkezésének idejére vonatkoznak: ezek a juliusi gyűlésben már nem kelhettek; ennek a napnak illustratiójául hozza fel a szentirásbeli idézetet, s ez a nap valószinűleg az, midőn a tatárok erdélyi támadásáról első hírt vettek.

(A budapesti egyet. ktár kézirattárában Pray Coll. Res. Transs. Tom. I. nro 59.)

XXIII.

1594. aug. 17 — szept. 1.

A kolosvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio, Princeps Transsyluaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium, significantes quibus expedit vniuersis, quod spectabiles et magnifici domini, nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni Transsyluaniae et partium Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitijs ad decimum septimum diem mensis Augusti proxime elapsum, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo quarto, in ciuitate nostra Coloswar celebratis congregati, exhibuerunt nobis et praesentauerunt infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime, ut nos eosdem articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum consensum illis praebendo, beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam, vbique per ditionem nostram, firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsyluanię et partium regni Hungariae ditioni huic subiectarum, in generalibus eorum comitijs ad decimum septimum diem mensis Augusti proxime elapsum, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo quarto in ciuitate nostra Coloswar celebratis conclusi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk az nagyságod propositióját, kiben int nagyságod arra, hogy az szomszéd országoknak példájokat követvén, mi is magunkat nagyobb terehviselésre vennők, és hogy ha magunkra nem is, úgy mint az nemes rendre, de egyéb rendbeli atyánkfiaiért is valami terehviselést

rendelnénk. Azért kegyelmes urunk most sem mondhatunk egyebet mint ennek előtte. Nyilván vagyon nagyságodnál, az úristen mind ez mostani s mind ez elmúlt esztendőkben menynyi szűk üdőkkel látogatott meg országunkban minket, kiben szegény kösségünk igen meg fogyatkozott. Mi magunk is mostan fen létünkben nem kevés költséggel voltunk, kiért nem is véljük, hogy ennél nagyobb terehviselésre mehessünk, hanem az régi rendtartás szerént az húsz kapuról az egyes lovagot megtartjuk, így hogy az megholt boldogemlékezetű István király idejebeli articulus tartása szerént az gyalogot egy holnapig magunk költségén tartsuk; az után ha kiindítaná nagyságod ez országból őket, nagyságod fizessen nekik. Mely István király jó végezését, könyörgünk nagyságodnak, kegyelmesen megtartsa erejében.

Magunk személyében penig nagyságod személye mellett készek vagyunk mindenütt, az mit a szükség hoz, lovag zsoldosunkkal egyetemben mívelni.

Azhul nagyságod int minket az készen lételre, arra gondunk vagyon, és készek leszünk minden órában az nagyságod parancsolatjára.

(2) Az praesidiumra fogadott népet az előbbi rendelés szerint az végeknek mindenkorbeli szükségére megtartjuk, kinek fizetésére ez elmúlt gyűlésbeli adót is rendeltük, melylyel ha be nem érnék, végeztük, hogy az előbbi articulus tartása szerént az conservátor uraim az kalongya pénzből az fizetőmester kezébe arra az praesidium tartására pénzt adjanak, kit esmét az fizető mester jövendőre rendelendő adónkból az conseruatoroknak megadjon.

(3) Az mi penig az nagyságod udvara népére szokott subsidiumot illeti, nagyságodnak arra ígírünk kapuszám szerént kilenczven kilencz pénzt ez jövendő Szent-Mihály napjára beszolgáltatni.

(4) Az Várad építésére is azonképpen kapuszám szerént ígírünk nagyságodnak ötven pénzt ez jövendő Szent-András napjára beadni.

Mely terehviselésre az székely uraink atyánkfiai is ígírik magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraink atyánkfiai is az feljű írt napokra azokat nagyságodnak beszolgáltatják.

Könyörgünk nagyságodnak mint kegyelmes urunknak, tekintvén az fen megírt szükségeket, azt is, hogy a császár adaját megadtuk, nagyságodnak subsidiumot adtunk, vegye kegyelmesen és elég neven, és látván mostani üdőben főképpen mit kivánjon annak az helynek állapatja, ezt a pénzt ne másuva, hanem annak épületire fordítsa.

(5) Miérthogy penig sok külömb külömbféle hatalmaskodások esnek, tetszett hogy a prima Septembris anni 1593. valami potentiák valakitöl estenek, az ispánok és királybirák innét hazamenvén mindjárást széket üljenek, és a breuis törvénnek módja szerént mindennek törvént szolgáltassanak. A mely causák penig processusban indultattanak, azok azon formán procedáljanak.

Mikor penig házunk kővől *) hadban leszünk, generalis uram continuo megláttassa, az appellatiókat penig nagyságod mindjárt megláttassa, azoknak meglátására bizonyos személyeket rendeljen.

(6) Az adó adó **) jobbágyokat, szökött szolgákat, az soldos drabantok közzül az előbbi végezés szerént kiadjanak.

(7) Az kik penig nem exemptusok az connumeratiótól, azokat nagyságod erőltesse rejá, hogy az adót mind az praesidium tartásra s mind egyéb szükségekre ők is ennek utánna megadják.

Az mely faluk városok rovatlan maradtanak, avagy újobban épültenek volna, azok is megrótassanak és velünk egy terhet viseljenek.

Az mely nemes embernek portiója meg nem rótatott volna, vagy másuva nem segittetné portiját, az olyan nemes embernek portiójával az ispán és szolgabiró az olyan falut, a kiben rótt portió volna, segíttesse, ha penig vagyon kapuja másutt, oda segítsen.

(8) Azonképpen az gyűlésben való költségben való felszedésben is az előbbi végezés tartassék.

---

*) Keoneol=kővől=kivűl.

**) Adó adó, azaz: adófizető.

(9) A miképpen ennek előtte is végeztük egynéhányszor országúl, hogy valaki szolga, tartozzék képebeli embert és lovagját gyalogját vármegye közzé jó szerrel állatni:

Tetszett most is, hogy minden szolga személyválogatás nélkül tartozzék képebeli embert, lovagját, gyalogját vármegye zászlója alá jó szerrel állatni; ki ellen ha valaki cselekednék, ő nagysága ezen articulus erejével jószágára küldhessen és fiscus számára elfoglaltathassa. Sőt ha valamikor az szükség kivánja, és ő nagysága az felülést ispánja által parancsolja, valakik az ő nagysága személye mellé személye szerént nem indulnának, hanem hon maradnának, vagy ha elindulnának is, de ispánok híre nélkül haza mennének, ő nagysága az olyannak jószágát az régi articulusok tartása szerént eldonálhassa és az donatarius, az had leszállván, procedálhasson, seruatis de iure seruandis.

(10) Az szegény egy házhelyi nemesség dolgában penig, kik szolgák és jószágok nincsen, az előbbi articulus tartassék, azaz meglássa az ispán, és ha szegénysége miatt személyében lovagot nem állathatna, gyalogot állasson.

(11) Ez indulás és felülésben az székely uraim között is ezen mód tartassék.

(12) Miért hogy az praesidium tartás mindennek közönséges jovára vagyon, illik hogy az terehviselésben is egyenlő legyen.

(13) Emlékezünk penig rejá, hogy az elmúlt ötven pénzadóban, kit kapuszám szerint erre rendeltünk volt, sok helyek városok semmit sem adtanak. Tetszett azért, hogy azok is ebbe fizessenek.

Ugymint Kolosvár adjon	fl.	500.
Fejérvár	»	100.
Abrughbánya	»	50.
Nagy-Bánya	»	100.
Felső-Bánya	»	50.
Székelyvásárhely	»	100.

Kit tartozzanak az előtt való articulusbeli büntetés alatt ez jövendő Szent-Gál napjára éppen az fizetőmester kezébe szolgáltatni.

(14) Az fizető mester penig Theke Ferencz atyánkfia legyen, kit azon állapattal, mint Gerendÿ Jánost, választottuk, és ez szolgálatra ugyanazon módon hittel meg is kötelezték.

Ez mellett rendeltük Boronkaÿ Jánost és Sárdon lakó Gyarmathÿ Gergely deákot, Kálnaki Bálintot és Hersel Bálintot, hogy számot vévén Gerendÿ Jánostól, minden inuentarium szerént Theke Ferencz kezébe adjanak.

(15) Adják ezt is elönkbe, hogy mind az kalongyapénzbe, húsz pénzbe, és ötven pénz adóban, kiket ez prȩsidium tartásra rendeltünk volt, sok restantiák volnának hátra. Könyörgünk azért nagyságodnak, előbbi végezésünk és nagyságod jó igíreti szerént minden rendeket, urakat, nemeseket személyválogatás nélkűl, annak megadására reákénszerítse, ilyen közte rehviselésből ne vonja ki senki magát.

(16) Továbbá értettük az prȩsidiumra fogadott lovag könyörgéséből, hogy az három forint hópénzzel meg nem érnék. Végeztük azért, hogy az fizetőmester ez után egy lovagnak negyedfél forintot adjon, zászlótartónak adjon fl. 4, trombitásnak is fl. 4, egy tizedesnek fl. 4, drabantnak fl. 3.

(17) Az mi penig illeti az lovag és gyalog hadnagyoknak hóra személyekre való fizetését, annak rendelését nagyságodra támasztottuk; könyörgünk nagyságodnak, hogy nagyságod látván az pénznek szük voltát; azoknak is fizetéseket, kinek kinek állapatja és érdeme szerént mennél szaporábban lehet, úgy moderálja.

(18) Tetszett ez is, hogy valakik ez ország pénzébe lovag számra fizetést felvöttenek, és az fizető mester előtt afféle prȩsidiumra fogadott lovagok magokat, lovagokat meg nem mustráltatták, azoknak az fizető mester ne fizessen, sőt ezután is olyaknak fizessen, kik az prȩsidiumra fogadott lovagokat nem hátok megett, hanem az több fogadott praesidium között tartják.

(19) Az fizető mesternek Teke Ferencznek előbbi fizetését tíz forinttal megjobbitottuk, azaz hogy egy hóra ötven forint legyen fizetése.

(20) Miérthogy az tatároknak mostani kijövések miatt sok helyek égetés és rablás miatt elpusztultak, könyörgünk

nagyságodnak, azok efféle adóból az régi szokás szerént exemptusok legyenek.

(21) Továbbá értjük kegyelmes urunk az nagyságod izenetiből, hogy egyéb dolgok között az végek építésére gondunk lenne. Azért látjuk kegyelmes urunk szemünkkel, hogy ez mostani üdő azt kivánja tőllünk, kiért mi es felőlle, mint lehessen hamarébb és jobb módjával, eleget gondolkodtunk.De miértis hogy ennyi külömb-külömbféle terehviselés és fizetés vagyon kösségünkön, és szintén mostan őket evvel nem terhelhetnők, szólottunk így kegyelmes urunk felőlle, hogy az háromszéki kalongya pénzben maradt volt Kendy Gábornál tizenegyszáz forint, kit itt nem reponált volt Kolosváratt az többi közé; arról könyörgünk nagyságodnak, nagyságod azt ugy mint ilyen erős kötés alatt végezett pénzt conuertáltatná efféle épületre, és adatná Macskássy Péternek, kire ezt biztuk, kezébe. Ez mellett innet Kolosvárról rendeltünk azon kalongyapénzből ezer forintot, hogy arra ő erogálja, és számot is adjon jövendő gyülésben nekünk országúl rólla. Ez summát penig tartozzanak az conseruátor uraim ezen articulus erejével Macskássy Péter kezéhez adni, melyet esmét jövendő erre rendelendő adónkból reponálják; mely költséggel az végekben épithessen nagyságod, ott az hul szükségesnek ítili nagyságod. Mely segítségünket kegyelmes urunk, mostani üdőben ilyen fogyatkozásunkat tekintvén, vegye kegyelmesen. Ezután is, valamire elegek leszünk, semmiben magunkat meg nem kéméljük.

(22) Macskássy Péternek ebben való munkájára rendeltünk ezen pénzből fl. 20.

(23) A hul nagyságod kegyelmes urunk int arra bennünket, hogy az kolosváriakra vetett summát leszállítanók, tekintvén az nagyságod intését és az kolosváriaknak is mostani költségeket, terehviseléseket, eöt száz forintra szállítottuk, ugy hogy 500 forintot contribuáljanak közinkbe.

(24) Kendy Gábor helyében választottuk conseruátornak az nemesség közzűl Bánffy Gábor uramat, kit azon formán és módon, az mint 1593 esztendőbeli articulus contineálja, nagyságod tetszéséből annak az pénznek tartására és erogálására erős hittel megköteleztünk.

(25) Az kalongyapénzt mikor országúl rendeltük volt, választottuk volt annak kiadására az tanácsurak mellé bizonyos atyánkfiait, ugy mint az nemesség közzül Forró Jánost, Cseffeÿ Jánost, Makrai Bertalant, Szalánczi Györgyöt, az székelység közzűl Béldi Jánost, Daczó Ferenczet, Mikó Miklóst és Balássÿ Ferenczet, az szászság közzűl Szebenbe Vajda Jánost, Segesvárról az polgármester Vasas Jánost, Beszterczéről Szabó Orbán akkorbeli bírót, Medgyesről Fejér Mártont akkorbeli polgármestert; kik közzűl miért hogy megholtanak, némelyek penig más állapatra jutottanak, választottuk azok helyébe Thoroczkay Lászlót, Vesselényi Gáspárt és Fráthaÿ Jánost, kiket annak az pénznek tartására akkorbeli articulusban való forma szerént erős hittel megköteleztünk.

(26) Somlyó tartományát, könyörgünk nagyságodnak, extendálja csak addig, míg az megholt bódog emlékezetű István király uraságának idejében volt, azaz a mi ott az ősjószág. az többit nagyságod, miért hogy kevesen vagyunk adófizetők, rótassa közinkbe.

(27) Fogaras tartományostól maradjon régi állapatjába.

(28) Értjük azt is, hogy az mely ötven pénz adót az prȩsidium tartására rendeltünk volt, azt sok helyekről be nem szolgáltatták. Végeztük azért, hogy minden helyekről, vármegyékről, székekről, azt az adót, és egyéb kalongya pénzbeli és húsz pénzbeli restantiákat is, az előbbi Thordán végezett articulusbeli büntetés alatt ez mostani Septembernek 15. napjára Kolosvárra az fizető mester kezébe beszolgáltassanak.

Nos igitur praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsyluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrę subiectarum fauenter exaudita et admissa, prȩscriptos vniuersos articulos modo prȩmisso nobis prȩsentatos prȩsentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singulo in eisdem contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus; offerentes nos beneuole, quod prȩmissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quospiam, vbique per ditionem nostram, firmiter obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratifica-

mus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in prędicta ciuitate nostra Coloswar die prima mensis Septembris. Anno domini millesimo, quingentesimo, nonagesimo, quarto.

(P. H.)

Lecta.

(Eredetije az erd. muzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Art. Diaet.Trans. I. k.) Egy más példány a Bruckenthal-muzeumban, egy harmadik Teutsch úr, s egy negyedik Szeben városa birtokában).

XXIV.

1594. szept. elején.

A Báthory Zsigmond fejedelem ellen szött összeesküvés leírása.

Kurzer Bericht wie sich die Herren wieder Ihren landsfürsten den Weiwoda in Siebenbürgen verratterlich emporet darum sie dan auch Ihren Lhonn empfangen.

Alss die Wallachenn Moldauier vnnd Bulgarier, vnder welchenn die Raitzenn vnnd andere gehuldigte Christenn begriffen, erfhurten, dass sich die Turgenn wieder die Christenn rustenn vnnd jn starck anzuge, auch dass der Waiuoda aus Siebenburg freundtt vnnd Huldttschafft bei ir kayserl. Maj. vnnd andern christlichen Potentaten eczliche Jhar hero gesuchtt, haben sie ainhellich bei sich beschlossenn, sich wieder denn Turcken, dessen grausame Tÿranneÿ sie biesher heuffich geduldet, zu erhebenn, vnnd nebenn denn Christenn Ihr leib ehr vnd gudtt zu lassen, Inn bedenckung da sie vnder des Turggen Huldtt verbliebenn, musten sie in solchem seinem furnhemen auch antzihen vnnd wieder Ihr gewissen vnnd willen dass Christliche bludtt helffenn vergiessenn, besorgendtt dadurch solche zusammen gefuegte machtt, den Christen ein abbruch geschee, die Türgken enttlich gegen Ihnen gleichermassen streitten, vnnd sie ebensfals vertilgen. Also, das vnder des Turggen machtt sie der selen, vnd leibss hegster gefhar stundtenn; seindt hierauf ainhellig zu dem Vaíwoda aus Siebenburgen vorreisset, Ihme solches ihres vornemen

tailhafftig zu machen, mitt dem erbieten da er Waiuoda sie woltte in Huldschafft mitt der Vorbindung neben denn Christenn wieder denn Turggen annemen, woltten sie ihr ehr leib vnnd gudtt alles daran wagen vnd zusetzen. Wie nun die abgesantten Ir anbringen beÿ dem Waiuoda aus Siebenburgen volbrachtt. hatt Ihme der Waiuoda einbedacht, sich mitt seinem Rhatt vnnd landstenden zuberattslagen. genombn, Er, Waiuoda dann alspaldtt auf dies der auslendischen Pottschafften furbringen alle seine Rhatt vnnd landstendtt nach Clausenburg beschaiden. Wie nun die Rhatt vnnd Landttstendtt zusamen kommen, ist Ihm volligen Rhatt, der auslendischen gemelts begeren zu erwegen vorgebrachtt wordenn, die maisten vnder dem Adell auch des Waiuoda Rethen haben genzlich vormaindtt, sie die Supplicanten whären mitt nichten anzunemen, und kaines weges den Christen wieder den Turcken beÿzufallen, mitt mehrem vormelden, das Jederman bewust, wan man der Supplicanten begeren, solte stadtt geben, wurde es dem Turggen, welches machtt niemandtt menschlich wiederstehen magte, also hoch vordriessen, das er all seine machtt dahin wenden wurde, auf das nitt allein die Supplicanten sonder auch der Waiuoda vnnd dass gantze landtt dessen gestrafft wurden, hetten auch gar kain billigk Ursach sich von dem Turcken zu bundtenn, dann billig vnd vor gudtt geacht demselben der das gancze landtt in gutter Rhue, darunder sich meniglich friedttlich mogen erhalten, beÿzufallen, als das man sich solte neben den Christen, die weder macht noch Chrafft wieder den Turggen habenn, daraus aller Vnfriede des landes enttstundtt, halten vnnd Ihnen beÿstheen.

Die ander Parteÿ aber darunder des Adels vnnd Rhatt nitt mher als Bodtzschai Istuan, Joscha Andreas, vnnd Casper Kornis, sampt dem Vaiuoda daselbst mitt der gemain, alss die Statt vnd Landtvolck befunden haben, durchaus das wiederspiell furbrachtt mitt dem Vormelden dass wo mann mitt dem Turgen hielte, wurde leichttlich die Christenheitt schrecket, vnnd hernach der Treuwloss Türcke auch Innen iren lhonn, welchen sie billig in Vorgiessung des Christlichen Pluetz verschuldtt hetten, enttlich geben wurde, unnd obwoll sie die Siebenburger ein Zeittlanck gutten

Rhue gehabtt hetten, war es auss lautter des Turcken Vnmuglichkeitt dass er biesher jnn nitt bei kommen konnen, bescheen, vnnd demnach man in solcher berattschlagung nitt zusamen stimmen mugen, haben die stende vor gudtt angesehen, einen offenttlichen landttag zu Claussenburg zu bestimmen, Inn welchem dieser furslag sollte meres erweget vnnd was in dem selben Ratsam vnnd dem gantzen landtt haillsamb erfunden wurde schliesslichenn nachkommen.

Inn dem ehe der Adell vnnd Rath vonn ein ander, hatt der Waiuoda sich seines Willens offenttlich ercleret, dass nemblich Er durchaus neben den Christen wieder den Pluedtthuntt den Turggen sein macht, vnnd all sein Vermogen wenden wolte, vnnd die Zeit seines lebens nimmer mher des Turken Tributarius sein wollte ehe vnd lieber ein stalknecht vnter den Christlichen Potentaten alls ein Fürst vnter diesem Tÿrannen sein, vnnd damitt die Stenndt vnnd Rathe sehen vnnd spüeren sollen, dass dies sein aigenttlicher wille vnd mainung, dauon er nitt abweichen wollt, sie mechten hierauf furnemen, wass sie wolten, so bestattige mitt Godtt und allen seinen hailligen, dass wo er Selig zu werden begerdtt vnnd Ihm Godtt gnedig sein sollte, wolle Er in dieser seiner mainung so lang er lebtt, vorbleiben, vnd bestendig vorharren.

Alss des Turggen genossen des Waiuoda erclerung vorstanden, haben sie einen andern Rhattslag, wie sie nemlich mochten des Waiuoda fuglich loss werden, furgenommen, vnd bedachtt einen falschenn brieff an denn Waiuoda im namen des gantzen landtz zustellen, vnnd an Ihm Waiuoda mit diesem Inhalt geschrieben.

Dass demnach sie vonn Ime Waiuoda vorstanden hetten, alss woltte er wieder den Turcken, vnder dessen schirm vnd schutz biesher sie in guttem friede vnd alle leibliche Wolfardtt gelebtt, sich neben den Christen halten, vnd also ihren gutten friede, ruhe und alle leibliche wollfardtt zerstoren; sollte Er in angesichtt des lands meiden, oder sie wolttenn in gebunden an die Portten schickhen, vnnd ob woll sie alspalt jn Zubinten vnnd dem Turggen zuzuschicken befuegtt wören, so wolten sie doch ihme das landtt zu raumenn, wegen seines frommen Vatters vnnd Vettern, dess Konnings aus Polen, frist geben, doch

das er sich paldtt packehe; auf solches schreiben welches der Waiuoda für wahr angenommen, hatt er sich alspaldtt zu Ihr kayserl. Majest hinaus zu begeben besunnen, vnnd eilendes zu dem Casper Kornis welcher sein Ratth vnd Haubttmhan zu Hwtzth geschicket, dass er ohn allen Vorzug zu Ihme sich vorfüegen woltte, Er hette genettige sachen mitt Ihme, die sich nitt schreiben liessen, zu handlen, Kornis Casper saumbete sich nitt lange, sondrn alsspald der beuhell ankommen, ist Er beÿ tag vnnd nachtt dem Waiuoda zu geraiset; alss nun Kornis ankhommen, hatt im Woiuoda mitt gantzem betrübten Hertzen solches Schreiben zu lesen, furgetragen, mitt dem gentzlichen Vorhaben, Er Kornis soltte mitt Ihme zu Ihr kais. Maj. verraissen, dan er die drouung das er solte gebunden nach Constantinopell geschicket werden, nitt woltte erwartten, hirauf hatt Her Kornis dem Waiuoda durchaus nit rathen wellen, dass er sich aus dem landtt begebe, mitt Vormeldung, da er gleich zu Ir kais. Maj. varraisete, Ir kais. Maj. kuntte in solcher eill Ime Woiuoda keine Hülffe wieder die Siebenburger, Sinttemall der Sinan Bassa in anzugk vnnd das Landtt so fern, laisten, vnter dessen wurde er seines lands beraubtt werden, darzue er nimmer mher khommen wurde, sondrn achtt fur gutt, das demnach Er der Waiuoda viele ansehenliche vnd veste Heuser, darzu gutts in zimlicher anzall fuss volch habe, das er sich in seine veste Häuser begebe daraus er nitt mitt schlechter machtt kontte genommen vnnd bunten ghen Constantinopel, wie die schrifftliche Drauwung lauttet, geschicket werden, unter dessen soll er Ir kayserl. Maj. zueschreiben vnd was er wegen der Christlichen befurderung erlitte, endttdeckhen, und vnterthenigs hulff begeren, zu dem soltte er ehe des obbemelten Lanttagss in Siebenburg bestimbte Zeit, ankommen, den Standen vnnd furnemblich Stetten vnnd Horledtten (?) zueschreiben vnnd beuhelen, dass vnuerzuegenttlich jede Stadtt vnd Horlehtt (?) aus Irem mittell soltte 2 fürnembste und Elteste zu Ime Waiuoda schicken, Er hette mit Inen etwas zu hantlen, Soltte hernach Woiuoda jnnen gedachten schreiben fuerhalten vnd thuen alss wolte Er sie als vngehorsambe rebellen straffen.

Der Waiuoda williget disen des Kornis Casper treuwherzigen ratth, nimbtt in an vnnd vollziehet in; als nun auff des Waÿuoda beuchlich die Stennde vnnd Stette auch Harleht (?) alspaldtt ankommen, hat Ihnen der Woiuota in beisein aller seiner Rhatt, darunter auch die so das schreiben erdicht, dasselbe offentlich lesen lassen; alspaldtt sie es vernommen, sein sie vor dem Waiuota alspalt auf die Knie zu den füessen gefallen protestando umb Gottes willen gebeten Ihr fürstl. Gnaden wolltte doch iegen Ihnen, solchen boesenn archwhon, also sollte das schreibenn mitt ihrem wissen vnd willen oder mhainung gescheen, nicht furnemen, Sie wusten gantz vnd gar nichtes, darumb, vnd woren dessen allermassen vnt gentzlich vnwissendtt, vnnd wehre das vss seinenn misgunstigen verretterschen Pludthundtt nur ein erdichtes schreiben, vnd batten abermal umb gottes willen, Ir fürstl. Gnaden wolten denen so solches schreiben aus lauter Vorretereÿ erticht nachsheen, vnnd sie kaines vorschonendt sondern an leib, ehr vnd gudtt straffenn.

Hiereuff hatt der Waiuoda die Stende wiederumb abgehen lassen, vnnd auf denn angestelten landtt tag beschaidn sein Kunttschafften gesteltt vnnd in der stil, welche diejenigen so gemeltes schreiben ertücht, nachfrag gehabtt, dieselbigen wie sie nun gespueret vnnd gesehen Ir erste pratica habe ihrem Vornehmen nach kain fordttganck, haben sie sich dem Waiuoda in ander wegen zu tilgen berattslaget befunden, dass sie ihm mitt gifft vergeben soltten, haben derwegen beÿ dem Khendi Schandan (sic) der vast vnder denn Hern in Siebenburgen ann guettern vnnd parem gelde der furnembste gewesen, ein ansehnliches Pankhet (?) gleich als dem Waiuoda zue ehren angerichtt, darauff der Waiuoda geladen, durch gifft soltte verretterlich getodett werden; dieses gifft hatt der Beege von Lippa sollen Inen zu schicken; der Waiuota hatt all diesen betrug durch seine heimliche Kunttschafften erfharen vnd sich der Tractation hofflich bedanckht alss sei in diesen emporung nitt Zeitt den Panckehtten beizuwohnen mitt gutten Wortten enttschuldigt.

Zum dritten haben die Vorratter, da Inn auch das gifft in Iren verrotterlichen Fürsatz nitt erspriessen wollen, erdachtt,

STANFORD LIBRARIES

sich als obgesagte feindtt des Türckenn, vnnd mit den Christenn aigenttlich Ihre machtt zuwendenn in dem offt gemeltten landttag zu ercleren, doch das man alsopaldtt weill der Turgge im antzuge, sich ims feldttlager begeben solte, vnnd wolten da dieser Rattschlag fordttgantnck den Waiuoda vnder seinen aigen zeldtt ermorden, dar zu dan der Bornamissa Janus, der sich solches zu uolbring gegen den andern Vorrathern sich erbothen, hatt also der Waiuoda beschlossen in ter still die sach bies zur Zeitt des lantttages beruehn zu lassen, vnnd im werenden landttag sie die conspiration mitt einander aus Ihren Losamenten bey nachttlicher weill auff heben zu lassen. dan da man jm frist gelassen, wurden sie sich Zweiuels ohne in Iren Festung deren sie ein gutt antzall haben, vorhalten haben, daraus sie mitt hartter muehe und Plut vergiesen, in die Vorhafftung gebracht weren worden. Gott der Almechtige der alle Rattsleg der Vnderthanen (gegen?) Ir an geborne Fürsten vnd Herren an denn tagk bringet, hatt gewaldtt vnd gnediglich der Christenheit zu guette vorliehn, das die conspirati solches ihres fals nitt whar genommen, sein getrost auf den Landttag erschienen, in welchem sie gemeldet alle mit ainander bei der nacht auffgehebtt, vnd gefencklichen eingezogenn wordenn vnnd sein gewest des Waiuoda Cantzler Iffju Janus, Bathori Bothasar des Waiuota Vetter, die 3 Khendi gebrueder, der Bornemisza Janus vnnd andere ansehenliche leutte mher, welche alle, ausser des Bathori Bothisar so in der gefencknus gestorben, offentlich nach Ihrem guttlichen bekhandnus der obbeschriebener practicken wieder Iren Landttsfürsten entthaubtt worden, haben über dieser conspiration auch bekandt das si alle gehaimnussen, so im rattslage wieder den Turggen gangen, dem Bassa von Temesvar zuegeschrieben vnd denselben gewarnet. Auch haben sie des Beeg vonn Lippa (Vorhaben?) so die Festung den Siebenburgen gantz vnuersehret übergeben wellen, vnnd sampt den seinen ein Christ werden, dem Bassa von Temesvar angegeben, welcher auff solches anbrengen nach Constantinopel gefhuret vnd erbarmlich getodtedtt wordenn.

Hátirat: Siebenbürgische handlung.

(Egykorú példány Bécsben a cs. k. államlevéltárban).

XXV.

1594. nov. 16—21.

A gyulafehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Bathori de Somlio, Princeps Transsilvaniae, et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis. Quod spectabiles ac magnifici domini nobiles, ceterique status et ordines trium nationum regni nostri Transsiluaniae, et partium regni Hungariae, ditioni nostrae subiectarum, in partialibus eorum comitijs ad decimum sextum diem huius mensis Nouembris in civitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt nobis, et praesentaverunt infrascriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis, et unanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humillime: ut nos uniuersos, et singulos, eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, praesentibus litteris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes nostrum illis consensum prębendo, gratiose confirmare dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsilvaniae, et partium regni Hungariae ditioni huic subiectarum in partialibus eorum comitiis ad decimum sextum diem huius mensis Nouembris in ciuitate Alba Julia anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo quarto celebratis conclusi.

(1) Megértettük kegyelmes urunk az nagyságod propositióját, kiben nagyságod int minket arra, hogy az praesidium tartására való népnek fizetésére gondot viselnénk, hogy annak fizetése meg ne fogyatkoznék. Azért kegyelmes urunk, noha látjuk, és nagyságodnál is nyilván vagyon, szegénységünknek mostani üdőben sok külömb külömbféle terch viseléseit, és az esztendőnek is szűk és drága voltát, mindazáltal az előttünk

álló szükségnek nagy voltát megtekintvén, nem kémélhettük meg szegény kösségünket, hanem ebben is hazánknak nem akarunk megfogyatkozni. Rendeltünk ez okáért az presidium tartására való fizetésre kapuszám szerént ötven ötven pénzt ez jövendő Vizkereszt napjára beszolgáltatni.

(2) Ez felett, miérthogy látjuk mi magunk ez mostani üdőnek és dolognak állapotjához képest nagyságodnak külömb külömbféle szükségét, költségét, ígírünk nagyságodnak is udvara népe tartására és egyéb külömb külömb szükségekre, kik naponként találkoznak, huszonöt öt pénzt, kinek beszolgáltatásának napja decimus quintus dies Martij lészen.

Mely tereh viselésre az székely uraink atyánkfiai is ígírik magokat. Az után a szász uraim is az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraink atyánkfiai is az feljül megírt napokra azokat nagyságodnak beszolgáltatják.

(3) Hogy pediglen te nagyságod kegyelmes urunk ebben kegyelmesen megtekintette az maga és országa jovát, és az mi könyörgésünkre az presidium tartására való népnek fizetésében sem az nagyságod jószágát, sem az urakét nagyságod meg nem kéméllette, melyek ennek előtte afféle fizetésektől immunisok voltak, azt nagyságodnak mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek megszolgáljuk: arról kegyelmes urunk így szóltunk, a mint ide alá megírtuk.

Somlyó tartományával, Sólyomkő tartományával, és Cseke vidékével kapuszám szerént fizessék az ötvenötven pénzt.

Egheres adjon ötven forintot.
Zilah adjon százhuszonöt forintot.
Almás adjon negyven forintot.
Sajó adjon harminczkét forintot.
Betlen adjon tizenhat forintot.
Offen-Bánya adjon tizenhat forintot.
Körös-Bánya adjon hetvenöt forintot.
Bánffy-Hunyad adjon huszonöt forintot.
Vajda-Hunyad adjon harminczöt forintot.
Szent Job, az egy város, adjon negyven forintot.
Belényes adjon száz forintot.
Vizakna adjon negyven forintot.
Szék adjon ötven forintot.

Király-Ujfalu Kolosvármegyében, ki rovatlan, adjon huszonöt forintot.

Szovátha Marosszékben rovatlan, adjon tizenkét forintot.

Fekete nevü falu Marosszékben, mivelhogy rovatlan, adjon tizenhat forintot.

Kolosvár adjon négyszáz forintot.

Fejérvár adjon ötven forintot.

Abrughbánya adjon ötven forintot.

Nagybánya száz forintot.

Felsőbánya ötven forintot.

Székely-Vásárhely száz forintot.

Kolos adjon negyven forintot.

Dethre Tordavármegyében tíz forintot.

Könyörgünk nagyságodnak mint kegyelmes urunknak hogy ez jó végre rendeltetett subsidiumokat nagyságod másuvá ne fordítsa, hanem költessék tulajdon csak az prȩsidium tartására.

(4) Az tizednép pediglen, kiket mostan ország szükségére felszedtünk, végeztük hogy az meddig hadban fen lesznek, az mely adók az ő fenlétek alatt rendeltetnek, azoknak fizetésétől immunisok legyenek. Az mely adó penig az ő felvételek előtt rendeltetett, abban ők is az ő módjok szerént tartozzanak fizetni.

(5) Miért pedig hogy ez mostan rendeltetett adóból exemptusok az tized emberek, és hogy az adót az exactor az héával tudja bevenni, az mi az tized emberek adajából defalcaltatnék, végeztük, hogy az falus bíró másod magával egy hites polgárral vigye be az adót az exactor kezébe, és hit szerént mondja meg, az mit az tized emberek hon létekbe való ötven pénzes adóba fizettek és az héával tudja percipiálni az exactor, hogy valami fraus az dologban ne essék.

(6) Értjük kegyelmes urunk, hogy sok helyeken külömb külömb gonosztevők támadtak, tolvajok, égetők és egyéb efféle gonosz emberek, kik miatt családunk is házunkban nem bátorságos, mert immár is egynehány helyeken falukat meggyútottanak, embereket házokban agyonvertek, és sok efféle gonoszságokat cselekedtek, kik hogy ez után megszűnjenek, így végeztünk rólla, hogy Kolos és Tordavármegyében Vajda Mihály

STANFORD LIBRARIES

tiris, hoc est decimum sextum diem mensis Aprilis proximi affuturi, in ciuitate nostra Alba Julia comitia generalia celebrare decreuimus, quo tempore ea quae e re omnium erunt, ac ad communis patriae bonum ac salutem pertinebunt, in medium proponemus, ac una vobiscum aliisque regnicolis more solito agemus atque deliberabimus. Proinde harum serie committimus et mandamus firmiter. quatenus ex illa sede vestra nos quoque decem ex fratribus vestris, viros graves et usu rerum atque autoritate pollentes deligere, et unacum Regio et sedis judicibus vestris, ad diem et locum praescriptum, ubi nos quoque Deo juvante personaliter aderimus, cum plenis mandatis tractandorum concludendorumque negociorum gratia, absque aliqua cunctatione mittere et expedire modis omnibus debeatis et teneamini. Secus non facturi. Datum Albae Juliae 27. Martij. Anno 1595.

Sigismundus Princeps m. p.
Stephanus Josika,
cancellarius m. p.
J. Bernardffy m. p.

Külczím: Prudentibus et circumspectis regio et sedis judicibus caeterisque juratis ciuibus oppidi et sedis Koelialom etc. nobis dilecto.

(Eredetije levélalakban írva, Segesvár levéltárában nr. 68.)

XXVII.

1595. apr. 14-én.

Pálffy Miklós levele a nyitrai püspökhöz az erdélyi országgyülésre küldendő magyarországi követség ügyében.

Reverendissime domine et compater mihi obseruandissime. Servitij mei .... commendationem.

Az kegyelmed levelét vettem s megis értettem, a melyre kegyelmednek most is azt irhatom, hogy nagy örömest mentem volna kegyelmetek köziben, de mivelhogy a margraff (markgraff) jöve ide hozzám, ki most is itt vagyon, nem kevés dolgom volt vele, annakokáért nem mehettem kegyelmetekhez. De mindazonáltal mit végezött legyen kegyelmetek az erdélyi

út felől, megértettem: a mely dolog felől kegyelmednek azt irhatom, hogy mind valakiket oda beküldeni nagy munka és fáradság volna *s ott Nagj kolzeg is*, hanem lám Nádasdÿ uram ottbenn vagyon, kegyelmetek irjon egy levelet neki s írja meg kegyelmed neki, hogy ott benn maradjon addig, míg oda érkeznek a követek, Váradÿ uramnak is mindjárást írjon kegyelmed, hogy semmit ne késsék, hanem a több választott nemes uraimmal, kiknek ugyan az alföldről kelletik lenniek menjen be, megküldvén nekiek az instructiót is, mihez tartsák magokat, hogy ők is minden jó módjával végezhessék dolgokat. Holott pedig igy nem lehetne, kegyelmed ugyan Váradÿ uramnak írjon és miért hogy Báthory uramnak, Rákóczy uramnak s Dobó uramnak hadban kelletik lenniek, ők el nem mehetnek, hanem Réway Ferencz uram, a kassai kamarás, Hoffmann Lázár és Székely Mihály a szathmári kapitány: *es auagj Meljtj Pal auagj Cjakj Cristoff es jgj egj prelattus, kett Vr es kett nemes Ember mehettne be*, menjenek el Várady urammal, — azoknak jószágok is, házok is közel vagyon oda, mind be hamarabb érkezhetnek, mind ki hamarebb jöhetnek és kevesebb költséggel is esik meg, azért az én kevés ítéletem szerént igy tetszik énnekem, hogy jobb módja lehetne a beküldésnek, hogy nem mint ily messzönnen küldené kegyelmetek. In reliquo eandem feliciter valere opto. Vÿuarij 14. Aprilis 1595.

Reuerendissimae dominationis Vestrae
Seruitor et filius et compater
addictissimus
Nicolaus Palffy mpria.

Külczím: Reverendissimo domino Stephano Feyerkeöwy episcopo Nitriensi locique eiusdem comiti perpetuo, camerae Hungaricae praefecto, necnon in Hungaria locumtenenti stb.

Jegyzet. A levélben dölt betükkel szedett szavak Pálffy sajátkezű additiói. — E levelet apr. 15-én küldé meg Fejérkövy, Mátyás főhgnek, egy latin levél kíséretében, mely a magyarnak csaknem fordítása.

(Eredetije a bécsi cs. államlevélt. Hungarica).

XXVIII.

1595. ápr. 16—máj. 2.

A fehérvári egyetemes országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus Dei gratia Transsyluaniae, Moldauiae, Valachiae Transalpinae, et sacri Romani imperij Princeps, partium regni Hungarię Dominus, et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, quod fideles nostri spectabiles et magnifici domini nobiles caeterique status et ordines trium nationum dicti regni nostri Transsyluanię et partium regni Hungariae in generalibus eorum comitijs, ad diem dominicam Jubilate, hoc est decimum sextum diem mensis Aprilis proxime praeteritum, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo quinto, hic Albae Juliae, ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt et praesentauerunt serenitati nostrae quosdam infrascriptos articulos in eisdem comitijs, paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime ut nos universos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum illis consensum praebendo, benevole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare quam per alios quospiam ubique per ditionem nostram firmiter observari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium regni Hungariae in generalibus eorum comitijs ad diem dominicam Jubilate, hoc est ad decimum sextum diem mensis Aprilis, anno domini M.D.XCV. Albae Juliae, celebratis conclusi.

(1) Kegyelmes urunk fejedelmünk, megértettük az felséged közinkbe küldött propositióját, kiben adja felséged

előnkben, hogy minekutánna egyenlő értelemből az pogánnak barátságát megvetettük, és mindnyájunknak közönséges javáról és ahoz hasznos mediumokról való gondolkodást felségedre rejiciáltuk, minémű hasznosan és szorgalmatosan viselte volna abban hozzánk magát felséged, úgy hogy hozzánk való végeket is az gonosz ellenségtől felséged nemcsak megoltalmazta, sőt prouinciákkal is augeálta volna, és hogy ezután is felséged mindenben azon volna, mint maga hivataljának és az mi jónknak satisfaciálhatna. Azért kegyelmes urunk hálákat adunk az úristennek, ki az ő bővséges jó voltából felségedet ilyen reánk való gondviseléshez segítette, kinek minden üdőben most is jó ízit is érzettük rajtunk. Kérjük ő szent felségét buzgó szívvel, hogy ezután is felségedet ilyen jó igyekezetiben megáldja, szerencséssé tegye, és mindenben eszét, elméjét felségednek és bölcs tanácsinak arra vezérelje, ki istennek nevének dícsíretire, magunknak hazánknak megmaradására, örégbülésére, az keresztyénség között is emlékezetünkre és az gonosz reánk dühödt fene ellenségnek romlására lehessen.

(2) Az mi penig nézi az felséged reánk való gondviselését, azt kegyelmes urunk nemcsak most, hanem mind attól fogva, miulta az úristen felségedet előnkbe rendelte, mindenekben hasznosan megtapasztaltuk rajtunk. Mely felséged jóvoltát és reánk való szorgalmatos gondviselését felségednek mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek hálaadatossággal megszolgáljuk, könyörögvén felségednek, hogy ez után is, főképpen ilyen üdőben, kiben az kegyetlen pogánság torkát reánk tátotta, eddig való dícsíretes jó magatartása szerént ezen hozzánk való jó kedvét, gondviselését nyujtsa hozzánk, maradhassunk meg hazánkban az felséged szárnya és protectiója alatt. Mi es penig kegyelmes urunk, valamire elegek leszünk, felségednek és hazánknak mind ekkédig ez után is semmiben nem akarunk megfogyatkozni.

(3) Adja felséged azt is előnkben, hogy az római császárral ő felségével való transactiók s az magyarországi uraink s atyánkfiaival eleitől fogva kévánt uniónk és az egész keresztyénséggel való confoederatiónk véghez ment volna, kit ott is az magyarországi uraink s atyánkfiai minden rendek acceptál-

STANFORD LIBRARIES

tak s ratificáltak volna, kihez immár az kévántatnék, hogy mi es azt mostani gyűlésünkben acceptálnók és ratificálnók. Azért jól emlékezünk kegyelmes urunk reá, mint mentünk légyen ez előtt fejenként közönséges értelemből arra, hogy felséged azt az római császárnál ő felségénél véghez vigye, ki minemű állapattal ment légyen véghez azt is megértettük.

(4) Nagy hálákat adunk azért először az élő istennek, ki ebben az mi szüntelen való fohászkodásainkat és ájtatos könyörgésünket meghallgatván, ez gonosz pogánnak régi inségéből és rajtunk való igájából kiszabadítván, ilyen hatalmas fejedelemnek szűvét hozzánk ilyen jó akaratra vitte, és kévánatos egyesülésünket az magyarországi atyánkfiaival s több keresztyénséggel megadta. Könyörgünk ő szent felségének hogy ilyen jó és hasznos végezésre szent áldását bocsássa, és mint az eleit az exitusát annál inkább szerencséssé tegye, és ez után is ő felsége az római császár ilyen hozzánk való jó kedvét tartsa meg hozzánk. Felséged penig, hogy ez munkát is értünk felvötte, és sem költségének, sem egyébnek nem parcálván ilyen hasznoson és az üdőnek állapatja szerént késedelem nélkül véghez vitte, azt mi felségednek országúl minden hívséggel megszolgáljuk, mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek.

Mely végezésnek és egyességünknek miérthogy látjuk szemünkkel ilyen hasznos voltát, azt mi, mint ez előtt kévánt dolgot, nem hogy örömest nem fogadnók felségedtől, sőt mi es fejenként acceptáljuk és ratificáljuk, eatenus, quatenus felséged is acceptálja és ratificálja, ita tamen, ut ratificatio per nos facta tunc obligare vtramque partem debeat, cum serenissima sponsa Maria Christierna domina nostra clementissima, serenissimi quondam Caroli archiducis Austriae, Stiriae etc. filia, iuxta transactionem Graecensem ad praestitutum diem huc deducta fuerit, et obligatio sacrae Caesareae regiaeque Maiestatis et ordinum Hungariae ratificationem transactionis, eo modo qui in transactione expressus est, serenitati vestrae nobisque reddiderint, vt itidem pro nostra parte vicissim praestari possit.

(5) Kegyelmes urunk és fejedelmünk, adja ezt is előnkben felséged, hogy az pogánnak minden igyekezeti, szándéka

az volna, hogy ez nyáron az keresztyénség ellen minden erejét megindítanája, az felséged birodalmát penig hátra nem hadná. Ez okon int felséged kegyelmesen bennünket, hogy meggondolván ez mostani szükségnek nagy voltát, és azt is, minémű ellenséggel legyen közünk, azokra az mediomokra és nervusra, melyek in gerendo bello kévántatnának, oly gondot viselnénk, hogy se felségednek, se hazánknak meg ne fogyatkoznánk. Azért noha mi magunk is, szolgánk, lovag soldosunk, gyalogunk és huszadunk készületire elég sok költségben vagyunk, úgy annyira, hogy az tavalyi expeditió miatt is sok atyánkfiainak zállagba jószága és egyéb marhája, szegénységünk is az tavalyi sok adó miatt és az mostani szűk üdő miatt annyéra jutott, hogy sokat mi magunk etetünk közüllök, mindazáltal ezeket sem nézhetjük, hanem hogy felségedhez ebben való engedelmességünket declarálhassuk, maga szükségére és udvara népe tartására ígírünk felségednek kapuszám szerént két forintot az praesidium nélkül; könyörögvén felségednek, fogadja kegyelmesen és vegye elég neven tőlünk. Ez után is valamire elegek leszünk, semmiben felségednek meg nem fogyatkozunk Mely adófizetésben felséged az urak jószágát is, kik felséged kezébe jutottanak, mind peniglen Tasnádon és egyebütt való jószágát is, az urak jószágát is azonképpen, ezen terehviselésre kénszeríttesse, hogy a salus patriae köz lévén, az tereh viselés is köz legyen.

(6) Az praesidium tartásra penig rendeltünk kapuszám szerént fl. 1. den. 50.

Az felséged udvara népére való subsidiumnak d. 99.

Igírjük beszolgáltatni ez jövendő szent Jakab napjára.

Az egy forintját penig Szent Lőrincz napjára.

Az praesidium tartásra való subsidiumnak egyik forintját Szent Háromság napjára. Az ötven pínzét penig Szent Pál Szent Péter napjára fogyatkozás nélkül ígírjük beszolgáltatni.

Mely fizetésre az székely uraink atyánkfiai es ígírik magokat.

Azonképpen az magyarországi uraink atyánkfiai is.

Az szászság is az ő módjok szerént egyenlő tereh viselésre offerálják magokat.

STANFORD LIBRARIES

(7) Végeztük azt is, hogy a szabad városok, faluk és egyéb helyek akarmely helyeken és vármegyékben legyenek, az kik rovatlanok volnának, az mennyit ez elmúlt praesidium tartásra rendelt ötven pénzbe contribuáltak, mostan három annyit adjanak, miérthogy mi es három annyit adunk, melyeket ugyan Kolosvárra az hagyott napra Theke Ferencz az fizető mester kezébe minden helyekről éppen beszolgáltassanak.

(8) Somlyó tartományával, Sólyomkő tartományával és Cseke vidékével kapuszám szerént az praesidiumba fizessenek fl. 1. den. 50.

Azonképpen Miske, Paczal, Zilah, Körösbánya, Vajda Hunyad, Szent Job, Belényes, Szék, Székely Vásárhely, Kolos, Thorda, Deés, az ő köztök való ravás szerént. Azonképpen Illyefalva Sepsiben, mindenik Thorja és Bereczk Kizdiben, és Kizdi Vásárhely rovás szerint fizessenek.

(9) Ezek penig, az kik rováson nincsenek, summa szerént ennyit fizessenek.

Egeres adjon fl. 150.
Almás adjon fl. 120.
Nagy Sajó fl. 96.
Bettlen az urunk része adjon fl. 48.
Offen-Bánya adjon fl. 48.
Bánffi Hunyadja fl. 75.
Vizakna adjon fl. 120.
Királyfalu Kolosvármegyében fl. 75.
Szováta Marosszékben fl. 24.
Fekete nevő falu Marosszékben fl. 36.
Kolosvár adjon fl. 1200.
Fejérvár adjon fl. 150.
Abrughbánya adjon fl. 150.
Nagy-Bánya adjon fl. 300.
Felső-Bánya adjon fl. 150.
Dettre Tordavármegyében adjon fl. 15.
Nagy Szent Mihály adjon fl. 60.
Gáltó adjon fl. 6.
Sina Fejérvármegyében fl. 24.
Kis Cserged adjon fl. 18.
Kápolna Fejérvármegyében fl.

Akna városa, Deés mellett, Belső-Szolnok vármegyében fl. 75.

Gerla Szamos-Ujvár alatt adjon fl. 18.

(10) Több városok és faluk vadnak Székelyföldön, úgy mint Udvarhelyszékben Keresztúr és Udvarhely, Csíkban Szereda és Thusnád, Marosszékben Szereda városa, kik fejedelem adajába nem fizettenek, hanem császár adaját ravás szerént fizették, azt az császár adaját forditottuk mostan az praesidium tartásra, szükségére. Azért könyörgünk felségednek, fizettesse meg velek.

(11) Az kászoniak is tartományastól ravás szerént fizessenek az praesidium tartására másfél félforintot.

(12) Mivelhogy penig értjük az Theke Ferencz atyánkfia relatiójából, hogy sok helyekről efféle adót az exactorok és ispánok kezébe mind eddig is az fizetett népnek nagy fogyatkozására be nem szolgáltattak volna:

Végeztük, hogy afféle restantiákat minden vármegyékről, székes helyekről, szabad városokról, várak tartományiból és falukról Erdélyben és Magyarországban ezen Szent Háromság napjára beszolgáltassák, mind az két ötven pénzes adóval az fizetőmester kezében Kolosvárra, kit ha nem cselekednének, tehát az ispánok és egyéb ahoz rendeltetett perceptorok és tiszttartók efféle contumaxokon, vagy falu vagy város leszen, két annyit dúlhassanak, az mennyit az rajtok való adó tenne. Viszontag az ispánok, perceptorok és tiszttartók felszedvén, és az fizetőmesterek kezébe nem administrálván, efféle restantiáért az fizetőmester két száz forintot dúlathasson az olyan perceptornak jószágán és marháján.

(13) Ezen is könyörgünk felségednek, hogy efféle adóba melyet az ország praesidium fizetésére rendelt, az mit abban az magyarországi három vármegye adajába felségednek más szükségére költöttek, azokat felséged refundáltassa, avagy tudja az adósságba.

(14) Az miképpen penig ennek előtte is könyörgettünk volt felségednek, most is könyörgünk ezen, hogy most is olyan kegyelmesen prouideáljon felséged az pínz dolgába az fizetőmester kezéhez, hogy az jövendő hóra való fizetésekben is az praesidium tartásra fogyatkozás ne essék; miérthogy az mos-

tani arra rendelt adónak napja hátrább vagyon, és az fizető napra az pénz kezéhez nem mehet az fizetőmesternek.

(15) Az mi a religio dolgát nézi, végeztük országúl, hogy az recepta religiok, tudniillik catholica siue romana, lutherana, caluinistica et ariana libere mindenütt megtartassanak.

(16) Az minémű articulus ez elmúlt 1588. esztendőben való gyűlésben Meggyesen lött volt, azt az mennyibe az pater jezsuitákat nézi, és libertati religionis catholicae siue romanae non praeiudicat, felségedhez való jóakaratunkból, szeretetünkből abrogáltuk és felőle így végeztünk, hogy absolválván abból való kötelességétől, iuramentumától felségedet, az pater jezsuitáták Kolosvárra, Monostorra és ide Fehérvárra bejöhessenek. Könyörögvén ezen felségednek, hogy szeme eleibe vévén ebben is felségedhez ilyen jó szűvünket, jóakaratunkat, ez megnevezett helyeken kivől se Váraddá, se semmi egyéb helyekre, se Erdélybe, se Magyarországba sehová az jezsuitákat be ne eresztesse, és collegiumok gyülekezetek lakóúl sehol ne lehessen az megnevezett helyeken kivől. Ezeken kivől penig az minémű tanítók, praedicátorok, az római religión kivől az egyéb recepta religiókon Kolosváratt, Fejérváratt és egyéb helyeken is vadnak, azok se személyekbe, se iskolájokba, se templomokba, se jövedelmekbe, se semminémű állapatjokba meg ne háboríttassanak, hanem intra limites vocationum suarum tartassanak, az pater jezsuiták semmi összeveszésre és egyenetlenségre okot ne adjanak, ezenképpen az több recepta religiókon való papok is.

(17) Ezen religiókon kivől valókat penig minden rendeket, úgy mint innouatorokat, az ispánok és királybirák, adiunctis sibi sacerdotibus eius religionis az breuis szerént cognoscálják, azféle innouatorok kik legyenek, az seniorokkal és püspökkel törvény szerént és személyválogatás nélkül megbüntessék, ha törvény szerént conuincáltatik, minden haladék nélkül, si ad meliorem frugem non redierint.

(18) Ha ki penig ezen egyházi rendek közül az recepta religiók kivől ez kédig más religión lött volt, az is, ha in meliorem frugem non redeál, hasonlóképpen büntettessék.

(19) Végeztük azt is, hogy az mely kolcsos városok vadnak, és ha azok közül priuata persona potentiát cselekednék,

először az bíró és tanács eleibe czitáltassék, és az breuis szerént törvént szolgáltassanak.

(20) Ha penig az kolcsos városba az communitas az nemes ember ellen valami violentiát patrálna, tehát az universitás eleibe citáltassék és onnan első széken kibocsássák bizonyságra, post reportationem ismét mikor az universitás elsőben öszvegyűl, meglássák, és ha melyik félnek nem tetszik, appellatióba bocsássák urunk személye eleibe.

(21) Az mely mezővárasok penig comitatusba vadnak, és efféle mezővárasbeli communitás vagy senatus nemesember ellen valami potentiát cselekedik, azon comitatusba, a kibe vagyon, az breuis szerént reuideáltassék.

(22) Az hol penig int felséged minket, hogy fejenként oly készen lennénk, hogy valamikor felséged parancsolná, mindjárt indulhatnánk: kegyelmes urunk, mi készek vagyunk és mindenben az felséged parancsolatjához tartjuk magunkkat, valamire elegek vagyunk.

(23) Sok nemes népek vadnak mind magyar és szász városokban, kik az nemességnek hasonló priuilegiumával és libertásával élvén, semmi közönséges szükségünkben egyenlő terhet velünk nem viselnek, hadnak idején is házoknál veszteg ülnek, tetszett ezért, hogy felséged azokat is kénszerítse velünk egyetembe egyenlő terch viselésre, hogy se hadba menéstől, se felségednek hazánknak egyéb efféle szükséges szolgálatitól immunisok ne legyenek, hanem minden közönséges terhet velünk egyaránt supportáljanak, sub poena amissionis bonorum.

(24) Az nemes özvegy asszonyok és árvák felől, kiknek közinkbe hadba embert kellene küldeni személyektől, végeztük, hogy az mely özvegynek, árvának, öt ház jobbágyánál több nincsen, az közinkbe embert állitani és hadba küldeni (ne) tartozzék személyébe. [1]) De először meglimitálja az ispán, ha elégtelen afféle özvegy és árva reája.

(25) Találtatnak az felülésben ilyen frausok is, hogy némely nemes ember látván az háború időt, hogy inkább az hadakozástól immunis lehessen, más nemes embernek jobbágy-

[1]) A »ne« szócska a kolosvári muzeumi példányban hiányzik, bizonyosan csak a leíró figyelmetlenségéből.

ságúl, ki zálogúl elköti magát, és igy keres effugiumot magának. Végeztük azért, hogy valaki ante initium anni 1593. elkötötte magát, és az ki megvötte, in pacifico dominio volt, az olyan örök jobbágyságban maradjon. Az ki penig azután az had fenlételétől fogva elkötötte magát, az helyére álljon, és ezután senki paraszttá ne lehessen. Ha ki ez ellen cselekednék, jószága elfoglaltassék, ő maga megfogattassék, és urunk ő felsége gratiájában legyen.

(26) Az had szükségére az minémű élést felvetettünk, könyörgünk felségednek, az mint ez előtt is felséged megengedte volt, azon vármegyéé legyen, képes árra meglévén. Az szászság közűl penig az mely élést hoznak, felséged azt pínzekért méltó árrán az udvar népe és egyéb hadi szükségére convertálja. Ezféle élésviteltől penig sem réveken, sem hajókon, hidakon, és semmi vámos helyeken, harminczadokon, sem menőben, sem jövőben vámot, harminczadot ne vegyenek. Az ki venne, felségedet vagy generalis uramot requirálnák felőle, az olyanok pro demerito megbüntettessenek.

(27) Vadnak kegyelmes urunk ilyen panaszolkodásink is, hogy némely urak jószága sem élést, sem soldost, sem huszadot nem adnak. Könyörgünk felségednek, ilyen háború időben, melyben azféle segítség kévántatnék, felséged azokat, minden rendet személyválogatás nélkűl, velünk egyetemben velünk egyenlő tereh viselésre erőltesse.

(28) Jelentik minékünk kegyelmes urunk magyarországi uraink és atyánkfiai, hogy tatárok törökök miatt sok faluk megégtek, pusztultak volna, és az rajta való népekben is, kik elvitettek, kik levágattak, kiváltképpen Biharvármegyében, Közép-Szolnok és Máramaros, Krasznavármegyékben, úgy annyéra, hogy rajtok az adót semmiképpen meg nem vehetnék. Végeztük azért országúl, hogy azon vármegyékben lévő viceispánok és szolgabirák ad facies talium locorum kimenjenek, megoculálják, és fide mediante is az pusztaságnak sine fauore végére menjenek, és a hol afféle derék pusztaságot com periálnak, azokon az adót meg ne vegyék. De így, hogy az váradi kapitán az négy vármegye ispánja mellé embert bocsásson. Azonképpen az huszti kapitán is Máramarosba.

(29) Tetszett ez is, miért hogy az feljűl megnevezett Bihar vármegyében nagy sok hódlott faluk vadnak, nagy inség és nyomoruságok alá vettettenek, efféle hódlott faluk minden adóban fél annyit contribuáljanak. Az huszadtól is és annak való fizetéstől is exemptusok legyenek, hogy az töröknek se nagyobb exactióra, se inségre ok innet reájok ne adassék.

(30) Végeztük ezt is, hogy az áros és míves embereknek mívek és marhájok, az mint az előtt meglimitáltatott, a szerént adassék. Egyéb míves és mesteremberek is ahhoz tartsák magokat. Ha ki az szerént nem cselekednék, megtalálván az vevő az ott való polgármestert, vagy bírákat felölle, tartozzék az polgármester vagy bírák azon míves emberen, az ki mívét vagy áruját az ellimitált áru felett adja, egyéb míves emberek is, ha az limitatió ellen cselekednének, mindjárást tizenkét forintot venni, melynek két része az bíráké, harmada az panaszlófélé legyen; kit ha az bírák nem cselekednének, megbizonyultatván a dolog, azon vármegyebeli ispán, a hol az város vagyon, és azon székbeli tiszttartók, az városon vagy falun, és bírákon, polgárokon, ha jószágok nincsen, ha jószágok volna, jószágokon két száz forintot dúlhasson, kinek két része az fiscusé, harmada az ispánoké lehessen.

(31) Gyakran történik ez is, hogy az mely adósra, az creditor, vagy ez országi vagy más országbeli, reá jő, és az ő végezések szerént igazat kéván, tehát az debitor felségedhez folyamodván, kötése ellen az creditornak iniuriájára felségedtől haladékot impetrál; kiből könyörgünk felségednek, látván ezt úgy mint igasság és törvény ellen való dolgot, afféle debitornak haladékot ne adasson, ha haladékja lenne is, ne observáltassék.

(32) Találtuk volt meg felségedet könyörgésünk által, hogy felséged az gonosztevő embereknek czirkálását felséged jószágában az ispánoknak megengednéje; de miérthogy értjük az felséged resolutiójából, hogy arra nem mehetne, annak okáért ezzel immár felségedet nem bántjuk, hanem csak könyörgünk még is azon felségednek, mint kegyelmes fejedelmünknek, hogy egyéb legitima executiókat, úgy mint adóknak beszolgáltatását és tervény processusához való executiókat, méltóztassék megengedni az ispánoknak az felséged jószágá-

ban. Ha penig felséged az adó beszolgáltatását is nem engedi tehát legyenek immunisok az ispánok az számadástól.

(33) Jelentjük ezt is felségednek, hogy az ország praesidiumára rendelt subsidiumot Bihar, Kraszna és Közép Szolnok vármegyebeli ispánok az ország törökedésére nem akarják felszedni és az ország végezése szerént administrálni. Könyörgünk felségednek, erőltesse reá őket.

(34) Mégis ilyen dolog felől kénszeríttetünk felségedet megtalálni könyörgésünkkel: miérthogy felséged az elmult napokban megparancsolta volt, hogy huszadunknak három hóra való hópénzt adatnánk, egyszersmind látjuk penig az kösségnek az nagy drága üdő és sok szedő vedő miatt nagy fogyatkozását: könyörgünk azért felségednek, hogy felséged az egyik hópínzt kegyelmesen méltóztassék megengedni, fizessék az két hópínzt, ha a szükség mutatja, hogy ennek utánna is szegények lehessenek elegek efféle tereh viselésre. De ha kévántatik az harmadik hópínz, oly készen legyen, hogy utánnok küldhessék.

(35) Könyörgünk ezen is felségednek alázatoson, hogy az praesidium tartásra rendelt adónkat az magyarországi atyánkfiaitól ne patiálja elvétetni az váradi kapitánnak, hanem conuertáltassék az közönséges szükségre, az melyre rendeltük.

(36) Miérthogy mostan hadakozásnak ideje vagyon, és vadnak némely szolgák, kik esztendejeknek kiteléseknek előtte urokat elhagyták, vagy elhagyják búcsúvétlen, és némelyek ez országból kimennek, némelyek penig ez ország fizetését veszik fel: azért könyörgünk felségednek, hogy a hol affélle szolgák találtatnak, visszaadassanak, és mig az hadakozásnak ideje tart, addég szolgált uroktól meg ne válhassanak, az ő szokott fizetése szegődsége szerént meglévén: kit ha az kapitánok, hadnagyok és egyéb rendbeliek meg nem cselekednének, díjával tartozzanak megadni, mely diuról ő felsége ad instantiam partis querulantis mox et de facto satisfaciáltasson.

(37) Az pártos urak jószága között ha mi oly zálagos volna, kit ők is non alio iure, hanem csak zálagúl birtak volna, végeztük ezt, hogy efféle jószágok, azok a kiket a jószág iure concernálna, arra való igasságokat producálván felségednek,

megadassanak nekik. Melyet hogy felséged is megengedjen, könyörgünk felségednek.

(38) Tetszett ez is, hogy az míves legényekért, kik egy helyről máshova tanulságért vagy életének kereséséért mennek, többet vámba adni hidakon, réveken, vámakon ne tartozzanak, hanem csak annyit mint egyéb közemberek, azaz egy-egy pínzt, kit az ispánok, királybírák minden helyeken az felséged birodalmában meghírdettessenek, ez előtt való articulusokba exprimált büntetés alatt.

(39) Végeztük ezt is, hogy minden emberektől és minden helyeken az vert aranyat egy forinton és nyolczvan pínzen váltsák, az tallért penig egy forinton tiz pénzen. Urunk ő felsége is mind adóban mind egyéb szedő vedőbe igírte magát az feljül megírt mód szerént elvétetni.

(40) Továbbá megértettük felségednek bőséges declaratiójából, az pártos urak, úgymint (Bátori István) [1]), Bátori Boldizsár, Kovacsóczy Farkas, Kendi Sándor, Iffiú János, Radnóthi Kendi Ferencz, Kendi Gábor, Forró János, Gergely deák Szent-Egyedi, Gerendi János, Bornemissza János, Lónyai Albert, Szalánczi László, Szalánczi György, Szilvási Boldizsár, Gávai Miklós, Tamásfalvi Dienes, elfeledkezvén magokról, felségedhez való hűségekről és felségednek velek való sok jótéteményeiről, az elmúlt nyárban minémű talált praetextussal és színnel akarták volna felségedet birodalmából, székiből kiszínleni és elküldeni, hogy mi országúl felségedet vagy megfognók és pogán török császár kezébe adnók, avagy hogy felségedet ez világból tollálnók, kiktől való megmaradásért és ez dolognak jobban való megtudakozásáért, úgy légyen-é az, az mint felséged eleibe adták volt, kénszeríttetett volt felséged itt való házától kibontakozván, kővári házához menni és ott egy ideig lenni. Mely pártos urak, vévén eszekbe felségednek kővári házában való megtartozását, az több gonosz cselekedetekhez ezt is accumulálták volna, hogy ez alatt Kolosváratt de novo principe eligendo nemcsak gondolkodtak volna, sőt külön való tractatusok és igyekezetek lött volna. Ez

[1]) Bátori István neve a meglevő példányokban későbbi kéz által ki van törölve.

mellett Facsátot is [1]) az kastélt, kiből a törökök kiszökvén, ide felséged birodalmához applicáltatott volt, in publicam pernitiem ez alatt az töröknek kezektől sponte megeresztették volna. Melyeket mint efféle újonnan lött dolgokat felséged igy comperiálván, azon pártosokat detineáltatta és érdemek szerént meg is büntette volna. Terjesztvén felséged ezt ez okból elönkbe, hogy felséged nem hogy valamit ok nélkül, sőt mindent méltán cselekedett volna, kévánván felséged az mi ítíletünket tetszésünket is felőle.

(41) Azért hálákat adunk kegyelmes urunk az mindenható úristennek, ki miképpen ezelőtt való üdőkben ez változásokban is felségedet köztünk megtartotta, ez pártosoknak gonosz szándékoktól is felségedet megoltalmazta, és az mit felségednek ők kévántak, azt magokra térítette. Kérjük ő szent felségét, ez után is felségedet sokáig köztünk megtartsa, és minden efféle gonosz igyekezetektől megoltalmazza, hazánknak magunknak csendes békességes megmaradásunkra, kiben hiszszük azt, hogy felséged is mi ránk való gondviselését semmiben semmi üdőben nem tágítja.

(42) Az mi penig nézi az pártos urak gonosz cselekedeteit és iszonyú vakmerő gonosz szándékokat, jól emlékezünk kegyelmes urunk reá, és ugyan meg is tapasztaltuk ezeket igy viselt dolgoknak lenni. Mely atrox scelusban hogy az mi innocentiánkat és hívségünket megdeclaráljuk, és egyéb idegen országbeliek előtt is ez méltatlan reánk költött gyalázatot róllunk elvetnők, és hogy megtetszenék az is, holy ilyen nefandum crimennek nem mi országúl, hanem csak ezen feljűl megnevezett pártosok voltak okai, felségedet főatyánkfiai által mindjárást megtaláltatván, országúl közinkbe és gyűlésünkbe kévántuk jőni. Melyet felséged is értvén tőlünk, hogy semmit az pártos urak practicájában nem értettünk, sőt hívek voltunk, felséged is eljött vala közinkben.

(43) Azért kegyelmes urunk, hogy felségednek gondja volt magára és megmaradására, és ilyen gonosz igyekezetnek per ea

[1]) A kolosvári muzeum példányában »Fagÿatotis« áll ugyan: azonban itt a mai Krassó vármegyei Facsétról, régi kiejtéssel Facsátról lévén szó, a leíró gondatlanságból irt Fagÿat-ot Faczÿat=Facsát helyett. A Trausch-féle napló is Fagÿatot ir.

media, az melyet az akkori üdő suppeditált felségednek, debito tempore occurrált felséged, országúl jovaljuk, és az felséged cselekedetit ilyen személyeken, kik manifeste in crimen laesae maiestatis amissionemque capitum et omnium bonorum tam propriorum quam uxorum et liberorum suorum incurráltak, minden részibeu méltónak és illendőnek ítíljük lenni, és országúl communibus votis, et paribus suffragijs, vnanimi consensu, nullo nostrum dissentiente, serenitatis vestrae et fraterni sanguinis, et totius Christianitatis proditores pronunciáljuk, kiváltképpen ezért is, hogy ez mostani háború időben, kiben isten juttatott bennünket, egyebek is ezt látván, és tükörül lévén előttök,efféle gonosz gondolattól,szándéktól, cselekedetektől megtartózzanak. (Noha penig Báthori András az cardinál ez üdőkben, mikor ezek estek, itt az felséged birodalmában személy szerént nem volt, mindazáltal elfelejtkezvén ő is ide való kötelességéről és felségednek sok vele való jótéteményéről, ez pártos [1]) dolgát és gonosz szándékát nem csak értette, sőt mind tanácsával és egyébbel is, valamivel tudta, segítette, és ekképpen nekiek consentiált volna; felséged méltóságát idegen országokban méltatlan és illetlen szókkal, in conspectu multorum principum aliorumque praecipuorum virorum, viva voce non modo diffamasset, sed etiam vbi id personaliter et oretenus explere nequiuisset, varias easque plurimas literas diffamatorias conficiendo [2]) omni conamine azon lött volna, mint felségedet méltóságában, jó hírében nevében ronthatta és gyalázhatta volna:

Azért kegyelmes urunk, ezek mi nálunk is országúl nyilván lévén, mivel hogy sentientes et consentientes pari reatu puniuntur, és az isten is azt parancsolja, hogy principi populi tui non maledixeris, Báthori András felől is, mint az többi felől, azon itíletben vagyunk és sententiában, kit ott fen megírtunk. Ezt tévén hozzá, hogy holott felséged személyét, mél-

---

[1]) Itt a kolosvári példányból a leíró kifelejtette az »urak« szót, melynek az eredeti szerkezetben, a mint a mondat szerkezetéből kitetszik, ott kellett állani.

[2]) Egy ilyen levele, melyet Erzsébet angol királynénak irt, megjelent a londoni okmánytárban. 192-ik l.

tóságát, idegen birodalmakban fejedelmek előtt ilyen ignominiában inuoluálta, ezt mi országúl nem kisebbnek tartjuk, mintha felségednek élete ellen igyekezett volna [1]).

(44) Találtuk volt meg felségedet könyörgésünkkel az szolga rend felől, kik noha itt az felséged birodalmában jószágot bírnak, de most idegen országokban, ki Lengyelországban. ki egyébütt, úgy mint Báthori Istvánnál, Báthori Andrásnál és egyebeknél köteles szolgák lévén, szolgálatban volnának. kire felséged ilyen választ tött nekünk, hogy ez jövő assumptionis beatę Mariae napjára efféle szolgák tartoznának okvetlen személyek szerént ide hűségek, jószágok mellé jőni. Mely felséged kegyelmes választételét és könyörgésünkre való tekintetit mi es felségednek megszolgáljuk, mint kegyelmes urunknak, fejedelmünknek.

Nos itaque praemissa supplicatione praefatorum fidelium nostrorum regnicolarum trium nationum praedicti regni nostri Transsyluaniae et partium regni Hungariae clementer exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eis contenta, ratos, gratos et accepta habentes, acceptauismus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus. Offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet vbique per ditionem nostram obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum. Datum in ciuitate nostra Alba Julia, secunda die mensis Maij anno domini millessimo quingentesimo nonagesimo quinto.

(P. H.)

Lecta.

---

[1]) A zárjel közé foglalt sorok a forgalomban levő példányokban ki vannak törölve, de úgy, hogy mégis olvashatók. — Ezen kitörlés az 1599. márt. 1-sején Medgyesen tartott országgyűlés 11-ik czikke következtében történt, mely elrendelte, hogy mindenki, kinél az 1595-iki ápr. 16-iki országgyűlési végzések pecsétes és pecsételetlen példányai találtatnak, a Báthori Andrásra és Istvánra vonatkozó pontokat 200 forint büntetés terhe alatt hivatalosan kitörültesse.

(Eredeti hiteles példánya az erd. muzeumban (Jos. Com. Kemény. Cod Authent. Art. Trans. II. köt.)— Ezen példányokból adták ki gr. Kemény József és Kovács István, Erdélyország történetei tára II. köt. 51—71. l. Meg van a Bruckentahl-féle gyűjteményben, valamint egy dr. Teutsch superintendens birtokában).

XXIX.

1595. nov. 29.

Báthory Zsigmond engedélyt kér, hogy Prágába mehessen.

Sacra caesarea regiaque Maiestas domine et domine mihi semper clementissime.

Quo successu expeditio contra Zÿnanum in Valachÿa suscepta, dissoluta sit, arbitror sacram caesaream regiamque Maiestatem vestram ex litteris Caroli Magni abunde cognovisse: sed quid pro sequentibus annis consilij capiendum sit, difficile est etiam animo et mente complectenti, uerbis exprimere, arduum vero et onerosum susceptum prosequi, quapropter grauissimae causae urgent, ut ego in persona per dispositos equos quam secretissime magnis itineribus contendam et sacram caesaream regiamque Maiestatem vestram, ita tamen si sacra caesarea regiaque Maiestas vestra id clementer annuerit; humillime itaque suplico uelit hac in parte inportunae etiam fortasse petitionis meae rationem habere, potestatemque sacram caesaream regiamque Maiestatam vestram adeundi clementer facere, ut coram cum meas tum harum partium necessitates exponere possim; a sacra caesarea regiaque Maiestate vestra per hunc cursorem benignum consensum pariter et assensum praestolabor, qui tamen cursor hanc meam petitionem prorsus ignorat; de reliquo sacram caesaream regiamque Maiestatem vestram quam diutissime felicissimam deus conservet nobis et reipublicae Christianae. Datae Cibinij 29. Nouembris anno 1595.

Sacrae caesareae regiaeque Maiestatis vestrae

Seruitor humillimus

Sigismundus Princeps

mpr.

Utóirat külön papírszeleten: Quod si sacra caesarea regiaque Maiestas vestra clementer id mihi concesserit, supplico dignetur sacra caesarea regiaque Maiestas vestra serio demandare serenissimo Maximiliano, in absentia vero sua substituto illarum partium generali, ut si necessitas ita tulerit, et is quem ego loco et in persona mea in Transsyluania interim reliquero, auxilia omni tempore propter casus qui occurrere possunt postulauerit, citra ullam moram illi presto succurrat.

Külczim: Sacrae caesarae regiaeque Maiestati domino et domino meo clementissimo.

(Eredetije — mely egészen Báthory Zsigmond irása — a bécsi cs államlevéltárban. Hungarica.)

XXX.

1595. decz. 13—23.

A fehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus dei gratia Transsyluaniae, Moldauiae, Valachiae et Transalpinae et sacri Romani Imperij Princeps, partium regni Hungariae dominus, et Siculorum comes etc. Memorię commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis quod fideles nostri spectabiles et magnifici nobiles caeterique status et ordines trium nationum dicti regni nostri Transsyluanię et partium regni Hungarię in generalibus eorum comitijs ad diem festum Beatę Lucię virginis, hoc est decimum tercium mensis Decembris proxime pręteritum anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo quinto Albę Julię ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt et presentauerunt serenitati nostrę quosdam infrascriptos articulos in eijsdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos supplicantes nobis humilime, ut nos vniuersos et singulos eos articulos, omniaque et singula in eijsdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum illis consensum prebendo beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare et tam nos ipsi obseruare quam per alios quospiam vbique per

ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Trassyluaniae, et partium regni Hungariae in generalibus eorum comitijs, ad diem festum beatae Luciae Virginis, hoc est, decimum tertium diem mensis Decembris, anno domini millesimo, quingentesimo, nonagesimo quinto, Albae Juliae celebratis, conclusi.

(1) Kegyelmes urunk, az fölséged közinkben küldött propositióját alázatoson vévén, megértettük, melyben emléköztet felséged arra bennünket, miképpen az elmúlt gyűléskor bőségesen előnkben adta volna fölségöd okait az pogánnal való szövetségünknek rescindálásának, és az keresztyénséggel való vniónak confederatiónak követésének, és ahoz képest minémű gondviselést és tereh viselést kévánjon ez dolognak continuálása mind fölségedtől, mind mi tőllünk; attúl fogván penig mint áldotta légyen meg az isten az fölséged jó igyekezetit, dolgait, és minémű jó successussal látogatott meg ő fölsége az fölséged gondviselése által, azt is bőségesen előnkben számlálja fölséged, intvén arra bennünket, hogy meggondolván ebből való jó hírünket, nevünket, és az keresztyénségnek felőllünk concipiált való jó reménységét, az ellenségnek hatalmas voltát, és az időközben az fölséged birodalma és keze alá jutott végházaknak és prouinciáknak állapotját, oly gondot viselnénk mind ezökre, hogy az istentől mutatott jó szerencsét hazánknak romlására félben ne hadnók, hanem ő szent fölségének tisztességére és az keresztyénségnek javára continuálhassunk.

(2) Nagy hálaadással tartozunk azért az istennek, hogy ő szent fölsége nekünk oly kegyelmes fejedelmet adott, ki mindenkoron az mi szegény hazánknak jovát és megmaradását szeme előtt viselvén, azon igyeközik, hogy semmi jót és hasznos occasiót ne praetermittáljon, valamit az közönséges megmaradásra illendőnek ítíl lenni, mind egyképpen s mind másképpen reánk gondot viseljen, és ezt is hálaadással kell ő szent fölségétől vennünk, hogy ő szent fölsége ilyen bölcs és hasznos gondviselésre indította volt felőllünk fölségedet, hogy

hazánknak az török állhatatlan barátsága miatt való félelmes és káros állapotját megismervén és tapasztalván, annak kemény igájától minket megmentett, és az keresztyénséggel való hasznos és régen kévánt vniót akarta velönk egyetemben követni. Mely dologból csak ekédig is minémű sok jó redundált szegény hazánkra, senki nincs közűllönk ki nem érti és látja, és ki fölségedet nem áldja és nem magasztalja érötte; holott attól fogván fölségöd nemcsak házakkal és örökségekkel, tartományokkal augeálta hazánknak határit. de quod maius est, perpetua és immortalis gloriát és hírt nevet szerzett fölséged mind magának s mind nekönk.

Könyörgünk annakokáért az úristennek, hogy fölségedet előttünk éltesse és sokáig megtartsa, és ennekutánna is fölségednek eszét, elméjét minden dolgokban úgy igazgassa, ki lehessen ő szent felségének nevének dícsiretire, fölségednek velönk egyetemben jó hírének nevének, birodalmának öregbűlésére, hazánknak megmaradására, és az egész keresztyénségnek javára.

(3) Nyilván vagyon kegyelmes urunk az fölséged ez mostani expeditiójában való gondviselése, nagy munkája, és értünk való fáradsága nálluuk, kit szemeinkkel láttunk, hogy fölséged semmit magának nem parcált, hanem mindenütt velünk együtt lévén, az hadban minden sanyarúságot és szerencséket in omnem eventum akart sustineálni; kin istennek ő szent fölségének hálakot adtunk, és fölségedtől is, mint ilyen kegyelmes urunktúl és fejedelmünktől, ki minket ennyi beneficiumával afficiált, háládatossággal teljes életünkben való hűségünkkel felségednek meg igyekezünk szolgálni.

(4) Az mi nézi az fölséged kegyelmes intését, hogy úgy gondolkodnánk és oly gondot viselnénk az előttünk való dolgokra, hogy az elkezdett jó szerencsét és győzedelmet continuálhatná fölséged velönk egyetemben: azért megláttuk kegyelmes urunk az időnek rajtunk való szűk voltát és súlyosságát, az szegény kösségnek is külömb-külömb féle nagy szükségét és fogyatkozását; mindazonáltal, valamire isten elégségessé teszen bennünket, és ez rajtunk és kösségünkön való nagy szükséghez képest is fölségednek és magunknak nem

akarunk megfogyatkozni, hanem az mit cselekedhetünk, mindeneket jó szívvel akarunk prestálni.

Igírünk azért fölségednek udvara népe tartására kapuszám szerént kilenczvenkilencz pénzt ez jövendő szent Gergely pápa napjára. És ismét hetven ötöt pénzt, ez következendő virágvasárnapra administrálni.

Mely tereh viselésre az székely uraink atyánkfiai es azonképen ígírik magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraink atyánkfiai es azonképen ígírik magokat az feljűl megírt napokra azokat fogyatkozás nékől be szolgáltatni.

(5) Az mi nézi pedig kegyelmes urunk az praesidium tartásra való subsidiumot, fél esztendőre rendeltünk arra is kapuszám szerént egy forintot és huszonöt öt pénzt ad festum conuersionis beati Pauli apostoli az fizető mester vagy embere kezében beszolgáltatni.

Mely praesidiumhoz való subsidiumhoz az szabad városok is ravatlan helyek az előbbi mód szerént megrótassanak.

(6) Tetszett ez is országúl, hogy az mely rovatlan városok és faluk vadnak az ő felsége birodalmában, melyeket ez elmúlt gyűléskor Fehérváratt ad 16. aprilis anno praesenti meg specificáltunk, azon mód és rend tartás szerént fizessenek az presidium tartásra. Ezökhez annectáljuk ezöket is:

Máramarosban Bocsko vidéke tizenegy falu, kiket Prépostvári Bálint és Károlyi Lászlóné birnak, adjon fl. 100.

Magyarországban ez alá megírt falukon is, kik noha rovás on vadnak, de semmit nem akarnak fizetni, végeztük azért, hogy ezekön is megvegyék, úgymint

Debreczen az rovás szerént, Kővár vidéke, Somlyó vidéke, Zilah, Thasnád tartományostúl, Becs György jószága közép-Szolnakvármegyében, Nagy Létha Biharvármegyében. Itt Erdélyben Gyógy vidéke, az ő fölsége jószága. Könyörgünk felségednek alázatoson, hogy ezeket is parancsolja meg fölséged, szolgáltassák be az tiszttartóknak; mert panaszolkodnak az perceptorok és ispánok, hogy meg nem hagyják nekiek venni.

(7) Az mi illeti az hadakodásban való készületünket, kire felséged kegyelmesen int bennünket, az mint annak előtte is most is az előbeli articulosok szerént ígírjük magunkat hűséges szolgálattal. Az három hóra való hópénzt is kapuszámról való soldosinkkal, élésével és huszadinkval készen tartjuk.

(8) Az mi az szászság élés hordoztatás dolgát nézi, tetszett ez is, hogy előbbi articulushoz tartsák magokat.

(9) Az mi nézi kegyelmes urunk az székely uraink és atyánkfiai dolgát, az fölséged parancsolatja szerént jószágoknak és alatta való kösségnek ötödét mindenkor készen tartják.

(10) Miérthogy látjuk kegyelmes urunk, hogy az fölséged birodalmában az posztó is igen megdrágodott: könyörgönk fölségednek, hogy azt is adatná azon árron fölséged, az mi az árra.

Az karasiának singét hatvan pénzen.

Az brassainak singét ötven pénzen.

Az fodor iglernek negyven pénzen.

Az köz iglernek singét harmiczhárom pénzen.

Az baraszlainak singét huszonöt pénzen. Könyörgünk fölségednek, fölséged ezt is azon büntetés alatt observáltassa.

(11) Tetszett ez is országúl, hogy az miképen ennek előtte való időkben az arany forintot százhatvan pénzen [1]) költöttük és váltottunk, és az tallért, egy forintért, most is fölséged observáltassa birodalmában, hogy mind arany s mind tallér azon az árron járjon és keljen.

(12) Felségednek könyörgünk mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek, hogy annak előtte való articulusokban is az mint fölséged országával együtt deliberált, az mies embereknek az ő mívek és mesterségek felől, azon limitatiót fölséged tartassa meg minden helyeken birodalmában, és parancsolja meg

[1]) Az erdélyi muzeum példányában így áll ugyan: »az arani forintoth hatwan pénzen keolteottewk«, de az előbbi és utóbbi országgyűlési végzésekből, bizonyos, hogy az arany ekkor tájban egy forinton és hatvan pénzen kelt, és így kétségtelen, hogy a leíró itt gondatlanságból írt hatvan pénzt százhatvan helyett, a mint a Bruckenthal-féle hiteles példányban helyesen áll.

fölséged, hogy az mostani esztendőben ad 16. diem aprilis itt Fehérváratt celebráltatott gyűlésben rendelt büntetések alatt mindenütt tartsák meg azt az limitatiót.

(13) Könyörgönk azon is fölségednek mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek, hogy ez előtt végzett articulus tartása szerént parancsolja meg fölséged az kamora ispánoknak, hogy házunkhoz elegedendő sót adjanak. Azonképen az székely urainknak is.

(14) Végeztük ezt is, hogy az új hatalmok az előbbi articulus és breuis szerént ítíltessenek.

(15) Az mi nézi kegyelmes urunk az székely kösség dolgát, kiről országúl fölségedet meg találtuk vala könyörgésünkkel, az köztök való nemes uraink és donatariusok panaszolkodásából, azonképen az székely kösség is az főnépek és donatariusok ellen supplicáltak volt fölségödnek. Melyeket fölséged kegyelmesen szem eleiben vévén, reiciálta volt mind az két félt az országnak törvén szerént való meglátására. És az ország az fölséged parancsolatjára erre fő törvéntudó személyeket rendelvén és választván, s azok együtt lévén, mind az két félnek dolgait assummálták, meg értették, és törvén szerént meglátták, ruminálták. Tetszett, hogy az minémű ratiókat az székely nemes uraink irásokban exhibeáltak az székely kösség ellen, azok mindenképen erősek és törvén szerént valók, az székely kösség irásiban penig e contra semmi jó törvén szerént való ratio nem találtathatik ez okon, mert az székely nemes uraink az ő jószágokat az régi bódog emlékezetű fejedelmektől és fölségedtől adatott törvén szerént való donatiókkal birták pacifice, és semmit nem látjuk hogy delinquáltak volna, kiért amittálhatták volna jószágokat, hanem híven és jámborúl szolgáltak az szükség idején, az mint az fölséged propositiójából is constál, quod non solum interfuerunt, sed etiam prefuerunt, mely donatiók elsőbbek az székelyek mostan költ donatiójoknál; per hoc az elsőknek kell megállaniok az utolsók ellen, nam qui prior est tempore, potior est iure.

Második ratiója ez, hogy az minémű donatiót fölséged nekiek adott, conditionalis volt, melyeknek megtartására sub amissione libertatis datae kötelesek is voltak, de ex relatione fidedignorum hominum manifeste constat, hogy azokat az

conditiókat sokképen violálták. holott az köztök való nemességnek házokra menvén kerteket, molnokat elvagdaltak és elfoglaltak, tovakot el vágták és meghalászták, szántó földeket, széna réteket occupálták, tilalmas erdejeket levágták, szőlejeket ezenképpen elfoglalták, magok számokra megszedték, és egyéb efféle violentiákat sokat cselekedtek, melyeket önékik az ő levelek tartási szerént patrálni igön cautum volt, et per hoc violatis conditionibus violantur et pacta. Mind ezekből ez törvén szerént való ratiókból az ő mostani mért donatiojok penitus corruál, et ipsi in pristinum rusticitatis statum rediguntur, dominisque suis terrestribus restituuntur, és az nemességnek donatiójok in vigore megmaradnak és stálnak.

Quod autem ad illationem damnorum medio tempore per eosdem illatorum attinet, tetszett nekünk törvén szerént, hogy ő fölsége bizonyos commissariusokkal megláttassa, és azok törvén szerént el igazítsák, et spoliatos restituant in integrum. Ezeknek executiójára ő fölsége elegendő executorokat válasszon.

Nos igitur praemissa supplicatione fidelium nostrorum regnicolarum trium nationum regni huius nostri Transsyluanię et partium regni Hungarię clementer exaudita et admissa, prescriptos vniuersos articulos modo prędmisso serenitati nostrę presentatos presentibus literis de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, eosdemque et omnia ac singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, nostrum illis consensum prebendo acceptauimus, approbauimus, ratificauimus in confirmauimus, offerentes nos beneuole, quod prędmissa omnia et omnibus punctis clausulis, et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in prędicta ciuitate nostra Alba Julia die vigesima tertia mensis Decembris. Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo quinto.

(P. H.). Lecta.

(Eredeti hiteles példány az erd. Muzeumban (Jos. Com. Kemény Cod. Authent. Artic. Diaet. Transs. II. köt.) — A szebeni Bruckenthal-könyvtárban lévő hasonlóan eredeti hiteles példány után közölték gr. Kemény József és Kovács István, Erdélyorsz. tört. tára I. köt. 183—190. l.)

XXXI.

1595. decz. 14.

Rudolf levele Miksa Báthory Zsigmond Prágába utazása ügyében.

Archiduci Mathiae de Transiluani aduentu.

Rudolphus etc.

Serenissime. Permisimus beneuole illustrissimo Transsiluaniae principi affinj nostro charissimo, ut cum arduis de rebus nobiscum agere coram optet, huc ad nos quando et quemadmodum uoluerit, excurrat. Postquam autem adhuc ignoramus qua via et ratione occulte-ne an aperte uenire decreuerit beneuoli a dilectione vestra poscimus, ut ubi a dilectione ipsius monita fuerit, eam uti desiderabit, accipere et habere inprimis vero hoc in omnibus curare non grauetur, ut nobis se tam quam meretur et est, charum esse et acceptum esse sentiat. Id nobis gratum futurum, qui dilectionem vestram sincero fraternj amoris affectu prosequimur. Datum Pragae, 14. Decembris. 1595.

Hátirat. Transiluanica per cursorem.

(Fogalmazvány a bécsi cs. áll. levéltárban. Hungarica.)

XXXII.

1595. decz. 14.

Rudolf levele Báthory Zsigmondhoz ennek Erdélybe utazása ügyében.

Principi Transiluaniae facultas veniendi datur.

Rudolphus etc.

Illustrissime princeps et affinis noster charissime. Ex dilectionis tuae literis 29. Nouembris datis, quas per aulicum suum celeriter huc misit, eiusdem desiderium ad nos secreto excurrendi intelleximus. Cum itaque tales ipsa tamque graues subesse causas innuat, ut magnis ad nos itineribus sibi excur-

rendum ducat, omnino nobis persuademus ea de quibus coram nobiscum agere decreuit, ita comparata esse, ut alium agendi modum nequaquam permittant. Non enim dubitamus, quin ipsamet dilectio tua diligenter pro singulari sua prudentia praesentem ditionis suae statum considerarit, ut inimicorum et aemulorum suorum in eam oculi et internorum et externorum conuersi non nimis esse securam sinant, cum et serennissimus frater noster archidux Maximilianus ex superioribus Hungariae partibus absit. Postquam igitur confidimus dilectionem tuam ita solicite ac prouide omnia domi constituere ut tam breui temporis interuallo quo abfutura est, nihil incommodi aut periculi magnopere metuendum sit, placet nobis imo gratissimum futurum ut dilectio tua quo ipsamet expedire iudicauerit, modo ad nos veniat, qui ipsam et propter affinitatem nouam et pactiones mutuas et egregiam, quam in rebus gerendis ostendit, animi fortitudinem libenter uisuri, amanter que complexuri sumus.

Vt vero interea superiorum Hungariae partium praefectus diligenter aduigilet, et si forte opus fuerit, ijs quibus dilectio tua suas se absente ditiones concrediderit, quacunque possit ratione succurrat, ac dilectionis tuae profectionem tam veniendo quam redeundo, ubi ille monitus fuerit, expeditiorem reddat, eidemque ea quae siue occulte siue aperte requirantur prompte suppeditet, serio mandamus: eademque sententia ad serenissimum archiducem Mathiam fratrem nostrum charissimum scribimus, literasque istas una cum earum exemplis his addi iussimus, ut istis dilectio tua pro arbitratu utatur suo. Hoc autem vicissim cupimus, ut dilectio tua suis etiam ministris quibus prouinciae suae curam committet, in mandatis reliquat, ut nostris pari modo si quae forte necessitas inopinato ingruat, auxilia mutua praestetur. Gratum denique nobis futurum si dilectio tua per fidum aliquem ministrum nos circiter quod tempus sese in viam dare decreuerit, seque in his partibus adfuturam putet, quomodo item et hic et in itinere accipi et haberi cupiat, tempestiue praemoneat, quo nimirum ea ad affectum nostrum benignissimum, quem erga dilectionem tuam gerimus, declarandum pertinere existimemus, conferre possimus. Interim dilectioni tuae gratiam beneuolen-

tiamque nostram ad quaeuis amice offerimus. Datum Pragae, 14. Decembris 1595.

(Fogalmazvány a bécsi cs. államlevéltárban. Hungarica.)

XXXIII.

1595. decz. 30.

Rudolf a váradi püspöknek: az erdélyi fejedelem mellé kinevezendö adlatus ügyében.

Varadiensi gratiae.

Rudolphus etc.

Et literas tuas octauo huius mensis Decembris die datas et diplomata Transsiluanica per peculiarem hominem missa accepimus, atque in ijs fidem ac solicitudinem tuam singularem, iam ante nobis saepius perspectam magis magisque perspicimus, benignoque animi affectu, officij tui partes egregie expletas agnoscimus. Quod uero ita candide fideliterque tuum nobis iudicium apperueris, quomodo aliquem a nobis a[d]latus Principis constitui posse existimes, nobis gratum fecisti. Nos eas rationes, ut quod pro temporis occasione fieri possit, statuamus, maturiore consideratione expendemus. Te interim de gratia nostra stb. Datum Pragae 30. Decembris Ao 1595.

(Fogalmazvány a bécsi cs. állami levéltárban. Hungarica.)

XXXIV.

1596. ápr. 21—26.

A kolosvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus dei gratia Transsyluaniae, Moldauiae, Valachie Transalpinae et sacri Romani Imperij princeps, partium regni Hungariae dominus, et siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore presentium significantes quibus expedit vniuersis, quod fideles nostri spectabiles magnifici nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni nostri Trans-

syluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitijs ad proximam dominicam post festum Pascatis, hoc est, vigesimum primum mensis Aprillis, in ciuitate nostra Coloswar, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo sexto, ex edicto nostro celebratis congregati, serenitati nostrę exhibuerunt et praesentauerunt quosdam infrascriptos articulos in eisdem Comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, vt nos eos articulos omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, nostrum illis consensum praebendo beneuole acceptare, approbare, ratificare, et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum Regnicolarum trium nationum regni nostri Transsyluaniae, et partium regni Hungariae, ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitijs ad dominicam proximam post festum Paschatis, hoc est, vigesimum primum mensis Aprillis, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo sexto, in ciuitate nostra Coloswar celebratis conclusi.

(1) Értjük kegyelmes urunk az fölséged közinkbe küldött propositiójából, hogy az miképpen ennekelőtte s minden üdőbe felséged szegín hazánknak jovát, megmaradását szeme előtt viselvén, azon igyekezett, miképpen minden szükségönknek mennél hamarébb succurrálhasson, azonképpen ez jelen való háború üdőnek állapotját is, és ahoz képest az előttünk való dolgoknak szükséges voltát látván, nem egyébért, hanem az végre kénszeríttetett volt fölséged ilyen hosszú és félelmes útat fel venni. Az mit azért az felséged elmenetelétől fogva az kegyelmes istentől szüntelen való könyörgésünkbe kévántunk kegyelmes urunk, hogy te felségednek az mostani útát kévánatos bódog processussal megáldja, szerencsésségé tegye, felségedet csmét békével közinkbe meghozza, egésségben adja látnunk, azt ő felsége mostan nekönk megengedte, kiért nagy hálákat adunk ő szent felségének, hogy ebben is kegyelmességét hozzánk megmutatta,

s ilyen kegyelmes urunkat fejedelmünket messze útnak difficultásiban vezérlette, és nekönk békével restitutálta.

Könyörögvén ő szent felségének, hogy ennek utánna is felségedet azon jó egességbe sok esztendeig bódogúl megtartsa, és az elkezdett jó hasznos reánk való gondviselésbe naponként dirigálja, és promoueálja úgy felségedet, ki lehessen ő szent felségének szent nevének dícsíretire, ez keresztyénségnek jovára, felségednek és az felséged birodalmának öregbülésére, megmaradására. Te felségedtől is mint kegyelmes urunktól fejedelmünktől hála adással veszszük az felséged reánk való szorgalmatos és fáradhatlan gondviselését, hogy felséged az mi jónkért megmaradásunkért, semmi gonosz üdőnek iniuriájával nem gondolván, semmi útat nem nehéznek és semmi munkát súlyosnak nem tart, hanem valamibe hazánknak előmenetit esmeri, mindeneket mature et indesinenter prospiciál; miképpen mostan is kegyelmes urunk felséged nem elégedvén meg azzal, hogy ez elmúlt nyaratszaka [1]) az hadnak minden sanyaruságát velünk együtt sustinealta, török császárnak olyan hatalmas fejedelemnek hadát nagy fáradsággal, munkával, vigyázással és szorgalmatos gondviseléssel istennek kegyelmességéből felséged profligálá, és onnet victoriát reportála, melylyel nem kevés securitást és minden jövendő dologra való jó reménséget szerze, hanem felséged esmét, meg sem nyugodván az hadnak fáradságitól, még más útat vött magára és római császárhoz személye szerént felmene.

Holott minémű szent áldását bocsátotta légyen isten ő szent felsége felségedre, és felségednek mind ott való dolgaira, hogy mindeneket felséged feliciter et ex animi sententia végezett el, az felséged kegyelmes előnkbe való számlálásából ezt is értjük, és az mint illik, szívönk szerént örvendezönk rajta, és az nagy istennek nevét mindenkoron áldjuk, és felmagasztaljuk, mert esmerjük ebben is ő szent istenségének felségeden és rajtunk singularis prouidentiáját.

(2) Látjuk azt is kglmes urunk, hogy felséged mind ezekbe csak az mi jónkat s megmaradásunkat kereste légyen, kiért

---

[1]) A Bruckenthal-féle példány szerint »nyártól fogva.« Erd. orsz. tört. tára I. köt. 192. l.

könyörgönk az mi kegyelmes istenönknek, hogy ő szent felsége felségednek minden dolgaiba szerencséjét nevelje, minden ellenségit minden üdőbe diadalmassá tegye, és nekönk erőt adjon reá, hogy felségednek ilyen kegyelmes reánk való gondviselését teljes életünknek rendibe minden occasióba hálaadatoson megszolgálhassuk, kin erőlködünk fejenként, könyörögvén felségednek alázatoson, hogy felséged ennek utánna is ne cessáljon ezen kegyelmességével és jó gondviselésével bennünket prosequálni, (hogy ezképpen kegyelmes urunk az felséged oltalma alatt édes hazánk minden ellenségnek minden iniuriája és gonosz cselekedete ellen mindenkor immunis lehessen). [1])

(3) Az hun pedig int felséged minket azoknak az mediumoknak, melylyel az had viseltetik, megszerzésére, úgy mint az pénzbeli segítségre és magunk s hadakozó népünk készen lételére, noha kegyelmes urunk szegin kösségink, az mint felséged is tudja, mind ez egy nehány esztendőbeli háború üdőn, mind pedig drágaság miatt elég fogyatkozásba vadnak: mind az által felségedhez való szeretetönkből most is mint az előtt nem kémélhetjük őket, hanem rendeltük az praesidium tartásra kapu szám szerént száz huszonöt pénzt, ad vltimum diem mensis Maij, az fizető mester kezébe Fehérvárra be szolgáltatni. Felségednek pedig udvara népe tartására, szegin kösségünknek ilyen fogyatkozásában is, ígírünk azonképpen kapuszám szerént kilenczven kilencz pínzt, és huszon öt pínzt ad 25 Julij [2]) beadni.

Mely tereh viselésre az székely uraink atyánkfiai is egy aránt ígírik magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraink atyánkfiai is az két rendelt adót az hagyott napokra fogyatkozás nékül be szolgáltatják.

Könyörgünk felségednek, hogy felséged látván az szegínségnek romlott állapotját, fogadja kegyelmesen tőlünk; ez

---

[1]) Az erd. muzeum hiteles példányából a zárjel közé foglalt szavak ki vannak hagyva, melyek azonban más példányokban, nevezetesen a szebeni Bruckenthal-félében olvashatók. Lásd: Erdélyorsz. tört. tára I. köt. 193. l.

[2]) A Bruckenthal-féle példányban eltérőleg ad 2. diem Julij áll. Lásd: Erdélyorsz. tört. tára. I. köt. 194. l.

után is, valamire elegek leszünk, nem akarunk felségednek és hazánknak semmiben megfogyatkozni.

(4) Ezen praesidiumra rendelt segítségre Somlyó tartományával, Sólyomkő tartományával kapuszám szerént fizessenek fl. 1. den. 25.

Azonképpen Miske, Paczal, Zilah, Körösbánya, Vajda-Hunyadja, Szent Job, Belényes, Szék, Székelyvásárhely, Kolos, Thorda, Deés, az ő köztök való rovás szerént.

Azonképpen Ilyefalva is Sepsiben, mindenik Thorja és Bereczk Kízdibe, és Kízdi Vásárhely ravás szerént fizessenek. Az kik pedig raváson nincsenek, summa szerént azok annyit fizessenek mint:

Egeres adjon fl. 125.
Nagy Almás adjon fl. 100.
Nagy Sajó fl. 75.
Bethlen fl. 35.
Offenbánya fl. 40.
Bánffi Hunyadja fl. 65. [1])
Vizakna fl. 100.
Királyfalva Kolosvármegyében fl. 60.
Szaváta Marosszékbe fl. 20.
Fekete nevő Marosszékbe fl. 30. [2])
Kolosvár fl. 1000.
Fejérvár fl. 125.
Abrug Bánya fl. 125.
Nagy Bánya fl. 150.
Dethre Torda vármegyébe fl. 10. [3])
Felső Bánya fl. 125.
Nagy Szent Mihály fl. 50.
Gáltő fl. 5.
Sina Fejérvármegyében fl. 20.

---

[1]) Erdély orsz. tört. tára I. köt. 194. l. a Bruckenthal-féle példány szerint Vizakna előbb áll 100 frttal, s utána Bánffi-Hunyad 40 frttal.

[2]) Ugyanott Szováta és Fekete adója hiányzik.

[3]) A Bruckenthal-féle példányban ez a sor alább jő elő, s Erdély orsz. tört. tárában I. k. 195. l. hibásan van így közölve »Bethlen Thorda vármegyében.«

Kis Csergöd [1]) fl. 15.

Az több városok és faluk, kik az székely földön vadnak, úgymint Udvarhelyszékbe Keresztúr és Udvarhely, Csíkba Szereda és Tusnád, Marosszékbe Szereda városa, az minémő adót esztendőnként ez előtt császár adajában adtanak, mostan az praesidium tartására adják az fizető mester kezében.

Az kászoniak tartományostól ezen rovás szerént fizessenek fl. 1. den. 25. Ezen kívől ha mi rovatlan helyek találtatnak, ezen praesidiumra rendelt segítségre az ő értékek szerént fizessenek.

Az hódolt falukba az minémő ravás ez előtt volt, ez előtt való végezés szerént fél annyi adót adjanak.

(5) Az mi nézi az felséged propositiójának második részét, úgy mint magunk személyének, lovaginknak, gyaloginknak és huszad népünknek készen létét, mi kegyelmes urunk készen vagyunk, és valamit az szükség kéván, felséged parancsoljon, mindenbe ahhoz tartjuk magunkat.

(6) Az élés dolgából végeztük, hogy az előbbi rendelés obseruáltassék.

(7) Mivelhogy pedig Theke Ferencz atyánkfia, kit az előtt az praesidiumba való népnek fizető mesterének rendeltünk volt, bizonyos okokért ebbeli hivataljától üres akar lenni, választottuk helyébe más atyánkfiát Macskási Pétert, azon állapoton, fizetésen, instructióval és kötelességgel, mint szinte Theke Ferenczet, melyre ugyan gyűlésünkbe Macskási Pétert azon formán, mint Theke Ferenczet hittel megkötelezték; mely ő tisztiről Macskási Péter is annak idejére számot adjon.

Theke Ferencz atyánkfia állapotja felől pedig végeztük, hogy ez jövendő gyűlésbe bizonyos atyánkfiai előtt, kiket országúl arra rendelünk, tartozzék az ő perceptiójáról az országnak számot adni.

(8) Tetszett ez is, hogy az hatalmakról való appellatiók itt az gyűles alatt ő felsége arra rendeltetett emberi és az tábla előtt megláttassanak; ha kik pedig itt véghez nem mehetnek, azok ezen gyűlés után Fejérváratt immediate megláttassanak.

[1]) Ez a név is u. o. hibásan van olvasva és közölve »Kis-Gyergyódnak«, a milyen nevű helység nem is létezik.

tassanak, ki ellen sem prorogatoriával sem egyéb remediummal ne obuiálhassanak.

Az kik pedig efféle peresek közűl az ország szolgálatjában foglalatosok, azoknak infra tempus reditus ratiójok [1]) légyen. De ha efféléknek tiszttartójok, szolgájok vagy jobbágyok, az urok távollétébe ez haladék színe alatt valakin [2]) valami potentiát vagy homicidiumot cselekeszik, azoknak az urok haladéka ne suffragáljon.

(9) Panaszolkodtunk felségednek az mostani esztendőbeli és főképpen az tavalyi expeditióban való hadakozó népnek szegín kösségünkön való szertelenségek, kártételek és dúlások felől, kik miérthogy annélkűl is elég inségbe és fogyatkozásban vadnak, könyörgünk felségednek, legyen kegyelmes provisiója és gondviselése szegínyekre, és parancsolja meg [3]) erős büntetés alatt kapitánoknak, hadnagyoknak, hogy efféle kártételekkel [4]) őket ne bántsák; ki ellen ha ki cselekszik, és felségedet valaki panaszszal megtalálná [5]) vagy élésének pínz nékűl való elvétele vagy egyéb kártételek felől, felségöd mox et de facto ugyanott egyebeknek [6]) példájára érdeme szerént megbüntettesse.[7])

(10) Miért pedig hogy mindenött az szolgáló nép és tábor a bő éléssel erős, [8]) tetszett, hogy mind az Maroson, mind penig a Szilágyságon az nagy Szamoson só kövől [9]) hajón bort és minden egyébféle élést soluta tricesima et iusto telonio szabad legyen hajón mindennek alá szállítani kereskedésre; az mely nemes embör pedig maga szükségére vitet, az minden fizetéstől üres [10]) legyen.

---

[1]) A Bruckenthal-példányban helyesebben »dilatiójok« áll.

[2]) Igy helyesen a Bruckenthal-példányban; az erd. muzeum példányában hibásan: »ez haladek zin alatt valok.«

[3]) Az erd. muzeum példányában hibásan »paranchiollianak.«

[4]) U. o. hibásan »tetelekkel.«

[5]) U. o. hibásan »es felsegedet panazolwan megh talallija.«

[6]) U. o. hibásan »egij embernek.«

[7]) Igy helyesen az erd. muzeum példányában; a Bruckenthal-példányban: »és megbüntesse.«

[8]) A Bruckenthal-példányban »bő éléssel kell hogy légyen.«

[9]) Keoveól = kövől, *kívül* értelemben.

[10]) A Bruckenthal-példányban »immunis.«

(11) Végeztük ezt is, hogy a szolgabiráknak és ispánoknak Királyfalván, ki most Huszár Péteré, azonképpen Hunyadvármegyében is Gyógy tartományába, és egyéb helyeken is az felséged jószágában mind adó felszedésében s mind egyéb törvény szerint való dolgokban legitima executiójok lehessen [1]) és admittáltassanak mindenött, excepta reductione jobbagionum loci Petri Huzar et priuilegijs locorum.

(12) Továbbá panaszkodik az máramarosi nemesség, hogy az minémő jószágok Prépostvári Bálintnak és Károlyi Lászlónénak [2]) ott abban az vármegyébe vagyon, ratione illorum bonorum et excessuum inde patratorum nem akarnának sem ő magok törvénynek állani, sem jobbágyokat statuálni, azonképpen semmi nemő executiót nem akarván jószágokon conpatiálni. Kiből tetszett, hogy az ország régi szokása szerént mind Prépostvári Bálint mind Károlyi Lászlóné [3]) ratione omnium negotiorum ex bonis eorum in eodem comitatu Maramarusiensi existentibus emergentium törvénynek álljanak az vármegye ispáni előtt, azonképpen jobbágyokat is az vármegye consuetudója szerént statuálják, egyéb executiókat is, adófelszedést, latrok circálását, kergetését, megbüntetését tartozzanak admittálni és megengedni.

(13) Vadnak sokan az gyűlésbe hivatalosok közűl, kik az gyűlésnek első napjára reá nem gyűlnek; ki miatt, kik reá gyűlnek, ott várakoznak, az üdőt héába múlatják, gyakorta pedig mint szinte most is occurálnak oly dolgok, kik efféle morát nem patiálnak. Tetszett azért, hogy valaki az gyűlésnek első napjára reá nem jőne, ha magát rationabiliter nem excusálná, azon gyűlésbe az fejedelem száz forintot vehessen mox et de facto rajta.

[1]) Az erd. muzeum példányában, »legitima executiók legienek.«

[2]) Az erdélyorsz. tört. tárában I. k. 197. l. hibásan áll a Bruckenthal-példány után Károlyi »Lászlónak.« Hogy Máramarosban Bocskó vidékét, 11 falut, Prépostvári Bálint és Károlyi Lászlóné birta, kitetszik az 1595. decz. 13-iki országgyűlési végzések 6. czikkéből.

[3]) A Bruckenthal-példányban itt is hibásan áll Károlyi »László.«

(14) Az tallérok és arany forintok valora felől ez elmúlt gyűlésünkbeli articulus tartassék, azaz, hogy az arany száz hatvan pénzért, az tallér egy forintért mindentől elvétessék; ha el nem venné, az arany és tallér jó lévén, az árra szerént vesse reá és vehesse el az marhát [1]); ha az áros ember el nem venné, marháját veszesse el [2]), pínzét is az ki feljebb [3]) váltaná.

(15) Végeztük ezt is, hogy az kiket priuatim felséged missilis levelével hívat gyűlésbe, az előbbi articulus tartása szerént azoknak jószágok abban az pínzben, kit az választott személyek költségére rendelnek, semmit ne contribuáljon se itt Erdélybe, se Magyarországba felségöd birodalmában.

(16) Az minémő két rendbeli adót az előtt felvetettőnk volt, miérthogy az pénzre való szükséget látjuk, végeztük, hogy az mely vármegyékről, székekről nem administráltattak volna, felséged egy bizonyos napra és helyre abban az vármegyében vagy székben való ispánokat, királbírákat és executorokat conuocáltatván, tőlök számot vehessen, úgy hogy minden felől az adó fogyatkozás nékül administráltassék.

(17) Esnek olyan dolgok, hogy az mely nemes ember vagy szegín embör búzát vagy egyéb gabonáját valamely városban eladni küld, vagy vitet, az bírák arra kénszerítik, hogy az vásár napján vagy hogy eladja, vagy haza vigye, ki miért hogy mindön felett terhös és méltatlan dolog, tetszett, hogy mindön embör búzáját, gabonáját, az kit valamely városban vitet, ha egy vásáron el nem adhatja, más vásárig is, vagy mind addig, míg el nem adhatja, az olyan városban libere et absque omni impedimento reponálhassa [4]), quatenus non derogat priuilegijs locorum.

[1]) Az erd. muzeum hiteles példányának igen figyelmetlen leirója e helyet kihagyásokkal ily értelmetlenül irta le: »hogij az Aranij zaz hatuan, az taller es Aranij io leuen az arw zerent vetessek.«

[2]) Példányunkban hibásan »vetesse el.«

[3]) Példányunkban »felettebb.«

[4]) Az erd. muzeum példányában »libere« helyett »letegye«, »reponálhassa« helyett hibásan »reportálhassa« áll: ellenben a Bruckenthal-példányban ezen szavak »más vásárig is, vagy mind addig, míg el nem adhatja«, ki vannak hagyva.

(18) Történnek olyan dolgok is gyakorta, hogy afféle városban lakók és egyebek is untalan erős kötések alatt [1]) pínzt felvesznek, kiben házokat, örökségeket és személyeket kötik, mely summát mikor az creditor megkéván tőlök, ha meg nem adhatják, tehát az bírák nem az debitor kötése szerint, hanem egyéb hitván héába való marhával fizettetnek nékik. Melyről végeztük országúl, hogy minden helyeken az ki mint köti magát úgy ódassék, és mind creditornak s egyebeknek is, kiknek egymással kötések vagyon, nem külömben és egyéb héában való marhával, hanem kötése tartása szerint satisfactio impendáltassék.

(19) Az szoros és szükséges helyeken az hidakat és útakat egyébhai végezett [2]) büntetés alatt az ispán uraim és királybiráik megesináltassák.

(20) Az kik fizetött szolgák, tartozzanak az előtt való gyűlésünkben végezett büntetés alatt vármegye zászlója alatt képebeli embereket állítani, lovagokat, gyalogokat, kikkel jószágokról tartoznak, azonképpen oda állassák.

(21) Az limitatió felől tetszett, hogy mind ez országi posztó s mind pedig egyéb országbeli marha, az mint meglimitáltatott, abban maradjon, egyéb idegen országbeli posztót pedig és egyébféle marhát képes árron adjanak.

Az miképpen az míves emberek az ő míveket az limitatio szerént tartozzanak eladni, azonképpen egyebek is, minden rendek bört, gyapjat és egyebet az míves embereknek az limitatió szerént adják.

(22) Az szabad helyekről, azon kivül is egyéb helyekről a honnét az praesidiumra rendelt adót be nem szolgáltatták, ha ez jövendő pünkösd napjára Kolosvárra Theke Ferencz kezében éppen be nem szolgáltatják, az vármegye ispáni afféle helyeket érette megdúlhassanak.

Nos itaque praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsylvaniae, et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, clementer

---

[1]) Az erd. museum példányában »keregetes alath.«

[2]) A Bruckenthal-példányban »Az szoros és egyéb szükséges helyeken«. — U. o. »egyebhai vegezett« helyett »az végezett« áll.

exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos, de verbo ad verbum praesentibus litteris nostris inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum illis consensum praebendo beneuolum pariter et assensum, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus. Offerentes nos beneuole, quod premissa omnia in omnibus punctis suis, clausulis, et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in ciuitate nostra Coloswar vigesima sexta Aprillis, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo sexto.

(P. H.)

Lecta.

(Eredeti hiteles példánya az erd. muzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Artic. Diaet. Trans. II. köt.) — A Bruckenthal-könyvtárban lévő hasonlóan eredeti hiteles példány után, közzétették gr. Kemény József és Kovács István, Erdélyorsz. tört. tára I. köt. 191—200. l.

XXXV.

1596. jún. 12.

A temesvári tábori országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus dei gratia Transsiluaniae, Moldaviae, Valachiae, Transalpinae et sacri Romani imperij Princeps, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod fideles nostri spectabiles et magnifici ac egregii, nobiles, caeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transiluaniae et partium regni Hungariae in castris nostris undecima die Junii anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo sexto ad Themesvarum positis, nobiscum constituti, exhibuerunt serenitati nostrę et pręsentauerunt infrascriptos articulos paribus ipsorum votis

et vnanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humillime, ut nos uniuersos et singulos eos articulos, ratos gratos habentes, nostrum illis consensum praebentes, benevole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam, fideles subditos nostros ubique firmiter obseruari facere dignaremur.

Quorum quidem tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsyluaniae et partium regni Hungariae, undecima die Junii, Anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo sexto in Castris ad Temesvarum constitutorum.

(1) Megértettük kegyelmes urunk cancellarius uramtúl az felséged kegyelmes izenetit, az huszad népnek kik vagy jelen nem volnának contumacia ducti, vagy az beállatásnak utána innét az hadból visszaszöktek volna, hogy azoknak büntetésekről oly gondot viselnénk, hogy efféle fogyatkozás ezután ne lenne. Azért az felséged kegyelmes intését és parancsolatját méltó becsülettel vévén, igy végeztünk felőle.

Mivelhogy minden hadakozásnak idején perpetua sanctio volt ez mindenütt, hogy az ki az hópénzt felveszi, életének vesztése alatt tartozott érte szolgálni, azért ezen régi usust követvén mi is, ebben egyeztünk, hogy valamely soldos, vagy huszad nép közől való az ispánok előtt beirattatott és azután elszökött, az olyant valahol kaphatják, statim et de facto úgymint proscriptust az ispánok felakasztassák, de efféle megbüntetett emberek marhája feleségére, gyermekére, vagy földesurára, aut cujus interierit, szálljon.

(2) Ha penig valaki, contumacia ductus, ekkédig huszadjáról embert nem állatott, statim et de facto az ispánok 12 forintot dúljanak rajta és committálják, hogy mindjárást elbocsássa, hogyha penig egy hétig a die commonefactionis el nem küldi, iterum in duplo dúlják meg az ispánok, iterum commonefaciente, hogy elküldje mindjárást az megírt mód szerint, kit ha tertio is negligál, jószága foglaltassék el érette.

(3) Miért penig hogy ilyen fogyatkozásokat is deprehendálunk, felséges urunk, hogy az kik szolgák, képekbeli embe-

reket az articulusnak tartása szerént az zászlók alá nem állatják, sem huszadjokat, sem kapuszámról való lovagjokat, gyalogjokat ott nem tartják, hanem mellettek akarják viselni; könyörgünk felségednek, mint kegyelmes urunknak alázatosan, hogy minden rendeket személyválogatás nélkül, az articulusban megírt büntetés alatt, ennek megtartására kénszerítsen, hogy mind éjjel-nappal az vármegye szükségére rendelt lovag, gyalog, az ő vármegyéje zászlója alatt legyen az felséged és az ország szükségére készen ad omnem occurrentem necessitatem.

(4) Miérthogy az vármegye népének élése felől az articulusban bizonyos végezés vagyon, felségednek alázatosan könyörgünk, hogy felséged minden rendekkel azt obseruáltassa, hogy mindaz felséged jószágából, mind az urakéból személyválogatás nélkűl az élést az vármegye közibe administrálják, kihez az felséged vásárbirája ne nyúljon, hanem az articulus tartása szerint az ispánoknak legyen arra gondjok, hogy eképpen az ő alattok való nép, lovag, gyalog és huszadnép élésből meg ne fogyatkozzék.

(5) Az mi az praesidiumnak beszolgáltatását illeti penig végeztük, hogy felséged az ispánoknak serio parancsoljon missilis levele által, hogy az otthon hagyott exactorokat, viceispánokat, szolgabirákat az adónak beszolgáltatására szorgalmaztassák, úgy, hogy egy hét múlva az terminushoz computálván, mindjárást dúlhassanak az ispánok. Az fizetőmester penig, az articulus tartása szerint, Fejérváratt vagy ő maga, vagy bizonyos ahoz rendölt embere ott continuus lévén, bevegye és felséged után hozza, minden haladék nélkül, az praesidium fizetésére.

Nos itaque praemissa supplicatione fidelium regnicolarum trium nationum regni nostri Tranniae et partium regni Hungariae fauenter exaudita et admissa, praescriptos universos articulos modo praemisso nobis praesentatos de verbo ad verbum praesentibus litteris nostris inseri et inscribi fecimus, eosdemque ratos, et gratos habentes, nostrum illis consensum praebentes acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quospiam subdi-

tos nostros obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in castris nostris ad Themesvarum habitis duodecima die mensis Junii, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo sexto.

(P. H.)

Lecta.

(Eredetije az Erd. Muzeum-egylet kézirattárában).

TARTALOM.

XI. Fejezet. 1576—1588.

	Lap
1576. marcz. 23. kolosvári országgyűlés	3
1576. máj. 20. kolosvári országgyűlés	7
1576. julius gyula-fehérvári országgyűlés	9
1576. aug. 23. Szamos-Újvár	10
1576. oct. 21. kolosvári országgyűlés	12
1577. apr. 21. tordai országgyűlés	13
1577. oct. 21. tordai országgyűlés	15
1578. apr. 27. kolosvári országgyűlés	17
1578. oct. 21. kolosvári országgyűlés	21
1579. apr. 24. tordai országgyűlés	22
1579. jun. 1. gyula-fehérvári országgyűlés	25
1579. oct. 21. tordai országgyűlés	29
1580. apr. 17. gyula-fehérvári országgyűlés	32
1580. nov. 1. tordai országgyűlés	36
1581. máj. 1. kolosvári országgyűlés	37
1581. aug. 24. gyula-fehérvári országgyűlés	41
1581. sept. 20. gyula-fehérvári országgyűlés	43
1582. apr. 29. gyula-fehérvári országgyűlés	44
1582. sept. 16. gyula-fehérvári országgyűlés	44
1583. marcz. 24. gyula-fehérvári országgyűlés	45
1583. sept. 15. gyula-fehérvári országgyűlés	51
1584. apr. 25. gyula-fehérvári országgyűlés	55
1584. sept. 20. gyula-fehérvári országgyűlés	57
1585. máj. 9. gyula-fehérvári országgyűlés	61
1785. sept. 19. tordai országgyűlés	66
1586. máj. 1. nagy-enyedi országgyűlés	67
1586. őszi országgyűlés	70
1587. apr. 24. nagy-enyedi országgyűlés	70
1587. oct. 22. kolosvári országgyűlés	73
1588. apr. 28. nagy-enyedi országgyűlés	77
1588. oct. 21. nagy-enyedi országgyűlés	78
1588. dec. 8. megyesi országgyűlés	79

Lap

I. 1576. márcz. 2. Báthory Kristóf helytartó Kolosvárra márcz. 11-ére részleges országgyűlést hírdet 102
II. 1576. máj. 8. Báthory Kristóf vajda máj. 20-ára Kolosvárra országgyűlést hírdet 103
III. 1576. máj. 20—26. A kolosvári o. gy. határozatai . . . 104
IV. 1576. aug. 3. Báthory Miklós jelentése Rubernek . . . 109
V. 1576. aug. 15. Báthory Kristóf meghívója a Szamos-Újvártt aug. 18-án tartandó tanácskozásra 111
VI. 1576. oct. 21—26. A kolosvári o. gy. határozatai . . . 112
VII. 1577. apr. 21—26. A tordai országgyűlés határozatai . 115
VIII. 1577. oct. 21—25. A tordai országgyűlés határozatai . . 120
IX. 1578. apr. 27. máj. 5. A kolosvári egyetemes gyűlés törvényei 124
X. 1578. oct. 21—26. A kolosvári országgyűlés határozatai . 137
XI. 1579. oct. 21—24. A tordai országgyűlés határozatai . . 141
XII. 1580. apr. 17—22. A gyula-fehérvári országgyűlés határozatai 145
XIII. 1580. apr. 18. A fehérvári országgyűlés tárgyalásai a szász papok dézmája ügyében 149
XIV. 1580. nov. 1—6. A tordai országgyűlés határozatai. . . 151
XV. 1581. maj. 1—10. A Kolosvártt tartott egyetemes országgyűlés 155
XVI. 1581. sept. 20—26. A fehérvári országgyűlés határozatai . 162
XVII. 1582. apr. 29. A gyula-fehérvári országgyűlés határozatai. 165
XVIII. 1582. sept. 16. A gyula-fehérvári országgyűlés határozatai 168
XIX. 1583. márcz. 6. Báthory István Erdély igazgatásának formáját megállapítja, s annak élére triumviratust nevez ki . 171
XX. 1583. márcz. 24—29. A fehérvári országgyűlés határozatai 177
XXI. 1583. apr. 11. Báthory István levele a kormányzókhoz, a Rudolffal kezdett tárgyalások ügyében 183
XXII. 1583. apr. 20. Az erdélyi kormánytanács jelentése Báthory Istvánhoz a marcziusi fehérvári országgyűlésről 192
XXIII. 1583. máj. 9-én István király válasza az erdélyi országgyűlési tárgyalásokra. (Töredék) 194
XXIV. 1583. sept. 15—20. A fehérvári országgyűlés határozatai . 196
XXV. 1583. oct. 3. Töredék a kormányzóknak leveléből országgyűlési tárgyalásokról 200
XXVI. 1584. apr. 25. máj. 2. A fehérvári országgyűlés határozatai 291
XXVII. 1584. maj. 12. A kormányzóknak jelentése az aprilisi fehérvári országgyűlés folyamáról 205
XXVIII. 1584. aug. 20-án. Meghívó a sept. 20-iki fehérvári országgyűlésre 206
XXIX. 1584. 20—25. A fehérvári országgyűlés határozatai . . 207
XXX. 1584. decz. 14. A kormányzók jelentése Báthory Istvánnak a szeptemberi országgyűlés folyamáról 211
XXXI. 1585. máj. 9—19. A gyula-fehérvári országgyűlés törvényczikkelyei 212
XXXII. 1585. szept. 19—24. A tordai országgyűlés határozatai . 215
XXXIII. 1586. máj. 1—5. Az enyedi országgyűlés törvényczikkei . 219

Lap

XXXIV. 1587. apr. 24—29. A fehérvári országgyűlés határozatai 224
XXXV. 1587. oct. 1-én. Meghívó az oct. 22-ki kolosvári országgyűlésre 228
XXXVI. 1587. oct. 22—28. A kolosvári országgyűlés határozatai 229
XXXVII. 1588. apr. 28. máj. 3. Az enyedi országgyűlés törvényei 233
XXXVIII. 1588. oct. 21-én. Egykorú följegyzés az enyedi részgyűlésről 235
XXXIX. 1588. decz. 8—23. A Medgyes városában tartott országgyűlés törvényczikkei 236
XL. 1588. decz. 19-én. A jezsuiták jelentése a megyesi országgyűlés folyamáról 248
XLI. 1589. jan. 10. Báthory Zsigmond fejedelem jelenti a portára, hogy a megyesi országgyűlés az uralkodást kezébe adta 258

XII. Fejezet 1589—1596.

1589. apr. 20. tordai országgyűlés 263
1589. oct. 21. enyedi országgyűlés 267
1590. apr. 26. fehérvári országgyűlés. 270
1590. sept. 21. fehérvári országgyűlés. 272
1591. apr. 21. tordai országgyűlés 275
1591. nov. 1. fehérvári országgyűlés 277
1592. apr. 19. fehérvári országgyűlés 282
1592. sept. 20. fehérvári országgyűlés 285
1593. apr. 25. fehérvári országgyűlés 289
1593. sept. 1. fehérvári országgyűlés 293
1594. febr. 9. fehérvári országgyűlés 303
1594. máj. 12. tordai országgyűlés 307
1594. jun. 1. fehérvári országgyűlés 312
1594. jul. 1. fehérvári országgyűlés 317
1594. jul. 11. tordai országgyűlés 320
1594. jul. 29. kolosvári országgyűlés 324
1594. aug. 17. kolosvári országgyűlés 329
1594. nov. 16. fehérvári országgyűlés 239
1595. apr. 16. fehérvári országgyűlés 341
1595. sept. 15. feketehalmi országgyűlés 353
1595. decz. 13. fehérvári országgyűlés 358
1596. apr. 21. kolosvári országgyűlés 360
1596. jun. 12. temesvári országgyűlés 361

Törvények és Irományok:

I. 1589. april 20. A tordai országgyűlés határozatai . . . 364
II. 1589. oct. 21—27. Az enyedi országgyűlés határozatai. . 366
III. 1590. apr. 26. máj. 1. A gyula-fehérvári országgyűlés határozatai 370
IV. 1590. szept. 21. A fehérvári országgyűlés határozatai . . 372
V. 1591. ápr. 21—27. A tordai országgyűlés határozatai . . 375

Lap

VI. 1591. jun. 4. Joó János tanácsos levele Kovasóczy Farkas korlátnokhoz a Rudolffal kötendő szövetség ügyében . . 377
VII. 1591. jun. 20. A szász dézmaszedők számára kiadott szabályzat 379
VIII. 1591. nov. 1—20. A fehérvári egyetemes országgyűlés törvényei 383
IX. 1592. marcz. 28. Kopácsi Maximilián főherczegnek tanácsokat ad, incognito utazását illetőleg 395
X. 1592. ápr. 29. A fehérvári országgyűlés elé terjesztett irományok 397
XI. 1592. apr. 25. Följegyzés a fehérvári országgyűlés szásztized fölötti vitájáról 400
XII. 1592. apr. 19—26. A gyula-fehérvári országgyűlés törvényei. 400
XIII. 1592. május. Hardeggh jelentése a fehérvári aprilisi országgyűlésről 405
XIV. Báthory Zsigmond fejedelem utasítása Bocskay István váradi kapitánynak 406
XV. 1592. szept. 2[illegible]—25. A gyula-fehérvári országgyűlés határozatai. 409
XVI. 1592. sept. 25. Utasítás Sibrik Gáspárnak, a Moldovába küldött hadak fővezérének 412
XVII. 1593. apr. 25—29. A gyula-fehérvári országgyűlés végzései 415
XVIII. 1593. szept. 1—10. A fehérvári egyetemes országgyűlés törvényei 419
XIX. 1593. nov. 17. A conservatorok nyugtázzák Segesvár számára a szeptemberi országgyűlés által kivetett rendkívüli adónak befizetését 428
XX. 1594. febr. 2—15. A gyula-fehérvári országgyűlés határozatai. 429
XXI. 1594. máj. 12—22. A tordai egyetemes országgyűlés törvényei 438
XXII. 1494. június. Báthory Zsigmond első szövetkezése a keresztyén hatalmakkal 445
XXIII. 1494. aug. 17. szept. [illegible]. A kolosv. országgyűlés határozata 446
XXIV. 1594. szept. elején. A Báthory Zsigmond fejedelem ellen szőtt összeesküvés leirása 453
XXV. 1594. nov. 16—21. A gyula-fehérvári országgyűlés határozatai 459
XXVI. 1595. márcz. 27. Meghivó az április 16-iki országgyűlésre 463
XXVII. 1595. április. 14-én. Pálffy Miklós levele a nyitrai püspökhöz az erdélyi országgyűlésre küldendő magyarországi követség ügyében. 464
XXVIII. 1595. ápr. 16—máj. 2. A fehérvári egyetemes országgyűlés határozatai 466

Lap.

XXIX. 1595. nov. 29. Báthory Zsigmond engedélyt kér, hogy Prágába mehessen 481

XXX. 1595. decz. 13—23. A fehérvári országgyűlés határozatai 482

XXXI. 1595. decz. 14. Rudolf levele Maximiliánhoz Báthory Zsigmond Prágába utazása ügyében 489

XXXII. 1595. decz. 14. Rudolf levele Báthory Zsigmondhoz ennek Erdélybe utazása ügyében 489

XXXIII. 1595. decz. 30. Rudolf a váradi püspöknek: az erdélyi fejedelem mellé kinevezendő adlatus ügyében 491

XXXIV. 1596. ápr. 21—26. A kolosvári országgyűlés határozatai 491

XXXV. 1596. jún. 12. A temesvári tábori országgyűlés határozatai 501

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK. (Monumenta Hungariae Historica). *osztály Okmánytárak*: (Diplomataria). I—XV, XVII—XXV. kötet. 1857—1876. 8-rét. (XVI. kötet sajtó alatt). Ára az eddig megjelent 24 kötetnek együtt megrendel 43 frt. Tartalom:

Magyar történelmi okmánytár, a brüsseli országos levéltárból és a burgun könyvtárból. 1441—1652 Összeszedte s lemásolta Hatvani (Horváth) M háy. I—IV. kötet. (Monum. Diplom. 1—4. köt.) 1857—59. 89½ ív 8 frt.

Magyar történelmi okmánytár, londoni könyv- és levéltárakból 1521—171 Összeszedte és lemásolta Simonyi Ernő. Egy kötetben. (Monum. Diplom. köt.) 1859. 316 lap. 2 frt.

Árpádkori uj okmánytár. (Codex Diplom. Arpadianus cont.) Fejér Gy. Cod Diplomaticusának folytatása. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. I—XII. köt (Monum. Diplom. 6—13. 17. 18. 20. 22. kötet.) 1860 - 1874. 392 ív 28 frt.

Alvinczi Péter okmánytára. (Diplom. Alvinczianum:) Erdélyi visszacsatolá felett a magyar királylyal és megbizottjával folytatott alkudozások történetéh 1685—1688. Közzétette Szilágyi Sándor. 2 kötetben. (Monum. Diplom. 1 15. köt.) 1870. I. VI és 421 lap. II. 338 és LVIII lap. 4 frt.

Pázmány Péter levelezése. (Codx Epistol. Petri Pázmány Card). Közzé tes Frankl Vilmos I. kötet. 1605—1625. (Monum. Diplom 19. köt.) 1873. XX és 461 lap 3 frt.

Okmánytár I. Rákóczi György svéd és francziá szövetkezéseinek történet hez. 1632—1648. Szerkesztő és jegyzetekkel ellátta Szilágyi Sándor. Eg kötet. (Monum. Diplom. 21. kötet.) 1873. IX. és 491 lap. 2 frt.

Okmánytár II. Rákóczi György diplomatiai összeköttetéseihez. (1648—166 Szerkesztő Szilágyi Sándor. Egy kötet. (Monum. Diplom. 23. kötet.) 187 VII és 740 lap. 3 frt.

A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése 1632—1660. Szerkesz Szilágyi Sándor. Egy kötet, két fényvéseti hasonmással. (Monum. Diplom 24. kötet.) 1875. XII és 644 lap. 4 frt.

Oláh Miklós levelezése. Közli Ipolyi Arnold. Egy kötet. (Monum. Diplom 25 kötet.) 1876. XV és 659 lap. 3 frt.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK. (Monumenta Hungariae Historica.) *II. osztál Irók.* (Scriptores) I—XXIII. 1. 2. fele. XXIV—XXIX. és XXXII. kötet. Egy a VII kötethez tartozó pótfüzettel. 1857—1877. 8-rét. Ára az eddig megjelent 30 kö tetnek együtt megrendelve 54 frt. Tartalom:

Szerémi György, II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyaro ország romlásáról. 1484—1543. Közli Wenzel Gusztáv. Egy kötet. (Monum Script. 1. köt.) 1857. XXXIV. és 410 lap. 2 frt.

Verancsics Antal, m. k. Helytartó. Esztergomi Érsek összes munkái. Közli Szi lady László (1—7) és Wenzel Gusztáv (8—12) 12 kötet. Név és tárg mutatóval. (Monum. Script. 2—6. 9. 10. 19. 20. 25. 26. 32. kötet.) 1857. 294 ív 26 fr

Gr. Illésházy István nádor följegyzései 1592—1603, és Hidvégi Mikó Fe rencz historiája 1594—1613. Bíró Sámuel folytatásával. Közli Kazinczy Gábor. Egy kötet. (Monum. Script. 7. kötet.) 1863. IX és 231 lap. 2 frt.

Rozsnyay Dávid, az utolsó török deák, történeti maradványai. Összeszedte s jegy zetekkel és okleveltárral kisérve kiadta Szilágyi Sándor. Egy kötetben egy pótfüzettel. (Monum. Script. 8 kötet.) 1867. 544 lap. 2 frt.

Altorjai B. Apor Péter munkái. Közli Kazinczy Gábor. Egy kötetben (Monum. Script. 11. kötet.) 1863. X és 484 lap. 2 frt.

Brutus János Mihály, m. kir. történetiró magyar históriája. 1490—1562. A n k. egyetemi könyvtár eredeti kéziratából a szerző életével közli Toldy Ferenc I. II. III. kötet. (Monum. Script. 12. 13. 14. kötet.) 1863—1867. I. CIX. és 481 \ II. IX és 495 lap. III. VIII és 474 lap. Ára 7 frt.

kötetben. Közli Thály Kálmán. I. kötet 2 részben: K. Tököly
némely főbb híveinek (Dubai Zs., Sándor G., Bay M., Almády J.-nak) nap
emlékezetes írásai 1686—1705. II. kötet: Levelés könyvei és egyébb emléke
írásai. (Monum. Script. 23. kötet két részben, 24. kötet.) 1868—1875. I. XXX
784 lap. II. XVI és 707 lap. 7 frt.

Kritobólosz: II. Mehemet élete. A magyar tudományos Akadémia történeti b
sága által kiadott görög szövegét ugyanoak megbízásából fordította Szabó
roly. Egy kötet. (Monum. Script. 22. kötet.) 1875. X és 273 lap. 2 frt.

Történelmi naplók. 1663—1719. Ottyk György önéletleírása. — Bártfai kö
naplója az önodi gyülésről. — Gr. Teleki Mihály és Pápai János Nándor-Fejé
követségének diariuma. — Ifj. Tsétsi János havi krónikája. — Bivolinyi I
töredék-naplója. — Ritter György János sopronyi emlékirata. Egy kötet. (Mo
Script. 27. kötet.) 1875. XXXII és 607 lap. 4 frt.

Szamosközi István fennmaradt történeti munkái. Közli Szilágyi Sán
Három kötetben. (Monum. Script. 21. 28. 29. kötet. 1877.) 4 frt.

HARMADIK OSZTÁLY: ORSZÁGGYŰLÉSEK.

MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK, történeti bevezetésekkel, Fraknói
mostól) Első kötet: 1526—1536. Budapest, 1874. XXXII és 550 lap. 5 f
Monum. Comitialia. I köt. — Második kötet: 1537—1545. Budapest, 1875. 68
5 frt. *Monum. Comitialia. II. kötet.* — Harmadik kötet: 1546—1556. Budapest,
617 lap. — *Monum. Comitialia III. köt.* Ára 3 frt. — Negyedik kötet. 1557—
Budapest, 1877. 670 lap. Ára 3 frt.

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK történeti bevezetésekkel Szilágyi
dortól. I. kötet. 1540—1556. XVI és 596 l. Ára 3 frt. Második kötet. 1
1576. 584 l. Budapest 1877. Ára 3 frt.

NEGYEDIK OSZTÁLY: DIPLOMACZIA.

MAGYAR DIPLOMACZIAI EMLÉKEK, az Anjou-korból, szerk. Wenzel Gust
Első kötet: 1268—1341. Budapest, 1874. XXX és 421 lap. 3 frt 45 kr. —
sodik kötet: 1341—1370. Budapest, 1875. XXX és [illegible]

STACKS
OCT 8 9 1970

MONUMENTA COMITIALIA REGNI TRANSYLVANIAE.

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

TÖRTÉNETI BEVEZETÉSEKKEL.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA

MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

RENDES TAG.

NEGYEDIK KÖTET

(1567—1604.)

BUDAPEST, 1878.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

A MAGYAR TUDOMANYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK KIADÁSAI.

Kaphatók saját könyvkiadó-hivatalában (Akadémia épületben) és minden könyvárusnál.

ARCHIVUM RÁKÓCZIANUM. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi iratta-rakból bővítve. I. Oszt. Had- és belügy, szerkeszti *Thaly Kálmán*. I. köt. Rákóczi Ferencz fejedelem Leveleskönyvei, levéltárának egykurú lajstromaival 1703—6. XXVIII és 688 l. — II. 1707—9. XXVIII és 656 l. — III. 1710—12. X és 747 l. Pest 1873—4. Mindenik kötet ára 2 frt. — IV. kötet. Gróf Bercsényi Miklós levéle Rákóczi fejedelemhez I. köt. 1704—1712. Közli Thaly K. 1875. XII és 764 lap. Egy könyomatú táblával. Ára 3 frt 60 kr.

— — II. Oszt. Diplomatia I. II. és III. köt. Angol diplomatiai iratok, angol levéltárakból közli *Simonyi Ernő*. Pest 1871—77. 630, 672, 498 l. Egy-egy kötet ára 2 frt.

II. Rákóczi Ferencz Önéletrajza és »Egy keresztény fejedelem áhitásai« czimi munkája. Budapest, 1876. VIII. 589. l. Ára 3 frt.

TÖRÖK-MAGYARKORI TÖRTÉNELMI EMLÉKEK. Első osztály: I. II. köt. Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Szilády Áron és Szilágyi Sándortól. I. II. köt. 1863. XXX és 458 és 480 l. 4 frt.

— — — III.—IX. köt. 1868—73. Török-magyar-kori Állam-Okmánytár szerk. és jegyzetekkel ellátták, Szilády Áron és Szilágyi Sándor. I.—VII. k. 1868—73. mindenik kötet 2 frt.

A kilencz kötet együtt megrendelve 15 frt.

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁR. A történelmi kútfők ismeretének elömozditására. Szerkeszti *Toldy Ferencz* I—XXI. kötet. 1856—1875. 8-rét. Ára a 21 kötetnek együtt véve 16 frt. Egyenként egy-egy kötet ára 80 kr., kivévén a XX. és XXI. köt. egy-egynek ára 1 frt 80 kr.

MAGYAR LEVELES TÁR. I. köt.: Négyszáz magyar levél 1504—1560. Szalay Ágostontól. XX. és 432 l. kilencz köriratu hasonmásos táblával 1 frt 20 kr.

FEJÉR GYÖRGY MAGYARORSZÁGI OKMÁNYTÁRÁNAK betürendü tárgymutatója. Czinár Mórtól. XVI és 549 l. 2 frt.

ÉVMUTATÓ Fejér György Okmánytárához. Knauz Nándor által. 44 l. 20 kr.

HUNYADIAK KORA MAGYARORSZÁGON Gr. Teleki Józseftől. I.—V., VI: és X.—XII. köt. Mindenik kötet ára 3 frt 50. kr. — (VI. köt. 2. része sajtó alatt.)

PAULER GYULA. Wesselényi Ferencz nádor és társai összeesküvése 1664—1671. Két kötetben. 1876. Kis 8-rét. I. Köt. X és 412 lap, — II. köt. 450 lap. Ára 5 frt 60 kr.

MAGYARORSZÁG HELYRAJZI TÖRTÉNETE. Fötekintettel az egyházi intézetekre vagyis a nevezetesebb városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek püspök-megyék szerint rendezve. Rupp Jakabtól. Első kötet két darabban. Az esztergami egyháztartomány a hozzá tartozó püspökmegyékkel együtt. Pest 1870. XVIII és 807 l. 1 frt.

— — Második kötet: Az egri érseki egyháztartomány, a hozzá tartozó püspöki megyékkel együtt. Pest 1872. XIV és 473 l. Ára 50 kr.

— — Harmadik kötet: A bácsival törv. egyesitett kalocsai főegyházmegye. 1876. XV. és 375. lap. Ára 1 frt 80 kr.

BUDA-PEST és környékének helyrajzi története, Rupp Jakabtól. Két térképpel. Pest 1868. 306 l. 50 kr.

ACTES ET DOCUMENTS pour servir á l'histoire de l'Alliance de George Rákóczi Prince de Transylvanie, avec les Français et les Suédois dans la Guerre de Trente ans publiés par A. Szilágyi, 1874. In 8. VI-491. pag. 3 frt 60 kr.

FRAKNÓLY [illegible]

ERDÉLYI

ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

NEGYEDIK KÖTET.

(1597—1601.)

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY.

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

BUDAPEST.
A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
(Az Akadémia épületében.)
1878.

MONUMENTA COMITIALIA REGNI TRANSYLVANIAE.

ERDÉLYI
ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK

TÖRTÉNETI BEVEZETÉSEKKEL.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRT. BIZOTTSÁGA

MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

RENDES TAG.

NEGYEDIK KÖTET.

1507—1601.

BUDAPEST,

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

1878.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY.

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

BUDAPEST,
A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
(Az Akadémia épületében.)
1878.

MONUMENTA COMITIALIA REGNI TRANSYLVANIAE.

ERDÉLYI
ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK

TÖRTÉNETI BEVEZETÉSEKKEL.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRT. BIZOTTSÁGA

MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

RENDES TAG.

NEGYEDIK KÖTET.

1507—1601.

BUDAPEST,

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

1878.

DB 932
M65
v.4

Budapest, 1878. Az „Athenaeum“ r. társ. könyvnyomdája.

XIII. FEJEZET.

I.

Báthory Zsigmond elhatározásának, hogy a fejedelmi székről lemond, egyik fő oka természeti fogyatkozásában, tehetetlenségében rejlett. Csak ez egyetlen útat látta maga előtt, mely kényes helyzetéből kivezeti: mert habár megnyugtathatta volna is önmagát, hogy miután természeti fogyatkozását menyegzője előtt csak három nappal fedezte föl, szerencsétlen házassága inkább a végzet, mintsem saját hibája, nejét örökös élő szemrehányásnak tekinte. Hijában mutatta ez ki minduntalan, hogy meg van elégedve azzal, ha nővére lehet [1]), nemeslelküségével, csendes hallgatag önfeláldozásával helyzetét még tűrhetlenebbé tette, s minden intő szózat daczára, melyet gyóntatója útközben intézett hozzá, sem változtatta meg feltételét: tovább hagyta utazni Carrillot.

A temesvári kudarcz nem hűtötte le vágyát a tábori élet után. Hon nem érezte jól magát s ismét a harczmezőn keresett elszóródást. Egészen kedvére volt hát a hír, hogy a szultán nagy erővel jön Magyarország ellen s megvetve a portának legfényesb ajánlatait, mely nemcsak az adó elengedését, hanem Oláhországnak hatósága alá adását is kilátásba helyhezé [2]), gyorsan hozzá látott a készülődésekhez, kiment a részekbe s Kornis Gáspárt Maximilián főherczeg Ipoly melletti táborába küldé, aziránt kérve utasítást, hogy hol és mikor csatlakozzék hozzá? [3]).

---

[1]) »esto tamen, esset naturę defectus vestra serenitas non deberet separationem querere, quamdiu contenta esset, sicut vere est, tanquam soror manere serenissima« Carrillo 1596. szept. 24-iki levele. Carrillo Alfonz dipl. működése 66-ik lap.

[2]) Bethlen IV. 14. Rudolf válasza u. o. és Pray. Epistoláiban.

[3]) Istvánffy Lib. XXX. egy maga tesz említést Kornis ezen küldetéséről.

[illegible] már ugyan [illegible] Vámosnál [illegible] a nevezetes véd[illegible] szállott [illegible] csata, fényes [illegible] végződött [1]. Zsig[illegible] is bizonyságát [illegible] mint két ezer [illegible] a kék daraban[illegible] Csáky Zsigmond, [illegible]

Zs[illegible] háboritatlanúl tért [illegible] támadásnak kitéve. De [illegible] szemlélése rá tett. [illegible] esküje, hogy nem [illegible] lesüggedve jövője [illegible] járt szerencsétlen [illegible] meglehetős biz[illegible] ellene intézni: [illegible] tanácsnak tetszett [illegible] Pr[illegible] személyesen vezetni az [illegible] pénzt előteremtse, [illegible]-ára Fehérvárra országgyűlést hirdetett.

Azonban tartózk[illegible] tervéről egyetlen szóval is [illegible] tenni a [illegible] kben. Figyelmébe ajánlott [illegible] hogy mi[illegible] kerül egy ily nagy [illegible] a költséget, hogy [illegible] képes [illegible] azt tovább [illegible] a megkezdett úton, sikerrel folytatni.

A tolyó[illegible] szenvedett veszteségekben még nem találtak a rendek elegendő okot arra, hogy nagyobb nyomatékkal sürgessék a fejedelmet az útról, melyre lépett, visszatérésre bírni. Erdély s a részek még meg voltak kimélve. A mezőkeresztesi csak alig adta vissza a kölcsönt a 95-iki fényes sikerekért. A szövetség Rudolffal minden esetre tiszteletet paran-

[1] Igen érdekes képet ad e nevezetes csatáról Bornemisza György nov. 2-iki levele, mely a Londoni Okmánytár 198. s köv. ll. megjelent.

[2] Borsos Tamás naplója 21-ik l.

csoló eredmény volt, s Erdély megszabadulva a török véduraságtól, oly önállóságot élvezett, milyennel korábban nem bírt. Aztán az ellenzék maradványa el volt némítva: senki sem volt, ki az előterjesztések megtagadására szót mert volna emelni. Megpróbálták ugyan rábeszélni a fejedelmet, hogy kössön békét a törökkel, de midőn az esküjére hivatkozva, határozottan e terv ellen nyilatkozott [1]) kész szívvel ajánlkoztak mindent megtenni, mit ő kíván megmaradásokért s a keresztyénség javára.

Megszavazták a kivánt adókat. Kapuszám szerént 99 és 25 fillért az udvari nép tartására, 1 ft és 75 pénzt az őrség tartására: összesen 3 ftot, melyhez a székelyek, szászok [2]) és részek a magok módja szerént fognak járúlni. A rovatlan helyekre s városokra a korábbi articulusokban meghatározott összeget vetették ki — de azon helységekre nézve, melyek a fizetésre elégteleneknek bizonyúltak be, leszállították a korábban kivetett mennyiséget.

Az ez évi áprilisi gyűlésen elrendelték, hogy Theke Ferencz és Macskásy Péter számot vegyenek az exactoroktól s ők magok is megszámoltassanak. Minthogy e végzés nem ment teljesedésbe, elrendelék, hogy Theke a perceptorokat vízkereszt napján Kolosvártt megszámoltassa 200 forint birság alatt, maga pedig egy kinevezett bizottság előtt febr. 2-án adjon számot. Hasonlót rendeltek Macskásyra vonatkozólag.

Minthogy pedig az exactorokat több helyről elűzték, elrendelék, hogy az alispán a szolgabiróval az ilyen emberen magán (és nem jobbágyain) 200 ftot vehessen — ha paraszt volna, akasztassék fel.

Az elpusztúlt helyek ne rovassanak meg.

A korábbi árszabások tartassanak meg.

A gonosztévők üldöztessenek.

A nemesek házuk szükségére kapjanak sót.

---

[1]) Chronicon Fuchsio Lupino Oltardinum I. k. 128-ik l.

[2]) A nagy-szebeni szász nemzeti archivumban levő jegyzőkönyvek szerént a szászokra 60,000 ft, az exemptusokra 2000 ft, összesen 62,000 ft esett. E jegyzőkönyv a felosztást így említi: ein Subsidium czu erhaltung des Praesidii 1 fl. Weytterauffschlag auff fürstliger Durch. G. Notturfft 2 fl. Bethlen Farkas szerént IV. k. 29-ik l. az udvartartásra 75 pénzt, a praesidiumra 99 pénzt szavaztak meg.

A hidak tartassanak jó karban.

Az olyan nemes ember, ki szolgaságra adta magát, ha ettől megszökött, fejét a holt díjjal váltsa meg. A háborúba ment nemes szolgák büntetés nélkül fogadtassanak vissza.

A székely főuraknak okozott károk téríttessenek meg.

Az adósok tartozásaikat akkép fizessék le, mint az a körlevélben meg van szabva.

Elrendelék, hogy mindenki hadilábon legyen, fegyverekkel, néppel s eleséggel akkép ellátva, hogy az első hivásra táborba szállhasson. Azokról, kik nem mentek el a hadba, készíttessék jegyzék s az adassék be a fejedelemnek. Minthogy pedig némely helyen a tábor számára szánt élést az ispánok bizonyos összegért elengedték, ezek ellen tartassék vizsgálat s főispán 200, az alispán és szolgabiró 100—100 girán maradjon. Hasonló büntetés érje azokat is, kik a jobbágyokat pénzért a táborozás alól fölmentették.

A meghozott itéletek hajtassanak végre.

Gondoskodtak végül a váradi erődök jó karba helyezéséről.

A gyülésnek decz. 8-án lett vége [1]).

Zsigmond az országgyülés eloszlása után hozzá fogott az utazási előkészületekhez. De mielőtt útra kelhetett volna, maga is fogadott egy vendéget, Mihály vajdát, ki épen a karácsoni ünnepekre jött hozzá látogatóba, s prágai útjára nézve igen gyakorlati tanáccsal látta el: igyekezzék a császárt békés hangulatra bírni s ajánlja fel mindkettőjök jó szolgálatát a portán, ha pedig ezt nem akarnák, intézzenek az egyesült keresztyén erők egyszerre támadást ellene [2]).

II.

Zsigmond szerencsétlen nejét Kővárba küldve s az ország kormányát jó karban hagyva, Bocskayval, Kornissal, Jósikával s 140 emberből álló fényes kisérettel, kik közt volt a Mihály vajda küldötte Michalate bán is, 1597. jan. 12-én

[1]) L. Törvények és Irományok I.

[2]) Bethlen Farkas IV. 30-ik l.

indúlt el Prágába, hova febr. 17-én érkezett meg [1]). Azzal a szándékkal jött fel, hogy maga veszi kezébe a lemondására vonatkozó egyezkedés vezetését s azonnal említett három tanácsosa közvetítésével meg is kezdte azt, úgy azonban, hogy a spanyol követtel s a pápai nunciussal való érintkezéseket továbbra is Carrillo kezén hagyta. Minden erre vonatkozó tárgyalást azonban a legnagyobb titokban folytatott, s hogy útjának fő czélja iránt az erdélyi és magyarországi közvéleményt annál inkább félrevezesse, épen úgy, mint a múlt évben, az idén is a török háborura vonatkozó előkészületek és közös működés megbeszélését tolta előtérbe. Épen ebben az időben oláh és bolgár követek is levén Prágában pénz és segélyhadak kieszközlése végett a dolog annyival plausibilisebbnek tetszett.

A két ügyben tehát az alkudozások egyszerre, mondhatni párhuzamosan folytak. De nem egyenlő sikerrel: mert míg a hadfolytatásra nézve nem volt lényeges nézeteltérés s mondhatni, csak a módozatokat kellett tisztázni, Zsigmond lemondása s kielégítése nagyobb nehézségekbe ütközött — olyanokba, melyeket maga Zsigmond támasztott. Valamint lemondási szándéka nejével való szerencsétlen viszonyának volt következménye, épen úgy a lemondással is csak azt akarta elérni, hogy nejével ne legyen egy országban. »A fejedelem itteni viselt

[1]) Bethlen Farkas IV. 31. Chronicum Fuchsio Lupino Oltardinum 128. Engel Gesch. der Walachey 243. Hogy Rudolf már ez időben kereste az összeköttetéseket Erdélyben, mutatja Huet Albert nagyszebeni királybíró levele a császárhoz. Ebben ő köszönetet mond ő felsége kegyes irásáért, melyet neki Carolus Magnus adott át. Igéri, hogy tudósítani fogja időről időre az erdélyi rendek hangulatáról. Vnnd obwol ich vorhabens gewest, E. K. Maiestät etwas mehrerers in höchstem gehorsam zu schreiben, in ansehen das der leut in diesem landt ingenia, art, sinn, vnnd gedanckhen mir medullitus bewust, denn diweil in allen conuentibus vnnd landtegen sie umb mich her vnnd ich mitten vnter inen size, khönnen mir ir viler anschlag vnnd gedancken ires herzen nit lang verborgen bleiben. So ist doch meines erachtens diser zeit nit alles der feder vnnd dem papir zuvertrawen, haben auch derwegen iezund in keiner anderer, als im Teutscher Sprach E. K. Maiestät wöllen zuschreyben vnnd aller gehorsamesten bericht geben. Egyébként biztosítja ő fölségét állandó hűségéről. Kelt N.-Szeben 1597. jan. 9. Bécsben az udv. kam. levéltárban.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY.

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

BUDAPEST,
A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
(Az Akadémia épületében.)
1878.

MONUMENTA COMITIALIA REGNI TRANSYLVANIAE.

ERDÉLYI
ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK

TÖRTÉNETI BEVEZETÉSEKKEL.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRT. BIZOTTSÁGA

MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

RENDES TAG.

NEGYEDIK KÖTET.

1597—1601.

BUDAPEST,

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

1878.

DB 732
M65
v.4

Budapest, 1878. Az „Athenaeum" r. társ. könyvnyomdája.

XIII. FEJEZET.

Ezek a tatár hírek pedig folyton tartották magukat: Jósika már jul. 6-iki levelében megírta, hogy azok Tegenyénél táborba szállottak, Husztnak vették útjokat: de nem tudni még, Lengyelországon vagy Erdélyen keresztül fognak-e jőni? [1]). De sem Jósika jelentései, sem Zsigmond követei Kornis Gáspár, gróf Thurn, sem Maximilián sürgető levelei nem tudták kieszközölni az igért segélyhadak leküldését — melyet képesek se lettek volna megadni. Gróf Thurn szomorú képét rajzolá Teuffenbach felső-magyarországi generális elhanyagolt helyzetének, ki semmivel sem volt felszerelve [2]), s így megsem is segíthette Zsigmondot. Mindössze jó correspondentiát tartott vele, ígéretekkel biztatta s puskaműveseket küldött hozzá [3]).

Ily módon aztán semmivé kellett lenni az ez évi hadjárathoz kötött fényes reményeknek is. Zsigmond Márton deákot, a mint Konstantinápolyból visszajött, Prágába küldé a hírrel, hogy a szultán — fenyegetve az Oláhországban felállított figyelő hadtest által — ez idén sem személye szerént, sem hadával nem jön ki [4]) s a kéréssel, hogy küldjön a császár hadakat Buda ellen, mig ő Szolnokot fogja megszállani. De egy Bécsben tartott hadi tanács másként vélekedett: ez eleinte Bécset akarta védelmezni, csak azután a magyar tanácsosok sürgető előterjesztésére szánta el magát a magyarországi táborozásra. Jöttek olasz és vallon segélyhadak, melyeket kezdetben Buda ellen indítottak, aztán útból visszahívtak s Óvár alá szállíták, mígnem a sok tervváltoztatás és kóborlás a hadjárat minden eredményét meghiúsítá.

Zsigmond belátva, hogy combinált működésre ez emberekkel kilátása nem lehet, mialatt azok Győrt fogták ostrom

---

intézett leveléből (a titkos levéltárban), melyhez van mellékelve Mihály levele, hogy e hadakat továbbra is megtarthassa.

[1]) A titkos levéltárban Bécsben.

[2]) Maximilián főherczegnek Bécs 1597. jul. 24-én Rudolfhoz irott levele a titkos levéltárban Bécsben. Maximilián és Thurn — az előbbeninek jul. 26-iki levele szerént — azon voltak, hogy mennél előbb küldessék le a segély, melynek élére ő felsége állítson vezért.

[3]) Maximilián jul. 26-iki levele. Ez napról írja, hogy maga is a magyarországi táborba indúl. U. o.

[4]) Illésházy évkönyve 46-ik l. Maximilián nov. 26-iki levele a titkos levéltárban Bécsben.

alá, Jósikát 20 ezer lovassal és 8 ezer gyaloggal Tömösvár ostromára küldé. Szept. 27-én indúlt el, okt. 17-én fogott az ostromhoz, mely nov. 17-ig tartott. Eredménytelen maradt, »sok jó legényeket elvesztvén alatta,« s csak Borbély volt képes annak tartama alatt nehány szomszédos erődöt — oct. 9. és 12. Fellakot és Csanádot — megostromolván [1]), némi előnyöket mutatni fel.

III.

Zsigmondot ez évi hadfolytatás alatt szerzett tapasztalatai lehangolák. A tavaszi alkudozások határozataiból csak egy ment teljesedésbe: az, melynél fogva Oláhországban felállították a figyelő hadtestet. De ez ha elfordította is Erdélyről a tatár beütés veszélyét, annyira nem biztosítá egy török invasio lehetősége ellen, hogy Zsigmondnak szabad folyást kelle engedni annak a kétértelmű és kétszinű politikának, melyért nehány év előtt annyi jeles hazafit a vérpadra hurczoltatott. Tűrnie kellett, hogy tanácsosai nevében alkudoztak a végeken levő basákkal, tűrnie kellett udvarában a csauszt, azt jó szóval, bíztatásokkal kelle tartania s mit legnehezebben szívelt, bele kelle nyugodnia, hogy az ő nevében felhatalmazással menjenek követek a portára: Márton deák és mások, a tatár khámhoz Bernátfy János és Rácz György s folytassanak itt és ott alkudozásokat a békének és szövetségnek megkötésére [2]).

Egész lélekkel azon volt hát, hogy az alkudozás ezen a télen véget érjen. Mielőtt azonban azt végleg keresztűlvitte volna, egy vallásos, lelkét mélyen érdeklő, de ezen legnagyobb részben protestans államban sok nehézségbe ütköző kérdést: a kath. vallás biztosítását s túlsúlyra emelését akará keresztűl vinni, részben, hogy annak odiumát az új kormányról elhárítsa, részben, hogy annak nehézségeivel maga küzdjön meg.

---

[1]) A Fuchs-féle Krónika 181. és 182. ll. s a jegyzetben. Illésházy 51., Bethlen 43. l. Sepsey Laczkó Krónikája 33-ik l.

[2]) Illésházy Évkönyve i. h. Carrillo i. h. Uj magyar Muzeum 1856. I. k. 203. Bernádfynak és Rácz Györgynek visszatérő útjokban 1598. ápr. 3-án Mihály vajdához irott levele. Bécsben a titkos levéltárban.

E célból tehát máj. 1-én kiadott alapítvány-levelével helyreállítá a gyulafehérvári püspökséget, s a jezsuitákat a fennálló törvények ellenére bevitte Váradra. Amaz — a püspökség helyreállítása — nem talált nagyobb akadályokra, de a váradi őrség fellázadt az erőszak miatt, s a város orvoslásért küldöttséget indított a fejedelemhez. Ezeket elűzte színe elől, az őrségből a bujtogatókat kitörőltette, megigérvén a többieknek, hogy ha le nem csendesednek, nem fog tőlök megtagadni »egy istrángszálat« [1]).

Ekkép rendezvén az ügyeket, a nyár vége felé Carrillot útnak indítá Prágába.

Az a három tanácsúr, Bocskay, Kornis, Jósika, ki a múlt évben Zsigmondot Prágába követte (s kívülök még Sennyey Pongrácz) kétségtelenül be volt avatva az alkudozás minden részletébe s aligha téves az a feltevésünk, hogy Zsigmond személyes követelésein túl ők állapították meg a lemondás azon feltételeit, melyekkel legjobban hitték Erdély államéletét biztosíthatni. Kiindúlási pontúl a tavaszi feltételek szolgáltak: már nem követelte Zsigmond Pardubitzot és Brandeist, nem a német lovagrendbe lépést. Hanem Oppeln és Ratibor mellé évi százezer aranyat kivánt: első feltételekül tűzvén ki az elválást nejétől és a bibornoksüveget. Országa jövőjét úgy hitte legjobban biztosíthatni, ha a prágai pontok megváltoztatásával nem vajdát, hanem fejedelmet állít a császár az ország élére, még pedig egyet testvérei közül, ki aztán az ő nejével lépjen házassági viszonyba [2]). Kétségtelenül ez lett volna a leghelyesebb megoldása a kérdésnek: de ez többféle nehézségekbe ütközött. A százezer arany évpénzt Rudolf udvarában soknak találták s lealkudhatónak hitték. Nagyobb akadályt képezett az »utód« vagy »vajda« kérdése. A magyar tanácsurak nem akartak a prágai egyezménytől elállani — s ez csak vajdáról tud. De hátha a vajda akkép fogna visszaélni helyzetével, mint Báthory István tette s a törökkel összeját-

[1]) A váradiakhoz 1597. jun. 2-án intézett levele közölve van a Kulcsár-féle Krónika 85-ik l. L. Miles 176-ik l. A Fuchs-féle Krónika 131-ik l. A fehérvári püspökség helyreállítását l. Fancsali munkájában.

[2]) L. Törvények és Irományok V-ik sz.

szanék? Mindamellett ez a pont komoly alkudozások tárgyát képezte, sőt nem volt kizárva a lehetőség, hogy a fejedelemség Maximilián főherczegre ruháztassék, ki nem is volt idegen ez eszmétől oly feltétel alatt, hogy Felső-Magyarország kormányzósága ráruháztassék: terv, melyet utóbb legalább részben Bocskay, Bethlen, Rákóczy kivittek [1]).

Zsigmond türelmetlen és ideges természete egész hevével sürgette s Carrillonak adott utasításában egy egész pontot szánt annak, hogy ez ügy mennél hamarább befejeztessék.

---

[1]) Rendkívül érdekes Maximilián főherczegnek Pozsony 1597. nov. 25. Rudolfhoz írott levele, melyben feltételeit számlálja elő: ő fölségének arra az ismételt fölszólítására, hogy Erdély kormányának átvétele iránt nyilatkozzék, múltkori véleménye kapcsában, most is csak azt mondhatja, hogy minden körülmény megfontolása után határozottan nem nyilatkozhatik.

Először is, ha ő fölsége csakugyan az ő — a főherczeg — személyére gondol ez ügyben, a súlyos körülmények tekintetbe vételével nekie teljes lehetetlen volna másként e dolgot magára vállalni, mint ő fölsége nevében, ő fölsége helyett venni át az országot — s meggondolva azt, hogy a háboru veszélye fenyegeti Erdélyt, másként oktalan vakmerőség is volna tőle ez ügybe bocsátkozni, hanem ha ő fölsége nevében (nem pedig úgy, hogy Erdély az ő öröksége — a főherczegé — legyen). Másodszor okvetlen szükséges, hogy mellé oly hív és tapasztalt német és magyar férfiak adassanak, kik Erdélyt ismerik s neki tudnia kell, kik lennének ezek a magyarok s kik a németek közül. Harmadszor, tudnia kell azt is, mennyi hadinépre számíthat, mennyit bocsátand ő fölsége az ő rendelkezése alá. Negyedszer, pénz nélkül nem mehet be, nehogy azon visszás helyzetbe jusson, hogy udvartartása vagy más kiadásai fedezése végett mindjárt az ország jövedelmeihez kellessék nyúlnia. Azért nekie egy bizonyos összeg pénz kell rendelkezése alá s tudnia azt, hogy ez mennyi lenne. Ötödször: a háborús idők miatt szükségesnek véli, hogyha csakugyan bemegy Erdélybe, az esetben Erdély és Felső-Magyarország, mindaddig, míg az előbbi ő fölségét uralja, egy hatóság alatt álljon. Ha mindezekre ő fölsége kegyelmes resolutiót ád s biztositja a főherczeget, hogy nem lesz oka a bíztatások s ígéretek után a dolog rosz kimenetelétől tartani: »alsdan so wil auch ich mich gegen E. M. sowohl in dieser sachen, als der polnischen resignation also gehorsamist erklären, darob E. M. verhoffentlich ein gnedigs bruderlichs gefallen tragen sollen.« (Bécsi cs. és k. államlevéltár Hung.). Maximilián egy másik levelében Feldlager im Babisch oct. 24-ről melegen ajánlja a csere elfogadását. (Másolat a bécsi udvari kam. levéltárban. Siebenbürgische Urkunden).

[illegible] tatárral egész [illegible] képes feltartóz- [illegible] Mihály vajdára [illegible] fogadtatni s [illegible] nem hallgatja, rövid [illegible] keresztyénséget. [illegible] lett, s személyes [illegible] az országot illető [illegible] nehézségekbe [illegible] Prágába: azt [illegible] hogy figyelmez- [illegible] hogy a rendeket [illegible] 1598. jan. [illegible]

[illegible] hogy Zsig- mondot [illegible] kényszerít- [illegible] dolgo[illegible] Még két hónapig [illegible] Prágában [illegible] kérdése [illegible] a kárpótlási [illegible] minden [illegible] — úgy hogy [illegible] Zsigmond az [illegible] várta. [illegible] levelet Carrillotól [illegible] kell [illegible] mert azt nem adják meg. [illegible] Zsigmond [illegible] de kérve a császárt [illegible] vagy [illegible] utódjának kiszemelt [illegible] ki az [illegible] kormányzót [2]. Életterv[illegible] a jövőre [illegible] abban e lemondáshoz csatolta, hogy sem [illegible] lett volna [illegible] az engedékenységben a legvégső határig [illegible]

[illegible] egyetemes országgyűlés megnyitási- nak határidejét [illegible] anélkül, hogy azon ő lemondását [illegible] kér- dését [illegible] volna. Meg kelle hát azt tartania.

[1]) Ez alkudozás története le van írva [illegible] Carrillo [illegible] Mukodése [illegible] munkámban, s Carrillonak erre vonatkozó levelei ugyanott közzé vannak téve.

[2]) Zsigmond 1597. decz. 11-iki levele. Új magyar Muzeum 1856 I. k. 203.

annyival inkább, mert tárgya is volt. 1597 második felében nem tartott országgyűlést [1]): szükség vala tehát az ez évi adó második részletét is megszavazni.

A kitűzött időre összegyűltek a rendek, kik közé szivárogtak ki némi hírek alkudozásairól. Aggodalmakat keltett bennök, hogy tudtukon kívül, idegen folytatja azokat [2]), de szó sem levén a fejedelmi előterjesztésben arról, ők sem merték egyenesen szóba hozni — csak czélzásokat tettek reá: örültek, hogy a boldog újévet együtt érték meg vele, s kérik az istent, hogy adjon jövőre is oly jó időket, hogy a haza java felett vele együtt tanácskozhassanak, kérik őt, folytassa tovább is gondoskodását, hogy vele együtt maradhassanak meg a hazában.

A fejedelmi előterjesztésre megszavazták az adót: az udvari nép tartására 1 ft 25 krt, a praesidium-tartásra 1 ft 75 krt. A székelyek és szászok aránylagosan járulnak e teherhez [3]), a magyarországiak portánként fizetik a 3 ftot, a rovatlan helyekre pedig egy összegben vettetett az ki. S egyszersmind elrendelék, hogy Mihály vajdának eddig adómentes bólyai uradalma is fizesse a portai adót. Az adóhátralékosok ellen hozott korábbi intézkedéseket még szigorúbbakká tették: 200 ftra terjedő dúlást engedvén meg a be nem szolgáltatók ellen.

Elrendelék a hadfölkelést is azon határidőre, melyet a fejedelem tűz ki, élelmét mindenki magával vivén a táborba. A végeken levő őrségek felett tartson szemlét a fizető mester. Szigorú vizsgálatot rendeltek azon visszaélések ellen, melyek a váradgyai portuson az élelmi szerekkel űzettek.

Eltiltották a barmok, valamint a művesemberek árúinak kivitelét, hoztak egy pár czikket a törvénykezési folyam javítására. Minden nemes elegendő sót kapjon házához. Bort,

[1]) Hogy articulus nem maradt fenn azon időből, az még nem bizonyítaná. De ott van az 1597. évi nagy-szebeni jegyzőkönyv — s abban sincs ilyenről említés.

[2]) L. Törvények és Irományok V-ik sz.

[3]) A nagyszebeni ez évi jegyzőkönyvek szerint az Universitásra 60,000 ft vettetett: az exemptusokra 2000 ft »den Cronen 2000 ft, den Midweschern 1200 ft« összesen 65,200 ft.

buzát a harminczad-fizetéstől mentessé tették. A katonákat eltiltották az ingyenszállás követelésétől; s elrendelék, hogy hajdút a fejedelmen kívül senki se fogadhasson zsoldba [1]).

Az országgyűlés jan. 15-én oszlott el.

IV.

Carrillo ez alatt megkötötte a szerződést. A pontok felett az egyetértés az államtanács és a gyóntató közt már 1597. decz. 13-án létrejött, de a végső megállapodás — mely decz. 23-án történt, s Zsigmondnak Oppeln és Ratibort, évi 50,000 tallért, valamint az elválást nejétől biztosítá s a bibornoki süveget helyhezte kilátásba, azonban eldöntetlen hagyta a kérdést, hogy utód vagy kormányzó vegye át az országot, — s az expeditiók oly sok időt vettek igénybe, hogy Carrillo az év utolsó napjáig Prágában maradt [2]). Más nap január elsején már Bömisch-Bródon volt, onnan Bécsbe ment, hogy Maximilián főherczeggel az ennek személyére vonatkozó részletek felett megállapodásra jusson. Tulajdonkép ekkor a dolognak csak egyik fele volt még elvégezve: maga az egyezség — de a végrehajtás módozatai még távolról sem voltak eldöntve. Csak abban volt némi megállapodás, hogy ha Zsigmond lemond, Mária Krisztierna vegye át az országot mint kormányzó, s aztán a szükség mutatja meg, hogy »utódot« vagy »kormányzót« fognak-e az ország élére állítani? ez utóbbi szerepre Maximilián főherczeget szemelvén ki, ki Erdélyt Felső-Magyarországgal egyesítve kormányzandja. De ezentúl még nem voltak kinevezve a bíztosok s nem tudták tulajdonkép, hogy az átvétel mikép fog megtörténni.

Bármennyire sürgette is Carrillo — ki Maximiliánnal gyorsan és egészen megelégedésére végzett — útközből és Erdélyből, hogy fejezzék be az ügyet [3]) s bár mennyire siettette azt maga Zsigmond is egy meleg hangon s egészen saját-

---

[1]) L. Törvények és Irományok VI.

[2]) Az alkudozás részletes története le van írva Carrillo Dipl. működésében.

[3]) Erre vonatkozó levelei közölve vannak u. o.: a függelékben.

kezűleg írt levélben [1]), a végrehajtás mellett minden kigondolható okot felhozva, a dolog lassan haladt. Csak nehány napi türelmet kért Rudolf Zsigmondtól — meggondolván, hogy mennyi fáradtságba kerül egy ilyen ünnepélyes követségnek összehozása [2]); de a napok hetekké nőtték ki magukat. Jan. 31-én elkészült ugyan a nagy expeditió: a szerződés ratificálása, az Oppelnre és Ratiborra vonatkozó adománylevél, az ünnepélyes hártyaokmány s az utasítás a biztosoknak — kik Szuhay, Nádasdy és Pezzen voltak — a plenipotentiák stb. [3]), s még az elválásra nézve is megtette Rudolf a curiánál a lépéseket: de ez még nem volt egyjelentőségű a végrehajtással, mert nem volt pénz, mert azonfelül is még sok legyőzni való aggodalom, nehézség és előítélet maradt.

Az Erdélybe küldendő követség tagjai közt Pezzen volt a főszemély. Ő volt legelébb kinevezve, ő volt a titkosabb ügyekbe beavatva, ő volt a legbizalmasabb személy mindnyája közt. Már több mint egy hónap telt el, hogy kineveztetett s febr. 20-án még nem volt a követség együtt és ő még csak Pozsonyban volt. Szuhay legelébb jelentette ki készségét, de egyszersmind kijelentette azt is, hogy sem az ő kincstárában, sem a vezetése alatti kamarában nincs pénz, s a kételkedő Pezzen előtt erre meg is esküdött [4]). Nádasdy nem akart

[1]) L. Törvények és Irományok IX.

[2]) Törvények és Irományok VIII. Jan. 21-én Rudolf egész sorozatát készítteté el a leveleknek, melyekben az erdélyi karokkal és rendekkel, az erdélyi apostoli nunciussal, Jósika István cancellárral, Bocskay Istvánnal tudatja, hogy Szuhay István váczi püspököt s magyar kamarai elnököt, gróf Nádasdy Ferenczet, Vas- és Sopron-megye főispánját s Pezzen Bertalant követeivé nevezte ki. Mind e levelek minutái megvannak Bécsben a kamarai levéltárban.

[3]) Rudolf Prága 1598. jan. 12. írja Szuhaynak »causam habemus gravem cur legationem solennem in Transylvaniam decrevimus. Tudósítja, hogy e követség tagjaivá őt Nádasdyt, Pezzent jelölte ki s elvárja, hogy késedelem nélkül megindúljanak. (Eredetije Bécsben az udvari kamarai ltárban. Siebenb. Urk.). Tört. Tár XIX. 27. s köv. ll. Uj Magyar Muzeum 1856. I. 497. s köv. ll. Carrillo 46. s köv. ll.

[4]) Pezzen febr. 20. írja Pozsonyból a császárnak, hogy a váczi püspök, mind Maximilián főherczeg (königl. Würden), mind ő (Pezzen) előtte nagyon mentegette magát, hogy utazási költségeit nem fedez-

menni, betegséget adva ürügyül, hijában írt neki a főherczeg maga is. Az is késleltette a dolgot, hogy a szükséges pénzt nem tudták gyorsan előteremteni [1]): mert a kamarának senki sem akart hitelezni, s mert a Pezzennek igért 40 ezer forintról szóló váltó napról napra késett. Ő e pénzzel kozák hadakat akart fogadni, mert Felső-Magyarországról, a lengyel határszélről furcsa híreket hoztak hozzájok: a lengyelek máris toborzanak, hogy a mint mondják, a törökkel egyetértve az ifjú Báthory Istvánt, Zsigmond bújdosó unokaöcscsét fegyveres erővel Erdélybe vigyék [2]).

Ez a halogatás, késlekedés nagyon sokat ártott az ügynek. Ha a dolog részleteibe Erdélyben csak négy ember volt is beavatva: Bocskay, Kornis, Sennyey és Jósika, de egy-más

---

heti, s erre meg is esküdött, sem sajátjából, sem az itteni kamaránál, mint elnök elő nem teremtheti s bár az udv. kamarától parancsot kapott, hogy Nádasdy útiköltségei fedezésére is 1000 tallért »soll aufbringen,« miután azonban az itteni kamara tökéletesen kiürült »und in solchen discredito, das auf derselben schlechte oder gar khein quittung zu machen[ist]« : az meg nem történhetik.

[1]) Pezzen írja, hogy ő nemcsak sürgeti, de a főherczeg s a mellette lévő tanácsosok is beismerik, hogy Nádasdi s a váczi püspök számára ezer-ezer tallér szükséges, annál inkább, mert a mostani időjárás mellett egy hóig vagy tovább is megtart, míg Erdélybe érnek, ott benn pedig »pro dignitate legationis« kell megjelenniök és »ad devinciendos multorum animos« auf ain freygabige tractation die raittung zu machen.« Ami az ő személyét illeti, ő minden szükségtelen kiadástól tartózkodni fog, azonban a sok kiadás miatt, hogy a kiszolgáltatott 1000 frthoz több is jőjjön, magától értetődik. Ez ügyben küldte a futárt ő felségéhez.

[2]) Pezzen írja fennebbi levelében, hogy ő Forgács és Rákóczytól azt hallá, hogy a lengyelek a 13 városban hajdúkat s Moldvában 3000 lovast toborzanak azon ürügy alatt, mintha azokat király uk számára Svédországba akarnák expediálni; ez azonban nem áll, mert a lengyel cancellár megegyezett a törökkel, hogy Báthory Istvánt viszik be Erdélybe, aki a törőknek adófizetővé teszi ismét Erdélyt: ez annál könnyebben megeshetik, mert az erdélyi rendek némely része a praktikába beleegyezett — s csak alkalomra vár. — E miatt kell a sereg és kell a pénz »damit es Ew. Kays. Maiestät nit wie deroselben geliebten herrn vatter hochlöblichstes gedächtnisz dem Kaiser Maximiliano mit dem königreich Polen und eben ainem andern Steffan Bathory ergehe.« Gondoskodjék fölséged s a 700 vallon lovast, a reformált (újonnan organisált) vallon-franczia zsoldosokat s az én testvéreimét rendelje be Felső-Magyarországra, hogy ott minden eshetőségre készen álljanak.

mégis kiszivárgott a közönség közé, megtudták a portán, meg a lengyel udvarban, s mig Erdélyben e vontatás által hullámzásban tartott kedélyek mind jobban ellene fordúltak, a lengyelek és törökök mind határozottabb állást foglalhattak ellene. S maga a négy beavatott tanácsúr is homályban levén az iránt, hogy minő kormány-formát nyerend Erdély a változással, előre kezdett gondoskodni jövendő befolyásának megszilárdításáról, míg Zsigmond csaknem türelmét vesztve a várakozásban, egyiket a másik ellen kezdte ingerelni [1]).

Különösen Jósika épített magának fellegvárakat. Bizalmas lábon állt a cerviai püspökkel s az ő befolyásával, és azonkívül is azon kezdett működni, hogy a dolgon saját ambitiójának megfelelő fordítást tegyen. A beavatottak közül csak Bocskaytól tartott: ennek erélye, tehetsége, tekintélye állott leginkább útjában, s épen ezért mindenekelőtt őt akarta lehetlenné tenni. A nunciusnál a vádak egész sorozatával lépett fel ellene: a főhatalomra törekszik s ha ezt megnyeri, mint cretnek elnyomja a kath. vallást, kiűzi a jezsuitákat. Izgat a székelyek közt, lehetlenné akarván tenni a Habsburgok erdélyi uralmát, s ez országot újra török védnökség alá akarná játszani [2]).

A magyarországi tanácsurak közül kettő: Pálffy és Nádasdy épen ez időben bizalmas közléseket kaptak Erdélyből, melyek nem származhattak másoktól, mint Jósikától s a nunciustól [3]). Nádasdy már akkor maga is megjött Pozsonyba betegen, fáradtan. Már tíz nap óta volt Pezzen is ott, midőn ama két főúr vele és a váczi püspökkel értekezletet tartott ama bizalmas közlésekre vonatkozólag, melyeket illetőleg ők esküvel kötelezték magukat titoktartásra. Csak a négy tanácsúr tudja Erdélyben a dolgot — nem az ország, s az bizony nem népszerű és félő, hogyha a követek bemennek, az országban ellenállásra találandnak. De a fejedelem el van határozva

[1]) Bethlen IV. 53. Carrillo 47. és 117.

[2]) A cerviai püspök levele Carrillo függelékében 117. s köv. ll.

[3]) Bethlen IV. 55. írja, hogy Jósika a kassai kapitánynak tett ez ügyben is jelentést. Pezzen jelentésében mondja, hogy e két tanácsúrhoz érkeztek feladások, de nem nevezi meg a feladókat Egyikök Jósika volt, mint a következmény mutatta

keresztülvinni azt, még ha az ellenállókat fel is kellene konczoltatni. Ügyeljenek — hangzék az intő szózat — nehogy e véres átadás megtorlással találkozzék: sereggel és pénzzel jól ellátva jöjjenek az országba, nehogy ő felsége megcsúfoltassék. Aztán nem kormányzó, hanem utód neveztessék ki.

Ily körülmények közt a magyar tanácsurak egyhangúlag azon voltak, hogy a követség küldését függeszszék fel addig, mig Rudolfnak jelentést tesznek. Ellenben a többiek nem tarták azt czélszerűnek. A követséget a felség rendelte el, Báthory minden dolgát ennek koczkájára tette fel, s szükség a követségnek, mig Maximilián is Erdélybe menne, a török és tatár practikákat szemmel tartani: ezért nem lehet a világos császári parancsot mellőzni. Végre is abban állapodtak meg, hogy csak Pezzen menjen előre, mulasson útközben, úgy is kell 14 nap addig, míg Kassára érkezik: az alatt megjöhet a császár utasítása [1]).

S csakugyan minden úgy történt. Esztergomban tartottak még egy értekezletet [2]) s azután Pezzen egyedül indúlt el, de lassan haladt. Mert nála épen úgy mint a váczi püspöknél, mint a főherczegnél, mint Prágában mindenütt habozás és bizonytalanság uralkodott, s bármily sok időt vettek is eddigelé az alkudozások igénybe: valójában semmi sem volt előkészítve, sem pénz, sem had. Ily körülmények közt szerette volna a császár még halasztani a végrehajtást, rábírni Zsigmondot, hogy maradjon még egy ideig az országban [3]): addig t. i. míg Maximiliánt, az Erdély számára kinevezett kormányzót pénzzel, hadakkal elláthatja, hogy kellően felkészűlve mehessen be a tartomány elfoglalására. De tartott a halasztás veszélyétől is, Zsigmond könnyelműségétől, a fehérvári udvarban napirenden levő fondorlatoktól s megmaradt az eredeti terv mellett: menjenek be a biztosok Erdélybe, hajtsák végre az ország átvételét, álljon a kormányzóság élére ideiglenesen Mária Krisztierna — az alatt csak felkészűlend a főherczeg.

---

[1]) Levelek és Okmányok X.

[2]) Szuhaynak márcz. 17-iki levele a bécsi titkos levéltárban.

[3]) Rudolf levele a pápához 1598. ápr. 22. Londoni Okmánytár 207-ik l.

Küldött is a váczi püspöknek rendeletet, hogy siettesse útját és Nádasdy helyett harmadik követté kinevezte Istvánffyt, ki ez időtájt Pozsonyban volt országgyűlésen. S hogy legalább követei biztonságára megtegye a szükséges intézkedéseket és ezek is végső esetben kellő nyomatékkal léphessenek fel, felhívta a felső-magyarországi rendeket, hogy harczkészen fegyverekkel ellátva legyenek s ha a követek felkelésre szólítják fel, azonnal segélyükre siessenek [1]).

E világos parancscsal szemben a követek siettetni szerették volna útjokat — de az nem ment. Hárman három felé voltak: Szuhay márcz. 17-én még csak Lőcsén, Pezzen ez időtájt már Kassán volt [2]), s a legutóljára kinevezett Istvánffy nyomon ment utánuk. De lassan haladhattak. A roppant árvizek, a feneketlen sár, a hallatlan rosz idő feltartóztatták [3]) őket s alig voltak képesek egy futárt küldeni Erdélybe elindulásuk hírével.

Zsigmondot szörnyen bántá e késedelem: unalmában, boszúságában nem tudott hová lenni. Gyanakodni kezdett Carrillora, a nunciusra s a szerződés komolyságát is kétségbe kezdé vonni. Egész idejét még inkább mint valaha, léha mulatságokra fecsérlé Olaszországnak léha söpredékével, melyet ő vendégszeretőleg befogadott, muzsikusokkal, komédiásokkal, kötéltánczosokkal, bűvészekkel. Együtt idézte velök a nagy palotában a szellemeket, a Hunyady Jánosét s másokét, hogy megtudja tőlök jövendő sorsát [4]). Midőn végre értesült, hogy a követek magyar földön vannak, azon reményben, hogy a végrehajtás nem késend, márcz. 2-án országgyűlést hírdetett márcz. 27-re [5]).

De ismét nap, nap után múlt, s nem jöttek sem a követek, sem futár. Erdélyben senki sem tudta, hol vannak a biztosok. Egymásra írt nekik Carrillo, a nuncius: jöjjenek együtt, vagy

---

[1]) Rudolf 1598. márcz. 10-iki rendelete a bécsi udv. kam. ltárban. Megjelent Török-Magyarkori Államokmánytár I. k.

[2]) Szuhaynak márcz. 17-iki levele a titkos levéltárban.

[3]) Szamosközy II. 16-ik l. A követeknek a bécsi titkos levéltárban levő jelentései.

[4]) Szamosközy I. k. 14-ik l.

[5]) L. Törvények és Irományok XI-ik szám.

ha ez nem lehet, jöjjön legalább Pezzen. Irt nekik Báthory is s mert Carrilloban sem bizott már, gróf Thurn egy bizalmas emberétől küldé el a leveleket. És e futár Kis-Várdán csakugyan megtalálta Pezzent — s »per omnia sacra« kérte, hogy siessen [1]). Ellenben Szuhay, ki Kassán nem találván Pezzent, Tokajnak és Kállónak vette útját s oly feneketlen sáron át, hogy kocsija csaknem benne rekedt, ért márcz. 28-ra Nagy-Bátorra, másfelől arra kérte, hogy várja meg őtet [2]). Lovon folytatta útját s csakugyan utólérte Pezzent Kolosvártt, ki márcz. 30-án érkezett oda [3]).

Ez alatt Gyula-Fehérvár nagyon kezdett élénkülni, közelgetvén az országgyűlés megnyitására kitűzött határidő. De épen ez időben ismét napok óta nem kapott Zsigmond hírt a követekről, s ismét megszállták az aggodalmak. Már gyülekeztek a rendek, már érkeztek a Fehérvárra parancsolt csapatok. Az egyezkedés már meglehetős nyilvánossá lett — hát ha eredmény nélkül lesz kénytelen eloszlatni az országgyűlést? Bizonyos izgatottság volt mindenütt észlelhető — furcsa hírek keringettek. A biztosokat arról értesítették — s aligha nem Jósika, — hogy már Zsigmond sincs biztosságban Erdélyben s a fehérvári gyűlés nem fog zavar és vérontás nélkül elmúlni [4]), mert a bujdosó Báthoryak s a törökök nem fogják ez országot oly könnyen hagyni [5]), sőt a zúgolódó rendek sem fogják engedni, hogy a fejedelem elhagyja az országot [6]). Valóban volt e dologban valami; márcz. 22-én Báthory

[1]) Pezzen levele Miksa főherczegnek 1598. márcz. 23. Kis-Várda. A titkos levéltárban.

[2]) Pezzen márcz. 30-iki levele Kolosvárról Maximiliánhoz a titkos levéltárban.

[3]) Pezzen levele márcz. 30-ról Miksához a titkos levéltárban.

[4]) Pezzen Kis-Várda márcz. 23. Miksának írja, hogy viel extraordinarii Kriegsfolk küldetett Fehérvárra. Ír e hírekről is, továbbá, hogy Carrillo, Thurn sürgetik, hogy 3 nap alatt Erdélyben legyen, különben baj lesz. Ő azt felelte, hogy örömest megy magában is, de tárgyalásokba nem bocsátkozik a többiek nélkül. (A titkos levéltárban Bécsben).

[5]) Törvények és Irományok XII.

[6]) Pezzen Kolosvárról márcz. 30. írja Miksa főherczegnek, hogy a fejedelem őt folytonosan nógatja különböző futárai által, hogy menjen már Fejérvárra; de más részről Szuhay is kéreti, hogy őt várja. Ezért

Endre bibornoktól követ érkezett Zsigmond udvarába levéllel, melyben az a család érdekeinek megőrzését szívére köti, s ajánlatokkal, melylyel Erdélyért fényes kárpótlást helyhez kilátásba [1]). Későn jött — egy órával előbb mint sem a lengyel követ megérkezett, jött a biztosoktól is futár, s az ettől kapott hírek annyira megnyugtatták Zsigmondot, hogy a lengyel ajánlatokat tárgyalásba se vette [2]), habár a követet udvarában tartá.

Márcz. 23-ára volt az országgyűlés megnyitásának határnapja kitűzve, de több egy hétnél apróbb tárgyalásokkal telt el amiatt, mert a követek nem érkezvén meg, a gyűlés főtárgyát, a lemondás kérdését nem lehetett szőnyegre hozni. De a mely nap — márcz. 22. — Zsigmond hírt kapott közeledésekről, elébök küldé Tasnádra Carrillot. Nem sokkal azután, hogy a tanácskozások megkezdődtek, a pápai nuncius, ki bevégezte missióját, elutazott Fehérvárról, haza térendő s útközben Tordán összejött Pezzennel és Szuhayval, kiknek a fehérvári állapotokról és megbizott barátjának Jósikának magatartásáról bizalmas leleplezéseket tett, mely abból állt, hogy e nagyravágyó férfiú magának pártot tudott teremteni [3]).

Szuhay és Pezzen ápr. 1-én, Istvánffy ápr. 2-án érkeztek meg Fehérvárra [4]) s amint a fogadásokra rendezett ünnepé-

azt hiszi legjobbnak, ha még a napot Kolosvártt tölti, Szuhayra várván s aztán ápr. 1-jére Fejérvártt lehet. — A késedelmes út miatt a fejérvári dolgok nem a legjobban állanak, a rendek zúgolódnak, nyilván beszéli mindenki, hogy a fejedelmet nem eresztik ki az országból s ha mégis menni akarna, ám menjen, lesz ő nekik olyan fejedelmök, aki örömest marad. — Báthory András levelet és követet küldött a fejedelemhez, hogy szándékától eltéritse, e levélnek s a követ beszédének másolatát reméli megkapni. — Gróf Thurn és Carrillo vele vannak s azt vélik, hogy a főherczegnek bejövetelét siettetni kéne, pénz is szükséges leszen a végek részére. Mihelyest Fejérvárra megérkezik s a rendekkel érintkezni fog (Pezzen) tudatja a főherczeggel.

[1]) L. Törvények és Irományok IX. V. ö Carrillo Diplomacziai működése 51-ik l.

[2]) Ugyanott 50-ik l.

[3]) Szamosközy I. k. 21-ik l

[4]) Ez utóbbi egyedül mállhái nélkül, mely utóbbiak hat nappal később jöttek utána. Istvánffy ápr. 7-iki levele a főherczeghez a titkos levéltárban. Pezzen ápr. 8-iki levele u. o. és u. ahoz.

[illegible] Zsigmond bemu[illegible] rendekhez írt [illegible] személyesebban [illegible] a dolgot. [illegible] Egy [illegible] egyezett volna [illegible] Erdélyből [illegible] ez a her[illegible] Labozás [illegible] a biztosok. [illegible] gyanú[illegible] Jósika költött [illegible] herczeg az [illegible] kiszolgáltatni. [illegible] agitált [illegible] alá adják — [illegible] ellen ter[illegible]lítá [3].

A [illegible] nem az [illegible] a palota [illegible] pedig egészen [illegible] Lázári István [illegible] iránta — s [illegible] ágyuk mutatták az [illegible].

Zsigmond [illegible] tel a váddal ellene, hogy a [illegible] meg akará [illegible]ítni. Mihálylyal [illegible] Beszéde, a mint [illegible] Bocskayt szólítá fel [illegible] elmondására. A tanácsur[illegible] tudta, hogy e fondorlatoknak éle ellene is volt irányozva, igen azt is, hogy ha bár

[1] Szamosközy II. [illegible]

[2] Istvánffy Lib. XXXI. A részletek[illegible] eltér Bethlentől és Szamosközy[illegible]. A biztosoknak Rudolfhoz intézett leveleikben kevés szó van [illegible], pedig leginkább ezekből lehetne a részletekre nézve megtudni a valót.

[3] Bethlen és Szamosközy világosan mondják, Istvánffy úgy adja [illegible] a dolgot. A Chron. Fuchsio Lup. Olt. szerént a fejedelem Kornis által tudatta a rendekkel.

e perczben ártalmatlanná is van téve Jósika, de mindig módjában van a töröknél erős bonyodalmakat idézni elő s habozás nélkül kimondta a bűnöst. Hasonlag szavazott a jelenlevők nagy része — s az ítélethozatalt csak a biztosok kérelmére halasztá el, kik nem akarták e főbenjáró ügyet azonnal eldönteni.

Jósika ebből láthatta jövendő sorsát. Ápr. 7-én [1]) reggel, hogy aggodalmait csillapíthassa s forró fejét szellőztesse, kikocsizott a városon kívül [2]) s onnan visszatérve, egyenesen a gyűlésterembe ment. Amint belépett, a fejedelem parancsára s a követek beleegyezésével Bocskay elfogatta s Kálmándy Mihálynak, az udvari gyalogok kapitányának kiszolgáltatta. Azonnal megfosztatott hivatalától is s helyébe korlátnokká Náprágy Demeter, a fehérvári püspök neveztetett ki. Egy más elfogatás is történt a Jósikáé után: a Nagy Tamásé, ki az országgyűlés szabadságának ilyetén megsértése ellen nyilvánságosan ki mert kelni.

Ez elfogatás tisztán és világosan feltárta a helyzetet a rendek előtt, kik belátták, hogy egy olyan bevégzett ténynyel állnak szemben, mely alól nem vonhatják ki magukat, s mely annyival rosszabb, mert nem annyira a sokat hánytorgatott állami és keresztyénségi, hanem tisztán személyes érdekek játszták benne a főszerepet. Rumpf már a múlt évben észrevette, hogy nem Erdélytől, hanem nejétől akar Zsigmond szabadúlni, nem országától, hanem Mária Krisztiernától elválni — s ennek egyetlen útja, ha Erdélyt Rudolfra szállítja. Az ő tanácsurai pedig tudták, hogy akik ennek komolyan útját akarnák állani, a Kendyek sorsára fognának jutni — s nem is próbáltak komoly ellenállást gördíteni elébe.

A fejedelmi előterjesztéseket szokás szerént egy pár előkelő tanácsúr vitte be a rendek közé. Az egyszerűen ajánlá a rendeknek, hogy »a császárral ő felségével való consensust

[1]) Bethlen ápr. 4. Miksa Szamosközy ápr. 2. említ. Pezzen ápr. 7-én kelt levele combinálva ápr. 8-án kelt levelével arra mutat, hogy ápr. 7-én fogatott el.

[2]) Istvánffy szerént. Bethlen szerént kilovagolt azon a lovon, melyet a fejedelemtől nyert.

és concordiát« fogadják el s szavazzák meg a hadfölkelést s az évi adót. Bár mindenki tudta, hogy mi készül és senkit sem lepett meg, mégis nagy megdöbbenést okozott az [1]). Komoly ellentmondásra, elrettentve Jósika példája által, senki se gondolt s inkább udvariassági tényt követtek el a rendek, midőn Theke Ferencz torda-megyei főispánt Zsigmondhoz küldék a kéréssel, hogy maradjon ő Erdélyben, a rendek készek vele élni, halni. Zsigmond ingerülten felelt neki, nem mások, hanem saját maga esze után intézi dolgait. Nem fog ő a tömeg után indúlni ily ügyben, mely nemcsak Erdély, hanem az összes keresztyénség javára czéloz s mely már el van végezve — és szavait a makacskodók ellen intézett fenyegetéssel zárta be [2]).

A rendeknek bele kellett nyugodni a bevégzett ténybe. Fejedelem és biztosok sürgették a végrehajtást s azonnal intézkedtek az eskü miként letétele ügyében. Zsigmond egy nyílt parancscsal elrendelé, hogy az eskü Rudolf hűségére országszerte tétessék le, a ki azt nem akarná letenni, fej- és jószágvesztésen marasztják [3]).

Legelébb a Fehérvárra gyűjtött hadakkal és kapitányokkal tették le az esküt (ápr. 7-én). Aztán intézkedtek, hogy a végházak őrsége is feleskettessék s azok biztosítására 2000 magyar és székely darabantot fogadtak [4]).

Ápr. 8-án [5]) az országgyűlés tette le az esküt. Megelőzőleg még egyszer tettek kísérletet rábírni Zsigmondot, hogy legalább

---

[1]) Szuhay ápr. 8-iki levele a titkos levéltárban, mondja, hogy a rendek vontatva tették le az esküt.

[2]) Szamosközy II. 31., 32-ik l.

[3]) Ugyanott 33-ik l.

[4]) Pezzennek ápr. 7-iki jelentése a titkos levéltárban.

[5]) Istvánffy összezavarja az ápr. 8-án és 10-én történteket. Históriájában világosan mondja, hogy a búcsuzó ülés 10-én megtartatván, a püspök, Bocskay etc. azután tették le az esküt. Weiss Annalesei (150-ik l.) s Sepsi Laczkó ápr. 4-ét írják a lemondás napjának. Az előbbi a császár követeivel következő rythmust csináltatott:

Heut ist der vierte Aprill
Man schickt den Narren wohin man will.

De Pezzen ápr. 7-iki, Szuhay ápr. 8-iki s Istvánffy ápr. 10-iki levelei másként adják elő a dolgot: az eskü ápr. 8-án volt, amint az esküminta alatt is ez a dátum áll.

ideiglenesen maradjon Erdélyben, de eredmény nélkül. Egész vágya és óhajtása már csak az volt, hogy szabadúlhasson az országból s tehetsége szerént siettetté az esküt. Legelébb Náprágy Demeter, a fehérvári püspök, azután Bocskay, azután a többi főurak, majd a három nemzet mondták el az esküformát: hívek lesznek Rudolfhoz és utódaihoz, s elfogadják azon kormányformát, melyet ő rendel vagy fejedelemmel, vagy kormányzóval élén. Azután Rudolf mint magyar király s leendő törvényes utódai nevében a követurak esküdtek, hogy uruk az ország kormányzásában a mostani tanácsurakat alkalmazza, megtartja az ország kiváltságait, magyar tisztviselőket fog tartani, a vallás ügyét jelenlegi állapotában hagyja, a hozott és hozandó törvényeket s ezek közt a lázadók ellen hozottakat is megtartandja [1]). Magát az esküminta a főurak és rendek mindnyájan aláírták s kézbesítették Pezzennek, s viszont ugyan azt a mintát elküldték a jelen nem levő rendekhez, el a városokra aláírás végett. A biztosok is kiállították az eskünek egy ünnepélyes példányát, melyet a rendek Vajda János nagy-szebeni polgármesternek, Süveg Albert szász ispánnak adták át, hogy mint biztos helyen, a szebeni levéltárban tegyék le [2]). Azután legvégül a fejedelem testőrségére, a kik darabantokra került az eskületétel sora [3]).

Most, midőn az ország átadása mondhatni símán lefolyt, a rendek kisérletet tettek Jósika kiszabadítására. Mint követeket Theke Ferenczet és Süveg Albertet küldték Zsigmondhoz: mindnyájan, mondák, kezesek lesznek érette, csak bocsáttassa szabadon. »Már nekem, felelé Zsigmond, nincs módomban, mert Jósika ő felségének a foglya« [4]).

Ez alatt folyton tárgyaltak a rendek. Az ország, daczára hogy háromannyi adót fizetett mint előbb, pénzügyi tekintetben igen siralmas állapotban volt. A katonák fizetetlenek, a várakban semmi eleség, s ágyúpor és golyó is igen kevés

[1]) L. Törvények és Irományok XIV. az articulusok végén.

[2]) Szamosközy II. 35. Bethlen IV. 83. Erről szól a törv.-cz. 12. articulusa.

[3]) Törvények és Irományok XIII.

[4]) Bethlen IV. 85.

volt [1]). Évenként tetemes összegeket fizetett ugyan ezek beszerzésére az ország, de az adót a fejedelem egyébre tékozolta, s minthogy e hiányokon sürgetőleg kelle segíteni, az adó terhén nem lehetett ezúttal könnyíteni. A rendek tehát a felemelt összegben szavazták meg a félévi adót: 1 ft 25 krt az udvari nép s 1 ft 75 krt az őrség tartására, mely összegeknek felét vetették a hódoltságra. Azonban az őrség tartására kivetett adót, melyet csak ideiglenesen fogadtak el a rendek, jövőre eltörölték. A Mihály vajda által bírt bólyai uradalom hátralékát, tekintettel az országhoz viseltető jó akaratjára, elengedték, hasonlag a nagy-szent-mihályfalvi és királyfalvi adóhátralékokat is. Intézkedtek egyúttal a korábbi fizetőmesterek idejében künmaradt adóhátralékok beszolgáltatása és behajtása ügyében. Az elpusztult helységek megvizsgálására bizottságot küldtek ki.

Elrendelék a hadfölkelést.

Megerősitették a múlt országgyűlésnek a hadak élelmezésére hozott végzését. Békes István fizesse vissza a lugosi őrségnek azt a pénzt, melyet élelmi áruk fejében illetéktelenül elvont tőlük.

A mely adomány- és peres levelek Zsigmond neve alatt adattak ki, az azokra vonatkozó felterjesztések is az ő neve alatt tétessenek meg. A periratokért csak a megszabott ár vétessék. A rövid lefolyásu perek szokott módon tárgyaltassanak.

Elrendelék a gonosztevők kergetését.

Az ebesfalvi híd vámja maradjon eltörülve. A rosz karban levő hídak igazíttassanak meg.

Megújították a barmok kivitelére vonatkozó törvényt.

A törvényczikkek leírásának árát 1 ft 50 denárban állították meg.

Elrendelték, hogy a római császárnak az esküt a közeli megyék 8, a távolabbiak 12, a magyarországiak 15 nap alatt, valamint a lófejek és városok is jószágvesztés terhe alatt letegyék [2]).

---

[1]) Szuhay ápr. 8-iki levele a császárhoz.

[2]) L. Törvények és Irományok XIV.

Amint a törvények meghozattak ápr. 10-én, Zsigmond azonnal megerősítette azokat. Még ez napon megtartotta a zárűlést, melyen elbúcsúzott a rendektől. Rövid tanácskozás után, melyet a császár követeivel s tanácsuraival tartott, ezek kíséretében déli 12 órakor bement a palota nagy termébe, hol már a rendek összegyűlve vártak rá. Épen ekkor érkezett a hír Győr diadalmas visszafoglalásáról s ez egészen felvillanyozta a kedélyeket. Mindamellett amint belépett a fejedelem, minden arczon némi szorongás volt észlelhető — a fejedelmén is.

Megindúlt hangon tartá a búcsú-szónoklatot is, a trónról, hol jobbja mellett foglaltak helyet a követek, előre lépve. Magyarúl beszélt hosszan és ékesen — mert a szó egészen hatalmában volt, — s mint classicai műveltségű ember, történetből vett képekkel ékesítve fel azt. Hálásnak érzi magát, hogy mint gyermeket fejedelmökké választák a rendek. Nem kutatja, miért fogadták el elődjei a török barátságot Magyarország mellőzésével, mely Erdélynek természetes feje; miért bántalmazták azt? Ő azon munkált mindig, hogy országát visszacsatolja a kereszténységhez. Ezért menekűlt a császár kegyelmességéhez, nehogy a két hatalmas birodalom közt egyiknek zsákmányává legyen az ország. Amint hát ők esküvel vannak kötelezve a császárhoz, kéri őket, hogy tartsák meg hűségüket hozzá. Ha vétett nekik, bocsássanak meg, valamint ő is megbocsát. Eddig ő fejedelmük volt, ezentúl barátjuk lesz. De nem végezhette be, szavait könnyek fojták el [1]).

A fejedelemnek a váczi püspök felelt — még egyszer marasztalta. Félbeszakasztá szavait: »süketnek mondasz mesét« s szobájába vonúlt. Azután amint a fejedelem távozott s a rendeknek jelentést tettek, hogy az ország kormányát Mária Krisztierna veendi át, Bocskay intézett szónoklatot a követekhez: a míg a császár megtartja őket régi jogaikban, ők is hívei maradnak [2]).

---

[1]) L. Törvények és Irományok XIII. V. ö. Bethlennel és Szamosközyvel, kik egész terjedelmében közlik a beszédet, de bár ez utóbbi azt írja, hogy emlékezet után szóhíven adja, még sem volt egészen a Zsigmond beszéde. Amint Istvánffy levelében írja, megegyezik a Trauschféle Krónika (133-ik l.) közlésével.

[2]) Istvánffy Lib. XXXI. 441-ik l. Szamosközy még Náprágyval is

Ezzel a gyűlés eloszlott.

Zsigmond a gyűlésteremből távozva, azonnal elhagyta a palotát. Kocsin Kisfaludra ment Fehérvár közelébe, s a Kovachoczy Farkas által épített nyári lakban vonta meg magát. A bíztosok még az nap tartottak egy tanácskozmányt, melyben megállapították a legsürgősebb és legmellőzhetlenebb teendők sorozatát: a váczi püspök maradjon Fehérvárt a kormány élén, Istvánffy menjen a fejedelemasszonyért Kővárba s Pezzen Havasalföldére kiegyezni Mihály vajdával ennek meghódolása ügyében; Zsigmond pedig, ki nem akart nejével többé találkozni, Kővár elkerülésével vette útját új herczegségeibe [1]). De a kérdést, hogy illendő-e a főherczegasszonynak átvenni a kormányt úgy, hogy arról rövid idő alatt ismét lemondjon, még egyszer felvetették az ápr. 12-én tartott tanácskozmányban. Azonban a rendeknek adott szó kötötte őket, s azon nem is változtattak [2]).

A programm szerint történt minden. Miután a bíztosok Jósikát, — kinek Déván lefoglalt kincseiből Zsigmond negyvenezer aranyat magánál tartott vissza — még az nap éjjelén fogva, biztos őrizet mellett Kővárba szállították [3]), másnap april 13-án reggel kimentek Kisfaludra s átvették tőle Erdély átengedési okmányát és kézbesítették neki a császár diplomáját [4]). Némi nehézségeket, melyek az átadó okmányban voltak, s melyekkel úgy látszik Zsigmond jövőre kibúvó ajtót akart magának fentartani kiegyenlítvén, — elbucsúztak tőle [5]). Visszatértek Fehérvárra, átvették a fejedelmi palotát, a kormányzat élére Szuhayt állították, s mi alatt a Zsigmond által mind ez

tartat szónoklatot s Zsigmonddal is feleltet rá: de Istvánffynak sem levele, sem históriája nem tud ezen szónoklatokról. Hogy csakugyan történt jelentés arról, hogy az igazgatás élére Mária Krisztierna áll, említi Carrillo ápr. 10-iki levelében: »Serenissima principissa necessario debebit huc venire ad capissendam gubernationem, quia ita fuit proposita regnicolis.« Carrillo 129.

[1]) Carrillo ápr. 18-iki levele 129-ik l.

[2]) Carrillo ápr. 18-iki levele 131 ik l.

[3]) Törvények és Irományok XVI.

[4]) Ugyanezen okmány s épen ezen példány a vörösvári archivumban őriztetik.

[5]) Törvények és Irományok XVII.

ideig ott tartott lengyel követ éjjel búcsúzatlanul elszökött, a többi biztosok még az nap elindultak: Pezzen Havasföldére — hova Zsigmond a biztosok megérkezte után azonnal elküldé Sarmaságit, hogy a vajdát a változásokra készítse elő — Istvánffy pedig Kereszturyval a kővári várnagygyal, Csáky Istvánnal és Géczy Péterrel a fejedelemasszonyért. Carrillo is ez utóbbiakkal ment, magával vivén Zsigmondnak egy hideg és tartózkodó hangon irt levelét Mária Krisztiernához, melyben ezt már nejének sem nevezi [1]), oly megbízatással, hogy segéljen Istvánffynak rábeszélni ezt a kormányzat átvételére. Ez a bizottság april 16-án ért Kővárba, s másnap fogadtatott a szegény, sokat hányatott, szerencsétlen asszony által, ki még nem rég is attól tartott, hogy fogva kiadják a töröknek [2]), s ki most egész lemondással adta meg magát új sorsának. Átvette Istvánffytól császári nagybátyjának levelét s bár e keserv, bánat, megaláztatás közt leélt évek után jobb szeretett volna haza menni, az april 18-iki kihallgatáson késznek jelenté magát a kormányzat ideiglenes átvételére: csak hogy kéré, mentsék fel e tehertől mennél elébb. Aztán megállapíták az utazás rendjét s másnap el is indúltak: Carrillo Nagy-Károly felé, hogy ott Báthory Zsigmonddal találkozzék s a fejedelem asszony a követséggel Fehérvárnak, útközben a nemesség ünnepélyes küldöttsége Dézsnél csatlakozván hozzá.

Ez alatt Szuhaynak otthon egy nehéz feladatot kellett megoldania. A palotát, a kincstárt rettenetes állapotban vették át — kipusztítva, kincseitől üresen. Zsigmond elégette a levéltárt, szétszórta az elődjei által összehalmozott drágaságo-

[1]) Törvények és Irományok XVIII.

[2]) Mária főherczegné Graz 1598. márcz. 12-ről írja Rumpfnak: hogy levelet kapott Erdélyből is szerencsétlen leányától (von meiner elenden Tochter aus Siebenpurgen), ki mindenkép igyekszik Erdélyből távozni, hol nagyon fél, amint írja: »dan ich so guette Freund herinn hab, die mich am ersten dem Türgken übergeben dörfften.« — Emiatt is kéri Mária főherczegnő Rumpftól; hasson oda minden áron a császárnál, hogy leánya a nyár folytán kimehessen Erdélyből, a hová különben is soha nem szeretett menni (ich muss je bekennen, das sy gewisz auss gehorsam gegen mir sich daher begeben hat, dann sie nie khainmal ein guets herz hingehabt hat) — hiszen ha szükség lesz rá, s hasznos leend ő fölségének, ismét beküldhetnék. (Er. a bécsi titk. ltárban. Hung.)

kat s mindent a legroszabb állapotban hagyott hátra [1]). A katonaság már hosszabb idő óta nem kapott fizetést, hasonlag a várak őrségei sem, melyek zúgolódni is kezdettek, eltávozásánál fenyegettek, s csak nagy igéretekkel, fizetési előlegekkel voltak lecsendesíthetők, nehogy a palotát és végvárakat üresen hagyván, a császár alig néhány napos uralmát csúfos bukásnak kitegyék [2]), de végre is legalább egyelőre megnyugodtak.

Kevesebb sikerrel járt el Pezzen. Rosz és nehéz utakon ment Szebenen át, hol Huet Albert a legszívesebben fogadta, s Fogarason keresztül, hol a fejedelem asszony várába az őrség nem eresztette be, Brassóba, hol Mihálylyal találkoznia kellett volna. April 18-án reggel 9 órakor érkezett meg. A város előtt Székely Mózes s a bíró fogadták ünnepélyesen egy szép csapat élén s kisérték be a városba [3]). De találkozása Mihály vajdával nem jött létre. Elment ugyan a vajda Tergovistre, de mint állítá, annyira betegen, hogy tovább nem utazhatik. Aztán a görög husvét épen ezen időre esett, s neki akkor részt kell venni az isteni tiszteletben. Végre azt sem helyeselte, hogy csak ő egyedül tegye le az esküt a császárnak: le kell azt bojárjainak is tenni, hogy annak teljes érvénye legyen [4]). De ez üres mentség volt — valódi oka, hogy nem akarta erdélyi földön letenni az esküt, s mindenek fölött nem akarta addig letenni, mig Maximilián főherczeg nem érkezik az országba [5]). Mit vala hát tennie? Visszaküldte Schonkabonkot a vajdához az esküminta val s intéssel: tartsa meg hűségét a császárhoz — maga pedig visszatért Fehérvárra.

---

[1]) Bethlen Farkas IV. 110 és 111 részletesen leírja e vandal pusztításokat.

[2]) Szuhay ápr. 16-iki jelentése: Törv. és Ir. XVI.

[3]) Pezzen jelentése a császárhoz 1598. ápr. 18-áról Bécsben a titkos levéltárban. Törv. és Irom. XVIII.

[4]) Pezzen ápr. 23-iki jelentése Törv. és Irom. XIX.

[5]) Herschel Bálint brassai bíró máj. 11-iki levele Istvánffyhoz az államlevéltárban, melyben írja, hogy Mihály vele és nem Pezzennel tudatta »se nunc in praestando fidelitatis juramento modum non habere, donec Maximilianus archidux Austriae advenerit, in soliumque constitutus fuerit.«

Brassóban Pezzen különös dolgoknak jött nyomára. Báthory bibornok követet küldött Rómába s egy más követet az oláh vajdához. A másik Báthory — István — ezalatt a portára küldött követet, kinek feladata volt oda működni, hogy az oláh vajdát a szultán fossza meg székétől s azt adja neki. E mozgalmak közt, midőn attól lehetett tartani, hogy a törökök és lengyelek közösen meg fognak valamit kisérleni, Pezzen ismét és ismét sürgette Sennyeyvel és Székelylyel, hogy küldjenek Erdélybe pénzt és Nádasdyval hadakat, mindenek felett pedig, hogy a főherczeg ne halaszsza tovább lejövetelét.

V.

Mária Krisztierna az érte küldött követséggel s gróf Thurnnal gyászruhába öltözve tartotta bevonulását Fehérvárba, hol a fejedelmi palotába szállt [1]). Csak címe változott fogságának, mert valóban a kormányzás terhe rá nézve a fogságnak más neme volt. A mint megérkezett, nevében a kormányzók hadfölkelést rendeltek el [2]) s máj. 21-ére országgyűlést hírdettek.

Pezzen visszaérkezvén Fehérvárra havasalföldi küldetéséből, Rudolftól visszatérhetésre kapott engedély alapján [3]), magával vivén Brutus históriájának kéziratát és a fogoly Jósikát, ez utóbbit Kővárból Szathmárba, — hazament jelentést tenni a császárnak. Rudolf meg volt elégedve az eredménynyel, hogy Magyarország elveszett részeit visszaszerezte, azonfelül egy tartományt nyert, egy másikat vazalljává tehet vér- és pénzáldozat nélkül. Mert valóban ez aránylag kevésbe

---

[1]) Istvánffy Lib. XXXIV. 443-ik l.

[2]) Bethlen IV-ik k. 114.

[3]) Rudolfnak Prága ápr. 24-én az erdélyi követséghez írott levele: »Quod vero ad te Pezzen adtinet et si nostra, hoc tempore, negocia tuum reditum magnopere postulant, non tamen videmus, quomodo istas deserere legacionis partes commode possis, nondum satis stabilito istius provinciae statu. Si vero praesentem tuam operam non quam maxima istic necessariam esse existimaueris, de quo cum legationis socÿs conferendum erit, ad nos vt redeas permittimus.« Eredeti a bécsi udv. kam. levéltár. Sieb. Urk.

kerűlt, mondhatni a diplomaczia műve volt — de azután is, hiában sürgették Miksa [1]) s a követek, habár szóban, ígéretekben épen nem volt fukar [2]) s egy ápr. 24 én írt levelében az erdélyi tanácsuraknak eddig tanusított buzgalmukért elismerését fejezi ki [3]), semmi nagyobb áldozatba kerűlő dolgot nem volt hajlandó tenni új szerzeményei birtoklásának bizto-

[1]) Miksa főherczeg a császárnak Bécs 1598. ápr. 18. Tudatja, hogy a fejedelemnek egy barátságos levelet írt (e levél szintén ápr. 15-én kelt, s ebben a főherczeg köszöni a fejedelemnek, mintegy a császár helyett (von E. khayʃs. Maiestät wegen), hogy a császár, a közjó s a kereszténység ügyében oly buzgó, s hogy a cs. commissariusokat jól fogadta stb. Ami az Erdélybe küldendő pénzt s Szathmár megszállását (Besetzung) illeti, miután erre hiányoznak az eszközök, kéri a császárt, hogy gondoskodjék különösen pénz dolgában: »so würdet zumal yeczo im Antritt das Geldtt beÿ disen Leuthen das Besste thuen.« Tanácsolja, hogy el ne mulassa a császár a fejedelemnek, az oláh vajdának, a rendeknek, az előkelő tanácsosoknak, a végekhez s hadparancsnokoknak (vnnd den Siacolis) s a székelyeknek »sament vnnd sounderlich« írni, illetőleg iratni. Az sem volna rosz, ha a lengyel s Báthory-féle fondorlatok paralyzálása végett a pápai nuncius vagy más valaki által ő felsége megintetné a lengyel királyt, s ezzel végzi levelét: »Aus dem Báthorischen annbringer, von den stenden ist zuvernemben, wie dise Leut gegen E. khays. Maiestät, vnserm gemainen hausz vnnd der Teutschen nation gesinnet sein, vnnd wuerdet auf mittl zugedenckhen sein, diesen schimpff *seiner zeit vnnd gelegenheyt zuwidergelten.* (Bécsi cs. áll. lt. Hung.).

[2]) Rudolf erdélyi követeihez Prága 1598. ápr. 13.: »Intelleximus ex literis variis, quas ad nos, quas ad serenissimum fratrem nostrum Maximilianum et ad vos invicem scripsistis, qua cura diligentiaque vsi sitis, vt quam fieri celeriter posset, in Transsilvaniam veniretis. Expectamus modo quid de ijs, quae in mandatis a nobis habuistis in ipsa Transilvania sit actum atque de toto negotio quid tandem sperandum, neque enim dubitamus quin circumspecte fideliterque ac solicite quod in re tanti momenti necesse est omnia gesturi sitis, vt quae sese pericula manifestabant, euitentur.«

[3]) Rudolf Prága 1598. ápr. 24-én az erdélyi tanácsurakhoz intézett levelében írja, hogy örömmel értesűlt hűséges magukviseletéről, s örömmel veszi, hogy jövőre is hasonló hűséget ígérnek. »Vestrum igitur erit in ea, quam nobis jurastis ac promisistis fide sincere perseverare vestrumque in patriam et in rempublicam christianam vniversam in quam plurima inde commoda redundent, studium hoc inprimis tempore probare.« (Másolat a bécsi udv. kam. lt. Sieb. Urk.).

sítására. Küldött ugyan újabb utasítást a követeknek [1]), de nem pénzt vagy hadakat s még Maximiliánnak leküldetését is, mely legalább elvileg már korábban eldöntöttnek látszott, csak az utóbbi időben kezdték komolyabban és tűzetesebben tárgyalásba venni [2]).

Ez alatt a biztosok, a mennyire a viszonyok engedték, rendezni igyekeztek Erdély közigazgatási, pénzügyi és törvénykezési viszonyait, lehetőleg az ország alkotmányának figyelembe vételével. Szabályozták az árszabásokat, tekintettel a fogyasztók, főként a katonaság szükségleteire, gondoskodtak a kincstári jövedelmek behajtásáról, felfüggesztvén Zsigmond törvénytelen adományozásait. De bár ez intézkedések [3]) majd mindenike az országgyűlés hatáskörébe tartozott s az máj. 21-én össze is ült, de egyet sem terjesztettek azok közül elébe. Egyetlen tárgya volt annak, hogy a biztosok tizenkét ezer forintot kértek kölcsön a szászoktól, melyet aztán ezek a censusból törlesztettek [4]).

E pénzre nagy szükségük volt, mert sem Prágából nem érkezett, sem az ország jövedelmeiből, melyeket Zsigmond meglehetősen elprédált s a rendkívül sok kiváltságolás által nagyon leszállítva, nem folyt be annyi, mennyivel a szükséges kiadásokat fedezhették volna. Csak a váradi őrségnek több mint 23 ezer forinttal, az 1595—7-iki zsolddal tartozott a

[1]) Maximilián főherczeg Bécs 1598. márcz. 21. írja, hogy Prágából márcz. 16-án visszatérvén, Rabuss Györgyöt ő felsége második instructiójával az erdélyi követekhez útnak akarta indítani. De Rabuss megbetegedvén, most »per proprium hunc veredarium« küldi azt, s ő felsége további szándokairól Rabuss által fogja őket értesítni, kiről reméli, hogy nemsokára felgyógyuland. (Eredeti a bécsi udv. kam. lt. Siebenb. Urk.).

[2]) Az udv. kamara ápr. 27-iki felterjesztésében azt ajánlja Rudolfnak, hogy Miksa főherczeg mellé a küszöbön álló hadjárat alkalmából hű német és magyar tanácsosokat adjanak s a főherczeget csapatokkal és szükséges pénzzel lássák el. (Fogalm. ugyanott).

[3]) Szamosközy II. 71., 72. ll.

[4]) A Trausch-féle krónika I. k. 137. l. »Die 21. Maji. Praeter exspectationem comitia nova instituuntur sed nihil agitur aliud, quam quod commissarii petunt mutuo a Saxonibus 12,000 fl. quam pecuniam dederunt quidem, sed defalcarunt de censu.

kincstár [1]) s e vár jó karban tartása szemben a török háborúval a legmellőzhetlenebb védelmi eszközök egyike volt. Épen ezért Náprágyt és Keresztúry Kristófot küldték oda rendezni az örséggel a dolgot. A vár parancsnoka Király György volt, valóban pedig Boeskay, ki az egész környéket a körülötte levő Kereki, Szentjób, Székelyhida, Kismárja, Micske, Sólyomkő várakat s Paczal vidéket dézsmájával, adójával és jövedelmével birta. A biztosok épen ezen napokban kaptak jelentést követeiktől a feltételekről, melyek alatt a katonaság hajlamot mutatott a várban maradni [2]), s melyek természetesen sokba kerültek s végre is csak nehány heti haladékot tudtak náluk kieszközölni [3]), mialatt a biztosok csakugyan előállíták a hátralék zsoldot s Toldy István tanácsurat azok kifizetésére küldék.

[1]) A biztosok jul. 4-iki jelentése Bécsben államlt.

[2]) Náprágy és Keresztury 1598. máj. 17-ről jelentést tesznek a biztosoknak, hogy őket Váradon tisztességesen fogadták; de a katholikusok ellen a gyülölet igen nagy. A katonaság becsülettel kihallgatást kérvén, a következő három pontot tűzte ki: 1. Ha ő felsége nem fizeti ki Zsigmond fejedelemnek nálok levő adósságait, ők semmi esetre sem lesznek ő felsége stipendiariusai. 2. Mivel mindenfélében nagy a fogyatkozás, a szokott stipendium az új fejedelem által emeltessék föl. 3. Tertio: ab hac hora nolle esse sub vinculo suae mttis, neque sub imperio capitanei, neque velle ut in posterum capitaneus ipsis in quacunque necessitate amplius imperet, cum protestatione omnes acclamarunt. Nekünk immár ez órától fogva kapitány uram ne parancsoljon. Hoc excepto quod fidelitatem cum caeteris nobilibus ut nobiles regni seruare vellent. Quin et capitaneus quam cogitationem habeat, nescimus, ille etiam semper protestatur, se omnino exire neque amplius officium capitaneatus velle sustinire. Insinuat imprudenter rebellionis periculum. Egyebekről szóval izennek. Fölemliti még a püspök, hodie in arc concionem et sacrum sicut et heri habuimus sine signo campanae, que sub poena capitis ne moveretur vicecastellano per capitaneum iniunctum fuit. (Náprágy írása a bécsi áll.-ltár. Hungarica).

[3]) Ugyanazok máj. 18-iki jelentésekben írják: »Nihil profecimus apud Varadienses, hodie se resolverunt et rationes factorum suorum ex libello publice legerunt, nobis hodie aut cras mane easdem sub sigillo tradituri. Sedavimus tamen illos et ad quindecim dies sub vexillo suae Maiestatis capitaneo parere ut milites coëgimus. Ne etiam catholicis vis inferatur, serio authoritate suae C. M. et Serenissimae admonuimus. Res Váradiensis seria est et non iocosa« stb.

Nagyobb és kényesebb ügy volt a Mihály vajdával fennforgó — nemcsak ez ország fontosságáért, hanem a moldvai és lengyel viszonyok tekintetbe vételénél fogva is. Mihály már eddigelé is meg akarta indítani az actiót Moldva elfoglalására s miután a Pezennel való találkozást oly ügyesen kikerülte s szavát csak annyiban kötötte le, hogy ő a keresztények ügyétől nem fog elszakadni, épen nem volt valószinűtlen, hogy szövetségét nem fogja olcsón eladni. Mert akkor, midőn Jeremiás a moldvai vajda minden ellenkező ígérete és fogadása daczára [1]) határozottan a lengyelekkel tartott [2]), ezek pedig készeknek mutatkoztak mindent elkövetni, nehogy egykori praetendensük: Miksa főherczeg mint Felső-Magyarország és Erdély helytartója szomszédságukba jőjjön [3]), nem tetszhetett valószinűtlennek, hogy Mihály nem fogja felhasználatlanúl elszalasztani e kedvező alkalmat hatalma növelésére. De oly körülmények közt, midőn a moldvai lengyel barátság már is fenyegető állást foglalt el, midőn a tatár khánnal Zsigmond által kezdett s sikerrel bíztató alkudozások ingadozni kezdettek, valamint a Bulgária fellázítására tett lépések sikere Havasalföldе megmaradásától függöttek, kétszeres fontossággal bírt Mihály vajdával gyorsan és jól végezni. Elhatározták tehát siettetni útjukat [4]), s máj. 28-án Fehérvárról megindúltak.

Útközből Brassó jun. 3-ról még egyszer figyelmeztették Rudolfot a késedelemből származható veszélyekre. Nem kapják a váltókat — írák — s nincs pénzük: nem tudják fizetni a katonákat, annál kevésbbé újakat fogadni. Pedig a tatárokat csak pénzzel nyerhetik meg s Mihályt az elhagyottság érzete vagy a török karjaiba kergeti, vagy bújdosásra kényszeríti.

---

[1]) Jeremiás vajdának 1598. máj. 23-án a biztosokhoz és Rudolfhoz írt levele Szucsavából. Bécsben a titkos levéltárban.

[2]) »Az mi urunk fölötte igen szánja ő felségét az erdélyi fejedelmet« írja egy bojárja Sennyeinek (a titkos ltban) Szucsava máj. 25-ről.

[3]) Sennyei Pongrácznak 1598. jun. 1-ei levele a biztosokhoz u. o.

[4]) Szuhay máj. 26-ról ismételve sürgette Maximilián bejövetelét s pénzküldését, miután a katonaság is széled a fizetetlenség miatt. Panaszkodik e levelében az arany- és ezüstbányák rosz állapotáról is, melyek a bérlők Murald »perfidiája« és Herberstein »paupertas«-a miatt elvesznek.

Aztán Miksa jövetelében sem bíznak az emberek, s azt mondják: Jósikának van igaza, ki megjóslá, hogy a főherczeg megijedt és soha sem fog lejőni [1]). Ez volt a biztosok első olyan levele, mely a láthatáron felhőket jelzett s épen azért a tatároláh szövetkezésre nagy súlyt fektetett.

Mihályt — ki máj. 16-ról sürgette a biztosokat, hogy a zsoldosok számára küldjenek pénzt, mert különben a hadak elszélednek [2]) — megnyugtatta a biztosok jövetelének híre, s kivánatukhoz képest Tergovistyére ment [3]) bevárandó őket. Jun. elején érkeztek meg oda ezek Kornis Gáspár és Sennyey Pongrácz társaságában s ott találták a tatár khán követét Haszán agát is, ki tulajdonkép Zsigmondhoz volt küldve, hogy a Bernárdffy által kezdett alkudozásokat [4]) végrehajtsa. A khán hajlandó volt az erdélyiekkel s átalán a keresztyénekkel szövetkezni a porta ellen, mely székétől megfosztással fenyegette őt s Haszán agával a biztosok meg is kezdték a tárgyalásokat. Egyidőben folytatták Mihálylyal is, s tulajdonkép ez volt a fő, melytől a másik sikere függött. Tergovistye mellett szent Mihály kolostorában több napon át tartott az alkudozás. Mihály keserűen panaszkodott Zsigmond s az erdélyiek ellen, kik őtet szabadságától fosztották meg [5]), s átalán egész törekvése a Zsigmonddal kötött hűbérpontok enyhítésére volt irányozva, melyek neki nemcsak hogy semmi önállóságot sem engedtek, hanem ellenkezőleg egyszerű helytartóvá tették. S ez sikerült is: a helytartók a Zsigmonddal kötött pontok [6]) legtöbb részét feladták, névszerint azokat, melyek Havasalföldét feltétlenül Erdély fenhatósága alá rendelék s a vajdát

[1]) L. Törvények és Irományok XX.

[2]) Mihály vajdának máj. 16-iki levele a biztosokhoz, mely egészen magyar nyelven van írva, Bécsben az államlevéltárban, a Hung. osztálya.

[3]) Ugyanannak magyar nyelven írt levele a biztosokhoz Tergovistye jun. 1-éről u. ott. »Vigan és nagy szeretettel várjuk nagyságtokat, hozza is Isten nagyságtokat jó egészségben.

[4]) Bernardffynak rendkívül érdekes jelentései és levelei 1598. ápr. 3. Takusin (Moldva) 21., Görgicze máj. 21., 22., 23., ugyanott jun. 1. Tergovistye megvannak az államlevéltárban Bécsben (a Hung. osztálya).

[5]) A biztosok jelentései ezen időből a titkos levéltárban Bécsben s Mihály levelei igen érdekes világot vetnek e viszonyokra.

[6]) L. az Orsz. Em. III. k. 550. s 551. ll.

mindon felségjogtól megfoszták. Az új pontok Oláhországot Magyarország hűbérévé tették, s a császár pártfogása alá adták, de Mihálynak örökös vajdasága alatt, ki ezért tehetsége szerént tartozott a törökök ellen harczolni s a császárnak évenként ajándékot adni, ki viszont évenként ötezer harczost, vagy annak megfelelő zsoldot ad neki s szükség szerint azonkivül még más ötezeret. Efelett birtokába bocsát Magyarországon vagy Erdélyben egy uradalmat. A szerződés Moldvának szabad kereskedést és szabad vallásgyakorlatot s az érdemes bojároknak a császár részéről kegyelmet biztosított [1]). Ennek alapján a hódolati esküt ugyanazon Miklós-kolostorban jun. 9-én letették Mihály [2]) s a legfőbb bojárok, és a biztosok is kiállították a szerződési pontok szövegét [3]).

Valamint Mihály Zsigmond ellen, Ghazi Giráj a törökök ellen panaszkodott. Megmutatta Bernárdffynak és Rácznak a sebhelyeket nyakán és lábán a szultán lánczainak nyomait, s késznek nyilatkozott ezek előtt szövetkezni a keresztyénekkel, ha ezek némi pénzösszeget adnának neki, melyekkel országában védelmi pontokúl várakat építhetne. A követek utasításának nyilvános pontja volt, megkérni a khánt közbejárásra a portán, hogy Temesvár és Gyula visszaadásával a Dunát tegyék Erdély határává, a titkos pont volt: létre hozni vele a keresztyének szövetségét [4]). Szuhayék ott fogták fel a dolgot, hol Bernárdffyék elhagyták s Haszán

---

[1]) Ezen pontok Istvánffy fogalmazásában maradtak fenn a titkos levéltárban Bécsben, s lényegesen eltérnek a históriájában közlött pontoktól. A diplomata-iró nem mondott el mindent s nem mindent úgy mondott el, mint volt. Általában jelentései végetlenül becsesebbek, szebbek, érdekesebbek históriájánál, s a bizottság egész erdélyi és havasalföldi működése másként áll előttünk, úgy mint azt a császárnak elbeszélte, mint a hogy a közönségnek leírta.

[2]) »Ego Michael partium Regni Hungariae Transalpinarum vajvoda Sacratissimae caesareae et regiae majestatis consiliarius juro per Deum virum« ... stb. hangzott az eskü bevezetése.

[3]) Mindkét eskünek purum példánya, valamint a biztosok diplomájának Istvánffy által készített szövege megvan Bécsben a titkos ltban a Hung. közt.

[4]) Bernárdffynak ápr. 3. és jun. 1. közt kelt 11. jelentése a titkos levéltárban.

[illegible] a mozgalmas kat- [illegible] pénzhiányával [illegible] a királ az évben nem [illegible] Mihály kör- [illegible] külsőn s [illegible] meg. [illegible] Mihály [illegible] szolgálatnak. [illegible] »mért [illegible] származnak?« mondá s [illegible] ajakmáján [illegible] reményeik kiket indúlnak vissza [1].

[illegible] Rudolf kinevezte ugyan végre Maximiliánt Erdély kormányzójává [3], s híven az udvari kamara tanácsához [4], Basta rendelé zsoldjára, de pénzt [illegible] nem adott rendelkezésére. Maximilián pedig a lengyelországi praetendenssége alkalmával szerzett tapasztalatokon okulva kijelenté, hogy pénz nélkül egy lépést sem fog tenni, praktizáljanak Erdélyben amint tetszik — mert ha még addig is, míg künn van így bánnak vele, mit várhat akkor, ha már benn lesz? [5]. E határozott szó hatott:

[1]) Istvánffy levele jun. 10-ről Pezzenhez a titkos ltárban. Ugyanez napról a Pozsonyinak s Ráczmak adott utasítás u. o.

[2]) A biztosok levele jun. 12-ről a császárhoz és Rumpfhoz a titkos levéltárban.

[3]) Maximilián Bécsből máj. 22-ről irja a biztosoknak, hogy ő van kijelölve Erdély kormányzójává s csak az útra szükséges dolgok beszerzése miatt késedelmez, de reméli, hogy János nap körül Erdélyben lesz. Eredeti a bécsi udv. kamarai ltban. Sieb. Urk.

[4]) Az udv. kamara ápr. 27-én tett jelentésében azt ajánlja a császárnak, hogy a küszöbön álló erdélyi hadjárat alkalmából hű német és magyar tanácsosokat adjanak Miksa mellé, s ezeket csapatokkal és pénzzel jól lássák el. Fogalmazvány u. o.

[5]) Miksa ezen rendkívül érdekes s jun. 3-án Bécs-Újhelyen kelt levelét kiadta Kemény J. Uj Magyar Muzeum 1855. I. 507.

Rudolf végre még is tett annyit, hogy a biztosokat a pénzzel útnak indítá [1]).

Ezeknek pedig valóban nehezen sikerült a kedélyeket megnyugtatni, melyeket Maximilián távolléte, a bizonytalanság érzete támasztott mindenfelé. Jun. végén összegyűjték a tanácsurakat Fehérvárra, hogy a provisorium megszüntetését ők is sürgessék. Jun. 28-án tartottak ülést s abból Pernyeszy Gábor által két felterjesztést küldtek Rudolfhoz: egyikben áradozó hűségi nyilatkozatokkal kérték a császárt — valaszúl ennek hozzájuk intézett leveleire, — hogy az őket gyanusító vádaknak hitelt ne adjanak s a másikban Maximilián beküldését sürgették [2]). És sürgették maguk a biztosok is: most még, írák, minden csendes, de a törökök készülődnek, Bulgáriában nagy hadjuk van s Szetercsi Memhet is Nándor-Fehérvárnál derék erő felett rendelkezik [3]), ezenkívül minden arra mutat, hogy a temesi szándsákságból még a főhadak megindúlása előtt támadást intéznek Lippa vagy Csanád ellen [4]). E támadás csakugyan megtörtént ez utóbbi vár ellen. Azonban Szolimán a temesvári pasa nem boldogúlván az ostrom-

[1]) Rudolf Prága jun. 18-iki levele a biztosokhoz. Jan. 3-iki levelükre — írja — nincs más válasza: »quam nos urgere ut ser. frater noster Maximilianus in Transilvaniam festinet in dies sese in viam daturus. Interea quod hactenus sedulo facitis omni solertia et solicitudine aduigilabitis, ne aduersa hostium siue factiosorum hominum machinationes praeualescant optimisque nostris consilÿs obicem opponant. Quid quid vero etiam nunciorum de Turcis Tartaricis, aut alÿs habueritis nobis diligenter mittetis.« A postscriptumban írja: »Literas nostras superioribus ad vos diebus scriptas remorata fuit collybi siwe cambÿ dificultas dum variis expeditionis bellicae jam maturandae expensis destringimur. Illa vero modo superata uel collibi literas vel ipsam per mercatores pecuniam accepturi estis. Si deinde pro emergentibus periculis aliquam militum manum necessariam etiam ante ser. fratris nostri archiducis Maximiliani aduentum videritis, ut ea ex superiore Hungaria, ubi a vobis postulata fuerit, illico mittatur, iussione nostra curauimus. Exiguam itaque ser. fratris nostri moram, qui et pecunia et milite instructus admodum breui certo ueniat, ut istic excusatis, cupimus. Eredetije Bécsben az udv. kam. ltban. Sieb. Urk.

[2]) L. Törvények és Irományok XXI.

[3]) L. Törvények és Irományok XXII.

[4]) L. Törvények és Irományok XXIII.

lással, jul. 6-án Lugos ellen fordúlt s más nap hajnalban már alatta állt sergével. Barcsay Andrást a bánt készen találta, s ezt egy öldöklő csatában szaladásra kényszerítő [1]). De a mozgalom, Mihály vajdának értesítései, hogy a török erő feltünően gyülekszik, ösztönzék a biztosokat Herberstein Györgyöt követül küldeni Maximiliánhoz, hogy siettesse bejövetelét, s midőn a főherczeg még is késett, újabban Melith Pált küldé hozzá hasonló megbízatással [2]).

Melith Tapolcsánnál találta a főherczeget, ki ez alkalomra felvette a magyar öltözetet [3]). Titkárja Rabuss időközben már küldött tudósítást a biztosoknak útban létéről. S most Mária Krisztierna is hozzáfogott az úti készülődésekhez Erdély elhagyására. A biztosok már hosszabb idő óta tárgyalták gróf Thurnnal, hogy mennyi úti-költséget adjanak a főherczegasszonynak, most már végre megalkudtak nyolczezer aranyban s azt aug. 18-án ki is fizették [4]). A főherczegasszony nyomon elindúlt Kolosvárra.

VI.

Egy főrangú erdélyi évkönyviró, Gyulafi Lestyán, kinek állásánál fogva módjában volt jól megismerhetni kortársait, írva hagyta Báthory Zsigmondról, hogy holdkóros volt [5]). Szeszélyessége, változékonysága, ingatagsága kétségtelenül összefügtek betegségével. Bizonyos lázas nyugtalansággal siet-

[1]) Istvánffy Lib. XXXI. Mátyás Bécs jul. 16-ról írt a biztosoknak, melyben köszöni, hogy a lugosi diadalról értesítik. Bécsben az udvari kamarai ltban Sieb. Urk.

[2]) Istvánffy Lib. XXXI. 445-ik l. Mátyás főherczeg Bécs aug. 1-ről köszönetet mond a biztosoknak, hogy az Oláhországban s másutt történtekről tudósíták őtet. Bécsben kam. lt. Sieb. Urk.

[3]) Weiss naplója 150-ik l.

[4]) »quae quidem pecunia ad iter nostrum per Germaniam conficiendum administratur« mondja a főherczegasszony nyugtájában, melynek Fehérvártt aug. 18-án kelt eredeti példánya megvan az udv. kam. ltban Bécsben.

[5]) »mely eszének megfogyatkozása miatt mindent így cselekedett praesertim in interluniis.« A Kulcsár-féle Krónika 87-ik l.

tette lemondásának végrehajtását, egész kedve telt benne, hogy amint ez megtörtént, a kerten keresztül egy mellékajtón észrevétlenül, egyetlen kocsin, csak egy vén gondnoktól s egy gyerektől kisérve vonult Kisfaludra, s ki még alig nehány óra előtt ura volt az országnak, a Kovachoczy-féle nyári lakban most mint egy magános nemes vonta meg magát. Ide nem követte az olasz komédiások, énekesek, bohóczok serege, melyekkel udvara el volt árasztva. Elfásult lelkének jól esett a néma csend, s ez ellentét legalább az újdonság ingerével bírt előtte.

De nem sokáig. Ha már a prágai szerződés megkötése után, a mint a végrehajtás nem következett be azonnal, régi korlátnokával Jósikával conspirált, hogy ez módot tartson fenn neki a visszatérhetésre [1]), Kisfaludon az új korlátnokkal Náprágyval is tett kisérletet arra, hogy számára valami út maradjon nyitva, melyen át visszajöhessen székébe, ha Sléziában nem érezné magát jól. Zsigmond lemondási okmányából Náprágy nehány igen lényeges pontot és záradékot, többi közt azt, mely az ő egyházi rendbelépéséről szól, egész véletlenül kifeledett s a példányt is egész véletlenül összepiszkolta. Ezt a dolgot mégis valahogy rendbe hozták: de azután elindulását késlelteté. Lemondása napjától apr. 10-től egész 16-ig Kisfaludon tartózkodott s azután is lassan haladt. Utját Kolosvárnak vette, hova az új korlátnok Náprágy is elkisérte. Felindulása itt már kitört, s ez jele volt a késő megbánásnak: könyek közt vett búcsút e város polgáraitól. Mit beszéltek ez útban együtt, csak az átalános sajnálkozás határai közt maradtak-e, vagy jött létre valami egyetértés bizonyos eshetőségekre, azt a titok homálya fedi, de tény az, hogy Náprágy azután is, hogy visszatért Fehérvárra, a Zsigmond pecsétjét senkinek, sem a biztosoknak, sőt magának a fejedelemasszonynak sem adta ki kezéből [2]).

Zsigmond Nagy-Károlyban találkozott Carrilloval s útját együtt folytatta vele Bécsig. A gyóntató mégis megnyugtatta háborgó kedélyét. A bibornoki süveg elnyerésének

---

[1]) L. Szuhaynak márcz. 24-iki levelét.

[2]) Istvánffy oct. 14-iki jelentése.

közel reménye ingerrel bírt rá, a szives és tiszteletteljes fogadtatás, melylyel útjában mindenütt találkozott, jól esett neki. Máj. 20-án ért Bécsbe, hol a császár testvérei Mátyás és Maximilián főherczegek rokoni melegséggel szorítá keblükre. Egész nyugodtan mondá, hogy nem hijában vetette bizodalmát a felséges ausztriai házba. Még egy kirándulást tett onnan az újonnan visszafoglalt Győrbe s néhány napot Pozsonyban időzött, máj. 29-ről intő levelet küldvén Mátyás főherczeghez, hogy ne késleltessék Maximiliánnak Erdélybe menetelét, mert csak ezzel lehetend ez országot megnyugtatni [1]). Maga Brünnen át folytatta útját a herczegségekbe, melyek jun. 3-án adattak át neki.

Hanem ezzel vége is volt a jó napoknak s a fehérvári palota fényéhez, kényelméhez szokott férfiú roszúl kezdte magát érezni, az oppelni herczegek szük és rozzant kastélyában [2]), melynél, mint egy szász krónikás mondja, a fehérvári istállók is különbek, és eme két herczegségben, melyeknél Erdély két széke is nagyobb volt [3]). Kis udvarral, alig néhány inassal jött ide, eme hegyes és zordon vidékre, melynek szükre mért jövedelméből valóban nem is tudta volna fizetni a fehérvári cathedrale olasz énekeseit és zenészeit, az udvar olasz bohóczait, komédiásait, szemfényvesztőit, a konyha olasz czukrászait, szakácsait s sajtosait, s a park olasz kertészeit. De hiányzott a fehérvári környezet is — ama víg és jókedvű kegyenczek és udvaronczok, kik megosztá ünnepélyeit, ama komoly tanácsurak, kik »ez olasz udvarló házban« (salon-ban) a magyar pompát képviselték és a két Alfonz, a cerviai püspök és nuntius, s az egyszerű jezsuita, kik ha nem hizelegtek is gyengeségeinek, de elnézők voltak. Aztán lassanként a magával hozott pénz elfogyott, köteles évdíjának első részletét sem kapta meg, a pápa s a spanyol király részéről kilátásba helyezett összegek sem jöttek kezéhez, nem utalványozták a váltó-

[1]) Zsigmond és Carrillo máj. 29-iki levele a titkos ltban Bécsben. V. ö. a Carrillo Dipl. Működése végén közlött levelekkel.

[2]) »Sed neque honorificam residentiam habuisset.« Mihály vajda nov. 21-iki instructiója a titkos ltban Bécsben.

[3]) A Trausch-féle Krónika I. k. 134-ik l.

kat [1]). Hiába sürgette azok megküldését, hiában járt e czélból Prágában Carrillo is — egy havi ott mulatás után üres kézzel tért haza [2]). S a mi még háborgó kedélyét megnyugtatni képes lett volna: a bibornoki süveg — daczára, hogy a császár megtette az első lépéseket [3]) — mindig késett, e helyett azt a hírt vette Prágából »ő felsége tanácsi közűl, hogy immár fogságára tractálnak.« »Mely fogságunk felől való hírt — írá utóbb maga Zsigmond, senki siralom és álmélkodás nélkül nem hallhatott« [4]). Nem csoda, ha az Erdélyből kapott levelek és értesítések fölkelték benne a vágyat hazatérni.

Mert a hangulat Erdélyben is nagy fordulatot vett. Kétségtelenül éles belátású, értelmes, higgadt, jó indulatú emberek voltak a biztosok, kik egész lélekkel azon igyekeztek, hogy nehéz feladatukat megoldják. S meg is tették a mit maguk jónak és czélszerűnek hittek. Kifizették a katonák zsoldjait, jó karba hozták a végvárakat, megvédték az ország határait s fentarták a békét a lengyel és moldvai fenyegetések, töröktatár készülődések daczára, sőt ez utóbbival megkezdték, az oláhval pedig befejezték a szövetkezési alkudozásokat. Bőven osztogatták az adományozásokat, rendkívűl udvariasak voltak a tanácsosok iránt s mikor nagy ritkán, ebédeket adtak, az asztalfőre ültették őket. Még a visszaéléseket se bántották s habár az ország közvéleményének támogatására e részben bízton számithattak volna, nem léptek fel a zászlós uradalmak ellen, (Görgény: Bocskay, Gyalu: a cancellár és Fogaras: a fejedelemasszony kezein volt mint ilyen), melyek nemcsak hogy adót, katonát, élelmet nem szolgáltattak, hanem határaikon belől a gonosztevők kergetése ellen is biztosítva voltak. Szóval nagy gondjuk volt rá, hogy semmi érdeket se sértsenek meg [5]) s három hónapi kormányzás után mégis oda jutottak, hogy midőn Zsigmond visszatéréséről az első hírek kezdtek szárnyalni, egy szász évkönyvíró egész kitörő örömmel ekkép kiáltott fel:

[1]) Mihály fennebbi instructiójában mondja.

[2]) Báthory Zs. által 1599-ben Bocskaynak és Náprágynak adott utasítás.

[3]) Londoni Magyar Okmánytár 206—11-ik ll.

[4]) A fennidézett utasításban.

[5]) Istvánffy oct. 14-iki levele.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

A közlekedés vele nem járt sok nehézséggel. Új herczegsége határos volt Lengyelországgal s ez országon és Moldván át könnyű volt az érintkezés vele. A biztosok értesültek is, hogy Bocskay és Náprágy titkos összejöveteleket tartanak, vettek valamit észre, hogy Zsigmonddal érintkeznek [1]), sőt figyelmeztetést is kaptak, hogy ez Erdélybe haza készül, azonban mindennek nem tulajdonítottak komolyabb alapot, valamint azon rólok keringő hírt is csak megmosolyogták, hogy ők Bocskayt el akarják láb alól tenni. Azonkívül, hogy jelentéseikben futólagos említést tettek e hírekről, semmi erélyesebb rendszabályhoz nem mertek nyúlni s egészen megkönnyebbültek, midőn végre hírt vettek Maximilián megindulásáról.

Épen ez időben a török háboru előkészületeivel voltak elfoglalva. Az ezek által szorongatott Csanád fölmentésére akartak sietni, intézkedtek, hogy Mihály vajda nélkülözhető hadával hozzájok csatlakozzék s Erdély haderejét, a huszadnépet Szász-Sebesre táborba összehívták. A tábor már össze volt gyűlve, midőn megjött a hír Maximilián megindulásáról s a biztosok azonnal intézkedtek, hogy Mária Krisztierna visszatérjen hazájába. Aug. 18-án kelt útra Kolosvár felé, kisérve főudvarmestere Keresztury Kristóf, gróf Thurn, Náprágy a püspök-korlátnok, Boronkay János s más főurak által. Aug. 21-én délben újabb hírt kaptak Rabuss titkártól és Bejcsy Jánostól, ki Tapolcsányban találkozott a főherczeggel. A biztosok azonnal tanácskozást tartottak a fogadási ünnepélyek és bizottságok megállapítása végett. Megjelentek a gyűlésben a Fejérvártt levő tanács urak: Bocskay, Kornis, Toldy, Bornemisza Boldizsár, Bánffy Gábor, Mindszenty Benedek, továbbá a nemesek közül Kornis Farkas, Sibrik Gáspár, Petki István, az ispánok közül Teke Vitéz s többen. Határozatba ment, hogy Kornis Farkas és Sibrik Kassáig s Bocskay 500 lovassal és nehány száz gyaloggal Tasnád felé az ország határáig menjenek elibe.

De nem indúltak el: virradóra már megváltozott a világ Fehérvártt.

---

[1]) Bethlen Farkas közli Bocskaynak Zsigmondhoz ez időben irott levelét.

Minden arra mutat, hogy Oppeln és Görgény közt voltak levélváltások, s hogy Zsigmond csak a kedvező perczet várta, hogy elillanhasson herczegségéből. De Prágában ólomlábakon járt az ügyek elintézése. A mily lassan szerelték fel Maximiliánt pénzzel, haddal, hogy megindúlhasson, épen oly lassan intézkedtek Zsigmond panaszai orvoslására. Végre csakugyan utalványozták a pénzt, mit neki áprilisban kellett volna fizetni, jelöltek ki számára új uradalmakat a két herczegség felett és tisztességes lakást [1]). De mielőtt Zsigmond ezekről hírt vett volna, már menekült Sléziából. Egy szép napon vadászni ment egész kíséretével, mely tiszteleti őrségül volt mellé rendelve. Egész napot kihúzta vadászással s egy alkalmas perczben megsarkantyúzta lovát s eltűnt kisérői szeme elől. Lengyelországba ment, hová a tervébe beavatott Macsédy Benő s egy másik inasa követte [2]). Onnan álöltönyben, álnév alatt Erdélybe folytatta útját s midőn Somlyóra ért, Macsédyt előre küldé, maga pedig utána ment Kolosvárra [3]).

A véletlen műve volt-e, hogy menekülése összeesett a Maximilián elindulásával, vagy úgy volt kiszámítva, hogy hazaérkezése megelőzze a főherczeg Erdélybe jövetelét? Erre nincs biztos adat: de tény, hogy Macsédy megérkezése nem lepte meg Bocskayt. Kevés idővel azelőtt történt, hogy Görgénybe látogatóba hozzá ment Huszár Péter. Már akkor ki volt hirdetve a szász-sebesi tábor s Kornis Gáspár ki volt annak generálisává nevezve. »No mi hír Fehérvártt?« kérdé Bocskay Huszártól. »Semmi más, felelé ez, mint az, hogy Kornis Gáspár uramnak adták az ország kapitányságát.« Bocskay láthatólag megütközött: »az nem lehet, mondá, nekem mást írnak a comissarius urak. De ha így leszen, az elvégezett gondolatomat véghez akarom vinni« [4]). S nyomon Fehérvárra ment.

Ezalatt Macsédy Kolosvárra érkezett s azonnal értesíté Katonayt a birót, ura jöveteléről. Három órával később csütörtökön aug. 20-án estve 8—9 óra közt Zsigmond is megérkezett Kolosvárra álruhában, föl nem ismerve senkitől, másik

[1]) Istvánffy nov. 14-iki jelentése.
[2]) Bethlen Farkas IV. 140-ik l.
[3]) Nagy Ferencz vallomása.
[4]) Huszár Péter vallomása.

inasától kisérve. Ő is egyenesen a bíró, Katonay Mihály lakására ment, melynek kapuját már zárva találta. Zörgetésére megnyílt az s a mint a biró fölismerte, örömtől ittasan karjaiba zárta. Még azon estve összehívta a tanácsot. Zsigmond személyesen ment közibök, hosszú panaszban tört ki a császár ellen, ki nem váltá be kötelezettségeit s a biztosok ellen, kik czimerét ágyuiról s palotájáról levakartatták volna, s a tanácsot azonnal föleskette hűségére. De ugyanakkor két követet is (Seres Istvánt és Hosszú Jánost) Zsigmond megérkezésének hírével Fejérvárra a biztosokhoz küldtek [1]). Ez alatt Macsédy a korlátnokhoz ment, vele is tudatta ura megérkezését, s azután nyomon Fehérvárra indúlt Bocskay felkeresésére. Zsigmond pedig megvacsorálván a bírónál, fölkereste Náprágyt szállásán s késő éjjelig együtt dolgoztak, több mint negyven levelet írván különböző helyekre és legmegbízhatóbb híveihez.

Mária Krisztierna ez időben Kolosvártt volt. Aug. 21-ének reggele volt elindúlására kitűzve. Alig pitymallott, midőn a fejedelmi asszony a korlátnok kíséretében, ki a tegnapi nap eseményeiről mit sem szólt neki, a jezsuiták templomába ment — melynek ajtaja még zárva volt. E perczben elébe lépett a biró Gellényi Imre kiséretében, férje nevében üdvözölte őt, s kihallgatást kért számára. Mélyen megrendűlt e hírre a sokat szenvedett asszony s a templomban kitörtek könyei. A mint vége lett az isteni tiszteletnek, szállására indúlt a korlátnoktól kísérve. Némán, szótlanul haladtak egymás mellett, midőn gróf Thurn hozzá csatlakozott. E perczben Náprágy elvált tőlök, most a gróf elmondván, hogy férje már korán reggel nála volt, átadta ennek izenetét és kérelmét, melylyel tőle kihallgatást kért. Hogyan tudta volna azt a türelemhez és szenvedéshez szoktatott nő megtagadni, ki e perczben bizonynyal családjának s a keresztyénségnek ügyét jobban féltette, mint saját érdekét?

Kevés idő múlva Zsigmond oldalán karddal, hóna alatt

---

[1]) Nova Trans. a. d. 20. aug. anno 1598. Archiv des Vereines für Sieb. Landeskunde. Régibb folyam II. k. 453-ik l. De utóbb alaptalannak bizonyúlt be a czímerlevakarás. V. ö. Istvánffy levelével. V. ö. Szamosközy II. k. 118-ik l.

buzogánynyal, fényes katonai kísérettől környezve [1]), melyet a biró és Gellényi vezettek, nejéhez ment. A fejedelem-asszony egészen a kapuig elibe jött mosolylyal ajkán, — s a viszontlátás örömével üdvözölték egymást. Nehány perczig beszélgettek, majd ketten visszavonúltak a belső terembe. A férj megváltozott érzelmének zálogául egy 18 ezer aranyra becsült lánczot nyújtott át neki, s a szegény asszony annyi szenvedésteljes év után ekkor élte házasságának első boldog napját. Letette gyászruháját s e percztől fogva ajkán is mosolylyal látták megjelenni.

Zsigmond e napon a piaczon beszédet tartott a néphez, mely úgy látszik, ragaszkodással, lelkesedésssl fogadta őt. — Felsorolta ebben visszajövésének okait, szenvedett sérelmeit, igérte, hogy kibékíti az országot a törökkel, mitől se tartsanak, mondá, mert jó zálogai vannak, a biztosok. Azután hivatta a korlátnokot és Kereszturyt, hogy esküdjenek hűséget neki. Egyik sem akarta addig tenni ezt — bár e pontig mindkettő segített neki — mig ügye el nem dől addig, s erre mindkettőt őrizet alá vetette [2]).

Melith Pál a fejedelem-asszony fedezetére adott s 300 emberből álló csapatnak kapitánya neszét vette a városban történteknek, s minthogy azt hitte, hogy asszonya veszélyben forog, segélyére akart sietni. De a város kapui már be voltak zárva, s midőn fenyegetésére, hogy a külvárosokat felgyújtja, a dolgok valódi állását közölte vele a biró, s asszonya is kijelenté, hogy szolgálatával nem akar élni, egy futárt indított előre a biztosokhoz s maga is visszafordúlt Fejérvárra.

Zsigmondnak kétségtelenül legnagyobb szerencséje volt kibékülése Mária Krisztiernával, ki tényleg helytartó volt, s kivel most közösen állt az uralom élére. Az első levél, mit együtt írtak, s mint fejedelmek mindketten aláírtak, a biztosokhoz volt intézve: menedéklevél, követük Rácz István számára, ki szóbeli izenetet visz nekik [3]). S ugyanakkor meghívták

[1]) Az Archiv régi folyamában II. k. 453-ik l. közlött »nova transylvanica.«

[2]) Ugyanott. Istvánffy i. levelében ezt az egész elfogatást csak színnek tartja. Szerinte összejátszottak a fejedelemmel.

[3]) Közölve Carrillo Alfonz Dipl. működésében a 140-ik l.

bizalmasabb embereiket Kolosvárra értekezletre [1]): kik, úgy hivék, nyugodtabban fognak eljőni, együtt látva e két nevet, mert ez garantiául szolgál, hogy nem lázadásra hívatnak fel, s hogy a kibékülés a római császárral nehézség nélkül véghez menend.

Ez alatt pedig a szász-sebesi táborban és Fejérvártt valóságos forradalom ment véghez. Ugy látszik, Lázáry a testőrség kapitánya volt az első Fejérvárt, kinek tudomására jutott Zsigmond beérkezése. Őt Macsédy értesíté aug. 21-én alkonyatkor [2]) s még azon éjjel kimentek a táborba Bocskayhoz, ki azonnal hozzá látott, hogy a hadakat Zsigmond részére nyerje. A dolog könnyebben ment, mint hitték. Az udvari gyalogok ragaszkodtak Bocskayhoz s ennek szavára azonnal felesküdtek. Azután megnyerték a többi hadakat, mig a székelyeket Székely Mózes eskette fel [3]). A zaj, lárma, fegyvercsörgés jelzé a táborban, hogy valami szokatlan dolog történik, s ez általános rémület hatása alatt lépett be Bocskay a Kornis sátrába, ki erős németesség hírében állt ugyan, de eszénél, tehetségeinél fogva nagy befolyással bírt, s kinek megnyerésére Bocskay sokat adott.

Kornis épen sátrában aludt, mikor Bocskay felköltötte s hirtelen felriadva, alig volt ideje inge fölé vetni mentéjét s kilépni. Bocskay megjelentette a nap hírét neki. »Az istenért, mondá Kornis, gondold meg mit cselekszel, mert ha a Maros általmegy is hátadon, nem mossa le rólad az áruló nevet,« s épen nem mutatott hajlamot kezet adni, hogy Zsigmond pártjára áll. »Lássad, mondá végre Bocskay türelmét vesztve, most mind az élet s mind a halál előtted vagyon, akár így, akár úgy, én már ezen általmegyek;« s végre is kénytelen volt Kornis kezet adni [4]). E percztől fogva ha nem volt is fogoly, de felügyelet alatt állott: egész éjjen át fel voltak nyergelve a lovak, erős őrjáratok czirkáltak, s az ágyúk előtt égtek a kanóczok.

[1]) L. Törv. és Irományok XXIV.

[2]) »nobis plane insius« írják a biztosok.

[3]) Istvánffy okt. 14-iki levele.

[4]) Istvánffy idézett levele s Petki István vallomása.

Szuhay és Istvánffy ugyanezen éjjel értesültek Zsigmond bejöveteléről. Az első hírt Melith Pál futárjától vették, s nem kevéssé döbbentek meg. Egyik bejárójukat Szalay Jánost, azonnal Kornis Gáspárért küldék, — ki, mire ő a táborba ért, már nem volt ura sorsának. Rögtön hivatták az ott levő kapitányokat Lázáryt és Tury Ferenczet s felesketék a császár hűségére. Ez alatt — aug. 22-ikének kora reggelén — a Fejérvártt levő két soros tanácsúr Toldy és Bodoni is a biztosokhoz jöttek s tanácskozni kezdtek, hogyan lehetne a fenyegető vészt elhárítni? Mindenekelőtt szükségesnek tarták Fejérvárt biztosítni s Toldyt azonnal Lázáry után küldék, hogy a város kapuit zárassa be. De ez, ki mint a gyalogok kapitánya, a város kulcsait kezelte, s e perczben egy csapat élén Kálmándy kíséretében a város utczáin járt, már eljöttnek látta az időt, hogy szint valljon, megtagadta a parancs teljesítését. »Majd meglátom, — mondá — mely bestiélek teszi be, odaszakad annak a keze« [1]).

A kapunak pedig azért kelle nyitva maradni, hogy Bocskay a múlt éjjel Lázáryval történt megegyezése szerént a megnyert had egy részével bemehessen a székvárosba. Úgy történt. Bocskay magával hozta Kornist s csakhamar Lázáry is hozzájok csatlakozott. Ezzel a főváros sorsa el volt döntve. Ugyanazzal a gyorsasággal, erélylyel és tapintattal, melylyel a táborban intézte az ügyet, melylyel a tanács- és főurakat: Toldyt, Petky Jánost, Csáky Istvánt, Szentpály Jánost, Teke Ferenczet, Vitéz Miklóst, Harinay Jánost, Alia Farkast, Boronkayt, Nagyot, Sibriket — kik közűl egyet riogatással, mást Kornis példája felmutatásával, a legtöbbet bíztatással nyert meg — látott hozzá Fejérvár kézhezkerítéséhez. Ki mert volna neki többé ellenállani, midőn hadai benn voltak a fővárosban? Most már igazán ura volt a helyzetnek, úgy mint eddigelé soha: nyugalma és elhatározottsága tették azzá. E percztől fogva sem a székvárosban, sem a táborban nem volt egy ember sem, kire a bíztosok támaszkodhattak volna. A föld már meg volt ingatva lábok alatt.

Bocskay most fölkereste őket. Egy levelet hozott Macsédy

[1]) Tholdy és Lencsés vallomása.

Benedek — mondá — Kolosvárról a fejedelemtől, s én fel vagyok kérve, hogy jelen legyek az átadásnál. Azonnal behívták Macsédyt — de alig bonták fel a biztosok Zsigmond levelét, midőn észrevették, hogy az nemcsak nekik szól, hanem a tanácsuraknak s az összes rendeknek. Körülvéve fegyveresektől, s elhagyatva mindenkitől, mit tehettek egyebet? időhaladékot kértek. Azonnal lázas tevékenységgel munkához fogtak. Küldtek a tanácsurakért, hogy tüstént jőjjenek. Írtak még nehány főúrnak, a szászoknak, Bornemisza Boldizsárnak, a székelyeknek, hogy ne engedjék magukat elcsábíttatni, őrizzék meg hűségüket. Írtak Kolosvárra, hogy tartóztassák le Zsigmondot, igen Mihály vajdának is, hogy rögtön hozzon segélyükre hadakat s lázítsa fel a székelyeket szabadságuk megadásával. De a tanácsurak közül egy se sietett hozzájuk; sem a székelyek, sem a szászok nem álltak el a nemzeti ügytől s Kolosvár sem tartóztatta le — ellenkezőleg mellé állott; Mihály vajda sem jött, az ő bojárjai Erdélylyel akartak tartani, s tanácsát is csak utóbb akkor fogadta meg, midőn azt a maga hasznára fordíthatá. Csak az érkezett meg, akit nem is vártak: Melith Pál.

Bocskay délben Kornissal és Petkivel kiment Fejérvárból a táborba, bezáratván a város kapuit, őrséget rendelvén a biztosok laka elé, elfogatván Melithet is, s Bodoni István által megizenvén ezeknek, hogy ha jót akarnak, otthon maradjanak. A tábor már forrongott. Nyiltan beszélték Zsigmond visszaérkezését s a hír, ha némelyeknél megdöbbenést, a nagy résznél megelégedést okozott, és a hadak követelni kezdék, hogy elébe kell menni.

Most már eljött az ideje, hogy Zsigmond visszahivására tábori országgyűlést tartsanak. Az uraimat Petki János hívta össze, a nemesek és többi hadak szokott módon gyűjtettek Bocskay sátorához [1]), melyet sok kanóczos puskás vett körül. Sátora mellett volt a Kornisé s a két férfiú a gyűlés megnyitása előtt még értekezett. Kornis még egyszer megkísérlette

[1]) Petki János vallomása szerint a Kornis Gáspár sátorához gyűltek. Ellenben Tholdy Mindszenty Vitéz szerint a Bocskay sátra előtt tartatott a gyűlés. De a két sátor közel volt egymáshoz.

lebeszélni Bocskayt — de eredménytelenül. Zsigmond kibékülése Mária Krisztiernával s Kolosvár meghódolása erős támpontot adott Bocskaynak, mert azt, mint biztosítékot mutathatta fel, hogy nincs szándékuk elszakadni a keresztyénség ügyétől, az utóbbira pedig mint követendő példára utalhatott.

Amint a gyűlés együtt volt, Bocskay beszédet tartott: vissza kell — mondá — Zsigmondot fogadnunk, mert az mindenkihez bőkezű volt s lesz is. A németektől mit sem várhatunk, eddig sem segítettek sem pénzzel, sem katonával. A császár sem tartott meg abból semmit, mit Zsigmondnak ígért s Maximiliánra is hijában várunk. Az országot sem képesek megvédeni e válságos helyzetben, midőn a fegyveres ellenség már határinkon van, a török igen közel, a tatár azonképen kertünk alatt — talán be is lépett határinkon. Azért hát vissza kell Zsigmondot fogadnunk, mert vitéz fejedelem, jó gondviselő és vigyázó.

Rendes szokás szerént az első szó az urakat illette meg. Némi szünet állott be, egyik a másik szavazatára várván. Nó hát meghozzuk-e az előbbi kegyelmes urunkat, kérdé Bocskay türelmetlenül, s legelébb is egy székely Radák András adá szavazatát: »meghozzuk!« De arra, hogy az urak közül többen is szavazzanak, már nem volt idő: a köznemesség s a katonaság a sátron kívül egy hangos felkiáltással: »meghozzuk!» mondá el szavazatát — s ezzel a visszahozatal el volt döntve.

A gyűlés Bocskay belső sátorában tovább folytatta tanácskozását. Körleveleket bocsátottak a városokhoz, a hatóságokhoz, többi közt Sennyey Pongrácz várhegyi kapitányhoz »országúl« aláírva a tanács és főurak által, hogy Zsigmondot »előbbi fejedelemségére, méltóságára acceptáltuk« s intve ezeket a köteles hűség megtartására [1]). Bogáthy Menyhértet és Perusith Mátét azonnal kinevezték követekül, hogy menjenek Kolosvárra Zsigmond üdvözlésére, megvinni neki befogadása hírét s erre vonatkozó feltételeiket. Minthogy pedig tartottak attól, hogy e visszahelyezés erős támadásokat vonhat az országra,

[1]) L. Törvények és Irományok XXV. A Sennyei által irott levélről említ[illegible] a Fuchs-féle Krónikában. 138-ik l.

elrendelék a tábor együtt maradását s ennek biztosítására s a tábori szolgálat szervezésére oly szigorú törvényeket hoztak, mely az eddig alkalmazásban levőket jóval felülmúlta. Eddigelé csak a legmakacsabb adóhátralékosok jószágai ellen alkalmazták a dulást, most kimondták, hogy a ki nem jött el a táborba, annak jószágán száz forintot dúljanak, azon esetre, ha 8 nappal e rendelet közzététele után sem jelennék meg, az ott levők pedig hasonló büntetés terhe alatt el ne merjenek távozni.

Hasonló büntetés érje azt is, ki csak színből lett szolgává s nem követi urát a táborba, a városokban lakó azon nemeseket is, kik kivonják magukat a hadiszolgálat alól, továbbá azokat, kik az eddigi hadjáratokban nem vettek részt, s e czélból szinleg elzálogosíták jószágaikat. Ha az egyszeri dulás nem vezet czélhoz, az ilyen makacsok jószága vétessék el.

Száz forint dúlással büntessék azt, a ki nem a vármegye zászlója alatt tesz eleget hadi kötelezettségének.

Eme törvények szigorú alkalmazása által meg volt adva a lehetőség, hogy a tábort jelentékenyen megszaporítsák. De hogy elérhessék e czélt, elrendelék, hogy jövőre a huszadot a fejedelem uradalmai is állitsák ki, s Fogaras is adjon 2—300 harczost [1]).

S ezzel a gyűlés elvégezvén ez napi teendőit, s elhatározván, hogy más nap reggel az egész tábor Zsigmond elébe megy, eloszlott.

VII.

Aug. 23-án reggel dobot ütöttek s az adott jelre elindúlt a tábor. Alig mentek egy puska lövésnyire, midőn szembe találták Rácz Istvánt, kit Zsigmond és neje megbizó levéllel és szóbeli megbizással a biztosokhoz küldöttek Fejérvárra.

A mint Bocskay Ráczczal találkozott, magához szólitá Vitéz Miklóst és Veczkei Petki Istvánt. »Ihol — mondá nekik — ő felségek Kolosvárról Rácz Istvánt küldék az commissarius urakhoz, ő felségek hivatják ő kegyelmeket. Kegyelmetek mindenütt az úton velek legyen és gondját viselje mind

[1]) L. Törvények és Irományok XXVI.

gazdálkodásból, mind egyébb dolgokból, valamit ő kegyelmek parancsolnak; senkinek, legkisebb szolgájuknak is ne vétsen; csak jőjjenek el ő felségek hivataljára.« Vitéznek kifogása volt: nincs vele csak két szolga. De Bocskay csakhamar észre térité, hogy protestatióval semmire sem megy: »ha fejedet, életedet szereted, ahhoz tartsd magad a mit mondok, mert abban egyébb nem lehet.« S csakugyan mindketten visszafordúltak Fehérvárra, mi alatt a tábor tovább folytatta útját Tordára Kornis Gáspár vezérlete alatt s Keresztesmezején megállapodott.

Bocskay is betért Fejérvárra. Rendbe akarta hozni a biztosok elindulásának ügyét, kik a kellemetlen esős időt adva okul, kijelenték, hogy a székvárosból ez napon semmikép sem fognak elindulni [1]). A dolog tehát más napra aug. 24-ére haladt, míg Bocskay még az nap elment Kolosvárra a fejedelmi pár üdvözletére.

A biztosoknak másnap sem volt kedvük menni. De már őrizet alatt voltak, s Rácz, Petki és Vitéz megértették velek, hogy ha szép szerével nem jőnek, erővel is el fognak vitetni. E határozott szó következtében végre belenyugodtak sorsukba, s azonnal (aug. 24-én reggel) elszánták magukat a menetelre. Először misére mentek; onnan kijövet megállottak a czínteremben s a körülállók nagy meglepetésére, protestáltak ünnepélyesen az erőszak ellen s csak azután ültek kocsira. Ez nap is esett az eső. Erős fedezet kíséretében keserves és fárasztó utazás után, késő éjjel értek Tordára, hol azonnal szoros őrizet alá vették őket.

Letartóztatásuknak két oka volt: Zsigmond zálogúl akarta őket tartani, hogy velök Oppelnben levő kincseit és visszamaradt apródjait s inasait kicserélhesse, Bocskay pedig biztosítni akarta magát, hogy a kezdett munka végrehajtása elibe akadályokat, nehézségeket ne gördíthessenek.

Tordán ezalatt elhatározván a rendek, hogy Zsigmond beigtatását ott fogják végrehajtani az ott levő tábor fedezete alatt — vidám napokat éltek. Istvánffy egy levelében, épen nem titkolt boszúsággal írja, hogy Bocskay ugyancsak jól

[1]) Petki vallomása.

mulatta magát: citheráztatott, sípoltatott. De a dologra is jutott ideje, s megnyitván Tordán az országgyűlési tárgyalásokat, a segesvári táborban megkezdett ügy befejezésére, az itt és Fejérvártt megnyert párt erős kezében csakhamar oly jó szervezetet s a meghívására minden oldalról oda érkezett tagokban — ezek közt volt Sennyey is — oly hatalmas támaszt kapott, hogy művét többé kudarcztól nem féltheté. Csakhamar meghódoltak a végek, a várak, ezek közt legelébb Szamosujvár, kapitánya Hamvai közvetítésére s a biztosok nagy szomorúságára: kiknek régi czélja volt megcserélni ezek parancsnokait, de kik e czéljokat, a jelen vállalat szerencséjére, nem voltak képesek végrehajtani.

Pedig a biztosok fogságukban is ugyancsak agitáltak ellene. Semmi eszközt sem hagytak felhasználatlanúl. Minden látogató számára, kik közűl némelyek szívök vonzalmát követve, önként, mások Bocskaytól küldve kémkedés kedvéért mentek hozzájok, már Fejérvártt, az útban s legkivált itt Tordán, volt bíztató szavok, ígéret, fenyegetés, a mint ezt a körűlmények szerént czélszerűnek hitték. Egynek esküszegését vetették szemére, mással megértették, hogy ha Zsigmond vissza akart térni, erre a császártól is kapott volna engedélyt, ki úgy is csak kénytelenségből fogadta el Erdélyt, nehogy a török kezébe essék az, a harmadikat a törökkel rémítgeték; s az ilyen megdorgáltak közt több akadt, ki könnyek és sóhajok közt bevallá, hogy neki ez az egész dolog nincs ínyére, de olyan, ki érdekükben szót emelni vállalkozott volna, egy se akadt.

Aug. 26-án a korlátnok: Náprágy püspök és Keresztury — kiket Zsigmond visszahelyezésének hírére szabadon bocsátott — tettek nála látogatást. Szerették volna letett esküjök terhe alól akkép vonni ki magukat, hogy a császár kegyelme is biztosítva maradjon számokra és e czélból elpanaszlák szomorú fogságuk történetét, s minthogy életök még most is veszélyben forog, kérték, hogy a biztosok mentsék fel őket a császárnak adott hűségesküjök alól. Nincs arra semmi szükség, felelék a biztosok, ha most a viszonyoknak nem is állhatnak ellent, őrizzék meg hűségüket, használják fel állásukat a császár és keresztyénség ügyének előmozdítására, s ha lesz alkalmuk, kövessenek el valami nagyobb merényt a fejedelem

ellen. Hanem viszont a biztosok is szerették volna a korlátnok befolyását arra használni fel, hogy a rendeknél számukra kihallgatást eszközöljön, s midőn ezt nem nyerték meg, annyit kértek, hogy engedtessék meg az ő nevükben Melith Pálnak és Telegdy Jánosnak járulni a rendek elé. Arra se kaptak engedélyt, sőt hogy a korlátnok a neki adott tagadó válaszért némi elégtételt vegyen, azt izente Jezerniczky és Telegdy által, hogy a fejedelem nagyon boszus rájok, egyiküket Újvárba, másikukat Dévára fogja küldeni.

Ez alatt a rendek megkezdték folytatni tanácskozásaikat, hogy mire Zsigmond és Mária Krisztierna Kolosvárról megérkeznek, mindennel készen legyenek. A gyűlés legfontosabb kérdése volt, hogyan hajtsák végre Zsigmond beigtatását? Azt az esküt, melyet ők a megyesi országgyűlésen tettek le, magukra nézve most is kötelezőnek kivánták tartani, de másfelől Zsigmondot — minthogy ő a régi alól a fehérvári gyűlésen feloldatott — újjal akarták lekötni. Az eddigi szokás szerént a megválasztott fejedelem egyszerűen csak esküt tett le az alkotmány megtartására: most elhatározák, hogy választási feltételeket szabnak elébe, azokon kívül, melyeket Bogáthy és Perusith által hozzájok küldöttek, s melyeket ő — mint a visszaküldött követek jelentik — készségesen elfogadott. S azonnal meg is vitatták a pontokat. Tanácskozásuk másik tárgya volt: hogyan engeszteljék meg a római császárt s e czélra elhatározák Maximiliánhoz követeket küldeni mentségeik sorozatával s azon kéréssel, hogy Rudolfnál vesse magát érdekökben közbe, szerezzen számukra bocsánatot s nyugtassák meg őt, hogy a keresztyénség ügyétől nem fognak elszakadni.

A Rudolf s Maximilián részéről támadható veszély elhárítására Zsigmond ugyanezen időben Kolosvárról már megtette a lépéseket. A főherczegnek, ki mint lengyel trónkövetelő már egyszer megbukott, rosszúl esett ez a második kudarcz: de lengyel fogságából merített tapasztalatai habozóvá tették, s erélyesebb lépésre nem volt képes elhatározni magát. Maga Zsigmond aug. 22-éről írt levelében [1]) csak egyszerűen jelenté

[1]) Közölve Szamosközy II. 128. és Bethlen Farkas IV. 150-ik l.

negérkezését, felhíván, hogy azt a hadat, melyet személye őrzése végett kívánt Erdélybe hozni, fordítsa Eger megtámadására, de ugyanazon napról aug. 27-éről, midőn a főherczeg Kassáról írt az erdélyi rendeknek, hogy tartóztassák le s bejövetelétig tartsák fogva Zsigmondot [1]), már egészen meghunyászkodva kérte, hogy tegyen le minden ellenséges indulatot s őt és saját unokahugát fogadja oltalmába [2]).

Másnap aug. 29-én Zsigmond nejével ugyanazon kocsin ülve [3]) Tordára érkezett. Mindenki az őszinte kibékülés jelének vette ezt, s épen ezért kitörő lelkesedéssel fogadtattak. Amint a fogadási szertartásoknak vége volt, gróf Thurn délben a fejedelmi pár megbízásából Istvánffyhoz és Szuhayhoz ment. Jó kedve volt, fennen kérkedett asszonya diadalával s egyszersmind értésökre adta, hogy ha kihallgatást kérnének, megnyernék.

Csakugyan erős fegyveres fedezet alatt az udvarhoz vitettek. Mária Krisztiernát két kortársa Istvánffy és Szamosközy, kiknek mindkettőjüknek volt alkalmuk ismerni, határozottan szépnek írják [4]): most a boldogságtól ragyogó arczczal még szebb lehetett, midőn a hozzá bevezetett biztosokat udvarló szobájában magánosan fogadta. Jó kedve volt s beszélgetés közben meleg szavakkal védte férjét. A biztosok elbámúltak ezen a változáson s nem is haboztak kifejezni csodálkozásukat. Szeretnének a főherczegnek, a császárnak bizonyost mondani róla, s ezért óhajtanák megtudni: valóban házassági kötelék fűzi-e hozzá? s nem félelemből vagy ígéretek által megnyerve tetteti-e ezt a szerelmet? Azonnal megkapták a választ: ő most boldog, nem félelemből, nem kényszerítve csatlakozott hozzá, csak attól az egytől tart, hogy anyja és a császár ezt balra fogják magyarázni. S hogy jobban meggyőzze őket szavai igazságáról, egyedűl, senkitől sem kísérve, férje magánszobájába ment. Aztán Zsigmond fogadta a biztosokat. Barát-

[1]) L. Törvények és Irományok XXVII.

[2]) Bethlen Farkas IV. 153.

[3]) Bethlen Farkas IV. 151. (a második 151., mert itt a lapozás el van hibázva).

[4]) ut corporis dotibus excellens ita vita et moribus sanctissima« mondja ez utóbbi 116-ik l.

ságosan, szívélyesen beszélt velök, de sokat panaszkodott a császárra. Mindamellett igérte, hogy megtartja hűségét, ha csak erővel nem fogják az ellenség karjai közé űzni. A biztosok is jó szót adtak neki, bíztatták s kérték, hogy bocsássa őket szabadon. Nem lehet, mondá Zsigmond a rendek miatt, s ezzel véget ért a kihallgatás.

A gyűlés ez alatt folytatta s más nap aug. 29-én reggel befejezte tanácskozásait. Kijelölék a Maximiliánhoz küldendő követeket: az »arianus« Haller Gábort s a »még ennél is rosszabb szombatos« Trauzner Lukácsot egy »semmiházi procatort« mint Istvánffy egy levelében nevezi, valójában egy eszes, tevékeny, irodalmilag művelt férfiút. Kiadván számukra a menedéklevelet [1]), szóbeli utasítással látták el őket: biztosítsák a főherczeget, hogy ők nem állanak el a keresztyénség ügyétől, kérjék őt, hogy vesse magát közbe a császárnál érdekökben. Bocskay kétségtelenül a rendek tudtával, még titkos utasítással is ellátta őket [2]), mely előszámlálta e gyors változásnak okait, kimagyarázta annak kényszerűségét s természetesen épen azért nem kímélte a biztosokat, s egész hosszú sorozatban felszámlálta a szenvedett sérelmeket, melyek legnagyobb részben abból folytak, hogy ezek helyzetükbe nem tudták magukat betalálni. A rendeknek lenézésnek tetszett, a mi náluk talán csak bízalmatlanság és tartózkodás volt. Kizártnak érezték magukat a kormányzásból, pedig úgy találák, hogy az országgal se sokat gondolnak. Megszokva a fényes és gazdag udvartartást, visszatetszett, hogy a biztosok nem adnak víg lakomákat, elzárkóznak, nem osztogatnak hivatalokat, fejedelmi kegyeket, nem tartottak törvényszékeket. S ezenfelül Jósika Ferencz letartóztatását mint a személyes szabadság megsértését hozták fel. Szóval, helyzetüknek ezen visszássága, mely Maximilián elmaradásából következett, s melyre Carrillo, Zsigmond, Bocskay annyiszor rámutattak, volt népszerűtlenségök kútforrása s annyi panasznak és elkeseredésnek okozója. Ehez járultak Zsigmond személyes panaszai: annyira szegénye-

[1]) Megj. Bethlen Farkas IV. 157.

[2]) Mert az, miről Istvánffy azt mondja, hogy Bocskay megváltoztatta a rendek utasítását, nem volt egyébb titkos utasításnál.

sen volt Sléziában ellátva, hogy az éhenhalástól félt, még olyan háza sem volt, hol az eső ellen biztosságban lehetett volna. Aztán Prágában a császárnál kihallgatást sem tudott kieszközölni, egyik tanácsos eszeveszettnek címezte, s gúnyképeket festettek róla. Attól tartott, hogy élete sincs biztosságban, kivált mióta azt hallotta, hogy Vratislaviában két főúr az érczszűz által végeztetett ki [1]). A mint a levél elkészült Maximiliánhoz, Bocskay eléhivatta a fő- és tanácsurakat s aláiratta és megpecsételtette velök. Ugyanakkor más körlevelet is íratott velök alá, melynek tartalmát úgy látszik nem közölte mindenikkel, azon főurakhoz, kik nem jelentek meg s még nem hódoltak Zsigmondnak [2]).

Ugyan e gyűlésen megerősítette az elébe adott választási feltételeket. Fősúly a vallásos ügyek rendezésére volt fektetve. Kötelezték Zsigmondot a szabad vallásgyakorlat megtartására, de természetesen érdekeiknek megfelelő megszorításokkal: jezsuitákat csak Kolosvártt tarthat, sem Monostoron, sem Fejérvártt nem. Váradon magában nem fognak katholicus isteni tiszteletet tartani, hanem csak Szőllősön. A hova a katholica vallást erőszakkal bevitték, onnan tiltsák ki, ha egy megelőzőleg tartandó vizsgálatból kitűnik, hogy a többség nem katholicus. Kötelezték továbbá az ország alkotmányának, jogainak, kiváltságainak, az Andreanum Diplomának, a hozott és hozandó törvényeknek, gyűlésben a tanácskozási és szavazási szabadságnak, a szabad fejedelemválasztás jogának megtartására; általános amnestia adásra; s hogy a kormányzásban idegeneknek nem enged befolyást [3]). A mint e feltételeket elfogadta, Zsigmond maga is nejével együtt az országgyűlésre ment, mely az egységhivők templomában tartatott s ugyanott megesküdött azok megtartására. De a ren-

[1]) Küldött-e Zsigmond is levelet Maximiliánnak Hallerek által? Istvánffy erről levelében mitsem tud: de Szamosközy (II. k. 151-ik l.) világosan említi.

[2]) Istvánffyak okt. 14-iki levelükben említék, Vitéz is mondja vallomásában, hogy ő sem tudta tartalmukat.

[3]) L. Törvények és Irományok XXVIII.

dek -- mint ezt kikötötték — korábbi esküjök folytonosságának alapján nem tettek le hitet. Ezzel a gyülés eloszlott [1]).

Zsigmond nejével még az nap Fejérvárra utazott: a biztosokat erös fedezet alatt másnap vezették oda. Ugy látszik, hogy ezek fondorlatairól Zsigmond tudomást szerzett magának, mert a mint megérkeztek, aug. 31-én gróf Thurn által megizentette nekik, hogy felakasztatja őket. De nem történt meg. Letartóztatásukkal s rémitgetésökkel nem akart egyebet elérni, mint hogy visszatartott kincseit s útban elfogott inasait (foedissimi sui pueri, mint a biztosok nevezik) visszakapja. S e czélra Melith Pált szept. 1-én a biztosoktól kicsikart utasítással Kassára küldé Maximiliánhoz. Melith bizonyos tekintetben már késön ment: elindulása napján Jósikát Szathmáron erős kínzásokkal vallomásokra kényszerité s aztán kivégezték. Az emiatt haragra lobbant Zsigmond most az egyik biztost Dévára, a másikat Szamos-Újvárra akarta börtönbe küldeni — de neje kérelmére elhalasztá a végrehajtást Melith visszatértéig. Ki midön kedvező válaszszal jött meg [2]) a hirrel, hogy kincsei és apródjai Szathmártt várják a kicserélést: csakugyan elhatározá a biztosok szabadon bocsátását. Szept. 23-án utoljára fogadta őket s mindeniküket ajándékokkal látta el. A biztosok megintve Kornis által, hogy vissza ne merjék azokat utasítni, ha valami megtréfáltatásnak nem akarják magukat kitenni, látszólagos örömmel fogadták azokat s még az nap elindúltak. Szent Mihály napján érkeztek

[1]) L. az esküt ugyanannak végén.

[2]) Maximilián szept. 12-én már visszabocsátá őt, mint Kassáról ez napról a biztosokhoz irott levele bizonyitja: Ex Paulo Melith oretenus cognoscetis quid erga magn. Com. Turritam in causa principali quam vestrae liberationis nos declaravimus, ipsique principi Sigismundo perscripserimus. Non dubitantes, quin facta utriusque permutatione eorum quae apud nos sunt, vos libere dimissurus, nostrisque postulatis locum daturus sit. Reliqua in adventum vestrum differentes. Eredetije a bécsi udv. cancellária ltárában. A szept. 17-iki ugyancsak a biztosokhoz irott levelében mondja: »quod ad res suae dilectionis et famulos debentos attinet, jam ante hinc Zathmarium dimissi sunt, ea lege, si vos quoque, qui alioquin contra omnium gentium jura detinemini sua dilectis liberis in confiniis statuet, mit reméli, hogy megtesz, ha csak nem akarja nyilt ellenségnek vallani magát. Ugyanott.

meg Szathmárra s ott a letartóztatott ifjakkal, továbbá lefoglalt könyvekkel, ezüstnemüekkel s Zsigmond más holmiaival kicseréltettek [1]).

VIII.

Semmi sem esett oly rosszúl a biztosoknak mint az, hogy Zsigmond hazajövetele kettémetszé az ő tatárokkal, bolgárokkal, görögökkel kezdett alkudozásaikat, félbeszakasztá a török végekkel folytatott diadalmas csatározásokat. — Zsigmond ellenben semmiért sem panaszkodik oly keservesen, mint azért, hogy a biztosok a következő háborúra semmi előkészületeket sem tettek, a várakat felszereletlenül hagyták, hadakról nem gondoskodtak [2]). Pedig a törökök közelgetéséről egymást érték a hírek, s Szaturdzsi Mehemet hatalmas sereg élén Csanádot ostromolta, oly czéllal, hogy ennek bevétele után Erdély ellen fordítja erejét; s már bizonyos volt, hogy megindúltak a tatárok is, daczára hogy követeik Sefer Kázi, Palaeologus Sándor az oláh vajda követével Ráczczal, (kik Kolosvártt aug. 20-án [3]) rövid időre Sigmond által le lettek tartóztatva, de csakhamar szabadon bocsáttattak), már útban voltak Bécs felé béke- és szövetkezési ajánlatokkal.

Zsigmond e szorongatott helyzetben nem látott más menekvést, mint visszatérni a politikához, melyért a múlt évben elhagyta Erdélyt s okt. 7-én Óváry Istvánt, pár nappal utóbb Sennyey Pongráczot a csanádi táborba küldé, hogy a vezér basával béketárgyalásokat kezdjen [4]), s küldendő követei számára menedéklevelet kérjen. A vezérbasa nem ellenzette ugyan, hogy a béketárgyalásokat megkezdjék, de azt a feltételt kötötte hozzá, hogy hamar megkezdjék s minde-

---

[1]) L. Törvények és Irom. Jósika elfogatásának s vallatásának részleteit igen érdekesen leírva lásd (II. k. 134. s köv. ll.) Szamosközynél.

[2]) L. Törvények és Irományok XXIX.

[3]) Az Archiv régi folyama II. 454.

[4]) A Fuchs-féle Krónika I. k. 139-ik l. összehasonlítandó a többi forrásokkal. Istvánffy históriájában azt írja, hogy Zsigmond át akart állani a törökökhöz, de ennek ellene mond szept. 15-iki levele, mely szerint Zs. csak időnyerésért alkudozott. L. Törvények és Irományok XXIX. b).

nekfölött, hogy az elfoglalt helyeket adják vissza. Eközben jött a hír, hogy Csanád, Fellak, Arad elestek s a vezér Váradnak tart. S most Zsigmond szept. 13-áról gyorsfutár által levelet küldött Maximiliánnak: tudja, hogy kérelmét többen balra fogják magyarázni, de az osztrák ház s a kereszténység érdeke áll koczkán. Ő küldött ugyan egy csapatot Várad védelmére s a mennyi hadat csak lehet, összegyűjt annyit, de őt is kéri, hogy csatlakozzék. Írtak a biztosok is s sürgették a segélyadást, világosan hangsúlyozván, hogy Zsigmond csak időnyerés kedveért kezdett alkudozást a törökökkel s küldött hozzájuk követeket [1]). Ezenkívül Zsigmond a pápához is küldött követet, gróf Thurnt, kétségtelenül oly megbízással, hogy ha a császár a szentszéknél vádat emelne ellene, azok ellen védelmezze [2]).

Egyszersmind a táborba szállást is — még pedig az összes nemességét s a jobbágyok közül mindenik tizedik emberét — elrendelte Zsigmond Aranyhoz (Hunyadmegyében), s ugyanakkor a fő- és tanácsurakat szept. 18-ára Dévára tanácskozásra hívta össze [3]). Nagy volt a rémület a németpárti főurak közt, mert tudták, hogy a részleges gyűlés tárgyát a törökökkel kibékülés kérdése fogja képezni. »Nincs mit tennem, panaszlá Kornis sírva fakadva Huszárnak, elszakadok a keresztyénektől, mert különben elfogyasztják életemet.« De azért, midőn Zsigmond fölvetette a kérdést, hogy küldjenek-e követeket a vezérhez, Sennyeyvel, Toldyval és Huszárral ellene szavazott a követküldésnek. A többiek mindnyájan a követküldés mellett szavaztak: s csakugyan Sennyey Pongrácz a fejedelem, Palatics György a nemesség, Kornis Gáspár a székelyek és a szászvárosi biró a szászok részéről [4]) elküldettek Lippára, felszólítván a vezérbasát, hogy ő is küldjön oda főember követeket béketárgyalásra. »Nem fogom, mondá a vezérbasa

[1]) L. Törv. és Irományok XXIX.

[2]) L. Törv. és Irományok XXX.

[3]) V. ö. Szamosközy II. 152., hol azonban ezen részleges gyűlésről említés nincs téve.

[4]) Istvánffy okt. 14-iki levele szerint. A Trausch-féle Krónika a segesvári birót írja.

gőggel, kihúzott kardomat hüvelyébe visszadugni,« s tovább folytatta útját a Tisza mellett Várad ellen, a követség pedig már szept. 25-ike körül otthon volt [1]).

És Zsigmond is felfelé indúlt seregével a Kőrösvölgynek.

IX.

Mialatt a török hadak Nagy-Váradnak tartottak, hogy Erdély védelmi kulcsát kezükbe kerítsék s e vár alá szept. 28. körül megérkeztek, mialatt Zsigmond is hadakat bocsátott Váradba az őrség szaporítására, Mihály vajdát pedig hozzáküldött követei által segélyadásra szólítá fel [2]), s maga is elindúlt hadaival, hogy a kőrösvölgyi szorosokat megrakja, Rudolf serege Buda ostromára sietett. Ez ügyben igen érdekes levélváltás volt Mátyás és Maximilián főherczegek közt [3]), s végre is Mátyás főherczeg szept. 22-én tartott haditanácsának véleménye szerint dőlt el a dolog. A haditanács élelmezési nehézségek miatt lehetetlennek tartá az összes serget Felső-Magyarországon concentrálni. Aztán azt meggondolandónak tartá, ha vajjon nem játszik-e Zsigmond a törökkel egy kézre s nem akarja-e megrontani a Várad alá menő serget? Ellenben kiindúlva abból a feltevésből, hogy a törökök, ha a keresztények az előttük annyira fontos Budát ostromolják, nem fogják erejüket Várad alatt fecsérelni, abban a nézetben volt: a sereg nagy része nélkül nem tanácsos azt a Duna mentéről elvezetni, hanem a megállapított tervet kell követni, ne várja

[1]) Huszár vallomása, Istvánffy okt. 14-iki levele a Trausch-féle Krónika 139-ik l.

[2]) A Trausch-féle Krónika I. k. 139-ik l.

[3]) Maximilián főherczeg Kassáról szept. 14-ről kéri Mátyást, hogy miután a törökök előnyomulása az egész kereszténységet fenyegeti, siessen segélyére. Két nappal utóbb szept. 16. egyik kapitányának rendeli, hogy hadaival siessen Várad alá. Ez a kapitány Schwarzenberg volt. Szept. 17-én a császárral tudatja ez intézkedéseket, hozzá tevén: »mit erinnerung, wann Euer Majestät und Liebden Sibenburgen und Wardein, so gleichsam der Schlüssl und die Thür darzue ist, abstehn sollte, das der gewin an Ofen sehr schlecht sein würde, hergegen wan Sibenburgen blibe, Ofen inen (értsd a főherczeget és Schwarzenberget) nicht entgehen kundt.«

be Schwarzenberg Mátyás főherczeg alájövetelét, hanem indúljon az egész haddal Buda alá, s mintán azt ostrom alá vette és sánczokkal biztosítá, akkor határozza el Mátyás, hogy hány lovast küld Miksa segélyére [1].

És e tervet vették foganatba s épen azon napokban — szept. végén — midőn a törökök Váradot, ők Budát fogták ostrom alá.

A törökök hadi mozdulata a fejedelemben s környezetében oly roppant rettegést idézett elő, hogy a perczben ha Maximilián és hada bejön az országba, hajlandók lettek volna Erdélyt visszabocsátni kezébe vagy legalább Kővárt, Husztot és Nagybányát átengedni [2]. De Maximilián betegsége által visszatartva [3], nem jött, a törökök épen oly kevéssé boldogúltak Váraddal, mint a keresztények Budával s az erdélyi had a Kőrösvölgyben nem szorítkozott egyébbre, mint hogy e szorost elfoglalva tartá. Zsigmond még egyszer felszólítá Rudolfot, hogy küldjön neki segélyt — okt. 28. — [4]. megelőzőleg okt. 31-ére a Kőrös melletti tábort országgyűléssé alakítván át.

Váradot épen ezen napokban erősen szorongatták a törökök s valóban kérdés volt, hogy megtarthatják-e a leghősiebb védelem mellett is a keresztények? Szükségesnek hitték előre elkészűlni a legszomorúbb eseményekre is, s épen ezért a tanácskozások tárgyáúl azt a kérdést vetették fel, nem volna-e czélszerű, most midőn látják, hogy a keresztényektől el vannak hagyatva, ismét kísérletet tenni a törökökkel békét kötni?

Megalakúlván az országgyűlés, a fejedelmi izenetet Bocskay és Náprágy a cancellár vitték be a rendek közé, kik a Kornis sátrában gyűltek össze s felolvasák. Azonkívül, hogy az adó megszavazására felhívta a rendeket, azt a kérdést vetette fel, hogy nem kellene-e a törökök megengesztelésére lépéseket tenni. A bíztosok, az izenet felolvasása után azonnal távozni akartak, de az ország nem engedé: mondják meg

[1]) A szept. 22-én tartott s Is. B. Razensteiner által aláírt opiniója a titkos levéltárban Bécsben.

[2]) L. Törvények és Irományok: Istvánffy okt. 14-iki levelét.

[3]) L. Törvények és Irományok: XXXI.

[4]) L. Törvények és Irományok: XXXIII.

először szavazatjokat. Mindketten arra szavaztak, hogy nem kell a római császártól elszakadni, tartsák bíztatásokkal a törököt, addig míg az ügy el nem dől. Arra megindúlt a nyilatkozás: a tanácsurak Török, Toldy, Tahy, Huszár az el nem szakadás mellett szavaztak: a többiek a török frigy mellett voltak. Ezek közűl a főispánok s Csáky István egészen fölboszankodva fölkelének s a fejedelem sátrába mentek, honnan kevés vártatva kész articulussal jöttek viszsza. Amint ezt felolvasták, Kornis Gábor egészen elszomorodva felállt s szólni kezdett. Ha feje is utána megy, kimondja, hogy istenét, lelkét s a keresztyénséget nem tagadja meg. Ő tősgyökeres ember ez országban, fiai, unokái vannak, érdekei hozzácsatolják inkább mint Bocskayt, Náprágyt s a fejedelmet, s nem ismeri el, hogy ez a gyűlés, melyben sem a szászok, sem az ország jelentékeny része nem vesz részt, ily fontos dologban dönthetne. Ők is, kik egy véleményen vannak, megírják szavazatukat, vigyék be a fejedelemnek [1]).

Azután elkészíték a többi törvényeket. Megszavazák a fejedelemnek a félévi adót portánként két-két forintot. Köszönettel vették, hogy a fejedelem tekintettel hosszas táborozásokra, nem akar közelebbről országgyűlést tartani, de kérik, hogy a jövő év reminiscere vasárnapján tartson törvényszéket. Azon nemeseknek, a kik e hadjáratban nem vettek részt, jószáguk foglaltassék le [2]).

Ezen törvényekben közösen megegyeztek: a török vagy német frigy kérdésében mindenik pártnak külön czikke volt, melyet a fejedelem elé terjesztettek. Zsigmondot mélyen bántotta a rendek közt beállt szakadás s a többi törvényeket nov. 1-én megerősítve, és a frigy kérdését függőben hagyva, azonnal Kolosvárra utazott.

Huszár pártjától küldve azonnal utána ment. Nos — kérdé Zsigmond — mit gondolsz, mit tegyünk? — Istenre kérem felségedet, válaszolá Huszár, ne szakadjon el a kereszténységtől, s ha személye szerént nem is megy el, küldjön egy

[1]) L. Huszár Péter vallomását.

[2]) L. Törvények és Irományok: XXXIV.

rész hadat. — Jól van, mondá Zsigmond, elküldök egy rész hadat. Beszélj Kornissal, hogy kit állítsak annak élére?

Kornis maga vállalá el a vezérséget — de mire a dolognak eredménye lett volna, már véget ért a hadjárat. Nov. 3-án felhagytak a keresztyének Buda s a törökök Nagy-Várad ostromával. De ha Várad megszabadúlt is a töröktől, Erdélyre nézve elveszett. Befészkelvén magokat oda a németek, többé ki sem mentek. Hiában küldött Zsigmond követek után követeket oda, a váradiak mit sem akartak többé róla tudni. S a főerőddel együtt egész kerülete Bihar, Kraszna, Belső-Szolnok megyék s maga Nagy-Bánya is, tehát a magyarországi részek nagy része elszakadtak [1]).

X.

Istvánffy egy bizalmas iratában haragja és felindulása első perczében, azt a tanácsot adta Rudolfnak, ítéltesse el Zsigmondot a titkosabb tanácsülésben s az ítéletet azonnal, a mint a mostani hadjáratnak vége van, hajtassa végre még ezen a télen, a végrehajtással Mihály vajdát bízván meg [2]).

E tanács annyival feltünőbb, mert Mihály vajda akkor közvetítőkép szerepelt Zsigmond érdekében Rudolfnál. Már akkor, midőn a tatár követekkel udvarában jártak emberei, tett lépést érdekében [3]) s midőn Zsigmond Kamuthy Farkast hozzá küldé kieszközölni nála az engedélyt, hogy mentségeivel követséget küldhessen hozzá, Mihály vajda is megkereste ez ügyben Rudolfot. Balog Gergely s Dobrovniky Marko Jovan voltak megbízva Szuhaynál, Maximiliánnál, a császárnál megtenni a lépéseket. Országa írá, nem akar elszakadni Erdélytől, melyre s az egész keresztyénségre ez a visszavonás

---

[1]) A Trausch-féle Krónika I. 140. Ez elszakadást s a követküldéseket világosan az ostrom utánra teszi, ellenben Szamosközy előbbre teszi. V. ö. Bethlen 176. s Istvánffy l. XXXI. 452-ik l.

[2]) Okt. 14-iki jelentésének végén.

[3]) Rudolfnak Podiebrád nov. 1-én Mihályhoz irott levele: »Ad illustrissimum principem Sigismundum quod attinet cum suos ille ad nos internuncios sese misturam scribit eos exspectamus, priusquam illis de rebus quid certi statuamus. Bécsben a titkos ltban.

nagy veszélyt hozott. Felszámlálja jó szolgálatait Zsigmondnak, kérvén, hogy e hű szolgája iránt engesztelődjék meg — mert rája is nagy veszélyt hozna a fejedelem veszélye [1]). A követek nov. 21-én adták be jelentésüket a császárnak, melyben melegen felszólalnak a mellett, hogy a császár fogadja vissza Zsigmondot előbbi kegyelmébe. A császár nov. 26-án kiadott válaszában kijelenté, hogy bár mennyire megsértette is őt Zsigmond, nem ellenzi, hogy követei hozzá jöhessenek, de megbízza őt, hogy kiváló gonddal ügyeljen Erdélyre, Zsigmondra, s ha valami ellenséges törekvést venne észre, hiusítsa azt meg [2]). Már akkor Zsigmond számára is kész volt a válasz: nem ellenzi a császár, hogy követeket küldjön hozzá [3]).

Zsigmond pedig, mielőtt e válasz kezéhez jött volna, már másfelé is kezdett alkudozásokat. Zokon vette, hogy Maximilián főherczeg nem adta meg teljes czímét s egyszerűen csak »oppelni s ratibori fejedelemnek« írta leveleiben [4]), azt a következtetést vonta le ebből, hogy talán kibékülése sem mehetend végbez az uralkodó házzal, s hogy minden oldalról biztosítsa magát, egy csausz kiséretében főember követet küldött Konstantinápolyba a békealkudozások megkezdése végett [5]) s ugyanakkor Báthory Endre bibornokkal is érintkezésbe tette magát, hogy kibéküljön vele s jőjjön be Erdélybe. E czélból egyenes megbizólevéllel hozzáküldé Sarmasági Zsigmondot, s még az ő tudtán kívül bizalmas megbizattatással Kabós István jezsuitát: erős menedék-levéllel egész áradozással biztosítva őt rokoni vonzalmáról és esküvel biztosítva, hogy csak jőjjön be, az nem fog kárára lenni [6]).

Mind e titkos törekvései nem gátolák, hogy midőn Kamuthy megjött a menedéklevelekkel, a császárral kezdett alkudozásait oly komolyan ne folytassa, miutha azok létrejöttére helyezné a fősúlyt.

---

[1]) L. Törvények és Irományok XXV.

[2]) L. Törvények és Irományok XXVI.

[3]) L. Törvények és Irományok XXVII.

[4]) Bethlen Farkas IV. k. 278. Istvánffy leveleiben is csak így fordúl elő.

[5]) A Bocskaynak s Náprágynak adott instructió 3-ik pontja.

[6]) Bethlen i. h.

1599 elejére összegyűjté a főurakat és rendeket Gyula-Fehérvárra. Elmondá előttük, hogy székének biztosítása végett követeket szándékszik Rudolfhoz küldeni: Náprágy Demetert s Bocskay Istvánt, s kérte őket, hogy ez ügyben ők a rendek is tegyenek lépéseket. A rendek ki is jelenték készségöket s elkészíték tárgyban felterjesztésöket a császárhoz, hogy miután Erdély összes karai és rendei Zsigmondot Oppelnből visszatérése után ismét fejedelmökké fogadták, kérik a császárt, hagyja meg őt régi fejedelemségében [1]). De a követeinek adott utasítás [2]) másként hangzott. Megszabta a követeknek, hogy Oppelnből visszatérésének micsoda mentségeit sorolják fel:

[1]) Bethlen i. h. IV. 183.

[2]) Kiadta ez utasítást Bethlen Farkas i. h. Ugyanannak egy egykorú magyar példányu szövege, mely valószinűleg fogalmazvány volt, megvan a Hédervári kéziratgyűjtemény 27-ik kötetében. De minthogy ezen példány a Bethlen által közlöttel nem egyezik meg, érdekesnek tartom a variansokat közölni. Mindjárt az eleje nincs meg Bethlennél: Instructio Illustris ac Reverendissimi Domini Electi Episcopi et Cancellarii Transylvaniensis Demetrii Napragy et Illustris Spectabilis et Magnifici Domini Stephani Bocskai Liberi Baronis ad S. C. R. Majestatem. Anno Domini 1598. Noha az egyitek az bevett régi jó szokás szerint, az egyházi méltóságért és papi becsületért előljár mindazáltal mind fő- és első tanácsinknak egyaránt való hatalmat és méltóságot engedtünk, úgy hogy az tanácskozásban és végezésekben egyik az másik alá nem vettetik. Ha penig tetszéstek és cselekedetek között valami vetélkedés támadna, ez instructiónak részeiből végeztessék el. Kit ha az instructió magában be nem foglalna, jó okokból megegyezzetek. Ha penig az nem lehetne, ha az idő szenvedné, minekünk azt megjelentsétek.« Bethlennél a 190. lapon közlött I. p. előtt következő pont olvasható a hédervári példányban: »Jelentsék meg azt is ő felségének, hogy ugyan mostan mindjárást török császárhoz csauszt küldöttünk, vele együtt főemberünket, hogy az időt hiába nem mulatván, hogyha felségeddel nem végezhetünk, törökkel végezünk, holott ő felségét bátorságosan és bizonyosan assecurálhatjátok, hogyha ő felségének kegyelmességét és jó akaratját eszünkbe vesszük, az törökkel semmit nem végezünk. Bethlen 194-ik l. 4 sorban levő »interim« szó helyett köv. tétel áll: »Ez két módok közül akár melyiket végeznék.« Nincs beigtatva a Bethlen példányába a 13. §. se, mely így hangzik: »Vegyék eszekben az követek, hogy az instructiónak második részében megírt mentségek kivül ne éljenek, melyek köz mind mivelünk, mind országgal. Ez penig igen szükséges, mert olyat szólhatna ember, hogy vagy ő felségét megbánthatná, avagy az mi dolgunknak ellene leszen, avagy magán való személyeket is megsérthet.«

azok valójában vádak voltak a császár ellen, ki nem tartá meg kötelezettségeit, sőt még elfogatására is gondolt. Ő két alternativát állít fel: ha a császár beleegyezik, hogy az erdélyi fejedelemség kezén maradjon, bocsásson ki maga s az egész uralkodóház nevében tiltakozást az ellen, hogy Maximilián jogát formálja Erdélyhez; mindent, mit Erdélyből elfoglalt, várat és tartományt ereszszen ki kezéből; címét teljesen adja meg, beleértve a két Oláhországét is; adjon hadi célokra évenként háromszázezer tallért, két faltörő ágyút, négy hosszú mezei taraczkot, tíz forgó taraczkot. Ha azonban a császár Erdélyt semmi áron sem akarná visszabocsátni, gondoskodjék az ő és »szerelmes házastársa« tisztességes ellátásáról, adjon évenként százezer forintot s azonkívül tisztességes lakóhelyet Ausztriában, Tyrolban vagy Csehországban nekik és maradékaiknak mindkét ágon; aztán mindenkinek, ki az ő meghozásában részes volt, általános és teljes amnestiát; Erdély élére pedig állítson a hazafiak közül vajdát. S a követek ez utasítással a rendek és Zsigmond levelével csakugyan útra keltek.

Az udvar ez alatt megindította az előleges tárgyalásokat, hogy minő feltételek mellett egyezzék ki Zsigmonddal? Istvánffy és Szuhay, mint nyert tapasztalataiknál fogva erre leginkább hivatottak, szóllíttattak fel mindenekelőtt votumok beadására. Istvánffy nem tudva feledni Erdélyben szenvedett sérelmeit, nem az ellene emelt vádakat, keményen kikelt Zsigmond ellen; komolyabban, de erélylyel nyilatkozott személyéről Szuhay is. Összhangzott nézetük abban, hogy a töröktől nincs mit tartani, sokkal ingerültebb ez Zsigmond ellen, hogysem komolyan kibékülhetne vele. Ezért hát mindketten úgy hivék, hogy a császár a helyzet ura, s azt tanácsolták, hogy az elfoglalt részeket semmi áron sem kell visszaereszteni. Istvánffy ezenfelül még azt is tanácslá, ügyelni kell, nehogy Mihály vajdát ama lóha ember leigázhassa [1]).

A két követ febr. 18-án érkezett meg Prágába, s csak-

[1]) L. Törvények és Irományok XXXVIII. A titkos levéltárban megvan a győri püspöknek Szombathely 1599. jun. 6-áról írt opinioja Mátyás főherczeghez, melyben ő is a salvus conductus megadása mellett nyilatkozik, de óhajtaná, hogy Bécsben előbb hallgassa ki őket a főherczeg, mielőtt Prágába mennének.

hamar nyert kihallgatást a császártól. Náprágy tartott szónoklatot egészen utasítása értelmében, felsorolva Zsigmondnak a kereszténység s a császári ház érdekében tett szolgálatait, fel sérelmeit [1]). Febr. 26-án adatott ki a válasz, mely a felhozott sérelmeket pontonként tárgyalta s kijelenté, hogy kész ugyan a császár megkezdeni az egyezkedést, de szükség, hogy a követek a fejedelemasszony s a rendek megbizó leveleit is bemutassák. Ez megtörténvén, márcz. 7-én kiadatott a követeknek a második válasz: bár a rendek mandatuma hiányos, mert kevesen írták alá, bár abban »békéről« van szó, mit alig lehet érteni, mert a császárnak nincs Erdélylyel háborúja, kész engedélyt adni a tárgyalások felvételére. Ez irat egyszersmind azt is kijelenté, hogy a császár a prágai szerződéstől nem állhat el, de kész azon módosítni [2]).

Az egyezkedés tehát csak a második alapon, a prágai szerződés átalakításán folyhatott tovább. Egy hónapig tartottak a tárgyalások, míg végre ápr. 6-án létrejött a kiegyezés, valójában a prágai pontok módosítása, melyeknek érvényben maradása különben ezúttal is kimondatott. Zsigmond ismételve lemond Erdélyről s lakhelyül nejével Trebischt vagy Leutomischlt nyeri uradalmával együtt oly módon, hogy halála után neje és férfi utódjai is örököljék. Erdély élére az uralkodó család egyik tagja fog állíttatni, s az utóbbi mozgalomban résztvetteknek teljes amnestia biztosíttatott [3]). S a mint a szerződés aláiratott, a császár kinevezte az Erdélybe küldendő biztosokat Nádasdyt, Ungnadot és Istvánffyt [4]), s nehogy, mint a megelőző évben történt, az elkésés miatt a siker koczkára tétessék, intézkedett, hogy Maximilián megfelelő haderő kíséretében azonnal menjen Erdélybe [5]).

[1]) Bethlen IV. 232. Szamosközy II. 202 közlik Náprágy beszédét: de teljesen eltérőleg egymástól. A válasz arra mutat, hogy a Bethlen szövege az igazi. A megérkezés napja, Szamosközy 212-ik l.

[2]) L. Törvények és Irományok XXXIX.

[3]) Egész terjedelmében kiadta Bethlen IV. 136.

[4]) L. Törvények és Irományok XLI.

[5]) Rudolf császár Prága 1599. ápr. 12. megküldi Miksa főherczegnek az egyezség pontjait s mivel óhajtja, hogy a dologból csakugyan legyen valami, örömest látná, ha a főherczeg Erdély kormányát valóban kezéhez venné. E végből ő (a császár) a schlesvigi csapatokon kívül

S Bocskayék már elindúltak, az előkészületek már Miksa bemenetelére csaknem be voltak fejezve, midőn ápr. 17-én jött a hír Prágába, hogy Zsigmond lemondott Báthory Endre javára. A császár Pezzent azonnal a követek után küldé, hogy ezekkel, Bastával s az oláh vajdával egyetértve, a mozgalmat elnyomják, s a lengyelekkel, törökkel és moldvaiakkal netalán kezdendő tárgyalásokat szemmel kísérjék. S írt a Zsigmond követeinek is: Náprágynak, hogy akár hol vonja meg magát, ellátásáról gondoskodni fog s Bocskaynak, hogy Várad melletti jószágaiban telepedjék le s éltesse őt e mozgalmakkal szemben tanácsaival [1]).

XI.

Zsigmond, ha hihetünk Szamosközynek [2]), már akkor el volt határozva lemondani Erdélyről az Endre bibornok javára, midőn Rudolfhoz két legmeghittebb emberét kiküldé, sőt egyenesen azért jelölte ki ezeket a követségre, mert tartott, hogy e két hatalmas úr törekvéseit nem fogja helyeselni, s főként, hogy Bocskay a bibornoktól féltében meg is tudandja azt hiusítni.

A dolgot valószínűvé teszi, hogy velük egy időben küldetett Kabós Lengyelországba Báthory Endréhez. A bibornok eleinte habozott, de a családi versengés megszűntetésének vágyától égve, végre rászánta magát az útra. Testvére István nélkül indúlt el s febr. 18-án [3]) Kolosvárra érkezett. Zsigmond

egyéb Regimentsknechteket is fog küldeni, sőt a főherczeg toborzhat a legutóbbi magyar contributióból. A dolgot a főherczegnek nagy buzgalommal kell elkezdeni, és folytatni, nehogy az erdélyiek elégedetlenek maradván, ismét más vajdát válaszszanak. Mielőtt a főherczeg bemegyen, ő (a császár) Ungnad, Nádasdy, Istvánfyt biztosokúl küldi előre Várad s egyéb helyek élelmezésére, építése s fizetése czéljából Nyáry Pálnak parancsolt, s azt elbocsátá. Iratni fog a császár Mátyás főherczegnek is, hogy ez is összeköttetésbe álljon és correspondeáljon Schwarzenberggel, hogy minden eshetőségre készen lehessenek. (Fogalmazata a bécsi cs. és kir. titkos levélt.).

[1]) L. Törvények és Irományok XLII.

[2]) Szamosközy II. 209.

[3]) Szamosközy 212. s a Trausch-féle Cronicon I. 142. ez napra, Bethlen IV. 201. febr. 20-ra teszi.

ekkor Szebenben volt, de a mint erről tudomást vett, Sennyey Pongráczot azonnal üdvözletére elébe küldé, s márcz. 21-re Megyesre országgyűlést hirdetett. Találkozása a bibornokkal rendkívül szivélyes volt. Elébe ment, a városon kívül megölelte, bűnbánó vallomásokat tett, kérte, hogy feledje el a múltat s vessen ki szívéből minden gyűlöletet.

Mire az egyetemes országgyűlés ideje elközelgetett, kiparancsolta Megyesre az udvari darabantokat s lovasokat, oda hivatta a székely hadakat, úgy hogy a város terei, a piaczok, az utczák fegyveres néppel voltak megrakva. Mindamellett a legmélyebb titokban tartotta szándékát s a rendek és mindenki azzal a meggyőződéssel jöttek oda, hogy ez nem egyéb akar lenni, mint a rokoni kibékülés ünnepe. Egyelőre magukban a fejedelmi propositiókban sem árúlt el semmit, s egyszerűen csak a hadi adónak és hadfolytatáshoz szükséges eszközöknek megszavazását, a jezsuiták ellen hozott törvénynek módosítását s unoka testvérei nótájának eltörlését terjeszté a rendek elé, kérvén őket, hogy a múlt évi hadjáratra tett tetemes költségei megtérítéséről is gondoskodjanak [1]), melyeket ő mindössze 45,000 forintban számított fel.

A rendek azonnal hozzáfogtak a tanácskozáshoz. Az eddigi tapasztalatok a hadi szervezetnek hiányait napfényre hozták s mindenekelőtt annak reformálására tettek lépéseket. A huszad nép kiállítása elégtelennek bizonyúlt, mert a szigorú törvények daczára sem voltak képesek azt az ország minden részéből táborba gyűjteni, másfelől pedig azok zsoldja a köznépet túlságosan sújtá. Elrendelék tehát, hogy szükség esetében a huszad nép helyett a községek — ideértve az uraknak s magának a fejedelemnek uradalmait is — részben vagy egészben szálljanak táborba. Valamint jelen esetre is elhatározák, hogy minden nemes ember személye szerént tartozik gyalogival és zsoldosival a kitűzendő helyen megjelenni. A nemes szolgák személyekért zsoldost a megyei had alá állítanak, maguk pedig urokkal mennek táborba. A városok is, melyek ez előtt a megyei zászló alatt szolgáltak, ehez a törvényhez tartsák magukat. Az elmaradókra nézve pedig fentarták

[1]) Bethlen Farkas IV. 205. Miles 224.

a szászsebesi végzéseket. A múltra nézve azonban, tekintve a tavalyi hosszas sanyarú szolgálatot, a törvény szigora felfüggesztetett.

Megszavazták a félévi adót is. A fejedelemnek 99 és 25 fillért. S daczára, hogy eltöröltetett, megszavazták a praesidium adóját is, kapuszám szerént 1 frt 75 fillért, de oly módon, hogy a bécsi követség költsége ebből fedeztessék, s hogy jövőre ezen adó ne hozassék szóba. A székelyek, szászok, rovatlan helyek a szokott módon járúlnak ez adóhoz. Minthogy azonban Zsigmond kárpótlási követeléseinek kielégítésére magukat elégteleneknek érzék, elhatározák, hogy János Zsigmond által az országnak adományozott arany-kereszttel fogják azt törleszteni, s intézkedtek, hogy az Szebenből Megyesre hozassék.

A jezsuiták a fejedelmi conditiók megváltoztatásával Fejérvárra bebocsáttattak.

Az 1595-iki fehérvári országgyűlés azon pontja [1]), mely Báthory Istvánt és Báthory Endrét nótán marasztá, eltörőltetett, oly feltétel alatt azonban, hogy a maga és testvére nevében erős esküt tegyen le, hogy sem ők, sem utódaik, rokonaik, hozzátartozóik soha ezért a czikkért senkin boszút nem fognak állani [2]). Endre le is tette az esküt maga és testvére nevében, mint ennek teljhatalmazotta; melynek márcz. 28-án aláírt példányát Szebenben helyezték el Azután elvégezék a rendek, hogy a nóta az 1595-iki articulusok minden példányából 200 frt bűntetés terhe alatt kitöröltessék.

A törvényhozás ezután a közigazgatási és törvényhozási dolgokra tért át.

Az 1591. nov. 1. országgyűlés 4-ik törvényczikkének, mely a szász dézsmák eladományozását érvénytelennek jelenté ki, hatályát megerősítvén, az ezen czikk ellenére tett adományozásokat semmiseknek jelenté ki. Intézkedtek a dézsmahaszonbérek pontos befizetéséről.

---

[1]) A 40-ik czikkből a Báthory István neve s a 43-ik czikk utolsó felét. L. Orsz. Eml. III. k. 477. és 479—80. ll.

[2]) L. az esküt a törvények végén.

A nemesek házuk szükségére kapnak elegendő sót, gabonájuktól vámot és harminczadot nem fizetnek s a hadsereg számára szállított élés is vámmentes.

Intézkedtek a kisebb hatalmi ügyekben, elrendelék, hogy a kimondott ítéleteket egyszerű fejedelmi parancscsal ne lehessen felfüggeszteni.

A pusztult helyek adója leszállíttassék. Az adóhátralékos parasztok elfogassanak. A hadak ne zsaroljanak a szegénységen. Az árúk limitatiója tartassék meg. Székely-Vásárhelynél a Maroson csináljanak hídat. Facsát a lugosi bán alá rendeltetett. Szabad hajdút senki se tarthasson.

Elrendelék, hogy a fizető mesterek megszámoltassanak.

A rendek kérték Zsigmondot, hogy Bocskay és Náprágy zászlós uradalmait (Görgény, Gyalu) a többi nemesi birtokokkal egyenlő teherviselés alá vonja. E czikket a fejedelem az ő távollétükben nem akarta megerősítni. Elhatározák tehát, hogy az visszajövetelük után történjék meg.

Az urak és nemesek szolgái ingyen ne élősködjenek a szászokon.

Mialatt a rendek e czikkeket készítették, Zsigmond is elhatározá végrehajtani lemondását. A bibornok nem kevéssé rettent meg ez elhatározásán s minden áron le akarta beszélni. Zsigmond vele szemben is ugyanazt az eszközt használta, melylyel korábban Rudolf megegyezését kicsikarta: valakit a nemesek sorából fogok, mondá neki, fejedelemmé választatni s azt mindketten megbánjuk [1]).

Midőn végre beleegyezett, márcz. 17-én [2]) kezén fogva a rendek közé vezette. Itt kijelenté előttük, hogy lemond. Megúnta úgymond az uralkodást, magánéletbe akar vonúlni. Látja, hogy a német nem segíti meg, ő pedig nem akarja megszegni esküjét s nem kezdhet alkudozást a törökkel. Utódjául a bibornokot ajánlja [3]).

---

[1]) Szamosközy II. 219.

[2]) Törvények és Irományok XLII. A Pezzennek adott utasítási bevezetése. Archiv a régi folyam II. 456. márcz. 23-ra van téve.

[3]) Trausch-féle Krónika I. 141. Istvánffy Lib. XXXI. 452. Szamosközy II. 220.

A bibornok felelt szavaira. Ő nem kivánt az uralomra lépni, de ha nem kerülheti el, belenyugszik. Harag és boszú nélkül fog székébe ülni s a régi gyülölet eszébe se jut.

A rendeket megdöbbenté e változás: de mindenfelől hadakkal körülvéve, nem mertek ellene szólani. Csak Kornis Gáspár és Ravazdy György próbáltak némi aggodalmat nyilvánítni, de ők is csakhamar beleegyeztek.

Azután megkészítették az új fejedelem esküformáját, meg a rendekét s a törvényeket Zsigmond elé terjeszték, ki azokat márcz. 29-én megerősíté [1]).

Másnap márcz. 30-kán ment véghez a nagy templomban az eskületétel Báthory Endre és a rendek részéről, kik előtt az eskümintát Sennyey Pongrácz olvasta fel s ezzel kapcsolatban a fejedelem beigtatása [2]). A választási feltételek a bibornok eskűjébe voltak befoglalva, úgy mint ez Zsigmond visszafogadása előtt szokásban volt, s ebben a jogok, kiváltságok, törvények és szokások a vallásszabadság, az arany bulla megtartására kötelezte magát. Ugyanez alkalommal a Szebenből időközben Megyesre hozott arany keresztet is kézbesítették Zsigmondnak [3]).

Báthory Zsigmond jövendő fentartására nézve szerződést kötött a bibornokkal: kap évenként 24 czer magyar forintot s Buzdi, Asszonyfalva, Bogács és Ekemező dézsmáit teljes rendelkezési joggal; ezenkívül — mint hajdan Hunyady János — Besztercze vidékét [4]). Minthogy azonban ez a szászok kezén volt, kik az átadást megtagadták, a bibornok-fejedelem helyette Vécset és Sajót adományozta neki, melyek Bocskay kezén voltak ugyan, de melyekért Endre Bocskayt Dévával kárpótolta [5]).

---

[1]) L. Törvények és Irományok XL-ik sz.

[2]) Szamosközy II. 277.

[3]) L. az országgyülés nyugtatványát Törvények és Irományok XL. b).

[4]) A Trausch-féle Krónika 143-ik l. azt írja: Zsigmond kérte, hogy »sit concessa libertas ad tempus habitandi in aliquo Transylvaniae angulo, petiit ut sibi liceat in claustro Bistricii devotionis causa ad semestre habitare,« mi kétségtelenül csak szín volt arra nézve, hogy befészkelvén magát a városba, azt kezébe vehesse.

[5]) Szamosközy 232.

Gyűlés után a visszalépett s az új fejedelem ugyanazon kocsiban ülve Fehérvárra mentek, s ünnepélyesen, üdvlövésekkel üdvözöltetve fogadtattak. Első és legsürgősb teendő volt itt Mária Krisztiernával rendezni az ügyeket, kit férje időközben ismét Kővárba száműzött, s most e czélból Fejérvárra hivatott. Erős megpróbáltatások vártak a sokat szenvedett asszonyra, a rövid, alig egy pár havig tartó boldogság után. Világosan állt előtte, hogy e lemondás természetszerűen maga után vonja az elválást s ő abba belenyugodott. De erős felháborodást kelle éreznie a combinatión, hogy ennek megtörténte után adja kezét Endrének, ki hasonlag kilépend az egyházi kötelékből [1]). E terv nem sikerülésének természetes következménye volt, hogy neki hazájába kelle utaznia s férje ezt leplezetlenül tudatta is vele. Sorsodra bízlak ezentúlra, mondá neki, vissza fogsz hazádba térni; de e rideg szavakhoz hozzátette a kérést, hogy feledje el szenvedett sérelmeit. Hátra volt még a menyasszonyi hozomány s a Zsigmond által lekötött uradalmak rendezésének kérdése. Erre nézve a fejedelemasszony s a fejedelem közt ápr. 8-án jött létre a kiegyezés, mely szerént az minden erdélyi birtokait ez évi ápr. 8-ától kezdve a bibornok-fejedelemnek adja évi 15 ezer magyar forintért (melyet a németek tallérnak neveznek) haszonbérbe, mely félévi részletekben előre fizetendő [2]), s melyből az első félévi részletet 7500 magyar forintot ápr. 13-án kezéhez is vette [3]). Nem sokkal utóbb el is indúlt Mária Krisztierna Dersffy Ferencztől kísérve. A bibornok díszes kocsival s jó lovakkal ajándékozta meg s egész Tövisig kísérte [4]). Egy válogatott nemes csapat Tasnádig ment vele. Ápr. 26-án Berkészen volt

[1]) L. a Pezzennek adott instructiót Törvények és Irományok XLII. c). Megerősíti ezt az, mit Weiss Mihály mond naplójában (151-ik l.) »Item. Beginnet er (t. i. a bibornok) Mariam Kristiernam zuruck zu holen zu einem Ehegemahl.«

[2]) Közölve mind Mária Krisztierna, mind a bibornok kötelezvénye Új Magyar Muzeum 1855. I. 513. s köv.

[3]) Mária Krisztierna eredeti nyugtatványa megvan Bécsben az államlevéltárban Hung. osztálya. Mint a nyugtában mondja ez asszony »pro semestri diei octavae Aprilis 1599.« esik. V. ö. Istvánffy 452.

[4]) Istvánffy 452-ik l. Bethlen 252-ik l.

Szabolcsmegyében [1]), Kassán Carrilloval találkozott s május 12-én Túróczban volt [2]).

Zsigmond ez időben eleinte Fogaras vidékén utazgatott, onnan Vécsre ment s egy ideig ott tartózkodott [3]), nyár derekán pedig gyorsan kiment Lengyelországba Zamoskyhoz, sógorához [4]).

XII.

Báthory Endre Fejérvárról Kolosvárra ment, hova összehívta tanácsurait s nem tudván, ha nem fenyegeti-e Magyarország felől Basta a kassai parancsnok részéről támadás, egyidőben ugyanoda hadait is táborba szólítá. A választ, melyet a császár mindjárt megválasztatása után írt levelére máj. 7-éről küldött, s melyben kételyét jelenté ki a felett, ha vajjon valóban oly hírtelen elállottak volna-e a rendek eskűjök mellől, még nem kapta meg [5]), de minthogy Bocskay és Náprágy időközben visszaérkeztek s a Rudolf meghagyásából Pezzennel Nagy-Szombatban tartott értekezlet alapján közölték vele, hogy a császár nem hajlandó neki Erdélyt átengedni, a bibornok azonnal válaszolt. Gazdag ismeretekkel és alapos tudománynyal nem párosított élettapasztalatokat s az előnyöket, melyeket rokonszenves megnyerő alakja, nyílt egyenes jelleme szereztek neki, háttérbe szorítá könnyenhivősége s csaknem gyermekes naivsága, mely merőben képtelenné tette, hogy a politika bonyodalmaiban megválaszsza a helyes útat. Egy perczig se habozott megírni a császárnak, hogy hisz épen azért vállalta el egyikért a fejedelemséget, mert úgy tapasztalta, hogy Rudolf épen nem népszerű az országban [6]).

S minthogy épen abban az időben hírt vett, hogy a

---

[1]) Carrillonak ápr. 26-iki levele Zsigmondhoz Bécsben a titkos levéltárban.

[2]) Máj. 12-iki levele a császárhoz u. o.

[3]) Bocskay Istvánnak jun. 5-iki levele a titkos ltban.

[4]) Szamosközy 243-ik l.

[5]) Ez a levél ki van adva Szamosközyben. L. a választ: Törvények és Irományok.

[6]) L. Törvények és Irományok XLIV.

tatárok felverték Jenőt s egész Kőrösbányáig pusztítottak [1]), a Kolosvártt levő tanácsurakkal és rendekkel értekezletet tartott. Jelentést tett Bocskay és Náprágy küldetése eredményéről, a válaszról, melyet ezek a nagyszombati értekezletről hoztak, s a tanácskozmány elhatározá azonnal visszaküldeni őket [2]). Követséget küldött a lengyel királyhoz, Bánffy Gábort és Kozák Istvánt jelenteni, hogy az uralkodást átvette s kérni, hogy mint közbenjáró tegyen lépést Rudolfnál elismertetése ügyében [3]), egy más követség pedig, melynek Ravazdy György és Haller Gábor voltak tagjai, Mihály vajdához ment az ország nevében, előkészítni az ezzel kötendő szövetséget. Egyúttal Husztra, Somlyóra s a magyarországi végekre ezek biztosítása végett hadakat bocsátának [4]). De fő feladata ez értekezletnek a törökkel fennforgó viszály rendezése volt. Május 27-én Óváry Istvánt és Rácz Istvánt a temesvári beglerbéghez, a szerdárhoz és a tatár khánhoz küldék, kérni, hogy miután ők a határszéleken az ellenségeskedések megszűntetésére megtették a lépéseket, vessenek ők is véget a határok pusztításainak [5]).

XIII.

Báthory Endre ugyanakkor, midőn különböző küldöttségei elindúltak, Kolosvárra jun. 7-ére országgyűlést hírdetett. Nehány nappal a gyűlés megnyílta előtt, Székely Mihály szatmári ezredestől követ érkezett hozzá, Pathó Gáspár. Egy bizalmas levelet hozott, melyet magának a bibornok-fejedelemnek kellett volna átadnia, de melyet csak a korlátnok vett által tőle, s ő Endrével nem is találkozhatott [6]). Épen ez időben

[1]) Szamosközy II. 244-ik l.

[2]) L. Törvények és Irományok XLVI. és XLVII.

[3]) Szamosközy II. 253. l.

[4]) L. Törvények és Irományok XLV.

[5]) L. Törvények és Irományok XLVIII.

[6]) Érdekes Pathónak jun. 3-án kelt jelentéséből, hogyan írja le találkozását Kornis Gáspárral: Midőn Kornis Gáspárnál volt Pathó azután való nap, hogy egy csausz érkezett meg Kolosvárra, azt az ágyban találta, s így szólt hozzá: Látja-e édes Pathó uram, mit csinálunk? Látom nagyságos uram, törököt kaptatok. Verje meg az isten az árúló-

egy portai török követség is érkezett az udvarba, Musztafa és Huszain csauszokkal élükön, régi és sok követségben járt férfiak, kik Erdélyben már többször fordúltak meg. Felhívást hoztak a szerdártól, hogy jelentse ki a fejedelem: minő feltételek alatt hajlandó újra kiegyezni a portával?

A csauszok ajánlatát Endre a rendek elé terjeszté, kik elhatározták, hogy a feltételekkel új követség menjen a szerdárhoz: hagyjon fel a porta Lippa és Jenő követelésével, a ki nem fizetett öt évi adó engedtessék el, s engedtessék el még öt évre, és a tíz év elteltével is csak annyit fizessenek, mennyiben Szulimán szultánnal egyeztek ki. Oláhország rendeltessék Erdély alá [1]). E követség tagjaivá pedig Gávay Miklós és Buday Ferencz neveztettek ki.

Ugyanaz napon, melyen a portai ügyet tárgyalták, jun. 27-én elkészíték a törvényczikkeket is. A rendkívüli szükség tekintetbe vételével, kivételesen minden öt emberre két-két forint adót vetettek ki. Az özvegyek minden száz jobbágy után két-két lovagot állítsanak. A főemberek vagy nemesek, ha fiúk az udvarnál vagy másutt szolgálatban is van, tartoznak a hadba menni, valamint a táblai bírák, ügyvédek, kamaraispánok, harminczadosok, dézsmások; s minden hadmentességre vonatkozó fejedelmi levél veszítse érvényét. Fogaras földje is fizesse az új adót, tartozzék felülni. Egyszersmind, hogy mindenki hadkészen legyen, hogy az első hívásra táborba szállhasson.

Ezzel a gyűlés eloszlott [2]).

---

kat, Bocskayt s Rákóczy Zsigmondot, mert ha beküldte volna Rákóczy a 6000 embert, mint írtuk neki, sohse jött vón' ennyire a dolog; de kegyelmedet kérem az istenért, kegyelmed ezt senkinek meg ne mondja Székely uramon kívül, hanem neki mondja meg kegyelmed, ne gondolja ő kegyelme, hogy ez ország valamennyi lakosa a római császár árúlója; mert ez a csausz is bizony nehányunknak nem tetszik, de most ennek így kell lenni stb. Jun. 2. hírek jöttek a temesvári basa garázdálkodásáról. A kék darabantokat az új fejedelem szabadságolta kapitányaikkal együtt. Testőrségét a székelyek képezik. (Német egyk. fordítás a bécsi áll. ltár. Hung.).

[1]) Szamosközy II. 248-ik l. A követekkel adott levelekkel l. Törvények és Irom. XLIX.

[2]) Lásd Törvények és Irományok XLVIII.

A bibornok-fejedelem még egy ideig Kolosvártt maradt. Régi összeköttetéseinél fogva rokonszenve Lengyelország felé vonzotta s nagy súlyt fektetett ez ország barátságára. Jó viszonya vele lehetővé tette neki, hogy a Moldvával fenforgó differentiákat is kiegyenlítse. De ő ennél is többet akart, azt, hogy a vajdával kötendő frigyét rokoni összeköttetés szentesítse. Jeremiás vajdának egyetlen leánya volt, s a fejedelem ennek kezét megkérte mostoha testvére Iffjú János, az 1594-ben lenyakazott Iffjú János fia számára. Követe kőrösbányai Nagy János eredménynyel járt, Jeremiás örömmel fogadta az összeköttetést s jul. 3-án mind ő, utolsó betűig sajátkezűleg írva, mind Iffjú János a kötelezvényt kiállíták, hogy ha »mi vagy az mi atyánkfia megváltoztatná és el nem akarná ezutáni hagyott időn venni házastársúl,« a vajda leányát a fejedelem húsz, Iffjú pedig tízezer arany kötésen maradjanak [1]). Ugyan az nap fogadta a tatár khán követét is Balki Bas Mehemet agát, s Torma Kristófot és Óváryt vele visszaküldte a khánhoz a kiegyezés eszközlésére [2]).

Épen oly fényes eredményt értek el az Oláhországba küldött követek is Ravazdy György és Vitéz Miklós, mint a moldvaiak. Mihály vajda az naptól fogva, hogy Endre megválasztásáról biztos hírt kapott, már kivetette hálóját. Alkudozni kezdett a törökökkel, s elfogadta egy basától a neki küldött zászlót. De ugyanakkor követeket küldött Prágába is, kik felhatalmazást kérjenek a császártól, hogy Erdélyt nevében támadhassa meg. S midőn a bibornok-fejedelmet egy raguzai nemes értesíté e fondorlatokról, az pedig számadásra szólítá fel a vajdát, ez egy perczig sem habozott hűségi esküt ígérni a fejedelemnek. Alkudozása ennek követeivel Ravazdyval s Vitézzel nem tarthatott sokáig [3]), jun. 26-án ő és a legelőkelőbb tizenöt bajárja megesküdtek az evangeliomra, hogy aminémű hűséggel, igazsággal, engedelmességgel voltak Zsigmond fejedelemhez, azzal lesznek Endréhez is [4]).

[1]) L. Törvények és Irományok LII.

[2]) L. Törvények és Irományok LI.

[3]) Szamosközy azt írja, hogy Mihály sokáig húzta, halasztotta a dolgot s csak aug. 9-én esküdött meg. De jun. 26-án kiállított hitlevele mást bizonyít. V. ö. Malaspina aug. 22-iki jelentésével.

[4]) L. Törvények és Irományok L.

XIV.

Eddigelé minden jól ment s a bibornok-fejedelem nem látta a feje fölé tornyosúló fellegeket. Csak a római császárral nem egyezett még ki, de midőn a törökkel már kilátásba van kiegyezése, a lengyel barátja, a moldvai szövetségese, az oláh vazalja kevesbbé félelmesnek tetszett feszült viszonya Rudolfhoz.

Pedig onnan fenyegette veszély. Évek óta nagy gondot fordított a prágai udvar Mihály lekötelezésére, minden évben nagy és tetemes összegeket szolgáltatván ki neki hadak fentartására, ágyúval, lőporral látván el ez új és titkos hűbéresét, kit a török ellenében fontos előbástyának s Erdély fékentartására alkalmas kéznél levő eszköznek tekintett. Gyakran megfordúltak a prágai udvarnál az oláh követek, kiknek elegendő okuk volt magasztalni a császár bőkezűségét.

Mihálynak követei a télen Bocskayékkal egy időben alkudoztak Prágában, s habár ezúttal a formaszerű szerződést nem erősítette is meg Rudolf, de április 8-iki leíratában százezer tallért ígért a megelőző évben folytatott hadjáratáért, mely a már lefizetett összeg levonásával azonnal fizetendő, százezer aranyat a folyó évi hadjáratra; megtéríti a tatár követeknek adott tizezer aranyat; s az esetre, ha a töröktől elűzetnék, családja számára menhelyűl neki adja Sléziában Königsberget. Végűl az erdélyi ügyek sikerűlése esetére újabb jutalmazásokat helyezett kilátásba [1]).

Mihelyt azonban a prágai udvarban az erdélyi változásról értesültek, még nagyobb gondot fordítottak Mihály megnyerésére, kinek futárjai azóta egymást érték a prágai udvarban, hova tudósításokat vittek az erdélyi ügyekről [2]), felhatal-

[1]) Rudolf császár leirata Mihály vajdához 1599. ápr. 8-ról Bécsben a titkos ltban.

[2]) Jun. 4-ről írja a császár Mihálynak, hogy örömmel érti amit futárja által izent. Hogy válasza bíztosabban tudomására jusson, innét Radikia Alajost küldi a vajdához.

mazást kértek a császártól, hogy urok Erdélyt megtámadhassa [1]). A prágai udvar nem volt idegen az eszmétől, de mindent akkép akart előkészítni, hogy az eredmény sikere biztosítva legyen. Izeneteit az udvar mindig szóbelileg küldte a követek által, a leíratok az átalános bíztatások keretében maradnak. Úgy látszik az első megbeszélés jun. elején volt, s ennek eredményeként jun. 12-én vitte haza a követség e bíztatást: »Fortiter itaque pro republica christiana pergito, ac de nobis quidvis sperato« [2]). Hasonló bíztatásokat vitt haza egy más követség jul. 8-áról s Örmény Péter, Mihály egyik derekabb vezére jul. 23-áról [3]): mert Rudolf csak az alkalmas perczet várta, hogy Basta és Mihály által combinált támadást intézhessen Erdély ellen.

Bocskay Náprágyval együtt a májusi értekezletből küldve, még mindig Prágában volt, hol a bibornoknak adott ígéretéhez képest, lépéseket tett, hogy a hűség eskűje alól a császár oldozza fel. De Rudolf aug. 12-iki kiadványában ezt egyenesen és határozottan megtagadta [4]), sőt ellenkezőleg külön kiadványokat intézett jul. 23-ról Erdély főuraihoz, a megyékhez, a székelyekhez s a szászokhoz, melyekben a köteles hűség megtartására szólította fel ezeket s a visszatérőknek teljes bűnbocsánatot ígért [5]). Mindezek a már tervbe vett és részben előkészített hadjárat előzményei voltak, melynek elnapolását pénzhiány, készületlenség s egy nem várt esemény: a pápai széknek interventiója a bibornok érdekében egy időre szükségessé s azután is módosítandóvá tette.

A bibornok-fejedelem a prágai udvar magatartásáról, »a császár és a vajda közös titkáról« — mint egy hivatalos emlékirat jellemzően nevezi, épen ez időben biztos értesülést

---

[1]) Malaspina püspöknek aug. 22. jelentése l. Törvények és Irományok LVII.

[2]) A császárnak Prága 1599. jun. 12-én Mihály vajdához írott levelének fogalmazványa Bécsben a titkos ltban. A levél többi része azt mondja, hogy a császár szóbeli izenetet küld.

[3]) Lásd Törv. és Irom. LIII. Örmény Péterről lásd Szamosközy II. 152. l.

[4]) L. Törvények és Irományok LV.

[5]) L. Törvények és Irományok LIV.

vett: Rácz János a vajda titkára tett neki arról jelentést [1]). Nem hitte el, de a gyanút még se fojthatta el egészen, s midőn ekkép fenyegetve látta magát, elhatározá legalább a török támadás ellen bíztosítékot szerezni. Aug. elején azzal a hírrel jött udvarába Huszain csausz, hogy a juniusi országgyűlésből küldött feltételeit elfogadta a porta. Ez alap épen alkalmas lett volna a kiegyezésre — de a válasz szövege, mit Musztafa csausz s ennek kiséretében visszaérkezett követei Budai és Gávai hoztak magukkal, egészen másként hangzott: a szerdár Jenőnek és Lippának visszaadását követelte. Azonkívül arról is értesült Endre, hogy a szerdár Mihálynak zászlót és botot küldött. Ezek alatt a feltételek alatt ő nem alkudhatott: de nem szakított a portával. Aug. 14-én új követet küldött a szerdárhoz, kérvén, hogy módosítson feltételein, ne kívánja az adó beküldését, ne a két várat, s ne igyekezzék Mihályt a köteles hűség alól elvonni [2]).

Alig ment el azonban a követség, midőn a véletlen a császár és Mihály közös titkának a kulcsát csaknem kezébe adta Endrének. Rácz jelentése következtében a fejedelem szigorú felügyeletet rendelt el a Prága és Tergovistye közt járó postákat illetőleg. Épen ezen rendelet folytán Örmény Péter a vajdának és Petneházy István a császárnak Prágából jövő követei elfogattak s a fejedelem elé vitettek. Örménynél volt a császár jul. 23-áról Mihályhoz írott levele [3]), s egy más Mátyás főherczegtől. Bármennyire vigyáztak is rá, ez utóbbit sikerült megennie s az előbbit úgy elrejtenie, hogy midőn kikutatták is, nem találtak nála semmit. A dolog végetlenül végzetessé vált ránézve: mert Rácznak egy újabb jelentése a bibornokhoz Mihály kezébe esvén elfogatta ezt s épen azon hét heten át, midőn a végzetes titok a kinyilatkozás pontjáig ért, fogva tartotta. A bibornok-fejedelem megmaradt kételkedésében: Mihályt bizalmával halmazta el, s a császárral kibékülni épen nem volt idegen.

Ily gondolattal fogadta Malaspina casertani püspököt,

---

[1]) A latin emlékirat Törv. és Irom.

[2]) Törvények és Irományok LVI.

[3]) L. Törvények és Irományok LIV. b).

Kelemen pápa követét, ki Lengyelországon át aug. 21-én estve érkezett Fejérvárra. A bibornok-fejedelem a várostól félmértföldnyire elibe lovagolt s mindjárt másnap adott neki kihallgatást. A püspököt a pápa oly czéllal küldte, hogy a bibornok-fejedelmet teljesen elvonja a töröktől, de oly határozott utasítással, hogy Rudolffal is kibékítse. A pápának ezen »kegyelmes atyai« intésével Rudolf udvarában is megfordúlt a nuncius: de a császárt igen kellemetlenül érintette a dolog s csak egyedül a szent atyára való tekintetekből nyugodott bele, hogy ő ez irányban indítsa meg alkudozását Fejérvártt [1]):

Mindjárt az első kihallgatáson hozzáfogott küldetése teljesítéséhez. Elmondta a bibornoknak megbízatását s szóba hozta a prágai egyességet, melyet Rudolf és Zsigmond kötöttek. Én — mondá a bibornok — oka nem vagyok, hogy azt végre nem hajtották. »De felelé a nuncius, mégis kétszínű eljárás volt, szövetkezést színleni a császárral, practicálni a törökkel s Mihály vajdát hitszegésre nógatni.« »Ezt én nem tettem, felelé a bibornok nyugodtan, megbizonyítom leveleimmel. Nem alkudoztam másként a törökkel, mint a császár is szokta tenni, nem fogadtam el zászlót tőle, sőt midőn Mihály elfogadta, ráizentem, hogy visszaküldje, különben lefoglalom erdélyi birtokait.«

Malaspina most fordított a dolgon. Hoszszan kezdte fejtegetni, mennyi nehézsége lesz a bibornoknak s ráakarta venni, hogy mondjon le a fejedelemségről. A bibornokot ez ajánlat felháborítá, boszúsan elfordúlt a nunciustól, ki látva e hatást, ismét fordított a dolgon s a császárral leendő szövetkezést hozta szóba. Ezt Endre nem utasítá vissza, bár megjegyezte, hogy ez az országgyűlés jogkörébe tartozik. De midőn Malespina szóba hozta, hogy jó volna, ha a bibornok néhány erődjébe császári őrséget fogadna, láthatólag felháborodott s véget vetett a kihallgatásnak. Első napi eredménynek ez is elég — írá Malespina a császárnak [2]).

Habár az első kihallgatáson ily nagymérvű ellentét mutatkozott is köztük, a bibornok Rómába szánt követét

[1]) L. Rudolfnak oct. 9-iki levelét Törvények és Irományok LXI.

[2]) Lásd Törvények és Irományok LVII.

Bogáthy Miklóst Prágába küldé, biztosítni a császárt, hogy most szándékában [illegible] a keresztyénség ügyétől [1]. Mind-emellett igen lassan haladtak a dolgok, mert a fejedelem a Moldvával s Lengyelországgal kötendő szövetség eszméjétől nem könnyen vált meg, s titkában a lengyel korona elnyerését tekinté e szövetség eredményének [2]. Hetek teltek el, míg végre megegyezésre jutottak, s megállapíták a feltételek felett, melyek alapján Báthory Zsigmond első prágai szerződésének pontjai voltak annyi módosítással, hogy ha a bíbornok által nem maradnának [illegible], szálljon Erdély kormánya a [illegible]. Követté Kákás István neveztetett ki, [illegible] a levél, melyet szept. [illegible] magával vitt Prágába, nyomatékkal [illegible] ki, hogy a bíbornok-fejedelem a [illegible] sára elhatározta magát, hogy a felséges császár [illegible] len [illegible] megegyezéssel és mindenki megelégedésére fogja [illegible] azt, mit korábban csak császári erőszakkal lehetett keresztül hajtani [3].

Endre bíbornok-fejedelem [illegible] is azt [illegible], hogy Magyarország [illegible] nemcsak Basta, hanem Bocskay részéről is, [illegible] [illegible] kellett [illegible] magát [illegible] [illegible] s ugyanakkor [illegible] Endre részére. De Rudolftól nem kaphatta meg erre [illegible]. [illegible] Endre [illegible] ségének [illegible] minden [illegible] kiszer[illegible] őrséget pedig nem [illegible] Endre [illegible]. A bíbornok tehát [illegible] Kolozsvárra [illegible] utóbb azonban ennek [illegible]

[1] L. Szamosközy III. [illegible]

[2] Hatvani [illegible] extractusai [illegible] Vergessen [illegible] V [illegible] lezése.

[3] L. Szamosközy [illegible]

[4] L. Törvények és országgyűlések [illegible]

[5] L. Törvények és országgyűlések [illegible]

smind Fejérvárra oct. 18-ára egyetemes országgyűlést hírdetett. Megidéztette e gyűlésre Bocskayt is mint hűtlenségi perben marasztandót két kiadványnyal: mint árulót a közügyigazgató vádjára s mint Báthory Boldizsár halálának okozóját a Báthory István vádjára [1]).

Ez idézés mutatja, hogy a komolyabban fenyegetett nem Endre, hanem Bocskay, mert míg az utóbbi idézés az Endre által letett eskü után teljesen jogtalan, az előbbi is legalább ildomtalan volt épen abban az időben, midőn már megindúltak a béketárgyalások közte és a császár között. De ekkor már élére volt minden állítva s a csalfa és kétszínű játék, melyet az alkudozásokkal folytattak, végéhez közeledett. S különben is Endre Magyarország felől nyugodtan lehetett. Az a meleg közbelépés, melyet a pápa érdekében annyi jó akarattal és hévvel tett, az a komoly buzgalom, melylyel ügyét felkarolta s Rudolfot kedve ellen is békeegyezkedésre kényszeríté, erős garantia volt, hogy magyarországi oldalról nem fognak semmiféle nyílt támadást intézni sem a pápa által védett személye, sem országa ellen, s legkevésbbé fogják a félszázad előtt lezajlott alvinczi tragoediának ismétlését megkísérteni. E hatalmas pártfogással szemben, melynek a török háborúban oly sokkal tartozott a prágai udvar, múlhatlanúl úgy kelle inscenirozni a bibornok megbuktatását, hogy a gyanúnak még árnyéka se eshessék az udvarra, mintha keze a játékban volna. Ez fejti meg, hogy a szathmári kapitány követe által említett »közös titok« valóban Prága és Bukarest közt maradhatott, még akkor is, midőn a két udvar közt egy félévnél ez ügyben tovább tartott a levelezés és követváltás.

Még Bastának sem volt sejtelme arról. Szept. derekán Mihály követei Székely János és Pribék Mátyás megfordúltak nála Kassán. Jelenték, hogy a vajda készen áll Erdély határán s nyomon be akar ütni. Küldjön hát hadakat vagy ha ezt nem teheti, küldjön pénzt a vajdának. Ugyanakkor bízalmasan azt is tudatták vele, hogy a szultán uroknak zászlót küldött s felajánlja neki Moldvát és Erdélyt is — de uruk még nem fogadta el. Másnap, szept. 15-én, még követelőbbek

[1]) L. Törvények és Irományok LIX.

voltak Székely és Pribék: röviden és szárazon kijelenték, hogy ha most se kapnak segélyt, ők nem fognak többet alkalmatlankodni, hanem uruk szövetkezni fog a szultánnal, miért aztán a felelősség egészen Bastát fogja terhelni. Basta megakarta nyugtatni a követeket: hogy hadak még nem mentek alá annak az az oka, mert a legújabban bejött sléziai lovas- és gyalog csapatoknak rendeltetését nem tudja, erre nézve bevárja a császár parancsát. Ő. felségének arra is lesz gondja, hogy Ungnad által pénzt szereztessen, csak a vajda is maradjon meg a köteles hűségben [1]).

Basta azonnal jelentést tett Mátyás főherczegnek, de nem nagyon hízelgőt Mihályra nézve. Neki úgy látszik, írá, hogy ez csalfa és hazug ember, ki a cardinálnak már meghódolt, megesküdött, szövetkezett is vele; s csak hogy ő felségét áltassa, vak lármát csap az Erdélybe rontással. Pár héttel utóbb pedig Mihály kincstárnoka mint követ a prágai udvarnál Basta ellen kelt ki. Ez az ember azért nem küld urának segélyt, mert titkon Báthory Endrével tart, kitől hétezer aranyat kapott s kivel egyezkedik is. Urának pedig már nehezére van, hogy bár hadkészen áll Erdély határán, sőt ezenfelül a Báthory Endréhez hajló 3000 kozákot is 15 ezer talléron zsoldjába fogadta s maga hűségére eskette, még sem kezdik el a vállalatot. Ha az ő szolgálata nem kedves ő felségének, jelentsék ki, mentsék fel a hűség eskűje alól, úgy is rég molestálja már őt a török: az ugyan tárt karokkal fogadja [2]).

---

[1]) Bastának 1599. szept. 15-iki jelentése Mátyás főherczegnek, a titkos ltban. Ugyane jelentés mellett egy impurum van, az udv. haditanács véleménye Bastának az oláh vajda pontozataira adott feleletéről. A haditanács azt találja, hogy »herr Basta in seiner Antwort gar leis und khüll hindurch gangen sei, und hette er die schuldt nicht auff Ir Maiestät ligen, sondern auff ine Walachen retorquiren«; tudatni kellett volna a vajdával, hogy mily híreket kap felőle Erdélyből s mennyire szükséges, hogy ő Basta egészen bizonyos legyen a dolgok állapotáról s a vajdának ő felsége iránti érzületéről stb. stb. »Dabei hat auch der kriegsrath gehorsamist berichten wollen, er befinde den Basta so gleichwol für ein kriegserfahrnen mann zu hallten, zu dem oberhungerischen regiment nicht allerdings genugsamb, vnd wenig von den Hungern respectirt.«

[2]) Az udv. tanácsosok 1599. oct. 4-iki jelentése Rudolfhoz a titkos levéltárban Bécsben.

Az udvari tanács oct. 4-én egyszerre kezdte tárgyalni ezeket a dolgokat azzal a jelentéssel, melyet a Malespina s a bibornok közt megállapított kiegyezési feltételekről kapott. Ez a kiegyezés épen nem volt ínyére, azt akarta volna, hogy Endre mondjon le. De a pápa iránti tekintetekből nem vethette vissza egyenesen. El kelle tehát fogadnia mint végső resultatumot bizonyos esélyekre nézve, ha t. i. Mihálynak mindenesetre koczkáztatott vállalata roszúl ütne ki.

S amint az udvari tanács ezt a két kérdést: a fegyverszünet megkötését Endrével, s ugyanezen Endrének megtámadását Mihály által az írt oct. 4-iki ülésben megoldotta, az egy kis diplomacziai remekmű. Semmi a mit határozott, egy szó sem költheti fel azt a gyanút, hogy tudomása volt a Mihály vállalatáról, hogy az »közös titok.« A tanács úgy vélekedett, hogy Mihályt okvetlenül különösen pénz dolgában ki kell elégíteni, s így megtartani ő felsége hűségében. De fel kell világosítni őtet, hogy az ő helyzetén sem a törökökkel, sem a bibornokkal folytatott tárgyalások nem változtatnak semmit, s az oláh követtel hazabocsátásakor bizalmas embert kell küldeni, ki élő szóval világosítaná fel az ügyek valódi állásáról.

Malaspinára nézve pedig azt határozák: tudatni kell vele, hogy jobb szerette volna ugyan ő felsége, ha ő megmarad alkudozásában »in ersten terminis,« de ha már a dolog eddig ment, megadja ő felsége a fegyverszünetet azon feltétel alatt, ha a bibornok megszakít a törökkel minden összeköttetést, visszaútasítja a zászlót, sergét az ő felségééhez csatolja vagy Szolnok alá küldi, vagy oda, hova Mihály vajda is a magáéit küldeni fogja. De úgy kösse meg a nuncius e feltételeket, hogy ne ő felsége legyen a bibornoknak, hanem a bibornok ő felségének lekötelezettje; kösse meg pedig mennél elébb, legkésőbbre nov. végéig, mert a fegyverszünet csak addig tart [1]).

[1]) Ugyanazon jelentésben s u. o. határoztak ezenkívül a törökkel folytattatott békealkudozásról is, melyet megszakítni nem vélik tanácsosnak, mert a török azt fogja gondolni, hogy az addigi tárgyalások csak időnyerés végett lőnek folytatva, s tekintve Báthoryt Erdélyben, tekintve Mihály vajda helyzetét Erdély s a török közt, továbbá azt, hogy Alsó- és Felső-Magyarországból a katonaság legnagyobb részét Erdélybe kéne küldeni, helyöket pótolni pedig nincsen pénz; tekintve a német biroda-

S az expeditió Malaspinára nézve ily értelemben hajtatott végre [1]), de nem az oláh illetőleg. Egy rövidke levelet kapott, nehány hó alatt a tizennegyediket [2]), mely mind a megelőzők szóbeli izenetről tesznek említést, csak hogy ez utóbbi, melynek átadásával a vajda követe mellé rendelt Marino János bízatott meg, egy kötelező ígéretet tartalmazott: »et a nobis perpetuam protectionem, quicquid evenerit expectatis« [3]).

Mi volt ez a szóbeli izenet? az események kibonyolódása valószínűvé teszi ugyan, hogy ez az oláh támadására vonatkozott, de erre nézve bizonyosságot egy későbbi expeditióból nyerünk. A bibornok megveretése oct. 28-án történt, az első hírt Mátyás főherczeg Bécsben nov. 15-én kapta, s mégis

---

lom rendeinek is a békére való hajlandóságát: azt vélik a tanácsosok, hogy legjobb: »das man der friedenstractation mit den Türggen syncere und one derselben offension statt thuen, auch eben deszhalben gegen Sibenbürgen mit aller thätigkeit noch temporision oder wie die Türggen auch thun bisz zu mehrer gelegenhait dissimulirn solle« — a már említett megkötendő fegyverszünet alatt a dolgok is változván, s a cardinalis érzelmei s hajlandóságai is kitapasztaltatván. Ami arra vonatkozik, amit a vajda Bastáról izent, hogy t. i. Basta egyetért B. Endrével, sőt attól ajándékot fogadott el: bár a gyanúnak semmi alapja sincs, mivel azonban az oláh követek erősen ragaszkodnak fejedelmök vádjához s magok is megerősítik; jó lesz mindenesetre »still und dextre« a dolog mibenlétét kipuhatolni. — Ehez csatolva fogalmazványban (1599. oct. 4.) jegyzetek a tanácsosok: Rumpf, Trautson, Hornstein és Megger üléséből. A császárnak tetszik az erdélyi ügyben a tanácsosok véleménye. Az »oláht« mindenesetre fönn kell tartani. Fölmerült a kérdés, vajon nem kéne-e valakit Malaspina mellé küldeni. Ugyanaz napi tanácstól: Malaspinának nem kell azt izenni, hogy B. Endre hűsége kimutatása végett küldjön segélyt a császári sergekhez, miután ezt kivánni nem lehet. — Valakit Malaspina mellé küldeni nem tanácsos, de meg nem is volna kit »mit einem Hungern hat's seine bedenggen,« Ungnad, a kit el lehetne küldeni, vallása miatt sem alkalmas. — A vajdának adandó pénzt, 100 ezer tallér egy negyedét, 25 ezer tallért Kassán kéne deponálni, s azonkívül a m. kamarát fölszólítni, vajon nem tudna-e a Ruber idejében elzálogosított javakra pénzt eszközölni? hogy e 25 ezer tallér kiteljék. A többinél a császár s a tanács megmaradt. S ami Erdélyt s az oláht illeti, azt Mátyás főherczeggel is közlendőnek vélik. (Bécsi államlt.).

[1]) L. Törvények és Irományok LXI.

[2]) Bocskaynak nov. 16-iki levele Bécsben a titkos ltárban.

[3]) L. Törvények és Irományok LX.

Rudolf, ki erről napokkal utóbb értesült, Pilsenből novemb. 6-áról írja Bocskaynak, hogy miután az oláh elvetette a koczkát, megkísértendő a háborút a bibornok ellen, nem levén békés kiegyenlítésnek többé helye, menjen be Erdélybe a császár érdekei képviselése végett [1]).

Ezt a koczkát pedig Mihály elébb elvetette, mint a császár várta [2]). Jól tudta, hogy a vajda oct. 18-ára országgyűlést hirdetett, melyen a császárral a kiegyezést hivatalosan szóba hozandja, s hogy ezenkívül a hadfölkelést is elrendelte. Úgy hitte, hogy vállalata sikerét csak azzal biztosíthatja, ha megelőzi a bibornokot. Különben is a császár pénzén kitartott hadai harczkészen álltak s bármely pillanatban könnyű volt azok összehívása. A mint hát hozzáfogott az előkészületekhez, egyes ügynököket küldött a szászokhoz s különösen a székelyek közé, hogy amazokat beütésére előkészítse, ezeket pedig régi szabadságaik emlékének felidézésével forradalomra s a Báthoryak ellen boszúra ösztönözze [3]). Aztán kiadta a rendeletet, hogy Ploesthez gyűljenek az egyes csapatok, melyek közt sok volt a magyar, székely, a csapat parancsnokok pedig

---

[1]) L. Törvények és Irományok LXIII. d. e.

[2]) Rudolf császár Pilsen oct. 26-iki levelében Mátyás főherczegnek írja, hogy nemcsak a főherczeg oct. 20-iki leveléből, de egyéb módon is megértette s tudja az oláh vajda veszélyes helyzetét, s ezért hajlandó volna őt akkora pénzösszeggel megsegítni, a mekkorát a főherczeg is javasol. Mivel azonban jelenleg erre nem képes, »sinthemal von dem geldt wasz der Ungnadt erhandelt haben möchte« más elkerülhetlen kiadásait is födöznie kell, ezért megmarad utóbbi határozata mellett, hogy t. i. a vajda a neki ígért 100 ezer tallér segélynek most csak egy negyedét, 25 ezer tallért kapja. Ez összeget bármikor felveheti a vajda követe Kassán; a felső-magyarországi hadi fizető mestert ő (a császár) ez értelemben utasítá. Marinót, ki az oláh követtel fog menni, hogy Mihály vajdával személyesen beszéljen az ő (a császár) nevében és szándékáról — jó lesz, ha a főherczeg sietteti. A kísérésről Bastának s Székely Mihálynak már parancs küldetett s vagy egyik, vagy másik fog ez értelemben intézkedni. (Cs. és kir. áll. lt. Bécs Hung.). Ez a 100 ezer tallér volt az erdélyi vállalat egyik díja. Egyes részleteit már korábban felvette. Kitűnik ez Ungnadnak 1600. jan. 31-én a császárhoz irott leveléből.

[3]) Szamoskőzy II.

jobbadán magyarok voltak: a gergiczei csapatok kapitánya Makó György, hadnagyai Tárkányi István, Tamásfalvi János, Nagy Demeter, Kiss Gergely; a floresti katonák kapitánya Nagy Bálint, hadnagyai Horváth György, Kis János, a beszliák hadnagya Petneházy István. A zsoldosok pedig a ráczok, kozákok, hajdúk s a kurtányok valóságos kelet-európai nemzetközi serget mutattak [1]). E készülődésre vonatkozólag Mihály azt híresztelé, hogy mint a múlt évben Bolgáriát akarja véletlen támadással megsarczoltatni s egy bízalmas emberét Bánt el is küldé Endréhez kinyerni tőle az engedélyt ezen hadjáratra — ki aztán, hogy e vajdához egymásután küldött három követsége: Csomortányi, Sennyey, Kornis megnyugtató válaszokat hoztak, ágyúkat, lőport, dobokat, zászlókat küldött neki. S mikorra minden el volt rendelve, oct. 11-én Mihály hadait felállíttatá részint Ploest előtt, részint a városban a piacztól egészen lakásáig, kiment közibök s megeskette őket, »hogy minden útaiban jelen lesznek vele, főképen a mostani útban igazak és hívek lesznek« s kezet fogott velök. Oct. 15-én egy péntek napon kiadta a parancsot, hogy megindúljanak.

A bibornok-fejedelem ezalatt felkonczolt testvére számára koporsót faragott s emléket készíttetett. Oct. 18-ára együtt voltak a rendek s meg is nyitotta a gyűlést a fejedelem. A Malaspinával folytatott alkudozásokat a rendek elé terjeszté s azok ezt és az alkotandó törvényeket tárgyalásba vették. Ez napon Mihály már Bodola és Prásmár közt állott táborával. Makót, Thamásfalvit, Dömölyit és Havasallyt a székelyek közé küldé, hogy gyűjtsék őket össze s ígérjék meg régi szabadságaik megújítását. Oda hívatta a brassai oratort Hirschlert s ezzel levelet íratott a bibornok-fejedelemnek, hogy azon a vidéken minden csöndes. A posta 20-án érkezett meg Fejér-

[1]) Kulcsárféle Krónika 89., 90.

[2]) A Trausch-féle Krónika 147. V. ö. a Czauk Simon Krónikájával 118-ik l. A Kulcsár-féle Krónikának ez a mars routája: oct. 14. táborba szállás, oct. 15. elindúlás, oct. 17. Béldi rétje, oct. 24. Prásmár, oct. 25. Szunyogszeg, oct. 26. Fogaras, oct. 27. Szeben. Különben nagyon nehéz feljegyzésein elindúlni, mert ő nem a hónap, hanem a hét napjait (hetfő, kedd) jegyzé fel, s csak 2 fix pontja van: a Csomortányi bejövetelnek szombatja oct. 9. s a csata napja oct. 28.

[illegible] a levelet [illegible] de minthogy [illegible] Hanem [illegible] hogy dúl- [illegible] másnap jutott [illegible]

[illegible] A fejedelem még [illegible] futárokat [illegible] maga megindúlt a [illegible] vajdának is. [illegible] — [illegible] könnyen elnyerheti [illegible] Mihály kezébe [illegible] már egyesül- [illegible] nyomult elé. A [illegible] kiegyenlitést. s oct. [illegible] a differentiák [illegible] uton találkozott [illegible] császárom ő felsége [illegible] már túl volt Fogarason. [illegible] levelet hozzá. de ez sem [illegible] volt Szebentől. [illegible]

Miért [illegible] bibornok ellen, kérdé a nuncius. [illegible] már csaknem meg

[illegible] L. Törvények és Ir[illegible] LXII. sz. Ezt a levelet Székely Mihály szathmári parancsnok [illegible] küldte meg a császárnak, jelentvén, hogy az oláh vajda levelét ő felségének megküldvén. hogy kiegészítéseül ezeknek a maga tudósitásai teljes hitelüek legyenek, bizonyos emberét küldötte kémlelés végett Gyula-Fejérvárra, aki onnan őt miről tudósitá. ime elküldi. ő maga (Székely) holnapután az erdélyi határra vonúl »zu einem Schein« és hogy Mihály vajdába bátorságot öntsön (dem M. vayda ein herz zu geben), s ott csendesen viselvén magát, bevárja ő felsége további parancsait. Ha Mihály vajda »sein viernemen (Vornehmen) vollenden« akarná, neki (Székelynek) nehezére esnék a segélyadás, mert semmi drabantjai, semmi huszárja nincs, csak 100 archebusier s az a kevés német knecht, a kikkel a határra vonúland Az eseményekről különben tudósitani fogja ő felségét. (Eredetije — németül Székely Mihály kezével — a bécsi cs. és kir. áll. ltárban).

van kötve a béke ő felsége s a bibornok közt. — Három okból felelé a vajda, mert nekem ő felségétől erre 14 parancsom van, melyeket elémutathatok, s ezenkívül a töröktől is engedélyt kaptam rá. Mert tudom, hogy a lengyelek, moldvaiak s erdélyiek közt szövetség van, hogy a két császár közti nagy küzdelemben semlegesek maradnak; s harmadszor mert a bibornok megírta nekem, hogy hagyjam el országomat, különben a török fog abból kizavarni [1]). Különben e közvetítés is eredménytelen maradt. A vajda egyetlen feltételt tűzött ki: mondjon le Endre a fejedelemségről, s minden a mit Malaspina elért, annyi volt, hogy ez fegyverszünetet engedett a következő éjszakára.

Rácz János, a vajda volt titkára, kit ez magyar katonái közvetítésére szabadon bocsátott, még ezen éjjel átszökött a fejedelemhez s részletes közléseket tett a vajda hadairól. Másnap korán reggel mégegyszer Malaspina átment a vajda táborába rábírni őt, hogy egyenlítse ki az ügyet keresztyén vér ontása nélkül, de ismét eredménytelenül. 9 órakor Szent-Erzsébet és Sellenberck közti téren kezdetét vette az ütközet, mely délután 4 óráig tartott. A vajda sergei kétszer futamodtak meg, de a fejedelem nem tudta felhasználni ez előnyt, igen korán menekült, s midőn Kornis és Ravazdy elfogattak, a csata sorsa eldőlt. Ez utóbbi azonnal felkonczoltatott, de Kornisnak semmi bántódása se lett. Az erdélyi tábor egész éjjelig együtt maradt, de akkor minden készletet hátra hagyva megszaladt. A vajda roppant zsákmányra tett szert: a sátrak, hadi készletek, 45 ágyú, sok öltözet, ló. Az erdélyiek közül 2927 halottat olvastak meg a csatatéren s ezernél többet fogtak el. Kézre került Rácz János is, kinek aztán a vajda kezét, lábát levágotta s a megcsonkított törzsöt úgy hagyta kinlódni késő estig [2]). Megölette utóbb Iffjú Jánost is a vajda unokaöcscsét.

---

[1]) Bocskaynak maga Malaspina beszélte el azt, mint nov. 16-iki levelében írja.

[2]) L. Törv. és Irományok LXIII. a. b. Ungnad nov. 6-iki jelentése szerint 3027 ember esett el, köztük az előkelő nemesség legnagyobb része. Az évkönyvírók szerént Kornis önként állott át.

A bíbornok Moldvába akart menekűlni. Híveinek az a kis csapata mely vele ment, utolsó emberig kétségbe esett védelmet fejtett ki, de hasztalanúl. Már csaknem elérte Moldvát, midőn Naszkalát hegyen a moldvai határon, a székelyek felismerék, s visszaszerzett szabadságuk utolsó akadályát is el akarván hárítni, oct. 31-én meggyilkolták [1]). S ezzel a hosszú török háború legeszesebb, de egyszersmmind legmerészebb és legkövetelőbb kalandora Erdély urává lett.

[1]) L. Törv. és Irom. LXIII. c.

TÖRVÉNYEK ÉS IROMÁNYOK.

I.

1596. nov. 30.—decz. 8.

A fehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus dei gratia Transsylvaniae, Moldauiae, Valachiae transalpinae, et Sacri Romani Imperÿ princeps, partium regni Hungariae dominus, et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniversis, quod fideles nostri spectabiles et magnifici nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni Transsylvaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum in generalibus eorum comitijs, ad festum diui Andreae apostoli, hoc et vltimum diem mensis Nouembris praesentis, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo sexto, in ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt Serenitati nostrae, et praesentauerunt quosdam infra scriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime ut nos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes, nostrum illis consensum praebendo beneuole acceptare, approbare ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsylvaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subie

tarum in generalibus eorum comitijs ad festum diui Andreae apostoli hoc est vltimum diem mensis Nouembris anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo sexto in ciuitate nostra Alba Julia celebratis conclusi.

(1.) Kegyelmes urunk fejedelmünk, adja felséged kegyelmesen ez mostani közinkben küldött izenetiben előnkben, hogy miolta közönséges akaratból az keresztyénség mellett az pogán ellen fegyvert vontunk, az úristen minémű jó successussal áldotta légyen meg az felséged gondviselését, fáradságát, és az mi igyekezetünket, munkánkat, ígírvén felséged most is, hogy valamire isten felségedet vezérlené, kísz volna felséged ennek utána is az keresztyénségért, és magunk, hazánk megmaradásáért, javáért mindent mivelni.

Intvén felséged kegyelmesen minket is, hogy meggondolván, miben az dolog járjon, és mit kívánjon tőllünk, úgy szóllanánk végezvén felőlle, hogy ezután is felséged minden ehez való gondviselésekre elégséges lehetne.

Azért hálákat adunk az szent istennek minden hozzánk való jó akaratjáról, ki felségedet véllünk együtt hazánknak ilyen tempestasiban megtartotta. Kírjük ű szent felségét, hogy ez után is felségedet véllünk együtt megtartsa, és minden erre való indulatunkat, igyekezetünket megáldja, és úgy formálja, ki ű szent felségének nevének dicsíretire, hazánknak javára, magunknak jó emlékezetünkre és az keresztyénségnek progressusára lehessen.

Az felséged gondviselését, nyughatatlanságát és sok fáradságát, munkáját a mi nézi, azt fejenként tudjuk, és felségedtől ezután is azont várjuk. Hiszszük is, hogy felséged, mint eddig, ezután is semmiben, valami lehetséges, meg nem fogyatkozik az keresztyénségnek és nekünk, kit mi is felségednek mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek meg szolgálunk.

(2.) Az hol penig kévánja felséged ehez való segétségünket, arról is eleget szóllottunk, és noha magunknak és szegénségünknek sok szántalan külső belső fogyatkozásit látjuk, kiket jól tud és ért felséged, mindazáltal hogy ezben is az mi jó szűvünket hűségünket és engedelmességünket declaráljuk,

az mennyébe mostani időben való állapatunk engedte, nem akartunk az felséged kévánságának megfogyatkozni.

Igírünk azért felségednek udvara népe tartására és egyéb szükségére kapuszám szerént kilenczvenkilencz pénzt, és huszonöt pénzt, ez jövendő szent Gergely pápa napjára beadni.

Az praesidium tartására pedig rendeltünk kapuszám szerint egy forintot és hetvenöt pínzt, mely summának egy forintját ez jövendő kis karácson napjára, az hetvenöt pínzt penig ad festum purificationis végeztük be szolgáltatni.

Mely terehviselésre az székely uraink atyánkfiai is ígírik magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerint.

Az magyarországi uraink atyánkfiai is az meghagyott napokra az ű módjok szerint ez két adót beszolgáltatják.

Könyörögvén felségednek, hogy tudván külső belső fogyatkozásinkat, mostani állapatunkat, ezt fogadja kegyelmes szemmel és vegye elég neven tőllünk; ezután is, valamire elegek leszünk, nem akarunk felségednek és magunknak, hazánknak semmiben megfogyatkozni.

(3.) Az ravatlan és egyéb helyek is, városok, kik ezelőtt való articulusokban nevezvén vadnak, és kik ezelőtt is az praesidium tartásra rendeltetett pénzben contribuáltanak, ez mostani adóban is, minden afféle helyekre valami az előbbi reájok kötött summa szerint esnék, az szerint fizessenek.

De értvén bizonyoson Szavátha nevű falunak, ki Marosszékben vagyon, annak az summának, kit az praesidium tartásra való pénzbe reájok vetettünk volt, elégtelen voltát, tizenöt forintra szállítottuk.

Kis-Csergeden Kiküllő vármegyében az mely summa volt, nyolcz forintra hagytuk.

Dethrét Thorda vármegyében öt forintra.

Bethlenben az ravatlan portiók fizessenek tizenhat forintot.

Tekintvén Bánffi Hunyadjának útban létét és had miatt sok fogyatkozását, ötven forintra szállítottuk.

Egerest penig száztíz forintra hagytuk.

Kolosvár adjon hatszáz forintot.

Király-Újfalu Kolos-vármegyében adjon negyven forintot. Fekete Marus székben adjon huszonnégy forintot.

(4.) Továbbá noha az elmúlt utólszori kolosvári gyűlísben elvégeztük volt, hogy Theke Ferencz uram és atyánkfia számot vetvén az exactorokkal, ő maga is az országnak minden perceptiójárúl számot adna:

De miért hogy értjük mind Theke Ferencz uramtúl s mind egyéb atyánkfiai relatiójokból, minémű méltó és bizonyos okok miatt nem mehetett az ő számvétele az exactoroktúl véghez, végeztük, hogy minden rendbeli exactorok mind Erdélből, mind Magyarországból, kik az praesidiumra való pínzt Theke uram tisztviselésébe participálták, ez jövendő vízkereszt napjára Kolosvárra menjenek, és kétszáz forint bírság alatt, kit Theke uram ezen articulus ereivel minden remedium nélkül egy viceispán és szolgabíróval megvehessen, és kinek két része Theke uramé, harmada az ispánoké legyen, számot adjanak. Mely így véghez menvén, tartozzék Theke uram ez jövendő gyortyaszentelő Bódogaszszon napjára ugyan Kolosváratt Szentpáli János uram, thordai kamora-ispán János deák, Kolosvári Márton deák, vagy ha ő betegségétől nem érkeznék, Kakas István, Lukács deák és Gyerőfi János Gyerővásárhelyi előtt, az széköly uraink közzűl penig Várfalvi János, az szászság közzűl beszterczei Budaki János előtt tartozzék minden perceptiójárúl számot adni. Mely mi számvevő atyánkfiai az mint ezt peragálják, ez jövendő gyűlísre az országnak reportálják.

(5.) Macskási Péter atyánkfiának azonképpen minden rendbeli exactorok ugyan vízkereszt napjára Kolosváratt ez feljűl megírt büntetés alatt számot adjanak. Ő is penig ismég gyertyaszentelő Bódogaszszony napján tartozzék az országtúl arra választatott feljűl megírt számvevő atyánkfiai előtt ugyan Kolosváratt számot adni kit az számvevők azonképpen ez jövendő gyűlísre ez országnak reportálják.

(6.) De miért hogy panaszolkodnak egynéhány vármegyékbeli exactorok, hogy noha ezelőtt való gyűlísekben felséged tetszéséből elvégeztük volna, hogy mind az felséged jószágából, mind urakéból, s mind egyéb helyekről az adó az exactorok kezébe administráltatnék, mindazáltal az tisztartók

sok helyeken ennek exactiójára őket be nem eresztenék, sőt az parasztság is reájok támadna, kiért ezt nem exigálhatnák, az praesidium tartására fogadott népnek nagy fogyatkozásokra: tetszett azért, hogy ha valamely nemes ember avagy tiszttartó, akár ki légyen, ő maga az exactorokra reája támadna, avagy mást támasztana, azon vármegyebeli ispán ezféle nemes emberen, vagy tiszttartón, ezen articulus ereivel absque omni juridico remedio, egy viceispán és szolgabíróval, comperta tamen rei veritate, mox et de facto kétszáz forintot vehessen; ha pedig kétség volna afféle nemes emberhez avagy tiszttartóhoz, coram eisdem vice comite et judice nobilium, sola sua in persona, super immunitate juráljon, ha jurál, immunis legyen, ha nem jurál, az pénán rajta maradjon, melyet nem az szegínségen, hanem az nemes embernek avagy tiszttartónak saját ő magok marhájokból vegyenek meg rajta.

Ha paraszt ember tenne támadást, akár ki jobbágya légyen, rescita sufficienti rei certitudine, proscriptus legyen, és az ispánok, királybirák mint akármely malefactort persequálják és felakasztassák.

Egyéb adó szedésekben is ezen rendtartás és büntetés observáltassék.

Az székely földön is azonképpen minden adó ezen móddal exigáltathassék.

(7.) Az mint ezelőtt is felséged könyörgésünkre kegyelmesen megengedte vala, hogy az pusztáknak adajok, kik tűz, halál, vagy török tatár miatt elpusztúltak, defalcaltatnék, könyörgünk felségednek, most is ezről való végezésünket tartsa meg ereiben, és parancsolja meg minden felé az exactoroknak, hogy ők is ahoz tartsák magokat az adó szedésbe.

(8.) Az limitatio minden helyeken az előbbi végezésünk szerint obseruáltassék.

(9.) Adták értenünk, hogy az gonosztívők minden felé igen megsokasúltak volna, nemes házakra mennének, embereket ölnének, tolvajlanának, orzanának, és egyéb gonoszságokat cselekednének; kiről végeztük, hogy az ispánok és királybírák az előbbi articulusok tartása szerint minden helyeken az gonosztívőket kergessék és érdemek szerint kedvezés nélkül megbüntessék.

(10.) Könyörgünk felségednek, hogy az előbbi régi végzések és jó rendtartás szerint felséged az nemességnek háza szükségére sót adasson.

(11.) Az ispánok és királybírák minden helyeken, az hol kévántatik, hídakat és sáros helyeket az előbbi végezés szerint és büntetés alatt megcsináltassanak.

(12.) Történnek ilyen dolgok is, hogy némely nemes ember más nemes ember szolgája lészen, és gyakorta az urát szokott ideje előtt búcsúvétlen elhagyja, főképpen ez oka, hogy nem volna az elhagyásnak semmi büntetése. Miért, hogy penig az paraszt szolgákat az előbbi végezések szerint dijastól szokták vissza venni: tetszett, hogyha valamely nemes ember szolga az urát ideje előtt ennek utánna elhagyja, reá citáltatván az ura az székre azféle szolga in prima sede halott díján soli actori cedenti maradjon, kit az ispánok tizedéért, kilenczedéért mindjárt vlteriori appellatione et omnibus iuridicis remedijs denegatis megduljanak rajta.

Az kik penig ezelőtt ezféle nemes emberek az had kezdetitől fogva más nemes ember szolgái löttek, és urokat ideje előtt elhagyták, miért hogy végezés volt ezelőtt felölle, hogy senki ezféle szolga had előtt urát el ne hagyhassa, végeztük, hogy az ura meghitt személye által azféle nemes ember szolgát visszahíjon; ha vissza jő, tartozzék az ura absque omni poena visszafogadni; ha nem jőne, reá citálván az ura az székre, az feljűl megírt mód szerint ugyan holt díján maradjon.

(13.) Az minémű kártételek az székelységen az fő népeken az lófejektől, drabantoktúl és kösségtől ezelőtt való időkben estenek, azokról az kapitánok és királybírák mindjárást az előbbi articulusok tartása szerint törvént és executiót szolgáltassanak.

(14.) Tetszett ez is, hogy minden városokon akár minémű rendbeli adósságok vagyon, mindeneknek kötés leveleknek continentiájok szerint minden rendiben inpendáltassék az satisfactio; kit ha az biró nem exequáltatna tizenötöd nap mulva, azon városbeli vagy falubeli embert tarthassanak érette.

Az szászság között legyen efféle satisfactio hat hétre az ő libertások szerint.

(15.) Látván az mostani időnek állapatját, ki vigyázást és kiszen való lételt kévan, végeztük azt, hogy minden nemes ember az előbbi articulusok tartása szerint minden hadakozó szerszámmal, éléssel, népével oly készen legyen, hogy valahova az szükség mutatja, fogyatkozás nélkül indúlhassanak.

Az kik penig ezen nemesség közzűl itthon maradtak, és az hadban el nem mentek volt, azokat az ispánok és királybirák halogatás nélkül megtudakozzák, megcircálják, és az kik honnmaradásoknak elegedendő okát nem adhatnák, regestumban ő felségének küldjék írva.

(16.) Panaszolkodnak ezen, hogy némely helyeken az ispánok az tábor után való ílés vitelt fizetésért megengedték volna, vagy felszedvén magok számokra házokhoz vitették volna, kiről végeztük országúl, hogy minden vármegyék két arra rendelt atyánkfia által megcircáltassanak, és ha valamely főispán és szolgabiró ezfélében találtatnak, és elegendő s miltó okát nem adhatják, az főispánon két száz gírát, az viceispánon pedig és szolgabírán száz gírát dúljanak mox et de facto érette.

(17.) Miért hogy ez napokban az idő azt hozta volt, hogy fel kellett volt az szeginségnek is egyrészét vennünk, jelentik hogy voltak affélék, kik az szeginséget pinzen megsarczoltatták, némelyek penig szolgálattal, és úgy eresztették haza. Tetszett ez is, hogy ezt is megcircálván, ha ispán cselekedte, kétszáz gírán, ha utánna való embere, szolgája cselekedte, szász gírát vegyenek ezféle viceispánon, szolgabírán, vagy szolgán. Azfelett, az mit az szegín emberen vött, azt is megadassák neki vélle. Ezféle gíra penig az vármegye szükségére conuertáltassék.

Ha az ispánokon, viceispánokon, szolgabírákon kívűl, ha ki más nemes ember cselekedte volna ezféléket, ugyan száz gírán maradjon.

(18.) Könyörgünk felségednek, hogy az miképpen mindenekben felséged kegyelmesen viselte magát hozzánk, ezben is ezent mutassa meg, hogy az kinek mi törvénye lött, annak executiója is legyen, holott héjában valónak itíljük az törvént, ha executiója nem lészen.

(19). Miért hogy az minémű helyen Várad vagyon, ez mostani időben kiváltképpen való épétést kíván, végeztük, hogy Közép-Szolnok és Kraszna-vármegyében mind az ő felsége, urak és nemesség jószága személy válogatás nélkül Várad éppétésében minden segítséggel legyen, valamikor az váradi kapitán uraim által requiráltatnak felőlle; ha különben cselekednének, ő felsége per omnia oportuna remedia reá kínszeríttesse őket.

Nos itaque praemissa supplicatione fidelium nostrorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsylvaniae et partium regni Hungariae clementer exaudita, et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso Serenitati nostrae praesentatos, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, nostrumque illis consensum praebentes, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos beneuole, quod praemissa omnia, in omnibusque punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quospiam ubique per ditionem nostram firmiter et inuiolabiliter obseruari faciemus, imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in ciuitate nostra Alba Julia, die octaua mensis Decembris, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo sexto.

(P. H.) Lecta.

Eredetije az erd. múzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Art. Diaet. Trans. Tom. II.).

II.

1597. márcz. 12.

Meghivó a fehérvári országgyűlésre.

Sigismundus dei gracia Transylvaniae, Moldauiae, Valachiae transalpinae et Sacri Romani Imperii princeps, Partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. Fide-

libus nostris prudentibus et circumspectis magistro ciuium, judici regio, villico iuratis ciuibus et toti communitati Saxonum civitatis et sedis Cibiniensis salutem et gratiam nostram. Emerserunt ardua quaedam negotia ad publicum patriae statum nostrae spectantia, ob quae ex consilio et sententia fidelium dominorum consiliariorum nostrorum nobiscum constitutorum, fidelibus nostris dominis regnicolis trium nationum Transilvaniae et partium dicti regni Hungariae ditioni nostrae subjectarum comitia generalia ad diem dominicam proximam post festum beati Georgii martyris, hoc est ad vigesimum septimum diem mensis Aprilis proxime affuturum, Albae Juliae indicere et celebrare decreuimus, quo tempore de rebus publicis ea quę ex vsu omnium erunt proponemus, ac de ÿs una vobiscum et alÿs fidelibus nostris mature deliberabimus. Proinde vobis harum serie committimus et mandamus firmiter, vt acceptis presentibus, vos quoque ex ciuitate et sede illa Cibiniensi octo ex fratribus vestris, viros graues et vsu rerum authoritateque pollentes ad diem praescriptum Albam Juliam, ubi nos quoque deo duce personaliter aderimus, cum plenis mandatis, tractandorum et concludendorum negotiorum gratia vna cum magistro ciuium et judice regio vestris mittere et expedire debeatis et teneamini, aliis etiam quicunque eisdem comitiis interesse voluerint facultate oblata. Secus non facturi. Datum in oppido Galgocz die duodecima mensis Martii Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo septimo.

Sigismundus Princeps mp.

Stephanus Josica cancellarius mp.
Lucas Váradi secretarius.

(A fejedelmi nagy pecsét helye)

Jegyzet. Ugyanennek megvan egy másik példánya a szász nemzeti levéltárban, Újegyházszékhez írva, mely ezzel teljesen egyező, csakhogy a »magistro ciuium« a szövegből mindenütt hiányzik s Szeben helyett Újegyház van.

Eredetije fél ívre, a lap szélében patens formában írva, a szász nemzeti egyetem levéltárában a. a. 1597, nro 1420 és 1435.

III.

1597. márcz. 20.

Rudolf tanácsurainak jelentése.

Extract und Bericht der Sibenbürgischen, Wallachischen vnd Bulgarischen Sachen.

(Az erdélyi fejedelem maga személyesen, továbbá oláh és bolgár követek jártak ő felsége a császárnál nem régiben, segélycsapatok s pénzbeli segedelem kieszközlése végett. Ő felsége meg is ígérte, hogy a következő május hó végeig 4000 gyalogot és 2000 lovast küldeni fog. — Ami a pénzbeli segélyt illeti, ő felsége azt határozta, hogy ezen hadak lesznek tartandók, melyek föladata lesz azon helyeken s szorosokon, hol a törökök s tatárok Magyarországba szoktak rontani, őrt állani; s ép ezért a pénzsegélyt ő felsége egyenest Oláh- és Bolgárországba küldi, kikötvén azt, hogy az ezen segélyből tartandó csapatokat, ha a szükség úgy hozza, az erdélyiek is használhassák, kiknek különben ő felsége a felsömagyarországi s egyéb harczosok által is segedelmet fog küldeni. — Másfelől ha erdélyiek és oláhok az ellenség részéről biztosságban levén, a veszély ő felsége birtokait fenyegetné, különösen a mi Egert illetné, tartozzanak erdélyiek és oláhok ő felségének — tehetségök szerint — segítségére sietni.

E császári resolutióval lön úgy az erdélyi fejedelem, mint a többiek elbocsátva, tudtokra adatván, hogy a jövő húsvétkor tartandó erdélyi országgyülésre ő felsége követeit küldvén, pénzzel és utasítással ellátja a teendőkre vonatkozólag.

[Ezek elörebocsátása után az irat szövege következőleg hangzik]):

Hierauf sein der herr Bischoff von Wardein vnnd herr Adam Gall Poppel alls abgesandte berait nach Sibenbürgen geordnet, vnnd ist dennen mit seiner Auspuhrung beuolchen worden;

Erstlichen sich in allen der vorigen kais. resolution zu accommodiren, vnnd dem fürsten in Sibenbürgen sowol desselben landts ständt vnnd anderen abgesandten von Ir Maiestät täglichen praeparation zum krieg wider den Türggen vnnd der

verhoffenden starckhen auszlendischen hülffen guette vertrösstung zethuen.

Wann der Fürst in Sibenbürgen vnnd dessen landtständt neben dem Volck, wider ein sondere geltthulff praetendirn, sollen die abgesandten solches mit dem ablainen, das Ir Maiestät diszmalls nit weniger als vor ainem Jar beschehen sey, bey inen thuen werde; dann ob sÿ gleich ire gellthülf auf die Wallachen zuwenden vermainen, so hetten es doch consequenter sÿ die Sibenbürger sowoll als die Wallachen so lang der feindt derselben endten aufgehaltten wirdet, zuegemessen, vnnd sich daherro umb souil weniger zu beclagen.

Souil dann die hülf in die Wallachey so von Ir Maiestät geltt dargab in Bestallung gericht werden solle, anlangt, da seye zu wissen, das gleichwol dieselben wallachischen abgesandten alhie 6000 mann, irer vmbligunden ortten völcker inen den summer hindurch alls auf 6 monat zu vnderhalten begert, dennen seÿ aber von Ir Maiestät nichts benennt, sonder sÿ allein auf berürtten landtag, vnnd Irer Maiestät ferrern erclährung vertrösst worden. Ob nun wol die ferndige pare geldthulff sich auf $\overline{24}^{m}$. (24,000) taller, monatlichen erstreckht hat, so sollen doch die abgesandten in der tractation mit den Wallachen starck an sich halten, vnd sehen ob die etwa anfangs mit vnderholttung 3 oder $\overline{4}^{m}$. (3—4,000) mann sich wollten contentiern lassen, da aber solcher fürschlag ÿe nit statt haben woltte, so mügen sÿ die abgesandten Ir Maiestät hülf vnnd bewilligung, gar auf die völligen $\overline{6}^{m}$. (6000) mann erclähren, doch das diese wallachische hülf aufs höchst beÿ den obbemellten monatlichen $\overline{24}^{m}$. (24,000) tallern verbleiben, vnd man von demselben gellt, solche anzall volck völlig vnderhaltten khünne.

Also solle auch desselbig volck vnder Ir Maiestät fahnen geführt, vnnd besoldt auch solches durch die abgesandten darauf abgehandlet werden.

Der heubter halber die solches volck führen, sollen die abgesandten vor entlicher hinein raÿszen zu Caschaw sachen mit dem von Teuffenbach veldtobristen daselbs

Oberhungern communiciern vnnd dessen rath vnd guettachten vernehmen.

Auf das dann auch bey diser vorstehenden bestöllung des volcks von Ir Maiestät wegen taugliche leut zugegen sein, haben Ir Maiestät derselben mustmeister in Ober-Hungern Erichen Lassota vnnd Hanszen Hödl hofdienner, neben einem musterschreiber, welche die muster vnnd zallung thuen sollen, genädigist verordnet.

Zu disem effect solle Lazarus Henggl handlszman in Wien in omnem euentum do es mit der bewilligung verstandtnermassen aufs höchst kummen würde, 48^{m}. taller (48,000) zu den ersten zween monatsoldten, theills jezt in parem gellt, vnnd das vbrig durch wexl nach Sibenbürgen richtig machen, vnd auf das dritte monat solle ebnermassen die gebüer durch wexl dorthin geordnet werden.

Mit den übrigen drey monatsolden, immassen diese hülff auf 6 monat angesehen sein solle, beruchet es auf dem, zum fahl die Wallachen mit Irer Maiestät kriegsvolck ober die Thonau seczen, vnd sich der endten wider den feindt gebrauchen werden, wellen solche die Bulgarn, irer erclärung nach selbst bezallen.

Wo aber solche vberseczung nit forgenuhmen werden soltte, so dann sein Ir Maiestät des genädigst erbuettens, solche vbrige dreÿ, vnnd also die völligen 6 monat, woferr man solches volck so lang bedurffen wurde, an denen ortten, da man im am gnöttigisten bedurffen wirdet, auch vnderholtten, vnd bezallen zu lassen.

Die abgesandten sollen inen auch eufrig angelegen sein lassen, auch souil imer (?) müglichen an allen ortten verhuetten, das sich die Sibenbürger vnnd Wallachen mit den Türggen nit in ein frid›n einlassen.

Beschlüeszlichen weill Ir Kaÿs. Maiestät gleich nachrichtung empfangen haben, wie sich ettliche von dem Tartter Han abgesandte beÿ dem Khönig in Polln befinden, vnnd sich gegen demselben aller hulf wider die Türggen, insonderhait auch disz offerirn sollen, wo inen von dem khönig nur mit 40^{m}. (40,000) fl. par geltt diszmalls geholffen werde, das sÿ

alszdann die Türggen mit macht angreiffen vnnd sÿ mit schwerdt vnnd pranndt verfolgen wöllen; sollen die abgesandten doch in still vnnd gehaimb alle mittl vnd weeg suchchen, ob durch die Wallachen, Moldawer vnnd Bulgarn (die sich selbst vor disem gegen Ir Maiestät erbotten, sÿ die Tarttern wider die Türggen in die rebellion zuebringen) souil erpracticirt werden khunde, das die Tarttern die $\overline{40}$ fl. (40,000 fl.) von Ir Maiestät annehmen vnnd hergegen mit irer macht vnnd gewallt aufstehen, vnnd demselben in sein dition vnd landt fallen wollten etc.

Actum Prag den zwainzigisten tag Martii anno etc. sibenundneunzig.

(Egykorú irat a bécsi cs. állami levéltárban. Hung.).

IV.

1597. ápr. 27.—máj. 12.

A fehérvári országgyülés törvényei.

Nos Sigismundus dei gratia Transsylvaniae, Moldauiae, Valachiae transalpinae, et sacri Romani imperÿ Princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques, et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod spectabiles et magnifici, generosi nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transsylvaniae, et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitÿs ad dominicam proximam post festum beati Georgÿ martyris, hoc est vigesimum septimum diem Aprilis anno domini millesimo, quingentesimo, nonagesimo, septimo, in ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt Serenitati nostrae et praesentauerunt quosdam infra scriptos articulos, in eisdem comitÿs, paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos. Supplicantes nobis humilime, ut nos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum illis consensum praebentes beneuole acceptare, approb

ratificare, et confirmare, et tam nos ipsi conservare, quam per alios quospiam ubique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli fidelium regnicolarum trium nationum regni Trassyluaniae, et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitÿs, ad dominicam proximam post festum Beati Georgÿ martiris, hoc est vigesimum septimum diem mensis Aprilis, anno domini millesimo, quingentesimo, septimo, In ciuitate nostra Alba Julia celebratis conclusi.

(1.) Miképpen minden üdőbe kívántuk, hogy az úristen felségeddel együtt sok boldog üdőket engedne érnünk, áldjuk az ő szent nevét, hogy ő istensége ez mostani gyülésünket is békével adta érhetnünk, könyörögvén ő szent felségének, hogy ezután is meghallgatván ő szent felsége ebben való áitatos könyörgésünket, gyakorta való békeséges gyülekezetet engedjen felségeddel minekünk, mely ez mostani gyülésünkben felségednek hozzánk küldött fő emberi, tanácsi megjelentették az felséged kívánságát minekünk. Kinek első részében örüli felséged ekkédig való megmaradásunkat, ez mellett számlálja érettünk való fáradságát, és ígéri ezután is mindenben reánk való gondviselését, kegyelmes jó akaratját, utólszor kívánja felséged ez mostani üdőhöz képest felségedhez és az praesidium tartásra való segítségünket.

Azért az mi nézi békeséges megmaradásunkat, úgy vagyon kegyelmes urunk, az mint felséged számláltatja előnkben. Mert miulta az szent isten felségedet édes hazánkba fejedelmmé választotta, békeséges üdőben felséged aequo libramine törvényt és igasságot szolgáltatott közöttünk, háború üdőben penig valami az haza megmaradására az ellenség ellen kívántatott, abban is semmit nem praetermittált felséged. Mely felséged igasságban való törekedését és ellenség ellen való conatusát az úristen úgy meg is áldotta, hogy az kik az justitiát szomjúhozták, azok megelégedtenek, az hazának pedig határi nem csak békével maradtanak, sőt még

azelőtt való üdőkben az felséged vigyázása és szüntelen való gondviselése által egyníhány helyeken kiljebb is vettettenek. Accedáltanak ehez az felséged fáradságos munkái, hogy valami deliberatió ő felségével az római császárral azután való dolgokról kívántatott, azt nem követi emberi által, hanem az elmúlt télen is ő maga személye szerént, magunk kívánsága kűvől, alkolmatlan üdőben oda fáradván tractálta, és mindent, valamit az mi közönséges jónkra, hazánknak békeséges megmaradására, állapatjára hasznosnak, szükségesnek ítélt, végezett az császárral ő felségével felséged. Mely felséged ekkédig való hozzánk jó akaratjáért, az mi jónkra munkálkodásáért, mi is ezelőtt is az mire elegek voltunk felségednek híven szolgáltunk, ezután is azon leszünk, hogy felségednek mi hozzánk való javáért hálaadatlanok soha ne láttassunk. Hogy pedig az úristen ekkédig felségednek dolgait szerencsésítette, ilyen meszsze útban is békeséggel hordozta, és egésségben nekünk meghozta, örűljük szívünk szerént, és az úristennek rajta nagy hálákat adunk, és könyörgünk ő szent felségének, hogy ezután is felségednek minden dolgaira szent áldásit bocsássa, és sokáig egésségben megtartsa közöttünk.

Az mi illeti az felséged propositiójának utolsó részét, úgy mint felségedhez és az praesidium tartásra való segítségünket, noha jól érti felséged külső és belső fogyatkozásinkat, mindazáltal felségedhez való szeretetünkből hűségünk szerént, felségednek reánk való gondviselésében nem akarunk megfogyatkozni.

Rendeltünk azért felségednek udvara népének tartására és egyéb szükségire kilenczvenkilencz, és huszonöt pénzt, az jövő Szent-István király napjára kapuszám szerént beszolgáltatni.

Az praesidium tartásra azonképpen kapuszám szerént ígérünk egy forintot és den. 75, melynek egy forintját ad primum diem Junÿ, az den. 75 penig Szent-Máthé apostol napjára ígérünk administráltatni, mely tereh viselésre az székel uraink is egyenlőképpen ígérik magokat, az szász uraink atyánkfiai is az ő módjok szerént. Az magyarországi uraink atyánkfiai is az feljűl megírt adókat az hagyott napokra kapuszám szerént administrálják. Könyörögvén felségednek, hogy

felséged látván az szegénségnek romlott állapatját, fogadja kegyelmesen tőlünk; ezután is valamire elegek leszünk, nem akarunk semmiben felségednek és hazánknak megfogyatkozni.

Az ravatlan és egyéb helyek is, városok, kik ezelőtt való articulusba nevezve vadnak, és kik ezelőtt is az praesidium tartásra rendeltetett pénzben contribuáltanak, ez mostani adóban is minden afféle helyekre, valami az előbbi reájok vetett summa szerént esnék, az szerént fizessenek az praesidium tartásra.

Az kik pedig ravásban nincsenek, summa szerént azok ennyit fizessenek:

Nagy-Almás adjon ötven forintot.

Nagy-Sajó adjon hatvan forintot.

Bethlenben az nagy portióról fizessenek tizenhat forintot.

Ofem-Bánya adjon negyven forintot.

Bánfi-Hunyadja adjon nyolczvan forintot.

Egeres adjon száztíz forintot.

Kolosvár adjon ötszáz forintot.

Királ-Újfalu Kolosvármegyében adjon negyven forintot.

Vizakna adjon száz forintot.

Maros-szék adjon tizenhat forintot.

Fekete, Marosszékben adjon nyolcz forintot.

Fejérvár adjon száz huszonöt forintot.

Abrug Bánya adjon százhuszonöt forintot.

Nagy-Bánya adjon másfél száz forintot.

Felső Bánya adjon százhuszonöt forintot.

Detreh Thordavármegyében adjon negyven forintot.

Nagy-Szent-Mihál adjon ötven forintot.

Gáltó adjon öt forintot.

Sina Fejér-vármegyében adjon húsz forintot.

Kis-Csiged adjon nyolcz forintot.

Fülepháza Biharmegyében adjon húsz forintot.

Az több ravatlan helyek is az elmúlt esztendőbe Kolosváratt celebráltatott gyűlésbe való rendelés szerént fizessenek.

(2.) Fizető mesternek pedig, miért hogy Macskási Péter atyánkfiát tovább az tereh viseléssel nem akarjak fáraszta-

választottuk Gyerőfi János atyánkfiát, azon állapattal és móddal, mint az több fizető mestereket.

(3.) Az minémű bizonyos restantiákat pedig Theke Ferencz uram az praesidium tartásra rendelt adóról az quietantia után bé adott, azoknak bé adminisztrálása módjáról így végeztünk, hogy minden vármegyebeli és székbeli ispánok és királbirák efféle restantiákat, az kik nálok felszedve volnának, ez jövő gyűlésre az országnak bé hozzák, és az mit fel nem szedhettek volna, felszedjék, és azonképpen bészolgáltassák.

Magyarországban penig az főispánok az viceispánokat és exactorokat reá kénszerítsék.

(4.) Az mely restantiák pedig Macskási Péter fizető mesterségében hátra maradtak, tetszett, hogy minden rendbeli adó sződők ad primum diem Augusti két száz forint birság alatt Enyedre jőjenek és akkor az ő perceptiójokról számot adjanak. Az mi pénz nálok lészen, azt Macskási Péter kezében adják, kit ismét Macskási Péter Gerőfi János kezében szolgáltasson.

A honnét pedig pusztaságnak miatta fel nem vehetnék, azt meg oculálván fide mediante documentumot hozzanak rúla, és Macskási is számba vegye, mely meglévén Macskási Péter akkori perceptiójáról és erogálásáról ez öszvegyűlésben számot adjon az előbbi végezésőnk szerént.

(5.) Az minémű számot pedig Maiadi Lászlónak az atyja Maiadi Mátyás perceptiójáról ugyanakkor Enyeden Macskási Péternek kellene adni, miért, hogy Maiadi Lászlónak oda kivaló foglalatossága akkorra való bejövését nem engedi, végeztük hogy Majadi László Macskási Péternek nem Enyeden, hanem ez jövő gyűlésben adjon számot.

(6.) Továbbá mivelhogy az üdőnek háború állapatja azt kívánja, végeztük, hogy mint ennek előtte ezután is minden ember személyébe és jószágáról mind lovagjával, gyalogjával és jószága huszadjával oly készen légyen, hogy valamikor az szükség kívánja és ő felsége parancsolja, mindjárt felülhessen, és oda mehessen, a hova kivántatik.

(7.) Az huszad nép felől pedig kegyelmes urunk, noha látjuk, hogy az szolgálatra elég alkalmatlanok és magunknak is igen káros: mind azon által az üdőnek állapatja nem szen-

vedi, hogy abban mostan valami jobb reformatiót találhatnánk. Hanem tetszett, hogy ugyan az előbbi rendtartás maradjon helyben, és mikor az szükség kívánja és ő felsége parancsolja, az mint ekkédig, felvegyük őket. Csakhogy ezen könyörgünk felségednek, felséged megtekintvén mind magunknak mind szegény kösséginknek sok fogyatkozásinkat, vegye kiválképpen való szüksége idején fel.

Azon is könyörgünk felségednek, hogy az székely uraink is ne ötödét, hanem miképpen mi huszadát tartozzanak jószágoknak felvenni, hogy ebben ők is velünk egyenlő terhet viselhessenek, minthogy minden szolgálatokat ekkédig velünk egyenlőképen praestáltanak, és ez után is praestálni ígérik magokat. De az huszadnépnek pénze készen az ispánoknál lévén, minden hóról hóra megmustrálván őket, hopénzek megadassék nekik, hogy az fizetetlenség miatt az hadból viszsza ne szökjenek.

(8.) Történnek ilyen abususok is, hogy az nemesség közzül sokan fő emberek és egyéb rendbeliek szolgáivá lesznek, kiknek noha semmi fizetések sem egyéb állapatjok uroknál nincsen, mind azon által szolgálni állnak, csakhogy az hadban menéstül immunisok legyenek. Kikről tetszett, hogy senki, egy nemes ember is, in eum finem, hogy az hadtúl immunis legyen, szolgává ne legyen; ha szolgává leszen tartozzék urával együtt az hadban menni. Ha pedig bizonyos szükség miatt az ura itthonn hadná, állasson elegedendő képebeli embert vármegye zászlója alá helyében. Efféle szolga rendet pedig az vármegye ispáni és királbírák székes helyeken az had után megczirkálják, és ha efféle szolgává lőtt nemes emberben az frausot manifeste deprehendálják, két száz forintot vehessenek az ispánok és királbírák rajta mox et de facto, nullo obstante remedio, ad tempus infra satis factionis fogva tartassék. Fizetett szolgák is, kik nemes emberek, tartozzanak sub eadem poena képekbeli embereket az vármegye zászlója alá állatni és tartani.

(9.) Miért hogy egyníhány rendbeli üdőtől fogva az terminusok nem celebráltathattanak, és sokaknak dolgok és igasságok indecise maradtanak, végeztük országúl, hogy ez mostani gyűléstül fogva addig, mig az úristen az terminusok szol-

gáltatásának idejít mutatja, az nova potentiákról való apellatiók, dos, paraphernum, quartalitium, tutela, zálogos és vinculumok vagy obligatiók, és az limitatiók, és az legitimum mandatornok nem observálásáról való causák is minden gyűlésökben continue megláttassanak, igy, hogy a kinek mással efféle dolgokról leszen pöre, itt Erdélyben az gyűlés első napja előtt nyolczad nappal, ha előbb lehet is, Magyarországban pedig tizenötöd nappal az aduersa parsot literis euocatorÿs legitime evocálhassa az gyűlésre. Holott mind az két fél öszve felelvén, ha kivántatik, vagy ad literas vagy ad humana testimonia második gyűlésre kibocsássák, melyet azon második gyűlésre reportálván, ugyannakkor törvénye legyen, és ulterioribus remedÿs denegatis exequáltassék. Ha pedig per non venientiában hadják magokat, azokra per non venit sententia adassék, kiben elsőben inhibitio adassék, [1]) de ilyen móddal, hogy az inhibens azon közelbik gyűlésre minden igasságát absque vlteriori prorogatione tartozzék producálni, és modo praemisso törvénye lehessen. Mely második gyűlésre is ha nem compareálna, végső sentencia adassék.

Ha mi efféle dolgok pedig az táblán és terminuson most processusban volnának, azok azon állapatban maradjanak, és az mint, inchoáltattak suo tempore akképpen decidáltassanak.

Az mit pedig vagy Magyarországban, vagy Erdélyben, az székek befoglaltak, ha az actor akarja, ott prosequálhassa, és onnét jöjön az gyűlésre appellatióba, és az breuis szerént ott determináltassék.

Az ispánok pedig és királbirák sub amissione officiorum törvént szolgáltassanak, ha csak egy ispán lehet is, hanem ha betegek vagy urunk dolgába foglalatosok volnának.

(10.) Az mely mezővárosok az nemességen potenciát exerceáltak, azok ha communitas képében az városból patrálták, az ő szokások szerént nem az vármegyére hanem directe az gyűlésre per literas euocatorias euocáltassanak, és felsé-

[1]) Ezen szavak: »kiben elsőben inhibitio adassék« példányunkból ki vannak ugyan hagyva, de olvashatók a Halmágyi-féle másolatban, valamint az 1610-diki beszterczei országgyűlési végzésekben, ahol ezen törvényczikk szóról szóra idézve van.

ged ítélő mesteri és assessori által, az breuis módja szerént, törvényt szolgáltassanak felőlök.

(11.) Ezelőtt való gyűlésünkben [1]) jól lehet az kulcsos és mezővárosbeli transmissiók felől úgy végeztünk volt, hogy minden nemzet az ő terminusán ítéltessék meg: de miért hogy ezt sok atyánkfiainak, főképpen nagy summában járó dolgokban, nagy fogyatkozásokra látjuk lenni: végeztük azért, hogy minden gyűlésen, mind egyéb üdőkben, valamikor az ítélő mesterek és assessorok törvént látnak, afféle vármegyebeli transmissiók indifferenter promiscue megláttassanak.

(12.) Ezt is értjük, hogy vadnak némelyek, kik ausu temerario az judiciaria deleberatio ellen két repulsiót tesznek és az executiókat igy turbálják. Tetszett azért, hogy efféle két repulsió felől is, kik az breuis processus alatt történtenek, felséged parti quaerulanti ítélőmesteri és assessori által törvént szolgáltasson, et nihilominus az mely judiciaria deliberatiót az két repulsiókkal turbáltak azban felséged az panaszló fél instantiájára brachium régalét adván melléje iuxta tenorem literarum adiudicatoriarum executiót szolgáltasson: ne legyen meglött törvényének executiójába való megbántása felől panaszolkodása.

(13.) Az miképpen felséged könyörgésünkre megengedte kegyelmesen, hogy az mely atyánkfiai életek vagy fogságok' bizontalan, azoknak jószágokat két esztendeig titulo defectionis senkinek ne conferálná, azt felségednek mint kegyelmes urunknak megszolgáljuk. De ugyan efféle megholt atyánkfiai jószágok eldonálásában még is ilyen difficultásink vadnak, hogy az kinek efféle jószágot felséged eldonál, az donatarius reá menvén az jószágra, mikor iktatja magát, az haeres vagy az vidua contradicál neki, kinek az donatarius megnem áll, hanem ugyannakkor vagy erővel bele megyen az jószágba, vagy, ha arra való ereje nincsen, felséged számára missilisekkel elfoglaltatja, vagy sequester kezéhez adatja. Melyekről még is könyörgünk felségednek, országunk régi megrögzött törvényét tartassa erejében, mely ez, hogy az donatarius az ő donatiójával procedáljon suis modis; ha contradicálnak neki, meg-

[1]) V. ö. az 1591. nov. 1-én tartott országgyűlés 8-ik art.

álljon annak, és az contradictiót törvénynyel prosequálják, missilisekkel törvény kivől tűle el ne vegyék, se pedig sequester törvény kivől kezéhez ne adják, hanem törvényből menjen ki az sequestratio. A kik pedig efféle donatariusok közzől ekkédig is contravim contradictionis valamely haerestűl vagy viduátúl törvény nélkűl missilissel vagy erőszakkal is az jószágba bemenvén tűle elfoglalták volna, azokat felséged tanquam a potantiarÿs spoliatos jószágokban in integrum restituálja, és az donatarius tartsa az contradictióhoz magát.

(14.) Vadnak kegyelmes uram ilyen bántási is némely atyánkfiainak, kiknek Erdélyben derék jószágok lévén Magyarországban is jobbágyok vagyon, némely potentiariusok ott kin való jószágokat elfoglalják hatalmasúl, és külömb külömb potentiákat cselekesznek jószágokon; az jószágnak pedig igaz patronusi ilyen hadi üdőben az ott kin való törvénykezésre innen belől nem érkezhetnek, sőt ha érkeznének is, az törvények ritkán szolgáltatnak, és olyan meszszűl ide be hírek nem lehet benne, mikor az szék leszen. Végeztük, hogy az panaszló fél instantiájára mindjárt efféle potentiarius az székre citáltassék, és az ispán ante alias omnes causas elő menvén, az dolgot törvénynyel cognoscálja; ha comperiáltatik az foglalalás, az potentiarius kezéből mox et de facto az ispán ki foglalja, és az spoliatusnak restituálja. Az causát ha az potentiarius appellálná, bocsássa appellatióba; ha kivántatik, az kapitán is succuráljon az viceispánoknak.

(15.) Kraszna és Közép-Szolnok vármegye panaszolkodik hogy az minémű rész jószágokat Báthori György [1]) idejében Erdődhöz Kraszna és közép Szolnak vármegyébe birtanak, kik annak utánna császár ő felsége kezéből nemes népek kezekben jutottanak, azokból sok potentiák esnének, kik felől ha az nemes embert, az ki efféle jószágot bir, az székre citálják, ott törvényt nem akarna állani, hanem Szathmár vármegyében mutogatna, ő pedig ha valaki ez két vármegyéből neki vétne, ugyan ott pörlené. Kiről tetszett országúl, hogy ratione omnium negotiorum de eisdem bonis patratorum, instar aliorum nobilium dictorum comitatuum Krazna et Zolnak, az várme-

[1]) T. i. Ecsedi Báthory György, ki neje kezével kapta Erdődöt.

gyén az vármegye ispáni előtt tartozzanak omni quaerulanti törvént állatni; kinek, hogyha az conuicta pars ausu temerario resistálni akarna, ő felsége az actornak az executióknak véghez vitelében de brachio regali prospiciáljon.

(16.) Az királ-újfalviak felől is vagyon panaszolkodás, hogy sok potentiákat exerceálnának, az szomszéd falubeli patronusokon és semmiben az vármegye törvénye folyásához nem tartanák magokat. Végeztük azért, hogy ők is mint egyéb akárki jobbágyi, minden törvény dolgában és egyéb executiókba, cirkálásokba' teljességgel az vármegye törvényétől függjenek, és az ispánoknak, szolgabiráknak is mindenben szabad executiójok lehessen.

(17.) Az mely levelek az szegény megholt atyánkfiával Radvánczi Mártonnal ítélő-mesternél pecsételetlen maradtanak volna, kiknek vagy az előbbi kisebbik pecsét vagy ez mostani öregbik pecsét alatt kellett volna emanáltatni azok megpecsételtessenek, kiknek megpecsétlések ilyen móddal, hogy az kiknek efféle pecsételetlen levelei vadnak, vagy terminus alatt vagy gyűlés alatt az ítélő-mesterek és assessorok előtt in facie sedis judiciariae producálják: melyet megexaminálván az szék, ítélő-mester uramék, cum declaratione mostani nállok való pecsét alatt kiadják, és ereje légyen, hogy az miatt ne légyen senkinek igasságában fogyatkozása.

(18.) Az minémű törvénynyel az sucessiókba és egyéb dolgokban is az székel urainkat atyánkfiait az megholt bódog emlékezetü fejedelmek, István király és felséged szerelmes atyja éltette, könyörgünk felségednek, felséged bódog elei példái szerént régi törvényekben, szokásokba, tartassa meg. Az miképpen pedig ő nékik az ő jobbágyokat az törvény restituálta, ezután is felséged abban tartassa, se lófővé, se hadnagygyá, se darabonttá senkit közzülök ne creálhasson.

(19.) Az három szék és Aranyas-széki urainak atyánkfiai panaszolkodnak, hogy az lófejek nem akarnának abban az költségben, kiket az gyülésre választott személyek számára szednek, contribuálni; kiről tetszett, hogy ebből egy lófő is immunis ne legyen, sőt várhegyi kapitán uram bírság alatt őket ugyan reá is erőltesse és kényszerítse.

(20.) Nilván lehet felségednél ez mostani szűk üdőnek állapatja, minden városban, főképpen az felséged lakó helyében, az hús eleség mely igen megszűkölt és drágodott; mely nem egyébből esett, hanem, hogy minden embernek, más országból valóknak is, szabad az barmot országunkból kivinni, ki miatt országúl nagy fogyatkozást szenvedünk. Tetszett, hogy semmiféle barmot se Erdélyből se Magyarországból, az felséged birodalma kivől külső birodalmokba senki ne vihessen; mindenütt való kapitánoknak és harminczadosoknak erre vigyázások legyen, és elvehessék tűllök az marhát, ha kit ebben deprachendálnak.

(21.) Az minémű sok gonosztévők, égetők, gyilkosok, belső Szolnak vármegyében mostan támadtanak, azoknak kergetésére, megbüntetésére mindjárt kimenjenek; kiről parancsoljon felséged újvári kapitányának, hogy elegedendő segítséget adjon az ispánok mellé azoknak kergetésére. Azonképpen minden ispánoknak, királbiráknak az felséged tiszttartói ad eorum requisitionem tartozzanak segitséget adni.

(22.) Az mezőn való [1]) parázna pajkosok és minden egyébféle gonosztévők kergetésében penig és megbűntetésében azelőtt való articulusok observáltassanak.

(23.) Azonképpen minden helyeken való jobbágyok megkeresésében is.

Nos igitur praemissa supplicatione fidelium nostrorum regnicolarum trium nationum et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum clementer exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque, ac omnia et singula in eisdem contenta, ratos, gratos, et accepta habentes acceptauimus, approbauimus, ratificauimus, et confirmauimus, offerentes nos beneuole, vt praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis, et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet ubique per ditionem nostram obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus. Harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in prae-

[1]) A Halmágyi példányban »meszünnen való.«

dicta nostra ciuitate Alba Julia duodecima die mensis Maÿ, anno domini millessimo quingentesimo, nonagesimo septimo.

(Egykorú példánya pecsét és aláírás nélkül gróf Mikó Imre gyüjteményében).

V.

1597. okt. 22.

Maximilián főherczeg jelentése Báthory Zsigmond követeléseiről, melyek fejében hajlandó országgyülésileg megszavaztatni Erdély átengedését.

Serenissime potentissimique caesar, domine ac frater colendissime.

Conuocatis quos Maiestas vestra caes. clementer praecepit, reverendissimis atque magnificis Maiestatis vestrae locumtenente et consiliarijs, archiepiscopo Strigoniense, episcopo Waciense, Balfio *(sic)* et Nadasdio: proposui illis scripta de negocio Transyluanico consultanda. Qui re bene ponderata, omnes unanimiter in hanc sententiam consensere.

Posteaquam rationes ab illustrissimo Transylvaniae principe in medium prolatae, quibus permotus ductusque permutationem status ac prouinciarum suarum non minus festinanter, quam sollicite tantopere urget, ut non solum exequendis iis, certum iam temporis terminum praefiniat, sed etiam ab ea sententia se nullo pacto discessurum aperte declaret: tanti momenti sint, quae, nisi Maiestas vestra illis benigne acquieuerit annueritque, ac simul eas hac occasione arripiat, magno imposterum ac fortasse breui, detrimento et Vngariae regno ac toti christianae reipublice cessurae videantur: nequaquam Maiestati vestrae caes. cunctandum hac in re esse: tum propter eas necessitates, quae forte dilectionem suam occulte stimulant, incitantque, tum propter mobilitatem gentis illius, qua facile in diuersum dilaberetur, tum vero etiam propter alios casus fortuitos, quibus una cum subditis princeps ipse ad extrema quaeque insperato impelleretur.

1. Conditionum autem, quae Maiestati vestrae proponuntur prima, ut matrimonium dispensatione pontificis, con-

sensu suae serenissimae coniugis, vestrae Maiestatis ac serenissimorum Graecensium dirimatur, eiusmodi est, ut huic uni reliquae omnes inniti videantur: atque iccirco a Maiestate vestra sedulo procuranda.

2. Secunda quoque ut Maiestas vestra dignitatem cardinalitiam suae Dilectioni apud Pontificem impetret, nequaquam abnuendam existimant. Siquidem merita suae Dilectionis reipublicae christianae exhibita postulent et vestrae Maiestatis nostraeque inclytae domus honoris intersit, hanc immutationem suae Dilectioni non dedecori esse: et ipsummet Pontificem ab eo non alienum esse, illius litterae prae se ferunt.

3. In tertia conditione ut post susceptos sacros ordines titulum illustrissimi ac principis imperij retineat, aequum ducunt. Cum illi mutatio haec dignitatem, quam adeptus est, non minuat sed mutet. Ut vero protectione Maiestatis vestrae nostraeque domus Austriacae fruatur, iam ante satis cautum suae Dilectioni esse, tum pactis foederis, tum collatione aurei velleris, mutuis iuramentis confirmatis.

4. De quarta conditione, ut annuis prouentibus ducatuum Opoliae et Ratiboriae computatis tantum addatur, ut summa centum millia ducatorum ungaricorum conficiat: putant a patre Carillio non nihil remitti atque imminui posse, ratione plenaepotentiae, quam habet, ac litterarum principis, quibus iubetur nihil praetermittere quo negocium ipsum maturet concludatque. Ita, ut existiment summam hanc ad centum millium thalerorum forte posse deduci. Quod si vero ab hac summa centum millium ducatorum ungaricorum nihil derogari poterit, concedendam potius censent, quam eam ob rem totum negocium retardari. Neque enim Maiestati vestrae modum defuturum unde illi ea summa quotannis numeretur; praesertim cum omne id, quidquid futurum sit, post mortem eius ad Maiestatem vestram recidat.

5. Quinto, quae bona ipse in Transylvania serenissimae coniugi donauit, eique rata esse postulat: aequum esse ut ita accipiantur.

6. Quod in sexta conditione ponit, ut Maiestas vestra stabiliendae prouinciae principem unum, quem malit successorem eius instituat, ijs conditionibus, quae in foedere Pra-

gensi continentur, in memoriam Maiestati vestrae submisse referunt: huius rei, nimirum principis alicuius aut fratris alteriusue successoris, nullo verbulo mentionem fieri in pactis Pragensibus. Quin immo in ijsdem manifeste sancitum esse, ut mortuo principe aut dificiente mascula prole, woÿwoda ex ipsismet Transyluanis ei prouinciae a Maiestate vestrae praeficiatur. Quapropter Maiestati vestrae caute agendum esse, ne pacta illa foederis Pragensis tot iuramentis confirmata, in minimo violata videantur; aut ijs contrarium quid cum Carillio tractetur, quo istorum hominum animi mentesque alienentur. Neque interim tamen Maiestati vestrae quoquo modo admittendum, ut cedente Transyluano (qui pro defuncto haberetur) ordinibus facultas relinquatur, woyuodam vel eligendi vel postulandi. Ne denuo eueniat, quod exemplum regis Stephani edocuit; qui ab incolis waywoda electus a caesare confirmatus, ut cupidinem dominandi expleret, posthabita fide ac iureiurando, prouinciam imperio turcico obnoxiam fecit. Quo euentu fortasse irrecuperabile foret, quod nunc Maiestatas vestra in manibus tenet. Ideoque vel hac sola de causa tanto magis maturandum hoc negocium Maiestati vestrae esse, cum haec successio ab ipso principe rerum adhuc potiente fratrum alicui Maiestatis vestrae ultro offertur. Utrum vero sucessor iste prouinciam illam iure proprio vel woywodatus vestrae Maiestatis nomine subire ac suscipere debeat, in arbitrio Maiestatis vestrae situm erit. Perinde quemadmodum etiam secundae serenissimae principissae nuptiae.

7. Septimo, quod Maiestas vestra denuo promittat confirmationem donationum, aliorumque articulorum a sua Dilectione approbatorum; superuacaneum putant: cum id in pactis (prout in 2do articulo patet) abunde iam in futurum praestitum sit.

8. Quam vehementer effectum huius negocij sua Dilectio cupiat, urgeatque, satis liquet cum ex hoc, quod ea de caussa hanc singularem octauam conditionem faciat, tum ex eo, quod ad Carillium scripsit: aut nunc aut nunquam. Proptereaque Maiestati vestrae eo minus hic cunctandum.

9. Quod vero in nona conditione promittit, se in generalibus comitijs effecturum ut ab ordinibus sucessor bono

modo admittatur: operae precium esset hunc modum probe perspectum habere. Sed ne hoc quoque rei ipsi impedimentum aut moram afferat, ita omnino statuendum Maiestati Vestrae esse suadent, ut quemcunque Maiestas vestra eo destinauerit, ei quantum fieri potest, tales uiros adiungat, qui prouinciae illius, hominum, ingeniorum, morum ac consuetudinum gnari, magisque publico bono quam priuato commodo dediti sint: sciantque illis pro re nata aut modestia cedere, aut prudentia et auctoritate obuiam ire. Imprimis autem, ut prouinciam suscepturus, eam valida manu intret. Ne si forte, ut sperat princeps, bonum illum modum apud ordines non obtineat (uti iam eos submurmurare ferunt, hoc negocium clam ipsis, inscijsque et ab exteris tractari) bonum eius propositum in perniciem illi redundet: et alter successor turpiter repulsam ferat. Qua de caussa exercitum in promptu habeat, quo volentes tueatur, nutantes firmet et refragos ad officium cogat. Caeterum de Somlio excepto, decere, ut maneat illi libera disponendi potestas et antiqua Bathoreanae stirpis memoria.

10. Decima conditio nihil habet, quod deliberatione egeat. Praeterquam quod quidquid facti opus vestraque Maiestas factura est, ut cito fiat, ne mora damnum acceleret.

Actum Strigonÿ die 22. Octobr. Ao. 97.

Sacr. Caes. Maiestatis vestrae

obedientissimus frater

Maximilianus. mpr.

(Külczím nincs).

(Eredetije a bécsi cs. áll. levéltárban. Hungar.)

VI.

1598. jan. 6—15.

A gyulafehérvári országgyülés határozatai.

Nos Sigismundus dei gratia Transsyluaniae, Moldauiae, Valachiae transalpinae, et sacri Romani Imperÿ princeps et partium Regni Hungariae dominus Aurei Velleris eques et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore prae-

sentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod fideles nostri spectabiles et magnifici domini ac generosi egregÿ et nobiles uniuersi status et ordines dicti regni nostri Transsyluanie et partium antelati regni Hungariae ditioni nostre subiectarum in generalibus eorum comitÿs ad festum Epiphaniarum domini nouissime praeteritum, hoc est sextum diem currentis mensis Januarÿ, in hac ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et presentauerunt infra scriptos articulos in eisdem comitÿs generalibus paribus ipsorum omnium votis vnanimique consensu conclusos, suplicantes nobis humilime, vt nos eosdem articulos, omniaque et singula in ipsis contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, nostrumque consensum illis prebentes beneuole approbare, ratificare, et confirmare, ac tam nos ipsi obseruare, quam etiam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsylvaniae et partium regni Hungariae ditioni Transsylvanicae subiectarum in generalibus eorum comitÿs ad festum Epiphaniarum domini in Anno eiusdem millesimo quingentesimo nonagesimo octauo in ciuitate Alba Julia celebratis conclusi.

(1.) Nagy hálakat adunk kegyelmes urunk fejedelmünk az mi kegyelmes istenünknek, ki ex immensa sua benignitate mind ennyi tempestasokban is felségeddel egyetembe ezt az üdőt és az bódog új esztendőt békeséggel engedte érnünk, és az felséged kegyelmes gondviselése által ekkédig édös hazánkba megtartott minket. Könyörgünk ő szent felségének, hogy ennek utáuna is felségeddel egyetembe szegény hazánkban jó szerencsésön megtartson, és oly jó kévánatos üdőket adjon érnünk, az melyekbe szegény hazánknak megmaradásáról felségeddel egyetembe hasznoson tractálhassunk és dicséretesön végezhessünk. Mely salusunkat isten felségednek tulajdonithatjuk, miért hogy nem csak hazánkba maradtunk meg, de az úristennek kedves áldásából, felségednek velünk egyetembe

való sok munkái, költségi és fáradsági által ez birodalomnak határit is meg öregbítöttük, kiljebb terjesztettük; kiért áldott légyön az mi nagy kegyelmes Istenünknek dücsőséges neve.

Könyörgünk penig felségednek is mint kegyelmes urunknak, fejedelmünknek, hogy ennek utánna is az úristent segítségül hiván, légyön oly szorgalmatos gondviseléssel rejánk, hogy felségeddel egyetembe maradhassunk meg hazánkba. Mely felségöd reánk való jó gondviselését teljes életünkbe felségödnek szolgálhassuk meg.

(2.) Továbbá int felségöd kegyelmesen bennünket mostan közinkbe küldött propositiójába, hogy meggondolván, mit kévánjon tőllünk mind ez mostani jelen való s mind az következendő időnek állapatja, úgy deliberálnánk mindenekről, és oly pénzbeli subsidiumot rendelnénk felségödnek, kivel felségöd is szegény hazánknak megmaradására és ótalmára elégséges gondot viselhetne.

Noha azért kegyelmes urunk látjuk szegény kösségünknek egy néhány esztendőtől fogva sokféle fogyatkozásit: mind azonáltal, mint ekkédig is semmi időben tehetségünk szerént meg nem fogyatkoztunk az közönségös jóra nézendő dolgokban, úgy mostan is, az mire az Isten elégséget adott, felségödnek és hazánknak meg nem akarunk fogyatkozni.

Igírünk annak okáért felségednek udvara népe tartására és egyéb szükségeire kapuszám szerént, kilenczvenkilencz pénzt, és huszonöt pénzt, ez jövendő gyümölcsoltó Bódogaszszon napjára beszolgáltatni.

Az praesidium tartásra penig rendeltünk ezen móddal kapu szám szerént egy forintot és hetvenöt pénzt. Ennek egy forintját ez jövendő Szent Bálint martyr napjára, hetvenöt pénzét penig ez jövendő Szent György napjára ígírjük beadni.

Mely tereh viselésre az székely uraink atyánkfiai is ígírik magokat.

Az szász uraink is az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraink atyánkfiai is az három forintot kapuszám szerént az feljűl megírt napokra administrálják.

Könyörögvén felségednek, hogy látván felségöd szegény kösségünknek romlott állapatját, fogadja kegyelmesen től-

lünk. Ezután is semmiben, valamire elegek lészünk, nem akarunk felségödnek és hazánknak megfogyatkozni.

(3.) Az ravatlan és egyébb helyek is kik ezelőtt való articulusokba specificálva vadnak, és kik ezelőtt is az praesidium tartásra rendeltetett pénzbe contribuáltak, ez mostani adóban is, valami az előbbi reájok vetett adó szerént az mostani adóból reájok esnék, az praesidium tartásra az szerént fizessenek.

Az kik penig raváson nincsenek, summa szerént azok ennyét fizessenek, úgy mint:

Nagy-Almás adjon	fl.	50.
Nagy-Sajó adjon	fl.	60.
Betlembe az ravatlan portiokról fizessenek .	fl.	16.
Offenbánya adjon	fl.	40.
Bánffi Hunyadját szállítottuk tíz forinttal, azért adjon	fl.	40.
Egeres adjon	fl.	100.
Kolosvár adjon	fl.	500.
Király-Újfalu Kolosvármegyében adjon . .	fl.	40.
Vizakna adjon	fl.	100.
Szováta Maros-székben	fl.	5.
Fekete Maros-székbe	fl.	8.
Fejérvár adjon . . , ...	fl.	125.
Abrugbánya adjon	fl.	125.
Nagybánya	fl.	200.
Felsőbánya	fl.	75.
Dethre Thorda vármegyében	fl.	5.
Nagyszent Mihály	fl.	50.
Gáltő . . . . . , . . .	fl.	5.
Sina Fejérvármegyében	fl.	20.
Kis Csergöd	fl.	8.

Az több ravatlan helyek is az Kolosváratt celebráltatott gyűlésbe való rendelés szerént fizessenek.

Az hódlott faluk penig és helyek ezelőtt való articulusok tartása szerént és felséged mostani engedelme szerént ez mostani adóba fél adót fizessenek, és az exactorok is többet sohul rajtok venni ne merészeljenek.

(4.) Mivel hogy penig, az mint értjük, az ravatlan helyekről az adót ispánok, királybírák és perceptorok kezébe nem

akarják szolgáltatni, végeztük, hogy afféle helyeket az ispánok és királybírák vagy perceptorok egyébhai szokott tereh alatt megdúlhassanak, és az adó beszolgáltatására kényszerít-hessék.

(5.) Az minémű adóbeli restantiák penig, úgymint kétezer nyolczszáz kilenczvennégy forint nyolczvannégy pénz, Theke Ferencz uram idejébe beszedetlen maradtanak, arról tetszött, hogy azt ez jövendő bőth közép szeredára minden vármegyékből az ispánok, viceispánok, királybírák és perceptorok kétszáz forint tereh alatt Kolosvárra Márton mester kezébe szolgáltassák.

Az kik penig ez mostani gyűlésre az országnak előbbi articulusába denotált commisiója szerént be nem szolgáltatták, gondjok légyön reá, és ez feljűl megírt napra mester uram kezébe szolgáltassák; kit ha nem mivelnek, afféle ispánon, viceispánon, királybirón vagy exactoron, az ispán vagy ispán társa, vagy ha azok tiszt nélkül volnának, ez mostani ispán vagy viceispán, avagy királybíró, mox et de facto kétszáz forintot dúljon, kinek tizöde légyön az dúlóé, az többit ide az jövendő gyűlésre az országnak administrálja. Ha ez mostani ispán vagy viceispán, vagy királybíró perceptor volna, vniuersitas comitatus vel sedis két atyjokfia nemes emberök által ez kétszáz forintot nullo iuris remedio obstante exigálják. Et nihilominus az pénznek mester uram kezébe való szolgáltatására és ez jövendő számadásra sub poena aliorum ducentorum florenorum cogálják, kiben az mit mester uram percipiál, adja az fizető mester kezébe. Rendeltünk penig itílőmester uramnak ezen restantiákból ebben való munkájáért ötven forintot.

(6.) Az Macskási Pétör idejében való restantiákról végeztük, hogy azt Macskási Pétör ő maga szedje, szedésében penig ilyen módja legyen, hogy ez feljűl megírt bőt közép szeredára mind ő maga Macskási Péter vagy arra való embere, azonképpen minden ispán, viceispán, királybiró avagy perceptor Kolosvárra tartozzanak, és számot vetvén véllök, az pénzt töllök bé vegye, és ez mostani fizető mester Gyerőfi János kezébe adja, quietantiát vévén rólla tőlle. Ha mely viceispán avagy ispán, királybíró vagy perceptor ezt nem mivelné

9*

két száz forinton maradjon, kit modo praemisso rajta megvehessenek.

Az kik penig contumaciára vetvén magokat az ország commissiója szerént Enyedre számadásra nem mentenek, azok az másik ispán, viceispán vagy királybiró, ha pedig efféle ispánok, viceispánok vagy királybírák, perceptorok, most is adószedők volnának, vniuersitas nobilium comitatus vel sedis eiusdem két atyjokfia által mox et de facto, nullo obstante remedio, az kétszáz forintot, si se rationabiliter non poterunt excusare, megvegyék rajta, kinek tízede övék legyen, az többit az jövendő gyűlésre sub eadem pena ők is tartozzanak az országnak beszolgáltatni.

(7.) Fejér vármegyebeli fő ispán uraink adják értenünk, hogy az Mihály vajda bolyai, és annak tartományabeli jószága a praesidiumra rendeltetett adót tavaly nem akarták volna beszolgáltatni, felséged engedelmét és relaxatióját jelentvén felőlle. Mivel hogy penig az praesidium tartás mindnyájunknak közönséges hasznunkra vagyon, és azt ekkédig is minden rendbeliek jószágai sőt az ravatlan helyek is megadták: tetszett, hogy senki jószága és az Mihály vajdáé is immunis ne légyön, hanem azon vármegyebeli ispánok az ő jószágán is az praesidiumra rendelt adót megvehessék, hogyha az haszna köz, az terehviselés is közönséges légyön.

(8.) Továbbá miért hogy az időnek állapatja készen lételt is kéván tőllünk, végeztük, hogy minden nemes embör lovagjával, gyalogjával, huszadjával és minden hadakozó szerszámával, élésével oly készön légyön, hogy valamikor az szükség kévánja, és felséged parancsolja, mindjárást felülhessen és a hova kévántatik oda mehessen.

(9.) Az élésről penig statuáltuk, hogy minden nemes ember ennek utánna ő maga minden jószágabeli élést, az mennyit elegedendőnek itíl, felvegye, és ki-ki magának elvitesse soldosát, lovagját, gyalogját, huszadját avval tartsa.

(10.) Az minémű kárvallás és tékozlás az élés dolgába az váradgyai portuson esött, arról tetszött, hogy mindön vármegyebeli ispánok, királybirák, az szászság is, valahonnét élést vittenek, afféle helyeket meghihető személyek által meg-

circáltassanak, és pecsét alatt hit szerént minden vármegyék, székök, külön-külön ez jövendő gyűlésre reportálják.

Az portuson való perceptorok, úgymint thordai kamora-ispán János deák, fejérvári Csiszár Gergely és Molnár István Váradgyai, akkorra úgy készüljenek, hogy az ő felsége széki előtt omni querulanti megfelelhessenek, és törvények lehessön, és ugyan ott absque vlteriori remedio decidáltassék. Az károsoknak az akkori törvény szerént az perceptorok marhájokból, jószágokból debita satisfactio impendáltassék.

(11.) Mivelhogy penig ehez az kártételhez Jakab deák lippai harminczados, az mint értjük, társ volt, mert az mint itt fenn módnélkül az kösségtől az élést elvötték, Jakab deák is ott alatt nem hogy az szolgáló rend könnyebbségét viselte volna előtte, de inkább, mennél nagyobb áron lehetett, rájok drágította, és úgy adta nekik az mint akarta, és így az szolgáló rendet fogyatkoztatta: végeztük, hogy az fizető-mester Gyerőfi János egy fő emberrel, kit Lippán az Kapitán adjon melléje, ez jövő gyűlésig ott Lippán minden ebben való maga viseléséről, kereskedéséről, Jakab deákat hiti szerént megcircálja, az circálást az gyűlésre felhozza, mely gyűlésre Jakab deák feljőjön és mindenről okot adjon törvény szerént az ő dolga is ugyan az ő felsége székin megláttassék, és az mit az törvény hoz, exequálják.

(12.) Az barmoknak kivitele felől az előbbi articulus tartassék; ki ellen ha ki cselekednék, a ki reá talál, az barmot tőle elvehesse.

(13.) Az mi penig nézi az míves embereknek míveknek kivitelét, arról tetszett, hogy azoknak kivitelének az ő felsége birodalma légyön az határa; ki ha kiljebb vinné, a ki reá talál, szabadon elvehesse tőle. Az harminczadosoknak is és tisztbeli emberének légyön vigyázások reá, hogy küljebb annál afféle marha ne vitessék, se Moldovába se az török birodalomba.

(14.) Az quinque casusok meglátásáról noha volt végezés, hogy az in causam attractus personaliter compareáljon, mindazáltal miért hogy gyakorta az efféle comparitio propter repentem morbum nem lehetett, végeztük, hogy in tali casu az alperes per procuratorem etiam szólhasson.

(15.) Ha [illegible] levelek vagy [illegible] vagy [illegible] kiket azok nem [illegible] az [illegible] vagy az [illegible] az levelek concernálnának, tetszett, hogy az [illegible] szerint [illegible] mediante minden gyűlések alatt kereshesse, és az [illegible] felsége székin törvények lehessen.

(16.) Végeztük ezt is, hogy az [illegible]-mester az végbeli fizetett szolgákat az kapitánnal [illegible] semmi ok előtte nem állván, minden holnapban megmustrálja, de ha szerivel meg nem lenne, addig ne fizessen neki, míg nem felségedet requirálja és felségednek az fogyatkozást eleiben adja.

(17.) Tetszett ez is, hogy az kamara-ispánok az nemes embereknek minden helyekön házok szükségére az medgyesi articulusba megírt limitatio és büntetés alatt elegedendő sót adjanak, kiknek egy táska darabtól sem zabot sem egyebet kilencz pénznél többet ne adjanak.

(18.) Az minémű bort, búzát és egyéb egyet-mást majorságunkból az országból kivitetünk, mivelhogy afféléktől ennek előtte harminczadot nem adtunk, végeztük, hogy az harminczadosok ennek utánna is afféléktől harminczadot ne vegyenek; Magyarországban is az harminczadosok ehez tartsák magokat.

(19.) Vagyon panaszolkodás az járó kelő szolgáló rendre, hogy az szegény nemes ember jószágára és szászságra beszállnak, sok ideig pénznélkül rajtok élnek, marhájokat, lovokat elveszik, ő magokat saczoltatják, és egyéb nyomorúságokat cselekesznek rajtok, kiről végeztük, hogy az kapitánoknak, hadnagyoknak erre gondjok légyön, és mindennek az árrát megfizettessék, és az ok nélkül való dúlásért, kóborlásért megbüntettessék.

(20.) Az hajdúk felől penig tetszött, hogy ő felsége kivől senki hajdút maga számára ne tarthasson, azok is pénzeken éljenek, és semmi nyomorúságot az szegény kösségen ne tegyenek, kire az kapitánoknak fő gondviselések légyön minden végházakból.

Nos igitur premissa supplicatione dictorum fidelium regnicolarum nostrorum Serenitate nostre modo quo supra porrecta benigne exaudita clementer et admissa, prescriptos

vniuersos articulos modo prenotato nobis presentatos presentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, eosdemque articulos ac omnia et singula in eis contenta ratos, gratos et accepta habentes, gratiose approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos, beneuole, quod premissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis suis tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet vbique per ditionem nostram firmiter obseruari faciemus. Imo approbamus, ratificamus, et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in predicta ciuitate Alba Julia die decima quinta mensis Januarÿ anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo octauo.

Egykorú, pecsételetlen és hitelesítetlen példány, melyen az alatta álló »Lecta« szó újabbkori kéz írása, az erd. Múzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Diact. Art. Transs. II. kötet).

VII.

1598. jan. 22.

a)

Rudolf császár levele Báthory Zsigmond fejedelemhez a szerződés végrehajtása ügyében.

Copia della littera dell' imperatore.

Rudolphus etc.

Illustrissime affinis et princeps carissime. Agnoscimus in litteris dilectionis tuae octava Januarii ad nos per peculiarem cursorem datis non solum integerrimam in eo, qui inter nos institutus fuit, tractatu voluntatem, sed etiam dignam se *(így)* solicitudinem, ut optatum ea res effectum, securamque executionem consequatur. Ad nos itaque quod attinet, ut ad eas litteras dilectionis tuae amice respondeamus, nihil nobis hodie magis in intimis curis est, quam ut ea, qua pactionis formula comprehensa sunt, utrinque primo quoque tempore compleantur, quorum causa legationem solemnem praestantium virorum decreuimus. Videt autem Dilectio tua qua est prudentia aliquo saltem tempore opus esse, ut non tantum legati

illi, praecipue si illorum aliqui procul absint, coniungantur, sed et rebus omnibus ad tantam actionem necessariis instruantur ac praeparentur. Quam ob rem confidimus pro ea, quam de optimo dilectionis tuae animo firmam habemus, opinione futurum, ut exiguam paucorum saltem dierum moram patienter ferat, et insignem quem hactenus in hoc toto negotio, ut in reliquis omnibus ostendit, in rempublicam christianam zelum refrigescere minime patiatur, sed quantum possit prouideat ne quid patria interim detrimenti capiat. Jam enim diplomatibus et scriptis omnibus accurate iuxta pactorum formulam confectis et absolutis in eo sumus, ut qui hinc ea laturus est doctor Pezzius intra diem aut alterum sese in viam det, aliisque sese ligatis in Hungaria coniungat, ut vel coniunctim deinde si reliqui parati sint, vel separatim, si qui forte impedimenta excusent, ad Dilectionem tuam pergant. Quae ut propensissimum ac sincerissimi animi nostri, quem erga Dilectionem tuam perpetuo gerimus, affectum amice interpretetur, cupimus. Datum Pragae 22. Januarii 1598.

(Egykorú másolat a bécsi cs. állam-levéltárban. Hung.).

b)

A biztosoknak adott utasítás.

Rudolphus etc.

Instructio eorum, quae nostro nomine reuerendus Stephanus Szuhaÿ electus episcopus Vaciensis, praefectus camerae nostrae Hungaricae et consiliarius noster, et spectabilis ac magn. comes Franciscus de Nadasd, comitatuum Castriferrei et Soproniensis comes, agazonum nostrorum in Hungaria magister, consiliarius noster, honorabilis item doctus Bartholomaeus Pezzen ab Vlriskirchen j. v. doctor, consiliarius noster aulicus, fideles nobis dilecti in Transylvania, tum apud ill. Sigismundum Bathoreum de Somlio, Transylvaniae principem, Siculorum comitem, et quarundam Hungariae partium dominum affinem et principem nostrum charissimum, eiusque serenissimam coniugem Mariam Christiernam, patruelem nostram charissimam, illiusque provinciae ordines et consiliarios

primarios, tum apud Valachiae et Moldaviae vaiuodas, sive coram sive per internuncios ac literas coniunctim aut separatim agere, tractare atque exequi debeant.

Primum quidem consiliarius noster Doctor Pezzius hic omnia quae ad totam legationem pertineant accipiet, ut ea socÿs suis secum adferat; quibus acceptis, sese quamprimum in viam dabit, ut sese cum illis coniungat.

Ex itinere vero ad ser. fratrem nostrum archiducem Maximilianum, ubicunque is in Austria fuerit, divertet, cui totam legationis summam aperiat, ut de omnibus eo pertinentibus cum Dilectione ipsius communicet, eandemque inprimis ad transactionis Bendzinensis completionem, quae omnino gubernationem Transyluaniae, si eam Dil. ipsius acceptare statuerit, praecedere debeat, hortetur, ubi quod effecerit, nobis fideliter significare meminerit.

Socios interim de adventu certiores faciet, ut in quem locum conveniendum sit, unde recta in Transylvaniam pergant, certius statuatur. Cum deinde iuncti in Transylvaniam ad principis aulam advenerint, ipsius Dilectioni sese quemadmodum moris est, indicabunt audientiamque petent. Qua concessa literisque nostris fidei publicae redditis, plurimam ex nobis, uti fieri solet, Dilectioni ipsius salutem dicent, et qua de causa advenerint, exponent.

Postquam varÿs hactenus persuasionibus uti Dilectionem ipsius quod maxime optabamus permovere nequiverimus, ut in eo rerum suarum statu, in quo multa his annis magna pro patria ac rep. christiana feliciter, cum immortali nominis sui gloria gesserit, perseveraret, noluisse nos deesse Dilectioni ipsius, neque coniunctarum provinciarum rebus, quae varÿs periculis expositae forent, quin tandem quod necessitas flagitare videbatur, consilium capesseremus, non quidem privata, sed publica utilitate nobis proposita, quod multis Dil. ipsius rerum documentis animadvertere potuerit. Jam sese legatos adesse, qui quae ad absolvenda solenniterque ac publice confirmanda, de quibus hactenus inter nos et Dilectionem ipsius per Alphonsum Carillium, qui mandatum plenamque ad hoc potestatem habuerit, actum sit. Ad quam pactorum formulam res his redacta fuerit Dilectionem ipsius minime ignorare.

Juxta quam quae ex parte nostra praestanda sint, nos praestare paratos esse. Diplomata sese et confirmatorium pactionum, et cessionis ducatuum Oppoliae et Ratiborÿ adferre, ac mandatum ad omnia reliqua peragenda, quae ad plenam executionem requirantur. Proinde necesse est ut et Dil. ipsius sua et ordinum suorum ex parte quaecunque pactionibus compraehensa sint exequatur et effecta det. In praescripto se habere ut cum ordinibus etiam, quemadmodum Dilectioni ipsius tempestivum videatur, agant, ut et ipsi quod necesse sit omnia approbent et confirment, animumque ad hanc permutationem applicent, ut quicquid ad provinciae regimen sustentandum, ab illis praestari conveniat, fideliter praestetur. Jam quidem dum ser. frater noster Maximilianus sese ad gubernationem provinciae acceptandam comparet, qui propter Hungariae et Austriae necessitates ubi Dil. ipsius altero fratre nostro, ser. Archiduce Matthia in comitÿs imperialibus absente, publicos ordinum conventus brevi nostro nomine habeat, nondum sese in Transylvaniam conferre possit, nobis placere ut interea provinciae gubernacula serenissimae principi, patrueli nostrae concredantur, quibus consiliarij, quorum opera princeps ipse hactenus usus fuit, adiungantur, ut eidem consilio assistant, acturos se etiam prout deceat, et a nobis sibi iniunctum sit, cum ser. principe patruele nostra, cui assensus inprimis requiratur. Necesse siquidem esse ut omnia omnium quorum intersit approbatione, ita ut firma ac rata esse possint, perficiantur, et in executionem deducantur. Ad quae quid princeps ipse respondeat, legati nostri diligenter observabunt, utque res verbis respondeat, si se promptum offerat, curabunt.

Serenissimae deinde patrueli nostrae, archiduci Mariae Christiernae, nostris, quas ad ipsum habebunt, literis redditis plurimam salutem annunciabunt, causamque cur missi sint, quoad ipsius interesse iudicabunt, exponent; nihilque nobis magis curae esse testabuntur, quam ut ipsi pro rerum praesentium statu, quam fieri possint, rectissime consultum prospectumque sit. His autem in rebus nequaquam nos Dilectionem ipsius ad quicquam cogi, sed omnia ipsi libera velle, suadere tantum, ac cupere, ut in ÿs quae augustae domus nostrae,

totiusque reip. christianae causa necessario statuenda ac suscipienda sint, aequanimiter ac pie consensum praebeat. In pactionibus quidem initis diligenter hoc cautum esse, ut ipsi si in divortium assentiatur, in provincia manere, aut inde excedere, tamque uno quam altero modo, bona ipsi assignata retinere integrum sit. Nos autem consultius tum ipsius Dilectioni tum provinciae, tum augustae domui nostrae iudicare, ut ibi non tantum in gubernatione ad tempus, donec quid certius de certo gubernatore, aut de successore statutum fuerit, sed etiam in posterum, quod ipsi ad dignitatem conservandam et ad subditorum solatium expedientius sit, in provincia maneat. Divinum Numen haud dubie viam tandem inventurum esse, ut et ipsa dignum se solatium consequatur, et eo quidem pacto ipsius animum, quomodo has pactiones accipiat, explorabunt, ut nihil in ÿs, quae ad ipsam attineant, nisi ipsa conscia et consentiente statuatur.

Cum porro tempus erit, ut cum ordinibus agant, in promptu ea pacta habebunt, quae solenniter hic Pragae inter nos et ipsum principem, per legatos antehac inita et sancita fuerunt, ut ordines eorum memores reddant, qui minus se se difficiles in his pactis praebere debeant, quod secundum illa nobis, si principem sine liberis masculinis legitimis decedere contingeret, successio debeatur. Jam principem si ad vitae genus ecclesiasticum sese applicare, quemadmodum nobis significari curavit, pergat, non posse ipsum ditionibus praeesse, sed civiliter ea quae post mortem locum habitura essent, non absurde anticipari posse.

Et cum pactis illis de gubernatore, qui indigena sit, constituendo cautum fuerit, iam regis Hungariae filium ser archiducem Maximilianum, fratrem nostrum charissimum, qui merito pro indigena habeatur, gubernatorem designandum, in quo acceptando minus movere difficultatis possint, quod ÿsdem, qui hactenus adhibiti fuerunt, consiliarÿs usurus sit. Jam ante ordines ipsos pacta illa acceptasse ac iuramento confirmasse, idem et modo postulari, ut et haec pacta acceptent, nobisque fidelitatem ad manus legatorum nostrorum iurent, et obedientiam.

(Másolat a bécsi udv. kam. lt.)

VIII.

1598. jan. 30.

Zsigmond fejedelem a szerződés végrehajtását sürgeti.

Sacra Caesarea Regiaque Maiestas domine et domine mihi clementissime.

Pater Alphonsus redijt, litteras Vestrae S. C. R. M. reddidit quas ea qua par est reuerencia, et humilitate perlegi et intellexi, exemplar etiam conuentionis attulit, ex quo etiam summam S. C. R. M. V. erga me clementiam et paternum plane affectum animaduerti, bene ex meo uoto omnia transacta sunt; sed cum tarditas et mora maximum periculum parere possit et in animos hominum, quibus iam palam negotium est, uarias cogitationes inducat, et propter illas etiam rationes, quas iam ex alijs etiam litteris intellexit S. C. R. M. V., hoc et propter bonum publicum quam etiam ob honorem augustissimae domus austriacae et conseruationem huius prouinciae, S. C. R. M. Vestrae rursus significandum esse duxi, cum periculum sit in mora et hi etiam omnes magnates (qui una mecum usque ad mortem S. C. R. M. Vestrae obstricti esse uolunt) tarditatem eas difficultates parere posse timeant et conquerantur, quae coniunctae cum patriae huius extidio, eorum exicio, et augustissimae domus austriacae (quod deus auertat) dedecore frustra per eos aut Sacram C. R. M. Vestram emendari possit. Tarditate enim causam dari maleuolis quaeque tentandi, bene affectis consilia mutandi; his autem incommodis celeritate sola Vestrae S. C. R. Maiestatis medebitur; hactenus enim omnes quotquot sunt bonum animum et propensissimum habuerunt quicquid tandem S. C. R. M. Vestra mandauerit obsequendi; ut hoc et in posterum fiat, pro mea in S. C. R. M. Vestram et augustissimam domum austriacam, quam diligentissime curaturus sum. Cuius gratiae et clementiae benignissimaeque tutelae me humillime committo. Albae Juliae 30. Januarii 1598.

S. C. R. M. V.

seruitor humillimus
Sigismundus Princeps mpr.

Külczim: Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestati etc. domino domino clementissimo.

(Eredetije Báthory Zs. kezével irva, Bécsben a cs. államlevéltárban. Hungarica.)

IX.

1598. febr. 20.

Báthory Endre bibornok inti Zsigmondot, hogy a fejedelemséget ne engedje kimenni a családból.

Serenissime princeps, domine et frater carissime et obseruandissime.

Etsi iam pridem intellexissem Serenitatem vestram de Transiluania deserenda cogitare, adduci tamen, ut crederem, non poteram, quod continuo oculis meis obuersarentur Serenitatis vestrae virtus et labores, quos in adipiscenda Transiluania maiores Serenitatis vestrae indefessos subierunt. Nunc cum certis autoribus accipiam Serenitatis vestrae voluntatem de ea patria deserenda, quam hactenus maiores eius conseruarunt et illam contra hostes virtute tutati sunt, non potui non commoueri, ac ingemiscere a Serenitatis vestrae praeclare familia tantum dei donum transferri et Serenitatem vestram in discrimen, patriam in periculum, familiam in ludibrium vocari. Quo nomine ut a proposito Serenitas vestra discedat, ac patriae ruenti sua prudentia ac magnanimitate subueniat, pro communi et familiae et patriae suae bono vehementer rogo, imo supplico. Quod si (quod certe Serenitati vestrae ruinae futurum est) ulterius Serenitas vestra persistere in patria nolit, saltem quid sibi, quid familiae, quid patriae, ac omnibus bonis expediat, diligenter perpendat. Illud enim sancte Serenitati vestrae audeo polliceri ac promittere, nulla esse sub sole Serenitati vestrae arridentem conditionem, quam in sua ipsius familia non reperiat; nihil autem magis ad Serenitatis vestrae honorem, existimationem ac utilitatem pertinere, quam nidum suum promouere, hunc augere, hunc ornare, ex quo ipsamet virtutes plane regias accepit. Qui vero tractatus magis tuti, vel conditiones magis certae, quam cum sua carne ac sanguine

esse possunt? ut Serenitati vestrae confidam omnia pro bono suo et existimationis augmento certius in sua familia reperturam, quam usque. Haec pro meo in Serenitatem vestram et patriam amore ac fide significare volui, ne ullo unquam tempore honori, dignitati ac utilitati Serenitatis vestrae deessem, etsi enim non mediocriter cum fortuna conflictemur, profero tamen omnibus Serenitatis vestrae commodum, honorem et existimationem, ut rogare eam non dubitem, ne de re tanti momenti, de patria sua et de tota familia consilia praecipitet, sed communicet consilia sua imprimis cum serenissimo domino nostro (*t. i. a lengyel királylyal*), qui Serenitatem vestram amat ac re et consilio et patriam adiuuit, beneque Serenitati vestrae imprimis cupit; tum vero, si dignabitur, mecum, qui certe non nisi in Serenitatis vestrae bonum prospecto; quod si Serenitas vestra fecerit, animadvertet omnia ex re et dignitate et utilitate Serenitati vestrae futura. Dabit omnia tempus ac meliora forte quam Serenitas vestra sperat vel alij Serenitati vestrae persuadent. Atque haec breuiter hac occasione tabellarij volui Serenitati vestrae perscribere, de quibus si Serenitas vestra cum eodem conferre voluerit, vel ad me litteras dare, non dubito eum pro sua erga Serenitatem vestram fide, iterum rediturum ad me. His me meaque omnia amori et beneuolentiae Serenitatis vestrae diligenter commendo. Ex arce mea Helspergen[si], 20. Febr. 1598.

Serenitatis vestrae

Seruitor et frater amantissimus
Andreas Cardinalis Batoreus.

Hátirat: Exemplum litterarum illustrissimi cardinalis Bathorei ad serenissimum Transiluaniae principem.

(Egykorú másolat a bécsi cs. államlevéltárban.)

X.

1598. márcz. eleje.

Pezzen levele Rudolfhoz az Erdély átvétele ügyében tett előleges intézkedésekről.

Allergnedigister Khaiser vnd herr. etc. Zehen ganzen tag lig ich allhier allain auf den herrn Nadasdi, wie Ew.

khays. Maiestät von diesem geschrieben worden, wartendt. Vnnd als von Ihr kön. Würden wier vnnd fast meniglich darfür gehalten, es wurde mit des herrn Nadasdi alhier ankhunft die anbeuohlene reisz insz werk gericht, bin ich ausz beuelch Ihr. kün. Würden noch gestern zum herrn Nadasdi khomben vnd daselbsten den herrn bischouen von Waczen vnnd herrn Palfi auch angetroffen vnnd befunden, das obwoll herr Nadasdi an dem zuuor angedeuten schaden sehr grossen schmerzen vnnd solche hindernusz leidet, das der Zeit nit woll müglich auff sein ferner fortraiszen ainihe raittung zu machen, so sein doch darneben von ime herrn [Nadasdi] vnnd zugleich vom herrn Palfi solche geheimbe angelegenheiten fürgebracht worden, dardurch Ihr. kün. Würden verursacht, heitiges tags frue vmb acht vhr ain zusambenkunfft vnd consultation gnedigist anzustellen vnd dabei aus sondern bedenkhen die allain berueffen worden, alsz der herr locumtenens, herr Vaciensis, herr Palfi vnnd herr Nadasdi, die auch bei voriger consultation dieszer wichtigen sibenburgischen handlung sich befunden, alda ist in höchsten gehaimb, wie denn beede herrn herr Palfi vnnd herr Nadasdi vermeldet, das sie sich bei ainem aidt verobligiert hetten solche gehaimbnusz allain do es zu dem eusseristen treffen vnnd gemainer wolfahrt solches erfordert hette, nit zu offenbaren, das von den fürnembisten des sibenbürgischen fürssten gehaimben rhäten sie die beede obbenannte herrn dreyer sachen gewahrnet.

Ersstlich das die mit Ew. kays. Maiestät damaln angefangene vnnd darnach durch den Carillium geschlossene handlung das landt Sibenbürgen Ew. khays. Maiestät zu übergeben allain zwischen dem fürstten vnnd vier seiner rhaten, benantlichen Botschkai, Cornisch Caspar, Sennei Pangraz vnnd canzler in höchster gehaimb tractirt vnnd one ainich vorwissen der landen E. khays. Maiestät offerirt vnnd angetragen sei worden. Zum andern dasz man ainiche raittung machen soll, solche tractation mit frucht insz werk zu richten, es sei dann ein volkombenlicher successor da, der dem fürsten re et nomine succedirte. Vnnd fürs dritte das derselbig mit geldt vnnd volkh notturfftiglich versehen, sich an die granizen ferfueget vnnd von dorten ausz solcher gestalt die sach ferrer handlen

vnnd tractirn liesse. Das aber Ew. kays. Maiestät wie an jezo derselben allergnedigiste verordnung geschehen, durch dero gesandte dieses wichtige werk zuuolzihen allergnedigist vermainten, sey es alles vergeblich vnnd vmbsonst, vnnd bei inen solche gewisse richtige nachrichtung, ye von gemelten des fürssten gehaimben rhaten die hieuon beschehene treuherzige wahrung auff solchen fall durch alle mügliche mittl zu praecauirn, damit Ew. kay. Maiestät von schimpf vnnd spott verhiettet vnnd die tractation etwan aus solchen mangl nit allerdings zerstossen vnd die gesandten one notturfft volkh vnnd geldt nicht allain vnfruchtbarlich abzihen muessen, sundern auch woll der gefahr vnderworffen sein solten, wann der fürst darauff er dann allain dringt, die cession fürgenomben vnnd diejenigen die sich offentlich darwider sezen wurden niederhauen liesse, immassen er sich solches expresse vermerkhen lassen, mit solchem vbergebenem bluetigen regiment ausz dem landt züge, die recompens praetendirte vnd die gesandten die one sonder volkh vnnd paarem geldt das landt nit wisten zu erhalten in gleicher gefahr verlassen vnnd darausz andersz nihts als durch polnische vnnd turggische practikhen ihr ausstossung aus dem landt vnd das alte turggische regiment zu gewarten hette.

Dieses alles ist von obgemelten beeden herrn mit sonderer auszfüerung vnnd also fürgebracht worden, alsz wann sie ihres thailsz dieses vorgesehenen vnnd fürgewahrneten übls mehr alsz vergwisz wären, mit neben vermelden das solches auch fast auff gleichen weeg vnnd in höchster gehaimb zu Prag Ew. khay. Maiestät herrn gehaimben Rhaten von inen solte communicirt sein worden, herr Nadasdi auch für sein Person als er sich zu dieser raisz gehorsambist bewilliget, niemaln dorfür gehalten noch ime einbilden khunnen, das in diesem hochwichtigen werkh vnnd so gefehrlichen tractation die übergab vnnd annembung des landts durch commissarien (welches bei inen ganz vnmüglich sein will) angestelt, sintemall vill malsz vnnd genugsamb zuuerstehen geben, wie auch ann jezo alle khundschafften lautten, das ausser ihr. kün. würden alsz aines gewissen successoris gegenwart vnd das solche mit geldt vnnd volkh genuegsamb belaitet sei, nicht

fruchtbarliches zuuerhoffen. Vnnd hieriber durch obbemelte hungarische herrn alle vno uoto dahin gangen, die legation zu suspendiren, Ew. kays. Maiestät dieses alles gehorsambist zu berichten, vnnd Ihr. kün. würden fortzug bei Ew. kays. Maiestät durch alle mügliche mittl vnderthänigst zubefürdern. Dabei dann herr Nádasdi sich gehorsambist erclärt, niht allain mit oder voran sich hinein gebrauchen zu lassen, sondern auch daneben erbotten, weil nun principaliter drei personen vor allen dingen auff Ew. khays. Maiestät seiten zugewinnen vnnd er mit zweyen derselben alsz mit dem obristen vber alle reitterei vnnd mit dem obristen der Zäkl in blutverwandschaft sich befinde, der dritte auch so vber das fueszvolkh commandirt ime sehr woll bekanndt vnd nun muneribus et promissionibus gewunnen werden will, damit er dann vermaint, wann diese drei gewunnen, das ubrige alles one strepitu, doch nur auch mit ihr. kün. würden gegenwart vnd das das volkh vnnd geldt mit verhanden seye, nach begern zuuerrichten. Das er zu diesem werkh alle hierzue dienstliche mügliche befürderung also im werkh laisten wölle, damit Ew. khay. Maiestet sein treu vnnd eiffer allergnedigist im werkh spueren sollen. Also auch daneben vermeldet weil der Sibenbürger dieser legation von Ew. khay. Maiestät eigentlich vergewisz vnnd auff dieselb nunmehr alle sachen angestellt, das dieses alles in voriger consultation hette sollen fürgebracht vnnd Ew. khays. Maiestät gehorsambist berichtet sein worden vnnd das man yetzt durchausz nit in diesen terminis ob diese legation fortzuschicken sei oder nit, sonder Ew. khays. Maiestät allergnedigisten beuelch mit befurderung der anbeuolhenen raisz volziche vnnd dardurch den Sibenbürger von andern schedlichen gedankhen vnnd thäten abhalten solle, in bedenkhung das auch er der Sibenburger durch fortsetzung dieser legation etwan zuuermögen bisz auff ihr kün. Würden ankhunfft daselbst im landt zuuerwarten, immittlsz wie die sachen im landt drinnen beschaffen, wie der Ständt gemietter genaigt, was für polnische vnnd türggische practikhen fürlauffen vnd dergleichen mehr alles zeitlichen Ew. khays. Maiestät herausz bericht werden möchte. Sein ihr kün. würden im rhat dahin gnedigist gangen, weil ja der herr Nadasdi derzeit nit fort

khan, dasz man ain weg alsz den andern den herrn bischofen von Waczen vnnd mich fortfürderte; obgemelte vier hungarische herrn aber, abermallen in dieser forfürderung starkhe bedenkhen eingeworffen vnnd vermaint Ew. khay. Maiestät ferrere genedigiste resolution vilmehr allhier alsz vnderwegsz zuerwarten, lezlichen dahin gangen, dasz man mein person allain fortschikhen vnnd im übrigen Ew. khays. Maiestät ferrern genedigisten beuelch erwart werden soll. Ist aber nach vollendtem diesem rhat, alsz ihr kün. Würden mit dero zugeordneten rhäten mit dem herrn von Moller vnd herrn Vnverzagten diesen punct allein communicirt dahin geschlossen, vnd dabei auch die verordnung geschehen, das er herr bischoff vnnd ich Ew. khays. Maiestät allergnedigisten gemessenen beuelch nach fortziehen vnnd vnderwegs weilen, one das nit woll müglichen bei dieszem bösen weeg vor ein 14 tag Caschau zu erlangen, Ew. khays. Maiestät ferrere allergnedigiste resolution zuerwarten. Deszwegen dann zaiger diesz, Ew khay. Maiestät diener vnnd concipist bei dero hofkriegscanzlei vnd der zu dieser sibenbürgischen expedition für ainen secretar gnedigist deputirt worden, eilendts zugefertigt, desz gehorsamisten versehens das derselb nach wichtigkait der sachen gleichsfalls in einer eil expedirt vnd vnnsz zwischen hier vnnd Caschau antreffen solle.

Werden nun Ew. khays. Maiestät sich allergnedigist resoluirn, das wir beede allain fortzichen sollen, geschiehe Ew. khays. Maiestät allergnedigister will one scheuch, ainicher gefahr oder Vngelegenhait. Soll es dann auff mein Person allain angestellt werden, vermainen die hungarischen herrn vnd zugleich ihr. kün. Würden, das der bischoff von Waczen vnder dem schein alsz wann er vnder wegs erkhrankt wär, vnderwegs still ligen, ihr. kün. Würden ankhunfft erwarten, oder aber allgemach sich wiederumb zurukh reteriren soll. Vnnd bei dieser anordnung verbleibt es. das ich morgen voran vnd der bischoff von waczen auff nächst khunfftigen montag nachuolgen solle.

Zu befürderung ihr. kün. Würden person welches das fürnembist in diesem werkh, ist volkh vnnd geldt vonnötten vnnd beedes in aller eil khundts auch daher genomben wer-

den, weil der herr Ragotschi an yezo mit mir fortzichen vnnd von der yeczigen hungarischen bewilligung zwo taussent hussern vnd zwo taussent heiduggen werben solle, das durch sonderliche Ew. kays. Maiestät allergnedigiste beuelch solche vier taussent mann mit ihr. kün. Würden in Sibenbürgen verschafft würden. Die sibenhundert wallonische pfärdt, ligen one das in den pergstetten, vben grossen muetwillen, werden vergeblich bezahlt, vnd khundten zu diesem werkh von dorten ausz gar baldt an die sibenbürgische graniz gefiert werden. Meines bruedern knecht, die auch von ihr. kün. Würden starkh begert, khünen auch one sondere Ungelegenheit von dem ort wo sie sich jezt befinden weiter mit ihr. khün. Würden fortziechen. Musz aber auff die reitter sowoll alsz auf das fuszvolkh ain bezallung beschehen, die würde meinem uberschlag nach über die sechszig tausent gulden reinisch nit bedürffen. Zu diesem volkh müeszten die schlesischen pfärdt auch zugleich gefürdert werden, darmit würden Ihr. kün. Würden nit allain die sachen in Sibenbürgen versichern, sonder der Turggen anschlag auf Wien verandern vnnd mollem belli gegen Sibenbürgen zihen, vnnd dardurch Ew. Maiestät herausz gelegenhait gelassen das verlohrene desto leichter zu recuperiren. Und sein alhier gewisse khundschafften das allbereit uber alle wasser vnd sonderlich vber die Thrau bei Sillistria die pruggen zu machen beuolhen, das Sinan bassa son victualien zu praeparirn alberait gen Griechischweissenburg deputirt vnd das der turggisch kaiser in aigner person gewisslich vnder Wien auszzihen werde.

Der von Schwarzenburg ligt zu Comorn etwasz vbl auff, hat wasz stattlichs für sich vnnd hat diese tag den ingignier (ingenieur) vmb alle notturfft hinunder zu bringen verschickht, er wart allain der gelegenhait, das man schnee halben über landt khäme. Alszdann wie ich von den ingignier in gehaimb berichtet, vermaint man das glik zuuersuchen, herr Palfi aber halt es werde noch im schnee wegen des grossen wassers vnmüglich sein fortzukhomben.

(Az irat aztán a hadinép fizetetlenségéről panaszkodik — s aztán megszakad; az utolsó levél melyen a befejezés irva lehetett,

hiányozik; s igy a levél alá se név nincs irva, se datuma nincs föl-jegyezve.)

(Az irat — mint a pecsétnyomás helye gyaníttatja — eredeti s megvan a bécsi cs. levéltárban. Hung.)

XI.

1598. márcz. 2.

Meghívó a márcz. 23-ikára hirdetett országgyülésre.

Sigismundus dei gratia Transilvaniae, Moldauiae, Walachiae transalpinae et sacri Romani imperij princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques et Siculorum comes etc.

Reuerendissime domine, fidelis nobis honorande: salutem et gratiam nostram. Miért, hogy mi tanácsinkkal és egyéb velönk való főszemélyekkel egyetemben bizonyos szükséges dolgoknak elvégezésiért, melyek ez országnak közönséges állapotját és javát nézik, ez jövendő húsvét napjának második napjára, azaz martiusnak huszonharmadik napjára, itt Gyulafejérváratt az országbeli három nemzetnek és Magyarországbeli nemességnek generalis gyölést celebráltatni végeztönk. Akaránk azért írni kegyelmednek, hogy kegyelmed is az felől meg írt napra és helyre, holott mi is Isten segítségéből jelen leszönk személyönk szerint, legyen jelen, hogy kegyelmeddel és több tanácsinkkal és egyéb országokbeli főszemélyekkel egyetemben közönségessen előttönk való dolgokrúl alkolmason is hasznosson végezhessönk. Bene valeat. Datum Albae Juliae die 2. Martij. Anno domini 1598.

Alól a fejedelem s. k. irásával: Kd ne uaria az gyülés napot, hanem ez jövő vasárnap itt legyen kegyelmed.

Sigismundus Princeps mp.

Stephanus Josica,
Cancellarius mp.

Joannes Balasfi,
secretarius mp.

Kivül: Reverendissimo domino Demetrio Naprádij, episcopo Transsyluaniensi et consiliario nostro fideli nobis honorando.

(Eredetije a m. k. országos levéltárban, a »Történelmi Emlékek« között.)

XII.

1598. márcz. 24.

Szuhay, Miksa főherczegnek az erdélyi országgyülésen kiütendő zavarokról.

Szuhai István Miksa főherczegnek irja Kassáról marcz. 24-ről hogy ez nap indúl el, hogy Pezzennel Leleszen összejöjjön. Istvánffyval az erdélyi határszélen remél találkozni. Futárt vár, nehogy tovább kellessék késlekedni, mert mint Napraginak mellékelt leveléből is olvasható, a dolog késedelmet nem szenved.

Utóiratban a püspök kezével:

Princeps Transyluaniae, ut primum nos appulerimus statuit prouincia cedere et egredi, uerum uerendum, ne qui ipso praesente tumultuari non audent, eo absente ipsimet prouinciam ambiant et per diuersas factiones, seu Bathoreorum seu Turcarum proximiorum eam etiam occupare nitantur. Vnde nobis milite fideli proprioque destitutis, forte plurimum officient et uoti compotes fient. Quare serenissime Princeps maturet, necesse est, nos quam primum subsequi, ne alioquin abalienatis a nobis animis, cunctatio longior ansam et materiam subministret uota ad effectum deducendi. Haec enim gens Transyluanica sacramenta fidei uiolare, sacrificij loco reputat. Dicitur quoque Transyluanus ita suas res disposuisse, ut quandocunque redire uoluerit per suos recipiatur et pristino decori restituatur, qui dummodo per archiducissae coniugium futurum liber sit, ut uariabilis est, forte attentare olim non negliget. Haec a fideli homine, qui ex Transyluania hac hora uenit. Muraldo homo perditissimus seditionis Bathorianae, deposita non parua summa, in arendam recepit Nagy-Bannÿa, praecipuique prouentus dissipati sunt.

Maiest. vestrae regiae (*t. i. választott lengyel király volt.*)

humilimus sacellanus et seruitor perpetuus

Stephanus episcopus Vaciensis mpr.

Szuhay e levelében említett s mellékelt levelet Napragi írta Kapronczay Györgyhöz, a szepesi kamra perceptorához 1598. márcz. 12-én, melyben sürgeti Kapronczayt, hogy ha tud valamit a követség utjáról, értesítse őt; mert a fejedelem nagyon türelmetlen s 23. márcziusra már az orsz. gyűlést össze is hívta; a késedelem nagyon veszélyes.

(Eredetije a bécsi cs. áll. levéltárb. Hung.)

XIII.

1598. ápr. 7. 10.

Tudósítások a fehérvári országgyűlésről.

a)

Hochwürdigister, durchleuchtigister kinig und herr. Wie die sachen bisz auf dise stundt alhier beschaffen und abgangen, dasz werden Euer kinigl. Würden ausz dem einschlusz genedigist vernemben. Es ist einmal ain richtige und gewisse regel quod remota causa etiam effectus removeantur, wasz der canzler fuer ain ruhem, was er gestifft und mit was mitln er begert zu disem gubernament anfangs, und hernach wie der Batori Stephan allerdings zu impatroniern und den Türckhen zuergeben, dasz werden Euer kinigl. Würden vonn dem Henckhl mündtlichen und hernach von mir mit mehrer auszfirung genedigist vernemen. Khan Euer kinigl. Würden gehorsambist nit genuegsamb schreiben, wie das kriegsuolckh insonderhait, so woll heubter alls gemeine soldaten, mit wellichem gemuet das iuramentum praestiert und sich Eur. kinigl. Würden herein khunfft zum höchsten erfreut, so verhoffen wier es auch dahin zu riechten, do so woll die gränizer, alls die hieige militia derer 500 zu fuesz und 100 (500?) rosz sein, von dem gelt so einzubringen, wo nit bisz zu endt dises monats, zum wenigisten bisz auf dise verfloszne zeit content und bezalt sein werden, man fircht allain die polnischen practicen, aber E. kinigl. Würden eilende praesents wirdt allem remediern, wier haben aber an alle päsz mit ÿberantwortung der gräniz heuser in Ir Mtät gewalt alle mügliche fuerschung

gethan, und sein willens ein 2000 trabanten ausz den Siculis vnd Vngern so vmb Hust gelegen, allsbaldt werben zu laszen. Bisz sambstag geschiecht des fuersten volkhümmeliche renuntiation, hernach soll unser ainer zu der Erzherzogin, dieselbe hieher zu belaitten. Ich habe auf den 20. disz nit weit von der Cronstatt in ainem Schloss ein zusamenkhunfft mit dem Michael weywoda, alls dan vnd nach verrichtung derselben will ich mich wider hinausz befürdern, wiewol meine herrn mitgesandten, souil an inen müglichen sein wirdt, mein abzug zuuerhindern gedenkhen. Mit meinem gehorsambisten rath sollen Euer kinigl. Wirden sich allsbaldt bisz gen Cascha erheben, daselbst inmitls maiora impedimenta nahher folgen, alle sachen anstellen vnd volgends auf der eheist so immer müglichen sein will, sich gar hieher befürdern, wie den in mitls durch vnns alls commissarien vnd durch die räth de modo, wie Euer kinigl. Wirden entgegen zukhommen, vnd wie dieselb an den gränizen zu excipiern alle notturfft beratschlagt, vnd zu E. kinigl. W. satisfaction, souill müglich gericht werden sollen. E. kinigl. Wirden langes auszen bleiben, sonderlich beÿ den polnischen practickhen, khan in vill weg schedlich sein, vnd weil derselben vonn meniglich desideriert vnd hochgewinscht, so bit Ew. kinigl. Wirden ich vor mein person ganz diemietigist, khain stundt zuuersäumen, dasz ÿbrig soll ob Gott will vonn mündtlich gehorsambist verricht werden, vnd thue mich hiemit Ew. kinigl. Wirden diemitigist beuelchen vnd werden Ew. kinigl. von dem curier genedigist vernemben, dasz ich disz 5 tag meines hieseins tag vnd nacht laboriert vnd disz stundt zum schreiben, weil meine mitgesandten beÿ der taffel nur deputiern müeszen. Der almechtige Gott verleiche Ew. kinigl. Wirden ein fröliche hereinkhunfft, sÿ sollen mit disen landen vill beszer alls mit dem kinigreich Polln versehen sein vnd von denen ausz ihro ein ewigen namen wider die feindt gemainer Christenhait desz löblichen hausz Österreichs gewinnen mögen. Datum Weiszenburg in Sibenbürgen, den 7. Aprillis vmb mittag anno 1598.

Ew. kinigl. Wirden

vnderthänig gehorsambister
Bartholomaeus Pezzen mp.

An die erwölt kinigl. Wirden zu Polln erzherzog Maximilian zu Österreich, vonn Bartholomeo Pezzen, ausz Weissenburg in Sibenbirgen de dato den 7. Apr. anno 98.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hung.)

b)

1598. ápr. 7.

Serenissime princeps et domine domine clementissime. Fidelium servitiorum *stb.* commendationem. Redditae sunt mihi litterae Serenitatis Vestrae 21. Martii datae, quibus iubet ut iter hoc meum in Transsyluaniam accelerem. Quod quidem feci diligenter. Sed quia Posonio tardius discessus sum, tardius etiam huc venire potui. Et quum acceptis subinde et fere indies litteris a reverendissimo domino Vaciensi monebar, ne quid morae committerem, sed relictis omnibus huc adcurrerem : omnes sarcinas, currus, equos et familiam in Callo reliqui ac conscensis equis postarum ita cursum intendi, ut dominus Vaciensis et dominus Pezzen uno tantum die prius quam ego huc adpulerint et mea familia sexto post die advenerit. Quid autem hic actum per nos sit et quam bene res procedant, id Serenitas Vestra ex alijs nostris litteris benigne intelliget. Quod reliquum est Serenitatem Vestram diutissime et felicissime valere cupio. In cuius gratiam me humiliter commendo. Albae Juliae 7. Aprilis 1598.

Serenitatis Vestrae humilis et fidelis seruitor
Istwánffj.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hungari a.)

c)

1598. ápr. 8.

Sacratissima imperatoria ac regia Maiestas, domine domine semper clementissime.

Beatissimo numine sacratissimae Maiestatis Vestrae imperialis ac regiae negocia Transylvaniae nobis, praeter multorum coniecturas, ex animi sententia succedunt. Quae etsi initio gravissimos et continuos nobis pepererunt labores, olim

tamen suaues afferent fructus. Technae cancellarii Stephani Josika detectae ipsimet lethales fuerunt. Nullus alius modus fraudulenta malorum molimina comprimendi potuit adinveniri. Nemo est vel ex suis qui factum non vehementer approbet. Poloni contra Suecum, Bathorei quoque nescitur quo praetextu militem conscribere dicuntur. Itidem facturi nos quoque ut si necesse fuerit et his et aliis resistere queamus. Cardinalis Bathorei litterae et oratio quam decenti stylo exaratae sint, perspicuum est ex hocce earum exemplo. Quae ad fiscum spectant, ea vehementer auisa et distributa sunt. At nunc de his agere non licet. Commeatus vix ullus. Pulverum, globorum, machinarum ingens defectus. Milites plurimi insoluti. Qui fide sincera sacrat. Maiestati Vestrae imperiali ac regiae astricti sunt, huius principis ulteriorem hoc loci permansionem execrantur. Nihilominus status et ordines universi fidelitatis sacramentum affatim et certatim deposuerunt. Expectatur solummodo serenissimus archidux Maximilianus, qui quo citius advolaverit, eo facilius rebus omnibus et periculis mederi poterimus. Hoc praesente (t. i. Báthory Zs.) multa dissimulare et ad pleraque condescendere cogimur, variabilis enim est.

Arces omnes pro sacr. Maiestate Vestra occupantur, inventaria quoque earum conscribuntur, per ipsius nostrosque homines. Curamus ubique et ex omnibus partibus agi contra hostes excubias. Si modo immani aliquo exercitu repente non circumveniamur aut potius obruamur, nihil rebus nostris metuo. Vereor ne iccirco Jozika sceleris poenam supplicio luere debeat, omnibus ordinibus id constanter urgentibus. Caetera ex litteris communi voto datis clariora sunt. Addo unicum atque supplex oro, sacrat. Maiestas Vestra quam citissime dimittere dignetur seren. archiducem Maxmilianum, ne malevolis et perfidis hominibus adeoque manifestis hostibus nostra cunctatione, pessima quaeque et extrema machinandi tempus et occasio sit. Me semper fidelem constanten et inperterritum depraehendet, quaeque meae partes fuerint, ab aliis intelliget. Servet deus *stb.* Albae Julia 8. die Aprilis 1598.

Sacratissimae Maiestatis Vestrae imperialis ac regiae
humillimus sacellanus, fidelis ac subditus
et servitor perpetuus
Stephanus Szuhay mp.

De modo insurrectionis, contributione, militibus solvendis hodie in publicis comitiis agemus.

Külczim: Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae Hungariae *stb.* regiae Maiestati *stb.* cito, citissime. Pragae.

(Eredetije a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hung.)

d)

1598. ápr. 10.

Illustrissime domine, domine et patrone colendissime servitiorum etc. commendationem.

Tametsi Posonio satis tarde dimissus fui, et cum domo ad comitia illa Ungarica abirem, ne somniaram quidem me huc venturum, tamen caes. Maiestatis domini mei clementissimi mandatis obtemperans, quam potui celerrime viae me dedi, atque ita properavi, ut relictis in Callo curribus sarcinisque omnibus, per dispositos equos, uno tantum die postquam reverendissimus et magnificus, collegae mei huc venerant, Albam adpulerim. Postea quotidie cum hoc illustrissimo principe tractavimus, status et ordines regni primum, deinde praetorianos pedites, postea equites Maiestati caesareae iuramento, sigillis, subscriptionibusque firmato obstrinximus; tandem hodierno die, hora duodecima princeps ipse confirmatis prius publicis constitutionibus, nunc sancitis (quibus et subsidium trium florenorum et modus in castra proficiscendi, aliaque id genus sancita sunt) prodiit in publicum, ubi nobis ad latus eius dextrum sedentibus, longo sermone ad status orationem habuit; in qua gratias egit illis, quod se puerum, nec tale quid meritum in suum principem elegissent; se nolle disputare, cur sui antecessores Turcicam amicitiam amplexi essent, nec cur relictâ Hungariâ, quae Transilvaniae caput semper fuit, varias eius regibus iniurias intulissent, se semper in hoc laborasse, ut potius christianae reipublicae adhaerere, quam infideles sequi videretur. Ideoque ad suam caes. Maiestatem, dominum suum clementissimum confugisse, ea consideratione ne si suorum antecessorum vestigiis insistere et infidelium amicitiam colere perrexisset, inter duos potentissimos imperatores constitutus, alterutro vivente, praedae victoris simul cum

provincia fuisset expositus; proinde sicuti suae caes. Maiestati iuramento obstricti essent, ita se ab illis petere, ut deinceps fidem et obedientiam s. Maiestati caesareae praestent; si quid ipsis quapiam in re peccasset, petere ut ignoscant, sicuti ipse omnibus ignosceret; hactenus se illorum fuisse principem, deinceps pro amicis et benevolis eos habiturum. Haec et iis similia cum dixisset, lachrimas tenere non potuit, et plurimis qui aderant, ex statibus fletum ac lachrimas excussit, ac tandem in cubiculum ingressus, pauca verba nobiscum locutus, uno curru, adhibito sibi sene provisore atque puero uno, ad Kisfalu abiit, locum huic civitati proximum, ubi adhuc aliquot dies haerebit.

Paulo antequam renunciatio seu resignatio fieret, allata fuêre certiora nova de erepto ex singulari Dei optimi maximi gratia Jaurino, quae res et ipsum principem et omnes magna laetitia affecit, simulque contigit, ut cum summa s. caes. Maiestatis domini nostri clementissimi foelicitate et Transilvaniam cum finibus et Jaurinum, s. c. Maiestatis ditioni accessisse sit auditum. Pro qua divinae Maiestatis clementia aeternae gratiae sunt habendae. Quod reliquum est, me illustrissimae dominationi vestrae humilime commendo, obsecrans ut mea negotia sibi benigne commendata habeat, cui debita mea servitia humiliter defero. etc. Albae Juliae 10. die Aprilis. Illustrissimae dominationis vestrae studiosissimus servitor

N. Isthuanffj.

Hátirat: Exemplum litterarum domini Nicolai Istuanffÿ.

(Egykorú másolat a bécsi cs. áll. levéltárban Hungarica.)

XIV.

1598. márcz. 23. — apr. 10.

A fehérvári országgyülés határozatai.

a)

Nos Sigismundus dei gratia Transylvaniae, Moldauiae, Valachiae Transalpineque et Sacri Romani imperij princeps,

partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. Memorie commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod fideles nostri spectabiles, magnifici, generosi ac egregij nobiles, caeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transyluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum in generalibus eorum comitijs ad diem 23. mensis Martij, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo octauo, in ciuitate nostra Alba Julia indictis et celebratis congregati, exhibuerunt nobis et praesentauerunt quosdam infrascriptos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrumque illis consensum praebentes, beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli fidelium nostrorum regnicolarum trium nationum regni Transsylvaniae et partium ditioni nostrae subjectarum in generalibus eorum comitijs ad diem vigesimam tertiam mensis Martij proxime praeteritam a. 1598. hic Albae Juliae celebratis conclusi.

Az szent isten, hogy ennyi háború időben is, kikben az pogány ellenség miatt forgott hazánk, mostani összvegyűlésünket békességesen megengette, nagy hálákat adunk, először is ő felségének érette, könyörögvén, hogy ő szent felsége ezután is, minden időben, minden hatalmas gonoszakaróink ellen paisunk, és oltalmunk légyen, ki mellett hazánknak és magunknak békességes megmaradásunk lehessen. Bocsássa szent áldását gyűlésünkre, és engedgyen ezután is több efféle gyűléseket közöttünk, mely mostani gyűlésünkben megértettük kegyelmes urunk főtanácsbeli emberek által irásban közinkben küldött akaratját, kiben jovalja felséged, ő felségével az római császárral való consensusinkat és concordiánkat; emellett emléköztet benünket ez mostani üdő állapatjára, hogy az mit kivánna, úgymint pénzbeli subsidiumot és hadban való készülését, arról való gondolkodásunk és deliberatiónk lenne.

Azért jól tudgya felséged k. u. ezelőtt való egynéhány esztendőktől fogva ő felségével római császárral, felséged által való szövetségünket, kiben ő felsége mindenféle kegyelmességét, segítségét, jóakarattyát, nem különben, mint egyéb országaihoz, az üdőnek mivoltához képpest megmutatta hozzánk, mijs felséged mellett semmiben, az miben elegen voltunk, az ő felsége római császár kívánságinak meg nem fogyatkoztunk, most annál inkább, holott azon elébbi uniónk, újobban való consensussal keresztyéni mód szerint augeáltatott és confirmáltatott köztünk, örülünk szívünk szerint és dícsírjük az úristent érette, hisszük is, hogy valamit az mü megmaradásunk kíván, abban jó ígireti és kegyelmes fogadása szerint semmit sem pretermittál ő felsíge, melyekre mü ő felségének tehetségünk szerént fejünk fennállásáig kötelezzük magunkat, hűségünket, engedelmességünket és szolgálatunkat.

(1) Az mi penig nézi felséged propositióját, arról így szóllottunk, noha tudgyuk felséged is érti sok rendbeli fogyatkozásinkat, mindazáltal, hogy felséged mostan is, felségedhez való engedelmességünket megtapasztalja, ígírünk felségednek udvara népe tartására kapuszám szerént 99 pénzt és 25 pénzt ad festum natiuitatis b. Mariae V. felségednek beszolgáltatni, az praesidium tartására penig 175 pénzt. Egy forintját az jövendő sz. Vida napjára, 75 pénzét pedig sz. Márton napjára, kapuszám szerint béadni, mely terehviselésre az székely uraink is ígírik magokat, az szászság is az ő módjok szerint az magyarországi uraink atyánkfiai is az 3 forintot, az megirt na-pokra, kapu szám szerint administrálják.

(2) Az szabad városok penig és rótatlan helyek, az elmúlt közelbik itt Fejérváratt celebráltatott gyűlésben való articulus szerint fizessenek. Az holdolt faluk ezen adóban fele adót fizessenek.

(3) Az praesidium tartásra rendelt adónak megfizetésére, mivelhogy elégtelenek voltunk, és szokatlan is volt köztünk, és egyúttal az felséged kegyelmes intésére és kívánsága szerint reá mentünk, de cum ea protestatione, hogy ezután attól absolutusok és immunisok akarunk teljességgel lenni.

(4) Mihály vajda jószágán, Bolyában és tartományában az mennyi restantia az praesidiumra rendelt adóban ed-

dig is volt, hozzánk és hazánkhoz való jó akaratjaért megengedtük, hogy ez után is ezen praesidiumra való fizetéstűl országúl teljességgel eximáltuk.

(5) Azonképpen az minémű restantiák Nagy-Szentmihályfalván és Királyfalván ez mostani gyűlésig voltanak, bizonyos tekintetért azokat relaxáltuk. Ez mostani gyűlésre rendeltetett adót pedig tartozzanak bészolgáltatni.

(6) Az mely restantia az praesidiumra rendeltetett adókból Teke Ferencz atyánkfia fizető mesterségében, úgymint 1666 forint, Macskási Péter idejében penig 358 forint. az szegény Apaffi Miklós uram kezénél maradott volt, végeztük, hogy az gyűlés után Haller Gábor úr, Küküllő vármegyének egyik főispánja Apaffi Miklósné asszonyomat requirálja és annak az summának felét, kivel az ura liquidáltatott. tartozott, békivánja tőlle, melyet ha az asszony kezében ad, jó. ha penig nem akarja, tartozzék Haller Gábor uram ezen articulus erejével az Apaffi Miklós jószágára menni és rajta megvenni, és az fizető mester kezében sub poena f. 200 szolgaltatni.

(7) Az mely 167 forint adó restantia az praesidiumra rendeltetett adókból Forró Simon kezénél volt, haeresinek azon országúl condonáltuk.

(8) Továbbá az mely restantiák Macskássi Péter fizető mesterségében künn marattanak, tetszett, hogy azokat az relation kívűl, minden helyekről ez jövő pünkösd után való közelbik vasárnapra itt Fejérváratt f. 200 büntetés alatt, az előbbi articulusok tartása szerint, Macskási Péter, vagy embere kezében szolgáltassák, de így, hogy ő is tartozzék ezféle administratorokat egy hétig azon nap után megvárni.

(9) Az Segnyei Miklós jószágában Csúcs tartományában, az minemű restantia az praesidiumra rendeltetett adóban volt; végeztük, hogy az fizető mester számot vetvén vélle, Segnyei Miklósnak salariumában deputálja és az héjával fizessen néki, maga kívánsága szerint.

(10) Mivelhogy penig mind azelőtt, kiváltképpen miólta ez háborúban vagyunk, sok pusztaság lött az országban, és Magyarországban is, az ide tartozó birodalomban végeztük, hogy ispányok, királybirák azféle helyekre az exactorokkal együtt kimenjenek, azéle pusztákat oculálják és fide mediante inqui-

ráljanak felőllek és comperiálván az pusztaságot ez ideig reájok rakodott restantiákkal együtt pusztaságokon való kapuszámot és rovásokat, azoknak adójit defalcalják, melyet az felséged exactori is tartozzanak az ispánoktól, királybíráktól és exactoroktól számban venni.

(11) Az hol int felséged hadban való készületre, az előbbi articulusnak tartása szerént, magunk személyében lovaginkkal, gyaloginkkal és huszad emberinkkel készen vagyunk és valamit az szükség mutat, mindenben ahoz tartjuk magunkat.

(12) Az élés dolgáról, miképpen ez elmúlt közelbik gyűlésben végeztünk volt, azt abban hagyjuk.

(13) Miképpen az elmúlt gyűlésben végeztük volt, hogy az élés dolga, kit János deák az tordai kamoraispán, Molnár János, Csiszár Gergely, Jakab deák percipiáltanak, megcirkáltassék és mostanra reportáltassék és törvény szerint meglátassék, mivel hogy annak decisiójában occasionkat mostan nem látjuk azon állapattal és móddal, az mint azelőtt végeztünk vala, ez jövendő gyűlésre rejiciáltuk.

(14) Az minémű juramentumat ő felsége római császár comissariussi Zuhai István uram váczi püspök és magyarországi kamorának praefectusa Istvánfi Miklós uram, Magyarországban vice-nádorispán és soproni kapitán, és Peczen Bertalan uram, ő felsége római császár tanácsi, ez mostani gyűlésünkben személyek szerint solenniter praestáltanak, előttünk kit kezek irásával és pecsétekkel megerősitettek, arról való levelet ő felsége római császár levelével együtt, közönséges értelemből, az mostani gyűlésünkben szebeni polgármester Vajda János és Süvegh Albert királybíró kezében adván tutioris conseruationis causa Szebenben reponáltuk.

(15) Vadnak donatiok, statutoriak, sententiák, és egyéb rendbeli különbféle parancsolatok, remissionalok melyekről végeztünk, hogy azféle levelek, kik eddig emanáltanak, inexecute maradtak azok, ha nem expiráltak, mint egyébkor, ezután is mindenkor exequaltassanak, az rescriptioik penig ugyan ő fölségének az mi kegyelmes urunknak Sigmondnak sonaljanak, minthogy ő felségeé voltanak az levelek, és azt continuálják, hogy ő felségének rescribáltassanak, mely ezféle exe

óknak és leveleknek, minden helyekben és törvényekben helyek legyen.

(16) Miérthogy penig az terminusoknak nem szolgáltatása miatt az potentiariusok meg nem szünnek, tetszett országúl, hogy az előtt való végezésünk szerint az breuis processus mind ez ideig continuáltassék.

(17) Azonképpen az minémű causakot, ezen breuis formájára más articulusban restringáltunk, azok is eodem modo adjudicáltassanak és exequáltassanak. Továbbá mivelhogy egynéhány esztendőtől fogva az gonosztévők annyira megsokasodtak, hogy az útonjáróknak sőt az otthon valóknak is, békességes maradások nincsen miattok. Végeztük, hogy ez mostani gyűlés után, mikor az nemesség juramentuma megleszen, minden ispánok és királybirák kimenjenek és efféle gonosztévőket kergessék és megbüntessék.

(18) Az véghelyeken penig az kapitányok (és tisztviselők büntessék, Bihar megyében az váradi kapitány, az*) viceispánok mellé efféle latrok kergetésében és büntetésében segitséget tartozzék adni.

(19) Az minémű élést Geszti Ferencz idejében Lugosra szállitottunk volt, kinek az árrát Békes István az szolgáló rend fizetéséből kitartotta; megtekintvén olyan véghelyen való szolgálatjokat és hogy ezután annál is szorgalmatosbak legyenek, pénz nélkül országúl nekik megengedtük, melyről könyörgünk, parancsolná meg felséged Békes Istvánnak, valakin efféle élés árrában, mit vött, mindgyárást s nekik fogyatkozás nélkül visszaadgya, éppen ha nem adná, fizető mester tartsa ki fizetéséből.

(20) Atták értenünk, hogy miképpen az Ebesfalván való hidnak vámját, az előtt való articulusokban abrogáltuk volt, Apafi Miklósné és az szegény Apafi Miklós uram árvái nem tartanák ahoz magokat, hanem az úton járókon, főképpen az szászságot, kik gyakran urunk ő fölsége dolgában járnak, megvámolnák. Azért minthogy ezelőtt is azt az vámot mód nélkül valónak ítéltük, mostannis abrogáljuk, illyen okkal, hogyha ezután az úton járóktól vám vétetnék, az director az jövő gyűlésre, Apafi Miklósnét vagy tutorit, vagy successorit

*) A zárjel ( ) közt levők a Barcsay példányban vannak meg.

reá hijja, és 200 forintban maradgyanak mox et de facto érette, melyet minden remedium kivül, az director rajtok megdúlhasson.

(21) Ezen kívül azhol hitvány hidak vagy sáros helyek volnának, tartozzanak az ispánok és királybírák egyéb szokott büntetés alatt megépíteni.

(22) Az kamoraispánok az sóaknákról ez elmúlt gyülésünkbeli articulus tartása szerint az nemességnek házok szükségire sót adgyanak.

(23) Az barmok kiviteléről az előbbi articulus observáltassék. Magyarországban is kivihessék, de csak az urunk birodalmáig, ha ki tovább vinné, tőlle elvétessék.

(24) Vagyon panasz az articulus árra és váltsága felől, hogy mód nélkül való árrát kévánnak az scribák. Kiről végeztünk, hogy valaminémű az articulus lészen, másfélforint adassék az scribának érte.

(25) Végeztük azt is, hogy az mely atyánkfiai, ez mostani gyülésen római császár ő felségéhez való kötelességről juramentomot nem deponáltanak volna, azoknak depositiojára, az közel való vármegyék és székes helyek mától fogva nyolczad napra, az távúl valók 12-töd napra, az magyarországi vármegyék penig 15-öd napra széket hirdessék, és az ispánok, királybírák előtt, minden rendek az hitnek formája szerint, kire országúl megkivántuk, sub amissione bonorum suorum, megmegesküdgyenek. Azonképpen az lófejek is minden székes helyeken az kapitányok és királybírák előtt, az feljűl megírt mód szerint tartozzanak sub poena praescripta iuramentomot deponálni, az kulcsos és szabad városok azonképpen.

Nos itaque praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum Regni nostri Transsylvaniae et partium Regni Hungariae ditioni nostrae subjectarum, modo quo supra porrecta clementer exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, nostrumque illis consensum praebentes, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, nos ipsi offerentes nos beneuole, ut praemissa omnia tam obseruabimus quam per alios quospiam ubique per ditionem

nostram firmiter et inuiolabiliter obseruari faciemus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in ciuitate nostra Alba Julia, decima die mensis Aprilis. Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo octauo.

(P. h.) Lecta m. p.

(Eredetije Nagy-Szebenben a báró Bruckenthal-féle Múzeumban.)

b)

A rendek esküje.

Az juramentumnak pariája, kivel római császárnak országúl megesküvénk:

Én N. esküszöm az élő istennek, hogy az én k. u. fejedelmemnek, császáromnak, második Rudolphusnak, az szent római birodalomnak, császárának és Magyarországnak koronás királyának, kik legitime succedalnak, minden üdőben, igaz és hű lészek és mindenben ő fölsége parancsolatjához tartom magamot, ellenségének ellensége és barátjának barátja lészek és ellene sem titkon, sem nyilván, sem cselekedetemmel, sem tanácsommal nem járok, hanem tehetségem szerént minden ellene való dolgoknak ellene állok, és valaminémű rendet és formát az mi országunknak, Erdélynek és Magyarország részeinek gubernálásában, vagy per absolutum principatum, vagy per gubernatorem országunkban rendel, mindenekben az ő felsége rendelését acceptálom, fejem fennállásáig híven megállom és mindenekben az ő felsége akaratjához és közöttünk való rendeléséhez tartom magamat Isten engemet úgy segíljen. Albae Juliae 8. die mensis Aprilis Anno domini 1598.

c)

A biztosok esküje.

Az mint viszont az commissariusok császár ő felsége képiben országunknak megesküttek, annak páriája.

Nos Stephanus Szuhai, Nicolaus Istvánfi, Bartholomaeus Peczen, Sacratissimi Romanorum Imperÿ, ac Germanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Regiae Mattis etc. Rudolphi secundi domini domini nobis clementissimi ad praesentem tra-

ctatum cum Serenissimo principe ac domino Sigismundo Bathori Tanssylvaniae et sacri romani imperii principe, Siculorum comite ac partium regni Hungariae domino atque uniuersis proceribus statibus et ordinibus Transsylvaniae cum plenaria facultate destinati legati, iuramus per ejusdem Sacr. C. Rque Mattis tanquam coronati regis Hungariae aliorumque et successorum ejus regni Hungariae et ejus coronae obligatus, postquam dictus serenissimus princeps Transsylvaniae et adiectarum ei partium donec forte e uiuis excedens, quod Deus auertat, aut aliqua alia ratione, hac ipsa Tranniae et ditionibus ad eadem de facto pertinentibus, se abdicauerit, plenarie cesserit et omnimodo (assignaverit) per se, atque omnes et singulos praelatos, proceres, status atque ordines cuiuscunque conditionis, legatis de facto designauerit et remiserit, ad idque ipsi status quoque vniuersi Tranniae, et ditioni ejus, spontanum liberum et beneuolum assensum praebuerint, prout iam se iuramento obstrinxerint. Sacratissima quoque eius Maiestas, dominus omnium nostrorum, clementissime in gubernatione huius prouinciae Tranniae ijsdem consiliarijs vteretur, priuilegia omnia jura immunitates libertates status donationes et reliqua obseruabit, rata et firma habebit, officiales praecipuos prouinciae hungaros habebit, religionis negotium in praesenti statuiuxta articulos prouinciae eo tempore quo rebelles sunt condemnati, sequentibus comitÿs usque ad hoc tempus edictos relinquet quodque nos etiam omnibus uicibus nostris, id suae Matti consulemus. Sic nos Deus adiuuet. Beatissima virgo Maria et omnes s. electi Dei Amen. Actum Albae Juliae 8. die mensis Apr. 1598.

(Barcsay Ákos fejedelem pld. m. k. orsz. lvtár kincstári osztálya.)

Jegyzet. A Kemény J. által az U. M. Muzeum 1855. I. 505. közlött példány ennél terjedelmesebb.

XV.

1598. ápr. 11.

Báthory Zsigmond elbucsúzik nejétől.

Serenissima princeps domina observandissima

Pluribus scriberem si pater Alphonsinitatem non iret, qui ea omnia quae hic vestrae abunde referet. Testatus fuisse

vestram Serenitatem meum obsequium omni tempore debitum vestrae Serenitati simul et augustissimae domui Austriacae, si forte aliquid molestiae ex ea re Vestra Serenitas mea importunitate non percepisset; quod ergo praesens fecissem, hoc absens per patrem Alphonsum lubens praesto et quaeque vestrae Serenitati a deo praepotenti augurando, me Vestrae Serenitatis benevolentiae commendo. In Kisfalw. 11. Apr. 1598.

Vestrae Serenitatis

servitor studiosissimus.

Sigismundus s. Rom. Imp.
princeps, dux Opul. Ratiboriaeque.

Serenissimae archiduci Mariae Christiernae archiduci Austriae etc. dominae obseruandissimae.

(Egykorú másolat a bécsi cs. áll. levéltárban. Hung.)

XVI.

1598. ápr. 16.

Szuhay Pezzennek a fehérvári ügyekről.

Illustris ac magnifice domine domine amice confidentissime. Salute *stb.* praemissa. Heri omnes stipendiarii pedites aulae, quos magnis precibus opera capitanei et prefecti ipsorum detinui, discessum moliebantur, quod et factum fuisset, nisi ipsos muneribus placassem. Ne itaque cum nostro dedecore et prouinciae periculo discederent, peditibus fl. 200 et duo vasa vini, praefecto fl. centum et unum vas vini, capitaneo similiter, quorum opera mansionem ipsorum peditum obtinui, fl. 25 et vasculum vini dono dedi, protestatique sunt, si stipendium ipsorum expleto mense subito non persoluatur, se omnes uno consensu abituros. Iam quoque ultra quinquaginta fugerunt, quod et reliqui procul dubio facturi sunt morae pertaesi, si mature de solutione non prospiciemus. Cum capitanao quoque Varadiensi, ratione restantiarum equitibus et peditibus Varadini in Jeneo, Saaka, Zekelhíd, Kereszzeg, Sarkad, Zalonta, Baion, et Henczhida ac etiam stipendiariis peditibus ibidem existentibus prouenire debentium feci computum tri-

ginta quinque mille florenos facientem. Summis tamen precibus difficillime effeci ut accepto stipendio unius angariae 10798 fl. et 63. den. faciente (debentur autem illis 35 millia, quae forte nobis in dimidia parte relaxabunt, si nunc eis succurremus. Quicquid sit, ad apprehensionem huiusmodi prouintiae et conseruationem pecunia opus est), suis se locis contineant. Nam concordi voluntate pertinaciter se omnes abituros asserebant. Proinde ne prouinciam omine suae Maiestatis augustissimae, feliciter sine tumultu praeter spem apprehensam, incuria et defectu pecuniae, quae neruus est belli, turpiter amittamus, hoste potissimum Sarmatico, quorum nuncius hac nocte fugit, arma parente, maxima cum industria illustri ac magnificae dominationi vestrae enitendum erit, ut ad 25,000 fl. cum in usus praetactos, tum alias obuias necessitates in futuram dicam conquirat, ut etiamsi quis tumultus oriretur, opera militum in officio suo detentorum uti possimus et prouinciam tueri. Ego quidem in praesenti necessitate meum hominem Claudiopolim misi, qui non expectato aduentu illustris ac magn. dominationis vestrae pecuniam inde afferat, et quater mille florenos ibidem in manus capitanei Varadiensis assignet, ut is interim, donec reliqua pecunia afferetur, inter milites distribuat et eorum animos spe reliquae solutionis demulceat. Occurrit modo me non abs re etiam Posonii pecuniam saepe ursisse, nam praeter hoc quod milites praesidiarii et aulici sua sollicitant stipendia, discessumque minantur, etiam postis et aliis officia publica gerentibus, quibus salarium propter defectum pecuniae persolutum non est, pro arbitrio iubere non possum. Unde quo in discrimine res suae Maiestatis pecuniae penuria versentur, iudicio illustris ac magnif. dominationis vestrae submitto. Nam si praesidiarii abiuerint, Turcis arcium finitimarum occupandarum dabitur occasio, si aulici discesserint, si quis tumultus intestinus emerget, periculo obuiam ire non poterimus, sic et postae et alii suam negabunt operam. Quamobrem oro et hortor illustrem ac magnificam dominationem vestram ut quantocius fieri potest, pecuniam fl. 25,000 aduehere conetur ut necessitatibus incumbentibus commode sine dispendio suae Maiestatis et prouinciae periculo subuenire possimus, alioqui protestor si quid aduersi, quod

Deus auertat contingat, id non mihi sed pecuniae defectui ascribendum esse. Quod reliquum est, illustrem ac magnificam dominationem vestram felicissime valere precor. Albae Juliae 16. die Aprilis 1598.

Illustris ac magnif. dominationis vestrae

seruitor amicus

Stephanus Szuhaj Eppus Vaciensis mpr.

P. S. *(a püspök kezével)* Nuntius cardinalis Bathorei absque responso principis abÿt, erupit, euasit insalutato hospite. Quid hinc conijciendum, relinquo iudicio illustr. dominationis vestrae. Princeps non parum angitur. Idcirco hodie ex Kisfalud Tordam recessit, accepto a me saluo conductu. Jozika habuit in Dewa 40 millia nummium aureorum, quae princeps secum abstulit. Habeo expeditiones quam plurimas et incredibiliter diuexor. Vos fugam capitis, ego interim immolor. Adegi principem vt literas correctas secundum nostrum desiderium mihi dederit.

Külczím: Illustri ac magnifico domino, domino Bartholomaeo Pezzen ab Vlderichkirchen sacr. caes. et regiae Maiestatis consiliario *stb.*

(Eredetije Bécsben a cs. államlevéltárban. Hung.).

XVII.

1598. ápr. 18.

Istvánffy jelentése a császárnak kővári küldetése eredményéről.

Sacratissima Caesarea Maiestas.

Domine, domine clementissime.

Fidelium seruiciorum meorum in gratiam Sacratissimę Maiestatis V. Caesareae humillimam commendationem. Postquam illustrissimus hic Transsiluanię Princeps, prouincia tota cessit, et eam Maiestati vestrae Sacratissimę publice resignauit, in proximam villam Kisfalud vocatam secessit. Ad quem XIII. die huius mensis, pro accipiendis ab eo literis cessionalibus, ac reddendo ei diplomate Maiestatis V. Sacratissimę

profecti fueramus, ibique redditis vltro citroque literis, a prandio, quo nos exceperat, ei valediximus. Sicuti id omne reuerendissimus dominus Vaciensis, Sacratissimę Ces. Maiestati Vestrae vt spero, perscripsit, simul id quod scrupuli in literis cessionalibus inuentum sit; ita vt mihi repetendum non videatur. Eodem die dominus Bartolomęus Pezzen, versus Coronam ad colloquendum cum Michaele vaiuoda Valachię profectus est: ego vero cum literis Maiestatis vestre Cesareae ad hanc Serenissimam principem dominam Mariam Christiernam veni, quo cum nudiustertius peruenissem sub vesperum, sequenti die, hoc est herj mihi audientiam dedit post sacrum. Redditis literis Maiestatis V. Cesareae ea quę in mandatis et instructione habebamus, suę Serenitati exposui, quę respondit se immortales gratias Maiestati V. Cesareae agere, quod sui coram tam clementer et paterne gerat, quod vero ad temporariam gubernationem suscipiendam attinet, interea donec de successore per Maiestatem V. Caesaream mittendo prospectum fuerit: se, deo prius inuocato, cogitaturam, mihique responsuram. Hodie vero mane respondit se quidem certis rationibus induci posse ad alia facienda, tamen veluti obedientissimam Maiestatis Vestrae Cesareae famulam statuisse non reniti voluntati et mandato Serenissimę Maiestatis Vestrę verum illi potius parere velle: supplicare tamen ne Maiestas Vestra Cesarea ipsam diutius in prouincia manere cogat, cuius gubernatio in his temporibus, quibus vndique bella perstrepunt, sibi minime conueniat, sed alium desideret. Sicuti ea de re se missuram dixit ad Maiestatem vestram Cesaream proprium cursorem: per quem Maiestati vestrae Ces. humiliter supplicatura sit, vt hoc onere primo quoque tempore subleuetur et ad Serenissimam Matrem redire permittatur. Haec hodie mane acta sunt. Postea cum magnifico domino comite de Turrj, ac prefecto huius arcis Christophoro Kerezturÿ, et mecum de itinere et profectione Albam tractatum est: atque conclusum, vt cras a prandio hinc discedamus, et paulatim iter faciendo ad proximum diui Georgÿ festum Albam ingrediamur: et ibi Serenitas sua aduentum Serenissimi suc[illegible] expectet, intereaque gubernatricis officia peragat. dissimus dominus Vaciensis, qui Albę remansit, s

monitus est, vt aduentum suę Serenitatis ad eum diem expectet. Caetera omnia, Cesar clementissime, ex dei optimi maximi benignitate tuta pacataque sunt: neque aliud restat, quam vt serenissimus princeps et dominus Maximilianus primo quoque tempore adueniat, et prouinciam occupet. Princeps iste nudiustertius dicitur ex Kisfalud mouisse, cum quatuor aut quinque curribus: et ita lente progredi, vt cras Colosuarium sit venturus, idque idcirco se facere dicit, vt iuramentum, quod debet ab ÿs exigi, qui comicijs non interfuerunt, ad finem deducatur, in quo nulla erit difficultas. Volebat secum auferre in Silesiam Gasparem Kornis, vnum ex consiliarÿs, sed quia is morbo impeditur, quo minus eum comitari possit, statuit iterum secum ducere dominum episcopum Transsiluanensem Demetrium Napradÿ, quod nos non prohibemus, nam ipse episcopus preter expectationem nostram, in rebus et negocÿs Sacratissimę Maiestatis vestrae Cesareae non satis sincere procedere videtur. Haec Maiestati vestrae Sacratissimę humilime perscribere volui et alia quę occurrent, iterum Cesareae Maiestati Vestrae fideliter perscribemus. Quod reliquum est Sacratissimam Maiestatem vestram Caesaream diutissime et felicissime viuere et regnare cupio. In cuius gratiam et clementiam me et fidelia seruicia mea iterum humiliter commendo. Ex Keowar 18. die Aprilis 1598.

Eiusdem Sacratissimę Caesareae Maiestatis vestrae
fidelis et humilis seruitor
N. Isthuanffÿ.

Külczím: Sacratissimo Romanorum Imperatori ac Germaniae Hungarię, Bohemię etc. Regi etc. Domino meo semper clementissimo.

(Eredetije — mely Istvánffy írása — a bécsi cs. állami levéltárban. Hung.).

XVIII.

1598. ápr. 18.

Pezzen jelentése a császárhoz brassai útjáról.

Allergnedigister Kayser vnnd herr. Was zu Weissenburg bis auf den 12. diez fürgangen vnnd abgehandlet, vnnd

wie den 13. dito herr Istwanffy mit dem herrn Kerestury, herr Tschaky Istwan vnnd Geczi Peter nach Kywar, die Erzherrzogin zu bewegen, dasz ihr Durchlaucht bis auf ankunft ihr kön. Würden Erzherrzog Maximilian des gubernaments sich vnderfangen wölle, ich aber mit dem Fürsten aus der Wallachey mich zu befinden meinen weg hieher genohmen habe, wie auch den Abend zuuor der geweste Canzler Josika nach Keywar in gutte vorwahrung von Weissenburg abgefürt [1]), vnnd zugleich von vnns die fürstliche residenz bis auf ihrer fürstl. durchlaucht der Erzherrzogin ankunft eingenommen worden, dieses alles werden Eur. kays. Maiestät nun mehr aus vnser samentlich vnnd zum theil aus des herrn bischouen von Wazen gethanen gehorsamisten schreiben allergnädigst vernohmen haben.

Nun hab ich mich auf diesem weg so viel immer müglich tag vnnd nacht befliszen, keine stund zu versaumen, aber ausweitte (?) deszelben, vnnd das die wege aus eingefallenen vnuersehenen schnen vnd regen über diemaszen bös worden, erst diesen tag alher gelangt, vnd vnder wegens bey diesem Sachsischen völckern, so wol inn Stetten als inn fürnehmen flecken, vnnd in sonderheit inn der Hermbstad, alda ich den fürnehmisten, fürnemlich auch dem künigsrichter Albrechten Huet in sein aigene behausung ansehenlich angenohmen vnd ainbegleitet worden, mit freudenschiessen vnd andern erzaigungen, grose lieb, freud, naigung vnd hoffnung, dasz diese völcker ihres langenn wünschen von dem almechtigen erhört, in Eur. kays. Maiestät gewalt gerathen, sich erzaigt, welches hernach, wi zu gleich di disposition des lands vnd all andere vmständ, mehrerm E. kays. Maiestät mündlichen gehorsamist sol referirt werden.

Allein zu Fogaresz, alda ich vermeinet ein nacht still zu liegen, als der Prouisor daselbs, vnd andere ihrer durchl. der Erczherzogin officier haben des beuelichs gemesz sich erclärt, mich inn die vestung nit eizunehmen, wie den der meinigen etlich so di vestung nur zu besichtigen auf di pruggen komen,

---

[1]) Tehát nem Pezzen vitte el magával, mint Istvánffy írja. L. XXXIV. s Gyulafi is. Valószínű, hogy ő Kővárból szállította Szathmárba.

straks abgewiesen worden, hab ich mich daselbs im Flecken nur so lang aufgehalten, bis die matten Ros ein wenig verschnauft, vnd gefuettert, auch diese strafmeszige und ergerliche waigerung ihrer fürstl. durchl. der Erzherrzogin bey aignem reitenden poten gehorsamist zuegeschrieben, vnnd vmb solche demonstration angehalten, damit etwo exemplo dieser starken ansehenlichen vestung, die vor andern ihren gehorsamb Eur. Maiestät billich erzaigen sollen, allerlei discorsi albereit gehört, andere dergleichen häuser im land mechten vrsach nehmen gleicher gestalt mir oder andern Eur. kays. Maiestät representanten thürr vnd thor zue zuschliessen, des gehorsamist versehens ihr fürstl. durchlaucht die Erzherrzogin werden hierinnen billigkait verschaffen. Vnd als ich nach mitternacht damals am Fogaresz auff Schakan zukommen, ist ein stund hernach ein aigner reitender Currier von den Michael waywoda an E. Maiestät hoffdiener Giouan Marino Raguseer abgefertigt, auch dort hingelangt vnd inliegend schreiben sub A [1]) ihne Raguseer gebracht, was mir bey demselben corrier auch E. Maiestät hoffdiener Hanns Hödl, den ich von Weissenburg zu ihme waywoda abgefertigt, zuegeschrieben, dasz haben E. Maiestät gleichfals in originali allhier sub B. zuempfangen, vnd weil ich auch von andern berichtet, dasz gleich diese eingehende wechen, nach dem alten Calender die Valachen ihre kharwochen, und also der fürst seiner religion nach vast di ganze wochen in der kirchen zu zubringen schuldig, trag ich grosse sorg, es mochte vnsere zusammenkunft dardurch verhindert, sintemal mir auch bedeneklichen fürfellet, bey dieser beschaffenheit mich hienieber inn die Wallachey zu ihm, fürsten, auszer beuehlch zu begeben, vnnd mussten zum wenigisten nur von hier ausz hinzukommen 4 Tag, dort zu bleiben vnd wiederumbzukeren zum wenigist 6, und also 10 ganzer tag wider gemachte raitung zubringen müssen, erwart heut gewissen beschaids mich nach den zu regulirn.

Heut vmb 8 uhr vormittag bin ich allher gelangt,

[1]) Ide oldaljegyzetben: Ist hungerisch, soll allererst vertirt werden. — (Ez Mihály vajda Ápr. 12-diki levele).

drauszen im Veld anfangs von dem Zekel Moyses, hernach von dem richter dieser Stadt vnd einer ansehenlicher reiterei vnd comitiua einen guten weg draussen im veld empfangen, vnd herain mit groszen frolocken vnd frauden aller menniglich, loszbrennung der stuk, vnd was mehr zu erzaigung ehrerbitung vnd fest von nötten, statlich angenohmen vnd herain belaitet worden, sihe und spüre alhier an jedermann eiferigen gehorsamb, vnd sonderlichen lust vnd begier E. Maiestät vndergeben zu sein. Hab anfangs noch im hereinzueg, weil derselb etwas lang gewehret, so wol von gedachten Zekel Moyses, als hernach von andern vergebens verstanden, dass aufrühr und dissensiones vnter den Türcken enstanden, vnd zu Alepo gar rebellirt haben sollen, welchen tumult zu stillen der Hassan bassa des Mehemet bassa suhn, so gegen E. Maiestät lande heraus deputirt, alldahin mit kriegsvolck, sonderlich mit 4000 janitscharn von der porten vnnd andern, so viel er deszen in eil zu weg bringen künnen, transfretirn vnd überschiffen müszen. Vnnd weil auch gleichsfals, wie aus des waida in der Wallachei oben eingeschloszenen schreiben zu uernehmen, noch alhier verlauten wil, dasz sie die Türggen villeicht anderstwo so viel zuschaffen bekomen, dasz aus des Sultani persönlichen auszueg auf E. Maiestät lande zue, nit viel werden möchte, auf welches aber gleichwol nit allerdings sich zuuerlaszen, noch gänzlich drauf zu bauen, vnd dardurch in sicherheit gerathen, den einen als den andern weg E. kayʒs. Maiestät den offenen wehrenden Krieg nach so sie mit diesem feind haben, anders nit als continuirn künnen, da sie den ohne dis alle macht daran zu legen vnd nicht zu versaumen haben, da aber diesem also sein solte, hetten sie solches für ein sonderlich göttlich gnad vnd vorthl, diesem feind dis jar groszen abbruch zu thun, anzunehmen, vnd keine zeit noch gelegenheit darinnen zuuersaumen. Zu bestättigung aber aller sachen, so in diesem land nun mer wol gegründ vnd geschlossen sein, ist auf dismal anfangs vnd fürnemlich kein ander mittl, als das ihre königl. wurden ehiste hereinkunft taglich vnd stündlich befürdert werde, den dasselb das einiche band derzeit, damit die irgend noch zweifelhaften gemütter in völligen standhaften gehorsamb verknüpft, die andern aber, so es bishero treu-

herzig gemeint, noch mehrers darinnen confirmirt vnd bestetigt werden. Hernacher das oft begehrte gelt, damit auch die zweifelhaften, wanckelmüttigen, vnd zwar die ganz vnd gar vngenaigten, in diesem anfang allein zu gewinnen, wo es nit geschehen, herein zu befürdern, wie den E. kays. Maiestät aus innliegenden schreiben sub C [1]), so ich gleich diese stund von gedachtem herrn bischoff zu Watzen empfangen, was an barem gelt an dieser neuen regierung gelegen, allergnädigist zu sehen.

Es mecht aber E. kays. Maiestät auch etwas frembd vnd vngelegen, dasz man das gelt so starkh urgirt, fürkommen, es ist aber solches, als antecedens necessarium vor allen dingen gehorsamist gerathen, vnd notwendig erkend, vnd da E. kays. Maiestät die gelegenheit dieser lande selbs allergnedigist ansehen, vnnd was für grosse eroberung vnd aquisto mit demselben E. kays. Maiestät geschehen, würde diese jezige geringe vngelegenheit, gegen dem groszen gegenwertigen vnnd künftigen gewinnst E. kays. Maiestät gar gering lestig vnd willig fallen, vnd bit hierauf ganz gehorsamist vnd umb derselben land höchsten wolfart wegen, von denen jezt im anfang erscheinenden beschwernüszen vnd vngelegenheiten, dem ganzen weszen dauon so viel glück vnd heil zu erfolgen, vnd gnädigiste glegenheit zuerzaigen; wolte Gott, E. kays. Maiestät vnd dero gehaimen rath hetten dieser lande augenschein eingenommen, solte gewis derselben weder die geringe Summa gelts, so aniezo begert, noch viel ein mehrere zu erlegen beschwärlich fürfallen.

Ich hab zu meiner hieherkunft ein fürnehmen bürgersmann von hinnen wiederumb nach der Wallachey abgefertigt, erwart noch derselben enden gewiszen beschaids vnd thue E. kays. Maiestät mich himit zu kays. gnaden demütigist beuehlen. Datum in der Cron Stadt den 18. Aprilis. Anno 1598.

E. Röm. kays. Maiestät

vnderthenigister gehorsamister

Bartholomeus Pezzen.

---

[1]) Ez Szuhay ápr. 16-diki levele.

Külczím: Der römischen kayserlichen auch zu Hungernn vnnd Böhaimb küniglichenn Maiestät etc. Meinem allergnedigisten Kayser vnnd Herrnn.

Prag.

(Eredetije a bécsi cs. állami levéltárban. Hungarica).

XIX.

1598. ápr. 23.

Pezzen jelentése a császárhoz az erdélyi s havasalföldi viszonyokról.

Allergnedigister Kayser vnd Herr. Seider meines letzten aus Cronstad vom 18. dis gethanen gehorsamisten schreibens hab ich den 20. dis meine leut aus der Wallachej widerumb zuruck gehabt, unnd wider all mein versehen befunden, das derselb waywoda aus dem fall, dauon E. kays. Maiestät vor diesem gehorsamist geschrieben worden, also beschaffen, das er die zusammenkunft weder in dieser Stad, noch andern graniczen, aldahin ich mich zu kommen erboten, bewilligen wollen, vnd ob ich wol verhofft, derwegen auch von meinen andern vortrauten aus dieser stad neben. E. kays. Maiestät dienern zu ihme waywoda abgefertigt, er würde sich bej aller eingewendeten vngelegenheit, da er sich auch hette tragen laszen müszen, den kleinen weg bis an die graniczen, welches in einem tag beschechen mügen, bewegen laszen, ist doch solches ohne fruecht abgangen, vnd ich 5 ganzer Tag alhier gleichfals vergebenlich vnd mit höchster meiner beschwernuss zubringen müszen. Ist gestern sein, des wayda stallmeister, vnd heut umb 10 uhr die jenigen so ich zu ihme geschickht, sambt des wayda obristen canzler hieher ankomen, vnd auf vorige mainung den waywoda, dasz er einmal von Tergowista nit weiter mouirn kündte, vnd dass er mit seiner reis von Bukarest auf Tergowista groszen schmerzen erlitten, vnd den schaden der etwa zu hailen angefangen vast in prioribus terminis mit groszem seinem schmerzen verursacht auf das höchste entschuldigt, vnd mich durch alle mügliche mittl auff Bukarest zu ziehen vermahnet, vnnd vmb Gotteswillen gebeten.

Als aber herr Sonneÿ [Sennyei] Pancraz vnd der Zekel Moyses in der zeit, wie nach. der mainung gewest, ich solte mich durchaus nit ober di granicz begeben, herr Sennyey auch in gehaimb durch des wayda secretari verstendigt worden, der schaden sei so gros nit, das er wayda nit auf die granicz, vnd gar hicher wol komen mügen, ist es auch bei dieser mainung vnd resolution verblieben, seitemal des waida obrister canzler in heuttiger conuersation vermeldet, das obwol die zusammenkunft, wi den solche bej jeziger zeit nit anderst geschechen mügen, ein fortgang gewonnen, dasz doch der wayda ober ein halben tag nit hette sich aufhalten mügen, sonder müszte auf vbermorgen vnd den sontag hernach wegen der osterfeiertag in allweg persönlichen den chrisztlichen ceremonien der kirchen beywonnen, darzu so sej es nit gnug mit dem fürsten zu traction, vnd ihne allein in E. kays. Maiestät deuotion zu verpinden, sondern solches müszte mit zusammenkunft der fürnembisten boyarn, beuelichshabern, hauptleuten, vnd allerandern officialn im land geschechen, vnd mit einem solenni iuramento wie zu Weissenburg mit den hiesigen stenden fürgenohmen vnd gehalten worden, bekreftigt werden, vnd dieses müste auch ein Zeit haben, vnd kunne wegen der vorstehenden feiertag vor dem 15. Mai nit geschehen.

Der wayda sey für seine Person wol willig, habe auch deszwegen solenne iuramentum gelaistet, bei der Christenheit zu leben vnd zu sterben vnd sich nach Gott E. kay. Maiestät vertraut, were auch mit seinem blut sein trew vnd schuldigen gehorsamb gegen E. kays. Maiestät jeder zeit zu bestettigen, mit dergleichen mehr. etc.

Darauf ich mich mit rath des hernn Sennyey Pancraz vnd Zeckel Moyses, die beyde so wol des Wayda vnd seines humors als des lands vnd der fürnembsten offiicer gelegen — vnd beschaffenheit wiszen, vnd deren erheblichen bedencken E. Maiestät hernach gehorsamist mundlichen referirt werden sollen, veil ich auch durh schreiben so ich gestern von herrn bischoue zu Wazen empfangen zum zuruck raisen vnd mich wider gen Weissenburg zuuerfüren starck ermant, E. Maiestät allergnedigisten beuehlch auch dahin gestelt dasz ich mich mit ehisten widerumb zu E. Maiestät gehorsamist

befürdern solle, hab ich mich dahin entschloszen, solches auch ins werk gericht, den richter dieser stad ain fürnemen verstendigen dem wayda hoch vertrauten man, den Marx Schenkhenbeckh, den gewesten abgesandten, sein des wayda bei E. k. Maiestät vnd derselben hoffdiener Hans Hödl, mit notwendiger instruction vnd formula iuramenti und meinem schreiben an den wayda als von mir subdelegirten gesandten abzufertigen, derer verrichtung ich zu Weissenburg erwarten und sambt derselben mich hernach zu E. kays. Maiestät mit dem ehisten zu befürdern willens, vnd wie ich von fern verstanden. vnd in gehaimb erindert, ist an des fürsten bestendigkeit vnd gehorsamb in dem wenigisten zu zweifeln, werdet auch solches hernach gegen E. Maiestät gehorsamist erclären, des lands vnuermögen aber ist offenbar vnd menniglich bewist, das er wayda das volck so er notwendig zu seiner sicherheit halten mues, aus aigen beutl oder von der land contribution nit zu bezalen, sondern mues von hier aus, oder anderstwo her von E. Maiestät ihme geholffen werden, wirdet destwegen starck begehren, dasz bej zusammenruffung aller landofficier die auf den 15. May angestellt werden möchte, einer aus vns E. kays. Maiestät jeziger zeit commissarien in diesem Land gen Tergouista in die Wallachej sich begebe, den augenschein wie auch alle sachen beschaffen einnehme, das iuramentum fidelitatis et obedientiae von im wayda so wol als von denen boyarn, hauptleuten, kriegsvolk vnnd officialn, wie zu Weissenburg durch vns samentlich beschehen, abfodere, vnd entgegen dem wayda sowol als dem land, die notwendige hülff schucz vnd protection E. kay. Maiest. theils promittire. vnd die gröste beschwernusz, so er wayda vnd das land biszhero gehabt, wil des gewesten fürsten vnd seines Raths gehabter intention, inn deme man darauf vmbgangen, dem türkischen proces gemes nach gefallen wayda ab- und einzusezen, ja mit dem jezigen vast wie mit dem Aaroni ain spiel zu spielen im werckh gewest, zugeeignet werden, daher auch nit ein geringe diffidenz entstanden, dasz er wayda sich etwas besorgt, vnd nit dörffen sein person so weit heraus wagen.

Das er aber inmittels mit den Türggen colludiert, in die örter so an dem waszer gelegen, di commercia zugelassen, ja

auch gar den Türggen das jerlich tribut zugesagt, dasz habe er derumben thun müszen, weil er allein nit mechtig sein land zu defendirn vnd von dem Siebenbürger einiche (?) hülff gehabt, ja an dem verhindert worden dass er dasjenige, so er E. kays. Maiestät vilmal vertröstet vnd leczlich ins werck richten können, von hieraus, insorderheit durch des gewesten aniezo gefangenen Canzlers practiken abgehalten vnd verhindert worden.

Sonst zaigen mir auch die so ich in der Wallachej gehabt, vnnd wirdet mir auch von des wayda Canzler confirmirt vnd zugleich dem herrn Sennej Pongraz aus der Moldau geschrieben, dasz der cardinall Bathori nach Rom vnd ein gehaimen gesandten zuuor (der teglich ankommen solle) zu dem wallachischen wayda abgefertigt, was derselb bringen würdet, sol E. kays. Maiestät in originali also balt, wie mich gemelter wallachischer Canzler vertröstet, gehorsamist zugeschickt werden.

Der ander Bathori aber so aus diesem land in Poln entrunnen, sol mit hülff vnd beförderung des polnischen Canzlers seinen gesandten nach Constantinopl geschickt haben, vnd laboriern beide Bathori dahin dass sie den wallachischen fürsten von diesem land vnd E. kays. Maiestät absondern, vnd mit hülff des türkischen kaysers ihr einer dieses land wie zu vorn guberniern müge, derumben herr Senney Pancraz, Zekel Moyses vnd viel ansehenlicher vmb die ehiste hereinkunft ihrer königl. würden. Vnnd weil des hern Nadasti person alhier in diesem land von menniglich vnd sonderlich von dem kriegsvolck hoch desiderirt, im fall je ihr Königl. würden nit alsbalt komen köndten, oder wolten, weil auch der zeit kein haupt ober das kriegsvolck vnd alle stund sich zu besorgen, dass von Türggen vnd Polaggen etwas tentirt werden mechte, ist glechfals ihr pit, vnd es begehrens auch alle Rathe, vnd menniglich inn gemein dasz herr Nadasti nur mit 500. pferd vnd souiel fuesvolck alsbald ins land keme, derdurch würde das ganze land ein gross herz fassen, bey denen feinden ein groszen nahmen haben als wen viel 1000. man komen weren, die kleinmütigen confirmirn, vnd den bösen das herz nehmen ihre practiken inns werck zu richten, wiewol auf diese stund im

land die geringste practiken gemerckt, allein von menniglich sehr gezweifelt, dasz ihr kun. würden, so balt vnd mit notwendiger hülff inns land komen sollen, ist deszwegen nochmals die höchste nottürft ihrer königl. würden hereinkunft zu befürdern; sonst berichtet mich auch herr Sennyey Pancraz, dasz ihme ausz der Moldau zeutung zukomen, dasz die gesandten so aus diesem land vnd ausz der wallachej zu den Tartern geschickt albereit zuruck vnd wol abgefertigt, teglich in die Moldau ankommen sollen, was nun ihre verrichtung, dasz würdet vnns commissarien referirt vnd vielleicht durch mich alsbald E. kays. Maiestät zugebracht werden.

Die zeitung von der Arabier rebellion, und dasz der Hassan bassa dieselben zu stillen von Constantinopl nach Alepo gezogen sei, confirmirt der wallachische Canzler, vnnd werden zugleich aus der Moldau geschrieben. Gleich iezo mache ich mich wieder vom hinnen auf di rais einen andern weg nach Weissenburg Hiemit thue E. kays. Maiestät zu kayserlichen gnaden mich gancz vnderthenigist gehorsamist beuehlen. Datum Cronstadt den 23. Aprilis. 1598.

E. kays. Maiestät

Vnderthenigister gehorsamister

Bartholomeus Pezzen.

Külczím: Der Römischen kayserlichen auch zu Hungern vnd Böhaimb küniglichen Maiestät etc. meinem allergnedigisten kayser vnd herrn. Cito, citissime.

(Eredetije a bécsi cs. állami levéltárban. Hungarica).

XX.

1598. jún. 3.

Szuhay és Istvánffy a császárhoz, jelentést tesznek az erdélyi ügyekről.

Sacratissima imperatoria ac regia Maiestas, domine domine semper clementissime.

Fidelium perpetuorumque seruitiorum *stb.* subiectionem. Postquam 28. Maÿ ipso momento horae octauae antemeridianae cursorem nostrum vltimum ad Sacrat. Maiestatem ves-

tram dimisissemus, atque rebus Albae cum sufficienti instructione bene relictis sequenti post die sub uesperum in Transalpinam mouissemus, diuersas a diuersis literas in itinere accepimus. At potissimum Sacratiss. Maiestatis vestrae in campo Fogaras. Perspeximus ex ijs humilime, quantopere Sacratiss. Maiestas vestra curavit, ut non solum vicinas christianorum inimititias sufferat ac Bendzinensium pactorum, per sereniss. archiducem Maximilianum confirmationem in effectum deduceret, verum etiam hanc prouinciam pacatam, benigne gubernatam fortiterque protectam esse uelit. Quod nos consilij nostri participes, Sacratiss. Maiestatis vestrae omnium ordinum fideles nulla ratione passi sumus in dubium vocare. Requiritur solummodo sereniss. Maximiliani celerrimus aduentus. Quod enim tam longa eius serenitatis ingressus mora trahatur, multi imo pars maior et vicinae etiam prouinciae credendum Jozicae scriptis aiunt et territum sereniss. Maximilianum opinantur, atque nunquam uenturum asseuerant. Interim nos neque milite, neque capitaneis, neque neruo belli pecunia munitos et mirantur et queruntur. Nec prorsus absque ratione. Nedum enim miles nouus per nos conduci sed nec ordinarius exolui ac retineri potest. Chartas cambij quas uocant toties nobis per dominum collegam nostrum Pezzen pollicitas nullas prorsus accepimus. Tartari nisi praesenti pecunia demulceantur, hostes erunt. Michaël vaiuoda si se desertum existimabit et ipse desperatus aut Turcis se coniunget, aut turpi fuga prouinciam suam perpetuam ipsis relinquet.

Hucusque clementissime et jnuictissime Imperator ea libenter scripsimus quae tranquille hic agebantur. Nunc coacti et inuiti molimina hostium et pericula futvra detegere debemus. Jam enim cogitationes ex cordibus hominum reuelari incipiunt. Quas Sacr. Maiestas Vestra ex hisce annexis sub litteris A, B, C, D, E, F, G, H, I, K [1]) benigne clarius cognoscere dignabitur. Haec ut nobis data sunt, Sacratiss. Maiestati

[1]) Az *A* alatti a brassói bíró tudósitása a török hadikészületei felől. (Érdektelen s ismeretes dolgok). *C* alatti Bernárdffy jun. 1. levele; *D* és *E* alatti Mihály vajda két jun. 1. kelt levele. *K*-val jelezve Sennyey Pongr. jun. 1. Várhegyről kelt levele. A többiek lappanganak.

vestrae referimus. In posterum quaecunque seu meliora seu peiora, quod absit, acciderint et tanti momenti fuerint, ut proprio cursore indigeant, Sacratiss. Maiestati vestrae fidelissime et ocyus significabimus.

Ideoque humilime supplicamus et per diuinum numen obtestamur, Sacratiss. Maiestas vestra non solum mature omnibus rebus ad huius prouinciae et Transsalpinae permansionem ac Moldauiae quoque qualemcumque retentionem benignissime prouideat, quin imo nobis quoque clementissime condonare dignetur, quod haec ita forte moleste at necessario apud Sacr. Maiestatem vestram sollicitemus. Mittimus quoque literas vaivodae Moldauiae a cancellario Polono arroganter praemansas, ad Sacr. Maiestatem vestram datas [1]).

Nos tamen (Moldauo summopere metuente) dabimus operam, ne quid absque expressa Sacratiss. Maiestatis vestrae uoluntate per Valachum in ipsum tentetur. De Tartaris humilime oramus se Sacr. vestra Maiestas clare resoluere quam citissime dignetur. Poterunt adhuc illi in proprijs sedibus contineri. De Jozica ante reditum nihil possumus statuere. Proficiscimur celerrime in Transalpinam. Seruet Deus *stb.* Coronae Saxonum Transyluaniae 3. Junÿ 1598.

Sacratissimae Maiestatis Vestrae Imper. ac Regiae

Humilimi perpetuique fideles
sacellanus ac seruitores

Stephanus Szuhaj mp.

N. Isthuanffÿ mp.

Külczím: Sacratissimae Romanorum Imperatoriae *stb. stb.* Maiestati *stb.*

(Eredetije Szuhay írása a bécsi cs. állami levéltárban).

[1]) Valószínűleg a moldvai vajda máj. 23-kán kelt levele.

XXI.

1598. jún. 28.

Az erdélyi tanácsurak felterjesztése Rudolfhoz.

a)

Sacratissima caes. regiaque Maiestas, domine domine nobis clementissime.

Fidelium ac perpetuorum servitiorum stb. subiectionem. Aliquot iam vestrae Maiestatis caesar. benignissime scriptas literas de eadem fere materia fidelitatis nempe erga Maiestatem vestram caes. conservandae ad nos accepimus. Quod vero propter locorum distantiam, in quibus dispersi, eas simul eodem temporem legere non potuimus, Maiestati vestrae caesareae ad eas nihil rescripsimus, id nobis per vestram Maiestatem clementer condonari humiliter petimus. Nunc autem quia huc Albam certorum negotiorum caussa confluximus, non potuimus praetermittere, quin ad vestram Maiestatem certum nostrum hominem Gabrielem Perneszi mitteremus, permoti vestrae quoque Maiestatis caes. frequentibus literis, nostrae etiam in Maiestatem vestram caesaream et augustissimam Austriacam domum atque adeo in rempublicam christianam dexteritatis declarandae occasione. Monet nos vestra Maiestas caes. in omnibus suis litteris clementer, ut tanquam fideles patriae cives, fidei memores, contra omnes adversantium machinationes, ne provincia haec aliquid detrimenti capiat, accurate invigilaremus, permota forsitan vestra Maiestas memoria earum procellarum, quibus fato-ne vel divinitus turbulenta Transsylvania iam a plurimis annis subiecta fuit, totque factiosorum rebelliumque sanguine inebriata, iterum atque iterum recentes novosque seditionis filios producere soleat. Quo quamuis ab iis praesertim temporibus, quibus a corona Hungariae avulsa fuit, nihil in ipsa frequentius acciderit, semper tamen partium christianarum defensores, publicae pacis studiosi, avitaeque fidei, constantiae, honestatisque memores inventi in ea fuerint non pauci. Nunc iam ante paucos annos excusso Othomanicae societatis vinculo, tantae tamque diu-

turnae tyrannidis pertesi, principum christianorum, praesertim vero Maiestatis vestrae caes. totiusque domus austriacae multis iustitiae, clementiae, fortitudinis, aliarumque heroicarum virtutum, quae subditos tutos et securos reddunt, exemplis allecti, amore denique totius reipublicae christianae, quam in tam aperta Turcicae tyrannidis afflictione plane oppressam cum suspiriis et lachrymis videbamus, incitati, sponte in sinum et fidelitatem vestrae Maiestatis caes. cucurrimus; nunc quoque nihil nobis aliud cordi est, quam ut gloria dei, augistissimaeque domus Austriacae longe lateque totum fere, per terrarum orbem, honor, dignitas et imperium crescat et fulgeat. Provinciola quoque ista undique hostibus circumsepta sub protectione Maiestatis vestrae non tantum conservetur, sed et conquiescat. Quod si vero essent aliqui, qui Maiestatem vestram dexteritate et prompti animi fidelitate in partem sinistram vel de omnibus nobis vel de aliquibus secus informassent, divina illa vestrae Maiestatis caes. prudentia et clementia diiudicari dignabitur, nihil hactenus inter nos factum esse, quod vel leve argumentum malae in nos suspicionis aut alicuius contra bonum christianitatis machinationis et percussi foederis integritatem dataeque fidei constantiam vestrae Maiestatis caes. benignam voluntatem et dispositionem praebuisset.

Propterea vestrae Maiestati supplicamus demisse uti domino domino nostro clementissimo, dignetur eam opinionem si forte aliquam de nostra in vestram Maiestatem fide et constantia concepit adversam deponere, nosque inter alios regnorum suorum et provinciarum fideles subditos reponere, et pro iis habere, qui penes gloriam dei, vestrae Maiestatis imperium, Hungaricae gentis libertatem, patriae salutem et fidei totius datae et professae, qua nihil christiano homini praeciosius esse debet, innocentiam bona, opes, fortunam, sanguinem, vitam denique profundere parati sunt. Quod reliquum est pro paterna vestrae Maiestatis in patriam nostram cura, sollicitudine, tamquam pia admonitione cum summa animorum submissione humilimas agimus gratias et ut Maiestas vestra eas excubias, quas pro christiano imperio diligenter agit, pro nobis quoque suscipere dignetur, etiam atque etiam supplicamus

vehementer. Servet Deus Maiestatem vestram caesaream ad multos annos incolumem et feliciter imperantem. Datum Albae Juliae die 28. Junii anno domino MDXCVIII.

Eiusdem Maiestatis vestrae caesareae

humiles et fideles servitores
Demetrius Napragj.
El. Eppus Transil. mpr.
Stephanus Bochkaÿ
de Kis Maria mpria.
Gaspar Kornis manuppria.
Pancratius Sennieÿ mpr.
Christophorus Keresturj mpr.
Georgius Rauazdÿ mpria.
Balthasar Bornemizza mpr.
Stephanus Tholdi mpr.

Külczím: Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestati etc. domino domino nobis clementissimo.

(Eredetije — piros viaszba nyomott hat czímeres pecséttel — a bécsi cs. áll. levéltárban. Hungarica)

b)

Sacratissima caes. regiaque Maiestas, domine, domine, nobis clementissime.

Fidelium et perpetuorum servitiorum *stb.* subjectionem Nihil interregno periculosius, in iis praesertim regnis, quae multis et manifestis periculis exposita sunt. Transsylvania nunc in eorum est numero, quae sine praesentia principis tot mutationibus obnoxia, multis exposita periculis apertissimisque hostibus vicina tuto et secure consistere non potest. Mensis Augusti cum Turcae in Hungariam suas uires mouere solent prae foribus est. Polonorum, Moldavorum, in quemcunque finem sit, nescitur, ternis in locis productae acies, Tartarorum penes Neper castra, Turcarum prope Nandor apparatus, pons per Danubium stratus, Transsyluanorum paucitas et praeteritis expeditionibus omnium rerum inopia, militum etiam praetorianorum indigentia, pulueris, globorum, tormentorum, totiusque bellici apparatus et omnium eorum quae ad impor-

tunum et subitaneum hostem, imminentiaque pericula necessaria essent, inopia, ut non contra tantae tyrannidis vim, sed ne ad unius quidem castelli munitionem expugnandam sufficeret, quid suadeant, Maiestas vestra praeclare considerabit. Transsyluania parva est provincia, que sicuti parvus fons hauriendo exsiccatur : ita illa tot sumptibus, quos serenissimus princeps Sigismundus incensus libenter una nobiscum profudit, exhausta et extenuata est, ut non aliter tot defectus, nisi sola vestrae Maiestatis caes. benigna prouidentia et auxilio suppleri possit. Quid de incendio domestico, quod quamuis hoc tempore nondum appareat, ex minima tamen scintilla oriri possit, vestrae Maiestati scribamus, eidem Maiestati vestrae fortasse notum est. Quod si oriretur, certe non nisi praesenti principis authoritate restingui posset. Quare vestrae Maiestati supplicamus vehementer, dignetur destinatum iam serenissimum archiducem principem Maximilianum, primo quoque tempore statim ad nos clementer expedire, ne tam diuturnae absentiae mora, non tantum hanc provinciam, sed et uicina regna in magnum aliquod periculum, quod difficulter postea, aut fortassis nunquam repelletur, coniiciat, nobisque ita et necessitati huic patriae prouidere, ut et militibus quoque tot iam mensibus insolutis et conscribendis etiam sufficienti cum pecunia satisfiat et hostes se fortem et potentem vicinum nactos esse intelligant et nos sub protectione vestrae Maiestatis caesareae paci diu desideratae gaudere possimus. Caeterum Maiestas vestra caesarea si quae de statu Transsyluaniae percunctari uoluerit, ex praesentium exhibitore uberius cognoscere clementer poterit. Deus optimus maximus vestram Maiestatem *stb.* servet incolumem *stb.* Datem Albae Juliae die 28. Junii anno domini MDXCVIII.

Eiusdem Maiestatis vestrae caesareae

Humiles et fideles seruitores :
Demetrius Napragj electus
eppus Transilvan. mpr.
Stephanus Bochkaÿ
de kis Maria mpr.
Gasper Kornis manupr.

Pancratius Sennieÿ mpr.
Christophorus Keresturÿ mpr.
Georgius Rauazdÿ mpria.
Balthasar Bornemizza mpr.
Stephanus Toldi mpr.

Külczím: Sacratiss. caes. regiaeque Maiestati etc. Domino domino nobis clementissimo.

(Eredetije — piros viaszba nyomott hat czimeres pecséttel — a bécsi cs. áll. levéltárban. Hungarica.)

XXII.

1598. jún. 30-án.

Szuhay jelentése Mátyás főhghez az erdélyi ügyekről.

Serenissime princeps domine domine semper clementissime.

In graui aegritudine mea, difficillimisque laboribus, quos diu noctuque perferre cogor, literis benignissimis Serenitatis vestrae tanta affectus fui voluptate, ut rhenum et lienis acutissimis doloribus subito admirabiliter liberatus fuerim. Quod autem ego sancte semel recepi, id constantissime perpetuo praestabo; atque id hoc alacrius, quod et credam me breuissimè occasionem amplissimam habiturum, et uideam meam fidem atque seruitia Serenitati vestrae grata esse.

Transyluaniae et Transalpinae Valachiae status hactenus pacatus tranquillusque fuit, sed mora ac tarditate serenissimi archiducis Maximiliani, ac ex ardescentis undique belli motibus incipit turbulentior fieri. Nihilominus dummodo serenitas ipsius acceleret, omnia tutissimo in loco constituentur quod ipsius serenitati serenitas vestra persuadere dignabitur.

Poloni etiamsi Acheronta mouere conabuntur, vel cachinnis explodentur. Turcas non parum metuimus, potissimum si Tartaros adiutores habuerint, quibuscum tamen de foedere sempiterno tractamus, atque spe eius rei ad petita Hani supremi vna cum oratoribus nostris 10. milia aureorum misimus, oratoresque eius decenti munere nostris partibus conciliauimus. Nunc quid illi facturi sint vicissim, expectamus. Si hi, uti cupimus, domi se continuerint, Turcarum territa-

menta non pertimescimus. Nec est quod Serenitas quoque vestra eorum uires, generalem imperatoriae Maiestatis exercitum ducens, magni faciat. Poterit cum illis, si eo commigrauerint, pro voto confligere, in perniciem illorum et dedecus sempiternum. Nec poterunt habere alios Tartaros quam quos in Hungaria hyemare audiuimus, quique ad littus nigri maris degunt, qui et inermes et paucissimi sunt. At si Hanus Tartarorum fide perfracta egredietur, certe magno in periculo nos erimus, indigebimusque vestrae serenitatis quoque auxilijs. Nam sic exploratum habemus, quod omnes isti hostes primum has prouincias coniunctis uiribus aggredientur, nisi forte superiori exercitu serenitatis vestrae et aliquo arduo opere auocentur.

Ahis Amhat passa adhuc in Bulgaria est Vidini siue in Bodon ad Danubium, cum ingenti numero Turcarum et apparatu maximo ac sufficienti, pro quocunque regno inuadendo commeatu, nauibus, tormentis, globis, puluere et alijs necessarjis. Nandor Albae Zatergi Memhet passa cum 6. uel 7 millibus, ut aiunt. Sophiae totum robur et moles Turcici belli est. Tertius quidem passa qui prima ista luna que post quatriduum innouabitur, in quamcunque partem iter agressurus. Pretoriani milites et spahi negant se in bellum ituros nisi et princeps intersit. De Turcis Transmarinis nihil audiuimus. Nos certe milite et pecunia destituti vix scimus, quid agere debeamus.

Mihi sacratissima imperatoria maiestas contulit benignissime episcopatus Agriensis dignitatem serenitatis vestrae clementissimo interuentu. At prouentusne eos quidem ordinauit, qui praedecessori meo dati erant, cum profecto mea seruitia et labores longe grauiores, maiores et magis continui sint, quam omnium fere aliorum. Igitur supplico Serenitati vestrae domino meo clementissimo, dignetur uelut proprio motu meam apud imperatoriam maiestatem sic commendare, ut alioqui perpetuo deuotus serenitatj vestrae, utilius commodiusque possim seruitia cepta continuare. Quod sapienti iudicio et clementi deliberationi serenitatis vestrae et eius maiestatis sacratissimae humilime submitto. Magnificus dominus Vnuerczagt serenitatem vestram poterit uberius

hac in re informare. Seruet Deus *stb.* Albae Juliae, vltima Junÿ pridie kalendas Julÿ 1598.

Serenitatis Vestrae

Humillimus sacellanus et
fidelis seruitor :
Stephanus Szuhaj mpr.

Külczím : Serenissimo principi ac domino, domino, Matthiae Archiduci Austriae *stb.*

(Eredetije — Szuhay kezeirása — a bécsi cs. áll. levéltárban.)

XXIII.

1598. júl. 4.

A biztosok jelentése a császárhoz az erdélyi ügyekről.

Sacratissima Caesarea Maiestas
Domine clementissime.

Hesterna die ea quę habuimus noua de Turcicis conatibus sacratissimę Maiestati vestrę caesareae perscripsimus. Eadem quę Michael vaiuoda nobis significauit et antea ab Andrea Barchaÿ sacratissimę Maiestatis vestrae caesareae capitaneo Lugasiensi acceperamus de Turcarum in hanc prouinciam occultis machinationibus, hodie ex varijs nuncijs habuimus. Nam venerunt quidam captiui ex Nandor Alba fuga elapsi, ac alius captiuus ex Temesuar precio dimissus, qui etiam eadem affirmant quod Turcę Lippam vel Chanadium obsidere velint, ac deinde ipsam Transiluaniam inuadere totis viribus. Scripsit etiam quędam mulier e Seghedino filio cuidam suo, gregario Lippę militi, literas, quibus eadem noua affirmantur. Sicuti Maiestas vestra caesarea ex literis castellani Lippensis, hisce adiunctis benigne cognoscet. Jam itaque cum res hunc in statum deductę sint, vt quotidie metuendum sit : sacratissimę Maiestati vestrę caes. supplicamus, vt quę antea et praecipue heri de serenissimi archiducis Maximiliani celerrimo aduentu ac huius serenissimę principis discessu scripsimus, alijsque necessarijs, et praecipue pecunia, militeque expediendo, dignetur sine vlla vel minima mora benigne curare

et huius prouincię imo reipublicę christianę permansioni consulere.

Quod autem tantopere vrgemus pecuniam, Maiestas vestra caesarea non mirabitur, cum intelliget quam concisi sint hic omnes prouentus. Nam cum dominum Stephanum Toldy consilarium Maiestatis vestrae Varadinum ad soluendos milites cum pecunia misissemus, ac ad inquirenda eius loci negocia: is rediens aliquot puncta notabilia attulit, sed inter cetera illud, quod dominus Bochkaÿ adhuc hoc tempore est capitaneus Varadiensis, re ipsa, quamuis nomine habeatur pro capitaneo Georgius Kiral; illum nunc etiam habere ibi seruitores suos et complices, per quos solo nutu quicquid velit, efficiat; pendere ab eo omnes et omnia in eo loco. In bonis autem suis, quę circa Varadinum habet non contemnenda videlicet arces Kerekÿ, Zent Job, Zekelhida, Kis Maria, Michke, Soliomkeo, et districtus Paczal, vniuersos prouentus regales, quos vocant et decimas ouium ac aliarum rerum, simul et dicam regiam, ceterasque contributiones ipse percipit, nihil in fiscum colligi permittens. Et vltra ea bona in Vngaria habita, in alijs Traussiluanicis bonis, duplo pluribus, idem vsurpat, adeo vt ex illis exterioribus Vngaricis bonis tantum colligit publicorum prouentuum solummodo ex decimis dempta dica, quod constat domino Pezzen, quantum ducentis aut trecentis Varadini equitibus satisfieri posset. Quem abusum secutus est etiam dominus episcopus Transsiluaniensis. Sic etiam fit in Fogaras et alijs serenissimę Principis bonis. Vt taceamus multiplices et multifarias prouentuum dissipationes per principem qui discessit factas, inscriptiones, deputationes a Stephano rege et Christophoro Batorÿ factas, donationes, locationes, quibus adeo omnia diminuta sunt, vt si non discessisset, aegre etiam ea habuisset, quę quotidiano vsui necessaria fuissent. Quę ideo Maiestati vestrae humiliter proponimus, vt ipsa quoque clementer ea cognoscat et qua in difficultate rei pecuniarię versemur, apertius intelligat.

Varadini restat soluendum ab octaua Maÿ ad octauum diem huis mensis Julÿ vnius angariae stipendium quod ad septem millia se potest extendere. Et praeterea stipendia annorum 95. 96. et 97. quę ad XXIII. millia florenorum et

aliquot centena se extendunt. Quod quidem debitum adeo vrgent milites, vt etiam tumultuentur. Obijcimus illis, vnde nam antea accepta sit pecunia, qua militibus solutum fuit? illi qui sunt Maiestati vestrae caesareae fideliores respondent subsidia missa fuisse à summo pontifice, ac à vestra sacratissima Maiestate caesarea ac serenissimo et potentissimo Hispaniarum rege : alioquin non fuisse suffecturos prouentus prouinciales idem nunc quoque fieri debere. Si tamen serenissimus archidux Maximilianus veniet, omnia in melius reformari ac prouentus quoque augeri poterunt.

Neque id celare possumus, Maiestatem vestram ceasaream multum nos laborare, quantum viatici dandum sit Serenissimę principi, si ei discendendum sit. Dominus comes de Turrj multum petit. Nos centum talleros in diem computaremus, sed ipse ne ducentos quidem sufficere ait et quinquaginta quatuor dierum spacio negat iter confici posse. Qui cum nomine serenissimę principis nobiscum agat, nos reniti non possumus, ne sua serenitas offendatur. Et cum dominus comes dicat illam discessuram post octo dies : si quid praeter resolutionem Maiestatis vestrae caesareae feciendum nobis erit : supplices oramus, vt sacratissima Maiestas vestra caesarea suam à nobis indignationem auertat. Quod reliquum est, seruet Deus optimus maximus Maiestatem vestram caes. diutissime et felicissime. In cuius gratiam nos humilime commendamus. Albę Julię 4. die Julÿ 1598

Eiusdem Serenissimę Maiestatis Vestrae Caesareae
fideles et humillimi seruitores
Stephanus Szuhay mpr.
N. Istuanffÿ mpr.

Külczím : Sacratissimae Romanorum Imperaturiae ac Germaniae Hungariae, Bohemiae etc. Regiae Maiestati stb.

(Eredetije — Istvánffy kézirása — a bécsi cs. államlevéltárban. Hungarica.)

XXIV.

1598. aug. 22.

Zsigmond és Mária Krisztierna meghivója Kolosvárra értekezletre.

Sigismundus et Maria Christierna dei gratia Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae transalpinae et Sacri Romani Imperii principes, partium regni Hungariae domini et Siculorum comites etc.

Generose nobis syncere dilecte. Salutem et gratiam nostram. Akaránk kegyelmednek irni és szeretettel kérjük kegyelmedet, hogy dolgait hátrahagyván kegyelmed mingyárást jöjön hozzánk ide Kolosvárra nemű nemű szükséges dolgainkról akarunk kegyelmeddel szólani. Bene valeat. Datum in ciuitate nostra Kolosvár die 22 Augusti 1598.

Sigismundus Princeps m. p.

Maria Christierna.

Külczím: Generoso Francisco Theke de Keöbleös, comiti comitatus Szolnok interioris, etc. fideli nobis syncere dilecto.

(Eredetije ivrét levélalakban irva, s a fejedelmi pecséttel lepecsételve, a szász nemzeti egyetem levéltárában a. a. 1598. nro 1449.)

XXV.

1598. aug. 22.

Meghivó a kolosvári tábori gyülésre.

Szolgálatunk és magunk ajánlása után. Sok jókat kivánunk istentől kegyelmednek.

Akarók kegyelmeteknek országúl értésére adni, hogy isten az mi kegyelmes urunkat Báthory Sigmondot ismég meghozta, és mostan Kolosváratt vagyon. Mivelhogy penig római császárnak hazánk oltalmára való segitségében megfogyatkoztunk, magunkra gondot akarván viselni, ő felségét ismét országúl és egyenlő akaratbúl, előbbi fejedelemsegének méltóságára acceptaltuk, és holnap Isten segítségéből ő felségének egy rész hadunkat eleiben is bocsátjuk. Kérjük azért kegyelmeteket egész országúl hogy kegyelmetek is városúl, az minémű hűséggel annak előtte köztünk lévén, ő felségének

köteles volt, ennek utána is velünk egyetemben kegyelmetek ugyan azon hűséggel tartsa magát fejenként. Tartsa meg Isten kegyelmeteket. Ex castris Sabesiensibus die 22 Augusti 1598.

Kegyelmetek közűl penig az király birót és polgármestert bizonyos három személyekkel egyetemben bocsássa mindgyárást Kolosvárra, hogy velünk egyetemben legyenek ott.

Stephanus Bocskay m. p.
Caspar Kornis m. p.
Stephanus Toldj m. p.
Gabriel Bánfi Lossoncz m. p.
Stephanus Chiáky m. p.
Benedictus Mindszenti m. p.
Gaspar Sybrik m. p.
Joannes Szempalj m. p.
Gabriel Haller m. p.
et caeteri omnes.

Külczím: Prudentibus et circumspectis dominis magistro ciuium judici regio, caeterisque juratis ciuibus ciuitatis Cibiniensis etc. Amicis nobis obseruandis.

(Eredetije levélalakban irva, kivül hét pecséttel lepecsételve, a szász nemzeti egyetem levéltárában a. a. 1598 : nro 1450.)

XXVI.

1598. aug. 22.

Az Szász-Sebes mellett való táborunkban végeztetett Articulusok.

Nos Sigismundus dei gratia, Transsylvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpinae et Sacri Romani imperÿ princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques et Siculorum comes etc.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae, et partium regni Hungariae ditioni huic subiectarum, in generalibus eorum comitÿs anno Millesimo quingentesimo nonagesimo octauo in ciuitate Szász-Sebes celebratis conclusi.

(1) Vadnak k. u. ilyen bántásink, miérthogy felséged azt parancsolja, hogy fejenként nemességűl itt legyenek minden rendek, huszad kaputól, lovag, gyalog soldosival egyetemben és fölséged is erős parancsolatot adott ki, hogy feje, jószága veszése alatt, minden rend itt legyen, de az felséged parancsolatjával, sem az ispánok fenyegetésével semmit nem gondolnak, hanem azt kívánják felségedtől, miérthogy hazánknak ilyen nagy szükségét látjuk, hogy felséged adjon authoritást az ispánoknak, hogy valakik ekeddig ide az felséged hadában nem jött, az ország közzé, száz forintot dúlhassanak az ispánok jószágán, az szegényen penig, az kik egyházbéli nemes emberek, 12 forintot dúlhassanak rajtok, ha marhájok vagyon, ha penig marhájok nincsen, ő magát is megfoghassák és az táborban utánnunk hozhassák.

Melyet az ispánok minden vármegyéken publicáltatván, ha valamely ember nyolczad napra, a die publicato computando az táborban nem lenne, tehát minden okvetetlen az megírt büntetést és mulctát megvehessék rajta, ha penig az nyolczad nap után jün is, mivelhogy ad praefixum terminum jelen nem volt, ugyanazon poenát exequálhassanak sine respectu rajta.

Az kik penig mostan jelen vadnak el ne menjenek az táborból sub eadem poena irremissibiliter exigenda.

Azonképpen az székelyek között is ezen (mód) megtartassék.

(2) Vadnak k. u. ilyen fogyatkozásink is, hogy szolgák is löttek, mind az had előtt, mind ennek előtte szín alatt, szemünkkel látjuk penig, hogy mind csak az hadak nehéz tereviselése miatt löttek szolgák, és most is, ennek előtte is miolta az had indúltatott, mind otthon laktanak házoknál. Kévánnók azt is fölségedtől, hogy efféléket is, vagy szolga vagy nem szolga, valaki az urával ide az fölséged hadában nem jő, tehát azon büntetéssel büntettessék, mint ide fel megírtuk.

Ha penig valamely nemes ember házánál otthon akar hadni gondviselőnek nemes embert, az ki régtől fogván való gondviselője, nem az esztendőbeli, egyet-egyet hon gondviselőnek, de az is képebeli embert boc

(3) Ezen kívűl is kegyelmes ur kamaraispánok, assessorok, prokátor

minden kerített és mezőbeli városokban való személyek. kik jószágot birnak személyválogatás nélkül, minden rendek, az kik nemes embereknek mondják magokat az feljől megírt büntetés alatt eljőjenek.

Az kolosváriakot kivévén, az kik a városokon laknak és jószágot nem bírnak, de azok kívül, ha kik vadnak, ha kik jószágot bírnak, tartozzanak azon büntetés alatt az hadban személyek szerént elmenni.

(4) Vadnak olyak is k. u., kik miólta az felséged hada kezdetett, hadban nem voltanak azólta, hanem mindenkoron módot talált benne, hogy házánál maradt és házánál volt.

Vadnak olyak is kegy. u., kik jószágokat szín alatt elzálogítják, hogy inkább az hadban ne tartozzanak menni. Kévánók ezt is felségedtől, hogy ezek is azzal a büntetéssel büntettessenek, ha peniglen k. urunk contumacia ducti és az száz forint dúlásval nem gondolnak, tehát jószágát is elfoglalhassák érette. Ezekről penig az ispánok számot vévén, az dúlástól fele tartassék az vármegye szükségére, fele penig az ispánoké legyen. [1])

(5) Noha kegyelmes urunk ennek előtte is volt ilyen végezésünk, hogy minden nemes ember, valaki szolga, vármegye zászlója alá tartozzék állatni mind soldosát, mind képebéli emberét. De azért kegyelmes urunk senki nem állatja, hanem imitt amott keresik az ispánok. Azért felségednek könyörgünk, hogy ugyan feljűl megirt száz forinttal dulattassék, valaki oda nem állatja.

(6) Ilyen panaszolkodásink is vadnak k. u., hogy ennek előtte való üdőben, holott az szükség is nem kévánta, mind az felséged jószágából, mind az urak jószágából, vármegyékből mindennemű soldosokat az huszad embereket az ország szükségére, az ispán gondviselése alá állattak, mostan peniglen nem állatják. Felségednek könyörgünk, hogy ilyen nagy szükségünkben viseltessen felséged azokkal is egyenlő terhet velünk.

(7) Miért, hogy kegyelmes urunk az úristen kegyelmes-

[1]) Ezen két pont a Halmágyi-féle példányban követi egymást ezen renddel. A Barcsay-féle példányban, ezen utóbbi kikezdés van elől téve : de mint a végzés mutatja, hibásan.

ségéből sem Havasalfölde, sem Moldova felől félelmünk semmi nincs, az régi üdőben való szokás szerént, holott Fogaras földéről, két vagy háromszáz lovagot hoztak; most is könyörgünk felségednek ilyen nagy szükség idején erőltesse felséged az szerént eljőni azokat is az ország közzé.

Nos itaque praemissa supplicatione etc. etc.

Jegyzet. Ezen articulusok eredeti példányát nem sikerült feltalálnom. Ugy látszik, hogy mind a kormányszék, mind a fiscus, mind az akadémia ujabbkori másolataik XVII-ik századbeli gyűjteményekről vétettek. Sőt ez utóbbiról ezt egész biztossággal mondhatni, mint ezt Halmágyi köv. jegyzete igazolja: »De scripti ex manuscripto spectabilis ac magnifici domini Antonii Donáth de Pálos actualis tabulae regiae judiciariae assessoris, quod iuxta adnotationem euisdem ex vetustissimo exemplari non quidem authentico, attamen in serie articulorum pro illmo domino principe Transilvaniae in anno 1651. collectorum existenti habetur descriptum cum eodemque manuscripto fideliter collati. A. 1794. per me S. H. de E.«

Megjegyzendő, hogy egyik példányon sincs kitéve az országgyülés tartásának ideje, s az akadémia és kormányszék példánya csak abban tér el a Barcsay G. példányától, hogy a bevezetésben ki van pontozva, hogy melyik hónapban s melyik napon tartották a gyülést? Szász-Sebesen ez évben két tábori gyülés volt: a májusi és augusztusi, s ezek közül csak egyik esik a Zsigmond idejére: az augusztusi. Ha ez utóbbi áll: a nap is meg van határozva: aug. 22. Hogy ekkor csakugyan országgyülési intézkedéseket tettek, igazolja a XXV-ik számú oklevél. Kérdés marad megerősítette-e Zsigmond ezen törvényeket? Ezt addig, mig egy hiteles példány nem kerül elő, nem lehet eldönteni.

(Barcsay Ákos fejedelemnek a m. k. országos levéltár kincstári osztályában őrzött példányából.)

XXVII.

1598. aug. 27.

Maximilián föhg az erdélyi rendeknek azt parancsolja, hogy Zsigmondot fogják el.

Maximilianus etc. Significamus vobis benigne: nos dei beneficio cum exercitu nostro hodierna die Cassoviam pervenisse, ac post triduum inde moturos, Transylvaniamque petituros esse. Unde vos benigne requirendos, admonendos-

que duximus, ut in fide et fidelitate, qua vos s. M. c. devinxistis, constanter permaneatis; et penes commisarios S. M. regnum Transsylvaniae tam contra hostes Turcos, et Tartaros, quam Sigismundum Báthori, qui contra datam fidem, praestitutumque juramentum ante paucos dies Transylvaniam intravit, fortiter usque ad adventum nostrum defendatis, neve illum, abjecto priori juramento, ulla ratione recipiatis, sed potius e regno ejiciatis prouti et juramentum, fidesque vestra hoc ipsum requirunt, et nos vobis benigne confidimus, certo certius vobis persvadentes, nos brevi cum exercitu affuturos, et hanc fidelitatem vestram gratia nostra recognituros esse. Facturi in eo s. M. c. et nostram benignam voluntatem. Quibus nos gratia nostra benigne propensi sumus. Ex Cassovia, VI. die mensis Augusti. Anno 98.

Maximilianus mp.

Kivül: Statibus et ordinibus regni Transylvaniae nunc in castris ad Albam Juliam existentibus.

(Közölve az Új Magyar Múzeum 1855 évf. I. köt. 508—509. lljain)

XXVIII.

1598. aug. 29.

A tordai országgyülésen hozott választási feltételek.

Anno 1598. die 29. Augusti Thordae.

Az országban lévő három nemzetnek és Magyarországnak ez országhoz tartozó részeinek articulussi, melyeket Sigmond fejedelem post ejus in regnum regressum ez országbeli minden rendek kévánságára acceptált, keze írásával, pecsétjével és juramento Thordae coram nobis dominis regnicolis solemniter praestando confirmálni és megtartani fogadott.

Az felséged kegyelmes resolutióját, melyet tött felséged az mi kévánságunkra; kit főuraink és atyánkfiai által ez elmúlt napokban felségedhez küldöttünk volt, megértők és felségedtől

alázatosan [illegible] **ságunkat** [illegible] **ségesen megigyekezzék** [illegible] **det tovább kell** [illegible] **tosan, hogy** [illegible] **kat kegyelmesen** [illegible] **borálván,** [illegible] **következnek :**

(1) Hogy [illegible] **religiójokban** [illegible]

(2) Hogy [illegible] **lapotjára,** [illegible] **vel, valamit** [illegible] **minden igyekezetével** [illegible]

(3) Hogy [illegible] **törvénytelen** felséged meg ne bántson, se személyében, se jó**szágában, se marhájában,** és bántani másnak se hagyjon.

(4) Hogy felséged mindeneknek igaz törvényt szolgál**tat a Szt.-András** király és ez ország decretomának igaz con**tinentiája** szerént.

(5) Hogy az országnak minden articulussait, melyet fel**séged authoritásával**, országának pro tempore végez és robo**rál megtartsa és** egyebekkel is megtartassa, mindazokat va**lókat in ea scilicet** parte, et articulis in quantum et in quibus **per contrarias** constitutiones nem cassáltattanak, mind pedig **az jövendőket.**

(6) Hogy felséged az jesuitákat tartsa csak Kolosvárott, **noha sok okokból** kévántuk volna felségedtől, hogy ne légye**nek Kolosvárott** is, és Monostoron, azon kivül Fejérvárott fő**képpen ne tartsa** felséged.

(7) Hogy ez üdő alatt, ha valaki, vagy szavával, vagy **cselekedetével** megbántotta volna felségedet, mint ilyen tör**ténet és** hallatlan casusban felséged mindeneknek megbo**csásson és** teljes életében senkit, se személyében, se mar**hájában, se** jószágában felséged meg ne bántson, se mással **meg ne bántasson.**

(8) Hogy minden nemes embernek privilegiomját, dona-

tióját, inscriptioját, helyén és erejében hadgyon felséged salvo jure alieno.

(9) Az váradi atyánkfiai, ha mit felséged távullétében cselekedtenek, abbúl felséged őket meg ne bántsa, sőt teljes életében letött dolog légyen és abban az állapotban, melyben mostan vadnak, felséged kegyelmesen megtartsa.

(10) Ezt hozzá tévén, hogy a katholicusok minden ceremoniáival Szőllősön és a szőllősi határban mindenképpen libere élhessenek et omnimodam plenariamque habeant facultatem profitendi appetendi,[1]) exercendi, administrandi religionem catholicam. Váradon pedig, ha valaki beteges meghalandó catholicus ember volna, az váradiak közt, a ki a gyóntatást és communicálást kivánná és Szőllősről papot hívatna, az olyan pap Váradra bémehessen, de simplici suo habitu amictus minden ceremonia nélkült, kereszt, casula, csengetyű, vagy akármicsoda publica et manifesta demonstratio nélkült a betegnek házához, és ott meggyóntathassa communicáltathassa, ha pedig a gyóntatás és communicálás mise nélkült meg nem lehetne, tehát ibidem, a betegnek házánal misét is mondhasson.

Ha pedig az olyannak halála lenne, tehát azt tisztességesen temethessék sine tamen ceremoniis, a ki akarja kisérni, vagy catholicus, vagy evangelicus, szabad légyen kisérni, kitől senkit az evangelicus papi praedicator ne tiltson, és az olyan kikisért halottat a szőllősi papok határokba bevárván, ott osztán minden ceremoniákkal elvihessék szabadon és eltemethessék.

(11) Gyűlésünkben és tanácsunkban felséged a régi bold. emlékezetű fejedelmek idejében való rendtartás szerént mindeneknek libera voxot engedjen, és azért senkinek bántása ne légyen, se fenyegetése, ha ki becsületesen lelki ismeretét megakarván mutatni, voxát kimondgya.

(12) Kitűl Isten oltalmazzon, és felségedet sokáig megtartsa, minthogy halandók vagyunk, életében münket senkinek ezután ne kötelezzen, hanem libera electiónk megmaradjon.

(13) Idegen nemzetet felséged semminemű tisztre ez országi dolgoknak gubernálásában ne válaszszon a fegyver-

---

[1]) Varians a Felső M. Minervában közlött példányban.

házbéli szolgákon és hazánknak közönséges hasznára való mesterembereken kivül.

(14) Mivel hogy felségedet közönséges jó és szabad akaratunk szerént nullo persvadente hazánknak, közönséges javáért választattuk és fogadtuk, felséged azt ne kivánja tőlünk, hogy országúl hittel legyünk kötelesek felségednek azon kivül, kivel ennekelőtte is a boldog emlékezetü fejedelmeknek kötelesek voltunk, felséged az mi hívségünkkel contentus légyen.

(15) Hogy az elmúlt időkben a minémü helyekre a felséged birodalmában római religiót erőszak szerint bévitték, azokról az helyekről, melyeket felségednek megnevezünk, tolláltassék a religio két fő ember által, melyeknek egyike evangelicus, a másika catholicus légyen, inquiráltassék sine metu az communitas, s melyik félen többen lesznek, azoknak maradjon meg religiójok.

(16) Hogy jószágot felséged oly helyre ne conferáljon, honnét fiscusra ne szállhasson, hogy felséged se magának, se ennekutánna való fejedelmeknek kárt ne tégyen és hazájának fogyatkozást.

(17) Juramentum serenissimi Principis, Sigismundi A. 1598. Thordae depositum. Én Sigmond, Erdélyországnak, Moldovának, Havasalföldének és a Szent Imperiumnak fejedelme, Magyarország részeinek ura, az arany gyapjúnak szentelt vitéze és székelyeknek ispánja. Esküszöm atyának, fiunak és szent léleknek, teljes szent háromságnak, egy bizony istennek, hogy én e megmondott birodalmimba minden rendeket, statusokat és nemzetségeket az ő törvényekben, szabadságokban, és religiójokban, az articulusok tartása szerént, és régi jó szokásokban megtartok, Szent-András király decretumát és Magyarországnak bévett decretumát observálom, megtartom és a szerént mindeneknek személyválogatás nélkül törvényt és igazságot szolgáltatok, és minden fejedelmeknek végzésit, donatióit, inscriptióit, az magamét is salvo jure alieno, e mostani előmbe írott articulusokat, végzéseket per omnia megtartom, és megis tartatok és mindeneket, valamiket a közönséges jóra és a birodalombéli statusoknak hasznára, nevekedésére mivelhetek, az én

tehetségem szerént azon lészek, törvénytelen senkit meg nem bántok. Isten engem úgy segéljen.

(A mk. országos levéltár kincstári osztályában őrzött Barcsayféle példányról. Megjelent a felső-magyarországi Minerva 1829. I. 18. s köv. ll.)

XXIX.

1598. szept. 13.

Zsigmond a török támadás ellen segélyt kér Maximiliántól.

a)

Serenissime princeps etc.

Non dubito plerosque esse a latere Serenitatis vestrae qui meas litteras in alienum sensum detorquent, vestramque Serenitatem eo adducunt, ut secus quam ego fortasse existimassem, Serenitas vestra illas interpretetur. Sed quocunque tandem sensu accipiantur, quod iam pridem animum induxi meum, studium juvandae christianae reipublicae cum summa domus Austriacae observantia perpetuo sum conservaturus, cujus salus atque incolumnitas ita michi chara sunt, ut illis res omnes alias postponendas arbitrer. Itaque nunc etiam eadem fide ductus ad Serenitatem vestram scribo ea, quae reipublicae christianae maxime intersunt. Certis enim nuncijs cum ab exploratoribus, tum etiam a transfugis accepimus, Turcas et Tartaros conjunctis viribus numerosissima manu jam in fines nostros penetrasse, praesertim autem Varadinum tanquam victoriae scopum capiendum sibi proposuisse, jamque intercepta sunt tria castella, Chanadium, Orodinum et Fellak. Quare cum animadverterem res nostras in tanto esse discrimine positas, rem christianam mature juvandam censui. Et ad defendendum Varadinum certam manum praemisi, ut si hostis eo pervenerit, non desint, qui oppidum praesidio tueantur. Reliquas copias, quas in tam subitaneo casu cogere possum, ad propulsandas hostium vires undique confero. Et certe hactenus belli fortunam cum hoste barbaro periclitatus fuissem, sed hac exigua manu omnium auxilio destitutus tantae multitudini par esse non possum. Nam alias quoque commissarii caesaraei in procuratione rei bellicae ita remissi fuerunt,

ut nihilomino bellici apparatus in promptu rediens invenerim, sed post reditum omnia raptim, sicut praesens occasio patitur, praeparare debuerim. Quibus difficultatibus etsi summopere premar, nihilominus divino fretus auxilio hosti numero et viribus inferior occurrere non verebor. Vestram etiam Serenitatem vehementer rogo ut in hoc periculo constituta republica christiana, id exequi non gravetur, quod et periclitantis rei christianae conditio et inclytae domus Austriacae Majestas a vestra Serenitate requiruntur. Servet deus vestram Majestatem ad multos annos felicem et incolumem. Albae Juliae 13. Septembris Anno 1598.

Serenitatis vestrae

Servitor et affinis
Sigismundus princeps.

Ad serenissimum Maximilianum.

(Egykorú másolat a bécsi cs. áll. levéltárban.)

b)

A biztosok Maximiliánnak ajánlják Zsigmond megsegélését.

Közölve van egész terjedelmében az Új Magyar Múzeum 1855. I. 510—3.

Jegyzet: Maximilián erre adott válasza meg van Bécsben az udv. kam. ltban. Ebben irja a főherczeg Szuhaynak és Istvánffynak, hogy levelöket, melyben öt az ellenség szándékairól tudósítják, és »ad pacandas res Transyluanicas« intik, megkapta. Azt irja, hogy legjobb lenne, ha ő és a fejedelem egyesült erővel mennének az ellenség ellen. Továbbá; quod ad res suae dilectionis et famulos detentos attinet, iam ante hinc Zatthmarium dimissi sunt, ea lege, si vos quoque, qui alioquin, contra omnium gentium iura detinemini, sua dilectio liberos in confinijs statuet, quod facturam eam non dubitamus, praesertim cum vos detinendi causam nullam habeat, nisi se apertum hostem declarare velit. De pecunijs Bochkay nobis nihil constat, nec prohibitae aut sublatae unquam a nobis fuerunt, unde minor etiam vestrae detentionis occasio erit.

c)

A biztosok Hanoldot a császárhoz küldik.

Sacratissima imperatoria ac regia Majestas, domine domine semper clementissime.

Fidelium perpetuorumque seruitiorum *stb.* subjectionem. Cum nulla nobis facultas sit ad sacr. Majestatem vestram de quibusvis harum partium rebus et nostro quoque infelicissimo statu scribendi, quae ad rem pertinere judicavimus, huic Nicolao Hannolt, quem difficillime liberare potuimus, concredidimus, humillime supplicantes sacr. Majestati vestrae domino nostro clementissimo, dignetur pias et benignas eius sermoni exhibere aures et nos hinc pro sua imperiali Majestate atque authoritate, proque sua incomparabili clementia eliberare, ut pro ejus longissima atque incolumi vita, proque victoriis et triumphis immortalibus deum praepotentem liberi et in propriis sedibus exorare quam diutissime valeamus. Alba Julia 13. Septembris 1598.

Sacr. Majestatis vestrae imperialis ac regiae
humilimi ac perpetui fideles et seruitores.
Stephanus episcopus agriensis.
N. Istvanffy.

Hátirat: Copia litterarum a commissariis Transylvanicis ad sacram caesaream Majestatem datarum de dato Albae Juliae 13. Septembris 1598.

(A bécsi cs. állami levéltárban. Hung.)

XXX.

1598. szept. 28.

Rudolf császár római követéhez: útasítja, hogy Zsigmond oda küldött követének gróf Thurnnak működését ellensúlyozza.

Rudolphus etc.

Magnifice etc. Proficiscitur uti audimus ad pontificem, rerum Transsylvanicarum causa Turrianus comes Sigismundus, qui quid in praescriptis habeat cum ignoremus, tibi curae

esse volumus, diligenter ut observes, quid eius secum legatio ferat. Postquam enim Sigismundus princeps reditus in Transsylvaniam sui causam passim obtendit, quod quae cessionis pacta requirebant, nequaquam nostra ex parte praestita fuerint, dubitare nobis in mentem venit, num aliquid ejusmodi et istic apud sanctitatem suam obtendatur.

Quare benigne tibi injungimus, ut si quid tale inaudieris integritatem nostram, qua in omnibus erga Sigismundum principem hactenus usi fuerimus, testeris. Quae promissa, sincere a nobis praestita fuisse et quidem aliqua priusquam tempus, quod in stipulationem venerat, cessisset. Si quid restabat, in eo, singularem nostram curam ut omnino impleretur, versatam; quod vel ex iis sanctitas sua facile colligat, quae frequenter repetitis ad ipsam literis, pro Sigismundo principe de ea, quam tanto expetere desiderio videbatur, dignitate scripsimus. Qua in re neque serenitas sua ipsi priusquam alia praecederent satisfacere potuerit.

De reconciliatione si cogitentur, sanctitas sua curet, necesse est nobis ut Sigismundus princeps inprimis ita satisfaciat, ne quicquam commissum contra nostram dignitatem videri possit, quam tueri nostra publice intersit.

Haec industriae tuae committimus ut fideliter ac dextre cures. Datum Lyssae. 28. Septembris 1598.

Hátirat: Exemplum literarum suae caes. regiaeque Majestatis ad oratorem Romanum in negocio Transsylvanico datarum.

(Egykorú másolat a bécsi cs. áll. levéltárban.)

XXXI.

1598. okt. 9.

A biztosok a császárnak, Kassára érkezésüket jelentik.

Sacratissima caesarae Maiestas et domine, domine clementissime.

Post multas et varias difficultates, quas cum homine levissimo et inconstantissimo in Transsiluania habuimus, tandem dei optimi maximi beneficio superatas, dimissi ab eo pri-

mum ad Zakmár peruenimus. Vbi res eius et quosdam adolescentes e via retractos, ibique in libera custodia habitos, sicuti erat conuentum, hominibus eius quos nobiscum ad id miserat, tradidimus. Sequenti die iter aggressi, cum illud cenosum esset et graue, continuis pluuijs cadentibus, quinto post die Cassouiam venimus. Vbi serenissimum archiducem Maximilianum etc. dominum nostrum clementissimum morbo obnoxium et debilem, cum summa animorum molestia inuenimus: eique quantum in hac debilitate sua licuit, ea quę referenda erant, omnia retulimus. Et hic aliquot dierum quiete sumpta, domum versus proficisci statuimus, ac rerum omnium quę post hanc mutationem status Transsiluanici euenerunt, fidelem relationem Maiestati vestrae caesareae referre et assignare, cui humillime supplicamus, dignetur nobis interea dum hoc iter Posonium versus conficimus, voluntatem et animum suum benigne significare, an ad sacratissimam Maiestatem vestram caesaream Pragam ipsimet proficisci debeamus, ut mandato serenissimę, Maiestatis vestrae caesareae accepto, ad illud nos accommodare valeamus. In cuius gratiam et clementiam nos deuotissime et humillime commendamus. Conseruet deus optimus maximus sacratissimam Maiestatem vestram caesaream felicissime et diutissime. Datum Cassouię 9. die Octobris. 1598.

Eiusdem Sacratissimae Maiestatis Vestrae Caesareae
humiles et fideles Seruitores
Stephanus Szuhai E. Agriensis mpr.
N. Isthuanffy mpr.

Külczím: Sacratissimo Romanorum imperatori semper Augusto *stb.*

(Eredetije — Istvánffy kézirása — a bécsi cs. áll. levéltárban. Hung.)

Jegyzet: A császár erre következő választ adott:

1. Novembris 98. Ad commissarios Tanssilvanicos.

Rudolphus etc.

Reverende devote et magnifice etc. Literas vestras nona die Octobris Cassoviae datas, quibus nos de vestro ex Transilvania redi-

certiores facitis, et quid deinceps de vobis fieri deque profectione vestra ulteriore statui velimus, quaeritis, accepimus. Mentem itaque nostram benignam ut sciatis, eo vos rediisse libenter audimus, quaeque ad nos de Transilvanicis a vobis missa fuerunt, intelleximus, ut vero hucusque vos ad caetera quae habetis coram explicanda veniatis, in hoc nostro pestiferi contagii causa recessu, id commodum minus ac tempestiuum; quicquid itaque de legationis vestrae negotiis amplius habueritis, est quod nobis id scriptis explicetis et aliquem ex vestris quorum in rebus illis opera potissimum usi estis, ut si qua forte sese dubia offerant, explicentur, mittatis, prout deinde res ac tempus permittent, statuere de vestro adventu poterimus. Interim gratiam nostram caesaream ac regiam quam meremini vobis clementer offerimus. Datum Podiebradii, 1. Novembris 98.

(Egykorú mása a bécsi cs. áll. levéltárban. Hung.)

XXXII.

1598. okt. 14.

Zsigmond visszafogadásának története.

a)

A biztosok jelentése.

Serenissime princeps et domine domine clementissime.

Cum nos opera et studio Serenitatis vestrae a detentione et captiuitate hominis omnium leuissimi et inconstantissimi liberati fuerimus et ex Transsiluania huc venerimus, Serenitati vestrae omnia illius acta ac leuitatis et inconstantię argumenta coram exposuimus: quia tamen Serenitatem vestram expetere videmus, vt etiam scripto illa comprehendantur, mandato eius optemperare ac ea describere breuiter voluimus, maiorem et vberiorem relationem si necesse fuerit et Serenitas vestra aut Maiestas caesarea voluerit, in posterum facturi. Et vt illa omittamus, quę post literas nostras de tractatibus legationis Tartaricę ad Maiestatem caesaream et Serenitatem vestram datas ac dimissionem serenissimę principis euenerunt, breuiter et succincte ad rem ipsam veniemus. Dimissa igit serenissima *principe ex Alba* Julia versus Keowar, qr

Augusti cum comite de Turrj, Christophoro Kerezturÿ magistro curię ac Johanne Boronkaÿ alijsque praecipuis nobilibus et vniuersis suis aulicis, viae se dedit : adiuncto etiam sibi Demetrio Napradÿ electo episcopo Transsilvanense et cancellario. 21. die a prandio consilium coegimus, propterea quod cum ab alijs tum vero ex Johannis Beiczÿ, familiaris nostrj, qui Serenitatem vestram in oppido Tapolchan iter habentem repererat, idque nobis significauerat ac ex Gorgij Rabus secretarij epistola ad nos data iter Serenitatis vestrae nobis innotuerat. quibus modis quo apparatu Serenitati vestrae obuiam ire et eam digno honore excipere deberemus. Iuerunt autem in consilio Bochkaÿ, Gaspar Kornis, Stephanus Toldÿ, Balthasar Bornemizza, Gabriel Banffÿ, Benedictus Mindszentÿ, qui soli ex consiliarijs tunc erant Albę presentes. Adfuere ex nobilitate Volfgangus Kornis, Gaspar Sibrik, Stephanus Petkÿ, ex vicecomitibus autem Franciscus Teke et Nicolaus Vitéz et nonnulli alij. Concluseramus cum ijs, ut Volfgangum Kornis et Gasparem Sibrik obuiam Serenitati vestrę mitteremus gratulatum Cassouiam vsque ; Stephanum vero Bochkaÿ cum 500 equitibus et aliquot centenis peditibus ad limites prouincię versus Tasnad ; qui Serenitatem vestram ibi decenti cum honore apparatuque exciperet ; nos vero ipsi iam et commeatum et alia necessaria comparaueramus, quibus Serenitas vestra ingressura, quo maiori et ampliori decore ac honore fieri posset, per nos etiam exciperetur. Dumque nos valde sero tunc cęnam sumpsissemus, eodem vesperi Benedictus Machedÿ, familiaris Sigismundi principis, nobis plane inscijs in oppidum venit et apud Stephanum Lazarij capitaneum peditum prętorianorum cenauit et pernoctauit ; eademque nocte vna cum eodem Stephano Lazarÿ, qui claues et potestatem portarum ex officio habebat, et Stephano Bochkaÿ, qui se pedibus laborare simulabat, in castra profectus est : quę nos contra Turcas coëgeramus, vno ab Alba milliari prope Zazsebes distantia. In castris primum omnium pedites prętorianos multis verbis et pollicitationibus ad suas partes petraxerunt, quos Bochkaÿ sub inicium occupationis prouincię sibi ita deuixerat, vt cum antea vndecem mensium stipendium toto anno eis daretur, nos eius opera coacti ad duodecem menses soluere debu-

erimus; presente adhuc collega nostro domino Pezzen, imo cum postea Chanadium prima vice obsessum esset, ipse eis auctor fuit, ne ei loco succurrere vellent, quod et fecissent, nisi a nobis vi coacti fuissent; demum Siculos pedestris ordinis liberos per Moysem Zekel similiter diductos iuramento sibi adstrinxerunt. Quo facto Bochkaÿ antesignatus, stipatus milite, scintillantibus sclopettorum fumiculis et plurimis armatis assistentibus ad Gasparem Kornis exercitus generalem, per nos nomine Maiestatis caesareae constitutum, adhuc in tentorio suo quiescentem profectus est, et ab eo excitato dextram sibi dari postulauit; quam cum dare cunctaretur, tum ille mirabundus, abesse iocos et serio se loqui aliquoties dixit asserens propositam sibi eo tempore vitę aut mortis electionem; Sigismundum principem ex Silesia redijsse, Colosuarij esse, ideoque si viuere velit, illum in principem eligendum consentiret: prout iam maior pars exercitus clam consensisset. Ille praesens periculum, praesentemque mortem conspicatus, cum tam subito resistere non posset, coactus est porrigere dextram: et ab eo tempore in continua quasi custodia et animaduersione fuit. Dum haec in castris fiunt: 22. duntaxat die Augusti, media fere nocte venit nobis a Paulo Melith, capitaneo Serenitatis vestrae qui cum 300 et amplius equitibus circa Colosuarium erat, nuncius cum literis credentiae; et per illum nunciauit principem Sigismundum die Jouis 20. Augusti nocte intempesta inter octauam et nonam horam Colosuarium venisse; et recta ad iudicem ciuitatis Michaelem Catonaÿ, sibi antea praeoccupatum diuertisse (qua de re antea Maiestati caesareae perscripseramus) ibique multa contra Maiestatem caesaream conquestum esse, quod nullis pactis stetisset, quę omnia mane repetiuisset publice in platea; et nos commissarios conuicijs proscidisset, quod eius insignia ex tormentis aereis derasa essent, quod tamen falsum fuisse postea ipsemet comperiit, quę milites Pauli Melith ab ipsius judicis famulo, iudice ipso iubente accepissent. Nam cum in ciuitatem ingredi nostro iussu et serenissimę principi adesse voluisset (quę tamen praecedenti die per literas a Christoforo Kerestur[1] mine suę Serenitatis scriptas, opera eius uti recusas occlusas *reperit et cum cur* non paterent requis

tum principis in causa esse ei dictum esset. Interea ipse comminatus esset ciuibus, vt portas aperirent, neque vim aliquam serenissimę principi inferre auderent, nisi suburbia omnia statim exusta vellent : iudex respondit ea quę supra recensuimus. Et praeterea Michael Beltekÿ familiaris Gasparis Kornis. qui his omnibus spectator interfuit et multi alij nobis retulerunt principem in publica platea passim obuijs omnibus et pueris ipsis obtulisse, quo magis acceptaretur, se si ita illis videretur, fœdus cum Turca initurum : nos commissarios ad se vocaturum. Si ire nollemus ipsum ad nos venturum, sua insignia a tormentis bellicis deleta inuestigaturum, si pueri ipsius et res intercepti et retenti non dimitterentur, se bona habere pignora personas commissariorum ; Paulum Melith in suo regno velitationes facere, sed se visurum, cuius iussu id faciat. Quę dicta ipsius adeo ipso facto comprobata fuere, ut postea nihil sit in ijs ab eo neglectum. Nam nos statim in custodia habuit et indignissimis modis tractauit : neque in hunc diem dimisisset, nisi Serenitas vestra pueros eius et res se dimissuram ei perscripsisset, prout ex sequenti narratione Serenitas vestra vberius cognoscet. Interea et Paulus Melith vbique quesitus est et per duos cursores ad principem vocatus, qui ad eum ire noluit, sed recta ad nos contendit, et addidit illum cum Serenissima principe coniuge vna imperitare ac cancellarium et Kerezturium, quod ei iurare nollent, in custodiam misisse. Sub id tempus, nos rei nouitate perculsi et stupefacti, cum presertim antea sacratissimę Maiestati caesareae conatus eius de reditu perscripsissemus et etiam literis patris Alphonsi Carillÿ confirmati essemus, Maiestatem caesaream illi in Silesia per omnia satisfecisse et vltra duas ducatus alia bona, arcem nimirum seu ciuitatem, honestumque locum residentię assignasse, illumque optime contentum esse, ante auroram familiarem nostrum Johannem Zalaÿ in castra subito ablegauimus, vt ad nos Casparem Kornis celerrime euocaret, vt cum eo de hac subita et inopinata re conferremus atque modis omnibus resisteremus. Dimisso illo ad Cornisium, statim Stephanum Lazarÿ, Franciscum Turÿ aliosque peditum prętorianorum prefectos diligenter perquiri fecimus : quorum ille paulo post, hic vero illico adfuit, et vtcunque ad fidem Maie-

stati Caesareae antea datam denuo in conclaui nostro iurari fecimus, qui spoponderunt se fidem firmiter seruaturos : quam tamen ante duas vel tres circiter horas violatam denuo iteratis vicibus fregerunt. Aderant nunc nobis Toldÿ et Bodonÿ quorum opera vsi sumus. Toldÿ quidem sinceram lachrimis effusis fidem declarauit, sed alter iam tunc vacillare videbatur. Bochkaÿ tandem mane ingressus ciuitatem, cum plurimis armatis Gasparem quoque Kornis secum adduxit, eius comites et famuli omnes breuioribus sclopettis, prȩter solitum armati erant. Stephanus quoque Lazarÿ oblitus dudum et paulo ante datę fidei, cum peditum pretorianorum et manipulatiorum armata manu aderat. Presentibus igitur Toldio et Bodonio retulit Sigismundum Claudiopoli esse et per Benedictum Machedÿ litteras misisse ad nos : seque rogatum esse, vt ad nos ingrederetur et presente se literas ipsas nobis reddi curaret. Requisitus Machedÿ illico adfuit et literas nobis reddidit, quas in specie Serenitati vestrae exhibemus vna cum exemplo : ita vt eas in specie maiestati caesereae reseruemus. Credentiae tantum erant ; quibus nos et omnes status totius prouinciȩ ad se vocabat et clementiam suam offerebat, ac literas ex ciuitate sua Claudopolitana datas esse propria manu scribebat. Lectis literis animaduertimus non solum nobis, sed et senatoribus ac alijs ordinibus et officialibus inscriptas esse ; et in tam subita re, circumstantibus armatis, et sclopetta habentes parata, non aliud nobis faciendum occurrit, quam quod distulimus, vt convocatis celerrime ex castris principis consiliarijs et officialibus responderemus ; iudicantes et certo sperantes eos ad nos venturos iuxta datam Maiestati caesareae fidem et nobiscum perseveraturos, nec ad illum nefarie transituros. Scripsimus igitur e vestigio ad illos, vt cum res magni momenti sint, de qua cum illis agi oporteat, ad nos ingredi non grauarentur. Verum illorum quidam, factione Bochkaiana clancularia et nocturna, de qua superius dictum est, deducti et alienati venire, recusarunt, alij vero timore perculsi venire ausi non sunt. Bochkaÿ deinde circiter horam duode[illegible] in castra redijt, ibique palam proclamari fec[illegible] gismundum redijsse : illum merito reciȩ erga *ipsos omnes liberalis et munificus* [illegible]

Germanis nihil esse expectandum ; nulla hactenus auxilia, nec militem nec pecuniam venisse ; cęsarem nihil eorum quę principi Sigismundo promiserat, obseruasse vel impleuisse ; Maximilianum archiducem non audere in prouinciam venire ; commissarios solos defendendę prouinciae minus sufficere ; hostes in armis esse, periculum prouinciae imminere ; necessarium esse vt de principe isto suscipiendo animos assumant. Sic quoque antea nullus crediderat Serenitatem vestram venturam, ipse potissimum Bochkay, qui hoc in vulgus spargebat, ipse sub hoc colore et pretextu principatum affectans ; habuit autem huius suę conspirationis socios Stephanum Chakÿ, Johannem Zentpalÿ, Franciscum Teke, Nicolaum Vitez, Johannem Harinnaÿ, Gabrielem Haller, Volfgangum Alia, Johanem Boronkaÿ, Moysem Zekel, Volfgangum Kornis, Franciscum Nag, Gasparem Sibrick, quorum quidam autoritate et opibus, quidam autem officio apud plebem pollebant, quidam ipsi Bochkaio affinitate iuncti erant. Et cum Gaspar Kornis dixisset rem melius perspiciendam esse, neque praecipitandum, quando antea semel Maiestati caesareae iuramanto obstricti essent, nihil profecit ; imo parum abfuit quin in frusta separetur. Igitur promiscua plebe, alijsque a Bochkaio corroptis incondito clamore assensum est, ac proclamatum, si quis contradiceret, eum mori oportere. Missi igitur Claudiopolim, qui haec nunciarent, et de principatu reddito gratularentur, et portę ciuitatis sine mora clausę, nobis in hospicio custodia arcta adhibita, pretoriani sclopettis armisque instructi superadditi ; et per Bochkaÿ medio Stephani Bodonÿ significatum, vt domi nos contineremus, si salui esse vellemus. Paulus Melith, qui eo fere momento, 22. Augusti appulerat, vna nobiscum detentus fuit. Haec dum agitantur et nos responsum a praecipuis viris expectamus, quod tamen nullum nobis allatum fuit, scripsimus litteras ad varias partes, ad ciuitates Saxonicas, ad quosdam consiliarios et in primis Balthasarem Bornemizza ac ad praecipuos Siculos et ipsum potissimum Michaelem vaiuodam Transalpinensem vt in fide permanerent nec se seduci paterentur : vtque Michael vaiuoda promitteret libertatem Siculis, eosque in nostrum auxilium adduceret, nam parati eramus ita decertare vt si etiam occumbendum

:uisset, non detrectassemus. Sed nullas vires, nulla auxilia, nullam habemus militum manum, quoniam pedites omnes contra nos arma sumpserant, et nos non nisi cum pauculis seruitoribus nostris eramus: quod si suę Maiestatis caesareae exercitus, qui ociosus tota aestate herebat, nobis adfuisset, iamdudum id actum fuisset cum principe et coniuratis, quod sua sacratissima Maiestas caesarea aut Serenitas vestra mandasset. Nam fideles quoque habuissent clipeum cui confidere et Sigismundo suisque se opponere potuissent, quod nos toties sollicitauimus, quare non immerito Serenitas vestra inuestigabit autorem, cur ad nos per deum obtestati non venerint, aut non missi sint. Literas etiam ternas vnius eiusdemque tenoris ad Serenitatem vestram dedimus, significantes statum rei et diuersis tribus itineribus eas misimus, quę tamen omnes fuêre interceptę: idque nobis princeps ipse Sigismundus aliquoties exprobrando obiecit. Continebatur etiam in illis legatio ciuium Claudipolitanorum, quam in specie Serenitati vestrę miseramus, in hunc sensum: quod Sigismundus Batorÿ redÿsset et cum serenissima Maria Christierna coniuge amanter coniunctus esset; et vna valde imperarent; quid eis sit faciendum, vtpote antea Maiestati caesareae iuramento obstrictis; et quod cancellarius et Kerezturj in custodiam dati essent. Quos pluribus argumentis et rationibus a defectione dehortati sumus, ne iliis adhęrerent; sed potius si illi priuatorum more in ciuitate Maiestatis caesareae viuere vellent, tunc omnia hospitalitatis officia eis exhiberent. Si vero principatum occupare aut se more principum gerere et regnum arripere vellent, eo casu Sigismundum quidem ipsum statim capere et in custodia detinere: serenissimam autem Mariam dimittere et e prouincia vsque ad fines deducere deberent. Verum nihil profecimus aliud quam quod ciues hoc nostro responso intellecto, iudicem ipsum Michaelem Catonaÿ et Emericum Gellenÿ eius socium, precipuos huius tragedię auctores, qui Sigismundi aduentus conscij erant, eique intromisso adhęserant, parum quin occiderint. Sed tanta iam multitudo ad eum confluxerat eorum ad quos nocte ea litteras dederat, vt ciuibus ipsis metu adductis ad id perficiendum animus defuerit. Ingressus autem eius, vt supra attigimus, *talis fuit: Benedictum* Machedÿ tribus fere horis ante

se prȩmisit, postea ipse in tenebris inter octauam et nonam tertiusmet eques ingressus est, et mox ad iudicem diuertit, ibique cenauit. Machedÿ vero peracta re apud iudicem, ad cancellarium venit, principis aduentum ei vti conscio adferens; princeps vero ipse peracta apud iudicem cena, ad eundem accessit, in eumque in lecto deprehensum, titillatione ac alijs eiusmodi illecebris vsus est; quod cum ab eius cubiculario, nostris familiaribus hic presentibus reverendo Joanni Telegdÿ. archidiacono Zoliensi ac canonico Strigoniensi et egregio Georgio Jezerniczkÿ dictum est; tum vero a patribus Jesuitis Marcello et Petro Maiorio rectore collegij societatis Jesu Claudiopolitani ac alijs fidedignis accepimus, qui si fidelitatis memor fuisset, poterat, vti debebat, eum solum et vnicum apud se existentem cum suis seruitoribus facile capere aut e medio tollere absque vllo strepitu, remque omnem serenissimę principi significare. Quorum omnium nihil fecit, quin potius totam noctem simul tractarunt et concluserunt, ac plures quam quadraginta literas seu epistolas ad diuersas personas et loca scripserunt. Illucescente sequenti mane, cum serenissima princeps in templum iret, comitante cancellario portis adhuc clausis, iudex prędictus, cum Emerico Gellienÿ, qui Viennę 20 uel plura millia aureorum habet, eam accessit, nomineque principis salutauit, ac pro eodem audientiam ab ea expetiuit, interpretante verba iudicis cancellario, stuporem et admirationem quandam tantae nouitatis prę se ferente et ostentante. Illa ingressa templum patrum Jesuitorum, sacrum audiuit, sub quo lachrimas effudit continuas, propter quas etiam postea a cancellario irrisa fuit. Interea Sigismundus comitem a Turri ad se accersiuit, neque scimus quid cum eo collocutus est, qui similiter et tunc et postea cum in Serenissimę principis audientia erat, quiduis in eum patrare poterat. Sacro finito serenissima se in suum hospicium recepit, neque eam in idem hospicium sequutus cancellarius, sed ad proprium diuertit, quam statim conuenit a principe Sigismundo exiens comes a Turri, et quid ei suaserit, quid narrauerit, nobis non constat; paulo post Sigismundus illam accessit, habens ad latus *gladium* et sub alis sclopettum minus, comitantibus eum iudice et dicto Emerico Gellienÿ. Cui ad ianuam serenissima

Maria Christierna obuiam se dedit et mutuo se salutarunt, aliquandiuque collocuti sunt, postea soli in conclaue ingressi sunt, atque sic serenissima princeps ei adhęrens, renumerata ab ipso monili 18 vt dicitur millium aureorum precij; paulo post pullas vestes etiam exuit et ad nutum ipsius vna cum illo in omnibus imperitare cepit, sub sigilloque ipsiusmet et manus subscriptione vtriusque literę editę, quemadmodum hae quoque literae ad nos datę testantur, quę nobis 23. Augusti allatę sunt a Stephano Racz, vrgente et sollicitante ac comminante vehementer, vt statim currum conscendere et Claudiopolim properare deberemus. Paulo post vocatus fuit cancellarius a Sigismundo et quasi rem ignorans, solicitatus ad fidelitatem prestandam ex composito et precedentis noctis tractatu custodię traditus est, vna cum Christophoro Kerezturj, qui pauper se certo moriturum existimabat. Tanta arte et tali toti orbi fucum obducere veritus non fuisset cancellarius, nisi id sol ipse in lucem extulisset. Dicebat enim ipsemet coram suis, se hoc pacto habiturum fidem et laudem per totum terrarum orbem et multum valiturum legationibus apud summum pontificem, sacratissimam caes. Maiestatem et regem Catholicum. Postea aperta facta est defectio. Nobis vero iam arctę adhibitę erant custodię, quibus praeerant prefecti Nicolaus Vitez, comes comitatus Tordensis ac Stephanus Petky, cum eorum turmis et cohortibus, atque idem quod Stephanus Racz vrgebant. Quod cum facere nollemus, significarunt nobis ita se in mandatis habere, vt etiam si inuiti et recusantes, cogeremur. Propterea sequenti die 24. Augusti audito sacro et facta in ipso templi porticu publica coram circumstantibus protestatione, currus conscendimus omnes tres et in pessimo ac difficillimo itinere, continuisque pluuijs nocte intempesta Tordam perducti sumus, ibidemque noua et arctiori custodia circumsepti, vsque ad 30. diem Augusti detenti fuimus. Nihilominus tam Albę quam Tordę et in itinere, omnibus qui ad nos veniebant (multi autem mittebantur explorandi causa, contra alij aduentabant nobis amici et beneuoli) non desinebamus palam eis exprobrare et exaggerare factum, infidelitatem et periurium ipsorum et Sigismundi, prędicere etiam quid deinceps contra ipsos fieri *possit. Si Sigismundus redire* in prouinciam volebat, po-

terat id cum praescitu Maiestatis suę caesareae et permissione facere : quam sua Maiestas caesarea prouinciam ab illo non vi vlla, non persuasionibus, non practicis vllis ad se recepisset, sed eam ipse Maiestati suę caesareae quodammodo obtrusisset et nisi Maiestas sua eam reciperet, se eam Turcis traditurum atque cum hostibus nominis Christiani sese coniuncturum saepissime dixisset, cuius rei ipsimet testes esse possent, qui tempore cessionis prouincię commissarios publice coram statibus omnibus nomine Maiestatis caesareae protestantes petentesque audiuissent, vt prouinciam aeque ut hactenus gubernare et in ea manere vellet. Quibus verbis adeo multorum animi redierant, adeo plurimos conscientia facti stimulabat, vt tum demum non solum resipiscere, sed etiam lachrimari, suspiria trahere et non obscura penitentię signa dare viderentur. Et si tunc Serenitas vestra venisset, proculdubio magna eorum ad Serenitatem vestram accessio facta fuisset, dicebant enim: vtinam nunc adesset serenissimus Maximilianus, hunc nos ipsi vinctum ei traderemus. Sed non poterant quicquam moliri, quod nullam haberent defensam aut copias militares et nos uidebant iam detentos. Bochkaÿ tunc triumphabat, cytharis et tubis se exhilarabat, in varias partes provincię literas scribebat, ad defectionem eas solicitabat, alios vi e minis mortisque praesentis comminatione terrebat. Et si apud quospiam literę principis locum habere non poterant, tunc ad eos litteras mittebat ab omnibus consilarijs et regnicolis subscriptas, quibus metu mortis oportebat subscribere; imo multorum nomina literis ipsis manu aliena subscribebantur. Sicuti etiam in literis ad vestram Serenitatem nomine statuum missis, facile apparet, penes quas alia data fuit instructio legatis Gabrieli Haller, affini ipsius Bochkaÿ et Lucę literato, vilissimo procuratori, vtrisque Arianis et Luca ipso etiam Sabbathario. Nam status et ordines non aliud eis dicendum iusserant, quam gratiam Maiestatis et Serenitatis vestrae super facto ipsorum petere, ac vt prouincialibus remisso iuramento ignosceretur; ipsi vero a Bochkaio et cancellario ac reliquis complicibus persuasi, vti Maiestati caesareae impudenter obloquuti sunt et detraxerunt, ita nos turpissime prodere et contra nos mentiri non sunt veriti, quorum tamen mendacia Si-

gismundus ipse in litteris per nos allatis conuellit, quibus nos vnice commendat. Cuius tamen nos commendatione vti non indigemus, ita eam floccipendimus. Et quemadmodum infidelibus contra nos fides non est, sic eorum mendacia non pertimescimus. Quin speramus quod sacratissima caes. Maiestas et Serenitas vestra nec illis fidem habuerunt et de nobis meliora sibi persuadent. Nam imprimis falsum est, et ipsemet fateatur nobilis Franciscus Josica, quod ne incarceratus quidem, nedum tortus est, quod autem honeste per nos in Valachiam euntes Coronę relictus fuerit, id ipsorum consiliariorum Transiluanicorum maiora quoque suadentium voto et suffragio factum fuit. Quomodo autem reliqua cohęreant, Serenitas vestra videat. Dicunt omnes ordines per nos contemptos et repulsos fuisse. Igitur nulli quicquam contulissemus officij ; nullum fuisset obsequium, nullis stipendia soluta ; nulli nobiscum prouinciae cura, nullus gratiam Maiestatis caesareae apud nos requisiuisset, nemini quicquam mandassemus, nihil hactenus ad effectum deductum fuisset ; nullus a nobis tam gratiosa responsa et beneficia habuisset ; nullus nobiscum familiariter vel mensae adhibitus vel colloquutus fuisset. At si rationem et oculos habuissent, videre potuissent, nos eos omnes quam humanissime tractasse et multos etiam infimę sortis homines pro merito cuiusque amplexos fuisse et ordinibus primos accubitus dedisse. Quorsum autem tot supplicationes ad quas responsa, decimę, stipendia, officia et alia eiusmodi liberaliter collata a nobis sunt? Testentur literę nostrae serenissimę principis manu et sigillo munitę et ab hoc cancellario subscriptę quarum ingens est numerus. Neque enim nisi in celerrimis et bellicis negocijs vix quicquam absque scitu serenissimę principis, cum qua ex sacratissimę caes. Maiestatis expressa voluntate commune gubernium nobis erat, egimus. Militibus vsque ad Augustum mensem omnibus stipendia persoluimus et quamplurimis etiam ad totum Augustum. Si omnis ordo inuersus, ergo multę vbique cędes patratę, nusquam tanta pax, nusquam tranquillitas facta fuisset; quum non solum Bathorei, Poloni et Moldaui, sed nec Tartari, nec Turcę vel latum vnguem ex prouincia ademissent, confinia pulchre per nos munita omnibus *necessarijs non* fuissent conseruata, Chana-

diensibus obsidione laborantibus non fuisset succursum; legationes tam honorificę et varię ad nos destinatę et per nos perfectę non fuissent; nec publica prouincię salus procurata. Et ipsi prout merebantur, qui contra nos confinxerant quod mortem illis moliremur, dum eos conscios sibi consciencia stimulabat, iamdudum necati et inhonestissima morte sublati fuissent. Priuilegia etiam in hac tanta prouentuum et bonorum dissipatione et prouincię ac temporum necessitate, si quę violata sunt, producantur; quę tamen nulla demonstrare poterunt. Habitam fuisse publici commodi et defendendę ac conseruandę prouincię potius quam priuati rationem et quasdam ineptas deputationes vsque ad aduentum Serenitatis vestrae dilatas fuisse, ab omnibus sanę mentis et iudicij probatum est. E contra ipsi quidam arrogantes, neque caesareae Maiestatis clementiam et gratiam, neque autoritatem nostram prout decebat, agnoscentes, fidei suę immemores, qui qualicunque gubernationi per suam Maiestatem caes. institutę iurauerant, principatum et primas partes omnium rerum et actionum ambiebant, vt sunt Bochkaÿ et cancellarius, qui mutuum congressum clam habebant, et ibi secreta consilia coquebant. Bochkaÿ uero noctu quoque comitatuum comitellos, de quibus supra meminimus et affines suos conuocabat. Vnde mirum non est, quod de sua cęde, quasi eam nos illi intentare voluissemus, somniabat, quę tamen nobis ne in cogitationem quidem venit, neque enim poteramus nobis persuadere eum talia moliri; etsi non deerant secretę quędam suspiciones, quas suę caes. Maiestati perscripsimus, neque tamen quicquam in lucem proferre ausi sumus; praesertim quod ipse iam ante animo metum quendam volutabat, nolentes illi dare occasionem formidinis aut suspicionis et ob id proditionis et defectionis. Augebat Bochkaio principatus appetendi animum nimia et inexplebilis ipsius sordicies et auaricia, et incredibilis arrogantia, qui neminem se superiorem pati poterat. Sed vt antea a nutu ipsius omnia pendere desiderabat, quod adueniente Serenitate vestra sciebat se non consequuturum. Liberum quoque baronatum, vt isthic vocatur, cuius obtentu nullę in publicum contributiones, nulla subsidia, nulli milites, nulla annona, nihil auxilij confertur; preterea arcem Gerghen, quę

ad coronam seu fiscum pertinebat, et nunc ab eo possidetur, se minime retenturum suspicabatur, ipsi enim regnicolę id non erant passuri, sed apud Serenitatem vestram instare in animo habebant, vt ea omnia tollerentur; neque enim aequum esse, alijs omnibus publica munia subeuntibus, ipsum solum cum cancellario (cui etiam arx Gialu eadem prerogatiua seu potius abusu data fuit) immunem esse et exemptum, quę tamen omnia ipsi exigunt et non in publicum sed proprios vsus conuertunt. Preterea magno abusu, vigore huiusmodi libertatis malefici quilibet in bona eorum profecti, repeti non poterant, et ibi quęuis latrocinia exercebant, nec licebat eos comitibus persequi aut perquirere. Quae omnia non regnicolis tantum, sed etiam fisco damnosissima sunt. Ocurrebat etiam vtrique sepius, quidnam in prima occupatione prouincię per eos factum fuit. Nam Bochkaÿ quidem cum equitibus aulicis et peditibus praetorianis clam perfecit, vt debita eis per Sigismundum stipendia persoluerentur a nobis, alioquin seruire nolebant; et quod cum antea integer annus ad vndecem menses eis computatus, stipendiumque eo pacto solutem fuit, ipse autor fuit vt ad duodecem menses solueremus et multis alijs etiam in rebus se nobis opposuit. Cancellarius autem quę in conficiendo diplomate cessionis prouincię, et omissis ex eo certis magni momenti punctis et clausulis fecit et quomodo illud commaculauit, antea Maiestati caes. perscripsimus: et quę alia sibi arrogauit, volendo instar aliorum cancellariorum omnia ipse solus agere, ipse imperare. Literas quoque seu priuilegia publica prouincię in archiuis posita, nobis postulantibus reddere noluit, quę ipse cum Bochkaio ex cancellaria Josicę hinc inde exportauit, ex quibus plurimę artes ipsius Josicę et Sigismundi patuissent, ad quę Josica se paulo ante mortem referebat. Librum historiarum Vngaricarum Bruti maxima cum difficultate nisi coactus per dominum Pezzen reddidit. Sigillum Sigismundi in hunc vsque diem apud se retinuit: et illud nec nobis nec serenissimę principi assignare dignatus est, quo multas fraudes commissas esse et literas ante per Josicam expeditas et a principe subscriptas ab hoc obsignatas fuisse, nobis ab aliquot hominibus relatum est. Et quoniam comitatus fuerat *discedentem* principem et interfuerat Clau-

diopoli dum ille flens ciuibus valediceret, facile conijci potest illum adhuc eo tempore consilia de reditu secreta cum eo miscuisse et sigillum eam ob causam apud se retinuisse. Vbi uero obijcitur iudicia nulla celebrata fuisse, quę alicuius momenti erant, sane celebrata fuerunt, vti de ÿs etiam literę extant ; et plura celebrata forent, nisi ipsimet periculoso tempore et bellis instantibus ea minime celebrari voluissent ; imo ipsi auctores fuerunt, ne ante Serenitatis vestrae aduentum iudicia publica celebrarentur. Literę etiam seu literalia instrumenta sub serenissimę principis et nostro nomine, et sigillo expeditę quotidie fuerunt. Auxiliorum pars cum Paulo Melith iam aduenerat et alia quolibet momento expectabuntur ; pecuniae a Maiestate sua caesarea missę ingens summa exposita est. Videantur regesta et rationes Bodonij et Stephani Torda. Non debebant igitur impudenter simulque imprudenter criminari sacratissimam Maiestatem caesaream et Serenitatem vestram, a quibus nihil impetratum esse mentiuntur, atque idcirco fidem, quam semel sacratissime caes. Maiestati dederant, violare nullo modo poterant neque debebant, qui tandem quicquid loquantur, semper in ipsis non minus fides, quam fidelitas desiderabitur. Eam ob rem non debebant ignauos, timidos et abiectos animos gerere atque hostis imbellis presentiam tantopere perhorrescere, cuius nos omnia arcana et secreta sciebamus, nihilque posse moliri, imo etiam recessisse ipsis antea significaueramus, qui tam pacatam illis prouinciam conseruauimus, vt ne castellum quidem minimum aut saltem pagum amiserimus, imo plures victorias de hoste reportauerimus, et postremam tunc cum Sigismundus Claudiopolim appulit, prout testantur vexilla duo passę Natoliensis pulcherrima per Joh. Odabassa allata. Et similes triumphos deus nobis concessisset, si Michaelem vaiuodam cum suo exercitu ad nos euocare, vt ceperamus, potuissemus : et Serenitatis vestrae aduentum atque etiam exercitum continuo habuissemus. Ex his omnibus manifestum est Sigismundum non e cęlo datum, sed per proditores aut euocatum aut susceptum, violenter prouincię illius gubernacula denuo eripuisse ; et ad similitudinem prioris suę fugae et reditus omnes ordines coegisse vt ad se veniant, quin nos quoque sollicitasse atque

voti compos fieret, quemadmodum antea plures proceres crudeliter mactauerit, ita nunc ad oculum quidem duos suos consiliarios Napradium et Kerezturium detinuit, vt horum exemplo territi alij, qui beneuole nollent, metu perculsi eum acceptare cogerentur, et quidem imprimis a sordidissimis pueris ab Arianis ciuibus, a proditoribus primarijs receptus et salutatus est, a probis uero cum lachrimis et gemitu postea admissus. Et quidem mira res est, quod dicat se nunc ad patrimonium suum saltem redijsse. quod tamen totum caesareae Maiestati ex pactis debebat; cum constet ex suis literis sua manu scriptis, quod status et ordines ex ciuitate sua Claudiopolitana datis ad se inuitasset; tum varia in loca multas cum cancellario noctu expediuerit literas; tum per Bochkaium solicitauerit nobilitatem, vt subito ad eum deficeret et principem salutaret; tum serenissimę ipsi ideo adheserit, vt verus princeps agnosceretur. Sed quid secum attulerit, quo animo venerit, et ipsius verba ostendebant et postea res ipsa comprobauit. Sciebat Transiluanos natura timidos, imbellos, meticulosos belli inexpertos et pertęsos; subito fędus et societatem cum Turcarum tyranno publice in platęa Claudiopoli et postea coram ciuibus in senatu promittebat, nec fefellit, nam satagebat quidem, etiamsi a vezirio illi fides data non fuisset. In Ariano templo perfidum iuramentum illis prestitit, presente episcopo seu cancellario suę farinę homine, religiosos catholicę fidei assertores societatis Jesu patres Alba exturbauit; contra manifestum et solenne suum iuramentum et fędera priora, libertatem eligendi deinceps principis [quam] publico regnicolarum decreto sanxit, ipse cum suis omnia sursum atque deorsum vertit. Nos suę caesareae Maiestatis commissarios et legatos indignis modis tractauit; Tartarorum hani et Michaelis vaiuodę [1]) legatos detinuit; inceptos tractatus pro salute totius reipublicae Christianę cum diuersis nationibus Gręcis et Bulgaris et alijs interturbauit, totius prouincię populos fidefragos fecit. Sacratissimam caes. Maiestatem impudenter criminatus est; passim enim omnibus narrat sibi nihil praestitum, quicquid nec Maiestatem cęsaream ei promissum erat. Eandem [illegible] saream Maiestatem illi captiuitatem et mortem [illegible]

[1]) E három szó a sor fölé szúrva Szuhay keze [illegible]

se; ob nimiam paupertatem fame eum mori debuisse; locum habitationis seu residentiae in quo a pluuijs tutus esset, nullum habuisse; Maiestatem caesaream septem precipuos quosdam proceres Vratislauię per virginem aheneam neci dedisse; sibi quoque ab vno ex precipuis consiliarijs scriptum seque premonitum esse, vt sibi vel a captiuitate vel nece caueret; auro suo nihil pepercisse, atque ideo omnium nostrorum scriptorum et litterarum exempla habuisse; se per quendam Pragę stultum nuncupatum fuisse; nuncium suum ad audientiam nequaquam admissum esse; se ad caes. Maiestatem proficisci cupientem exauditum non fuisse; varias picturas in dedecus ipsius aeditas. Et vt vno verbo claudamus, quotquot verba fere totidem profert mendacia: vt non mirum sit, quod sui quoque mendacijs infidelitatem suam palliare non erubescant. Semper excipimus eos, qui adhuc suae caes. Maiestati etsi secreti, tamen fideles sunt. Haec (literarum per coniuratores scriptarum delationes contra nos factas (*sic*) occasione) breuiter respondisse sufficiat.

Dum igitur Tordę detenti moramur, 26. Augusti mane venit ad nos cancellarius cum Christophoro Kerezturÿ, atque quemadmodum Sigismundus ingressus fuerit Claudiopolim, quid ibi egerit, quomodo eos in vincula coniecerit cancellarius se sincere narraturum dixit. Verum ibi quoque fabulam ociosis auditoribus se texere existimans, pretermissa nocturna illa collusione, retulit quemadmodum illo fidem postulante, et se ac similiter Christophoro Kerezturÿ eam constantissime negante sub custodiam dati fuerint. Nihilominus tamen non negauit et postea Sigismundum apud ipsum fuisse et ipsummet litterarum expedicionem suscepisse. Amborum erat ista petitio, vt quum animaduertere possemus ipsorum constantiam et fidem in sacratiss. caes. Maiestatem, atque videremus ipsorum morte nihil corrigi posse, quam quidem cancellarius simulate, Kereztury vero certissimam pollicebantur, faceremus illis liberum vt ad Sigismundum deficiant et ab iuramento caes. Maiestati prestito immunes sint, alioquin se paratos ad mediastrum caput vitamque amittere. Id nos prout neque poteramus, concedere eis noluimus, prȩsertim cum iam antea intellexissemus cancellarium simulate ad nos venisse, explo-

randique potuis causa, et iam totum se illi deuouisse : et respondimus quod turpe esset nobis id ipsum illis concedere, propter quod si a nobis committeretur, merito pęnas lucremus ; idcirco atsi nunc resistere non possent, tamen vt in fide Maiestatis caes. in secretis consilijs in publicis sententijs dicendis, in aliorum animis confirmandis persisterent, ac a defectione ad Turcam ipsum cohiberent, neve literas aliquas cancellarius contra Maiestatem caesaream aut alioquin contra rempublicam christianam et alioquin iniquas expediret : et si occasio daretur, maiora etiam in principem tentarent, hortati et obtestati sumus. Postea vero per prędictos Johannem Telegdÿ et Georgium Jezerniczkÿ eis nunciauimus, vt quocunque in periculo forent constituti, tamen Maiestati caesareae et ei datę fidei meminissent. Sed cancellarius literas absolutionis a iuramento sibi adhuc dari flagitabat, quas ei simpliciter denegauimus. Eadem die dimissis ipsis ad regnicolarum conuentum ad quem nobis audientibus binaria vice vocati fuerant, audientiam publicam ab ordinibus petiuimus, aut saltem vt nostro nomine Paulum Melith et Johannem Telegdÿ admitterent, postulauimus ; per quos volebamus eos mouere fidei Maiestati caesareae cum solenni iuramento datę : tum si quid contra nos dicere haberent, ijs responderemus. Tamen neutrum obtinuimus. Interea perterrendi nostrj causa nunciauit cancellarius per dictos Telegdÿ et Jezerniczkÿ, principem et coniurationis socios male erga nos animatos esse, ita vt vel ad portam Turcicam vel ad diuersas arces, Deuam videlicet et Viuar, captiui mitteremur, quę Viuar prima omnium, autore Georgio Hamwaÿ, ad eum defecerat. Sequenti die 28. Augusti vna cum serenissima principe Claudiopoli Tordam venit, magno applausu et gratulatione coniuratorum. Finxerunt autem tunc Tordę articulos quosdam, ad quos sequenti die in festo decollationis sancti Johannis Baptistę quo die ante quadriennium anno 94 proceres decollauerat, iuramentum templo Arianorum vt supra attigimus, ipsa cipe quoque, summo cum animi nostri Eadem die 28. Augusti a prandio c nit, inuisendi gratia, summa gratula pho gestiens. *Serenissima etiam p*

cularium misit, simulque audientiam obtulit, si eam habere aut cum sua serenitate aliquid conferre vellemus. Itaque inter quamplurimos sclopettarios et armatos admissi reperijmus illam serena facie hilarem, excusationes sui coniugis recensentem et quodammodo eius partes defendentem, quod cum in sua serenitate miraremur, tum eam, vt neque sacratissimę Maiestati caesareae neque Serenitati vestrae, aliquando liberati, incerta narrare possemus ab ea, percontati sumus, num verum vinculum coniugale inter ipsos sit, ne aliquo metu perterrita, aut pollicitis ipsius delinita potius simularet istam subitaneam coniunctionem, ne nouissima fierent peiora prioribus. Respondit se optime cum illo contentam, se neque timore coacte illi adhęsisse : et vel inde facilius se coniunxisse, quod portę occlusę erant; hoc vnum se vereri an serenissima mater eius et sacrat. Maiestas caesarea de ipsa id benigne sint interpretaturi. Postea ipsamet sola nullo comitante ingressa est in aliud quoddam cubiculum sui coniugis, atque nobis ad ipsum vltro aeditum praebuit. Qui etiam verbis fictis et simulatis et humanioribus visus est nos excipere; multa tamen, et ea, quorum supra meminimus, in Maiestatem sacrat. caesaream commentus est ; nihilominus pollicitus se fore Maiestati suę caes. fidelem: *(nisi)* Maiestas sua caes. apertum illi bellum inferret, aut Serenitas vestra eum exturbatum vellet, quod si fieret se coactum fore externorum principum auxilia implorare. Se nos libenter dimittere, sed cum regnicolis de nostra dimissione debere consultare. Quod si nos tunc dimissi essemus, quod nimis vrgebamus et Serenitati vestrae negocia omnia proponere licuisset, sperassemus quod eadem facilitate plurimos regnicolas ad nos pertrahere et fortissime ipsi resistere potuissemus. Dabamus quoque ei bona verba. ne cum Turcis fędus stipularet; at certe aliud animo voluebamus, vt si cum emolumento sacr. Maiestatis caes. fieri potuisset, etsi cum discrimine vilę nostrę prouincia per aliquem Maiestati caes. retineri potuisset, ipsi vim inferremus. Cum nos illinc dimissi essemus, ipse sequentj die 29. Augusti prestito, vt dixi profectus est, quo et nos 30. Augus custodia prętorianorum militum sclo rum. 31. die per comitem a Turrj nw

nos publico supplicio affici et suspendi curabit, qui in vilipendium autoritatis Maiestatis cęs. haec nobis nuncians forte ipse potius suspendium merebatur. Prima Septembris Paulum Melith dimisit cum instructione a nobis extorta, quam Serenitati vestrę traditam et suę Maiestati caes. transmissam non dubitamus. Sub id tempus cancellarius iterum nobis nunciauit multa, quę nos terrerent, fuitque continuus cum Bochkaÿ et principe. Et cum deliberasset princeps quod vnum ex nobis, episcopum videlicet Agriensem ad suam caes. Maiestatem dimitteret, altero nostrum retento, idque per consiliarios suos Gasparem Kornis et Pancratium Sennieÿ significasset, factum est vt princeps eodem vesperi ad cancellarium cenatum iret, vbi omnia ea quę de altero nostrum dimittendo tractata erant, opera et suasu cancellarij secus sunt conclusa et vterque nostrum eadem in custodia habitus. Et quibus territamentis nobis metum incuti putabat, eorum omnium ipse auctor erat; et potissimum vt cum Turca fędus iniretur, ipse consulebat. Omnibus horis cum principe erat; eodem curru vehebatur. Et sic postea ad vezirium missus est eius et Bochkaÿ consilio Stephanus Ouarÿ. Et quo tractatus fieret firmior, missi etiam fuere Pancratius Sennieÿ, Georgius Palaticz, Volfgangus Kornis et iudex regius ciuitatis Sazwaros eo proposito vt ij Lippam irent et Turcas praecipuos a vezirio eo mitti postularent, tractaturos de fędere nouiter ineundo. Quos quia vezirius non misit et ensem vibratum, vt ipsi loquuntur, in vaginam condere noluit, illi etiam elusi redire coacti sunt, tantum abfuit, quo minus Turcicam societatem sit consequutus. Deinde scriptum est illi a comite Turriano ex Zakmar, Josicam vltimo supplicio affectum esse, et prius quam interficeretur, varijs et grauibus tormentis et questionibus cruciatum esse, in quibus plurima contra illum principem fuisset fassus. Quę res ita illius iram in nos exacuit, vt certa de perdendis tollendisque nobis consilia iniret, quemadmodum etiam de Nicolao H[illegible]dt, quę omnia eundem hic Serenitati vestrę Pragę au[illegible]tati caes. significasse existimamus. Haec vero [illegible] nobis sig[illegible] Gaspar Kornis, [illegible] simul et hoc, [illegible] aut mittet,

ea occasione mutua consilia addere et prouinciam recuperare poterit. Imo ita fuisse perterritum principem et coniuratos, vt Keowar, Huzt et Nagbaniam vltro Maiestati caesareae offerre et concedere voluerint. Bochkaÿ ad nos aliquoties venit et presertim semel literas omnes nostras euoluit, Toldio pręsente qui etiam secreto nobis dicebat cancellarium et Bochkaium omnia tractare, alios consiliarios pro forma in aulam venire, sed foris expectare: illos duos solum in consilia adhiberi; et idem Bochkaÿ coram nobis gloriabatur, se hunc lusum proposuisse et obtinuisse, sciuisseque ad finem deducere quod ipse omnia sciret, sed non omnia eloqui posset. Jactitabat quoque quod si Maiestas sua caes. a pactis Pragensibus non recessisset, melius fuisset. Sed ipsi nuncius apostolicus et jesuita obstitissent. Tandem redeunte a Serenitate vestra Paulo Melith cum certior factus esset Sigismundus, quod fędissimi sui pueri Zakmarium deducti essent, ea condicione vt dimissis nobis ipsi quoque dimitterentur, nos Alba Julia 23. Septembris dimisit; veniam deprecatus est, et vt insolentiam suam aliqua specie humanitatis tegeret, mihi episcopo Agriensi sex equos currules, alteri nostrum gradarium cum poculo argenteo dono dedit. Quę munera cum recipere nollemus, ex consilio domini Kornis facere debuimus: alioquin vel diutius detenti vel certe in via quoque insigni aliqua iniuria affecti fuissemus. Cancellarius nunciauit nobis per dictum Georgium Jezerniczkÿ ne facta sua Maiestati cęsareae aut Serenitati vestrae detegamus: alioquin se concitaturum omnes regnicolas, vt contra nos quiduis hostile huc perscribant atque hac ratione nos deferant. Igitur Zakmarium, dei beneficio, ipso festo diui Michaelis, inde vero huc ad vestram Serenitatem, quam vtinam melius valentem reperijssemus, quinta die Octobris pervenimus.

Qua breui narratione et omnium rerum Transsiluanicarum vltimo actarum fideli relatione praemissa, quum toti orbi christiano ingens et inauditum atque admirandum Sigismundi Bathorÿ facinus contra omnia iura diuina et humana perpetratum constet, nulloque amplius teste, nulla denique inquisitione vlteriori egeat, pro ea fide et fidelitate atque obsequio perpetuo, quibus sacratissimae Maiestati caesareae obstrictj sumus, non possumus non aperte, interrogati, consulere atque

iudicare *), ipsum atque illos suos precipuos coniuratores et complices, cum quibusdam praenominatis comitatuum comitibus manifestum hostem et lęsae Maiestatis reum esse ** : vt qui tantam iniuriam et contumeliam caes. Maiestati et toti eius augustissimae domui inferre ausus sit. Proinde in secretiori consilio suę caes. Maiestatis de eis sententiam ferendam et tandem, quamprimum nempe hoc modernum bellum cessauerit, adhuc hac hieme, executioni demandamdam, committendamque quibuscunque secretis hominibus, seu Michaeli vaiuodę Transalpino. Illis enim hoc pacto castigatis, si Serenitas vestra in confinijs Zakmár, Tokaÿ, Callo et quod Deus faxit vt Varadinum retineri possit, Nagbanię, Huzt sufficientibus praesidijs collocatis, vestra quoque Serenitate non procul absente, primaque vice Claudiopoli in suam potestatem redacta, conuocatis omnibus fidelibus illuc ad se et supplicio affectis proditoribus, iudice alijsque coniurationis socijs, facillimo negocio, absque vllo vltiore strepitu, vestra Serenitas prouinciam consequetur. Si de reliquis pęna sumi non possit, sufficiet eam de Sigismundo et Bochkaÿ sumpsisse; Atque etiam si forte Varadinum, quod Deus auertat, in Turcarum deueniret potestatem, tanto magis firmanda omnia praefata confinia praesidijs necessarijs erunt et primo vere hostis Varadino exturbandus, atque nihilominus haec eadem omnia exequutionj demandanda erunt ***). Id quod fieri posse videatur longe minoribus expensis sine perturbatione, ac cladibus. Idcirco quas petit a sacrat. caes. Maiestate assecuratorias litteras, nulla ratione possemus suadere, vt sua Maiestas caes. ei det, aut ad Pragensia fędera iterum regrediatur, quandoquidem non solum permutatione ducatuum et tot millium tallerorum ad suam Maiestatem caesaream prouincia Transsiluania spectat, sed etiam ad eam vti regem Vngarię iure pertinere dinoscitur. Eam ob rem non videmus vllam caussam, cur sua Maiestas nouam aliquam legationem a Transsiluano expectare aut noua pacta cum eo inire debeat, postquam ipsi nihil amplius credi neque vlla in re fides dari possit, qui toties

*) és **) E szókat Szuhay szúrta be a sorok fölé.

***) *E mondatot Szuhay szúrta be.*

fidem violauit. Nisi enim hoc pacto huic prouinciae consulatur, metuendum est, ne ea celerius opinione tota in potestatem Turcicam deueniat, aut ipsi Transsiluani non multum a Turcis dissidentes, penitus Turcę fiant, quemadmodum Bosnenses. Quod si fieret perpetuo tota Vngaria ex ipsa molestaretur longe melius et facilius, quam ipsa ex Vngaria molestari posset. Imo clancularię quoque technę et practicę ad has Vngarię superioris partes institui possent, et ab ipsa omnes fere vicinę prouincię bello peti et subiugari, denique tot commoditates seu hostilia seu amica cum Turcis, Tartaris, Gręcis, Bulgaris, Rascianis, Valachis, Polonis, Moldauis, Cozacis agendi et feliciter perficiendi adimerentur. Nec sane pretereundi sunt illi, quos sacr. Maiestas caes. hic in Vngaria superiori aluit, quatuor mille milites, quos nos per omnia sacra per literas ad capitaneum Tokaiensem, ad dominum Rakóczÿ, ad dominos consiliarios camerę Cassouiensis medio proprij nostri cursoris scriptas obtestati sumus vt rupta omni mora ad nos venirent; nec tamen efficere quicquam potuimus hinc; factum quod in confinia quoque alios prefectos et capitaneos ponere et collocare non potuerimus. Quod si enim licuisset, nunc omnia praesidia in manibus sacr. Maiestatis caes. et Serenitatis vestrae haberentur.

Postremo etiam atque etiam sacr. Maiestati caes. et Serenitati vestrae humillime supplicamus, vt quum nos omnia media adhibuerimus, quibus prouinciam integram sartam tectamque suę Maiestati caes. conseruaremus, nullis laboribus nullis vigilijs, sed neque nostris expensis parcentes, atque fidelissime omnia mandata sacrat. Maiestatis caes. exequentes, sacr. Maiestas caesarea et Serenitas vestra domini nostri clementissimj in hoc adverso et insperato casu nihil nobis tribuant: quin potius benignissima sua gratia et clementia nos fouere et protegere pergant. Cassouię 14. Octobris 1598.

Eiusdem Serenitatis vestrae

fideles et humiles seruitores:

Stephanus e(piscopus) Agriensis mp.

N. Istuanffÿ mp.

(Eredetije — mely 8 íven, egészen **Istvánffy írása — a bécsi cs. és k. államlevéltárban. Hungarica.**)

b)

Zsigmond visszafogadása ügyében tartott vallatás.

A gyula-fehérvári káptalan Mihály vajda parancsára a következő, Kornis Gáspárt mentő s Bocskay ellen irányuló tanuvallomásokat adja ki saját pecsétje alatt.

Illustrissimo principi domino domino Michaeli Valachiae transalpinae vaivodae, sacrae caes. regiaeque Maiestatis consiliario, per Transylvaniam locumtenenti, eiusdemque cis Transylvaniam partiumque ei subiectarum fines exercitus generali capitaneo etc. domino ipsorum clementissimo, requisitores litterarum et litteralium instrumentorum in sacristia sive conservatorio capituli ecclesiae Albensis Trausylvaniae repositorum et locatorum ac quarumlibet iudiciarum deliberationum legitimorumque mandatorum Celsitudinis suae executores servitiorum suorum debitam, paratamque commendationem cum fidelitatis obsequio. Vestra noverit Celsitudo quod nos litteras eiusdem attestatorias pro parte et in personis magnificorum dominum Casparis Kornis de Ruzka et Pancratii Senniei consiliariorum Celsitudinis vestrae confectas et emanatas nobisque preceptorie sonantes et directas, honore et obedientia, quibus decuit, recepimus in haec verba: Michael Valachiae Transalpinae vajvoda stb. universis et singulis egregiis, nobilibus pariter et ignobilibus ac alterius cuiusvis status bonae tamen honestaeque famae et conditionis utriusque sexus hominibus, ubivis in hoc regno Transylvaniae constitutis et commorantibus praesentes nostras visuris salutem et favorem. Exponitur nobis in personis magnificorum dominorum Casparis Kornis de Ruszka et Pancratii Senniey consiliariorum nostrorum qualiter ijdem exponentes medio vestri, ratione et praetextu certorum quorundam negociorum coram declarandorum in praesentia egregiorum nobilium requisitorum capituli ecclesie Albensis pro iurium suorum tuitione et defensione, quadam fassionem et attentationem celebrari facere vellent, admittente. Cum autem veritatis fassio, iusticiaeque recog

nemini sit abneganda, proinde fidelitatibus vestris harum serie commitimus et mandamus firmiter, ut acceptis praesentibus statim simul vel duo vestrum sub oneribus singularum sedecim marcarum gravis ponderis, per eos quorum interest seu intererit irremissibiliter exigendarum, ad diem et locum per ipsos exponentes vel homines ipsorum ad id transmittendos, vobisque praefigendos in praesentiam dictorum requisitorum personaliter accedere ibique ad fidem vestram deo debitam, qualiscunque vobis super coram interrogandis constiterit certitudo veritatis suo modo dicere, fateri et attestari modis omnibus debeatis et teneamini. Super qua quidem fassione et attestatione vestra litteras tandem per praefatos requisitores conscientiose conscribendas exponentibus iurium suorum uberiorem ad cautelam necessarias sub sigillo caputulari extradari volumus stb. Datum Albae Julie die 20. mensis Novembris Anno domini 1599.

Unde nos eiusmodi mandato Celsitudinis vestrae in omnibus ut par est obedire et satisfacere satagentes in anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono praesenti die vigesima tertia mensis Novembris et aliis subsequentibus diebus ad id aptis et sufficientibus testes infrascriptas vigore praeinserti mandati Celsitudinis vestrae nostri in praesentiam citatos et productos, seorsim et singillatim examinavimus, a quibus talem super coram interrogatis certitudinis rescivimus veritatem:

. . . . . .

Primus testis, generosus Stephanus Tholdy de Zalonta consiliarius Celsitudinis vestrae, annorum circiter quadraginta quinque, citatus, iuratus et examinatus fassus est. Én semmit ezelőtt Zsigmond fejedelem megjövése felől nem hallottam, sem érthettem, hanem miérthogy az commissarius urak mellett renddel kellett az tanácsuraknak lenni, akkor az tájban én voltam az commissarius urak mellett. Egykor azért hivata Szuhay uram engemet szállására, Istvánffi uram is ott vala: mondá Szuhay uram, vagyon-e hireddel hogy megjött Zsigmond fejedelem; mondám, hog[illegible] nincs hiremmel, hogy lehetne az, a[illegible] [illegible]tten, elhidd bizonynyal, mert m[illegible] [illegible]k azután tőlem, mit

kellenék cselekedni ez dologban, és mondának hogy én elmenjek és az kapukat felvonassam; én mondám, hogy nem én hivatalom volna az, mert félek is vala hogy levágnak; mindazáltal elmenék és az urak szavával Lázáry Istvánt [*akarom elkeresni*], hát ihol jő sokad magával, Kálmándy Mihály is vele vala, volt talán kétszáz puskás drabant vele, én mondék neki: meczczez ennyi sok drabanttal; ő monda: ugyan úgy akartam jönni; azután megmondám az urak akaratját neki, Kálmándy Mihály mindjárást mondá: meglátom, mely bestye lélek kurva fia teszi be, oda szakad az keze, az ki beakarja tenni; ezek igy lévén, én oda beszélem őket az commissarius urakhoz; azután menék én is oda és mondá Szuhay uram: ám esmét megesketők őket az császár hivségére. Ez közben hát Bocskay uram és Kornis Gáspár uram az táborból bejöttenek és hivata engemet szállására Bocskay uram, hát együtt vannak ketten Kornis urammal és kérde Bocskay uram nagy riogatással, ha egyetértenék-e vélek; én mondám, hogy ha mi jót végeztenek volna az ország megmaradására, én csak egy ember vagyok, ki nem vonszom magamat közűlök; ugy mondá aztán Bocskay uram, nohát ülj fel, jer ki velünk az táborba, én mondám, hogy nekem sem lovam sem szekerem itt benn nincsen; úgy, monda, adok én paripát alád; és úgy mentem aztán együtt velek az Bocskay uram lován az táborba. Ott az Bocskay uram sátorához gyülének és úgy kezde szólni Bocskay uram, hogy az török igen közel vagyon, az tatár azonképen kertünk alatt vagyon, talám eddig is belépett országunkba, Maximilian herczeg ő felsége késedelmes, nem tudják mikor jő be, Zsigmond fejedelem itt benn vagyon, lássátok, mit kellessék cselekednünk, befogadjuk-e Zsigmond fejedelmet vagy ne. Szentpály János ez szók után mindjárt felkiálta, fogadjuk be, mert vitéz fejedelem, jó gondviselő és vigyázó; azután Radák András és többen felkiálták, ugyan behozzuk s behozzuk; úgy választának aztán követeket hozzája. Én egyebet ennél semmit nem tudok.

Secundus testis. Egregius Petrus Huszár de Brenhida, annorum 53, citatus iuratus et examinatus, fassus est. Egykor Zsigmond fejedelem kimenetele után ez országból mentem vala Görgénybe Bocskay uramhoz, behiván az ő maga házába, kérdé tőlem, *Fejérváratt mi hirt* hallottam, mondám hogy nem

hallottam egyebet, hanem Kornis Gáspár uramnak adták az ország kapitányságát; arra azt mondá: megbocsásson kegyelmed, de nem hiszem, mert nekem mást irnak az commissárius urak; ugyan elboszankodott vala rajta és háromszor is kérdé ha ugyan úgy vagyon; én nem tudom, de én így hallottam. Azt mondá, hogy im alámegyek Fejérvárra és megértem, de ha az dolog így leszen, az elvégezett gondolatomat véghez akarom vinni. Akkor Macsédi Görgénbe volt nála, de én szembe nem voltam vele. Azután ő nagysága alájött Fejérvárra, engemet is alá hivatának; itt Fejérvárratt meg hozzá menék, ilyen szóval szóla: lám az kegyelmed szava igaz volt, az római császár nekem nem erre felelt vala, hanem másra, de meglátod, hogy énnekem sem Kornis sem az commissarius urak sokaig nem parancsolnak, oly módot keresek benne; azon közbe más emberek jövének és én kijövék az ajtón. Az ispánok jövének hozzá, az fiam ott marada Alia Farkassal. Jöve hozzám az fiam az táborba és monda: uram viselj gondot magadra, mert ott állottam, hogy elvégezék magokba, hogy kegyelmedet, Kornis Gáspárt és az commissariusokat levágják; én nem hivék az gyermeknek; azon közbe jöve hozzám Bercsényi László, mondá: kelj fel, hadd el az betegeskedést, most nem jól vagyon az dolog, jelentsd meg Kornis uramnak, lám jól vagy vele, hogy az commissariusokat, Kornis uramat és tégedet meg akarnak ölni, ott voltam az végezésbe. Farkas Györgyöt küldtem Kornis uramért, kihivatám, megbeszélém neki, mit mondott Bercsényi László. Hogy hallá, elfakada sirva s mondá énnekem, nincs mit tennem, ha levágnak bennünk is, az római császár hűsége mellett szenvedjük. Az római császárnak én hitös vagyok, megesküdtem, ha itt megótalmazhatom magamat, haza megyek csak egy szablyával, feleségemnek kezét fogom, mindenemet elhagyom és az császár hűsége alá megyek; ezeket mind sirva mondta. Én mondám, uram bocsáss engemet haza, talán valamit vehetek eszembe és értésére adom kegyelmednek; mondá: menj el édes bátyám és vigyáztass. Ugyan az útból Kolosvárra küldém egy szolgámat; az szolgám semmit sem késék, megjöve és mondá, hogy Zsigmond fejedelem bejött Kolosvárra, Macsédit mindjárást Bocskay uramhoz küldte ide az táborba. Kolosvárrúl aztán hogy elindult Zsigmond fejede-

lem és Tordára jött, én nem tudom mit végeztek, mert ott nem voltam; hivatott az fejedelem, Kornis uram is, de én nem akartam menni; hogy ide Fejérvárra jövék, hívatott urunk hogy Dévára menjek hozzá. Először Kornis urammal levék szembe, elfakada sirva és mondá: édes bátyám, im mint vesztenek bennünket, megrontanak mind hitünkbe, tisztességünkbe és életünkbe, mind pedig a római császárnak való hivségünkbe; nincs mit tennem, mert az fegyver fejem felett vagyon, elárultak Zsigmond fejedelemnek, mind tégedet, mind engemet, azt költötték reád hogy igen szidogattad Zsigmond fejedelmet. Aranyhoz menének, ott táborba szállának, urunk is elérkezzék és ő maga személye szerint meghagyta hogy az főemberek fejenként Dévára begyűljenek. Kornis uram hajnalba hivata engemet, együtt menénk be, monda akkor: ma szerencse az én életem; nincs mit tennem, én az keresztyénektől elszakadok, ha életemet elfogyatják is, azért akartam megjelenteni, hogy értsed és én velem egyet érts. Az vezér basa levelet irt urunknak, hogy egyik tanácsot és az királybírákat, az ispánok közül főfő embereket kéván, kikkel tractalhassák az békességet. Déván begyüjtének bennünket és minden embertől voxot kérdének, az kiket reákérdének, mindeniknek úgy tetszék, hogy az törökökkel való békességre menjenek, el is küldették vala. De Kornis Gáspár uram, Sennyey uram, Tholdy István és én négyen reá nem menénk, de az mi voxunknak helyet nem adának, hanem ugyan elküldének. Azok heába jövének meg. Innen fordulának az Körösre Sebesvárhoz az táborral, gyűlést hirdete urunk azon táborba, az gyűlésbe beküldé püspök uramat és Bocskay uramat az fejedelem. Az fejedelem az ő akaratját az két úr által bőségesen megizente az gyűlésbe; Bocskay uram és az püspök kimenének az gyűlésből, az ország semmiképpen nem engedé, hanem azt kéváná hogy benn legyenek és először ők mondjanak voxot az gyűlésbe. Az ő voxok is az lőn, hogy az római császár hivségétűl el ne szakadjanak, tartsák szép szóval az törököt egy ideig. Egynehányan mi az tanácsokkal egy voxon voltunk, úgy mint Török István, Tahy István, Tholdy István és én. Én hogy az én voxomot megmondám, az ispánok és *Csáky István reám haragvának* és felkelének az Kornis uram

sátorából az ország és menének az fejedelem sátorába külön tanácskozni. Megjövének egy kevés vártatva és egy articulust hozának az ország nevével, országúl ugy végezték, hogy az törökökkel békeljenek meg és az keresztyénekkel való egyességeket hátra vessék. Elolvasák az articulusokat, Kornis Gáspár uram ezen megbusula és monda: tudom hogy el kell esni az fejemnek, de nem gondolok vele, istenemet, lelkemet és az keresztyénséget meg nem tagadom, el sem állok mellőlek, mert hazám szerető ember vagyok, megbocsássan ő felsége azonképen Bocskay és cancellárius uram, mert ő nekik ez országban nincsen annyi részek, mind az kettőnek is, mennyi énnekem, mért énnekem fiam és leányim vannak és azoknak gyermeki, tős, gyökeres vagyok ez országba; mert az mit végeztetek nem országul végeztétek, sem az szászok, sem az országnak jobb része itt nincsen, hanem csak tü az ispánokkal egynihányan végeztétek és nem akarok abba magállani ha fejem elesik is, a keresztyénség mellett szenvedem. Im mi is az kik egy voxon vagyunk, megírjuk az mi feleletünket, az követek vigyék be ő felségének. Ezen megbúsúlt urunk, mindjárást felkölt és Kolosvárra ment, Kornis uramnak megizené az fejedelem, hogy engemet mindjárást utána küldjön Kolosvárra. Engemet beküldének. Urunk mind az két félnek voxát előttem megolvasá, előtte leültete, monda: Huszár Péter az te lelkiesméretedre kérdlek, mi tetszik ez dologba teneked, az keresztyénekhöz való egyességhöz fogjunk-e avagy az törökkel való békességhez. Én azt mondám: kegyelmes uram az istennek szeretetiért kérlek, ne szakadj el az keresztyénektől, nám felségednek szeretettel ir az herczeg, hogy Váradat egyenlő akaratból megsegitsétek; ha személyed szerint nem mégy is, hadadnak jobb reszét bocsásd el. Erre az fejedelem azt felelé: bizony felette igen busulok rajta hogy nem vagytok egyesek, hanem kétfelé szakadtatok; jól tudom mindenitek mit beszéllett, és mindent értésemre adtak, nem mondhatom azt hogy nem vétettem az római császár ellen, mert nagyot vétettem. Énnekem is ugy tetszenék, ha én magam nem mehetnék is, mert beteges vagyok, de egy rész hadamat elbocsássam; menj el, szólj Kornis urammal, az ő tetszését mindjárt késedelem nélkül irja meg; teljességgel elkeseredtem rajta, hogy nem

egyesülhettek meg, irja meg azt is kit kellessék elbocsátanom egy rész hadammal és kit hagyjak itt hadam előtt. Én Kornis uramnak mindeneket megmondám bőségesen és Kornis uram póstán megirá az fejedelemnek és ő maga kéredzék el. Innét, hogy Várad alól megtére az török, minden embert haza bocsátának. Görgénybe menék Bocskay uramhoz; behivata házába és monda: emlékezel-e reá mit mondék ez minap? Az kard az oldalán vala, megüté kezével az kardot és mondá: ha egyébképen Zsigmond bátyánkat avagy öcsénket székbe nem ütethettem volna is, ezzel is székibe ültettem volna; de lám könynyebben is székibe ültettem ez egyszer. Ezt is hallottam közönségesképen, hogy mondották: az tarisznya-szakálu bestyelélek-kurvát Sennyey Pongráczot Kornis Gáspárral és az több pártosival egyetembe le kellene vágni, mert különben az törökkel meg nem békélhetünk.

Tertius testis egregius Nicolaus Vitéz de Bükal, comes commitatus Tordensis annorum circiter 34 (54?) citatus iuratus et examinatus fassus est. Én senkinek ebbeli tanácsában sem practicájában nem voltam, ha kinek mi practicája volt is. Tudom azt hogy mikor Maximilian herczeg ő felsége Kassára érkezék, akkor találám meg Kornis uramat ő nagyságát, miérthogy akkor generalisunk vala, hogy több uraimmal egyetembe énis mehessek ő felsége eleibe, és excipiálhassuk ő felségét az ő felsége méltósága szerint. Ezen közbe hertelen török hir érkezék nagy gyorsasággal, Szász-Sebeshöz hivának táborba. Én megbetegesedém és az doctorok kedvéért itt benn Fejérváratt laktam és minden nap az commissarius urakhoz mentem udvarhoz. Egykor az Szuhay uram udvarló házába valék, hozák elő, hogy az Báthory urak akarnának haddal az országra jönni és erővel subjugálni ez országot; akkor fegyver vala az oldalomon és mondék, hogy ha az Báthoriak erővel subjugálnának minket az egy libertásunk ellen, kardot vonnék ellenek, mely szóért sokan megtorkolának érette. Ezenközbe hópénzemért menék Bodoni Istvánhoz, ki akkor komornik vala és felfelé szólíta és monda: az istenért kérlek, vajdát avagy fejedelmet, mondá, ne válaszszak; mondám, hiszen vagyon fejedelmünk az római császár és az kit ő felsége akar utána; mondá Bodoni *uram: nó én csak ezt* mondom; megszolgálom

gyelmednek, mondék, hogy hírré tötte kegyelmed, bizony megoltalmazom magamat tőle, mert semmi nemzetem nem volt áruló én is nem akarok afféle lenni. Ezzel én az táborba kimenék; másodnap Kornis Gáspár uram ebédre hivata több urammal, ott addig mulatánk, hogy azon estve megbetegedém és sátoromba feküdtem. Azon éjjel, hajnalára, egy szolgám hozzám jöve és mondá, kelj fel uram, mert az éjjel sok lovag jára keresztűl-kosul az táborba, most is sokan vannak lovok hátán az táborba, nem tudom mit akarnak; felkelék, lóra ülék, indulék az generalis uram sátora felé, hogy megértsem mi a dolog. Azonközbe Toroczkay Lászlót találám, és mondá: szállj le, lám mind leszállnak immár az uraim; leszállék az lórúl, de ugyan Kornis uram sátora felé indulék, elől találám Cseffey Istvánt; kérdém: mi dolog, mondá, hogy Báthory Zsigmond bejött az országba, Kolosváratt vagyon és asszonyunk ő felsége befogadta és vigan laknak egymással; azt is mondá, hogy az gyalogság hadnagyostúl, kapitányostúl és egyéb rendek melléje állottak és készülnek, hogy eleibe menjenek Kolosvárra. Én nem hivém, hanem ugyan az generalis sátora felé indulék, hogy megértsem az dolog mint vagyon. Látám, hogy az Bocskay uram sátora körül sok kanótos puskás áll vala készen, és egyébféle rendek is, Bocskay uram szolgái sokan valának gyalog ott. Ez közben kiszólitá Kornis Gáspár uramat Bocskay uram sátorából és félen menének *(félre mentek)*; ott mit beszélettek egymással én nem tudom. Azon közbe gyűlének sokan Bocskay uram sátora alá. Monda Bocskay uram: akarjátok-e Báthory Zsigmondot uralni és fejedelmetekké bevenni? Monda Radák András: akarjuk, bevesszük, ugyan úgy kell annak lenni; azomba oda ki az sátor körűl való sok gyalogság felkiálta egyszersmind: akarjuk, akarjuk. Mondá Bocskay uram: ládd-e generalis uram, hogy nem csak én akarom egyedül, üttessen dobot kegyelmed, menjünk ő felsége eleibe. Monda Kornis uram: hadd szóljak vagy kettőt, nagy dolog ez, nem jó volna evvel igy hertelenkedni. Mondá Bocskay uram: no, üssék meg az dobot, most ennek az ideje. Dobot ütének, mindjárást felülének; alig meheténk egy puskalövésnyire, monda énnekem Bocskay uram: jöszte Vitéz Miklós, Petky Istvánt is szólitá s mondá: ihol ő felségök Kolosvárról Rácz Istvánt küldték az

commissarius urakhoz, ő fölségök hívatják ő kegyelmeket, kegyelmetek mindenütt az uton velek legyen és gondját viselje mind gazdálkodásból, mind egyéb dologból, valamit ő kegyelmek parancsolnak, senkinek legkisebb szolgájoknak is ne vétsen, csak jöjjenek el az ő felségek hivataljára. Én mentem vala magamat és mondom vala hogy az dologba semmit nem tudok és csak két szolgám ragadott paripára, az vagyon utánam, mondá Bocskay uram, ha fejedet életedet szereted, ahoz tartsd magadat az mit mondok, mert abban egyéb nem lehet. Mi elmenénk Petky Istvánnal és hivók ő nagyságokat, elindulának és másnak Tordára jutánk ő nagyságokkal együtt, hát ezalatt Bocskay uram ment Kolosvárra Zsigmond fejedelemhöz és asszonyunkhoz ő felségekhez. Kornis Gáspár uram penig ott maradott volt Tordán, az országnak nagyobb részével. Ez alatt szólának nekem az commissarius urak hogy kérném Kornis uramat, hogy jönne ő nagyságokhoz. Elmenék és kérém az commissarius urak szavával. Kornis uram mindjárt elfakada sirva s mondá, bezzeg rútúl veszté az szép országot egynihány áruló felséges isten, az egész keresztyénségbe mind jó hirünk, nevünk, mind jámborságunk mint romla miattok; ez egész világon majd mind áruló nevünk leszen; ha elmehetnék, feleségemnek kezét fognám és egy szablyával ez országból kimennék. Esmét mondá: örömest elmennék édes Vitéz uram ha négykéz-lábbal kellene másznom is az commissarius urakhoz, mondd szolgálatomot én szómmal ő kegyelmeknek, de nem merem fejemet reá vetni az sok utánam circálóktól. Én megmondám az commissarius uraknak ízenetit Kornis uramnak. Mondának az commissarius urak, im az egész országot Bocskay uram egyedűl veszti el. Azon közbe megjöve Kolosvárról Bocskay uram, hivata engemet, kérdé mit beszélnek az commissarius urak; én mondám: bizony mind nagyságodra vetnek ez mostani változásért. Monda Bocskay uram: bizony meghigyék hogy általmegyek ezen valamint járok; ugyan azt mondja volt Szuhay hogy tizennégy esztendős korában is volt olyan eszes mint az erdélyi tanács; úgy tetszik, hogy most kellett volna az ész. — Az én betegségem napról-napra kezde öregbedni, könyörgék mind Kornis uramnak, mind Bocskay uramnak, engejék hogy menjek házamhoz feküdni. Kornis uram szóla Bocs

uramnak, úgy engedék meg. Én oztán mindaddig feküdtem, még Várad alól elmene az török. Tudom azt is, hogy Sennyey Pongrácz uram is postán érkezék Tordára, mihelt látám, ottan hozzá menék, kérdé mint vagyon a dolog, én megmondám neki s mondá Sennyey uram: hogy ha csak az kevés székelység volna egy értelmen velem is, bizony egyet nem értenék vélek, de azok közűl is egynihánynak tudja ördög hol jár elméje, én egyedűl immár ellenek nem állhatok. Tudom azt is hogy követeket bocsátanak Tordáról Maximilián herczeghez, de én akkor mikor elbocsáták, szállásomon voltam. Bocskay uram hívata szolgáival szállására és elmenék ugyan betegen, egy levelet ada elő, hogy annak subscribáljak és pecsétemet reá vessem, látám hogy többeket is arra kénszerit hogy pöcsétéket reá vessék, nem lőn mit tennem, reá vetém pöcsétemet és subscribálék, de mi volt irva az levélbe és micsoda követséggel bocsáták el az követeket, én abban semmit nem tudok.

Quartus testis egregius Franciscus Nagy de Léva, annorum circiter 60, citatus, iuratus et examinatus fassus est. Én semmit nem tudok abba, Zsigmond fejedelmet ki hozta és ki hitta vissza, hanem ezt tudom hogy Szász-Sebesnél az táborba egykor kijövének Kornis uram és Bocskay uram az több sok főemberekkel és az Bocskay uram sátorához gyűlének, ott felkiálták fejenkint, hogy Báthory Zsigmond az fejedelem és Kolosvárra menjenek utána; először is az gyalogság és az székelység rohana fel, ha ki ellene mondana, feje essék. Azt is tudom hogy mikor immár itt benn Fejérváratt volna az fejedelem, Lázáry István egy levelet mutata és azt mondá, hogy ezt az én régi uram küldte volt énnekem; de én nem tudom mi volt benne irva. Ezt is hallottam hogy Macsédy Benedeket Somlyórúl küldte volt el Zsigmond fejedelem, de nem tudom, kinek küldött levelet kinek nem.

Quintus testis egregius Stephanus Petky de Veczke, annorum circiter 43, citatus, iuratus et examinatus fassus est. Tudom ezt hogy Szász-Sebesnél valánk táborba, egy éjszaka futosni, járni kezdének csoportoson, én nem tudám mire vélni, lefekvém sátoromba. Igen reggel felkelék, indulék az piacz felé az táborba, kezdék mondani, ha hallottam-e hogy Zsigmond fejedelem Kolosváratt vagyon: mondám hogy én nem hallottam

különben; mondának: bizony ez igy vagyon, az kolosváriak béfogadták, ezt is mondák: hiszen nagy dolog, hogy ez ujabban megvötte harmad vagy negyed magával az országot. Azt is mondák: hallottad-e hogy ez éjjel itt volt Macsédy Benedek táborba; mondám: én nem hallottam s mondák: bizony itt volt és itt járt az táborba ez éjjel, azért még ma az egész had népe befogadja; mondám: hogy lehetséges az istenért hogy ily hertelenséggel lehessen? — Énnekem azt mondák: igy lehet hogy Bocskay uram ez éjszaka itt az táborba volt, még ma esmég kijő; éjjel az Kornis uram sátorához ment volt, szolgáival, úgy küldett be az táborba: költsétek fel és híjjatok ki ha aluszik is Kornis uramat; és igy hallottam hogy Bocskay uram ezt mondta volna Kornis uramnak az sátornál: lássad, mert most mind az élet s mind az halál előtted vagyon, mert megjött Zsigmond fejedelem, Kolosváratt vagyon most. Kornis uramnak azt is mondta volna Bocskay uram: im én bemegyek Fejérvárra, de igen jó reggel az főfő uraimat gyüjtsd öszve az hadba, én is kijövek Fejérvárról, add értésekre hogy Zsigmond fejedelem bejött, Kolosváratt vagyon és az fejedelemségre be kell fogadnunk. Tudom, hogy az táborba összvegyűlének az Bocskay uram sátoránál, ott nagy hertelenséggel felkiálták Bocskay uram szava után fejenként az fejedelemségre; ma késő, holnap üssenek dobot és indulunk eleibe Kolosvárra. Hogy az had felűle, immár onnan megindulánk. Szólíta engem ott Bocskay uram és Vítéz Miklóst, erősen megparancsolá nekünk hogy ügessünk el mindjárást elől Fejérvárra, az két commissarius úr szállására menjünk, mindjárást befogassuk az lovakat az szekerek eleibe és vitten vigyük Torda felé. Akkor semmiképen el nem indithatók az két urat, igen es[ik] vala az eső; ez közbe Bocskay uram is betére Fejérvárra, megmondók neki hogy el nem indithatjuk az nap az commissariusokat, mert nem vehetjük rá őket; úgy hagyá oztán hogy reggel induljunk vélek, ott tartottuk őrizet alatt őket. Kolosvárrúl Zsigmond fejedelem To

Szakmárig velek voltam az commissar
sok szókkal és súhajtásokkal mor
delem behozása mind Bocskay
is hallottam tőlek hogy mo

kettő ki egyaránt értette az dolgot Bocskay urammal, de nevet nem adtak nekik.

Sextus testis egregius Joannes Literatus Coloswariensis, annorum circiter 50, citatus, iuratus et examinatus fassus est. Én Zsigmond fejedelem bejövetele felől, ki lött légyen authora és promotora semmit nem tudok, hanem hallottam ő magától Bocskay uramtúl, hogy sokak előtt beszéllette ezt: immár Zsigmond fejedelmet háromszor állattam talpára. Ez penig akkor vala mikor Kolosváratt vala Zsigmond fejedelem és utána megyünk vala.

Septimus testis egregius Joannes Petky de Ders annorum circiter 29. citatus, iuratus et examinatus fassus est. Tudom azt hogy mikor az commissarius urak itt Fejérváratt valának, ott künn az táborban egy hajnalban kezdék beszélleni, hogy Báthori Zsigmond fejedelem bejött és Kolosváratt vagyon. Én menék Kornis Farkas sátorához, kérdém tőle, ha értett valamit abban az hírben, mondá, hogy igaz az az hir, ő is nem régen értötte. Azonba hivata Székely Mojzes uram, külde be Fejérvárra, hogy legyék ott benn ha mit mond Bocskay uram, vagy ha valamely felé küld, tartsam ahoz magamat. Én bejövek Fejérvárra, tehát mind Bocskay uram, mind Kornis Gáspár uram itt benn vannak, menek Bocskay uramhoz, kérdezkedék az táborbeli állapotról, mint vagyunk oda ki, mondám neki az ott való hírt és állapotot, mondá hogy ő elküldött Zsigmond fejedelemhöz: én mondám csak lenne országunknak javára és megmaradására bejövetele, azután értenének egyet Kornis urammal ez dologba: s felelé, hogy ma ezen asztalnál adta be nekem kezét, hogy semmiben tőlem nem dissentiál. Azután csakhamar mondá, hogy menjünk ki az táborba, mert az idő elmúlik, úgy indulánk el mind Kornis Gáspár urammal együtt; hogy az táborba jutánk, izenék tőlem, hogy az uraimat hijam oda az generális sátorához; hogy öszvegyülének, menének az Bocskay uram sátorába, ott mindenik úr igen kezdé excusálni magát, hogy az Zsigmond fejedelem dolgába az előtt semmit nem tudtak, de főképen Kornis uram esküvék erősen, hogy ő semmit nem hallott, sem értett azelőtt abban, lássák azért az uraim mi tetszik benne, ha meg kell-e hozni vagy nem; Bocskay uram mindjárást kétszer is nagy fel-

szóval megkiáltá : no meghozzuk-e vagy nem az mi előbbi kegyelmes urunkat? Mindnyájan felkiáltának, legelőször is Radák András kiálta, és az többi is utána hogy meghozzuk.

Octavus testis generosus Benedictus Mindszentÿ consiliarius Celsitudinis vestrae et arendator decimarum Transsylvanensium citatus, iuratus et examinatus fassionem suam exhibuit in scriptis tale sub tenore. Én Mindszenty Benedek, hogy elvégezék azt hogy Sibrik Gáspár és Kornis Farkas menjen az herczeg ő felsége eleiben, kimenék az táborba; másod nap reggel jöve hozzám sátoromban Sámbokréthy Mihály, mondá hogy ez éjjel mind nyeregben tartották az székely uraim lovokat; mondám hogy vajjon mi az oka; úgy mondá, hogy azt beszélik hogy Zsigmond fejedelem bejött ez országban, nem hihetém, azonban Bogáthy Menyhárt uram jöve hozzám, úgy értém oztán, hogy Kolosváratt vagyon. Azután kimenék sátorombúl, látám hogy az székely drabant hadnagyok elállottak mellőlem, hallám hogy azon éjjel Zsigmond fejedelemnek esküdtek. Csáky István uramhoz menék az sátorában, mondá ő kegyelme hogy : kegyelmed énnekem régi jó barátom, most is jódat kévánom, én azt mondom hogy Zsigmond fejedelem ellen egyet se szólj, mert bizony elkelsz. Én oztán csak hallgattam. Azonban az Bocskay uram sátorához hirdetének [*gyülekezést*] én is arra menék és leülék, azonban Bocskay István uram kezdé előszámlálni hogy Zsigmond fejedelem Kolosváratt vagyon és asszonyunkkal ő felségével megegyezett. Azért ő felségeket befogadjuk; úgy kezde egynihányátúl voxot kérdeni, de mi reánk nem juta az vox, mert kívől az sátor ajtaján kezdék kiáltani az drabantok és egyéb rendek is, hogy behozzuk behozzuk ő felségét. Úgy kelék fel. Bemene Bocskay uram az belső sátorában, úgy küldék el Bogáthy Menyhért uramat és Perusitt Mátét Kolosvárra; másnap mi es elindúlánk Kolosvárre ott oztán választák; de sok héa vala az országnak. Kornis Gáspár uramnak és egynihánynak igen tetszik vala hogy várakoznának, hadd gyüljenek, de nem engedék, hanem ugyan választák. Tordán megesketék. Én ezeket fide mediante irtam.

Nonus testis generosus Melchior Bogathÿ de eadem Bogati citatus, iuratus et examinatus fassionem suam similiter in *scriptis exhibuit, cuius* tenor sequitur in hunc modum.

Én Bogáthy Menyhárt egyebet ebben az dologban nem tudok, hanem én akkor voltam házamnál Kűküllőváratt, éjjel menék Szász-Sebeshöz az táborban; kérdém az szolgáimtól mi hirrel vannak az táborban; mondák, hogy tegnap végezték az urak s az ország, hogy Sibrik uramat s Kornis Farkas uramat Maximilian herczeg eleibe küldjék Kassára. Én, volt másodnap nyolcz óra, az mikor felkelék; hát az főuraimban egynihányan lovok hátán vannak s az utszán sétálnak, én is lóra ülek, menek hozzájok, mondám Sibrik uramnak hogy bánom hogy elküldik; mondá Sibrik uram, hogy elmúlt az út s nem mennek el; kezde reám nézni s kérdé, hogy ha tudok(-e) új hirt; én isten látja csak gondolkodni sem tudtam róla s mondám neki hogy éu nem tudok; mondá: jöszte s ím én mondok. Úgy mondá hogy megjött Zsigmond fejedelem s immár megegyezett asszonyunkkal, Kolosvár is melléje állott, sőt azt is mondá hogy: nézhetsze *(sic)*, az gyalogság is kanótos puskával készen vagyon az Bocskay uram sátora körűl; ha ki mit szólna ellenek, ezek bizon mind levágnának bennünket, mert Macsédy Benedek az éjjel Bocskay urammal volt s ezek mind megesküdtek immár az fejedelemnek. Akkor mikor ez az dolog vala, Bocskay uram Fejérvárra ment volt bé az commissariusokhoz; mi lött ott, azt én nem tudom. Az mikor estve felé kijöve Bocskay uram Fejérvárról, gyűjtének be bennünket az Bocskay uram sátorában; proponálá Bocskay uram bőbeszéddel az dolgot, beszélé hogy: az török, tatár szomszédságunkban vagyon, az német az mi ótalmunkra nem elég; azt is hogy Zsigmond fejedelem megjött, Kolosváratt vagyon, asszonyunkkal megegyezett s jól vannak egymással; mit kell műelnünk, kell-e visszafogadnunk Zsigmond fejedelmet vagy nem? én bizony nem tudom kik lőnek elsők, nem szintén az főemberek löttek mindnyájan, sokan kiáltani kezdének, hogy Zsigmond fejedelmet kell visszahozni. Kornis uram nagy esküvéssel esküvék ugyanott, hogy isten őtet úgy segélje, hogy sem nem hitta, sem nem hívatta, semmi része megjöveteliben nincsen, azért kegyelmetek mit cselekesztek, én nekem úgy tetszenék, hogy ne sietnénk egy kevéssé vele, mert látja kegyelmetek, sem az szászság itt nincsen, sem az egész székelység, sem az magyarországiak; Kornis uram ilyeneket szóla.

Oztán felkelének, menének az Bocskay uram belső sátorában, magok az főuraim engemet hivatának Perusit Mátéval, küldének Kolosvárra Zsigmond fejedelemhöz, hogy megmondjuk hogy visszafogadták; mi elmenénk s megmondók Zsigmond fejedelemnek s igen köszöné. Mi ismét megtérénk Kolosvárrúl, Bocskay uramat találók az letumban hogy szekeren jő vala, Kornis uram hátrább az sereggel volt: az Zsigmond izenetit megmondók Bocskay uramnak, több szavaim között mondám, hogy Zsigmond fejedelem az mint eszemben vészem haragszik Kornis uramra (mert vöttem vala eszembe). Bocskay uram énnekem meghagyá, hogy Kornis uramat valami szép szókkal salutáljam Zsigmond fejedelem szavával s igen ajánljam jó akaratját. Én azképen cselekedtem, szép szókkal salutálám Kornis uramat, Zsigmond fejedelem szavával. Én nem tudom, hivé-e Kornis uram vagy nem; ebben csak enynyit tudok.

Decimus testis egregius Nicolaus Farkas de Harinna annorum 41, citatus, juratus et examinatus fassus est: tudom azt, hogy egykor Zsigmond fejedelem visszajövetele előtt küldtem szolgámat Kolosvárra Gelyén Imréhöz. Azt irá nekem hogy Macsédy Benedek postán visszajött Bocskay uramhoz és az ezüst művet és egyéb marháját Zsigmond fejedelemnek megtartóztatta. Hallottam mástúl azt hogy Bocskay uram itt Fejérváratt hívatta volna Kornis uramat éjjel szállására és azt mondta volna neki: lássad, mit akarsz; az halált szereted-e inkább vagy az életet, egyikbe válaszsz, mert megjött Zsigmond fejedelem, Kolosváratt vagyon. Azt is hallottam, tegnapelőtt Vitéz Miklóstúl, hogy Bocskay uram most mikor az táborba volt, Monostor mellett, azt mondotta, hogy ő hozta volt bé Zsigmond fejedelmet, mert én vérem és tagom és nem akartam hogy más idegen fejedelmet válaszszanak. Én egyebet sem tudok sem hallottam ez dologban.

Undecimus testis egregius Michael Lencsés de Varadino, annorum circiter 28 citatus, iuratus et examinatus est. Macsédy Benedek énnekem ugyan titk[illegible] akkor mikor immár Zsigmond fejedelem az[illegible] hogy igen visszát vonzon vala Kornis Gás[illegible] *fejedelemségébe, de bizony* meglátja azt, h[illegible]

mulva elütik rajta. Más az mikor Kornis Gáspárt Bocskay az táborba felköltette éjszaka és reá ment, mikor immár az gyaloggal elvégezte Bocskay az Zsigmond fejedelem dolgát, akkor egy imegbe csak egy mentét vött reá Kornis, és az sátorból kiszóllíttatta Bocskay, az gyaloggal mind körülvötte, égett az kanótjok éjszaka. Hallottam hogy mondotta volna Kornis Bocskainak, mikor megjelentette az dolgot Kornisnak Bocskay, hogy Zsigmond az fejedelem; azt mondotta Kornis: az istenért kérlek Bocskay uram ne siess, jól meggondolkodjál mit cselekszel, mert ha ez az Maros az hátadon által folyna is, bizony soha az (*csúf*)nevet rólad el nem mossa. Bocskay azt mondotta: vagy imígy, vagy amúgy de immár ezen általesem; azért válaszsz benne, előtted vagyon mind az élet s mind az halál. Ezt penig ő maga szájából Bocskaynak egynihányszor hallottam Zsigmond fejedelem bejövetele után hogy mondotta, hogy: én hoztam be Zsigmondot, én nem tagadom. Azt is mondotta nekem Macsédy hogy mikor először őtet visszaküldte volt Zsigmond Erdélybe, akkor szerzötte meg Bocskayval, hogy Zsigmond visszajőjjön, mert különben nem mert volna visszajönni Erdélybe.

Quorum quidem testium fassiones et attestationes, prout modo praedeclarato per nos sunt receptae, memoratis exponentibus iurium suorum uberiorem ad cautelam necessariam fideliter et conscientiose conscriptas, sub sigillo nostri capitulari dandas duximus et concedendas, communi iusticia et aequitate suadentibus. Datum octavo die attestationis praenotatae anno domini millesimo quingentessimo nonagesimo nono. (Sign. Impr.)

(Eredetije a bécsi cs. és k. állami ltárban. Hungarica.)

XXXIII.

1598. okt. 28.

Zsigmond feketetói táborából segítséget kér.

Sacr. caes. regiaque Maiestas, domine domine clementissime.

Non dubito sacr. caes. regiamque Maiestatem V. propter insperatam status Transylvanici mutationem, reditumque ex Oppulia meum, nonnihil mihi subditisque meis indignari,

vel etiam propterea quod nonnulli de me V. Maiestati caes. persuaserunt, quasi ego pacem concludere et cum Turca foedus reip. christianea pestiferum percutre uoluissem. Verum Maiestas V. caes. clementer ita de me sentiat, me nullo unquam tempore a fidelitate V. Maiestatis et totius domus Austriacae atque a studio reip. Christianae discessurum. Cuius rei nunc quoque non leuia praebeo argumenta, quinque enim duntaxat miliaribus ab hoste, qui Waradinum etiam num obsidet, cum omnibus meis copijs iam diu in castris haereo; hostem quotidie mei excursionibus fatigant, captiuorum magnum numerum singulis diebus in castra mea deferunt, iamque eo res redacta est, ut si saltem V. Maiestatis caes. auxiliares copiae adessent, spem haberemus optimam, communem hostem tot malis fatigatum, et aquarum insuper inundationibus spe sua frustratum, coniunctis viribus facile profligari et deleri posse; sollicito quotidie auxilia, siquidem ipse contra tantam utriusque et Turcarum et Tartarorum multitudinem non sufficiam, quorum causa iam aliquoties certos meos homines ad ser. archiducem Maximilianum, nunc quoque unum ex consiliarijs meis Cassoviam et ad castra V. Maiestatis misi. Quod si illa in communem locum convenerint, ego etiam omnes meas vires eodem conferam, et quod foelix faustumque sit, coniunctis viribus nihil eorum praetermittam, quaecunque e republica Christiana fore animadvertero. Nunc autem quoniam V. Maiestati caes. causam meam per certos et praecipuos legatos V. Maiestati et reip. christianae fideles proponere cupio, humillime supplico, dignetur V. Maiestas id mihi clementer concedere, ut nuncij quos ad sacr. Maiestatem V. missurus sum, sine aliqua molestia et noxa admittantur, et rursum a Maiestate V. benigne remittantur. Ego quod semper mihi propositum fuit me gratiae et clementiae sacr. caes. regiaeque Maiestatis V. cum omnibus meis demisse commendo. Servet deus sacr. caes. regiamque Maiestatem V. quam diutissime foeliciter imperantem. Datum in castris prope Feketeto positis die 28. Octobris. Anno 1598.

Sacr. caes. regiaeque Maiestatis V.

Sigismundus princeps. seruitor humillimus

Demetrius Napragÿ
el. episcopus et cancellarius Transylvaniae
Jo. Jacobinus secretarius.

Kívül: Principis Transyluaniae literae ad imperatorem.

(Másolat a bécsi udv. kam. lt.)

XXXIV.

1598. okt. 31.—nov. 1.

A sebesvári országgyülés végzései.

Nos Sigismundus dei gratia Transsilvaniae, Moldaviae, Valachiae, transalpinae et S. R. J. Princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques, et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus etc.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transilvaniae et partium regni Hungariae ditioni huic subjectarum in generalibus eorum comitiis ad Sabbathum proximum post festum Simonis et Judae apostolorum, hoc est in 31-m diem Octobris anno domini 1598. in castris nostris de Keres positis celebratis conclusi.

Nagy hálákot adunk kegyelmes urunk a mi kegyelmes istenünknek, hogy reánk való nagy gondviseléséből felségedet tanquam optimum patrem patriae nobis jam in mediis fluctibus periclitantibus kegyelmesen restitualta, ki nem kedvezvén sem munkájának érettünk való fáradságinak sem nagy költséginek, mind ez ideig oly nagy szorgalmatos gondot viselt reánk, hogy így az hazánkat mindennyi sok háborúban is, nagy hatalmas ellenséginknek nagy hatalmas ellenünk való gonosz igyekezetek ellen nem csak megtartotta, de sőt inkább határit is megöregbítette, és mindennémű dolgunkban tam domi, quam foris minden kegyelmességét mutatta hozzánk. Mely reánk való kegyelmes gondviselésében, nemhogy megszűnt volna felséged, de napról napra való progrediálását, mind egyéb sok számtalan dolgaiból mind pedig ez mostani

közinkbe küldött propositiojából szemünkkel látjuk, felségednek, kiért az mi kegyelmes istenünket is áldjuk, tiszta szűből. Könyörgünk ő szent felséginek alázatosan, hogy ebben az jó igyekezésben felségedet megszerencséltesse és úgy vezérelje velünk egyetemben, ki légyen ő szent nevének dícséretire, felségednek jó hírének, nevének öregbülésére, fejedelemséginek nevekedésire, és szegény hazánknak békességben való megmaradására. Mi is penig felségednek alázatos hívei, minden erőnk szerént megszolgáljuk felségednek ilyen szorgalmatos reánk való nagy gondviselését, mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek.

(1) Noha annakokáért kegyelmes urunk szegény kösségünknek ennyi számtalan fogyatkozásit és sokféle tereh viseléseket látjuk, ez mellett az úristennek rajtunk való ostorát is kóstoljuk barmainknak megdöglése miatt, melyek miatt mind végső szegénységét, romlását várhatjuk szegényeinknek. Mindazáltal ilyen nagy kegyelmességét látván felségednek hozzánk, mint ennekelőtte is mindenkor, most is nem akarunk megfogyatkozni, hanem felségednek kegyelmes intése szerint felségedhez való szeretetünkből készek vagyunk azokra az minden jókra provideálnunk, melyekkel mind maga udvara népe s mind a végbéli szolgáló népnek tartására és egyéb szükségére is prospiciálhasson felséged.

Igérünk azért felségednek az jövendő 1599. esztendőbéli januariusnak első napjára minden kapuról 99 pénzt; martiusnak penig első napjára anni ejusdem egy-egy forintot bészolgáltatni. Mely terehviselésre az székely uraink s atyánkfiai is ígérik magokat, a szász uraink is az ő módjok szerént, az magyarországi uraink s atyánkfiai is, az megírt napokra a két két forintot kapuszám szerént beszolgáltatják. Könyörgünk felségednek, mint kegyelmes urunknak, felséged vegye kegyelmesen tőlünk; ennek utána is valamire az úristen segít, és elégségessé teszen, semmi időben nem akarunk felségednek megfogyatkozni.

(2) Miért hogy kegyelmes urunk e mostani időnek állapatjához képest ez őszen táborban hosszú ideig való tekéntvén, felséged ez mostani hazatérésünk után ke

ujabban gyűlésre való convocatiótól meg akar kémélleni bennünket, felségednek megszolgáljuk, mint kegyelmes urunknak.

De sok atyánkfiainak vagynak oly causáji, kiknek vigore articulorum superinde editorum a gyűlésben kellett volna adjudicáltatni, s kik hogy igasságokban meg ne fogyatkozzanak, felségednek könyörgünk itélőmesterit, assessorit és törvényhez rendelt emberit, e jövendő reminiscere vasárnapra anno 1599. felséged convocáltassa, kik causas partium in articulis superinde editis adjudicálják, hogy senkinek igazsága az haladék miatt ne periclitáljon.

(3) Tetszett ez is országúl, hogy a mely nemes emberek contumacia ducti, nulla rationabili causa interveniente, magokat e mostani expeditiótól absentálták, tehát az ispányok és királybírák azokat fide mediante e mostani hadnak leszállása után megcircálván, si se rationabiliter excusare non poterint: jószágokat ipsos solos proprie et praecipue concernentia elfoglalják juxta articulos superinde confectos, és felségednek írva béadják efféléknek neveket az ispányok és királybírák. Ezután felséged kegyelmessége: vagy megadja jószágokat, vagy másnak donálja.

Nos itaque praemissa supplicatione dictorum etc.

Datum in praedictis castris nostris ad Keres positis, die 1-ma Novembris anno domini 1598.

Jegyzet. Jelen törvények eredeti példánya még lappang. A Barcsai-féle példányban nincs feltéve sem kelte sem bevezetése. Hasonlag nincs feltéve az a Haner-féle példányban sem, melyet ez a Bánffy-féle gyüjteményből vett. De ebben köv. feliratot visel: »Anno 1598. die 20. Novemb. Az keresbeli táborunkban csinált articulus.« Mi kétségtelenül hibás datum, mert a tábor nov. 20-án már nem volt a Körös mellett.

(A Halmágyi-féle másolatról, kiigazítva a Barcsai-féle példány után.)

XXXV.

a)

1598. nov. 8.

Mihály vajda követsége Rudolfhoz Zigmond ügyében.

Reverendissime ac magnifici domini, amici observandissimi. Salutem et amicitiae stb. commendationem.

Bizonyos és fődolgainkért küldöttük oda fel ű felségekhez az római császárhoz és ű felségéhez Maximilian herczeghez, mind penig nagyságtokhoz meghitt fő emberemet, Balogh Gergelyt, vele egyetemben Dobroűniky Marko Joűant is, kik által mind ű felségeknek, mind pedig nagyságtoknak szóval izentem; nagyságtok higyje meg szaűokoth és nagyságtoknak fogadása szerént, mi rólunk se feledkezzék el. A mit penig akar nagyságtok mi nekünk izenni, avagy irni, ugyan ű általa izenhet, de ha módja lehet nagyságtoknak az dologba, levelek által találjon bennünket. Tartsa meg isten stb. Datum ex oppido nostro Tergouiste. 8. Novembris anno 1598.

Reverendissimae ac Magnificae dominationis vestrae
amicus syncerus
Michael Vaiuoda
regni Transalpini mp
Joannes Racz secretarius.

Külczim: Reverendissimo ac magnificis dominis Stephano Szuhay stb. ac Nicolao Istvánffy stb.

(Eredetije a bécsi cs. áll. levéltárban. Hungarica).

b)

1598. nov. 12.

Mihály vajda Zigmond érdekében Rudolfnak levelet ir.

Sacratissima caesarea regiaque Majestas, d.
clementissime.

Tudom, hogy felségednél nyilv[á]
Zsigmond az erdélyi király is még ors
jütt, felségeddel mi végezése volt
állapotban legyen felségednél, ne

gyok, hogy mihelt megjütt, országúl minden rendek hozzá hajlottanak, befogadták, ujonnan fejedelemmé tötték és nagy hűséget mutattak neki, mostan is uralják mint fejedelmeket és semmi időben tűle el nem akarnak szakadni. Sőt az én országombeli boérok is és minden rendek, minthogy mindenkoron Erdélylyel egyesek voltak és mindenben egyet értettenek, az Erdélyhez való kötelességnek elszakadásától fölötte igen idegenek, nem is vélik, hogy az keresztyénségnek oltalma alatt Erdélytől elszakadván bátorságoson megmaradhatna Havaselfölde. Minthogy ennekelőtte is és most is Erdélynek oltalma alatt nyugszik. Én nekem penig ez az változás nem kicsin gondot hozott, kiváltképen hogy az felséged Erdélyre való nehezteléset is látom és felségedhez való kötelességemről gondolkodom. Látom azt is, minemü nagy romlására következhetik az keresztyénségnek, ha felséged atyai bölcs kegyelmes gondviselése az haragra fordul. Mint most is Váradnak megszállása és az környüle való szép tartományoknak iszonyú pusztulása nem egyebünnét következett, a mint énnekem bizonyos fő török barátom jelentette, hanem az két fél között való háborúság miá, mely háborúság ha tovább terjed és ha felséged Erdélyt megháboritja és az keresztyén fegyvert keresztyén vér ellen forditja, felséged kegyelmesen gondolkodjék, micsoda nagy romlás és veszedelem következhetnék mi reánk és az szomszéd országra. Felségedmegbocsásson, alázatoson könyörgök felségednek ilyen szegény hű szolgájának tetszését vegye elő felséged; nekem úgy tetszik hogy az erdélyi király istennek segétségéből mivelünk egyetemben, felségednek és az egész keresztyénségnek nem keveset szolgált, az felséged birodalmának nagy veszedelmekor, mikoron Győrt megvevé az török, holott semmi jó reménységünk az keresztyén oltalmában nem lehetett, az török ellen felséged mellett kardot kötött fel, országából kiment, az török birodalmát pusztitotta, égette, várait, kastélyit megvötte. Havaselföldében is ide jütt személye szerént, császárnak nagy győzhetetlen erejét, Sinan basát, velünk egyetembe az országból kiverte, erősségét kit épitett, megvötte, Tatárországig szintén az tengerig raboltattuk, égettettük. Azután ismét személye szerént országából kiment az felséged hada és atyjafia mellé, török császárral ű magával megvitt, isten az

szerencsét mint forditotta, felségednél nyilván vagyon. Azután is Csanádot, környül való kastélyokat megvött, Tömösvárat pusztitotta, most is én úgy veszem eszembe hogy felségednek és az egész keresztyénségnek igaz és hű szolgája. Azért felséges uram, én nem tudom, vétett-e felségednek vagy nem, de ha szintén valamit vétett, ki talám az ű hertelenségétől lehetett, felséged vegye elő atyai kegyelmességét és ilyen jó szolgát kevésért hátra ne vessen. Én felségednek és az egész keresztyénségnek hű szolgája vagyok, ne is adja isten azt, hogy az keresztyénségnek, avagy felségednek kárára igyekezzem; azért könyörgök alázatosan felségednek hogy felséged az erdélyi királyt országával együtt vegye az előbbi kegyelmességébe, mert ha azt felséged megháboritja, én lehetetlen dolognak itélem hogy az én országom nagy veszedelem nélkül megmaradhasson. Felségedtől nekem alázatosan bocsánatot kérek hogy felségednek ezekről irnom kellett, de irtam felségedhez és a keresztyénséghez való jó akaratomból. Tartsa meg isten felségedet sokáig jó egészségben. Datum ex civitate nostra Tergoviste die XII. mensis Novembris. anno domini CIODXCVIII.

Sacartiss. caes. regiaeque Majestatis vestrae
humillimus serviter
Michael Vaiuoda regni Transalpini mpr.
Joannes Rácz secretarius.

Külczím: Sacratissimae caes. regiaeque Maiestati domino domino Rudolpho secundo stb.

(Eredetije a bécsi cs. áll. levéltárban. Hungarica.)

XXXVI.

a)

1598. nov. 21.

Mihály követeinek beadványa Zsigmondhoz Rudolf érdekében.

Instructio nuncii illustris ac magnifici domini Michaelis vajvodae ad sacratissimam Majestatem caesaream anno domini 1598. die 21. Novembris.

Sacratissima caesarea Majestas. Dominus meus Michael vajvoda Valachiae humillima sua servitia commendat tanquam domino clementissimo, cupit a domino deo vestrae

Majestati sacratissimae bonam valetudinem, contra hostes victoriam ac multos annos fortunatum et pacatum imperium; sacrae Majestati vestrae per me literas misit, oretenus quoque nunciavit.

Intellexit dominus meus cum magno dolore et animi angore, quod inter Majestatem vestram sacratissimam et principem Transsylvaniae discordia orta esset et quod Majestas vestra sacratissima in ipsum principem et Transsylvaniam ut plurimum indignaretur, ea de causa, quod provinciam suam vestrae Majestati sacratissimae offerens, rursum reversus et in provinciam suam consedit. In cuis rei inito tractatu neque vero finito dominus meus Michael vajvoda nihil scivit, nisi quod audivit ex Transylvania discessisse, sed quo conatu et qua ratione, hoc non intellexit.

De reditu quoque nihil scivit, neque intellexit, nisi quod audivit ipsum rediisse in provincia, omnes status ipsum acceptasse, obtemperantes illi tanquam principi et ipsum observant.

Dominus meus cum intellexit hoc negocium, miratus quid sit causae tantae mutationis: statim proprium hominem legavit ad ipsum, scicitans quibus de causis redierit et velitne penes christianitatem perseverare.

Ad primum respondit, quod praeter suam spem evenissent omnia, ducatus suus inutilis omnino fuisset, non tanti proventus sicut dictum est, sed neque honorificam residentiam habuerit; Majestatis vestrae sacratissimae commissarii non exequuti mandatum vestrae Majestatis sacratissimae; promissam summam in praefixo die minime persoluerunt; a summo pontifice, rege Hispaniarum quae sperabat et in eorum successum Majestas vestra sacratissima se offerens non sunt subsecuta, a mercatoribus quoque nullae literae, ita quod omnis suus status miserrimus extiterit.

Ad alterum respondit, quod si Majestas vestra sacratissima patienter tolerabit ipsum et in priori sua gratia conseruabit, paratus erit semper Majestati vestrae sacratissimae et christianitati contra hostes paganos armis inservire; haec domino meo nunciata sunt.

Quicquid ergo sit causa reditus sui et Majestatis

vestrae sacratissimae in illum indignationis, id meus dominus non metitur, sed clementi et alto vestrae Majestatis sacratissimae judicio ponderandum relinquit.

Supplicans Majestati vestrae sacratissimae, tanquam clementissimo domino, Majestas vestra sacratissima consideret miseros christianos, quibus de hac perturbatione periculum accidere potest, hostibus vero paganis quam magno gaudio esse, inter principes christianos perturbationes exortas esse.

Nunc etiam quod si principes christiani unanimes essent, facile hostes Turcas profligari possent, nam hisce de causis et Varadini obsessio subsequuta fuit.

Quodsi etiam contra Majestatem vestram sacratissimam aliquid deliquerit et Majestas vestra sacratissima digne in illum subirasci videatur, consideret Majestas vestra sacratissima praeterita ipsius fidelia et utilia servitia. Recordari poterit Majestas vestra sacratissima, quando Jaurinum Turca occupavit, christianitas prorsus dejecto animo erat, proprio motu ductus ad vestram Majestatem sacratissimam sese abdicavit et Turcam a quo pacem et tranquillia omnia habuit, reliquit.

Sinan bassa cum magnis copiis Walachiam ingressus, certa quoque fortalicia erexit, tunc princeps Transsylvaniae personaliter eo venit et coniunctis viribus cum meo domino Sinan bassam ex provincia expulerunt, ipsa fortalitia omnia occuparunt et totam provinciam eliberarunt.

Arcem Theömeös obsedit suis propriis viribus, ipse Lippam, Jenö et alia circum adjacentia castella expugnauit.

Sub Agriensi expeditione quis subsidium tulit, nunc quoque semper in castris erat et una cum meo domino certum subsidii numerum ad Varadinum expediverunt, quod ubi Turca intellexit, illinc discessit.

Quare clementissime domine talem fidelem servitorem Majestas vestra sacratissima ne postponat, sed potius paterna clementia ipsum amplectatur et acceptet servitia. Varadinum Majestas vestra sacratissima restituat, quia Varadinum absque Transylvania vivere non potest et maius inde pericr christianitatis suboriri poterit.

Majestati vestrae sacratissimae dominus meus h

est servitor ad mortem usque penes christianitatem perseveraturus sicuti hucusque fidelem se praestitit. Verum si princeps Transsylvaniae sibi adversarius erit, nihil servire poterit quia Walachia cum Transylvania se regit, nec una provincia contra aliam ullo modo insurgere poterit; neque idoneum esset, quod contra talem tamque bonum christianum principem, qui post deum meum dominum in sua provincia conservavit sed et restituit, arma moveret et insurgeret.

Propterea Majestas vestra sacratissima principem Transsylvanie recipiat in suam gratiam, quod Majestati vestrae sacratissimae et toti christianitati, quemadmodum hactenus una simul inseruire possint. Clemens Majestatis vestrae sacratissimae expectans responsum.

(Purum a bécsi cs. áll. levéltárban. Hung.)

b)

1598. nov. 26.

Rudolf válasza a fentebbi beadványra.

Rudolphus etc.

Illustris. Quomodo eam rerum conversionem, quae in Transsilvania nuper principis Sigismundi reditu accidit, interpretati fuerimus, ex literis nostris iam ante missis intellexeritis. Postquam autem ad nos legatos ille suos ut causam suam exponat se mittere decrevisse per peculiarem nobis cursorem significavit, salvum iis conductum ac fidem publicam promisimus, nosque libenter eos adiuturos rescripsimus. Quicquid deinde tractatu ipso successerit, vos primo quoque tempore certiores reddemus. Est vero quod interea diligenter ne quid aliter in Transilvania vicinisque locis quam velimus eveniat, quantum in vobis est, aduigiletis et sinistras si quae sese manifestent machinationes pro virili avertere conemini. Plurimum enim sincero vestro in rempublicam christianam zelo et spectato in nos fidei observantiae studio confidimus, quae ne suo praemio careant, utque ea quae nobiscum vobis intercedunt pacta solenni forma simulatque praesentium negotiorum fluctus locum dederint, confirmentur et ipsa re ser-

ventur, nobis in primis est curae. Et ut quidem non exigua modo auxilia, nulla interposita mora praestentur, a nobis iam constitutum est. Denique ut animosius in hostem pugnetis ac certi refugii, si quid vobis vestrisque, quod absit, adversi accideret, securi sitis, de loco certo vobis in eum eventum assignando solicite cogitamus. Interea vero si res postulat, aut necesse videretur coniugem ac filium in securo collocare, benigne vobis permittimus, ut vel Cassoviam aut alium in superiore Hungaria locum, adeoque si malitis ipsam Viennam eligatis. Vbicunque enim illi fuerint, non minus paterne illorum protectionem et curam, quam si coram ipsimet adessetis, nos suscepturos promittimus, qui vestra vestrorumque causa quidvis quocunque tempore clementer cupimus. Podiebradii 26. Novembris 1598.

Valacho.

(Fogalmazvány a bécsi cs. áll. levéltárban. Hung).

XXXVII.

1598. nov. 24.

Rudolf válasza Báthory Zsigmondhoz: nem ellenzi hogy követeket küldjön hozzá.

Rudolphus etc.

Illustrissime etc. Accepimus Dilectionis tuae litteras 28. Octobris datas, ex quibus intelligimus legatos ipsam suos ad nos mittere decrevisse, per quos causam nobis repentini et occulti sui ex Silesia discessus explicet. Nos quidem ut quod res est fateamur non mirari non potuimus, Dilectionem tuam eiusmodi consilia, quae tantam secum rerum vicissitudinem traherent, inopinato nobis inscijs cepisse, qui sincero ipsam affectu complexi ac summa erga ipsam in omnibus animi integritate semper usi, nullam ipsi cur in diversum abiret ansam praebuerimus. Quae enim inter nos et Dilectionem tuam intercessit permutatio, meminit Dilectio tua se vehementer eam ultro exoptasse, diversis eam temporibus ac modis ursisse et in ea pacta volentem concessisse, quibus ut plene satisfieret singulari *nobis curae fuerit.*

Vt autem haec acciderint, que quod Dilectio tua facile sibi persuadeat, nobis probari non potuerint, non displicet tandem nobis ut Dilectionis tuae ad nos legati fide cum publica tum privata, qua liberum ac tutum iis ultro citroque iter promittimus, veniant, per quos suam ipsa nobis mentem exponi curet. Nos ut nostra ex parte nihil ante hac desiderari, quo benignam nostram voluntatem ostenderemus, passi fuimus, sic neque deinceps in iis quae aequitate consentanea sint, patiemur. Nobis interim gratum est, quod in communem hostem ipsa quemadmodum profitetur, fortiter pergit, quod communi religioni, quod reipublicae christianae debetur, cuius salutem et incolumitatem procurare quisque pro suis viribus tenetur. Ceterum Dilectioni tuae benignae voluntatis inclinationem offerimus. Datum Podiebradio 24. Novembris 1598.

Transilvano.

(Impurum a cs. áll. levéltárban. Hung.)

XXXVIII.

a)

1599. jan. 3.

Istvánffy jelentése a császárhoz a Báthory Zsigmonddal kötendő kiegyezés ügyében.

Mátyás főhg a császárnak.

Jelenti hogy Báthory Zs. követküldése ügyében a többi magyar tanácsosok között Istvánffyt is véleményadásra szólitván föl, az Horvátországban való idözése miatt a felhivást idejében nem kapta meg s véleményét csak most tudathatta vele, a főhggel. A mi öt a főhget illeti, miután még eddig nem tudni, mi szándéka van Báthory (Zs.)-nak, elöbbi véleménye mellett marad. (Eredetije a bécsi állami ltárban).

Istvánffy emlitett véleményes jelentése a következő:

Serenissime princeps et domine domine clementissime. Ad literas Serenitatis vestrae 10. Decembris Vienna datas tardius quidem respondeo, sed non mea culpa. Nam tarde admodum, vtpote hesterna die eas à posta Petouiensi accepi. Ex ijs intelligo Serenitatem vestram mihi mandare vt quum illu-

strissimus Sigismundus Bathory, dux Oppolię et Ratiborij literas a sacr. caes. Maiestate domino nostro clementissimo pro libero et securo legatorum suorum aduentu petiuerit et impetrauerit: quid cum legatis illis Bathoreis tractandum ac quibus condicionibus pactis et rationibus obuiandum sit, diligenter considerare, et id quod mihi videatur Serenitati vestrae perscribere debeam. Non dubito, serenissime princeps, legatos illos omnibus artibus et technis, ac exquisitis mendacijs instructos venire: quibus illius inconstantiam et perfidiam excusent. Sed tamen illa omnia facillimè refutari et conuelli poterunt. Quomodo autem id fieri queat, quidue mihi toto in eo negocio videatur, ne longior in scribendo sim, ad ea me humiliter refero, quę Serenitati Vestrae coram in castris sub Strigonio positis; in scriptis vero sacr. caes. Maiestati domino nostro clementissimo Cassouia et Posonio missis a me et reverendissimo domino episcopo Agriensi collega meo, vna fuêre proposita. Neque vlla melior via inueniri potest, qua dignitati et auctoritati Maiestatis suę caes. cuius prae omnibus alijs habenda ratio est, consulatur et ea sarta tectaque conseruetur, nisi ut contra illum, tanquam lesae Maiestatis reum eo modo quo proposuimus, procedatur. Nec est quod nimium sit metuenda eius ad partes Turcicas (qua vna re ipse minas et territamenta nobis incutere conatur) transitio et defectio. Nam Turca illum non nisi grauissimis et intolerandis condicionibus in gratiam recipiet: quas nec ipse prędstare possit, nec Turca nisi tantisper donec sumendae vltionis occasio detur, obseruare soleat. Et neuter alterutrius fidei amplius credere aut sese committere ausit. Et hic quidem infirmior magis metuere cogatur nec firmam sperare coniunctionem. Quod si Turca his proximis bellis fatigatus aliquid tempori tribuat, et cum eo in gratiam redeat: eo eciam casu non nimis censerem expauescendum. Quoties enim et quam multis retroactis annis experti sumus Transiluanicas vires Turcis et Tartaris coniunctas? nec tamen omnia, ne minimam quidem partem eorum, quę spe deuorauerant consecutas. Bis Zacmarium obsessum ab his recordor, totidem vicibus Tocaium: et semper diuina ope eos cum insigni damno et cęde repulsos. Nunc eadem et meliora et prosperiora a deo optimo maximo expectanda sunt; quum vir-

tute et felicitate Maiestatis caes. ea iam frequenter inducia apparuerint, ut de victoria non sit desparandum. Et qui de Turcicis rebus hoc tempore disputant, eos meminisse oportet, non iam Solymani vires, non potentiam, non felicitatem superesse, non eandem hostium disciplinam, non obedientiam, non fortunam. Omnia esse inclinata vel ispsis hostibus id testantibus et aperte fatentibus.

Varadinum quoque ab ijsdem legatis repetetur. Quod cum triplici iure ad Maiestatem caes. pertineat tamquam ad regem Vngariae, tum moderna permutatione, tum vero quod per milites Maiestatis suę caes. ab obsidione Turcica conseruatum est: nullo modo censerem restituendum, vt Maiestas sua caes. semper haberet frena et habenas, quibus Transilvaniam regeret et compesceret. Et si milites Transsiluanici in obsidione seu propugnatione fuissent, ausim affirmare illos sine longiore mora Turcis deditionem fuisse facturos. Conseruandum igitur censerem et omnes eius prouentus, simul et illa omnia, quę hactenus eo fuerunt possessa, etiam deinceps occupenda, simul cum districtu Zilagiense et castellis ac oppido Debreczen et tricesimis. Ad haec Nagibania, Huzt et alia praesidijs, municione et apparatu prouidenda, vt ex ea etiam parte aditus Maiestatis caes. in suam prouinciam Transiluaniam semper pateat.

Michaelis vaiuodae Transalpini, qui hactenus fidem Maiestati caes. datam constanter retinuit, diligens etiam est habenda ratio: ne inposterum ab illo leuissimo homine sub iugum mittatur; sed a Maiestate caesarea sola dependeat. Quod eo modo fieri poterit, si Maiestas sua caesarea modis in relatione nostra comprehensis de Transiluania statuet. Nam si aliter fiet, difficillimum erit ipsi Transalpino ad seruicia Maiestatis caesareae et reipbulicae Chistianę sufficienter invigilare: imo difficillima fuerit uel mutua nunciorum aut literarum commeatio.

Atque haec sunt, que mihi videntur in hac re fieri et legatis dici oportere; saluo semper Maiestatis suae caes. prudentissimo et acerrimo iudicio et consilio. Quae benigne statuet, an enormia istius facta et insignes Maiestati suę caes. illatę iniurię et contumeliae silentio praetereundae et non potius, quod ego sentio

seuere vindicandae sint. Deus opt. maximus Serenitatem vestram conteruet stb. Datum ex arce mea Vinicze 10. die Januarij. 1599.

Eiusdem Serenitatis vestrae

humilis et fidelis seruitor

N. Isthuanffÿ mpr.

Külczím: Serenissimo principi et domino domino Mathiae dei gratia archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Tyrolis etc. domino mihi clementissimo. Viennae cito, citissime.

Hátirat: Hiervon ain abschrift zuemachen.

(Eredetije — egészen Istvánffy írása — a bécsi cs. és k. államlevéltárban).

b)

1599. jan. 23.

Szuhay jelentése ugyanez ügyben.

Serenissime princeps et domine domine semper clementissime.

Fidelium perpetuorumque serviciorum ac devotarum orationum stb. commendatione praemissa.

Ad ea quae nuper Tyrnavia de nunciis et rebus Transsyluanicis atque adeo ipso Sigismundo in gravi constitutus aegritudine vestrae Serenitati pescripsi, haec subsequentia addere necessarium mihi visum est. Sigismundum inter reliquas sui reditus causas has quoque recensuisse: sibi dovortium a summo pontifice impetratum nequaquam fuisse, neque spem eius consequendi habuisse. A rege catholicissimo nedum commendam locupletiorem, sed nec literas ad se datas fuisse, se non tandum purpuratorum cardinalitii ordinis patrum numero adscitum non esse, sed nec galerum rubeum per s. Maiestatem caesaream procuratum aut sollicitatum. Utinim ipse levis est, ita velocissimè sibi ad nutum omnia succedero debere iudicabat. Causabatur quoque se vulgaris stulti loco habitum et quibusdam pictvris varie atque varie delineatum et irrisum: quamplurimis scomatis propterea ab omnibus proscissum, quod prouincia et principatu cedens ecclesiasticus fieri statuerit. Quae eius raciocinationes et argumenta quam sint solida, quam firma et sana sacr. Maiestatis imperatoriae sapientissimo iudicio demisse submitto.

Hoc tamen loco unum in memoriam eius Maiestati revocare licet, quo animo is ad statum ecclesiasticum affectus fuerit cum in diplomata suo (quemadmodum antea s. Maiestati sacratissimae significatum per nos fuit) penitus omiserit se sacros suscepturum ordines, an non etiam tunc hanc fraudem molitus corde fuerit? Quocirca parum abfuit quin vel tunc post cessionem provinciae animum mutaverit et remanserit. Sed haec antea quoque sacr. imper. Maiestati nota fecimus.

Cum vero nil stabile nil constans ab ipso homine expectandum sit, pro mea in augustissimam et invictissimam Domum Austriacam fide non possum praetermittere, quin indicem saltem aut insinuem, non esse ulla ratione praetermittendum eius rei adhuc hac hyeme perficiendae, quam antea suasimus occassionem, si quidem nuncii quoque adventantes prorsus perfidi et ambitione nimia tumidi sunt, versare dolos non ignari, qui ob sua initio appraehensae provinciae imparatoriae Maiestatis detecta facinora hanc defectionem continuo animis volvebant, ne vel Germanum consilium vel quicumque alii illis legem ponerent, sed pro illorum cupiditate atque imperio cuncta regerentur.

Verendum eciam est vehementer ne quod Poloni et maxime impius Zamoysky iam pridem machinantur et cardinalis Bathoreus cum epistola tum oratione sua persuadere satagebat (quarum exemplum fuit imperatoriae Maiestati transmissum) se illorum clientelae dedat, atque permutationem cum illis ineat cum plus quam credi possit, abhorreat a publica rerum gravium cura et gubernatione, atque ad solitas profusiones iam insufficiens sit, idem postea quod cum Moldavia contingat et tandem Transalpinus etiam repentè cum insigni reipublicae christianae detrimento opprimatur. Cuius quidem Transalpini literas credentiae solummodo seu fidei per suum postremum nuncium etsi mihi non visum ad me datas hisce annexas transmitto.

Quod si autem mea exilis atque admodum rudis sententia minus probaretur sacr. eius imper. Maiestati et iure tanti momenti cunctandum aliquandiu aliusque modus eius rei conponendae adinveniendus videbitur, fortasse vel ad imperii vel ad Hungarica comitia non abs re citari et convinci Bathoreus poterit. Sed ea etiam occasione omnis lon-

gìor mora proscindenda est et vel aperto Marte conatus ipsius lethales antevertendi sunt. Nam quod Turcis se dedat aut ipsos in auxilium evocet, ego profecto nil metuendum arbitrarer, tum quod iis ipsis per se acriter irritatis et lacessitis et alioquin in perniciem illius provinciae suamque anhelantibus vix quicquam fidere possit, tum quod ita sint fractae atque enervatae vires Turcarum per sacr. Maiestatis imperatoriae robur et fortitudinem incredibilem, ut sibi ipsis tuendis minus sufficiant. Et licet una copias coniungant, quod tempore utriusque Joannis factitatum fuit, nec tamen magni aliquid effectum non magna incrementa viribus eorum accedent et nunquam pares exercitui sacr. Maiestatis imperatoriae esse poterunt Itaque maxime omnium autoritas atque maiestas et dignitas imperatoris hoc loco proponenda est. A solis igitur Polonis arcendus est.

Fortasse non oberit admonuisse vestram Serenitatem eius quoque rei, quod cum Waradinum, Husth et Nagy-Bania atque cum his comitatus Bihariensis, Solnok mediocris et Maramaros in caes. Maiestatis potestate atque fidelitate permanserint, non videri alienum a ratione si illi quoque ad comitia proxima invitarentur, tamquam membra vera Hungariae regni, per seditiosos solummodo ante aliquod annos a toto corpore avulsos.

Caetera quae in hanc rem facere iudicavi, tum priori scripto meo ad vestram Serenitatem tum aliis ad sacr. imp. Maiestatem et serenissimum archiducem Maximilianum datis perspicacius declaravi. Haec taltem pro humili et demissa mea in augustissimam domum Austriacam fide et devotione subiicere non sum ausus. Servet Deus serenitatem vestram florentissimam diutissimè. Posonii 23 Januarii anno nonagesimo nono.

Serenitatis Vestrae

servitor perpetuus et
humillimus sacellanus
Stephanus episcopus Agriensis.

Hátirat: Agriensis ad suam Serenitatem in Transiluanicis.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. állam-levéltárban).

XXXIX.

a)

1599. febr. 26.

Első válasz Zsigmond követei számára.

Sacra caes. ac regia Maiestas dominus noster clementissimus intellectis quae sibi dominus princeps Sigismundus etc. per legatos suos vivo sermone et scripto de suo ex Oppolia in Transsylvaniam reditu deque iis quae porro desideret exponenda curavit, clementer respondet:

Primum quidem quod benigna Maiestatis suae affectione confisus princeps in sacr. Maiestatis suae gratiam recipi desideret, id affinitate qua cum augusta domo coniunctus est, id amore quem ipsi Maiestas sua multis modis per hos annos ostendit, dignum esse.

Quod ea deinde, quae pro republica christiana gessit attinet, cum ruptis et excussis turcici foederis repagulis, provinciam suam reliquo, unde superiorum temporum iniuria divulsa fuerat, corpori adiunxit, hostemque sese hosti christianorum opposuit ac caetera deinceps quae recensentur, feliciter gessit; ut magnam sibi ex eo quod auspicio potissimum divino acceptum ferendum apud christianos gloriam peperit, quo etiam auxilia suae Maiestatis plurimum contulerunt, ita rectè facturum principem, si in eo sibi elaborandum duxerit, illam gloriam ut alat ac sustentet, utque prioribus in sacram Maiestatatem suam, in augustam domum et rem christianam studiis posteriora fidelitate constantiaque respondeat. Meminisse principem, quo sacra Maiestas sua ipsum amore complexa fuerit, cum charissimam ipsi patruelem, cuius sorores potentissimis regibus nuptae, coniugem dedit, cum principibus ipsum quantumvis magnis sibique sive cognationis et affinitatis vinculo coniunctissimis, sive imperii clientela charissimis dignitate ac nominum titulorumque ornamentis parem habuit, eorumque ordini perhonorificè aggregavit, nihilque praetermisit quod nominis ipsi et existimationis amplitudinem ubique terrarum maximam adferret. Cum denique ditionis suae cessionem princeps ultro

suae Maiestati offerret, minime ipsum diffiteri posse, quod multis rerum documentis probetur, nihil magis optasse, nihil ardentius egisse ac studuisse Maiestatem suam, quam ut in ditione ipse sua, in qua tam prosperos rerum successus expertus fuerat, permaneret. Id vel ex eo liquere, quod non tantum litteris, nunciis, legationibus, sed auctoritate etiam pontificis maximi ad id ipsi persuadendum usa, adeoque hîc coram per consiliarios suos intimos ac proprio affatu ipsum in congressu peramanter hortata fuerit, tantumque abesse ut provinciam illam ambire Maiestati suae in mentem revenerit, ut vix minis tandem, quae in medium proferebantur, vix periculis quae obtendebantur, ad cessionis illius acceptandae consilia adduceretur. Quae cum eo usque perducta essent, ut de pactorum formula utrimque convenisset, eaque solenni diplomate confirmata per legationem celebrem mitterentur, rursum omnia potius tentari, moveri, urgeri (sic) voluisse, num flecti princeps a cessione posset, quam ut ea, quae iam statuta erant, executionem sortirentur. Postquam autem nihil effici, nihil obtineri nec tunc quidem potuit, ipsum more longioris impatientem, non expectato quod legatis iniunctum erat, ulteriori Maiestatis suae responso, ad publicam illos cessionis acceptationem, quasi religione impulsum, quod inique provinciam illam a maioribus detentam possideret, huiuscemodi verbis coëgisse, nisi intra biduum res aut triduum effecta daretur, nullam unquam eius provinciae obtinendae spem Maiestati suae reliquam futuram. Juxta cuius cessionis pacta quae praestare sua Maiestas tenebatur, sincerè ut praestarentur, summae curae habuisse, diciones Opaliae et Ratiborii ipsi tradidisse, summam primam quae promissa erat numerasse, apud pontificem maximum, apud Hispaniarum regem catholicum, quae impetranda erant, frequentibus literis ursisse; quare autem apud pontificem quod petebatur obtineri tunc temporis nequiverit, causas ipsum principem minime latere. Cautionem sive assecurationem mercatorum, solicitè ut quamprimum ea daretur, curasse, hoc autem in aliquam moram, distentis et distractis in, immensas et infinitas aerarii expensas rationibus, abiise, et nimirum cautio illa mercatorum litteris securior certior ubi maxime principi commodum foret, redderetur.

Quod vero princeps reditus ex Opolia sui, de quo Maiestatem suam ante certiorem facere debebat, causas, loci primum vilitatem reditiuumque exiguitatem, deinde praeter infamiae notam literarumque assecuratoriarum mercatorum dilationem, etiam ingratam de se carceribus mancipando famam a quodam non postremo ex sacrae Maiestatis suae servitoribus profectam, miserrimamque rerum suarum in ea ditione sortem recenset, sacrae Maiestati non potest non mirum videri, cum optimè recordetur et ipse princeps et ii qui ipsius nomine utrumque ducatum Oppoliae et Ratiborii stipulati fuerunt, sese, cum de utriusque statu et commoditate percontatio et inquisitio esset, ut res omnis haberet, satis praemonitos fuisse, quorum aliqui non tam rem quam titulum ac nomen a principe spectari, ne scilicet princeps absque populo provinciaque diceretur, atque ibidem sibimet stabilire rufugium posset, saepius sint fassi. Benignam Maiestatis suae propensionem qua principi etiam ultra ea, quae in pactionem venerant, gratificari cupiverit, vel inde patere, quod opportuniorem ipsi, ubi aulam et domicilium instituere commodius posset, locum sese assignaturam promiserit.

Quod cum principis infamia coniunctum esset, nihil plane sacratissimam Maiestatem suam a se suisve dictum profectumve scire, quin vero potius optimae sese, constantissimaeque in ipsum voluntatis sibi consciam esse, quam quibuscunque rebus magis testari magisque parata fuerit.

Ut vero Maiestas sua quicquam in ipsum durius statuere, sive per carceris mancipationem, sive per violentam coërcitionem in animum induceret, minis id ab heroico suo pectore et a consueta sibique et Austriaco lenissimorum principum maiorum suorum sanguini innata clementia, cuius laudem neque augustae domus negare hostes queant, alienum esse: tam impiae tam crudelis, ac falsae quis auctor famae sit, nisi doceatur existimare Maiestatem suam commentum hoc, quod principi in execusationem speciosum et opportunum sit, in gravem et intolerandam sacratissimi sui nominis ac dignitatis prophanationem inventum.

Literas mercatorum assecuratorias et si quae reliqua debebantur cum Maiestas sua perficienda, integrèque prae-

standa sincerè ac solicitè curaret, iamque res tota prope à coronide quemadmodum responso Carillio dato videre sit, abesset, durum Maiestati suae de inopinato principis recessu nuncium allatum, quo quidem gravius affecta fuerit, quod illius culpae invidiam calumniamque passim ubi integritatis suae opinionem conservari reipublicae interit, sentiat: quodque legatos suos indignis gentiumque iuri minime congruentibus modis post principis reditum captivos habitos, familiares ipsorum laquei metu territos, literasque et scripta excussa fuisse, non unius innominati servitoris rumusculis mussitetur; sed per omnes uniuersi terrarum orbis partes publicis inusisati exempli documentis circumferatur.

Ut vero sacra Maiestas sua haec omnia, qua est animi lenitate ac moderatione loco relinquat suo, in tractatum cum principe descendere benigne quidem parata atque inclinata est, sed cum ea, de quibus tractandum, non ad principem solum, ut ipsi legati in oratione sua iniuerunt, verum etiam ad serenissimam eius coniugem, provinciaeque status et ordines, qui superiorum pactorum participes fuerunt, pertineant, eorum mandatum requiritur. Vix enim sibi persuadere sacra Maiestas sua potest, in universum omnes, qui se ipsi sacro iureiurando obstrinxerunt, ita fidei oblitos esse, ut adeo repente ac facilo desciverint. Si quas itaque domini legati ab illis mandati aut fidei litteras attulerint, est, quod eas inprimis proferant, qui sacrae Maiestatis sue voluntatem, ad ea quae aequa sint, aequissimam experturi [sunt].

Per imperatorem 26. Februarii 1599.

Hátírat: Responsum primum pro legatis Transilvanicis 26. Febr. 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és kir. áll. levéltárban). Hungarica.

b)

1599 márcz. 7.

Második válasz Zsigmond követei számára.

Accepit sacra caes. ac regia Maiestas dominus clementissimus, quae sibi ad primum responsum ni legati Transsilvanici scripto, una cum or

niae mandato porrexerunt. Ea cum sacr. Maiestas sua diligentius inspicit, multa desideraret, si quod in eiusmodi tractationibus fieri consuevit, mandati vis, accuratius ponderanda esset. Non enim patentes illae ordinum litterae, nomina et signa omnium, qui iureiurando sese sacr. Maiestati suae iam antè obstrinxerunt, et aliis litteris comprehensi fuerunt, quique pacta si quae nova inirentur, confirmare deberent, sed aliquorum tantum praeferunt, qui legatis potestatem ad pacem solum cum sacra Maiestate sua tractandam faciant. Cum vero nullum sacr. Maiestati suae cum ordinibus bellum intercesserit, pacis hoc loco nomen intempestivum. Fidem illi sacr. Maiestati suae debuerunt, a quo si recesserint, alius illos ad supremum principem loquendi modus, ne pares cum pari agere viderentur, debebat.

Ad serenissimae principis litteras quod attinet, requirebantur et illae, quae voluntatem illius solenniter et aperte, quemadmodum princeps ipse in aliis post reditum suum mandatis ad subditos etiam serenissimae coniugi iuratos ac sacramento obstrictos promulgatis fieri voluit, — testarentur.

Ut ut autem illa sese habeant, eadem animi benignitate sacra Maiestas sua, qua erga dominum principem ac Transilvaniam a principio in omnibus usa fuit, etiamnum uti parata est, si ad ea, quae moderetur aequitas, descendendum: minus enim moderata, quae scripto suo princeps complexus est superiora pacta excedunt, in quibus singularem sacra Maiestas sua et amorem et liberalitatem ostendit. Quare autem a prioribus ad posteriora cessionis pacta et quomodo ventum fuerit princeps optime recordetur, qui sacram Maiestatem suam nihil minus cogitantem per litteras, per lagatos et coram ipse multis iisque variis rationibus ad cessionem illam in commune coniunctarum ditionum beneficium acceptandam permoverit. Quod cum iis conditionibus actum transactumque sit, quae aequitati consentaneae visae et utrimque confirmatae fuerint, non videt sacra Maiestas sua, quomodo ab illis recedi, sine gravissima incommoditate hoc rerum statu possit, quod difficulter et illae et reliquae Maiestati suae ditiones eo defendi modo quaeant. Si quid reditu principis sive ab ipso sive ab ordinibus, quod improbetur factum, id oblitterari, id in integrum restitui, ut utraque pars secura sit, modo cessionis pactis stetur, poterit.

In iis autem, si quid mutandum, ut scilicet opportunior principis aulae domicilioque locus assignetur, quantum pro aequitatis ratione convenire sibique expedire sacra Maiestas sua iudicet, principi benigne gratificari parata est, ut etiam iam ante per patrem Carillium sese paratam propensamque obtulit.

Itaque domini legati sinum aperire, quaeque moderatiora sint, ad quae sacra Maiestas sua facilius decendat, proferre poterunt.

Datum Pragae die 7. Martii anno 1599.

Responsum secundum principis Sigismundi legatis datum

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. állam-levéltárban. Hungarica.)

XL.

1599. márcz. 21—26.

a)

A megyesi országgyülés törvényei.

Nos Sigismundus dei gratia Transyluaniae, Moldauiae, Valachiae Transalpaniae et sacri Romani Imperÿ princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques, et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod fideles nostri, spectabiles, magnifici, generosi ac egregij nobiles, coeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transyluaniae, et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitijs, ad diem domicam laetare, hoc est, vigesimum primum diem mensis Martij, Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono, in ciuitate nostra Medgÿes indictis et celebratis congregati, exhibuerunt nobis et praesentarunt quosdam infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime, ut nos eosdem articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrumque illis consensum praebentes, beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est,

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transyluaniae, et partium regni Hungariae ditioni huic subiectarum in generalibus eorum comitijs, ad diem dominicam laetare, hoc est vigesimum primum diem mensis Martij, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono, in ciuitate Medgies celebratis conclusi.

(1) Mitől fogva kegyelmes urunk ez mi szegény hazánkat az török és tatár ellenség impetálja, az felséged gondviselésében semmiben mint szinte békességnek idején meg nem fogyatkoztunk. Mely felséged gondviseléséért kévántunk mindenkor felségednek hosszú és békességes birodalmat közöttünk. Kikről legelőször az úristennek az ő véghetetlen hozzánk való irgalmasságáért ardentibus votis nagy hálákot adunk, és azután felségednek minden tehetséggel való szolgálatunkat, hűségünket offeráljuk; könyörögvén felségednek, hogy felséged meggondolván, az haza állapatját, mennyi külömb-külömbféle ellenségtől légyen környül vétetve, ez után is minden conatusát arra dirigálja, hogy az felséged szárnya és protectiója alatt minden üdőben minden ellenségünk ellen csendességben és békességben édes hazánkban megmaradhassunk.

(2) Továbbá az minémű propositiót felséged tanácsbeli jőembere által mostani gyűlésünkben közinkbe küldött, megértettük; melynek első részében int felséged bennünköt az készen lételre és pénzbeli subsidium adásra, annak utánna az presidium tartásra és felségednek ez elmúlt őszszel az hadra költött bizonyos summa aranyának megtérítésére. Azért az mi az készen lételt nézi, jól tudja azt felséged, hogy ennek előtte is semmiben, az mire elégségesek voltunk, felségednek és hazánknak meg nem fogyatkoztunk; mostan is ígírjük felségednek magunkat, hogy az mire az ur isten segít, az felséged kegyelmes intését és hazánknak javát semmiben nem akarjuk praetermittálni. Látván azért az szükséget és az mostani üdő állapotját, ki az felséged jó intése szerént mind vigyázást s mind készen való lételt kéván, végeztük az készen

való lételről, hogy ennek utánna valamikor az ispán és királybírák urainkra felségednek az felülés felől parancsolatja érkezik, napot praefigáljanak és helt rendeljenek, kit az nemességnek mindjárást meghirdessenek, mely helyre és napra tartozzék minden nemes ember személye szerént lovag és gyalog soldosival menni.

(3) Az mely nemes emberek penig szolgák, azok jó szerrel való elegedendő lovagot személyekért a vármegye zászlója alá állassák, ő magok is penig semminémű szín alatt honn ne maradhassanak, hanem az urokkal az hadba elmenjenek, az szász-sebesi táborban tavaly emanáltatott articulus continentiája szerént; azonképen jószágokról való lovagokat s gyalogokat tartozzanak oda küldeni. Az mely várasok ekkédig az vármegye zászlója alá lovagokat és gyalogokat szoktak adni, azok is ezen végezéshez tartsák magokat. Azonképpen az várasokban lakó nemesek es, mind az kik jószágot bírnak, s mind peniglen kik személyekbe való nemesek, az szászsebesi táborban költ articulus szerént az hadba menjenek.

Mely végezésünkhöz ha ki nem akarja magát tartani, vagy nemes, vagy váras, és az praefigált napon és helyen, szerestől, az feljűl megírt mód szerént jelen nem lenne, tehát az olyan absens jószágán vagy ő magán, az feljűl megirt szászsebesi táborban költ articulus szerént az ispánok vagy királybirák mox et de facto száz forintot dúlhassanak.

Az ki penig szegény egyházbeli nemes ember, azon tizenkét forintot vegyenek, de igy, hogy ha az absentiáról rationabiliter magát nem excusálhatja. Azonképpen az kik az hadból generalis uram, ispányok és királybirájok hirek nélkűl haza szöknének, ezen büntetéssel büntettessenek.

(4) Az kik contumacia ducti, az dúlással sem gondolván, az hadtól absentálnák magokat, azoknak jószágokat, ipsos solos proprie et prœcise consernentes, az szászsebesbeli táborba költ articulus szerént el foglalhassák.

(5) Az hol penig felséged adja azt előnkbe, hogy az kiket az el mult expeditióban való absenseket az ispánok és királybírák uraink megcircáltak, azok közűl a kik rationabiliter magokat nem menthetnék, azokat felséged az mü végezésünk szerént megakarná büntetni: bizonyára kegy

mes urunk mi is akartuk volna magunk javáért, mind hazánknak javáért, hogy fejenként, minél jobban lehetett volna, az reánk igyekező gonosz ellenség ellen jelen lettünk volna; az végre is tettünk volt az szászsebesi táborban olyan végzést közöttünk, hogy annak erejével mindeneket az táborba hozhatnónk; de nyilván vagyon felségednél, mennyi időtől fogva vagyon az hadnak terhviselése rajtunk, ki miatt elég fogyatkozásban vagyunk; azt is érti felséged, hogy az tavalyi felülésünk és táborban létünk az szükséghez képest mely hosszú ideig tarta rajtunk, ki egy esztendőben is súlyosabban nem esett rajtunk; mely idő alatt az kinek mi élése és költsége volt, az elkölt, másutt szerét nem tehette; az alatt barmaink is, kiken élésünket hordoztuk, elholtak, sokan az szegénység miatt más rendbeli barmoknak szerét nem tehették, élést nem vihettek, és az miatt elmaradtak. Mind ezeket és ehez hasonló szükségeket és fogyatkozásokat, kiket jól tud és ért felséged, kegyelmesen szeme elcibe vévén, könyörgünk felségednek mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek, országúl, hogy az kik ezfélék találtatnának, kik de absentia magokat rationabiliter nem excusálhatnák, felséged kegyelmesen nékik condonálja [1]). Hogy felséged kegyelmesen ez elmúlt hadból való nemes uraink atyánkfiainak vétkeket, kik magokat az hadból absentálták volna, könyörgésünkre meg engedte, felségednek hűséggel megszolgáljuk mint kegyelmes urunknak. Azon vagyunk, hogy ennek utánna, az miben az úristen erőt ád hozzá, azt az fogyatkozást közöttünk helyére hozzuk [2]).

(6) Miért hogy látjuk az huszad embereknek haszontalan voltokat, és azoknak való sold fizetésben szegénységünknek nagy romlását és fogyatkozását: könyörgünk felségednek, abrogája közűlünk, holott a mikor az szükség kévánta, nem csak huszadát kösségünknek, de ugyan több részét is felvettük közűlünk, melyet extrema aliqua necessitate cogente ezután is készek vagyunk megmaradásunkért cselekedni. Mely kösségünknek vagy in parte vagy in toto felvételében, kit is-

[1]) Az 5-dik czikk egészen a condonálja szóig ki van hagyva az erd. Múzeum példányából.

[2]) Az utolsó pont: »Azon vagyunk« stb. a Bruckenthal-féle hiteles példányban hiányzik.

ten eltávaztasson, ilyen mód tartassék, hogy valamikor extrema et vltima necessitas postulálja, és arra rendeltetett tisztviselők az szükséghez képest őköt fel akarják venni, tartozzék mind az felséged jószága, s mind penig az uraké, nemeseké, személy válogatás nélkül jó szerrel oda az napra és helyre, kit neki prefigálnak, elmenni. Mely helyre és napra ha valamely falu, az elejekben adott mód szerént, contumacia ducti el nem menne, az olyan egész falu, ha egy patronusé, az ispánok vagy az királybírák mox ex de facto ötven forintot dúlhassanak, et nihilominus a hadba menésre kényszeríttessenek; ha penig oly az falu, ki egy néhány részre vagyon, a mely el nem akarna menni, ha öreg portio, modo praemisso ötven forintot vehessenek rajta; ha kicsin az portio, úgy mint két vagy három ház jobbágy volna, azokon tizenkét forintot vehessenek, és az felett mind az nagy s mind az kicsin portión valók az hadba menésre kényszeríttessenek; hova ha másodszor is el nem akarnának menni, vagy, ha elmentek volna is, időnek előtte helyekről visszaszöknének, mindenütt persequáltassanak és felakasztassanak.

(7) Mivel hogy penig ez elmult őszszel afféle kösségünköt fel kellett volt vennünk, értjük azt, hogy voltak afféle kösség közűl némelyek, kik előttök járójokra, ispánjokra, Theke Ferencz atyánkfiára armatis manibus támadtak, isten ótalmazta hogy meg nem ölték, azután öszve vervén magokat, statiójokat elhagyván, sergenként haza oszlottanak. Hogy azért efféle dolog többé ne történjék, tetszett, hogy valakik ez után efféle vakmerő bátorságot cselekedni merészelnének, ha az táborban találtatnának, az hadban praefectusa az panaszló instantiájára mindjárt megfogassa, et rei veritate comperta, ha bűnös lészen, érdeme szerént megbüntesse; ha penig de loco delicti haza szaladna, az ispánok és királybírák, az kiknek tiszti alatt afféle patratorok találtatnak, megfogassák és modo premisso megbüntethessék.

(8) A mi nézi az felséged propositiójának második részét, kiben int felséged kegyelmesen bennünköt, hogy azokra az mediumokra is, melyekkel az had viseltetik, gondot viselnénk, és úgy prouideálnánk, hogy felségedet in omnem euentum reánk való gondviselésre elégségessé tennők: veszszük

eszünkben kegyelmes urunk ebben is, mint az előtt, most is édes hazánkra való gondviselését, melyet mi felségednek minden hűséggel megszolgálunk, mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek. Noha azért látjuk szegény kösségünknek sok külömb külömb féle súlyos terehviselések és barmok halála miatt ilyen nagy fogyatkozásokat: mindazáltal azt is ebbe nem tekénthetjük, hanem mint ennek előtte most is nem akarunk felségednek és hazánknak megfogyatkozni. Igérünk azért felségednek udvara népe tartására és egyéb szükségeire kapuszám szerént kilenczven kilencz pénzt és huszonöt pénzt ad festum beatae Sophiae beszolgáltatni.

(9) Az praesidiumra való contributio, noha az előtt való végezésünk és felséged kegyelmes engedelme szerént közűllünk tolláltatott volt, mindazáltal látván ez mostani szükséget, felségedhez való szeretetünkből, ez egy úttal megigérjük, könyörögvén felségednek alázatoson, hogy felséged ez után evvel ne terheljen bennünköt, mert elviselésére elégtelenek vagyunk. Végeztünk azért az praesidium tartásra kapuszám szerént száz hetvenöt pénzt az fizetőmester kezéhez administrálni; az száz pénzt ad dominicam quasimodo, ki ez jövő húsvét után való közelbik vasárnap, az hetvenöt pénzt penig ad festum diui Jakobi apostoli. És könyörgünk felségednek, hogy az mely pénzt Bocskaÿ István uramtól ez mostani követségekre kértünk volt, ezen hetvenöt pénz adóból felséged téríttesse meg Bocskai uramnak.

Mely terehviselésekre az székely uraink magyarországi atyánkfiaival egyetembe igérik magokat.

Az szász uraink is azonképpen az ő módjok szerént.

Az ravatlan helyek és városok is ezen praesidiumra az előbbeni articulusok continentiája szerént contribuáljanak, Király-Újfalutól megválva, ki Kolos vármegyében vagyon, Huszár Péter atyánkfiáé, melynek az praesidiumra való contributiót megengedtük.

(10) Adja felséged azt is előnkben, az pater jesuitáknak Fejérvárról való kiköltözésekbe conscientiájában minémű bántása lett volna, és kévánná felséged, hogy arról az elmult tordai gyűlésünkben utólszor végezett articulusunk tolláltatnék, és helyekre Fejérvárra ismét visszamehetnének:

azért megtekéntvén ebben is az felséged kévánságát, végeztük, hogy a minémű articulus in anno domini 1595. die 16. Aprillis Fejérváratt celebráltatott generalis gyűlésünkben az pater jesuitákról irattatott, in omnibus punctis helyén maradjon, és annak tartása szerént az pater jesuitákat felséged Fejérvárra bevihesse. Az mi penig ebben az felséged Tordán lött juramentumát illeti, attól felségedet in hac parte absoluáljuk.

(11) Az hol felséged számlálja előnkben ez elmult időkben felséged és az felséged böcsülletes familiája között ad sinistram expositionem nonnullorum maleuolorum hominum némű némű tristissimus successusok történtenek volna, kiből generalis gyűlésünkben anno domini 1595. die 16. Aprillis Fejérváratt ő nagyságok felől némű némű deliberatio is lött volna, melyért felségednek szűvében, lelkében és conscientiájában minémű nagy felháborodása lött volna, szóval felséged nem exprimálhatná. Miért hogy penig cardinal uram ő nagysága, maga és Báthori István uram képében, ez országban bejővén, és személye szerént felségeddel szembe lévén, méltó és elegedendő excusatiókkal az ő innocentiájokat felséged előtt declarálta és megmutatta volna úgy anynyéra, hogy felségednek szűve rajta teljességgel megcsendesedett és megnyugodott volna, ki felől felséged és az ő nagyságok között mutua reconciliatio és concordia következett volna: kévánná felséged, hogy arról az ő nagyságok felől lött deliberatio akkori articulusból deleáltatnék és expungáltatnék. Annak okáért, miért hogy ítéljük felségednek ilyen kegyes indulatját nem egyébtől hanem az úristentől ő szent felségétől lenni, kinek szent parancsolatja minden keresztyén embereket, kiváltképpen atyafiakat int az atyafiúi szeretetre: istis rationibus tam jure diuino quam humano az felséged kévánságát méltónak és igaznak ítéljük. Végeztük azért országúl, communibus votis et pari suffragio, hogy az országnak erről megírt deliberatiója ex parte praedictorum illustrisimorum cassáltassék és teljességgel deleáltassék, kit mi cassálunk, abrogálunk, és ő nagyságokat a praemissa [illegible]
tione teljességgel absoluáljuk, hac condition[illegible]
ő nagysága is cardinal uram sub eade-

nihil addendo vel demendo, de verbo ad verbum, az mint mi országúl megirtuk, és felségednek béküldöttük, kin mind fejenként egyenlő akaratból megalkudtunk, és semmi változást benne lenni nem akarunk, megesküdjék, és pecsétes maga kezével subscribált levelével is megconfirmálja. Ezen cardinal uram juramentumát, kit erről maga és Báthori István uram képében praestált is országúl nekünk, az Báthori István uram plenipotentiájával egyetemben, Süveg Albert szebeni királybíró, és Baer [1]) János székbíró által Szebenben küldöttük conseruationis gratia reponálni. Ez mi abrogatiónk penig és absolutiónk hogy erősebb lehessen, végeztük országúl, hogy az vármegye ispáni és királybírák, innet haza menvén, mindjárást széket hirdessenek, és minden nemes embernek és egyéb akármely rendbeli, vármegyékben, székekben lakó embereknek, meghagyják, meghirdessék, hogy minden valakinél efféle articulus volna, vagy pecsétes vagy pecsételetlen, két száz forint bírság alatt az ispán uraim és királybírák kezében behozzák, melyeket az ispán uraim és királybirák bevévén tőllök [2]), az mennyében az az articulus praedictos illustrissimos concernálja, azt abból az articulusból teljességgel deleáltassák, expungáltassák [3]) és azt expungálván exhibenti restituálják. Iisdem articulis, exceptis praedictis illustrissimis, quantum ad reliquos proscriptos et condemnatos, saluis semper permanentibis. Az városokban penig, mind keritett s mind mezővárasokban, az polgármesterek és királybírák ebben két száz forint tereh alatt, ezenképpen cselekedjenek.

(12) Nyilván vagyon felségednél, ennek előtte is, még békességnek idején is, mennyire igyekeztünk légyen az felséged commodumát promoveálni, úgy mint mikor anno 1591. Fejérváratt való generalis gyűlésünkben megértettük volna az szászság között való dézmáknak felségedtől abalienálását, es ebből felségednek nagy fogyatkozását, az felséged jovát

---

[1]) Az Erdélyorsz. Tört. Tárában I. köt. 217. l. »Boér« van közölve.

[2]) U. o. »200 forint bírság alatt az ispán uraim és királybirák ki vegyék tőlök.«

[3]) U. o. ezen szavak: »azt abból .... expungáltassák« ki vannak hagyva.

viselvén előttünk, közönséges értelemből afféle elabalienáltatott dézmákat felségednek readiudicáltunk, és minden arról emanáltatott leveleket abrogáltunk vala [1]). Mostan is afféle dézmákban azon fogyatkozást értjük lenni. Ha azért tempore pacis illett az felséged jovának studeálnunk, ítéljük azt, hogy in hac rerum perturbatione, ki minden felől nagy szükséget hozott reánk, annál inkább illik az felséged hasznát, az honnét lehet, kikeresnünk. Végeztük azért országúl, hogy valaminémű dézmák az szászság között eleitől fogva a fiscushoz applicáltattanak, és felséged számára takartattanak, azokban valamelyek akár kiknek conferáltattanak, azon megírt fejérvári generalis articulus tartása szerént azoktól elvétessenek, és az fiscushoz applicáltassanak; melyeket felségednek ezen mostani gyülésünkben is teljességgel readiudicáltunk, könyörögvén felségednek alázatoson mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek, hogy ennek utánna az féle dézmákat tartassa fiscusa számára, egyebeknek ne conferálja, hanem diligenter cumuláltatván conuertálja oly bizonyos szükségekre, hogy sok külömb-külömbféle terehviselésünköt könnyebbithesse felséged vele.

(13) Panaszolkodik Mindszenti uram az arendator, hogy volnának oly nemes emberek, kik szent György napkor az dézmának szokott arendáját meg nem adnák, az után penig hatalmasúl eltakarnák. Végeztük azért, hogy az mely nemes ember szent György napban jószágáról való dézma arendáját meg nem adná, és az dézmát sine solutione arendae eltakarná, afféle nemes embert arendator uram reá citáltatván az gyülésre, arról való causákat minden gyülés alatt az felséged itélőmesteri és assessori, eo ordine et processu, mint az dost, parafernumot, quartalitiumot, impignoratitiumot, ez mostani üdőhöz képest breuis szerént adiudicálhassanak és exequálhassanak.

(14) Azonképpen az kiknek priuilegiumi és egyéb akár miféle levelei relictánál, vagy kisebb atyafiánál, vagy egyebeknél is volnának, kiknek conseruatiója de jure az nagyobb

[1]) L. Orsz. Emlékek. III. k. 387.

atyafiakot vagy egyebeket illetne, azok is minden gyűlések alatt az breuis tartása szerént megláttassanak.

(15) Tetszett ez is országúl, hogy az előbbeni articulusok tartása szerént, ha az nemes ember maga majorságát és egyéb akár miféle marháját, az felséged birodalmában egy helyről más helyre, városokra, falukra, vagy egyik házoktól másikhoz eladni küldi, vagy csak maga szükségére megakarja házánál tartani, afféléktől az harminczadosok, vámosok, mind az folyó vizeken való hajós és egyébféle hídakon és hídasokon és minden féle vámos helyeken harminczadot és vámot ne vegyenek az nemességnek szekerein, barmain és jobbágyin, azonképpen az nemesség jobbágyin is, mikor urok szolgálatjában ökröstől szekerestől járnak.

Annak utánna az hadi expeditiókort is az had után az mely élést vagy az szászságról vagy az nemesség jószágából urok után visznek, azok is afféle exactióktól immunisek légyenek.

Az mely nemes ember penig nem háza szükségére, hanem kereskedésnek okáért, sót vinne vagy vitetne, tartozik mind vám s mind harminczad fizetéssel.

(16) Végeztük ezt is, hogy az elébbi articulusok continentiája szerént minden kamarákról az kamara ispánok minden nemes embernek személyválogatás nélkül házok szükségére elegedendő sót adjanak.

Vagyon ilyen panaszolkodás is kegyelmes urunk, hogy mikoron jobbágyink vagy magok szükségére vagy nemességére is az kamarákon sót visznek, noha az árrát megadják ugyan az sónak, de mégis szekereket az kamarákon való gondviselők nem akarnák megrakatni és elbocsátani addig, míg nem ajándékot és egyéb fizetést is vesznek rajtok. Ki miért hogy kösségünknek ilyen fogyatkozott állapotjokban felette súlyos, tetszett, hogy efféle méltatlan exactiókkal szegény kösségünk ne terheltessék.

(17) Ennek előtte való gyűlésünkben végeztük volt egyenlő akarattal, hogy causae minorem potentiam repraesentantes az vármegyéken az breuis processusnak módja szerént adiudicáltassanak. De miért hogy látjuk sok atyánkfiainak nagy fogyatkozásokat, hogy propter absentiam et non comparitionem mindjárást definitiva sententiát pronunciálnak reá-

jok, kinek osztán semmi remediuma nincsen, végeztük, hogy ennekutánna, mikoron efféle causákban az in causam attractus absentálja magát és per non venientiam sententia pronunciáltatik reá, tehát, ha akarja az in causam attractus verbali prohibitione az vármegyék notáriusinál prohibeálja az sententiáknak kiadását egyszer, és jövendő széken primitus post prohibitionem celebranda az prohibitio mellett előben is az prohibitiónak okát adja, és ha az törvény méltónak ítéli az okokat, tehát az prohibitio mellett szabad legyen causáját oltalmazni az breuisnek módja szerént. De ha méltó okát az prohibitiónak nem adhatja törvény szerént, tehát indebitán maradjon az méltatlan prohibitióért, és az előbbeli pronunciált per non venit sententia ad exequutionem kiadassék. Ha penig in praemissis casibus az sententia ki emanáltatott volna is, de még nem exequáltatott, tehát ha az triumfans pars bírónál, ispánnál ad exequutionem megyen, tartozzanak az conuicta pars prohibitiójára ab exequutione cessálni, és az conuicta pars modo praemisso első széken tartozzék compareálni és az prohibitiónak az feljűl megírt módon okát adni s dolgában procedálni.

(18) Vadnak ilyen bántásink is kegyelmes uram, hogy az vármegyéken adiudicáltatott sententiáknak executióját, kik racione actuum potenciariorum minorum vel maiorum emanáltattak, felségedtől extrahált missilis parancsolatokkal gyakorta az periclitans parsok interturbálni igyekeznek, és ab exequutione az executorokat eltiltják az triumphans parsnak nagy fogyatkozására. Végeztük azért felségednek kegyelmes tetszéséből, hogy afféle missilisek, ha contra ius regni et consuetudinem sedis emanáltatnak, ne obseruáltassanak.

(19) Találtattunk meg Balogh Ferencznétől [1]) rajta és házán esett tolvajlás felől, az Szász Ferencz maradékitól is az Szász Ferencz gyilkosi kergetése felől, melyekről végeztük, hogy az ispánok és királybírák azokat az malefactorokat mind felséged jószágában s mind az urakéban, és generaliter minden helyeken, valahun azok az gonosz tévők fa[illegible] nak, mindenütt szabadon persequálh[illegible]

[1]) Erdélyorsz. tört. tá[illegible] rencztől.«

[illegible]

érdemek szerént megbüntethessék. Mely persequálásra és büntetésre tégye felséged elégségessé is őköt; ezen kivül is minden gonosztevőket az ispánok és királybírák tisztek szerént kergessenek.

(20) A mint annak előtte való gyülésünkben elvégeztük volt, hogy az pusztúlt helyeket az ispán és királybiró uraim fide mediante megoculálják, és rajtok való adajokat defalcálnák, úgy értjük, hogy az hol kellett azt immár peragálták, és arról való regestumokat az felséged számvevőinek be is adták. Tetszett azért, hogy azoknak defalcatiója helyén és erejében maradjon, az számvevők is acceptálják, és az szerént az adószedőknek quietantiát is tartozzanak adni.

(21) Az mely nemes embernek egy faluban egy megszegényedett jobbágya, vagy ha több volna is, ki rováson volna, és felséged számára vagy az praesidiumra rendeltetett adót meg nem vehetnék rajta: végeztük hogy afféle paraszt ember az adóért megfogattassék, és mind addég fogva tartassék, még vagy ő maga kiválthatja magát, vagy az ura, ha neki kell kiváltja.

(22) Mivel hogy penig egynéhány esztendőben külömb külömb féle hadak, mind vármegyékből s mind székelységből valók, jószágunkra és faluinkra beszállván, szegénységink marhájában sákmánt tesznek, szokatlan élés szedéssel és szekerezéssel terhelik őköt, verik, vagdalják, pénz nélkül mindeneket elveszik, és minden violentiát cselekesznek rajtok: azért könyörgünk felségednek, mint kegyelmes urunknak, ha történnék felülésünk, parancsolja meg mind ispánoknak, királybíráknak, kapitánoknak, hadnagyoknak, hogy efféle inséget az szegénységen cselekedni ne engedjenek; ha ki mi nélkül szűkölködik, pénzén éljen.

(23) Egy néhány gyülésünkben végeztünk a limitatio obseruáltatása felől; látjuk, hogy noha sok dologban az materia ez mostani üdőkhöz képest bővebb és olcsóbb, mindazáltal az míves emberek annál inkább reánk drágítanák mívöket. Statuáltuk azért, hogy az limitatio minden helyeken obseruáltassék. Melyre ha az polgármesterek és városokbeli birák gondot nem viselnének, az előbbi articulus szerént megbüntettessenek. Hogy penig az mív

is ebből fogyatkozások ne légyen, tetszett, hogy az bőrt az országból ki vinni szabad ne légyen felséged híre nélkül.

(24) Továbbá miért hogy Székely-Vásárhely fő sokadalmas hely, derék ország úta is, az Marosnak penig ott az középső ágán híd nincsen, ki miá sokszor sok embereknek és marháknak halálok és veszedelmek történik, kiválképpen árviznek idején : végeztük országúl, hogy ott Vásárhelynél az Marosnak középső ágán is hídat csenáljanak úgy hogy az mely nemes szomszédos patronusoknak határára nyílna az híd, azokat parancsolattal az hídnak építésére az vásárhelyiek mellékek híják ; kik ha az ammonitióra az hídat az vásárhelyiekkel együtt megépítik, az hídnak jövedelmének fele az olyan patronusoké, fele penig az vásárhelyieké légyen. Ha penig az megírt patronusok az hídnak építését modo praemisso recusálnák is, az vásárhelyieknek ugyan hatalmok légyen az megcsenálására, és törvény szerént való vámot vehessenek, de nemes embereket, se magokat, se magok szekerit, se jobbágyáét, maga majorsága és vött marháinak hordozásában vám fizetéssel meg ne merészeljék bántani.

(25) Facsát tartományát és Marsina táját úgy értjük hogy ez egy néhány esztendőkben az hadi terehviselésből és szolgálatból az szükség idején kivonták volna magokat közüllünk. Kik felől tetszett, hogy ők is mindenben velünk egyenlő terhet viseljenek, és régi szokás szerént törvényekben is az lugassi bánhoz hallgassanak.

Az mi az hadakozás dolgát illeti, szabad hajdúkat senkinek tartani szabad ne legyen, hanem afféle hajdúk felséged számára legyenek. Azonkivül ha kiket hun találhatnak az bán és felségednek egyéb gondviselői, megbüntethessék.

(26) Végeztük ezt is hogy minden exactor tartozzék két száz forint büntetés alatt ez jövendő közelbik szent György napjára Kolosvárra menni és az fizetőmesternek perceptiójáról számot adni.

Az fizetőmester is ez jövő áldozó nap előtt való vasárnap ugyan Kolosváratt számot adjon, Márton deák az itélőmester, Tholdalagi

János deák, Erdő Tamás, Kolosvári Gelljén Imre és Budaki [1]) János beszterczei bíró előtt sub poena praedeclarata.

(27) Találtuk volt meg felségedet könyörgésünkkel, hogy az püspök uram és Bocskai István uram jószága ilyen derék szükségünk idein semmit nem akarna közinkbe contribuálni, ez okon, hogy baronatusságok volna, és kévántuk, hogy az ő jószágok is instar aliorum mind az adót megadják s mind penig velünk mindenben egyenlő terhet viseljenek. Értjük az felséged választételit felőlle, hogy Bocskai uram haza jöveteléig erről vesztegségben lennénk. Azért, mivel hogy egy hazában vadnak velünk, noha nem illenék nekünk az más terhét viselnünk, mindazáltal az felséged kegyelmes admonitiójára azt megcselekeszszük, hogy az püspök uram és Bocskai uramék meg jövetelekig elhalasztjuk, de ea lege et protestatione, hogy mihelyt Bocskai uram meg jő, ez után megtartani nem akarjuk, sőt abrogáljuk. Mely baronatusságokat és immunitásokat akkorbeli fejedelmünktől is kévánunk [2]), hogy meg ne tartassanak, sőt cassáltassanak és tolláltassanak közülünk [3]); hogy így mindenben egyenlő terhet viselvén az közönséges szükségre alkolmatosabbak és elegedendőbbek lehessünk.

(28) A szászságtól vagyon nagy panasz az urak és nemesség szolgái, egyebek felől is, kik köztök megszállván, és sem ő felsége sem az ország dolgában nem járván, sem ő felségétől levelek nem lévén, mind magoknak pénz nélkül való gazdálkodásra, mind penig ló és szekér adásra kénszerítenék, és ha nem adnának, szidnák vernék őket, zabot gyüjtenének rajtok és azt hordoztatnák és házokhoz vitetnék véllek. Tetszett azért hogy [4]) akárki szolgája légyen, vagy akármi rendbeli légyen, az kiknél fejedelem levele nem lészen, és így

---

[1]) Erdélyorsz. Tört. Tárában. II. köt. 224. l. hibásan »Budai.«

[2]) A Múzeum egyleti s Barcsayféle példányban hibásan »kivántuk.«

[3]) Erdélyorsz. Tört. Tárában e. h. »hogy meg ne tartsa sőt cassáltasson és tolláltasson.«

[4]) A 28-dik törvényczikk kezdetétől eddig egészen ki van hagyva az erd. Múzeum példányából.

akar hatalmaskodni, fogják meg és hozzák az fejedelem lakó helyére, és ott megbüntettessék.

Ha mely nemes ember akár lakságon, akár székelységen lakó, az szászság között járván, magát pénznélkül tartatni akarná, afféléneк pénznélkül tartozásképpen semmit ne adjanak, se lovat, se szekeret; ha erővel venne élést, vagy lovat vagy szekeret rajtok, adják értésére mindjárást királybirájoknak, ki értésére adván az directornak, az director afféle nemes embert híon az gyűlésre, és ott mox et de facto az előbbi articulusok tartása szerént 200 forinton convincáltassék. De azért ha kik nálok szállnak, tartozzanak afféle városok és faluk is ezen tereh alatt nekik szállást és mindent, az mi nállok találtatik, pénzekért nekik adni.

Az kiknek penig ő felségétől levelek vagyon, azt meglássák, és az mit ő felsége abban parancsol, ahoz tartsák magokat; ha ki penig régi letött levéllel módnélkül járna, azt mind levelestől megfogják, és ő felségének hírré tegyék. Ha penig efféle saczoltatások volna és nem bírnának velek, ő felségének adják értésére, és ő felsége prospiciáljon nékik felőlle.

(29) A mint annak előtte végeztük, hogy Tordán lakó Kolosvári János deáknak, Csíszár Gergelynek, Molnár Istvánnak és Jakab deáknak a lippai harminczadosnak, az élés dolgában való fogyatkozás-tételek meg circáltatnék, és reportálván az ő felsége táblájáu törvénynyel megláttatnék és decidáltatnék. Tetszett most is, hogy valamely vármegyék vagy székek akar székelységről akár szászságról ezt a circálást nem peragálták, tartozzanak két száz forint alatt peragálni, és ez jövendő gyűlésre minden vármegyékről az ispán uraim és királybirák reportálni és az ő felsége táblája eleibe adni, melyet az ő felsége széki es az előbbi articulus tartása szerént meglásson és decidáljon. Ha penig Kolosvári János deák és az többi rationem reddituri nem compareálnának, in acquisitione conuincáltassanak.

(30) Adja felséged ezt is előnkben, ez szegény haza mostan ez két hatalmas császárok, német és török császár között, minémű állapotban volna gondviselést kévánna; kiért és egyéb gondviselését *felséa*

ged reánk való gondviselésétől immunisnak lenni, és ezen külön birodalomban magának lenni, sok külömb külömb féle országunk gondviselésében, fáradságában nyugodalmat venni, és ezen haza administratiójára a felséged atyjafiát az nagyságos Báthori András cardinált helyében hagyni, hívén felséged, hogy az ő nagysága administratiójában omni ex parte megnyughatnánk, holott et aetate et omni denique rerum administrandarum sufficientia ő nagysága ennek respondeálhatna. Azért elég keserves szívvel hallottuk kegyelmes urunk felségednek erről való kévánságát, holott mi az felséged kegyelmes gubernatiójával contentusok voltunk, kit minden engedelmességgel való szolgálatunkkal felségedhez meg is mutattunk. Kévántuk volna is az úristentől, kinek hatalmában mindenek vadnak, hogy felséged köztünk tovább megmaradott volna, s mind penig az mi hűségünköt és szolgálatunkat felséged ennél is inkább mint eddég ez után is megtapasztalhatta volna. Mely okokért felségedet felségednek főtanácsbeli emberi és egyéb ez országbeli főatyánkfiai által alázatos könyörgésünkkel meg is találtuk, és kévántuk, hogy felséged erről való gondolkodását deponálván, előbbi állapotjában fejedelemségében maradván, gondviselését meg ne vonná tőllünk. De miért hogy látjuk azokat az okokat, kiket felséged előnkbe számlál, oly bizonyosoknak és méltóknak lenni, kiknek minden részeiben helt kell adnunk, ebben is mint egyebekben az felséged tőllünk való kévánságinak engedelmesek vagyunk.

(31) Az hol jelenti felséged, hogy felséged ugyan itt maradna az országban, és külön magának való helt kévánna közöttünk, és ezután is mind békességnek háborúságnak idején egyet akarna velünk érteni: az felséged velünk való jó tételeményi most es szemeink előtt forognak mi nekünk, kiért örűljük es felségednek ez országban létet közöttünk. Megemlékezvén azért felségednek eleitől fogva reánk való gondviseléséről és ez haza megmaradására való sok munkájáról, abban is ellen tartók nem lészünk, hanem végeztük, hogy a hol felséged közöttünk ez birodalomban magának lenni akar, az az felséged szabadságában légyen, akár mi helyeken és mi módon és mi jövedelmekkel.

(32) Holott penig commendálja felséged ő nagyságát cardinal uramat ez ország administratiójára, megszolgáljuk felségednek mint kegyelmes urunknak ebben is reánk való gondviselését, hogy minek előtte felséged ez prouinciának administrálásának abrenunciálni akart, azokról, melyek efféle interregnumban következhetnének, idején gondolkodott és prospiciált felséged. Jól tudjuk az ő nagysága familiájának mind régiségét mind bőcsülletes voltát, kit ő nagysága is pro hac aetate sua tam apud patricios, quam externas nationes vitae innocentia et omnibus denique rebus clare gestis more maiorum suorum megöregbített. Választjuk azért felséged tetszéséből közönséges értelemmel ez ország administratiójára ez mai napon cardinal uramat ő nagyságát fejedelmül előttünk; de így, hogy ő nagysága ez ide alá meg irt juramentumnak formája szerént ez országbeli statusoknak és azoknak szabadságoknak megtartására közöttünk publice meg esküdjék; könyörögvén az úristennek, hogy az mi electiónkat és az ő nagysága fejedelemségét és administratióját ő szent felsége megáldja, ő nagyságának erőt adjon és az szegény haza administratiójára oly eszet, elmét, ki légyen az úristennek nevének dicséretire és szegény hazának csendes békességben való megmaradására.

(33) Az minémű parancsolatok és donatiók, statutoriák és egyéb efféle levelek ez ideig emanáltattanak, kik nem exspiráltanak, hanem inexecute maradtanak, azok in suo vigore tartassanak; az rescriptiójok is ugyan felséged nevére legyenek, kiknek minden helyeken és minden törvényekben, ha rite et legitime peragáltattak, erejek és helyek légyen

Juramentum nouiter electi principis Andreae Bathori cardinalis, statibus et ordinibus regni depositum.

Én somlyai Báthori András, Erdélyországnak, Moldovának, Havaselföldének és Magyarországnak néminémű részeinek fejedelme, székelyeknek ispánja és az római anyaszentegyháznak cardinálja, esküszöm az egy igaz szent háromságban lévő istennek, Szűz-Máriára, mind az sok mennyei seregekre, és az szent euangeliomra, hogy [illegible]ndott birodalmokban és országokban lé[illegible]

lőköt, nemeseket, kerített és mező városokat, és in genere minden nemzetségeket, rendeket, statusokat recepta religiójokban, fejedelemségre való libera electiójokban, suffragiumoknak és voxoknak libera pronunciatiójokban, szabadságokban, törvényekbe és approbata Consuetudójokban megtartok, szent András király decretumát és Magyarországnak kiírt decretumát és előttem való fejedelmeknek minden donatióit, inscriptióit, priuilegiumit, annuentiáit, assecuratoriáit, és consensusit, adjudicált sententiákat és minden törvényből kiment leveleket, és az országnak minden rendbéli articulusit, in quantum per contrarias consuetudines nem cassaltattak, ereiben tartok és mással is megtartatok; az decretumok és articulusok tartása szerént mindeneknek személy válogatás nélkül az én tehetségem szerént igaz törvént szolgáltatok, és méltó exequutiókat tétetek, senkit sem személyében, sem jószágában, sem marhájában törvénnélkül meg nem bántok, sem mással nem bántatok, és mindeneket, valamit ez szegén hazának és benne való minden rendeknek közönséges jovára és hasznára és törvény szerént való szabadságára mielhetek, az én erőm szerént azon leszek. Isten engem ugy segéljen és az szent Euangelium.

Juramentum regnicolarum [1])

Én N. N. esküszöm az élő Istennek és az ő szent fiának a Jézus Krisztusnak, hogy valaminémű hívséggel, kötelességgel és engedelmességgel az előbbi kegyelmes urunknak, fejedelmünknek köteles voltam, e mostani választott kegyelmes urunknak fejedelmünknek is ő Felségének Báthori Andrásnak etc. azon hívségre, engedelmességre kötelezem magamat az én tehetségem szerént. Isten engem ugy segéljen.

Juramentum per electum principem Andream Báthori de Somlyó suo ipsis proprio et fratris sui Stephani similiter Báthori de dicta Somlyó nominibus et in personis super non

[1]) Az erd. Múzeum példányából az ország rendeinek eskűje teljesen hiányzik, a Báthori András fejedelmi eskü-formája elől latin főlirat ki van hagyva.

vindicandis injuriis per resignantem principem Sigismundum aut status et ordines regni seu regnicolarum quempiam, quandocunque et qualitercunque illatis coram resignante principe Sigismundo, statibusque et ordinibus regni depositum. [1])

Én Báthory András etc. Az mi kegyelmes urunknak, atyánkfiának Báthori Zsigmondnak etc. atyafiságos intéséből ex certa scientia animo deliberato atyafiúi és istenes indulatból csendes lelkiismerettel lévén, meggondolván, mind az fejedelmi méltóságot, mit kévánjon tőllem mind az egyházi ratióknak erejét, mind penig az igaz atyafiúságnak kötelét, non coacte, non temere, semotis omni dolo et fraude atque verborum varia et ambigua interpretatione candide et fraterne, mind magam, mind penig az én atyámfia Somlyai Báthory István omni moda plenipotentialis levelének erejével nomine amborum nostrorum et quorumcunque a nobis et tota familia nostra successorum et ad eam pertinentium descendentium procreatorum vel procreandorum et ad nos, vel ad illos quoquo modo et quoquo tempore adhearentium certificálni, assecuralni proponálták ex tunc prout nunc, et ex nunc prout tunc nulla habita juris tenti praetentionisque ullius pro cuicunque.

Azért én cardinal Bathoreus és Somlyai Báthori István, ki cardinal uram ő nagysága által most vocaliter, virtute plenipotentiae meae: esküszünk az egy, igaz, szent háromságban levő istennek, Szűz-Máriára és mindaz mennyei sergekre, és az sz. evangeliumra, hogy az mi kegyelmes urunknak és atyánkfiának Somlyai Báthori Sigmondnak minden helyeken, minden üdőben, minden ügyeiben, igaz és hű igyekezetünkkel, cselekedetünkkel való atyafiúsághoz, nem csak cselekedetünkkel segítői, hanem promotorijs lészünk, teljes és absoluta erőnkből és authoritásunkból való tehetségünk szerint, és

---

[1]) A Barcsay-példányban e helyett ez a magyar bevezetés olvasható: »ezen gyülés alatt azmint Báthory Sigmond magának eskette ez mostani urunkat Báthori András cardinált, melyet Báthori [illegible] sával és pecsétével megerősítvén [illegible] tárházban reponálák.«

mindenféle casusokból való, és az elmúlt üdőnek állapatjához képpest, deliberatiokból, executiókból, akármiférlék, mint és hogy, kik ellen és kik által, quoquo respectu, modo et fine, quibuscunque medijs, a quibuscunque proponáltattak és tractáltattak, decitáltattak és exequáltattak, quaecunquae tandem illae res, nullis exceptis, et qualescunque, et quocunque tempore fuerint, az kikből vagy én, vagy Somlyai Báthori István bátyám akármiképpen vmbram aut suspitionem aliquam haberemus, aut habere possemus, aut quoquomodo nos in persona nostra et per nos adhaerentes nobis et condescendentes, a nobis in tota familia nostra, praesentes et futuri adhaerentes eorum offendáltattak, praeiudicáltattak, circumscribáltattak, és kárt vallottak, aut in bonis, aut in personis, aut ita honore megkűsebbíttettek, és károsíttattak löttenek volna, arról mi és adhaerentes nobis praesentes et futuri condescendentes, atque in tota praesens et futura familia nostra nemcsak meg nem emlékezünk rólla, hanem soha semmiféle bántással, semmi idegenséggel, semmi ártalommal, és semminemű, az mi állapatunk szerint, akármi ügyekben való megfogyatkozásokkal, nec palam nec occulte, nec publice, nec privatim, nulla nec juris aut alia via, nec per nos, nec per nostros, nec scientibus nec committentibus, nec consentientibus, nec svadentibus, ullo modo, aut tempore, vagy az mi szerelmes urunk atyánkfia Báthori Sigmond etc. Sem hozzá tartozók, sem ez országban akárminémű főnemes rendek, tisztviselők, és tiszt nélkűl valók, complectendo generaliter omnes specialiter singulos, personaliter, quemcunque meg nem háborítatnak, sem bántatnak, sem ő magok, sem hozzájok tartozók, se személyekben, se marhájokban, sem semminemű praetensiókban, donatiokban és privilegiumokban, erre sancte et sincere esküszünk, Isten minket úgy segéllyen és az szent evangelium, kinek bizonyságára attuk az mi kezünk alatt való pecsétes levelünket. Datum in civitate Medgyes: 28 die Martij Anno 1599.

Nos itaque praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum Regni nostri Transsylvaniae, et partium regni Hungariae ditioni nostrae subjectarum, modo quo supra porrecta clementer exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso Nobis praesentatos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos, et ac-

cepta habentes, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, nostrumque illis consensum praebentes, acceptavimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes Nos beneuole, ut praemissa omnia tam Nos ipsi obseruabimus, quam per alios quospiam ubique per ditiouem nostram firmiter et inuiolabiliter obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in ciuitate nostra Medgies, vigesima nona die mensis Martij, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

A kolozs-monostori convent által 1615-ben kiadott hiteles átiratban meg van az erd. Múzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Artic. Diaet. Trans. II. köt.) — Minthogy azonban ez hiteles pecsétes átiratban lényeges kihagyások vannak, azok ki vannak pótolva a szebeni Bruckenthal-könyvtár eredeti példányából, mely példányból adták ki ez országgyülési törvényczikkeket gr. Kemény József és Kovács István, Erdély ország Tört. Tára. I. köt. 209.—230. l. A kolozs-monostori példány kelete hibás, ebben »vigesima sexta Martii« van márcz. 29. helyett. Egy eredeti példány megvan Teutsch superint. úr gyüjteményében is.

b)

Az ország rendei nyugtatványozzák a szebeni tanács által visszaszolgáltatott aranykeresztet.

Nos vniuersi domini proceres nobiles caeterique status et ordines trium nationum Transsilvanenses, memoriae commendamus per praesentes quod nobis feria secunda proxima post dominicam Judica noveter clapsam. In generali congregatione nostra in civitate Megyes ad dominicam Laetare proxime praeteritam in eadem civitate ex edicto Serenissimi principis et domini Sigismundi dei gratia Transsilvaniae, Moldaviae, Valachiae transalpinae ac sacri Romani Imperii Principis partium regni Hungariae domini et co
domini nostri clementissimi celebrate
sua Serenitas in propositione s
minos consiliarios suos in s

in hunc modum : Quod cum sua Serenitas ad necessitatem huius Regni in proxima expeditione contra Turcas et Tartaros hostes fidei nostrae suscepta, florenos quadraginta quinque millia in auro ex propriis aureis exponere et erogare coactus fuerit, postularet itaque eam summam aureorum per nos eidem refundi. Nos itaque habito superinde mutuo tractatus, rebusque sicut proponebatur existentibus, postulationi eiusdem suae Serenitatis satisfaciendum esse censuimus atque statuimus, verum considerantes miseram plebem ob varias exactiones jumentorumque interitum sumptibus et rebus exhaustam ad extremam paupertatem devenisse et sic praemissam summam suae Serenitati, non essemus pares soluendi. Ob hoc crucem illam auream margaritis gemmis et lapidibus pretiosis ornatam, quae alias apud manus prudentum et circumspectorum judicis regii magistri ciuium caeterorumque juratorum consulum civitates Cibiniensis tuitioris conservationis gratia in eadem civitate Cibiniensi per nos regnicolas reposita habebatur ad humillimae supplicationis nostrae instantiam a sua Serenitate pro omnimoda satisfactione acceptare eidem suae Serenitati deputavimus. Qua quidem cruce per eosdem judicem regium et magistrum civium et senatores Cibinienses ex commissione nostra, huc ad praedictam civitatem Megyes allata atque adducta, nobisque in(frequenti) regnicolari conventu nostro in ecclesia parochiali in eadem civitate fundata personaliter existentes manibus nostris assignata atque restituta. Super hujusmodi restitutione et assignatione dictae crucis aureae prefatos judicem regium et magistrum civium caeterosque cives et senatores Cibinienses quietos expeditos et modis omnibus absolutos commisimus atque reddidimus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in praedicta generali congregatione nostra, in eadem civitate Megyes feria secunda proxima post ipsam dominicam Judica supranotata. Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Következnek az aláirások, melyek az okirat hosszában 3 sorban követik egymást, még pedig úgy, hogy minden név fölött egy pecsét van :

1. sor. Gaspar Kornis mpr. Sennyey Pongracz mpr. Christophorus Kerestury mpr. Georgius Rauazdj mpr. Baltassar Bornemÿzza de Kapolna mpr. Tholdj István mpr. Gabriel Bánffy Losonczj mpr. Benedictus Mindszenti mpr.

2-ik sor. Stephanus Bodoni mpr. Ladislaus Thorozkaj mpr. Gabriel Haller mpr. Joannes Szentpalj mpr. Nicolaus Vitez mpr. Nicolaus Farkas de Harinna. Franciscus Teke mpr. Kornis Farkas mpr.

3-ik sor. Kolosuary Zabo Danjel Meggÿesi kiralj biró mpr. (?) Magister Ciuium Segesvariensis. Valentinus Hersel Judex Coronensis. Vice Judex Bistriciensis.

J e g y z e t. A 3-dik sorban a szász birák neveit egy kéz irta fel

(Eredetije a szász nemzeti egyetem levéltárában 146. sz. a.)

XLI.

1599. ápr. 6.

Rudolf levelei a prágai szerződés ügyében.

a)

Principi Sigismundo.

Rudolphus.

Illustrissime. Quae nobis Dilectio Tua per legatos suos exponi curauit, benigne audivimus. Ad ea quid a nobis responsum et ad quas res totas condiciones redactas sint, ab iisdem ipso intelliget. Illas uero conditiones ita nos acceptavimus ut reciproce in qua stipulatione mutua convenit, eodem tempore praestentur. Nostra ex parte quae praestanda sint, legatis nostris, qui iam a nobis designati ac praemoniti sunt, concredemus, ea fiducia freti fore ut Dilectio Tua vicissim quae debeat exequatur. Quis porro noster in ipsam et in serenissimam patruelem nostram affectus sit, Dilectionis Tuae legati testari poterunt, res ipsa ut testetur, amanter curamus.

Datum Pragae 6. Aprilis, anno 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. ltárban. Hungarica.)

b)

Postscriptum an ertzhertzog Matthiasz.

P. S. Weiln wir noch nit aigentlich wiszen künnen, wie vnd wann vnsers freundtlichen lieben Bruedern erzherzog Maximiliani liebden inn Sibenbürgen hinein kommen möchten, vnd viel daran gelegen, dasz inmittels das wesen darinnen also verstehen, dasz nichts verabsäumbt würde, wären wir endtschloszen den Nadasdi alsz der den Sibenbürgern angenemb vnd ain erfahrner tapferer kriegsmann zu ainem mitcommissarj da Ew. liebden dawieder kein bedenken vnd das kraiszobersten ampt so ime obligt sonsten versehen werden kündte, neben dem Vngnaden vnd Istwanffy hinein zu schicken. Ist derhalben vnszer freundt- vnd bruederlich begern an Ew. Liebden, sÿ wöllen solches mit etlichen der vertrautisten Räthen in der gehaimb beratschlagen, vnd vns ir guetachten mit ehistem zuekommen laszen. Datum Prag den 6. April 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hungarica.)

XLII.

1599. ápr. 17.

Rudolf első lépései Báthory Endre fejedelemmé választatása kérdésében.

a)

Legatis Transsilvanis pro Pezzio.

Rudolphus etc.

Reverende, spectabilis magnifice, fideles dilecti. Postquam fiducia singulari in vobis benigne collocata, promptaque quam nobis multis rerum argumentis probare studuistis voluntate ac fide nitimur, aliqua vobis, quae magni momenti sint, ut publicis nostris, ut privatis vestris rebus melius consulatur exponenda duximus. Cum vero minus commode, minus secure id fieri literis possit, consiliarium nostrum imperialem aulicum doctorem Pezzium ad vos magnis itineribus profectum mittimus. Id vobis praenunciatum cupimus, opportune

ut loco illi intra diem unum aut summum alterum adfuturo praestolemini, sinceritatem nostram et propensissimam in vos affectionem non obscure perspecturi. Ceterum benigne vos clementerque complectimur.

Datum Pragae 17. Apr. Anno 1599.

(Fogalmazv. a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hungarica.)

b)

Legatis Transsilvanicis pro Pezzio credentiales.

Rudolphus etc.

Reverende, spectabilis magnifice, fideles dilecti. Mittimus ad vos consiliarium nostrum imperialem aulicum doctorem Pezzium, ut iuxta mentem nostram de rebus quibusdam magni momenti, quae ad negotia Transsilvanica praesentia magnopere pertineant, vobiscum vivo sermone familiariter ac fidenter agat. Cui ut fidem habeatis, utque opinioni quam de vobis praeclaram benigne concepimus, respondeatis, cupimus. Id vobis dignum, nobis gratum futurum, qui gratia vos singulari clementer prosequimur.

Datum Pragae 17. Apr. anni 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hungarica.)

c)

Instuctio pro doctore Pezzio ad legatos Transsilvanos.

Rudolphus etc.

Instructio pro honorabili docto, fideli nobis dilecto Bartholomaeo Pezzen, juris utriusque doctore, consiliario nostro mperiali aulico, in quam sententiam cum legatis Transsilvanicis agere ac colloqui debeat.

Quamprimum sese in viam dabit, magnisque itineribus ut legatos illos assequatur properabit. Quos cum assecutus fuerit, gratiam iis nostram et inclinatae voluntatis propensionem offeret, ac deinde subiunget a nobis se missum esse, ut de quibusdam quae nos *magnopere* sollicitos habeant, cum [illegible] *pro ea, quam in ipsis collocatam* habeamus, fiducia [illegible]

ter agat. Intelliger scilicet haud vanis rumoribus, sed certioribus et vehementioribus in dies nunciis contraria iis, quae hic ostentata ac tractata fuerint, a principe Sigismundo suscepta et cum cardinali Bathoreo inita cessionis pacta hunc publice vigesimo septimo Martii die ordinibus Transsilvanis principem propositum ac nominatum, conditiones certas conceptas esse, quarum pars a regis Poloniae confirmatione dependeat. de induciis cum Turca tractari, illius clientelam repeti, internuncios ac legatos ultro citroque mitti. Cardinalem non solum Polonica sed et Moldavica amicitia niti, matrimonium serenissimae archiducissae patruelis nostrae, tanquam prius cum principe Sigismundo contractum et hactenus continuatum nullus sit, ambire. Principis eo studia accedere. Id si ita sese haberet, non posse nobis non ingratum esse, plurimumque displicere, quod in nostram et augustae domus nostrae iniuriam ac despectum tenderet, etsi nihil a nobis unquam quod cardinali adversum esset, statutum fuerit. Illi si quid eiusmodi intellexerint, nobis gratum facturos si aperiant, multum nos ipsorum quam professi ac polliciti fuerint, fidei et constantiae tribuere, salvum conductum nos ipsis ad veniendum ac redeundum concessisse, nolle nos, etiamsi illa quae nunciantur vera essent, quicquam contrarii decernere, non hoc nostra, non Austriaci sanguinis integritate dignum existimare. Expectare nos ut illi si ex animo tales sint, quales sese hiccoram ostenderunt, id re ipsa probent, quid sibi de mutatione illa non solum compertum, sed etiam visum sit, libere fidenterque aperiant; et si forte quae nunciantur, vera sint, ut in fide ac devotione non tantum ipsi perstent sed et alios quos bene adhuc affectos esse audimus, ad idem praestandum animent. Nequaquam nos posse neque velle quae inter principem et cardinalem acta sint, approbare aut dissimulare, sed ea quae nostrarum sint partium statuisse serio exequi, posse legatos ipsos aliosque qui extra culpam ac noxam sint, gratiae nostrae perpetuae securos esse. Gratum apprime nobis futurum si quicquid sive in itinere intellexerint, sive in Transsiluania compererint, nobis quem tutum existimaverint modo significandum curabunt. Prout denique rem consiliarius noster in colloquio compererit, superioris Hungariae capitaneum Georgium Ba-

tam [1]) nostro iussu ac nomine, quid sibi consultum videatur, certiorum faciet, ut nimirum diligenter ille advigilet et quicquid opus fuerit, exequatur, utque cum serenissima archiducissa patruele nostra eiusque ministris, praecipue vero cum eo, qui a serenissimo archiduce Ferdinando illuc mittentur, qua secure possit, de consiliis opportunis communicet et in serenissima archiducissa liberanda atque educenda quicquid quomodocumque possit, praestet. Animandus etiam Valachiae vaivoda ut non tandum non rebus novis, quae in Transsiluania suscipiantur accedat, sed sinistras machinationes et conspirationes tum cum Polonis et Moldavis aliisque diligenter observet easdemque nobis fideliter renunciet et quantum in se sit, impedire iuvet.

Haec consiliarius noster dextre fideliterque et pro ea quem habet rerum illarum usu prudenter exequi noverit, quo gratiam nostram magis magisque promerebitur.

Datum Pragae 17. Aprilis anni 1594.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. állami levéltárban. Hungarica)

d)

1599. apr. 20.

Rudolphus etc.

Reverende devote, spectabilis ac magnifice fideles dilecti. Accepimus literas vestras 16. Aprilis Hodolino datas cum adiunctis quae ex ipsa Transsilvania fuere missae. Quod vero ea sese rerum illarum vicissitudo manifestat, nobis qui sinceram animi integritatem ut in omnibus actionibus ac negotiis nostris, sic in iis quae nobiscum principi Sigismundo intercesserunt, hactenus adhibuimus, non potest non grave

---

*) Maximilian nevezte ki. Rudolf Brandeis 1599. jan. 7-én kelt levelében Bástának irja, hogy megelégedésére szolgál, hogy Miksa felső-magyarországi vicekapitánynyá tette, s ez állásában megerősíti. Egyszersmind felszólitja, hogy miután Felső-Magyarországról jele »de quorundam machinationibus« ügyeljen és tegalm. *Bécsben az állam. ltban.)*

ac molestum esse. Ut ut vero sese res habeat, vestram libenter quam ostenditis fidei constantiam ex literis ad nos missis intelligimus. Et quandoquidem eo ventum est, ut de remediis illi malo adhibendis cogitandum sit, benigne vos hortamur, ut non tantum ipsi vos sed et alios qui vobis cogniti sunt, ad perseverandum in ea, cuius sacramento sese nobis obstrinxerunt, fide animetis, spe firmiter nixi, fore ut non tantum quod publice nobis expedire videbitur, serio statuamus et exequamur, sed etiam ut fidelitatem vestram et constantiam gratia nostra, quam meremini, clementer agnoscamus. Ad te episcopum quod attinet, liberum tibi permittimus ut ubicunque maxime opportunum ipse iudicabis, subsistas, ut enim benigna tui pro meritis ratio habeatur, curaturi sumus. Tu vero Stephane Bochkaie cupimus ut ad bona te tua prope Varadinum, ubi opera nobis tua imprimis, tum re frumentaria inde Varadiensi praesidio aequo precio suppeditanda, tum rerum Transsilvanicarum successum observando, nobisque significando opportuna futura sit conferas, consiliisque ac studiis tuis quantum possis, praestes. Caetera ex consiliario nostro doctore Pezzio, quem antequam vestras accepissemus, ad vos per dispositos equos misimus, audietis Gratia porro nostra caesarea ac regia vobis integra. Pragae die 20. Aprilis 1599.

Hátirat: Legatis Transsilvanicis responsum.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. állami levéltárban. Hung.)

XLIII.

1599. máj. 7.

Báthory Rudolf Endrének levelére válaszol, melyben fejedelemmé választatását tudatja.

Rudolphus etc.

Accepimus quae nobis Paternitas V. R^ma^ de suscepta a se Transilvania scribit, quae cum prioribus ipsius ad nos lit minime cohaereant, ac transactionibus nobiscum anteh tis contraria videantur, ea quomodo intelligenda sit

mus. Obstricti nobis fuere iuris iurandi sacramento provinciae ordines, qui per legatos huc, cum plena potestate missos in nostram recipi graciam desiderarint, ab illis cum nihil adferatur, dubitandi causam habemus, num illorum ad novam istam ac repentinam rerum conversionem voluntas accesserit. Ut Tansilvaniam, cum nobis non cogitantibus neque ambientibus a R^{mae} P. V^{rae} patruele Sigismundo offeretur, susciperemus, et iustae nobis et honestae causae fuere, quod ea provincia Hugariae regno, cui divino concessu praesumus, tanquam membrum corpori debebatur. In praesenti vero cum quae Paternitas V. R^{ma} literis nobis suis generatim offert ac promittit, non satis assequamur, magis speciatim nobis quomodo intelligenda sint explicari, ut reliqua deinde certius de animi nostri sententia statuantur, cupimus. — Datum Pragae 7. Maij anno 1599.

Cardinali Bathoreo.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. levéltárban).

XLIV.

1599. máj. 23.

Báthory András Rudolf császárt kéri, hogy ismerje el Erdély fejedelmének.

Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas.

Domine, domine clementissime.

Non dubito superiorum dierum mutatione, quae in principatu Transiluaniae accidit, animum sacrae caesareae regiaeque Maiestatis vestrae non leviter offensum esse, et alios quoque sinistre de his rebus edoctos non satis dextre iudicare. Verum si Maiestas vestra caesarea benigne in mentem revocaverit, quo proposito, quove consilio in Transilvaniam venerim (quod ante meum adventum Maiestati vestrae caesareae. per literas significaveram) spero Maiestatem vestram caesaream longe beni[illegible] rebus provinciae judicat[illegible]

[illegible]

consensu, et spontanea serenissimi fratris mei voluntate promptissima in me regnicolarum studia cernerem, animadverterem praeterea regnicolas erga Majestatem vestram caesaream non satis affectos esse, et quod ex familia mea a compluribus jam annis principes provinciae prodiissent, qui belli, pacisque tempore summa cum laude provinciam administrarunt, ne inter tot pericula constitutae patriae deesse viderer, malui ipse postulante patria, et consentiente serenissimo fratre meo principatum suscipere. Hoc ipsum superioribus quoque literis Maiestati vestrae sacrae scripsi, ad quas nullum hactenus responsum mihi datum. Interea oratores publici ad vestram Maiestatem caesaream missi affuerunt, ex quibus cognovi alienum, et nonnihil commotum in me vestrae Maiestatis sacrae animum per magnificum d. Bartholomeum Pecz, oratoribus nostris significatum, quam sacrae Majestatis vestrae caesareae indignationem ex quibus causis sustineam equidem non video, praesertim quia nondum de mea erga Majestatem vestram affectione et inseruiendi studio cognoverit. Quo nomine Majestatem vestram caesaream humiliter petendam duxi, ut quo animo erga me et provinciam sit affecta, benigne me certiorem reddat, mecumque benignitate potius, quam aliis remediis clementer experiri velit. De me vero sacra caesarea regiaque Majestas vestra persuasum habeat eo me esse animo, ut ad inserviendi Maiestati vestrae caesareae studium promptam semper et paratam voluntatem sim declaraturus. Servet deus sacram regiamque Maiestatem vestram diu feliciterque imperantem. Datum Claudiopoli die 23. Maij, Anno Domini 1599.

Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestati vestrae

servitor humillimus
Andreas Cardinalis Bathoreus
princeps Transiluaniae m p.
Jo: Jacobinus m p.

Külczim: Sacratissimae Romanorum Imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque etc. Regiae Maiestati etc domino, d clementissimo.

(Eredetije a bécsi ca. titk. ltárban).

A császárnak erre adott válasza így hangzik:

Rudolphus, etc.

Accepimus alteras Rmae Paternitatis V. litteras vigesima tertia die Maij datas per peculiarem cursorem ad nos missas, quae cum eiusdem fere sententiae sint, cuius priores fuerunt, responsum quod ad illas missimus, etiam ad has posteriores explicandae menti nostrae conuenire existimamus. Quale vero id fuerit, si forte interciderit eius exemplum his addimus. Prout itaque animum nobis ipsa suum latius ad illas nostras aperuerit, quod in rem cum nostrae tum vicinarum ditionum videbitur, pro perpetuo nostro in universam rempublicam christianam studio, quemadmodum nos sanguinemque nostrum deceat statuemus. Datum Pragae 15 Junii anno 1599.

Cardinali Bathoreo responsum.

(Fogalmazv. a bécsi cs. és k. levéltárban)

XLV.

1599. máj. 27.

Báthory Endre a Kolozsvárott tartott értekezletből lépést tesz a török hatóságoknál, hogy szüntessék meg az ellenségeskedést.

a)

Nagyságos passa, adjon isten nagyságodnak minden dolgaiban kivánsága szerént való jókat.

Az mint ezelőtt való időkben megirtam vala nagyságodnak, hogy főemberemet küldöm nagyságodhoz az békesség végett. Azért országomval egyet értvén egyenlő akaratból küldtük nagyságodhoz az mi főemberünköt Óvári Istvánt tanulságval, kiről minden dolgokról nagyságodnak izentünk, higyje meg nagyságod szovát. Akarjuk azért nagyságodnak ezt is értésére adni, mihelyen ez országban érkeztem, az hatalmas császárt is megtaláltam ezen dolog felől. Azért ő hatalmasságához is fő országunkbeli követeiket elbocsáttuk. Reménylvén, hogy ő hatalmasságától az békesség végett jó válaszunk leszen, ki úgy leszen meg, hogy hatalmasságod is legyen jó törekedő hatalmas császárnál kiért nagyságo

és minden végházainkba megh attuk, hogy csendességbe legyenek. Az mi birodalmunkat peniglen tatár és egyebek pusztitják, raboljják. Nagyságodat kérjük, irjon az hatalmas tatárhámnak ne hagyja, hanemi óalmazza inkább vitézitül az mi birodalmunkat, hogy immár az kiknek másuá volt szivek, és erre vontuk, ne idegenkedjenek meg, hogy másfelé ismég ne terüljenek. Éltesse isten nagyságodat sokáig jó egészségben. Datum Claudiopoli die 27 Maij. Anno domini 1599.

Nagyságodnak jó akaró barátja [1])
Báthory András
erdéli fejedelem.

Külczim: Illustri magnifico domino Mehmet Passae potentissimi imperatorio Turcarum zerdario, vezerio et consiliario etc. nobis observandissimo.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hungarica).

b)

Illustris magnifice domine amice, vicine observandissime Adjon isten nagyságodnak jó egészséget és minden dolgaiba kivánsága szerént való jókat.

Irtam vala nagyságodnak ezelőtt, hogy a békességtől idegen nem volnék, hanem kévánnám annak véghezvitelit, kiért az fényes portát megtalálnám fő követim által. Azért hogy az kétséges ne legyen, abban valóságosképen elindúltatván fő nemzetes országunkbeli követinket az portára, immár elbocsáttuk az hatalmas császárhoz és vezérekhez. Im mostan azonképen bocsáttam fő emberemet Óvári Istvánt nagságodhoz, és Nándorfejérvárra a passához és az hatalmas tatár hámhoz tanulsággal, kitől nagyságodnak is ezen békesség dolgáról izentünk. nagyságod higyje meg szavát. Kérjük nagyságodat, nagyságod is jó törekedésével és jó akaratjával legyen azon, hogy az sok háborúság leszálván, a régi jó csendes állapat helyre állapodhassék és jó szomszédsággal, szeretettel és békességgel élhessünk. Jóllehet az békességnek jó indulatja alatt, holott mi az mi alattunk való végbelieknek csendességet és veszteg

[1]) A fejedelem irása.

lételt hattunk vala és alattunk valókat az békesség vételre vöttük és hoztuk vala, értvén országunkbeliek és mire vélni nem tudván, hogy az hatalmas tatár hám vitézi, és nekik egyebek határunkba jövén rablást pusztitást töttek, ki nem békességnek jele, gondolatjokba idegen vélekedésbe voltak: de hogy ezeknek szívök, kiket immár az békességre forditottam ne idegenedjék, és ne fordúljon ennél is inkább idegen gondolatra, azon is kérem nagyságodat, hogy nagyságod alatta valóknak hagyja meg, és írjon az hatalmas tatár hámnak, hogy efféle kártételtől és indulatoktól megcsendesitvén alatta valóit szünjenek meg. Im mi is meghagyjuk az mi alattunk valóknak, végbelieknek, hogy ne adjanak semmire okot efféle háborúságra, hanem csendességbe legyenek, kit mi is nagyságodtól háladatoson veszünk. Tartsa meg isten nagyságodat jó egészségbe sok esztendeig bódogúl. Datum Claudiopoli die 27 Maij. Anno Domini 1599.

Nagyságodnak jó akaró barátja [1])
Batthori András
Erelÿ *(igy)* fejedelem.

Külczím: Az nagyságos Alÿ passának, tömösvári beglerbégnek, és az hatalmas császárnak hadakozó tanácsának etc. nekönk jo szomszéd barátunknak adassék.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XLVI.

1599. máj. 31.

A nagybányai biró jelentése Székely Mihálynak, a kolosvári értekezletről.

Spectabilis ac magnifice domine domine semper gratiose. Servitiorum meorum paratissimam atque deditissimam commendationem. Az úristentől kévánok nagyságodnak mindenekben nagyságod kévánsága szerint való sok jókat és jó szerencsés egységes életet. Nagyságodnak ezt kelleték értisére adnom, hogy az miképen tudására adtam ez előtt is

[1]) A fejedelem irása.

nagyságodnak, hogy Erdély felé vadnak bizonyos emberim, az ott benn való hireknek és állapatnak is dolga felől kik szorgalmatosan értekeznek és túdakoznak, melyek közől most egy jútott haza, csak szinte ez estve későn jútott haza, mely vagyon egy egísz holnapja, hogy ott benn nagy szorgalmatossággal forgódott, az minemő híreket azért hozott, akarám nagyságodnak értésére adni.

1. Ezt bizonynyal mondja, hogy ez itszaka Huszt felé két száz székelyek mentenek által az havasokon, kik oda lóterhekben vittenek lövő szerszámokat port és golyóbist, az okát azt mondja, hogy az az híre, hogy az okájért viszik oda, hogy az tatár mostan is az havasokon által ugyan azon úton akarnának kijönni, az melyen először kijöttenek vala.

2. Azt mondja, hogy azokat az székelyeket Máramarosban három ezerre akarják tölteni s azt akarják, hogy ott az hegyek közt legyenek táborban, s ott az útakat őrizzék az tatár ellen.

3. Ravazdy Györgyöt és Haller Gábort bocsájtotta most ismét az ország, Mihály vajdához küldötte.

4. Bochkay Istvánt az cancellariussal Napradi Demeterrel együtt most újabban ismét az ország urunkhoz császárhoz ő felségéhez választotta s bocsájtotta s immár útban is vadnak kik ő felségéhez igen szép ajándékokkal mennek.

5. Erdélyben ismét gyűlis Szent Péter napjára líszen, akkor válik aztán el ha urunk ő felsége császár mellé állanak-i, avagy az török mellé lésznek, de addig egyfelé sem igyekeznek semmit cselekedni.

6. Az országnak egy része, mely az alsó rend, akarna az török mellé hajlani, de az urak és felső rendek nem akarják.

7. Somlyóra is népet bocsájtottak, és lövő szerszámokat is hoztak, s több helyekre is az vígekben, okát mondják hogy Szilágyságot s Thasnád vidékit filtik, az ide ki való tatároknak reájok dűlisétől. Mostan ezeknél egyebet nagyságodnak nem irhatok.

In reliquo eundem spectabilem ac magnificam dominationem vestram diutissime foelicissimeque et

lere ex animo desidero. Datae in Civitate Nagy-Bánya, 31. die Maij, Anni 1599.

Spectabilis ac magnificae dominationis vestrae

servitor deditissimus
Stephanus Bozo judex
civitatis Nagy-Bánya mp.

Külczím: Spectabili ac magnifico domino, domino Michaeli Zekely de Kövend, libero baroni in Ormosd et Krappina, partium regni Hungariae Cis-Tibiscanarum praefecto, arcisque et praesidii Zathmariensis sacrae caesareae regiaeque majestatis capitaneo supremo etc. Domino semper gratioso.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XLVII.

1599. jún. 5.

Bocskay jelentése a biztosoknak, küldetéséről.

Illustris et magnifici domini amici observandissimi, servitiorum paratissimam commendationem.

Juxta tractatum Tyrnaviae ex mandato sacrae caesareae Majestatis domini nostri clementissimi cum illustri ac magnifica dominatione vestra habitum nulla interposita mora in Transilvaniam ad referendam legationem nostram profecti, omnia quaecunque referenda fuerunt syncere retulimus. Nunc id tantum illustri ac magnificis dominationibus vestris significandum duxi, me vicissim ex Transilvania egressum, secunda hujus mensis die huc pervenisse, et adventum etiam domini episcopi omni momento expectare, qui simulatque advenerit, una iterum ad Majestatem suam caesaream Pragam ituri sumus. Vbi ea, quae in Transilvania ultro citroque tractata sunt majestati suae, atque illustri ac magnificis dominationibus vestris significaturi coram sumus. De praesenti rerum Transilvanicarum statu aliud scribendum non habeo, quam quod novus princeps, copias quas in [illegible] tuit, prope Colosuarum in castris habet, [illegible] cum consiliariis et aliis quibusdam [illegible]

dus vero in arce Wechÿ cum suis manet. Deus illustrem ac magnificas dominationes vestras servet diu feliciter incolumes. Datum ex arce Zentiob die V. Junÿ 1599.

Illustris ac magnificarum dominationum vestrarum.

Servitor paratissimus
Stephanus Bochkaÿ mpr.

Külczím: Illustri ac magnificis dominis Bartholomeo Peszen, sacrae caesareae regiaeque majestatis bellici consilii praesidenti ac Joanni Baruitio ejusdem majestatis caesareae consiliario ac intimo secretario etc. Dominis amicis nostris observandis.

Cito—Cito—Cito Pragae.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XLVIII.

1599. jún. 7.

A kolosvári országgyűlés határozatai.

Nos Andreas diuina miseratione Romanae Ecclesiae Cardinalis Bathoraeus, Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae transalpinae princeps, partium regni Hungariae dominus Siculorum (Comes) et episcopatus Varmiensis perpetuus administrator etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis. Quod fideles nostri spectabiles et magnifici domini ac egregij nobiles, uniuersi status et ordines trium nationum regni nostri Transilvaniae, in castrensi eorum congregacione feria secunda proxima post dominicam Trinitatis, id est ad 7 diem Junii. Anno Domini 1599. in ciuitate nostra Colosvariensi ex edicto nostro habita, una existentes exhibuerunt et praesentaverunt nobis quosdam infrascriptos articulos in eadem congregatione paribus ipsorum votis, et unanimi consensu conclusos: supplicantes nobis humilime, ut nos eosdem articulos ac omnia et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, nostrumque illis consensum praebentes clementer acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi observare, quam per alios quospiam,

ubique in ditione nostra firmiter observari fecere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transilvaniae in castrensi earum congregatione, feria secunda proxima post dominicam Trinitatis hoc est septimo die Junii Anno MDXCIX. in civitate Colosvariensi habita conclusi:

(1) Az országnak mostani állapotja mivel hogy oly motusokban forog, kikhez képest szükség és kivántatik hogy rationes cogendae pecuniae, mely tam belli quam pacis tempore nervus est rerum gerendarum, oly intentusok legyünk hogy az miatt se felségednek se az hazának meg ne fogyatkozzunk: végeztük országúl hogy minden öt ember két két forintot fizessen; ebben peniglen exemptusok ezek legyenek: az kiknek az urok erszényekből fizetnek. Azon kivűl akármi rendbeli szabados legyen, mind biráikkal egyetemben egyenlőképen fizessenek, az falus birón kivűl, miérthogy annak legyen gondviselése az pénz felszedésére, és az exactor kezében vigye, és az ispánok szorgalmatos jó gondviseléssel felrendeljék, ugy hogy ez jelen való juniusnak 27 napjára, az az szent János nap után való vasárnapra beszolgáltassák, melyet ha akkorra be nem szolgáltatnak, az ispánok tartozzanak kimenni és megdúlni. Ebben peniglen igírík magokat egyenlő tereh viselésére az mi székely uraink és atyánkfiai, azonképpen a szászság. Noha az magyarországi uraink és atyánkfiai köztünk nincsenek, de azt kévánjuk hogy azokkal is felséged egyenlő terhet viseltessen velünk. De könyörgünk felségednek mint kegyelmes urunknak, hogy ennek utána te felséged efféle szokatlan terehviselésre ne erőltessen bennünket. Azaz hogy ezt ugy kell érteni: hogy az viceispán főszolgabirákkal minden falut eljárván, egy faluban mennyi ember vagyon és akár mennyi része legyen számlálja fel, és az ötöd szám szerént czédulát adván az falusbirónak, de csak két pénzzel tartozzék az czédulától, mind az egész ne légyen különözés, hanem részre legyen. Az falusbiró igazán felvétvén és kiki az ő értéke szerént fizessen. Ha peniglen valamely faluban az ötönak valami emberek, *tehát* azokon negyve

gyenek, de azt is az falusbiró intézése szerént vegye fel. Könyörgünk azon felségednek hogy ezt az felvetett pénzt te felséged forditsa gyalogok megfogadására az ötödnép helyett.

(2) Végeztük azt is, hogy az fő embereknek relictájok zsoldosok felett, jószágok quantitása szerént, személyekről tartozzanak elegendő szolgát tartani, minden száz-száz jobbágyokról két két lovagot tartani és az vármegye zászlója alá állatni, két száz forint tereh büntetés alatt, tizenötöd napra.

(3) Végeztük azt is kegyelmes uram, hogy valamely főember vagy közrend nemes ember gyermekét vagy felséged udvarában avagy valamely főember háta megé szerzi, a végre hogy ő maga otthon maradhasson az hadból, jószága vesztése alatt tartozzék maga személyében eljőni az vármegye zászló alá. Azonképen director, assessorok, procatorok, kamaraispánot, harminczadosok, keritett mező városban is az kik jószágok birnak, jószágok vesztése alatt. Azonképpen dézmások is az vármegye zászlója alá tartozzanak. Azonképpen levéllel vagy ő felsége avagy azelőtt való fejedelmünk valakinek hadban ménéstől való szabadságot adott volna, azoknak ereje ne legyen, hanem ez mostani szükségnek idején velünk egyenlő terhet viseljenek.

(4) Könyörgünk ezen is felségednek, hogy az felséged jószága is, ugymint Fogarasföldе és egyéb, akármely helyen valók is, ebben az fizetésben s mind az felülésben immunisok ne lehessenek. Azonképpen minthogy az felséged jószága egyenlő terhet visel az fizetésben, az urak jószága is, senki ebből szabados ne lehessen.

(5) Végeztük ezt is országúl, hogy mind nemes rendnek és az paraszt rendnek, azonképen az veres darabontoknak az ispánok meghirdettessék hogy oly készen legyenek, hogy ha mikor az utolsó szükségre kelletnek, fegyverekkel készen lehessenek vagy rész szerént avagy mindenestől fogva, amint az idő kivánja hazánk oltalmára. Ez az mod penig (a *Haner által vett másolatban:* és ez mod szerént) mind a székely atyánkfiai és szász uraimmal együtt. Minthogy penig az Aranyosföldi nemes népnek értjük, hogy az faluban sok lakójok vadnak, hogy azok is az terehviseléstől immunisok ne legyenek: tetszett hogy azokat is az felül megirt mód szerént

az két forint fizetésre reá kényszeritsék és exigálják rajtok az királybirák.

Nos igitur praemissa supplicatione praefatorum fidelium nostrorum regnicolarum trium nationum Regni hujus Transylvaniae clementer exaudita et admissa, praescriptos universos articulos modo praemisso Serenitati nostrae praesentatos, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, eosdem ac omnia singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes nostrumque illis consensum praebentes, acceptavimus approbavimus, ratificavimus et confirmavimus, offerentes nos benevole quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis, et articulis tam nos ipsi observabimus, quam per alios quospiam ubique per ditionem nostram firmiter observari faciemus. Imo acceptamus approbamus ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in Civitate nostra Colosvariensi septima die Junij Anno Dominj 1599.

Andreas Bathoraeus cardinalis
princeps Transylvaniae mp.

(Egykorú másolata dr. Teutsch superintendes úr gyüjteményében Nagy-Szebenben.)

XLIX.

1599. jún. 7.

A kolosvári országgyülés iratai a török hatóságokhoz.

a)

Potentissime Imperator domine domine clementissime.

Hatalmas császár, egy napodat ezerre, és minden dolgaidat tegye az úr isten jó szerencséssé. Hatalmasságod böcsületes csauzza Mwztafa csauz, fényes portájáról ide mihozzánk elérkezett, szépen kegyesen, és kegyelmesen iratott levelével és izenetivel. Megértvén azért és meghallgatván alázatoson mindeneket Muztafa csauztól, nagy örömünk lött hatalmasságodnak hozzánk való kegyelmességén. Az mint peneg hatalmasságod parancsolja, hogy sietsuk az hatalmasságod fényes

ványságink legyenek az békességnek módjába, hatalmasságodnak megjelentsük. Minek előtte Muztafa csauz ide mi hozzánk jutott volna, teljes tanulsággal követinket elkészitettük, el is mozditottuk vala. Azért immár mind követinket és Muztafa csauzt is az hatalmasságod parancsolatja szerént sietségvel hatalmasságodhoz elbocsáttuk. Könyörgünk hatalmasságodnak, követink által való könyörgesinket és kivánságunkat vegye kegyelmes szeme eleibe, és az hatalmasságod fő csauzzától izent követséginket is higyje meg minden rendiben. Semmit olyat nem kévánunk hatalmasságodtól, kit igen könnyen és jó kedvvel meg nem adhat hatalmasságod. Kiért hatalmasságodnak mindenkor való hűségünket ajánljuk. Éltesse Isten hatalmasságodat sokáig. Datum Albae Juliae die 7. Junij. Anno Domini 1599.

Hatalmasságodnak híve
Báthory András, erdéli
fejedelem etc.

Külczím: Potentissimo et invictissimo Caesari, Zulthan Mehmet Cham, magno Imperatori Muzulmanorum etc. Domino domino mihi clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Nagyságos uram, és jó akaró uram barátom. Nagyságodnak adjon isten minden dolgaiban jó szerencséket.

Az hatalmas császár fő csauzza Muztafa csauz meghozá az ő hatalmassága kegyelmesen irt levelét, és az nagyságod levelét is, az mellett nagyságodnak becsületesen és szeretettel való izenetit. Adja isten, hogy nagyságodnak megszolgálhassam hozzám való jó kedvét, jó akaratját. Az mint az hatalmas császár parancsolja és nagyságod kévánja is, hogy hamarsággal követinket bocsássuk az fényes portára, kik által megjelentsük az békességnek módját miképen kévánjuk. Minek előtte azért Muztafa csauz ide mihozzánk jutott volna, az előtt immár követinket elkészitettük vala, sőt el is mozditottuk vala teljes tanulsággal. Nem késleltük azért Muztafa csaust vele egyetembe követinket is elbocsáttuk. Noha en

idővel ezen békesség dolgáról irtunk vala az tatár hámnak, az vézérnek Mehmet passának és az temesvári basának, veszszük eszünkbe hogy az portának értésére is adták volt, sőt az temesvári basával végezésünk is volt, hogy ez idő alatt mind az két felől az vitézek csendességbe legyenek, kiről az temesvári basának hütlevele is vagyon nálunk, mi ahhoz tartván magunkat. Az temesvári passa tatárral együtt nagy haddal tartományunkra ütött, nagy földünket elpusztitotta, népét, lábas marháját elvitte, levágta, ezt cselekedte az békességnek színe alatt. Az nagyságod jó itéleti legyen, ha az hatalmas császár jó igéreti ellen ne legyen az dolog. Ez előtt is az jó békesség ilyen cselekedetek miatt bomlott meg. Mi ettől isten segitségével megoltalmazhattuk volna magunkat, ha az temesvári basa hütihez és végezéséhez nem tartottuk volna magunkat. De hogy az hatalmas császár és nagyságod az én jó akaratomba megnyugodjék, ezzel nem idegenedem el, az elkezdett dolgoktól igazán megtartani akarom. Nagyságodat kérem azokban az dolgokban, melyekvel követinket az hatalmas császárhoz és nagyságodhoz bocsáttuk, legyen jó törekedő, kiért nagyságodnak háladatlanok nem akarunk lenni. Nagyságodnak az hatalmas császár jámbor fő emberétől Muztafa csauztól szóval is izentünk minden dolgokról. Minden kévánságunkat elsőben is meghagytuk követinknek, nagyságodnak adják tudtára. Éltesse Isten nagyságodat. Datum Claudiopoli, die 7. Junij. Anno Domini 1599.

Nagyságodnak jó akaró barátja
Báthory András erdélyi
fejedelem.

Külczím: Illustrissimo Domino Ibrahim Bassae suppremo Wezirio et Zerdaro potentissimi imperatoris Turcharum etc. Domini mihi observandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

I.

1599. jún. 26.

Mihály vajda és bojárjai hitlevele.

a)

Én Mihály vajda, Havaselföldének ura, és az felséges erdélyi, moldovai, havasrlföldi etc. fejedelemnek híve és tanácsa, adom tudtára mindeneknek, hogy ennekelőtte az míg az erdélyi fejedelemséget Sigmond fejedelem birta és a mely hűséggel, igazsággal, engedelmességgel magamot ű felségének kötöttem volt, azon hűséggel, igazsággal, engedelmességgel kötöm magamot ez mostani istentől rendeltetett erdélyi, moldovai, havaselföldi etc. fejedelemnek, Báthory Andrásnak ű felségének; melynek nagyobb meghitelére és erősségére hitömmel bizonyitottam ű felségének ilyen meghitt hivei előtt, tudni illik az nagyságos Ravazdy György uram, ű felsége tanácsa előtt és az nemzetes és nevezetes vitézlő Vitéz Miklós uram, Torda vármegyének főispánya előtt, és hitömnek folyási igy következnek: én havaselföldi Mihály vajda, esküszöm az élő istenre, ki az atya, fiu és szentlélek egy bizonyos isten, hogy az minemű hűséggel, igazsággal, engedelmességgel voltam az feljűl megmondott Sigmond fejedelemnek, azon hűséggel, igazsággal és engedelmességgel leszek ű felségének is ez mostani fejedelmünknek Báthory Andrásnak, sőt valamit kárára, ártalmára való dolgokat értek, vagy hallok, értésére adom ű felségének, barátinak barátja és ellenséginek ellensége leszek. Annakfölötte Sigmond fejedelem idejében való contractusokat mind hadakozásban és minden részében megtartom. Isten engemet úgy segéljen. Melynek nagyobb bizonságára adtam az én hitlevelemet, kezem irása alatt, pecsétemmel megerősítvén. Datum in oppido nostro Tergowista vigesima sexta die mensis Junij Anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Michael vaiuoda regni Transalpin, mpr.

(Oláh aláírás) (Sig. impr.)

Joannes Rácz,
secretarius mpr.

(Eredetije — papiron — a bécsi cs. államlevéltárban. Hm-

b)

Mi Sephtinia Havaselföldének fő püspökje, Vornik Demeter, Ban Mihalche, Logoffeth Thodozia, Mirizlaw Logoffeth, Ban Kalota, Radul Kluchÿar, Pręda Poztelnik, Komiz Radul, Ztroÿa Stolnik, Viztier Andronÿ, Armas Zawa, es Poharnok Serban, az havaselföldi Mihály vajda ő nagysága boëri, és esküdt tanácsi, Leka Aga, és Viztier Pana, adjuk emlékezetre mindeneknek, hogy amiképen az mi kegyelmes urunk ő nagysága Mihály vajda Zsigmond fejedelemnek, ki ennek előtte erdélyi fejedelem volt, kinek ő nagysága köteles volt minden hűséggel, engedelmességgel és igazsággal mind mi magunkkal egyetemben országostól: miérthogy penig mostan isten ő szent felsége Báthory Andrást ő felségét rendelte az erdélyi, moldovai, havaselföldi etc. fejedelem, ségre, hogy penig ő nagysága Mihály vajda azt hitével confirmálta, hogy a minemő hűséggel, igazsággal és engedelmességgel Zsigmond fejedelemnek volt, azért ő felségének is mostani Istentől rendeltetett Erdélynek, Moldovának, Havaselföldének etc. fejedelmének, ő felségének Báthory Andrásnak olyan hűséggel, igazsággal és engedelmességgel akar lenni. Azért mi is látván az ő nagysága jóra való indulatját mi is ő nagyságával együtt, ugyanazon alázatos hűséggel igazsággal, engedelmességgel leszünk ő felségének Báthory Andrásnak országostól a mint Zsigmond fejedelemnek voltunk. Sőt valami dolgokat hallunk, vagy penig értünk vagy jót vagy gonoszt, értésére adjuk ő felségének, barátinak baráti, ellenségének ellenségi leszünk; csak hogy ő felsége is urunkot ő nagyságát, Mihály vajdát, és szerelmes fiát Petrasko vajdát ő nagyságát, mind penig az ő maradékit és minket is országostól, abban az contractusban megtartson, a mint Zsigmond fejedelem idejében volt; mi penig az feljűl megírt dolgokat minden czikkelyében megtartjuk, Isten minket úgy segíljen, és teljes szent-háromság; mely dolognak nagyobb erősségére és m ket kezünk írása alatt,

Tergowiste, vigesima sexta die mensis Junij, anno millesimo, quingentesimo, nonagesimo nono.

Tizenöt, papírba nyomott pecséttel. Ugyanannyi aláírással. Az aláírások mind cyrill-betűkkel irvák.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LI.

1599. júl. 3.

Báthory Endre fejedelem követküldése a tatár khánhoz.

Istentől hatalmasságodnak minden jót kévánok. Itt volt nálam az hatalmasságod követe Balchi Bas Mehmet aga, kitől megértettem az hatalmasságod izenetit és leveleit is elvöttem. Én is viszontak hatalmasságodhoz vissza bocsátván az Hatalmasságod követét, vele egyetemben fő követemet Torma Kristófot et együtt Óvári Istvánt küldtem hatalmasságodhoz izenetemmel, és levelemmel. Hiszem, hogy hatalmasságodnak mind levelemet megadják, mind izenetemet megjelentik, hatalmasságod higyje meg szavokat. Tartsa meg Isten hatalmasságodat. Datum Claudiopoli, die 3. Julij Anno domini 1599.

Hatalmasságodnak jó akaró atyjafia barátja,
Bátori András erdélyi fejedelem

Külczím: Az hatalmas tatár hamnak, nekem jó akaró uramnak, barátomnak.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LII.

1599. júl. 3-án.

Ifju János eljegyzése a moldvai vajda leányával.

a)

Andreas cardinalis Bathoreus Transylvaniae princeps etc. etc.

Adjuk mindenkinek értésére, az mi végezésünk ő nagyságával Jeremiás moldovai vajdával, hogy mi az ő n sága leányát kértük házastársúl az mi atyánkfiának Iffiw

ilyen conditiot vetvén az dologba, hogy ha mi vagy az mi atyánkfia megváltoztatná és el nem akarná ez utáni hagyott üdőn venni házastársúl, én húsz ezer arany kötésen maradjak ő nagyságának, az öcsém peneg tizen; melynek megerősitésére adtam az én levelemet pecsétemmel és kezem irásával ez dolognak véghez vitelét tisztességünkre fogadván betölteni, melyért győrőt is küldtük ő nagyságának, hogy bizonyosb lehessen ő nagysága ez dologba. Claudiopoli 3. Julij 1599.

Andreas princeps Transylvaniae m. p.

Egészen a fejedelem sajátkezű irása, a fejedelem gyürüs pecsétével.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Én Iffiu János Mihályffy adom mindeneknek tudtára, hogy valamit ő felsége és ő nagysága az erdélyi fejedelem és moldovai nagyságos Jeremiás vajda az én, ő nagysága leánya elvételele felől végeznek, concludálnak, azt igazán és jámborúl tiz ezer arany kötés alatt megtartom minden rendébe, melynek nagyobb eréért *(így)* adtam ezt az én levelemet kezem irásával és pecsétemmel. Claudiopoli 3. July Anno 1599.

Joannes Iffiw m. pr.

A bécsi cs. tikt. ltárban. Hung.

LIII.

Rudolf leiratai Mihály vajdához, ennek megnyerése ügyében.

a)

1599. júl. 8.

Rudolphus etc.

Illustris. Quae nobis per legatum vestrum exponi curastis, ea diligenti ipsius sermone recte intelleximus. **Ad ea quod de animi nostri sententia responderimus, ab**
telligetis. Benigne autem vos hortamur, ut
tiam, quam laudabiliter hactenus oste
nuetis ac de gratia nostra, quam

quam dubitetis, quin omnem potius vobis liberalitatem protectionemque promittatis. Datum Pragae. 8. Julij Ao. 1599.

Valacho responsum.

(Fogalm. a bécsi cs. és k. áll. levéltárban).

b)

1599. júl. 23.

Rudolphus etc.

Illustris. Intelleximus libenter quae nobis nunciari per Petrum Armenum curastis. Per quem quid vobis de animi nostri sententia responsum cupiamus, ex eodem vicissim intelligetis. Laudamus insignem vestrum, quem constanter continuatis, in christianitatem zelum et praeclaram erga nos fidei devotionem, quibus hoc meremini vt beneficentia vos nostra ac protectio nunquam deserant, sed magis sese magisque ostendant. Quod futurum certo credite, deque nobis omnia sperate. Datum Pragae 23. Julii anno 1599.

Valacho responsum.

(Fogalmazvány a bécsi cs. áll. levéltárban).

LIV.

1599. júl. 23.

Rudolf császár és királynak az erdélyiekhez intézett felhivásai.

a)

Rudolphus etc.

Reverendis, spectabilibus magnificis, strenuis, honorabilibus, egregiis, prudentibus et circumspectis nobilibus statibus atque ordinibus Transilvaniae dilectis etc.

In repentina ista rerum Transilvanicarum conversione, cum non paucos esse existimamus, qui coacti et inviti, consiliorumque novorum praecipitatione obruti, etsi aperte sese iis opponere nequeant, dissimulanter juramenti quo nobis obstricti sint religione angantur, cumque nos pro sublimi in quo collocati sumus dignitatis gradu quam maxime eos qui nostrae sese clientelae imperioque jam ant etiam in posterum defendere eorumque saluti.

bis sit consulere benignitatis esse nostrae ducimus, ut omnem modo curam ad ea quae a brevi tempore istic aliorum temeritate, contra expectationem nostram, et citra causam a nobis praebitam mutata sunt, pristinum ac tranquillum in statum opportunis modis restituenda convertamus. Vestrum igitur erit, pro fide quam nobis, pro studio, quod reipublicae christianae debetis, id agere, ut salubribus consilijs locum detis, conatus nostros quos non minus pro vestra, quam pro reliquorum regnorum nostrorum salute divino freti numine suscipimus, viriliter juvetis, Christianis potius quam Turcis adhaereatis, nihilque de nostra liberalitate clementiaque quae nobis et augustae Domui nostrae propria est, et qua regna ditionesque nobis subditae in summa rerum omnium felicitate florent, dubitetis, quisquis enim fidelem sese praesenti occasione praebuerit, et praeclarum sese quemadmodum deceat, gesserit, etiamsi tempori paulo ante cessisset, aut vi aut metu defecisset, ei veniam verbo nostro caesareo ac regio promittimus, imo benigne jam damus, modo ad obedientiam, ac fidem nobis debitam revertatur, seque strenuum ac promptum in nostris suscipiendis partibus ostendat. Ita ut generatim omnes ac speciatim singuli gratiae nostrae ac privilegiorum suorum esse securi queant. Siqui vero sese forte refractarios consilijsque et expeditionibus nostris contrarios praebuerint, in eos vindictam nostram, cui deus uti speramus juris justitiaeque quibus nitimur vindex ope sua vires daturus sit, animadversuram sciatis. Habetis animi nostri sensum, juxta quem quid vobis expediat videritis, aut gratiam nostram aut indignationem prout merueritis experturi.

Datum Pragae 23. Julij, Anno 99.

Szélén: Ordinibus omnibus Transilvaniae.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung).

b)

Rudolphus etc.

Magnificis ac nobilibus ditionis nostrae Transilvaniae fidelibus nobis dilectis etc.

Non dubitamus, qui

conversione, multi ne

duci passi fuerint, et a fide quam nobis debuerunt, defecerint. Postquam igitur ea, quae ad vindicandam authoritatem nostram, jusque nostrum, tum antiquum, tum novum persequendum pertineant suscipere decrevimus, benigne vos clementer hortamur, ut juramenti fideique vestrae quam nobis obstrinxistis, memores, vos deinceps tales praebeatis, qui gratiam clementiamque deintegro nostram insigniter mereamini, quo scilicet non solum defectionem istam repentinam oblivioni tradamus, verum etiam singularia erga vos liberalitatis nostrae documenta, quibuscunque occasionibus damus, in quod ita benigne propendemus, ut de rationibus nobis certis cogitandum ac statuendum ducamus, quibus ornamenta vestra commoditatesque augeantur, quaeque Siculis a nobis benigne cum aliquo aliquorum ex vobis ut videri possit detrimento concedantur illis cumulatius alijs in rebus compensentur. Ut igitur conatus nostros in publicum bonum non minus istarum quam aliarum ditionum nostrarum salutem tendentes, pro virili vestra juvetis, deque benignissima nobis affectione nostra quidvis in posterum promittatis cupimus. Neque enim permissuri sumus ut fidei vos nostrae ullo poenitere tempore queat. Ceterum gratiam nostram caesaream ac regiam vobis et cuique vestrum, prout cujusque merita fuerint, offerimus. Datum Pragae 23. Julij Anno 99.

Szélén: Nobilitati Transilvaniae.

(Ad nobilitatem.)

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

c)

Rudolphus etc.

Egregiis et agilibus universis et singulis trium generum Siculis partium regni nostri Transiluanienſis fidelibus nobis dilectis. Salutem etc.

Quae vos superioribus mensibus necessitas obruerit, etiam invitos, ut a fide nobis debita in aliorum potestatem concederetis facile agnoscimus. Quamobrem benignitatis nostrae clementiaeque esse ducimus veniam vobis, si hac que vobis porrigitur occasione ad officium obedientiamque nobis debitam

reditis impertire. Tempus jam est ut fideles vos non solum erga nos, quibus obstricti estis, sed etiam erga deum ipsum, de cujus honore agitur, et erga rempublicam christianam, quae omnium studiis sustentanda, praebeatis, ad clientelam nostram redeatis, deque beneficentia nostra vobis omnem securitatem protectionemque promittatis. Quod ut firmius ac certius faciatis, libertatem vobis antiquam benigne permittimus, et quicquid jam ante privilegiorum habuistis, vobis si fidem vestram ac strenuitatem nobis in his, quas pro salute vestra suscipimus expeditionibus probitatis, integrum esse volumus et confirmamus. Gratiam porro nostram erga vos et quemque vestrum pro cujusque meritis ostensuri. Datum Pragae 23. Julij Anno 99.

Szélén: Ad Siculos.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

d)

Rudolphus etc.

Egregijs nobis dilectis fidelibus Saxonibus Transilvaniae populis etc. (prudentibus et circumspectis magistris civium judicibus et juratis, caeterisque civibus et senioribus ac universitati Saxonum nostrorum septem et duarum sedium Saxonicalium ac Brassoviensibus et Bistricensibus Terraeque Barcha salutem etc.)

Etsi forte vestrum aliqui nuper a fide, quam nobis debent, ac jure jurando obstrinxerunt, in repentina illa rerum Transilvanicarum mutatione, quae nuper accidit, coacte et invite defecerint, minime tamen dubitamus, quin jurisjurandi nobis praestiti, et originis, quam e Germanis ducitis, et clementiae quae Augustae Domui nostrae propria est, memores, quid Deo, quid nobis, quid patriae debeatis pie cogitetis. Quicquid igitur a vobis in ea temporum iniuria ac necessitate, contra nos commissum videri possit, benigne clementerque si ad officium fidelitatemque redieritis, ita ignoscimus et condonamus, ut privilegijs vestris et commoditatibus vos gaudere ac frui, tanquam nihil a vobis peccatum fuerit, [illegible] omnemque benignissimi animi affectionem vobis [illegible] in gravaminibus vestris promittamus. [illegible]

Saxones, id est Germanos fidelesque subditos praebere. Nobis id in primis gratum, vobisque dignum ac gloriosum futurum.

Datum Pragae 23. Julij Anno 99.

Szélén: Ad Saxones.

(Fogalmazvány a bécsi cs. ltárban. Hung.)

LV.

1599. aug. 22.

Rudolf nem oldja fel Bocskayt a hűségeskü alól.

Sacra caesarea ac regia Maiestas dominus noster clementissimus. Intellectis ijs quae dominus Stephanus Bochkaÿ pro juramenti sacrae caesareae maiestati jam ante ab ipso praestiti religione, tum vivo sermone, tum scripto exposuit ac rogavit, benigne respondet. Probari sibi in primis fidei servandae studium, quod ipse dominus Bochkaÿ hoc suo ad sacram Maiestatem suam adventu ostendit. Ut vero ipsum juramenti religione exolvat ac liberet, facile ipsummet videre quantum id principali causae praejudicij allaturum sit. Etsi enim cardinalis Bathoreus literis ad sacram Majestatem suam scriptis observantiam suam ulterius erga sacram caesaream Majestatem suam studiumque in rempublicam christianam sese testaturum jam antea promiserit, nihil tamen hactenus ad litteras sacrae majestatis suae quibus benigne responderat allatum esse, ita ut in dubia eae res exspectatione haereant, nihilque statui certi possit. An autem sibi diutius hic manendum an vero discedendum ducat, sacra Majestas sua ipsi benigne liberum permittit, quae pro solita sua gracia clementem inclinatamque erga ipsum dominum Bochkaium voluntatem gerit. Decretum per imperatorem 12. Augusti anno 99.

Szélén: Decretum pro D. Stephano Bochkay.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LVI.

1599. aug. 14.

Báthory Endre a szerdárnak: a békére ajánlott föltételeket nem fogadhatja el.

Illustrisssime magnifice domine amice observande, salutem et foelicium quorumcumque prosperum successum.

Isten nagyságodnak adjon sok jókat. Muztafa csauz az én követemmel Budai Ferenczczel ide hozzám érkezék, kit Gauai Miklóssal nagyságodhoz küldtem vala az békességnek véghez való menetele felől. Noha Huzain csauz előttök egy nehány nappal ide érkezett vala nagyságodtól jó és kedves válaszszal az mi kévánságunkra, melyek nem mód nélkűl sem ok nélkűl való kévánságok voltak. De hogy Muztafa csauz az nagyságod levelét minekünk megadá, sokval különbözött az Huzain csauz által való választételtől. Jenőt és Lippát az mint kévántuk, hogy az hatalmas császár vissza ne kévánja tőlünk, melyek mostan kezünk között vadnak, nem mód nélkűl sem ok nélkűl kévánjuk: mert mi legyenek okai bőségesen követink által megjelentettük nagyságodnak, sőt ha nem jelentettük volna is, nyilván vagyon nagyságodnál, hogy azokba lakozó kóborlóktól volt mindenkor bántások az mi birodalmunknak. Lehetetlen dolog, ha másképen fordulna az dolog, hogy ez után is állandó lenne az békesség, holott azokban lakozók meg nem tűrhetnék magokat, hogy a mi birodalmunkba ne kabdossanak. Nagyságodba vagyon azért bízodalmunk, mert kezzében vagyon nagyságodnak, ezbeli kévánságunkba meg ne bántódjunk. Nem is kételkedünk peneglen benne. Sőt reménységünk oly vagyon, ha többet kévánnánk is az hatalmas császár és nagyságod hűségünket megböcsülvén többet is adna, reményljük is, hogy ad ő hatalmassága és nagyságod, mert az hatalmas császárnak elég vagyon és mindennek ad és adhat, kik ő hatalmassága hűségéhez tartják magokat. Azért Jenő és Lippa dolgából, tartományával egyetemben kétség nélkűl való jó választ várunk az h[illegible] császártól és nagyságodtól. Havaselfölde [illegible] is az mi nemű válaszunk lőtt

De Budai Ferencz követünk által az mint értjük nagyságod el akarná az mi birodalmunktól szakasztani, noha immár mi velünk mind az ország és Mihály vajda megegyezett, és mi hűségünk alá adta magát, mint az előtt való fejedelmek idejében. Nem tudjuk miképen lehessen másképen, ki az hatalmas császárnak jovára lenne, úgy is értjük, zászlót, zkufot, botot küldött nagyságod Mihály vajdának. Ez dologba is minemű különbség legyen, ítélje meg nagyságod. Mi az mi magunk ajánlása szerént vétket nem teszünk, hanem az hatalmas császár hűségéhez tartjuk magunkat országostól, és az nagyságod kévánsága szerént, minden végházainkban megparancsoltuk, hogy csendességbe legyenek, sőt az szomszédsággal barátságoson éljenek mind addig mig nagyságodtól követiuk által jó válaszunk érkezik. Havaselföldét peneglen Mihály vajdával egyetemben el ne erőködjék tőlünk szakasztani, mert ha különben lenne, és valami háboruság történnék Havaselföldéből, nem mi leszünk okai. Holott mi az hatalmas császár hűségéhez tartjuk magunkat, reménylvén, hogy kévánságunk szerént való válaszunk leszen ő hatalmasságától és nagyságodtól ez dologban is. Az mi az adó dolgát illeti, hogy mostan adót küldjünk vagy adjunk, legyen az nagyságod jó ítéleti, sok időtől fogva hadakozásban vagyon az ország, és most is táborba vagyunk, mindennapi költség és gondviselés vagyon előttünk. Ebben is kérjük nagyságodat, az minemű tanultsággval bocsáttuk nagyságodhoz ez követünket, legyen az szerént való jó válaszunk. Nem is kételkedünk nagyságodnak hozzánk való jó akaratjába, holott mindenek nagyságod kezében vadnak, és nem is nagyok az dolgok. Mi az hűséghez tartjuk magunkat. Datum Albae Juliae, die 14. Augusti Anno Domini 1599.

Nagyságodnak szolgál [1])

Bátthori András erdéli fejedelem. mp.

Külczím: Illustrissimo domino Ibrahim passae, suppremo consiliario zerdario et vezerio potentissimi imperatoris Turcarum etc. domino amico observandissimo.

(Ere letije a bécsi cs. áll. levéltárb. Hung.)

[1]) A fejedelem irása.

LVII.

1599. aug. 22.

Malespina jelentést tesz, hogy a fejedelem hogyan fogadta az első találkozáson.

Prima di esporre al Signore Cardinale Battori il tenor e della mia instruttione, proposi a S. Signoria Illustrissima quello che l'Imperatore hauea richiesto, che segli esponesse a' nome suo, et questo feci perche se io hauessi introdotto la prattica con l'inuito alla congiuntione, non quadraua poi il ricercare la restitutione della Prouincia. Inherendo pero all' ordine die S. Maesta, le riuocai alla memoria tutto il trattato sequito trà Sigismondo et l'Imperatore, et come niuna cosa hauena indotto S. Maesta ad accettar questa Prouincia, se non il beneficio publico, et il priuato di essa Prouincia. A questo mi rispose il Cardinale, che haueua da Cesare tutto il supraditto trattato, sottoscritto di sua mano, et ch'egli non era in colpa, soggiungendo che se si fosse dato fede ad esso, si sarebbe proceduto con piu cautela. Esprobrai poi la forma di procedere tenuta da S. Signoria Illustrissima con Cesare, et descendendo alli indiuidui, le dissi, come mentre egli con missioni et lettere, mostraua di uolersi congiongere con S. Maesta Cesarea, che nell' istesso tempo teneua prattica con Turchi et Tartari, che sollicitaua Michele Vaiuoda di Vallachia ut deficeret ab Imperatore, et à congiongersi col Turco, et che per non lasciar di far cosa che potesse dar disgusto a S. Maesta, occupo Vst; che procio conoscendo la Maesta S. et insieme con lei tutto il mondo, che S. Signoria Illustrissima possedeua con ingiusto titolo la Prouincia, et che non procedeva sinceramente con la Maesta S. la ricercaua à restituirle la detta Prouincia. A questo propositioni mi replico il Cardinale, che haueua proceduto con ogni sincerita con Cesare, et che haueua le copie di tutte le lettere, che me le haurebbe fatte uedere, et dal tenore di esse si haurebbe ueduto che non hà scritto cosa, che non habbi osservato, Ch'era uero, che haueua tenuta neua prattica col Turco, et Tartaro mà non della Christianità, nè di S. Maesta Cesar

astretto a gouernarsi di quella maniera, si come uedeua che anco S. Maesta faceua l'istesso, et che in sin hora non haueua nè accettato Stendardo, nè sotto scritti articoli, ne proceduto tant'oltre, che non rimanga libero; Che se Michele ò altri hauessero hauuto ardire di affirmare ch'esso lo hauesse sollecitato à lasciar l'amicitia di Cesare, si sarebbono discostati dal uero; anzi che hauendo inteso da suoi Ambasciatori destinati alla Porta, che li Oratori di esso Michele haueuano accettato lo Stendardo del Turco, haueua subito fatto intender à detto Michele, che se esso non lo mandasse indictro, l'haurebbe riputato per nemico, et gl'haurebbe confiscati li beni, che tiene in quella prouincia. Ch'era ben uero, che hauendo inteso da un Gentilhuomo Raguseo, et da altri, che Michele faceua offerte in Corte Cesarea d'entrare in questa Prouincia, et occuparla in nome di S. Maesta, S. Signoria Illustrissima l' hauea esprobato à Michele, et indottolo à prestar gli juramentum fidelitatis. Che quanto all'occupatione di Ust, non si poteua chiamar occupatione mà ricuperatione, poi che quel luogo insieme con due altri era sua heredità, et patrimonio, et che non era ragioneuole che hauesse hauuto ricorso ad altri per ricuperar quello che spettaua ad esso, non per elettione, mà per successione dè suoi maggiori, Che circa la restitutione non mi uoleua dar altra risposta, se non che nè per ambitione, ne per odio contra Christiani, ò per amore uerso il Turco l'hauea accettata, mà perche d' altra maniera non poteua ricuperar l'honore nè le facoltà, et se S. Serenità quando la ricercaua per la recuperatione del primo, et Cesare quando la ricercaua per la recuperatione del secondo, le hauessero dato sodisfattione, non sarebbono ridotte le cose al termine che sono, et che intorno à questa petitione non uolea passar più oltre, se non che l'Imperatore deue tener per cosa certa et indubitata, che quando anco S. Signora Illustrissima non hauosse accettata la prouincia nientedimeno Sigismondo, et li Popoli non haurebbono permesso che fosse caduta in potere di S. Maesta Cesarea. Jo in questo proposito dissi à S. Signoria Illustrissima come da me, quello che giudicai conuenirsi, mettendole in consideratione le difficoltà, che portano seco tutti li Dominij nuoui, et come questo più d'ogn altro era sottoposto à diuersi accidenti per la natura delli habita-

tori, et per le qualita delle vicini; Mà uedendo che predicauo al deserto, et con dimostrationi di sdegno se ne rideva, passai ad esporle ciò che da S. Cesare haueuo in commissione, et se hò da dire ingenuamente quello che sento, anco in questo hò ritrouato poca sodezza, per che se ben dice ch'è libero, et se ben mostra di non rifiutare di congiongersi con Cristiani, niente dimeno quando si uiene à stringere, sutterfugge hora con dire che intende questa congiuntione quanto à la persona sua, hora si rimette à li Comitij, et hora alli patti con Sigismondo; sutterfugij pieni d' ambiquità et incertezza, et che forsi hanno per oggetto di seruirsi del beneficio del tempo, et d' assicurarsi dalla parte di Cesare, mentre si conferma nel suo Principato; et io sin 'hora non posso far altro giudicio, perche quando sono uenuto alle conditioni, et che ho ricercato à rilasciar alcune piazze à Cesare, almeno per alcun spatio de tempo, adducendo che la varietà degl' accidenti seguiti in questa Prouincia, ricercauano che S. Maesta si assicurasse di questa forma. S. Signoria Illustrissima mostrò alteratione d' animo, dicendomi, che se si hauesse da ricercare simile assicuratione, ad essa toccarebbe più che ad ogn' altro, à ricercarla, et che se fosse quà il suo fratello Sigismondo, egli ne potrebbe render testimonio, soggiungendo, sià come si uoglia. io non hò mancato di fede à Cesare, nè mancarò mai se prometterò qualche cosa. Questo e quello che hoggi hà passato meco il Sig. Cardinale, et perche io giunsi herisera, non hò possuto in questo primo ingresso, nè penetrar più oltre, ne operar cosa alcuna, ma non perdero tempo, et forse come S. Signoria Illustrissima conosca un poco meglio le cose proposte con he sue consequenze, et circonstanze, la negotiatione pigliara miglior piega. Jo desiderarei bene che hauendo S. Signoria Illustrissima (per quanto mi dice) fatto intender à Giorgio Basti, che se S. Maesta Cesarea uuol trattare, ò proporre qualche cosa in materia di congiuntione, haura caro che lo facci, che la Maesta Cesarea seruendosi di questa occasione inuiasse quà un suo, perche con simile assistenza la trattatione passarebbe meglio, et io haurei più lume della mente de S. Maesta, oltreche magis vident oculi, quam oculus. Il Sig. Cardinale hà mandato ad offerire à la Maesta dell' Impera-

tore, che se uuole mandar un suo à uedere la qualita dell' essercito del Turco, S. Signoria Illustrissima lo farà accompagnar in modo che non sarà conosciuto. Dice S. Signoria Illustrissima che essercito è numeroso, mà non bene armato. Che il Cham Signore de Tartari è con l'essercito Turchesco, che à quest hora deue esser uicino à Buda, et che il Cham ritornarà al suo essercito per far qualch' altra impresa, et che sono quasi 20. giorni ch'era partito d' Albagreca, et non d' Andrinopoli, come mi disse il senatore, che S. Signoria Illustrissima mando ad incontrarmi. Non uoglio lasciar per fine di questa mia di dire à V. S. Illustrissima, chel Signore Cardinale uenne meza lega fuori di questa Città ad incontrarmi con molti caualli, et non fù mai possibile, ch' io potessi persuaderlo à non accompagnarmi à casa, usando S. Signoria Illustrissima straordinaria uiolenza meco. etc.

Di Albagiula li XXII. d' Agosto 1599.

Külczím és aláírás nélkül.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hungarica.)

LVIII.

1599. szept. 14.

Báthory István Kakas Istvánt a császárhoz követségbe küldi.

Sacratissima caesarea Maiestas
domine domine clementissime.

Commotiore fortasse fuit sacra caesarea Maiestas Vestra in me voluntate posteaquam me prouinciae Transsÿluanae gubernationem apprehendisse cognouit, tanquam ista res in praeiudicium sacrae caesareae Maiestatis Vestrae in rei publicae christianae detrimentum suscepta uideretur, atqui ego tantum abest, ut dolo malo, malisue artibus quippiam gerere cogitârim, ut etiam nihil uerear fidelitatis, constantiae ac sÿnceritatis meç, testem uel ipsam imperatoriam Maiestatem Vestram appellare, atque iterum nihil mihi dubium sit, omnes meas actiones eo loco apud sacram caesaream Maiestatem Vestram futuras, ut si quam alius leuitate et inconstantia

sis indignationem sibi peperit, eam ego fide mea et in imperatoriam Maiestatem Vestram obseruantia penitus aboleam; in re uero praesenti deum, et rerum mearum prosperum successum appello, me nullo alio consilio, in Transyluaniam venisse, quam ut eas, quas annis superioribus cum fratre meo contraxeramus, inimicitias tolleremus, et ex hostibus amici prodiremus ac fratres; ubi cum ea esset facies Transiluaniae ut si ego recusarem, eius administratio in alium deriuaretur, qui neque suis utilis, neque sacrae Maiestati Vestrae aeque atque ego fidelis et obsequens, quid aliud restabat, quam ut id gererem, quod patriae meę non inhonorum, neque reipublicae christianę damnosum fore iudicabam, tametsi nihil tam a natura mea dissideret, quam rebus nouis studere, ut uel ista ratione apertior mihi campus esset sacrae caesareae Maiestati Vestrę gratificandi, simul atque obsequendi; nisi enim naturam ab inordinatis turbis ciendis longe alienam haberem, haec occasio, quam et in auxilijs dandis, et in conditionibus concedendis oportunissimam Turca offert, erat mihi amplectanda, quae ego omnia publicae pacis studio et erga sacram caesaream Maiestatem Vestram singularis propensionis negligendam putaui; ideo factum est, ut cum superioribus diebus dominus noster, pro paterna sua cura mentem ac uoluntatem suam, in hoc negotio mihi aperuisset, facile adduci me sum passus, ut quod olim per uim ac tyrannidem fuisse factum ordines huius prouinciae queruntur, hoc idem modo studio, atque opera mea, magna omnium uoluntate, magna tranquillitate transigeretur; non certe ullo metu sed solo amore sed singulari quadam animi mei, in inclytam domum Austriacam, propensione, cui quidem ego me, et studia mea, atque officia omnia debere facile fateor, ac promitto; illud unum super est, ut sacra caesarea Maiestas vestra conditiones prouinciae clementer acceptet, quae aut oblatae iam olim ab imperatoria Maiestate Vestra fuerunt, aut certe sunt eius modi, ut ad eas adimplendas sola sacrae caesareae Maiestatis Vestrae uoluntas desideretur; duo sunt igitur, quae ego in

caesarea Maiestate vestra humiliter
alacritate in hoc negotio con
Maiestas Vestra, pari sit

quae pro hac rerum facie nobis sunt, quam maxime necessaria; alterum ut sacra caesarea Maiestas Vestra se suamque ultimam uoluntatem, quam celerrime resoluat, et familiarem meum quam primum expediat, ut in tempore sciamus, quo in loco consistimus, ne cunctatio nobis sit in damno. Atque in his omnibus tractandis, ut sacra caesarea Maiestas Vestra clementer generosum Stephanum Kakas secretarium meum audire eique fidem plenam adhibere dignetur supplico. His me in gratiam sacrae caesareae Maiestatis Vestrae humilime commendo. Datum Albae Juliae die decima quarta Septembris Anno domini 1599.

S. Caesareae M. [1])
Seruitor humilimus
Andreas cardinalis Bathoreus
princeps Transilvaniae mp.

Külczím: Sacratissimae caesareae, regiaeque Maiestati, domino domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hung.)

Jegyzet. Két hónap mulva Kakas köv. válaszszal s útlevéllel bocsáttatik vissza.

a)

»Intellexit sacra caesarea ac regia Maiestas etc. dominus noste. clementissimus, quae sibi cardinalis Bathorei nomine Stephanus Kakas exposuit. Postquam autem alium interea res Transilvanicae statum sortitae sunt, quod ad illa respondeat, sacra Maiestas sua nihil amplius habet, neque est quod longiorem hic ipse Kakas ulterioris responsi expectatione moram trahat. Pilsnae vigesima quinta Novembris, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Jo. Baruitius mp.

(Császári nagy pecsét).

Az irat homlokán máskézzel: Decretum legato Cardinalis Bathorei datum.

(Az eredeti a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hung.)

b)

Passus in Transsilvaniam pro Stephano Kakas

Rudolphus etc. Cum praesentium exhibitor Stephanus Kakas et aula nostra caes. in Univers's etc. Transsylvaniam unde venerat, re-

[1]) Ettől fogva a fejedelem írása.

liberum ubiuis, tutum et securum eidem iter patere cupientes clementer vobis iniungimus, ut praedictum Stephanum Kakas ubique locorum una cum famulis et equis libere et expedite ire, transire et proficisci sinatis, nec ulla ipsum molestia, impedimento vel iniuria afficiatis, quin potius in omnibus ubi necessitas postulauerit, iuuetis. Executori hac in re benignam voluntatem nostram. Pilsnae 29. Novembris anno 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hung.)

LIX.

1599. sept. 23.

a)

Báthory András oct. 18-ára országgyűlést hirdet.

Andreas divina miseratione sacrae romanae ecclesiae cardinalis Bathoreus, Transsyluaniae, Moldauiae, Valachiae Transalpinae princeps, partium regni Hungariae dominus Siculorum comes ac episcopatus Varmiensis perpetuus administrator etc. Prudentibus et circumspectis magistro ciuium regio et sedis iudicibus, caeterisque juratis ciuibus ciuitatis et sedis Cibiniensis. Salutem et gratiam nostram. Noha ennek előtte való levelünkben megparancsoltuk volt, hogy lovagtokat gyalogtokat mingyárást Kolosvárra küldenétek, mindazonáltal bizonyos és fő okok kivánták, hogy Szászsebesnél táborba szállitsuk országunk hadát. Hagyjuk azért és parancsoljuk tÿ néktek hogy minden halogatás nélkül oda az szászsebesi mezőre szállitsátok őket minden okvetetlen. Mivel hogy penig oly dolgaink is occuraltanak, kikről kivántatik hogy országunkbeli hiveinkkel pactaljunk és végezzünk, tanácsinknak akaratjából rendeltünk itt Fejérváratt ez jövendő szent Lukácsnapjára, id est ad decimum octauum diem octobris, generalis gyűlést celebraltatni. Hagyjuk tinéktek és parancsoljuk, hogy polgármester és királybirátokkal egyetemben fő-fő expertus embereket választván, arra az napra és helyre [illegible] ide a gyülésbe, hogy veletek és több [illegible] egyetemben hazánknak jovára [illegible] hessünk. Secus nulla ratione

vigesima tertia Septembris anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Andreas Cardinalis Bathoreus
Princeps Transiluaniae mp.

(A fejedelmi nagy pecsét helye)

Jo. Jacobinus Secretarius mp.

(Eretedije ivrét, szélében nyilt parancsalakban irva, a szász nemz·ti egyetem levéltárában. A a. 1599. nro. 1465.)

b)

Báthory István nota perre meghirja Bocskayt.

1)

Andreas diuina miseratione sanctae Romanae ecclesiae cardinalis Bathoreus, Transiluaniae, Moldauiae, Valaehiae, Transalpinae princeps, partium regni Hungariae dominus, Sicolorum comes, et episcopatus Varmiensis perpetuus administrator. Etc. Fidelibus nostris egregijs et nobilibus Paulo Roncz, Jacobo Bagossy, Joanni Radnothy, Petro Henter, Andreae Thoroczkay, Stephano Désy, Andreae Zerday, Michaeli Almassy, Stephano Berzy, Joanni Tarczalÿ, Emerico et Paulo Zygethy scribis et iuratis notarijs cancellariae nostrae maioris, de curia nostra per nos ad id specialiter transmissis, salutem et gratiam nostram. Exponitur nobis in persona fidelis nostri egregij Joannis de Kiralyfalwa directoris causarum nostrarum fiscalium, quomodo postquam magnificus Stephanus Bochkay de Kismaria ex postrema sua legatione, quam nouissime cum reuerendissimo Demetrio Napragy nunc in arce Gialu degente, ad sacratissimam caesaream regiamque imperatoriam Romanorum Maiestatem suscepisset, in hoc regnum nostrum Transiluaniae redijsset, nos ab eodem Stephano Bochkay postulassemus, ut quemadmodum caeteri consiliarij nostri et alij praefecti, regnique proceres ad fidelitatem nobis et huic regno seruandam sacramento et fide obligati essent, id etiam Stephanus Bochkay qui nec bonorum copiositate, neque dignitate caeteris inferior fuisset, praescriptum fidelitatis praestandae modum sequeretur. Qui Stephanus Bochkay etsi primum ea ratione se nobis excusasset, quod imperatoriae Maiestati recenter dedisset, nec duplicem diversis imperiis fideset; tamen postea maturiori consilio indu

commodiori occasione, mediantibus alijs literis suis si necesse foret in specie exhibendis, in iure iurando in se recepisset, quod ad decimum usque diem mensis Augusti huius anni, a iuramento imperatoriae Maiestati deposito, se se liberaret, ac penes bona iuraque possessionaria sua in hoc regno Transiluaniae habita, studium suum cum fide coniungendo, nobis et patriae operam nauaturam se conferret. Interea tamen sese in suis limitibus continens, nullas practicas, nos et publicum regni statum perturbantes suscitaret. Tamen idem Stephanus Bochkaÿ cautionis suae iuramento firmatae immemor, tantum abest ut in praemissis perstitisset, ut potius potiores bombardarum in arce Geörgenÿ existentium maiores, et minores, pilas, euomentum, cum puluere tormentariorum et globis, hoc regno nostro eduxisset, exportasset, et quo sui placuisset nuti, fecisset, sicque arcem ipsam Geörgenÿ, quam in hoc perturbato rerum discrimine armis et instrumentis bellicis augere magis, quam spoliare debuisset, uacuam reliquisset. Caeterum licet id quoque in praemissa cautione contineretur, quod omnes tam pedestris quam equestris ordinis homines in castris eiusdem Stephani Bochkaÿ constituti, ad fidelitatem nobis, et regno huic seruandam sese obstringerent, ac idem quoque Stephanus Bochkay in aliquibus locis et bonis suis hoc admisisset, postea tamen quęsito alio quodam colore, et praetextu, rationem inijsset ut in reliquis bonis suis, nullus omnino eiusmodi sacramentum praestitisset, sed etiam hodie ab ea fidelitate, nobis et regno praestanda, contra formam praemissae cautionis immunes essent; deinde postquam fines huius regni excessisset, iuxta cautionem suam nobis traditam, nullum relaxationis fidei modum, apud imperatoriam Maiestatem inijsset, verum diligentem potius operam intendisset, quomodo nobis et dominis regnicolis huius regni, nocumentum inferre posset, propterea uellet idem director causarum nostrarum eundem Stephanum Bochkaij ad diętam seu conuentum generalem dominis regnicolis huis regni nostri Transiluaniae et partium sibi subiectarum, ad diem qui sancti Lucae euangelistae memoriae sacer est, hoc est [illegible] diem mensis Octobris, proxime venturi [illegible] celebrandum, iuxta contenta decreti, contra [illegible]

poena periurij et exportationis armorum bellicorum, nec non practicarum ab eo motarum et agitatarum, nota scilicet perpetuae infidelitatis, et amissione capitis omniumque bonorum suorum conuincere, iure admittente. Super quo vobis harum serie committimus et mandamus firmiter, ut acceptis praesentibus statim simul, vel duo vestrum, sub oneribus alias in talibus obseruari solitis erga praefatum Stephanum Bochkay cum praesentibus personaliter accedere, qui si personaliter reperiri poterit eundem ibidem personaliter, alioqui de castro si quod is in comitatu Bijhoriense habere dinoscitur, vel domo habitationis et solitae suae residentiae, aut de bonis et iuribus suis possessionarijs, unde uidelicet praesens ammonitio vestra ad scitum ipsius commode deuenire poterit, ammoneatis eundem ibidem, dicatisque et committatis eidem verbo nostro, ut ipse ad praemissam actionem dicti directoris nostri responsurus, et exinde iudicium et iusticiam recepturus, ad praescriptum conuentum generalem, hic Albae Juliae uti praemissum est, celebrandum personaliter et non per procuratorem suum coram nostra praesentia, et dominis regnicolis comparere debeat et teneatur. Certificantes eundem ibidem, quod siue ipse in praefixo conuentu generali coram nobis, et dominis regnicolis compareat, rationemque praemissorum reddat et sese expurget, siue non, nos tamen et regnicolae id faciemus in praemissis, quod iuris erit ordo. Et post haec vos, seriem huiusmodi ammonitionis, et certificationis vestrae, prout per nos fuerit expedita, nobis terminum ad praedictum fide vestra mediante rescribatis. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Albae Juliae die uigesima tertia mensis Setembris. Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Lecta.

Kívül más írással: Paria literarum euocatoriarum cardinalis Bathorei, ad expositionem directoris.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

2)

Andreas diuina miseratione sanctae romanae ecclesiae cardinalis Bathoreus, Transiluaniae, Moldauiae, Valachiae Transalpinae princeps, partium regni Hungariae dominus Siculorum comes, et episcopatus Warmiensis perpetuus administrator. Etc. Fidelibus nostris egregijs, et nobilibus, Paulo Roncz, Jacobo Bagossÿ, Joanni Radnotÿ, Petro Henter, Andreae Thorozkaÿ, Stephano Désÿ, alteri Andreae Zerdaÿ, Michaeli Almassÿ, Stephano Berzÿ, Joanni Tarczaly, et Emerico Zigethÿ, scribis et iuratis notarijs cancellariae nostrae maioris, de curia nostra ad id specialiter transmissis salutem et gratiam nostram. Exponitur nobis in persona illustris et magnifici domini Stephani Bathory de Somlio fratris nostri charissimi, quomodo in anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo quarto praeterito, circa fesum decollationis sancti Joannis Baptistae, illustris et magnificus quondam dominus Balthasar Bathory de Somlio communis vtriusque noster frater germanus, studio et uoluntate magnifici Stephani Bocskay de Kismaria in ciuitate nostra Coloswariense, in quandam captiuitatem incidisset, vnde paucos post dies in uinculis ad arcem Zamosvywár translatus, instinctu, opera, persuasione, consensu, et consilio eiusdem Stephani Bochkay, circa diem natiuitati Beatae Mariae uirginis dicatum, misere et lacrimabili memoria extinctus fuisset; propterea uellet idem dominus Stephanus Bathory dictum Stephanum Bochkay, tanquam praecipuum captiuationis et necis dicti Balthasaris Bathory autorem, ad diaetam seu conuentum generalem dominis regnicolis huius regni nostri Transiluaniae, et partium sibi subiectarum, ad diem qui sancti Lucae euangelistae memoriae sacer est, hoc est decimum octauum diem mensis Octobris proximi uenturi, hic Albae Juliae celebrandum, euocari facere, eundemque pro detentione et nece dicti domini Balthasaris Bathory in amissione capitis, et omnium bonorum suorum conuinci, iure admittente. Super quo nobis [illegible] committimus, et mandamus firmiter, ut accepti[illegible] statim simul uel

duo uestrum, sub oneribus alias in talibus obseruari solitis, erga praefatum Stephanum Bochkay cum praesentibus personaliter accedere, qui si personaliter reperiri poterit, eundem ibidem personaliter, alioquin de castro si quod is, in comitatu Byhoriense, habere dinoscitur, uel domo habitationis et solitae suae residentiae, aut de bonis et iuribus suis possessionarijs, unde uidelicet praesens ammonitio uestra ad scitum ipsius deuenire poterit, ammoneatis eundem ibidem, dicatisque et committatis eidem verbo nostro, vt ipse ad praemissam actionem dicti domini exponentis, responsurus, et exinde iudicium et iusticiam recepturus, ad praemissum conuentum generalem, hic Albae Juliae, uti praemissum est celebrandum, personaliter, et non per procuratorem suum, coram nostra praesentia comparere debeat, et teneatur. Certificantes eundem ibidem, quod siue ipse in praefixo conuentu generali coram nobis compareat, rationemque praemissorum reddat, et se se expurget siue non, nos tamen id faciemus in premissis, quod iuris erit ordo. Et post haec vos seriem huiusmodi ammonitionis et certificationis vestrae, pro ut per vos fuerit expedita, nobis terminum ad praedictum fide vestra mediante, rescribatis. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum Albe Juliae die vigesima tertia mensis Septembris Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Lecta.

Kívül más kézzel: Paria literarum euocatoriarum cardinalis B[illegible] thorei, ad expositionem Stephani Bathory de Somlio.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. levéltárban. Hungarica.)

LX.

1599. okt. 6.

Rudolf Marino Jánost, titkos megbizatással Mihályhoz küldi.

Rudolphus.

Vaivodae Valachiae.

Illustris. Quae nobis per thesaurarium vestrum significanda curastis, recte intelleximus, ad ea quid respondendum hoc

tempore ac statuendum duxerimus, tum ab eodem, tum a fideli nobis dilecto Joanne Marino aulae nostrae caesareae familiari intelligetis, quibus ut plenam fidem habeati, utque in soptima erga nos et rempublicam christianam voluntate perseveretis et a nobis perpetuam protectionem, quicquid evenerit, expectetis, cupimus, gratiamque nostram vobis benigne offerimus. Datum Pilsnae 6. Octobris 1599.

(Forgalmazv. a bécsi cs. k. áll. levéltárban. Hungar.)

LXI.

1599. okt. 9.

Rudolf császár levele, hogy minő föltételek alatt egyezik ki Endrével.

Rudolphus.

Reuerendissime etc. Intelleximus ex ijs, que nobis Deuotio tua de rebus Transiluanicis misit, ad quas negotium illud conditiones redactum sit. Quas cum accuratius perpendimus, non satis eas menti nostrae quam episcopo sancti Seueri nuncio apostolico aperiendam curaueramus consentaneas depraehendimus; vtut autem sit, postquam suspensionem ille armorum eo modo stipulatus est, etsi priori desiderio nostro satis factum optassemus, tamen ne quod ille gessit reuocare uelle uideamur, utque id auctoritati sedis apostolicae a qua missus est tribuamus, ita assensum nostrum praebemus, vt cardinalis Bathoreus, qui nunquam a nobis laesus aut offensus, sed benignam nostram uarijs occasionibus erga se voluntatem expertus fuit, fidem ac fidelitatem suam sincere testetur, neque in clientelam sese Turcarum dedat, sed oblatum ab ijs vexillum respuens, militares suas copias cum nostris coniungat aut saltem Solnockhum, aliamue ijs in partibus arcem tentet et oppugnet, quo et Valachus auxilia sua non grauate missurus sit. Vt vero cardinalis Bathoreus periculo, quod sibi reuertentibus ex Hungaria copijs Turcicis imminere possit motus, tempestiue rebus suis consulendum et cum Turcis simulatione quadam paciscendum ducat, nobis id placere nequaquam po-

test, a quibus consilijs ille, si nobiscum pacisci uelit omnino abducendus. Nos quidem ne in pactionem cum ipso cardinale descendamus, et iustas et graues haberemus causas, sed cum pontifex maximus adeo nos paterne ac pie hortetur aegre ut id recusemus dignitatis nostrae ratio habeatur, magisque nuncius ipse apostolicus ad nos, quam ad cardinalem respectum offendat, quaeque nobis satisfaciant sincere sibi cordi esse sinat, ac securitatem cautionemque certam in ista rerum Transiluanicarum, quam hactenus experti sumus incertitudine, inconstantiaque praestari curet. Inprimis autem cardinalem a foedere ac clientela Turcarum, quibus nulla fides, nulla pietas, neque erga foederatos suos constantia, serio dehortetur. Si uero cardinalis interea uim a Turcis aut iniuriam inferri contingeret, parata illico auxilia nostra ex superiore Hungaria factura, vnde modo securus sit, quod praecipuum illius militiae robur in inferiores Hungariae partes traducitur, atque ut haec vtrinque tractatio certum intra temporis spatium absoluatur, eam finiri ad finem Nouembris velimus. Habet Deuotio tua beneuolam animi nostri sententiam, quam studio suo ita subsequi nouerit, quemadmodum sua ipsi in hoc negotio integritas dictabit. De qua praeclaram opinionem habemus. De reliquo Deuotioni tuae benigne cupimus. Datum Pilsnae 9. Octobris etc. 1599.

Szélén: Archiepiscopo Spinello de Transiluanicis.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LXII.

1599. okt. 18.

Jelentés a fehérvári országgyűlésről.

Ainer schreibt aus Weissenburg vom 28. (*helyessen* 18.) Octobris anno 1599.

Mich Nagy Andras hat der richter von Banya gehn Weissenburg zu der pabstlichen heiligkeit pottschafft mit

brieffen geschickt, und bin am donerstag hinkhumben vnd habe die brief alsbald vberantwortt.

Indem sein sy von dem landtag weckgezogen, ehe sy alle zusamben khumben sein, vnd am freytag ist das hör gegen Brasso gezogen, alda haben sy etlich nidergehaut, so innen ausz Brasso entgegen zogen sein. Es ist mir ein currier bey Des bekhumben, der hat mir angezaigt das er den aufpot verkhündigen muesz. Mehr hab ich von den Sibenbürgern gehört, das der weyda in der Wallachey vermeldt haben soll, dieweil sich vmb Sibenbürgen niemandts annehmen will, so wil er sich gleich darumben annehmen. Mehr hab ich in Sibenbürgen vernumben, das sich die Sibenbürger gegen Hungern werts sehr fürchten. Ich waisz sonsten auf diszmal nichts mehr anzuzaigen, sondern dasz sy in Sibenbürgen sehr zusamben ziehen.

Jegyzet: Jelen jelentés Székely Mihály szathmári kapitány okt. 27-iki jelentéséhez van csatolva, tehát okt. 28-án nem kelhetett. Hanem igen is oct. 18-án iratott.

(Egykorú irat a bécsi cs. és k. áll. levéltárban.)

LXIII.

1599. nov. eleje.

Jelentések Báthory Endre bukásáról.

a)

Khurze verzaichnuss ausz der Wallachischen abgesandten relation, wie der Michael weÿda sein kriegsvolckh in der Wallachey zusamben gebracht in Sibenbürgen gefallen, vnd den 28. Octobris mit dem cardinal Bathory bey der Herman statt getroffen, denselben in die flucht geschlagen, vnd die schlacht sambt dem land der khaÿserlichen Maiestät erhallten.

Erstlich, als der Michael weÿda aller ortten gewiszen bericht emphangen, das der cardinal Bathorÿ vnangesehen er gegen jrer khays. Maiestät vnd gegen jme weÿda sich aines

andern erclärt, sich mit den Türggen allerdings vergliche, wie dan solches die intercipierten des cardinals schreiben vnd sein aigene handtschrifft so bei jr khays. Maiestät hannden genuegsamb auszweisen, vnd dahin getrachtet, wie der Michael weÿda ainer seites von den Türggen, anders thails von Muldauern vnd Tarttern vnd vom jme cardinal vmbringet vnd den Türggen in die gewalt gebracht werden mochte, hat er weÿda vnder dem schein, als wan er über die Thonau in der Türggen landt fallen wollte, aller ortten sein volckh auf Bukaresth, alda er in der Wallachey ordinarie residirt, zusamen gebracht. Den 16. Oktobris forthgerueckht vnd den 17. in Sibenburgen in ainem marckht Plösth [1]) genandt, ankhumben, alda jme vil volckhs sonderlich von Zäggln mit denen er correspondenz gehabt, zugezogen vnd also von dortten ausz sein volckh in dreÿ theil auszgethailet. Die Cronstatt sich alsbaldt ergeben, gleichsfalls wo er gezogen, menniglich sich jme vnnderworfen, vnd als dem cardinal dise Zeittung zuekhummen, er solche gar nit glauben, von dem Michel weÿda verächtlich geredt, vnd an deme gestandten, das die jenigen so die zeittung gebracht, als auszgiesser falscher vnmüglicher zeittungen vmb das leben gestrafft werden soltten. Als aber der Michael weÿda fort gezogen, vnd den 26. Octobris mit seinem dreyen hauffen welche sehr starckh gewest, bei der Herman statt zusamben khomen vnd sich daselbst auf der Tromischer haiden zwo meil weegs von der statt gelegert, hat der cardinal Bathorÿ den nuncium apostolicum Malaspina sambt zwaÿen landtleutten als Seggl Moÿses vnd Bogathy, als gesandte zue dem Michael weida geschickt, mit anzeigen, als sollte der khays. Maiestät ernster beuelch sein, das der weida sich widerumben zurueckh begeben, vnd das landt Sibenbürgen allerdigs vnmolestirt lassen sollte, zu welchem ende der nuncius apostolicus alle mittel vnd weeg gesuecht, solches bei dem gemelten weÿda zuerhaltten. Als aber er weyda den khayserlichen beuelch zu sehen begert vnd der nuncius sambt den zwayen gesandten vermeldet, solcher beuelch ware mit in

[1]) Kulcsár krónikája szerint: Bozán Béldi János rétin; Trausch krónikája szerint Prásmáron.

jren sonndern des cardinals handen, soll er weida darauf geantwort haben, er hette von der khayserl. Maiestät ain andern beuelch im buesen, dem wolte er nachkhumben, vnd der khays. Maiestät seine treue dienst erzaigen. Darauf der nuncius apostolicus den weÿda aufs höchst vnd vmb gottes willen gebetten, denselben tag, als den 27. Octobrisz einen stillstandt zu haltten, mit vertrostung, das der cardinal Bathory sich aines bössern bedenckhen, damit dasz christlich bluet vergiessen verhüett werden möchte. Als aber entzwischen von dem cardinal im wenigsten die erzaigung geschehen das er sich der khays. Maiestät getrew erzaigen vnd von seinem furhaben weichen wollte, der nuncius apostolicus auch des andern tags als den 28. vnuerrichter sachen nur mit villen wortten widerumben zum weÿda khommen vnd nochmals tentirt, den Michael weÿda lenger aufzuhaltten, hat in der weyda zu dem hinndern hauffen, alda er seinen sohn gehabt, zuruckh geschickht vnd daselbst bis auf weittern beschaidt mit dem vermelden aufhalten lassen, es werde sich gar baldt erzaigen vnd sehen lassen, wer der khayserl. Maiestät vnd der ganzen christenhait getrew say. Darauf dem cardinal, der nur auf ain vierttl meilweegs mit seinem volckh gelegen, zuegezogen, den Jesus dreÿmal angerueffen vnd fruhe von 9 vhr an bisz 4 nach mittag zusamben getroffen, der cardinal vngefehrlich ain halbe stundt fuesz gehaltten, hernach di flucht genumben, vnd alszo der weyda die schlacht vnd das veldt erhallten. Der cardinal sol auch ziemblich starckh gewesen sein, doch maistes thail landtvolkh in der eill zusamben gebracht.

Auf der waalstatt sein 2927 Sibenbürgischer todter cörper gezelt worden, der lebendigen über die 1000 gefangen, darunder Cornis Caspar vnd Ravasdj Georg, auch ain rath den der weyda alsbaldt niderhauen lassen, gewesen. Der verwunden waisz man die zaal nicht, vnd wären der Sibenbürger vil mehr gebliben, wan sy sich nicht alsbaldt nach des cardinals flucht auf gnaden ergeben hetten. Auf des Wallachen seitten sollen über 200 nit gebliben[1]), vnd ungefährlich souil beschödigt sein worden.

[1]) T. i. halva a csatatéren.

Nach erhaltener schlacht hat der Wallach der Sibenbürger leger praiszgeben, alda 45 stueckh grosz vnd khlain, viel guetter khlaider, rosz, zelth vnd nit wenig par geldt gefunden worden.

Nach disem ist der weyda auf Weissenburg gezogen vnd ehe er dorthin gelangt, ist ime die spanschaft vnd inwohner der statt entgegen gezogen, mit verehrung emphangen, vnd mit grosser reverenz in Weissenburg geführt, alda wie in allen sächsischen stetten vil freuden schüss geschehen vnd dem Michael weida gleichsfalls von allen stetten ansehenliche verehrung gethon worden.

Dem cardinal hat der weyda auf alle strassen mit vil tausent man nachseczen lassen vnd wie die khundschaften einkhumben, der cardinal von den walachischen pauern in den gebürgen gegen die Moldau erschlagen vnd dessen haubt sambt seiner seittenwehr gegen Weissenburg gebracht worden sein sollen.

Die statt Clausenburg hat sich anfangs etwas vngehorsamb erzaigt, gleichsfalls das schloss Samosviwar, Kywar vnd Husth. Als aber der Michael weÿda auf Clausenburg vnd Vywar aines thails seines volckhs geschickht, vnd jr khays. Maiestät durch dero obristen zu Saggmar, Kywar belegern lassen, haben sich dise örtter vnd fornehme vöstungen alle in jrer Maiestät gewalt ergeben, wie zugleich des cardinals bruder Steffan Báthory den 12. Novembris sambt weib vnd khindt vnd das schloss Somlio sich jrer kayserl. Maiestät ergeben. Also, das das ganze landt Sibenbürgen vnd wasz ausser Sibenbürgen in Hungern vor disem von der cron Hungern abgeschnitten aus sonderlichen segen gottes widerumb zur cron Hungern vnd der kayserl. Maiestät erobert worden.

Hátirat: Victoria Transsilvanica.

(Eredetije a bécsi cs. és k. államlevéltárban. Hungarica.)

b)

Illustrissime domine, a domino meo magnifico capitaneo Zathmariense missus, apud illustrissimum dominum uayuodam Michaelem fui sex mensibus, in conflictu etiam interfui, die 28.

Octobris ad Cibinium factus est. Haec de eo, quae ipse uidi, illustrissimae dominationi vestrae significare possum.

Quatuor diebus ante conflictum per nobilem quendam kozakum Moldauiensem, cardinalis binas transmittere volebat literas in Moldauiam ad vaiuodam Hÿeremiam, qui deprae-hensus est a militibus illustrissimi domini vaiuodae, et una cum literis ad vaiuodam ductus, quas ego interpretatus sum, iste erant tenore in sermone Hungarico:

Magnifice domine, vestrae magnificae dominationis literas accepimus quod nobis scribat se ad Oijtoz futurum, antequam eas accipiamus, nobis gratum est. Infidelem illum Michaelem et periurum deus puniet pro suo merito. Ille confisus in auxilio Germanico, regnum nostrum inuasit, ignorans quod nos cum maiestate sua sacratissima certissimam habeamus confoederationem. Rogo igitur magnificam dominationem vestram, dies noctesque in subsidium nostrum properet, nunc facile quod eidem promissimus adipisci poterit; (illud nos de Transalpina Valachia intelleximus) Kozacum autem hunc commendatum habeat, est namque nobis fidelis. Datum etc. Alterae etiam eodem tenore ad capitaneum quendam Kozacorum, etiam in Moldauiam, propria sua manu, latino sermone scriptae.

Die altera aduenit reuerendissimi domini Germanici Malaespinae legatus in Transyluaniam etc. capellanus, cum literis eiusdem credentionalibus, ista legatione. Quod dominus suus reuerendissimus inter suam Maiestatem et cardinalem, certam confecisset confaederationem, qua de causa Transyluaniam vaiuoda illustrissimus inuaserit non sciat, et miretur; cui nihil oretenus respondit, sed ad legationem ista in literis legato pontificio scripsit:

Quandoquidem reuerendissima dominatio vestra scire cupit, cuius ego authoritate Transiluaniam meis copijs inuaserim, sciat non proprio meo motu esse factum, verum a Maiestate sua sacratissima, domino meo clementissimo mihi demandatum; non cogitet Serenitas sua, quod ex iniu qua fecerim, quamuis habuerim plurimas, quarum u quod cardinalis quamprimum in Transyluaniam uen primum suum legatum mihi nunciauit, quod ego e

mea Transalpinense decedam, in Transyluania locum mihi designabit, nam Turcae me inimicissimum ipsis non patiantur, nec foedus aliquod stabile propter me inter Turcas et Transyluanos fieri posse.

Die sequenti allatae sunt a cardinale literae, in quibus deo aduocato teste, negauit se nec ea ipsi per quenquam legatorum suorum nunciasse, nec vaiuodae Hyeremiae de eo quicquam scripsisse.

Dominus illustrissimus vaiuoda rescribit cardinali, eodem iterum teste, domino deo aduocato, paria literarum interceptarum ad eum mittit, ut magis crederet interceptas esse.

Altera iterum die, cum iam paruo abessemus miliari a Cibinio ubi castra erant cardinalis posita, obuiam nobis, cum instructis suis aciebus, cardinalis prodit, ita ut exercitus partium utrarumque essent oppositi, priorem suam legationem renouat Malaspina, auditur a vaiuoda illustrissimo, breuibus illi respondit, se nihil de faedere scire, si autem persuadere ipsi uelit, literis suae Maiestatis comprobet. Sin autem credere nolint, quod ex mandato suae maiestatis contra Transyluaniam expeditionem fecisset, literis suae Maiestatis illud se comprobaturum. Orauit etiam cardinalem ne effusio Christiani fiat sanguinis, ut resignato suae Maiestati principatu, decedat, et a maiestate sua gubernationem dicti principatus impetret, se ipsi uisis Maiestatis suae literis et mandato statim iterum restituturum, et quidem quam libentissime. Fiunt (*igy*).

Pro ulteriori deliberatione fiunt induciae ad unam noctem; vaiuoda enim ad petitionem legati respondit se suae maiestati non furaturum regnum, sed armis accepturum, ea autem nocte cardinalis sua castra ad Cibinium remouit. Die sequenti adoritur eum uaiuoda, cardinalis castra ubi erant posita, a tergo maenibus ciuitatis protegebatur, ab altero latere stagnis, propterea etiam ancipiti fortuna pugnatum est, sed tamen utrinque acriter. Initium conflictus fuit circa nonam horam, uix quatuor horis durauit, tamen eo die toto castra Transyluanica ad Cibinium repulsa, steterunt fixis tentorijs, nocte tardem intempesta soluta sunt. Duabus uicibus acies exercitus vaiuodae ab eorum sinistro in fugam sunt uerse, sed cum a no-

stris capti essent Caspar Kornis, Georgius Rawazdi, cardinalis consiliarij, Kornis quidem conseruatus, Rawazdi Siculis agilibus datus et in fruta concisus. Post conflictum comportata sunt cadauera ter mille, et aliquot centena, exceptis ijs qui cum cardinale pericrunt. Cardinalis cum fuga sibi consuleret, versus Poloniam cum centum et duobus potioribus nobilibus et familiaribus suis intertentat, a Siculis deprehensus denuo est profligatus, tandem in alpibus Siculis a quodam opilione obtruncatus, cadauer ipsius Albam est adductum, et honorifice in sepulcro argenteo, quod reliquijs Balthasaris Bathorij extruxerat magnis expensis, est sepultum.

Totum hoc secretum, quod inter Maiestatem suam sacratissimam et vaiuodam erat, aliquot mensibus ante conflictum secretarius vaiuodę Joannes Racz cardinali prodiderat, cuius etiam proditione legati suae Maiestatis Petrus Arminus, Stephanus Petthnehazi Albam sunt adducti, quorum alter cum literas quasdam cum maiori sigillo, quas ipse serenissimi archiducis Mathiae cogitat fuisse, cum abscondere aliter propter uigiles non posset, decomedit, alter suae Maiestatis mirabiliter absconditam vaiuodae detulit. De quibus cum secretarius nihil scire poterat, eo commotus scripsit tali sententia literas ad cardinalem, quas vaiuoda intercepit:

Serenissime etc. Legati mei domini illustrissimi a sua Maiestate aduenerunt, quid attulerunt, nescio, mecum nihil communicat, cum tamen uigilantibus subueniant iura, nihil est consultius Serenitas vestra uigilet ex utraque parte, hinc ex Transalpinis, et etiam illinc, nam certissimas habent practicas imperator sacratissimus et dominus meus. Legatos et cursores mei domini Gregorium Balogh, Petrum Armenum, Stephanum Pettnehazi, Ioannem Zekellij, Mathiam Pribek, statim quandocunque et ubicunque capi possunt, captiuari faciat, nam Serenitatis vestrae et regni Transyluanici sunt occultissimi proditores. Fidelem autem suum aliquem Serenitas ve mittat ad me, per quem omnia confidenter nunci possem.

Quibus interceptis proditor captiuatus est, domadis detentus, tandem ad suplicationem om ariorum Hungarorum, quos ad fidelitatem iurar

nere demissus est. Sed iterum, illustrissime domine, uno ante conflictum die sub vesperis in castra cardinalis profugit, omnibus modis eum, ut audimus ad conflictum concitauit. Ex conflictu tamen euasit, sed paucis post diebus deprehensus, digno supplicio proditor est affectus Albae: pes uterque in genibus est absecatus, manus etiam utraque in cubitum, sic mutilatus toto die iacuit, sub uesperis expirauit.

(Külön papiron, ugyan azon irással.)

Cum Albam prima die Novembris vaiuoda illustrissimus ingressus fuisset, in domo quadam secretorum cardinalis, literas inuenit multas, in quibus secreta contineri putans, tradidit mihi omnes, ut relegerem, et si qua inuenirem secreta fideliter celsitudini suae indicarem. Quas ubi relegissem, secreti nihil in ijs inueni omnibus, praeterquam inueni copias quasdam literarum, erant praesbiteri cuiusdam ab ipso cardinale ad cancellarium Poloniae missi. Sermo autem non erat aulicus. Cuius continentia talis erat: dominus cancellarius ait: Germanum pecuniam suppeditare non posse, impossibile uero est, quod tantis bellis continuis non defecerit: coniugium quidem promittere posse ait. Dicit item Malae Spinae non esse fidendum, ideo enim missum esse putat, ut certissimam spem futuri faederis Celsitudinis vestrae illustrissimae faciat, interim autem inopinatam adoriantur utrinque. Imo ait nec palatino Transalpinensi esse fidendum, certissimas enim practicas et machinationes cum imperatore Romano instruant, ut ex improuiso eandem inopinate adoriri utrinque conentur. De Sigismundo principe etiam rumor est, quod Hispanus quidam, faelicis memoriae reginae antiquae cubicularius intimus, et quidam ipsius socij machinentur, aut ut uinum imperatori mittant, alia uero uia a domo Austriaca gratiam habere diffidentes. Ego quoque ad Celsitudinem vestram illustrissimam ad finem Octobris redire finitis negotijs modis omnibus conabor.

Kívül más kézzel: **Beschreibung der ergangenen schlacht zwischen dem Cardinal vnd dem Michael Waida, so ainer der dar bey, vnd nicht ain gemainer mensch gewes, beschriben.**

(Datum és aláírás nékül. Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

c)

Andreas cardinalis Bathoreus princeps Transyluaniae etc. in festo Simonis et Judae per Michaelem vaiuodam Valachiae ad Cibinium profligatus, in angustijs et saltibus uersus Moldauiam tendentibus per Siculos, strenue pugnando accepto in occipite quoque maximo uulnere, interemptus et capite plexus est, die 31. Octobris: Anno 1599.

(Egykorú feljegyzés a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

d)

Rudolphus etc.

Spect. et Magnifice.... etc. Cum a Valacho iactam esse aleam intelligamus, vt armis in cardinalem necessario experiundum, neque pacificae transactioni locum fore videatur, plurimum te posse tum consilio et auctoritate, tum multiplici, qua in prouincia polleas clientela existimamus. Prout itaque res illic succedere videris, benigne postulamus, vt tua cum nostrorum consilijs et conatus coniungas, quantumque tibi in potestate sit fideliter ac strenue (quod vti nostra publice, sic tua privatum intersit) praestes. Rem te dignam praestabis Gratiamque eo nostram magis ac magis promerebis. Pilsnae 6. Novembris. 99.

Szélén: Stephano Bochkai.

(Forgalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

e)

Allerdurchleichtigister grossmechtigister römischer khayser. Eur kay. Mt. sein mein freindlich bruederliche willige dienst gehorsambst zuuor. Genedigister freindlich geliebter herr vnd brueder; in diser stundt khymbt mir von den Georgio Basta das eingeschlossene schreiben von dem Botskay; das nemblich der Michael weyda in der Walachey den cardinal Bathory auf dem haubt geschlagen, das landt Sibenbürben eingenommen, vnd sich der cardinal mit der flucht saluiert hab, dess Eür Röm. kay. Mt. ich also bey diesem eigens

curier erindere, vnd mich dero zu khay. gnaden vnd beuiedlichen hulden ales vleiss beuelchen sollen. Wien den fünften nouember anno 99.

Eur Röm. Kay. Mt. vnd L.
gehorsamer bruder [1])
Matthias mp.

Külczím: Der Röm. kay. auch zu Hungern vnd Behaimb kun. Mt. Ertzherzogen zu Österreich etc. meinem gnedigisten freundlichen geliebten herrn vnd bruedern.

Zu iren kay. Maiestat
aigene handen.

Cito — Cito — Cito — Cito — Cit — issime.

(A bécsi. cs. titk. ltárban. Hung.)

---

[1]) Mátyás főhg. írása.

XIV-ik FEJEZET.

I.

Mihály vajda a schellenbergi csata után azonnal írt Bocskaynak és Bástának, hogy siessenek hadaikkal támogatására s két tűz közé fogni a bíbornok seregét — de mihelyt meggyőződött, hogy Báthory Endre serege nem csak megveretett, hanem fel is bomlott, megindúlt Fehérvár, a székváros felé s onnek kulcsait Náprágytól a korlátnoktól kézhez vévén, okt. 31-én bevonúlását tartá. Ez naptól fogva ura volt a levert, leigázott Erdélynek. A főurak közűl egynehány azonnal hozzá csatlakozott: Senyey, Allia, Bornemisza, kik a Báthoriakkal soha sem tartottak őszintén; s ő Náprágyt megtartá korlátnokának, Jacobinust titkárának s valószínűleg ezek egyike készítette okt. 4-én ezt a hangzatos jelentést, melyben tudatta a császárral, hogy »végre boszút vett ő felsége az erdélyieken vagy inkább fejdelmein ő általa, az annyiszor szenvedett sérelmekért. [1]) Nyomon rá, még azon napon, okt. 4- én egyetemes országgyűlést hírdetett, melyre meghivta a magyarországi részeket is. [2]) Négy nappal utóbb Székely Balázs bemutatta neki a fejedelem levágott fejét. Azonnal intézkedett, hogy a szerencsétlennek tetemeit is összegyűjtsék: a temetést ősi szokás szerint az országgyűlés alatt akarván megtartatni, s azzal a fénynyel, mely egy uralkodót megillet. Egyszersmind parancsokat s menedéklevéleket küldött szét a fő- és tanácsurakhoz, hogy azonnal Fehérvárra jőjjenek; s a kik e rendeletnek meghódoltak, azokat nyomon főleskette a császár és a maga, mint helytartó és főgenerális hűségére.

Ezt a teljes eredményt a magyarországiak különböző irányból, de mindannyian Tasn[illegible]

---

[1]) *Lásd Törvények és Irományok I.*

[2]) *Lásd Törvények és Irományok II.*

gyobb hadakkal indúltak meg. Ungnád a szathmári kapitány Pethe úrrral már nov. 6-án ott volt s szembe találván Mihály postáit, ezek előadásából nagy megnyugovást mertett [1]). Itt ment keresztül Bocskay is. Már nov. 7-én Kolosvártt volt, hol a menekült mágnások és nemesek nagy részével találkozott. Sasszemével már fedezett fel fekete pontokat a láthatáron de gyanúját még nem jelenti ki egész mértékben, csak annyit kért a császártól, hogy mennél hamarább küldjön valakit udvarából Erdély átvételére. [2]) Egyetértve vele Felső-Erdély s a részek hóditásának munkáját Básta intézte s még mindig abban a hitben, hogy Mihálylyal közösen működik a császár érdekében, Nyáry Pált a váradi kapitányt Somlyó és Huszt várak megvételére küldé, melyek közül az első azonnal megadta magát s a falai közé menekült Báthory István letette Rudolfnak a hűség esküjét. [3]) De ő is gondolt rá, hogy jó volna biztos tudomást szerezni, mi történik Mihály udvarában, s a ifju Forgács Zsigmondot nov. 15-én hozzá küldé. [4])

---

[1]) Ungnad Tasnádon kelt nov. 6-iki jelentése Bécsben a titkos ltban. »Haben wir uns hoch erfreut« — irja t. i. Pethével együtt örültek — hogy Mihály magát ő fige tanácsának s general veldobristerjének nevezi. Ebből látszik a vajda igaz hűsége s őszintesége, melylyel magát az aranygyapjura s egyéb kegyekre is méltóvá teszi, nem úgy, mint az esküszegő Zsigmond. »Die gemainman — folytatja — unter der bauernschafft sol auf sein gewest und vberal die vom Adel zu todt haben geschlagen, aber der Michael hatte allspald eingestöllt und abgeschafft.« A székelyek visszakapván szabadságukat, fegyverben állnak, s Moldva felül védik Erdélyt. A Moldvában lévő kozákok, kik sokan vannak, képesek ez országot visszacsatolni Erdélyhez. Kornis még fogva van. A vajda hadakat kér. Ő és Pethe Fehérvárra mennek, Székely Mihály egy nappal hamarább ott lesz. A szász királybíró is »soll auch schon geschworen haben.«

[2]) L. Törvények és Irományok. III.

[3]) L. Törvények és Irományok IV.

[4]) Bástának Mátyás főherczeghez, Tasnád nov. 15-én irt jelentése a titkos ltban. Irja a többi közt, hogy Kővár megadta magát ő fige nevében, Mihály vajdának. Pénzt kér Forgács és Rákóczy huszárjai fizetésére. Hogy Básta patenst is hozott magával, oly czéllal, hogy az erdélyi főurak közt kioszsza, világos a császárnak Pilsen nov. 17-én irott leveléből, melyben eltiltja, hogy miután a dolog »in solchen terminis« áll ezekből valakinek adjon, hanem várjon ő fige parancsára, ki gondoskodni fog annak megváltoztatásáról vagy új készítéséről. (A titkos ltban).

Mihálynál pedig valóban különös dolgoknak voltak tanúi mind Forgács, mind a meghívására Kolosvárról hozzá érkezett Bocskay. Nem elég, hogy a főurakat a mint udvarába jöttek, megeskette, hittel kötelezte le magának és fiának Petraskónak a székelyeket, kiknek egy hamis okirattal, melyet maga állíttatott ki, — a császár aláírását Örmény Péterrel utánoztatván, s a függő pecsétet egy más okmányól vevén le — visszaadta szabadságukat s lépéseket tett, hogy a magyarországi részekben levő várak és egész tartományaik, melyek korábban a fejedelmek hatósága alatt voltak, az ő pártjára álljanak. A meghódolt főurakkal leveleket íratott az ilyen várak kapitányaihoz s egy ilyet, mely a kővári kapitánynak szólt, Bocskayval is alá akart iratni: ki azonban természetesen meg tagadta az aláírást. Mind ez mélyen sérte az ország alkotmányát s ellentétben állt azzal az ürügygyel, hogy ő Rudolfnak foglalja el Erdélyt. Mert az hogy a székelyeknek régi kiváltságaikat visszaadta annyit tett, hogy az országnak egy harmadát kivette az adófizetés kötelezettsége alól s ezt a terhet is a más két nemzetre rótta, mig a részek visszakövetelése sejtetni engedné, hogy nincs szándéka az országot visszaereszteni Rudolf kezébe. Ez alatt az országban mindenfelé fölkelt oláhok raboltak és pusztítottak. Fogaras és Hátszeg vidékének, Szörény megyének oláh lakosai valóságos írtó háborút folytattak a magyar és szász vidékek ellen, mig a székelyföldi nemességnek udvarházait maguk a székelyek rombolták le. Nevelte a bajt, hogy nemcsak az oláh papok, hanem más papok, deákok és iskolamesterek is a a duló és koborló had közé elegyedtek, mig ő maga egyes nemesek lefoglalt jószágait széltében adományozni kezdte, nagy sarczokat vetett a városokra, a Fehérvártt levő török foglyok lábáról levétette a lánczokat s egész tüntetéssel mondá a nála levő csausznak: »nám régi kivánságtok szerint meghódoltattam a hatalmas császárnak Erdélyt« [1]) s ennek a csausznak, ki a temesvári basa küldötte volt, háromezer tallért ajándékozott.

Ezt a török barátságot nem igyekezett titkolni, nem még azt sem, hogy a szultán tudtával hódoltatta meg Erdélyt, mely-

[1]) Lásd. Törvények és Irományok VI.

nek legnyilvánságosabb bizonyságául tetszett Forgácsnak, hogy mialatt ő Erdélybe jött, a havasalföldi határszéleket egy basa őrizte tizezer emberrel. Most pedig, miután Erdély meghódítása véghez ment, készületeket tett, hogy fiát Petraskót erdélyi hadakkal Székely Mózessel, Sennyeivel, Bodonival, Zsibrikkel felváltására Oláhországba küldje.» Havasalföldét — írá Forgács — magyarral, Erdélyt oláhval őrizteti nagy okossággal.« [1])

Közelgetvén az országgyűlés határnapja, szabadúlni akart minden ellenőrtől, ki szabad kezét feltartóztathatná. Könnyen elbocsátá Bocskayt, ki nem érezte magát nála jól, el Ungnadot és Malaspinát a pápa követét [2]) s a gyűlés megnyitására kitűzött napon, ünnepélyes követséget küldött a császárhoz, melynek élén Mihál bán és Stojka viszter állottak, [3])

---

[1]) Lásd Törvények és Irományok VII.

[2]) Básta eleinte nem kételkedett Mihályban. Tasnád nov. 17-én irott jelentésében (Mátyás főhghez) kijelenti, hogy Bocskay relatiója előtte nagyon gyanusnak tetszik. Bár Forgács még nem jött vissza az oláhtól, de ő holnap Somlyóra szándékozik menni, s e szándéka mellett, akár tetszik az a vajdának akár nem, megmarad. Küldi az Endre testvére esküjének párját. Egészen másképen ír más nap nov. 18-ról Somlyóról, azzal kapcsolatban, a mit Bocskay referált az oláh vajdáról, s melyet ő (Básta) tegnap éjjel irt meg a főhgnek, — egyúttal sürgetve pénzt s hadi népét kért. Most ismétli a kérelmét, mert gyanúja növekszik »in massen dann Ew. Fürstl. Durlaucht sonnderlich aus dem vast imperiosischen schreiben, so mir obbemelter vaiuoda yeczo gethan, mit mehrern gnädigister zuermessen.« Szemére veti a vajda, hogy akkor nem jött, mikor hítta. Ez, mondja Básta nem igaz, mert »weder vor seinen ersten anzug, noch darnach« se levél, se ember által nem kérette Mihály az ő segélyét. Most, hogy távol akarja őt (Bástát) magától tartani, ez csak azért van, mert jelenléte terhes és kellemetlen lenne — a mi pedig gyanús. Ő (Básta) épen a császár érdekében nagyon ohajtana a vajdával minden összetűzést kikerűlni, — »yedoch befinde ich mich hiedurch in einem äuseristen Labyrintho.« A vajda minden bizonynyal azt fogja akarni, hogy ő (Básta) e végektől vonúljon el; ő ezt azonban, a császár határozott kárának ismervén föl, nem teszi, hanem ő fölsége s a főhg parancsait bevárja. — Somlyóig azért nyomúlt előre, hogy ott várja végét a vajda által 20. okt. hirdetett orsz. gyűlésnek, legalább az ő jelenléte Somlyó alatt bátorítni fogja ő flge igaz hiveit, de egyszersmind a vajda is féken lesz tartható, ha valamin mesterkedni kezd. (Bécsi cs. és kir. áll. lt. Hung.)

[3]) Lásd Törv. és Irom. VIII.

kiknek feladata nemcsak a jelentéstétel, hanem követeléseinek érvényesítése is volt.

Ily módon megszabadúlva Magyarországi vendégeitől, könnyebben akaratjára hajthatta a meghódított országot. S a mit a fegyver joga megadott neki, azt ki is zsákmányolta teljesen. Előterjesztésében Mihály kettőt kivánt, elegendő élelmet a hadsereg számára s elegendő adót.

Az első törvényczikkben a rendek, megnyugodtak az úristen azon rendeletében, hogy a pogány ellenség ellen ő nagyságát jelölte ki kegyelmes fejedelmökké, s vonakodás nélkül letették az esküt.

Ez elismerése volt a bevégzett ténynek, nem választás, hanem meghódolás, valamint a gyűlés minden articulusa nem volt egyéb, mint parancsainak szövegezése. Propositiójának két pontja a hadi sarcz folytatólagos kivetése volt. A hadi élelmet illetőleg minden kapura vetettek 8 véka lisztet s 8 véka zabot s minden tíz kapura egy barmot. Ez adóban csak a szászok osztoztak, a székelyeknél visszaállíttatott az ökörsütés. Ezzel aránylagosan megkétszerezte a portai adót: az erdélyi rendkívűli adónak, több mint kettős összegét portánkint 6-forintot vetvén ki. A rovatlan helyekre is két akkora összeget vetettek, mint mennyit előbb fizettek. Ehez járúltak a szászok is, de portájuk száma Huet s a brassai biró kérésére 20 ezerről 16 ezerre szállittatott. Adó alá vonták a ráczokat s görögöket is, s szigorú intézkedésekkel biztositák az adó pontos behajtását.

Kérték Mihályt, hogy szállítsa hadait bizonyos meghatározott helyekre; vessen véget a jobbágyok garázdálkodásainak; a koborló ráczokat büntesse meg; büntesse meg a nemesek közűl azokat, kik az ő hadaival együtt raboltak; zabolázza meg a kozákokat; az igaztalanúl elfoglalt jószágokat adassa vissza.

Intézkedtek, hogy a szökött szolgák adassanak vissza uraiknak. A meg nem jelentek gyűlés után eskettessenek fel, s csak azok büntettessenek meg, kik más országba szöktek vagy nem akarnak esküni.

A Zsigmond fejedelem által adott donatiókon kívül az ország s *egyesek kiváltságait*, jogait megerősíté Mihály.

A székelyek közt levő nem székely jobbágyok adassanak vissza földes uraiknak, s a kik a megyékről közikbe szöknek, azok is adassanak vissza.

A szászok nem kötelesek ingyen éléssel szolgálni »az útonjáróknak« s a posták zsarolásait eltilták.

Hálával fogadták, hogy Mihály az eskü letételére kötelezte magát. Hogy valóban letette-e? azt semmi emlék sem mondja. De nincs okunk kételkedni benne: ő előtte úgy sem bírt az semmi fontossággal s neki bizonyos jogot adott az országhoz, akkor midőn nov. 28-án az elébe terjesztett törvényeket mint Rudolf császár helytartója és főkapitánya (s nem mint fejedelem) erősítette meg. [1])

E gyűlés alatt tartatott meg Endre bibornok ünnepélyes temetése is, azon emlék alá, melyet ő testvére Boldizsár számára készíttetett. Maga Mihály is a díszmenettel ment.

II.

Mihály részéről e kegyeletes tett is csak színlés volt ő kettős jogra, Rudolf nevében mint a lázadás boszúlója és saját nevében mint hódító — mitsem törődve azzal, hogy e két jogczím kizárja egymást — elkezdett egyszerre büntetni és rabolni. Zsigmond drágaságait, műkincseit, melyeket a Bithoriak évek hosszú sora alatt gyűjtöttek össze, felhozatta Vécsről, s a nagy becsű műremekek látására nem volt más észrevétele, mint »hogy mennyi pénzt lehetett volna ezekből a zsoldosok számára veretni.« S úgy tett mint mondá. [2]) Azután lefoglalta a harczban elesettek vagyonát, mielőtt erre Rudolftól engedélyt kapott volna, ki maga is ebben az időben a lefoglalásnak jogczímeit kerestette, [3]) szétosztotta katonáit a vi-

[1]) L. Törvények és Irományok IX.

[2]) Bethlen Farkas i. h. 411.

[3]) L. Törvények és Irományok XIX. Ez ügyben már korán megindúltak a tárgyalások. Khaysärspergg Bécs nov. 29-én megküldi az udvari kamarának a szepesi kamara véleményét az erdélyi javak lefoglalás felől. (Az udv. kamarai ltban). Mátyás fhg, Bécsből 1599. decz. 2-án irja a szepesi kamarához, hogy megértette a szep. kamara által az udvari kamarához irt véleményből, mi történjék az erd. javakkal, felhivja, hogy közölje véleményét a javak elkobzása és a magyarországi részek M-

déken, városokon, kik azokat tetszésük szerint zsarolták, s az erdélyi hadak egy részét fiával Petraskóval s Sennyey Pongráczczal Havasaljára küldé. De úgy látszik zsarolásaiba rendszert készült behozni: egy 1599. decz. 4-én kelt rendeletet adott ki, hogy az ország főurait, köz- és egyházi nemeseit regestromba irják össze (valószínűleg hadfölkelési kötelezettségeik ellenőriztetése végett) egy másik decz. 11-én kiadott rendelettel pedig Zsigmond fejedelem donatióit iratta össze. [1])

Mig egy felől nem kis aggodalomba ejté, hogy Prágába küldött első követe Örmény Péter még nem tért vissza, s valójában innen még hirt se vett arról, hogy diadala minő fogadtatásra talált s sejtelme sem volt, hogy minő szerepet szánt neki a császár a meghódított országban és e miatt egyremásra küldé sürgető futárjait Mátyás főherczeghez s a prágai udvarba [2]): más oldalról viszont hozzá fogott serege szervezéséhez s újabb hadjáratok előkészítéséhez. Pénzt és katonát e czélra ismét a császártól akart kinyerni. Alig, hogy szétbocsátotta a rendeket nov. 29-éről, már ajánlatot tett a császárnak, hogy a tatár khánnal korábban folytatott alkudozások fonalát újra felveszi s ha többet nem, legalább annyit elérend, hogy ezeket honmaradásra birandja, s e czélra a császártól pénzt kért. [3]) Erre a czélra meg volt győződve, hogy fog pénzt kapni. Hadakat pedig Magyarországban kezdett toborzani s egyszersmind kapitányokat (Sennyei Miklóst és Szelestey Jánost) hivott ki onnan magához: a dologról utólagosan, decz. 3-án, tevén jelentést a császárnak. [4]) De Básta, ki már is gyanús szemekkel

---

gyarországba való bekeblezése felől. Úgy szintén, hogy Szabó Balázs javairól is küldjön informatiót. (Fogalm. a bécsi udv. kam. ltárában Sieb. Ac.) Ugyanazon kelettel, a m. udv. kamarához hasonló rendelet ment. (U. o.) E rendeletre kelt a szepesi kamara 1599. decz 10-iki válasza. Törv. és Irom. XIX. A szepesi kamra fönnemlített véleményében (3 p.) a lázadók javai elfoglalását (4 p.) Szikszai Imre hajdani tokaji provisornak (5 p.) Kornis Gáspárnak (6 p) Szabó Balázsnak — ki Huszt várát Endre bibornok. nak átadta — javait ajánlják lefoglaltatni. Istvánffy véleményét l. Törv, és Irományok XXIII.

[1]) L. Törv. Irományok XVI. és XX.

[2]) L. Törv. és Irom. XXI. XXII. XXVI.

[3]) L. Törv. és Irom. XIII.

[4]) *Lásd Törv. és Irom.* XV.

nézte Mihály tetteit, nem engedte meg a toborzást s elűzte Mihály embereit. [1]) E tény nemcsak sérté a vajda gőgjét, hanem arról is meggyőzte őt, hogy a felsőmagyarországi kapitány komolyan fogja ellenőrízni. Szeretett volna minden áron szabadulni tőle, panaszt emelt ellene a császárnál s kérte, hogy a császár küldje hozzá egyik meghitt emberét, kinek Básta árulásait részletesen előadhassa. Szerette volna, hogy ez a meghitt ember Pezzen legyen s nemcsak személyesen írt neki, hanem Náprágyval is íratott. [2])

Prágában pedig ez alatt az erdélyi ügyek komoly tanácskozások tárgyait képezték. Kezdetben oly nagy volt a bizalom Mihály hűségében, hogy mindjárt az első hirekre mielőtt még kimerítő tudosítást vettek volna, nov. 16-án az államtanácsban Erdély miként szervezésének kérdését tárgyalásba vették, s a megállapodásoknak egyik főpontja volt, hogy Mihályt mennél elébb haza kell küldeni s az országnak igazgatását átvenni. [3]) Bocskaynak első jelentései azonban már

---

[1]) Lásd Törv. és Irom. XXVII.

[2]) Lásd Törv. és Irom. XXIV. XXV.

[3]) Az államtanács ezen rendkivűl fontos propositumа meg van a titkos ltban Bécsben. Czime: Propositum in audientia 16. Nov. 1599. Aláirva Placet Caesari ut intus ad marginem (t. i. az elhatározás a margóra van írva.) A propositum lényege e következő: Miután az erdélyi dolgok oly kedvező fordulatot vettek, (t. i. Mihály győzött), szükséges gondoskodni a teendők s a végrehajtás megállapításáról. A tanács azt véli, hogy három dologra kell figyelni: *1.* a legnagyobb erélylyel azon működni, hogy az egész Erdély ő fölsége uralma alá kerüljön s e végből meggátolni a Husztba futott B. István s pártosai netán bekövetkezhető lépéseit. *2.* »die zeitliche bestöllung desz guberni vnd wasz darzue gehörig.« *3.* ő szentségével s a lengyel királylyal az ügyek ilyetén állapotát tudatni, nehogy mások által másként informáltassanak s »dadurch zu einer alteration vnd ungelegenheit commvnirt werden.«

A mi az elsőt illeti, erre nézve szükség, hogy a felsőmagyarországi hadak minél előbb a vajda mellett legyenek s azzal együtt »dem glück eiferig nachsecze.« A vajda tartassék meg jó érzületében s Bástával együtt igyekezzék a Báthory factiót lecsendesitni s különösen e pártnak a tatár vagy törökkel lehető conjunctióját meggátolni. — (*A margón*: ist guett und mus auf Batorische vleissige achtung geben werden.) — Ungnadnak, a mint szándéka is, meg kell hagyni, hogy menjen be; arra nézve pedig, hogy ő fölségétől megbizó credenz patens leveleket kér: egyszerűen adassék tudtára, miszerint most már nem »in terminis tra-

fököltötték a gyanut, hogy ez még sem fog olyan könnyen megtörténhetni s szükségesnek látták felhívni őt, hogy kisérje

---

ctationis« hanem »in aperto Marte« áll s igy ha volna effélére szükség, kérjen Bástától patenst. (NB. Ugy látszik, hogy még ekkor a cardinál halálát nem tudták az udvarnál, a hova különben a tanácskozmány szerkesztéseig se Mihály, se Básta küldöttei, nem érkeztek meg s Mihály győzedelmét csak Ungnad leveléből tudták. Ide tartozik még az is, a mi Mihály vajdát illeti. Jól tenné a fölség, ha »durch dero khaiserliche schreiben an ine« megdícsérné, kegyéről biztosítaná s továbbira nézve kegyelmesen intené; mivel azonban mindeddig nem irt a vajda (NB. követei már régen utban voltak) továbbá mert abból, hogy 25 ezer tallér Kassán ki lőn számára fizetve, ő felsége helybenhagyása vehető ki: jó lesz az irással kissé »temporisiern« s a Kassán levő 50 ezer tallért szintén csak 25-ezrenként »nach gelegenheit des succes« kiszolgáltatni, mig az összes igért összeg ki nem telik. (A margón: des weyda gesandten werden inner wenig tagen hier sein, von denen khan man vernehmen, was ires herrn begern sey.)

A mi a másik pontot illeti: a kormány s administratió szervezését, ezzel, a számtalan önként köv. okokon kivül, azon okból is sietni kell, hogy Mihály vajdát minél hamarább haza lehessen küldeni s általa »dem Ibrahimb bassa an seinem haimbzug gleichfalls abbruch zuegefüegt werden khünte.« Hogy ki által, s hogyan gyakoroltassék Erdélyben a kormányzat, arra nézve már fölséged ugyan fölszólítá Mátyás főhget véleménye nyilvánítására, a tanácsosok azonban úgy vélik, hogy ez ügyben Miksa főhg sem volna mellőzendő, sőt inkább az ügyek állását közölni kéne vele s felszólítni, hogy bizonyos föltételek alatt nem lenne-e ő maga hajlandó ez administratióra. (*A margón*: Erzh. Matthiae guettachten ist zu erwarten. Maximiliano mag die sach communicirt aber allein in genere umb guettachten wegen des Gubernements vernemen werden (*sic*). — Itt szükséges figyelmeztetni ő fölségét, hogy nagyobb pénzkiadásokra legyen elkészülve, legalább egy-két évig, mig az erdélyi véghelyek költségeik fődözésén kivül más kiadásokra is elégségesek, rendben nem lesznek, s nyugalom és biztosság lesz az országban. Ezért a tanácsosok minden erővel azon lesznek, hogy legalább 200 ezer tallért összeszedhessenek, mert ha ez nem sikerülvén, pénzfogyatkozás állna be, óriási volna a gyalázat és szégyen ha e miatt Erdély ismét kiesnék fölséged kezéből. stb. (*A margón.* Es ist zu verhoffen die einkhummen werden eher als ain jahr vergeht zur richtigkait mugen gebracht werden (*sic*). Inmittels muss man sehen, wie mit gellt aufzukhummen sey.)

A harmadik pontra vonatkozólag, a mi t. i. pápát s a lengyel királyt illeti, azt vélik a tanácsosok, hogy ő fölsége tudja: »warumb und wie weit beide in dieser sachen zu respectirn und zu guettem vernehmen zubringen sein wollen.« Ezért jó lesz ha a pápához irat ő felsége a eldadja a dolgok *állását, ugy a mint* azt Báthory E. sajátkezű levele ny

figyelemmel az ottani dolgokat. [1]) Azonban minden hír mi Erdélyből vagy részekből jött mind világossabbá tette, hogy

mán lehet s azon kivűl egy meghitt embert is küld Rómába, a ki ott élő szóval a cardinalisok közt is elbeszélje a dolgokat s nyilatkoztassa ki ő fölsége nevében, hogy ám küldjön a pápa valakit Malaspina mellé s ő fölsége neki elibök adja Báth. Endre ama sajátkezű levelét, melyből annak practikáiról meggyőződhetnek. — Mivel pedig a bibornokok sokat fognak kérdezösködni, legjobb lesz Carl) Magno nevű udvari szolgát a ki az erdélyi ügyekkel tökéletesen ismerős, elküldeni. (*A margón*: fiat an ir heiligkeit, und soll diselbe auch vermahnt werden, das der cardinal Bathory gar destruirt und von dem collegio cardinalium excludirt werde). — A lengyel királyhoz is küldessék valaki ily értelemben; figyelmeztesse őt ő fölsége novum és antiquum jussára s fejezze ki ő fölsége reményét, hogy a jó szomszédság a két ország alattvalói közt nem fog e miatt megzavartatni.

Mindezen dolgokat Mátyás főherczeggel tudatni szükséges. Ennek legyen gondja, hogy a veszélyeztetett vidékre minél több had jöjjön Bástát s a szathmári kapitányt szintén szólítsa föl a vigyázatra, különösen a tekintetben, hogy miután az erd. végházak birtoka felette fontos, a Báthoryak pártja valamikép akár segély reményében, akár kétségbeesésből e végházakat a török kezére ne játszhassa. Sőt igyekezzék e két vezér Lippát, ha jó alkalom leszen rá, megvenni.

A mi legvégül azt illeti, hogy Mátyás főhg — mint tudatá — Schwarczenberget szándékszik Erdélybe küldeni s melléje Ungnadot és Nádasdyt állítani, a mely czélból dr. Pezzent már hozzá is küldé: ez ügyben úgy vélekednek a tanácsosok, hogy jobb lett volna, ha a főhg bevárja vala fölséged elhatározását; — s bár Schwarczenberg sérelme nélkül nem lehet a dolgon határozni, mégis, a közjóra s nem egyesek tetszését tekintvén, azt javasolják a tanácsosok, miszerint Schw. helyett Rődern, kinek Várad után oly jó neve van, küldessék el; Schw-ről irassa azt a császár a főhgnek hogy nem akarja Schw.-et Alsó-Magyarországból kivonni s ezáltal azt a részt védtelenné tenni. Rődern csak ugy megyen Erdélybe, ha a f. magyarországi főkapitánysággal fölruháztatik; — s ezért: »vorher dem Basta aufkhündt .... werden müsse.« Básta miatt e körülmény csak titokban adassék Rődern tudtára, majd el lehet később Bástát mozdítni — addig is azonban Rődern teljhatalommal lenne fölruházva — Rődern mellé Ungnadon kivűl nem Nádasdyt ajánlják a tanácsosok, mint a ki a Báthoryakhoz barátságos érzelemmel viseltetik, de meg ez esetben a három közt egy sem volna catholicus — mit szólna erre a pápa s a kath. fejdelmek: — hanem Istvánffyt, a ki pápista s az erd. ügyekkel is ösmerős.«

[1]) L. Törvények és Irományok X.

a nov. 16-iki államtanács azt a határozatát, hogy Mihályt haza kell küldeni, nem fogják végrehajthatni — s miután szakítani vele még sem látszott tanácsosnak, [1]) nem maradt más hátra, mint megalkunni a körülményekkel. A hirnököt, ki az első hírt, Örmény Pétert, ki Mihály első — nov. 4-iki — levelét hozta, és társait nagy előzékenységgel fogadták, gazdag ajándékokkal látták el, [2]) s magok a császári válaszok kegyteljesek voltak. [3]) Sem az Örmény Péternek adott válasz, sem a kihallgatások alkalmával mondott feleletek egy szóval sem árulták el, hogy Mihály hitele már meg van ingatva, hogy adományozásainak s kobzásainak híre már az udvarig hatott. Azt hitték, hogy az egész ügyet szépen fogják rendezhetni s elhatározák biztosokat küldeni Erdélybe, kik megvizsgálják az ottani viszonyokat, szerezzenek biztos adatokat, igyekezzenek Mihályt megtartani a köteles hűségben, azonban kímélettel bánjanak vele. Biztosoknak Ungnad Davidot és Székely Mihályt nevezték ki, s hogy ezek előtt Mihálynál az utat utat egyengesse, elhatározák Carlo Magnot előre küldeni. [4]) Szuhay is irt neki a régi ismeretség jogán bíztatva, hogy jó hirnevét a keresztyénségben ne játsza el hűségének megsértésével. [5])

Azonban a követség kinevezése és elindítása Prágában még nem volt egy jelentőségű: annak felszerelése szokott lassúsággal haladt előre. Mihály pedig türelmetlenül várta a választ — midőn végre decz. 20-ika körül hírt vett, hogy Örményi Péter már útban van a császár válaszával, s hogy nehány nap mulva főkövet is fog hozzá küldetni. [6]) Mihály azonnal válaszolt (decz. 21.) a császárnak [7]) sürgetve saját

[1]) A császár Pilsen dec. 6-ról irja Mátyás főhgnek: azt véli, hogy mivel a vajda magát még ellenség gyanánt nem tüntette fel, bár egyben másban már nagyon gyanúsan cselekedett, nem kellene ellenségesen fellépni. Ez különben is sok kellemetlenséggel járna. Tanácsosabb az időtől várni, s igy Básta kívánságát is, a kihez különben a vajda mindig rosz indulattal s bizalmatlansággal volt, elutasítni. (Eredeti Bécsben a titkos ltban.)

[2]) L. Törvények és Irományok XI.

[3]) L. Törvények és Irományok XII. XIV.

[4]) Lásd Törv. Irom. XVII.

[5]) Lásd Törv. és Irom. XXVIII.

[6]) *Lásd Törv. és Irom.* XIV.

[7]) *Lásd Tőv. és Irom.* XXVI.

követei visszabocsátását. A követküldésre vonatkozó ígéretet szószerinti értelembe véve: 1600-jan elejére összehívta a rendeket, hogy előttük fogadja a császár követeit. A rendek összejöttek, de a követek nem érkeztek meg, s mint egy krónikás irja »egyebet se tettek ezen a gyülésen, mint ittak és pénzt költöttek.« [1])

III.

Alig hogy Erdélyt birtokába vette, még meg se alkudott a császárral felette Mihály: már is új hódításon törte fejét. követei által sürgette a császárt, adjon neki engedélyt Moldva elfoglalására, mint a mely ország őtet folytonosan fenyegeti, s mint melynek bírása biztonsági szempontból is nélkülözhetlen. [2]) A válasz, melyet a császár adott, tagadó volt: [3]) félt hogy ez ország megtámadása a lengyelekkel hozná összeütközésbe. Ez alatt szép lassan végrehajtották az erdélyi részek visszacsatlását is: az utolsó Huszt volt, [4]) melynek kapitányait

[1]) Chron. Fuchsio Lupino Oltardinum I. k. 152. l. »Feria septima post natelit. (decz. 31.) proficiscitur judex (t. i. a brassai) subito in Comitia Albam, ubi tamen nihil aliud fuit actum, quam bibitum et pecunia exhibata.«

[2]) Székely Mihály urat Bariutiushoz Szathmár 1600 jan. 3-án a titkos ltban Bécsben.

[3]) Rudolf levele Mihály vajdához Pilsen decz. 22-én 1599. Bécsben a titkos ltban. Tudatja vele a lengyel király kivánságát Moldva felől s küldi e miatt a l. király levele másolatát. Hogy ő néki (a császárnak) mi volt a dologban véleménye, azt jól kell tudni a vajdának. Most is inti kegyelmesen a vajdát, nehogy a lengyel fegyvereknek ok és alkalom adassék ő fölsége birtokai pusztítására, tartózkodjék ezen expeditiótól, annál inkább, hogy annyi sok szép alkalom kínálkozik. Viszont, hogy a lengyel király Jeremiás vajdát fékezni fogja, s hogy megtartsa a jó szomszédi viszonyt ő fölsége s azok irányában, kik ő fölségéhez clienti viszonyban vannak, ő fölsége gondoskodik róla. (Fogalm. a bécsi titk. ltárban. Hung.)

[4]) Pilsen 1599. decz. 22. Rudolf császár helybenhagyja azon egyességet, melyet egyrészről Básta, más részről pedig főispán és főkapitány Szoklyai Szabó Balázs, Pogán György, mármarosi alispán, Zoltán Máté huszti várnagy s Tordai Deák András a sókamara elnöke kötöttek az egész megye, a gyalogok és lovasok vezetői s a városok nevében s ez egyesség értelmében mind azért a mit az általok képviseltek ő ellene (Rudolf ellen) vétettek, megbocsát. (Fog. a bécsi cs. és k. áll. ltban. Hung.)

a moldvai vajda is igyekezett Báthory Zsigmond részére megnyerni [1]), ki ekkor ismét Erdély visszaszerzésen törte fejét. Természetes volt, hogy azt a végetlen szerencsétlenséget, melyet az ő könnyelműsége idézett elő, nem nézte közönyösen; Mihály bitorlása csak úgy bántotta őt, mint a zaklatott országot s módokon törte fejét, hogyan lehetne az országot ennek kezéből kiszabaditani. A mint a bibornok szerencsétlenségének híre hozzá jött, elhatározta próbát tenni, hogy ismét Erdélybe jöhessen s mindenek előtt sógorát Zamoyskit nyerte meg tervének.[2]) Valószinűleg Jeremiás vajda is be volt abba avatva. Azt az utat akarta megpróbálni, mely már kétszer sikerre vezette: kamarását Huszár Istvánt titkos megbizatással Bocskayhoz küldé — ki egész váratlanúl decz. 29-én érkezett ennek sz. jóbi várába. De Bocskaynak nem volt kedve ismételve oly erős koczkáztatásnak tenni ki magát, annyival kevesbbé, mert épen ekkor folytak a tárgyalások elkobzott javai visszaszerzésére. [3]) Azonnal a mint Huszár, ki különben csak levél nélkül, szóbeli izenettel jött, hozzá érkezett elfogatta, Nyáry Pálnak a váradi kapitánynak kiszolgáltatta, s azonkivűl jelentést tett a császárnak, tanácsosainak s bizalmasabb embereinek Baruitznak és Pezzennek. [4]) Nyáry kezdetben vasra verette Huszárt, azonban a mint meggyőződött, hogy ez felesleges szigor, a szathmári parancsnok nem kis boszuságára, levétette a vasat lábairól s tisztességes fogságban tartotta. [5]) Maga Huszár állhatatosan állitotta, hogy neki nem volt más megbizatása Bocskayhoz, mint ezt rábirni, hogy a császárnál tegyen lépéseket Zsigmond megkegyelmeztetése érdekében, jelentést készitett a dolgokról s azt egy rokona közbenjárásával Zsigmond kezébe igyekezett játszani. [6])

Mihálynak Zsigmond ezen igyekezete nem sok aggodalmat okozott, s ha némi izgatottsággal is, de azon elhatározás-

[1]) Törv. és Irom. XVIII.

[2]) Törv. és Irom. XXII.

[3]) Törv. és Irom. XXXIV. XXXV.

[4]) Törv. és. Irom. XXIX.

[5]) Nyáry Pál 1608. jan. 8-iki jelentése Mátyás fhghez, Ungnadnak Szathmár, 1600. jan. 22-én s 23-án Baruitiusnak irott jelentése a bécsi titk. lvtban.

[6]) *Törv. és Irom. XXXII.*

sal várta a híreket saját követeitől, várta Rudolf biztosait, hogy Erdely kormányának gyeplőjét nem fogja kezéből kiereszteni. Erre mutatott, hogy Fogarast, ez idő szerint még Mária Krisztiernának tulajdonát, azon ürügy alatt, hogy az oláh vajdáknak régi czímen joguk van hozzá, nejének adományozá, Rudolf megkérdezése nélkül [1]), Kővárt is, mely pedig a részekben volt, saját hadaival rakta meg s a korábban Erdélyhez tartozott, de most Váradhoz csatolt megyéket, Krasznát, Közép-Szolnokot, Nyárytól, a váradi kapitánytól visszakövetelte. [2])

S minthogy tartott attól, hogy ez intézkedései a császárral összeütközésbe hozandják, azon kivül, hogy állandóan akkora sereget tartott hadi lábon, melynek havi zsoldja 98,000 tallérra ment, ahhoz mérte alkudozásait törökkel, tatárral, hogy a kibékülés minden útját ne zárja el. 1600. elején tatár követek fordultak meg udvarában, kik a hán üdvözletét tolmácsolák szerencsés diadalai fölött. Ezek titkos utasitást is hoztak magokkal: jelentsék ki a vajdának, hogy a hán hajlandó a keresztyének szövetségébe lépni. Mióta a tatár tapasztalta, hogy ilyen forma ajánlattal könnyű szerrel pénzhez jut, évenkint meg szokta azt újitani — ez olyan véradó forma volt, a tatárpusztitásoknak enyhitésére. Mihály kapva kapott a dolgon, s igen melegen ajánlotta azt Rudolfnak. [3])

Épen ebben az időben érkezett haza Örmény Péter. Egy szolgát előre küldött a hírrel, hogy Carlo Magno is utban van és tiszteletdijat hoz a császártól a vajdának [4]) — olyan hir, mely egy előre nem valósult meg. Carlo Magno jan. első napjaiban utazott át Szathmár és Bihar megyéken [5]) de sem tiszteletdijat, sem más ajándékot nem vitt magával.

Pedig Mihály ugyancsak várta és remélte. Mert a

---

[1]) Ungnad és Székely M. 1600. febr. 15-iki jelentése a császárhoz.

[2]) Nyáry Pálnak 1600. jan. 8-án Mátyás főhghez irt levele a titkos ltban Bécsben. Nyáry természetesen megtagadta azok kiadását Rudolf engedelme nélkül.

[3]) L. Törvények és Irományok XXX.

[4]) Ungnadnak 1599. jan. 31-iki jelentése a titkos ltban. Ungnad jelentéseiben Örmény Armini név alatt fordul elő.

[5]) L. Törv. és Irományok XXXI.

fényes udvar és katonatartás, az ünnepélyek sok pénzbe kerültek. Zsigmond régi tanácsosai s az erdélyi főurak közül azokat, kikben legkevesbbé bizott, s kikre egy vagy más oknál fogva gyanakodott, folytonosan udvarában maga körül tartá, nehogy ezek, az országban szétszórva a zúgolódó közvéleményt valamely kétségbeesett lépés megkisértésére birhassák. Jan. 16-án ezek részvétele mellett (köztük volt Csáky István is, kinek érdekében, hogy lefoglalt uradalmát Adorjánt vissza adja, Mihály közbenjárt Rudolfnál) vakitó fényű ünnepélyt tartott. Báthory Zsigmond kincseivel ugyancsak felcziczomázta magát, és lovait. Egész processio volt, s saját paripáját a tirnovai érsekkel szentelt vizzel hintette be. [1])

E hiú fény nem takarta el azt az inséget és nyomort, mely az egész országot elboritá, s mely végre a Mihályhoz bámulatos szivóssággal ragaszkodó császári követeknek, biztosoknak is felnyitá szemeit. Különösen Székely Mihály volt nagy bámulója. Egész elragadtatással irta a császárnak, hogy ha Mihályt megtarthatják, megtartják Erdélyt is, de ha őt elvesztik, elvesztik ez országot is. Nem lehetne annyit adni neki, hogy ő azt bőven vissza ne fizetné. [2]) Csak azok beszélnek róla rosszat, kik a ausztriai háznak ellenségei, [3]) s rendkivül zokon vette, hogy nem engedték meg neki Moldvát megtámadni, [4]) majd eljön az idő, hogy rá fognak arra emlékezni, a mit ő mondott. [5]) Székely követtársa Ungnad nem osztozott teljesen az ő elragadtatásában, de maga is használható és megbizható embernek tartá a vajdát s egész tervet készitett, hogyan lehetne Bulgáriát és Szerbiát Mihály által elvenni a töröktől. [6]) Nekik már január

---

[1]) Ungnad jelentése a császárhoz jan. 20 és 21 ről a titkos ltban Bécsben. Ugyanezen levelében irja meg először Katonaynak, a kolosvári birónak megöletését, az oláh hadak által. Lásd Törv. és Irom. XXXVIII.

[2]) Székely Mihály Szathmár jan 2-iki jelentése Baruitiushoz, a titkos ltban.

[3]) Ugyan annak jan. 10-iki jelentése u. o.

[4]) Ugyanannak jan. 18-iki jelentése.

[5]) Ugyanannak jan. 21-iki jelentése.

[6]) Ungnad jan. 2-iki jelentése a császárhoz. Sokat gondolkodott a felől — úgymond — mint lehetne ő felségének, a pápának, a r. szent birodalomnak s egyéb hatalmaknak (a kik zu dieszen turkischen khrieg ire volka und *geld helffen so treuherzighklich* inn die siben jar hercontribuirt .....)

derekán be kellett volna menniök Erdélybe, [1]) de Ungnad kétlelen rosszul lett, s azonkivül nem kapták meg a pénzt, mit magukkal be kellett volna vinniök, s igy beutazásuk néhány napra elmaradt és csak Carlo Magnot küldték előre. Azokban találkozásuk a visszatérő Örmény Pétrrel egy beszélgetés Mila Pretorral, Mihálynak Velenczébe küldött ügynökével és festőjével [2]) arra a meggyőződésre hozta őket, hogy talán Mihály még sem oly önzetlen czélokat kerget, mint ők hivék. Erdély kormányát nem fogják oly könnyen kicsikarhatni kezéből. De akkoris igyekeztek ezt Mihálynak épen azon tanácsosaira tolni, kik akkor Bécsben voltak, Mihálcz bánra és Stojka vistérre, kik a vajdára legnagyobb befolyással vannak. Ezek uradalmakat akarnak Erdélyben kapni, sőt, hir szerint, Mihálcz már meg is kapta Marosujvárt, s épen azért verték Mihály fejébe hogy ne mondjon le Erdélyről mely könnyebben megvédhető, mint a nyilt Havasalföld. [3]) S még más mentségük volt számára: egész Erdély tele volt a hírrel, hogy Carlo Magno 25000 arany rendkivüli ajándékkal jön, s Carlo Magno egy fillért se hozott magával. No. volt is aztán gúny és csufolódás: „ő felsége Mihályt olyhá tartja mint a gyereket vagy bolon-

a török ellen legnagyobb sikerrel föllépni. Úgy látja, hogy most az idő ennek Erdély bevonásával s Mihály vajda hűségében tartásával. Ugyanis kitudta, hogy Mihály vajda hadi népének havonkint 98 ezer tallért fizet. Ezt ő megbeszélte Armin Péterrel (Örmény P.) s úgy találták, hogy ugyanezen arányban Mihály vajda fogadhatna föl 10,000 lovast, 50—52 ezer tallér havi dijért, azonkivül 30 ezer gyalogot 95000 tallért s ezzel az erővel a törököt bátran meg lehetne támadni, a minthogy Mihálynak szándékában is van a Dunán áttörni Bulgariába s Szerbiába. — E sereghez hozzá volna számitandó a nép fölkelés is, a mi ingyen történnék mert a föld népe örülne, hogy a törököt űzheti. Mindezzel sokkal nagyobb eredményeket lehetne elérni, mint német sereggel. Mert a 10000 német gyalog s lovas együtt, havonkint 6 — 7 százezer tallérba kerülne s még sem érne annyit, mint Mihály népe, mert pl. télben nem is tudná, nem is akarna a törökökkel harczot. Ez okból tudassa ő fige ezt a keresztyén fejedelmekelkel, hogy küldjenek pénzt, hogy a tervet valósithassa. (Eredetitije Bécsben az államltban.)

[1]) L. törvények és Irományok XXXIV.

[2]) Ungnad jan. 10-iki jelentése, Bécsben a titkos ltban.

[3]) Lassota Erich és Underholzer János jelentése Mátyás főlghez, Kassa. 1600 jan. 9. Ungnadnak, Szatmár jan. 18-iki jelentése.

dot, kinek almát mutatnak, de oda nem adják« [1]) Ugyanazért nem is hagytak fel a reményynel, hogy ha ők magukkal bevihetik a pénzt, még tehetnek fordítást a dolgon. Végre megjött Rudolf elhatározása, hogy a főfizető mestertől átvehetik a nála levő 39 ezer tallért, s ők ezt jan. 30-án kocsikra felpakolva elindították, bár nem minden aggodalom nélkül, mert a Báthory Endre kiirtásáért igért százezer tállérból még ez összeg lefizetése után is 35000 tallér hiányzott. [2]) Már ekkor meglehetősen tisztában voltak, hogy a vajda Erdélyt nem fogja kezéből kiadni, s mielőtt jan 31-én utra keltek, jelentést tettek a császárnak, hogy a már elavult utasitás helyett e körülménynek figyelembe vételével küldjenek nekik ujat.

Mindamellett, hogy a vajda épen nem csinált titkot abból, hogy nem szándékszik Erdélyből könnyűszerüleg távozni, s azon fölül még az Erdély leigázásáért neki igért Kassának kezére bocsátását is követelte, [3]) Rudolf iránt hűnek és igaznak mutatta magát. Carlo Magnot, ki jan. közepén érkezett meg, barátságosan fogadta. Bár megbizatása — a vajda kezén levő végvárak kiadatását kérte — nem volt inyére s zokon vette, hogy az előre híresztelt tiszteletdijat nem hozta magával, de azt épen nem mutatta ki, s szokása szerint, midőn valami áruláson törte fejét, esküdözött ennek febr. 4-iki kihallgatása alkalmával, hogy »egy csepp vér sincs ereiben, mely ő felségéhez hűtlen volna,« [4]) sőt átalában tagadásba, vette, hogy ő Bán Mihaliczot és Stojkát oly mereven utasitotta volna követelni, hogy, Erdélyben »possessor, gubernator és patronus absolutus legyen.« [5])

Pedig utasitotta, és még többet is követelt. Mind az mi ez időtájt és később a biztosoknak tudomásásra jutott, ma-

---

[1]) Ungnadnak Szathmár jan. 24-iki jelentése a császárhoz a titkos ltban.

[2]) Ungnadnak Szathmár jan. 31-iki jelentése Rudolfhoz, Bécsben a a titkos ltban. V. ö a febr. 1-én irott jelentéssel.

[3]) Lásd Törv. és Irományok XXXIII.

[4]) Carlo Magnonak Gyula Fehérvár, febr. 4-iki jelentése a titkos ltban. Bécsben.

[5]) Ungnad és Székely febr. 2-iki jelentése Rudolfhoz, a titkos ltban.

gának Mihálynak levelei igazolják ezt. Századjának leghitetlenebb és álnokabb diplomatái közé tartozott. Egymást váltották fel udvarában lengyel és moldvai, török és tatár követek, jártak emberei Szolnokra, Temesvárra, a portára,[1] de sem terveit, sem céljait, sem alkudozásainak lényegét senki sem tudta. Nem volt egy teljesen megbizott tanácsosa sem. Minden alkudozásának szálait maga tartá kezében, külön alkalmazta minden ügynél titkárai valamelyikét, ki tolmácsa is volt, de az még abba az egy alkudozásába sem volt beavatva. Mindig a legnagyobb őszinteséget affectálta, esküdözött a legválogatottabb átkokkal, beszélt mindig sokat az unalomig, de soha semmit sem mondott el őszintén és soha igazat nem mondott. Néha azt hitte Ungnad, hogy pénzt nem is kiván, csak hir és dicsőség után eseng, máskor meg a kielégithetlenségig követelőnek találta, ki »nah nihtem andern als allain nach dem geld schreyt tobt und wiet.« Egyszer komolyan vette azt a képtelenséget, hogy Bán és Stojka ő ellenére követelnek számára független uralkodói állást s azon fölül 500,000 forintot, de csakhamar észrevették magokat, hogy ilyesmit azok még se mernének tenni. Egy napon meg voltak győződve, hogy Mihály alkudozása törökkel, lengyellel csupa szemfényvesztés, pár hét mulva pedig rájöttek, hogy Báthory Zsigmonddal conspirál.[2] És e talányos ember mind ezen dolgaiban volt valami, ha több nem is, legalább annyi, hogy semmi eszközt sem hanyagolt el, melyről látta, hogy saját hasznára kizsákmányolhatja. Előtte minden csak eszköz volt, melyet saját önző céljára használt fel. Maga a tirnovai érsek, az ő főpapja, jellemezte őt Ungnád előtt e szavakkal: impius in quo nullus dei timor, scortator, adulter moechus, virginum constuprator.« (Ungnad marcz. 26-iki jelentésében).

Még január elején történt, hogy Mátyás főherczege egy követe által figyelmeztette, hogy vigyáztasson Husztra, nehogy a lengyelek ez oldalon beüssenek.[3] Nem sokkal utóbb

[1]) Carlo Magnonak s Lassotának, a főfizető mesternek tudósitásai Ungnadhoz, ennek febr. 1. 8. és 9-iki leveleiben.

[2]) Szétszórva Ungnadnak és Székelynek febr. havában. irt jelentéseikben.

[3]) L. Törvények és Irományok XXXIII.

pedig egész bizalmason közlé Székely Mihálylyal, hogy a huszti kapitányhoz alattomban járnak lengyel követek. [1]) De már febr. elején fogadta a lengyel király követét, ki különben állitása szerint csak a cancellártól aláirt levéllel volt ellátva [2]) Azonban, hogy mi volt e követség titka, azt senki sem tudta meg. Tény, hogy az országban a legellentmondóbb hírek keringettek: Báthory Zsigmond a lengyel korlátnoknál van, ki három vajdával egy milliót igért neki, hogy Mihályt űzze ki Erdélyből s követet is küldtek a portára, hogy Erdélyt szerezze meg a lengyel cancellár fiának. [3]) És csodálatos, egy más hir szerint, Báthory Zsigmond — pedig nem is egészen a vajda tudta nélkül — Erdélyben lett volna, s épen abban az időben, midőn a lengyel követség Fejérvártt időzött s a biztosok ide érkezetek, febr. 9-én kibocsátá felhivását, hogy legyenek készen hozzá csatlakozni, mert ő, a török erő is vele levén, senkinek sem engedi Erdélyt. [4])

Még különösebb s nem kevesbbé gyanus dolgokról értesültek útközben a biztosok, kik majd minden állomásról tettek jelentést Rudolfnak és sürgették a hiányzó pénzt, melylyel talán még le lehet kötelezni Mihályt, az új utasítást a már elévült régi helyett, s Bástának más helyen alkalmazását, ki már is nyilt ellénségképen áll a vajdával szemben, mert mig az eltiltá Magyarországon a toborzást, Mihály a gabonának Tokajba, Váradra, Szathmárba, vitelét tiltotta el. [5]) Aztán hírt vettek róla, hogy a magyar országgyülésre a vajda kémet küldött ki, bizonyos Castell Antalt, hogy követség ürügye alatt Naprágit, Kornist és Bodonit — hogy velök ne értekezhessenek — Magyarorországra akarja küldeni s hogy a császár engedelme nélkül febr. 15-re Gyula-Fehérvárra országgyülést hirdetett, melyre azonban csak azokat hivta meg, kik ő felsége iránt nincsenek jó indulattal, valamint a székelyekhez s szászokhoz is leveleket irogatott, nyilatkozzanak, hogy őt akarják-e uroknak

[1]) L. Törvények és Irományok XXXVI.

[2]) Ungnad és Székely febr. 4-iki jelentése Enyedről, a titkos ltban.

[3]) Ungnad és Székely febr. 7-iki jelentése Kolozsvárról u. o.

[4]) L. Törvények és Irományok XXXIX.

[5]) A biztosok febr. 1-én Váralján, febr. 2-án Nagy-Bányán, febr. 3. Culpa (?) febr. 4. Büdös Patakán febr. 5. Dézsen, febr. 6. Kolosvártt, febr. 7. u. o. febr. 8. 9. Enyeden voltak. Mind e jelentések a titkos ltban.

vagy a császárt? [1]) E különböző hirek által felzaklatott kedélyek némileg lecsilapultak, midőn febr. 9-én Marino és Carlo Magno hozzájuk érkeztek azzal a megnyugtatással, hogy az utóbbinak sikerült a vajdát Rudolf iránt egészen kedvezőleg hangolni.

Másnap febr. 9-én érkeztek Fehérvárra. A vajda hat lovas kocsit küldött elébök. Fogadásukra kimentek egy negyed mérföldre a város elé: Csáky István, Kornis Gáspár, Bornemisza Boldizsár, Székely Mózes s élükön Naprágy, ki latin

---

[1]) Ungnad és Székely febr. 6-iki jelentésében olvassuk: Wir ligen alhie zu Torda in dem salczcamerhof vnd vernemben von dem salczcamrer das die vom Michal auf den 16. dits ausgeschriebne zusambenkunfft der fürnembisten sibenbürgischen landleut nichts anders auf sich hat, dann das die fürnembisten protonotarien inn Sibenbirgen thaills todt, unersetzt, thails todt chrank ligen, vnd so wichtige rechtsfürungen die lenger kein anstand leiden khinnen vnerörttert und überhaufft sein, die wölle der Michal durch die fürnembisten landleut decidirn lassen, aber wir halten disz nur für ein blendung, vnd sein der mainung, die zusambenkunft geschehe unserer legation halben, die wirt den aijs zeittigen brechen machen, vnd wos endtlich der Michal mit der sibenbergerischer cession gesinnt oder nicht ist, an tag bringen missen. »Másnap ugyan-e tárgyról ekkép írnak.....« Der Bornemissa hat auch vndter andern mir vermeldt, auf den 15. dis hab der Mihal die fürnembisten Landleut vnd stendgen Weissenburg beschriben, da sorgen wir uns abermal einer neien bosen practikhen, denn wir vernauben von andern das der Mihal allein die jennigen zusamb beruefte, die im genaigt woll sein, die aber Euer M. indiniren, die schoff er wekh, von sich und sie durch gesante beschickt haben, sich zu erclären ob sy Echt oder im beifollen wöllten. Und hatt Mihal noch ein solche grosse an zall kriegsvolks im Land, das auch die jenniger so in nicht gern in Land sehen, und lieber Euer Mt vnderworffen wären, es nicht offenbaren aus Forcht und gefahr dörffen, sonnder werden sich ohne zweifel im genaigter als E. Mt. erzeigen müssen. Daraus wirt nun folgen das er ihr pro forma wirt fürgeben, er wöll E. Mt. das Land übergeben vnd wirt doch sotto man mit dem aus forcht gezwungen stenden inn Sibenbirgen den verstand haben, das sie in bitten vnd bei im anhalten sollen, das er Mihal ir herr bleib, darauf wirt er sich nun solcher blendung brauchen und E. Mt. hinausschreiben er wolt E. M. das land gern für sein Person übergeben die ständ und landsleut aber wöllen darinn nicht consentirn, sondern begern seiner, und weil sy in begern, und er das land mit schwertraich hab eingenomben, so sollen uns E. Mt. billiher alls einem andern vergönnen. Gott geb das ich Ungnad mich ire meinen gedanken irre. Es werden vill dergleichen reden im landgehört, der Mihal sei dem deutschen und türkschen khayser noch wolte so mächtig, dass er baiden den ernst khöne zaigen« (Kr. a. t. khom.)

szónoklattal üdvözölte őket, melyre Ungnad felelt, kirendeltetett elibük négyszáz oláh, kozák s erdélyi lovas, kik örvendve s üdvlövésekkel fogadták nem annyira őket, mint a 30,000 forintot, mit magukkal hoztak s mit még az nap kézhez adtak. [1])

A meghivott főurak és rendek, kik már akkor együtt voltak, nem országos ügyek végett, hanem ezen fogadásra hivattak meg. Mindamellett kisérletet tettek, rávenni Mihályt a zsarolások enyhitésére, hivatkozván az általa is megerősitett kiváltságaikra. »Ez, felelé Mihály, kardjára ütve, a ti kiváltságtok« [2]) s attól fogva nem is történt semmi hivatalos tárgyalás.

A biztosok első kihallgatása febr. 10-én volt. Mihály Marino által tudatta velök, hogy az első kihallgatásnál mellőzzék a titkosabb dolgokat, mert az erdélyi tanácsosok is Náprágy, Kornis, Székely Mózes, Bornemisza ott lesznek, azonban a Báthoryak árulására vonatkozó dolgokat épen ne hallgassák el.

S valóban ez az első kihallgatás a földig tiprott Erdélynek kigúnyolása volt.

A mint a biztosok megmutatták a megbizó levelet, a vajda átvette, megcsókolta s homlokához emelte azt. Aztán a biztosok elkezdték dicsérni a vajdát, lovagias tettét s szidni az áruló Báthoryakat; kitakarták a felség pecsétjét, felmutatták az instructiót s mind ezt oly kemény szavakkal, hogy Kornis többször megvakarta fejét. Naprágy felelt a vajda nevében, dicsekedve, hogy mily nagy veszélynek tette ki magát, meghóditva »hanc perfidam provinciam«; szidta a Báthoriak gazságát, követőiket a vajda parancsára és nagy örömére, ki villogó szemekkel intett, mutatott az ott levő erdélyi tanácsurakra, kik megalázva, szégyenkezve hallgatták kigunyoltatásukat.

De ez a szinlelt simaság és előzékenység nem tett jó benyomást a biztosokra. Épen nem volt inyükre az, mit Marinotól hallottak, hogy a vajda nehány nap mulva Fogarasba akar menni, s Ungnadot magával akarja vinni, Székelyt pedig Fejérvártt hagyni, azok közt kiket a vajda árulóknak tart, s kik közül Naprágyt, Kornist, Bodonit, Sibriket egyenesen ki

[1]) Ungnad és Székely Gyulafehérvár febr. 10-iki jelentése a titkos ltban.

[2]) Bethlen Farkas IV. 46

akarja a császárnak szolgáltatni, hogy tegyen velök a mit akar. Még kevesbbé tetszett nekik, hogy a vajda panaszosan emlegette, hogy mit csináljon ő Erdélylyel, mikor a császár három legjobb megyéjétől megfosztá s a székelyeknek megadta szabadságukat — ilyen alakban nem kér belőle. [1])

A megigért titkos kihallgatás más nap csakugyan megtörtént. A vajda részéről csak Örmény Péter, a biztosok részéről Carlo Magno és Marino voltak jelen. A biztosok, utasításuk értelmében, először is azt a kérdést vetették fel: »hogyan kellene az ország kormányát ő nagysága tanácsával szervezni?« A vajda ezt sehogy sem akarta megérteni Marino oláh tolmácsolására. Erre Székely leforditotta németből magyarra, s Örmény magyarból oláhra. Végre megérté. »Hiszen, felelé, az ország eléggé biztos, a végházak jó karban vannak.« — »Ez nem elég, mondák a biztosok, kell jó rendőrség, jó közigazgatás, s a jövedelmek szaporitása.« — »Én, mondá a vajda, jól kormányzom az országot s titeket biztosokat azért küldött ő felsége, hogy többi tanácsosaim mellett tanácsoljatok; a belső mozgalmaktól pedig ne féljen ő felsége, hű lesz az ország, mig az ország ura hű.« Ungnad meg ezt nem akarta megérteni s kérdé: »hogy lehetne ő felsége maga magához hűtelen?« A vajda egy perczre zavarba jött, de forditott a dolgon, s azt a kérdést vetette fel, békét akar-e ő felsége vagy háborut?« De a biztosok nem sokára vissza vitték az első térre a themát s kijelenték, hogy nekik igen kellemetlen, ha Mihály a többi tanácsosokkal együtt akarná őket is felhasználni, lévén azok árúlók, kiket meg kell büntetni. »A büntetés, mondá Mihály, meg lesz, csak ő felsége parancsát várom.« — »Ő felsége pedig nagyságod tanácsát várja, hogy a kérdésben határozzon.« — »De, mondá a vajda, én gubernátor akarok ebben az országban lenni, ő felsége után ültem székembe, s önök mint tanácsosok vannak mellém rendelve.« S ezzel ismét megindult a vita a kérdés fölött, mignem látván, hogy igy tisztába soha sem jőnek, a biztosok elhatározák a kormányzásra vonatkozó pontot irásban adni be a vajdának. [2])

A vajda s a biztosok elégedetlenül váltak el egymástól,

[1]) Székely és Ungnad febr. 11-iki jelentése.

[2]) Ungnad és Székely febr. 12-iki jelentése Bécsben a titkos ltban.

de legalább tisztába jöttek egymással, tisztába az iránt, hogy egyik sem fogja azt, mi kezén van — Mihály Erdélyt, a császár a részeket — a másiknak átengedni. Pedig a vajda mindent, az egészet akarta, a császártól, ha lehet, s ha nem, akárkitől. S nem is habozott azonnal hozzá látni a dologhoz, ugy is minden felé, minden utat nyitva hagyott, hogy a szükség szerint használhassa. Egyszerre az a hir jutott a biztosok fülehez, hogy Mihály már egyezkedik a lengyelekkel, épen az ott levő követ által, hogy Erdélyt visszabocsátja a Zsigmond kezébe, ennek eszközlésére Fogarasba utazik, ott megkötik a szövetséget törökkel, tatárral. Székely Mihály egy mesterségesen irott de névtelen levélben, kétségtelenül a kiábrándulás keservével értesiti erről Baruiczot, Rudolf titkárát. [1]) De Mihály aligha gondolt az elpártolásra még ekkor komolyan: nem tartotta lehetetlennek, hogy még ennek is eljön az ideje — ezuttal még csak nyomást akart gyakorolni a biztosokra: értessék meg Rudolffal, hogy ha követeléseit nem teljesiti, neki módjában áll, ellenségképen lépni fel.

S a mit a biztosok hallottak, a mi közelebbről történt, igazolta azt, hogy Mihály nem fog engedni. Egyenesen megizente czeknek, hogy nem csak nem fog a székből, melybe ült, fölkelni, hanem még fiát is helyettesévé teszi. S mialatt megtette a készülődéseket, hogy Fogarasba menjen, elhatározta épen azon erdélyi tanácsurakat, kiket császári érzelmüeknek ismert, Naprágyt, Kornist, Bornemisza Boldizsárt követségbe külden Rudolfhoz, hogy követeléseinek érvényt szerezzenek. Kivánta pedig: hogy fia Erdélyben s Havasalföldön utódjának ismertessék el; adja vissza Rudolf Husztot, Nagy-Bányát s a részeket; hogy a mit a töröktől elfoglal, vagy a mit ezután hódit, az övé s fiáé legyen; mind azon javak s méltóságok, melyeket a császár Zsigmondnak adott, adassanak neki is; adjon ő felsége neki a hadfolytatásra pénzt s hogyha Erdélyből elűzetnék, Felső-Magyarországon évenkint százezer tallért kapjon. [2])

[1]) L. Törvények és Irományok XL. A levél egy huzomban olvasva, Mihály magasztalását tartalmazza: de a balfelőli félsorok egymásután olvasva, adják meg az igazi értelmet. Hogy ez a hir Erdélyben is el volt terjedve, azt emliti a Trauschféle krónika.

[2]) Ungnad és Székely Fejérvár febr. 15-iki jelentése a császárhoz, *a titkos ltban.*

A követek csakugyan ilyenértelmű utasitást kaptak s Náprágy febr. 15-én s Kornis és Bornemisza még a megelőző nap elindultak — midőn Mihály egész váratlanul vissza hivatta őket, sőt fogarasi utját is elhalasztá. E gyors változás oka volt, bécsi követei egyikének Stojkának visszaérkezése a császár válaszával. [1]) Ez a válasz pedig nemcsakhogy ki nem elégité Mihályt, hanem a szó teljes értelmében felbőszité. Ugy szólva egyetlen követelésére sem kapott kedvező választ. Ő tulajdonképen háromra fektetett fő súlyt: mozdittassék el Básta, kiről ösztönszerűleg érzé, hogy minden lépését ellenőrzi, s kit czéljaira nézve már is ellenlábasának talált; bizassék rá Erdély s a részek kormányzása önálló hatáskörrel; s 500 ezer tallérral jutalmaztassék. Az elsőre felhozott vádakat a császári válasz egyenkint megczáfolá; a másodikra vonatkozólag azt felelte, hogy már utasitva vannak a biztosok vele tárgyalni; a harmadikra vonatkozólag felhozta a válasz, hogy ő ugyan már temérdek zsákmányt foglalt le, de a császár kegyelmesnek fogja magát mutatni. [2]) »Bizony, mondá a vajda magán kivül a harag miatt, inkább fogok a törökkel, mint a németekkel alkudozni, egyezkedni, mert azok jobban megtartják hitöket, hűségüket, mint ezek.« [3]) S a visszahivott Kornistól is nem minden gúny nélkül kérdezé, »nem jobb volna-e a törökkel tartani? a németek messze vannak s minden dolgukban igen lassúk.«

Haragját még másnap is febr. 17-én, a kihallgatáson annyira éreztette a biztosokkal, hogy ezek elhatározták, addig mig Pezzen le nem jön, ezután csak harmadik személy közbejöttével értekezni vele. Végre megcsendesült s 18-án hivatta a biztosokat, mentegette magát s haragjával Básta ellen fordult: »minő veszedelmes szomszéd volna ez, ha ő jönne Erdélybe« és esküdözött, hogy ő igaz hive a császárnak. De a mint ezeket elbocsátá magától, Taranowszkyt a lengyel követet fogadta, titokban ugyan, de még is aligha nem tüntetési czéllal, s három óra hosszan értekezett vele. [4])

[1]) Ungnad és Székely Fejérvár febr. 16-iki jelentése a császárhoz u. o.

[2]) L. Törv. és Irományok XXXVII.

[3]) Ungnad és Székely febr. 16-iki jelentése.

[4]) A biztosok fehérvári febr. 19-iki jelentése a császárhoz, a titk. Iban.

Mit akart Taranovszky Mihálynál? ezen sokat törték a biztosok fejöket. Maga a lengyel követ azt mondá Ungnadnak, régi ismerősének — mert 27. év előtt találkoztak Konstantinápolyban — hogy csak magán ügyek miatt jött. De a vajda Marinónak s kétségtelenül oly czéllal, hogy az Ungnadnak fülébe menjen — egyebet mondott: »bizonyos nagy fontosságú s a közügyekre vonatkozó titkos dolgokban jött« — és meg is mutatta a lengyel király leveleit, a nélkül hogy tartalmukat is közölte volna vele. Mások tudni akarták ezt a közügyet: a lengyel király el akarja őt vonni a császártól, kibékéltetni Báthory Zsigmonddal s a végczél: megkötni a török-lengyel-oláh szövetséget. [1])

Ennek a tervnek még egy más látszata is volt: a törökkel kezdett béke-alku. Igaz, hogy ez a biztosok tudtával volt, s hogy Mihály azt is megigérte, hogy ezek föltételeit közölni fogja velök; de azért a biztosok még se lehettek megnyugodva, hogy hátok mögött nem fog egyéb is történni, annyival inkább mert a vajda intézkedett, hogy a török követség, fiának Petraskónak — kit most már Miklósnak nevezett — adja át a zászlót. [2])

Mihály hetek óta tervezett [3]) de mindig elhalasztotta utazását Fogarasba, most már neje uradalmába s Brassóba febr. 21-én foganatba vette. Előbb azonban Marinót visszaküldé a császárhoz, oly megbízással, hogy tolmácsolja az udvarnál hűségét és jó szolgálatait. Pezzenhez is iratott levelet Náprágyval, melyben felhivta: vesse magát közbe, hogy az eddig Ungnad, Carlo Magno, Viszter, Stojka, s Örmény Péter által hozott kedvezőtlen válaszok helyett kapjon olyat, mely inkább volna szolgálataihoz mérve. [4]) Intézkedett Bocskay még el nem foglalt erdélyi jószágai elkobzása ügyében is [5]) s hogy a biztosok minél elébb, lehetőleg négy nap mulva, utána indul-

[1]) Ungnad és Székely Fejérvár febr. 21-iki jelentése a császárhoz, Bécsben a titkos ltban, V. ö. Ungnad ápr. 18-iki levelével u. o.

[2]) Székely és Ungnad febr. 23-iki jelentése, Bécsben a titkos ltban.

[3]) A Trausch-féle krónika 152. l.

[4]) L. Törvények és Irományok XLI.

[5]) Törvények és Irományok XLVI.

janak, Náprágynak pedig — ki csakugyan mesterkedéseiről tesz Prágába szóbeli jelentést [1]) — kemény leczkét adott: »a ki e keresztet hordja, mondá, megfogván a püspök nyakán függő keresztet, annak hűnek kellene lenni a római császárhoz és hozzám.« [2]) De azért Fogarasba rendelte őt is Kornist is — ki épen ez időben küldte fel mentségeit a császárhoz [3]) — a többi magyar tanácsurakkal.

Gondoskodott arról is, hogy addig is, mig a biztosok utána indulnának, jobban felvilágosittassanak a helyzetről. Legelébb Stojka látogatta meg a biztosokat, s világosan értésükre adta, hogy Mihály Erdélyről semmi esetre sem mond le, elég ha Erdélyt és Havasalját ő felsége alá adta s a nyerendő segélyért szolgáland. Bizony — tevé hozzá — rossz lenne abból, ha ki akarnák űzni. S okát is megmondá, hogy miért ragaszkodik ura Erdélyhez: a vajda és a bojárok nem mehetnek vissza Oláhországba, hová legyenek hát? Erdély szép ország, annál jobban megszerették a vajda és emberei, minél tovább vannak benne. Igaz, hogy most el van pusztitva, de annak is a császár az oka. Miért nem küldött pénzt, hogy a vajda katonáit elbocsáthatta volna? [4]) Másnap a tirnovai érsek tett náluk látogatást s sokat beszélt nekik a vajda elkeseredéséről a miatt, hogy a császár nemcsak nem köszönte meg jó szolgálatait, nemcsak nem tisztelte meg ajándékkal s igéretét sem adta meg, hanem ugy bánik vele, mint a kutyával s Erdélytől is meg akarja fosztani. Az érsek a vajda megengesztelésének módját is megmondta: őt és fiát czimekkel és méltóságokkal kellene kitüntetni; a fiut az udvarhoz vitetni s neveltetni és azután valamelyik főherczegasszonynyal összeházasitani — addig pedig Erdélyt Mihálynak mint kormányzónak kezén hagyni. Erre a tanácsra, természetesen, a biztosok semmit sem tudtak mondani. [5])

A biztosok febr. 24. délben elindultak a vajda után, febr.

---

[1]) L. Törvények és Irományok XLII.

[2]) Székely és Ungnad febr. 21-iki jelentése, a titkos ltban.

[3]) L. Törvények és Irományok XLII.

[4]) L. Ungnad és Székely febr. 23-iki jelentése a titkos ltban. V. ö. ugyanezeknek febr. 26-iki jelentésével.

[5]) U. ezeknek febr. 24-iki jelentése Fejérvárról.

26-án Megyesen s 29-én Fogarasban voltak, [1]) hol a vajda neje tartózkodott, s hol őrizték az összeharácsolt roppant kincseket.

IV.

Mihály brassai útja nyomás akart lenni a prágai udvarra, hogy követelései annál biztosabban teljesittessenek. Itt akarta megmutatni, hogy módjában van kiegyezni törökkel, lengyellel s létrehozni ezekkel a confoederatiót. Márcz. 1-én érkezett meg, mintegy hatezer emberből álló sereggel s rendkivüli pompával tartá bevonulását a városba, [2]) hol egy időben ugyan, de külön külön kivánt tárgyalni három nagy hatalomnak: a római császárnak és magyar királynak, a lengyel királynak s a portának követeivel.

Márcz 2-án megérkeztek Ungnad és Székely, meg a magyar tanácsosok Náprágy és Toldy. A mint ez utóbbiak hozzá tisztelegni mentek, »no mi hirt hallottál utközben« kérdé a vajda a korlátnoktól. »Azt hogy nagyságod meg akar a törökkel békélni.« »Meg is teszem, felelé a vajda nevetve, fogsz-e te akkor kaczagni?« »Nem, válaszolt a püspök, bámulni fogok rajta.« [3]) S más nap már biztos hirt kapott a vajda Sennyeitől, hogy a török követség jön. [4])

Azt a néhány napot, mely ezek bejöveteléig eltelt, arra használta fel a vajda, hogy a biztosokkal éreztesse, mennyire ura ő a helyzetnek. Stojka, Örmény majd minden nap tettek látogatást náluk, a vajda is fogadta őket, de minden találkozásnak a volt vége, hogy ha a pénz s a teljesen kielégitő válasz három hét alatt nem érkezik meg, akkor Mihály meg fog a törökkel békélni. [5]) S az ettől való rettegést annyira tudta fokozni, hogy Ungnad egyszer már attól is kezdett tartani, hogy ki fogja őt a töröknek szolgáltatni, [6]) s sürgetőleg kér-

[1]) Ugyan ezeknek febr. 26. és 29-iki jelentéseik.

[2]) A Trausch-féle krónika I. k. 152-ik l.

[3]) Ungnad és Székely Marcz. 3. és 7-iki jelentései a császárhoz s Baruitzhoz, a titkos ltban, Bécsben.

[4]) Lásd Törv. és Irom. XLV.

[5]) Márcz. 3, 4, 6, 7, 8-iki jelentések Ungnadtól és Székelytől, a titkos ltban Bécsben.

[6]) Ungnad márcz. 7-iki jelentése u. o.

te a császárt, hogy Pezzen oly utasitással láttassék el, mely őt felhatalmazza, Erdélynek örökösen leendő átengedése ügyében is tárgyalni. Arra is volt gondja a vajdának, hogy a török követség missiója fölött tisztába ne jöhessenek a biztosok. Általánosan azt beszélték, hogy ezek a szultán követei, s a tirnovai érsék állhatatosan azt állitotta, hogy nem, ezek csak Ibrahim basa követei. Hogy két zászlót hoznak magokkal az átalánosan el volt terjedve, Stojka bizalmasan megsúgta Ungnadnak, hogy a kettő közül egyik Moldvára szól. [1]) Atalán kezdették őket megbarátkoztatni az eszmével, hogy a vajda Moldvát el fogja foglalni, mert azt kardcsapás nélkül teheti, miután az ország félig üres, s most azt tenni máskülönben is kényszeritve van, miután Zsigmond a lengyel cancellárral conspirál, ettől biztatásokat vett, [2]) s ennek az országba küldött proclamatióit be is mutatta a biztosoknak. [3]) S midőn már a biztosok eléggé meg voltak puhitva, ezt a foglalást úgy álliták elé Mihály emberei, mint a császárra nézve hasznost: a vajda azután is hű maradna, Maximiliánt a lengyel trónra segitné, s igy aztán az oroszokkal szövetkezve, sok jót tehetne a keresztyénség érdekében. [4])

Mint előre volt hirdetve, a török követség, összesen mintegy száz személy, kik közül 35 előbbkelő volt, kétszáz lóval s öszvérrel, márcz. 9-én megérkezett. Élén a temesvári basa állott, s a bevonuláskor ez is rendkivüli fényt fejtett ki. A vajda személyesen ment ki Vidombáhig, s a mint meglátta a

[1]) Ungnád márcz. 6-iki jelentésének u. irata.

[2]) Márcz. 6. Taranovszky is meglátogatta a biztosokat. Ügyeljen, mondá ez nekik, a császár a lengyel cancellárral, mert bár ez mint privat senator Zsigmondért nem sokat tehet, de ezt a lengyel országgyűlésre utasitá, hol segélyére lesz. Hozza elő Zsigmond ott a maga baját, talán kap segélyt s visszamehet Erdélybe, a hol jobb szeretik a császárnál. Ungnád márcz. 6-iki jelentése.

[3]) Ungnád és Székely márcz. 8-iki jelentése. Érdekes, mit Ungnad levele végén titkos jegyekkel ir: »Playades (= Transilvani) non sunt Marti (= caes. Maiestati) fides, nec nos ipsis, nec ipsi nobis fidunt. Nullum esse ferme video qui caes. Mattem cupiat. Laute agendum constat in his partibus. Duos valachos vaiuodas Transilvaniam subigisse, quorum primus mensibus regnavit sex, et obruncatus est; alter quinque, vix aufugit; tertii fata in fatis.« A titkos itkan Bécsben.

[4]) U. azok márcz. 6-iki jelentése u. o.

követet, leszállott lováról, gyalog ment elibe s át vette a kaftánt és zászlókat. [1])

S most pár nappal utóbb Taranovszkit elbocsátá Mihály, üres szavakkal, mint a biztosoknak izente, [2]) de még is oly válaszszal, mely nem zárta ki, mint Náprágy mondá, a szövetkezés lehetőségét. Az erdélyi tanácsurakat pedig összehivatta s azt a kérdést vetette fel előttük: miután a tavasz itt van, a németek ségelye nem jön, s ő kénytelen a törökkel egyezkedni: mit szólnak hozzá? De ezt nem tanácslá Náprágy s a vajda sem mondá, hogy megteszi. [3]) Azonban nem szerette, hogy nem tanácslák — s a félelmen és rettegésen kivül más egyéb biztosítékot is keresett, hogy a tanács- és főurakat hűségében megtartsa: azt hogy a német császártól még jobban féljenek és rettegjenek. Ha eleinte maga rémitgette ezeket, hogy az egész nemességet ki fogja irtani: csakhamar jobbat gondolt, azt beszélte, hogy a császár akarja őket megöletni, lefejeztetni s eddigelé ő volt az, ki e szándék megvalósulásának utját állta. [4]) Tény az, hogy a vajda ez ügyben levelezett az árulók és hűtelenek megbüntetése ügyében a kormánynyal, s maga tett erre ajánlatot.

A törökkel szövetkezés kérdését a vajda szándékozott az ország rendei elé is terjeszteni, kiket márcz. 12-ére összehivott de e szándékával felhagyott. A rendek közül a kitűzött napra márcz. 12-ére, részint a rossz utak, részint az idő rövidsége miatt oly kevesen gyűltek össze, hogy eleinte annak elhalasztására gondoltak. [5]) Hogy mi czélja van e gyűléssel a vajdá-

[1]) A Trausch-féle krónika I. k. 153-ik l. »torvo vultu id adspicientibus legatis Germanicis,« mondja ugyan e krónika.

[2]) Ungnad és Székely márcz. 13-iki jelentése, Mihály szerint a lengyelek elfogadhatatlan föltételeket tettek, csak azért hogy ne láttassanak a keresztyénektől elszakadni akarni. Többi közt 40000 embert s havonkint 40 ezer tallért követeltek a birdalomtól.

[3]) U. o. márcz. 15-iki jelentése a cs. irattárban.

[4]) L. Törvények és Irományok XLVII.

[5]) Ungnad és Székely márcz. 13-iki jelentésükben irják a császárnak: »Wir haben E. M^tät gehorsambist geschriben, der landtag soll heut oder morgen hie gehalten werden, wie manns dann ganzer 8 Tag nicht anderst gewusst, jeczt verändert sichs wieder und vernemben wir vom Stoika es sey der landtag etwas zu langsamb ausgeschriben und

nak, kezdetben azzal sem voltak tisztában: azt beszélték, hogy csak pénzt akar, de hozzá tették, hogy a székelyektől s szász városoktól is fog adót követelni. S valóban ugy volt. Azzal hogy kevesen vannak, a vajda nem sokat gondolt, s márcz. 14-én megnyitotta a gyűlést. A török-frigy szóba hozását egészen mellőzte, s egyedűl csak az adó kérdését terjeszté eléjök. Élelmiszereken kivűl 8 tallért követelt minden portától: oly összeget, melyet a kifosztott ország sehogy sem lett volna képes kifizetni. A rendek elszörnyűködtek s a városok felszámlálták hogy mennyi rendkivűli adót kelle nekik a rendesen fölül is fizetni. Végre más nap kiadta a vajda elhatározását: leengedte az adót egy kapu után négy tallérra, és a székelyeket hadfölkelésre, s minthogy visszanyert új kiváltságuk értelmében a portai adót nem fizették, saját költségükön katonáskodásra kötelezte. Ezzel márcz. 15-én eloszlatta az országgyűlést. —[1])

---

die weeg so bösz schon worden, das die wenigeren landleuth, sonnderlich die weilist entlegnen hiehergelangen Khundten, so möchte der landtag oder zu Hermannstatt oder woll zu Weissenburg erst gehalten werden und des Stoika vermelden nach wirt die haubt proposition disz landtags' nur gelt antreffen. Und wo dem allso sein und der Landtag blösslich ein geltscontribution nur antreffen soll, so vermeutten andere so vmb den herrn waida täglich sein, er herr waida möhte in dieser statt gezirgkli und revir auch von den nahend gelegnen Zäggeln die jhenige portion der dica oder neuen contribution so er auf sie schlagen wird abfordern, allso auch von der Hermanstatt und den selben districten von der statt Gnösin oder Bistriza genant vnd von der selben revir, von Weissenburg vnd derselben vmbligenden tractu und also von Clausenburg vnd was dort herumb gelegen.« (Eredeti a bécsi cs. és k. álltárban.)

[1]) Székely és Ungnad írják a márczius 15-iki jelentésben: »Der landtag ist gestern vnd heut angangen, trifft allain gelt contribution fürnemblik an, uns als von E. M. im, herrn vaida zuegeordneten assistenzrätten wirt nichts communicirt vnd wir werden umb nichts gefragt. »Nach bisher wird inn der gemain gesagt, er herr waida beger iecz acht taller von der Porten, nicht gar vor 5 Monathen hatt er auch 6 begert; da nun die acht taller (ohne villeich, noch profiant darzue) gewilligt wurden, khombt auf die saxischen stett 160tausend taller; bei dem landtag so dem 20. Novemb. 1599. zu Weissenburg ist gehalten worden ist auf die saxischen stett 120 tausend taller khombhen, so brachten beide posten zusamben zweimal hundert und ahzig tausend taller in weniger als 5 monathen. Zubesorgen, es da rff vorau gang disz jars noch woll ain, wo nicht gar zwo anlagen im land geschen nicht ist zu glauben das es das land werde ausstehen mögen. — Da w

Márcz. 16-án elutazott Szebenfelé, magával vivén a török követséget is. Kivonulása ünnepélyes volt, balján ment a török főkövet (mi náluk a tiszteletadás jele) s előtte Náprágy és Kornis lovagoltak. A törökök eme kitüntetése annál feltünőbb volt, minél hidegebben bánt a biztosokkal, kikkel egész brassai tartózkodásuk alatt sem a portai sem a lengyel dolgokat nem közölte, [1]) kiket ezen fölül még felvigyázat alá is rendelt: levén a melléjök adott bojár, épen ugy mint Stambulban a csausz, a vajda titkos kémje, [2]) s kiknek Mihály iránt viseltető rokonszenvük, bámulatuk oda olvadt, hogy már Prágába is megirták, hogy szivesebben volnának a szultánnál mint ilyen keresztyénnél követek. [3])

Másnap (ápr. 17.) ők is követték a vajdát, de útközben sehol sem találkoztak vele: az ő utazásukat nem ők magok, hanem a melléjök adott bojár szabályozta. Ők is Fogarason,

---

solution ist noch nicht ergangen, soll heute geschehen.« A kolosváriak a zsaroló 4000 zsoldos miatt gyors futárt küldtek. »Jecz gegen dem abend hat sich der landtag geschlossen und hat die dicam der herr waida den landleuten von 8 bis auf 4 taller gelossen, die trifft der Sachsen statt 80000 taller an, die sie in 14 tagen, oder drei wochen erlegen müssen. Der Zäggel portion inhalt irer habendem restituirten freyheiten soll bei weitem nickt soviel antreffen, und sie allein obligirt sein, da der herr waida sie innerhalb 15 tagen zu einer schlacht wider den feind zu brauchen mussten auf iren uncosten mit anzuziehen, da aber es nicht geschäh und der herr waida irweiter bedürffte, so sollen sie besoldet werden.

Die Chronstetter vergwissen vns das sie mit etlich dreissig tausend taller ausser der ordinari dica mit par dargegebnem gellt, wahren und costfrey haltung eingesetzt sein, darvon sie nihts mehr hoffen, ja da sie 15000 taller, so er herr waida von inen bald nah der schlacht undter dem schein eines darlehens entnumben an irer contributionsportion oder rata abzuzihen begert, so hatt er sich hefftig drüber alterirt vnd mit zorn inen fürgeworffen, sie sein mit weib, khindern, leib, gelt, gut und allen was sie haben sain aigen, denn mit dem sübl auf den er mit der hand gekhlopfft, hat et sie gewunnen, und mit demselben wölle er sie auch regirn und zwingen. (Eredetije a bécsi cs. k. áll. — tárban.) A Barcsay-féle példányban olvassuk: Anno 1600. Brassóban lőn egy futó gyülés.

[1]) Ungnad és Székely márcz. 17-ki jelentése Bécsben a titkos ltvban.

[2]) Ugyanazoknak márcz. 16-iki jelentése.

[3]) A márcz. *27-ki jelentésökben*: »ich wollt lieber beim turkischen *khayser allso bei dergleichen* christen ein potschaffter sein.«

(melynek várába a benn lévő bojárok be se ereszték őket) Szebenen, [1]) Szász-Szebesen át vették utjokat s tanúi voltak a szászok mély elkeseredésének, mely már annyira ment, hogy ezek is Báthory Zsigmondot óhajtották vissza. [2]) Márcz. 29-én értek Fejérvárra: hol — bár ennek útközben is hallák neszét — új meglepetés várt rájuk, eddigi lakásukat a palotában, Sztojka foglalta el, s nekik a Bocskay házában mutattak szállást [3]). A kegyvesztésnek nyilvánságos jele volt ez, melynek hirével annyira tele volt az ország, hogy kivégeztetésöket is beszélték. [4]) Természetes: ilyesmitől legkevésbbé sem tarthattak. A vajda e ridegsége kiszámitott dolog volt. Tudta, hogy ezekkel a biztosokkal, ugy mint ő akarja, nem egyezkedhetik — mert ezeknek nincs kellő felhatalmazásuk, miután tényleg Pálffy van erdélyi kormányzónak kinézve. [5]) Ő Pezzent várta, az új biztost, de kivánta, hogy mielőtt ez lejön, tisztában legyenek Prágában azzal, hogy ő cessióról, Erdély elhagyásáról hallani sem akar, s azért oly utasitással ereszszék-el, melynek alapján más kormányzóról, mint ő, szó se lehessen; egyezkedhessék a confoederatio egy neméről, a császár reservált fensőségéről s az örökösödésről. Ezt akarta megértetni a biz-

[1]) Szebenben meglátogatták a csatatért, hol Mihály a cardinált megveré s igy irnak róla: »Wie uns die anordnung baider heuffen zum treffen und die einnembung jedes theills seines vorthls vnd wie die vnterschiedlichen, wunderlichen weitschichtigen angrif geschehe, vermainen wir, es würde khein kriegsverstendiger veldgeneral vnd veldmarschalkh dieselb bestöllung des veldes vnd der ervolgten treffen loben oder guet haissen, und haben sich die, so das veldt bestöldt wenig kriegserfarenhait zu baidenthaillen der ersten treffen anordnung zu rhuemben. — Széltében beszélik itt, hogy Mihály csak árulással győzhetett, melynek legnagyobb részese . . . dem Cornisch Caspar meustes theils imputirn will.« (Eredetije a bécsi cs. k. áll. ltár).

[2]) A biztosok márcz. 29-iki jelentése, u. o. Maga Huet Albert a szász ispán mondta nekik.

[3]) A biztosok márcz. 27-iki és április 17-ike jelentése a titkos ltban. »So mangelts auch an der täglichen tractation, das wir auch umb unser gelth für leuth und rosz die nothturf nicht bekhumben khinnen.«

[4]) Nyári Pál irja a biztosoknak, hogy náluk az a hire, hogy egyiküket levágták s másikokat kiszolgállatták a töröknek.

[5]) A biztosok márcz. 29iki jelentésükben említik, hogy Sztojka saját szavai szerint Bécsben hallotta, hogy »der herr Pálfi solle gubernator werden im land« V. ö. Istvánffy Lib. XXXII. 459. l.

tosokkal, hogy viszont ők Prágában semmi kétséget se hagyjanak fenn.

S nem is hagytak fenn. A mint multak a napok s ők mind inkább tisztába jöttek a dolgok állásával, mind határozattabban sürgették, hogy Pezzen legyen ily nemű tárgyalásokra is felhatalmazva. [1]) De híven ecsetelték az ország kétségbeesett helyzetét is, melynek ők hosszas utazásuk alatt tanúi voltak. A hadi nép fizetetlensége s e miatt zsarolása, az országra vetett roppant adó, s a városok sarcza, az urak és nemesek fenyegetett helyzete, kiknek feje fölött tartá a vajda Damocles kardját, [2]) hogy félelem és rettegés által tartsa vissza őket minden kétségbeesett vállalattól, elfeledtették a közel múlt minden szenvedését, vissaszerezték Báthory Zsigmondnak régi népszerűségét. Atalánossá lett a meggyőződés, hogy ha lengyel sereg élén bejön, itt jó fogadtatásra találand. [3])

Mind ezt jól látta a vajda s nem sokat törődött vele. Ő viszont azt tudta, hogy a mily kevéssé népszerű a német császár Erdélyben, épen oly kevéssé népszerű a magyar király Magyarország egy részében s terveléseiben még ez ország elfoglalására is gondolt. [4]) De főgondja volt rá, hogy valódi szándékairól senkinek se legyen tudomása. Doctor Muraldot — kiről széltében beszélték, hogy azt a mérget készitette, melylyel Mária Krisztiernát láb alól el akarták tenni, — Zsigmondhoz küldé, hogy próbálja meg ezt vagy megmérgezni, vagy ha ez nem si-

[1]) A biztosok márcz. 24-iki jelentése. u. o.

[2]) A biztosok febr. és márcziusi jelentései hiven és elevenen festik azt. A titkos ltban.

[3]) Bethlen Farkas IV-ik k. 494. U. o. jelentések.

[4]) Igen érdekes mit e tárgyrúl a biztosok a márcz. 29-iki jelentésükben irnak (a titkos ltban). »Inn sondern grossen vertrauen hat mir der Erzbischof auch vermeldt der Racz Görg hab in auch besueht vnd im sub iuramento vertreulich enddeckht, er hab von Presspurg bis gar herein werts vill Ungern vnd sibenbirger angetroffen, die alle wündschen das der herr waida inn Sibenbirgen niht allein verbleiben, sonndern auch draussen in Ungarn regiern möge; also seyn sy des teutschen regiments vberdrüssig vnd khinnen lenger vnder dem haus Österreich bleiben. Das ist nun von den Sibenbürgern vnd etlichen mit inen respondirenden oberungern niht gar unglaublich«, nem azért, mintha

kerűlne, kiegyezni vele [1]) oly módon, hogy hivja vissza az országba, neki igérvén lányát. Meg volt bizva a moldvai vajdával is tárgyalásokat kezdeni s ennek leányát (ugyan azt, ki Iffjúnak is menyasszonya volt) megkérni fia számára, és ily módon azon reménynyel, hogy köztük úgy is szorosabb összeköttetés jövend létre, elforditni figyelmét Mihály hadi készületeiről.

Mert ezek a készületek oly arányban folytak, hogy lehetlen volt fel nem ismerni a vajda támadási szándékát. Hadait össze vonta, mustrákat tartottak, s parancsot küldött a székelyekhez, hogy készűljenek hosszas, félévig tartó és saját költségükön teendő hadakozásra. [2]) De ki ellen? Moldva neve sokáig szóba se jött — hanem igen a részek, melyek vissza foglalását a vajda — hiresztelék — erővel is meg fogja kisérteni [3])

Bár mily képtelenségnek is tetszhetett ily merénylet, jellemző, hogy a biztosok nem tarták lehetlennek. Márcz. 31-én a nagy pénteken tartott kihallgatáson már kitört. Ez a kihallgatás is a cessio kérdése körűl forgott. A biztosok azzal mentették azt, hogy az eldöntés oly soká késik, mert a követelés, hogy ez országrész is fiára szálljon, új keletű. Az első követek, sem Örmény sem Marini sem Aluisio nem vittek magokkal ily nemű felterjesztést, csak Bán Mihálcz és Sztojka. Hogy az elsők mit beszéltek, arról a vajda tudni sem akart. Őt csak Bán Mihálcza tolmácsolta hiven, ső ahhoz tartja magát: »mert, mondá, valamint a ki jószágot vesz, nemcsak magának, hanem unokáinak is ve-

hályt szeretnék, hanem mert fígd. uralma alól mindenkép kiválni óhajtanak. A jó érsek nagyon szeretné, ha Mihály szavát tartaná s megmaradna őszintén fígd hűsége alatt s nagyon aggódik ellenkező esetben a dolgok kimenetele fölött.« (Eredetije a bécsi cs. és k. álltárban.)

[1]) Bethlen Farkas N. 494. A Trausch-féle krónika szerént márcz. 27-én utazott át Brassón. A biztosok márcz. 29-iki levelökben szörnyen panaszkodnak Muraldusra, ki ő felségéről a lehető legrosszabbat hireszteli. »Der gottlos bueb wär exemplariter exquisitissimis cruciatibus zu straffen und zu vertilgen wirdig, weill wissentlich sein soll das er das venenum praeparirt hat, damit Ir. Frt. Drchlt Erzherzogin Maria Cristierna hett sollen vergeben werden.« V. ö. Magyar Történelmi Tár III. k. 143-ikl.

[2]) A biztosok márcz. 29-iki jelentése u. o.

[3]) A biztosok ápr. 3-iki jelentése u. o.

szi, úgy csinálta meg ő is Erdélyben a maga fészkét fiai és maradékai számára.« [1])

S ime másnap e kihallgatás után Bán Mihálcza megérkezett. A válasz mit ő hozott biztatás volt, hogy a függőben levő kérdéseket majd Pezzen fogja elintézni, s ha már ez sem volt alkalmas megnyugtatni Mihályt, egészen felbőszité az mit a bán saját tapasztalatairól beszélt: hogy a császár ki akarja őt űzetni Erdélyből. Ápr. 3-án újabb kihallgatáson fogadta Ungnadékat a vajda, keményen szólt hozzájok: »nem érti hogy emberei válasz nélkül jőnek el ő felségétől. Szeretne már igent, vagy nemet hallani.« A biztosok türelemre intették »jobb volna, ha arra gondolna, mint járjon el külső és belső ellenségei ellen.« — Ezektől, mondá a vajda, nem félek én. Csak ő felsége teljesitse kivánatomat, küldjön pénzt, mert itt az alkalom olyat tenni a török ellen, milyen száz év óta nem történt.« Elmondta, hogy nála vannak a szerbek és bolgárok követei, ezek reá hallgatnak, ezekkel ő egy év alatt annyit tudna tenni, mint a császár hat alatt sem. Azt kivánta, hogy oldja fel a császár őt esküje alól, ha szolgálata nem kell, fenyegetőzött, hogy a részeket ha nem adják, vissza vesszi, s kereken kimondá a biztosoknak, hogy ha nem megy minden az ő akaratja szerint, akkor kimehetnek Erdélyből. [2])

Midőn már minden ennyire élére volt állitva, s Náprágy is az udvarból eltávolitva [3]) csillapitólag hatott egy futár megérkezése Pilsenből, ki Rudolf márcz. 20-iki levelét hozta magával. [4]) A levél megnyugtatá a vajdát s felvillanyozta bojárjait kik napok mulva is ittak és muzsikáltatták magukat. [5]) Ápril 5-én tolmácsolták a biztosok e levelet a vajdának, ki ez úttal már eljöttnek látta az időt Moldva megtámadására előkészitni a biztosokat.

---

[1]) A biztosok márcz. 31-iki jelentése. Hogy mik voltak Mihály vajdának követelései, ezekre nézve lásd Törv. és Irományok: XLV. sz. a. Pezzen levelét, melyben tudatja, hogy ő a vajdától kérte ennek ultimatumát s mellékli annak pontjait.

[2]) A biztosok ápr. 3-iki jelentése.

[3]) L. Törvények és Irományok XLVIII.

[4]) A biztosok Fejérvár ápr. 5-iki jelentése a csá
kos ltárban.

[5]) *A biztosok ápr. 9-iki jelentése* u. o.

Azon kezdte, hogy ha ő Brassóból, hol neki 24 ezer emb- bere volt, Moldvára mehetett volna, már nem csak ez ország- got, hanem Lithvaniát s Podoliát is elfoglalta volna. Nin- szüksége van Moldvára, hogy a hátát fedezhesse, ha ez- volna, ki tudná verni a törököt Magyarországból s a Du- felszabaditaná a Fekete tengerig. [1]) Pár nappal utóbb ápr. 9-én már mint valószinű hirt hallották a biztosok: hogy vajda Moldvára üt; s nyomon rá közölte velük (a mi külön- nem volt való) Sztojka: a vajdának biztos hírei vannak, hogy Zsigmond Moldvában van Jeremiásnál, Erdélyt szándékozik megtámadni s azt kérdezte tőlük, hogy mit tegyen? »Ha úgy van, felelék Ungnádék, jobb lesz megelőzni az ellenség- de a nélkül, hogy ő felsége nevét használnák.« [2])

Attólfogva mind sürűbben kezdték tárgyalni a Mold- vába ütés kérdését. Daczára, hogy a hadak fizetetlenség miatt, mert a ráczok hat, a kozákok négy hó óta nem kapt- zsoldot, [3]) lázadás ütött ki [4]), melyet nem könnyen lehet- lecsendesitni, a vajda nem akarta elhalasztani a vállalatot. Sa- ját erején kivánta ezt is végrehajtani, mint Erdély elfoglal- sát — csak pénzt kért a császártól. Hasztalan ajánlották fel biztosok a sléziai, a német és magyar csapatokat, hasztal- a császár tábornokait, a vajda egyiket sem fogadta el: [5]) s m- Pezzent sem akarta bevárni, kiről pedig biztosan hitte, hog- pénzt hoz. De épen úgy mint a többi dolgokat, e kérdést s- tárgyalta behatóbban a biztosokkal, ezt is Pezzen bejövetel- halasztá, ámbár Ungnádék felvilágositák, hogy ez nem mint k- lön követ, mint új megbizó levéllel ellátott biztos jön, hanem mint az ő harmadik társuk. [6]) Felfogadta Bába Noákot is öt- emberrel, s az aug. 16-iki kihallgatáson, hol Ungnádékat arra kér- te, hogy szerezzenek neki kölcsönt — mit ezek megtagadtak –

[1]) Ungnad és Székely ápr. 7-iki jelentése.

[2]) Ugyanazok ápr. 9-iki jelentése.

[3]) Ugyanazok ápr. 10-iki jejentése.

[4]) Már ápr. 14-én is feltámadtak, s midőn 15-én a lovasok m- kapták a zsoldot, a gyalogok feltámadtak, a piaczról minden el- szert elszedtek s a boltokba is betörtek. Az április 14. és 15-iki jelentés-

[5]) Az ápr. 10-iki jelentések.

[6]) Az ápr. 16-iki jelentés.

egész örömmel jelenté ki, hogy Moldva ellen megy. Okául egy második kihallgatáson, ápr. 20-án, midőn már feltünő előzékenységgel s szivességgel fogadta a biztosokat, ismételve Báthory Zsigmond fenyegető magatartását hozta fel, kiről pár nap előtt az a hír szárnyalt, hogy tizezer emberrel már be is ütött a székely földre s 13 falut feldúlt. [1]) Nyomatékkal emelte ki, hogy neki addig kell Moldvát megtámadnia, mig az ellenség benne nagyobb számmal össze nem gyűl. Mit tehettek egyebet a biztosok, mint hogy helyeselték e vállalatát mint önvédelmet, mely mint ilyen, okot sem fog szolgáltatni a lengyeleknek Moldva védelmére kelni, s csak arra kérték, hogy ha elfoglalja is az országot, maradjon meg ő felsége hűségében, tegyen ennek jelentést tette indokairól, hogy ha netalán a lengyel király kérdést intézne ez ügyben hozzá, tudjon rá felelni. A vajdának ez nem volt ellenére, aztán kijelenté, hogy maga helyett a biztosokat fogja Fejérvártt hátra hagyni, végül, hogy a nála levő török követeket magával viendi Moldvába. [2])

Ez alatt a vajda az erdélyi tanácsurakkal is tágyalta e kérdést. A bizonytalanság érzete a rettegés ezeket alázatosokká tette, nem csak nem mertek ellentmondani neki, hanem kérkedtek is hűségükkel: utolsó fillérüket is készek feláldozni — mondák. [3])Annyival kevésbbé adhattak most, midőn a vállalatra már minden készen volt, nem tetsző vótumot. Apr. 19-én a vajda Kornis Boldizsárt, Sennyeyt, Bornemiszát, Alárdi Ferenczet tanácskozásra gyűjté magához s e kérdést vetette fel, kivel tartson: a németekkel vagy a törökkel? Ezek mind jó császárpartiak voltak, s a német szövetséget tanácsolták. Elfogadta azt a vajda is — de azt kivánta, hogy az erdélyi fő és tanácsurak tegyenek felterjesztést a császárhoz, hogy Nagy-Várad, Huszt s a részek öt megyéje csatoltassanak vissza Erdélyhez s adassanak az ő kormányzósága alá. [4])

---

[1]) Az ápr. 18-ki jelentés.

[2]) Az ápr. 20-iki jelentésből. Ez a jelentés valamint a 21.—24-ikiek Bécsben a hadi ltárban levő másolat után megjelentek a Magyar Történelmi tár III. ik k.

[3]) A márcz. 29-iki jelentés Bécsben a titkos ltban.

[4]) Az apr. 21-iki jelentések. A tanácsurak nyiltan megmondák a biztosoknak, hogy ha a vajda ezt fogja tőlük kivánni, ők kénytelenek lesznek akaratát *teljesiteni.*

Hátra volt még annak eldöntése, hogy mi történjék a biztosokkal az alatt mig a vajda távol lesz? Helytartóvá maga helyett a vajda a logofetet nevezte ki s azt akarta, hogy a biztosok mint ennek kormányzótársai mellette maradjanak. Természetes, hogy ez a szerep nem tetszett nekik, hisz »az utczagyermekek is szemükbe nevetnének« [1]) Ők a vajdával akartak volna menni, mert ez az ő utasitásuk: [2]) de a vajda ápr 24-én elutazott a nélkül, hogy e kivánságukra felelt volna S csak miután ez megtörtént, tudatta velök a logofet, hogy ha tetszik maradhatnak, ha tetszik Megyesre mehetnek, bevárni a vajdát. [3]) A biztosoknak ez az állapot sehogy sem tetszett, s annyival kevesbbé, mert tudtokra lett adva, hogy nehány nap előtt magok s 70 emberből álló kiséretök számára kocsit sem kaphatnak. A császár meggyaláztatását látták ebben, s szerettek volna Kolosvárra menni. Jól van, mondá a logofet, menjenek, de aligha be fogják a városba ereszteni, mert a vajda eltíltá, hogy távollétében a városokba idegeneket bocsássanak. »Ebből láthatja felséged — irák — hogy annyi, mintha már fogva is volnánk.« [4]) Végre maj. 12-én csakugyan elindultak Megyesre. [5])

V.

A moldvai hadjárat tervét épen oly jól elkészité a vajda mint az erdélyit a megelőző évben, s mint ekkor, most is a gyors, véletlen meglepetésre alapitá azt. Mind az a hiresztelés, melyekkel mint támadása indokaival áltatta a biztosokat, hogy Zsigmond Moldvában kész sereggel van, melynek számát egy korábbi hír 12000 emberre, egy későbbi pedig 28000 gyalog puskásra, 28000 lovas puskásra s 20000 kop-

[1]) Az apr. 23-iki jelentés.

[2]) Az apr. 22-iki jelentés.

[3]) Az apr. 26-iki jelentés. »Zu Megyiesch sein wir gleich mitten im Land in comitatu Mediesi, da gleich das centrum Transilvanie ist und von dort auf alle siebenbürgische granizen 12 meill gegen allen 4 orten gerait werden; denn siebenbürgen soll 24 meill lang und brait sein; die meill sein so grosz alls 40 und mehr, jha nahend 50 teutsche meill.«

[4]) »Hieraus vernemben E. kais. Mtät allergnädigist dasz wir civiliter schon gefangen sein« irják a maj 3-iki jelentésben.

[5]) A biztosok ez napi jelentése Monoráról »3 meil von Megyiesch.«

jásra mondja, valótlannak bizonyult s már csak nem Moldva határán volt midőn székely kémei értesiték, hogy sem Zsigmond sem Jeremiás nem hoztak még hadat össze. [1]) Annál jobban készen volt maga. Székely Mózes a megyesi téren mustrát tartott a magyarok és szászok fölött[2]) s ugyanezt az előhad vezérévé ne vezte ki. Helyettese a hadseregnél Kornis Gáspár volt. Barcsait egy dandár élére állitá, és Sennyey Pongráczot több más erdélyi főúrral fia mellé rendelé. [3]) A hír hadai számát kétségtelenül nagy túlzással 108 ezer emberre tette, melyből 38000 puskás, gyalog; 3000 kozák, 4000 rácz lovas, 6000 erdélyi lovas, Bába Noák csapata 4000, székely 40000 s fiával 16000 lett volna. [4]) De ha mindössze ennyi lett volna is, nem mind vitte el magával.

Kevéssel megindulása előtt, mely ápr. 24-én volt, fogadta a tatár khán követét ki ettől egy kézijat hozott bárátságjelül. [5])Előre küldte Fogarasba a tirnovai érseket s oda rendelte a kolosvári birót is, valószinüleg több város biráival is eskü letétel végett. Magával vitt a biztosok kiséretéből is, egy horvát nemest Baraglavits Ferenczet [6]) s már ápr. 28-án Fogarasban volt. Innen küldte első jelentését Rudolfnak Moldva megtámadásáról. Báthory Zsigmond, ugy mond, ellene s »ez ország« (t. i. Erdély) ellen nagyban készülődik; meg kell előznie, mielőtt erőre kapna. Irt ugyan akkor Pezzennek is, kiről már hallá, hogy utban van, kérve, hogy siessen s ha többet nem, legalább tizezer aranyat hozzon magával a tatár követek számára. [7])

Nyomon folytatja utját s a sereg pusztitva vonult át a szász földön a Barczaságon, s máj. 1-én Prázsmár alatt állott. Más nap maga is elvonult alatta s Brassónak tartott. [8]) Innen

---

[1]) A biztosok Fehérvár máj. 1-ei jelentése.

[2]) Az ápr. 26-iki jelentés.

[3]) A biztosok máj. 12-iki jelentése. Bethlen Farkas IV. 495 azt irja, hogy Petraskó Oláhországba ment, harmincz előkelő erdélyit mint kezest vivén magával oda.

[4]) A biztosok máj 1-ei jelentése.

[5]) Az ápr. 25-iki jelentés.

[6]) A máj. 2-iki jelentés.

[7]) L. Törvények és Irományok XLVIII.

[8]) A Trauschféle krónika I. k. 155.

hadai egy részét előre küldte s maga maj. 4-én követte a többi csapattal. Maj. 6-án már Bereczken volt, honnan hírt kapván a biztosoktól Pezzen utban léte felől, tudósitotta ezeket, hogy Mihálcza Bánt s Kornis Farkast fogja a biztos fogadására küldeni, maga pedig visszatér Brassóba. [1])

S csakugyan mindjárt másnap visszament Kézdi-Vásárhelyre, honnan sürgetőleg kérte Pezzen, hogy siessen be hozzá. [2]) Ismételve irt a császárnak is: »lehetlen volt szomszédságában megtűrni ő felségének oly veszélyes ellenségét, mint Jeremiás, ki Báthory Zsigmondot magánál tartja, az erdélyieket lázadásra ösztönzi.« [3]) S hogy egyszersmind a nagyravágyás gyanuját elháritsa magáról, Sztojka posztelnik által iratott Pezzennek: lépjen ez a császárnál közbe, hogy ha ő Moldvát megveszi, a vajdaságot István, Péter volt moldvai vajdának Innsbruckban tartózkodó fia nyerje el. [4]) De ki fogta volna neki elhinni az erdélyi előzmények után, hogy Moldvát másnak akarja megszerezni?

Mihály nem térhetett vissza Brassóba. Csapatai bevonultak Moldvába s gyorsan nyomultak előre, de hirét vevén, hogy ezek ottan rendkivüli rablásokat és pusztitásokat visznek végbez, hogy az idegen népek Székely Mózesnek, hadai főgenerálisának nem akarnak engedelmeskedni, hogy nehány erdélyi úr Jeremiással s Zsigmonddal conspirált [5]) de sokkal valószinűbben azért, mert előcsapatait megverték, [6]) maga is felhagyott visszatérési szándékával s rögtön bement seregei után Moldvába. Sehol nem talált semmi ellenállásra: maj. 16-án már az ország szivében Szucsava alatt volt.

---

[1]) Törvények és Irományok. XLIX.

[2]) L. Törvények és Irományok. L.

[3]) L. Törvények és Irományok. LI.

[4]) L. Törvények és Irományok L. 6.

[5]) Ungnad és Székely Medgyes máj. 12-iki jelentése Rudolfhoz, a titkos ltban Bécsben.

[6]) Bethlen Farkas IV. 497. Bánfi Péter, Trauschenfels Fundgruben 247. maj. 2-re, a Trausch féle gyűjtemény I. k. 1571. máj. 8-ra teszi Moldva elfoglalását; de mint leveleiből kitűnik, maj. 8-án ő még Kézdi-Vásárhelytt volt.

Egy rövid országgyűlést tarta ott a jelenlevő 8—10 főurral s ismét 3 frt. portai adót vettetett ki Erdélyre. [1])

Jeremiás itt szerencsét akart próbálni: de hadai nem voltak hajlandók megütközni Mihálylyal, ennek jeléül kalapjaikat lándzsáikra akaszták, s csakhamar át is állottak az ellenséghez. Jeremiás, elhagyva hadaitól, kétszáz lengyellel menekült Chozim felé, [2]) s itt gyorsan összevont hadaival még egy ellenállási kisérletet tett. De a szerencse nem kedvezett neki s a Dniester melletti csatában megveretett, [3]) s kevesed magával Lengyelországba menekült. [4]) Chozim fellegvára, melynek alsó városát Mihály felégette, nem adta meg magát. rendes ostrom alá vétetett, s annak vezetésével Udra, Deli Markó és Baba Noák bizattak meg.

Mihály visszatérve Szucsavába, melyet lengyel parancsnoka Trzaska feladott, értesité diadaláról a császárt (máj. 23.) kit közbenjárásra kért fel a lengyel királynál; értesité a lengyel királyt is, felszámlálván panaszait Jeremiás ellen és igéretet tevén, hogy ha Moldva birtokában megerősiti, hűbéri kötelezettségeit pontosan teljesítendi. Az erdélyi városokhoz pedig parancsokat küldött, hogy diadalát üdvlövésekkel hirdessék.

Moldva épen oly könnyen el lett foglalva mint Erdély, s az napon, melyen Jeremiás menekült az országból, Mihály lett annak urává. Azonnal meg is tette a lépéseket, hogy állandósitsa magát birtokában, felvévén ennek jeléül »Moldva vajdája« czimét. S ha Erdélyt zsarnoki önkénynyel és vaskarokkal tartá féken, Moldvát szelid kormányzással akarta hűségébe vonni. Szigoruan büntetett minden katonai kihágást, melyet seregei elkövettek, [5]) elengedte az adót, hűségére eskette az

---

[1]) A Barcsaiféle példányban olvassuk: »Anno 1600. 16. Maij Szucsiva mellett Moldvába egy óráig való gyülésünkben, kilenczen vagy tizen együtt lévén három forint adót végezénk az vajda akaratjából.«

[2]) Engel: Geschichte der Moldau 287. Schmidl Szucsawar Denkwürdigkeiten 148-ik l.

[3]) L. Törvények és Irományok. LIII.

[4]) A Trausch féle krónika 157. Szerinte a csata máj. 23-án volt: de tévedt, mert ez napra Mihály már vissza is tért Szucsavába.

[5]) *Bethlen Farkas IV. 500.*

országot, a hadakat, s a várakba őrségeket helyezett el. [1]) Jún. 17-én Jassyban volt, s onnan ismételve irt a biztosoknak, kérve hogy birják a császárt közbelépésre a lengyel királynál. [2])

Nemsokára azután visszatért Erdélybe s jún. 27-én Brassóban volt. [3])

VI.

Mihály Erdélybe visszatérésének oka az volt, mert Pezzennel kivánt találkozni.

Pezzen már ápr. utolsó napjaiban Kassára érkezett. [4]) Egy ideig még itt tartózkodott s azután Szatmárra ment, utját folytatandó Erdélybe. [5]) Ungnad és Székely máj. 15-én Megyesről Kolosvárra indultak, bevárandók ottan Pezzent, [6]) de a vajdának Moldvába menetele s hosszabb ott tartózkodása a terven változást idézett elő, s a biztosok egész jún. végeig Kolosvártt maradtak, honnan Szatmárra indultak csatlakozandók Pezzenhez, hova júl. 3-án meg is érkeztek.

Mihály vajda májusban Mihálczát és Kornist jelölte ki követeinek, kik Pezzen fogadására menjenek. Utóbb azonban változtatott e tervén s Bán Mihálcza mellé Alárdi Ferenczet és Barcsai Andrást nevezte ki követeivé, kik még junius utolsó napjaiban elindultak s egy nappal Ungnadék után júl. 4-én megérkeztek Szatmárra. Már ekkor Pezzen is, Mihálynak eddig nagy pártfogója, tisztában volt azzal, hogy mit várhatnak tőle, kivált most ez újabb diadalai, Moldva meghóditása után s meg volt győződve, hogy Erdély cessióját még szóba se lehetend hozni.

[1]) A Trausch féle krónika I. 157. Magyar Történelmi Tár. III. k. 179-ik l.

[2]) L. Törvények és Irományok LIV.

[3]) A Trausch féle krónika I. 157.

[4]) A biztosok máj. 9-iki jelentése.

[5]) L. Törvények és Irományok. LI.

[6]) Simigianus II. k. 201. l. irja: »praenominatos legatos Albae retinuit illinc post aliquod septimanas dimissos et ablegatos Claudiopoli asservandos et in custodia habendos mandavit.« De ez, mint láttuk, nem volt fogság még letartóztatás sem, mert a biztosok csak annyiban voltak foglyok, hogy nem tehették azt a mit akartak.

Sőt rosszabbtól félt: attól, hogy ha a magával hozott ajándékokat és segélypénzt kézhez adandja s a részek visszaadására vonatkozó követeléseit nem teljesitendi, őt és követtársait Ungnadot és Székelyt le fogja tartóztatni. Ez okból tehát arra határozta magát, hogy csak ő maga Pezzen menend be az ajándékokkal, Ungnad és Székely a vajda követeivel együtt Szatmártt maradnak, s ha könnyű szerrel kiegyezhet a vajdával, akkoron biztos társai a segélypénzzel s a vajda követei utána jövendnek. [1])

Pezzen júl. 6-án csakugyan elindult. [2])

Mihály vajda Gyula-Fehérvártt várt rá, honnan júl. 12-ről júl. 20-ra országgyűlést hirdetett, [3]) s midőn megérkezett, fényes ünnepélylyel személyesen fogadta a fehérvári mezőn, az üdvözlő szónoklatot Sennyei Pongráczczal mondatván el.

Még mindig ott volt a török követség is. A vajda mindkettővel éreztetni kivánta, hogy még mindig módjában áll, akarmelyikkel is megkötni a szövetséget s épen ez által akart kölcsönösen nyomást gyakorolni rájok, hogy az engedékenységben a végső határig menjenek el.

S ez, különösen Pezzent illetőleg, teljesen sikerült is: ki ezuttal azon az alapon kezdte el a tárgyalást, melyről eddig Prágában hallani sem akartak: t. i. maradjon Mihály mint kormányzó Erdélyben. A tárgyalás nem sok időt vett igénybe. Némely pontokra nézve, melyeket illetőleg volt felhatalmazása, megadta a választ, a kivánatok többi része függőben maradt, hogy véglegesen Prágában döntessék el.

A vajda alapkivánata volt, hogy Erdély, Oláhország és Moldva örökösen adassék neki és fiának, a részek az öt megye t. i. Várad és Huszt csatoltassanak vissza Erdélyhez, Görgény Gyalu, Vécs, Fogaras, Kővár, Huszt tartományaikkal adassanak neki, a mit az ellenségtől vissza foglal, jelesül: Temesvár, Fellak, Csanád, Becskerek, Pancsova legyen az övé; ha ország-

---

[1]) Pezzen, Ungnad és Székelynek Szatmártt júl. 5-én irott jelentése a császárhoz.

[2]) Ungnad és Székely júl. 6-iki jelentése. v. ö. a Trausch-féle krónika I. k. 151-ik l., ki azonban abban téved, mintha a bán Prágába küldött kezes lett volna.

[3]) *Bethlen Farkas IV. 507.*

gait elveszti, százezerforintot érő uradalommal kárpótoltassék, kapjon annyi összeget, mint Zsigmond a hadfolytatásra, foglaltassék be a török békébe, ő és fia kapja meg azokat a czimeket, melyekkel Zsigmond birt, huszezer ember zsoldját a császár ne csak öt havig, hanem télen is fizesse.

A mit Pezzen megadhatott annyi volt, hogy a vajda kormányzói czímen birja Erdélyt, hol ő tart országgyűlést, de a czikkeket a császár erősiti meg; Oláhországot már örökösen megnyerte, a más két ország örökös átengedését a császár dönti el; az adományozásokat a vajda teheti, mint a császár személyese; a perek fölebbezései a vajdához mennek; az olyan helyek, melyek a magyar koronához tartoztak, a császárra szálnak, ha vissza foglalatnak, a többiek a vajdára; elűzetése esetére a császár gondoskodni fog róla; ha háborut folytat a török ellen, segélyben fog részesülni; s nélküle sem egyezni, sem békélni nem fog a császár a törökkel. A vajda birja az ország jövedelmeit, szükség esetére segélyére megy a kassai kapitány; az a császári tanácsos, ki mellé lesz rendelve, nem fog befolyni az adományozásokba s a vajda követei Prágában teljes ellátást nyernek. [1])

Mind e pontok nem voltak inyére a vajdának, de a lényegesebbek függőben maradva s ő levén a legtöbbre nézve a helyzet ura, remélte, hogy Prágában végre ezekre nézve is ki fogja nyerni a beleegyezést. Már is annyi kedvező történt rá nézve, hogy az ő függése a császártól csak szin volt — végre is, nem látta át, hogy miért ne engednék meg ottan, hogy Erdélyben a Báthory dynastiát a Mihály dynastiája váltsa fel — mikor ellenesetben attól lehetett tartani, hogy ő a császár ellenségei közé lépend.

Pezzen még is elért e pontokkal annyit, hogy Mihály nem

[1]) A közös hadügyminisztérium ltból kiadta gróf Kemény J. Magyar Történelmi Tár III. k. 125-ik l. Az okmánynak nincs kelethelye sem év s napszáma, s a czímlapban »Compacte zwischen David Ungnad und Michael Zekkel etc.« van emlitve, s Pezzennek neve sem fordul elő. A pontozatok megvitatásához már Ungnad és Székely is hozzá fogtak: de ezek a pontok csak Moldva elfoglalása után kelhettek, mint ezt 1. és 8. pontok mutatják, hol Moldváról mint elfoglalt országról van szó. De igazolja ezt a szept. 12-én kiadott responsum is, melyben befoglaltatnak ezek a követelések.

vetette magát a törökök karjai közé, [1]) sőt Kornis és Sennyey által közbenjárását kérte ki a lengyel királynál, nehogy ez haddal támadja meg [2]) s mind ő mind a török követség még az országgyűlés megnyílta előtt eltávoztak.

Az országgyűlés júl. 20-án összeült, s a vajda a rendek közé küldött előterjesztésében kettőt követelt: adót s a hadfölkelés megszavazását; továbbá némely kedvezményeket az oláhoknak.

A rendek portánkint 6 ft adót szavaztak meg, s elrendelék a hadfölkelést. Megadták az oláh községeknek a Mihály által kért legeltetési kedvezményeket; elrendelék, hogy az oláh papok községi szolgálatra ne kényszeríttessenek; ha valamely faluban az oláh pap második feleséget vesz, s a falu a czirkáláskor ezt nem jelenti fel a vladikának, azon 200 ftot dúljanak.

De a törvények nagy része a felhalmozott sérelmek orvoslására vonatkozott. Az adófizetés elől megszökött jobbágyok, kik a vajda hadai közé állottak, továbbá a kóborlók, kik ugyancsak e hadak közé állottak, adassanak ki. Megújiták a Brassóban márcz. 15-én hozott törvényt, hogy minden jobbágy, feje vesztése alatt, tartozik urának a köteles szolgálatokat teljesítni. Ugyancsak a szökött jobbágyok kiszolgáltatására is szigorú törvényeket hoztak.

A nemesség jószágára, midőn ők hadban vannak, sem lovas sem gyalog ne szállhasson, s a kik a vajda bejövetele után fosztogattak, téritsék meg az okozott károkat.

A mostani moldvai hadakozás alatt a bojárok hamis panaszokra végrehajtást rendeltek el: tiltsa ol a vajda ezeknek,

---

[1]) Ungnad júl. 20-iki leveléhez köv. czédula van csatolva: Herr Pezz schreibt dem Herrn Ungnaden und dem Herrn Zeggl aus Clausemburg vom 19. Jully 1600: Er wölle bis samstag mit gottes hülf wider hie zu Saggmar sein. Die sachen stehen anders alls zu Wien vnd Prag vermainth, doch ist souil erhalten das er (Mihály vajda) mit dem Turckhen sich nich vergleichen will, vnd da im mit gelt Geholffen wirt, so will er oder gesambt oder allein den Türckhen angreiffen, vnd schwert ob der feind auf Ofen zeuht, so wölle er den negsten auf Griechisch-Weissenburg zue, vnd von dort aus das land bis gen Constantinopel durchstreiffen. Disz schreiben ist den 21. vmb 8 uhr abends dem herrn Ungnaden vnd dem herrn Zeggel zukhomben. (Egykorú, Ungnad deákja által vett excerptum.)

[2]) *Bethlen Farkas IV. k. 507-ik l.*

hogy effélébe ne avassák magokat, s egyszerű levélre ne is lehessen végrehajtást elrendelni.

Azok, kiknek Mihály adott jószágot, állitsák hadaikat a megyei zászló alá.

Tekét Kolozsvármegyéhez csatolták.

Az elpusztult jószágok vizsgáltassanak meg, s adójuk ahhoz képest szállittassék le.

Adót fizessenek a rácz parasztok is.

Zaránd megyét ne hajtsa a jenei kapitány saját hatósága alá.

A nemeseknek adassék elegendő só; s attól mit saját szükségére visz magával, ne fizessen se vámot, se harminczadot.

A vajda ne küldjön rácz vagy oláh, hanem csak magyar leveleket a magyarokhoz; s a vajda tartományai épen ugy adják meg a tábori élést, mint a többi helyek.

A vámok vizsgáltassanak meg. A hatalmaskodások büntettessenek meg. Az igazságtalanúl elfoglalt jószágok adassanak vissza s az új adományosok birtokaikat csak a törvényszabta módon foglalhassák el.

A czigányok vajdasága ismételten eltöröltetett. [1])

A rendek júl. 27-én oszlottak el.

Ez alatt Pezzen s a vajda követei fölmentek Prágába. Ez utóbbiakat fogadta a császár, de a végső resolutiót ugy látszik csak hosszas alkudozás után szept. 12-én adta ki. Alig teljesitett valamit a vajda kivánatai közül: meghagyta ugyan neki a kormányzóságot s biztatta is czímmel, de sem a részeket, sem a kért uradalmakat nem adta meg, sőt adományozási jogkörét is korlátozta. [2])

Ez is késő volt: Mihály már Erdélyt elvesztette.

VII.

Midőn Mihály vajda 1600 tavaszán a török követekkel alkudozott, többen az erdélyi urak közül is találtak módot abban, hogy velök titokban összejöjjenek s Báthory Zsigmond visszahelyezése érdekében szót emeljenek. [3]) A moldvai had-

[1]) L. Törvények és Irományok. LVI.

[2]) L. Törvények és Irományok. LXI.

[3]) Mihály vajdának Rudolfhoz intézett k. nélküli (1601 elején) s mentségeit elő számláló levele: Magyar Tört. Tár. III. 178.

járat alkalmával a Dnieszter melletti táborból Székely Mózes Mihály hadainak főkapitánya, Sibrik Gáspár, Makó György átkeltek nagy titokban a Dnieszteren s Báthory Zsigmonddal, ki Zamoysky lengyel korlátnokkal a határszélen táborozott, egyezkedésbe bocsátkoztak, s abban egyeztek meg, hogy Sigmond üssön lengyel hadakkal Erdélybe, mely különben is forrong s akkor Mihályt könnyen el fogják láb alól tenni. [1])

Semmi sem állithatta volna Erdély hangulatát világosabb fénybe Lengyelország előtt, mint az, hogy Mihály vezérei hivják urok ellenségét az országba: de ez nem döntötte el a dolgot. Sokkal nagyobb foltot ejtett a vajda Moldva elfoglalása által Lengyelország becsületén, hogysem ez azt elnézhette volna, s a mint Mihály letétette ez országgal a hűség esküjét, s a »Moldva vajdája« czímet felvette, a háború ellene el volt végezve. Már aug. hóban nagy mérvű készületeket tettek a lengyelek [2]) s az erdélyiek, maguk is titkon készülődve, feszült figyelemmel várták a beütést; Székely Mózes pedig, ki hadaival a Barczaságon volt elhelyezve, a kapitányokat és hadnagyokat Sigmond behozására s a vajda ellen támadásra kezdé bujtogatni.

Mind e készületekről, mind Székely Mózes bujtogatásairól s Neszter-melletti tractájáról hivei értesitek a vajdát, ki nem tudva, hogy honnan s mely oldalról támadtatik meg, egész augusztus hóban változtatta táborhelyeit, s a szerint a mint a hirek török-tatár-lengyel beütésről szólottak, Székelyföldön, Szászsebes mellett, a Kenyérmezőn, a moldvai határon állitott fel táborokat. [3]) Székely Mózest — ki épen ez időben

[1]) Ugyan ott. 179. Mikó Ferencz históriája (Kazinczy kiadása) 145-ik l.

[2]) Bécsben a titkos ltban van egy jelentés Varsó 1600. aug. 8-ról, melyben irják: hogy a lengyelek erősen hiszik, hogy a lengyel cancellár nem csak Moldvából, hanem Erdélyből s Oláhországból is ki fogja kergetni a vajdát. A cancellár serge 30 ezer ember lehet. »Sonsten ist der Polen ganzer discurs, dofern sie von dem Michael geschlagenn (welches sie nicht hoffen) sie mit einer solchen macht nicht so geschwindt aufkommen köntten, vnd er weitter insz landt suchen sollte, wüsten sie kein anders zu thun, als ihn zum könige zu erwehlenn. Unnd weiln die Deutschen ihme allen vorschub wider die cron Polen gethann, wolten sie inn hernach wieder dieselben auch anhezenn.« (Egykorú irat, a bécsi kir. áll. ltban

[3]) A Trausch-féle krónika 158. Mikó 145.

ipánál Kornis Farkasnál látogatást tett — udvarába hivatta, oly szándékkal, hogy elfogassa. Székely szerencsésen menekült, a vajda most Kornis Farkas ellen fordítá dühét, s azt fogatta el: elfogatta Szemere Mihályt és Farkas Ferenczet is s ez utóbbiakat kivégeztette. [1]) De tudván, hogy a keletkező mozgalmat egyes kivégzésekkel nem fogja leverhetni, azokra kiket árulóinak tartott, egy biztos csapást akart mérni, s e czélból meghivta őket udvarába, mig legbizalmasabb hadnagyait az előkelöbb magyarok kiirtásával bizta meg. [2])

Ily körülmények közt a főurak egy része Kolosvárra ment s ott tanácskozni kezdettek, hogy mikép szabadithatnák fel legbiztosabban az országot Mihály zsarnokságaitól? Egyetlen menekvés: a fegyveres fölkelés volt, s e czélból szept. elejére Tordára táborba hivták az összes nemességet. [3]) S a végső kétségbeesés eme gondolata megmentette Erdélyt.

A vajda már korábban Szász-Sebesre rendelte volt a táborba szállást, hogy — saját állitása szerint — ha Belgrád alól a török hadak Magyarországba törnek, hátban támadhassa meg őket, [4]) valójában pedig, hogy a Lengyelország felől fenyegető támadás készen találja.

S mindkét tábor gyülekezett. A székelyek, ráczok s a hunyad- és szörénymegyei oláhok a szászsebesi, a többi erdélyiek a tordai táborba.[5]) Eleinte csak hadnagyok s kapitányok

---

[1]) Történelmi Tár 179. Bethlen és Mikó az idézett helyeken.

[2]) Bethlen F. 525—30. Trausch kron. mondja: iterum coepit vaivoda grassari in nobiles, et, meris suspicionibus motus quosdam mactavit.

[3]) Mikó 146., Bethlen Farkas 539. az ő nyomán világosan irják, hogy Csáki István is ott volt a kolosvári tanácskozáson. De Enyedi Pál máskép tudja a dolgot. Szerinte Mihály küldte Csákyt a rendek közé Tordára s itt erővel fogták le. És ez valószínűbb. Csáky a kiadványokat csak szept. 6-óta irta alá. Aztán nemrég Mihály parancsára ő dulta fel Bánfi-Hunyadot. V. ö. Simigianus II. 224. Istvánffy szerint (LXXXII, 563-ik l.) Kolosvártt országgyűlés tartatott, »St. Chaquio auctore comitis Claudiopolim indixere« követei Kulcsár, Radul és Mihály bán ide jöttek: a gyűlésből innen kivettettek volna. De Istvánffy téved: Kolosvártt nem tartottak rendes országgyűlést, hanem csak értekezletet s Mihály mint maga irja többször idézett levelében, Tordára küldött követeket.

[4]) Mihály mentegetőző levele, Erd. Tört. T. III. 181.

[5]) Ugyan ott 180. Enyedi Pál éneke (gr. Mikó Tört. Ad. I. 180. j egyzet).

jelentek meg: Makó György és Tarkányi István Barczából [1]) Makó Gergely, Horvát György, Nagy Demeter Saygó Albert, úgy hogy Mihály ellen magyar hadnagyai kezdték meg a fölkelést mintegy érezvén, hogy szégyenletes helyzetökből a kiragadás kezdeményezése őket illeti meg. Nem sokára Kolosvárról is átment az ott levő nemesség, mely ezzel nem csak új erőt adott a fölkelésnek, hanem miután a tanácsurak élére állottak a mozgalomnak, azt jogos és törvényes kormánynyal látta el. Minthogy a forradalom csak Mihály ellen volt irányozva, az új kormány épen ugy a császár hivének vallá magát, mint Mihály: s Bástának mindkét táborból küldtek felhivást, hogy Szatmárnál levő hadaival nyomuljon Erdélybe. [2])

A mint Mihály látta, hogy Tordához jelentékeny erő kezd gyülekezni, hogy oly emberek is kiket hiveinek tartott, oda vezették hadaikat, Szász-Sebesről követeket küldött hozzájuk parancscsal, hogy az ott levő nemesek másodmagokkal haladéktalanúl táborába jőjjenek, szolgáikat Tordánál hagyván. De a nemesség attól tartva, hogy Mihály székelyeivel le fogja őket vágatni, azon ürügy alatt, hogy élelmezésük ottan lehetetlen volna, megtagadták az engedelmességét. [3]) S minthogy már elég erőseknek érezték magokat s Básta is hadaival már a határszélre érkezett, szept. 2-án nyiltan kijelenték táborba szállásuk czélját: minthogy a vajda az összes nemességet le akarta vágatni, a római császár hűsége mellől el akart szakadni »az ő rettenetes szándékát« meg akarják előzni, s felszólitást küldtek a szász egyetemhez s a szász városokhoz, hogy csatlakozzanak hozzájok. [4]) Szept. 4-éről pedig a kővári és szamosujvári kapitányt hivták fel, hogy hozza hadait táborukba. [5])

Mihály még most se hitte a veszélyt olyan nagynak, mint az valóban volt, s Csákyt, hadainak főgenerálisát küldte ki, hogy »az egész nemességet« hozza oda Fejérvárhoz és Szász-Sebeshez; de a tordai tábor föltartóztatta Csákyt s hosszas ellenállás után az egész tábor főgeneralisává tette. [6]) S et-

[1]) Mikó Históriája 146.

[2]) Mihály idézett levele, s Mikó Hist. 146.

[3]) Enyedi Pál i. h. s Mihály levele 181-ik l.

[4]) L. Törvények és Irom. LVII.

[5]) L. Törvények és Irom. LVIII.

[6]) *Enyedi Pál Mikónál 181.* **Kulcsárnál 61.**

től fogva a megkezdett munkát még nagyobb hévvel folytatták, szept. 6-áról felszóliták a marosszékieket is hogy hadaikat az aranyosszékiek példájára csatolják a nemességéhez s ez áron a multak teljes elfeledését igérték; [1]) ismételten irtak Léka Agának egy oláh tanácsurnak, kit Mihály, kővári s újvári kapitánynyá tett, sürgetve eme várak feladását [2]) S táboruk csakugyan szemlátomást szaporodott. A nemesség folyton gyülekezett, a besliák átállottak, Beszterczc tartományából 700 puskás jött elegendő eleséggel s szekérrel, oda jöttek Marosszék lovasai is mintegy 1300-an. [3])

De a fölkelőknek a legnagyobb támaszt Básta csatlakozása adta. A nemesség hozzá, jól tudva, hogy ő táborával Szathmárnál van, s hogy ellenséges beütése és csatlakozása Mihállyal teljes leveretésüket vonná maga után, Alárdi Ferenczet s Haller Gábort küldte ki, egy nagy hitlevéllel, melyet mindnyájan aláirtak. Básta ki sohasem bizott Mihályban, tanúja volt árulásainak, s gyülölte is az oláhot, mert az Rudolfnál folyton áskálódott ellene, ezen kivül látta, hogy rossz kormányzatával, gyalázatos zsarolásaival az országot a véginség szélére juttatá s mindenek fölött tudta, hogy Erdélyből szép szerivel távozni soha sem fog: késznek nyilatkozott segélyt adni s csak azt kötötte ki, hogy bejövetele előtt meg ne ütközzenek [4])

S igéretéhez képest nyomon útnak indult, és szept. 10-ikén már megérkezett Tordára.

Most már látta Mihály, hogy minden koczkára van állitva. Irt ugyan Petrasko után Havasaljára s hasonlag Bába Noák után is, [5]) de főreményét még is az alkudozásokba vetette. Küldött ugyan Prágába is a császárhoz követeket, de ezek egymás után elfogattak, [6]) s küldött a szövetkezetek táborába is. Legelőbb Trauzner Lukácsot és Andrej postelniket, izenve a nemességnek, hogy midőn mindnyáján kezében lettek volna, megbocsátott nekik, a katonáknak, hogy emlékezzenek meg,

[1]) L. Törvények és Irom. LIX.
[2]) L. Törvények és Irom. LX.
[3]) Mikó Enyedy az i. h.
[4]) Bethlen Farkas IV. 519-ik l.
[5]) Nagy Szabó 55-ik l.
[6]) Mihály f. idézett levele 181-ik l.

hogy még sajatják is kiosztotta köztük. De ezeket letartóztatták. [1]) Azután páter Gregorius jezsuitát s Ungváry János református papot küldötte a tordai táborba, kik 12—13-ik közt érkeztek meg. Ezek se jártak több sikerrel. [2]) Mihálytól azt követelték a szövetkezett rendek, hogy haladéktalanul hagyja el az országot, de azt ő tenni, midőn a hunyadi és szörényi oláhok Barcsay alatt Sennyey Pongrácz, Bodoni István, Bekics István, a ráczok, a kozákok nyolcz ezeren, puskások mintegy 12 ezren táborában voltak, a hadi szerencse megkisértése nélkül nem akarta.

Ungnad is megérkezett szept. 15-ike körül a szövetkezettek táborába, mely már ekkor 20—30,000 emberből állott. Básta hitlevelet követelt az országtól »hogy a római császár mellől soha el nem állanak, az országot is el nem szakasztják fejök fennállásáig« s a rendek azt meg is adták neki, [3]) táborát pedig zsolddal és kellő élelemmel látták el.

S most megindult Básta az egész sereggel — s meg Mihály is Fejérvárról és Szász-Sebesből. Sept. 18-án [4]) ütközött meg a két tábor Miriszló és Decse közt s a vajda itt tökéletes megveretést szenvedett, vagy mint maga mondá Rudolfhoz irott mentegetőző levelében: »irtózván kardját keresztyén vérbe mártani, hagyta magát megveretni.« Futva kelle menekülnie a csatatérről s Fehérváron át, hol az ezüstneműket magához vette, de »irtózása a keresztyén vérontástól« nem gátolta meg abban, hogy le ne vágassa Kornis Farkast a Székely Mózes

[1]) Kulcsár-féle krónika. 98.

[2]) U. e krónika u, o. Ungnad Kolosvár szept. 14-ről e küldetésről köv. jelentést tesz: »Von dem waida hab ich hie von den hisigen Jesuitem verstanden, das er zu den unirten ständen den patrem Gregorium und ein calvinischen predicanten geschikht, sij zaigt, vnd gethon hab, vnd wie er sy noch hette wieder die Turgen schüzen, vnd beschürnen wöllen do sij im als fürsten des landts gehorsamb waren bliben, er sey da vnd volt sein eyseristes ansy wagen, vnd solt er auch die Turggen über sij herein bringen, wann sij sich nicht wider vntergeben.« Azt irta volna Mihály vajda Bástának és Székelynek, hogy ő az országot figdnek cedálni akarja, de maga pater Gregorius mondja, hogy nem szabad semmit sem hinni Mihálynak, mert a temesvári basával testvérül fogadták er-

[3]) Nagy Szabó Memoriale. 55-ik l.

[4]) Bori János (Erd. Történetei Tára I. 161. l.) Szept. 1 den többi *forrás szept. 18-at mond.*

ipát, — Fogarasba vonult. Az erdélyi hadak azon gondolattal, hogy még utját állhatják s az elrablott kincseket vissza vehetik, nyomon üldözni kezdék.

Básta is megindult táborával mindjárt másnap s 20-án ünnepélyes bevonulást tarta Fejérvárra, hol üdvlövésekkel fogadták. A palota egészen jó állapotban volt s Básta abban szállt meg. Mihály két magyar kapitánya Lugosy Ferencz és Szalasdy Dániel s nehány előkelő kozák, kik a várba szorultak itt fogságba estek. Itt kapták a hírt, hogy Leika Aga Szamosujvárt is átadta Székely Mihálynak s miután Básta Pete Lászlót Déva megvételére küldé, megindult hadaival Mihály üldözésére [1])

VIII.

Mihálynak a Barczaságon volt egy tartalék hada, mely ottan rettenetes rabolt s pusztított. [2]) Midőn vesztett csatája után Szebennek ment, itt találkozott havasalji hadaival mintegy tizenkét ezer emberrel, s innnen Fogaras felé menvén, szembe találta Szelestey által vezetett moldvai hadát úgy, hogy Bába Noák s Deli Markó csapataival és a székelyekkel ismét 16 ezer embere volt együtt. [3]) Ennyi erővel is megpróbálhatta volna a háború koczkáját, de mint maga mondja emlékiratában »irtózván a keresztyén vérontástól« valóban pedig, mert nagyon felszaporodtak ellenségei, elhatározá Bástával egyezkedésbe ereszkedni. Értesült ugyan is, hogy Zamoysky a lengyel cancellár Moldva visszafoglalására s Báthory Zsigmond és Székely Mózes Erdély felé jelentékeny hadakkal útban vannak. [4])

Ez utóbbi hírről Bástát már szept 22-én értesiték a táborába jövő főurak, Csáky István, Bodoni István, Alárdi Ferencz, Mindszenti, Toldy István, s azonnal közösen elhatá-

[1]) Ungnad jelentése a császárnak 1600 szept. 21. In Feldlager 2 meillen von Weissenburg gegen der Hermanstadt zue. Bécsben a titkos ltban.

[2]) A Trausch-féle krónika I. 165-166 terjedelmesen s a többi szász krónikákban rövidebben leirva.

[3]) Ungnad szept. 21-iki jelentése, a titkos ltban.

[4]) Trausch-féle krónika. I. k. 167 l.

rozák, hogy Básta Jeremiásnak s a lengyel cancellárnak, az erdélyi urak pedig Zsigmondnak és Székely Mózesnek intő levelet küldenek, hogy Erdély megtámadásától őrizkedjenek. E levelekben reményt is nyujtottak Zsigmondnak, hogy a császárnál számára kegyelmet fognak eszközölni [1])

S most Básta annyival gyorsabban folytatta útját, hogy közel legyen a szélekhez, akár Mihály megerősödését akár a lengyelek beütését meggátlandó. És ime alig ért Szebenbe, midőn szept. 24-én Mihály küldöttei Szelestey János és két előkelő bojár hozzá érkeztek, urok nevében kérve, hogy hacsak nem akarja a törökök karjaiba üzni, hagyjon fel üldözésével. A választ s a föltételeket Básta saját embereitől küldé meg neki — s túszokúl ezek helyett magánál tartá az oláhokat.

Ugyanakkor egy másik követ is volt az erdélyi táborban: Székely Mózestől, ki 12,000 emberrel Beszterczétől egy mértföldnyire táborozott. Ő Csáky Istvánt kerestette fel: nem akar ő mint ellenség jőni az országba, mint barát szeretne beljebb jönni. Menjen Csáky hozzá s beszéljék meg a dolgot együtt. Nem Báthory Zsigmondról van itt szó, izené, kit a lengyel cancellár sem akar, hanem egyébről, mert Zamoysky Erdélyt a lengyel koronához szeretné csatolni. Básta, Ungnad s a főurak legjobbnak tarták, hogy egyezkedés utján intézzék el ez ügyet s Csáky és Pete László, ki Déva alól — miután azt Csáky már az ország birtokába vette s őrséggel ellátta — visszaérkezett, menjenek 6 mértföldnyi távolságig Székely Mózes elé. [2]) De Csáky nem ment el maga: Haller Gábort és Albert deákot küldé, [3]) kik okt. 1-én érkeztek viszsza. »Székely Mózes, jelenték, nem mint ellenség jött, ő csak az országot akarná az oláh zsarnok hatalma alól felszabaditni. Minthogy azonban hadai a lengyel cancellártól függenek, erre kellene hatni, hogy tartózkodjék Erdély megtámadásától.« A biztosok elfogadták az ajánlatot s Pete Lászlót és Sennyey Pongráczot küldék a lengyel korlátnokhoz [4])

---

[1]) Ungnad szept. 22-iki jelentése, a titkos ltban.

[2]) Ungnad Szeben szept. 27-iki jelentése.

[3]) Ungnad szept 30-iki jelentése.

[4]) *Ungnad Szeben okt. 1-ső* jelentése.

E közben Mihálytól is ujabb követség jött: Radul kulcsár és Armas Péter uruk követeléseit hozva, hogy minő föltételek alatt hajlandó ez kivonulni Erdélyből. Kivánta Fogarast, Görgényt Vécset s azt hogy a székelyek tartassanak meg a vajda által nekik adott szabadságban. [1]) Ennek a szabadságlevélnek pedig furcsa története volt: Mihály megiratta saját irodájában a levelet, a császár aláirását Örmény Péter utánozta, a pecsétet egy más diplomáról vette le — s kiadta a székelyeknek mint ősi szabadságaiknak megerősitését. [2]) A vajdának e követelésével az volt a czélja, hogy a székelyek ragaszkodását továbbra is biztositsa magának — velök s birtokában a kért váraknak Brassót s Erdély harmadát könnyen hatalma alá hajthatta volna.

A biztosok nov. elején megindultak Szebenből s utjukat egyenesen Brassónak vették. Az összes tábor is ez uton nyomult előre: mert még akkor kétes volt, hogy a két ellenség közül melyik ellen kell, hogy forduljanak, s a siker biztositéka abban állt, hogy e két oldalról fenyegető veszélyt akkép háritsák el, hogy azok az ő tényleges beavatkozásuk nélkül végezzenek egymással. Kétségtelenül kényes volt helyzetök: mert Zsigmond utját közülök nehányan egyengették s mert kivált a középosztályban ennek jelentékeny pártja volt. De most midőn megszabadulásokat Bástának köszönhették,

[1]) Ungnad szept. 30-iki jelentése.

[2]) Igen érdekes a mit ez ügyben Ungnad 1600. decz. 14-ikén ir a császárnak, a melyben figyelmezteti, hogy ha Mihály (ki akkor már bujdosó volt) valami titkos dologgal, mint a milyen az erdélyiek összejátszása a törökkel, állana elő »wol darauf acht zu geben, dasz er nit mit falschen türggischen brieffen, damit er ein Maister ist, für khomme, vnd den arglist, wie mit E. M^tät khayserlichen brieffen, treibe; wie der herr Zäggl woll waiss, das Armin Petter E. M^tät handschrifft nach gemalt und von ein andern kaiserlichen schreiben das sigl genummen, und auf ein beuelch an die Zäggl, als wär er von Eur. M^tät an sy expedirt und E. M^tät inen ire alte freijheiten zuesagte, gefärtigt vnd sÿ mit denselben zu seinem gehorsamb gebracht hat. — Dergleichen schreiben soll er mir in Eur. M^tät Namen adulterirt und sonderlich die Clausenburger geschrekt haben, als hette er ein Schreiben von E. M^tät, die stadt Clausenburg in grundt zu verheren und die kirchen zu zerstören. — Das melde sich allein zum nachgedenkhen ..... (Eredetije a cs. k. áll. lvárban.)

kivel megállápodott egyezségük volt, nem tehettek szerződésök ellen.

Az erdélyi tábor bármikor is országgyűléssé alakulhatott s hozhatott végzéseket. Most is ott döntötték el a kérdéseket. Nov. 4-én Griden (Fogarason túl) megbizták Barcsay Andrást és Bogáthy Miklóst, hogy mennjenek el Lugos, Karánsebes és Hátszeg vidékére s foglalják le a Mihály-pártiak jószágait. [1]) Ugyan az napon egy másik gyűlést Vledényen tartottak, pár mérföldnyire Griden túl s onnan elkészitették átiratukat, a lengyel korlátnokhoz,(a melynek átvitelére Sennyey és Pete voltak kiszemelve) melylyel, tekintve hogy országuk minden erőssége a németek kezében van, ők nem képesek Zsigmond felhívásainak megfelelni: s ha ő ennek daczára is meg akarná őket támadni, a korlátnok tartsa vissza. [2])

Mihály követei mindenütt a táborral utaztak. Ő maga ekkor seregével Prásmár és Hermány közt táborozott, [3]) tehát azon a helyen, honnan megveretés esetére legkönnyebben a székelyek közé vonulhatott, vagy az erdélyiekkel történő kiegyezés esetére Moldvába nyomulhatott. Mert Mihály még mindig számitott ez eshetőségre is: hitte, hogy sikerülend neki megengesztelni az erdélyieket, elámitni a biztosokat. De reménye nem sokára eloszlott. Okt. 5-én [4]) Thököli Sebestyén több főur kiséretében Mihályhoz ment, mondhatni a rendek ultimátumával. Mihály le volt verve, látszott, hogy érzi végzetét. Alázatosan fogadta őket [5]) s utoljára tett kisérletet, hogy a szigorú föltételeken változtathasson valamit. Engedékenynek mutatta magát, hogy a lengyelek ellen segélyt nyerjen tőlök. [6])

---

[1]) L. Törv. és Irom. LXII.

[2]) L. Törv. és Irom. LXIII.

[3]) Trausch krónikája. I. k. 167.

[4]) Trauschnál i. h. okt. 3. áll. Ungnad okt. 6-iki levelében tegnapot (okt 5) emlit.

[5]) Ungnad mondja okt. 6-iki jelentésében. Maga is megvallja sokszor idézett emlékiratában: »quos ob respectum communis boni perhumaniter excepi.«

[6]) »Es liegt nur an dem, dasz sich die ständt resolvirn mit dem Herrn Basta mier und dem Herrn Zäggel und vnsz vergewissern, ob es, wo die pollaghen unsz *angriffen*, bey unsz halten undt des Wallachen *hülff zuelassen woltten.*«

A rendek hajthatatlanok maradtak. A biztosok már Brassóban voltak, s ők az egész táborral Vidombákon. Okt. 6-án tábori gyűlésen hozták meg a határozatokat, mindnyájan főurak, nemesek, városok követei, polgárok s köztük Heltay a nyomdász és Szécsi aranymíves részt vevén a gyűlésben s még az nap estve visszabocsátották Kulcsár Radult s Ármás Szávát, velök küldvén magok követeit Kerekit, Szákost és Csityt is. Azt kivánták, hogy Mihály nejét, fiát, leányát küldje mint kezeseket Erdélybe, ő pedig menjen ki haladéktalanúl Havasalföldébe, Bozavásárába; s onnan az esetre, ha a lengyelek meg akarnák Erdélyt támadni, küldjön kétezer puskást Ojtozhoz. A székely hadakat, melyeknek menedéklevelet küldtek, azonnal bocsássa vissza. Különben a havasalföldiek háború esetében mint menekülők oltalmat találnak Erdélyben. A neki adandó segitség felől találja meg a római császárt. A bojárok letartóztatott családjait elbocsátják, de jószágaikat csak akkor fogják kiadni, ha a vajda is teljes kártéritést ad az országnak. [1])

Mit tehetett egyebet Mihály? kénytelen volt elfogadni e föltételeket. »Nem érdemelte meg ő ezeket, panaszkodék a követeknek, a keresztyénségnek tett jó szolgálataiért.« Ez napon, okt. 7-én már útban volt Oláhországba, s nem sokára ki is ment [2]) összes hadaival. [3])

E napon Székely Mózes is két ezer emberrel megérkezett s az országhoz csatlakozott. Ezzel a lengyel had megszünt Erdélyre nézve veszélyes lenni.

IX.

A mint Mihály részéről biztosságban volt az ország, legszükségesebbnek látszott a vele tartó székelyek meg fékezése s ezért a hadakat székely-földre vitték. Básta hadaival Sepsi és Uzon környékén, Csáky István a megyék hadaival Léczfalván Kézdiben, Székely Mózes Borosnyón állapodtak meg, [4]) mig Un-

[1]) Törvények és Irományok. LXIV.

[2])Ungnad okt. 7-iki jelentése a császárhoz.

[3]) Ugnad okt. 10-iki jelentése szerint az erdélyiek nem akarták ugedni, hogy Mihály összes hadait kivezesse.

[4]) Mikó Históriája 149.

gnad okt. 10-én Rétiben, két nap mulva pedig Ilyefalván telepedett le. A biztos szerette volna keresztül vinni, hogy a lengyelek ellen menjen a magyar tábor Mihály megsegélésére — de ennél népszerütlenebb eszme nem volt az országban, mely azonkivül még koczkáztatott lépés is lett volna, s a lengyel támadást provocálta volna. Végre is kénytelen volt a Székely Mózes által javasolt közvetitést elfogadni: Zamoyszkyhoz ismételt felhivást küldött, hogy miután Mihály már elhagyta mind Moldvát mind Erdélyt, ő se üldözze tovább. [1]) De a cancellar mint gondolni lehetett, nem fogadta el e közvetitést: jól tudta, hogy Mihály hadainak kiüzése Moldvából még csak félsiker, mert ettől a ravasz és nagyravágyó embertől, mig csak megnem lesz törve, békére nem számithat s a mint Moldva megtisztitásának munkáját befejezte és élére vajdát (Simon Mogila) állitott, hadaival Oláhországba nyomult.

A léczfalvi táborban legbefolyásosabb ember Csáki volt. Attól fogva, hogy mint Mihály vajdától kinevezett »ország generálisa« a tordai táborba ment, s akaratja ellen is a felkelők generalisává tétetett, ő volt a közvetitő Básta és az ország közt. A helyzetet felismerte, s egész működését ahhoz szabta.

---

[1]) Ungnád Réti okt. 10-ki és okt. 16-iki jelentései a titkos Itban, Bécsben. Istvánffy azt irja, hogy Zamoisky Potockyt s Székely Mózest hadakkal Erdélybe küldte, s ennek folytán Ungnádék Csáky Istvánt küldték hozzá rávenni, hogy Zsigmond pártolásától álljon el. Csáky el is ment, Zsigmonddal megértette, hogy nincs most itt az ideje követelését érvényesitni, Zamoiskyt pedig rávette, hogy hagyjon fel Erdély megtámadásával. Ezért kapta aztán Sárost és Szádvárt. Ez a küldetés, ha csakugyan megtörtént, még Székely Mózes visszajövetele előtt történt. Ungnad jelentései szerint szept. 27. Székely Mózes hivatta Csákyt; a biztos bele is egyezett, hogy Csáky elmenjen, de ez Hallert és Albert deákot küldé (szept. 30-iki jelentés) kik 1-én érkeztek vissza. A mint a tábor Székelyföldre jött (okt. 10.) minden nap van szó Csákyról a biztosok jelentésében. Istvánffy kósza dolgokat is fel szokott jegyezni, s mig más bizonyságot nem találunk, Csáky ez időbeli személyes találkozását Zamoyskyval elvethetjük. Nem ez volt a Csáky érdeme, miért magának jutalmat követelt. Csáky megigérte a biztosoknak, hogy Erdélyt ő felsége kezébe fogja szolgáltatni (Ungnad okt. 18-iki jelentése) s ezért eleinte Husztot követelte (l. a szept. 27-iki jelentést), de minthogy Ungnad azt hitte, hogy ő ezzel Husztot csak Erdélyhez akarja visszaszerezni, nem biztatta. *Azután kérte Sárost és Szádvárt.*

Első szükség volt megszabaditni az országot Mihálytól s azt csak Básta segélyével lehetett. Tudta, hogy Básta ezt csak a császár érdekében teendi, s e részben is alkalmazkodni kelle a körülményekhez. Nagy része volt abban, hogy Székely Mózes az országhoz csatlakozott s Báthory Zsigmond nem sürgette igényeit — oly érdemek, melyekért nemcsak uradalmakat követelt, hanem a kormányzásban befolyásra is aspirált, magát »első tanács-úrnak« nevezte s azt a reményt táplálta, hogy ő fog kormányzóvá kineveztetni. [1]) De épen ez a körülmény gyanussá tette a tábor előtt s okt. 10-én egész mozgalom keletkezett a miatt, hogy Bástával magánosan tanácskozott. Giczy Péter lázitotta fel a népet s az alispánok s köznemesek Csáky sátora előtt nagy zajt csaptak s ezt fenyegették. [2]) De ha már a nemesség is gyanakodni kezdett rá, főúrtársai épen ellenséges szemekkel nézték: Bornemisza, Haller, Sennyey Ungnádnál vádolni kezdték őt, [3]) s ez maga is gyanakodni kezdett, mig ellenben Básta s a magyarországiak Székely Mihály, Tököli, Pethe László határozattan pártját fogták s épen nem kicsinylették jó szolgálatait. [4])

Mialatt a táborban egyének és pártok, kiállott szenvedéseikről megfeledkezve egymás ellen agyarkodtak, az oláhországi események végükhöz közeledtek. Jelétül annak Mihály fia Petraskó a magyar táborba érkezett, s Csáky a 14-éves fiut

---

[1]) »Summus consiliarius regni« mondja Ungnad okt. 16-iki jelentésében. Ugyan ennek okt. 13-iki jelentése.

[2]) Ungnad Ilyefalva okt. 12-iki jelentése a császárhoz a titkos ltban. Azt irja, hogy Csáky igen szorult helyzetben volt.

[3]) Ungnad Ilyefalva okt. 13-iki jelentése. Ungnad leveleiben az erdélyieket álneveken említi, melyek e következők: Mars = császár, qui pro Marte est = gut kaiserlich; Pleiades = az erdélyiek; profugus = Báthory Zsigmond; Virtus = Kornis Gáspár; Pestis = Bocskay; Sol, Orion Juvenis = Csáky; Strenuus = Székely Mózes; Tepidus = Sennyey Pongrácz; Linx = Haller Gábor; Ambidexter = Bornemisza Bold.; Malitiosus = Giczy Péter; Polypus, Bifrons = Mihály vajda; Truncus = Toldy István; Tremens = Alárdy Ferencz; Niger = Básta; Spes = Mátyás főhg; Alea jactans = Maximilian főhg.

[4]) Ungnad okt. 18-iki jelentése. Különben Ungnad Bocskayt is gyanúsitotta, ki nem rég megfordult nálok, Csáky pedig Kornist vádolta (Az okt. 14-iki jelentés).

átkisérte Ilyefalvára. Előzékenységgel bánt vele [1]) s Ungnadék is szivesen látták. Kijelenté, hogy a császárhoz akar menni, annak szolgálni; ő nem fél senkitől, mert senki se lehet az ő ellensége; hisz, mondá könnyel szemében, ennek ő nem oka. Elhatározták, hogy Brassóba küldik, s onnan anyjával és nővérével s a kincsekkel Gyaluba. [2]) Három nappal később (okt. 20-án) Mihályt egy makacs és egész nap tartó ütközet után Zamoyszky megverte, s földönfutóvá tette. [3])

A tábort ez alatt Ungnad folytonosan sürgette, hogy tegye le a magyar királynak a hűség esküjét, de a vezérek ezt folytonosan halasztgaták, mint országgyűlés elé tartozó dolgot. [4])

Nemcsak ez a kérdés, hanem sok más függő dolog, a királyhoz küldendő követség ügye, óhajtandóvá tették országgyűlés tartását. De minő formák közt tartsák meg? Akár egyetemes akár részleges gyűlést az uralkodó hirdethet, kinek az alkalmas perczben adott segélyért le is voltak kötelezve. Aztán sokkal fontosabb tárgyak fölött akartak tanácskozni, mint azt tábori országgyűlés elvégezhette volna, s a mi legfőbb, az alkotmány megsértésére sem óhajtottak praecedenst felállitni. Elhatárorták tehát, hogy nem országgyűlést fognak tartani, hanem csak nemzeti gyűlést, de akkép, hogy annak törvényei mind három nemzetre nézve kötelezők legyenek, s Bástával és Ungnaddal szemben csak is congregatiónak nevezték azt, [5]) a tanácskozások megkezdésének határnapjául okt. 18-át tűzvén ki. Ungnadnak nem tetszett a dolog: azt szerette volna, hogy ők hirdessék ki a gyűlést, s tanácsára Básta Pete Lászlót Csákyhoz küldé, szemére vetni, hogy megkérdeztetésök nélkül

[1]) . . . . »alls wenn sein Vatter noch im esse wär . . . « mondja Ungnad 17-iki jelentése.

[2]) Az okt. 17-iki jelentés. Trausch krónikája I. k. 170. l., hol az asszony Brassóba érkezése okt. 20-ra van téve.

[3]) Trausch krónikája I. k. 170-ik l.

[4]) »Das Jurament will noch nicht forth gehen und morgen wöllen die Sibenbirger erst ein landtag halten, darinnen die postulata und die gesanten an Eu. M. auf das iurament sollen resolvirt werden« mondja Ungnad okt. 17-iki jelentésében. Trausch krónikájais mondja szept. 17-én »una in castra procedunt, de regni negotiis tractaturi.«

[5]) L. Törvények és Irom. LXVI.

ő felsége méltóságának sérelmével hírdethettek ők gyűlést. De Pethe nem találta Csákyt. Székely Mózes után Oláhországba ment. [1]) Más napra azonban már visszajött Csáky s megigérte, hogy a kérdést a rendek elé terjeszti. A gyűlés tehát forma szerint nem nyilt meg, csak tanácskozások folytak, a jövő teendők fölött. Különböző hírek szárnyaltak: kérni fogják a szabad választás megengedését, mások szerint Maximiliánt fejedelemnek s Csákyt kormányzónak fogják kérni. Aztán: nem akarják, hogy a fölebbezések Magyarországra menjenek. De az eskü letételének kérdésében sem határoztak semmit, s végre is táborváltoztatás miatt elhalaszták a gyűlést.

E közben (okt. 24) Kornis két emberét a biztosokhoz s rendekhez küldé, jelenteni, hogy ő is óhajtana a táborban megjelenni. E hatalmas és Mihályhoz szitó főurnak, ki több mint 2000 jobbágynak parancsolt, megjenését mindnyájan ohajták s el is határozták, hogy megjöttéig várnak a gyűléssel. Ezek a kérdések Básta s Ungnad közt meghasonlást idéztek elő. Básta egészen a Csáky befolyása alá került, s szeliden, simán, engedékenységgel akarta a kérdéseket megoldani, mig a biztos, ki mindig gyanakodott az erdélyiekre, mindenütt lengyel practikát látott, nehezen tűrte, hogy az eskületételt halasztják, szigorú fellépés mellett volt, s a dolog annyira elmérgesedett köztük, hogy napokig nem látták egymást. [2])

Végre az okt. 25-re halasztott tárgyalásokat ujra megkezdették. Okt. 29-én hallgatták ki az ott levő lengyel és török követeket, kik figyelmeztették a rendeket, hogy akkép intézkedjenek az ország sorsa fölött, nehogy a szultán megbántassék s az még a télen török, tatár hadakat küldjön rájok. A korlátnok, mondák a lengyel követek, habár a szultán beleegyezett abba, hogy Zsigmondot bevigye az országba, s elfogadása esetére tiz évi adómentességet igért, nem akarja ezt nyakukra erőszakolni, de a vigyázást ajánlja nekik. A rendek a dolgok

---

[1]) A Trausch-féle krónika I. 169.

[2]) Vajjon nem ekkor volt-e Csákynak az a küldetése Zamoyskyhoz, melyről Istvánfi emlékszik? Nem lehetetlen — de ez csak ugy lehetett, hogy a biztosok mit se tudjanak róla s az idő is igen rövid volt — mert Csáky másnap már a táborban volt.

megfontolását igérik s a követeket még az nap elbocsátották. [1])

Csáky és a tanácsurak, kik szinleg Bástával megosztva vezették a kormányzást, valóban pedig egymás közt határoztak az ország sorsa fölött, nehéz helyzetben voltak. A legellentétesebb érdeket kelle kiegyenlitniök, akképintézkedvén, hogy Básta is meg legyen nyugtatva s az Oláhországban táborozó Zamoysky se sértessék meg. Ennek pedig csak egy módja volt: azt az ideiglenességet, melyben most voltak, állandóvá tenni. Mialatt tehát a kormányzás kérdését maguk közt tárgyalták a tanácsurak, okt 30-án beküldék a rendek közé az előterjesztéseket. [2])

Mindkét irányban, mind a közjogi és kormányzati, mind a beligazgatási ügyek fölött egyszerre folytak a tárgyalások, de ez úttal is egymástól elkülönitve oldattak meg.

Az articulusok nem a hagyományos formában állittattak ki. Mihály kiüzése után, mondják a rendek, összegyűltek tanácskozni a szükséges teendőkről, s az e czélból hozott articulusokat maguk a rendek adják ki és maguk igérik azok megtartását. De azért csak a forma volt más, a lényeg valóban a régi volt: döntöttek minden fölött, mi az egyetemes gyűlés körébe tartozott.

A vallásszabadság ügyét a régi állapotba helyezték viszsza; eltilták az idegen kereskedőknek, kik egyszersmind kémekül is szolgáltak, hogy néhány határszéli városon belől jöhessenek; Csáky Istvánt megerősíték a Mihálytól nyert adományokban; valamint a vitézlő népet is azon birtokokban, melyeket Mihálytól a fölkelés előtt kaptak; azon tanácsurak, kik még nem tették le hitüket, a tordai mezőn esküdjenek meg (ez valószinüleg Kornisra vonatkozott); 3 ft. portai adót vetettek ki melynek csak felét rótták az elpusztult helyekre; a Mihály kiüzése után törvénytelenül elfoglalt jószágok ügyében intézkedtek; megújiták a szökött szolgákra vonatkozó törvényeket; a közelebbről okozott károk megtérítését, lopott jószágok visszaadását elhatározák. A fogarasföldiek által tett károk megterítését az ottani kapitány eszközölje.

---

[1]) Trausch-féle krónika 171.

[2]) Ungnad okt. 29-iki jelentése.

Váratlan jelenség volt e gyűlésen, de bizonyságúl szolgált arra, hogy Zsigmondnak pártja van, az, hogy a jus ligatumot fentartották, ő felségétől megerősitését kérték s csak némely részeiben enyhitették, elrendelvén azon jószágok visszaadását, melyek még a fiscus kezén vannak.

Elrendelék főkép a szászok panaszára, hogy az udvarnál egy főpostamester legyen, ki a posták küldését kezelje, s ezek szokott visszaéléseit megfékezze.

Eltilták, hogy valaki Oláhországba mehessen szolgálni; hogy onnan pap jöhessen be; a kalugyereket pedig végkép kitilták az országból.

Azokon, kik a hadból hír nélkül távoztak, magukon, s nem jobbágyaikon, minden jobbágy-ház után egy frtot vegyenek, s ennek jövedelméből Miriszlón egy kápolnát épitsenek a szept 18-iki diadal emlékéül, mely nap évenkint megünnepeltessék, a mely helység ezt nem tartaná meg, az 12 forintot fizet.

Imecs Mátyás és több lófőtársai panaszt nyujtottak be a gyűléshez, hogy Mihály vajda kiűzése után törvény nélkül vették vissza jószágaikat: erre nézve elrendelték, hogy jószágot csak törvényes uton lehessen lefoglalni, még »vétkes személyektől« is; s az ebből származott perek eldöntésére decz. 6-ika tűzetett ki. A jobbágyokat s közszékelyeket vissza itélték régi uraiknak s a tett károk megtérítésén s rombolásaik megépitésén marasztalták el. Elrendelék, hogy a kapitány mellett jövőre is legyen Háromszéken királybíró. A lerombolt két vár, melyekből féken tartották őket, Várhegyet és Udvarhelyt épitsék fel. Adják ki a székelyek a Mihálytól kapott puskákat. Szóval a Mihálytól kapott »szabadságlevél« ismételve szétépetett.

Sem oláh sem székely ne viselhessen jövőre fegyvert, kézijat, a juhászok kivételével.

Elrendelék, hogy többé hadsereg ne lehessen az országban; s kik e végzés ellenére is dúlnának, akasztassanak fel.

Elrendelték a latrok kergetését.

Végre Bocskay Istvánt, mert a császár, Miksa főherczeg s az ausztriai ház ellen sokat vétett, mert Zsigmond behivásá-

val az országot nagy gyalázatba hozá, örökre számüzék s minden erdélyi jószágától megfoszták. [1])

Ez volt a törvénykönyvnek utolsó s nem legkisebb horderejü czikke. Bocskay nem volt népszerü ember a főurak közt. Csáky, Kornis nem szerették. Különben ez egy magában aligha indokolja nótáztatását. Az ő uradalmait már Mihály lefoglalta s szétosztotta — ez a törvényczikk aligha egyéb akart lenni, mint biztosítás arra nézve, hogy a szétharácsolt birtokok a jelenlegi tulajdonosok kezén maradnak.

Épen ily életbevágó s bizonyos tekintetben még fontosabb volt az uralkodás kérdésének megoldása. Mihálynak okt. 20-án szenvedett veresége, megszaladása s Oláhországnak Lengyelország fensősége alá kerülése nem maradhattak hatás nélkül az erdélyi viszonyokra; mert a lengyel szövetségben a törökkel s birtokában a két oláh tartománynak a legfélelmesebb szomszéd volt, mely bármikor megtámadhatta az országot. Más felől megszabadulásukat Mihálytól a császárnak köszönheték a rendek, velök együtt van annak serge, kötelezettségeik vannak irányában. »Haerebant inter sacrum et saxum« mondja egy évkönyviró. Hogy Zamoysky Zsigmondot nem ok nélkül hurczolja táborában, s a két Oláhországgal Erdélyt is lengyel fensőség alá akarja vonni [2]) őt emelvén fel a vajdai székre — erre sok körülmény mutatott. S eleinte a rendek a két ellentétet akképp akarták kiegyenliteni, hogy annak kijelentése mellett hogy a császárhoz köteles hűségüket megtartják, Zsigmondot vissza helyezik székébe. [3]) De csakhamar belátták, hogy e megoldás új bonyadalmak forrása lesz s másra határozták magukat: fentartani ezt az ideiglenes kormányformát, melyben voltak, nem dönteni el a kérdést végkép, hanem oly határozatot hozni, mely megnyugtassa Bástát s ne lázitsa fel Zamoyskyt. Ez pedig volt: követséget küldeni a császárhoz bizonyos föltételekkel s az alatt nem tenni le a hüség esküjét.

A föltételek voltak: Erdély a császár uralma alatt marad; követeket küldenek hozzá megköszönni az adott segélyt; kérni hogy állítson az ország élére fejedelmet, lehetőleg Maximili-

[1]) L. Törvények és Irományok LXV.

[2]) L. Ungnad okt. 28-iki jelentését.

[3]) *A Transch-féle évkönyvek 172.*

ánt vagy kormányzót; de ez ne hozzon magával tánácsurakat, hanem maradjanak meg a magyar tanácsurak. A várakat ne vegye birtokba s ne adományozza németeknek, hanem hagyja a magyarok kezén s legyenek magyar őrséggel ellátva. A vallásszabadság, kiváltságos jogok maradjanak épségben. Csak akkor vegye át tényleg az ország uralmát, ha mind a lengyelek, mind a törökök felől biztosítja az ország békéjét. [1])

Kérelmeiket követség fogja az udvarnál tolmácsolni, melynek tagjait a három nemzetből választák, Bornemisza Farkast s Trauzner Lukácsot a főurak s nemesség, Daczó Ferenczet a székelyek és Enyeter Lukács nagy-szebeni polgármestert a szászok közűl.

A gyűlés nov. 4-én oszlott el. Az articulusokat Csáky István irta alá. [2])

A kormányzás továbbra is a tanácsurak: Csáky, Kornis, Sennyey, Bornemisza, Alárdi, Tholdy, Bodoni, Mindszenty kezén maradt, kik azonnal intézkedtek a léczfalvi végzések végrehajtásáról, [3]) s a fontosabb és nagyobb adományozási ügyekben még az napon tettek fölterjesztést Rudolfhoz. [4]) Minthogy pedig e közben a lengyel korlátnok is vissza indította sergeit. Mihály helyett az oláh vajdaságba Simont helyezvén be, nov. 7-én a léczfalvi tábor is haza oszlott. [5])

X.

Básta a tábornok, Ungnad, Székely és a biztosok és a tanácsurak visszatértek Fejérvárra. Mint minden sikerült forradalom, a helyzetet ez is több tekintetben megváltoztatta s ha nem is hozott uj embereket a felszinre, de a nagyobb szereplőknek jutalmazását tette szükségessé. De nem akarván a lécz-

---

[1]) Ugyan ott I. k. 172. V. ö. az utasitásra nézve Istvánffy LXXXII. 465. — de ő téved midőn a követ küldését januárra teszi.

[2]) Azt mondja Nagy Szabó, hogy Básta és Csáky együtt »pecsételték« a kiadványokat. Én egy okmányt se láttam mit együtt irtak volna alá: még ugyan egy tárgyban is a kormány s Básta külön tették fölterjesztéseket — tehát külön is pecsételték.

[3]) L. Törv. és Irományok LXVIII.

[4]) L. Törv. és Irományok. LXVII.

[5]) A Trausch féle krónika. 178.

falvi gyűlésen elhatározott követséget eme törvényesen be nem vallott gyülésből útnak inditni, nov. 22-ére Fejérvárra ujra összehivták a rendeket részgyűlésbe, mely nemcsak a követküldési, hanem az adományozási ügyekben is előterjesztéseket tegyen.

Mindenekelőtt Kolosvár ügyét vették elő. Zsigmondhoz pártolásáért e város erősen volt vádolva a császárnál, de mostani magatartásával annyit használt a forradalom ügyének, hogy midőn a kolosvári tanács önigazolása végett követséget határozott küldeni Prágába, nem csak a tanácsurak, hanem Básta s a biztosok is külön-külün ajánló bizonyitványt állitottak ki számára. [1])

Azután kiállitották a megjutalmazandók ügyében a fölterjesztéseket: még pedig külön a biztosok s külön a tanácsurak, Gyulaffy, Harinay, Bogáthy, Vajda Miklós, Bodony István, Giczy Péter, Szalánczy, Bornemisza, Alárdy érdekében. [2])

A megyék és városok követei ez alatt összegyülvén, nov. 22-én megtartatott a részgyülés. Az eskületétel kérdését teljesen elejteni nem lehetett, de minden arra mutat, hogy azt nem a szokott formák közt tették le. Az egyetlen író, ki erről emlékezik [3]) azt mondja, hogy elrendelték ez eskületételt megyék szerint, a főurak pedig élő szóval megigérték, hogy mind addig hívek lesznek a császárhoz, mig ez gondot visel az országra s azt jogaiban megtartja. Magát a valódi esküt azonban akkorra halasztták, midőn a léczfalvi gyülésen elhatározott követség visszatér. Most pedig ugyanezen gyülés határozatához képest, az ott megválasztott követek: Bornemisza.

---

[1]) L Törv. és Irom. LXIX. LXX. LXXIV.

[2]) L. Törv. és Irom. LXXI. Istvánffy L. XXXII. 464-ik l. azt. irja »Stephanus Chaqui comitia alia denuo ad eandem urbem Claudiopolim publicavit.« De mint az idézett Irományok mutatják a gyülés Fejérvárott tartatott. A léczfalvi gyülésről nincs benne emlités téve.

[3]) Simigianus II. k. Lib. III. 241. Borsos Sebestyén is mondja: »német császár hűsége alá adták vala magokat« mi bizonyos kötelezettségeket föltételez. V. ö. Nagy Szabó Ferencz Emlékirata 58-ik l. Ellenben Báthory Zsigmond decz. 25-iki utasitása azt mondja: »ha ez alá német császártól az követek megjönnének, meg ne esküdjenek« t. rendek. Hogy Básta letette volna az esküt, mint Simigianus mondja, kevéssé valószínű.

Trauzner, Daczó, Enyedi mellé Gyerőffy Jánost is kinevezvén, elkészíték a megbizó levelet [1]) a hálafelíratot, hogy hazájokat Mihálytól felszabaditni segített s az utasítást a követek számára: hogy ha testvérét Maximiliánt nem küldheti le az ország kormányának átvételére, engedje meg, hogy választhassanak magoknak fejedelmet, ki hittel legyen a császárnak kötelés tartsa meg őket a szabad vallás-gyakorlatban; a főlebbezések ne vitessenek Magyarországba; Mihály adományozásai kivételével a többi fejedelmi adományok tartassanak meg; de a Csáky maradjon érvényben; a székelyek közt állittassék helyre a régi állapot; mindenkinek adassék teljes amnestia csak Boskay veszitse erdélyi jószágait s maradjon száműzött. [2])

Másnap nov. 23-án a rendek két magyarországi fiu Tököly Sebestyén és Pete László érdekében tettek fölterjesztést. Az egész küzdelem lefolyása alatt velük tartottak s buzgalommal és kitartással szolgálták ügyöket, s ezért ők az elsőt Székkel, az utóbbit a két Kusalylyal, Lapusánnal s Dobokával jutalmazák. Most Rudolftól emez adományozás megerősitését kérték. [3]) A követek nov. 27-én valóban útra keltek. [4])

Ezalatt Mihály megvert hadának romjaival Kis-Oláországba húzódott.

Krajovából ismételve írt Erdélybe s segély-hadakat, ágyúkat, lőszereket kért — de természetesen nem nyert, s midőn Simon az új vajda utána indult, kénytelen volt tovább szaladni. Itt azonban egy török csapatra bukkant, a krajovai bíró ellene küldé, hogy feltartóztassa, maga pedig Erdélynek vett útját mignem a Sil völgyén át Hátszeg vidékére érkezett. De Erdélyben rossz dolga volt. Déván ágyúkat szegeztek csapata ellen, Kőrősbányára parancsot küldtek, hogy keljen fel a vidék s állja el útját. Végre Kornis Gáspár segélyével elvonult s Jenőn át Halmágyra ért. Decz. 6-án itten megállapodott s

---

[1]) L. Törv. és Irom. LXXII.

[2]) Istvánffy Lib. XXXII. 464-ik l. Hogy Mihály kiadatását is kérték volna, mint Simigianus írja nem valószinű, mert akkor még Mihály Oláhországban volt.

[3]) L. Törv. és Irom. LXXIII.

[4]) Trausch krónikája 172-ik l.

séretével s Nyáry Pált a váradi kapitányt arra szólitá fel, hogy nyújtson neki oltalmat. [1]) De a várba be sem mert menni, tovább folytatta útját s egyenesen Prágába sietett. Megfosztva országaitól, elválasztva családjától, elvesztve kincsét, hatalmát, mint saját embertelenségének s telhetetlonségének áldozata, szomorú képét nyújtá az emberi dolgok változandóságának. Nem volt más menedéke, mint a császár kegyelme; elhatározta magát ehez folyamodni. Sok igéretet, sok biztatást vett tőle ama napokban, midőn Báthory Endre megbuktatására nézték ki eszközül, melyek közül egyik szerint uradalmak és pártfogás voltak kilátásba helyezve, ha országát a császár szolgálatában vesztené el. Igaz, hogy nem abban vesztette el — de remélte, hogy régi érdemeiért bűneit, dölyfét el fogják feledni. Aztán többet már úgy se veszthetett, — nyerni pedig ez úton mindent nyerhetett volna.

XI.

Básta és Ungnád közt erős véleménykülönbség létezett arra nézve, hogyan kell az erdélyiekkel bánni: amaz Csákyhoz s a főurakhoz alkalmazkodott, tanácsaikat követte, s engedékenység által remélte megnyerni őket. Ungnád a szigort ajánlotta, s minthogy Básta nem fogadta el, feszült viszony támadt köztök úgy, hogy néha napokig se találkoztak, [2]) s végre Ungnád visszament Szathmárra. Básta is, vége levén a táborozásnak, elbocsátá hadait, a sléziaiakat, kik szolgálati idejök kitelvén, már korábban vissza akartak menni, s a magyarországiakat is; »az kin — mondja egy évkönyvíró — eléggé örüle Erdély és ada hálákat az istennek, de csak borral.« [3])

Básta belátta, hogy az a haderő, melylyel rendelkezik, nem elég Erdély fékentartására, [4]) okúlt Mihály vajda példáján, ki zsarnoki önkénynyel minden érdeket megsértvén min-

---

[1]) L. Törv. és Irom. LXXIV. Mihály levele, Történelmi Tár. III. k. 186. Trausch-féle krónika I. 173. Mikó 149.

[2]) Ungnád f. i. jelentéseiben gyakran kimondja ezt.

[3]) Boros Tamás 27-ik l.

[4]) *Bethlen Farkas IV. 614.*

denkit maga ellen lázitván, tarthatatlanná tette helyzetét, s mérséklet és méltányosság által akarta leköteleni az országot. Úgy látszik nem is volt népszerűtlen ember, sőt sokan ragaszkodással viseltettek hozzá. De Erdély jövendő sorsának fontos kérdését nem a személyes rokonszenv érzete döntötte el, s az egyéni hajlamok kevéssé jöhettek tekintetbe. Az eddigi tapasztalatok után az ország tulnyomó nagy többsége nem bizott abban, hogy Rudolf meg tudná védni Erdélyt a török ellen, mert nem hitte, hogy a porta a legvégső esetben is lefogna mondani Erdélyről.

S most midőn Moldva és Oláhország, lengyel és török kézben voltak, erre távolról sem lehetett gondolni, sőt Erdélyre nézve épen ebben rejlett a helyzet veszélyessége — mert a két vajdaságból ez országot bár mikor könnyen meg lehetett támadni. S minden arra mutat, hogy az ország fenyegetve volt, és a rendeknek komolyan kelle a megmentés eszközeiről gondolkodni. Valóban az a párt, mely már ekkor kezdé Zsigmond visszahozásának útját egyengetni, bizonyos tekintetben kényszerhelyzetben volt: az ország nagy többségének közvéleménye, az egész nemesség nem akarta elejteni Erdély önállóságát, s a török véduraságáról nem akart lemondani.

Borbély György, vitéz katona és gazdag főúr, 1600. késő őszén megbizott embereit Zsigmondhoz küldé, ki Endre bibornok bukása óta mindig keresé az eszközöket, hogyan szerezhetné vissza elvesztett székét,« mert ő Erdély nélkül semmiképen el nem lehet.« Összeköttetésben volt a dán és angol koronákkal s ezektől jó akaratú biztatást nyert. Biztatást s bizonynyal támogatási igéretet nyert a portáról is, honnan ez ügyben a gyulai béget s a temesvári basát utasiták is. De a lengyel király és korlátnak jóakaratú semlegességénél többet nem igért, [1]) mig a moldvai vajda, úgy látszik a tényleges segélyadástól sem volt idegen.

Zsigmond Borbély embereivel saját követét Szegedy Nagy Pált küldé vissza. Meg volt bízva, hogy útközben térjen be Jeremiás vajdához, ez küldje őt be nagy titokban Er-

[1]) Báthory Zs. utasitásának 14. és 15. pontjai. Győri Füzetek IV. 123-ik l.

délybe, maga pedig hajtsa végre a köztük elvégeztte dolgot Aztán keresse fel Szegedy Szilvásy Bálintot, adja át nekai saját aláírásával ellátott fehér lapokat (6 a török, többit az erdélyiek számára), melyekkel ez azokat, kiket szükségeseknek lát, nyerjen meg — adományozásokat, biztositásokat irván rájok. Igérje meg nevében, hogy megtartja a vallás szabadságot azon állapotban, melyben Erdélybe menetelekor volt, de kiköti, hogy olyan föltételeket ne tegyenek, melyek őt csak névleges uralkodóvá tennék. A hivatalokat azok kezén hagyja, kikén vannak; nem ereszkedik olyan egyezkedésbe, mely Erdélyt a töröktől elszakasztaná, soha nem fog többé Erdélyből kivonulni, ha csak isten nagyobb méltóságra nem emeli. De ha valamit akarnak; végezzék el gyorsan, ő azonnal kész Erdélybe indulni, akár a moldvai uton, akár Temesvár felől, a mint alkalmasabbnak látják. Ha a követek a német császártól visszajönnek is, a rendek ne esküdjenek meg.[1])

Szegedy Nagy Pál és Zsigmond Lőrincz, az első Zsigmond ügynöke, az utóbbi az erdélyiek megbizottja, bejővén az országba, fentarták az összeköttetést közte és hivei közt, [2]) mire maga Zsigmond is, minthogy vállalatának sikerében kezdett bízni, titokban elhagyta Lengyelországot, hol szinleg őrizet alatt tartották addig s Moldvában Botosánban vonta meg magát.

Ezalatt otthon a párt, melynek Székely Mózes volt a feje, szervezkedett.

Különböző hirek jártak az országban, melyek szokatlan izgatottságban tarták a kedélyeket; a török Erdély visszafoglalására már hadakat is inditott útnak, s a nagyvezér Bulgáriában van; Zsigmond már közeledik, hadai vannak, [3]) ha csak őt vagy mást nem választanak fejedelemmé, a török rájuk ront.

Ily körülmények közt a tanácsurak s Csáky, mint az ország generálisa, január 21-dikére Kolosvárra országgyülést hirdettek.

---

[1]) Győri Füzetek IV. 118. s köv. l.

[2]) Kulcsár krónikája 99-ik l.

[3]) A székely krónika irja: ugy hirdette, hogy kilenczezer néppel volt, *mikor kilenczed magával sem* volt.

A mint a rendek gyülekeztek, azok a hírek, melyek már előbb izgatottságba hozták a kedélyeket, most nagyobb mértékben föllármázták az embereket. Rosszra magyarázták, hogy követeiktől — kiket 1601. jan. elején fogadott ugyan a császár, de szokása szerint válasz nélkül, üres biztatásokkal magánál tartott [1]) — épen semmi hírt sem hallottak, ellenben annak neszét vették, hogy Mihályt a császár jól fogadta. A dolog sokkal komolyabbnak tetszett, midőn Mihálynak Kornishoz írott levele elfogatott, melyben megerősíti ezt a hírt s őt adott szavára emlékeztetve tudatta vele, hogy nemsokára bejön az országba. Már ez körülmény is elegendő volt felzaklatni a kedélyeket, mert senki sem kételkedett, hogy ha a vajda még egyszer fölül kerekedik Erdélyben, végrehajtandja a nemesség kiirtására vonatkozó tervét. [2]) Fokozta az általános elkeseredést, hogy a bolgár Bába Noakot Mihály egyik kedvencz, de legkegyetlenebb vezérét, ki sok szerencsétlen erdélyit eladott a töröknek, fogva hozták papjával együtt Kolosvárra. A papnál Bábának egy levelét kapták meg, melyet ez a tömösvári basának írt, s melyben Karánsebest és Lugost felajánlá ennek. [3])

Ily körülmények által vérig felzaklatott hangulatban nyilt meg az országgyűlés, mely az ügyek vezetésével Csáky Istvánt, mint ország generalisát bizta meg. A gyűlés folyama alatt török és lengyel követek is érkeztek az országba, s az ezekkel folytatott tárgyalások, a dolgok menetére úgy látszik döntő befolyással voltak. [4]) A kedélyek mind jobban oda érlelődtek, hogy e bajokból csak egy módon menekülhetnek: ha fejedelmet választanak. A főurak közül kettőnek volt pártja: Székelynek és Csákynak, de ezek közül akár melyiknek megválasztása pártszakadással fenyegette volna az országot. Nem is léptették fel őket egymással szemben, hanem Csákyt mint országgenerálisát és Zsigmondot jelölték ki. [5]) De a főurak

[1]) Istvánffy i. h. 464-ik l.

[2]) A Trausch-féle krónika. 176-ik l.

[3]) Törökké akart lenni, mondja, Enyedi Pál. Gróf Mikó Imre adatok I. k. 184-ik l.

[4]) Istvánffy i. h.

[5]) A Trausch féle krónika I. k. 175.

közül többen, Kornis Gáspár, Sennyey Pongrácz, Bodony István, Giczy Péter, Huszár Péter nem értettek velök egyet: ezek még nem látták elérkezettnek az időt, hogy fejedelmet válaszszanak. »Hittel kötelesek Rudolfhoz — mondák — s nincs semmi okuk, hogy azt megszegjék. Igaz, hogy most fenyegeti őket a török támadás veszélye: de azt nem hitszegéssel kell elfordítni. Meg kell találni a császárt, s tudatni vele, hogy minő veszélyes helyzetben van az ország, s ha még sem gondolna Erdélylyel és elhagyná őket, akkor lesz ideje menekülésök eszközeiről tanácskozni. Gondolják meg, hogy a minap vette el nyakukról Mihály szablyáját, melyért neki semmit sem adtak, azért az igazság ellen van, ha hitöket is oda hagyják.« [1])

A politikai morálban sokszor erősebb tényező a kényszerűség az igazságnál. A merész és szép szavak hatás nélkül hangzottak el, mert a választás elvben már el volt határozva. A választás — febr. 3-án [2]) — a szavazatok tulnyomó nagy többségével Zsigmondra esett.

A német párt ellenzése nagy szeget ütött a többség vezérférfiainak fejébe. Akkor midőn még Básta is az országban van, ezzel egyetértve könnyen oly lépéseket tehettek volna, mely tervöket dugába dönti. Sietniök kellett hát ártalmatlanná tevésökkel: de minthogy szavazatjok nem volt elég ok elfogatásukra, — más ürügyet kelle arra találni. S az nem volt nehéz, mert ez urak korábbi magatartása szolgáltatott elég komoly okot is. Másnap a székesegyházban összes gyűlésben ünnepélyesen kihirdették a választás eredményét: örömrivalgással fogadták azt, általános felkiáltással: »Báthory Zsigmond, Báthory a fejedelem.« [3])

A mint ez megtörtént, felállott egy szónok emelkedett helyre s beszédet tartott a néphez, melyben elmondá Mihály vajda viselt dolgait: hogy jött be az országba, mit akart s mit tervelt. De leleplezé, hogy kik hívták. Kornis, ki el is árulta a sellenbergi csatát, Sennyey, Giczy, Huszár, kik egyet értettek vele

[1]) Bethlen Farkas V. 3. s köv. ll. Nagy Szabó Memorialeje 58-ik l. Ez utóbbi a választási országgyűlést tévedésből még 1600-ra teszi.

[2]) Krauss György. (9-ik l.) febr. 5-re teszi.

[3]) *A Trausch-féle krónika.* 175.

midőn bejött, Bodoni István, kik tudták, helyeselték, hogy a nemesség s szászság ellen irtó haborút kezdett. Állitá, hogy mind ezt ő levelekkel is bebizonyithatja, [1]) de elfeledte hozzá tenni, hogy saját mostani pártvezérük Csáky István is nagy embere volt Mihálynak. Nem volt nehéz hasonló beszédekkel felzaklatni a kedélyeket. A város mozogni kezdett, mintha forradalomra készülne. Csáky és Székely bezáratták a város kapuit s rendeletet adtak ki, hogy a fennirt főurakat, kik ez napon nem is voltak a gyülésben, fogják el. Ez megtörtént s a foglyok Seres István házához vitettek. [2]) Elfogták Mihály ott levő kapitányait Szelestey Jánost, Száva Armást, kik szinleg át állottak, de kikről gyanakodtak, hogy Mihálylyal egyetértenek, s kiket azonnal vallatás alá is fogtak. Valóban árulók voltak-e ezek? vagy csak a felingerült kedélyek dühének áldozatai? ujabb bünökért kellett-e lakolniok, vagy csak régi szenvedéseit boszulta meg rajtok a nép? ma ezt eldönteni nem lehet. A vallatás kínzással volt összekötve. Szelesteynek karjait, lábait összetörték s ugy vetették börtönbe; Ármást — mert ez oláh volt — könnyebb kinzás alá fogták s aztán egy szük börtönbe zárták, hol fel sem állhatott. [3]) Más volt Bába Noáknak és popájának esete: ezek világos árulók voltak, kiket tetten kaptak, ezeket Feleken az útfélen szemben a szabó bástyával, nyársra huzták s elevenen megsütötték. [4])

Básta tanúja volt e mozgalmaknak, de nem tudta mire vélni. Miután az elfogatások megtörténtek, Csáky és Székely fölmentek hozzá, s a rendek nevében jelentést tettek az okokról, melyek miatt kénytelenek voltak a büntető igazságnak szabad kezet engedni. Azután beszedjük végén roppant munkái és fáradalmai jutalmáért felajánlák neki Dévavárat s egy nagy tiszta arany serleget, ezer aranynyal megtöltve. Básta meg volt lepetve, nem tudta mire vélni a dolgot — s nem minden nyugtalanság nélkül mondá: »de hisz Déva a császáré, arról

[1]) Ugyan ott 176 s Gróf Mikót Tört. ad. I. k. 184-ik l.

[2]) Bethlen Farkas. V. k. 4-ik l.

[3]) Trausch krónikái 177. l. Miles Würgengel-ében (146-ik l.) Szalasdy Dánielt, mondja; Bethlen is emliti (IV. k.) hogy még ősszel letartóztatták volna, de mind kettő téved.

[4]) Gróf Mikó t. Tört. Ad. I. k. 151-ik l.

nem rendelkeznek önök.« A rendek követei most már elmondák előtte, hogy az országgyűlés Zsigmond visszahozását elvégezé, mert a császár Mihályt, a helyett hogy elfogatta volna, kegyeivel halmozá, mert nem hiszik, hogy mostani szorongatott állapotukban segélyt tudna nekik nyujtani. Elmondák, hogy már ki is nevezték az ünnepélyes követséget, mely őt az országba vissza hozza. De biztositák, hogy ha visszatérend is őt nagyra fogja becsülni s kérték, hogy maradjon köztök. De Básta nem fogadta el az ajándékokat, keményen kikelt hitetlenségökért, figyelmeztette tettük következményeire s kijelenté, hogy elfogja hagyni az országot. Csakugyan rögtön hozzá fogott a készületekhez s Csákytól és a rendektől kisérve elutazott Szamosujvárra, onnan Kővárba s önnét viszont Husztra, melyet a császártól adományúl nyert. [1])

A rendek mint postát a választás hirével Szegedy Nagy Pált vissza küldék Zsigmondhoz; utóbb Bogáthi Miklóst s Vajda Miklóst küldék hozzá; végre kinevezték az ünnepélyes követséget, mely háromszáz katonával visszahozására menjen: Toldyt, Szentpályt, Petkyt, Cseffeyt és Ördög Boldizsárt, kiket elébb föleskettek Zsigmond hűségére s azután eresztették útnak. [2]) A foglyok közül pedig Kornist és Sennyeyt lánczokba verve Görgénybe, Bodonit, Giczyt, Huszárt Dévára küldötték fogságba.

Ezalatt folytatták a törvényczikkek alkotását. Megszavazták az adót portánkint 4 frtot; külön az oláh papokra 2 ftot. Elrendelték a hadfölkelést, mely egész szent Demeter napig tartson. Minden huszonöt ház egy lovast, 20 kapu egy darabontot állít, a székelyek pedig 10 kaputól. Szabályozák egyszersmind a fölkelés módozatait. Elrendelék, hogy Csáky tartson mustrát a végeken levő ráczok fölött, s vigyázzon, hogy az oláh papok az országból ki ne mehessenek.

Átalán e gyűlés feladatává tette, nemcsak orvosolni azokat a sebeket, melyeket Mihály uralkodása ütött az országon, hanem büntetni is azokat, kik annak okai és eszközei voltak. A

---

[1]) Bethlen Farkas V-ik k. 8. 9. l. Istvánffy L. XXXII. 464-ik l. Nagy Szabó 59-ik l. Mikó 58, 59. Borsos Sebestyén 27.

[2]) Istvánffy *szerint Toldyt és Szentpályt a börtönből eresztették ki.*

nemes ember, ki a kozákokkal együtt fosztogatott, a papok, deákok, iskolamesterek, kik a duló, kóborló község közé elegyedtek, az oláh papok, kik lázadók, gyujtogatók voltak, mind büntetés alá vettettek. Mihály uralma a jobbágyi és földesúri viszonyokon is erős sebeket ejtett: természetesen a viszonyokhoz mérten orvosolták ezeket is. A városokban sok nemes letéteményezte kincseit: a kik az ilyen kincset visszatartották, az adja vissza azokat, ha nem tudja adjon kártérítést. A székelyek, kik nemes embert öltek, rövid folyású perbe fogassanak. Azok kik Mihálynak adtak kölcsönt, ha e fölkelésben nem vettek részt, pénzöket vesztik.

Megerősitették azt a szövetséget, mely e gyűlés folyama alatt Moldvával és Oláhországgal terveztetett, s elrendelék, hogy az országban arra mindenfelé tegyék le az esküt.

A léczfalvi gyűlésnek egy pár czikkét pótolták, legtöbbjét megerősitették: meg különösen azt, mely Bocskayt szaműzte. Sőt Náprágyt is száműzték, s jószágait is lefoglalták részint András, részint Mihály korában tanúsitott magaviseletéért. S egyszersmind magát a püspökséget is eltörülték.

Orvosolták a szászok sérelmeit, kiket tulságos postáskodással terheltek; elrendelék, hogy a kamaraispánok adjanak a nemesek háza szükségére sót; a mint az országban csendesség lesz, induljon meg a törvény folyama; Mihály adószedői számoltassanak meg. Intézkedtek a szökött jobbágyokról; elrendelék a gonosztevők kergetését. Az aranyosszékieket a marosújvári híd vámja alól kivették.

Végre megerősítették mind azt a kedvezményt, melyben Csáky Istvánt a léczfalvi gyűlés részelteté; sőt ezenkivül neki adományozták a roppant fogarasi uradalmat. [1])

Ezzel a gyűlés — melynek végzéseit Csáky István erősítette meg — febr. 8-án eloszlott.

[1]) Törvények és Irományok LXXVI.

TÖRVÉNYEK ÉS IROMÁNYOK.

I.

1599. nov. 4.

Mihály vajda első jelentése a bibornok bukásáról.

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas et domine domine clementissime, seruitiorum fidelium in gratiam Maiestatis vestrae commendationem.

Vindicauit tandem aliquando Maiestas vestra nescio an a Transyluanis, vel a principibus potius vestrae Maiestati et toti Austriacae domui toties illatas iniurias, per me vigesima octaua praeteriti mensis ferro. Nam cardinalis Bathoreus ad menia Cibiniensia in campo cum omnibus provinciae ordinibus, praesertim collectitia et plebeia manu, cum stipendiarios non haberet, mihi obuiam uenit, et dum illustrissimo nuntio apostolico satis superque inter utriusque acies, ad conflictum iam compositas, pacem agente, provincia abscedere, et vestrae Maiestati iuri intrusus princeps, cedere omnino nollet, sed fortunam armis experiri se tractaret; ego vero in Deo fide, summo periurij vindice, vestraeque Maiestatis causa iusta confisus congressi sumus. Ille omnibus castris exutus, cum toto exercitu a me fugatus est, non sine ingenti animi mei dolore, quem ex aliquot ex utraque parte Christianorum millium sanguinis fusi iactura concepi. Sic prima die Nouembris, qui erat omnium sanctorum solennitati dicatus, triumphans Albam, principum Transiluaniae sedem, occupaui. Haec vestrae Maiestati per proprium cursorem meum significandum uolui, caetera prope diem per certos Transyluaniae et Transalpynae praecipuos proceres humilime uberius vestrae Maiestati significaturus. Quam Deus ad multos annos seruet feliciter triumphantem. Datum Albae Juliae, quarta die Nouembris, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Eiusdem Maiestati vestrae

seruitor

Michael Vajuoda.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. levéltárban. Hung.)

II.

1599. nov. 4.

Mihály vajda országgyűlést hirdet nov. 20-ra.

Michael Valachiae transalpinae vaivoda, sacratissimae caesareae regiaeque Maiestatis consiliarius per Transsyluaniam locumtenens et eiusdem Maiestatis exercitus Cis-Transsyluaniam et eius dicionum partiumque fines generalis capitaneus. etc.

Magnifice domine amice nobis honorande. Salutem et nostri benevolam commendationem. Miérthogy ez mostani időköz képest az kegyelmed itt való jelenléte nálunk szükséges és kivántatik, kegyelmedet intjük szeretettel s kérjük is, hogy kegyelmed mától fogva tizenötöd nap előtt legyen jelen nálunk. Assecuráljuk kegyelmedet az mi hitünkre, hogy kegyelmednek se személyében se marhájában és jószágában tőlünk háborgatása és bántása nem leszen, kit ha kegyelmed subterfugiál, kegyelmeden azután ha mi esik, nem minekünk, hanem magának tulajdonítsa kegyelmed; mi kegyelmedet jó szivvel, szeretettel acceptáljuk. Bene valeat. Datum Albae Juliae 9. Novembris anno domini 1599.

Generalis gyülés napját is végeztük ad vigesimum diem Novembris Kolosváratt celebráltatni, kegyelmed és azon az napon és helyen jelen legyen, hogy az több országunkbéli hiveinkkel országunk megmaradására concludálhassunk.

Michael Vaivoda mpria.

Külczím: Magnifico domino Ladislao Gyulaffi de Rátotth etc. Amico nobis honorandissimo.

(Eredetije az erd. múzeum kézirattárában gr. Gyulai Lajos gyüjteménye.)

III.

1599. nov. 7.

Bocskay levele Baruitzhoz, az erdélyi ügyekről.

Magnifice domine
amice obseruandissime.

Scio hactenus dominationi vestrae magnificae constare me ad requisitionem Michaelis vaiuodae copias comparasse

castraque versus Transilvaniam mouisse, auxilium illi penes fidelitatem maiestatis suae laturus. Jam per Dei gratiam penes Colosuarum perueni. Cum autem potior magnatum ac nobilium Transiluaniae pars, Colosuarij sit, requisitus sum ab eis, quos omnes cupide et alacri animo gubernium suae maiestatis suscepturos uideo, ac neminem in hoc regno penes fidelitatem maiestatis suae non imperata facturum existimo: superest tantum ut sua maiestas sacra certum aliquem ac summae autoritatis hominem, ex aula sua quamprimum huc expediat, quod si fecerit sua maiestas sacra, sentiet in posterum sua maiestas sacra cum maximo suo emolumento id factum esse: ego siquidem quam uaria sint hic ingemia hominum noui. Obsecro itaque uicissim dominationem vestram magnificam (cui omnia confidenter scribo) uelitis iam tandem uerbis quoque meis, uel in hac duntaxat re, si non in alijs locum dare, ac quamprimum uti scripsi de expeditione summi alicuius uiri consultare, omnia enim in praesenti, quod ad commodum suae maiestatis pertinet, in celeritate posita esse arbitror. Nunc omnia in bono loco sita sunt, ordines ac status regni parati imperata facere: adest quoque mecum sub uexillo maiestatis suae magnificus Stephanus Chiakÿ, adsunt etiam alij ex nobilibus. Interim si quid acciderit, quae scribenda sunt, maiestatem suam sacram de omnibus quamprimum certiorem reddam. Caeterum me singulari. d. v. magnificae amori commendans, eidem felicia cuncta a deo precor. Datum ex castris ad Colosuarum positis die VII. Novembris M. D. IC°.

Magnificae dominationis vestrae

seruitor et amicus

Stephanus Bochkaÿ mp.

Hic non exigua rusticorum pars in armis est, nobilium domos inuadunt, ac comburunt, compraehensosque interficiunt, uariaque ac inaudita latrocinia exercent; Siculos quoque plebeos a Vaiuoda libertate donatos, et ad fidelitatem suae maiestatis ipsique Vaiuodae ac filio quoque illius iuramento obstrictos audio.

Külczím: Magnifico domino Ioanni Baruitio J. V. D. consiliario, ac intimo secretario sacrae caesareae regiaeque maiestatis etc. Domino *amico observandissimo*.

(Eredetije a bécsi cs. áll. levéltárb. Hung.)

IV.

1599. nov. 11.

Báthory István hódolati esküje.

Ego Stephanus Bathori de Somlió Juro per Deum uiuum, sanctam et indiuiduam Trinitatem. Quod ego a modo deinceps sacratissimae modernae imperatoriae ac Germaniae Hungariae et Bohemiae etc. regiae maiestati ac inclytae domui Austriacae toto spatio vitae meae in omnibus negocijs publicis et priuatis, rebusque gerendis fidelis ac syncerus subditus, amicis amicus, inimicis vero inimicus, postposito omni timore, amore, odio, simultate, fauore ac alijs, perpetuo futurus sum, nec quicquam palam uel occulte cum quopiam, immo nec cum aliquo fratrum uel amicorum meorum aduersus dignitatem maiestatis suae caesareae et domus Austriacae aut rempublicam proferre agere uel moliri, quinpotius in perpetua fidelitate et constantia persistere atque praemissa inuiolate obseruare. Insuper si quid uspiam contra dignitatem maiestatis suae audiuero uel intellexero, id suae maiestati, vel domino generali mox significare volo. Ita me Deus et sancta Trinitas adiuuet. In cuius rei memoriam praesentes meas chȳrographo et sigillo armali roboratas edidi. Actum in oppido Tasnad, 11. die Nouembris 1599.

Kívül: Copia del juramento de Steffano Bathori.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

V.

1599. nov. 13.

Mihály vajda meghívja Gyulafyt a fehérvári országgyűlésre.

Michael, Valachiae transalpinae Vajvoda stb. stb.

Magnifice domine nobis honorandissime salutem et nostri commendationem. Az kegyelmed leveléből és az mi jámbor szolgánktól is Stoyka Logoféttől megértettük az kegyelmed hozzánk való hivségét, melyet kegyelmedtől jó néven vöttünk, nem is kételkedünk semmit az kegyelmed hivségében, kiért mi is minden kegyelmességünket ajánljuk kegyelmednek. Mi

légyen penig az oka, hogy kegyelmed hozzánk most nem jöhet, azt is értjük, de mégis intjük kegyelmedet, hogy az gyűlésre ezen novembernek 20. napjára jőjjön ide hozzánk Fejérvárra, igen kedves dolgot cselekeszik kegyelmed. Bene valeat. Datum Albae Juliae de 13. Novembris 1599.

Michael Vaiuoda mp.

Joannes Jakobinus mp.

Külczím: Magnifico domino Ladislao Gyulaffy de Ráthot, Comiti Comitatus Zolnok mediocris etc. nobis honorandissimo.

(Eredetije az erd. múzeum kézirattárában, gr. Gyulay Lajos gyűjteménye.)

VI.

1599. nov. 16.

Bocskay jelentése erdélyi útja eredményéről.

a)

Sacratissima caeesarea regiaque maiestas domine domine mihi clementissime.

Spero hactenus maiestati vestrae sacrae constare, me ad requisitionem illustrissimi Michaelis Vaiuodae penes fidelitatem maiestatis vestrae sacrae cum exercitu in Transiluaniam contendisse: interim autem uictis Transiluanis castris ad Colosuarum relictis, Albam Juliam a Vaiuoda accersitus non pauca cum ipso, sed praecipue seorsim cum illustrissimo et reverendissimo domino nuntio apostolico de praesenti rerum statu collocutus sum: de quo perlibenter maiestati vestrae sacrae sua illustrissima dominatio scribebat, sed cum id per ualetudinem sibi non liceret, me sedulo admonuit, ac mandauit, ut ea, quae mihi aperuisset, primo quoque tempore maiestati vestrae sacrae fideliter perscriberem: itaque sua illustrissima et reuerendissima dominatio facta Michaelis vaiuodae, cum uerbis ac dictis ipsius nequaquam congruentem, nequaquam sibi placere dicit: quem cum interrogasset quibus rationibus et quo praetextu regnum inuasisset, cum iam authoritate summi pontificis de pace inter maiestatem vestram sacram et cardinalem Bathoreum concludenda parum abfuerit, responderit ille, se maximis periculis circumuentum, ac tribus potissimum de causis, ad tentandam Transiluaniam adductum

esse: primo ex mandato maiestatis vestrae sacrae seque de ijs rebus quatuordecim literas a maiestate vestra sacra habere. fecisse id ex annuentia Turcarum quoque imperatoris. Secundo: intellexisse se confederationem Polonorum, Transiluanorum et Moldauorum factam esse, eo fine, ut interim dum duo imperatores armis contenderent, ipsi euentum belli expectarent, et sic alter utra pars uictor foret, ipsi intacti permanerent; quo magis autem in illa cofederatione persistere, ac ipsam etiam Valachiam in suas partes adducere potuissent, se tanquam illorum adversariorum regno deturbare uoluisse. Tertio: manifeste scripsisse sibi Cardinalem quod regno abscederet (unde superiora quoque uera esse liquide apparerent) Turcarum siquidem imperatorem nequaquam eum diutius ibi passurum, cum iam ipse Turcarum plane foederi addictus esset: has Vaivoda illustrissimo domino nuntio apostolico cur Transiluaniam inuaserit, causas esse dixit. Praeterea id quoque sua illustrissima et reuerendissima dominatio maiestati vestrae sacrae per me notum facit, quali iuramento a se formato, Vaivoda regnicolas obligasset, nimirum quod maiestati vestrae sacrae, et sibi quoque tanquam gubernatori et locumtenenti maiestatis vestrae sacrae fideles forent; cum autem tam subito fidem Vaiuoda ab ordinibus posceret, se nullam aliam, ad commodum maiestatis vestrae sacrae fidei formam inueniri potuisse: consilio tamen suo cum nulla adhuc authoritate maiestatis vestrae sacrae gubernatoris et locumtenentis titulum Vaiuoda praesumsisset, in potestate maiestatis vestrae sacrae positam esse, an haec fidei forma in uigore permanere debeat, nec ne; haec mandato illustrissimi et reuerendissimi domini nuntij apostolici, maiestati vestrae sacrae humilime significanda duxi. Praeterea clementer intelligere dignetur maiestas vestra sacra, Siculos plebeos libertate donatos, maiestati vestrae, ipsi Vaiuodae ac Petro filio ipsius fide obligatos esse: nobilium bona et possessiones donari, his diebus uigesima scilicet die Nouembris comitia celebrari eoque nobiles comitatus quoque Craznensis extra fines Transilvaniae in ditione maiestatis verstrae sacratissimae constitutos conuocari: nonnullos ex proceribus regni, nominatim Pancratium Sennieÿ. Casparem Sibrik, Stephanum Bodonÿ, Moisem Zekely, Fran-

ciscum Nagÿ ac alios quoque nobiles non paucos, singulos cum suis copijs in Transalpinam conscriptos esse: fortalitia autem in confinijs Hungariae in iurisdictione Transilvanica antea existentes, utpote Kẃuár, Huzt et alia, omni conatu sibi applicare et fide quoque obstringere uelle. Proximis autem diebus absente domino episcopo Napragy, fideles ipsius Vaiuodae (non Valachi) suggessere, ut ea quae propria authoritate non posset, cum literis et subscriptione totius senatus, in suas partes pertrahere tentaret in idque modis omnibus incumberet, ut ea quae in priori statu Transiluanorum erant, ne a se abstraherentur, hac de re literae ad capitaneum Kẃuariensem scriptae, mihi quoque ad subscribendum porrectae sunt, quas ego non subscripsi, nec dubito quin eodem exemplo ad reliquos quoque praefectos scripserint. Licet autem antea de restitutione quoque bonorum meorum, penes fidelitatem maiestatis vestrae sacrae amissorum, omnia pollicitus sit, nec de ijs unquam dubitarim, nunc tamen praeter curiam unam cum suis pertinentijs nihil ex ijs bonis, praesertim fortalitia, quae habebam, restituit, quod etiam non consilio Valacho factum esse certum est. Restitutionem tamen castrorum et reliquorum bonorum meorum, dixit se clementiae maiestatis vestrae sacrae committere, et cum annuentia maiestatis vestrae sacrae restituturum. Quod ego clementiae maiestatis vestrae sacrae humilime relinquo, cum omnia ea penes fidelitatem eiusdem amiserim: quae si maiestas vestra sacra clementer restituerit, scio me fidelem maiestatis vestrae sacrae esse, ac quomodocunque uoluerit deinceps etiam pacato regno, si ea apud me erunt, de ijs disponere clementer poterit. Denique magna pars Siculorum nobilium post pugnam interfecta est: ij quoque qui uiui afferebantur, Joanne tantum Iffiú, cum quodam puero superstite, prope Albam Juliam interfecti sunt, ad praesens etiam maximae deuastationes et horrendae caedes in provintia exercentur. Ordines et status clementiam maiestatis vestrae sacratissimae hominemquae eius per quem gubernarentur, quicunque is foret, ex animo expectarent. His maiestas vestra sacra clementer intellectis, dignetur in tempore de statu Transiluaniae consultare, ne in posterum etiam maius aliquod detrimentum inde suboriatur. Haec pro mea fidelitate maiestati

vestrae sacrae perscribenda ac humilime significanda duxi. His me clementiae maiestatis vestrae sacrae humilime commendans, diuturnam et felicissimam maiestati vestrae sacrae uitam a Deo precor. Datum ex possessione Kemer die XVI. Novembris. M. D. IC°.

Sacrae caesareae regiaeque Maiestatis vestrae
humilimus subditus
Stephanus Bochkay m. p.

Külczím: Sacratissimae Romanorum imperatoriae, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque etc. regiae maiestati etc. Domino. domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titkos levéltárban. Hungarica).

b)

Magnifice domine amice obseruandissime.

Nuper nondum adhuc ad Vaiuodam perueniens, uictis Transiluanis, cum sub obscure conspicerem quo res Transiluanicae spectarent, paucis ad d. vestram magnificam de ijs scripseram. Tandem postea castris penes Colosuarum relictis a Vaiuoda accersitus Albam Juliam me contuli, ubi cum ipso Vaiuoda ac seorsim postea cum illustrissimo quoque et reuerendissimo domino Germanico Malaspina nuncio apostolico de praesenti rerum statu collocutus, ea quae voluntate suae illustrissimae et reuerendissimae d. sacrae caesareae maiestati scripsi, D. Vestra magnifica ex literis suae maiestatis abunde cognoscet. Itaque cum signa eiusmodi sint, unde maximum suae maiestatis sacrae incommodum, ac reipublicae Christianae detrimentum oriri possit, in tempore suae maiestati sacrae de statu et gubernatione Transyluanica prouidendum est. Transiluani enim quemadmodum antea quoque scripsi, alacri animo gubernium suae maiestatis accipiunt. Qui cum Transiluaniam intrassem, tunc quoque gratiae suae maiestatis armis instructi uenire parati erant, sed ad vaiuodam quem penes fidelitatem maiestatis suae sacrae regnum inuasisse sciebam, ac sincere omnia agere putabam, omnes ire admonui: quo profecti cuiusmodi fidem deposuere, ex literis suae maiestatis, d. vestra magnifica scire poterit. Contra omnem spem et expectationem bona mea praeter unam curiam cum suis pertinentijs, non sunt restituta, res tamen illa ad suam

maiestatem sacram dilata est. D. itaque vestram magnificam rogo, uelit apud maiestatem suam pro sua singulari erga me beneuolentia pro restitutione castrorum et bonorum meorum penes fidelitatem maiestatis suae sacrae amissorum intercedere. Quae si sua maiestas sacra pro sua innata iustitia et clementia restituerit, spero id in futurum non solum mihi, sed maiestati quoque suae sacrae profuturum: cum enim suae maiestatis sacrae fidelis sim, si ea apud me erunt, habebit sua maiestas deinceps quoque pacata provincia, de ijs disponendi potestatem: qua in re si d. v. magnifica studium erga me suum declarauerit, omni uicissim gratitudine eidem demereri conabor. Sed praecipue reipublicae in administranda Transiluania consulendum est. Illa enim neglecta metuendum certe est, ne breui incommodum aliquod inde emergat, quicquid enim hactenus hic uel uulgi saltem opinione uentura esse spargi ceptum est, ea saepius, uti omnibus palam esse potest, nescio quo fato cum maximo nostro malo, ac rerum Christianarum detrimento euentu experti sumus. Ego d. vestrae magnificae omnia confidenter scribo, sed signa quae animaduerto, ac ex verbis praesertim illustrissimi et reuerendissimi domini nuntij apostolici percepi, nequaquam mihi placent. Facultatem exeundi aegre a vaiuoda optinui, excusans me quod sine praescitu sacrae caesareae maiestatis ac generalis capitanei Cassouiensis, ad requisitionem duntaxat suam intrassem, ob idque nullo pacto manere auderem; tandem dixit se scripturum ad suam maiestatem, meque sibi impetraturum, unde etiam conicio Transiluania eum non excessurum: scribatne hac de re, uel non nescio; si scripserit, obsecro d. vestram magnificam uelit apud maiestatem suam modis omnibus in eo esse, ne dimittar; ubicumque sua maiestas uoluerit, quantum in me est fideliter inseruire paratus sum, sed in praesenti statu a Transiluania, ut ibi degerem, poenitus abstinendum duxi. His me singulari d. vestrae magnificae beneuolentiae commendans, eidem felicia cuncta vitamque diuturnam a Deo precor. Datum ex possessione Kemer die 16. novembris. 1599.

Magnificae D. Vestrae.

seruitor et amicus

Stephanus Bochkay mp.

A levélhez mellékelve egy féliv papiroson:

Scio nonnullos existimationis meae inuidos contra me practicari, quemadmodum nunc quoque in Transiluania animaduerti, quae si ad suam maiestatem, consiliumque suae maiestatis perueniret, rogo uelit magnifica d. vestra causam meam defendendam suscipere, quicquid d. v. m. et suae maiestati et consilio pollicita fuerit, experietur d. v. m. re ipsa quoque non temere, nec frustra pro me verba fecisse. Praecipui Vaiuodae consiliarij (tunc absente domino episcopo) qui plurimum authoritate ualent, hi fuere: Casparus Kornis, qui splendis etiam numeribus iam non semel donatus est, Pancratius Senniey, ac Franciscus Alard. Cum exercitu suae maiestatis Transiluaniam ingressurus, arcem Somlio misso eo familiarem suae maiestatis ac seruitorem quoque meum, recepi ac ad fidelitatem suae maiestatis obstringentandam (?) missi ab illustrissimo domino generali Cassouiense homino ab ijs recepere, qui nunc tenent. Stephanum Bathory de Somlio calamitate oppressum, cum in Poloniam se recipere non potuisset ad suae maiestatis gratiam confugientem reperi in Somlio. Sua maiestas pro sua clementia quid facto opus sit, uidebit, sed non esset consultum eum prope Transiluaniam manere, non enim tam simplex est, quam esse dicitur.

Egy másik szelet papiroson:

Captiuorum Turcarum pedibus ferra, ac compedes adimere iussit, ijque libere Albae Juliae incedunt. Adest quoque apud ipsum Chiausius legatus Turcarum, cui manifesto dixit en, inquit, quod uos a multis temporibus optastis, uides cuiusmodi regnum potentissimo imperatori subiugarim.

Külczím: Magnifico domino Joanni Baruitio J. V. D. sacrae caesareae regiaeque maiestatis consilij intimi secretario et consiliario imperiali aulico. etc. Domino amico obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

VII.

1599. nov. 20.

Forgács Zsigmond jelentést tesz fehérvári követségéről.

Spectabilis ac magnifice domine patrone et compater mihi semper obseruandissime, post seruitiorum meorum addictissimam commendationem, kivánok az Úr Istentől kegyelmednek hosszú ideig való jó egészséget minden kivánta sok jókkal megadatni. Megirtam vala az előtt kegyelmednek az Mihály vajda bejövetelit az országba, most újabban akarám kegyelmednek megirnom mostani állapatját az országnak és Mihály vajdának. Mihály vajda az erdélyieket és az cardinált szép szóval tartván és nagy engedelmességet neki mutatván, hirtelen az havasokon által kőtözött, az cardinal az jól lakásnak adván magát, későn viselt gondot magára, és országára, kevés hadat gyűthetvén, olyan hírtelenséggel egybe ellene nem állhatott, hanem megveretett hada, főképen az miatt, hogy idején futásra vette maga is az dolgot, kit eszében vevén az vitézlő rend azontúl megrémült, estvéig az nap nagy harczot tartván, kiel mind elfutottak, úgy futottak penig, hogy sohon meg nem tartoztak sem Feirvárnál sem Kolosvárnál, hanem az ki hova ellátott menni el ment, veszett ex utraque parte két ezer ember, az mint most mondják. Mihály vajda más nap hadát meginditotta és jöttön jött Feirvárra, onnan Napradi, ki most cancellariusa Mihály vajdának eleiben küldte az kúcsot, és nemine contradicente bement és székibe ült, ezt értvén az városok, a' volt jobb, a ki elébb fejet hajthatott neki, mikor azért immár Feirvárban vóna, az szegény cardinál fejét is oda hozák neki, kit szememmel láttam. Százkettőd magával indúlt volt el Módva felé, hogy általmenjen Lengyelországba. Eleiben támadván azért az székelyek, egynehány helyen megharczoltak, de végtére annyiba jutott dolga, hogy mellőle mind levágták az sok főembereket és végtére csak másod magával szaladott valami havasokba, ott talált volt valami juhászok

tüzére, nagy fáradva száll le lováról, és ott az tűznél az szolgájával együtt elaluszik, az juhászok találkoznak oda, és ott aluva verték agyon, két seb vót az fején, szekercze vágás az homlokán egy, az másik in occipite, így lett szegénnek halála. mostani üdőbe ilyen casus nem történt vala, az Úr Istennek csuda az ő itéleti. Az Iffiú János fia is vele vólt, azt elevenen hozták meg, de elszakadt volt tőle, az vasba fogva vagyon Feirváratt. Kornist az fogságból elbocsátá az vajda, és az előbbi főállapatba vagyon nála, de igen fél, hogy sokáig nem lehet állandó dolga. Én Básta uram tetszéséből sub spetie legationis jöttem ide be, hogy meglássam, Mihály vajda az országgal quo in statu sit. Ki felől azt írhatom kegyelmednek, hogy Mihály vajda napról napra fellyebb néz, és maga sem tudja, mit kellessék mivelni, szóval azt mondja, hogy császárnak ő fölségének vette meg az országot. De cselekedettel contrariumot jelent, mert immár mára gyűlést hirdetett, minket Vgnot urammal és a pápa követét is elbocsáta, hogy az gyűlésbe ne legyünk. adót az országra nagyot vet, azon kivől az urak, nemesek, ki mennyi gyalogot tartson készen elrendeli, és mint örökös fejedelem úgy bír mindennel, sőt annál keményben, mert fegyverrel vette meg az országot. Nem nézi az ország szabadságát, sem decretumát. Mely dolog az erdélyieknek oly nehéznek és súlyosnak tetszik, hogy mindnyájan azt mondják, hogy bátor egy kemencze fütőjét küldené ő fölsége, mégis inkább szolgálnának annak, hogy nem mint ennek, kit igen tirannusnak alitnak. Tudják jól az oláhokat mint tartotta, és mint ölette Havasalföldében, az kinek mentől szebb szót ad és jó akaratot mutat, az annál inkább fél, most igen átkozzák az ki oka volt az Zsigmond bevételének, attestatiokat is szednek róla ez gyülés alatt.

Hadát huszonöt ezernek mondják mindenstől, az kivel az országba bejött, azok most is szörnyű dúlást mivelnek, nincs oly nemes ember, kinek házát fel nem dúlták és mindenét el nem szórták. Az paraszt emberek is feltámadnak urokra, meg is ölik őket és megfosztják, Zombori Istvánt maga házába megölték jobbágyi, Palatich Györgyöt megfosztották, s minden marhájába zsákmányt tettek, ő magát megcsigázták és nagy kinokkal kinzották. In summa az Úr Istennek szörny-

büntetése vagyon az hitetlenségért rajtok, jajszóval járnak alá s fel és úgy kiátják: Ve nobis quia peccauimus.

Mihály vajda ő felségéhöz követeket akar felbocsátni, de azt várná, az mint értem, hogy ő fölsége praeueniálna és megkinálná az országgal, hogy locumtenensül benne maradjon, de ha azt nem kezdi, várhatni megkinálja ő fölségét ez országgal, azt remélvén, hogy császár nála hagyja az mi kegyelmes urunk, kit ha ő fölsége megcselekeszik, jó arra nézve hogy jobb oda engedni, hogy nem mint nem engedni, és mindazáltal oda maradni, mert bizonyos dolog, hogy ki nem bocsátja könnyen kezéből Erdélyt, az mint az maga tanácsi nyilván mondják.

Az töröknek igen keresi kedvét, az temesvári passa küldött volt két követet hozzá gratulálni ilyen szerencséjének, három ezer tallért adott azoknak ajándékúl. Mondják azt is, Mihály vajda, hogy az török császár akaratjából is jött ő Erdélyre, jó szót adván Mihály vajda neki, hogy ő számára veszi meg, bizony csuda ember, nem tud ember mint elfordulni beszédén, mindenfelé egyaránt jó szót és reménységet ad, adja Isten, hogy legyen hív az mi kegyelmes urunknak, kiben sokan kételkednek, most egy bassa tiz ezer emberrel őrzi Havasalföldét Mihály vajdának, az határon belyebb nem megyen, az míg az fiát be nem küldi Mihály vajda, kit most akar beküldeni, az erdélyi hadat bocsátja be vele, nagy tanácscsal Sennyei Pongráczczal, Bodoni Istvánnal, Zsibrikkel, Zékel Moisessel, Havasalföldét magyarral, Erdélyt oláhhal őrizteti nagy okossággal.

Vgnot jött volt be csak magától, minthogy az váradi hadat is bekéreté volt Mihály vajda, kik azért az győzödelem után érkeztek, azok itt kinn maradván, Vgnot uram osztán ugyan Feirvárig ment volt, ő kegyelme ő fölségének copiose minden dolgokat megirt, én is meg akarám kegyelmednek brevibus írnom, mint bizodalmas uramnak komámnak, hogy mégis szinte feledékenységbe kegyelmednél ne jussak, ő kegyelmének éltig való szolgálatomat ajánlom, dutkám elég vagyon, csak adja Isten, hogy láthassam jó egészségben ő kegyelmét. Az szegény Tököli uram úgy halljuk gonoszúl járt, kit bizony bánok. *Ezeknek* utána éltesse az Úr Isten kegyel-

medet minden jovaival sok esztendeig. Datum in reditum ex Kolosvar 20. Nouembris, Anno 99.

Dominationis vestrae spectabilis
seruitor et compater deditissimus
Sigis. Forgách mp.

Az kardinál és Zsigmond kincsét ma vitték be Feirvárra Mihály vajdának, harminczkét társzekeren, egyéb helyeken is a hon mit érezhet, beviteti, akár kié legyen. Az városokon immár is nagy summát vett; gyűlés nekül az országot először császárnak azután magának mint locumtenensnek esköttetí, de az hasznát maga akarja venni.

Czímzet nélkül, az egész levél Forgách Zsigm. sajátkezű irása. (Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

VIII.

1599. nov. 20.

Mihály vajda követeket küld Rudolf császárhoz

Sacratissima caesarea regiaque
Maiestas, domine domine clementissime.

Expediueram superioribus diebus ad sacram caesaream regiamque Maiestatem Vestram certum cursorem meum, per quem de recuperata Transyluania Maiestatem Vestram certiorem feceram. Tota prouintia Dei benignitate in potestatem Maiestatis Vestrae redacta per me est. De qua quid amplius sacra Maiestas vestra statuendum duxerit, Maiestas vestra arbitratu suo constituet. Nunc iterum Maiestatem vestram caesaream per legatos meos magnificos Michaelem Banum et Ztoika Vizter consiliarios meos requirendam duxi, quos vt sacra Maiestas vestra non solum clementer admittat, verum etiam benigne audiat, quaecunque nomine meo dicturi sunt humilime supplico. His me clementiae et benignae protectioni sacrae caesareae maiestatis vestrae humiliter commendo. Seruet Deus Maiestatem vestram sacram ad multos annos feliciter imperan-

tem. Datum Albae Juliae die XX. Nouembris anno domini 1599.

Eiusdem Maiestatis vestrae caesareae
humilis seruitor
Michael Vaiuoda.

Kivül: Exemplum literarum ad sacram caesaream maiestatem a Michaele Vaiuoda scriptarum.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Ilung.)

IX.

1599. nov. 20—28.

A fehérvári országgyülés határozatai.

a)

Nos Michael Valachiae transalpinae vajvoda, sacratissimae caesareae regiaquee maiestatis consiliarius, per Transiluaniam locumtenens, et eiusdem cis Transiluaniam partiumque ei subiectarum fines exercitus generalis capitaneus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis. Quod spectabiles, magnifici, generosi, egregii, nobiles caeterique status et ordines trium nationum hujus regni Transsilvaniae, et partium ditioni huic subiectarum, in generalibus eorum comitijs ad diem 20. novembris anno domini 1599. hic Albae Juliae ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt et praesentaverunt nobis quosdam infrascriptos articulos, in eisdem comitiis paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos; supplicantes nobis humilime: ut nos universos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes, nostrum illis consensum benevolum, pariter et assensum praebere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

»Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transilvaniae et partium Hungariae huic ditioni subjectarum in generalibus eorum comitiis ad diem 20. novembris anno domini 1599. Albae Juliae celebrati conclusi.

(1) Minthogy minden birodalmak és fejedelemségek az úristentől ő felségétől vagynak, hiszszük, hogy ő szent felsége a kegyetlen pogány ellenség ellen mostan minékünk te nagyságod mutatta kegyelmességéből és a teljes kereszténységnek jó végzéséből kegyelmes fejedelmünknek lennie, kiről ő szent felségének szüntelen igyekezünk hálát adni, hogy ez ideig édes hazánkban minden ellenség ellen kegyelmesen megoltalmazott, most is könyörögvén ő felségének: hogy Nagyságod kegyelmes és szorgalmatos gondviselése alatt édes hazánkban megmaradhassunk az ő szent nevének dicséretére, nagyságodnak is jó nevének és hirének kiterjedésére, nevekedésére. Mely mostani gyűlésünkben megértettük Nagyságodnak e mostani idő állapotjához való kivánságát, tudniillik, hogy nagyságod két dolgot kiván tőlünk a szegény hazának javára és megmaradására. — Első, hogy alkalmatos és illendő commeatus légyen oly időben és oly helyen, hol nagyságod meg ne fogyatkozzék se a commeatus dolgában, se pedig a pénz dolgában a ki nervus belli, ki nélkül ugyan nem is lehet az hadakozás istennek utána.

(2) A mi azért a commeatus dolgát illeti kegyelmes urunk, látván országúl sok fogyatkozásunkat, főképen az abrak dolgából: rendeltünk kapuszám szerént 8 véka lisztet és 8 véka zabot, avagy árpát, 10 kaputól egy vágó barmot. Hogy pedig a szolgáló rend is meg ne fogyatkozzék, végeztünk: hogy öreg kolozsvári köböl lisztért, azaz 8 vékáért adjanak egy forintot, és egy köböl zabért, azaz kolozsvári 8 vékáért negyven pénzt, ha pediglen se árpája, se zabja nem lenne a szegény embernek, vigyen rozsot oda, kinek az ára légyen 60 pénz köblinek, az árpának is azonképpen.

A vágó barmot a vásárbiró becsülje meg; ha barmot nem vehet a szegény ember, három juhot vegyen rajta, vagy érette.

Miért pedig, hogy a buza most is áros, és inkább megárosodik, a mint szemünkkel látjuk, kit az úristen azért ne adjon; annak is az árát nagyságod ez időhöz képest, e szerént limitáltassa, az éleshordásból pedig senki jószága se nagyságodé, se uraké, se nemeseké immunis ne légyen. A szász uraim az ő módjuk szerint egyenlő terhviselésre igérik magokat. A kik pedig kereskedésre akár micsoda élést táborba visznek,

azoknak bántások ne légyen, hanem a mint eladhatják, ugy adják, mert efféle békességes kereskedés csinálja mindenütt a bővséget; miért hogy pedig a székelység között vagyon a zabnak termése, találtuk volt meg arról is nagyságodat, de a mi nagyságod jó tetszése: engedelmességgel mü is azon nyugodtunk meg.

Miérthogy pedig a székelységnek szabadságát megadta nagyságod, azoknak régi szabadságok szerint a memoria hominum illyen törvények volt, hogy mikor az fejedelem változott avvagy megházasodott: minden hat ökörnek egyikét a fejedelem számára szedték, kit ők ugyan ökörsütésnek hittak, mellyet nagyságod most is felszedessen; udvarának és hadának jó rész szükségét nagyságod vele megéri.

Kolozsvár pedig, Enyed és Torda minthogy derék or ság utjában vagynak, és most is Tordán, Enyeden a had rajtok lakik, és illyen számtalan terhviselésben vagynak, az éléshozásból és fizetésből immunisok légyenek a több városok az ő módjok szerint élést vigyenek a hadnak.

3) A mi illeti a nagyságod kivánságának második részét a nervust, a pénzt, kivel a had viseltetik; arról úgy szólottunk, hogy noha az országnak illyen nagy romlása és pusztulása vagyon, kit tud és szemmel lát nagyságod; mindazonáltal hazánknak megmaradásáért, kereszténységgel való egyesülésünkért, és nagyságodhoz való jó akaratunkból, jó kedvünkből igérünk nagyságodnak kapuszám szerént 6 forintot, 3 forintját ad 25-um diem a die datorum articulorum, computandum, a más 3 forintját ismét ad 25-um diem azután beszolgáltatni; melly adófizetésben senki jószága, se nagyságodé, se uraké immunis ne légyen. A rovatlan jószágok a mint az előtt három forint adóba adtanak, most holott az adó is két annyi, ők is két annyit adjanak. A szabad városok is az elébbi módjok szerént e mostani időhez képest való adót fizessenek.

Ezen adó fizetésre a szász uraim is az ő módjok szerént igérik magokat; ezen adóba fizessenek pedig az országban levő ráczok is, illyen módon, hogy a melly rácznak az országban háza vagyon sajátja, egy forintot adjon, a kinek pedig háza nincsen, immunis légyen.

Azonképen a görögök és egyéb idegen ország

kereskedő emberek is, kiki az ő marhájának és kereskedésének mivolta szerént fizessenek.

Az elégett helyek és faluk pedig, kik mostani had miatt elégtenek, efféle adófizetéstől absolutusok légyenek. Könyörgünk nagyságodnak: nagyságod vegye jó néven és kegyelmesen tőlünk, azután is valamire az úr isten segit bennünket, nagyságodnak nem akarunk megfogyatkozni.

(4) Mivelhogy pedig az adó excutiójában gyakorta a szegénységnek szüksége miatt fogyatkozások esnek, abban az ispány uraimnak illyen módjok légyen, hogy a hol ispányok a szegénységen meg nem vehetnék, a nemes ember jobbágyát, a ki azon faluban vagy portión vagyon, megfoghassák és mind addig fogva tarthassák, mig az adó meglészen, ha pedig efféle kapu puszta volna, és egyéb jobbágy sem laknék a féle falun vagy portión, in tali casu az ispányok a féle nemes embernek másutt való portiójan vehessék meg az adót és exigálhassák.

(5) Miképpen nagyságod kegyelmesen igéri, hogy a hadakozó népet bizonyos helyre szállittatja, és az ország útait a sok gonosztevőktől megszabaditja; a nemes emberek házából szállottakat kiküldi és egyébben is a mi jónkra igyekezik, azt nagyságodnak megszolgáljuk mint kegyelmes urunknak; könyörögvén nagyságodnak, hogy nagyságod kegyelmes fogadása szerént ezekben provideáljon, hogy így minden felől a nagyságod gondviselése által békességben maradván, a nagyságod és hazánk szolgálatjára alkalmatosabbak lehessünk.

(6) Miért hogy a had alatt jobbágyink nem akarván tőlünk hallgatni, sok insolentiákat cselekedtenek rajtunk; könyörgünk nagyságodnak: parancsoljon vármegyén való ispányoknak, sedria hírdessék meg, hogy minden jobbágy mint ez előtt, ez után is urához hallgasson és engedelmes légyen néki, hogy így mind a nagyságod adóját, mind pedig a hadra való commeatust közöttök jobb móddal exigealhassuk és administrálhassuk, és mű is omni ex parte a nagyságod szolgálatjára, és hazánk javára elégségesek lehessünk.

Vagyon illyen panasz is Kegyelmes Urunk, hogy a melly ráczok és futott népek ez országban laktanak, a kóborlókhoz adván magokat ez országban sok háborgást cselekedtenek

volna, kiről könyörgünk nagyságodnak: parancsoljon generalis kapitányjának, hogy efféle embereket megbüntessen.

Mivelhogy penig az országbeli nemesség közül is némelly a nagyságod hada közé adván magát, ő tétetett kárt vélek és sarczoltatta is őket; végeztük: hogy efféle nemesember tartozzék personaliter compareálni és rationem facti reddere, holott ha convincáltatik és appellálna, az appellátió admittáltassék, de ő maga intra tempus revidendae appellationis az ispány kezénél fogva tartassék és senki instantiájára ki ne eresztessék az appellatio, megláttatván exequáltassék, ha penig nem compareálna proscribáltassék, kinek efféle vétekben könyörgünk nagyságodnak, semmi kegyelem ne adassék. A székelység között is azon mód tartassék.

(7) Hogy te nagyságod a mü könyörgésünkre a kozákokat és egyéb rendet, a kik városok hostátjára ütvén, a mit kaphattak elvitték, a várost is égetéssel fenyegették, compescálni és in officio convincálni akarja, azt nagyságodnak megszolgáljuk mint kegyelmes urunknak.

(8) Találtuk volt meg nagyságodat könyörgésünkkel némelly szegény nemes atyánkfiai felől, kik noha nagyságodnak a fidelitást praestálták volna, mindazonáltal az illyen nemesembereknek őstől maradt, vagy zálogos jószágokat egyebek nagyságodtól elkérték volna, kire hogy nagyságod nékünk kegyelmes választ tett, és hogy efféle őstől maradt, vagy zálogos, vagy pénzen vett jószágot nagyságod efféle atyánkfiainál és nálunk helyén hagyott, nagyságodnak megszolgáljuk.

(9) Az melly meghalt és a hadban elveszett emberek jószágokat nagyságodtól megkérték, ha maradékok leszen utánok vagy atyjafiai, ha a jószág őstől maradt, vagy zálogos, vagy pénzen vett, tehát nagyságod kezébe a donatáriusnak ne bocsássa, és a relictát, a haereseket belőle ne excludálja; sőt eddig a kit a donatáriusok elfoglaltak is, a viduáknak és haereseknek megereszszék, és nagyságod lássa meg törvénynyel és a mint a törvény találja, abban maradjon az országnak régi törvénye szerént.

(10) Végeztük azt is az elszökött, szegődött szolgákról: hogy minden helyekről sub poena homagii azelőtt való articulosok szerént megadassanak, ezt tévén hozzá, hogy a kinek szolgája

város helyekre szökött avagy szöknék, afféle szolgát a biró mos et de facto tartozzék annak a kitől elszökött sub poena homagii kezébe adni, egy nemes ember által requirálván a birót felőle, kit ha a biró nem cselekednék, a szolgának diján maradjon, és ha a biró le nem tenné a díját, városi embert tarthasson az actor érette, et nihilominus a szegődött szolgát mind ott, mind egyebütt azon mód szerént persequálhassa.

(11) Végeztük azt is, hogy a melly szegény nemes ember atyánkfiai vagy betegség miatt, vagy a kóborlóktól vala féltekben ad praestandam fidelitatem ide nem jöhettenek: azok székes helyeken az ispányok előtt avvagy kit ők arra rendelnek egyéb hajdani mód szerént a gyűlés után a hűségre megeskügyenek; eddig való absentiájokért meg ne büntessenek.

Nem szólunk urakról és főemberekről, kik más országba mentek vagy gyülésre ugyan menni nem akartak.

A melly szegény özvegy nemes asszonyoknak vagy egyéb árváknak házokat marhájokat nagyságodtól megkérték; könyörgünk nagyságodnak: nagyságod szegényeket kegyelmesen oltalom alá vévén, efféle elvett marhájokat restituálja és kegyelmesen minden violentusok ellen meg is oltalmazza őket benne.

(12) Hogy nagyságod bizonyos atyánkfiai jószágit, kiket a bolyai, monorai és nagyságod egyéb helyeken való tisztartói elfoglaltak volt, igéri kegyelmesen megereszteni: azt nagyságodnak megszolgáljuk mint kegyelmes urunknak.

(13) A melly szegődött szolgák kárt tévén vagy idejeket ki nem töltvén, a kozákok, vagy nagyságodnak egyéb hadakozó népei közé adnák magokat, végeztük a nagyságod jó tetszése szerint: hogy valahol a nagyságod hada között feltaláltatnak, az ő uroknak megadassanak.

(14) Találtuk volt meg nagyságodat, hogy generaliter minket is országul minden privilegiumunkban, leveleinkben megtartana nagyságod, kire hogy nagyságod kegyelmesen illyen választ tett, hogy nagyságod Zsigmond fejedelem adta donatión kivül minket minden privilegiumunkban, leveleinkben és szabadságunkban megtart nagyságod: megszolgáljuk nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak.

(15) Tetszett ez is, hogy a mostani időben valamelly ne-

mes ember más szomszéd atyafiát avvagy rendbelit személyében vagy jószágában, marhájokban megháboritott volna: az ollyan nemes ember felől az ispányok az első szék napján a brevis processus szerint törvényt szolgáltasssanak minden haladék nélkül.

(16) Hogy pedig nagyságod Gávai Miklósnak és Budai Ferencznek és Kakas Istvánnak ez országba nagyságodhoz szabad bejövetelt és őstől maradott jószágokban, és zálogos jószágokban és egyéb marhájokban is békességes megmaradást engedett, nagyságodnak megszolgáljuk mint kegyelmes urunknak.

(17) Végeztük ezt is, hogy a melly ős jobbágyai a székelységen való nemességnek e mostani szabad székelyek közt voltak, kik nem a székelyekhez valók, hanem ő saját jobbágyok volt, és az első támadás előtt is békességesen birták, azok közül ha mellyek a szabad székelyek közé irattatták volna magokat, az ő földes uroknak megadassanak, ezután pedig efféle őstől megmaradott jobbágyokat közikbe ne írják, ha szinte közökbe írtak volna is, visszaadassanak. Azonképpen őstől maradt udvarházak, örökségek, hozzá tartozó szántóföldek, szénarétek, tós helyek, erdők, malmok, vizek, malomhelyek és mindenek, minden örökségek valamik eleitől fogva ahhoz tartoztanak, és mind békességesen eddig birattanak, a nemes embernek maradjanak, birhassák szabadon mint saját örökségeket.

Vagynak azonkivül oly jobbágyok is, kiket ezen nemesség ők magok szállitottak székely jószágok közibe még akkor, mikor bírták őket, kik nem székelyek, hanem ki oláh, ki szász ki lakság magyar bennek, azok felől is tetszett: hogy mint saját jobbágyok békével az uraknál maradjanak; — melyekről parancsoljon nagyságod serio minden székeken való kapitányoknak, hogy a székely uraink atyánkfiai a mi felőlök való végezésünkben, és nagyságod ebben való jó tetszésében épen megtartassanak.

(18) A szászság is, ki országunknak nem kisebb tagja, panaszolkodott az úton járóknak rajtok való nagy inségén és pusztitása felől; ki felől végeztük nagyságod kegyelmes tetszéséből: hogy se úr, se nemes ember, se szolga se egyéb rend-

beli ember, a ki köztök jár, erővel semmit rajtok ne vegyen. hanem a ki köztök ott szállást kiván, szállást adjanak, sőt a mi szükség, pénzért adjanak neki, ha pedig valakinek sponte valami jó akarattal és gazdálkodással akarnának lenni, az ő arbitriumokban légyen.

(19) A posták köztök, kik az ő nagysága leveleivel járnak, a mi abban leszen megírva, ahhoz tartsák magokat: ha egy a posta, egy lovat adjanak neki; ha kettő, kettőt; de senkinek szekeret ne adjanak, hanemha expresse volna levelében megirva; ha ki penig az ő nagysága levelin kivül lovat. vagy szekeret kivánna, annak semmit ne adjanak. Efféle postáktól pedig ő nagysága a postaleveleket cancellarius uram által bészedesse, hogy többé a posták efféle levelekkel ne járhassanak. Mivel pedig történhetik, hogy a lakságon lakó jobbágyok az adónak súlyos volta miatt a szabadság kedviért a szabad székelyek közé szökhetnek, kiknek adójok a több szegénységre szállhatna, tetszett: hogy valamelly jobbágy az adó előtt oda szöknék és vissza helyére nem akarna jöni, felakasztassék; kit kit nagyságod mindenfelé hirré tévén a kapitányoknak is, kik a székeken vagynak, parancsoljon, hogy ők is ehhez tartsák magokat.

(20) Utolszor, hogy nagyságod egyéb keresztyén fejedelmeknek szokása és módja szerént hazánk szabadságának megtartására, a juramentumoknak praestálására igéri magát: azt nagyságodnak mint kegyelmes urunknak megszolgáljuk.

Nos itaque praemissa supplicatione annotatorum dominorum regnicolarum trium nationumregni Transsilvaniae et partium Hungariae huic ditioni subjectarum etc. praescriptos universos articulos, ac omnia et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, praesentibusque literis nostris inseri et inscribi facientes, nostrumque illis consensum praebentes clementer acceptavimus ac probavimus, ratificavimus et confirmavimus, prout acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus; offerentes nos benevole, quod praemissa omnia in omnibus suis punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi observabimus, quam per alios quoslibet ubique per nostram ditionem firmiter et inviolabiliter observari faciemus. Harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum

Albae Juliae vigesima octava die mensis novembris, anno domini 1599.

(Közölve Gr. Kemény József és n-ajtai Kovács István: Erdélyország történetei tára I. k. 234—244. l.)

b)

Anno ab Incarnatione Salvatoris nostri 1599. occupato Regno Transylvaniae a Michaele Vaiuoda Transalpinorum, in prioribus Comitiis ab eodem indictis, in civitateque Alba Julia celebratis, relaxatae sunt Saxonibus, ad instantiam Dominorum Coronensium, Dni Lucae Pnÿedj (Enyedi?) magistri Civium et Dni Alberti Huett Judicis Regii, ex portis 20,000-bus, quibus a multis annis oneratae fuerant, portae No 4000.

Cedunt in genere Civitati Cibiniensi cum Septem Sedibus portae . . . . . 6784.
Civitati Coroniensium portae . . . . . 3040.
Civitati Megyesiensium portae. . . . . 3616.
Civitati Bisztriciensium portae. . . . . 2560.
Summa in genere portarum facit . 16,000.

Limitatio Septem Sedium nova secundum domos numerales.

Cibinium cum sua Sede habet domos $7\frac{1}{2}$, habet Dicas 3090.
Segesvar habet . . . . . 5 minus $\frac{1}{18}$.
Sabaesum habet . . . . . $1\frac{1}{2}$ minus $\frac{1}{8}$.
Senk habet . . . . . $4\frac{1}{2}$.
Reismarkt habet . . . . . 3.
Leschkirch habet . . . . . $2\frac{1}{2}$.
Reppis habet . . . . . 3.
Zasváros habet . . . . . $1\frac{1}{2}$.
Summa . $28\frac{1}{2} - \frac{1}{8} - \frac{1}{18}$.
D. T. M. m. p. *)

Copia MS-to Danielis Trapoldini. — In Collectione MS. Josephi Benkő Tom. XV. pag. 53.

Gr. Kemény József sajátkezű másolata az erd. Múzeum kézirattárában (Jos. Com. Kemény Apparatus Epistolaris Tom. II. pag. 515.)

*) Azaz Daniel Trapoldinus Mediensis m. p. (Gr. Kemény József jegyzete).

X.

1599. nov. 26.

A császár Bocskay Istvánnak: inti, hogy ügyeljen az erdélyi ügyekre.

Stephano Bochkai.

Rudolphus.

Spectabilis et magnifice fidelis dilecte. Cum ad litteras tuas per peculiarem cursorem ad nos missas respondere decrevissemus, multiplices de mutato provinciae Transilvanicae statu nuncios accepimus. Postquam itaque res istic praesentes occasionem tibi praebent, fidem tuam quam ante hac nobis saepius verbis professus fuisti, re ipsa probandi, benigne te hortamur, in ista rerum conversione ita te geras ut expectationi nostrae satisfacias, graciamque nostram magis magisque promerearis, quam pro tuis in nos meritis es experturus. Datum Pilsnae 26. Novemb. 1599.

P. S. Cum iam cursor tuus cum responso nostro remittendus esset, alterae ad nos tuae, 2. Novembris datae superveniunt, quae *(per quas)* de variis nos ut ea partim Albae Juliae partim alibi compereris et a nuncio apostolico intellexeris, certiores facis. Illa vero quae in privatis tuis petis, in deliberationem vocabimus, ut quod consultum et facto opus sit, primo quoque tempore statuamus, ac benignam eorum quae ad te pertineant rationem habeamus. Datum ut in litteris.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. levéltárban.)

XI.

1599. nov. 28.

Mihály követeinek adott ajándékok.

Im geheimbenn rath denn 28. Novembris geschlossen worden, wie folgett:

Denn furnehmen Wallachischen gesandten mitt ainer ketten, 400 thaler werth abzueferttigen.

Denn andernn ain ketten vonn 250 biss inn 300. Reinisch f.

Dem dritten 100 thaler pares geltt.

Dem dolmetsch so mitt ihnen aus Siebenburgen khumben, 50 thaler par geltt zue ainem klaid, unnd auff 3 jahr lang bei denn Jesuitern seine studia zue continuiern die nothwendige verlag.

Dem pribeckhen, so die Turggische mit rubinen versezte tolch heraus geprachtt 100. fl. par geltt, vnnd 1000. fl auff das salzambt zue Pressburg mitt 5. procento anzueweisenn.

Denn 2 corrier so die Siebenburgisch zeittung gebracht, mitt ainander 50 f.

Dem Nigrani Turgischem dolmetsch 2 monatt soltt seiner besoldung, nach Wienn alsbalt richtig zumachen.

Des Turggischem dolmetsch Matthia del Furo sohnn auff Prag 2 monath soltt 20 fl. zuuerordnenn.

(Mátyás főhg. 1599. dec. 31. a császárhoz intézett levele máso latához mellékelve. Bécsi udv. kam. lt. Sieb. Act.)

XII.

1599. nov. 29.

Rudolf válasza Mihály vajda nov. 4-iki levelére.

Rudolphus.

Illustris fidelis dilecte. Accepimus literas vestras, quibus nos de insigni quae nobis ope diuina ac strenuitate vestra superioribus diebus in Transiluania obtigit victoria gratulamini. Nos sane quemadmodum plurimum et nostra et reipublicae Christianae causa gaudemus, ita fidem vestram quam nobis adeo insignibus rerum documentis probatis magnopere laudamus, nequaquam praetermissuri, quin gratum et benigne inclinatum animi nostri affectum quocunque tempore sentiatis legatos autem vestros, quos a vobis ut caeterum nobis vberius exponant mittendos significatis, libenter videbimus, quae deinceps statuenda sint, singulari cura suscepturi. Interim ut magna vobis apud Christianos omnes, et a fortitudine qua victoriam istam consecuti fuistis, et a fide quam nobis praestitistis gloria, sit summa apud nos gratia. Pilsnae 29. novembris 99.

Szélén: Vaiuodae Valachiae responsum de recuperata Transiluania.

(*Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.*)

XIII.

1599. nov. 29.

Mühly vajda a császárnak: a tatárokhoz küldendő követség ügyében.

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas
domine domine clementissime.

Meminit sacra caesarea regiaque Maiestas Vestra quinam tractatus suscepti fuerint superioribus temporibus per Maiestatem Vestram caesaream et per me cum Tartaris, vt nimirum aut a societate Turcarum auellantur, aut in patria maneant, aut vero in ipso actu et fervore belli a Turca deficiant, armaque in illos convertant. Tractatum hoc a me fuit diligenter et eo perductum, vt nisi pecuniae cuiusdam summa defuisset, spes erat optima de conficiendo toto negotio. Confirmatum etiam fidei sacramento inter me Sigismundum et Tartarum cuius de forma Maiestas V. caesarea de suis commissarijs, qui tum in Transilvania erant, certior fieri dignabitur, cuius iuramenti forma per eosdem commissarios Maiestati Vestrae transmissa fuit. Vnde quantum clementi incepti illius foederis omissio attulerit, ex tot rapinis et depopulationibus Maiestas Vestra caesarea facile intelliget. Id etsi ita acciderit, spes tamen est in posterum quoque et tractari et commode negocium confici posse, ita ut etsi ad arma capienda communes Christianum contra sanguinem conspiratae bestiae adduci nequeant, satis tamen esse possit, si belli societatem detrectantes domi si contineant. Ad hanc rem tentendam et perficiendam nescio quo spiritu mirifice soliciter modo benigna liberalitas Vestrae Maiestatis caesareae consensus et voluntas accesserit.

In quo si Maiestas Vestra caesarea dispendium et iacturam spectet, poterit eam summam per magnificum D. Bartholomaeum Pezzen vel per alium quempiam transmittere, qui tractandis his omnibus, non solum intersit, verum etiam consilium et authoritatem suam adhibeat.

Si res ex voto conficietur maximum inde reipublicae Christianae accedet commodum, certissimamque ea res de Turca victoriam et propediem extra Thraciam Othomanense

imperium expellendum pollicetur. His me gratiae sacrae caesareae Maiestatis Vestrae humilime commendo. Seruet Deus Vestram Maiestatem caesaream ad multos annos feliciter imperantem. Datum Albae Juliae die XXIX. novembris 1599.

Eiusdem Maiestatis Vestrae

Humilimus servitor.

Kívül: exemplum literarum ad sacram caesaream Maiestatem a Vaiuoda scriptarum.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titkos levéltárban. Hungarica.)

XIV.

1599. decz. 3.

Rudolf császár Örmény Pétert visszabocsátja Erdélybe.

Vayvodae Valachiae
Rudolphus etc.

Illustris. Quem ad nos superioribus diebus misistis Petrum Armenum, ita heri remisimus ut responso nostro contentum fore existimemus. Quandoquidem autem alios ad nos legatos ex Transsiluaniae ac Transalpinae proceribus vos missuros, qui de omnibus nobiscum accuratius agant, promisistis, eos avide expectamus. Interim alium intra paucos dies ministrum qui optimum propentissimumque erga vos nostrum affectum vobis uberius explicet, mittere decrevimus. Ut itaque fideliter ac fortiter rebus omnibus, prout necesse fuerit, providere pergatis, benigne postulamus, inclinatissimamque affectionem nostram ad omnes Vobis occasiones offerimus. Datum Pilsnae 3. Decembris 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. állam-levéltárban. Hungarica.)

XV.

1599. decz. 3.

Mihály vajda a császárhoz: jelenti hogy Magyarországon hadakat fogadott.

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas
domine domine clementissime.

Transsyluania in potestatem sacrae caesareae Maiestatis Vestrae redacta, in tanta hominum inconstantia, quibus

mihi praesidijs opus sit, sacra Maiestas Vestra benigne intelligere potest, praesertim cum contra communes, christiani nominis hostes, sub auspicijs vestrae Maiestatis caesareae victoriam continuare, et ditiones sacrae Maiestatis vestrae dilatare contendam.

Hac de causa milites mihi in belli communis usum ex Hungaria adsciscendi fuerunt, ijsque potissimum qui aliqua bellicae fortitudinis laude claruerunt. Inter quos magno mihi adiumento fore ad continuandum hunc victoriae cursum, generosos dominos Joannem Zelestey et Nicolaum Segniey, sacrae caesareae regiaque Maiestatis vestrae fideles existimaui. Quibus bona sua in Transsyluania habita restitui, atque ad communes militiae labores euocaui.

Quapropter sacrae caesareae Maiestati vestrae uti domino clementissimo humiliter supplico, ut hoc meum propositum gratiose interpraetari, eosque qui ad me ad continuandum uictoriae cursum ex Hungaria uenturi sunt, non solum benignis intueatur oculis, verum etiam bona omnia eorum, quae in Hungaria possederunt, integra et libere possidenda relinquere dignetur, ut hac gratiosa sacrae Maiestatis vestrae benignitate prouocati, ad omnem occasionem eo promptius et maiori fidelitate sacrae Maiestati vestrae et reipublicae christianae operam suam praestent.

His me meaque omnia sacrae caesareae Maiestati Vestrae humiliter commendo. Deus optimus sacram Maiestatem Vestram ad multos annos seruet incolumem et feliciter imperantem. Datum Albae Juliae die 3. Decembris, Anno Domini 1599.

Eiusdem sacrae caesareae et regiae
Maiestatis vestrae
humilis seruitor
Michael Wayuoda.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XVI.

1599. decz. 4.

Mihály vajda rendelete: az erdélyi nemesség összeírása ügyében.

Michael Valachiae Transalpinae Vaiuoda, sacrae caesareae regiaeque Maiestatis consiliarius per Transsyluaniam locumtenens, eiusdemque cis Transsyluaniam partiumque eidem subiectarum fines exercitus generalis capitaneus.

Magnifice ac egregij nobiles fideles nobis dilecti. Salutem et favorem. Hagyjuk és parancsoljuk, hogy mindjárást ott vármegyétekben, valamennyi nemes ember vagyon bizonyos és meghitt arra rendelt emberek által tisztek és hitetek szerint megcircáljátok, és mind fő embert, köz és egyházi nemes embert az özvegyekkel egyetemben feljegyezvén neveket, minekünk in scriptis regestumban rescribáljatok és referáljatok késedelem nélkül. Secus non facturi. Datum Albae Juliae die 4. Decembris Anno domini 1599.

(Aláírás Cyrill betűkkel.)

Külczím: Magnifico ac egregijs nobilibus comitibus viccecomitibus et judicibus nobilium comitatus Cranzensis etc. fidelibus nobis dilectis.

(Eredetije a bécsi cs. állami levéltárban. Hungarica).

Ugyanott ennek és a Közép-Szolnok megyéhez intézett — ezzel szóról szóra megegyező — mandatumnak latin fordítása.

XVII.

1599. decz. 6.

Rudolf Mihályhoz az ügyek rendezése végett biztosokat küld.

a)

Rudolphus.

Illustris fidelis dilecte. Mittimus ad uos aulae nostrae familiarem Carolum Magnum, quem iam antea nouistis, ut benignissimam vobis animi nostri affectionem ostendat, vobisque pluribus quae a nobis in mandatis habet, explicet. Legatos autem qui apud vos brevi se sistent designavimus, quos uobis acceptos fore confidimus. Vt itaque Carolo Magno fidem ha-

beatis ac de gratia nostra qua commoda atque ornamenta uestra prout meremini quacunque occasione amplificari uelimus, optime speretis, cupimus. Datum Pilsnae 6. Decembris 1599.

Kívül: Vaiuodae Valachiae pro Carolo Magno.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Rudolphus.

Illustris fidelis dilecte. Gaudemus ex animo laetiora nos in dies de integra Transiluania nostram in potestatem redacta audire. Quam ob rem non vna gratulatione contenti iterum vobis iterumque gratulamur, et quod nos de fortitudine ac fide vestra sperauimus, et vos promisistis feliciter praestitum. Vt enim id nostris et christianorum rebus hoc tempore commodum et peropportunum est, sic vobis gloriosum perpetuo futurum, qui insignem illam Bathoreorum perfidiam diuino permissu vindicastis. Vt vero nostram vobis mentem commodius significemus, vtque de rebus istis certius quod requiratur, statuamus. Legatos nostros nobiles fideles nobis dilectos Dauidem Vngnadium, liberum baronem in Sonneck, ac Michaelem Zäckel a Keuendt, liberum baronem in Fridaco, nostros consiliarium et generalem Sackmariensem ad vos qui de omnibus vobiscum diligenter fideliterque agant, ac vobis, quemadmodum per Petrum Armenum petijstis consilio, donec certa istius regiminis ratio statuatur assistant, mittimus, eos vt libenter videatis, vtque plenam ijs coniunctim vel separatim fidem habeatis, a fide vestra benigne requirimus, quae deinde ad dignitatem vestram amplificandam opportuna existimauerimus inclinatissime voluntatis affectione, quam erga vos gerimus curae habituri sumus. Datum Pilsnae 6. Decembris 1599.

Szélén: Vaiuodae Valachiae.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung. Ugyanez egykorú másolatban is megvan.)

c)

Rudolphus etc.

Vnser lieber getrewer. Nach dem wir fur ein sondere notturfft gehalten, zu dem Michael weida in der Walachey vnuerzoglich vnsere commissarios hienein zuschiekhen, vnnd dann ain sonders gnediges vertrawen in deine Person als die nit allain dortten in der nähe, sonder auch des Sibenburgischen Verlauffs nun mehr ain erfahricheit erlangt, vnd ime dem wayda (wie wir es spüren) annemblich gesezt, so ist vnser gnedig gesynnen an dich, du wollest dich, neben dem auch edlen vnserm lieben getrewen Dauid Vngnaden, freyherrn zu Sonnegg unserm hoff-kriegs-rath, dehn wir auch darzu furnemen, vnd ersuchen, gehorsamblich gebrauchen, vnd was vnsere instruction so dir von vnserm hoffdiener vnd Behaimischen postmaister dem Carolo Magno zugestelt werden solle, mit sich bringt, dem eyffer vnd trew, so du in andern vnser diensten zu vnserer gnedigen satisfaction erzaigt, algelgen (igy) sein lassen. Das raicht vns zu gnedigem gefallen, vnd wir seindt dir mit kaÿ. gnaden vorders wohl genaigt. Geben in vnser stadt Pilsen den sechsten tag des monats Decembris anno neun vnd neunzig, vnseres reichs des Römischen im funff vnd zwainzigisten, des Hungerischen im acht vnd zwainzigisten.

Szélén más irással: Michael Zäckel würdt zu der Sibenbürgischen Commission ersucht.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

d)

Rudolff etc.

Instruction auf die edlen vnnsere liebe getrewen Dauiden Ungnad vnnd Michael Zäckeln etc. was sy in vnnserm namen vnd als vnnsere ansehentliche commissarii bey dem veyda in der Walachey anbringen und verrichten sollen.

Erstermelte vunsere kay. abgesandte sollen der sache erfoderender hoher eyl vnd notturfft nach zu ehist vnd lihister volziehung irer raisz kain stundt verjren weg gestracks auf Sibenburgen (legenhait am besten bewüst sein wur

zunemmen. Sobald sy dorthin gelangen, werden sy jre ankunfft anzumelden jme weyda vnnser khays. gnad vnd alles guetts vnd dann vollendts weitter anzuzaigen wissen.

Wir hetten neben andern biszhero einkommenen zeittungen fürnemblich aus seinem des weyda bey seinem abgeordneten Armeni Peter vom 4. Novembris negsthin an vns gethanen schreiben, die ansehentlich trefflich vnd stattlich victori, so er durch verleibung des allmechtigen jüngstlich durch wider einbekommung der sibenburgischen lannde, mit gewehrter hanndt vnd vberwindtung vnnserer widerwerttigen, erhalten, mit sonndern frewden gern vernomen, wie es dann auch zwar an sich selbst ain solche sach wäre, welche zuuorderist seiner göttlichen allmacht (als die die grosse durch die Bathorischen biszher an vnns erwisene vntrewe lenger nit vngestrafft vnd vngerochen hingehn lassen künden) vnd dann auch sein des weyda sonderm hierunter zu vnns vnd denn gemainen christlichen weszen, zu seinem bey menniglich nunmehr erschallenem rhuemb erzaigten getrewen aufrichtigen eyfer, ritterlichen dapffer- vnd redligkeit (damit er disz treffentliche werk zu verrichten auf sich genommen) allainig zuezuschreiben.

Wir für vnnsere Person hetten vnns dessen zu ime weyda sonnderlich zu bedannken, mit erpietten, inmassen disz alles vom jm, vnns, vnnserm löblichen haus Österreich, vnd gemainer Christenhait zu nutz vnd besstem wider des christlichen namens erbvheindt des Turcken mächtigen gewalts vnd vbertrangs versicherung angesehen, das wir solche seine eyferige christliche wolmainliche erzaigung mit beharrlicher kays. gnaden gegen ime vnd den seinen erspriesslichen zuerkennen auch mit getrewer muglicher hulff vnd sonsten verrner beyzuspringen vnd an allemdeme was vns diszortts gepure vnd obgelegen sein, gar nichts vnterlassen wollten, wie er vnns dann darumb gänzlich vnnd zuuersichtiglich zu vertrawen, zu welchem endt wir sy gegenwertige vnnsere kays. gesandten deszhalben abgeferttiget, vnd im gleichen der seinigen, dern er vnns in obangeregtem seinem schreiben vertröstet, ehist mit verlangen erwartten thetten. — Vnnd diesz souil die salutation vnd congratulation anbelangt.

Dieweyl wir dann (wie erst oberzehlt) sein des weyda

gegen vnns tragenden guettherzigen aufrichten eyfer versichert, vnd selbigen in keinen zweifel zusehen, so hetten wir nun gegenwerttiger leufften vnd diser lannden biszher gespürten beschaffenheit vnd zu vnterschidlich mahlen zugetragnen selzamen veränderungen nach, aus getrewer vätterlicher sorgfelttigkait, so wir zu disen lannden versicher- und erhaltung trügen, von mittel vnd weeg, wie das regiment der ortten anzustellen, fürnemlich mit sein des wayda rath vnd guettachten zu handlen für das nöttigiste erachtet; auff welches offtbesagte vnnsere gesanndten disen ernstlichen und auszgemessnen beuelch von vns hetten, mit merbesagtem weyda, wie die sachen angeregts sibenburgischen regiments halber anzugreifsen, wie die Vesstungen zu besezen vnd das landt zu verhuettung deren biszher fürvber gangenen beschwerlichen vnd hochschädlichen practiken, vor gefahr zu versichern sein möchte, vertrawlich zu communicirn, vnd dessen rathlichs wolmainlichs guetachten zuuernemmen.

Demnach vnns dann zum dritten zu gehör kommen, das er der weyda nach einbekommung des landts alberait allerlay ansehentliche guetter auszthaillen vnd verschenken solle, welches gleichwol der sachen beschaffenhait nach ain eben selzames ansehen, vnd allerhandt verdacht daraus zu schöpffen sein wirdt: hierumb so wurdet inen vnnsern gesandten mit sonderm vleisz vnd dexteritet auch mit bester gelegen- vnd bequemigkait (ob es gleich alspaldt bey der ersten audienz nit beschehen köndt) von dem wayda gleichsamb für sich selbst vnd vnuermerkt, das sy von vnns so weit instruirt vnd beuolmechtigt seyen, zu uernem obligen, allweyl er alles, so diszfahlls fürgangen, vnns vnd dem gemainen weszen zu nuz vnd guettem beschehen zu sein forgeben, wie wir auch vnnsers thaills solches noch zur zeitt gar in keinen zweifel zu sezen vrsach hetten, was es mit angeregten schankung vnd alienationen für ain mainung, wohin solche angesehen, vnd wie hoch sy sich erstrecken möchten.

Doch wirdt solches, wie erst obvermelt, also beschaidenlich vnd vnvermerkt anzustellen sein, damit er der weyda es nicht empfinde, oder darob alterirt werde.

Beschliesslich weyl vnss auch sonders daran

privatim in allereusserister gehaim vnd still die gelegen- vnd beschaffenhait des landts vnd allerlay derzeit darinnen in gemain furgehende discursz in acht zu nemen; so bevelchen wir inen hiemit vber solches alles bey den vertrauttisten orten die ihnen sambt vnd sonderlich nicht manglen werden, fleissige erkhundigung einzubringen, wie anfengklich der landtag abgangen, ob oder was darinnen geschlossen so etwan vnns vnd dem christlichen wesen zu praeiudicio geraiche, vnd daraus des weyda intention, ob er sich villeicht lieber selbst im lanndt zu impatronirn vnd vns auszuschliessen, oder was er hierunter zu suechen gedacht, gespuert werden möchte.

Item was in specie für schäz vnd sachen durch den weyda, so wol von dem cardinal als dem Sigmunden Bathorj an einem vnd dem andern ortt bey der schlacht, zu Weissenburg, Kywar, oder sonsten gefunden, vnd weggefhuert; was auch entlich bey allen canzleyen, vnd in ander weeg hin und wider für acta vnd schrifften so zumahl vnter voriger jahr furgelauffener veränderung vnd vnbestendigkait einkommen, vnd vnns zur nachrichtung zu wissen vonnöthen, verhannden vnd zu befinden.

Vnnd disz ist das jhenig, so wir in jeziger eyl bey dem weyda in ainem vnd annderm alspaldt anzubringen vnd zu verrichten für rathsamb erachten. Im vbrigen wöllen wir, das offt besagte vnnsere gesandten jrer erkandten dexteritet vnd geschicklichkait nach ime auf alle zutragende fall mit getrewem rath assistiern vnd sich ausser vnnserm ausztrücklichen beuelch von dannen zu ziehen nit abveisen lassen, sonder vnns den verlauff von einer zeit zur andern fleissig auisirn vnd berichten. Hieran erzaigen sy unnsern gnedigen gefelligen willen vnd mainung, mit kays. gnaden damit wir jnen sambt vnd sonnders wolgewogen zuerkennen. Datum Pilsen den 6. Decembris anno 1599.

Hátirat: Copj kays. instruction für die abgesandten in Siebenbürgen, was sy bey dem wayda in der Wallachey zuuerrichten.

(Egykorú, Mátyás fhg számára készített másolat, a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hung.)

(Jegyzet: A fogalmazvány, mely különben e másolattal szóról-szóra megegyezik, eredetiben szintén 6-káról van keltezve, de aztán a datum 7-kére javíttatott.)

XVIII.

1599. decz. 9.

Jeremiás moldvai vajda, Huszt vára parancsnokát kitartásra biztatja.

a)

Jeremia Mogilla dei gratia princeps ac perpetuus haeres Moldaviae.

Generose domine et vicine nobis honorande. Salutem et omne bonum. Intelleximus ex litteris dominationis vestrae statum Transsyluaniae modernum et quis esset eius gubernator insuper obitum quoque probi principis vestri. Sicut a deo principatus disponuntur, sic etiam a sua maiestate diriguntur. Novit et intelligit dominatio vestra nostrum benevolum animum erga istam prouinciam, in quo hactenus perstitimus, deinceps quoque dominatio vestra hinc non aliud speret, modo ne in dominatione vestra quid desit. Bene valeat. Datum in ciuitate Sucauiensi 9. Decembr. 1599.

Ad Blasium Zabo capitaneum arcis Huzt.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. állami levéltárban. Hung.)

b)

Jeremia Mogila dei gratia princeps ac perpetuus haeres Moldauiae. Generose etc. Novimus dominationis vestrae veteranum erga nos affectum, quod nobis semper gratum fuit. Nunc etiam existimamus dominationem vestram in eo permanere velle, quod vos maxime optamus. Dominatio vestra quoque omnia bonae vicinitatis officia hinc speret, in qua hactenus perstitimus in ea de caetero quoque nos perseveraturos esse. Valeat. Datum in ciuitate nostra Sucauiensi 9. Decembr. 1599.

Ad Georgium Pogan vicecomitem comitatus Maramarosiensis.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. állami ltárban.)

XIX.

1599. decz. 10.

Szepesi kamara véleménye az erdélyi javak lefoglalása ügyében.

Serenissime princeps, domine domine nobis clementissime.

Fidelitatis seruitutisque nostrae demissae in gratiam Serenitatis vestrae humilimam commendationem.

Quaerit benigne Serenitas vestra clementi suo mandato. die secunda praesentis mensis decembris edito, quomodo quaue via bona rebellium in Transyluania confiscari, et qualiter bonorum per Wayuodas Transiluaniae in Hungaria possessorum ad idem regnum incorporatio institui posse uideatur.

Certum est Transiluanos primo Sigismundum recipiendo, postea cardinali adhaerendo, ad vltimum arma aduersus generalem exercituum sacrae Maiestatis caesareae domini nostri clementissimi capitaneum capiendo, graue periurij atque infidelitatis crimen patrasse, atrociterque tot vicibus, contra datam suae Maiestatis fidem peccasse.

Neque illud dubium est, talium rebellium bona, antehac saepe vel confiscata, vel alijs petentibus fidelibus donata fuisse. Ita olim patrum memoria bona omnia Georgij Bebek, Francisci Nemeti, Georgij Tarczai, Georgij Bochkai et aliorum infidelium Transyluaniae factioni adhaerentium, vel fisco mancipata vel alijs donata fuerunt.

Item a Transyluaniae Wayuodis factum, et ut Joannis regis et filij eius exempla praetereantur, Stephanus Bathori, qui postea Poloniae rex factus est, Bekesiano bello omnium eorum qui officij sui memores illo posthabito, ad fidem et obsequium diui imperatoris Maximiliani faelicissimae recordationis redierant, bona confiscauerat, tales fuerunt Michael Telegdi, Petrus Andrassi, Ladislaus Karoli et innumeri alij, et nisi fuga sibi consuluisset, de capite etiam et vita periclitati fuissent. Et nostro tempore grauior est Transyluanorum excessus, quam horum olim fuit: hi enim ad legitimum Hungariae regem re-

dierant, et ideo exilium bonorumque iacturam immerito passi sunt: Transiluani vero a legitimo rege, sua Maiestate nimirum, defecerunt, et aduersarijs suae maiestatis Sigismundo et Andrea Bathoreis contra datam fidem adhaeserunt.

Videretur autem poena haec non in omnes extendenda, sed in potiores tantum defectionis auctores statuenda, et praesertim in eos, qui harum partium fuerunt, et sic bona habuerunt, ut paucorum exemplo territi, caeteri fidem posthac constanter seruare discerent: neque res antequam Transyluania rite occupata et praesidijs ualide firmata fuerit, praecipi tanda est.

Qui uero Transyluaniensium in tuendis Bathoreorum partibus continuatiores et qui in detrectanda suae Maiestati fidelitate obstinatiores fuerint, ex ijs, quibus ea magis nota sunt intelligi poterit.

Caeterum quod ad bonorum per Wayuodas Transyluanienses in Hungaria possessorum ad idem regnum incorporationem attinet, ij potissimum quatuor sunt comitatus Bihar, Zolnok interior, Krazna et Maramarus, qui per transactionem quandam, cuius copiam adiecimus, abalienati fuerant Nihil posthac his cum Transiluania commune sit, eodem cum caeteris Hungariae comitatibus tum seculari tum spirituali foro-ijsdem juribus legibusque utantur: post Maiestates vestras a camera et a generali capitaneo ut caeteri, in quibus par est, dependeant: uocentur more solito ad dietas, non solum comitatus ipsi in genere, sed potiores etiam magnates, Stephanus Bochkay, Nicolaus Zoliomi, Georgius Warkocz, Joannnes Imrefi, Gregorius Chaky item relicta magnifici quondam Francisci Wesseleni, et similes cum caeteris nobilibus. Arces vero Huzt, Kewwar, Waradinum sedes episcopalis, cum suo castello Bellenies, quo ad militaria praesidia, generali capitaneo, quo ad bona et prouentus, vnacum Nagbania et fodinis salinarijs Maramarusiensibus, camerae huic penitus subsint, simili p
ne modo, uti a laudatissimae sanctissimaeque mer
sare Maximiliano quondam camerae huius inst
13. quem similiter hic apposuimus insertu

Conseruet Deus optimus maximus

quam diutissime saluam ac florentem. Cassouiae X. die decembris. Anno nonagesimo nono.

Serenitatis vestrae

humilimi ac fideles seruitores

Nicolaus Micatius electus Waradiensis m. p.

Georgius Hoffman m. p.

Nicolaus Orlle m. p.

Georgius Kapronczai mp.

Külczím: Serenissimo principi et domino domino Mathie archiduci Austriae, duci Burgundiae, Comiti Tyrolis etc. Domino domino nobis clementissimo. Viennae.

Külczím alatt: Auf die hofkanzley zue begeren berichte zugeben, die wirden hierüber die vernern notturf in ainem zu der andern zubedencken vnd zuverordnen wissen.

Ex Cam. Aul.

23. xbr. 99. Porsius.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XX.

1599. decz. 11.

Mihály vajda rendelete, melylyel a Zsigmond által tett adományozások összeiratja.

Michael Valachiae Transalpiniae Vaiuoda, sacrae caesareae regiaeque Maiestatis consiliarius per Transyluaniam locumtenens, et eiusdem cis Transsyluaniam partiumque ei subiectarum fines exercitus generalis capitaneus.

Generose ac egregij nobiles nobis syncere dilecti, salutem et fauorem. Hagyjuk és parancsoljuk, hogy kegyelmetek mindjárást végre menvén, és jól megszámlálván Zsigmond fejedelem per manus, avagy per defectum seminis, avagy per notam infidelitatis mennyi falukat és porciokat donált el alban az vármegyében és kiknek, és azoknak hány ház jobbágy vagyon, mindeneket hütetek szerént, írva regestumban hozzánk küldjétek késedelem nélkül. Secus non facturi. Datum Albae Juliae die 11. mensis Decembris Anno 1599.

(Aláirás cyrill betükkel.)

Külczím: Generoso ac egregijs nobilibus comitibus viceecomitibusque comitatus Zolnok mediocris etc. nobis syncere dilectis.

(Ugyanennek latin fordítása dec. 4-éhez beosztva. Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LXI.

1599. decz. 17.

Mihály vajda kéri a császárt, hogy hozzá küldött követei és ügynökeinek adjon kegyes választ.

Sacratissima caesarea ac regia Maiestas, domine domine clementissime.

Quantum ego victoriae sacrae caesareae regiaequae Maiestatis Vestrae vindicatis per me tot iniurijs et contra rebelles Transyluanos successibus gratulor, tanto maiorem animo voluptatem capio, quod operam studium, fidem, constantiamque meam Maiestati Vestrae caesareae probari et clementer accipi intelligo. Quam ego sicuti hactenus, ita in posterum quoque non alio quam ad reipublicae Christianae commodum, augustissimae domus Austriacae splendorem et gloriam, dilatandosque imperij Christiani fines conferam, certus clementiam sacrae caesareae Maiestatis Vestrae ad promovendos conatus meos nunquam mihi defuturam. Eoque nomine Maiestati Vestrae caesareae ac regiae humiliter supplico, ut de fide, integritate, et constantia mea tantum sibi gratiose polliceatur, quantum ab eo praestari potest, qui incolumitatem, fortunas, liberos, vitam denique ipsam pro republica Christiana, Maiestatis Vestrae et inclytae domus Austriacae gloria, in discrimen adducere non dubitet. Legatos meos proximis diebus ad sacram Maiestatem Vestram expediui, pro gratiosa Maiestatis Vestrae resolutione cognoscenda, quid de me liberisque meis, deque rebus Transsyluanicis statuendum censuerit. Nuncium sacrae caesareae Maiestatis Vestrae de ulteriori voluntate sua mihi exponenda libenter expecto, quem, ubi ad me peruenerit, mandata exponentem, debita cum animi submissione et reuerenter audiam. De meo autem cursore Petro Eörmeni, per quem gratulatorias ad sacram Maiestatem Vestram dederam, quid actum sit,

nescio, nondum enim est reversus: quem ut Maiestas Vestra expeditum cum benigna relatione, quam primum remittat, humiliter oro. Cuius graciae me, meaque omnia submisse commendo. Seruet Deus Maiestatem Vestram ad multos annos feliciter imperantem.

Datae Albae Juliae die XV. decembris M.D.XCIX.

Eiusdem sacrae caesareae regiaeque
Maiestatis vestrae
humilis servitor.
(Mihály vajda aláírása hiányzik.

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXII.

1599. decz. 16.

Mihály vajda Mátyás főherczeget biztosítja hűségéről s Zsigmond támadása esetére segélyt kér.

Serenissime princeps et domine, domine clementissime. seruitiorum humilium commendationem.

Quanto Serenitati Vestrae in me tot literis beneuolentiam et gratiam experior declaratam augeri, suaeque Maiestatis caesareae domini mei clementissimi, post paratam contra Transyluanos uictoriam animum gaudio perfundi, et in dies meam promtitudinem placere uideo, tanto ego etiam ad omnem industriam, fidem fortitudinem et ad quosuis labores etiam periculosissimos, pro reipublicae Christianae salute et augustissimae domus Austriacae gloria, amplitudine et maiestate suscipiendos, uehementius incendor. Atque ut Maiestas sua caesareae Vestraque Serenitas spe, quam sibi de fidelitate et laboribus meis conceperunt, non defraudentur, diligenter et accurate studeo. Dummodo Maiestas quoque caesarea conatus meos benigne in tempore promoueat, occasiones bene rei gerendae non negligat, me foueat, et in ipso Christiani operis feruore indigentem, totque malis circumseptum non deserat. Quae vero Serenitas Vestra de clandestinis cancellarij Polonici et Sigismundi Bathori contra me et prouincias Maiestatis suae machinationibus, ad me amanter perscripsit, ea

ego, quamuis antea certo non acceperim, incertis tamen rumoribus iam intellexeram. Quae sint vera aut non, tamen Serenitas Vestra illustrissimo domino generali Cassoviensi serio demandare dignetur, ut copijs suae Maiestatis, quas superior Hungaria sustinet, bene instructus et paratus ad primam occasionem praesto sit, ut ingruenti huic malo, et domus Austriacae pesti, coniunctis viribus melius occurrere possimus. Certissimam ego spem in Deo habeo, qui superbos animos confundere solet, hunc senem Turcam et inueteratum dolo ac iniquitate hominem sempiternum nominis et gentis suae dedecus, una cum suis in Poloniam relaturum.

Scribit ad me Serenitas Vestra binis iam in suis literis quaedam mecum communicanda magnificis dominis Georgio Bastae et Vngnadio demandasse, quae ad me hucusque non peruenerunt. Quae ut primum intellexero, me ad Serenitatis Vestrae uti domini clementissimi mentem et nutum facile accommodabo. Interim ego pro quibusdam peculiaribus non ita meis, quam suae Maiestatis rebus necessarijs perficiendis, meos certos homines, dominos Georgium Racz et Joannem Zelestey [1]) ad vestram serenitatem expediui, quibus ut in omnibus, quae nomine meo dixerint aut fecerint, benignam et indubiam adhibere fidem, illosque quamprimum cum gratioso remittere responso dignetur, uehementer oro. Deus serenitatem vestram seruet ad multos annos felicem et incolumem. Datae Albae Juliae die XVI. Decembris Anno M. D. XCIX.

Eiusdem Serenitati Vestrae

humilis seruitor.

(Mihály vajda aláírása cyrill betűkkel.)

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXIII.

1599. decz. 16.

Istvánffy véleménye Erdély szervezése ügyében.

Serenissime princeps et domine domine clementissime.

Hesterno die allatae sunt mihi literae serenitatis vestrae vigesima nona Nouembris Viennae datae, quibus sereni-

[1]) Ez utólag kihúzva.

tas vestra nonnullos articulos inclusit, ad prouinciae Transsiluaniae, recens per Maiestatem caesaream dominum nostrum clementissimum feliciter recuperatae, conseruationem pertinentes. De quibus a me opinionem exquirere dignatur. Ad quos quae mea sid tenuis et exigua opinio, quidue de ijs sentiam, id totum ordine breuibus verbis descripsi, et in scheda, quam praesentibus inclusi, annotatum serenitati vestrae humiliter mitto. Quam Deus optimus maximus diutissime et felicissime conseruare dignetur. In cuius gratiam me et fidelia seruicia mea humillime commendo. Datum in Vinicze, 16. die Decembris. Anno domini 1599.

Eiusdem Serenitatis Vestrae

humilis et fidelis seruitor.

N. Isthuánffy mp.

A levélhez mellékelve:

1. Captiui in acie seu pugna, aut postea ex perduellibus in manus incidentes quomodo sint tractandi, queritur, habet Maiestas caesarea iure gentium in eos arbitrium vitae necisque et omnium bonorum, ideoque libere de illis quicquid voluerit statuere potest. Quia tamen Maiestati caesareae innata pietas et maiorum suorum exempla prae oculis semper habentur, videtur, non tam acerbe cum illis agendum vt merentur sed indulgentia et clementia vtendum, exceptis nonnullis, qui crimis alicuius euidentioris rei sunt, vti nonnulli forte sunt.

2. Claudopolitani imprimis multa contra Maiestatem caesaream deliquerunt. Nam Sigismundum ex Silesia reuersum, illi primo omnium susceperunt, atque ad eum defecerunt: instigantibus ciuitatem potissimum duobus iudice eius anni, ac magistro ciuium eius socio, quorum nomina maiestati suae nota sunt, Itaque illis duobus suae maiestatis arbitrio relictis, ciuibus reliquis mulctam arbitrarer indicendam pecuniariam, et priuilegium illud, quod Sigismundus ob proditionem eis dederat, vt ab omni solutione tricesimae immunes haberentur, abrogandum, ac alia similia eius acta antiquanda. Et quia ea ciuitas prouinciae Transiluaniae quasi repagulum est, ex parte potissimum Vngariae, capitaneus videretur in ea a maiestate caesarea instituendus, qui claues urbis apud se perpetuo teneret, et praesidio portas custodiret, ac ciues in officio seuere con-

tineret. Tum etiam ciuitas ipsa fossa ac alijs munitionibus restaurari deberet, ut ingruente vi aut hostilitate aliqua, locus ipse tanti momenti pro sua maiestate commodius retineri posset. Neque eius muniendae magna est difficultas, quum prope habeat commoditates omnes quae ad aedificandum sunt necessariae.

3. Reliquae ciuitates, quae fere sunt omnes Saxonicae videntur non tantum deliquisse. Vtpote quae alijs primo deficientibus se coactos quodammodo obijcere possint: nihilominus quia iuste excusare se nequeunt, quin delinquerint, mulcta pecuniaria eis indicenda videtur ad sumptus bellicos sustentandos.

4. Si Tartaris inconstantissimo hominum generi fides posset adhiberi, ita ut amplius penes Thurcas et pro Thurcis arma non sumerent: videretur ea pecunia Hano seu principi eorum representanda, ita vt illo literis ac iuramento obstringeret, se id quod promittit, firmiter obseruaturum.

5. Michaelem Vaiuodam sine dubio multa ad hanc expeditionem exposuisse credi par est. Et maiestas sua caesarea, si non vna vice, tamen successiue eius contentandi benigne memor esse potest: vti alias clementer facere solet. Vt tamen est in nostrate prouerbio, non tantopere algere, quantum tremere videtur existimandus est.

6. Verum est, in eius exercitu diuersas esse nationes, quibus nec domus nec locus est in quo se sustentent, aequum igitur esse videtur, vt eis de certiori solutione stipendij, quantum fieri potest, prospiciatur.

7. De Cosacis Nissonijs et Saporowijs conducendis, postquam illi exercitati ac strenui milites sunt, neque ampla solent mereri stipendia: non ab re foret, si maiestati caesareae benigne videretur, eorum opera vti, praesertim si cum Tartaris concludi aliquid non posset, contra quos istud habetur, quam accomodatissimum militum genus.

8. Videtur magnus pro solis Siculis esse instrumentorum militarium numerus, quia tamen ea ratione petitur, ut ex stipendio eorum precium defalcetur: si non tantum ut tamen quantum maiestati caesareae videbitur, censerem.

9. Copiae istae militum equitum et peditum Vngarorum et Germanorum videntur esse eo expediendae, praesertim hoc praesenti bello Thurcico durante. Quod si forte induciae erunt, maiestas caesarea eo casu disponet, vti videbitur, et numerum minuet.

10. Capitanei isti omnino mittendi esse videntur, si praesertim commode inuenirentur.

11. Et haec et reliqua omnia, Maiestatis caesareae benigne curae et industriae sunt committenda.

12. Certum est Michaelem Vaiuodam cum Moldauis quibusdam et etiam cum Polonis nonnullis mutuam habere intelligentiam, nec fore magnam difficultatem aut laborem, eam prouinciam in potestatem maiestatis caesareae, cui etiam iure optimo compedit, redigendi. Sed ea res non parua eget consideratione, an hoc tempore belli Turcici, tam Poloni, quam Turcae simul et semel lacessendi sint. Censerem istud in aliud commodius tempus differendum, neque tamen omnino negligendum, cum tempus et occasio foret. Polonis enim in Moldauia nihil esse iuris liquet. Considerandum etiam venit, vtrum Michael Vaiuoda in Transsiluania gubernanda retinendus sit, nunc quidem retineri posse videtur. Sed an belli tempore ad tuendam vtramque prouinciam sufficere queat, et etiamsi sufficeret, an id e re publica sit, propter multas et arduas causas, bene et diligenter suae caesareae Maiestati erit cogitandum.

Külczím: Serenissimo principi et domino domino Mathiae dei gratia archiduci Austriae, duci Burgundiae, Comiti Tyrolis etc. Domino meo clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban, Hung.)

XXIV.

1599. decz. 20.

Napragy püspök Pezzennel tudatja, hogy a vajda szeretné, ha a császár őt küldené körétül Erdélybe.

Illustrissime ac magnifice domine, domine mihi obseruandissime, seruitiorum commendationem.

Noster dominus Vaiuoda ardet vestrae illustrissimae dominationis desiderio, quam ad se uenire in legationem et nullum alterum cupit. Quod ut apud suam maiestatem effi-

ciat D. V. illustrissima, ipse etiam rogo. Fortassis quia etiam antea ingenium istius hominis d. v. illustrissima nouit, in bonam maiestatis suae caesareae et salutem reipublicae Christianae facilius et commodius cum ipso concludet. Deus illam ad multos annos seruet incolumem. Datum Albae 20. Decembris. Anno domini 1599.

Illustrissimae d. vestrae seruitor et capellanus
Demetrius Napragi
Electus episcopus Transiluaniae m. p.

Külczím: Illustrissimo ac magnifico domino, domino Bartholomaeo a Pezen, libero baroni etc. etc. sacrae caesareae regiaeque Maiestatis bellici consilij praesidenti et consiliario, domino patrono obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXV.

1599. decz. 20.

Mihály rajda Pezzennek: szeretné, ha ő jőne követül Erdélyhe.

Illustris et magnifice domine frater nobis honorande.

Literas illustris et magnifice dominationis vestrae de victoria nostra contra Transsyluanos gratulatorias, amanter uidimus, quod ex eis fraternam et synceram animi eius erga nos affectionem augeri intelleximus. Gaudemus autem uehementer sacrae caesareae regiaeque maiestati nostram fidem et in fouendis Christianorum rebus constantiam industriamque probari, qua suae maiestati clementi affectione provocati, in posterum eo alacrius studium orbi Christiano praestari conabimur. Nunc quia legatum aliquem a sacra maiestate sua expectamus, ex quo de ulteriori eius voluntate certiores fiamus, dominationem vstram illustrem et magnificam fraterne rogamus, apud maiestatem suam caesaream id efficere uelit, ne alius praeter illustrem et magnificam dominationem vestram legatus ad nos expediatur, multum id et suae maiestati caesareae et publico Christianorum bono conducet, nobis autem [illegible] tia erit gratissima. Caeterum sacra caesarea

stas in subsidium communis huius belli promiserat certum sclopetorum numerum nobis administraturam, de quo non ita pridem per peculiarem hominem nostrum Georgium Balogh egeramus, ita nunc etiam Georgio Racz, nuntio nostro apud serenissimum archiducem Mathiam, etc. id ipsum sollicitandum commisimus. In quo etsi nihil nobis defuturum speremus, plurimum tamen in celeritate momenti positum esse illustris et magnifica dominatio vestra intelligit.

Quapropter in administrandis etiam illis, ut illustris et magnifica dominatio vestra operam suam sollicitando interponat, diligenter rogamus, ut in tempore Siculos ijs instruere et armare possimus, cum quibus nullam deinde occasionem rei gerendae contra hostes, pro reipublicae Christianae commodo intermittemus, Deoque propitio dabimus operam, ut et maiestas sua caesarea nostram industriam benigne accipiat et orbis Christianus intelligat, studium et labores nostros constantiamque in iuuandis et promovendis eius commodis non defuisse. Legatos nostros Michaelem Banum et Ztoika Vizterum ad suam maiestatem caesaream proximis diebus expediueramus, quos ut sua maiestas quam primum cum benigno responso, ad nos remittere dignetur, illustrem et magnificam dominationem vestram pro suo fraterno erga nos amore curaturam confidimus, quam feliciter ualere cupimus. Datum Albae Juliae die 20. Decembris, M. D. XCIX.

Frater et amicus.

(Mihály vajda neve, cyrill betűkkel.)

(Másolata bécsi cs. titkos ltárban. Hung.)

XXVI.

1599. decz. 21.

Mihály válasza a császárnak decz. 3-iki levelére.

Sacratissima caesarea ac regia maiestas domine, domine clementissime.

Quod maiestas vestra caesarea Petrum Armenum, quem superioribus diebus ad sacram maiestatem vestram cum literis ablegaueram, gratiose admiserit, et benigno cum responso re-

miserit, ea qua par est, humilitate et submissione accipio: nondum is ad me redijt, interim autem legatos meos ex proceribus ad sacram caesaream maiestatem vestram expediui, quos ut sacra maiestas vestra clementer admittat, et cum gratiosissimo responso remittat, humilime supplico. Ministrum caesareae maiestatis vestrae ad me mittendum auide expecto, reuerenter et propense eum, ubi appulerit, accepturus.

Quicquid autem pro dignitate et amplitudine sacrae caesareae regiaeque maiestatis vestrae efficere potero, in omnibus gratiae et clementi eius voluntati me accommodabo, et omne studium, operam, fidem, conatus denique meos omnes ad protectionem et salutem reipublicae Christianae promptissime conferam. Caeterum me gratiae sacrae caesareae maiestatis vestrae humiliter commendo. Seruet Deus maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem. Datum Albae Juliae die XXI. Decembris MDXCIX.

Eiusdem sacratissimae caesareae regiaequae maiestatis vestrae

humilis seruitor
(Mihály vajda neve cyrill, betűkkel.)

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.).

XXVII.

1599. decz. 21.

Mihály vajda a császárnak: vádat emel Básta ellen.

Sacratissima Romanorum imperatoria regiaque Maiestas, domine domine mihi clementissime.

Fidelium ac perpetuorum seruitiorum nostrorum in gratiam Maiestatis vestrae sacrae humillimam subiectionem.

Kegyelmes uram felségednek ezt akarám megjelentenem, hogy nem tudatik mi okon, Básta György az mint eszemben veszem, mind ellenem törekeszik. Jól reá emlékezhetik felséged, mikoron én még benn valék Havaselföldében, jelen tettem vala meg fölségödnek követim Örmény Péter és Zte Viztier által, Erdélyre való szándékomat és az segitség arra minekünk *fölséged* kegyelmességéből kegyelmes

is tött volt, hogy Básta Györgyöt mellém küldi fölséged segitségül, és mind vártam hogy elérközzék, egykor el is indult volt az mint hirünk juta, de Kornis Gáspár eleiben menvén, ott nem tudjuk mit szóltanak és végeztenek legyen egymással megint vissza tért, én ezt látván, hogy ugyan el nem jü, kételenségből el kölletett indulnom, csak az én hadammal, feleségemmel, gyermekeimmel jelen voltam, az Isten ő szent fölsége úgy veré meg az árúlókat, kik fölségednek árúlói voltak, nekem is gonosz ellenségim. Mert kegyelmes uram, azon voltanak hogy engem elveszessenek, egy felől az pogány ellenséget, más felől az Moldvaiakat, harmad felől ők akartanak reám ütni és rajtam lenni. Hogy immár ez országban benn voltam, Básta Györgyhöz bocsáttam embereimet, kik által hivatám, hogy segitségemre jüjjön el, avagy népet adjon, de akkor is semmiképen el nem akart jünni, sem segitséget nem akart küldeni. Az után, hogy az országot felséged számára recuperáltam, és az városokat és az egész országot, felséged számára megesküdtettem, felkölt Básta György Bocskay Istvánnal, nagy haddal jüvén, és Erdélynek egy darabatját mind elpusztitották és semmivé tötték, követimet bocsáttam hozzájok, hogy megértsem tölök mi okon cselekednék azt, holott ez is fölséged országa; ők ilyen választ tevén arra, hogy fölséged szabaditotta volna arra őket, és fölséged akaratjából jüttek volna, én azt értvén nem mertem ellenek tusakodni. Ismég azután egy kevés üdő mulván ilyen hirünk érközék, hogy Havaselföldében bement volna az pogány ellenség, azt bizonyosan megértvén mindjárást az fiamat Petraskot elkészitvén, hadamnak jobb részét vele bebocsátván az országnak ótalmazására, azt megértvén az ellenség, nagy szégyenekre gyalázatjokra kimentek az országból nagy kárvallásokkal, miért hogy hadamnak egy részét ott hagytam volt, képembeli emberemet mikoron kivittem volt, itt én körülem minthogy majd kevés vitézlő rend maradt vala, az gonosz árulókhoz nem bízhattam: Básta Györgyhöz küldöttem vala segitségért, miérthogy ez országot féltettem valami ellenségtül. de akkor sem akart küldeni, ezt látván, emberimet bocsáttam vala az fölséged pinzével népet fogadni és keresni az fölséged országában, de Básta György abban is ellentartó levén, elűzte emberimet, és nem engedte ezt. Nem tudom ez dolgot mire

vélni, ha fölséged akaratjából cselekeszi-e ez dolgokat, avagy az ő maga fejétűl. Ezek felett több dolgokat is cselekeszik, kit ölségednek mastan mind meg nem irhatom, hanem akarnám, hogy fölséged egy meghitt emberét bocsátaná hozzánk, kinek minden dolgokat elciben adván, fölségednek referálna, abból megitélhetné fölséged osztán minémű hű szolgája fölségednek Básta György; fölségedtől ez dologrúl deliberatiot várok, mint kegyelmes uramtól. Quam Deus optimus maximus ad vota diutissime conseruare dignetur feliciter. Datum Albae Juliae 21. die Decembris anno 1599.

Eiusdem sacrae caesareae regiaeque maiestatis
fidelis perpetuusque seruitor
Michael Vayuoda.

Kivűl: Exemplum literarum ad sacram caesaream regiamque Maiestatem, Michaelis Vaiuodae Valachiae de dato 21. Decemb. anno 1599. datarum.

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung. Ugyanott e levél német fordítása.)

XXVIII.

1599. decz. 29.

Szuhay figyelmezteti Mihály vajdát, hogy tartsa magát a köteles hűség határai közt.

Illustrissime et magnifice domine domine fili in Christo et amice obseruandissime. Salute plurima et seruitiorum deditissima commendatione praemissa.

Felicissimum noui anni auspitium, omniumque rerum prosperos euentus, cum animae ac corporis salute illustri et magnificae Dominationi Vestrae a Deo praepotenti ex animo precor.

Vbi primum felicem et faustum illustris et magnificae D. Vestrae rerum praeclare gestarum, successum intellexissem, ac de victoria summa cum laude perpetuaque nominis sui gloria parta, certior factus fuissem, incredibili profecto perfusus sum laetitia, eoque maiori, quod prouinciam illam tam sapienter, tam prudenter tamque benigne ac clementer illustrissimam ac magnificam D. Vestram gubernare audirem. Praesertim uero, quod in pristina illa sua fidelitate, quam sacratis-

simae caesareae maiestati in manibus meis, summa cum a... promptitudine spopondit, (quemadmodum ex legatis eiusd... qui ad suam caesaream maiestatem ascendunt, et ad me d... uerterant, prout et alij omnes facere soliti sunt, intell... constanter et fideliter permaneat. Vnde uani maleuolo... sermones illudentur, et illustrissimae ac magnificae d. v... strae praeclara facinora, constansque animi magnitudo ma... magisque innotescet.

Vt autem illustrissima et magnifica d. vestra in ea ... fide ac fidelitate, prout coepit, constanter perseueret, ab ea... obnixe oro: sic enim sempiternam sibi laudem apud omn... nationes conciliabit, et constantiae suae exemplum longa... mirabitur posteritas.

Praesentium exhibitores, Pilna venientes, rogarunt ... ut eos apud illustrissimam et magnificam d. vestram c... mendarem: cum autem sciam, quanta eusdem sit in om... benignitas, commendatione uti nequaquam opus videret... eos tamen ut illustrissima et magnifica d. vestra comme... tos habeat, oro. Quam Deus florentissimam diutissime con... uet. Posonij 29. Decembris anno 1599.

Illustrissimae et magnificae D. Vestrae
seruitor et pater in Christo deditissimus
Stephanus Szuhaj, episcopus Agriensis, com...
perpetuus Hevesiensis m. p.

Külczím: Illustrissimo et magnifico domino domino M... chaeli, Vaiuodae Transsyluaniae etc. . . . . Filio in Christo et a... observandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXIX.

1599. decz. 30.

Bocskay jelenti különböző helyekre, hogy Báthory Zsigmond hozzá... ket küldött.

Sacratissima caesarea regiaque maiestas domine dom... mihi clementissime.

Iuuenis quidam, quem in Transiluania bene novi, i... mus familiaris Sigismundi Bathori, pridie ex Polonia ad...

pervuenit. Per quem inprimis ubi locorum, quoue in statu sim, Sigismundus exploratum habere uolens, id etiam agit, uti omni molestia, si qua contra se suscepta altius animo inhaereret, deposita, ac penitus obliuioni tradita, non solum pristino fraterno amore et beneuolentia prosequerer, uerum quantum in me esset maiestatis vestrae sacratissimae gratiam sibi reconciliari studerem. Qui an alia quoque alijs a Sigismundo referenda habeat, compertum mihi non est, cum nullas ad me quoque literas habeat; uerum inter tantas dubias res, eum nequaquam ulterius dimittendum, nec apud me retinendum maiestatique vestrae sacrae per ipsum nuncia ta, pro mea fidelitate humilime significanda duxi. Qua in re cum Sigismundum, moresque atque ingenia ipsius, me quoque tacente, maiestas vestra sacra optime nouerit, quid facto opus sit, clementer iudicare dignabitur. Quod ad me attinet, quemadmodum maiestati vestrae sacrae saepius humilime promisi, nihil in posterum quoque praetermissurus sum, quod ad fidelissimi subditi officium pertinere putauero. Caeterum maiestatis vestrae sacrae gratiae me humiliter commendans, eandem diutissime et felicissime superstitem esse ex animo precor. Datum in arce Zentiob die XXX-a. Decembris Anno M. D. IC.°

Maiestatis vestrae sacrae
fidelis ac humilimus subditus
Stephanus Bocskay m. p.

Külczím: Sacratissimae caesareae regiaeque maiestati etc. Domino domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Magnifice domine, amice obseruandissime.

Quanto studio, quaue fidelitate in Sigism undi rebus promouendis utraque legatione apud suam maiestatem operam nauauerim, meritaque seruitiorum meorum qua gratitudine rependerit, Dominatio vestra magnifica satis exploratum habet. Qui nescio quibus conscientiae stimulis ductus, per iuuenem quendam familiarem suum, pridie ad me ex Polonia sine literis peruentum, ubi locorum quoue in statu sim, compertum habere cupiens, id quoque uerbis postulat, uti, si quae contra

suscepta haberem, omni molestia, obliuioni tradita, pristi amore fraterno uicissim prosequerer, quantumque in me es gratiam suae Maiestatis sibi reconciliari studerem. Quem i uenem ignorans si habeat etiam alijs nonnulla referenda n ulterius inter tantas dubias res dimittendum, nec apud me r tinendum, uerum capitaneo suae Maiestatis Varadiensi p sentandum, eique tradendum putaui. Cum itaque et Maiest suae sacrae et d. v. illustrissimis et magnificis mores et inge Sigismundi, me quoque tacente, optime cognita sint, Maiest sua sacra clementer, ac D. quoque vestrae illustrissimae magnificae iudicare poterunt, quid facto opus, quidue capi neo Varadiensi de dimissione iuuenis istius mandandum, mih que faciendum sit, debeamne uerba Sigismundo dare vel sil tio rem praeterire, id facturus quod suae Maiestatis erit c mentia. Quod iam saepius de me promisi, D. vestra magni persuasum habere uelit, me semper eundem re ipsa quoque om temporum uicissitudine experire. Cuius beneuolentiae me d ligenter commendans eandem diu feliciter ualere cupio. D tum in arce Zentiob die XXX-a. Decembris M. D. IC°.

Magnificae D. vestrae

seruitor et amicus

Stephanus Bochkay mp.

Intelligens Sigismundus familiarem suum, praesert sibi tam charum, per me capitaneo suae Maiestatis assignatu scio contra me omnem moturum lapidem, ac pro ingenio s omnibus quascunque excogitari potest, rebus etiam ijs, q nunquam uel in somnijs quidem mihi succurrerunt, calum aturum. Sed quicquid fecerit iram, indignationemque ip potius tollerandum putaui, quam ex suae Maiestatis gratia cidere. Ceterum Polonia ipsa, ac praesertim cancellarius Z moisky, quo animo erga suam Maiestatem et augustissim domum Austriacam affecta sit, Maiestati suae satis comp tum est. Michael autem vaiuoda cum tantam tyrannidem Transiluania exerceat, animumque suum iam Moldauos q que inuadendi patefecerit, illique Polonorum patrocinio commendarint, Sigismundus in Polonia existens, ne uicis noua aliqua Polonorum et Moldauorum auxilio apud Trans uanos tyrannidem Michaelis pertaesos (praesertim quod c

scientia ducti, sicuti mihi refertur, nondum in suae Maiestatis gratia certi sint, grauiorem suae Maiestatis animaduersionem metuant) moliatur; aequum est Maiestatem suam sacram omnibus sapienter consideratis, ea, quae in summum reipublicae Christianae detrimentum accidere possent, consilio praeuertere. Non dubito, quin illustrissimus quoque dominus Dauid Vgnoth quae in Transiluania de Sigismundo perceperit, sacrae Maiestati suae significauerit.

Külczím: Magnifico domino Joanni Baruitio I. V. D. sacrae caesareae regiaeque maiestatis consiliario, ac intimi consilij secretario etc. Domini amico obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi. cs. titk. ltárban. Hung.)

c)

Illustrissimi domini domini patroni obseruandissimi.

Familiaris Sigismundi Bathori, pridie ex Polonia ad me sine literis peruenit. Per quem in primis quo locorum, quoue in statu sim exploratum habere uolens, id quoque uerbis agit, uti omni de se suscepta molestia animo deposita, pristino fraterno amore uicissim prosequi, ac quantum in me esset, gratiam sacrae Maiestatis suae sibi reconciliari studerem. Qui an alia etiam alijs referenda in mandatis habeat, compertum mihi non est; uerum cum sciam quam dubius et anceps sit ad praesens etiam rerum Transiluanicarum status, non putaui eum temere ulterius dimittendum, neque apud me retinendum, sed capitaneo maiestatis Varadiensi praesentandum eique tradendum putavi. Cum itaque maiestas suam sacra ac d. vestrae illustrissimae Sigismundi mores, et ingenia, me quoque tacente optime explorata habeant, quid in hac re faciendum sit, pro sua prudentia iudicare poterunt: quidque capitaneo Varadiensi de iuuene isto mandandum, ac mihi quoque si ad nunciata Sigismundi, cum me tantopere offenderint, uerba aliqua danda, uel silentio praetereunda sint. Haec Maiestati suae sacrae ac D. Vestris illustrissimis significanda duxi, expectans suae Maiestatis clementiam, ac D. V. illustrissimarum animum. Ad me quod attinet, me semper et sua Maiestas et D. Vestrae illustrissimae eundem re ipsa quoque experient, quae saepius et coram et literis pollicitus sum.

Caeterum singulari fauori, et beneuolentia illustrissimarum D. Vestrarum me commendans, felicem et diuturnam eisdem Deo uitam precor. Datum in arce Zentiob, die XXX-a Decembris M. D. IC°.

Illustrissimarum D. Vestrarum

seruitor paratissimus

Stephanus Bochkay m. p.

Külczím: Illustrissimis dominis, dominis sacrae caesareo regiaeque Maiestatis consiliarijs secretis, etc. Dominis patronis seruandissimis.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung).

d)

Illustrissime domine mihi obseruandissime.

Dominationi Vestrae illustrissimae significandum d... pridie ex Polonia familiarem Sigismundi Bathory ad me p... uenisse. Per quem inprimis ubi locorum, quoue in stat... praesenti sim exploratum habere uolens, conscientiae c... stimulis agitatus, id etiam uerbis agit, uti deposita omn... animo molestia, si quae contra se suscepta altius insedis... seque in pristinum amorem fraternum receptum, sacrae M... stati suae gratiae quantum in me esset, uicissim comme... studerem. Compertum itaque non habens, si iuuenis iste... quoque alia referenda commissa habeat, nequaquam ... praesertim cum res Transiluanicae ad presens etiam in ... uersentur, ulterius dimittendum, nec apud me retinen... uerum capitaneo Maiestatis suae Varadiensi tradendum ... Haec Maiestati quoque suae sacrae ac illustrissimis etiam ... minis consiliarijs secretis per literas significaui. Quicquid ... Maiestas sacra de dimissione istius iuuenis capitaneo V... diensi mihique mandauerit, debeamne Sigismundo verba ... vel silentio rem praeterire, Maiestatis suae clementiae h... me reliqui: cum mores et ingenia Sigismundi et suae M... stati, et D. Vestris Illustrissimis optime nota sint. Ceteru... ad omnia officiorum genera et gratificandi studium prom... illustrissimae D. Vestrae offero, eandemque feliciter ual...

animo cupio. Datum in arce Zentiob die XXX. Decembris. Anno M. D. IC°.

Illustrissimae D. vestrae

seruitor paratissimus
Stephanus Bochkay m. p.

Külczím: Illustrissimo domino Bartholomeo Pezzen, sacrae caesareae regiaeque maiestatis bellici consilij praesidenti etc. domino obseruandissimo.

Cito—Cito—Cito—Cito—Cito—Cito—tissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXX.

1600. jan. 3.

Mihály vajda a tatár szövetséget ajánlja Rudolfnak.

a)

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas domine domine clementissime.

Quam insignem et toti reipublicae Christianae utilem cum principe Tartarorum anno superiori tractatum, communicato consilio commissariorum maiestatis vestrae caesareae ceperamus, scio maiestati vestrae iam antea innotuisse, et memini etiam de eadem re me ad eandem maiestatem vestram aliquoties scripsisse. Paratus erat tunc chamus, reiecto Turcicae societatis vinculo Christianorum principum, et praesertim maiestatis vestrae contra communem hostem confaederationem acceptare; aut si id tam subito ob Turcarum vicinitatem qui siue nauali siue terrestri praelio fines Tartarorum vexandi maximam commoditatem habent, non licuisset, confictis ad eam rem idoneis difficultatibus, occupato contra maiestatem vestram Turca intra fines prouinciarum suarum se continuisset. Cuius in Maiestatem vestram fidei et promptitudinis non levia etiam declarauit argumenta, cum legatos nostros reuerenter audiui.

Ipse uicissim non postremos regni sui proceres Christianum, maximae authoritatis et generis hominem et Tartaros ad me, ad Sigismundum Bathoreum, ad commissarios, demum ad maiestatem vestram misit, per quos non adeo difficilibus

conditionibus propositis operam suam ultro offerebat, cum ab imperatore Turcarum, a vezerio tot literis et tot cursoribus sollicitatus, uarias morae suae causas effingendo, tempus expeditionis de die in diem producebat. Non ultima quoque fuit eius barbari conceptae semel in Christianum sanguinem beneuolentiae testificatio, quando in itinere etiam tot menses et septimanas contra omnem gentis suae morem cunctando nostrique tractatus finem et promissae summulae satisfactionem expectando, ipsum iam toto Turcarum exercitu apud Albam Nandor auide expectante, frustra conficiebat.

Vnde factum fuit, ut Memhet Bassa Vezerius, qui aduentum chami expectabat, et qui sine huius viribus nihil praeclari aggredi audebat, sub initium fere autumni et iam iam hyberni temporis seueritate ingruente Varadinum frustra obsedit. Quantus autem tunc eius animum iuuandae reipublicae Christianae ardor inuaserat, testantur ipsius ad me frequentes literae, contentionibus, querelis et expostulationibus plenae, et tam efficaces, ut homo Christianus, tam praeclari operis negligens, pudore suffusus, barbaricae veritati respondere non potuerim. Quod nescio an negligentia mea, qui omnem artem et industriam quam maximam potui ad hanc rem feliciter conficiendam declaraui, aut cunctatatione et imperita dominorum commissariorum factum fuit. Quam culpam meminerit Maiestas vestra. delusus tyrannus quibus incendijs, depopulationibus, quot oppidis et ciuitatibus igni et ferro funditus deletis, quot miseris captiuis ad perpetuam seruitutem abductis, quanta demum christiani sanguinis iactura et calamitosae Hungariae vastitate anno praeterito uindicauit.

Nos autem exiguam ad modum aliquot millium aureorum summam, quam effundere in omnem euentum nolebamus his omnibus calamitatibus commutauimus.

Nunc iam uicissim certior de statu Transsyluanico factus, supremum suum agazonum praefectum summae authoritatis et fidei hominem, in reditu ad me expediuit, per quem etsi in literis suis mihi ut priuato obtentae contra Transsyluanos uictoriae, gratulationis et amicitiae argumenta proponit, uerbis tamen secretis illam eandem iisdem fere conditionibus vestrae Maiestatis fidem et inseruiendi promptitudinem offert.

Quem audiui et cum eo responso dimisi, me propediem cum certo maiestatis vestrae caesareae homine ad principem meos quoque missurum, et benignam vestrae maiestatis mentem et voluntatem per illos significaturum.

Detinuissem legatum usque ad maiestatis vestrae resolutionem, si gens haec, morae impatiens, cunctationem, et longos tractatus admitteret. Redijt igitur vicissim, Deo fortassis in fortunam maiestatis vestrae id ita volente, ammissa occasio, quam non negligendam putarem.

Quare si maiestas vestra caesarea uoluerit, dignetur expedire statim sine ulla mora certum hominem suum, ad hoc opus aptum et sufficientem, plena cum instructione, potestate et absoluto decreto, qui meo homini adiunctus ad chamum proficiscatur, cum ipso tractatum suscipiat, et etiam in finem in tempore deducat. Nam in mora est periculum, et in rebus periculosis et arduis omnia mala secum trahit cunctatio.

Inimici nostri inuigilant, nobiscum iam pacem tractant hyeme militem conscribunt, legationes instituunt, et ante pastinationem vernalem omnes tractatus, nobiscum uel cum alijs gentibus susceptos, quamuis difficiles perficiunt. Nos vero dum ipsi tentoria iam in finibus nostris figunt, et subditos maiestatis vestrae igni et ferro infestant, his occupamur.

Propterea dignetur maiestas vestra commissarium quoque suum ad me in Transsyluaniam quam primum mittere, cum quo de omnibus, quae ad bonum maiestatis vestrae pertinent, tractare et concludere possim. Vt in tempore et de rebus bellicis contra rebelles et de foedere cum amicis concludamus. Tractatum autem sub isto quid tartarus velit, an serio uel ficte agat, per legatos, quos antea praemittemus, facile maiestas vestra cognoscet.

Munus aliquod si maiestas vestra caesarea chamo mittet, id maiestatis vestrae caesareae benignitati committo, quod etiamsi non fuerit, modo maiestas vestra cito se resoluat, interim pro literis literas, et pro verbis verba offeremus. Dummodo conditiones postea cum ipso conclusas quamprimum et cum effectu praestemus.

Vt autem meos legatos, quos non ita pridem ad maiestatem vestram expediui, cum gratioso ad me mittat responso, si-

ne mora, et praesentium exhibitorem cursorem cum plena de statu Tartarici tractatus resolutione, et legato illic mittendo dimittere dignetur, demisse supplico: cum et tempus nobis uix sentientibus e manibus nostris fugiat, et expensae in tantum terrarum spatium ad cursores, qui duos et tres menses eundo et redeundo conficiunt, toties exponendae uix sufficiant. Caeterum me vestrae Maiestati uti domino meo clementissimo etiam atque etiam humiliter commendo. Seruet Deus Maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem.

Datum Albae Juliae die III. Januarij. Anno domini 1600.

Eiusdem Maiestatis vestrae

humilis seruitor.

(Mihály vajda neve cyrill betükkel.)

(Másolat a bécsi. cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas domine domine clementissime.

Superioribus annis expugnata Tergouistia, vbi validum Sinani bassae erat praesidium, captus fuerat quidam Ali bassa, qui nunc in arce Huzt captiuus detinetur, cuius causa princeps Tartarorum literas ad me dedit, quas praesentibus meis adiunctas maiestati Vestrae misi; petit vehementer, vt sicubi is inueniri posset, ipsi redderetur. Quae res cum magni momenti non sit, S. maiestati vestrae vti domino clementissimo humilime supplico, dignetur hoc benignitatis genere barbarum afficere, in eiusque gratiam bassam illum remittere, qui licet eius dignitatis nomen habeat, non tamen vsque adeo splendidae est fortunae. Hoc officio maiestas vestra et illum sibi magnopere deuinciet, et simul ad tractatus illos conficiendos plurimum adiumenti comparabit, meque inprimis insigni gratia afficiet, cui me humiliter commendo. Seruet Deus maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem. Datum Albae Juliae die 3. Januarij. 1600.

Eiusdem S. Maiestatis Vestrae

humilis seruitor.

(Mihály vajda neve cyrill betükkel.)

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXXI.

1600. jan. 8.

Bocskay Carlo Magnonak: kéri, hogy visszatérő utjában látogassa meg.

Magnifice domine, amice obseruandissime post seruitiorum *etc.*

Literae magnificae dominationis vestrae gratissimae mihi fuerunt, quibus singularem d. vestrae magnificae erga me beneuolentiam perspexi, praesertim quod in memoria me apud eam fuisse conspiciam, intelligamque D. vestram magnificam certis de causis in Transiluaniam ablegatam esse. Nihil certe optatius mihi contingere potuisset, quam si tempus et occasio concessisset, ut praesens cum d. v. magnifica colloqui potuissem: sperassem me nonnihil officij in praesenti d. v. magnificae praestare potuisse. Nihilominus tamen Deum praepotentem praecor, uti d. v. magnificae omnia in Transiluania praesentis negocij acta et consilia dirigat, saluamque et incolumem cum optatissimo responso in commodum suae Maestatis et reip. Christianae reducat. Caeterum horologium illud, de quo d. v. magnifica scribit, apud me habeo, cum aliquo tamen sed non admodum magno defectu, quod nedum suae Maiestati quam libentissimo animo non offerrem uerum nihil mihi hac re gratius accidere potuisset, certoque sibi persuadeat d. vestra magnifica non solum illud, sed omnia quaecunque habeo suae Maiestatis esse. Itaque simul ac reuersa fuerit d. v. magnifica paratus sum illud d. v. magnificae tradere: uel si d. vestra magnifica, propter celeritatem auferre non potuerit, Cassouiae uel Eperiesini illi, cui per literas mandauerit, suae Maiestati deferendum mittam. Verum si licebit d. v. magnificam summopere rogo, uelit in reuertendo iter suum huc flectere; fecerit d. v. magnifica rem mihi tam gratam, quam quod gratissimum et omni officio recompensandum. His me d. v. magnificae commendans, eam feliciter ualere cupio. Datum in arce Zentiob die 8. Januarij 1600.

Magnificae D. vestrae

seruitor et amicus
Stephanus Bochkay mp.

D. vestra magnifica etsi Transiluaniam non eo in statu qua antea, cum ibi fuit, offendat, uerum defectum in hominum nonnullorum linguis non sentiet. Coram si licebit plura.

Külcím: Magnifico domino Carolo Magno dapifero sacrae caesareae regiaeque Maiestatis, domino amico obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXXII.

1600. jan. 9.

Huszár István felszólitja Huszár Pétert, hogy Báthory Zsigmondnak irt levelét juttassa ennek kezébe.

Generose etc.

Quod de meo infelici statu debeo scribere, doleo. sed sic fiat uti placet altissimo. Dominus meus clementissimus certior factus de inaudita maxima clade Transsyluanorum, ex confidentia misit ad me D. Bochkay, hac conditione ut illum conueniam, ubicunque eum inuenero, rogemque ut si aliquas difficultates contra dominum meum clementissimum haberet. deponere, prioremque amorem et affinitatem, quo illum ab initio exsecutus est, declarare, et si in aliquibus illum requisiuerit omni benevolentia adesse velit. D. Bochkay metuens suspitionem, dedit me in manus D. Nyári et hic sum Waradini detentus, hinc meam discessionem ignoro, sine praescitu suae maiestatis me hinc non demittent, nam certiorem suam maiestatem reddiderunt, metuo ne propter dominum meam. miseria mihi immineat, quamquam certe non eo fine venerim prouti suae magnicae dominationes iudicant, metuo ne respectu domini mei considerans naturam Germanorum, aliquam culpam mihi ascribant. Cum tamen me lateat voluntas domini mei, nec video eius propositum quod esset contra suam maiestatem, non tergouersatur, immo magis suae maiestati inseruire conatur. Haec volui dominationi vestrae scribere, eandem uti patrem et dominum observandissimum rogo, ut statim mittat ad me cum uno equo Makraium, si me dimiserint sit mecum, quia hactenus solus hinc inde diuagabar. Si autem Makray apud dominationem vestram non esset, alium probum seruitorem huc Varadinum mihi mittat, cum quo iter meum conti-

nuare possem. Metuo quoque ne ad imperatorem me mittant. Constat mihi quoque dominationem vestram habere occasionem, ut has litteras suae celsitudini transmittere possit. Dominatio vestra scribat solummodo magistro agazonum cancellario regni Poloniae Zamozcziam Stephano Literato Koloswariensi, ipse eas statim suae celsitudini transmittet. Scio si sua celsitudo detentionem meam intellexerit, liberatio mea curae erit illi; dom. vestram rogo, ut hae litteriae quantocius ad suam celsitudinem perferantur, intelligat ubi sim, et in quo statu sit negotium meum. D. Paulus Niari ob respectum suae celsitudinis summopere se offert, quod mihi nil aduersi accidet, sed cum bono responso me a suam celsitudinem remittet. Sed quandoquidem iam suae maiestati notum fecit, quidquid suae magnificae do. mandabitur, id ipsum exequi cogitur. Dominationem vestram rogo ut statim unum seruitorem cum bono equo huc mittat, si Makray ibi esset, vellem ut ille ad me mitteretur. Dominatio vestra quoque de statu suo me edoceat. Seruitorem autem ocyus ad me expediat, ut intra spatium unius septimanae huc peruenire possit; interim resolutio suae maiestatis afferetur. Hisce dominationem vestram Deo optimo commendo, ipse eandem regat et protegat, in ista turbulentissima mutatione de me nil cogitet, si Deus me liberauerit, habero rationem et curam mei. Datum Varadini IX. die Januarij. Anno M. DC.

Ad Petrum Huzar. Stephanus Huzar.

P. S. Dominationem vestram denuo rogo, ut has litteras suae celsitudini transmittat, sciat quo in statu sit negotium meum, mihi persuasum habeo quod cum bono responso ad suam celsitudinem reuertere possum, quia D. Bochkai bene est affectus erga dominum meum, similiter et D. Niari, edoceatur sua celsitudo de statu rerum mearum. Si modum et occasionem habuissem, libenter dominationem vestram visitassem, sed nullum habeo modum. Hoc melius futurum existimaui. Has litteras remota omni mora suae celsitudini transmittat.

(Másolat a bécsi csász. titk. ltárban. Hung.)

XXXIII.

1599. jan. 14.

Mihály követének Rácz Péternek szóbeli előterjesztése Mátyás főhgkz.

Literas suae Serenitatis, quibus Michaeli Vaiuodae de obtenta contra infideles Transyluanos victoria congratulatur, summa gaudio et debito cum obsequio recepit, ac nihil in posterum quoque usque ad extremum vitae suae spatium magis in conatibus et uotis habiturum, quam ut inchoatam et sedulo praestitam suis maiestatibus fidelitatem, eo ut par est studio, ad optatum etiam semper finem et effectum deducat.

Intellexit ex ijsdem suae serenitatis literis, quid de bello Polonorum, quod cancellarium Poloniae in defensionem Moldauiae intentare nititur, scripserit. Longa iam experientia ipse Vaiuoda edoctus est, senem illum Turcam inclytae domui Austriacae infensissimum semper hostem fuisse, et extrema quaeque mala machinatum; Ideo ipsum quoque inconatibus ipsius anteuertendis diligenter laborare et aduigilare, quare suam Serenitatem demisse orat, ut si quando irruptioni huic Polonicae resistendum foret Georgio Bastae reliquisque partium illarum capitaneis et comitatibus demandet, ut ad requisitionem suam omnes insurgere, ipsique auxilio adesse debeant, in terim tamen in omnibus confinijs, praesertim autem ad Husth diligenter inuigilent, ne qua clandestina Polonorum aut quorumuis hostium fiat irruptio vt autem fidelitatem suam in suas Maiestates et totam christianitatem eo magis testatam reddat, Moldauiam omnino inuertere, eamque iurisdictioni suae Maiestatis subijcere proposuit. Quod suum propositum eo commodius in effectum se deducere posse sperat, quod iam cum omnibus uere eius p̄rouinciae incolis in eam condescenderit transactionem et pacta, ut ubi ipsum in confinia cum exercitu appulisse animaduerterint, confestim sese vniuersi ditioni suae Maiestatis dedant, cuius rei facilius et commodius perficiendae promotioni, ut sua Maiestas pecuniarum auxilijs quam primum adsit obnixe orat. Vident enim suae Maiestates quantas ipse ab inchoato bello penes augmentum ditionum suarum Ma-

iestatum et christianitatis ex proprio facere coactus fuit, expensas. Nec est quod etiam occupata Moldauia aliquid periculi a Polonis metuendum sit, inde enim eorum conatibus ab una et altera Turcis ex Transijluania ac istis quoque partibus facilime resisti, et sic undiquaque hostes expugnari auxilio diuino poterunt, interea tamen regem Poloniae per suam Maiestatem monendum supplicat, ne quid mali in christianos moliatur, aut per suos moliri patiatur.

Itelligit malas de ipso apud suas Maiestates sparsas esse, et in dies spargi suspitiones, eo quod ferant ipsum Transyluaniam non suae Maiestati, sed pro Turcis occupasse, idque ex eo colligi posse dicant, quod et captiuos Turcas, in Transyluania repertos, dimiserit liberos, et bassis honoraria aliqua miserit. Oret itaque suas Maiestates ne quorumuis inuidorum et malcuolorum ipsius credulas aures adhibeant; deum enim testem inuocat, et nunquam salutem animae suae adipiscendam exoptat, si uel latum unguem a fidelitate Maiestatum suarum discesserit, non diffidetur se bassis honoraria aliqua mississe, nonnullosque Turcas captiuos infimae conditionis dimisisse, sed non practice aut collusionis, uerum elusionis atque reprimendorum conatuum causa potius id fecisse.

Quandoquidem sua caesarea regiaque Maiestas Siculos antiqua eorum libertate donauit, quorum opera infoelicibus belli progressibus, summe necessaria est; ideo supplicat humillime suae serenitati, dignetur bombardas et anno superiori petita arma et per suam Maiestatem promissa, si non in toto, in ea saltem parte, in qua iam in promptu habentur, quam primum pro eorum usibus transmittere, interim benigne prouidere, ut si quis defectus in promissorum armorum numero adhuc apparet, ij quoque reparentur, et quanto citius ipsi transmittantur.

Per suam maiestatem et serenitatem informari cupit, quid in eos, qui factioni Sigismundi Batori ex Transijluanis adhaerere, clandestinasque aliquas machinationis moliri comperti fuerint, statuendum, et qua poena tales afficiendi; interim tamen orat, ut praemonet suam serenitatem, ut si quos forte in partibus *Hungariae* tales esse cognouerit, eorum quo-

que intentui, nequid aduersi et periculi toti Christianitati suboriri possit, diligenter in eos aduigilari curaret.

Quia sua Maiestas caesarea et regia scripto suo superioribus temporibus edito, ipsum vaiuodam assecurauit, quod si ipse fideliter in Transyluania suae Maiestati subijcienda se gessserit, eam ditioni suae Maiestatis subegerit, in recompensam fidelitatis, et fidelium seruitiorum suorum Cassouium ipsi donaturum. Ideo supplicat suae serenitati, dignetur uires suas apud suam Maiestatem interponere, eandemque rogare, ut huic suae promissioni satisfaciat, dictamque ciuitatem Cassouiensem ipsi conferat. Quod ipse non ideo sibi conferri petit, ut eam loco residentiae habere uel occupare, uel in dominium eiusdem se intromittere ac ingerrere uelit, sed saltem ut excrescat suam Maiestatem caesaream in fideles suos subditos clementem et liberalem esse, auditoque huiusmodi liberalitatis nomine, alios etiam ad fidelia suae Maiestatis obsequia sobeunda, allici posse.

Kivül egykorú irással: So der Racz Petter Walachischer abgesanter bei der k. M. mündlich furgebracht, vnd der G. Lippay vngarischer secretari verdolmetscht. 14. Januari. A. 1600.

Jr M. einzuehhliessen zu handen bei dem Pcz.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXXIV.

1600. jan. 17.

Bocskay kéri Ungnadot, hogy járjon közbe lefoglalt javai visszaadása körül.

Illustris domine obseruandissime.

Cum singularem dominationis vestrae illustrissimae erga me beneuolentiam perspectam habeam, gratulor eam in Transsyluaniam a sua Maiestate ablegatam esse. Maiestatem suam sacratissimam de bonorum meorum Transyluanicorum restitutione suplicibus literis requisiueram, de quibus clementissimi erga me animi affectionem ex literis suae Maiestatis

per peculiarem cursorem meum datis, cognoui. Qua de re inter alia si quid D. V. illustrissima mandati a sua maiestate habeat, eam summopere rogo, si possibile est, faciat de ea certiorem, ac pro eximia sua in me beneuolentia, rem illam velit ita tractare, quam omnibus officiorum generibus eidem dum viuam demereri possim. Caeterum eius amori et beneuolentiae me commendans, eidem propterea omnia, felicemque huius legationis exitum in commodum suae maiestatis ac reipublicae christianae laudemque nominis sui a deo precor. Datum in Sentiob die 17. Januarij. 1600.

Illustris D. Vestrae

seruitor paratissimus
Stephanus Bochkay.

Kivül egykorú kézzel: Abschrift was der herr Stephan Botschkay dem herren Dauid Vngenadt freiherren geschrieben vom 17. Januarii. A. 1600.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXXV.

1600. jan. 23.

Bocskay lefoglalt javainak visszaadását sürgeti.

a)

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas domine, domine mihi clementissime.

Maiestatem vestram sacratissimam literis suplicibus de bonorum meorum Transiluanicorum restitutione iam antea quoque humilime requisiui, de quibus uti Maiestas vestra sacratissima clementer recordari potest, in literis per peculiarem cursorem meum datis, clementissimi animi erga me affectionem declarauerat: quam humilime expecto. Nunc tandem commissarios sacrae Maiestati vestrae cum ad vaiuodam profectos audiam, Maiestatem vestram sacram demisse iterum oro, iuxta declaratam gratiam suam, dignetur tandem mei quoque clementem in restituendis bonis meis rationem habere, nec *diutius in hac tenui* et misera conditione uitam duci si-

nere, cum omnia non nisi penes fidelitatem Maiestatis vestrae sacratissimae constanter perseuerans amiserim. Quanquam autem (quicquid nunc vaiuoda dicat) cum nuper Albae Juliae essem, tantum apud se manerem, tum omnia mihi restituturum. ac etiam alijs se se aucturum pollicebatur: quod uti tunc minime feci, ita in posterum quoque sine praescitu et uoluntate Maiestatis vestrae sacratissime nequaquam faciendum duce. Vnde maleuolus quidam meus occasionem calumniandi apud vaiuodam arripiens: illius credo consilio bonorum quoque ad curiam illam, quam restituerat, pertinentium, partem iterum ademit: licet de ijs literas quoque ab eo habeam, quae bona ex parte antea quoque per parentem meum, penes fidelitatem D. Ferdinandi felicis recordationis imperatoris amissa erant. Insuper illius persuasionibus, qui nihil aeque uti me perditum ire cupit, cuius tamen malefacta patebunt, eo etiam vaiuodam adductum esse intelligo, uti nescio quibus rationibus accusatum, in iram indignationemque Maiestatis vestrae sacratissimae inducere, gratiamque suam a me auertere niteretur. Maiestatem itaque vestram demisse oro, si haec ita forent, pro innata sua iusticia, ac caesarea clementia dignetur mihi quoque subdito suo humilimo alteram benigne ad audiendum aurem praebere; nulla siquidem conscientia malefacti impedior, ac quisquis quomodocunque accuset, ac quicquid contra me moliatur, certis ac iustissimis rationibus ope diuina iusticiam meam tueri posse non dubito. Imo si Maiestati vestrae sacratissimae clementer ita uisum fuerit, paratus sum illico suscepto itinere in conspectum Maiestatis vestrae sacrae proficisci, ac coram humilime rationem de omnibus reddere. Caeterum Maiestatis vestrae sacrae clementiae me humilime commendans, deum precor ut eandem feliciter incolumem diu conseruare dignetur. Datum in arce Zentiob die XXIII. Januarij. Anno domini. M. DC°.

Maiestatis vestrae sacrae

humilimus subditus

Stephanus Bochkay mp.

Külczím: Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Bohamiaeque etc. regiae Maiestati etc. Domino domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas domine, domine mihi clementissime.

Jam ab aliquot annis suplex institi apud Maiestatem vestram sacratissimam, uti bonorum illorum, quae per defectum uirilis sexus quondam Christophori Chiapy me fratresque meos Nicolaum et Georgium concernerent, causam, legitimo iuris processu determinandam committere dignaretur, ne in praeiudicium nostrum alienis manibus esset. Qua de re etsi Maiestas vestra sacratissima saepius, praesertim autem anno superiori cum apud Maiestatem vestram sacratissimam legatus essem, illustrissimo et reuerendissimo domino archiepiscopo clementer mandauerit, hactenus tamen nescio quibus de causis semper prorogata est. Maiestatem itaque vestram sacram humilime uicissim suplicandum duxi, deum inprimis ac iusticiam intuens, dignetur hac de re literas ad serenissimum dominum d. Matthiam archiducem dare, caesareaque ac regia autoritate sua illustrissimo et reuerendissimo domino archiepiscopo causae huius assumptionem et absque ulteriori dilatione in proxima regni Hungariae diaeta reuisionem serio demandare. Clemens et gratiosum responsum exspectans. Maiestatem V. sacram deus felicissime conseruet. Datum in Zentiob, die XXIII. Januarij M. DC°.

Maiestatis Vestrae sacratissimae

humilimus subditus
Stephanus Bochkay mp.

Külczím: Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque etc. regiae Maiestati etc. Domino domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

c)

Illustrissime domine obseruandissime.

Litteras illustrissimae dominationis vestrae a familiari meo *et accepi et perlegi amanter*, sed cum literas Germanicas

exacte non nouerim, alijs ad interpraetandum committere non ausis, an omni ex parte intellexerim nescio. Scribit illustrissima D. vestra nihil hactenus mandati a sua maiestate de bonis meis Transyluanicis habere: siquid autem habebit inposterum, si monitis suis quibus dum Carolini essemus, ad fidelitatem s. c. maiestatis suae constantiamque hortata fuisset, satis facerem; meque eundem quem pollicitus sum praestarem, se se negotia mea omni studio iuuanda et promouenda suscipere uelle. Quam eximiam illustrissimae D. vestrae in beneuolentiam, antea quoque declaratam omnibus officijs demereri conabor, ac Deo iuuante, quemadmodum antea, multo magis in posterum nihil certe in me desiderari patiar, quod ad officium fidelissimi suae maiestatis subditi pertinere arbitror. Sentietque illustrissima D. vestra monita sua non in cassum abijsse, nec opinionem frustra de me habere. Quod attinet ad eiusdem modi, de quibis scribit, naturaliter prouentos auros, fateor certe me optimos habuisse, verum in priori legatione Pragae, et Graeci dono distributos reliqui, quid enim mihi optatius contingere posset? quam ut quibuscunque modis maiestati suae sacratissimae gratificari possem, paratusque essem illico uel eiusmodi uel aliquas antiquitates haberem ad illustrissimam D. vestram mittere. Certerum cupit illustrissima D. vestra scire familiaris Sigismundi cuius rei gratia huc esset profectus. Itaque quam primum intellexi eum hic prope latitare idque quod ad me ueniret spargere, curaui statim ne ulterius ire posset uerum ut inuitus quoque huc aduceretur, fecique D. capitaneum Waradiensem, cum nondum adhuc huc esset adductus, de eo certiorem, quem postea nec ulterius dimittendum, nec apud me retinendum ignorans si quid alijs referenda haberet, sed ipsi D. capitaneo tradendum putaui. Ad me literas nullas habuit, sed Sigismundi postulata tantum retulit; quin imprimis exploratum habere uoluit, ubi locorum quoue in statu sint deinde, uti omnem si quem contra se suscepta haberem ex animo molestiam deponerem, fraternoque amore, sicuti antea uicissim prosequi, gratiamque suae maiestatis (qua me aliquantum inerse perceperit) sibi reconciliari modis omnibus contenderem, cupiebat. Haec sunt quae ad me retulit. Quibus de rebus maiestatem suam sacratissimam illico certiorem feci. Qua-

niam praeter haec nihil mihi significauit, nec constet, an alijs alia referenda commissa habeat. Si sua maiestas dubitat, non deest modus exquirendi, cum in suae maiestatis arce sit. His me, negotiaque mea illustrissimae D. v. etiam atque etiam commendo, eique ad omnia gratificandi studia promtissimum me semper offero, eandemque feliciter valere cupio. Datum in arce Zenth Job die XXIII. Januarij Anno MDC°.

Illustrissimae D. vestrae

seruitor paratissimus
Stephanus Bochkay.

Post scripta.

Scio inuidum [1]) et inimicum meum, fassiones quorundam contra me recepisse, illiusque persuasionibus wayuodam quoque eo esse adductum, ut me in iram suae maiestatis induceret. Non dubito illum ipsum inimicum coram D. quoque vestra illustrissima cum per se tum per suos (est enim mille in excogitandis dolis et fraudibus artifex) omnem moturum esse lapidem, nihilque in calumniandis rebus meis praetermissurum. Verum D. v. illustrissimam omnia aequissimo iudicio ponderaturam esse scio. Ille autem ab initio qui fuerit, temporis successu in lucem prodibit. Me certe nulla concsientia perturbat. Misi ad suam maiestatem proprium cursorem, fecique de omnibus certiorem, et si uisum fuerit suae maiestati, paratus sum illico in aulam suae maiestatis me conferre, coramque rationem reddere.

Dominatio vestra illustrissima ignoscat, quod tam libere exemplum hoc affero. D. Stephanus rex Poloniae, quondam cum secretarium suum Wolffgangum Kowachocium in demortui cancellarij locum, penes fratrem Christophorum Bathory in Transyluaniam eo praesertim proposito mitteret, qui sibi omnia quaecunque in Transyluania palam et occulte agerentur, secreto significaret; quem de uarijs admonens, ultima tandem regis uerba ad illum haec fuerunt: Memento, inquit, quandocunque cum homine Transyluano loqueris, cum Transyluano

[1]) Egykorú jegyzés a levél szélén: *Cornisium subinteligit.*

rem tibi esse [1]); id enim si diligenter obseruaueris, sic et nostris et tuis rebus optime consulueris. Itaque cum prudentissimus rex Transyluonorum mores et ingenia tanquam sibi cognita, his uerbis satis expresserit, licet ad consilium dandum non sim idoneus, nihilominus haec tanti regis uerba praesertim nunc, identidem in memoria illustrissimae D. vestrae uersari cosulerem.

Kivül: Abschrifft was der herr Botschkhai dem herr Vngnaden freijherrn geschriben aus Sant Job von 23. Januarij. Anno 600.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

d)

Illustrissimi domini, domini patroni obseruandissimi.

Cum nuper ex literis per peculiarem cursorem meum datis clementissimi maiestatis suae sacratissimae in restituendis bonis meis Transiluanicis animi affectionem perspexerim, de ea nihil dubito: quam hactenus exspectaui. Verum quod tantopere negotium illud apud maiestatem suam sacratissimam dominationesque vestras illustrissimas urgeo, causam nullam aliam esse putent, quam praesentis conditionis tenuitatem, qua ab eo tempore uitam duco. Commissarios itaque suae maiestatis ad vaiuodam profectos audiens, sacratissimam maiestatem suam denuo suplex requirendam duxi, dominationes vestras illustrissimas maximopere rogans, dignentur apud sacratissimam caesaream maiestatem suam authoritatem interponere, et efficere, uti iam tandem maiestas sua sacratissima, in cuius potestate et clementia res illa posita est, dignaretur vaiuodae de bonorum meorum restitutione, quibus non aliter sed constanti fide penes fidelitatem Maiestatis suae permanendo spoliatus sum, clementer mandare. D. autem vestrae illustrissimae persuasum habeant bona Transiluanica me non ita recuperari cupere, ut in Transiluania deinceps quoque si-

[1]) Jegyzés a levél szélén: Et quis et tu domine Bozkai, vnde nobis prodis caput lepidae?

cuti antea manere uellem, id enim in posterum nunquam nisi mandato suae maiestatis facerem. Vaiuoda sicuti coram, ita postea et nunc etiam literis nouissimis, non aliud, quam suae maiestatis animum, hac de re expectare, ac quicquid sua maiestas mandauerit, se se id esse facturum affirmat. Quin cum Albae Iuliae essem (quicquid nunc dicat) si monitis eius obtemperassem, ac a latere ipsius non discessissem, restitutis ijs, quae mea fuerunt, illa etiam aucturum pollicebatur. Transiluania autem excedens, maleuolus quidam meus occasionem calumniandi apud vaiuodam arripuit: cuius consiliis partem quoque bonorum ad eam curiam pertinentium, quam restitutam esse scripseram, iterum ademptam esse non dubito, quae antea quoque magna ex parte penes fidelitatem D. Ferdinandi imperatoris per parentem meum perdita erant. Illius item persuasionibus, qui nihil aeque in uotis habet, quam me perditum ire, eo vaiuodam adductum esse intelligo, uti nescio quibus argumentis in iram indignationemque suae maiestatis me inducere gratiamque caesaream a me auertere niteretur. Haec si ita forent (sic enim ex Transiluania certo mihi nunciatur) D. vestras illustrissimas summopere rogo, dignentur hac quoque in re apud maiestatem suam causam meam defendendam suscipere, et praestare uti maiestas sua sacratissima mihi quoque subdito suo alteram aurem ad audiendum clementer praebere dignetur: quicquid enim contra me moliantur, dum intelligam, deum iusticiae uindicem inuocans, scio me firmissimis ac certis rationibus tueri posse. Is enim qui me per vaiuodam calumniatur, cum nunquam fidelis erga suam maiestatem fuerit, sua uitia in me conuertere nitens, se se falso purgere uellet. Verum is qui sit, me quoque tacente, si D. v. illustrissimae diligentius perscrutauerint, quomodo ab initio se se gesserit, meaquae facta, cum illius comparaverint, facile perspicient. Nulla autem conscientia remorant, si maiestati suae sacratissimae ac D. vestris illustrissimis sic uisum fuerit, paratus sum illico in aulam suae maiestatis me conferre, ac coram de omnibus rationem reddere. His me negotiaque mea illustrissimarum D. vestrarum patrocinio diligenter commendans, eisdem ad omnia officiorum genera *promptissimum* semper me offero, easdemque quam

felicissime ualere ex animo cupio. Datum in arce Zentiob die XXIII-a. Januarij. M. DC°.

Illustrissimarum D. vestrarum

seruitor paratissimus

Stephanus Bochkay mp.

Külczím: Illustrissimis dominis, dominis sacratissimae caesareae regiaequae Maiestatis consiliarijs secretis. etc. Dominis patronis observandissimis.

(Eredetije a bécsi cs. titk. levéltárban. Hungarica.)

XXXVI.

1600. jan. 21.

Mihály vajda Székely Mihálynak: inti, hogy Husztra ügyeljenek.

Michael, Valachiae transalpinae vaivoda .... *stb.*

Spectabilis et magnifice domine amice nobis honorande salutem *stb.* Az kegyelmed levelét és izenetit, melyet mi nekünk az mi szolgánk Daray János által izent, megértettük, mely mihozzánk való jó akaratját kegyelmednek meg ügyekezzük hálálni. Ezt akarjuk kegyelmednek értésére adnunk, hogy az mely kapitán mostan Husztban vagyon, ahoz az lengyelektűl igen járnak alattomban; kegyelmednek azért arra legyen szorgalmatos gondja és őrizőket rendeljen, kik erősen őrizkedjenek és vigyázzanak arra; főképen egy pap járja az dolgot; és meghagyja kegyelmed az őrizőknek, kiket arra rendel kegyelmed, hogy talán megkaphatják azt a papot. Tartsa meg az úristen kegyelmedet. Datum Albae Juliae 21. die Januarii anno 1600.

Oláh aláírás.

Külczím: Spectabili ac magnifico domino Michaeli Zekely de Kewend libero baroni in Ormosd et Krapina supremo capitaneo Zathmariensi etc.

(Eredetije Bécsben a titkos ltban.)

XXXVII.

1600. febr. 3.

Rudolf válasza Mihály követeinek Bánnak és Stojkának a Mihály által formált követelésekre.

Responsum sacrae caesareae ac regiae Maiestatis, domini nostri clementissimi, legatis, illustrissimi domini Michaelis Valachiae vaiuodae ad ea quae viuo illi sermone exposuerunt dandum.

Intellexit benigne sacra caesarea ac regia Maiestas dominus noster clementissimus, quae de singulari et constanti in se fide obseruantiaque illustrissimi domini Michaelis Vaiuodae, ac de recuperata feliciter Transiluania exposita fuerunt. Et vt insignem eiusdem domini vaiuodae zelum ac fortitudinem, qua inprimis quae ad summi ac veri dei honorem pertinerent, strenue hactenus propugnauit, bonum reipublicae christianae insigniter promouit, ac sacrae Maiestati suae operam immortali gloria dignam nauauit, maiorem in modum laudat, sic eodem ipsum ardore deinceps, quae ad diuini numinis ac nominis Maiestatem illis in partibus amplificandam ac propagandam oppertuna sint, totis viribus curaturum confidit. Quod praepotenti inprimis deo, qui prosperimorum successuum cumulo ac perpetua felicitate tam insignita merita remuneraturus sit, maiorem in modum gratum ipsique domino vaiuodae et ipsius posteris, apud omnem posteritatem gloriosum ac sacrae Maiestati suae acceptum futurum, quae pro gratia ac munificentia sua quibuscunque grati et propensi animi documentis et honorum incrementis id erga dominum vaiuodam eiusque liberos agnitura sit.

Quae inter D. vaiuodam et cardinalem Bathoreum postquam hic Transyluaniam occupauit, intercesserunt, ea infelici cardinalis morte diremta esse.

Ad Georgium Bastam quod attineat, is a principio cum dominus vaiuoda de recuperanda Transyluania cum sacra Maiestate sua stipularetur, in mandatis habuit, vt quantis posset auxilijs dominum vaiuodam iuuaret, posteaquam autem exercitus Turcicus quonam pergeret obseruandus fuit, et pontifex *maximus auctoritatem* suam misso nuncio sancti Seueri

episcopo interposuit, ac tractatum cum cardinale institui esse optare ostendit, a qua sacra Maiestas sua sese non omnino abhorrere eo fine, eaquae spe ostendit, fore vt cardinalis rationibus inductus, qua nitebatur causae iniquitatem agnosceret ac rursum e prouincia sine sanguinis christiani profusione cederet, nihil aliud sibi agendum aut suscipiendum Georgius Basta donec mentem cardinalis cedere nec ne vellet, intelligeret, in animum induxit, si enim cardinalis vltro cedebat, neque vi neque armis amplius opus, sed et illustrissimus dominus vaiuoda omni cura metuque liberatus fuisset. Quod vero interea dum cardinalis alijs machinationibus intentus esset victoria felicissime domino Vaiuodae successit, manifeste inde apperet non sine diuino id numine, vt nimirum perfidia et violati toties in illa ditioni iurisiurandi crimen puniretur, accidisse, quemadmodum plerosque, qui fidem sacrae caesareae Maiestati vel augustae ipsius domui debitam violarint, diuinam vindictam sensisse illustribus exemplis obseruatum. Quod autem Georgius Basta copias aliquas ad Transiluaniae fines educerit, id illum ea fiducia fecisse intelligitur, quod illustrissimus dominus vaiuoda prouinciam sacrae Maiestatis suae nomine recuperasset, ac fidelitatis iuramentum ab incolis in sacrae Maiestatis suae verba accepisset. Opportunum vero id in illa recenti rerum perturbatione videbatur, tum vt Bathoreorum fractioni vicinorumque male affectorum machinationi facilius resisteretur, tum quod ipse dominus vaiuoda varijs e Polonia et Moldauia nuncijs motus, militarem opem petierit, et quod Transyluaniam si Valachiae, quae ditio aperta contra Turcas, Tartaros, Moldauos aliosque, defensio suscipienda foret, vacuam relinqui, ac periculo exponi minime consultum videbatur. Si vero subditos Basta oppressit, aut damnum ijs intulit, hoc praeter sacrae caesareae Maiestatis suae iussum, insolentia forte militari contigerit. Curabit autem sacra Maiestas sua, vt ijs malis remedium adferatur, vtque diligens in ea de quibus praeterea quaerela fuit inquisitio instituatur.

Ad belli expensas quod attinet, sacra Maiestas sua et si intelligat dominum Vaiuodam omnes sibi reditus ac prouentus, omnia spolia, quae magna et ampla sint, ad se recipere, tamen non solum ea, que ex promissis iam ante siue pecuniarum summis siue armis soluenda restant, soluere, sed et conuenien-

tibus praemijs illustrissimi domini vaiuodae merita remunerari, et in futurum quantum vllo fieri modo poterit auxilij, pro expeditionis quam in hostem suscepturus sit, ratione conferre, et per suos commissarios ea de re cum illustrissimo domino vaiuoda tractare parata est.

Quod vero ad illum caput attinet, quo illustrissimum dominum vaiuodam propter insignia merita in Transyluania confirmari petitur, sacra Maiestas sua per legatos suos et iam ante missos et adhuc mittendos cum domino Vaiuoda de illo et de alijs ad futuras expeditiones et ad auxilia pertinentibus ita tractari curabit, vt dominum vaiuodam sacrae Maiestatis suae liberalitate contentum fore speretur.

Vt illi qui Sigismundum Bathoreum reuocarunt, eidemque et cardinali auxilio consilioque sacrae Maiestati suae contrario adhaeserunt castigentur: vt nobilibus illis inoxijs, qui ex conflictu profugi oberrent, venia scripto concedatur. Vt item nobilibus Transyluanis qui bona in Hungaria et vicissim Hungaris, qui bona in Transyluania, possident, libera ijs fruendi facultas detur; vt denique donationes siue fraude siue prodigalitate Sigismundi Bathorei factae reuocentur et nullae declarentur, de his omnibus iure inter ipsum dominum Vaiuodam et commissarios sacrae suae Maiestatis adhibitis fidelioribus ex Transyluaniae proceribus decernendum esse.

Vt porro si pax cum Turcis facienda sit etiam Transyluania et Valachia pactis compraehendatur, omnino facturum postquam utriusque prouinciae non minor sacrae Maiestati suae, quam totius regni Hungariae cura. Hoc vero tempore, cum nequaquam de pace, nisi cum singulari id emolumento et commodo fieri posse videatur, cogitandum vel agendum sit, serio quae ad bellum strenue continuandum necessaria sint curanda, ac fallaces Turcarum pollicitationes blanditiasque et illecebras contemnendas, nihilque vlterius dominum vaiuodam inscia sacra Maiestate sua suscepturum, et pactionem vllam cum Turcis initurum.

Vt aliquis hinc ex aula a sacra Maiestate sua vnacum ipsis legatis illustrissimi domini vaiuodae quasi ad pacis tractationem cum Ibrahimo bassa instituendam mittatur, quo nimirum huius legationis negotia et domini vaiuodae consilia ta-

cilius occultentur: iam commissarios in Transyluaniam a sacra Maiestate sua qui etiam ad simulatam illam tractationem adhiberi possint partim missos, partim mittendos esse.

Quae illustrissimus dominus vaiuoda de praesidiarijs cum equitibus tum peditibus ex Germanis et Hungaris in corporis sui custodiam conducendis petit, Maiestatem suam benigne clementerque permittere.

In bombardarijs, qui desiderantur concedendis nullam difficultatem futuram, vt certus aliquis numerus, quantus haberi possit, mittatur.

Vt cum Tartarorum chamo certis conditionibus ne contra sacram Maiestatem suam militet, agatur, aliquem ijs, qui a domino vaiuoda mittentur, a sacra Maiestate sua adiungendum esse.

Quod ad bassae illius Tartarici, qui Hustae captiuus tenebatur, liberationem attinet, libenter Maiestatem suam domino Vaiuodae gratificaturam fuisse, nisi iam ante illius arcis praefecto et militibus donatus esset. Curaturam uero sese vt pacto, quod tolerabile sit, redimatur.

Quae sacra caesarea ac regia Maiestas dominis legatis hoc tempore benigne responsa voluit, quibus gratiam suam clementer offert. Pilsnae die 3. Februarij. 1600.

K i v ű l: Responsum pro legatis domini Michaëlis Waywodae.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXXVIII.

1600. febr. 3.

Mihály vajda kéri Rudolfot, hogy Adorjánt adja vissza Csáky Istvánnak.

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas, domine domine clementissime.

Multis mihi nominibus magnificus Stephanus Chiaki de Kereztzegh ob praeclaras virtutes commendatus est, nam praeterquam quod antiquum et illustre familiae suae decus cum virtute coniunctum refert, synceram fidem et erga Maiestatem vestram caesaream fidelitatem, vel in istis mutationum fluctibus et procellis retinuit, eumque inter reliquos Transsyluanos praecipuum esse comperi, qui inde semper ab initio et mihi, et Maiestati vestrae caesareae praeclaram tam

domi, quam militiae in omnibus expeditionibus contra hostem, praecipue vero in conflictu Kereztes nauit operam. In Valachia autem quam insigni industria versatus mecum sit, testis ego ipse esse possum. Itaque eum cum propter alias quibus ornatus est animi dotes, tum etiam ob singularem quandam militarem praestantiam inter charos habere soleo, et sacrae Maiestati vestrae eo nomine ipsum maiorem in modum commendo. Habuit in partibus Hungariae bona quaedam castellum Adorian cum suis pertinentijs, a maioribus suis parta, et plusquam centum ab hinc annis integro iure possessa, quae tempore obsidionis Varadiensis Turcis et Tartaris longe lateque populantibus belli iniuria ab ipso alienata, atque per Joannem Zelestey exclusis inde ipsius seruitoribus occupata fuerunt, tandemque per eundem donationis nomine a serenissimo aschiduce Maximiliano soluta Varadini obsidione, impetrata. Cum autem certum sit reliquis etiam nobilibus Transsiluanis omnia bona quaecunque in illis partibus habuerunt, restituta esse: Maiestati vestrae uti domino clementissimo humilime supplico, ut benigne habita ratione et intercessionis meae et virtutum fidelitatisque ipsius Stephani Chiaki, castellum illud Adorian cum suis pertinentijs, quod auitico iure antea possedit, per capitaneum Varadiensem gratiose restitui mandet, certo sibi Maiestas vestra caesarea persuasum habens praeclaram eius industriam et fidelitatem in arduis quibusque rebus nullo unquam tempore defuturam, pro qua Maiestatis vestrae erga eum liberali clementia, ego etiam promptissima mea seruitia Maiestati vestrae humilime offero. Cuius gratiae me meaquae omnia commendo. Seruet deus Maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem. Datum Albae Juliae die 3. Februarij. Anno domini 1600.

Sacratissimae Maiestatis vestrae

humilis seruitor

(Mihály vajda neve cylill betükkel.)

Külczím: Sacratissimae Romanorum imperatoriae, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque etc. regiae Maiestati domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban

XXXIX.

1600. febr. 9.

Báthory Zsigmond proclamatiója Erdély rendeihez.

Sigismundus dei gratia Transyluaniae, Moldauiae, V- lahiae transalpinae et sacri Romani imperij princeps, pa- tium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques et Sicu- rum comes. Prudentes et circumspecti, fideles nobis sincer- dilecti, salutem et gratiam nostram.

Magunk hozzátok való tulajdon jó akaratunkból, kit magatok is vehettetek eszetekben, és abból az jó remény- ből, ex peculiari nostro erga uos affectu, több hiveink kö- titeket specialis levelünk általis akartunk megtalálni, és á- tallatok az kiknek illik és jó akaróinknak tulajdonitjá- azok által ismét az egész országnak patens leveleinkből v akratunknak kimondását és leveleinknek publicáltatását k- ványuk és magunk állapatja és akaratunk felől ilyen mód érthettek. Ez az Istennek hatalmassága megfogyhatalans hogy akkor az ő irgalmát az övéin, mikor kevesb remé- ségek vagyon, mutassa meg, és igy minket mind ennyi hál üdőben hazánkból való távoly létönkben is megtartott, m közönséges hazánkat az mi szerelmes atyánkfiának Bát- Andrásnak kezében er esztvén az megmaradásra való okok kedveért, tulajdon magunk iusta praetensionktól sem ma kat praetensiojától meg nem fosztottuk volt.

Értjük távoly létönkben való szerencsétlenségteket, mel eseteteken és hazánknak nyomorúságon szivünk szerint szomo kodván, szánván országúl benneteket, isten után minden se seggel és oltalommal akartunk és akarunk lenni és ugyanaz isten ő szent fölsége sok árváknak, özvegyeknek, ártatlano nak és mind fejenként tinéktek nyomorúltaknak igyit megszi ván az hatalmas török császárnak szivét oly módon (kit ha go dolni is, de soha kévánni nem itiltetek volna) hozzátok m csendesitvén, tulajdon természet szerint való fejedelmetek tal minden csendös megmaradásra való utot nyitott és ad

Azért ha valaki vagyon köztetek, ki az sok sanayrúságot elúnta, ha vagyon oly, és olyak vagytok, kik az országot nagyobb veszedelemben nem akarjátok hozni, hivségünkhöz tartván magatokat minden állapatotok és akaratotok felől bizonyossá tegyetek bennünket késedelem nélkül. Ezt elhivén magatokban, hogy semminemő úton és módon fejünk fenn állatáig, az Isten kegyelme és az hatalmas török császár erője velünk levén, Erdélyt senkinek nem akarjuk engedni és az Istent hijuk bizonyságúl, ha engedetlenek lesztek, nem mi romlástoknak, hanem ti lesztek okai. Ezzel minden kegyelmességönket ajánljuk.

Datae 9. Februarij A° 1600.

Sigismundus princeps. mp.

Ez alatt: Patentes sunt eiusdem tenoris mutatis mutandis de verbo ad verbum:

Ad senatum ciuesque ciuitatis Biztriczіensis.
In simili ad Coloswarienses et alteras ciuitates.

Kivül: Ad ciuitatem Bistriziensem literae Sigismundi. Vngarice.

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung. Ugyanott a levél latin fordítása. Kevés eltéréssel szószerint megegyező eredeti példány is van datum nélkül. A másolat szövege teljesebb.)

XL.

1600. febr. 13.

Egy névtelen (valószinüleg Székely Mihály) levele Mihály árulásáról.

S. P. Audies propediem summum gratitudinis exemplum Michael Regnum Transylvaniae tradet in proprias manus principis peregrinantis idque Fogarasini ubi haec omnia cum aliquot ibi dominorum interitu vel peric ulosa captivitate quid ill^{mus} vaivoda cum commissariis caesareis in documentum concluserit, ita ut fidelitatis omnibus futuris sit miraculo. non istis legatis sed ill^{mo} Marchioni de Burgau manus prudenter titubans, illud regnum dare constituit. Fungetur mox officio militis ob victualium defectum vivet cum coniuge firmius cum commissariis agentur palam tamen fie futuri sint summi viri. Vani hic rumores de aliis infortuniis dicebatur, ipso a vaivoda in detineri. Miror vanitates, omnia optime

transigente foedus cum Turcis et Tartaris ictum est. praeterque cum Rudolpho nullum bella fu cruenta admodum foedus cum Moldavo forma ad tempus

Vale. Albae Juliae 13. Februarii Ao. 160

Más kézzel:

Demetrio. Prima Martii plura audies.

Külczím: Dem edlen vnnd gestrengen Herrn Johann Bar Röm. khai. M^t. reichshoffrath vnnd gehaimen secretario, meinem sond verthraut: geliebten Herrn und freundt, zu selbst hannden. Pra oder Prag.

(Eredetije Bécsben a titkos ltban.)

Jegyzet. Valószinüleg Székely Mihály küldi e levelet.

XLI.

1600. febr. 21.

Mihály vajda Marinót visszaküldi Rudolfhoz.

a)

Sacra caesarea regiaque Maiestas et domine domine clementissime. Seruitiorum humilium commendationem.

Dominum Marinum Zuia, per quem summam vigin quinque m. tall. ex liberalitate Maiestatis vestrae missam ac ceperam, iterum remitto, qui Maiestati vestrae de omnibus re bus Transsyluanicis et necessitatibus nostris multa referre p terit, in quibus Maiestas vestra dignabitur ipsi fidem clemen ter dare. Quod vero nescio ex quorum maleuolorum sinistr informatione gratiam vestrae Maiestatis in me diminutam hab ex vulgaribus argumentis colligam, doleo plurimum, cum eg a fidelitate Maiestatis vestrae caesareae ne latum quidem un guem unquam discesserim, prout et in posterum penes Mai statis vestrae gloriam et reipublicae christianae salutem meam integritatem et fidem toti orbi etiam cum extremo meae e meorum vitae discrimine constantem et illibatam declarab Deus optimus Maiestatem vestram caesaream diu seruet fel

citer imperantem. Datum Albae Juliae die 21. mensis Februarij Anno domini 1600.

Eiusdem vestrae Maiestatis caesareae
humilis et fidelis seruitor
(Mihály vajda aláírása cyrill betükkel.)

Külczím: Sacratissimae Romanorum imperatoriae caesareae etc. regiaeque Maiestati etc. domino clementissimo. Ad proprias.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Illustris ac magnifice domine, salutem etc.

Ex omnibus ijs, quae ad nos nomine Maiestatis suae caesareae domini nostri clementissimi, domini magnifici Vgnadius, Carolus Magnus, noster etiam Viszter Sztoica, Petrus Armenus pertulerunt, ita nihil certi de gratia maiestatis suae colligere hactenus potuimus quod dubitare potius, quam bene sperare de domini nostri clementissimi pro tot meis seruitijs clementia et liberalitate inceperimus, prout ex literis quoque per nos ad Michaëlem Banum datis magnifica dominatio vestra intelliget. Verum ut ut sit, etiam si aliqui maleuoli nostram fidem apud maiestatem suam in dubium vocauerint, opera tamen et conditione magnificae dominationis vestrae illam longe maiorem quam nos sperare possemus nobis promittimus. Jnterea magnifica dominatio vestra militibus maiestatis suae pecuniam a sua maiestate mittendam, quam primum procuret, ne nos et respublica christiana ob dilatum tam diu stipendium dilapsis copijs detrimentum irreparabile capiamus. Est etiam quidam mercator Kiofful nomine cum Michaële Bano, a quo cum in Transsyluaniam contenderemus octo millia aureorum ducatorum mutuo acceperamus, rogamus dominationem vestram magnificam, velit pro amicitia nostra illi isthic ex pecunia maiestatis suae satisfacere et nostram causam apud maiestatem suam amanter et syncere in omnibus promouere. Quod reliquum est aduentum magnificae dominationis vestrae auide expectamus, *erit gratus* et expectatus hospes. Quem deus

ad multos annos seruet feliciter et deducat incolumem. Datum Albae Juliae, die 21. Februarij, anno domini 1600.

Eiusdem illustris ac magnificae Dominationis vestrae

frater et amicus

(Mihály vajda aláírása cyrill betükkel.)

Külczím: Illustri ac magnifico domino Bartholomaeo Pezen sacrae caesareae regiaeque Maiestatis imperialis consilij etc. consiliario etc. domino fratri obseruando.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

XLII.

1600. febr. 23.

a)

Naprágy szóbeli izenete az erdélyi ügyekről.

Relatio reuerendissimi domini Demetrij Napragy episcopi et cancellarij Transsyluaniensis per egregium Joannem Thoraconimum suae caesareae secretarium facta. (*Más egykorú kézzel:* 22. Febr. Anno 1600.)

№ 1. Turcarum legatio cum duobus vexillis alijsque amplissimis muneribus Temeswarÿ existunt, in dies huc Albam Juliam expectantur.

№ 2. Dominum Tarnowsky regni Poloniae legatum retulisse, Poloniam habere rationem permutationis Transyluaniae.

№ 3. Propter certas rationes Joannem Marinum non esse plus ex aula ad illustrissimum waiuodam remittendum. [1])

№ 4. Ibrahimum vezerium nunciauisse cardinali, Michaelem wayuodam habere mel in ore, fel in corde, caueat sibi.

№ 5. Secretarius wayuodae plurimis dixit: Vae uobis Transyluanis si Michael waiuoda uobis dominabitur.

Kivül: Pro sua Maiestate.

Ezalatt az előbbi kézzel: Zu handen des herrn Baruizij, der herr wirt wissen wohinden ein schluss zuuertrauen.

(Eredetije a bécsi. cs. titk. ltárban.)

---

[1]) *Jegyzés egykorú kézzel a szélén:* Wir khinnen khein andern vrsach finden, alls das er den Sibenbürgern vor den wayuoda starkh zue reden vnd sie für schelmen vnd verröter offentlich schilt.

b)

Kornis felterjesztése Rudolfhoz, melylyel mentegeti magát az ellene emelt vádakra nézve.

Sacratissime imperator, domine domine mihi semper clementissime, perpetuorum seruitiorum meorum humillimam oblationem.

Quo primum tempore sacratissime imperator caesarea Maiestas tua huiusce regni gubernacula suscipere, clementer in animum induxit, fuit ingens ab omnibus nostrum fidem constanter praestare cupientibus editum laetitiae indicium, singularisque bonorum omnium assensus; postea uero quam nonnullorum seditiosorum inproba conspiratio, principi Sigismundo ex Opulia uel reuocato, uel sponte redeunti ad inuadendum regnum uiam patefecit, fuit hoc nobis omnibus, qui fidem nostram sacratissimae Maiestati vestrae datam, sanctam et immaculatam esse cupiebamus, ipsa fere morte acerbius: cuius rei testes secundum deum appellamus dominos sacratissimae Maiestatis vestrae commissarios. Ac de me quidem ipso sacratissima quoque Maiestas vestra clementer recolere memoria potest, me per eosdem, dominos consiliarios primum, tum per alios etiam homines mihi familiares quibus committi tuto negotium potuit, sacratissimam Maiestatem vestram ea qua debui cum animi demissione ac ueneratione requisijsse, ut qui certo persuasum mihi haberem, sacratissimam Maiestatem tuam prouinciae, incolarumque fidelium saluti benigne ac paterne esse in tempore consulturam, quod ipsum significaui etiam per dominum Stefanum Tholdi, virum ex senatorio ordine non ultimum, serenissimo archiduci Maximiliano; quin sacratissimam quoque Maiestatem vestram opportuno tempore per eos quos commode potui, amicos ea qua decuit cum fide et integritate certiorem reddidi, quod si Maiestas vestra caesarea pro innata sibi benignitate, clementer aliquid certi de nobis statuere vellet esse omnes regni incolas, nonnullis Siculorum ac paucissimis ex reliqua nobilitate exceptis, ad praestandam cum omni *obsequio fidem*, paratissimos, praetermissurosque eo-

rum nihil (sponte quidem sua) quae ad sacratissimam Maiertatem vestram omni obsequio ac humilitate colenda spectarent, verum enimuero sacratissime imperator, quid fuerit in causa, cur sacratissima Maiestas tua usurpandi regni tempus tam diu differe uoluerit, et si non satis intelligam, tamen non sine salutari ac sapientissimo Maiestatis vestrae caesareae decreto factum hoc quoque esse, certo mihi persuadeo. Quo uero ordine sacratissime imperator, quoue modo ac fine Sigismundus cardinalem Andream in regnum introduxerit, testis mihi est deus ac mea ipsius conscientia, neque senatorum neque relique nobilitatis ullum, consilij eius participem ac conscium fuisse, ante quam cardinalis Claudiopolim peruenisset: animum autem regno sese exuendi, Andreaequae Bathoreo prouinciam cedendi, in comitijs Mediensibus triduo nobis ante aperuit Sigismundus, quam secuta ipsa cessio est, imposito primum ceruicibus nostris firmo peditum Siculorum reliquorumque praetorianorum praesidio, ne quisquam fidei sacratissimae vestrae Maiestati datae memor, hisce re ex nobis auderet: additis insuper atrocibus minis si qui sententiam in contrarium ferrent. Haec cum ita sint sacratissime imperator, neque me fugiat non defuisse adhuc, neque defuturos in posterum, qui ob nonnullorum culpam uniuersos nos reos coram sacratissima Maiestate vestra facere studeant, sacratissimam Maiestatem tuam supplex ac demisse oro, uelit pro sua sapientia ac benignitate, causa nostra clementer perpensa et examinata ita de nobis statuere, quemadmodum Maiestate ac singulari sua clementia dignum est: cum profecto sint nostrum plurimi, qui post iuramentum sacratissimae Maiestatis vestrae praestitum principem adhuc praeter ipsam agnouerint, uel optauerint ac optaturi etiam inposterum sint, neminem, quorum pio uoto ac desiderio quo spe et expectatione sua serior fuit euentus, eo iam habetur habebiturque charior, posterisque ad gratissimam memoriam commendatior. Denique sacratissime imperator egi de omnibus rebus cum domino Carolo Magno fusius, oro sacratissimam Maiestatem vestram ea qua possum cum animi submissione, dignetur etiam ex ipso rerum nostrarum statum clementer intelligere. Tandem sacratissimam Maiestatem vestram quam foelicissime bono Christianae reipublicae ualere, omniaque re-

rum optatissimo successu quam diutissime frui supplex a Deo opt. max. precor. Datum Albae Juliae die ..... (így) Februarij. Anno domini 1600.

Sacratissimae caesareae regiaeque Maiestatis vestrae
humillimus ac perpetuus seruitor
Caspar Kornis de Ruzka mp.

Külczím: Sacratissimae Romanorum imperatoriae regiaeque Maiestati etc. Domino domino mihi semper clementissimo.

Jegyzet: E levél valószínűleg febr. 23-án kelt, mint ezt a biztosok ez nap kelt levele mutatja.

(Eredetije a bécsi cs. tik. ltárban. Hung.)

XLIII.

1600. márcz. 3.

Sennyey Pongrácz Mihály vajdának: jelenti, hogy a török követek jőnek.

Az én éltemig való szolgálatomat ajánlom nagyságodnak mint kegyelmes uramnak fejedelmemnek. Adjon isten nagyságodnak minden dolgaiban kivánsága szerint való jókat. Ezen órában juta hirünk az török követnek jövetele felől, és úgy jelentik, hogy ez jövő vasárnap érkeznék ide Fogarasban, kik elérkezvén, mindjárást értésése adjuk nagyságodnak, számszerint mennyien legyenek; jelentik, hogy az kik feljebb valók, vannak harminczöten, mindenestül százan volnának. Lovok öszvérek kétszáz volna. Ide jutván azért kegyelmes uram, mindeneket meglátván, számlálván, azt is megirjuk nagyságodnak. Éltesse Isten nagyságodat sokáig jó egészségben. Datum ex Fogaras 3. Mart. 1600.

Nagyságodnak
szolgája
Sennyey Pongrácz mp.

Külczím: Illustrissimo domino domino Michaeli, dei gratia principi Transiluaniae et Valachiae Transalpinae, domino meo mihi semper gratiosissimo.

Ez alatt más egykorú kézzel: Diss ist des Scheniei Pongracz aigne handschrift.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

XLIV.

1600. márcz. 3.

Bocskay a császár tanácsosaihoz: kéri, hogy ujabban lefoglalt erdélyi jószágai ügyében tegyenek lépéseket.

Illustrissimi domini domini patroni obseruandissimi.

Prioribus ad illustrissimas D. V. notum feci, bonorum meorum restitutionem ad sacram Maiestatem caesaream praeter unam curiam Kaplian uocatam, cum suis pertinentiis restitutam, dilatam, ab eaque tandem me Transiluania excedente, partim eas quas penes fidem D. imperatoris Ferdinandi parens meus amiserat, partim alias possessiones diuersis uicibus occupatas esse. Nunc D. V. illustrissimis significandum duxi vaiuodam nescio quibus rationibus adductum, ipsam quoque curiam cum residuis ad se pertinentibus bonis auiticis his diebus confiscari iussisse. Cum autem maiestas sua sacra iam antea literis suis clementissimi animi erga me de bonis meis affectum declarauerit: cuius rei gratia nunc quoque apud Maiestatem suam sacram per familiarem meum literis suplicibus humilime insto: D. vestras illustrissimas quo maiore possum studio, peto, dignentur apud maiestatem suam sacram pro me beneuole intercedere et authoritate sua efficere, uti familiaris meus cum optato et gratiosissimo maiestatis suae sacrae responso, breui redire queat. Quod autem ad profectionem meam attinet, cum tantopere inimicorum calumnijs (sicuti intelligo) persequar, sicuti antea scripsi, simulatque suae maiestatis sacrae ac D. vestrarum illustrissimarum animum intellexero, si ita uisum fuerit, paratus sum, nulla conscientia deterrente, in conspectum suae maiestatis sacrae me conferre. Caeterum patrocinio illustrissimarum D. v. me diligenter commendans, easdem quam felicissime ualere cupio. Datum in arce Zentiob, die III. Martij. M. DC°.

Illustrissimarum D. vestrarum

seruitor paratissimus
Stephanus Bocskay mp.

Külczím: Illustrissimis dominis, dominis sacrae Romanorum imperatoriae regiaeque Maiestatis conisliarijs secretis etc. Dominis patronis obser vandissimis.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

XLV.

1600. márcz. eleje.

Bán Mihálcza levele Pezzenhez, melyben sürgeti bejövetelét s mellékli urának a kiegyezésre vonatkozó kivánságait.

a)

Meinen grusz sampt vüntschung alles glüks vom gott dem allmechtigen.

Ich musz E. G. mit meinem schreiben ersuchen, die weill E. G. woll bekandt ist was wrsachen das ich von meinem genedigisten herren bin herausser geschikt worden zu E. May. und was wir tractirt haben, vnd das ich mein mittgesandten hab hinein geschikt, zu fragen vnd erforschung meines genedigisten herren willen, vnd zu anzeigung E. K. May begeren. Weill mir aber izunder ist antwort kommen von meinem genadigsten herren, vnd ehe auch sein willen E. K. May. durch briff wird anzeigen. Bitt derhalben E. G. zum allerfleisigten, E. G. wollen doch oder mir anttwort geben, aber selber herunter kommen vnd zu meinem herren, den es ist die allerhöchste zeyt. Den izunder begeren die Twrken, fryd, vnd mein herr was nicht was ehr soll ahnfangem, wie den solches E. G. vom H. Carol Magno woll vernemen wird und ich will zu grosserer sicherung E. G. alles schreiben, was mir mein herr vir leren gibd. Derhalben sein E. G. gor woll bedacht dorauff, vnd kom auffs allerbehendeste hervnter vnd zu meinem herren wo den E. G. nicht kommen kennen oder mögen, so wil ich vonhier auch weg, den ich kan nicht lenger warten, den das ist auch der willen meines genedigsten herren. Die Twrken die warten auch schwar auff die antwortt, vnd mein herr kan innen keine geben, bis er nicht weisz, was Ewr. Mayestat willen ist. Darwmb bitt ich abermall zu allerhöchsten, E. G. wollen doch kommen zum e behendesten, oder aber mir durch briff antwortt geb

wo ich mich doch halten muss, vnd was ich meinem genadigsten herrn ahnzeigen soll.

E. G. guttwilliger vnnd getrayer freundt

(Mihály bán neve cyrill betükkel.)

Banÿ Michalscha Michaelis

Wayuodae familiaris mp.

Külczím: Magnifico domino domino Bartholomeo Petz iuris utriusque doctori *etc. etc.* domino ac fratri dilecto.

(Eredeti, a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

Jegyzet. E levélhez mellékelte Bán Mihálcza az alább b) alatt következő levelet, melynek 6 pontja foglalja magában Mihály követeléseit.

b)

1. Ban Mihaczia adom értésedre az miért köldettelek ő felségéhez az római császárhoz. Jött, úgymond, valami végezésekkel és valami szókkal Karolus Magnus, és annak utána jött Vngnoth Dávid is más szókkal és más végezésekkel, annak utána hoztatok más szókat, melyek ingyen sem kellettek volna, melyet ingyen sem gondoltam én azokat az szókat és azokat az végezéseket, azt kit ti hoztatok mind ti s mind ők; és az mit kivánok, az vagy hogy nem mondottátok úgy az római császárnak, az miről én tanitottalak és mit kivánok én. Mert én kivánok ő felségétől az római császártól levelet ez két országra Erdély országának és Havasaföldének, Erdély országának minden határával, Váraddal, Nagybányával és Huszttal és az előbbi régi határival, az hol az előbb voltak és birtak az előbbi fejedelmek az régi üdőben, azval az erővel és engedelemmel birhassam én is. Azonképen Havasalföldét is hogy birhassam minden határival, az mint az régi időben volt, és az mint az török is adta énnekem, avval az engedelemmel és hatalommal birhassam én is, és az én maradékom is azonképen fiúról fiúra birhassák valakik lesznek.

2. Másodszor, kivánom ő felségétől az római császártól hogy pénzt küldjön, kivel tarthassam az vitézlő népeket, az kik fizettettek, hogy az országot ne pusztitsák, hogy én is szolgálhassak ő felségének az római császárnak, az hol ő felsége kivánja.

3. Harmadszor, kivánom ő felségétől az római császártól, hogy az hol mit nyerhetek, ennekutána az töröktől az vagy hogy egyéb ellenségtől, az kik ő fölségének ellenségi, és mind az egész keresztyénségnek, legyen ezekről is levelem ő felségétől az római császártól, hogy birhassam fiúrúl fiura, hogy én is szolgálhassak ő felségének, holtig hiven és igazán, és az én maradékim is azonképen.

4. Negyedszer, evvel mutassa meg ő felsége én hozzám való kegyelmességét, hogy lássák egyebek is, hogy az én szolgálatomért volt kögyölmessége én hozzám ő felségétől az római császártól.

5. Ötödször, kit isten ne adjon, hogy az legyen, ha valamiképen az ellenségtől kiűzettetném úgy, hogy ezekben az két országba nem volna maradásom, kivánok ő felségétől oly helyet az ő felsége birodalmába, hogy kinek jövedelme legyen esztendő által százezer tallér, és erről is kivánok ő felségétől levelet fiúról fiura, kit Isten ne adjon, de ha szükség kivánná legyen hova biznom és mennem, én és az én házam népe és az én alatta való népeim. Mert én azért hajtok fejet ő felségének az római császárnak evvel az két országgal, hogy lehessek igaz szolgája és hogy szolgáljak ennekutána, az hol ő felségének kedves akaratja legyen az ő felsége én hozzám való kegyelmességére.

6. Hatodszor. Kegyelmed azért Bán Mihály uram meglásd, hogy ezeket mindeneket elcibe adj Doctor Peczi uramnak, hogy ő is értésére adja az császárnak mindezekről az mit én kivánok ő fölségétől az római császártól, és hogy vehessem ezekről tanulságot és engedelmességet az császártól ezekre az én kivánságimra mentől hamarébb lehet. Jöjjön Doctor Pecz uram, hogy ezeket az dolgokat végezhessük el.

Több dolgokat is sokakat kellene irnom nagyságodnak, de mikor Isten adja szembe leszök nagyságodnak, akkor eztán többet szólok nagyságoddal és végezek nagyságoddal.

(Mihály bán neve cyrill betükkel.)

Ban Mihálczia, ő nagyságának
Mihály vajdának tanácsa.

Külczím: Magnifico domino Bartholomeo Pecz, iuris vtriusque doctori *etc.* domino et fratri obseruandissimo.

(Eredeti a bécsi cs. titk. lt. Hung. Ugyanott német fordítás

XLVI.

1600. márcz. 25.

Nyáry Pál jelentése Rudolfnak az erdélyi ügyekről.

Serenissime princeps ac domine domine mihi naturaliter clementissime, post seruitiorum meorum fidelium in gratiam serenitatis vestrae humilimam subiectionem.

Prioribus litteris ad S. vestram perscriptis significaueram me certum hominem expediuisse Transyluaniam, de rebus eiusdem cognoscendis et requirendis, hoc etiam quod uellem excurrere ad confinia perlustranda ac de statu eorum meliori prospicienda, versus Somlio iter agens obuiam mihi uenit legatus meus, per quem quae et quid mihi sunt allata serenitati vestrae perscribere libuit. De regno restituendo S. Maiestati per Michaelem vaiuodam nulla plane est certa spes, de Sigismundo Bathori, nemo certum quid referre potest, sed tamen maior pars hominum affirmant esse in Transyluania, continuantque rumores eidem uelle restituere regnum, ipsum Michaelem vaiuodam. Nudius tertius uenit ipse Michael waiuoda Albam Juliam, coniugem et filium Petrasko remisit Transalpinam, uexilla quae erant ab ipso imperatore Turcarum missa et donata, alterum filio traditum unacum eo misit Transalpinam. Cum legato Turcarum praecipuo (cum alioquin sint numero sexaginta) magnam habet familiaritatem, consilium et conuersationem, quottidie cum eo familiariter conuersatur, colloquitur et confert, omnibus et reliquis absentibus, neminem conuersationi eorum adiungens nec Hungarum nec Volachum, ambomet solummodo. Legatos Polonicos dimisit, qui celeri cursu redierunt Moldauiam, domini commissarii ad Felhalom diuerterant, ad quendam medicum, grauiter enim infirmabatur dominus Wngnad, quamuis ita dure et inhumaniter eos non tractat ipse Michael vaiuoda, sed tamen non est animi ullomodo eos dimittendi et absoluendi. Totum regnum maximopere est conturbatum et indignatum, propter eius facta et acta iniusta et uiolenta, quibus utitur erga incolas totius regni tam nobiles quam ignobiles sine respectu, qui-

bus cum seuere et crudeliter secundum suum placitum agit ac eos tractat, tirranidemque exercet, tam in priuilegijs et libertatibus conturbandis, quam in bonis ab ijsdem spoliandis et priuandis, nulla prorsus habita uel dei ipsius uel boni principis ratione, priuat, spoliat, adimit, palam, clam, uel quacunque occasione potest. Nunc quoque tempore comitiarum, ciuium Brassouiensium tam pecuniam, quam etiam alias res, a quibus aliquid extorquere potuit, ademit et spoliauit, auditur non aliud quam ingens clamor et uociferatio cum indignatione maxima in toto regno. Militibus etiam ipsis tam intra Transyluaniam quam cis Transyluaniam existentibus iam diu sunt denegata, et non soluta stipendia, plus quam quinque mensium. Pro contributione portarum nunc quoque denuo quatuor-quatuor florenos exigi ex decreto iubet, iam in spatio istius anni a singulis portis decem-decem florèni pro contributione exiguntur, in tanta calamitate et miseria uersantur; itaque sunt animo anxio, desperato ac uehementissime conturbato.

Status duorum confiniorum nunc ipsi Michaeli Vaiuodae subiacentium, in eo consistit, quod etiam serenitati vestrae notum reddere libuit, nempe arcis Jeneő et Lippa, cum militibus et ducibus eorundem locorum, habeo optimam correspondentiam, ita ut spero facile illos posse flecti et ad fidelitatem sacrae caesareae maiestatis reducere. Quapropter si ipse Michael vaiuoda infidelis comperietur, uelit S. V. in tempore mihi nota reddere, quid prudenti consilio de eo deliberare uelit, ac clementer annuere, ut ubi opus erit in occupatione earum diligenter laborare possem, ac uel placidis sermonibus flectere uel muneribus corrumpere, in potestatemque sacrae caes. maiestatis reducere possim et queam; quod facile adipisci me spero, si modo annuat serenitas vestra meque in tempore edocere uelit. Quemadmodum in literis prioribus ad serenitatem vestram scriptis prolixius quam decebat perscripseram, nunc quoque iterum atque iterum serenitatem vestram oratam uelim, ut uelit S. V. habere rationem clementem de stipendijs militum, quae iam diu sunt denegata et non persoluta, tam in isto praesidio Varadiensi, quam in castellis proximis et circumiacentibus; in isto confinio Solouiensi nulli extant milites stipendarij, certum autem

ipsum Michaelem vaiuodam plurimum et maximopere anhelare praesertim ista duo castella Somlio et Belenies, ac in dies de eo cogitatas molitur, cuius impetus quomodo compescere uel ijsdem resistere possum solus facile quis considerare potest sine militibus. Quapropter oportet ut serenitas vestra in tempore clementer prouideat, de pecunijs et solutione, de militibus modernis, ac in posterum conducendis praesertim peditibus, quibus munire praesidia et castella possim, cum alioquin nulli extant. De Sarkad etiam prouidenda est ratio, summopere necessum est, metuendum enim est ne a militibus ipsis deseratur, qui propter non soluta stipendia et propter expectationem diuturnam prorsus sunt desperati, ac propter famem iam non tollerabilem plane infirmi. Qui locus si deseratur, in potestatemque Turcicorum (quod Deus auertat) inciderit, quemadmodum in prioribus litteris ad serenitatem vestram scriptis significaui, uel exire per portam Varadiensem minime licebit. Quare nisi optime et tempestiue huic ditioni et his partibus S. maiestatis consulatur, sicut necessitas summa postulat, metuendum est, ne cum maximo detrimento S. Maiestatis aliquid eueniat et accidat. Quae omnia clemens gubernatio et cura Serenitatis vestrae in meliorem statum reducere potest. In reliquis felicissime ac diutissime ualere serenitatem vestram ad uota usque exopto. Datum ex Hadad 25. Martij 1600.

Serenitatis vestrae

humilis subditus
Paulus Niary mp.

Post scripta. Totum regnum magnam in desperationem attulit, proposita ab ipso Michaele vaiuoda nomine S. maiestatis sentencia, quod praecipuos quosque uiros in Transyluania curaret trucidare et decolare, sed tamen ipsum nolle hoc S. maiestatis mandatum exequi, quod prorsus anxios sollicitos et desperatos reddidit. Quamobrem hoc maxime requirerem, quod si sua maiestas aliquem commissarium uel legatum Transyluaniam expediret, instrueret eundem cum assecuratione, ac totum regnum animaret placidis uerbis, clementia S. maiestatis et fauore benigno, quod sane multum iuuaret ac etiamsi aliquid moliretur contra suam maiestatem, procul-

dubio, ut mihi cognitum est optime, nec regnicolas nec milites stipendiarios, contra suam maiestatem uel suae maiestatis subditos educere, nec ad obsistendum uel quoquo modo nocendum praeparare posset, propter enim eius tyrannidem sunt abalienati, sed metuunt rursum S. etiam maiestatem, memores iniuriarum.

Külczím: Serenissimo principi ac domino domino Mathiae archiduci Austriae, duci Burgundiae, Carniolae, Vittembergae etc. domino domino mihi semper et naturaliter clementissimo.

Cito — Cito — Cito — Cito — Cit — issime.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XLVII.

1600. apr. 3.

Náprágy Demeter kérdést tesz Ungnádnál, hogy Mihály bán mit hozott?

Illustrissime ac magnifice domine d. mihi obseruandissime; seruitiorum commendationem.

Habeatne aliquid certi de aduentu magnifici domini Pezen, et an sit spes aliqua retinendi hominem in officio suae Maiestatis, rogo illustrissimam vestram dominationem, si me dignum existimat, faciat me scire. Et quid Michael Ban attulerit. Ego sum in maximo periculo. Valeat illustrissima V. dominatio feliciter ad multos annos. Datum in arce episcopali Gialu 3. Aprilis. Anno domini 1600.

Illustrissimae v. dominationis seruitor

Demetrius Napragi mp.
El. Epps Transiluaniae.

Egykorú jegyzés a levél szélén: Gialu ligt nur ein meill von Clausenburg, soll gar ein schönes schloss sein.

Külczím: Illustrissimo ac magnifico domino domino Vgnadio Dauid, libero baroni de Sonech etc. Sac. caes. regiaeque M^tis consiliario etc. in Transiluaniam commissario etc. dn^o obseruandissimo.

Albae.

(A levél a püspök sajátkezű írása. Eredé ltárban. *Hung.*)

XLVIII.

1600. apr. 28.

Mihály vajda és Bán Mihálcza jelentései Moldva meytámadásáról.

a)

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas domine domine clementissime.

Pluribus iam litteris a sac. caes. regiaque Maiestate vestra aduentum magnifici domini Bartholomaei Pezzen sollicitaui, vt quidem e re tum publica christianitatis, tum etiam sac. Maiestatis vestrae futurum prospexerimus communicata opera et consiiio, omni studio in id incumberemus. In eius enim praesentia et expectatio mea, et ipsa rei bene gerendae occasio sita est: quod vero tam diu aduentus eius dilatus est, non aliunde, quam maleuolorum quorumdam calumnijs sinistrisque de me sermonibus contigisse intellexi, qui fidem meam apud sac. Maiestatem vestram suspectam reddere conantur. Quamobrem Maiestati vestrae uti domino clementissimo humillime supplico, vt mea potius fidelia seruitia tot iam argumentis declarata, quam liuidas et inutiles calumniatorum voces benigne perpendere, omnemque si quam de me concepit sinistri ominis suspicionem ab animo clementer deponere dignetur. Quod si mea in Maiestatem vestram fides et constantia nouum constantissimae fidelitatis meae argumentum Maiestas vestra experiatur, modo Maiestas vestra sac. dominum Pezzen sine mora cum benigna animi sui resolutione ad me expediat ne hac anni parte, qua tam communibus christianitatis hostibus quam etiam alijs sac. Maiestatis vestrae et augustissimae domus Austriacae hostibus, nocendi voluntates in magnam spem sunt erectae, commodissima rei bene gerendae occasio per moram nobis eripiatur. Magni motus nunc a Sigismundo Bathori in Moldauia contra me et hanc prouinciam agitantur, qui priusquam viribus inualescant anteuertere eos plane constitui, iamque exercitum hinc moui eo consilio, vt aut conatus hostiles deo iuuante infringam, aut eam quoque prouinciam ditioni potestatique sac. Maiestatis vestrae adijciam: ad quod vt mi-

nus adnitar, non hostium vires, non vlli labores, aut periculorum magnitudo me deterrebunt. Seruet deus sac. Maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem. Datum in arce Fogaras, die XXVIII. Aprilis. Anno. domini. M. CCCCCC.

Sac: Caesareae Maiestatis vestrae
humilis seruitor
(Mihály vajda neve cyrill betükkel).

Külczím: Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae Hungariae Bohemiaeque regiae Maiestati etc. domino domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Illustris et magnifice domine et frater nobis obseruandissime.

Audita aduentus illustris et magnificae D. vestrae fama, aliquot iam litteris eam sollicitauimus, vt posthabita mora quamprimum ad nos venire pergat. Nunc etiam quia tempus et praesens rerum status id summopere expedit, illustrem et mag. D. vestram rogamus, ut relictis rebus omnibus ipse ad nos statim aduolet, omnis enim hactenus rei bene gerendae occasio qua multum et rebus Christianis consulere, et suae maiestati caesareae utilem fidelemque operam navare potuissemus, hac unica benigni suae maiestatis animi et vestrae illustris ac magnificae D. aduentus expectatione retardata fuit. Nunc itaque cum intelligamus Sigismundum Bathoreum in Moldauia magno Turcarum et Tartarorum exercitu adiutum id cogitare vt detrimentum aliquod nobis et ditioni suae maiestatis inferat, praeripiendam ipsi rei gerendae occasionem rati, priusquam viribus inualescat exercitum contra ipsum iam nunc ducimus eo plane proposito vt Deo vires largiente vim impetumque eius in tempore reprimamus. Quamuis in hoc instituto pecuniae, quae anima est rerum gerendarum, defectus militum animos alienare possit, nulla enim nobis in promtu pecunia, unde stipendium ipsis in menses, sed verba tantum et spes in p[illegible]
a nobis sunt eis proposita, quae res nos imprimis
cit, ne priusquam *stipendia* sua receperint, pe

se ad obediendum praebeant. Nescio qui sinistri sermones de nobis ad suam maiestatem falso sunt delati, qui fidem nostram et constantiam in dubium vocant. Vestra illustris et magnifica D. ita caussam nostram hac in parte agat ut nihil de nobis sua Maiestas suspicetur, imo plane persuasum habeat nos ita fidem et constantiam erga suam maiestatem et remp. Christianam colere, vt uitam fortunasque nostras omnes in ea sola reponamus. De sexdecim millibus florenorum, quos domino Kioffol tradendos antea illustri et M. D. perscripseramus, rogamus diligenter ut illos ipsi exsoluendos quamprimum curet, vt primo quoque tempore Venetias profectus res quasdam necessarias nobis comparet. Legatus Tartaricus his diebus cum litteris ad nos venit, qui etiamnum apud nos est, optimeque de rebus omnibus et loquitur et promittit, si firma ei fides esset habenda. Itaque ut animus chami Tartarorum propensiorem magisque nobis addictum munere aliquo efficiamus, illustrem et M. D. vestram vehementer rogamus, ut decem uel etiam viginti aureorum ducatorum millia, quae ipsi offerantur, secum adferat: interim nos aduentum illustris et magnificae D. vestrae Brassouiae per sex dies praestolabimur, idque ita ut ipsam modo ne sine pecunia quantacunque primo quoque tempore saluam et in columem uidere cupiamus. Cui propensissimam fraternae beneuolentiae nostrae affectionem offerentes, iter prosperum felicissimamque valetudinem precamur. Datum Fogarasini die XXVIII. Aprilis. Anno Domini MCCCCCC.

Illustris et magnificae D. vestrae.

amicus et frater

(Mihály vajda neve cyrill betűkkel).

Külczím: Magnifico domino Bartholomaeo Pezzen libero baroni, etc.

(Eredetije a bécsi. cs. titk. lt. Hung.)

c)

Illustrissime et magnifice domine mihi obseruandissime.

Meminisse illustrissimam dominationem vestram arbitror, quos ego sermones et Pilsnae et Viennae de integerrima

sac. caes. megiamque maiestatem, illustrissimi domini Michaelis vaiuodae domini mei clementissimi fide et constantia fecerim, quibus tamen sua Maiestas et illustrissima quoque do. vestra vix fidem habuit. Vera autem illa omnia fuisse, quaecunque dixi, illustrissima do. vestra ubi huc appulerit, certo cognoscet. Etsi autem quanto desiderio sua celsitudo illustrissimae D. vestrae aduentum expectet, ex ipsius literis intelliget, non alienum tamen fore sum arbitratus, si ipse etiam id per litteras vrgerem. Itaque do. vestram illustrissimam vehementer rogo, ut quanta potest celeritate, veniat, ne in tantis rerum motibus, qui ex Moldauia impendent, periculum sit in mora. Sua cels. nihil eorum reliqui faciet, quaecunque opera, et consilio cum illustrissima dominatione vestra communicato ad inclytae domus Austriacae decus et gloriam, atque ad salutem incolumitatemque reip. Christianae pertinere intellexerit. Interim sua cels. Coronam transiens sextum hinc diem illustrissimae do. vestrae aduentum expectabit, quo ut illustrissima quoque do. vestra salua et incolumis perueniat, votis omnibus expeto. Datum in arce Fogaras die 28. Aprilis. Anno domini 1600.

Illustrissimae et magnificae Do. Vestrae

seruitor

Ban Michalcha mp.

Külczím: Illustrissimo et magnifico domino Bartholomaco Pezzen, libero baroni etc. etc. sac. caes. regiaeque maiestatis consiliario etc. Domino mihi obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XLIX.

1600. máj. 6.

Mihály vajda levele a biztosokhoz: tudatja, hogy Pezzen elé Mihálcza Bánt s Kornis Farkast küldi.

Illustres et magnifici etc.

Litteras ill: et magnificarum D. v. vnacum adiuncti domini Bartholomei Pezzen literis libenter accepimus, quamen eo *gratiores nobis* fuissent si eas aduentus ipsius

Pezzen praecessisset, quem et expectamus in dies cum desiderio, et cum uenerit amplectemur amanter. Interim ill. et magnificae dominationes vestrae Megyesinum proficiscantur, quo quoque quosdam praecipui nominis viros Banum Mihalcza et Volfgangum Kornis misimus, cum quibus ill. et magnificae dom. vestrae dominum Pezzen expectent, nos quoque siquidem iam exercitum per Alpes in Moldauiam praemisimus, hinc Brassouiam reuertemur, et si quid nouarum rerum acceperimus, de omnibus ill. et magnificas dom. vestras reddemus certiores. Speramus autem dominum Pezzium non longe abfuturum, qui ubi primum appulerit, uel dom. vestras huc accersemus, uel nos ipsi illuc transibimus, deque omnibus rebus communicatis consilijs ita transigemus, ut et sacrae caes. maiestati et toti orbi christiano ad conseruationem vtilitatemque actiones nostrae uergant. Bene ualere ill. et magnificas dom. vestras cupientes. Datum sub alpibus in oppido nostro Berezk, die 6. Maij. Anno 1600.

Ill. et magnificarum D. V.

amicus
Michael Vaiuoda.

Ad ill. et magnificos dominos sacrae caes. regiaeque maiestatis in Transyluaniam expeditos legatos.

Kívül: Abschrift des herrn Waida schreiben an die herrn commissarien inn Sibenbürgen aus Berezk vom 6. Maij. 1600.

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

L.

1600. máj. 7.

a)

Mihály vajda Pezzennek: a moldvai hadjárat ügyében.

Illustris et magnifice domine et frater nobis obseruandissime.

Diu iam expectatus sed praeter spem hucusque dilatus illustris et magnificae dominationis vestrae aduentus vala

solicitos nos habuit, quem licet antea quoque multis literis et nunciis sollicitaverimus, iterum tamen atque iterum illustrem et magnificam dominationem vestram rogamus, ut iam tandem quam celerrime huic nostro et uniuersorum militum voto satisfaciat et ad nos advolare pergat. In sola enim celeritate maximum consistit rebus in Moldauia benegerendis momentum, nam propter stipendiorum defectum vix milites multis promissis et aduentus illustris dominationis vestrae expectatione persuaderi potuerunt ut in prouinciam transirent; persuasi tamen sunt difficulter exercitumque optima spe rei bene gerendae transmisimus, ubi si quid segnius gestum fuerit, tarditas ista et cunctatio efficiet. Sunt alia multa eaque ardua negotia quae praesentiam consiliumque illustris et magnificae dominationis vestrae requirunt, nam praeter motus istos Moldavicos qui a perdito illo homine imminent, non desunt barbari etiam hostes in omnem occasionem intenti, quibus equidem dei adiuti ope ita resistere conabimur (quamuis malevolorum quorundam futiles calumniae diuersorum nobis falso adscribant) ut et sua maiestas caesar. fidem et constantiam nostram plenius cognoscat et reipublicae christianae quietem et diuturnam tranquillitatem comparare possimus, in quo ita elaboramus ut nec dies nec noctes ullis laboribus parcamus, certi nimirum, plurimum celeritate effici posse. Caeterum dominationem vestram illustrem et magnificam feliciter valere cupimus. Datum in oppido nostro Kézdi-Vásárhely 7. Maji. MCCCCCC.

Illustris et magnificae dominationis vestrae

amicus et frater
Michael uaiuoda.

Hátirat: Abschrifft des herrn wayda schreiben an herrn doctor Pezzen.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. levéltárban.)

b)

Sztojka posztelnik Székely Mihálynak, Pezzen Erdélybe érkezé-

Magnifice domine, amice obseruandissime. Sa[l]

Reversus est ad nos familiarius magnificaru[m] tionum *vestrarum* Johannes Darai a quo intelle[x]

num Pezzium brevi affuturum, cuius nos incolumitate maximopere laetamur. Dominus meus illustrissimus vestras magn. dominationes destinauerat Albam, arbitrans se in praesenti incepto, quod pro bono reipublicae Christianae suscepit, praesentia earundem modum meliorem habiturum. Nunc autem ab eodem familiari magnificentiarum vestrarum intelligimus domino Pezzio Claudiopolim usque occurrere velle; faxit ergo deus ut bona in sanitate videant, nos quoque easdem omnes. Dominus quoque illustrissimus suum praemisit hominem, qui adventum suae magnificentiae in Transylvaniam indicabit et honorem hospitalitatemque dignam in itinere procurare debebit. Si magnificae dominationes vestrae venerint Coronam, amicissimum illustrissimo domino futurum esset, nam sua quoque illustrissima dominatio Albae aut alicubi easdem libenter conuenisset; sed quandoquidem usque ad breue tempus quousque inceptum praesens exitum sortietur, tum in Moldauiam (sic) tum etiam in Transalpina inuigilare maxime debeat, neglexit. Rogo dominationem vestram magnificam tanquam dominum et amicum quod si dominus deus in ditionem Christianorum dederit Moldauiam, quod nos speramus et confidimus, nam multi iam ex incolis se subdiderunt, velit apud suam Maiestatem per amicos et beneuolos suos omni esse auxilio, dignetur eadem sua Maiestas vaivodatum Stephano vaivodae, qui nunc in Inspurg commoratur, filio illustrissimi quondam Petri vaiuodae conferre [1]); ea etiam illustrissimi domini mei voluntas [est] et beneplacitum. In reliquis eandem bene feliciter valere cupio. Datum in sede Siculicali Kezdi ex oppido Vasarhely, die 7. Maji. 1600.

Servitor es amicus
Poztelnik Stoica.

Hátirat: Paria literarum ad magnificum dominum Michaelem Zekelly scriptarum.

(Egyk. másolat a bécsi titk. levéltárban.)

[1]) Egykorú oldaljegyzet: Von diesem begern ist noch nichts zu handlen bis man niht sihet wie es sih mit der Moldaw will anlassen.

LI.

1600. máj. 8.

Mihály vajda előszámlálja Moldva megtámadásának okait.

Sacratissima caesarea regiaque maiestas, domine domine clementissime.

Propensam sac. caes. regiaque maiestatis vestrae in me clementiam cum benigna Christianorum principum erga me voluntatis et graciosae affectionis commemoratione ex literis dominorum commissariorum a M. v. acceptis intellectam humiliter et submisse accepi. Ex quo ita sum incensus ad studium reip. christianae, vt sponte currentem insignis ista Maiestatis vestrae caes. gratia magis incitarit. Sacra Maiestas vestra et totus orbis christianus ita plane de me sentiat, me ad extremum usque vitae spiritum eum fore, quem hactenus multis et clarissimis argumentis cognouit, splendori augustissimae domus Austriacae deditissimum et christianorum salutis studiosissimum. Mandatum quidem a M. V. mihi fuerat, adiunctis paribus literarum regis Poloniae, ut a Moldauiae inuasione abstinerem, abstinuique hactenus, sed tam intolerabiles iniurias ab ipso Jeremia non ita mihi sicuti domui Austriacae illatas diutius ferre non potui. Quod enim rerum christianarum studioso et sac. M. vestrae clienti intolerabilius, quam in vicinitate hostem et deceptorem christianitatis intra priuatos parietes acceptum, imo in perniciem christianorum clanculum vim et arma molientem pati? Haec omnia Jeremias commisit, qui Sigismundum Bathoreum Maiestatis vestrae et christianitatis inimicum et deceptorem intra priuatos parietes aluerit, Consilia cum eo de armis Maiestati vestrae inferendis iniuerit, literasque quibus Transiluanos ad defectionem sollicitaret clam huc transmiserit, quarum ego paria Maiestati vestrae antea miseram. Haec praecipua et summe neces[illegible] onis meae causa est et fomes, quam optatumque exitum deducere si nondum satis vindicat ob *rem mirari sati*[illegible]

nequeo, qui fictis quibusdam mendacijs fidem et integritatem meam apud sacr. M. vestram suspectam reddere sunt conati, qui nunquam tamen eos labores et seruitia quae ego pro republ. christiana ne soniantes quidem praestiterunt. Quapropter sacr. caes. regiaque M. vestrae uti domino clementissimo humilime supplico, ut promissam in me gratiam suam et Christianorum principum propensum animi affectum ipsa sententia comprobare et subsidium ad istam belli molem sufficientem in tempore administrare dignetur. Sentiet breui M. vestra deo propitio res christianorum meis studijs laboribus et sudoribus meliori loco futuras. Seruet deus sacram M. V. ad multos annos feliciter imperantem. Datum in oppido Kizdi Wasarhelj prope Alpes die 8. Maji. Anno 1600.

Sacrae caes. regiaeque M. vestrae

humilis seruitor
Michaël Vaiuoda.

Kivül: Exemplum literarum ad s. caes. Maiestatem Michaelis Vaiuodae Walachiae 8. Maij. A. 600.

(Másolat a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

LII.

1600. máj. 10.

Bocskay István Pezzennek: meghivja vendégül.

Illustrissime domine obseruandissime.

Nolui praetermittere, quin juxta mandatum illustrissimae D. vestrae familiarem meum cum rumoribus, quos de Turcis et Tartaris habeo, eidem obuiam mitterem; itaque ex literis praefecti arcis meae Kerekij, nunc primum allatis, hisce adiunctis, [1]) qui sit conatus Betkes passaec Agriensis, D. V. illustrissima per interpraetem cognoscere poterit. Caeterum, cum aduentus illustrissimae D. vestrae mihi sit optatissimus, eam maximopere rogandam duxi, de itinere, quo nimirum se se flecturum, locoque quo ad se veniendum pro sua commoditate me putauerit, faciat certiorem, id facturus quod mandauerit. Si uero non despecta praesenti mea sorte, in tenuem

[1]) Nincs meg.

hunc hospitium se se conferre dignaretur, id foret mihi tam gratum, quam quod gratissimum et omnibus officijs recompensandum. Deus praepotens illustrissimam D. V. adducat saluam et incolumem, omniaque sua consilia dirigat in commodum totius christianitatis. Datum in Zentiob die X. Maij. M. DC°.

Illustrissimae D. vestrae

seruitor paratissimus.

Stephanus Bochkay mp.

Külczím: Illustrissimo domino Bartholomeo Pezzen, sacr. caes. regiaque Maiestatis bellici consilij praesidenti ac supremo in Transyluaniam legato etc. Domino obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

LIII.

1600 máj. 23.

Mihály vajda jelentést tesz Rudolfnak moldvai diadaláról.

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas domine domine clementissime.

Quam multas easque grauissimas hactenus iniurias a Jeremia vaiuoda passus fuerim sac. Maiestati vestrae pluribus literis et nuncijs, demisse significaui, quas diutius ferre plane indignum mea innocentia existimaui. Is enim ex quo hanc prouinciam in potestate habuit, numquam destitit meum nomen, honestamque famae existimationem, cum in aula Turcica, tum apud Poloniae regem et literis et per legatos indignissimis calumnijs proscindere et iam palam id agere, ut arma contra Maiestatem vestram rempublicamque christianam in primis autem contra me ipsum concitaret. Vt igitur eius consilia anteuerterem, malui ipse communis quietis turbatorem, rerum Turcicarum fautorem et totius Christianitatis inimicum armis prius inuadere, quam ipsius vim domi meae experiri. Duxi exercitum in Moldauiam, vbi cum ex sede Jeremiam [illegible]
xissem, non prius quieui, quam ipsum fugien[illegible]
sequutum in ipsis prouinciae finib[illegible]
parte copiarum auxilio diuir[illegible]
fugam una cum Sigismund[illegible]
remia *sedem vaiuodatus*

in potestate iam habeo, in qua retinenda vt securus et quietus in posterum esse possim, sac. caes. regiaeque Maiestati vestrae, vti domino clementissimo demisse supplico, dignetur apud regem Poloniae id diligenter agere, ne sinistris de me ipsius Jeremiae accusationibus fidem habeat, neue ulla auxilia illi contra me ad recuperandam Moldauiam suppeditet, ne mihi etiam, qui nihil aliud quam reip. Christianae commoda quaero, ad asperiora tandem media sit recurrendum, unde non exiguum rebus Christianis detrimentum accedere, communibus autem hostibus magna opportunitatis fieri possit accessio, me potius eum agnoscat, qui praeter detrimentum reip. Christianae coronae Polonicae libenter et studiose inseruiam. Caeterum me gratiae sacr. M. vestrae humilime commendo, seruet deus Maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem. Datum Suchauiae in Moldauia die 24. Maji. A. 1600.

Eiusdem sacr. Maiestatis Vestrae

humilis seruitor
Michael Vaiuoda.

Kívül: Exemplum literarum ad sacram caes. Maiestatem Michaelis Vaiuodae. 23. Maij. A. 1600.

LIV.

1600. jún. 17.

Mihály vajda a biztosoknak: menti magát, hogy Moldva elfoglalásával nem volt szándéka a császár s lengyel király közt levő frigyet felbontani.

Illlustrissimi et magnifici domini.

Literas ill. D. vestrarum 7. Junij Coloswarij datas ad 16. eiusdem mensis accepimus, ex quibus ea quae cum de expeditione nostra Moldauica tum de expeditione domini Pezzen alijs adiunctis scribant, abunde percepimus. Itaque quod hanc expeditionem occupandae Moldauiae susceperimus, quibus de causis ad hoc non sponte nostra, sed ipsa necessitate vrgente compulsi simus, sac. maiestati caes. et illustrissimis. D. vestris iam antea saepius notum fecimus. Non enim (ita certo affirmamus) vlla dominandi libido aut gloriae cupiditas ad hoc nos impulit, sed cum certo cognouissemus Jeremiam vnacum Si-

gismundo Bathori aperto totius Christianitatis hoste ea agitare consilia, vt Turcis et Tartaris in societatem adscitis facto impetu, nos Transiluaniamque funesto bello inuaderent, perditis consilijs obuiam procedendum obstruendumque iter existimauimus, ne infensas hostium vires domi expectando extremum subiremus periculum. Si enim hoc hoste post tergum relicto arma in Turcas conuertissemus, quis non intelligit res non modo nostras, sed et christianas ingruentibus alia parte cum Jeremia et Sigismundo, barbaris in maximum discrimen imo extremum periculum aut exitium deduci potuisse. His rationibus, quod hostilem eamque vicinam prouinciam occupauerimus, non certe contra benignam sac. caes. Maiestatis voluntatem aut crebram ill. D. vestrarum protestationem inutiliter factum esse arbitramur, imo consilium hoc institutumque nostrum signum et manifestissimum indicium exhibere potest, cum alia omnia, tum etiam hanc expeditionem eo tantum fine a nobis susceptam esse, ut in posterum commodius et utilius suae Maiestati caes. et reip. christianae sublatis obstaculis operam, industriam, fidemque nostram contra immanissimos barbaros hostes probare possimus, non ut inter sacr. Maiestatem suam et regnum regemque Poloniae, alioquin etiam augustissimae domui Austriacae affinitate iunctum, ad rumpendum foedus mutuamque concordiam vlla a nobis praebeatur occasio, promptissimum potius et coronae et ipsi regi Poloniae inseruiendi studium, vbi opus fuerit declaraturis. Vnde mirari satis non possumus, quod perditorum quorumdam sermones aliquam de integerrima fide atque constantia nostra apud caes. Maiestatem mouere possint suspicionem, cum tamen sincerum erga remp. christianam studium nullo vnquam tempore in nobis desiderari potuerit, non enim alio, quam ad vnicam christianitatis salutem, consilia actionesque nostras referimus. Quas de caetero bene valere cupimus. Datum in oppido Jaswasar die decima septima mensis Junij Anno 1600.

Michael Vaiuoda.

Ad magnificos dominos sac[illegible] [illegible]tis in Transiluaniam expeditos commi[illegible]

Kivül: Exem[illegible] [illegible]sarios Transiluani[illegible]

LV.

1600. júl. 12.

Mihály vajda Gyula-Fehérvárra júl. 20-ra országgyűlést hirdet.

Michael Valachiae Transalpinae, Moldauiae vajuoda sacrae. caesareae regiaeque majestatis consiliarius per Transiluaniam locumtenens etc. Prudentibus et circumspectis magistro ciuium regio, et sedis judicibus, villicis caeterisque iuratis ciuibus civitatis et sedis Cibiniensis salutem et fauorem. Cum pro ratione praesentis temporis ea rerum momenta negociaquae nobis occurrerint, de quibus cum ordinibus regni atque proceribus mature inito consilio deliberandum sit, necessarium fore duximus ut ea quae e republica fore videbantur, in tempore expediantur: diem comitijs generalibus hic Albae Juliae celebrandis, ad vigesimum Julij proxime futurum indicere. Quamobrem commitimus vobis ut acceptis praesentibus, octo ex fratribus vestris, viros usu rerum atque authoritate pollentes cum judicibus vestris, ad eadem comitia generalia huc Albam Juliam, terminum ad praescriptum expedire atque transmittere debeatis, et eorum reliquorumque regni procerum suffragio, de ijs quae publicae nostrae saluti maxime conducere videbuntur, oportune decernamus. Secus non facturi. Datum Albae Juliae. Anno domini millesimo sexcentesimo.

(Mihály vajda oláh aláírása.)

(Mihály vajda oláh pecsétje.)

Jo. Jacobinus Secretarius mp.

Eredetije, ivrét széltében írva, a szász nemzeti egyetem levéltárában. a. a. 1600. nro. 1475.

LVI.

1600. júl. 20.—27.

A fehérvári országgyűlés határozatai.

Nos Michael Valachiae Transalpinae et Moldauiae vayuoda, sacratissimae caesareae regiaeque majestatis con-

silarius et per Transylvaniam locumtenens. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod spectabiles et magnifici generosi et egregii nobiles coeterique status et ordines trium nationum regni hujus Transylvaniae et Partium Hungariae ditioni huic subjectarum, in generalibus eorum comitiis ad vigesimum diem mensis Julii, anno domini millesimo sexcentesimo in civitate nostra Alba Julia, ex edicto nostro celebratis, congregati, exhibuerunt et praesentarunt nobis quosdam ipfrascriptos articulos, in eisdem Comitiis paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, nostrumque illis consensum praebentes, beneuole acceptare, approbare ratificare ac confirmare, ac tam nos ipsi observare quam per alios quospiam, ubique per hanc ditionem firmiter observari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium regni Hungariae, ditioni huic subjectarum, in generalibus eorum comitiis ad vigesimum diem mensis Julii, Anno domini millesimo sexcentesimo hic Albae Juliae celebratis, conclusi.

Kegyelmes urunk az nagyságod izenetiből megértettük nagyságodnak reánk való gondja viselését, és kegyelmes indulatját hozzánk; az mellett azokat is melleket nagyságod ez mostani időnek állapotjához képest kiván tőlünk.

Először azért örülünk és az úristennek nagy hálákat adunk, hogy ő szent felsége ennyi háború időkben is, az nagyságod protectiója alatt, ez oráig nagyságoddal együtt megtartotta hazánkat és magunkat. Könyörögvén ő szent felségének, hogy ezután is ezen irgalmalságát és jóvoltát nyújtsa hozzánk. Látjuk azt is, hogy ezután is nagyságod minden intentioját teljességgel ez szegény hazánknak külső ellenségétől való megmaradására és csendes békességes megállar[illegible]
concentrálni, mely nagyságod jó indula[illegible]
kegyelmes affectiojában kivánjuk, [illegible]
megáldja, és erőt segétséget adjo

is az nagyságod administratiójában mindenkor nyugodalmunk és maradásunk lehessen, mi es nagyságodnak mindenben az mire elegek leszünk, az nagyságod fáradságát gondviselését meg akarjuk szolgálni mint kegyelmes urunknak.

(1) Az mi penig illeti az nagyságod kévánságát, két dologban látjuk lenni: egyikben az hadakozó nép tartására való pénz adásban, másikban az készen lételben. Efféle költségeknek azért kegyelmes urunk noha szegény községinkből kellene meglenni, és ők minémű fogyatkozásban és állapatban legyenek, nagyságod jól tudja, mindazonáltal, minthogy az hadtartás költség nélkül nem lehet, az kész népnek is elbocsátása nem hasznos: most is, mint ennek előtte az mennyire az uristen erőt adott hozzá, nem akarunk sem nagyságodnak sem hazánknak megfogyatkozni.

Igérünk azért nagyságodnak hadakozó néptartásra és egyéb külön-különbféle költségre kapuszám szerént hat forintot, három forintját a die emanationis articulorum huszad napra, az három forintját penig azután, attúl fogva ismét huszad napra beszolgáltatni.

Az szász uraim is az ő módjuk szerént egyenlő terhet viseljék velünk, az ravatlan és szabados helyek is azonképpen városok és egyéb adófizető helyek, mint annak előtte a menynyit hat forintos adóba contribuáltanak, most is az szerént fizessenek. Könyörgünk alázatosan nagyságodnak mint kegyelmelmes urunknak, nagyságod nyomorúlt községeinknek megszámlálhatatlan sok nyomorúságát szeme eleiben vivén vegye kegyelmesen most ezt tőlünk. Ennek utána is valamire az úristen segít bennünket, semmi üdőben nem akarunk nagyságodnak és hazánknak megfogyatkozni.

(2) Az mi nézi készen létünköt: lovaginkkal, gyaloginkkal készen leszünk, nagyságodtúl várunk és valamit nagyságod előnkbe ad, az szükséghez képest mindenben ahoz tartjuk magunkat.

(3) Továbbá vagyon bántásunk, hogy jobbágyink az ő előtt és fogadott szolgáink tűlünk elszöknek és nagyságod hadában lovak és gyalog közé mennek, nimeljik penig az hajdú közé, nímeljik ismét várakban valók gyalogok közé, honnét me-

fenyegetnek öléssel dúlással bennünket. Azonképpen boérok hoz és egyéb afféle nagyságod szolgáihoz elállnak.

Melyek felül végeztünk: hogy efféle szökött jobbágyok és szolgák minden helyekről mox et de facto visszaadassanak. És az után afféle jobbágyot és szegődött szolgát semmi néműrendbeli embert be ne fogadhassa.

(4) Miért hogy penig értjük azt is, hogy sok héjában és fizetés nélkül való emberek adták az nagyságod fizetett népeihez magokat, kik óránként szegény községinket dulják és pusztitják. Könyörgünk nagyságodnak hadakozó népét fü emberek által késedelem nélkül circáltassa meg, s kik efféle vándorlók és kóborlók körülöttök találtatnak, büntettesse meg és erős fenitég alatt hagyja meg kapitányjoknak, hadnagyjoknak, hogy efféléket közikben semmi uton ennekutána ne fogadjanak.

(5) Tetszett ez is hogy holott ez mostani időben, ha az szükség kivánja nekünk is fejenként fenn kell lennünk, semmi néműnemes házakra az hadakozó nép se lovak se gyalog ne szálljon, sőt a mely helyekre eddig szállottak volna is, nagyságod onnét kiküldesse, lehessünk elégségesek az nagyságod szolgálatjára.

(6) Az gonosztevő emberek miért hogy minden helyeken megsokasodtanak, könyörgünk nagyságodnak, parancsolja meg az vármegye-ispánoknak patens generale mandatomban, azon képen városoknak: kergessék, bűntessék az gonosztevő embereket minden helyeken, a hol az előtt szabadságok volt reá, melyeknek kergetésére a városok a hol kivántatik tartózzanak darabant segitséget adni.

(7) Végeztük azt is, hogy az mely nemes emberek közülünk valók, az nagyságod ez országban jövetele után házainkra mentenek és marhánkat eldúlták, parancsoljon nagyságod az ispánoknak, hogy efféle kóborlóknak marhájokból az káros félt contentálják, az hatalmaskodás felől penig az brevis szerint törvín szolgáltassék.

(8) Történnek ilyen dolgok is: hogy némely nemes atyánkfiai, főképen Moldovában létünk alatt az boér uraimmal, hamis panaszolkodásokkal megtalálván az boér uraim, jószágokra küldtek és az mit az panaszló fél exequáltatni jószágain megcselekedték. Könyörgünk nagyságodnak meg az *boér uraimnak, ne* avassák affélébe magokat

mást kinek mi dolga leszen, törvénynyel megtaláljuk, ne háborgassanak minket rendtartásunkban. Ha ki penig ezután efféle hamis panaszolkodásokkal járna, és panasznak hamis volta törvény szerént comperiáltatnék az panaszló emenda lingván maradjon.

(9) Tetszett ez is, hogy missilis levéllel valaki sinistra quaerimoniájára exutio *(így! a szász nemzeti ltban levő példányon: exequutio)* ne legyen, hanem efféle dologban az országnak régi módja observáltassék.

(10) Az nemes emberek felűl is, kik sem ő nagysága fizetésén, sem egyebekén nem lévén, szélel jószágunkon kóborlottanak és sok külön-különféle dolgokat cselekedtenek, az eléhbi articulus erejében tartassék. Az parasztság közűl penig a kik efféléket cselekedtenek vagy cselekednének, az ispánjoknak autoritások legyen reá, hogy efféléket az panaszló fél requisitiójára megfoghassanak és törvény szerént megbüntessenek.

(11) Brassóban való gyűlésünkben noha elvégeztük vala, hogy minden jobbágy az ő földes urának feje vesztése alatt számot adjon, és neki szolgáljon: de vagyon panasz, hogy mégis sok helyeken nem tartották ahhoz magokat. Könyörgünk azért nagyságodnak, nagyságod engedjen libera facultást minden nemes embernek jobbágyinak megbüntetésére, és pro omnia remedia az szolgálatra való kényszeritésre, kire ha az nemes ember magától erőtlen volna, az vármegye ispáni minden segitséggel legyenek neki; az penig minden székes helyeken, mind penig városokon megkiáltassék, hogy valamely jobbágy ebben contumax leszen, az ispánjok megbüntessék, ha avval nem gondolj, az után ugyan felakasztassék.

(12) Az mely jobbágyok nagyságod bejövetele után vagy lakságra, vagy székelységre, vagy szászság közé szöktenek, végeztük, hogy az lakságon minden jószágokból és aknákról is, medio judicum Nobilium, az szászságon és székelységen kapitányoktúl, kolcsos és szabad mezővárosokrúl is parancsolattal megkérjék. Kit ha meg nem adnak, az vármegyék citálják székre. Az szászságon és székelységen, ki primitus post repetitionem leszen, mely első székre vagy gyűlésre, mind az két fél, minden irásával és bizonyságával, készen legyen, és

non obstante eo, quod attestationes intempestivae essent, meglássák, és az mit az törvény hoz appelatióban ne bocsássák, ha nemű-nemű [1]) ultoriori remedio post habito finaliter determinálják. Efféle meg nem adott jobbágyot, post judiciariam determinationem sedis comitatus, nem tiz girával, hanem dijával negyven forinttal adja meg.

Szászságon és székelységen az ki meg nem adja judicio tabulae kétszáz forinton maradjon.

Ez alatt penig valaminemű [2]) adó efféle elszökött jobbágyra rakodik, azt az contumax fizesse meg, az ki praeter omnem causam racionabilem az jobbágyot megtartotta.

Az nagyságod kapitányi és várakban udvarháznál levő tiszttartói, azonképen aknákon levő kamori ispáni is minden helyeken ehez tartsák magokat.

Az szökött szolgák dolgában is ezen mód observáltassék.

(13) Az kinek nagyságod jószágot adott az vármegyékben vagy kivűl is, nagyságodtúl fizetése jár, és nemés ember a régi mód szerént jószágokrúl való lovagokat, gyalogokat az vármegye zászlója alá állassák, az kik penig szolgák, azok képekbeli embereket állassák.

(14) Teke nevű város miképpen azelőtt mind adóját mind élését Kolosvármegyében adta, tetszett, hogy ezután is az kolosvármegyei ispánoktúl hallgasson, és afféle adó és élés dolgában az régi rendtartáshoz szabja magát, azonképen Sósmező tartománya is effélébe a régi módot és szokást kövesse.

(15) Végeztük azt is, hogy az mely nemes emberek az mostani idő alatt jobbágyokat vertek vagdaltak, azok felül az vármegye ispáni az brevis szerint törvént szolgáltassanak.

(16) Az mely jószág tűz miatt vagy hadnépe miatt elpusztult, azoknak az vármegye ispáni hite szerint végére menjenek egész egész falú-i avagy csak portio, és teljességgel elpusztúlt-e avagy csak particulariter, és tűz miatt-e vagy had népe miatt pusztult, mennyi adó fizető ember volt az előtt és most is mennyi legyen rajta, és azt is nagyságodnak reportálják, kit ő nagysága az ő igéreti szerint, leszállíttasson, és az ő nagysá-

[1]) A nemzeti egyetem példányában »hanem omni.«

[2]) *U. ezen példányban* »valamennyi.«

ga perceptori is tartozzanak az ispán uraimtól és adó szedőktől számban vétetni.

(17) Az paraszt rácz ság ki nem hópénzes, az országban akár hol legyen, adót fizessen, ha mellik ott az hol lakik meg nem akarná adni, mennjen ki az országból.

(18) Jelentik azt is némely nemes atyánkfiai, hogy az kamara-ispányok egyéb jajmód *(sic)* szerént nem akarnak házok szükségére az aknákról elegendő sót adni; kirűl tetszett hogy minden helyeken való kamaraispánok az nemességnek házok szükségére egyéb jaij mod *(sic)* szerént sót adjanak.

(19) Panaszolkodik az zarándvármegyei nemesség, hogy az jenei kapitán azt kivánja tőlük, hogy mind gyűlésre, mind székre Jenőben tartoznának: ki, merthogy régi szokásoknak ellene vagyon, tetszett hogy az vármegye mind gyűlés és mind szék dolgából az előbbi állapotban maradjon. És az jenei kapitán afféle mód nélkül való kivánságnak békét hagyjon.

(20) Estenek ilyen dolgok is, hogy némely atyánkfiainak nagyságod levelit hozták, melyek közűl ki ráczúl, ki oláhúl volt irva, ki miatt az nagyságod parancsolatját és akaratját belőle meg nem érthették. Végeztük azért, hogy afféle leveleket az nemességnek vagy magyarúl, vagy deákúl irjanak. a ki afféle oláh vagy rácz nyelven irt levéllel az nemesség között járna, afféle embereket megfogassanak és az levéllel együtt ő nagyságának fogva hozzák.

(21) Miérthogy penig látjuk az baromnak is szűk voltát tetszett, hogy afféle ökör barmot ez országból senki ki ne vihessen, ha ki kivinné mind harminczadokon, vámokon s egyéb helyeken tűle elvétessék.

(22) Vagyon az élés dolgában ilyen fogyatkozás, hogy sok helyekrűl nagyságod jószágából, várak tartományából is, azonképpen urak jószágából is az élést meg nem adják, hanem az szegény nemes jószága adja a mit adhat. Ki miért hogy igen kevés, és ennyi nép tartásra nem elég, végeztük hogy mind az nagyságod jószágából, mind penig egyéb helyekről efféle élés megadassék.

(23) Továbbá kivánja nagyságod kegyelmes urunk, hogy az lakságon, magyar és szász faluk, az szomszéd oláh falunak kik velek határosak egyik oláh falu az más falunak, az szabad

helyeken és határban szabad nyomást engedjen, holott az terhet és adófizetést egyenlőképpen viselnék. Azért ugy vagyon kegyelmes urunk, hogy sok helyeken nyomást nem engedhettünk afféle szomszéd oláh falúbelieknek, oka ez volt, hogy vetésinket barmokkal juhokkal megétették, széna füvünket azonképpen, szőlőinkben is sok kárt tettenek, az szőlők karaját, gyepűit elégették és több egyéb féle dolgot cselekedtenek; mindazonáltal az nagyságod tekintetiért és nagyságodhoz való jó akaratunkból ezt cselekeszszük: hogy minden falu lakságon mind magyar, szász falu oláh falunak, s mind oláh falu más oláh falunak az lovaknak, ökröknek ünő barmoknak és disznóknak szabad nyomást adjanak: jóh kivűl, minthogy egyik szomszéd a másiknak afféle nyomást juhnak az előtt itt nem adott.

Az ökröknek, ünő barmoknak, lovaknak és disznóknak nyomások igy legyen, hogy csak ott járjon hol szabad hely és nyomás, se erdőre, se vetésre, se szénarétre, szőlőbe és egyébb írtott avagy tilalmas helyekre ne ereszszék. Az szénarétet, ha nyomásban vagyon is, az disznókkal fel ne turasssák, mert ha afféle helyeken találják, behajtassák és az ország törvénye szerént megsarczoltassák.

Viszonlag az az oláh falu is, kinek nyomást adnak, nyomást adjon az szomszéd falunak, az ki nyomást ad neki, mert ha afféle oláh falu nyomást nem adna, az szomszéd magyar, szász, vagy oláh falú is ne tartozzék neki nyomást adni. Ez nyomás adás penig úgy legyen, hogy harmad és negyed falu ellen is el ne járjanak, hanem csak ott az hol összefoly az két szomszédos falunak határa.

Az szászság is afféle nyomás adásban, minden részeiben ehez tartsa magát.

(24) Az mi nézi nagyságodnak második kivánságát, hogy az az oláh papok személyit senki község közzé való szolgálatra ne kényszerithetné, ezben is nagyságod kivánságát megböcsüllöttük és végeztük, hogy az oláh papok minden efféle szolgálattúl, minden helyeken, személyekben immunisok legyenek.

(25) Az minémű vámok ez országban vadnak, kiváltképen szoros helyeken, azoknak megoculalására az ispánok kimennjenek, nagyságod is emberét adja mellékjek, és meglássák hol és minémű *helyeken* kellessék efféle vámoknak lenni, s

nagyságodnak reportálják. Azok is, kik efféle vámokat birnak arról való leveleket producálják, melyeket nagyságod megértvén, azután pro loci statu et reipublicae emolumento deliberáljon felőle, micsoda helyeken kellessék afféle vámoknak lenni.

(26) Végeztük ezt is, hogy a várakban levő kapitányok, udvarbirák s egyéb tisztviselők, hamely nemes embereken hatalmasságot vagy egyéb injuriát cselekesznek, az előbbi mód szerént az vármegye székre, az mely vármegyében az vár vagyon, citáltassák, és az hatalmaskodás felül az brevis szerént legyen törvény, ük is tartozzanak törvényt állani.

(27) Az minémű jószágokat némely szegény atyánkfiainak vagy azoknak árváinak és relictájoknak elfoglalták, afféle spoliatusok mennjenek az főispánjokhoz, és ki foglalta legyen el jószágokat és micsoda helyen, az vármegyén, első széken felirassák. Ha szék nem lenne, valahol ispánját találja felirassa, melyeket igy mind felirván az ispán uraim, ő nagysága kezében adják, kiket ő nagysága egy bizonyos arra rendeltetett napon, kit ő nagysága idején mind a két félnek értésére adjon, megláttasson és kinek kinek az ő jószágát restituáltassa.

(28) Vagyon ilyen panaszolkodás is, hogy a kiknek nagyságod donatiokkal jószágot conferalt, régi törvényünk szerént némelyeknek vagy levelekkel, az mint kellene, vagy méltán kérnék vagy méltatlan, de mindjárt levelekkel belé szállanának és elfoglalnák, az contradictionak semmi helyt nem adnának. Tetszett azért, hogy az mely statutionak contradicáltanak és az donatarius contra vim contradictionis ugyan elfoglalta, affélének végére menjen diligenter az ispánjok, annak az kitől elfoglalták restituálják, és az donatarius donatiójával procedáljon, és azt suis modis törvénynyel prosequálja.

(29) Végeztük ezt is, hogy az, mit az nemes ember háza szükségére viszen, attúl vámmal és harminczaddal ne tartozzék, kiben mind harmiczadosok vámosok ehez tartsák magokat.

(30) Az czigányok vajdasága, miérthogy ennek előtte való generalis gyülésünkben Megyesen, penitus abrogáltatott volt, tetszett hogy azon végzés, az czigányok vajdasága felül is ezután observáltassék, és azok kik de recenti ő nagyságától

ez czigány vajdaságot impetrálták volt, annak exerceálásától teljességgel ürességgel legyenek és arrúl emanáltatott levelek is erőtlen legyen.

(31) Végeztük ezt is, hogy valamely oláh pap második feleséget venne, és az falú az circaláskor az vladikának meg nem mondaná, az ispányok afféle falun ő nagysága számára két száz forintot dúlhassanak.

Nos itaque praemissa supplicatione fidelium nostrorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transyluaniae, et partium Regni Hungariae ditioni huic subjectarum, clementer exaudita et admissa, praescriptos uniuersos articulos, modo praemisso nobis praesentatos, praesentibus literis nostris inseri et inscribi fecimus. Eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et acceptos habentes, nostrum illis consensum praebentes, benevolum pariter et assensum acceptavimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos benevole, quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi obseruabimus quam per alios quoslibet, ubique per ditionem nostram firmiter obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae die vigesima septima mensis Julii, Anno domini millesimo sexcentesimo.

(Mihály vajda nagy pecsétének helye.)

Lecta.

(Eredetije dr. Teutsch superintendens úr gyűjteményében Nagy-Szebenben. Egy más egykorú s igen jelentéktelen szóbeli variansokat tartalmazó egykorú, de nem eredeti példánya meg van a szász nemzeti egyetem ltban)

LVII.

1600. zsept. 2.

A Tordára gyűlt rendek felhivják a szászokat, hogy velök egyetértve keljenek fel Mihály ellen.

Egregii, prudentes et circumspecti domini, amici nobis observandissimi. Post salutem et servitiorum nostrorum commendationem.

Isten kegyelmeteknek adjon minden kivánta sok jókat.

Nyilván vagyon kegyelmeteknél mind fejenként, hogy mitől fogva Mihály vajda ez országban bejütt, attúl fogva mind régi szabadságinkba mind törvinünkben miképpen rontott legyen hiti és kötelessége ellen, azonképpen szokatlan exactiókkal és tereviselésekkel mint fogyatott legyen egész országúl bennünket; de az mi ezeknél nagyobb, értette azt is kegyelmetek minémű isszonyú és rettenetes végezési volt ellenünk hogy az egész nemességet, kicsintől fogva nagyig mind levágattassa; azonképen az magyar fizetett szolgáit is; az városokbeli főnépekkel is az szerént akart cselekedtetni. Mely ellenünk való álnok végezését az úristen, kiváltképpen való gondviseléséből minthogy kinyilatkoztatta, s azt is bizonyoson megértettük, hogy az római császár ő felsége mellől el akart szakadni, mi ő felségének igaz hívei, kegyelmetekkel együtt, az ő rettenetes szándokának idején ellene akarunk állani; ahoz képest mind lovaginkkal s mind gyaloginkkal itt Thordánál az Keresztes mezején gyűltünk táborban. Az vajda magyar lovas hadának is jó része hozzánk jű, az székelységnek is alkalmas része mellettünk leszen, főképpen az aranyasszékiek; az több székelyek felől is jó reménységünk vagyon; császárnak ő felségének is értésére attuk ez dolgot, az ő felsége kassai generálisa nagy haddal érkezett ide az határba. Miérthogy azért ennek előtte való üdőkben is az szegény országnak jovára és megmaradására nézendő dolgokat, kegyelmetekkel egy értelemből és egyenlő tetszésből dirigáltunk, ez rettenetes pusztitás és romlás penig kegyelmeteknek is szinte olyan súlyos mint nekünk: kegyelmeteket szeretettel kérjük, hogy mostani veszedelmes állapat idején, kegyelmetek is mind hadhoz való népivel s mind hadakozó szerszámival, mindjárást késedelem nélkül oly készen legyen, hogy azokat mindjárást indithassa mellénk minden halogatás nélkül, ilyen ellenünk való dolognak reprimálására kegyelmetek is minekünk minden segitséggel lehessen, ki által, isten velünk levén, szabadulhassunk meg országúl ez rettenetes iga és elviselhetetlen tere alól; ha pedig az vajda kegyelmeteket vagy hadra való nép felől az vagy hadakozó szerszám adás felől ez üdő alatt megtaláltatná, kegyelmetek az féléből semmi segitséggel ne legyen neki; sőt az közönséges jóért valami ártalommal lehet ellene

minden tehetségével azon legyen. Erre is gongya lévén kegyelmeteknek, hogy kegyelmetek között ha valamely közűlünk való nemes embernek marháját kerestné az vajda, az féléből intjük kegyelmeteket ki ne adja, ezt ugyan császár ő felsége authoritásából hagyjuk kegyelmeteknek. Az adó pénzben is ha mi hátra vagyon, kegyelmetek az vajda kezében azt ne adja, hanem az ország szükségére tartsa. Isten tartsa meg kegyelmeteket jó egészségben. Datum ex Castris ad oppidum Thorda positis die 2. Septembris. Anno 1600.

Dominationum vestrarum.

Servitores et amici
Proceres comites ac vniversitas
nobilium Transylvaniae etc.

Külczím: Egregiis, prudentibus et circumspectis dominis magistro civium regio et sedis judicibus caeterisque iuratis civibus ac toti senatui civitatis Czibiniensis dominis et amicis honorandis.

(Eredetije, mely hat pecséttel volt lepecsételve s levélalakban ivrét írva, a szász nemzeti egyetem levéltárában. A. a. 1600. nro. 1486.)

LVIII.

1600. szept. 4.

A tordai táborba gyűlt rendek felhivják a kővári kapitányt, hogy álljon pártjukra.

Magnifice domine amice nobis honorande. Salutem et seruitiorum commendationem. Isten kegyelmednek sok jókat adjon. Az minémű nagy romlás és fogyatkozás közönséggel reánk szállott, az Mihály vajda ez országban való bejövésével, törvénytelen dolgok, fő népeknek ok nélkül való halálok, ez országból való kikergetések, kegyelmed jól tudja és érti, ki minthogy elviselhetetlen dolog volt, köztünk tovább nem szenvedhettük, holott mostan mind az egész országban való nemességet, az négy magyar szolgáit is le akarta az úristen az ő *kegyelmességéből* csudaképen

tott. Mi azokáért értvén az reánk következendő veszedelmet akartunk magunkra gondot viselni, és az ő gonosz tanácsának eleit venni. Országúl azért minden rendek ide Thordához gyültünk táborban minden tehetségünk szerint, az magyar fizetett szolgái is velünk vannak, az városok, az egész szászság, az székelyeknek is nagyobb része, az kozákok is mellettünk vannak. Igy az úristennek kegyelmességéből azon vagyunk, az ő törvénytelenségétől megszabaduljunk; ez ő törvinytelen cselekedeti penig nemcsak mi rajtunk volt, hanem kegyelmeteken is azonképen. Az minemő nagy kint kegyelmeden is cselekedtetett minden ok nélkül; jól tudjuk, ennek utána is jó szolgálatjáért ugyanazont, avagy halált várhat kegyelmed fejére tűle, kit ha akar, mostan eltávoztathat kegyelmed, ha velünk egyet akar érteni; mi kegyelmednek mindenkor jó akaratját láttuk hozzánk. Akarjuk azért megtalálni kegyelmedet, hogy mostan mutassa meg országunkhoz jó akaratját. Az mi hadnak kegyelmed ott tiszti alatt szerit teheti. mind azzal együtt jőjjön ide hozzánk kegyelmed és legyen velünk. Az várat ott jó gondviseléssel hagyván, ha kegyelmed hozzánk jő, ez elviselhetetlen terehtűl megszabadúlnánk. Arra felelünk kegyelmednek az mi hitünkre országúl minden rendek, urak, főnépek és az egész vitézlő nép, hogy az kővári kapitányságot éltéig kegyelmednél hagyjuk, Retteget penig azzal az jószággal, az mint Kocsÿar Radul birta erőkben, fiúl fira kegyelmednek adjuk, és valakit az úristen ez országban fejedelmet rendel, ez mi igiretünket azzal is confirmáltatjuk; az mellett mind éltéig kegyelmednek és maradékinak is minden jóval akarunk lenni; így ha kegyelmed mostani jó intésünket megfogadja, magának éltéig csendes és békességes életet szerez, maradékinak örökös jószágot, kiben megmaradhatnak hol penig ez mi mostani intísünket, jó akaratunkat kegyelmed nem akarja venni, az mi romlás és veszedelem követi kegyelmedet, mi nem leszünk okai, ezeket kegyelmednek jó akaratunkból adjuk értésére és kegyelmedtűl ez levelünkre hamarsággal való választ várunk. Tartsa meg isten kegyelmedet. Datum ex castris ad oppidum Thorda positis. 4. Septembris 1600.

Az egész Erdély országi urak, főnépek nemesek és minden rendek:

Ezek mellett az szolgáló rendeknek kapitányi, fő hadnagyi:

Makó György	Sotÿ Péter
Tarkanÿ István	Bezperemÿ Márton
Horuat György	Zekelÿ János
Mako Gergely	Saÿgo Albert
Petkÿ István	Petkÿ Farkas
Nagy Demeter	Zalaÿ Ferencz
Nagy Bálint	Swankwijtt Demeter[1])

Külczím: Magnifico domino Lucae Aga [2]) capitaneo arcium Kővár et Zamosujvar etc. domino et amico nobis honorando.

(Hat pecséttel lezárva, eredetije a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

LIX.

1600. szept. 6.

Csáky István s a Tordán összegyült tábor felszólítja a székelyeket, hogy csatlakozzanak hozzájuk.

Stephanus Chaky de Kerezzegh, capitaneus generalis ac alij ordines et status, nec non vniuersitas nobilium regni Transiluanię etc. Vniuersis et singulis, egregijs, nobilibus, agilibus, et strennuis dominis capitaneo, centurionibus, belliductoribus ac alijs cuiuscunque prȩeminentibus militibus, nec non vninuerso exercitui tam equestri quam pedestri, Siculorum sedis Siculicalis Maros, presentes nostras visuris salutem ac seruitiorum nostrorum commendacionem. Az mely leveleinkkel kegyelmeteket ez előtt országúl megtaláltattuk, azokban is erre kértük kegyelmeteket kicsintől fogva nagyig, hogy ez megnyomorodott szegény országnak az mostani elviselhetetlen insig- és törvénytelenségtől való megszabaditásában kegyelmetek is mind fejenként mivelünk egy országbeli minden rendekkel egyet értsen. Jól tudjuk azt, hogy kegyelmetek is ez országnak igaz tagjai legyenek, s azt is hiszszük, hogy hazánknak keserves és siralmas állapatja a mint minekönk országúl fáj, azonképen ti kegyelmeteknek is. Azért mint ennek

[1]) A nevek mind egy kézzel irvák.

[2]) *Léka Aga Mihály* egyik tanács ura l. 303-ik l.

előtte, mostan is kegyelmeteket szeretettel kérjük, hogy kegyelmetek is az egész marosszéki lovag és gyalog haddal jőjjön mellénk mindjárást ide az mi táborunkba, hogy istennek kegyelmességéből egymás segitségével az mostani elviselhetetlen igát, melyben kegyelmeteknek is része vagyon, vethessük el nyakunkról. Kegyelmetek gondolkodjék arról, hogy isten is úgy áld meg bennünket, ha egy tagból valók levén egyesek és egymás szeretők leszünk, de ha egy tötszésen nem leszünk mostani közönséges jónkra és megmaradásunkra nézendő dolgoknak véghez vitelébe, az mi romlásunk után kegyelmetek is azt várhat fejére, kiért kegyelmeteknek hire-neve is minden keresztyén nemzetek között szidalmaztatik és gyaláztatik; ha pedig kegyelmetek az mi kérésünknek engedelmes leszen, ezért minden helyeken magasztaltatik az kegyelmetek jó hire és jó neve. Mi is országúl kegyelmeteknek erős hittel erre kötelezzük magunkat, hogy kegyelmeteket régi szabadságában mindörökké megtartatjuk. Erre is azonképen az mi igaz hitünkre felelünk, hogy kegyelmetek ha mit ez előtt való üdőkben közzülünk való atyánkfiainak vétett volna is, soha kegyelmeteket bosszúállás nem követi érette, ha pedig azféle dologért valamely kegyelmetek közzül mi közzülünk valótól csak gyalázatos szóval illettetnék is, megbizonyodván az dolog két embernek bizonyságtétele által, feje essék el érette. Sőt azon is megesküszünk kegyelmeteknek, mint szintén az aranyasföldi atyánkfiainak, kik immár velünk egy helyen vadnak táborban, hogy kegyelmetekkel együtt akarunk élni és halált is szenvedni. Ne bizzék kegyelmetek az istenért ez hamis hitvajdának igiretiben, és ne higyjen fogadásinak, mert jól látja kegyelmetek, hogy azok nem állandók, de valamire mi kegyelmeteknek igaz atyafiai felelünk és hittel fogadunk, annak erőssége mindörökké firúl-fira, maradékrúl maradékra tökéletes és állandó leszen. Az magyar nemzetből való vitézlő rend is mind együtt vagyon velünk, az szászság is jöttön jő mellénk, azonképen az egész föld népe, kegyelmetek is siessen mellénk, hogy kegyelmetekkel együtt országúl juthassunk jó állapatra; ha pedig kegyelmetek az mi kérésünket meg nem fogadja mind isten előtt s mind emberek előtt mentségünkre leszen az mi mostani kérésünk és intésünk, kegyelmetekre is

ez után ha mi ártalom avagy veszedelem következik, annak nem mi leszünk okai. Mi azért isten velünk levén, ugyan elő-megyünk dolgunkban, kegyelmeteknek is szüvét és akaratját az úristen igazgassa minden jóra. Easdem feliciter valere optamus. Presentibus post earum lecturam exhibenti restitutis. Datum in castris ad oppidum Torda positis, die sexta Septembris. Anno domini millesimo sexcentesimo.

Iidem qui et supra etc.

(*Hat pecsét h.*)

Kívül egykorú kézzel: Patent, so herr Chiaky sambt andern herrn in Sibenbürgen denen Säkheln so in der spannschafft Marusch gesessen persuadendo zuegeschikht, das si wider den Michäl Vaida insurgirn, vnnd den andern ständen zuziehen soltten.

(Eredeti a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LX.

1600. szept. 9.—13.

Kővár és Szamosujvár feladására vonatkozó tárgyalások.

a)

Magnifice domine amiceque nobis obseruandissime, post salutem ac seruitij nostri commendationem. Áldja meg isten kegyelmedet minden kévánsága szerint való jókkal.

Irtunk vala országúl ennek előtte is kegyelmednek mostani állapatunk felől, mely levelünket miérthogy nem adhatták be kegyelmednek, akarók kegyelmednek ismég értésére adni közönséges állapatunkat, melyről ezt irhatjuk kegyelmednek, hogy mi országúl megemlékezvén arról a miképen római császárnak ő felségének az mi kegyelmes fejedelmünknek hittel kötelezték magunkat, látván az országnak naponként való pusztulását és romlását, vöttük eszünkben, hogy ez országot Mihály vajda ő fölségétől magának akarja tulajdonitani. Mi azért ő fölségének ilyen nyilván való kárát megtapasztalván, hogy az mi hazánk ő fölségétől el ne idegenittessék, és az mi dolgunk ennél is rettenetesb törvénytelenség és inség alá ne vettessék, ehhez képest mind fejenként ez országbeli minden rendekkel egyetemben ide Torda mellé szállottunk táborban, nem akarván szenvedni, hogy Mihály vajdának mind római ő felsége ellen, s mind mi ellenünk való igyekezeti

hesson. Az magyar lovas fizetett had is együtt vagyon velünk, az székelységnek is jó része mellettünk vagyon, az többi is mind mellénk jő. Az kozákság is mimellénk igírkezett. Az föld népe is jöttön jő táborunkba. Római császárnak ő fölségének is magyar és német hada, mindenestől fogva huszonöt ezer ember jő segitségünkre, melynek az előljárója ma Kolosvárhoz közel érkezik; kiből megitílheti kegyelmed, hogy istennek szent áldásából módunk vagyon abban, hogy Mihály vajda sokáig itt nem uralkodik. Miérthogy pedig kegyelmedet mindenkoron kedveltük, kévánnók azt, hogy kegyelmednek ez után is köztünk lehetne maradása, melyhez ha kegyelmednek kedve vagyon, abban kegyelmednek mostan igen jó módja lehet, csak kegyelmed az két várat, melyek kegyelmed kezében vadnak, mi kezünkben adja, az mi igaz hitünk szerint fogadjuk kegyelmednek, hogy annyi jószágot rendelünk kegyelmednek, kivel tisztességesen megéri, böcsületes állapatja is leszen kegyelmednek közöttünk, hiszem jobb kegyelmednek mi köztünk keresztyén emberek között az római császár ő fölsége hivsége alatt megmaradni, hogynem mint amaz istentelen Mihály vajdát szolgálni, ki csak nem régen is az kegyelmed jámbor hiv szolgálatjáért minemű veszedelmes állapatra juttatta volt kegyelmedet, mi is értettük, kegyelmed is hiszszük hogy még nem felejthette el. Azért szeretettel kérjük kegyelmedet országúl, hogy kegyelmed ezekről gondolkodván értsen egyet velünk, maradjon meg mi köztünk az római császár ő fölsége hivsége alatt, az várakat is adja mi kezünkben. Valamít az mi hitünk szerint fogadtunk kegyelmednek, abban fogyatkozás nem leszen, egyéb dolgokban is minden segitséggel és oltalommal leszünk kegyelmednek. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. In castris ad Torda positis, die 9. mensis Septembris. Anno domini. 1600.

Kegyelmednek jó akarói mind fejenként.

Az egész Erdély-országi urak, főnépek,
minden rendek, az nemességgel egyetemben.

Külczím: Magnifico domino Agha Leka' Capitaneo artium Keorwariensis et Vijwariensis etc. Domino et amico nobis obseruandissimo.

(Hat pecséttel lezárva, eredetije a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

b)

Generose domine et amice obseruandissime salutem etc.

Megértettük az kegyelmed izenetit Újvárnak föladása felől, melyet mi kegyelmedtől nagy jó néven vettük, sőt ő fölsége nevével kegyelmednek minden jó akarattal és kegyelmességgel akarunk lenni. És ha kegyelmed ide mihozzánk akar jönni, és az ő fölsége szolgálatjára állani, kegyelmed bizvást eljőjjen, mi kegyelmednek helyt és fizetést rendelünk és minden segítséggel is leszünk. Ha penig kegyelmed ide nem jő, valahová akar menni, a más levelünk mellett kegyelmed szabadon és bizvást minden népével és marhájával elmehet. Kegyelmedet kérjük, az várat senkinek egyébnek kezébe ne adja, hanem ennek, az kit mi oda küldtük. Az kegyelmed hozzánk való jó indulatjáért kegyelmednek minden jóval igyeközünk lenni. Generosam dominationem vestram in reliquo feliciter valere cupientes. Datum in castris ad Torda metatis, 10. die Septembris. 1600.

Generosae dominationis vestrae

amicus

G. Basta mp.

Külczim: Generoso domino Leka Agae, praefecto arcis Wyuar etc. domino et amico obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

c)

Generose domine nobis semper obseruandissime, seruitiorum nostrorum paratissimam commendationem.

Nem szükség kegyelmednek sok szóval eleiben adnunk, mi okon állottunk legyen el Mihály vajda mellől, holott az mindeneknél nyilván vagyon, micsoda gonosz istentelen szándékba volt hozzánk. Mert ennek mind leveleiből, mind egyébaránt bizonyosan végére mentünk, hogy az mi jámbor szolgálatunkért avval akart fizetni, hogy mindyájan levágasson bennünket és teljességgel eltöröljön ez földről. De ha szinte azt nem számláljuk is, jól emlékezik kegyelmed is reá, micsoda méltatlanúl akará tavaly is kegyelmedet jámbor szolgálatja felett elveszteni. Mi azért látván az ő gonosz, istentel-

dékát, és hogy minden cselekedeti csak az keresztyénségnek romlására, pusztulására néztenek, mi sem akartunk tovább mellette megmaradni, hanem elállottunk mellőle, és császár ő fölsége hívségéhez tartjuk magunkat az országgal együtt. Annak okáért kegyelmedet mi is szeretettel kérjük, hogy az ország kévánságára az várakat Keőwárát és Vywárát adja kezekhez kegyelmed, nám ez ország minden jóval ígíri kegyelmednek magát, kire mi is reá felelünk, hogy kegyelmedet azokban minden részeiben megtartják, sőt ha kegyelmednek ez országba megmaradásra való szándéka leszen, kegyelmed felől tisztességesen gondot viselnek: hiszem jobb és dicsiretesb kegyelmednek az keresztyénekkel együtt császár ő felsége hívségéhez tartani magát, hogy nem mint valamely török természetű istentelen embernek birtokában rabságban élni. Bocsátottuk kegyelmedhez egy vitéz atyánkfiát, kitől szóval is izentünk kegyelmednek, kérjük kegyelmedet, hogy a mit mi szónkkal mond, kegyelmed adjon hitelt beszédének, mi kegyelmednek szívből való jó akarói vagyunk. Tartsa meg isten kegyelmedet és vezérelje minden jóra. Datum ex castris ad oppidum Thorda positis die 13. Septembris. Anno domini 1600.

Kegyelmednek szolgálnak.

Makó György.
Tarkanÿ István.
Horwat György.
Tamasfalwÿ János.
Nagi Demeter az több lovag hadnagyokkal és az egész vitézlő renddel egyetemben.

Külczim: Generoso domino Lecha Agbae, praesidiorum Keowariensis et Wÿwariensis capitaneo etc Domino et amico nobis plurimum obseruandissimo.

(Hat pecséttel lezárva. Eredetije a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

LXI.

1600. szept. 12.

Rudolf császár válasza Mihály vajda követeihez.

Responsum pro Michaelis vaivodae legatis.

Sacra caesarea ac regia Maiestas, dominus noster clementissimus benigne intellectis et consideratis iis, quae sibi illustrissimi domini Michaelis vaivodae Valachiae nomine eius legati et vivo sermone et scripto exposuerunt, clementer respondet.

1. Et si maluisset sacra caes. Maiestas sua ad gravia, quae exoriri possint incommoda facilius evitanda, Transsilvania quae nomine Maiestatis suae occupata fuit plene restituta, dominum vaivodam in Valachiam redire, eandemque sub protectione suae Maiestatis regere et in omnes ibi occasiones pedem ulterius in Turcicam ditionem Maiestatis suae auxiliis proferrendi observare, quod ipsius promissis frequenter repetitis adeoque aequitati congruum et apud omnes ubique christianos ipsi gloriosum futurum videbatur; sibi tamen placere, seque rata habere, quae cum domino vaivoda sui commissarii et quidem doctor Pezzius tractarunt, annuendo beneficie et permittendo ut ipse Transilvaniam pro sua Maiestate ita gubernet, ut pristinis ea provincia privilegiis et consuetudinibus fruatur, exactionibus insolitis minime gravetur, nihil novi in consuetudinibus illis antiquis extra consueta comitia suscipiatur sed omnia cum consilio adiunctorum consiliariorum iuxta comitiorum decreta gerantur et assistens aliquis s. Maiestatis suae consiliarius primarius et insignis adhibeatur, qui tam pacis quam belli tempore domino vaivodae assidue adsit, domino autem vaivodae extra provinciam proficiscente gubernationem provinciae una cum reliquis consiliariis, donec ipse in provinciam revertatur, curet, negotia quaecunque diligenti cognitione praevia laudabili christianorum more tractentur, in deliberationem trahantur, et executioni mandentur. — Et quamuis gubernandi facultas apud plerosque christianos principes saltem ad certum temporis intervallum, quemadmodum conferenti placeat, dari et conferri consuevit, quod non solum apud summos *in republica* christiana principes, sed etiam

apud imperatorem Turcarum, cuius rei etiam exempla superioribus annis in ipsa Transsilvania extiterint; tamen sac. Maietas sua benigne gubernationem hanc domino vaivodae quoad vixerit et in fide obedientiaque constanter perseverarit, concedit ac permittit. Et cum de filio domini vaivodae spes sit vestigia ipsum paterna fideliter insturum ac sac. caes. Maiestati suae, christianaeque reipublicae constanter adhaesurum esse, sac. Maiestas sua post mortem patris, quam deus in multos annos avertat, singularem illius rationem non solum quoad gubernationem hanc Transsilvanicam, sed etiam quoad alias occasiones, quibus tum hunc filium, modo quemadmodum supradictum est, constanter in fide obedientiaque perstiterit, seque idoneum praebuerit, tum alios domini vaivodae haeredes ornare atque evehere possit, habiturum esse.

2. Postquam sac. caes. Maiestas sua ditionem Valachicam domino vaivodae perpetuo iure permisit, nihil amplius ea in re dubii, nihil difficultatis restare, neque etiam quominus illud ius ad sexum foemineum extendatur, ut scilicet eo eventu linea foeminea superstes, praescitu et consensu sac. caes. Maiestatis ac futurorum Hungariae regum iis qui sac. caes. Maiestati augustaeque Austriae domui et regno Hungariae addicti sint, matrimonio iungatur. — Ad Moldaviam autem quod attineat, nihil hoc tempore propter eas, quas ipse dominus vaivoda explicuit causas, de ea certi statui posse; prout autem res ibi successerit, si nimirum ea provincia christianae reipublicae membrum permanserit, certum sac. caes. Maiestatem suam ei rei modum inventuram, ac petitionis domini vaivodae benigne memorem futuram ut quaecunquae lites et negotia cum consilio et cognitione causae, iuxta pristinum morem tractentur, decidantur et sine appellatione terminentur. ita tamen ut in gravioribus, si quis se gravatum sentiat, is absque impedimento gravamina sua sac. caes. Maiestati exponere queat, super quibus dominus vaivoda et qui in provincia fuerint consiliarii audiendi sint, ut iustitia cuique quemadmodum christiana religio postulet, administretur. — Ecclesiastici vero qualescunque sive Romani sive Graeci dogmatis, tam ii qui monasteriis mancipati quam alii qui libere degunt. iura, privilegia, bona sua integra et illaesa servent, qui prae

caeteris pro christianae pietatis studio honorandi ac protegendi sint.

3. Quae petuntur arces, ut Gialu et Fogarasch, propterea dari nequeunt, quod Fogarasch archiducissae Mariae Christiernae, Gialu vero in bonis ecclesiasticis, moderni et futurorum episcoporum Transilvaniensium sit, quarum posterior neque possit, neque debeat ecclesiae auferri. Quod ad Georgen et Wetsch attineat, iure prius contra Bochkaium experiundum esse, et si quidem arces illae sac. caes. Maiestati suae in commissum ceciderint, existimat ipsa caducitates eiusmodi cum redditus ad sustentationem principis maxime extenuati sint, fisco applicandas esse. Ita tamen ut sac. Maiestas sua beneficentiam in benemeritos suam inde ex iis et similibus bonis et ostendere atque exercere, quemadmodum sibi videatur, possit.

Arces Huszt et Keovar, tanquam ad Hungariam pertinentes, ab Hungariae regibus antehac semper ad ea usque tempora possessas fuisse, donec Turcarum auxiliis a regno divellerentur, quae modo cum aliis comitatibus ac territoriis eidem regno, quemadmodum aequitati consentaneum erat, restitutae, primaevo in statu permanere debeant.

4. Ut dominus vaivoda bona omnia pro suo libitu distribuere et quaecunque delicta absque appellatione punire possit, non id gubernationis modo et ne vix quidem supremae potestati, quae ipsamet revisiones et appellationes in iustitiae causis instituerit, iisque sese submiserit, convenire. Facultatem vero vulgares et mediocres caducitates in benemeritos adiunctorum consiliariorum iudicio distribuendi, communia item delicta eodem modo iudicandi ac puniendi domino vaivodae liberam permitti. Si vero graviores sese casus, qui vel totius provinciae statum vel sac. Maiestatis suae superioritatem attingant, aut quibus insignia ac primaria bona et dominia fisco caduca fiant, obtulerint, de iis praescitu et consensu sac. caes. Maiestatis ubi ne mora periculum adferat, cautum fuerit, vel adhibito consiliariorum assistentium iudicio, si res moram non patiatur, ad sac. Maiestatis suae ratificationem statuendam esse.

5. Quaecunque arces et bona extra Transilvaniae fines

tes in Hungaria sitae in quibus Koewar, comitatus Bihoriensis, Solnok mediocris, Maramarusch, Sarand et Krasna, quae Hungariae regno vi adempta fuerint, liberae sac. Maiestatis suae dispositioni relinqui ut a Transilvania, ad quam comitatus illi iure nunquam pertinuerint, omnino separari debere.

6. Arces primarias ut Temeswarium, Giulam, Solnokum et Chanadium, quae dominus vaivoda ex hostium manibus forte recuperare possit, merito sac. Maiestati suae reddendas, minora vero castella ac loca domino vaivodae et ipsius successoribus iure feudi ea conditione concedenda ut illorum investituram a sac. Maiestate sua petere teneantur.

7. Quamdiu bellum duraverit, sac. Maiestatem suam non tantum auxilia sua non imminuturam, sed potius quoad eius fieri possit aucturam esse. Sigismundo Bathorio nunquam certam aut perpetuam pecuniarum summam, sed pro necessitate, sive maiorem sive minorem suppeditatam fuisse, quod et erga dominum vaivodam observandum.

Ad Moldaviam quod attinet, sac. Maiestatem suam ut antehac sese rebus illis immiscere noluerit sic neque etiamnum immiscere velle.

8. Titulum qui petitur sac. caes. Maiestatem suam quoad sibi in potestate sit, ubi de reliquis utrinque convenerit, ut inter principes recenseatur, daturam esse.

9. In hoc trimestre et reliquum anni tempus sac. Maiestatem suam ultra ea et quae iam tradita et adhuc Cassoviae in promptu sunt arma, quinquaginta talerorum millia iam statim et paulo post alia quinquaginta millia partim in numerata pecunia partim in eo quod desideratur panni genere soluturam esse, modo ea auxilia in Turcam sive defensive sive offensive convertantur et conniventiam ac dissimulationem dominus vaivoda, qua erga Turcas hactenus usus fuit, intermittat; confidere se dominum vaivodam, cum satis ei cognitum sit, quantis sac. Maiestas sua belli oneribus et expensis gravetur, cumque hoc anno exactiones ipse Transilvaniae quadruplo maiores quam fieri consueuit et quidem ita graves, ut provincia eas in longum tempus ferendo non sit, imposuerit, his sac. Maiestatis suae auxiliis hoc tempore contentum fore.

10. Instaurationem fodinarum decrevisse Maiestatem

suam ubique per idoneos et peritos artifices eum in finem curare, ut si divino res munere foeliciter succedat, non tantum expensae inde refundantur, sed reliquam etiam in belli sustentationem aliasque neccesitates impendantur. In fodinarum magistros ac fossores ipsos (quod in omnibus ubique fodinis, praecipue vero in iis, quae in sac. caes. Maiestatis suae regnis et provinciis sitae sunt, usitatum, quodque necessarium) neminem, nisi fodinarum praefectum, quem sac. caes. Maiestas sua constitutura sit, authoritatem exercere debere, illi vero potestatem futuram ut iustitiam fossoribus administret, eosque pro delicti ratione puniat, ad quod opem dominus vaivoda, protectionemque sac. Maiestatis suae nomine praestare teneatur.

11. Generali Cassoviae capitaneo iniungendum ac serio mandandum esse, ut opportunis officiorum generibus domino vaivodae respondeat, utque si Transilvaniam hostiliter impeti contingat, aut ipsemet cum omnibus copiis suppetias eat, seque coram sistat, aut aliis modis auxilia mittat. Si vero periculum in mora videat, non expectato a sac. Maiestate sua ulteriore mandato, prout necesse viderit, sese rebus praesentibus accommodet, ubi vero morae locus fuerit, omnia prius sac. Maiestati suae communicari et pro eiusdem voluntate in executionem deduci debere; ipsum autem dominum vaivodam vicissim ac reciproce obligatum fore ut si necessitas exegerit, ad sac. Maiestatis suae aut generalis capitanei sac. Maiestatis suae nomine requisitionem ipsemet sese ex Transilvania cum auxiliis sistat, aut ea prout postulabitur, per alium mittat.

Ad assistentem consiliarium quod attineat, non intelligendum esse, ut per sese quid ipse statuere aut disponere, sed (quemadmodum supra dictum) ipse dominus vaivoda sine consilio et praescitu ipsius assistentis et aliorum consiliariorum nihil maioris momenti tractare, constituere aut exequi debeat.

12. Ut dominus vaivoda assidue ordinarium agentem in sac. Maiestatis suae aula habeat, non sibi displicere, illius autem sustentationem, quae res insolita apud christianorum principum quantumvis maximorum oratores atque ager varias parere offensas queat, promittere ac praestare ne quam posse. *In eos autem* et in alios sive cursorum sive

les usus partem aliquam eorum bonorum, quae iam fisco adscripta sunt applicari posse.

Ut denique boiarii aliique ministri primarii domini vaivodae certum in regnis ditionibusque sac. caes. Maiestatis suae. si quod deus avertat, vis eos maior hostium expulerit, refugium inveniant, benignam se cuiusque prout iuxta statum suum meruerit, rationem habituram; sperari autem divina protectione futurum, ut utraque provincia et Valachia et Transilvania sac. Maiestati suae totique christianitati firmiter haereat, a reliquo corpore nunquam separetur.

Atque haec quidem sunt, quae sac. caes. Maiestas sua illustrissimi domini Michaelis Valachiae vaivodae legatis benigne responsa voluit, quibus gratiam suam caesaream ac regiam clementer offert. Datum Pragae die 12. Septembris anno 1600.

Hátirat: Responsum legatis Valachicis datum anno 1600. 12. Septembris.

(Impurum példány, a bécsi cs. és k. állami levéltárban.)

LXII.

1600. oct. 4.

A rendek parancsa a karansebesiekhez, hogy a Mihály vajdával tartó oláhok s ráczok jószágait adják ki.

Nos proceres, magnates caeterique status et ordines vniuersitatis nobilium Transsyluaniensium. Vniuersis et singulis egregiis et nobilibus dominis castellanis comitibus judicibus et vniuersitati nobilium districtuum Lugas Caransebes et Haczok Salutem et amicitię nostrę commendationem. Barcsay András és Bogáthy Miklós uramékat bocsátottak volt közitekben, hogy az Mihály vajdához tartozó boéroknak oláhoknak, ráczoknak és egyebeknek is marhájuk ott köztetek találtatnának, mindeneket hit szerint kezekben adnátok: de a mint értjük kegyelmetek annak engedetlen volt, semmit afféle marhákban előadni nem akartatok, hanem magatoknál tartattátok, kit nem illett volna cselekednetek, holott az titeket nem illet, mert az országnak mostani szolgálatjában jelen sem voltatok. Annak okáért kegyelmeteket intjük, sőt hag-

juk is országúl kegyelmeteknek, hogy semmi közötöket afféle marhákhoz ne ártsátok, hanem minden okvetetlen tartozzatok hitszerint előadni és Barcsay András uram kezében administrálni, mert jónéven kegyelmetektől nem vesszük, ha ebben kölönben cselekesztek. Datum ex castris ad possessionem Grid positis die quarta Octobris anno domini millesimo sexcentesimo.

Stephanus Chákÿ mp.
Caeterique status et ordines
Vniuersitatis nobilium Trans- (*Hat pecsét.*)
sylvaniensium.

(Eredetije az erd. múzeum kézirattárában, gr. Gyulay Lajos gyüjteménye.)

LXIII.

1600. okt. 4.

A rendek átírata a lengyel korlátnokhoz, hogy Báthory Zs. támogatásától álljon el.

Abschrifft

was die Stend in Sibenbürgen dem canzller in Pollen vom 4. octobris schreiben.

Illustrissime domine nobis colendissime!

De statu rerum nostrarum ill.-mam D.-nem V. proximis litteris nostris certiorem feceramus, quae quidem ill.-mae D.-ni redditae sint, nec ne, dubitamus. Itaque D.tio V. de nobis ita intelligat, quod excussa tyrannide vaivodae totum hoc regnum in potestatem sacr. caes. M.tis devenerit. Cum autem intelligamus ill. D.nem V. unacum serenisssimo principe Sigismundo Bathoreo cum numeroso Polonico exercitu appropinquare, intermittere noluimus quin ill. D.nem V. denue requireremus. Quamobrem ill. D.nem V. etiam atque etiam rogamus, ut res nostras aequo iudicio secum reputare velit, cogitet quam arcte toties praestitae fidei vinculum sacr. caes. M.ti nos obstringat, a quo sine insigni periculo atque dedecore discedere possumus. Quomodo enim serenissimi principis Sigismuntati votoque, de quo iam aliquoties nos litteris satisfacere valeamus, plane non videmus, cum

Germanicis praesidiis teneantur. Quodsi eius serenitas, eius est animi, ut inducto peregrino milite provinciam hanc invadendam sibi statuerit, ill. D.tio V. operam dare dignetur ut authoritate sua, consilia serenitatis eo dirigat, ut abstinendum sibi ab eo proposito putet, ne tot incommodis affecta et intolerabili tyrannide pene oppressa patria hoc quoque malo pressa ad extremum ruat exitium. Quo sane ill. D.tio V. perpetuam nomini suo laudem parabit, nos veros ita sibi devinctos reddet, ut tanti beneficii memoriam nullo unquam tempore ab animis nostris simus abiecturi. Caeterum studia atque observantiam nostram ill. Dni V. deferendo eandam foeliciter valere exoptamus. Datum ex castris ad Vladenj positis die 4. Octobris anno domini 1600.

Illustrissimae dominationis vestrae

servitores
Stephanus Chiaki
Pancratius Sennieÿ.
Stephanus Tholdy.
Benedictus Mindzenty.
Caetrique status et ordines
universitatis nobilium
Transsiluaniae.

(Egykorú másolata Bécsben, a titk. ltban.)

LXIV.

1600. okt. 6.

A rendek átirata Mihály vajdához, melyben követeléseiket soroljak fel.

Illustrissime domine, nobis colendissime.

Az nagyságod izenetit és kivánságit fő boéritól, kit nagyságod hozzánk küldött, Kulchar Radultul és Armas Zawatól bőségesen megértettük, melyre nagyságodnak mi is irva akarának ez levelünkbe megfelelnünk. Kivánjuk annak okáért nagyságodtól, a mint ezelőtt is intettük nagyságodat. hogy nagyságod innen mindjárást ez országból menjen be Havasalföldébe, és szálljon Bozawásárára, mely helyből nagyságod alkalmatosban mind császárnak ő felségének, mind penig ennek az országnak szolgálhat, Havasalföldét is penig inkább ótalmazhatja, mert az ellenség megértvén nagyságodnak

Moldvához közel való létét, inkább megtartozik. Hogyha penig onnan Moldovából az ellenség reánk akarna is jönni, nagyságod is onnan mindenképen rajtok legyen, és onnan Bozavására felől mindent cselekedjék ellenek. Hogy penig az Oÿtoz útján is az ellenségnek tartóztatása legyen nagyságod küldjön az Oÿtoz útjára kétezer puskás gyalogot, kik mellé rendeljen nagyságod egy fő embert, a ki előttek legyen, és az útakat őrizze. A miképen penig nagyságodtól ez előtt is kivántuk, most is kivánjuk, hogy nagyságod az székely hadat, ki nagyságod mellett vagyon, azt nagyságod mindenestől bocsássa vissza. Im az székelységnek assecuratoriát, hitlevelet küldöttünk, generalis uram ő nagysága is az comissarius urakkal együtt assecurálja őket, hogy bizvást jőhessenek az ő felsége zászlója alá, kit ha cselekesznek, mindnyájoknak kegyelem leszen, semmi bántások nem leszen. Mely levelek mellett bizonyos emberünket bocsátottuk, nagyságod is azon emberünk mellett bizonyos emberét levéllel bocsássa és biztassa, hogy békével bántás nélkül jöhetnek az ő fölsége táborában, és római császár ő felsége hívségéhez tartsák magokat. Továbbá a mely fő embereket nagyságod kiván, a kik nagyságod mellett lennének, annak semmi szükséges voltát nem látjuk, holott a mi oly dolog volt, azokról immár resoluáltuk magunkat, és nagyságodnak megirtuk. Immár két úttal praefigáltunk terminust, az melyre kivántuk, hogy nagyságod fiát, feleségét, leányát és minden kencsét közinkbe küldené. Azért meg is rendeltük ezten ez napot úgymint pénteket, hogy arra az napra nagyságod okvetetlen kiküldje, mert mi immár tovább semmi terminust, napot annak nem rendelünk. A mi az nagyságod országbeli emberek állapotját nézi, ha valami háborúja Havasalföldének lenne, a mint nagyságod kévánja, az előbbi mód szerint azoknak Erdélybe feleségekkel, gyermekekkel, marhájokkal szabad bejövések leszen, lecsendesedvén penig az dolog esmét, békeségesen ez országból kimehetnek. Az mit penig kéván nagyságod, hogy ha kévántatnék az segitség Havasalföldének, mind pénzzel, néppel, porral, golyóbissal és egyéb hadi apparatussal az segétségre készen lennénk; [illegible] hogy arról való dispositio nem minket, hanem az ró szár ő felségét *concernálja*, nagyságad találja meg [illegible]

felőle, és várjon az ő felsége kegyelmeségétől, miképen hogy mi is onnan dependeálunk. Ez alatt nagyságod a mint jobban tudja, ótalmazza hazáját, kivel nagyságod mutassa meg császárhoz ő felségéhez való hívségét, és mihozzánk is engedelmességét, melyben mind generális uram ő nagysága az commissarius urakkal egyetemben, mind penig mi készek vagyunk ő felségénél törekedni, hogy mint annak előtte, ez után is minden kegyelmességel segétséggel legyen nagyságodnak. Az boérok marhájok, feleségek elbocsátása felől is a mit nagyságod kéván, megcselekeszszük azt, hogy feleségeket elbocsátjuk, de a mi marhájokat illeti, a mennyi károkat nagyságod boéri és minden hada ez országi minden rendeknek töttenek először mind azokról nagyságod contentáltassa ez országot, az után készek leszünk az nagyságod boérinak marhájokat megadatni.

A mi az szászságról való hitlevelet nézi, nem látjuk annak szükséges voltát, holott egész országúl immár elegendő hitlevelet küldettünk nagyságodnak.

Az fiát, ha nagyságod oda fel Prágába küldi, nagyságod bocsássa elől póstáját, certificáljon felőle, mi mind ő magát, mind az vele valókat marhástól békességesen elbocsátjuk, sőt kísérőket adunk mellékjek, hogy bátorságosban és bántás nélkül eljőhessenek. Ha penig nagyságodnak tetszik, nagyságod bocsássa póstáját ő felségéhez és a mely dolgokról nagyságod ő felségét meg akarja találni, mind generális uram az commissarius urakkal egyetemben, mind penig mi készek vagyunk nagyságod mellett ő felségének irni, és az nagyságod dolgaiban törökedni. Egyéb dolgokról, kikről nagyságod ír, minthogy azok summa szerint ezekben comprehendáltatnak, nem szükség megfelelnünk, azokra is elegedendő ez az válasz. Az nagyságod boérítól és az mi embereinktől Kereki Jánostól, Zakos Istvántól, és Chyti Izsáktól szóval is izentünk, nagyságod megértvén tőlök, higyje meg szavakat. Tartsa meg isten nagyságodat. Datum ex castris ad possessionem Veidenbach positis, die 6. mensis Octobris, anno domini 1600.

Illustrissimae dom. vestrae seruitores.

G. Basta m. p. Stephanus Tholdi m. p.
Stephanus Chiakÿ m. p. Stephanus Bodoni m. p.

Pancratius Sennyey m. p.
Baltasar Bornemizza m. p.
Alard Ferencz m. p.
Benedictus Mindszenty m. p.
Caeterique status et ordines vniuersitatis nobilium regni Transsyluaniae.

(A rendek aláírásai, mindegyik az illetőnek pecsétje mellett.)

Zekelÿ Miklós de Veresegyház m.p.
Swlei Boldizsár m. p.
Nagi László m. p.
Thwissÿ Miklós deák m. p.
Ferencz deák szebeni.
Zichÿ Rafael m. p.
Baranÿ Bálint enyedi m. p.
Bartol Luchas m. p.
Tothazy Mihály m. p.
Veres Gábor m. p.
Valentinus Kirschner
Masass Tamás m. n.
Pataki János m. p.
Thomas Rott m. p.
Lőrincz Filstich m. p.
Daniel Nagicheouenfalui m. p.
Keoleséry Tamás m. p.
Zegedi Gáspár m. p.
Giulaÿ Nagy János m. p.
Balogi Farkas m. p.
Jjgártó Simon m. p.
Thomas Michachi, Illiefalvi m. p.
Chiszár Ferencz m. p.
Kouách János m. p.
Nÿakazo János m. p.
Rott Pétér m. p.
Katonaÿ Mihály m. o.
Bozzasi János m. p.
Stephanus Sétchi aurifaber m. p.
Pitter Eppel m. p.
Chyeffeÿ István m. p.
Lucas Trausner m. p.
Was Gergöly m. p.
Bogatzi János m. p.
Hannes Wmendt m. p.
Giulaÿ János m. p.
Jankosi Gáspár m. p.
Velten Veber m. p.

Lipaÿ Amburus m. p.
Barczia Sándor m. p.
Vizaknai Kazás Péter.
Donat János m. p.
Reodi Miklós barbándi m. p.
Lőrincz Dimbriger m. p.
Stephanus . . . . (?) iudex
Colosuary János deák m. p.
Tommas Brosser m. p.
Caspar Schemell m. p.
Mikezazÿ Szabó János m. p.
Eötvös András m. p.
Caspar Helthi typographus m. p
Vas János m. p.
David Zekel m. p.
Zabó András m. p.
Zekelÿ Pál de Veresegyház m. p.
Kadar Mihály m. p.
Stenzel András m. p.
Váradgiai Nemes János m. p.
Telekÿ István m. p.
Hanes Lang m. p.
Komori István m. p.
Kewendi Mátyás m. p.
Raw Mátyás m. p.
Caspar Bornemissza m. p.
Gregorius Bornemÿza
Barátt Péter m. p.
Chereni Gáspár m. p.
Martin Deák m. p.
Zabó György m. p.
Bozzasi György m. p.
Greger Veber m. p.
Lakatos Istv
Galthe
Ste

Zylassÿ Mihály m. p.
Mÿkó János m. p.
Stamp János m. p.
Radnóthi István m. p.
Mikes Benedek m. p.
Regreczi Bálint m. p.
Emericus Bogner m. p.
Keopeczÿ János m. p.
Luces Koz m. p.
Thomas Baczÿ m. p.
Pistaki Boldizsár m. p.
Jeremias Nekel m. p.
Schmelhar Lorentz m. p.
Teöreök András m. p.
Hannes Beck m. p.
Georg Schneidner m. p.
Nilas Gáspár m. p.
Joannes Teutsch m. p.
Balasfi Bálint m. p.
Gecheidner Mihály m. p.
Lakatos Bálint m. p.
Bennech Frelich m. p.
Ferenczy Mihály m. p.
Damakos Mátyás m. p.
János Deák m. p.
Fazakas Boldizsár m. p.
Mod János m. p.
Koeniues Péter m. p.
Zÿkzaÿ János m. p.
Petrus Eÿlstech m. p.
Etues István m. p.
Steffn Kaundert m. p.
Botor Mihály m. p.
Lucas Rodner m. p.
Michael Fleyscher m. p.
Michel Girtler m. p.

Nicolaus Mark m. p.
Chÿszár Mihály m. p.
Betlen Mihály m. p.
Diózegi István m. p.
Bonchidai Gergely m. p.
Bénieÿ Mátyás m. p.
Paul Schuler m. p.
Rosás János m. p.
Kerezturÿ Tamás m. p.
Adam János m. p.
Wadász Pál m. p.
Boer István m. p.
Stefan Sorster m. p.
Greger Fhilipp m. p.
Andres Reÿz m. p.
Jenei István m. p.
Paul Wendrich m. p.
Ijártó György m. p.
Pitter Luch m. p.
Veres Bálint m. p.
Thordai Mátyás m. p.
Fodor Gergely m. p.
Chanadi János m. p.
Vitéz Menyhárt m. p.
Rettegi Mihály m. p.
Zabó Sámuel m. p.
Bachÿ János m. p.
Tomas Schesprÿr m. p.
Michel Luter (?) m. p.
Tótházi István m. p.
Pitter Damian m. p.
Zekel Lőrincz m. p,
Georgh Alczner m. p.
Lőrincz Balk m. p.
Gergÿ Ekert m. p.
Petrus Bek m. p.

Hat pecséttel lezárva.

(Eredetije a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

LXV.

1600. okt. 25.—nov. 4.

A léczfalvi gyülekezet határoztai.

Nos proceres, magnates, caeterique status et ordines, universitas nobilium regni Transilvaniae. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod cum divina nobis suffragante clementia, auxilio et felicibus auspiciis sacrae cesareae majestatis, Michäelem vajdam Transalpiniensem, [1]) inauditae crudelitatis tyrannum regno hoc Transsilvaniae ejecissemus, partium nostrarum esse duximus primo quoque tempore in unum convenire, et de publicis regni megotiis necessitatibusque unanimi consensu, et paribus votis omnia salutifera pro patria deliberare ac constituere.

Proinde ad 25-am Octobris in possessionem Léczfalva in sede Siculicali Sepsi congregati deliberavimus, et paribus suffragiis tenore sub infrascripto certos constituimus articulos, qui sic sequuntur.

»Miérthogy istennek kegyelmességéből Mihály vajdát, ki az országot mód nélkűl occupálván, rajtunk hallhatatlan kegyetlenséget cselekedett, a császár ő felsége segítségével az országból kiűztük, kiből istennek szent neve mindenkor dicsértessék; tetszett: hogy mentől hamarébb lehet császár ő felségét solenni legatione ab omnibus statibus et ordinibus megtaláljuk de futura administratione hujus reipublicae Transilvaniae. Végeztük azért: hogy a tanács urak a választott követeket primo quoque tempore az instructio szerént elbocsássák és utnak készítsék.

(1) Mivelhogy azalatt szükség magunkra gondot viselni, és mindeneknek előtte az isten dolgára figyelmezni; végeztük: hogy a religiónak szabadsága ez országban a négy recepta religiónak; tudniillik: catholica sive romana, lutherana, calviniana és unitaria religióknak előbocsátato"

---

[1]) Az Erd. Tört. Tárában hibásan

romana religion való patronus, és az ő falujában, az hol residentiája vagyon, tarthasson az ő vallásán és religioján való papot; ha hun penig extra eum locum noviter és violenter contra consensum auditorum introducáltatott volna efféle pap, tehát vagy falu, vagy város az, ha nem recipiálták és tartani nem akarják: amoveáltassék, és a mely valláson való ministert ejiciáltanak volt, azont restituálják ismét, kinek az ő szokott proventusokat a patronusok megadni engedjék minden recepta religion való papoknak, a mint ennek előtte való articulusokban erről végeztünk volt.

(2) Miért penig ez elmúlt nagy romlások hazánkon estenek, főképpen az idegen nemzetből való árús népeknek ide bé való kereskedésekből, járásokból és kémlelkedésekből, úgymint görögök, oláhok, törökök, dalmaták, örmények és ezekhez hasonló nemzetből valóktól, tetszett azért és végeztük: hogy ennek utána perpetuis semper temporibus a féle rendbeli kereskedő nép ez országba be ne jöhessenek, hanem locus depositionis légyen Kárásnebes, Talmács, Rosnyó, Prázsmár, Radna; az két országbeli oláhok penig Brassóba, Szebenbe és Beszterczére bémehessenek, ezen belől penig ha bé merészlene jöni, tehát kapitányok, királybírák, ispányok, városbirái és egyéb főtisztbeli személyek minden helyeken valók, marhájoknak elvételével büntessék. Melyeknek az ország végzése ellen se fejedelem, se vajda annuentiát, se immunitást ne adhasson; sőt ha adnának, semmi helye ne lehessen, és ha ellene cselekednék a féle levélnek, impune cselekedhessék, de igy, hogy minden rendek in loco depositionis szükségek szerént azon áron vehessenek mindenféle marhát, mint a kereskedő rend. Megtekintvén továbbá ilyen nagy veszedelmes állapotban hazánknak forgását, melybe jutottunk volt a kegyetlen és törvényrontó tyrannus Mihály vajda miatt, az tekéntetes nagyságos urnak, Csáki István uramnak ő nagyságának dicséretes magaviselését és szorgalmatos forgolódását, ki mi érettünk a maga hasznát és minden egyéb tekénteteket hátra hagyván, jó akaratja szerént ultro teljes szívét, igyekezetét csak e hazának tulajdonította, annak hasznára fordította, melyben sem munkáját, sem fáradságát nem szánván, éjjeli, nappali sok fáradtsága és nyughatatlansága után sem kincsét,

sem marháját nem kimélvén, életét nagy veszedelemre vetette, és ha isten és a szerencse úgy hozta volna, halálát sem szánta érettünk és a hazáért; ilyen nagy jó tettiért azért nem akartunk háladatlanok lenni; noha ennél sokkal nagyobbat érdemlett tőlünk, végeztük azért: hogy valami jószágot birt Mihály vajda adományából mind azzal egyetemben, melyet országúl annakutána ő nagyságának adtunk, conferáltunk, teljességgel helyén maradjon; melyeknek birásában ő nagyságát megtartjuk, sőt követünk által császár ő felségét is meg találjuk, hogy temporum in successu, ha valami impetitori lennének, kik a jószágban valamit törvénynyel elnyernének, ő felsége Csáki István uramat ő nagyságát, avvagy az impetitorokat de aliis bonis fisci méltóztassék contentálni.

(3) Tetszett ez is: hogy a mely jószágot Mihály vajda a vitézlő népeknek adott, mely ante conflictum contra eundem Michaëlem vajvodam habitum kezeknél volt, most is kezeknél maradjon; minthogy hitünkkel is megerősítettük, és ha ki mit benne idő forgásában tőlök elnyerne, perlene, akkori fejedelem más jószágból contentálja őket.

(4) Végeztük ezt is: hogy a tanácsurak, kik a vitézlő rendnek meg nem esküttenek volt a thordai mezőn, azok is mostan instar aliorum dominorum senatorum regni megesküggyenek.

(5) Látván ezeknek utána a mindennapi szükséget, és a vitézlő rendek fizetésének elközelgetését, hogy a haza meg ne fogyatkozzék: vetettünk országúl adót 3 forintot, kapuszám szerént, melyeknek felét, tudniillik másfél forintját rendeltük beszolgáltatni Fejérvárra a tárházba mától fogva huszad napra, a felét ismét attól fogva más húszad napra.

A rovatlan helyek is ehhez képest az ő módjok szerént contribuáljanak. A szász uraim is az ő módjok szerént beszolgáltatják. Azonképpen a székely atyánkfiai egyenlő terhet viselnek velünk. Végeztük ezt is, hogy a mely faluk és egyéb helyek Mihály vajda bejövetelétől fogva elpusztúltanak égetés miatt: ez mostani feleadó fizetéstől üresek legyenek.

(6) Vagyon panaszolkodása Imecs Mátyásnak és több lófejeknek, hogy Mihály vajdának megverettetése után marhájikat, örökségeket és jós

[illegible]

[illegible] Zsigmond [illegible]

[illegible] hogy pe[illegible]

[illegible]

[illegible] hog[illegible]

[illegible] vall[illegible]

[illegible] hogy mi[illegible]

[illegible] L[illegible] [illegible]ntis. [illegible]

[illegible] László fainal [illegible] és Bukar[illegible] a donatarius kezeknél vagyon [illegible] dálunk, hogy ő felsége vagy [illegible] danatariusokat.

(8) Tetszett ez is: hogy [illegible] és a notoriusok felől pronunci[illegible]

erejében megmaradván, ex eadem gratia regni azoknak, kiknek jószágokat vagy titulo pignoris birták, vagy nomine tutelae a vétkes személyek, azoknak actio adassék, és a brevis processus szerént procedálhassanak dolgokban.

(9) Végeztük a szegődött és szegődetlen szolgákról: hogy valamely szolga Mihály vajda bejövetelétől fogva urát ideje előtt és bucsúvételen elhagyta, ha nem nemes, ha nemes is, ha háza nincsen, valahol megtaláltatik, bíróval meg kell az urától kérni; ha megadja jó; ha meg nem adja, a székre hivják, és ha méltó és igaz okát nem adja, 200 forinttal adja meg azután, ha penig nemes ember és residentiája vagyon, a székre hivják, és ha méltó okát nem adhatja, 200 forinttal restituálja magát, és mindenben a brevis articulus szerént procedáljon törvénynyel. Azonképpen a mely szolgák kapitányságok, hadnagyságok alatt találtatnak meg: két nemes emberrel kérjék meg; mely két nemes ember adjon relatoriát róla, és egy mandatummal annakutána vegyenek 200 forintot jószágán; ha penig jószága nincsen, a pénzéből tartsák ki a 200 forintot, melyet tartozzék a fizetőmester megadni egy mandatumra, ha meg nem adná a 200 forintot, a jószágán megvegyék.

(10) Az aranyosszéki székelységnek könyörgésekre, megtekintvén az ország mellett mostani szükségében híven való forgolódásokat, végeztük: hogy a mely örökségeket a marosújvári házhoz potentia mediante foglalták, akár mi névvel neveztessenek, törvénynyel a brevis processus szerént megkereshessék. Végeztük ezt is: hogy a mely határon az ujvári hídra menő ország útja általmégyen azok mint ennek előtte a vámfizetésből szabadosok legyenek. A városoknak és az egész szászságnak panaszolkodására végeztük: hogy udvarnál egy főpostamester legyen, mely az országnak hütes legyen, hagy a postáknak ő adjon czédulát, kivel járjanak, abban megirja hány lovat adjanak néki, és kinek adjanak szekeret; azonképpen a postáknak költségét adjon, azt is megirja, és az olyannak semmi gazdálkodással ne tartozzanak: a posta penig megtérvén, a czédulát tőle a postamester elvegye, és elszaggassa, hogy többé azzal ne csalárdkodhassék, a postalovat penig szokott határon túl ne vigye, ha penig a posta vagy lovat ölne, vagy elvesztené, és a felől a káros ember a posta-

mestert megtalálja, tartozzék mindjárást cognita rei varitate a káros embert de bonis et rebus dicti cursoris sine defficultate aliqua contentálni, és ha valami törvénytelen dolgot a posta cselekszik, azt is azon postamester tartozzék törvény szerént igazítani, in negotiis vero regni a várbeli kapitányoknak is czédulájoknak helye és authoritása légyen.

(11) Miérthogy a változás miatt minden rendbeli emberek, mind nemes, nemtelen, paraszt és szolga rendek sok dúlást és kóborlást, és erőszakat cselekedenek, ennek azért jövendő eltávoztatására és a káros embereknek könnyebbségekre végeztük: hogy afféle káros emberek az ispányokat, kapitányokat, királybírákat, váraknak és egyéb helyeknek tisztartóit megtalálják, és azok egy szolgabirót melléjek vévén cognita rei veritate, a káros embert de rebus et bonis patratoris, vagy nemes, vagy paraszt ember lészen, non obstante nobilitatis praerogativa, vel ullo juris legitimo impedimento, megelégítsék.

Azonképpen Fogaras földén lakó oláhok, ha kiknek kárt tettenek, a várnak és földnek törvénye szerént e kapitány tartozik executiót tartani.

A ki penig szőrin marháját megtalálja, mindjárt megadassék neki sub poena 200 florenorum; a ki penig a patratort propter factum keresni akarja, az prosequálja actioját a brevis szerént in prima statim sede illius comitatus, vel judicatus a hol a patrator lakik.

(12) Végeztük azt is: hogy a székelység között a mely két várakat mostan destruáltanak, ismét megépítsék, és generális urunk a tanácsos urakkal elrendeljék azoknak épitését; mely építésben senki jószága se fejedelemé, se nemes emberé, se lófőé, se darabont (*pyxidarius*) szabados ne légyen. Várhegyet a Háromszék és Csík; Udvarhelyt Udvarhelyszék, Gyergyó és Kászon építsék.

(13) Miérthogy a mostani romlásunk és veszedelmünk a két Oláhországból lett; végeztük, hogy ezután tisztessége, feje és jószága vesztése alatt soha senki a két Oláhországba fejedelem és ország hire nélkül szolgálni ki ne mehessen; ha ki elmenne, fejét és jószágát elveszeszsze. Oláh pap is a két Oláhországból soha ide bé ne jőhessen. A kalugerek penig

az országból minden helyekről teljességgel proscriptusok legyenek; ha ki találtatik, hogy bejött, vagy béjő contra edictum regni, tehát megfogják és megfoszszák minden helyeken.

Holott penig a vitézlő népet helybe kell osztani, főképpen ha a hadakozás meg nem szűnik; végeztük: ha mely faluba népet szállitanak, seholt a nemes ember házára, azonképpen pap és mester házakra ne szálljon semmi rendbeli had népe, sőt a nemes udvarból semmi rendbeli élést, vagy gabonát, szénát, mit kihordani ne merészeljenek; ha kinek penig kárt tesznek, a kapitányok és hadnagyok a káros embert tiszteknek elvesztése alatt tartozzanak megelégíteni.

(14) Mivelhogy a nemesség székelyföldön sok károkat vallott házok elhányatásában és elégetésében a parasztságtól, lófőségtől, veres darabantoktól, nemes embertől is; hogy kárvallások minden rendiben megtérjen, végeztük: hogy ha a nemes ember jobbágya miatt kárt vallott akár mi marhajában, ugy mint jobbágyán igazat vehessen; ha penig valamely nemes ember jobbágya más nemes embernek kárt tett akár mi marhájában, vagy háza elégetésében, annak megépítésében a nemes ember, a kié a jobbágy, megelégítesse a káros embert.

Ha penig nemes ember vagy lófő, akár darabant más nemes embernek marháját eldúlta, a kapitány avvagy királybíró előtt törvény szerént a dolog eligazodván, és ha comperiáltatik a dolog, minthogy nemes ember, két annyin maradjon, és a portentia terhén is elmaradjon, sőt az mint nemes ember a hatalomért fején jószágán is, ha meg sulyosodik a törvényben, appellatióra bocsáttassék, de a marha kárvallásért mox et de facto törvény administráltatván, igazat tégyenek a kárt vallott nemes embernek.

(15) Végeztük azt is: hogy a mint régi időben az Háromszéken királybíró volt, azonképen mostan is a kapitány mellett egy biró lehessen a törvénynek elővételéért főképpen és a gondviselésnek nagyobb alkalmatosságáért, minthogy a több széken is ugy vagyon, de a kapitányhoz hallgasson.

(16) Végeztük azt is, hogy valakik az hadból hír nélkül elmentek, azokon az ispányok a nemes embereken, nem a jobbágyin, hanem az ő maga marhájából vegyenek annyit, hogy minden *ház jobbágyára* computálván essék egy-egy fo-

[illegible] meg azt a summát, tehát [illegible] a [illegible] hat jobbágya vagyon [illegible] : ennek a proven[illegible] egy kápolnát. Ezt [illegible] a ki ez or[illegible] annuatim [illegible] az istennek há[illegible] : valaki ezt nem ob[illegible] és a [illegible] 12 forintot vé[illegible]. Az kik penig con[illegible] expeditiótól teljesség[illegible] és a decretumok [illegible] : azonképpen vala[illegible] haza mentek, [illegible] licentiája nélkül, [illegible] si se rationabiliter non [illegible].

(17) A [illegible] rajta kiosztott volt a [illegible] a kapitányok és [illegible] a fiscus számára Fejérvárra [illegible] szerzett a paraszt ember, azt az ura [illegible] tempore necessitatis, quod deus avertat, az ura [illegible].

Oláh penig [illegible] fegyvert kézijat ezután, ne viselhessen kivévén a juhászokat, kik a havason laknak, hanem szász és magyar viseljen fegyvert.

A mely nemes ember jobbágyától el nem venné puskáját, fegyverét: az ispány, kapitány és királybiró 12 forintot vehessen rajta, és ezt minden esztendőben inquirálják meg.

(18) Látván ez országban a sok dúlást, kóborlást, ki esett a szabad hajdúk, lovak, gyalog miatt: vegeztük — miérthogy Erdélyben ennek előtte is a féle fizetetlen nép volt, hanem az országon kivül a végekben laktanak —: hogy ennek utána semmi hajdúság ne légyen, hanem teljességgel megszűnjék, és senki tartani ne merészelje, turmatim se falun se városon ne járjon, hanem keressen fizetést, ha az országban akar maradni; ha penig szolgálni nem akar, pénzen a mindenütt; az hol penig contumatia ducti csoporton-

ként járván, falukra, városokra ütvén, dúlást, kóborlást cselekednének, tehát a féle contumax latroknak az hadnagyjokat megfogják s felakaszszák, a több közlegényeket penig megfoszszák és fogsággal megbüntessék.

(19) Végeztük azt is: hogy az ispányok, királybírák és egyéb erre választott tisztbeli emberek a latrok kergetésében szorgalmatosan személy válogatás nélkül eljárjanak.

(20) Miérthogy penig Bocskay István az ő sok titkos practikáival és az ország ellen hír nélkül való cselekedetivel nem csak császárnak ő felségének nagy bosszujára, és szerelmes atyafiának Maxmilianus herczegnek ő felségének, sőt az egész austriai háznak gyalázatjára sokat vétett, de az országnak nagy kárt és romlást szerzett, ez országba Zsigmond fejedelmet ország hire nélkül Opoliából béhiván, és titkon az ország ellen a vitézlő népet melléje esketvén, melylyel az egész országot mindeneknél, és minden keresztény fejedelmeknél ily nagy infámiába és gyalázatba hozá, hazánkat is nagy pusztításával, dulásával sok helyeken megsértegette, rontotta; minek okáért, hogy ennek utána is e féle nyughatatlan elme miatt hazánk hasonló veszedelemben ne forogjon, végeztük — kiről kivánjuk, hogy az ország követi császár ő felségét ország nevével megtalálják —, hogy itt benn Erdélyben semmi közi, semmi jószága, se birodalma ne légyen, és közinkbe, soha Erdélybe lakóúl ne szállhasson, avvagy másképpen.

Nos itaque supranominati proceres, magnates caeterique status et ordines, universitas nobilium Transsilvaniae praemissos articulos in omni sui parte, omniaque et singula in eisdem contenta laudantes et approbantes, tam nos ipsi inviolabiliter firmiterque observabimus, quam per alios quorum interest, observari faciemus. Datum in possessione Léczfalva, die 4-ta mensis Novembris. Anno domini 1600.

(P. H.) Stephanus Csáki mp.

(A n.-szebeni városi ltárból közölve »Erdélyország tört. tára« I. köt. 245—256. ll.)

[illegible]

[illegible] *jelentései.*

a.

[illegible] jelentésbűl.

[illegible] vmb, die sie [illegible] selbst aber ein land- [illegible] zu sein, dasz Eur [illegible] sondern dasz die zusamben- [illegible] sein. derwegen der [illegible] zu dem herrn Chaki [illegible] zu uns [illegible] heut zu khum- [illegible] dasz es wider Eur [illegible] herrn Basta und unserer [illegible] vnser [illegible] wissen auszu- [illegible] denn der Zekel [illegible] aus dem [illegible] aus ver- [illegible] oder mit dem Sieb- [illegible]

[illegible] des landtags halben hatt [illegible] unser mainung den [illegible] beantworten ge- [illegible]

[illegible] Bornemissza Ambidexter [illegible] gemeldt, die [illegible] aber an [illegible] directionem ge- [illegible] werden [illegible] ainen [illegible] begern, dass [illegible]

[illegible]

[illegible] haben sich des landtages halben [illegible] Ich sorg [illegible] und die gesandten mit [illegible] Eur Mait [illegible] ansicht [illegible]

b.

Kivonat [illegible] Lőcse, 21. okt. 1600.

»Der Chaky hatt Ambidextrum (érted: Bornemissza Boldizs.) und Transenten (Alárdi Fer.) zu unsz geschikt, die unsz vermeldt dasz die congregation oder ir handlung noch nicht umgegangen, sur-

dern des legersveränderung halben aufgeschoben seÿ. Inn den negsten legern wöllen sie sich mit einander vndtter:eden vnd vns auf vnser anbringen, dasz wir dennoht vmb Euer Mtät reputation willen vnsere leuth bejdem landtag haben solten, beantworten.«

»Undter andern iren postulatis soll dasz erste sein Spem (= Erzh. Matthias) oder Aleam Jactantem (= Erzh. Maximilian) ut absolutum principem zu begern, und der von draussen nit dependire. Im fall aber der kheiner khämb, so wöllen sie liberam electionem haben, einen unter inen zu erwellen.«

»Item dasz von iren landtsrehten khein appellation hinausgehe in die chron Ungern.«

»Die Juramenta wöllen noh niht praestirt werden, sondern sein auf den landtag oder congregation verschoben.«

c)

Kivonat *a császárnak* önálló P. S. alakjából 1600. okt. 24-röl írt jelentésből.

»Der Cornisch hat seiner zwen diener zu unsz und den Stendten geschickht, fragt ob man seiner beger, so wölle er kohomben unp dasz wasz er von Eur Mtät in beuelch hatt anbringen. Die Stenp oder sibenbirgerischen herrn begern seiner gar starkh und sein seiner zum langsten auf den 28 oder 29 disz gewörtig. Der landtag ist auch solang verschoben; sorg sie werden in ad suos partes pertrahiren wollen, und dasz lang gesucht und getrieben iurament des Zekel Moises und der andern bleibt noh stehhen. Ih kan nihts guets doraus vermueten. — *Niger* (=*Básta*) gehet zu lindt, hofft dormit mehr alls mit etwas ernst zu rihten, dasz Gott geb. — Der landtagsschlus wirt vill inn wenig tagen erklären, und ire gesanten wann die hinaus khumben. Wir reden darfon dasz unser einer auch danst sein solte.«

(Egykorú, Ungnad deákja által vett másolat.)

d)

A *császárnak*: Illie Varosch 1600. okt. 28.

Panaszkodik, hogy úgy veszi észre, hogy a lengyel cancellár nemcsak Oláhországot, Moldvát de Erdélyt is a maga kormányzata alá akarja vonni »practicá«-k által, s fél hogy sokan hozzá állanak az erdélyiek közül.

Székely Mózes és a Mihály vajdától elszakadt huszárok még most sem akarják figednek a hűségesküt letenni.

okt. 29.

»Morgen soll erst der 7bürger congregations proposition fürgenommen werden, die macht des Cornisch ankhunfft, so er sich guet

auf Eur Mtät thaill erzaigt, villeicht was prolongirn. Sy wöllen erst berathschlagen ob von uns ein gesandter dabei sein soll, sodoch es billich wär, dasz wir den landtag oder zusammenkunfft hetten sollen neben inen publicirn und vorher consultirn.

» . . . ist bösser ich seÿ draust, weill dem (der ?) Basta nichts von mir guetherzig will und vertreulich annehmen, und ich neben im mir der gestalt zu dienen nicht gethrau, auch nicht gedenkh mich im vercleinern zu lassen, ich geduld ohne dasz genug von ime.«

Különben úgy látszik, hogy a »gubernatio mehr bei dem Juveni (Cháki) als bei dem Nigro (id est Basta) stehet.«

(Eredeti.)

e)

U. *a császárnak* 1600. okt. 30. (h. u.)

»Ich hab mich dreÿ tag vom Basta absentirt, alle ursach zu disgusti zuuermaiden so ist auch nichts fürgefallen vorgesstern und gesstern genötigs.

Heut ist der Chaki und die sibenbürgischen räth bey ime Basta gewest, weill er mich niht gefordert, so bin ich niht khommen und will lieber von als bej seinen consultationibus sein, den sÿ gehn niht ordenich per vota. Vor Gott hat er khein Ursach über mich zu clagen. Ich hab in treulich gewarnt, er soll Pleyadibus (= az erdélyieknek) den zigl nicht zu lang lassen. Und im anfang hett er das iurament, da er halt nach der victoria darauf gedrungen, leichter erhalten, und er soll den schlesishen obristen leutenambten, rittmaistern und beuelchshabern freundliche guete wordt, die in nichts costen, geben, sÿ lenger zu erhalten. Darüber er sich erzurnet und sich entböst; mit warheit khan er anders nihts fürbringen.

Die Sibenbürger möchten über mich clagen, ich seÿ zu häfftig gegen inen, sÿ machens darnach, es sein darundter niht die schlechtisten, aber die es inen woll und besser gefallen lassen, dann das man inen zu sehr conuiuirt und gar zu placide mit inen tractirt. Der auszgang wirts mit sich bringen, wers mit Eur Mtät treulih oder nit gemaint hatt in Sibenburgen. Will dem herrn Basta darundter nicht derogirn, sondern in das seinig verandtworthen lassen.«

(Eredeti.)

LXVII.

1600. nov. 4.

Az erdélyi tanácsurak Veer Mihály számára Rudolf császártól két bihari falut kérnek.

Sacratissima caes. regiaque Maiestas, domine domine clementissime.

Postquam dei praepotentis beneficio sacr. caes. regiaeque Maiestatis vestrae et totius christianitatis hostis Michael, qui tot rapinis, incendijs et dirissimis exactionibus tyrannicam suam rabiem in hanc prouinciam exercuerat, fidelium sacr. caes. Maiestatis vestrae subditorum opera profligatus, et haec prouincia, quam is a reip. christianae corpore nefaria quadam conspiratione auelere, et in barbaricas manus conijcere cupiebat, in sacr. Maiestatis vestrae potestatem redacta est, speramus sacr. Maiestatem vestram hanc afflictorum subditorum suorum fidelem operam clementer et benigne esse interpraetaturam. Inter quos cum multis iam abhinc annis, generosus dominus Michael Veér operam industriamque suam in multis occasionibus huic nostrae prouinciae et toti christianitati spectatam effecerit, atque declaraverit, eo ducimur, ut credamus eum hac nostra commendatione apud sacr. Maiestatem vestram haud uulgariter fore commendatum. Contulerat illi Sigismundus Bathoreus ob praeclara sua merita duas quasdam villas, Alsó- et Felsső-Fenes in comitatu Bihoriensi existentes, quae quidem cum ad praesens sub ditione Transiluanica non compraehendantur, ut relatum illi est, ad arcem Varadiensem applicatae essent. Quo nomine sacr. Maiestati vestrae, uti domino nostro clementissimo, humillime supplicamus, ipsi praedictas villas per capitaneum Varadiensem restitui benigne mandare, et nouo insuper donationis diplomate Sigismundi donationem confirmare dignetur. Hos quidem de eo ita affirmare possumus, ut gratiam sacr. Maiestatis vestrae ea animi submissione sit accepturus, ut in eius sacr. Maiestatem vestram fide et constantia nihil merito requiri possit. His gratiae sacr. Maiestatis vestrae nos demisse commendamus. Seruet deus sacr. Maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperan-

tem. Datae ex possessione Leczfalwa die 4. Novembris, Anno Domini 1600.

Sacr. caes. regiaeque Maiestatis vestrae
humillimi seruitores
Stepanus Chiaky mp.
Caspar Kornis mp.
Pancratius Sennyey mp.
B. Bornemyzza mp.
Franciscus Alard mp.
Stephanus Tholdi mp.
Stephanus Bodoni mp.
Benedictus Mindszenty mp.

Külczím: Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae Hungariae Bohemiaeque etc. regiae Maiestati etc. Domino domino nobis clementissimo.

(Öt pecséttel lezárva. Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LXVIII.

1600. nov. 4.

Az erdélyi rendek parancsa a kézdi-vásárhelyiekhez, hogy Sennyey Pongrácz feldúlt házát fölépitsék.

Nos proceres ma(gnat)es, caeterique status, et ordines vniuersitatis nobilium regni Transylvaniae etc. Prudentibus et circumspectis judici juratisque civibus, ac vniuersis inhabitatoribus oppidi Kizdi Vasarhely salutem. Mivelhogy (az) székeleknek szabadságakor, meg nem gondolván városstoknak privilegiumit és szabadságát, t(üe)s a több székelekkel insurgáltatok, és az nemességen minden iniuriákat cselekedtetek, kiváltképpen pedig Senniey Pongrácz vramnak császár ő felsége tanácsának és Küköllő vármegye ispánjának Oroszfaluban házát és marháját a több parasztsággal együtt el dultátok és el hordoztátok. Hagyjuk azért és parancsoljuk nektek serio, városstoknak szabadságának elvesztése alatt, hogy minden okvetetlen mox et de facto Senniey Pongrácz uramat minden kárairól meg elégitsétek, sőt házát is annyi részéből, a mennyéből tü elrontottátok és hordottátok, meg-

épitsítek. Melyekre Makó György uramnak is authoritást adtunk. Egyebet ebben cselekedni ne merészeljetek. Praesentibus perlectis exhibendi restitutis. Datum in possessione Leczfalwa, quarta (die) mensis Novembris, a(nno) domini millesimo sexcentesimo.

Stephanus Chiaky mp.
Caspar Kornis manu p.
Bornemyzza mp.
Franciscus Alard mp.
Stephanus Tholdi mp.
Stephanus Bodoni mp.
Benedictus Mindszenty mp.

(Erdetije 5 pecséttel *a háromszéki Cserey-Múzeumban.*)

LXIX.

1600. nov. 17.

Bástya s a biztosok fölterjesztése Kolosvár érdekében.

Sacratissima imperatoria atque regia Maiestas domine domine nobis clementissime.

Fidelium ac perpetuorum obsequiorum nostrorum in gratiam Maiestatis vestrae caes. humillimam subiectionem. Ciuitatem Colosuar clementissime imperator, haud vulgaria suae erga Maiestatem vestram fidelitatis specimina, et erga nos obseruantiae exempla praestitisse cum diffiteri nequeamus, ad requisitionem iudicum, senatorum ac communitatis civium ipsius ciuitatis, hoc illis testimonium perhibere noluimus. Illos cum in alijs fidelitatis ipsorum obsequijs declarandis tum exercitum Maiestatis vestrae caes. contra Michaelem Transalpinae uaivodam in hac expeditione pro possibilitate ipsorum, milite, armis, commeatu et pecunijs strenue promouisse, atque huic prouinciae non minus vtilem, quam laude dignam operam impendisse. Cum itaque ciues ipsos gratia Maiestatis vestrae caes. dignos existimemus, Maiestati vestrae demisse supplicamus, dignetur nuncios ipsorum ad Maiestatem vestram expeditos clementer exaudire atque ciues praescriptae ciui tatis gratia sua caesarea benigne prosequi. Quam gratiam Maiestati vestrae ciues ipsi vna nobiscum demisse promeritur

sunt. Maiestatem vestram felicissime ac diutissime imperantem florere optantes. Datum Albae Juliae 17. Nouembris. Anno domini 1600.

Maiestatis vestrae sacr.

humillimi seruitores

G. Basta mp. D. Ungnad mp.

M. Zekel mp.

Külczím: Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Rohemiae etc. regiae Maiestati etc. domino domino ipsorum clementissimo.

(Három pecséttel lezárva. Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LXX.

1600. nov. 18.

Az erdélyi tanácsurak fölterjesztése Kolosvár érdekében.

Sacratissima caes. regiaque Maiestas Domine domine clementissime.

Cum multi sint sacr. caes. Maiestatis vestrae in Transsyluania fideles subditi, tum vero potissimum non ultimi inter reliquos ciues Colosuarienses reperti sunt, quos gratia et fauore sacr. Maiestatis vestrae dignos cognouimus. Etsi enim priuatorum quorundam ambitiosa peruersitate nonnullam sacr Maiestas vestra de eis suspicionem antea capere potuit, cum tamen eos omni non modo culpa sed etiam suspicione vacare certo sciamus, intermittere noluimus, quin eos sac. Maiestati vestrae hoc nostro testimonio demisse redderemus commendatos. Nam inter alia fidei et integritatis argumenta, praeclaram industriam suam ad profligandam crudelissimi hominis Michaelis tyrannidem ea dexteritate contulerunt, ut nihil omnino in ipsis desiderari potuerit. Nunc igitur cum peculiares suos ipsi quoque nuncios certorum negotiorum causa ad sacr. caes. Maiestatem vestram expediuerint, sacr. Maiestati vestrae uti domino clementissimo humilime supplicamus, dignetur cum ipsos tum omnia ipsorum negotia gratiose accipere, et tantum commendationi huic nostrae benigne tribuere, quantum vel nostra vel ipsorum in sacr. M. vestram fides integritasque requirit. Caeteroquin nos gratiae sacr. Maiestatis vestrae humi-

liter commendamus. Seruet deus sacr. Maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem. Datum Albae Juliae, die XVIII. Nouembris. MDC.

Sacr. caes. Maiestatis vestrae

humilimi seruitores.
Stephanus Chiakij mp.
Caspar Kornis mp.
Pancratius Senniei mp.
Franciscus Alard mp.
Baltasar Bornemizza mp.
Stephanus Tholdi mp.
Stephanus Bodoni mp.
Benedictus Mindszenti mp.

Külczím: Sacratissimae Romanorum imperatoriae, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque etc. regiae Maiestati etc. domino domino nobis clementissimo.

(Nyolcz pecséttel lezárva. Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LXXI.

1600. nov. 20.—23.

A tanácsurak Bástai s a biztosok előterjesztéseket tesznek Rudolfhoz jószágadományozások ügyében.

Sacratissima caes. regiaque Maiestas, domine domine nobis clementissime.

Non dubitamus Maiestati vestrae caes. magnificum dominum Ladislaum Giulaffi, cum ob familiae Giulaffianae uetustatem et claritatem, tum propter virtutes ipsius praecernentes satis superque commendatum esse. Qui ex collatione Sigismundi Bathori possidebat quandam possessionem Arokallia uocatam, quae a Michaele vaiuoda ademta erat illi anno superiori alterique collata, pro cuius restitutione ut apud Maiestatem vestram caes. intercederemus, ab eodem domino Giulaffi sumus requisiti, cui nolentes deesse, supplicamus demisse Maiestati vestrae caes. dignetur clementer praedictam possessionem ipsi domino Giulaffi restitui, ac in eius pacifica possessione uita comite iuxta collationem Sigismundi Bathori conseruari facere, quam Maiestatis vestrae gratiam, nos quoque om-

nibus fidelitatis nostrae obsequijs et inseruiendi studijs conabimur demereri. Tandem Maiestatem vestram caes. quam felicissime ad annos plurimos ualere cupimus. Albae Juliae, 20. die Nouembris. Anno 1600.

Sacr. caes. regiaeque maiestatis vestrae
humilimi seruitores.

Stephanus Chiaky mp.
Caspar Kornis mp.
Pancratius Senniei mp.
Franciscus Alard. mp.

Külczím: Sacratissimae Romanorum imperatoriae, a Germadiae, Hungariae, Bohemiaeque etc. etc. regiae Maiestati etc. domino nomino nobis clementissimo.

(Hat pecséttel lezárva. Eredetije a bécsi. cs. titk. ltárban. Hung.)

Jegyzet. Ugyanott több ehhez hasonló levelek vannak, melyeket kivonatban közlünk:

1600. nov. 20. Gy.-Fejérvár.

Csáky István, Kornis Gáspár, Sennyey Pongr. és Alárt (Alárdy) Ferencz kérik ő flgét, hogy Harinnay Farkas Miklósnak, a ki a fölebb való esztendőkben ő flge hűsége mellett jószágaitól megfosztatott, — az elvesztett javakkal egyenértékűeket adományozzon.

1600. nov. 20. Gy.-Fejérvár.

Básta ajánlja a *császárnak* Bogáthi Menyhértet, a ki magának adományoztatni kér némely Dévához tartozó jószágot.

1600. nov. 20.-Gy.-Fej.

Csáky I., Kornis G., Sennyey P., Alárdy F., Toldi., Bodoni I. Mintszenthi Ben., ajánlják ő felségének Karánsebesi Vajda Miklós fiatal nemest a végből, hogy a nekie B. Zsigmond által adományozott javakat confirmálja.

Ugyanezt ez kéri Básta nov. 21-diki levelében.

1600. nov. 22. Gy.-Fejérvár.

Csáky I., Kornis G., Sennyei P., Alárdi F., Toldy I., Mindszenty Ben.

Kérik a császárt, hogy Bodoni Istvánnak vagy a Mih. vajda által elvett Szamosujvárat restituálja, vagy ha ezt nem, akkor a Mih. által Sz.-Ujvárért adományozott Nagy-Sajót confirmálja. — (Ugyanezügyben ugyanigy Básta a császárhoz nov. 21-kéről. Ered.)

1600. nov. 22. Gy. Fejérvár.

A fönnebbick s Bodoni István kérik a császárt, hogy mivel Bacsay András lugosi bán 9 ezer, Macskásy Ferencz pedig 4 ezer tallér kölcsönöztek Báthory Endre, illetve Mih. vajda fölszólítása folytán

a végek örsége fizetésére: e pénzt ő flge pénzül vagy jószágban megtéritni kegyeskedjék.

1600. nov. 22. Gy.-Fejérvár.

A főnnebbiek ajánlják ő flgének Giczy Pétert, a ki neje, Kendy Sándor lánya után a rettegi uradalomhoz 12000 magyar frt értékeig inscriptionalis jogot formál s melynek érvényesitése csak ő flge hatalmában áll.

Ugyanezt teszi Básta (ő még Körösbányát is fölemlítvén ajánló levelében.)

1600. nov. 23. Gy. Fejérvár.

Csáky Ist., Kornis G., Sennyey P., Alárdy F., Toldy I., Bodoni I., Mintszenti B. kérik ő flgét, hogy Bogáti Menyhért nejének, Kendy Ferencz lányának, B. Zsigmond által confiscált s most Bocskay és Kornis G. által birt javait restituálja, oly módon, hogy a két utóbbi kárpótoltassék.

U. az nap s u. o.

Básta a császárnak.

Kéri ő flgét, hogy a miután az erdélyi rendek Tököly Sebestyénnek, a ki főkapitánya »partium regni Hungariae superiorum M^tis^ V. militum Hungarorum ex contributione regnicolarum conductorum equitum et peditum«, más alkalommal s a jelen expeditióban kimutatott hasznos szolgálataiért bizonyos jószágokat »proprio eorum motu dederunt et contulerunt«, T. pedig azokat valóban akár Erdélyben akár Fölső M. Országban tett hasznos szolgálataiért meg is érdemli: kegyeskedjék ő flge az erdélyi rendek e donatióját confirmálni. — Eredeti.

Az erdélyiek nevében ugyanazon kelettel ugyanazt kérik a császártól: Stephanus Csáky, Caspar Kornis.

Ugyane napról ugyanily tárgyban két levél a császárhoz Hetesi Pete László érdekében is. 1) Bástától, 2) Csáky I. és Kornis G. tól.

1600. nov. 24. Gy.-Fejérvár.

Básta három eredeti levele a császárhoz.

1. Bornemisza Bold. és Alárdy F. érdekében, kiknek az erdélyi rendek a B. István által elvett javak helyett másokat adományoztak, kéri ő flgét a nevezett rendek kivánsága szerint, hogy a rendek amaz intézkedéseit hagyja helyben.

2. Ajánlja ő flgének Szalánczy György őt és Lászlót kegyeibe, mint a kiktől javaikat B. Zsigmond elvette.

3. Ajánlja ő felgének s kéri hogy Vér Mihály jenci kapitánynak, mint igen derék férfiúnak, még B. Zsigmond által tett adományokat (Fölső- és Alsó-Fenyvesre Biharmegyében) confirmálni kegyeskedjék.

LXXII.

1600. nov. 22.

Az erdélyi rendek megbizó levele Rudolfhoz küldött követei számára.

Nos consiliarij, proceres, magnates, caeterique status et vniuersi ordines trium nationum regni Transsyluaniae etc. Memoriae commendamus, fatemurque et recognoscimus per praesentes, quod postea quam deo beneficio felicibus sacr. caes. regiaeque maiestatis auspicijs hanc patriam ab immanissima truculentissimi hominis Michaelis vaiuodae tyrannide in libertatem vindicauimus, ipsumque tyrannum extremam perniciem huic prouinciae intentantem felici victoriae successu ex hac prouincia expulissemus, nihil prius atque antiquius duximus, quam ut de omnibus rebus nostris primarios legatos ad suam maiestatem caes. expediremus. Misimus itaque magnificum, generosos ac egregios dominos Balthasarem Bornemizza de Capolna consiliarium, Joannem Giereőfi de Kiskapus comitem comitatus Coloniensis, Franciscum Daczo de Szentgyörgy, magistrum Lucam Trausnerum de Hodrew protonotarium et Lucam Eniedi magistrum ciuium Cibiniensium. Quibus nos plenam, omnimodam, absolutamque authoritatem et facultatem concessimus et attribuimus cum praefata maiestate caes. omni meliori modo, forma et ordine quiduis tractandi, agendi, promittendi, concludendi et determinandi ac in genere ea omnia rite exsequendi quaecumque ad publicam huius prouinciae salutem, incolumitatem, gubernationem, administrationem ordinationemque pertinebunt. Ratum atque firmum nos promittentes habituros quicquid per eosdem legatos et plenipotentiarios nostros actum, dictum, factum, deliberatum promissum, conclusum, determinatum fuerit: quemadmodum damus concedimus et attribuimus per praesentes. In quorum fidem et testimonium praesentes literas nostras plenipotentiae dedimus, subscripsimus, quibus solita sigilla nostra apposuimus. Datum Albae Juliae vigesimo secundo die Nouembris, anno domini millesimo sexcentesimo.

Stephanus Chiaki mp. *Caspar Kornis* manu p.
Pancratius Senniei mp. *Franciscus Alard* mp.

Stephanus Tholdi mp.
Stephanus Bodony mp.
Joannes Keserw comes comitatus Albensis mp.
Albertus Huet iudex regius Cibiniensis mp.
Gabriel Haller comes comitatus Kwkolo mp.
Nicolaus Vitéz comes comitatus Thordensis mp.
Thomas Ciomortani iudex regius sedis Chik, Gierg, Kaszon.
Bogati András mp. Comes.
Lucas Hirscher iudex ciuitatis Coronensis mp.
Valentinus Thörök perpetuus comes Huniadiensis mp.
Benedictus Mindszenti mp.
Ladislaus Thorozkai comes comitatus Albensis mp.
Zekel Moises Udvarheliensis iudex regius mp.
Nicolaus Farkas comes Dobocensis mp.
Geberl Andraz burgermeister zu Schespurg.
Nagy Gáspár comes comitatus Zolnok int.
Martinus Weiss magister civium Megiensium mp.

(Ugyanannyi pecséttel, eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LXXIII.

1600. nov. 23.

Az erdélyi rendek Thököly Sebestyén és Pete László részére adományozásokat tesznek s Rudolfot azok megerősítésére kérik.

a)

Nos proceres magnates, caeterique status et ordines vniuersitatis nobilium Transyluaniensium etc. Memoriae commendamus tenore praesentium siguificantes quibus expedit vniuersis, quod nos perspectis et consideratis multiplicibus seruitijs et bene meritis generosi domini Ladislai Pethe de Hethes, liberi domini in Milotijcz, ac militum sacr. caes. et regiae maiestatis Cassouiensium capitanei, quae ipse cum et superioribus expeditionibus contra immanem hostem diuersis uicibus habitis, exercitum utpote suae maiestatis, et superiori Hungaria huc adducendo, ac nunc quoque contra Michaelem Vaiuodam totius et integri exercitus unum agmen militum summa cum animi fortitudine ducendo, et tempore conflictus, se non

solum optimum ducem, sed etiam militem praestantissimum exhibendo, id uirtutis et militaris uiri offitium praestitit, ut et honore omni denique praemio dignus esse videretur. Praetarea in alijs etiam offitijs et legationibus erga hanc patriam nostram insigni cum alacritate et promptitudini susceptis, et synceram animi sui erga hanc prouinciam affectionem testatam reddidit. (de cuius uirtute praestitisque communi reip. officijs nos ipsimet locupletissimum testimonium perhibemus). Volentes igitur nos quoque proprio nostro motu, ac unanimi consensu, praemissa benemerita sua, si non iustis tamen condignis officijs compensare, nostramque animi gratititudinem erga se declarare, totales integras possessiones Kaplian una cum domo et curia nobilitari ibidem sita, Felseo-et Also-Kusal, Lapuhan, et Doboka in comitatu Zolnok interiori existentes habitas, quae alias ex collatione et donatione eiusdem Michaelis vaiuodae Georgij Racz praefuerant, uerum ex eo quod omnes donationes eiusdem vaiuodae in comitijs nostris generalibus in possessione Leeczffalwa, ad uigesimum quintum diem mensis Octobris proxime elapsum celebratis communi eorundem sententia cassatae, annihilatae et uiribus destitutae pronunciatae, per hoc que eaedem possessiones in fiscum sacr. caes. Maiestatis redactae et deuolutae esse perhibentur, simulcum cunctis earundem pertinentijs et utilitatibus quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, faenetis, syluis nemoribus, montibus, uallibus, vineis, vinearumque promontorijs, aquis, fluuijs, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus molendinis et eorundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quouis nominis uocabulo uocitatis, ad easdem de iure ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis ueris metis et antiquis limitibus existentibus, memorato domino Ladislao Pethe haeredibusque et posteritatibus eiusdem vniversis, nomine praefatae maiestatis dandas et conferendas esse duximus. De quarum per maiestatem suam collatione et confirmatione quemadmodum eundem per praesentes unanimi uoto et consensu assecuramus et certificamus, ita hanc nostram iustam et dignam benemeritorum compensationem, ratam et firmam eidem suisque haeredibus et posteritatibus uniuersis praescripta-

possessiones cum pertinentijs suis omnibus per praesentes dedimus, donauimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irreuocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas, harum nostrarum uigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae feria tertia proxima post festum Elyzabeth uiduae Anno domini Millesimo Sexcentesimo.

(Másolat a bécsi csász. titk. ltárban. Hung.)

b)

Nos proceres, magnates, caeterique status et ordines vniuersitatis nobilium Transyluaniensium, etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, quod non dignam et honorificam habentes rationem insignium meritorum et praeclari erga nos studij magnifici domini Sebastiani Theokeolij liberi domini in Késmárk ac partium regni Hungariae superiorum sacr. caes. et reg. maiestatis ex contributione regnicolarum conductorum equitum et peditum, supremi capitanei, quae ipse in multis rebus et negotijs, abunde satis et luculenter erga hanc patriam nostram testata reddidit, ac imprimis in hac expeditione nostra, contra immanissimam Michaelis vaiuodae tyrannidem cum arma sumpsissemus, quam propensissime voluntatem suam et insignem erga nos affectionem demonstrauerit, cui expeditioni non solum interfuit, verum omni studio, consilio, virtutibusque militaribus ita adiuuit, vt quae ab optimo duce et milite requiruntur, nihil ab ipso praetermissum sit. De cuius virtute, praestitisquae communi reipublicae officijs, nos ipsimet locupletissimum testimonium perhibemus. Volentes nos quoque proprio nostro motu ac vnanimi consensu praemissa benemerita sua, si non iustis, tamen condignis officijs compensare, totale oppidum Szek vocatum vnacum fodina salis ibidem existente in comitatu Dobocensi habitum, simulcum cunctis suis vtilitatibus et pertinentijs quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, syluis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis, aquis, fluuijs, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis et eorum-

dem locis, generaliter uero quarumlibet vtilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quouis nominis uocabulo vocitatis, ad idem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus habitis, memorato domino Sebastiano Theokölij ipsiusque haeredibus et posteritatibus vniuersis, nomine praefatae maiestatis caes. dandum et conferendum esse duximus. De quarum per maiestatem suam collatione et confirmatione fienda eundem per praesentes vnanimi uoto et consensu assecuramus, hancque nostram iustam et dignam benemeritorum compensationem, ratam et firmam habentes, eidem suisque haeredibus et posteritatibus vniuersis praesrciptum oppidum cum annotatis attinencÿs suis omnibus per praesentes dedimus, donauimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus, iure perpetuo et irreuocabili tenendum, vtendum, possidendum, pariter et habendum, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae feria tertia proxima post festum beatae Elyzabeth viduae, Anno domini millesimo sexingentesimo.

(Másolat a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

LXXIV.

1600. nov. 24.

A kolosváriak követeket küldenek maguk mentegetése végett Rudolf császár és királyhoz.

Sacratissima caes. regiaque Maiestas, domine domine nobis semper clementissime.

Fidelium ac perpetuorum seruitiorum nostrorum in gratiam Maiestatis vestrae sacr. humilimam promptissimamque oblationem.

Posteaquam inuictissime imperator, domine domine nobis clementissime diuina prouidentia felicissimis sacratissimae caes. Maiestatis vestrae auspicijs ac praestantissimo eiusdem auxilio effectum est, ut reiecto a ceruicibus nostris iugo inauditae crudelitatis tiranni Michaelis vaiuode Transalpinensis salua iam et libera conscientia, ac uoto minime

coacto, ad Maiestatem vestram sacr. omnes status et ordines huius prouinciae alacri animo accedere possint, operae praecium esse duximus, solenni prouinciae legationi nostrosquoque adiungere nuncios. Agnoscimus et profitemur immensam dei praepotentis misericordiam et singulare beneficium, quod in tantis mutationibus et rerum perturbationibus ac calamitatum procellis, salua patria, saluis aris et focis, licet rebus omnibus labefactatis et accisis nos superesse uoluit, ac proinde immensas illi gratiarum actiones simplici pectore deuote reddendas esse affirmamus, orabimusque eundem patrem nostrum, ut in posterum quoque sub felici ductu, et auspicatissimo maiestatis vestrae gubernio, perenni felicitate gaudere nobis concedat. Licet autem de constanti nostra fide et fidelitatis obsequio erga uniuersos principes huius patriae pro tempore constitutos nemini dubium esse potuerit, id enim clarissimis testimonijs perpetuo temporum successu ita fuit confirmatum, ut omnibus certissimo constiterit, tamen nescitur quo sinistro fato nostro aliena potius culpa, quam nostro errore factum est, ut aliquid suspicionis hac temporum uicissitudine immerito tollerare coacti simus. Verum cum non dubitemus sacr. Maiestatem vestram pro singulari sua sapientia, et amore iusticiae, id in primis egisse, ut reos culpae cognosceret, innocentes uero absolueret, in hanc spem erigimur, ut causam nostram pro paterno suo affectu et caesarea clementia scrutata sit, et nos ab omni perfidiae turpissima nota immunes et insontes pronunciarit, aut si quid noxae in nobis ex fragilitate humana ortae deprehendisset, id ex heroico animo, et paterna benignitate nobis condonaverit ac ista clementia sacr. caes. Maiestatis vestrae ad futura fidelitatis obsequia perpetuo constantissime praestandum firmissime obligauerit. Hanc uero fidem, fidele obsequium et constantiam ut solenniter testaremur, prudentes et circumspectos uiros confratres nostros senatorij ordinis Andream Beuchel saxonem et Thomam Masas hungarum more maiorum nostrorum ex utraque natione transmisimus. Quibus ut Maiestas vestra caes. fidem plenam adhibere, et clementissimo cum responso ad nos remittere dignetur humillime supplicamus. Deus opt. max. sacr. caes. Maiestatem vestram incolumem et diu feliciter regnan-

tem conseruet. Datum ex Coloswar, die uigesima quarta mensis Nouembris. Anno domini 1600.

Eiusdem sacr. caes. regiaeque maiestatis
humillimi et perpetuo fideles et obsequentissimi
seruitores ac subditi: Judices et iurati senatores
ac vniuersitas ciuitatis Coloswariensis.

Külczím: Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. regiae maiestati, etc. Domino domino nobis semper clementissimo.

(Eredetije a bécsi. cs. titk. ltárban. Hung.)

LXXV.

1600. decz. 6.

Mihály vajda levele Nyáry Pálhoz: tudatja vele, hogy a császárhoz s[iet]

Spectabilis etc.

Jól tudjuk, hogy ez mi mastani hertelenséggel és véletlenül való idejövetelünkön nem keveset csodálkozik kegyelmed, de könnyen meggondolhatja azt is kegyelmed, mastan minekünk mennyi sok és nem kicsiny ellenségink támadtanak legyen, kik bennönket mindönünnen kergetnek, úgy annyira hogy Havasalföldében sem lehete megmaradásunk. Az törökkel nem annyira gondoltunk volna, mert azokat mihelyt beérköztünk Havasalföldében, azontúl kiűztök, de az lengyel h[a]d miatt meg nem maradhatánk. Miérthogy penig az római császárnak esködtünk meg, és ő felségétől tanuságunk is legyen hogyha Havasalföldében meg nem maradhatnánk, az ő fölségoltalma alá fognók fejönket, kinek most az ideje immár eljött im ő fölsége eleibe visszük fejönket, ha békével lehetend el menésünk. De jól tudja kegyelmed, micsoda jó akarattal igyenek hozzánk az erdélyiek, kik a hol népönkben kaphatnak mindönütt ölik és vágják őket, nem különben mint az törökök. Mi az török előtt futunk, és még ez ideig mindönütt reá találtunk, sem még nem szabadulhattunk meg ez mai napig is tőlök. Im ma szeredán ide elérközénk az Keresben, holn[a]p Halmágy mellett fel az Belényes vidékére igyeközünk; mi[ért] hogy tudjuk azt, több javát Erdélynél az római császárnak l[e]vánni, ez okáért kegyelmed ide mindenüvé parancsolja m[ár]

az föld népének és adja tudtára, hogy valami rémölés ez országban itten ne legyen, mert én ez országnak javát kévánom, és a kinek magamat esküvésömmel köteleztem, ahhoz megyök. Hitöm mellett én mind fiamat, leányomat és házam népét az keresztyénségért Erdélyben zálogúl hagytam, és ime mostan nekik semmi segitséggel sem jóval nem lehetek, az országot penig ime a török kézben kezdik ejteni, ha mi hamarsággal eleit nem vesszük, de erről, ha isten oda viszön, kegyelmeddel szömben levén bővebben szólunk. Kegyelmedet kérem hogy az császár ő fölsége emböri közzül egynihányat küldjön Belényesre előnkben, és hozzánk bizvást eljőjjenek; te kegyelmed is pedig az hamis hirnek, kit most felőlünk hirdetnek, semmit se higyjen, mert az mi jövetelünk császár ő fölsége nekünk adott tanuságából és akaratjából vagyon, sem penig valami idegön haddal, hanem császár ő felsége fizetött szolgáival, kik eleitül fogván az keresztyénségnek velem együtt szolgáltanak. Kegyelmed császár ő fölségének ezt irja meg mindjárást postán, jóllehet megirtam én is, de mégis kegyelmed is adja értésére ő fölségének. Mi mastan egyelsőben csak kegyelmedben bizunk, tudjuk hogy kegyelmed császár ő fölségének és ez országnak mindön javát kévánja. Ha oda juthatunk egészségben és békösségben kedves és hasznos szolgálattal lehetünk még az keresztyénségnek. Engedje isten hogy találhassuk kegyelmedet is jó egészségben. Datum penes Halmagy in campo die 6. Xbris Anno. 1600.

Paria litterarum Michaelis Vaiuodae ad dominum Paulum Niari, capitaneum Varadiensem datarum.

(Másolat a bécsi cs. titk. lt. Hung. U. annak német fordítása.)

LXXVI.

1601. jan. 21. — febr. 8.

A kolozsvári országgyűlés határozatai.

Nos Stephanus Chyaky de Keresszeg generalis capitanaeus regni Transylvaniae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod spectabiles magnifici generosi ac egregii nobiles caeteri-

que status et ordines trium nationum regni Transylvaniae in generalibus eorum comitÿs ad vigesimum primum diem januarij Anno domini millesimo sexcentesimo primo Claudiopoli celebratis exhibuerunt et praesentauerunt nobis quosdam nfrascriptos articulos in eisdem comitÿs, paribus ipsorum vois et unanimi consensu conclusos, postulantes nobis ut nos ex authoritate publice nobis attributa eosdem universos articulos ac omnia ut singula eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, acceptare, approbare, ratificare et confirmare ac tum nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam ubique per hanc ditionem Transyluanicam firmiter observari faceri vellemus. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum Transyluaniensium in generalibus eorum comitÿs ad vigesimum primum diem Januarii anno domini millesimo sexcentesimo primo Claudiopoli celebratis conclusi.

(1) Az nagyságod közinkben küldött propositioját megolvastuk, kiben adja nagyságod előnkben ez pogány ellenségnek közelvaló szomszédsága és ellenünk való igyekezeti ellen mostani időben mit kivánna az ország megmaradása tőlünk. ugy mint neruum gerendarum rerum, az pénzbeli subsidiumot vitézlő népnek tartására. Azért becsülettel és szeretettel vettük nagyságodnak reánk és hazánkra való gondviselését, kívánjuk is hogy ezután is valami a mi salusunkhoz való arra nagyságod in tempore oly gondot viseljen, kiért minden időben nagyságodnak közöttünk dicséretes emlékezeti lehessen, és kiért mi is nagyságodnak háladók lehessünk. Az mi penig illeti az nagyságod mostani kivánságát: noha mind magunk és mind községink elfogyatkoztanak, hazánk is elég puszta, kit ért, tud és szemmel lát nagyságod, mindazonáltal látván az szükséget az időt is és az idevaló dolgoknak állapotját, valamire az úristen segít, most is nem akarunk megfogyatkozni.

Rendeltünk azért a végekbe és itt benn való szolgáló népnek tartására egy kapuról négy forintot, két forintját ez jövendő szent Mátyás apostol napjára, más két forintját gyümölcs alsó boldogasszony napjára beadni.

Mely terehviselésre az székely uraink is ígérték magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerént.

Ezen adóban mind szabad városok s mind egyéb rovatlan helyek az előbbi articulusok tartása szerént fizessenek.

Az oláh papok azonképpen két-két forintot fizessenek, kit az exactorok rajtok megvegyenek és az hagyott napra beszolgáltassák. Eximálván mindenütt az combustákat, kik felől az tetszett és végeztük, hogy az régi articulusok observáltassanak.

Ez mellett vadnak oly helyek, és faluk kiket egy nehányan birnak, és olyak is kik azelőtt egymással megosztoztak' kik közűl némelyek portioja elpusztult, és az ép portiokon veszik meg az adót; kiről tetszett, hogy a mely nemes emberé afféle puszta, az adja meg azoknak az pusztáknak adóját; ha penig nem akarja megadni, ereszsze az falú közé afféle pusztáknak az földét és fizesse az falú az adaját.

(2) Továbbá mivelhogy az közönséges vigyázást és készen lételt is szükségesnek látjuk és ítéljük lenni, végeztük hogy minden úr és nemes ember, akár jószágos akár jószágtalan, mind személye szerént s mind penig lovagjával, gyalogjával jó szerrel és készülettel legyen, hogy mihelt az szükség kivánja vagy megmustrálják, sine ulla mora az szükség helyen vagy mustrán készen és jelen lehessen. Ez mellett minden úr és nemes ember, ez mostani üdőhöz képpest hazájához való szeretetiért megerőltesse magát.

Ez penig hogy jó móddal legyen, egyenlő értelemmel igy végeztük: hogy mostantúl fogva ez jövendő szent Demeter napjáig az közülünk való ellenség gonosz reánk való igyekezeti ellen, mind az ő felsége jószágából és várak tartományából, mind penig urak és nemesek jószágából huszonöt ház jobbágytól jó szerrel egy lovast tartson és az mikor kelletik az vármegye zászlója alá állassa.

Azonképpen husz kapuról egy drabantot, puskást ugyan oda az zászló alá állasson.

Az mely nemes ember szolga az is huszonöt jobbágytól az egy lovast, husz kapuról egy gyalogot állasson.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Az szolgáló rend is, az kiknek köztünk jószága vagyon, minden czikkelyében ehez tartsa magát.

Valamely úr vagy nemes ember és szolgáló ember, kiknek jószágok vagyon, ehez nem tartaná magát és az szerint fel nem ülne, minden jószága elíoglaltassék és confiscaltassék.

Efféle jobbágy számiálásában szabadost, kenézt, falusbirákat, bérest, kulcsárt, nyomorált özvegy asszonyokat ne computáljanak.

Az száz uraink atyánkfiai, az ezer rendelt köztök való gyalogot ezer gyaloggal puskással többitsék ez mostani szükségre.

Az egyéb szabad kulcsos és mező városok az mennyi gyalogot az előtt állattanak, ez mostani időhöz képpest két annyi puskást jószerrel állassanak.

(3) Mivelhogy penig az nemességnek jobb része csak most újontában szolgákká kezdett lenni és lőtt is sok bennek, kiből fogyatkozásunkat látjuk, holott az nemes embernek anélkül is fizetés nélkül is fel kellene ülni az vármegye zászlója alatt: tetszett, hogy valamely nemes ember Mihály vajda ez

országból kiverése után szolgává lött, az szolgaságot sub amissione capitis et omnium bonorum elhagyja és modo pracmisso az vármegye zászlója alatt militáljon. Az mely nemes ember penig Mihály vajda kiverése előtt szolgává lött: végeztük, hogy az urokkal az hadban személyek szerint elmennjenek, egy tiszttartótól kiválva, képekben penig jó szerrel való és elegendő embert bocsássanak az vármegye zászlaja alá, kit afféle szolga nemes ember nem háta megett, hanem az vármegye zászlója alatt tartson és mindenben az ispántól hallgasson, sub poena alias in talibus expressa.

(4) Az mely úr és nemes ember szolgákat tart, az ő maga jószágán tartsa, se nemesség se szászsághoz tartozó jószágon lakni ne engedje. Sőt ha fel kell ülni is, mig az táborban vagy hagyott helyre megyen, ugy viselje vagy küldje, hogy senkinek kárt ne tegyenek, pénz nélkül senkitől semmit el ne vegyenek.

Az mely úr vagy nemes ember ehez nem tartja magát, az káros fél generalis uramat requirálja, kinek requisitiojára generalis uram comperta rei veritate, et damni illati quantitate, afféle úr vagy nemes ember jószagából az kárt mox et de facto megfizettesse és az felett afféle úrnak vagy nemes embernek jószágát az fiscus számára elfoglalja.

(5) Az mely ráczok Mihály vajda szolgái voltanak, azok felől végeztetett, hogy generális uram az véghelyekre fő és meghitt mustra mestert bocsásson, ki az végbeli fizetett népet megmustrálja és az ki az ráczok közül arra az szolgálatra elegendőnek találtatik, kinek sem vitézségében sem fidesében dubietas nincsen, beirassa és ott az végben helye és fizetése legyen. Az többi ki nem arra való, telepedjék meg ott az várak tartományában és jobbágyok legyenek, annál közelb ide Erdély felé fejek vesztése alatt ne jőjjenek. Azon kiül valamely ráczok ez országban vannak vagy szolgáló ember volt vagy paraszt rácz, ez országból mindjárást kitakarodjanak.

(6) Tetszett ez is hogy generális uramnak mind harminczadokon s mind egyéb helyeken az útakra szorgalmatos vigyáztatása legyen, oláh papokat és egyéb akármely személyeket, kikhez kétség férhet, vagy az kik járásoknak jó okait nem adhatják, megfogjanak és érdemek szerint megbüntesse-

nek. Azonképen azokra is, kik Mihály vajdához vagy Mihály vajdától ide kimségen és egyéb romlásunkra való dolgokban járnának, méltó animadversio legyen.

(7) Végeztük azt is, hogy generális uram Mihály vajda idéjebéli adószedőktől mind az megróttatott és rovatlan helyek adairól számot vétessen, azonképen egyéb tisztviselőktől is és perceptoroktól is.

(8) Az postaság dolgában is az léczfalvi articulus observáltassék, ezt tévén hozzá, hogy generális uram az postamestert elrendelje, vagy ha elrendelte, előhiván serió neki meghagyja, hogy nemes ember házán, jószágán, vagy jószága marháján az postáknak hatalmok ne legyen, hanem tartsák az ő rendekhez magokat. Az mely lovat alájok adnak, azokat úgy hordozzák, hogy el ne veszszenek és tovább is az szokott helynél ne vigyék. Ha tovább vinnék, vagy hogy elvesztenék, az árát az postamester az postával megfizettesse. Ha az postamester meg nem fizetetné, generális uram az postamesteren vétesse meg és az kié az ló volt, megelégítesse.

(9) Az minemű articulus Léczfalván az kóborlott marháknak megadatása felől végeztetett, tetszett, hogy mostan is helyében maradjon és a szerint mind urak, nemesség jószágán s mind székelységen és szászságon és generaliter minden helyeken sub poena ducentorum florenorum efféle kártétel és falú égetés megfizetessék minden törvény processusa kivül. Mely articulust most ezzel qualificáltunk, hogy ha ki lovat, barmot, vagy egyéb marhát pénzen vött és megtalálják nála, ha ez országbéli embertől vötte, semmit érte ne adjon, hanem simpliciter minden fizetés nélkül megadassék néki, és kérje pénzét attól az kinek adta. Ha penig kozáktól, rácztól, moldvaitól és havasalfölditől vötte s olyaktól, kik mostan ez országban nem volnának, megesküdjék az emptor mint vötte, és ha az marhának az ura hozzá akarja váltani azt az pénzt tegye le nékie és az marhát elvegye tűle. Mely marhavételt igy értünk, ha az ki megvötte társ nem volt afféle kóborlás és marha elvételben, mert ha comperiáltatik, hogy az had népével együtt kóborlott efféle marhát és oztán azt vötte meg az had népétől, afféle marha árában semmit neki ne fizessenek, hanem pénz nélkül elvétessék tűle és az kié volt restituáltassék

neki sub poena praedeclarata. Ezféle kár megfizettetést és az két száz forintnak az rebelliseken való executióját az vármegyéken az viceispánok és szolgabirák, az székelységen penig az királybirák exequálják. Az szászságon és egyéb kulcsos mezővárasokon, generális uram, authoritate sibi attributa az léczfalvi és mostani végezésünk szerint parti damnificatae et querulanti plenaria satisfactiót impendáltasson.

Az fogarasföldiektől is elkóboroltatott marhák is az fogarasi tiszttartók által az léczfalui árticulus szerint restituáltassanak, kinek restitutióját generalis uram azon tiszttartóknak serio demandálja.

(10) Az mely nemes ember az háború időkben kozákokhoz vagy egyéb hadbeliekhez adván magát, kóborlott, fosztott, vagy az mely községet utószor felvettünk volt, azokkal együtt kóborlott, prédált és falukat égetett, az léczfalva articulus tartása szerint büntettessék.

(11) Vannak olyan papok, deákok, scholamesterek is, kik hivataljokból kihágván az Mihály vajda népei közzé és az féle dűlő kóbórló község közzé elegyíttették magokat, az nemesség házát és jószágát kóborlották, dulták és pusztitották. Végeztük azért, hogy afféle emberek is, mint szinte az nemes emberek az székre citáltassanak, holott ha aggraváltatnak, az ispánok mox et de facto satisfactiót impendáljanak, ha fejeken maradnak avval appellatióban bocsássák, de az kárról ugyan igazat vegyenek.

(12) Az oláh papok kik támasztók és égetők voltak ez országban, meg ne maradhassanak, hanem az ispánok és királybirák hozzájok nyúlhassanak és törvény szerint megbüntettessék őket, ha penig afféle oláh pap kárt tött, az articulus tartása szerint vegyenek az ispánok satisfactiót rajta.

(13) Az mely jobbágyok Mihály vajda bejöveteli után elszöktenek, azok az lakságon egy fű vagy viceszolgabiróval megkéressenek, az ki meg nem adja és jó okát nem assignálhatja, diján maradjon, az székelységen kérjék meg az széknek két esküdtivel sub poena ducentorum florenorum. Ezekben penig sem vármegyén sem széken semmi appellatio ne admittáltassék. Az szászságon és egyéb kulcsos vagy mezővárosbe-

liektől parancsolattal kétszáz forint bírság alatt kérjék meg. Az ki nem restituálná, első gyűlésre euocaltassék és ott reudeáltassék.

Ha valamely jobbágy nemes leánt venne el és feleségé után nemes örökségre szállana, az feleségétől kérjék meg. Az lakságon és székelységen modo quo supra et sub poena superius denotata.

Az mely jobbágyok az nemesség földéről várakban vagy egyébb helyekre, vagy urakhoz, vagy egyebekhez mentek és drabanttá lőttek, azok az várbeli kapitánoktól, tiszttartóktól, uroktól és egyebektől sub poena ducentorum florenorum megadassanak, mely kétszáz forintot generalis uram afféle contumaxokon ad instantiam partis querulantis irremissibiliter exequaltasson, az drabanttá lött jobbágyot is restituáltassa.

(14) Az mikor penik csendesség vagyon hazánkban az ispánok és királybirák minden helyeken széket üljenek és törvént szolgáltassanak.

(15) Az ki ok nélkül és Mihály vajda adománya vagy egyébb donatiók kivül propria authoritate másnak jószágát vagy egyéb örökségét elfoglalta az potentiarius az brevis szerént az székre citáltassék és ha comperiáltatik az potentia és az elfoglalt jószágot az törvény megitéli restituáltassék neki az kitől elfoglalta volt, ha penig appellál az convicta pars, az appellatióval elbocsáttassék.

Az zálogos jószág vagy örökség megitélésben is ezen mód observáltassék. Az mely zálogos jószág vagy örökség penig ez előtt processusban volt, azok az szerint determináltassanak.

Minden adósság ki processusban ekkédig nem volt az breuis szerint az székeken adjudicáltassanak.

(16) Az gonosztevők circálására és kergetésére az ispánok és királybirák az előbbi articulus tartása szerint kimenjenek, inquiráljanak, kergessék és érdemek szerint büntettessenek, kiből se ő felsége jószága, se várak tartománya, se urak jószága immunis ne lehessen.

(17) Vagyon panaszolkodás az nemességtől az kamora ispánokra, hogy az minemű só azelőtt házok szükségére járt az kamaráktól, azt különben nem adnák, hanem zabot és

pénzt, tyúkot kivánnak rajtok. Mivelhogy penig annélkül is elég tereh és inség vagyon az országon. Végeztük hogy ezután az kamora ispánok minden nemes embernek háza szükségére elegendő sót adjanak, kilencz pénzt adván egy táska sótúl nekj és semmit ne egyebet; ha az kamara ispánok ez szerint sót nem adatnak, az panaszolkodó evocálja az camora ispánt per literas preceptorias első gyülésre és kétszáz forinton maradjon mox et defacto, kinek két része az tábláé, harmada az peresé legyen.

(18) Panaszolkodnak sokan nemes atyánkfiai ezen is hogy az előbbi articulusok tartása ellen marosujvári, váradjai hidakon, Gyaluban, egyebütt is, az mit az nemesség házok szükségére vitet, vámot vettek volna rajtok. Végeztük azért, hogy ezután ne legyen, sőt az mely vámosok azt cselekedték generalis uram visszaadatná efféle vámpénzt, másképen is megbüntettesse. Hogy penig ebben az vámosoknak is ezután jobb módjok lehessen és megismerhessék mit küld az nemes ember háza szükségére, ez innét constáljon, hogy az nemes ember házok szüségére küld, czédulát adjon róla jobbágyának, vagy béresének, melyet látván az vámos békével bocsássa. Ha penig comperiáltatik hogy fraus vagyon benne, az jobbágyé volna, de az ura adott czédulát neki, mintha magáé volna, hogy vámot ne adjon, afféle emberen az vámos kétszer való vámot vegyen. Ezen végzésünk vagyon az harminczadokról is.

(19) Továbbá tekintvén országúl az aranyasszékieknek ez ország mellett szükség idején hű szolgálatjokat: az ujvári hidon való vámtól őket teljességgel eximáltuk.

(20) Történtek ilyen dolgok is, hogy minémü marhákat nemes atyánkfiai az városokban Mihály vajda idejében reponáltak volt, egyebek ez országbeliek az harcz után az gazdáktúl kivették és némelynek quietantiát adtak, némelynek nem adtak, kiken azok az kik az marhát reponálták volt, semmit nem vehetnek. Némely gazda quietantiával defendálja magát, némely penig azzal, hogy erővel vették el tűle; hogy azért mindennek az ő reposituma meglehessen, tetszett, hogy a mely gazda quietantiát mutat az nála letött marhától, az a gazda securus legyen, hanem kérje attúl az marhát, az ki az quietantiát adta, ha az ez jövendő közelbik gyülésig az elvitt marhát nem restituálja,

emberek által jelen voltak, azoknál nálok maradjon. Az kik ott nem voltak, azoktól mind pénz és jószág generalis uram által visszavétessék.

(26) Miérthogy az barom ilyen szük ebben az orszgában végeztük hogy kereskedésnek okáért senki barmot, se szekér előtt se egyébképen ez országból ki ne vihessen, kire generalis uramtól senkinek levél vagy szabadság ne engedtessék. Az harminczadosoknak is szorgalmatos vigyázások legyen Ha mely harminczados penig elbocsátana, afféle harminczados tisztitűl priuáltassék és az elvitt ökröknek az árát is az harminczadoson generális uram megvétesse, kit in publicos regni vsus convertáltasson.

Az harminczadosok kivül is ha ki efféle barmokra talál és comperiáltatik, hogy kereskedésért ez országból kiakarta vinni, tőle elvehesse, háza szükségére valót azért szabad legyen kivinni.

(27) Tetszett ez is, hogy senki se ez országi se idegen ember plihben aranyat ez országból ki ne vihessen. Ha ki ez ellen cselekednék és megtalálják nála, tőle elvétessék és confiscaltassék.

(28) Az minemű artikulus Bocskai István felől Léczfalván emanáltatott, most is és ezután is erejében tartassék.

(29) Mivelhogy penig az gyalúi püspöknek Napragy Demeternek is ez országban léte nagy romlására volt ez országnak, ugymint ki ezelőtt is Báthory András fejedelmünknek itt létében minden ez országban való dolgot oda fel megirt római császárnak, azután Mihály vajda idejében az mi kegyelmes urunk Sigmond fejedelemnek donatióit Mihály vajdával semmivé tétette, minden tehetségével azon volt, az nemességre és az országbeliekre minemű nyomoruságot hozhatna, az recepta religiókon valókat főképen az kolosváriakat háborgatta, noha szegényeknek az vérszomjuhozó Mihály vajda miatt életek is nehezen maradott meg, mindezekért és több ehez való okokért tetszett, hogy ez országtól teljességgel immunis legyen, se jószágot itt ne birhasson, hanem minden jószága confiscáltassék. Sőt ezután is soha efféle püspök ide ne szállhasson, se püspöksége ne observáltassék. Mely két dologról

ugymint Bocskay Istvánról és Napragy Demeterről ő felségét is az mi kegyelmes urunkat meg akarjuk találni.

(30) Végeztük azt is, hogy valamely szolgabirónak huszonöt ház jobbágyánál több vagyon, az szolgabiróságtól mox et de facto priualtassék és az szolgabiróság olynak conferáltassék, kinek jószága az huszonöt ház jobbágyot meg ne haladja.

(31.) Miérthogy a szolgáló nép tartására élés kévántatik, rendeltünk az vármegyékről kapuszám szerint egy kis köböl lisztet vagy buzát, és egy kis köböl zabot, az buzának köble vagy lisztnek egy forint legyen, az zabnak penig negyven pénz.

Az mostani felvetett élésben az kik mit behoztanak, azok mostan immunisok legyenek, az kik bé nem hozták, administrálják. Ha penig történnék hogy más élés is secundario kévántatnék, azt mindenünnen beszolgáltassák.

Az szászságon generalis uram rendelje el az ő módjok szerint az égett helyeken kívül. Ehez penig generalis uram rendeljen oly embert, ki nem másua, hanem a hová illik, convertálja, az árát is megadják. Az szegény ember marháját ott ne tartóztassa, hanem mindjárást elbocsássa.

A mit ekkédig Szászsebesben Fejírvárra vagy egyébüé szolgáltattak volna is, azoktól az kik percipiálták generalis uram előkévánja számot vétessen tőlök és minden élésnek az árát megfizettese.

Az elmult expeditióra az minémű élést felvetettünk volt, annak erogatiójában sok fogyatkozást értünk. Azért generalis uram annak az élésnek perceptorit előhiván, tűlök számot vétessen és az mely élésnek áz árát meg nem adták velek, megfizettesse. Az mely élést heltelen helyben és mód nélkül elköltötték, azért más élést vétessen rajtok és az szolgáló népnek tartására convertáltasson.

(32) Végeztük ezt is országúl, hogy az mely szövetség és hittel való kötelesség ez három ország Erdély, Moldva és Havasalfölde között indultatott, kire az tanácsok és ispán uraim és az király bírák széket hirdetvén, tempore publicationis articulorum az székben minden nemes embert seorsim et singillatim azon kötelességre megeskettesenek. Az szászságon való polgármesterek, királybirák az városokot ezen kötelességre

obligálják Azonképen az szabad várasok is ezen kötelességet prestálják közöttök.

(33) Az minemű articulus Csáky István uram generalisunk jószága felől Léczfalván generalis gyűlésünkben végeztetett, azt most is helyén hagyjuk és approbáljuk.

(34) Minthogy penig azon léczfalvai gyűlésünktől fogva ő nagysága generalis uram mindenekben magát ugy viselte és hazához szeretetit, jó akaratját és minden gondviselését hogy megmutatta, kiben semmi fogyatkozás nem találtatott, ezután is penig ezen jó akaratot várunk ő nagyságától, vagyon előttünk ez mellett és forog szemünk előtt ő nagyságának kiválképen az szükségnek idején mellettünk való forgódása, költsége, fáradsága és nagy nyughatatlansága: ennek mostani állapatunk szerént való recompensálásáért és hogy ő nagysága ezután is mellettünk és hozzánk való jó akaratjára elégséges lehessen, Fogaras várát minden tartományával és hasznával ez mellett a nagysinkszéki dézmával együtt országul ő nagyságának adtuk és ugyan mostan kezében bocsáttatjuk. Igérvén ő nagyságának ez mellett magunkat, hogy ő felségét is, mikor isten béhozza, ha kévántatik, ezen dolog felül requiráljuk és azon leszünk, hogy ő felsége is ebben az mi rendelésünket helyén hagyja.

Nos itaque praemissa postulatione dominorum regnicolarum intellecta eosdem vniuersos articulos praesentibus de verbo ad verbum insertos et inscriptos ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes ex authoritate publice nobis attributa acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus. Offerentes nos benevole, quod praemissa omnia tam nos ipsi observabimus, quam per alios quospiam ubique per hanc ditionem Transsylvanicam observari faciemus. Imo acceptamus, approbamus ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in ciuitate Colosvár die octaua Februariji Anno domini millesimo sexcentesimo primo.

(Pecsét helye) Lecta.

(Eredetije Nagy-Szebenben dr. Teutsch superintendens úr archivumában.)

TARTALOM.

XIII. FEJEZET 1596.—1599.

	Lap
1596. nov. 30.—decz. 8. Fehérvári országgyűlés . . .	3
1597. ápr. 27.—máj. 12. Fehérvári országgyűlés . . .	6
1598. jún 6.—15. Fehérvári országgyűlés	15
1598. márcz. 23.—ápr. 10. Fehérvári országgyűlés . . .	27
1598. máj. 21. Fehérvári országgyűlés	37
1598. aug. 22. Szászsebesi országgyűlés	46
1598. aug 28.—30. Tordai országgyűlés	59
1598. szept. 18. Dévai országgyűlés	67
1598. okt. 31.—nov. 1. Sebesvári országgyűlés	69
1599. jan. elején. Fehérvári országgyűlés	72
1599. márcz. 21.—29. Fehérvári országgyűlés	77
1599. máj. 27. Kolozsvári országgyűlés	83
1599. jún. 7. Kolozsvári országgyűlés	84
1599. okt. 18. Fehérvári országgyűlés	87

TÖRVÉNYEK ÉS IROMÁNYOK.

I. 1596. nov. 30.—decz. 8. A fehérvári országgyülés határozatai	101
II. 1597. márcz. 12. Meghivó a fehérvári országgyülésre . .	103
III. 1597. márcz. 20. Rudolf tanácsurainak jelentése . .	110
IV. 1597. ápr. 27.—máj. 12. A fehérvári országgyülés törvényei	113
V. 1597. okt. 22. Maximilián főherczeg jelentése Báthory Zsigmond követeléseiről, melyek fejében hajlandó országgyülésileg megszavaztatni Erdély átengedését	124
VI. 1598. jan 6.—15. A gyulafehérvári országgyülés határozatai	127
VII. 1598. jan 22. a) Rudolf császár levele Báthory Zsigmond fejedelemhez a szerződés végrehajtása ügyében .	135
b) A biztosoknak adott utasitás	136
VIII. 1598. jan 30. Zsigmond fejedelem a szerződés végrehajtását sürgeti	140

Lap

IX. 1598. febr. 20. Báthory Endre bibornok inti Zsigmondot, hogy a fejedelemséget ne engedje kimenni a családból 141

X. 1598. márcz eleje. Pezzen levele Rudolfhoz az Erdély átvétele ügyében tett előleges intézkedésekről . . 142

XI. 1598. márcz. 2. Meghivó a márcz. 23-ikára hirdetett országgyülésre 148

XII. 1598. márcz. 24. Szuhay, Miksa főherczegnek az erdélyi országgyülésen kiütendő zavarokról . . . 149

XIII. 1598. ápr. 7. a) Tudósitások a fehérvári országgyülésről . 150

b) 1598. ápr. 7. 152

c) » » 8. 152

d) 1598. ápr. 10. 154

XIV. 1597. márcz 23.—apr. 10. a) A fehérvári országgyülés határozatai 155

b) a rendek esküje 162

c) A biztosok esküje 162

XV. 1598. ápr. 11. Báthory Zsigmond elbucsúzik nejétől . . 163

XVI. 1598. ápr. 16. Szuhay, Pezzennek a fehérvári ügyekről . 164

XVII. 1598. ápr. 18. Istvánffy jelentése a császárnak kővári küldetése eredményéről 166

XVIII. 1598. ápr. 18. Pezzen jelentése a császárhoz brassai útjáról 168

XIX. 1598. ápr. 23. Pezzen jelentése a császárhoz az erdélyi s havasalföldi viszonyokról 173

XX. 1598. jun. 3. Szuhay és Istvánffy a császárhoz jelentést tesznek az erdélyi ügyekről 177

XXI. 1598. jún. 28. a) Az erdélyi tanácsurak felterjesztése Rudolfhoz 180

b) 182

XXII. 1598. jun. 30. Szuhay jelentése a császárhoz az erdélyi ügyekről 184

XXIII. 1598. júl. 4. A biztosok jelentése a császárhoz az erdélyi ügyekről 186

XXIV. 1598. aug. 22. Zsigmond és Mária Krisztierna meghivója Kolozsvárra értekezletre 189

XXV. 1598. aug. 22. 189

XXVI. 1598. aug. 22. Az Szász-sebes mellett való táborunkban végeztetett articulusok 190

XXVII. 1598. aug 27. Maximilian fhg az erdélyi rendeknek azt parancsolja, hogy Zsigmondot fogják el . . 193

XXVIII. 1598. aug. 29. A tordai országgyülésen hozott választási feltételek 194

XXIX. 1598. szept. 13. a) Zsigmond a török támadás ellen segélyt kér Miksától 198

Lap

b) A biztosok Maximiliánnak ajánlják Zsigmond megsegitését 19
c) A biztosok Hanoldot a császárhoz küldik . . . 20
XXX. 1598. szept. 28. Rudolf császár római követéhez: utasitja, hogy Zsigmond oda küldött követének gróf Thunnak működését ellensulyozza 20
XXXI. 1598. okt. 9. A biztosok a császárnak, Kassára érkezésüket jelentik 20
XXXII. 1598. okt. 14. Zsigmond visszafogadásának tönténete a) A biztosok jelentése 20
b) Zsigmond visszafogadása ügyében tartott vallatás. A gyulafehérvári káptalan Mihály vajda parancsára a következő, Kornis Gáspárt mentő s Bocskay ellen irányúló tanúvallomásokat adja ki saját pecsétje alatt 22
XXXIII. 1598. okt. 28. Zsigmond feketetói táborából segitséget kér 24
XXXIV. 1598. okt. 31.—nov. 1. A sebesvári országgyülés végzései 24
XXXV. a) 1598. nov. 8. Mihály vajda követsége Rudolfhoz Zsigmond ügyében 24
b) 1598. nov. 12. Mihály vajda Zsigmond érdekében Rudolfnak levelet ir 24
XXXVI. a) 1598. nov. 21. Mihály követeinek beadványa Zsigmondhoz Rudolf érdekében 24
b) 1598. nov. 26. Rudolf válasza a fennebbi beadványra . 25
XXXVII. 1598. nov. 24. Rudolf válasza Báthory Zsigmondhoz: nem ellenzi hogy követeket küldjön hozzá . . 25
XXXVIII. a) 1599. jan. 3. Istvánffy jelentése a császárhoz a Báthory Zsigmonddal kötendő kiegyezés ügyében . 25
b) 1599. jan. 23. Szuhay jelentése ugyanez ügyben . 25
XXXIX. a) 1599. febr. 26. Első válasz Zsigmond követei számára 25
b) 1599. márcz 7. Második válasz Zsigmond követei számára 25
XL. 1599. márcz. 21.—26. a) A megyesi országgyülés törvényei 25
b) Az ország rendei nyugtatványozzák a szebeni tanács által visszaszolgáltatott aranykeresztet . . 25
XLI. 1599. ápr. 6. a) Rudolf levelei a prágai szerződés ügyében 25
b) Postscriptum an Ertzherzog Matthiasz . . . 25
XLII. 1599. ápr. 17. Rudolf első lépései Báthory Endre fejedelemmé választása kérdésében. a) Legatis Transsilvanicis pro Pezzio 25
b) Legatis Transsilvanicis pro Pezzio credentionales . 25
c) Instructio pro doctore Pezzio ad legatos Transsilvanos. 25

Lap

d) 1599. apr. 20 289

XLIII. 1599. máj 7. Rudolf Báthory Endrének : válaszol levelére, melyben fejedelemmé választását tudatja . 290

XLIV. 1599. máj 23. Báthory András Rudolf császárt kéri, hogy ismerje el őt Erdély fejedelmének . . . 291

XLV. 1599. máj 27. Báthory Endre a Kolozsvárott tartott értekezletből lépést tesz a török hatóságoknál, hogy szűntessék meg az ellenségeskedést a) . . 293

b) 294

XLVI. 1599. máj. 31. A nagy-bányai bíró jelentése a kolozsvári értekezletről 295

XLVII. 1599. jún. 5. Bocskay jelentése a biztosoknak : küldetéséről 297

XLVIII. 1599. jún 7. A kolozsvári országgyűlés határozatai . 298

XLIX. 1599. jún. 7. a) A kolozsvári országgyűlés iratai a török hatóságokhoz 301

b) 303

L. 1599. jún. 26. a) Mihály vajda és bojárjai hit-levele . . 304

b) 305

LI. 1599. júl. 3. Báthory Endre követküldése a tatár khánhoz . 306

LII. 1599. júl. 3-án. Ifjú János eljegyzése a moldvai vajda leányával 306

LIII. Rudolf leirata Mihály vajdához, ennek megnyerése ügyében. a) 1599. júl. 8. 307

b) 1599. júl 23. 308

LIV. 1599. júl. 23. Rudolf császár és királynak az erdélyiekhez intézett felhivásai 308

LV. 1599. aug 22. Rudolf nem oldja fel Bocskayt a hűségeskü alól 312

LVI. 1599. aug 14. Báthory Endre a szerdárnak : a békére ajánlott föltételeket nem fogadhatja el . . . 313

LVII. 1599. aug. 22. Malespina jelentést tesz, hogy a fejedelem hogyan fogadta az első találkozáson . . . 315

LVIII. 1599. szept. 14. Báthory István Kakas Istvánt a császárhoz követségbe küldi 318

LIX. 1599. szept. 23. a) Báthory András okt. 18-ára országgyűlést hírdet 321

b) Báthory Endre nóta perre meghivja Bocskayt . . 322

LX. 1599. okt. 6. Rudolf Mareno Jánost titkos megbízatással Mihályhoz küldi 326

LXI. 1599. okt. 9. Rudolf császár levele, hogy minő föltételek alatt egyezik ki Endrével 327

LXII. 1599. okt. Jelentés a fehérvári országgyűlésről . . 328

LXIII. 1599. nov. eleje. Jelentések Báthory Endre bukásáról . 329

XIV. FEJEZET 1599.—1601.

Lap

1599. nov. 21.—28. Fehérvári országgyűlés 341
1600. jan. eleje. Fehérvári országgyűlés 348
1600. febr. 9.—15. Fehérvári országgyűlé 352
1600. márcz. 15. Brassai országgyűlés 367
1600. máj. 16. Szucsavai országgyűlés 378
1600. júl. 20.—27. Fehérvári országgyűlés 382
1600. szept. 2. Tordai országgyűlés 386
1600. oct. 4.—6. tábori gyűlések Griden, Vidomlakon . . 392
1600. oct. 18.—nov. 4. Léczfalvi országgyűlés 396
1600. nov. 22. Fehérvári országgyűlés 404
1601. jan. 21.—febr. 8. Fehérvári országgyűlés 407

TÖRVÉNYEK ÉS IROMÁNYOK.

I. 1599. nov. 4. Mihály vajda első jelentése a bibornoknak bukásáról 415
II. 1599. nov. 4. Mihály vajda országgyűlést hirdet nov. 20-ra . 416
III. 1599. nov. 7. Bocskay levele Barvitzhoz az erdélyi ügyekről 416
IV. 1599. nov. 11. Báthory István hódolati eskűje 418
V. 1599. nov 13. Mihály vajda meghivja Gyulafyt a fehérvári országgyűlésre 418
VI. 1599. nov. 16. Bocskay jelentése erdélyi útja eredményéről . 419
VII. 1599. nov. 20. Forgács Zsigmond jelentést tesz fehérvári szövetségéről 425
VIII. 1599. nov. 20. Mihály vajda követeket küld Rudolf császárhoz 428
IX. 1599. nov. 20.–28. A fehérvári országgyűlés határozatai . 429
X. 1599. nov. 26. A császár Bocskay Istvánnak: inti, hogy ügyeljen az erdélyi ügyekre 438
XI. 1599. nov. 28. Mihály követeinek adott ajándékok . . 438
XII. 1599. nov. 29. Rudolf válasza Mihály vajda nov. 4-iki levélre 439
XIII. 1599. nov. 29. Mihály vajda a császárnak: a tatárokhoz küldendő követség ügyében 440
XIV. 1599. decz. 3. Rudolf császár Örmény Pétert visszabocsátja Erdélybe 441
XV. 1599. decz. 3. Mihály vajda a császárhoz: jelenti, hogy Magyarországon hadakat fogadott. 441
XVI. 1599. decz. 4. Mihály vajda rendelete: az erdélyi nemesség összeírása ügyében 443
XVII. 1599. decz. 6. Rudolf Mihályhoz az ügyek rendezése végett biztosokat küld 443
XVIII. 1599. decz. 9. Jeremiás moldvai vajda Huszt vára parancsnokát kitartásra bíztatja 449

Lap

XIX. 1599. decz. 10. Szepesi kamara véleménye az erdélyi javak lefoglalása ügyében 450

XX. 1599. decz. 11. Mihály vajda rendelete, melylyel a Zsigmond által tett adományozásokat összeirja . . 452

XXI. 1599. decz. 17. Mihály vajda kéri a császárt, hogy hozzá küldött követei s ügynökeinek adjon kegyes választ 453

XXII. 1599. decz. 16. Mihály vajda Mátyás főherczeget biztositja hűségéről s Zsigmond támadása esetére segélyt kér 454

XXIII. 1598. decz. 16. Istvánffy véleménye Erdély szervezése ügyében 455

XXIV. 1599. decz. 20. Náprágy püspök Pezzennel tudatja, hogy a vajda szeretné, ha a császár őt küldené követül Erdélybe 458

XXV. 1599. decz. 20. Mihály vajda Pezzenek: szeretné, ha ő jőne követül Erdélybe 459

XXVI. 1599. decz 21. Mihály válasza a császárnak decz. 3-iki levélére 460

XXVII. 1599. decz. 21. Mihály vajda a császárnak: vádat emel Basta ellen 461

XXVIII. 1599. decz. 29. Szuhay figyelmezteti Mihály vajdát, hogy tartsa magát a köteles hűség határai közt . 463

XXIX. 1599. decz 30. Bocskay jelenti különböző helyekre, hogy Báthory Zsigmond hozzá követeket küldött . . 464

XXX. 1600. jan. 3. Mihály vajda a tatár szövetséget ajánlja Rudolfnak 469

XXXI. 1600. jan. 8. Bocskay Nagy Károlynak: kéri, hogy visszatérő utjában látogassa meg 473

XXXII. 1600. jan. 9. Huszár István felszólitja Huszár Pétert, hogy Báthory Zsigmondnak irt levelét juttassa ennek kezébe 474

XXXIII. 1600. jan. 14. Mihály követének Rácz Péternek szóbeli előterjesztése Mátyás főhghez 476

XXXIV. 1600. jan. 17. Bocskay kéri Ungnadot, hogy járjon közbe lefoglalt javai visszaadása körül . . 478

XXXV. 1600. jan 23. Bocskay lefoglalt javai visszaadását sürgeti 479

XXXVI. 1600. jan. 21. Mihály vajda Székely Mihálynak: inti, hogy Husztra ügyeljenek 486

XXXVII. 1600. feb. 3. Rudolf válasza Mihály vajda követeinek Bánnak és Stojkának a Mihály által formált követelésekre 487

XXXVIII. 1600. febr. 3. Mihály vajda kéri Rudolfot, hogy Adorjánt adja vissza Csáki Istvánnak . . . 490

XXXIX. 1600. febr. 9. Báthory Zsigmond proclamatiója Erdély *rendeihez.* 492

Lap

XL. 1600. febr. 13. Egy névtelen (valószinűleg Székely Mihály) levele Mihály árulásáról 493

XLI. 1600. február 21. Mihály vajda Marinót visszaküldi Rudolfhoz 494

XLII. 1600. febr. 23. Náprágy szóbeli üzenete az erdélyi ügyekről 496

XLIII. 1600. mart. 3. Sennyey Pongrácz Mihály vajdának: jelenti, hogy a török követek jönnek 499

XLIV. 1600. márcz. 3. Bocskay a császár tanácsosaihoz: kéri, hogy ujabban lefoglalt erdélyi jószágai ügyében tegyenek lépéseket 500

XLV. 1600. márcz. eleje. Bán Mihálzca levele Pezzenhez, melyben sürgeti bejövetelét s mellékli urának a kiegyezésre vonatkozó kivánságait . . . 501

XLVI. 1600. marcz. 25. Nyáry Pál jelentése Rudolfnak az erdélyi ügyekről 504

XLVII. 1600. ápr. 3. Náprágy Demeter kérdést tesz Ungnadnál, hogy Mihály bán mit hozott? 507

XLVIII. 1600. ápr. 28. Mihály vajda és Bán Mihálcza jelentései Moldva megtámadásáról 508

XLIX. 1600. máj. 6. Mihály vajda levele a biztosokhoz: tudatja, hogy Pezzen elibe Mihálcza Bánt s Kornis Farkast küldi 511

L. 1600. máj. 7. Mihály vajda Pezzennek a moldvai hadjárat ügyében 512

LI. 1600. máj. 8. Mihály vajda előszámlalja Moldva megtámadásának okait 515

LII. 1600. máj. 10. Bocskay István Pezzennek: meghivja vendégül 516

LIII. 1600. máj. 23. Mihály vajda jelentést tesz Rudolfnak moldvai diadaláról 517

LIV. 1600. jún. 17. Mihály vajda a biztosoknak: menti magát, hogy Moldva elfoglalásával nem volt szándéka a császár s lengyel király közt levő frigyet felbontani 518

LV. 1600. júl. 12. Mihály vajda Gyula-Fehérvárra júl. 20-ra országgyülést hirdet 520

LVI. 1600. júl. 20—27. A fehérvári országgyülés határozatai . 520

LVII. 1600. szept. 2. A Tordára gyült rendek felhivják a szászokat, hogy velök egyetértve keljenek fel Mihály ellen 529

LVIII. 1600. szept. 4. A tordai táborba gyült rendek felhivják a kővári kapitányt, hogy álljon pártjukra . . 531

LIX. 1600. szept. 6. Csáky István s a Tordán összegyült tábor felszólitja a székelyeket, hogy csatlakozzanak hozzájuk 533

LX. 1600. szept. 9—13. Kővár és Szamos-Ujvár feladására vonatkozó tárgyalások 535

Lap

LXI. 1600. szept. 12. Rudolf császár válasza Mihály vajda követeléseire 539

LXII. 1600. oct. 4. A rendek parancsa a karan-sebesiekhez, hogy a Mihály vajdával tartó oláhok és ráczok jószágait adják ki 544

LXIII. 1600. okt. 4. A rendek átirata a lengyel korlátnokhoz, hogy Báthory Zs. támogatásától álljon el . . 545

LXIV. 1600. okt. 6. A rendek átirata Mihály vajdához, melyben követeléseiket sorolják fel 546

LXV. 1600. okt. 25.—nov. 4. A léczfalvi gyülekezet határozatai 551

LXVI. Ungnadnak a léczfalvi országgyülésre vonatkozó jelentései 560

LXVII. 1600. nov. 4. Az erdélyi tanácsurak Veer Mihály számára Rudolf császártól két bihari falut kérnek . . 563

LXVIII. 1600. nov. 4. Az erdélyi rendek parancsa a kézdi-vásárhelyiekhez, hogy Sennyey Pongrácz feldúlt házát fölépitsék 564

LXIX. 1600. nov. 17. Básta s a biztosok fölterjesztése Kolosvár érdekében 565

LXX. 1600. nov. 18. Az erdélyi tanácsurak felterjesztése Kolosvár érdekében 566

LXXI. 1600. nov. 20.—23. A tanácsurak Básta s a biztosok előterjesztéseket tesznek Rudolfhoz jószágadományozások ügyében 567

LXXII. 1600. nov. 22. Az erdélyi rendek megbizó levele Rudolfhoz küldött követei számára 570

LXXIII. 1600. nov. 23. Az erdélyi rendek Thököly Sebestyén és Pete László részére adományozásokat tesznek s Rudolfot azok megerősitésére kérik . . . 571

LXXIV. 1600. nov. 24. A kolosváriak követeket küldenek maguk mentegetése végett Rudolf császár és királyhoz . 574

LXXV. 1600. decz. 6. Mihály vajda levele Nyáry Pálhoz: tudatja vele, hogy a császárhoz siet 576

LXXVI. 1601. jan. 21. — febr. 8. A kolosvári o. gy. határozatai. 577

Potlék és hibajavitások.

A jelen kötet első ivei már ki voltak nyomva, midőn az Archiv des Vereines für. Sieb. Landeskunde XIV. 2 f. megjelent. Dr. Teutsch Frigyes érdekezésében »Hermannstadt und die Sachsen« 364-ik l. jegyzet érdekes idézet van az 1597.-ik egyetemi jkönyvből, mely igazolja s kiegészíti azt mit 12-ik l. Pete és Poppel küldetéséről mondtam: »Am 13. M. kamen der teutschen kaisert drei Legaten sammt den Bogáthi Meinhart und Theke Ferenz zu uns, mussten ihnen auf F. D. Begehr mit aller Ehrerbietung begegnen, ging aus fl. 56 d 57. Item liessen wier ihnen die Rosz beschlagen pro d. 58.« Szebenen által Olahországba mentek s a harmadik biztos hihetőleg Pezzen volt.

71-ik l. 10. sor Kornis Gábor h. olv. Kornis Gáspár 289-ik l. 17-ik sor 1594 h. olv. 1599.

AGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK. (Monumenta Hungariae Historica). *osztály Okmánytárak*:)Diplomataria). I—XV. XVII—XXV. kötet. 1857—1876. 8-rét. (XVI. kötet sajtó alatt). Ára az eddig megjelent 24 kötetnek együtt megrendel 40 frt. Tartalom:

agyar történelmi okmánytár, a brüsseli országos levéltárból és a burgun könyvtárból. (1441—1652 Összeszedte s lemásolta Hatvani (Horváth) M hály. I—IV. kötet. (Monum. Diplom. 1—4. köt.) 1857—59. 89⁵/₈ iv 8 frt,

agyar történelmi okmánytár, londoni könyv- és levéltárakból 1521—171 Összeszedte és lemásolta Simonyi Ernő. Egy kötetben. (Monum. Diplom. köt.) 1859. 318 lap. 2 frt.

árpádkori uj okmánytár. (Codex Diplom. Arpadianus cont.) Fejér Gy. Cod Diplomaticusának folytatása. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. I—XII. köt (Monum. Diplom. 6—13. 17. 18. 20 22. kötet.) 1860—1874. 392 iv 28 frt.

lvinczi Péter okmánytára. (Diplom. Alvinczianum:) Erdélyi visszacsatolá felett a magyar királylyal és meghizottjával folytatott alkudozások történetéh 1688—1688. Közzétette Szilágyi Sándor. 3 kötetben. (Monum. Diplom. 15. köt.) 1870. I. VI és 421 lap. II. 538 és LVIII lap. 4 frt.

ázmány Péter levelezése. (Codx Epistol. Petri Pázmány Card). Közzé tes Frankl Vilmos I. kötet. 1605—1625. (Monum. Diplom 19. köt.) 1873. XX és 481 lap 3 frt.

kmánytár I. Rákóczi György svéd és franczia szövetkezéseinek történet hez. 1632—1648. Szerkeszté és jegyzetekkel ellátta Szilágyi Sándor. Eg kötet. (Monum. Diplom. 21. kötet.) 1875. IX. és 491 lap. 2 frt.

kmánytár II. Rákóczi György diplomatiai összeköttetéseihez. (1643—166 Szerkeszté Szilágyi Sándor. Egy kötet. (Monum. Diplom. 23. kötet.) 187 VII és 740 lap. 3 frt.

két Rákóczi György fejedelem családi levelezése 1632—1660. Szerkesz Szilágyi Sándor. Egy kötet, két fényvészeti hasonmással. (Monum. Diplo 24. kötet.) 1875. XII és 644 lap. 4 frt.

láh Miklós levelezése. Közli Ipolyi Arnold. Egy kötet. (Monum. Diplo 25 kötet.) 1876. XV és 639 lap. 3 frt.

AGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK. (Monumenta Hungariae Historica.) *II. osztál Török.* (Sciptores) I—XXIII. 1. 2. fele. XXIV—XXIX. és XXXII. kötet. Egy a VI kötethez tartozó pótfüzettel. 1857—1877. 8-rét. Ára az eddig megjelent 30 k tetnek együtt megrendelve 54 frt. Tartalom:

zerémi György, II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyar ország romlásáról. 1484—1543. Közli Wenzel Gusztáv. Egy kötet. (Monu Script. 1. köt.) 1857. XXXIV. és 410 lap. 2 frt.

erancziscz Antal, m. k. Helytartó, Esztergomi Érsek összes munkái. Közli Sz fay László (1—7) és Wenzel Gusztáv (8—12) 12 kötet. Név és targ mutatóval. (Monum. Script. 2—6. 9. 10. 19. 20. 25. 26. 32. kötet.) 1857. 294 iv 26 i

r. Illésházy István nádor följegyzései 1592—1605, és Hidvégi Miklós F rencz historiája 1594—1613. Bíró Sámuel folytatásával. Közli Kazinczy Gábor. Egy kötet. (Monum. Script. 7. kötet.) 1863. IX és 231 lap. 2 frt.

osznyay Dávid, az utolsó török deák, történeti maradványai. Összeszedte s jeg zetekkel és okleveltárral kisérve kiadta Szilágyi Sándor. Egy kötetben egy pótfüzettel. (Monum. Script. 8 kötet.) 1867. 544 lap. 2 frt.

ltorjai B. Apor Péter munkái. Közli Kazinczy Gábor. Egy kötetbe (Monum. Script. 11. kötet.) 1865. X és 484 lap. 2 frt.

rutus János Mihály, m. kir. történetiró magyar historiája. 1490—1562. A r k. egyetemi könyvtár eredeti kéziratából a szerző életével közli Toldy Ferenc *I. II. III. kötet. (Monum. Script. 12. 13, 14. kötet.) 1863—1867. I. CIX és 46 II. IX és 495 lap. III. VIII és 474 lap. Ára 7 frt.*

Ghymesi Forgách Ferencz, nagyváradi püspök, magyar históriája 1540—[illegible] Forgách Simon és Istvánfi Miklós jegyzéseikkel együtt. A [illegible] Ezerházy-féle kéziratból közli Majer Fidel. Bevezette Toldy Ferencz. Egy kötet. (Monum. Script. 16. kötet.) 1866. LXXXVIII és 553. lap. 3 frt.

[illegible] aronyai Decsi János magyar históriája 1592—1598. A szerző életével [illegible] Toldy Ferencz. Egy kötet. (Monum. Script. 17. kötet.) 1866. LXII [illegible] 328 lap. 2 frt.

Késmárki Tököly Imre naplója 1676—1678 évekről. Közli Torma Károly. Egy kötet. (Monum. Script. 18 kötet.) 1866. XII és 198 lap. 1 frt 20 kr.

Késmárki Tököly Imre naplója 1693—1694. évekből. Az erdélyi kéziratból közli Nagy Iván. Egy kötet. (Monum. Script. 15 kötet.) 1863. VIII és 781 lap. [illegible]

Késmárki Tököly Imre naplói, leveleskönyvei és egyéb emlékezetes [illegible] kötetben. Közli Thaly Kálmán. I. kötet 2 részben: K. Tököly [illegible] némely főbb híveinek (Dobai Zs., Sándor. G., Bay M., Almády J.-naki [illegible] emlékezetes irásai. 1686—1705. II. kötet: Levelei könyvei és egyéb [illegible] irásai. (Monum. Script. 23. kötet két részben, 24. kötet.) 1868—1873. I. LXXII [illegible] 784 lap. II. XVI és 707 lap. 7 frt.

Kritobúlosz: II. Mehemet élete. A magyar tudományos Akadémia történeti [illegible] sága által kiadott görög szöveget ugyannak megbízásából fordította Szalay [illegible] ruly. Egy kötet. (Monum. Script. 22. kötet.) 1875. X és 275 lap. 2 frt.

Történelmi naplók. 1663—1719. Ottlyk György önéletleirása. — Bártfai [illegible] naplója az önodi gyülésről. — Gr. Teleki Mihály és Pápai János Nándor-Fejérvár követségének diariuma. — Ifj. Teleki János havi krónikája. — Bivalyi [illegible] töredék-naplója. — Ritter György János sopronyi emlékirata. Egy kötet. (Monum. Script. 27. kötet.) 1875. XXXII és 607 lap. 4 frt.

Szamosközi István fennmaradt történeti munkái. Közli Szilágyi Sándor. Három kötetben. (Monum. Script. 21. 28. 29. kötet. 1877.) 4 frt.

HARMADIK OSZTÁLY: ORSZÁGGYŰLÉSEK.

MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK, történeti bevezetésekkel, Fraknói [illegible] mostól) Első kötet: 1526—1536. Budapest, 1874. XXXII és 550 lap. [illegible] *Monum. Comitialia. I köt.* — Második kötet: 1537—1545. Budapest, 1875. [illegible] 5 frt *Monum. Comitialia. II. kötet.* — Harmadik kötet: 1546—1556. Budapest, [illegible] 617 lap. — *Monum. Comitialia III. köt.* Ára 3 frt. — Negyedik kötet. [illegible] Budapest, 1877. 670 lap. Ára 3 frt. — Ötödik kötet. 1564—72. Budapest, [illegible] Ára 3 frt.

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK történeti bevezetésekkel Szilágyi Sándortól. I. kötet. 1540—1556. XVI és 596 l. Ára 3 frt. Második kötet. [illegible] 1576. 584 l. Budapest 1877. Ára 3 frt. — Harmadik kötet. Budapest, 1878. Ára [illegible]

NEGYEDIK OSZTALY: DIPLOMACZIA.

MAGYAR DIPLOMACZIAI EMLÉKEK, az Anjou-korból, szerk. Wenzel Gusztáv. Első kötet: 1268—1341. Budapest. 1874. XXX és 423 lap. 3 frt 15 kr. — Második kötet: 1341—1370. Budapest, 1875. XXX és 687 lap. 5 frt. Harmadik kötet: 1371—1426. Budapest, 1876. XXVIII és 771 l. 4 frt. *Monum. Acta Extera. II., III. kötet.*

MAGYAR DIPLOMACZIAI EMLÉKEK Mátyás király korából. Szerkesztik Fraknói Iván és b. Nyáry Albert. Első kötet 1458—1465. Budapest, 1874. XL és 390 lap. Ára 2 frt. Második kötet 1466—148[illegible]. Budapest 1877. [illegible] l. Ára [illegible]

☞ Mind a négy osztályból eddig megjelent **62 kötet** együtt megrendelve, [illegible] helyett **100 frtért** kapható.

KNAUZ NÁNDOR: Kortan, hazai történelmünkhöz alkalmazva. Jutalmazott [illegible] Budapest 1877. 75 iv. 4 frt.

KALLAY BÉNI: A szerbek története 1780—1815. Első kötet, Budapest, 1877. [illegible] Ára 3 frt 60 kr.

Budapest, 1878. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

STANFORD
UNIVERSITY

Stanford University Libraries
3 6105 005 518 860
DB
932
M65
v.3-4
1877-1878

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days
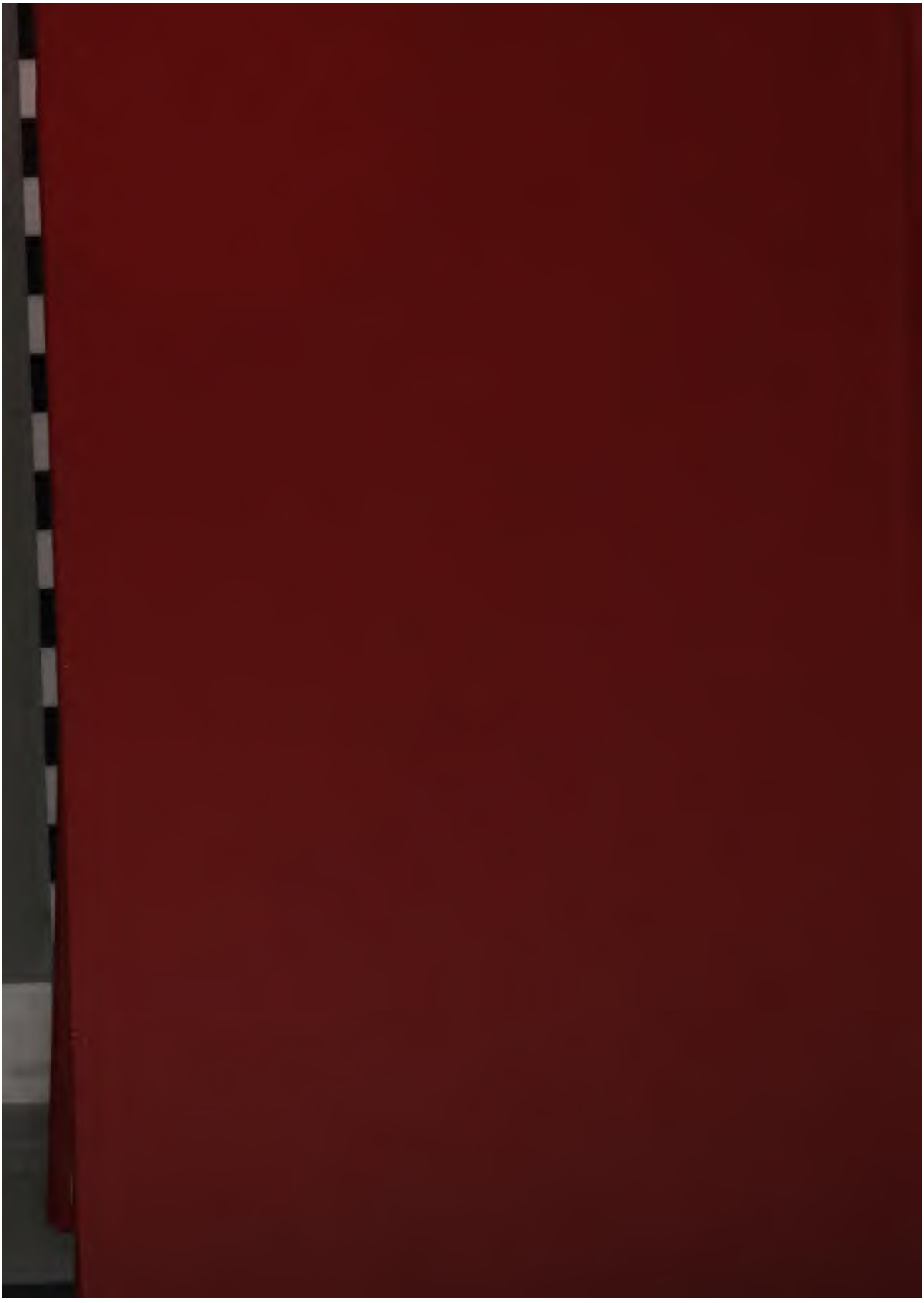
DATE DUE